БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндүрүлеттинген

ШЫН

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

№ 51 (5455) 1963 ч. март 1, пятница | Өртээ 2 көп



ПАРТИЯНЫҢ БОЛГАШ УЛУСТУҢ БУЗУЛБАС ЧАҢГЫС ЭВИ

Москва хоорайның Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралы

Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулда хүнү чоокшулап келген. Күрүне эрге-чагыргазының органнарынга чоннуң депшидип үндүргени депутаттарга кандидаттар-биле ужуражышкыннар чер болганда политиктиг улуг көдүрлүүшкүннүң, ажылчы чоннарның бедик идепкейлиг чорууның байдалында эртип турар.

Февраль 27-де Москваның Калинин округунуң соңгукчуларының төлээлекчилери Кремльдиң съездилер Ордузунуң чырык оттар хып турар, улуг залын долдур олурупканнар. Ол округтуң талазы-биле Россия Федерациязының Дээди Совединге депутаттың кандидаты Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев-биле соңгукчуларның ужуражышкыны чүректиң ханызындан онза байдалга эрткен.

Россия Федерациязының парламентизиниң депутадынга кандидат кылдыр Никита Сергеевич Хрущевту депшиткен «Кадыыр болгаш Маска» заводтуң металлургтары, «Манометр» заводтуң прибор тудугжулары, Москва—Сортировочная депонуң машинистери, эртемденнер, инженерлер, Совет Армияның дайынчылары, уран чүүлдүң мастерлери, хөй-нити ажылдакчылары, дээди өөредилге черлериниң студентилери ужуражышкын хуралынга олурушканнар.

Эш Н. С. Хрущев биле кады эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, Д. С. Полянский, Н. М. Шверник, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, В. Н. Титов болгаш А. Н. Шелепин, Москваның партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының удуртур ажылдакчылары, заводтарның, фабрикаларның, тудугжуларның мурнакчы кижилери президиумга олурган.

Хуралды СЭКП-ниң Калинин район комитединиң бирги секретары Т. И. Кудепова ажыткан. Бүзүреттирген кижи—«Кадыыр болгаш Маска» заводтуң мастери В. А. Силантьевке ол сөс берген.

— Бистерге, Калинин округтуң соңгукчуларынга, шынчы ленинчи тайбың болгаш коммунизм дээш могаг чок демиселчи—Никита Сергеевич Хрущев дээш боттарывыстың бадылаашкыннарывысты бээр улуг аддар таварышкан-дыр — деп, ол чугаалаан.

Бистиң кандидадывыс — күш-ажылчы кижи. Хөмүр даштың канчаар тып ап турарын, каңны канчаар эзилдирерин, тарааны канчаар тарыырын ол эки билир кижи. Никита Сергеевичтиң сүмезин, ажыл-ишчи дузаламчызын болгаш деткимчезин энергетиктер болгаш чурукчулар, металлургтар болгаш медицина ажылдакчылары, тудугжулар болгаш көдээниң ажыл-ишчилери медереп билип турарлар.

«Кадыыр болгаш Маска» заводтуң металлургтары партияның Төп Комитединге, Силерге, Никита Сергеевич, бо хүн бистиң коллектив ийи айның бүдүрүлге программазын күүсеткенин болгаш пландан ажыр 3 муң тонна каңны болгаш прокатты бергенин илеткээрин мөңээ даастылар. Бистиң каңывыс Совет Эвилелиниң эзилдирип турары бүгү каңның күчүлүг агыышкынынче каттыжа бээр. Бистиң каңывыс быжыының шенелдезин черге-даа, космоска-даа тудуп шыдаан.

СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың мерген угааныг даштыкы политиказының дугайын чугаалап турган, Кариб далайның районунга болган кризисти узуткаарынга эш Н. С. Хрущев кайы хире шылгарангай рольду ойнааның бүгү делегей билир деп, эш Силантьев онзалап демдеглээн.

Индирде — «Манометр» заводтуң каннакчы-дарганы коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Н. А. Комарова.

— Никита Сергеевич-биле ужуражышкын бисте улуг өөрүшкү-дүр—деп, ол чугаалаан.—Мен—партия кежигүнү эвес кижи мен. Ындаа-даа партияның хераа шагдала бүгү совет кижилерниң хераа апарган болгай. Ындыг болур-даа ужурлуг турган, чүге дээрге партия бисти чырыткылыг, кайгамчык келир үе—коммунизмче аппар чорууp.

Калинин районнуң эртемденнериниң өмүнээзинден техниктиг эртемнерниң доктору Г. П. Свишев чүве чугаалаан. Атомнуг энергияны тайбың сорулгаларга ажыглаарынга, космос делгемин шинчилээринге, бирги черге реактивтиг ужар чүүлүн тургузарынга болгаш өске-даа хөй-хөй талаларга совет эртемниң чедиишкиннери—коммунистиг партияның, оон ленинчи Төп Комитединиң, Совет чазактың болгаш Никита Сергеевич Хрущевтуң болдунуң кичээнгейиниң түңнели болур-дур деп, ол демдеглээн.

Бистиң чуртувуста эң үнелиг чүүлдү—уругларны, бистиң келир үевисти кижизидериң совет педагогтарга бүзүреткен деп, РСФСР-ниң алдарлыг башкызы В. П. Лайко чугаалаан. Олар уругларны Төрээн чуртка, коммунистиг партияга ыдыктыг ынакшылга кижизидип турарлар. Коммунистиг ниитилелди тургузарынга башкылар партияга кезээде шынчы дузалакчылар болур.

Бисте улус ажыл-агыйының техниктиг чаа чепсегленишкини канчаар дүрген боттанып турарын Москва—Сортировочная депонуң чижээнден электровоз машинизи Е. М. Дианов көргүскен. Чоокта чаала, дөрт чыл мурнунда паровозка кочегарлап ажылдап турган кижидир, ам электровозтарны башкарып турар апарган. Ол депода паровозтарны солаан. Депонуң коллективи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чеди чылдың сөөлгү чылынга планнаан деннелин шагда-ла чедип алган. А ол дээрге, үлетпүрге болгаш көдээ ажыл-агыйга пландан ажыр миллион-миллион тонна эң чугула чүъктерни чедирип турар апарганы олдур.

Совет кижилер соңгулдага улуг чедиишкиннер-биле ужуражып турар-дыр деп Дианов чугаалаан. СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш демиселдиң түңнелдери улам улуг болуп турар.

Машинист Е. М. Дианов залдың адыш часкаашкыннарының алаа-биле демир-оруукчуларның чаңчыл болган белээн — локомотивтиң ажыл-дугуюнуң македин Никита Сергеевичиге тудускан.

— Совет аныяктар, комсомол каждан-даа база каяа-даа партия-биле кады чоруп турар—деп, Москваның электротехниктиг харылзаа институдунуң студентизи Оксана Шаповалова хуралдың индириндең медеглээн.

Биске улуг тудугнуң эстафетазын—кайгамчык улуг күштерниң чечектелиишкининде чурту, коммунизмче бар чоруур чурту дамчыдып берип турар хоочун салгалга совет аныяктар өөрүп четтирип турар.

Чүве чугаалаан бүгү кижилер депутатка болдунуң кандидадының дугайын—эш Н. С. Хрущевтуң дугайын чылыг сөстер-биле чугаалап турганнар. Олар Никита Сергеевич Хрущев дээш боттарының бадылаашкыннарын чаңгыс эп-сеткилдиг бээринче Калинин округтуң соңгукчуларын кыйгырып турганнар.

Эш Н. С. Хрущевка сөс берген. Залга адыш часкаашкыннары динмиреп үнген. Аңаа көргүскен идегел дээш, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр Калинин округунга ол база катап депшиттиргени дээш Никита Сергеевич чүректиң ханызындан өөрүп четтирген.

Силерниң мени идегелинер болза хамыктың мурнунда Коммунистиг партияга, Совет чазакка идегел болур—деп, Н. С. Хрущев демдеглээн.

Амгы соңгулда болза чеди чылдың бешки чылының эгезинде эртип турар, ол планны совет улус чедиишкинниг күүседип турар деп Совет чазактың баштыңы чугаалаан. Сөөлгү дөрт чыл дургузунда совет кижилерниң ажылының чамдык түңнелдериниң дугайын болгаш совет чурттуң мурнунда туруп турар сорулгалар дугайын ол чугаалаан.

Американың Каттышкан Штаттары-биле тайбың экономиктиг чарышка совет кижилер эки темпилерни тудуп турар деп эш Н. С. Хрущев оон ынай айыткан. Бистиң бурунгаар дүрген шимчээшкинивистиң чедиишкиннери бисте бар курлавырлар болгаш аргалар кайы хире четче ажыглаттынган турарындан улуу-биле хамааржыр.

Бистиң чедиишкиннеривис болза Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле улустуң кызымаккай күш-ажылының түңнели, соңгукчуларның болгаш район, хоорай, область, край Советтериниң болгаш Дээди Советтерниң депутаттарының күш-ажылының түңнели болур—деп. Н. С Хрущев медеглээн. Бистиң чуртта ажыл-херектер эки чоруп турар ынчангаш бис бүгүде болдувустуң чедиишкиннеривиске өөрүп турар бис деп ол чугаазын уламчылаан. Ынчалзажок чедип алдынган чедиишкиннерге меңээргенмезин, оожургавазын партия кезээде кыйгырып турар. Эки амыдырал чүгле улустуң күш-ажылы-биле, эки, эээн бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле тургустунган турупболур.

Н. С. Хрущев болдунуң чугаазының улуг кезиин амгы делегей амыдыралының өйү келген айтырыгларынга холбаштырган. Тайбынны камгалаары болгаш быжыглаары, ангы-ангы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң аразынга тайбың догуннаашкынның принциптерин бадыткаары дээрге бистиң күрүневистиң даштыкы политиказының кол угланыышкыны ол-дур—деп Совет чазактың баштыңы демдеглээн. Совет Эвилели капитализм-биле тайбың ажыл-чорудулгага чаржырын болгаш үлегер-чижээниң аргазы-биле бистиң марксисчи-ленинчи теориявыстың артык күштүүн, социалистиг экономиканың, бистиң тургузуувустуң артык күштүүн көргүзерин күзеп турар.

Динмиттиг адыш часкаашкыннары-биле хөй удаа үзе кирип база улуг кичээнгей-биле дыңнаан болдунуң чугаазынга эш Н. С. Хрущев совет кижилер болдунуң келир үезинче бүзүрелдии-биле көрүп болур бүгү барымдаалар бар деп медеглээн. Бистиң чуртувус шын марксисчи-ленинчи орукта туруп турар. Бистиң мурнувуста делгем перспективалар ажыттынган. Совет күрүнениң күжү өзүп, көвүдеп турар. Совет улустуң коммунизмче кылажы тиилеттирбес!

• • •

Т. П. Кутепова хуралды хагбышаан шынчы, ленинчи тайбың дээш, коммунизм дээш могаг-шылаг чок демиселчи—эш Н. С. Хрущев дээш бүгү соңгукчулар боттарының бадылаашкыннарын март 3-те чаңгыс эп-сеткилдиг бээрлер, соңгулданың хүнү болза бистиң социалистиг демократиявыстың чаа тиилелгезиниң хүнү болур, партияның, чазактың болгаш улустуң арыг чаңгыс эвин база катап көргүзер деп быжыг бүзүрелин Калинин округтуң соңгукчуларының өмүнээзинден илереткен. (СЭТА).

ТЕМПИЛЕРНИ УЛАМ ДҮРГЕДЕДИР

РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдага алдар болдурган социалистиг чарышка республиканың үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының, транспорт организацияларының хөй-хөй коллективтери күш-ажылчы бедик чедиишкиннерлиг ужуражып турар. Ылангыя Кызылдың бүдүрүлге коллективтери боттарының алган хүлээлгелерин эрестиг күүседип, январь, февраль айларда бедик көргүзүглерни чедип алганнар. Электростанцияның, алгы заводунуң, даараныга комбинадының коллективтери чарыштың тиилекчилери болуп, чеди чыл планының бешки чылының мырыңай эгезинден тура-ла шалыпкын темпилер-биле ажылдап кирипкеннер. Ол бүдүрүлгелерде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың сөөлгү кварталында турган деңнелден соксаал чок бедип турарын демдеглээри чугула. Продукцияның шынарын экижидип, материалдарны болгаш чиг-этти эң-не камналгалыг ажыглаар дээш демисел хоорайның бүгү коллективтеринде бо үеде онза калбарып турар. Бо чорук СЭКП Кызыл хооркомунуң чанында партия-күрүне контроль комитединге дузалаар бөлүктерниң калбак четкизин бүдүрүлгелерде болгаш транспорт организацияларында тургусканының боттуг үре-түңнели болур. Кызылдың 17 бүдүрүлгелериниң чүгле үлетпүр комбинады хожудап, январьның планын күүсетпээн, февральда база темпилерни дүргедедирин чедип албаан. Оон чылдагааны болза үлетпүр комбинадында социалистиг чарышты калбартырынче кичээнгей салдынмайн турарында. Амга чедир ол коллектив социалистиг хүлээлгелер албаан, ажылды план ёзугаар эвес, а таварылга болуп кирген чагыглар ёзугаар чорудуп турар.

Республиканың автоажыл-агыйлар коллективтеринде социалистиг чарыш онза калбарып турар. Чеди чыл планының бешки чылының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты республикага бир-ле дугаарында эгелээн коллектив—Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының коллективи январь-февраль айларда күш-ажылчы улуг чедиишкиннерни чедип алган. Чүък сөөртүрүнүң планының онаалгалары бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеттинип турар. Ол АТК-ның мурнакчы чолаачылары Викторов, Петухов, Базыр-оол, Гуржвой болгаш өскелер-даа чыл эгезинден бээр хүн бүрүнүң ажыл нормазын 150 хуудан кудуэвес күүседип турарлар. Мурнунда хожудангай ажылдыг турган Хову-Аксы АТК-зының коллективи соңгулдага алдар болдурган социалистиг чарышка бедик көргүзүглерни чедип алган. Ол АТК-ның чолаачылары чүък сөөртүрүнүң ай планын 200 хуу ажыр күүсеткеннер. Шагаан-Арыг АТК-зының коллективи база мурнакчыларның олуруунга быжыы-биле турупкан.

Бирги кварталдың түңнелдерин үндүреринге чедир коллуунда бир ай арткан. Квартал планын чедиишкиннинг күүседирде мырыңай эгезинден тура бир дески эки ажылдап, ай санында план күүселдезин чедип алыры чугула. Ындыг турбуже Кызылдың № 2 АТК-зының, Чадаананың, Кызыл-Мажалыктың АТК-ларының коллективтери январь айның планын күүсетпээннер, а февральда база ажылдың темпизин дүргедевейн турар.

Райүлетпүр комбинаттарының коллективтери бо чылын социалистиг хүлээлгелерни алгаш, чедиишкинниг боттандырып турарлар. Ылангыя продукцияның шынарын экижидеринче болгаш ассортиментизин калбартырынче кол кичээнгейни угландырганы үнелиг чаа эгелээшкин дээрзин онзалап демдеглээри чугула. Бай-Хаактың, Шагаан-Арыгның болгаш Сарыг-Септин райүлетпүр комбинаттарының коллективтери бо чылын хамаарышкан районнарын тус черге кылып болур тудуг материалдары-биле долу хандырар, чоннуң калбак херектелиниң эт-херекселдерин — столдарны, сандайларны, диваннарны, шкафтарны, дааранылга кылыгларын, балды сыптарын болгаш өске-даа чүүлдерни бүдүрерин көвүдедир деп, хүлээлгелерни ап турарлар. Ынчалзажок хөй-хөй райүлетпүр комбинаттары январьда планын күүсетпээн. Тураның, Чадааның райүлетпүр комбинаттары мурнуку чылдарда күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап турган хирезинде, амгы үеде дыка хожудап турар. Ол бүдүрүлгелерниң техниктиг чепсегленишкини улам күштелген, ажылчын кадрларның мергежили бедээн, күш-ажыл байдалдары экижээн, а план күүсеттинмейн турарының кара чаңгыс чылдагааны удуртукчуларның организакчы эвес, олутпай чорууда.

Соңгулдага алдар болдурган социалистиг чарыш тудугжуларның коллективтеринде база калбарган. Кызылдың «Коммун-тудуг» септелге-тудуг эргелелиниң коллективи эрткен чылдың дөрткү кварталында күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алгаш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдериниң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Мурнакчы коллектив бо чылды база шалыпкын темпилер-биле эгелээн, январь айның планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткен. Ынчалзажок «Кызыл тудуг» эргелели хожудаашкыннардан амдаа уштунмайн турар. Ол улуг коллектив эрткен чылын күрүнениң болгаш чоннуң мурнунга өрелиг болуп арткан. Капитал тудугнуң-даа, чуртталга тудуунуң-даа чыл планы күүсеттинмейн арткан. Амгы байдалды ап көөрге ажылда дээредээшкин чок болуп турар. Тудуг объектилеринде ажылга ара үзүктелиишкиннер үргүлчүлевишаан, тудугжуларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү бедивейн турар, тудуг техниказының ажыглалы кончуг багай. Эргелелдиң, ылангыя чаа тургустунган «Тыва тудуг» трезиниң удуртукчулары тудуг ажылдарының темпилерин дүргедедип, бирги кварталды чедиишкинниг доозар дээш организастыг хемчеглерни дүрген ап чорудары негеттинип турар.

Үлетпүр-бүдүрүлгелерниң, тудуг болгаш транспорт коллективтериниң мурнунда салдынган кол сорулга болза бирги кварталды чедиишкинниг доозар дээш курлавырларны долузу-биле ажыглаарынче организастыг ажылдарны күштелдирери болур.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ

Чемишчидилге дугайында

Көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидеринге өдектиң ужур-дузазын Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозу үнелевейн турар. Ол дугайын Булуң-Терек салбырында ажылдың байдалындан чижек кылдыр көргүзүп болур. Ол салбыр эрткен чылын тарылга шөлүнге 3000 тонна өдекти төккен болза, а бо чылын чүгле 350 тоннаны төп алган. Тарылга шөлүнүң чемишчидилгезин экижидер дугайында совхозтуң дирекциязы сагыш салып ажылдаза чогуур.

КҮЗЕЛДИГЛЕРНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Чөөн-Хемчик районнуң «Тыва» совхозунуң Хөндергей салбырында механизатор тускай эртемге бүгүнниити өөредилгениң 51 кижи киржикчилиг бөлгүмнүң ажылы сөөлгү үеде чүге соксай бергенил?

Бо бөлгүмнүң ажылын удуртуруң, ону башкылаарын хоочун тракторист С. Алдын-оолга совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы дааскан. Бичээлдер 7—8 хире болгулаан. Бөлгүм ажылын ам шуут соксаткан. Бичээл болур хүннерде (среда, четверг) дыңнакчылар четкилеп келир, а башкы келбейн турар. Теве-Хаяда бир бөлгүмнүң ажылы эки деп моон мурнунда «Шын» солунга мактаткан, а Хөндергей салбырында бөлгүмнүң ажылын база-ла ынчаар экижитсе чогуур деп, ында техниканы өөренип алырын күзээннер негеп турар.



ЛЕНИНГРАД. Пөс-таавыны уран-шевери-биле каастап кылыырының фабриказы ай санында-ла 150 муң хире баш аржыылдарын, моюн ораарларын, аңаа аржыылдарны капрондан, натуралдыг болгаш кылымал торгулардан кылып үндүрүп турар. Бүдүрүлгениң продукциязын садып алыкчылар улуу-биле соңуурган турар. Фабриканың коллективи коммунистиг деп ат дээш демисежип турар.

ЧУРУКТА: улуг контролёр Мария Кузьмина чаа продукцияны хынап тур.

Фото М. Блохин биле П. Федотов оларны.

СЭТА-ның фотохрониказы.

А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Н. М. Шверник оларның соңгукчулар-биле ужуражыышкыны

ЯРОСЛАВЛЬ. (СЭТА). Ярославльдың Ф. Г. Волков аттыг шии театрынга Красноперекоптуң соңгулда округунуң соңгукчулары чыглып келген. РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга ол округтан СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Алексей Николаевич Косыгин соңгудар.

Индирде — бүзүреттирген кижи, техниктиг пөстерниң «Красный перекоп» деп комбинадының фабком даргазының оралакчызы В. И. Цветкова. Советтерге соңгулдага алдар болдуруп, пөс-таавычыларның чорудуп турар күш-ажылчы чарыжының дугайын, А. Н. Косыгинниң чорудуп турар улуг ажылының дугайын ол чугаалаан.

Коммунистиг партияның болгаш чоннуң төлептиг оглу эш Косыгин дээш бадылаашкынның бээринче округтуң соңгукчуларын эш Цветкова кыйгырган.

Оон соонда № 5 тудуг трезиниң комплекстиг бригадазының бригадири М. А. Чернышев, дозулуг будук кылыр «Победа» заводтуң аппаратчыгы В. В. Бобылев, «Красный перекоп» комбинаттың ажылчыны С. А. Аширова, № 53 ортумак школаның директору М. В. Денисов, партияның Красноперекоп райкомунуң секретары А. Г. Агафонов олар хуралга чүве чугаалаан.

Депутатка кандидат А. Н. Косыгин чүве чугаалаарга, соңгукчулар чылыы-биле уткаан. Тургузукчу күш-ажылдың дугайын, совет улустуң кайгамчыктыг чедиишкиннериниң дугайын ол тодаргай чугаалаан.

Болдунга көргүскен бедик идегел дээш А. Н. Косыгин соңгукчуларга чүректиң ханызындан өөрүп четтирген болгаш чонга, коммунизм тургузуушкунунуң улуг хереэнге болдунуң бүгү күштерин бээрин шынзыткан.

• • •

КИЕВ. (СЭТА). Февраль 26-да Украинаның найысылалының Культураның октябрь ордузу байырлал шинчи кире берген турган. Киевтиң Ленинск соңгулда округунуң ийи муң ажыг ажылчы чоннары Украин ССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат, СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, Украинаның КП ТК-зының бирги секретары Николай Викторович Подгорный-биле ужуражыр дээш ында чыглып келген.

Бүзүреттирген кижи—Киев хоорайның кол тудуунуң начальниги В. А. Гусевке сөс берген. Депутатка кандидаттың намдарын соңгукчуларга таныштыргаш, эш Гусев Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң мурнунга эш Подгорныйның ачы-хавыязын чурттуң бедии-биле үнелеп көрүп турарын чугаалаан. Чоокта чаа Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты аңаа тывыскан.

— Ол алдарлыг шаңнал-биле холбаштыр Николай Викторовичиге чүректиң ханызындан байыр чедирип, ол дээш бадылаашкынывысты өөрүшкү-биле бээр бис—деп эш Гусев медеглээн.

Дараазында санал берген Киев метро тудугнуң начальниги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры И. Н. Мищенко коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң кандидады Н. В. Подгорный дээш соңгулда хүнүнде бадылаашкынның бээринче бүгү соңгукчуларны болдунуң коллективиниң мурнундан кыйгырган.

Н. В. Подгорныйның күрүне болгаш партийжи ажыл-чорудулгазын чогаалчы Л. Д. Дмитерко, Киевтиң медицина институдунуң студентизи Раиса Корчак бедии-биле үнелеп, чүве чугаалааннар.

Н. В. Подгорныйның чугаазын хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткаан.

Идегелди көргүскени дээш соңгукчуларга изиг өөрүп четтиришкинни илергейлээш, эш Подгорный коммунизм тургузуушкунунга совет улустуң чедип алган чедиишкиннериниң дугайын база үлетпүрнү болгаш көдээ ажыл-агыйны улам ынай көдүрер, эртемни болгаш культураны хөгжүдер, улустуң материалдыг чаагай байдалын бедидер талазы-биле Украинаның болгаш Киев хоорайның ажылчы чоннарының мурнунда тургустунган улуг сорулгаларны тодаргай чугаалаан.

Бо чедиишкиннер болза СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин чүректиң ханызындан хүлээп алгаш, оларны боттандырар дээш күштерин харамнанмайн демисежип турар ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның маадырлыг күш-ажылының ачызында чедип алдынар аргалыг болган дээрзин ол чугаалаан. Ол демиселге совет кижилер Коммунистиг партияны болгаш оон шынчы, ленинчи эш Хрущев баштаан Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттыжып турар. Ам бүгү чуртту хаара туткан политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүн коммунизмни тургузар дээш демиселге Украинаның ажылчы чоннарының болгаш бүгү совет улустуң чаа-чаа тиилелгелериниң магадылалы болур.

Болдунуң чугаазын доозарда эш Подгорный бедик идегелди бүзүредир дээш бүгү күштерин, билиглерин болгаш энергиязын бээрин хуралдың киржикчилеринге болгаш бүгү соңгукчуларга бүзүреткен.

• • •

КОЛОМНА. (Москва область). (СЭТА). Февраль 26-да Коломнаның тепловоз тудугжуларының Культура ордузун байырлал шинчи киир шимээн турган. Коломнаның көдээ соңгулда округунуң талазы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, СЭКП ТК-ның чанында Партия Комиссиязының даргазы Н. М. Шверник-биле соңгукчуларның ужуражышкыны аңаа болган. Коломна болгаш Егорьевск районнарының совхозтарының болгаш колхозтарының ажылдакчылары, үлетпүр-бүдүрүлгелерниң ажылчыннары, инженерлери болгаш албан-хаакчылары, партия, профэвилелдер болгаш хөй-нити организацияларының төлээлекчилери ордунуң залынга чыылган.

Бүзүреттирген кижи — Коломна колхоз-совхоз эргелелиниң Димитров аттыг совхозунуң ажылчын комитединиң даргазы Н. Г. Андрияноваг сөс берген. Ол кандидаттың намдарын соңгукчуларга таныштырып, продуктуларның элбекшили дээш бүгү улустуң демиселинге совхозтуң ажыл-ишчилериниң чедип алган чедиишкиннериниң дугайын чугаалаан. Соңгулданың хүнүнде Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң шылгарангай ажылдакчызы Н. М. Шверник дээш бадылаашкынның чаңгыс эп-сеткил-биле бээринче бүгү соңгукчуларны эш Андриянова кыйгырган.

Хуралга «Ленинниң оруу» көдээ ажыл-агый артелиниң даргазы А. С. Горячев болгаш өскелер-даа база чүве чугаалааннар.

Н. М. Шверниктиң чугаазын хуралга чыылганнар чылыы-биле уткаан. Эш Н. М. Шверник чеди чыл планының күүселдезинде совет улустуң чедип алган аажок улуг чедиишкиннериниң дугайын чугаалап, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарынга СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң төөгүлүг ужур-дузазын айыткан.

Н. М. Шверник идегелди көргүскени дээш соңгукчуларга чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинни илергейлеп, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузар дээш демиселге бүгү күштерин болгаш энергиязын бээрин бүзүреткен.

Космонавт А. Г. Николаев бодунуң соңгукчуларында

КУГЕСИ, (Чуваш АССР). (СЭТА-ның корр.). Чебоксарның көдээ соңгулда округунуң төвүнге соңгулда мурнунуң хөй кижи киржикчилиг хуралы болган. РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат ужудукчу-космонавт А. Г. Николаев аңаа чүве чугаалаан. Болдунуң чаңгыс чер чурттугларының идегелин шынзыдар дээш бүгү-ле күштерин салырын Андриян Григорьевич оларга бүзүреткен. Божазы суурлардан чыглып келген муң-муң колхозчулар Россия Федерациязының күрүне эрге-чагыргазының дээди органының депутадынга боттарының кандидадынга изиг байырны чедиргеннер.

А. Г. Николаев болдунуң төрээн колхозунга болгаш ыяш техниказының техникумунга өөренип турганы Мариинский Посада хоорайга база-ла соңгукчулар-биле ужурашкан.

Социалистиг хүлээлгелер

«Күш-ажылдың» хостуу көдээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери усть-лабинчилерниң кыйгырыын деткээш, 1963 чылда—чеди чылдың бешки чылында боттарының күүседир ажылдарының талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдетпишаан, күрүнеге 360 тонна эътти, 575 тонна сүттү, 830 тонна тарааны садарын, дүк садарын 11 хуу өстүрерин хүлээнген. Чүс баш төрүүр малга онаалтыр 90 бызааны, 90 анай, хураганны, 85 кулунну өстүрүп алыр, инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1460 килограммдан эвээш эвес сүттү саар, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү кыргып алыр. Малдың семиртилгезин экижидер.

Хову ажылынга көргүзүглерни бедидер. Тарылга шөлүнүң чемишчидилгезинге 3000 тоннадан эвээш эвес өдекти төгер. Тарылга шөлүн 4700 гектар чедир өстүрер, оон иштинде 3470 га тараа культураларын, кол культура кызылтасты 2300 гектар кылдыр тарыыр. Тарааның гектар бүрүзүнден ортумаа дүжүдүн 10,5 центнерден кудулатпас. Часкы тарылгага чогуур үезинде бүгү белеткелдерлиг киргеш, тарыылганы 7—8 ажыл хүннеринде бедик агротехниктиг деңнелге доозар.

Келир чылдың тарылгазынга 3800 гектар черни аңдарып белеткээр болгаш тарааның күскү ажаап алыышыының 25 ажыл хүннеринде чорудар.

Тудугнуң 5000 кубометр ыяжын белеткээр. Малчыннарга чурттаалганың 10 бажыңнарын, бир-бир магазин, столовая бажыңнарын, чунар бажыңны тудуп доозар. 2400 хой кирер өөрт, 400 инек кирер ийи, 100 бызаа кирер бир чылыг кажаалары, төрүүр чүс хаван кирер чаа кажааны тудар.

Бистиң кандидаттарывыс

Депшиттирген кандидаттар дээш

Чөөн-Хемчиктиң ажылчы чоннар депутаттарының район, Чадаана хоорай Советтеринге депутаттарның кандидаттарынга кедээниң, хоорайның эң дээре, төлептиг дээн кижилери депшиттирген. Депшиттирген кандидаттар дээш агитас-массалыг ажыл соңгукчуларның ортузунда калбарган.

СЭКП-ниң XXII съездизи колхозтап район Советинге соңгулда талазы-биле 4, хоорай Советинге соңгулда талазы-биле 15 соңгулда округтарындан депутаттарга кандидаттар-биле соңгукчуларның ужуражыышкыннары өске черлерниинден мурнап, февраль 19-та-ла дооскту берген. Ол ужуражыышкыннар Чадаана хоорайның Хайыраканда № 3 соңгулда участогунга болгулаан. Дыка хөй соңгукчулар ужуражыышкын хуралдарынга кайы округтар талазы-биле район, азы хоорай Советинге депутаттарга кандидаттарны—кымнарны дээш бадылаарын баш удур билген болгаш олар-биле шуут таныжыканнар. Ужуражыышкын хуралдарынга бүзүреттирген кижилериниң угаадылгазы болгаш кыйгырыы соңгукчуларның кичээнгейин хаара туткан.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң партия организациязының 25 агитаторлары үстүнде адаттынган № 3 соңгулда участогунга хамааржыр соңгукчуларның ортузунга Совет Конституциязын, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлериниң, бүгү делегей байдалының дугайында болгаш оон-даа өске темалар талазы-биле илеткелдерни, беседаларны чорутканнар. Аныяк соңгукчуларның тускай кежээзи эрткен, анаа 60 ажыг аныяк соңгукчу олурушкан. Агитатор М. Өбүе (башкы) 16 соңгукчуларга тайылбыр ажылын хөй катап чорудуп, соңгукчуларның хүндүткелин чаалап алган. Ол ышкаш агитатор А. Лаандык соңгукчуларга үргүлчү барып, агитацияны улам-на калбарткан. Агитаторларның хөй нуруузу кандидаттарның намдарларын соңгукчуларга чогуур үезинде таныштырган.

РСФСР-ниң Дээди Советинге, черчер Советтеринге каш дугаар, кайы округтар талазы-биле соңгулда болурун көскү улуг үжүктер-биле плаксе бижээш, клубтуң даштыкы эжиниң кырында, округтарның схемазы чурууп клуб иштинде аскан.— Ынча дугаар округ талазы-биле депутатка ындыг кандидатты март 3-те —соңгулда хүнүнде бадылаар-дыр мен—деп, соңгукчу оон билип ап болур.

Район Советинге 4, хоорай Советинге 15 депутаттарның кандидаттары: оон иштинден чижээ, район Советинге № 15 соңгулда округунга, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтуң аныяк тудугжузу—Кара-Сал Дугар-оол Каралманы; № 16 округка, Хайыракан школазының башкызы—Март-оол Кима Биче-оолду; № 17 округка ол колхозтуң мурнакчы саанчызы—Сат Чылбак Соскур-оолду; Чадаана хоорай Советинге, чижээ: № 41 округка, колхозтуң эки ажылдыг дарганы, тудугжузу—Моңгуш Сотпа Айдың-Хөөну; № 47 округка, колхозчу тудугжу—Данзы-Белек Александр Чулдуновичини; № 36 округка, колхоз даргазы—Куулар Комбукай Байыровичиниң Хайыраканның № 3 соңгулда участогунга соңгукчулар бадылаарын тодаргай көргүскен. Бо дээрге, депутаттарга кандидаттарны соңгукчуларга таныштырып турар көскү агитацияның база бир хевири-дир.

Агитпунктуда агитаторларның бүдүнү тургустунган: агитаторларның февральда чорудар ажыл планын, кым кажан дежурныйлаарының дансызын, ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район, Чадаана хоорай Советтеринге соңгулда талазы-биле округтарның соңгулда комиссияларының составын бадылаан дугайында шиитпирлерни ында аскан. Агитаторларның хуралы планда айыттынганын ёзугаар ийи катап чыылган. Олар чүнү кылырын хуралга шиитпирлээш, айыттынган хемчеглерни боттандырып турган.

Колхозтуң ырак одарларда мал ажаап турар 21 кезек черлерде хойжуларга, инек кадарчыларынга 29 «Шын», 19 «Тываның аныяктары», 27 «Ленинчи оруқ» солуннарны комсомолчу почтальон Кара-Сал Амыр-оол ийи хонгаш-ла чедирип, тарадып турар. Кара-Сал чүгле солуннар, чагаалар, шилчидилгелер чедирип турар эвес, харын малчыннарга солун номчулгазын үргүлчү чорудуп, партия организациязының, колхоз баштаар черниң оон-даа өске даалгаларын шуудургу күүседип келген. Аразы ырак малчыннарны үргүлчү эргиири ана-ла амыр эвес. Чаа солун медээлерни, болуушкуннарны, партияның, чазактың чугула шиитпирлерин парлаан солуннарны номчуп таныжар дээш малчыннар четтикпейн манап турарлар. Солуннарны кымнарга, кая чедирип бээриниң маршрудун тускай саазынга чурууп турган тургускан. Солун чедирттинмейн баар, астыгып каар малчын өреге чаңгыс-даа чок.

Көдээ библиотеканың эргелекчизи Тамара Ондар чүгле колхоз суурунда чурттап турар колхозчуларга, төп сүт-бараан фермазында малчыннарга номнарны берип турар эвес, а харын аңгы-аңгы одарларда ырак чурттап турар малчыннарга эргелекчи боду, азы библиотека чөвүлелиниң 9 кежигүннери ээлчег-биле янзы-бүрү номнарны чедирип турар. Кажан номнарын ээзи үеде номчуп доозупкан соонда, чөвүлелдиң кежигүннери эргип келгеш чыып албышаан, херегләэн номнарын база катап оларга чедирип бээр. Библиотеканың номнарын ырак малчыннарга ындыг арга-биле ажыглады турар. Чээрби ажыг кезек черде малчыннарга библиотеканың янзы-бүрү номнары чедиртинген. Соңгулда кампаниязының үезинде библиотеканың ажылы ынчаар тургустунган. Оон ном фондузу — 7000, номчукчулары 250 кижи четкен.

Киномеханик Ховалыг Ким-оол клубка кинону неделяда беш катап үндүрүп турар. Эртемниң, техниканың чедиишкиннерин, көдээ ажыл-агыйның мурнакчы дуржулгазын, чаа чүүлдерни көргүзүп турар кинофестивальды организастап, чеди хүн улаштыр соңгукчуларга көргүскен. Көдээ ажыл-агый талазы-биле шилиттинген киноларның көргүзүү чедиишкинниг эрткен.

РСФСР-ниң Дээди Советинге депутаттың кандидады эш Сергей Хочекович Краснийны, хамаарышкан округтарның талазы-биле район, хоорай Советтеринге депутаттарның кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынын бээринче соңгукчу бүрүзүн агитаторлар кыйгырып турар. Колхозта партия организациязының агитаторларының 19 кижи олурушкан февраль 22-де болган хуралынга соңгулда хүнүнге таварыштыр соңгукчуларга көргүзер концертти бедик деңнелдиг тургузарын, көргүзер кинолар баш удур шилиирин, буфеттер организастаарын, хамыктың мурнунда соңгукчуларның даңзызын база катап дүрген ылавылап хынаарын шиитпирлээн.

Агитаторларның аразында И. Золотухин, П. Бирлей соңгукчуларга кончуг ховар барып турган, депутаттарга кандидаттарның намдарын соңгулда хүнүнге чедир он хонук арткан турбуже, соңгукчуларга четче таныштырбаан. Район, хоорай Советтеринге депутаттарның кандидаттарынга кымнарны, каш дугаар кайы округ талазы-биле бадылаарын оларның агитаторлап турар бажыңнарының соңгукчулары билбес болган. Кандидаттарның намдарлары-биле элээн чамдык агитаторлар хандыртынмаан, кандидаттар дээш агитацияны кошкак чорудкан түңнелинде, суурда, коданнарда чамдык соңгукчулар кымнарны бадылаарын билбезиниң ужуру ында.

Клубта көскү агитация эки тургустунган. Чеди чылдың бешки чылында Тыва АССР, оон иштинде Чөөн-Хемчик район, СЭКП XXII съездизи аттыг колхоз күрүнеге түс-түс чеже тонна тараа, эът, сүт, дүк садар, ол көдээ ажыл-агый артели 1963 чылда чүзүн-чүзүн малдарны чеже башты өстүрер, оон продуктулуун чүү хире бедидер, тараа, кукуруза, свёкла, бобы болгаш оон-даа өске культураларны чеже гектарны тарыыр, культуралар аайы-биле гектар бүрүзүнден чеже центнер дүжүт алыр дээрзиниң дугайында социалистиг хүлээлгелериниң көргүзүглерин улуг үжүктер-биле биживишаан, рамалааш клубтуң ханазы-биле деңчыгыы хемчээлдиг кылдыр делгеп аскан. Республика, район, бодунуң артели кандыг хүлээлгелер алганын колхозчулар оон таныжып ап болур. Көскү агитацияның оон-даа өске хевирлери клубта делгеттинген. Моон-биле чергелештир клубтуң иштинде хүннүң-не чылыг турар кылдыр от салыры күзенчиг.

К. КУНДУП.



Виктор Долматов Омскиниң эмчи институдун дооскаш, Чөөн-Хемчиктиң район эмнелгезинде ажылдай берген. Ол, ажылынга кызымак, аарыг кижилерге эптиг ээлдек, ынчангаш ону Чадаана хоорай Совединиң депутадынга кандидат кылдыр депшиткен.

ЧУРУКТА: Виктор Долматов.

Фото В. Лутковтуу.

УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

Чоокта чаа «Тыва» совхозтуң ажылчыннары Чөөн-Хемчик район Совединиң депутадынга кандидат, райкүүскомунуң секретары Бугалдай Калзанович Оюн-биле ужурашканнар. Анаа бүзүреттирген кижи, Теве-Хая сес чыл школазының директору Хомушку Өлзей-оол чүве чугаалааш, кандидаттың ажыл-амыдыралын соңгукчуларга тодаргай таныштырган. Соңгулда хүнүнде Оюннуң кандидатуразы дээш бадылаашкынын бээринче соңгукчуларны ол кыйгырган.

Эштер О. Содуна, М. Сагаан-оол, В. Шоркин дээш өскелер-даа ужуражыышкын хуралынга боттарының саналдарын бербишаан, Теве-Хая суурга чаа клубту тудар, малчыннарга автолавка дамчыштыр аъш-чем болгаш үлетпүр бараанннарын чедирерни чурумчулар, Чадаана—Теве-Хая аразынга автобус транспортту доктаамал ажылдадыр, чайның үерлер айыылындан суурну камгалаар сорулга-биле Чадаана хемниң суун өскээр чаар хемчеглерни боттандырарынга дузалаарын эш Оюндан болгаш Хөндергей көдээ Советтиң депутаттарынга кандидаттар эштер Х. Өлзей-оол, Г. Юртаев, М. Байыр-оол олардан дилеп турганнар.

Эш Оюн соңгукчуларының мурнунга чүве чугаалааш, район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр ону депшиткени дээш өөрүп четтиргенин илергейлээн. Соңгукчуларның анаа бергени амыдыралчы чугула чагыглары боттандырарынга бодунар-ла арга-биле дузалажырын ол хүлээнип алган.

М. КАВАА-САРЫГ.

ДЕПУТАТКА КАНДИДАТ

Куулар Чалбай-оол аныяандан мал ажылынга ажылдап келген. Ол Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунга база хөй чылдар иштинде нииттиниң малын малдап келген. Эш Чалбай-оол ам чүгле совхозта эвес районда мурнакчы хойжуларның бирээзи. Мурнакчы малчын төөгүлүг чеди чылдың дөрткү чылында 100 хойга онаалтыр 110 хураганы ап, хой бүрүзүнден 2,4 кг дүктү кыргып алгаш, бодунга алган социалистиг хүлээлгезин күүседип шыдаан.

Хойжунуң ак-сеткилдиг кызымак ажыл-ижин совхозтуң дирекциязы бедии-биле үнелээш, каш удаа шаңнаан болгаш сөөлгү үеде Аянгатының бот-орулга-чарыгалыг хойжу бригадазының улуг кадарчызынга томуйлаан. Малчынның коданында хойнуң болгаш хураганның кажаалары таарымчалыг кылдыр туттунган. Мал чемнери база четчир.

Мурнакчы хойжу үсть-лабинчилерниң кыйгырыын изиг-биле деткивишаан, бо чылын мурнукузундан-даа бедик көргүзүгнү чедип алырын хүлээнген. Ам оон кадарган хоюнуң 130-ни меңди оолдаан. Ол мурнакчы ажыл-ишчинни шекпээржилер район Совединиң депутадынга кандидатка депшиткен.

М. АШАК-ООЛ.

КОНФЕРЕНЦИЯНЫҢ ИНДИРИНДЕН

(Чөөн-Хемчиктиң комсомол конференциязы)

Чөөн-Хемчик районнуң комсомол организациязының чоокта чаа болган конференциязынга ВЛКСМ ТК-ның ийиги пленумунуң түңнелдери болгаш районнуң комсомол организацияларының сорулгаларын чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле комсомолдуң район комитединиң секретары эш З. Лакпа илеткел кылган.

Чөөн-Хемчик районнуң комсомолчу аныяктары ажыл-агыйны, культура тургузуушкунуң сайзыралдыр талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алганын конференция демдеглээн. Аныяк малчыннарның кызымак күш-ажылының түңнелинде 1820 баш хаван оолдарын, 1225 бызааларны, 9463 баш анай, хураганнарны доруктурган. Район күрүнеге эът, сүт, дүк, тараа садарының пландарын хуусаа бетинде күүсеткен. Бо улуг үүлеге аныяктарның үлүг-хуузунуң киргени чугаажок. Районнуң колхозтарында, совхозтарында 240 аныяктар коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттап, өөренир дээш чаржып турар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алган «Чыраа-Бажы» совхозта механизаторлар бригадазы бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны ээлчег күүседип турар. Ук совхозта ол бедик ат дээш демисежип турар аныяктарның бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазы эрткен чылын 5050 кг дүктү алыр тургаш, 7116 кг дүктү ап, азы бир хойга онаалтыр 2,3 кг дүктү алган, 100 төрүүр хойдан-на 99 хураганны меңди камгалап алганнар. Ол ышкаш бо бедик атты чаалап алган «Сүт-Хөл» совхозта Сарыг-Булуң, Ортаа-Тал сүт-бараан фермаларын чылда сүт бүдүрер онаалгаларын 149—165 хуу күүсеткилээн. Районда аныяк мурнакчыларның саны өскен. Саанчылар А. Кужугет, О. Куускаал, С. Кызыл, О. Шоргак, М. Өшкү-Саар боттарынга бижыглаан саар инек бүрүзүнден 1600—2100 литр сүттү саап алган. Районда 59 саанчы кыстар боттарының хүлээлгелерин ырапта ажыр күүсеткилээн. Аныяк хойжулар О. Үндеспаа, О. Ондар, кукурузачылар Д. Моңгуш, Ы. Тас-оол, С. Далаа, механизаторлар Т. Дыртый-оол, О. Коңгар-оол, М. Ээрес-оол болгаш күш-ажылдың кайгамчыктыг өске-даа кижилерин адап болур.

Районнуң колхозтарында, совхозтарында культура өзаглаларының боттывынгыр уран чүүл коллективтери эрткен чылын 250 концерттерни фермаларда, бригадаларда малчыннарга көргүскенин илеткелчи болгаш конференцияның делегаттары демдеглээн. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта, Бора-Тайгада көдээ клубтар районда дээре ажылдап турар. Чоңга кино көргүзүү Чадаана хоорайда кинотеатр (директору эш А. Немков), Шемиде киноустановка (механиги А. Танов) эки организастап, хөй-нииттиниң дузазы-биле кино уран чүүлүн массага чедиңгири-биле пропагандалап турар. Районда Хайыракан, Бора-Тайга, Чадаана хоорай библиотекалары дээре ажылдап келген. Олар боттарының активчилерин дамчыштыр чон-биле харылзааны быжыг тудуп, ном пропагандалаарынга идепкейлиг киржип турарлар. Оон-биле кады Сүг-Аксы, Баян-Тала, Кызыл-Тайга, Хөндергей библиотекалары чоңдан хоорук, номчукчуларының саны эвээш, массалыг ажылдарны кошкак чорудуп, чамдыкта хагдынчак турар тавырыгалар бар. Районнуң библиотекалары эрткен чылын 26 катап номчулга конференцияларын эрттирген. Культура албан черлериниң ажылынга хөй-нииттиң эгелээшкин шоолуг калбарбайн турар. Оттулар ыяш чогундан чамдык клубтар, библиотекалар хагдынып тургулаан. Библиотекаларның, клубтарның ажылынга районнуң комсомол комитеди кошкак дузалажып келген.

Районда улус өөредилгезиниң херээнге болгаш спорт ажылынга комсомолчу аныяктарның киржилгезиниң дугайын конференцияның киржикчилери хөй чугаалаан. Ылангыя комсомолдуң мурнунда кол сорулганың бирээзи аныяк кижилерниң өөредилгезиниң талазы-биле херекте улуг четпестерни делегаттар шүгүмчүлээн. 1962—63 өөредилге чылында кежээки школаларга өөредири-биле 600 кижи бижиткен турган, ам оларның чүгле чартык кезии арткан.

Байдал мындыг хуусаазыдыг турда, ук айтырыгны харылап турар ВЛКСМ-ниң район комитединиң школа ажылын харылаза чогуур инспектору Л. Моңгуш бюрога-даа, активке-даа тургуспаан. Комсомолдуң район комитеди школаларда комсомол, пионер организациялары-биле харылзааны кончуг кошкак тудуп келген. ВЛКСМ район комитединиң ажылдакчылары, ылангыя оон секретарьлары көрээже ховар уунуп келгени-биле колхозтарда, совхозтарда аныяктар ВЛКСМ район комитединиң секретарьлары З. Лакпаны, Н. Стрельниковту таныбазын саналынга чугаалааннар.

Комсомолдуң район комитеди мал ажылынче аныяктарны эвээш өңнелдээн. «Сүт-Хөл» совхозта Ортаа-Тал, Сарыг-Булуң, «Искра» колхозта Кызыл-Хавак фермаларын механизастаары планнаттынган болза-даа, ол херек кырында күүсеттинмээн. Малчын аныяктарның материал-культурлуг херекселдерин хандырарынче ВЛКСМ-ниң район комитеди база эвээш кичээнгей салганын конференция айтын, моон соңгаар өлче сагыш салыышкынның күштелдирерин негээн.

ВЛКСМ район комитединиң ажылдакчылары ажылды кыры-биле үлүртүп, колдуунда-ла социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезиниң дугайында медээ чыыры-биле өйлежип, чаңгыс талалай ажылдап турганындан аныяктар ортузунга кижизидилге ажылының кошкааның делегат Доңгак Өктек-оол шыңгыы шүгүмчүлээн. Аныяктар ортузунга лекция, беседаны ховар номчуп, кижизидилге ажылын кошкак чорутканы-биле районда кем-херек үүлгедир, хулиганнаар, хөй-нииттиниң өнчү-хөреңгизин оорлаар чоруктар ам-даа хөй.

Районнуң чамдык черлеринде херээжен кижини эргиниң ёзау-биле ашакка алдадап өглеп турар, куданы эргиниң хевири-биле эртирер чоруктар бар. Эрткен чылын Чадаананың ортумак школазының 10-гу клазын дооскан Кара-Сал Эренмааны оон алазы Кара-Сал Маннай-оол дээрзи ынчаар алдадап өглээрин бодаан. Кара-Сал Эренмаа «ашаа» болур деп турар кижиниң безин көрбээн турда, херекти ынчаар кылган турган. Сеткили таарышпааны-биле Б. Эренмаа куда болган хүнде-ле чана маңнап келген. Ынчаарга комсомолдуң район комитеди бо херекти эки билир турган хирезинде-ле, аныяк кыстың салымы дээш сагыш човангыр болбаан.

Конференцияның делегаттары ВЛКСМ район комитединиң ажыл-чорудулгазында четпестерни шүгүмчүлевишаан, ажылдың стилин өскертириниң чугулазын чаа соңгуткан составка сүмелээннер.

Конференцияның ажылынга ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретары эш А. Пожидаев, Чөөн-Хемчиктиң парткому секретары эш Д. Ондар олар база киржип, саналдарын бергеннер. Малчыннарның амыдыралының культуразын бедидер дээш комсомолчулар, аныяктар походту чарлаар дугайында шиитпирни конференция хүлээп алган.

Бирги организастыг пленум ВЛКСМ-ниң Чөөн-Хемчик район комитединиң секретарынга О. Кой-оолду, секретарьның оралакчызынга Л. Моңгушту, ВЛКСМ комитединиң штаттан дашкаар секретарынга Д. Өктек-оолду соңгаан.

Х. МОНГУШ.



КУР ЧЕР КРАЙ. Кустанай обастың бүгү ажыл-агыйлары часкы тарылганы чүгле сорттуг үрезиннер-биле чорудар деп турар. Совхозтарның хөй муруузунда үрезин арыглаашкыны болгаш ооң үнүүчелиниң хыналдазы доозулган. «Владимирский» совхозта дөртен бир муң центнер сорттуг үрезиннерни белеткээн. Ам ында үрезин тарааның ийи удаа арыглаашкынын доозуп турар.

ЧУРУКТА; «Владимирский» совхозта үрезин тарааны арыглап турары.

Фото В. Давыдовтуу СЭТА-ның фотохроникази.

Улуг тудугнуң кижилери

Дашчының хүн демдеглелинден

Александр Беляев он классты дооскан дораан-на чаңгыс класчы өөрү оолдар, кыстар-биле кады бо улуг тудугга узун, хону дыттарлыг, кара ногаан нөштерлиг, чойган, шиви дээш каш янзы үнүштерден бүткен калбак, ыргай эзимнерни чоорган кылдыр шуглаанышкан, чараш бойдус чурумалы-биле муң-муң кижилерниң хандыкшылын, сонуургалын хаара туткан бедик Саянның ындындан келген. Кады келгилээн өөрү маңаа бир чыл четпейн чораш дедир чаныы чорупканнар. Саша Ак-Довуракка келгеш, күш-ажылга даныккан, ол ам бешки разрядтың дашчызы.

Амыдыралче баштайгы базымны кылган, чурттаалгазының иштинде бир дугаар шалын алган чери Ак-Довурактан чоруур хонну чок, бо улуг тудуг дооскурга даг-дүгү арыглаар фабрикага ажылдап чыдып каарын ол шиитпирлеп алган. Ол романтиктиг чогаалдар номчуурунга ынак, кандыг-бир-ле солун чүүлдер бодап, кузээринге улуг хандыкшылдыг, ёзулуг-ла романтик кижи. Шулуктер-даа чогааткылаар, оон чогааткан эки, багай шулуктери элээн каш кыдыраашта долган. Өйде-өйде оларын уштуп эккелгеш, өөрүнге ыыткыр, аянныг номчугулаар, дораан-на ыыгжай шаап алыр. Евгений Евтушенкону, Сергей Есениниң шулуктериниң дугайында маргылдаа болу берген болза, Саша анаа бо-ла киржи берген турар.

Саша Ак-Довуракка келгеш, дөрт чыл чедип турар, маңаа келген чылындан эгелеп ол хүн демдеглелин кылып эгелээн. Сашаның хүн демдеглели хүрең карттыг ийи кылын кыдыраачтар иштин чыык долгаш, үшкү кыдыраашта эгелеп кирипкен. Байызынын-даа даштында «Ак-Довуракка хүн демдеглелдери» деп бижип каан. Ол кыдыраачтарны ажып көөрүн оон диледи.

— Ында бижиттинген чүүлдерни шуптузун-даа болза номчуп көрүңер. Журналист кижи силерге солун болуру магат чок—деп, ол мээн хлээмни чажам дивейн-дир.

Бо улуг тудугда ажылдап турар база маңаа ажылдап тургулааш чорупкан аныяктарның дугайында черле янзы-бүрү чүүлдерни, болуушкуннарны ол демдеглелдерден номчуп болур. Ол кылын кыдыраачтарда хүн демдеглелдеринден чүгле ийи чүүлдү маңаа киирип көрейн:

«Комсомол комитединиң бюрозунуң шиитпирин ёзугаар бистиң бригаданың база бир мурнакчы дашчызы Неля Казанцевага бөгүн Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп хүндүлүг атты тывысты. Безээдэ хөглүг чорууп, оде-чара, чугаалыг эрес кыс Неляны эки билир мен. Маңаа ол Нижний Тагилден келген. Ооң-биле чаңгыс бригадага ийи чыл ажыр ажылдап келдим. Ак-Довуракка кээп ажылдаар дугайында бодал Неляга чок турган. Оон таныжып турганы оол маңаа ажылдап турган, Нижний Тагильче чана берген. Анаа баарга дораан-на шериг келдирипшкини келген. Неля ону шеригже үдээр дээш вокзалга келген. Ак-Довурактың дугайын ол оол анаа кайгамчык романтиктиг чер, дагларын безин геометрия кичээлинге өөренип турганывыс үш булуңчуктар, пирамидалар ышкаш чүүл бүрү хевирлерлиг. Тываның дээри үргүлчү-ле аяс, ак-көк, хемнериниң суглары шапкын, аажок шимээнненгниг агып чыдар.

Неля оон романтиктиг чугаазын дыңнааш, Ак-Довуракче чоруптарын дорт шиитпирлеп алган. Таныжы оол анаа орукка чарыгдаар акша-копеекти-даа берген, орук-суурну безин айтып берген. Бажыңынче-даа барбайн, Неля ол-ла хүн поездиге олуруупкаш, Тыва кайы сен дээш хапкан. Ак-Довуракка ол кандыг-даа документ чок чедип келген, ада-иезинче чагаа бижип тургаш, документилерин сөөлүнде алдыртып алган болгай».

Маңаа келгеш амыдыралга төлеп чок болуп, хулиган херектерни үүлгедип турган чамдык аныяктарның дугайын оон хүн демдеглелинден номчуп болур.

«Бо неделяда бистиң бригада дүнеки ээлчегде ажылдаар. Дүне бир шак үезинде келирибисте бистиң кожавыс өрээлде аажок шуугаазын үнген тур. Чеде бээривисте база-ла аайтын Виктор Абашев кезек оолдар эвилелдеп алгаш көзерлеп ойнааш, оларның акшазын шуптузун кактап аппарган болду.

— Акша-биле мөөрейлежип көзер ойнаар чорук организастаарыңны соксат! Өөрүн акшазын дедир бер, ол улустар шалын алгыже дээр чүнү чиир чүвел?—дээривисте сандай сегирип алгаш, менче тап берип чыдыр. Чанында турган оолдар харын ону соксатты.

Абашев бүдүн неделя дургузунда ажылче үнмээн. Ооң маңгысталчак амыдыралының дугайын тудуг эргелелинде кадр килдизиниң начальниги Валентина Ивановнага дүүн чугаалаан мен, ол ону келдирип алгаш шыгыы-ла байысаан болду. Ынчалза-даа көзер ойнаар чоруун чидирбаан.

Абашев бөгүн база-ла ажылче үнмээн, общежитиеге ээрик келди. Менче аажок кыжанып турду. Ол дугайын улусчу дружина штавының начальниигинге чугаалап кагдым.

— Аан кежээ үнер дружинниктерге Абашевтиң дугайын чугаалададым. Көзер ойнай бээр үезин бүдүү хайгаарап тургаш, ону ол черинге туткаш, акт тургузарын дружинниктерге дагзып каан мен. Анаа дүрүм ёзугаар шыңгыы хемчеглен көргүзүптер чүве — деп, штабтың начальниги чугаалай-дыр.

Ол черле чүүлдүг-дүр. Шак ындыг маңгысталчак амыдыралдыг кижилерниң «бажын эъттендирген» херек чок. Хөй-нииттиниң, дружинниктерниң күжү-биле оон чиктезинден сегирип алыр ол-ла».

Ниитиниң корум-чурумунуң үрекчилери, хулиган херектер үүлгедир чамдык кижилер-биле демиселди хөй-нииттиниң, улусчу дружинниктерниң, шагдаа органнарының талазындан күштелдиргенинден сөөлгү үеде кем-херек үүлгедир, чурум үрээр чоруктарның Ак-Довурак суурда кончуг эвээжээниниң Саша Беляевтиң хүн демдеглелинден номчудум.

(Төнчүзү. Эгези №41, 47 (5445—5451) солуннарда).

Ак-Довурактың оттары

Ажыл шагы төнген соонда Ак-Довурактың кудумчуларынга кижилерниң агымы улам-на хайныга бээр. Хүндүс тудуг участоктарынга ажылдап тургулаан аныяктарны кежээ кижи көргеш, таныбайн баргылаар. Олар ажылдан келгеш, каас, шевергин кылдыр кеттиниптерлер.

Кызылдың гастрономунгу ышкаш аъш-чем магазининге кежээ кирип келирипиисте оон бир азында солуннарның, журналдарның чаа номерлерин садыглап тур, оларны садып алыксаан кижилер база-ла ээлчегде турупкан, ээлчег шөйлүп чоруткан. Республика солуннарының бөгүнгү номерлери, оларның будуу безин чедир кепээн болду. Дүүн чаа үнген «Известия», «Правда» дээш төп солуннар база чыдыр.

Холдарында номнар, кыдыраалтар туткулаан чүс-чүс аныяктар кежээки өөредилге черлериниң эжиктерин ажыдып эгелээр.

Кежээки индустриалдыг техникумну бо эрткен чылын бир муң ийи чүс кижи доозуп үнүп, тудуг талазы-биле арматуржу, бызанчы, бетончу, дашчы, кочегарь, штукатуржу, электродунзаалакчы дээш өске-даа тускай мергежилдерни чедип алгылаан. Ол техникумнуң хамаатын-тудуг салбырының дөрткү курузунда мурнакчы тудугжуларның бирээзи Раиса Хлопунова база ооң ашаа чолаачы Александр Хлопунов ашак-кадай чаңгыс парта артында олуруупкан өөренип турар.

— Маңаа келгеш, чурттаалгамга аас-кежиимни тыпкан мен. Ынчангаш Ак-Довурак мээң өскен-төрээн черим ышкаш апарган — деп, хүндүс Раиса Хлопунованың чугаалап турганын сактып келдим. Оларның кожазында партада № 1 тудуг участогунда техник-тудугжу Ооржак Калиндуу башкызының лекциязынче бүгү кичээнгейин салыпкан, демир ужук бажын саазында хыыладыр шелген олур.

Ажылдавышаан турган, ажылчын аныяктарның кежээки школазын чедиишкинниг дооскаш, ам чурттуң дээди өөредилге черлеринде бот-өөредилге-биле өөренип турарлар Ак-Довуракта хөй. Чүгле бо эрткен чылын безин кежээки школаны бежен хире кижи доозуп үнген, оларның хөй кезии Красноярскиниң политехниктиг институдунда бот-өөредилге-биле өөренип кирген.

Кежээки школаның директору Мария Петровна Котельникова 10-гу класска химия кичээли эрттирип, химияның улус ажыл-агыйынга ажык-дузазының дугайын чугаалап турду. Мария Петровна чаа теманы тайылбырлап эгелээриниң мурнуу чарыында дүүн кежээ өөренип эрткен чүүлдериниң дугайында айтырыгларны чамдык өөреникчилерге салгылаан чүве. Туүйбу заводунуң ажылчыны кыс Куулар Санмаа айтырыгны идик чокка харылаааш, химияның бодалгаларын самбырага чараш, шевер бижиглээш, тайылбырлап тургаш бодады. Санмаа өске айтырыг харылаан өөрүнден шылгарап, кончуг эки демдекти алды.

— Куулар Санмаа өөренир чүвеге черле кончуг салымныг төл боор. Өске эртемнерге ол база-ла эки, кончуг эки демдектерге өөренип турар —деп, Мария Петровна кичээл сөөлүнде биске чугаалады.

Хөгжүм школазының улуг улустар өөренир салбырынга база кежээнин-не дыка хөй аныяктар өөренип турарлар.

Ак-Довурактың Культура бажыңынга кежээнин-не кижи шыгырт долу болур. Аныяктар кежээ анаа боттывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринге киржип, чаа танцылар өөренип, спортчу оюннар кылыр, кинолар, ында бүгү-ле чүве солун, хөглүг.

Шин чогаалчызы Константин Финниң «Чурттаалганың эгези» деп шиизиниң баштайгы көргүзүүн анаа көрген бис. Кур черни шиңгээдип ап турар аныяктарның ажыл-амыдыралын көргүскен ол шиини Культура бажыңында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери белеткеп тургускан. Үш кежегелиг ол шиини улуг тудугнуң аныяктары көргүзүп турда оларның чедиишкинниг ойнааны дээш көрүкчүлерниң адыш часкаашкыннары залга дыңмиреп турган. Хүндүс фабрика тудуунга демир дуңзаалап турда ужурашканым аныяк оол Геннадий Бабыжаков шиинин кол маадыры тракторист Сергей Столяровтуң ролюн, чурттаалга тудуг участогунуң бызаңчызы Владимир Слышков — кур черниң шиңгээдикчизи Виктор Савельевтиң ролюн чедиишкинниг ойнап турарын сеткил ханышкын-биле магадап көрүп олурган мен.

Кежээ дүне Ак-Довурак дыка чараш көстүр. Чидиг чырааи сайгылгааннар Кара-Даш дааның эдээнден Хемчик хемниң эриинге дээр карактарны чылчырыктадып, чидиг чырып тургулаар. Дүнеки ээлчегде ажылдаан электродунзаалакчыларның демир дуңзаалаан ак-көк оттары дээрже чаражы кончуг аттыгып, ооң сырылааш чаштанчылары дүмбей караңгы аразынче ужугуп чоруткаш чиде бергилээр.

Ак-Довурактың оттары даңны атсы чидиг чырып, күш-ажылчы үлениң хүнүнче уламжы бээр.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

МӨҢГҮН-ТАЙГАНЫҢ КИЖИЛЕРИ, ОЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ИЖИ

Усть-лабинчилер, силерни деткип тур бис

Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилери тарааны болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш 1963 чылда бүгү улустуң чарыжынче кедээ ажыл-агыйның бүгү ажылдакчыларын кыйгырган. Оларның чагаазын бистиң Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» кедээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери улуг сорук кирип кириишкин-биле чугаалажып таныжкаш, чаңгыс үн-биле деткээн.

Бар курлавырларын болгаш аргаларын бүгү талазы-биле санап көргеш, колхозчулар боттарының отчёт-соңгулдалыг хуралынга дараазында социалистиг хүлээлгелерни алган. Бистиң колхоз мал ажылдыг. НИИТИНИҢ МАЛЫНЫҢ БАШ САНЫН 1962 ЧЫЛДА ТУРГАНЫНГА УДУР 18 ХУУ ӨСТҮРЕР, АЗЫ НИИТИ МАЛДЫҢ БАШ САНЫН 55 МУҢ 750 ЧЕДИРЕР. БО ЧЫЛЫН 530 ТОННА ЭЪТТИ БҮДҮРЕР БОЛГАШ ООҢ 515 ТОННАЗЫН КҮРҮНЕГЕ САДАР, АЗЫ ПЛАНДА КӨРДҮНГЕНИНДЕН 50 ЦЕНТНЕР ХӨЙ БОЛУР. КҮРҮНЕГЕ 180 ТОННА СҮТТҮ САДАР, АЗЫ ПЛАНДА КӨРДҮНГЕНИНДЕН 50 ЦЕНТНЕР ХӨЙ БОЛУР. 74 ТОННА ДҮКТҮ БҮДҮРЕР БОЛГАШ КҮРҮНЕГЕ САДАР ДЕП ПЛАНДА КӨРДҮНГЕН ТУРГАН БОЛЗА ОНУ 78,2 ТОННА ЧЕДИРЕР ДЕП ШИИТПИРЛЕДИВИС. Бо дугайында малды кыштан хүр ажырар болгаш янзы-бүрү чылдагааннардан дүктүң чидириин болдурбас дээш малчыннар улуг демиселди чорудар деп шиитпирлеп алдывыс. Хөйнү 45, өшкүнү 35, сарлыкты 240 килограммдан кудуэвес деңзилиг кылдыр семиртип, күрүнеге садар. Бистиң мыйыстыг бода малывыс шупту сарлык болур. Бо чылын саар сарлык бүрүзүнден 300 килограммдан эвээш эвес сүттү саап алыр болгаш ортумаа-биле хөй бүрүзүнден 1,8 килограмм дүктү кыргыыр бис.

Бистиң «Малчын» колхозта шээр малдың оолдаашкыны ам кидин түлүктеп турар. Малдың чаш төлүн камгалап алыр айтырыг бистиң дүжүт ажаап алыышкынывыс ол болур. Ынчангаш бо үеде бүгү күжүвүстү, кичээнгейивисти малчыннарже, оларга дуза кадарынче салыр бис. ТӨРҮҮР ЧҮС БАШ МАЛГА ОНААШТЫР 95 БАШ ХУРАГАН, АНАЙНЫ, 87 БЫЗААНЫ, 75 КУЛУННУ КАМГАЛАП АЛЫР.

Түс черниң кара баштыг ак хөюн өстүрер сорулгабиле хөйлерни чүзүн айы-биле болгаш шынарын көрүп үзер ажылды моон соңгаар улам шыңгыы чорудар, сарлык малдың шынарын экижидер хемчеглерни алыр. 4 черге тарып боозадылганың, кыргылданың болгаш чуулданың пунктуларын тургузар. Ынчангаш бо чылын хөйнүң кол нурууэун тарып боозадырын болгаш электроагрегат-биле кыргыырын чедип алыр.

Малдың чем-суурун тургузар сорулга-биле 346 га көк суланы тарып, ооң га бүрүзүнден 15 центнер дүжүттү алыр. Бо дугайында суггарылгаже кичээнгейни салыр. Ниитиниң малынга 600 тонна сигенни белеткээр. Бирээзинге-ле 400 хөй кирер 15 кажааны, 200 хураган кирер 200 кажааны тудар болгаш мал кажааларын тударынга дашты ажыглаар. Ылаңгыя даш-биле кыры чадагай кажааларны тударын практикалаар. Мал ажылының тудугларын болгаш кыштаглаашкынга белеткелди сентябрь 1-де дооскан турар.

Малчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазын экижидеринче онза кичээнгейни салыр. БО СОРУЛГАБИЛЕ 1963 ЧЫЛДА МАЛЧЫННАРГА 10 ЧАА ЧУРТТАЛГА БАЖЫҢЫН ТУДАР БОЛГАШ ЧЕДИР КЫЛДЫНМААН 10 БАЖЫҢНЫ АЖЫГЛАЛГА КИИРЕР. ОЛ БАЖЫҢНАРГА 20 ПЛИТАНЫ КЫЛЫР. ХОЙЖУ БРИГАДАЛАРНЫҢ ТӨПЧҮГЕШТЕРИНГЕ 8 ЧУНАР БАЖЫҢНЫ, 4 КЫЗЫЛ БУЛУҢНУ ТУДАР, ХОЙЖУЛАРГА 15 ЧАА ӨГЛЕРНИ КЫЛЫП, 90 ЭРГИ ӨГЛЕРНИ СЕПТЕП БЭЭР.

Колхозтуң Мугур-Аксы суурунуң кол кудумчузун штакетниктеп доосказ, аңаа 500 ыяшты олуртур. Оон ыңай бир уруглар яслизин, бир чунар бажыңны тудар болгаш тудугга херегээр 150 муң тууйбуну бүдүрер.

Усть-лабинчилерниң чагаазын изии-биле деткиившаан, бистиң колхозчулар чеди чылдың бешки чылында мал ажылын хөгжүдер, ооң продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир, тудугга болгаш колхоз бүдүрүлгезиниң өске-даа адырларынга көскү чедиишкиннерни чедип алыр дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжынга кирип, күштеривисти харамнанмайн ажылдаар бис.

Бистиң районнуң «Мурнакчы» колхозун социалистиг чарышка кыйгырдывыс.

(ХҮЛЭЭЛГЕНИ КОЛХОЗТУҢ ОТЧЁТ-СОҢГУЛДАЛЫГ ХУРАЛЫНГА ХҮЛЭЭП АЛГАН).

Агитация ажылын улам күштелдирер

Бистиң «Малчын» колхозта партия комитединге хамаарыжып турар үш эге организация бар. Олар эрткен ажыл-агый чылында партияның болгаш чазактың шиитпирлерин чоннга таныштырар, лекция, беседаны чорудар талазы-биле багай эвес ажылдааннар. Бо 1963 чылдың баштайгы ийи айларында лекция, беседа чорударының планда көрдүнген хемчеглерин бистиң агитаторларывыс база күүседип турар.

Чоннуң ортузунга лекция болгаш агитация ажылы чорудар талазы-биле С. Омааш-оол, С. Саңчат олар идепкейлиг ажылдап турарлар.

Ындыг болза-даа бистиң чамдык черлеривисте чон ортузунга агитас-массалыг ажыл эки тургустунмааның демдеглээр херек. Ылаңгыя ырак-узакта малчыннар ортузунга РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдага белеткелдиң үезинде агитас-массалыг ажылды дыка четпес организастаан. Ооң түңнелинде чамдык малчыннар чоокка чедир соңгулданың айтырыгларын, депшидял үндүрген кандидаттарның дугайын билбейн турган болгай. Ындыг байдал ылаңгыя Мөген-Бүренде партия эге организациязынга хамаарыжып турар малчыннарга көстүп турган.

РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдага белеткелдиң үезинде партияның агитация ажылы мурнуузундан элээн хайнышкынныг болган. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, чаа ажыл-агый чылының сорулгаларын чедиишкиннигг күүседир дээш чон улам кодурлуушкуннуг ажылдап турар.

Ам сорулга болза партияның агитас-массалыг ажылын моон соңгаар соотпайн, харын улам күштелдирери болур. Партия комитединиң болгаш эге организацияларның талазындан агитаторларның ажылын хүн бүрү удуртуп, оларга сургаалдаңы бээр, оларның дуржулга солчурунуң хуралын эрттирер хемчегни алза чогуур.

Чоокта чаа эрткен колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралынга сөөлгү үеде солун тарадылгазының ажылы баксыраан дугайында колхозчуларның хомудалдары черле шын. Ону өөренип көргеш, үш кезек черге тускай почтачыларны тургускан болгаш ол черлерге агитаторларны шилип тургускулаан.

Агитатор бүрүзү бодунуң онаашкан дөвисксэриинде чон ортузунга тайылбыр ажылын доктаамал, чедингир чорудуп, чоннуң күш-ажылчы идепкейин улам көдүрер болза бистиң колхозтуң 1963 чылда алган социалистиг хүлээлгелери чугаажок чедиишкиннигг күүсеттинер.

О. ОЧУР-ООЛ,
парттком секретары.

АРАВЫСТА ЧАРЖЫЫЛЫ



Мөген-Бүрениң Дыттыг-Арыгда чаа тургустунган хойжу бригададан келген И. Комбу Кызыл-Хаяда хойжу бригаданың кежигүнү С. Серен-Чимит-биле ужуражып, чугаалажып олурган черинге чеде бердивис.

— Менээ көөрде бодун-даа аныяк, хөй ажылынга эрткен чылын чаа кирген кижи болгай сен. Түңнелиң черле аажок болган дижип турар чүзүл. Чугаалап көрем—деп, Комбу айтырды.

— Чүс хөйга онаашты 110 хураганы алдым. Ам 311 хөйнүн 106-зы төрээн. Чаш төлү база менди ийин. Силерниинде байдал кандыгыл?— деп, бирээзи сонуургады.

— Эрткен чылын төрээн 270 хөюмнуң хураганын менди алган мен. Ынчалза-даа төрүзе чогуур хөйларга онаарга 100 хөйдан 90 хураган алдынган болур. Хөй бүрүзүнден алган дүгүм 2 кг четти. Бо чылдың эгезинден бээр 150 хөйдан 153 хураган алдым.

— Дуржулгалыг, кажар кижи болгай сен. Бо отчёт-соңгулдалыг хуралга санал бээр болгай бис. Кымны кыйгырар, кандыг хүлээлге алыр деп бодап тур силер?—деп, С. Серен-Чимит уламчылады.

— Ол шын. Хүлээлгени алыр, бирээни кыйгырар апаар. Кымны кыйгырарын амдызында боданмаан мен, а бригадаларывыс аразында чарыштыг болгай. Азы аравыста чаржыылы, чүү деп бодаар сен?

Ол орта Серен-Чимиттиң чазык шырайы улам хүлүмзүрүп:—ынчанмайн канчаарыл, харын чаржыылы—дээш, эжиниң холун тутту.

Ийи хойжунуң алган хүлээлгелери мындыг болду:

И. Комбу—100 хөйдан-на 100 хураган, хөй бүрүзүнден 2 кг дүк.

С. Серен-Чимит—100 хөйдан-на 105 хураган, хөй бүрүзүнден 1,8 кг дүк алыр.

ЧУРУКТА: хойжулар С. Серен-Чимит (солагай талазында), И. Комбу.

Сөзү Л. Монгуштуу.
Фотозу Д. Хойлак-оолдуу.
Ону В. Акулов эде чураан.

Каргының хойжузу



Каргы хем «Малчын» колхозтуң одар-белчиирлиг черлериниң бирээзи. Ында ам чаа хойжу бригаданы организастап эгелээн. Ол бригаданың хойжузу Калчан-оол Иргит Допуй-оолович 1962 чылда 300 хөйдан 266 хураганы алган. Чамдык хөйлар кызыраан болгаш ара салган.

— Мээң хөйларымга чаңгыс кошкар турган болгаш тарып боозадылганы эвээш хөйларга чоруткан. Ынчангаш хураган камгалап алыр талазы-биле чүс хуу болбааным хомуданчыг болган. Ындыг болза-даа хөй бүрүзүнден 1,8 кг дүк алыр дээн хүлээлгемни 2,4 кг кылдыр күүсеткен мен—деп, бо чедиишкининге өөрүп чугаалады.

Шынап-ла, эрткен чылын колхозта эң хөй дүк алганнарның бирээзи И. Калчан-оол болган. Ооң 300 хоюндан алган дүгү 720 кг болган.

Чеди чылдың бешки чылы—1963 чылда бүгү улустуң социалистиг чарыжынга кирбишаан, И. Калчан-оол 302 хөйнүң хураганын бүрүн камгалап ап, хөй бүрүзүнден 2,6 кг дүктү кыргып алыр мен деп бедиткен хүлээлгени алгаш, хойжу Дагбаны социалистиг чарышка кыйгырган. Ам үеде ооң коданында төрээн 50 ажыг хөйнүң хураганнары менди алдынган.

ЧУРУКТА: И. Калчан-оол.

Акша төлевиринге шилчээн соонда...

Колхоз 1962 чылдың январь 1-ден бээр акша төлевиринге шилчээн. Бо чорук колхозчуларның амыдыралынга болгаш ажыл-агыйга сонуургалынга улуг идиг болган. Мурнунда күш-хүнү-биле ажылдап турган үеде авансылаар чорук массалыг болуп турган болза, кажан акша төлевиринге шилчээн соонда ол дыка кызырылган.

Күш-хүнү-биле ажылдап турган үеде колхозчулар ажылдаан күш-хүннеринге айлап азы кварталдап акшаны аванс чуруму-биле ап турган болза, акша төлевиринге шилчээнде ай санында ажылдааның 60 хуузун доктаамал ап турар апарган. Күш-хүнүнүң үезинде ай санында тудугжулар 10—30 рубль, малчыннар 30—40 рубль ап турган болза, акша төлевириниң үезинде тудугжулар айда 25—50 рубль, малчыннар 40-тен 70 рубль чедир доктаамал ап, боттарының херегледерин долу хандыртынар аргалыг болганнар.

Ындыг болза-даа авансылаар чорукту колхозтуң баштаар чери чамдык үелерде үргүлчүлеп турарындан таарымча чок чорук чамдыкта база болу бергилээр. Чижээ, эрткен чылын тудуг болгаш хову бригадаларынга ниитиниң чемненилгезин организастаан база колхозчулар ай санында төлевирин ап турган хиреде-ле аванс тыпсыр чорук үргүлчүлеп турган. Оон уламындан чамдык колхозчулар чыл төнчүзүнде колхозка өрелиг болуп арткан.

Бо чылын колхозчуларны ниитиниң ажылынче хандыдарын болгаш акша төлевирин улам чурумчударын чедип алыр херек. Кажан ниитиниң чемненилгезин организастаан турда, барымдаа чок черге аванс тыпсыр чорукту болдурбас болза чогуур.

И. ДАМБА,
«Малчын» колхозтуң бухгалтери.

Бистиң хойжу бригадавыс

Мугурда кезек хойжуларның 9 кодан хоюн каттыштырган хойжу бригада бо чылдың эгезинде чаа тургустунган. Мурнукузу ышкаш тус-тузунда тужун харанган эвес, чаңгыс аай төпчүгештиг, тускай белүк бооп алгаш, арга-сүмезин, күжүн кадып, коллективтиг ажылдаары ажыктыг болур деп, хойжулар манаа амырап, идепкейлиг ажылдап турарлар.

Бо чылын бригаданың төпчүгежин тургузар, одарларда кыштагларны септээр, чаа кажаалар тудар, мал чемнери белеткээр ажылдарны чорударынга хойжулар боттары кол күш бооп ажылдаарлар.

1963 чылда бригаданың ап турар социалистиг хүлээлгелери мындыг: төрүүр 100 хөйдан-на 95 хураганны, хөй бүрүзүнден 1,8 кг дүктү алыр, күрүнеге 411 центнер эътти, 53,3 центнер дүктү садар.

Социалистиг чарышка Кара-Ховуда № 5 хойжу бригаданы кыйгырган бис.

Д. КАЛДАР,
хойжу бригаданың бригадири.

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

(ЧУРУМАЛ)

— Авай!

— Оог! Чүл, оглум?

— Мээң дневникимни кээп көрдаан. Ол сестер нениң чүрээнге онзагай тааланчыг болган. Оон мурнундагызы ышкаш, кирип кел сал-ла, портфелин дужа-келбе октапкаш, шал-бүл чемненгеш, кый деп турзадаа, бир-ле черже хирт кынныр чорган төл эвес, кызыл галстуктуг, ылап-ла өөреникчи шинчилиг оглу Лёня турган.

— Демдектер багай эвес-тир. Ынчалза-даа бо чүгле эгези-дир. 'Даарта, соңгузугүн, моон соңгаар — хүннүң-не чүнү кылыр ужурлугул, Лёня?—деп, ол оглунуң буттарындан бажынга чедир көргеш, эвилен айтырган.

— Үргүлчү-ле кичээлдээр, силерге дузалажыр мен!—деп Лёня харыылаан.

— А оон ынай?

— Оон ынай, сенден азы ачамдан чепшээредип алгаш, чамдыкта, ойнап база болур але, авай?

— Ындыг харын. Ам чемненип, дыштанып ал че! Ол дужта уруу Хаттаан база кирип келген.

— Оо. Лёняның бөгүн солунун аа! Аанакайым, маннап чорүй барбаан сен бе, харын?

— Че, кайым ам! Даңгаар ынчап турбас-ла кижи чүве. Кижи өөнделээр, кидис шөйлүр болгаан, урууум!—деп, иези чугаалаан.

— Мен анаа... билбейн ынча дептим, авай. Сен мээ ажынмадың, шын аа, Лёня? Ол, харыы орнунга, бижик столунга баргаш, хүлүмзүрбүшаан, дневниин чада туткан.

— Ма, көр, угбай!

— Охалээй, ол болбазыкпа! Эрхей, Лёнька. Ол хевээр, оон-даа артык уламчылаар-ла болгай—деп, угбазы деткээн.

4-кү класстың Лёня, 6-гы класстың Хаттаан болгаш иези ынчаар чемненип, чугаалашкан соонда, катап-ла, бижиттинери бижиттинип, ажылдаары ажылдап кирипкеннер.

Чоокка дээр-ле кошкак өөредилгелиг, чуруму хирелиг турган Лёняның ынчаар чазанып, сайгарлыырынга чүү идиг болганыл? Чугаажок, башкылары-ла болбайн аан. Ынчалзажок, бир-ле катап оолдун ада-иезинге школаның дирекция чериинден дүвүренчиг бижик келген. Ында чугаалааны: «Хүндүлүг ада-ие—Шошкуй, Сазынмай! Оглунар школаның бир класзында электри удаазынын үзе [illegible] каан-дыр. Дарый чедип кээп көрүңер. [illegible] чугаалажып көөр апарган-дыр бис. Дирекция».

— Иези школага барып чугаалашкан. Ол-ла кежээ өг-бүле кежигүннериниң хуралын чыган. Шиитпирлээни:

а) электри удаазынын Леонидтиң үрепкени шынныг болгаш анаа төрелдерниң мурнундан шыңгыы сагындырыг бээр.

б) үрелген удаазынны азазы садар болгаш кылдыртыр.

в) кылган бурузун школаның дирекция чериниң мурнунга миннип, моон соңгаар ындыг янзылыг чурум үрээшкиннерин болдурбазы-биле сөзүн бээрин Леонидке дагзыр.

Түңнелинде Леонид бодунун алдагдалдарын билинген болгаш өг-бүле кежигүннериниң анаа тургускан негелделерин күүседип эгелээн. Өгнүң эр ээзи Салчак Сундуевич Шошкуй—республикада безин сураглыг тоолчу кижи. Ирей ол кежээ оглунга багай аажы-чаңныг, бүдүш чок кижилерни элдээртип кочулаан элээн каш кыска тоолдарны ыдып берген.

Хурал сөөлүнде Леонидке хамаарышкан ындыг-мындыг чеме дыңналбастаан.

Леонидтиң авазы — Иргит Дожулаевна Сазынмай—колхозтуң тудуг бригадазында мурнакчы ажыл-ишчилерниң бирээзи. Ол суурда машиналар турар ийи улуг гаражтарның, чаа культура бажыңының тудугларынга идепкейлиг киришкен. Оон холун дамчыштыр чыл-чылда чеже тууйбу бүдүп, ажыглалда кирбээн дээр! Ол ам колхоз баштаар чериниң кежигүнү. Оон бажыңының ишти кезээде-ле арыг болгаш чырык, бүгү-ле чүве эмге-сескелиг тургустунган болур. Уругларының кичээлдээринге ол таарымчалыг байдалды тургузуп, оларның ишик-хевин, өөредилге херекселин четчелээринге улуг күштү салган. Бо-ла бөгүнүн түңнелинде баштайгы үеде элээн сула салдынган турган. Леонидтиң өөредилгези экижээн болгаш уруу Хаттаан школада дээре өөредилгелиглерниң одуруунда чоруп, школада хөй-ниитиниң ажылынга доктаамал киришпишаан, иезиниң шынчы дузалакчызы болу берген. Ол ие уругларынга чаңгыс аай негелделени салып турары-биле кады, оларның кичээлдеринге үргүлчү олуржуп, башкыларның сүмезин ап, школа-биле доктаамал сырый харылзааны тудуп турар. Иениң ол кызымаккай кижизидикчи ажылын үнелеп көргеш, ону школаның төрелдер комитединиң кежигүнүнге соңгааны таварылга эвес. Үстүнде одуруглар ие Сазынмай-биле беседаның соонда төрүттүнүп келген чүве.

— Ийет, дуңмай. Бичии кижилерни кижизидеринге улуг бергелер таваржы бээр чүве-дир. Ону чоорту, оваарымчалыг ажып эртер, башкылар-биле ада-иениң харылзаазы, сүмези эргежок чугула болур дир — деп, ол чугаазын төндүрдү. Биче чаштарны кижизидер талазы-биле ада-иениң харысалгазын ёзулуг-ла медерееп билген кижи-дир дээрзи оон илден.

М. САЛЧАН.

Кандыг культура ажыктыгыл?

Эрткен ажыл-агый чылында мал чеминге херегээри-биле 360 га черге тарылга чоруткаш, оон иштинде 82 гага арбай тараан бис. Чеди-Тейге суггарылга бугазын алгыткаш, арбай тарыыр болза дыка ажыктыг болурун практика көргүскен. Манаа мындыг деңнелди көргүзүп болур: 82 га арбайдан 42 муң чемгерилге единицазы алдынган болза 278 га көк суланың чемгерилге единицазы чүгле 23 муң 560 болган. Моон ап көөрге, сулага бодаарга, арбай каш катап хөй чемгерилге единицазын берген-дир.

Бир эвес эрткен чылын үстүнде ийи культуралардан 65560 чемгерилге единицазы алган болзувусса, бо чылын 166 муң чемгерилге единицазын алыр деп бодап турар бис. Чемгерилге единицазын эвээштиберип турар болганда суланы тарыырын эвээжеткеш, ам кол нурууэунда арбайны тарыыр деп көрген бис.

1963 чылда Мөген-Бүрен бажынга шенелдени кылып, анаа 30 гектар черге тарылганы чорудар бис. Бир эвес эки түңнелди көргүзер болза, ында үш муң хире гектар кара хөрзүннүг кур чер бар. Ону ажыглалга киирип аптар болза, мал чемин бүдүрери бистиң колхозка дыка өзер ужурлуг.

Бо чылын Мөген-Бүрен бажында Сарыг-Ховунуң сигенин кескеш, ону пресстээш, сөөртүп алыр деп планнап турар бис. Бо планны күүседиринге улуг рольду механизатор кадрлар ойнаар апаары чугаажок. Бистиң колхозта Эректол, Өшкү-Саар, Демир-оол ышкаш дуржулгалыг механизаторлар бар апарган.

Хову бригадазының ажыл-ишчилери колхозтуң мал ажылын хөгжүдеринге бодувустуң улуг-хуувусту киирер бис.

С. НАСЫК-ДОРЖУ,
хову бригадазының бригадири, агроном.

САРЛЫК КАДАРЧЫЗЫ



— Бистиң Мөңгүн-Тайганың девискээринге сарлык мал кончуг таарыжыр. Чүге дизе, оъду тайыс, кадыр-берт дагларга анаа инек таарышпас, сарлык мал харын ындыг черге амырай бээр. Сарлыкты чайгы, күскү айларда саар, а кышкы үеде сүдү сөглү берген соонда хаялыг кадыр мээстерге одарлап чорууур. Ындыг болганда кадарчы кижи чаңгыс черге турбас, кыштың соогунда сарлыктарны кадарып, хайгаарап чорууп бээр белгай—деп, Кеже Михаил Чыдымчапович чугаалады.

Михаил Чыдымчапович—«Малчын» колхозтуң дуржулгалыг малчыннарының бирээзи. Ол 1953 чылдан бээр мал кадарып, чамдык үеде чылгы, хөй фермаларының эргелекчилеринге-даа ажылдап турган. 1961 чылдан бээр сарлык кадарып келген. 1962 чылда 87 сарлыктың төрээн бызааларын бүрүн камгалап алган. Бо дээрге улуг чедиишкин-дир.

1963 чылда 103 төрүүр сарлыкты ол кадарып турар. М. Кеже колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралының индиринден санал берип тургаш, 100 сарлыкка онаашты 95 бызааны доруктуруп алыр мен деп чугаалааш, ындыг төдаргай хүлээлгелер алырынче өске малчыннарны кыйгырган.

ЧУРУКТА: М. Кеже.

Чыл отчёду

Ажык оругавыс-даа, алыр дүжүдүвүс-даа мал ажылы болгай. Колхоз даргазы эш С. Шыдыраaның отчёт илеткелинден ап көөрге, эрткен чылын күрүнеге сүт, эът садар хүлээлгеливисти ажыр күүсеткенивис өөрүнчүг-дүр, ынчалза-даа дүк садар хүлээлгевис 99 хуу, нийти малдың баш санын өстүрериниң планы 94 хуу күүсеттингенин хомуданчыг-дыр деп, индирге үнүп келген колхозчулар демдеглеп турганнар.

— Хөй бүрүзүнден 1,8 кг дүк алыр дээн болза, чүгле 1 кг 485 грамм алдынган-дыр. Ол дээрге бистиң малчыннарның багай ажылы болур. Дапкыш кажааларга изиргендир кажаалааш, дүктү чулбарландырар, хөйнүң салбарап дүжүп турган дүгүн көре-тура-ла кыргып албас, харын ээзим иштинче кадарар чоруктарның түңнелинде хөй дүктү чидирген бис. Кажаалар ханазындан, өдектен чыып алган 7 тонна дүгүвүс планга кирбээн болгай—деп, хойжу Очак-Караның чугаазындан ап көөрге, «Малчын» колхоз дүк садар планны чүгле күүседир эвес, харын ажыр күүседириниң аргазы турган-дыр.

Төрүүр чүс баш малга онаашты колхоз чүгле 88 хураган, 48 анай, 94 бызаа, 76 кулун алган. Ортумак түңнел мындыг турда, хойжулар И. Байыр 100 хөйдан-на 118 хураганны, С. Серен-Чимит—110 хураганны, С. Чылым—107 хураганны, Д. Малдавай биле И. Калчан-оол, И. Насык олар хөй бүрүзүнден 2159—2350 грамм дүктү алганнар. Сарлык кадарчылары М. Кеже 87 сарлыктың, Д. Серен 65 сарлыктың бызаазын колхозка менди доруктуруп берген. Саанчы С. Балгар сарлык бүрүзүнден 514, Д. Өпей—476, И. Бора-кыс—459 литр сүттү сааган, а колхозта ортумак саалда 304 литр болган. Бо алы үнген болгаш өске-даа мурнакчыларның ажылының дуржулгазын нептередирин хүн бүрүнүң херээ кылдыр көрбейн, малчыннарның аразынга дуржулга солчуушкунун чорутпайн, чүгле чыл отчёдунда түңнээри-биле кызыгаарланып турар. Ынчангаш 390 хире малчыннарның кол нурууэунун көргүзүглери мурнакчыларның деңнелинден оранчок куду.

Колхозтуң экономиказы чүгле мал ажылы болуп турза-ла, артельдиң баштаар чериниң мал ажылын четпес удуртуп турарын малчыннар саналдарынга чугаалап турганнар. Отчёттуг үениң иштинде янзы-бүрү чылдагааннардан колхоз 4609 баш малдан когараан. Ону ортумак чижек-биле алырга, 1597 центнер эът азы 85 муң 500 ажыг рубль болур. Бо акша-биле «ГАЗ-51» деп 31 машинаны садып ап болур. Моон кырынга бүгү төрүүр малдың 5,2 хуузу кызыраанын база кадар херек.

Малчыннарның амыдырал-чурттталгазынче шоолуг кичээнгей салдынмайн турар. Малчыннарда 20 ажыг бажыңнар туттунган деп санап турза-даа, херек кырында чаңгыс даа бажында чурттап олурар малчын чок—шупту өгде. Ол бажыңнар кижи чурттаар кылдыр чедир кылдынмаан.

— Колхоз баштаар чериниң болгаш суму Совединиң даргалары бистиң Тоолайлыгның малчыннарынга барбаан. Оларның айтыышкын сүмезин дыңнаарын чон күзеп турар. Тоолайлыгда садыг ээн туруп берген болгаш харын ону дүжүрер дээн деп чугаа дыңналып турар. Ам үеде малчыннарда дүжүт алыышкыны эгелээн. Чаңгыс-даа малды черге төрүтпес, чаш мал бүрүзүн ниитиниң малынга немей өстүрер херек. Бо дугайында бүгү кичээнгейни, сагыш-сеткилди малчыннарже көрүндүрзе чогуур—деп, хойжу Балы-Очурнуң хуралга чугаалааны ышкаш саналдарны өске-даа малчыннар бергилээн.

Ыраккы одарларда малчыннарже сагыш салыышкын кошкап турар, сөөлгү үеде чамдык черлерге чагыткан солуннар ай-айы-биле келбестээн болгаш мал ажылының тускай эртемниглери хоомай ажылдап турар. Бо фактылар малчыннарның сеткилин дыка хомудатканы оларның шүгүмчүлелдериниден илдең болган. Ылаңгыя колхозтуң 13 муң баш чыгам малы хамаарыжып турар Мөген-Бүрен бригадазынга тускай эрттирген хуралга ында ветфельдшер С. Кандаңның адрезинге малчыннар улуг хомудалды кылганнар. Бир коданга хөй аарый берген дугайында үш удаа медээлеп турбуже, Кандан ынаар барбаан болгаш харын алды хонукта улаштыр арагалаан турган. «Биске дуза чедирбес тускай эртемнигниң ат кадагалап турган херээ чок, ону бир янзы көрзе чогуур» деп, малчыннар баштаар черден негеп турганнар.

— 1962 чылда колхоз нийти орулга планын 82-ле хуу күүсеткен, ооң иштинде хову ажылындан орулга чүгле 30,7 хуу болган деп илеткелге үнду. Ынчаарга аң, балык ажылынче баштаар чер шуут сагыш салбаан-дыр—деп, малчын Очак-Караның чугаалааны кончуг шын. Чүглүг-Хөлдүң балыын, Таңды дааның аң-мецин ажыглаар болза, акша-орулганың немелде курлавыры одуур.

Эрткен чылын колхозтуң тудуг бригадазы чамдык түңнелдиг ажылдарны кылган деп хуралга демдеглээн. 16 чурттталга бажыңнарын, 8 машина кирер гаражты, ийи электростанцияны тудуп, ажыглалга киирген, 18 бажыңны крышалаан, 26 кладовканы кылган. Мугур-Аксынга 300 олуттуг клубту, уруглар садын, Мөген-Бүренге 80 олуттуг эге школаны тудуп, ажыглалга кииргенин биче эвес чедиишкин деп санавас аргажок.

Ынчалза-даа колхозтуң амгы байдалын ам көөрге, тудуг талазы-биле кылыр ажыл улуг. Бүгү малчыннарны чурттталга бажыңнары-биле чоокку чылдарда хандырары, хойжу бригадаларның төпчүгештерин тудуп тургузары, бүдүрүлгениң болгаш культураның өске-даа тудугларын кылыры, колхозтуң суурун чаагайжыдып сайзырадыры дээш ажыл-ла хөй.

Усть-лабинчилерниң патриотчу эгелээшкинин деткиившаан, колхозчулар отчёт-соңгулдалыг хуралынга социалистиг хүлээлгелерин бадылап алганнар. Мөңгүн-Тайганың кижилериниң бо чылын кылыр ажыл-ижи ол хүлээлгелерде тодараттынган.

М. ЛЮНДУП,
«Шынның» тускай корр.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, ДЫҢНАДЫП ТУР

ЧАҢГЫС ЭП БОЛГАШ НАЙЫРАЛ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). МАР биле ССРЭ-ниң аразынга найырал болгаш бот-бодунга дузаламыр дугайында иерээге база экономиктиг болгаш культурулуг кады ажылдамылга дугайында дугурмулгага ат салган хүнүмден бээр 17 чыл болган оюн Мооддун улузу калбаа-биле демдеглеп турар.

Мооп-совет найырал Ниитилелиниң инициативазы-биле, республиканың хой-ниитизиниң төлээлекчилериниң ол кайгамчык хүнге тураскаал болдурган байыралдыг хүралы МАР-ның найысылалынга болган.

Хүралга МАРП ТК-ның Политбюрозунуң немегүнү, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң даргазының бирги оралакчызы Д. Моломжамц, МАРП ТК-ның Политбюрозунуң немегүнүнге кандидат Лупсанравдан, МАР-ның министрлери олурушкан.

Хүралга чүве чугаалаан кижилер МАР-да социализм тургузуушкунунга совет туснай эртемниглериниң улуг дузаламчызының дугайын, мооп болгаш совет улустарның ачы-дүмчилышкы найыралының дугайын айтып турганнар.

Баштайгы тудуг

ВАРШАВА. (СЭТА). «Найыралдың» нефть дамчыдылгалының болгаш Плоцкиде Мазовецтин нефть ажылдап кылыр комбинадының тудугун Польшада баштайгы тудуг деп адап турар. Күштүг соок болгаш хар кайдың дүшкен ширин кыш турзаакок, республиканың барыын кызыгаарындан чөн кызыгаарынга чедир 700 километр черде шөйүлген нефть дамчыдылгазының тудуунга ажыл чаңгыс-даа хүн соксаваан. Польша участкага нефть дамчыдылгазының тудуу шинтпирлиг үе-чадада кирген. Ам 150 километр черге хөорээларны салып эптээри арткан. Сорап станцияларның тудуу шапкыны-биле чоруп турар. Сентябрьның төнчүүнде кан хөорээларны дамчыштыр совет нефть агып чыдар болур.

Мазовецтин нефть ажылдап кылыр комбинадын эң сайзырангай техника-биле дерип турар. Тудугнун проэзулганының соонда оон күүгүү Польшанын нефть ажылдап кылыр эске бүгү заводтарының күүгүүнден 7 катап ажыг болур.

Коломбода „ССРЭ-ниң хүну“

КОЛОМБО. (СЭТА). Чоокта чаа Коломбога «ССРЭ-нин хүнүн» демдеглеп эрттирген. ССРЭ биле Цейлонның аразынга экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажыга дугайында дугуржулгага ат салганының беш чыл болган оюнга тураскаал болдурган митингиге Цейлонның найысылалының хой-ниитизи чыылган. Митингини цейлон-совет найырал Лигазының президентизи Джордж Раджапаксе даргалаан.

Национал экономиканы хөгжүдер керектиң талазы-биле Цейлонга Совет Эвилелиниң көргүзүп турар онза чугула болгаш бүдүүр ак-сеткилдиг дузаламчының садыг министри Т. Б. Илангаратне болгаш өске-даа оратөрлер чаңгыс эп-сеткил-биле чугаалап турганнар.

Ол-ла хүн кежээ Коломбонун портунда «Адлер» деп совет танкерге нефть продуктуларны Цейлонның нефть корпорациязынга чедире берген 25-ки совет танкерниң Цейлонга чеде бергени-биле холбаштырган хүлээп алышкын болган. Хүлээп алышкынга Цейлонның садыг министри Т. Б. Илангаратне, ССРЭ-нин Цейлонда алчын Н. Я. Тарасканов, Цейлонның нефть корпорациязының, садыг министерствозунун төлээлекчилери, совет элчин черинин ажылдакчылары, журналистер олурушкан. Садыг министри Совет Эвилели-биле садылажыганын Цейлонга чугулазын демдеглеп, Цейлонның нефть корпорациязының баланысында совет нефть продуктуларының үлүг 80 хуу ажып турарын айыткан.

Комитет ажылын катап эгелээн

НЬЮ-ПОРК. (СЭТА). КНО-нуң косиос делгемин тайбың ажыглаар талазы-биле комитетиниң үшкү сессизи КНО-нуң албан кылыр бажыңында ажыттынган. Комитет 28 чурттарның төлээлекчилериден тургустунган, оон иштинде ССРЭ, АКШ, Болгария, Венгрия, Польша, Румыния, Чехословакия, МАР, Англия, Франция, Италия, Бразилия, Австрия, Индия, Япония, КАР—бо чурттарның төлээлекчилери бар. Комитеттиң даргазы—Австрияның төлээлекчизи Франц Мач. Бодунуң мурнундагы шинтпирлериниг болгаш КНО-нуң Кол Ассамблеязының шинтпирлериниг үндезилээш, комитет дараазында айтырыгларны чугаалажып көөрүбиле бадылаан: 1963 чылда комитеттиң ажылын организастаары болгаш Чер чоогунда делгемни шинчилээр сорулга-биле салып үндүрер зондулаар ракеталарны салып үндүрер черлерни тургузар база ажыглаар дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү.

Комитеттиң хүралыңга санал берген ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээлекчизи Н. Т. Федоренконуң демдеглээни болза космосту дең эргеге үндезилээш организастаан шинчилелиниг улустар аразының калы ажылдажылгазын таарыштыр тургузарының болгаш быжыглаарының ужур-дузазын Совет Эвилели үнелеп көрүп турар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң 1962 чылдың февраль 21 болгаш март 20-де АКШ-тың президентизи Дж. Кеннедиге чоруткан бижиктериниң дугайын совет төлээ сагындырган. Космосту тайбың шинчилээр болгаш ажыглаар талазы-биле бодумуң демчээлиниң, ужур-дузазының талазы-биле аажок улуг сорулга бо талазы-биле улустар аразының кады ажылдажылгазын күштелдирери болгаш быжыглаарын неген турар дээрзин ол бижиктерде демдеглээн болгай.

Совет төлээлериң бодалы-биле алырга, 1963 чылда комитеттиң ажылы организастаарынга хамаарышкан айтырыгларны шинтпирлээр үезинде комитет чогум-на харын оюу удуртулга болдурар болза чогуурум Н. Т. Федоренко демдеглээн.

Зондулаар ракеталарны салып үндүрер делегей черин КНО-нуң шугуму-биле Индияның девискээрикге космос талазы-биле комитеттиң мурнундагы сумелерин ёзулаар тургузарын эгелээр дугайында индий чазактың саналынга хамзарыщтыр Н. Т. Федоренко чүве чугаалаан. Совет төлээлер Индияның бо инициативазын деткип турар деп ССРЭ-ниң төлээлекчизи чугаалаан.

Комитеттиң кежигүннери Индияның чазаанның самалын бадылаагыкын чокка хүлээп алган.

Агар болгаш эрге айтырыглар ының талазы-биле белеткел ...гиттериниң ажылын катап эгелээр үезин (бо чылдың апрель-май айлар) база дугурушкаш. Ынчалза-даа АКШтың төлээлериниң эглээн туружунуң түңнелиниде белеткел комитеттериниң хуралдар чорудар черинин дугайында айтырыгны шинтпирлээри чедип алдынмайн барган. АКШ-тың төлээлери хуралдарны Нью-Йоркка эрттирерин мегеп турган, ынчаарга совет төлээлериниң болгаш өске-даа чамдык төлээлериниң, оон иштинде Индияның болгаш Франциияның төлээлериниң бодалы-биле алырга, таарымчалыг байдалдарны болгаш аргаларны бармыдаалаш, хуралдарны белеткел комитеттериниң мооң мурнунда хуралдап турганы Женевага чогудары ажыктыг болуп турар.

Февраль 25-те болган хуралга АКШ-тың, Англияның, Италияның, КАР-ның болгаш Австралияның төлээлекчилери база санал бергеи.

Кады кылган кыдат-куба дыңнадыг

ПЕКИН. (СЭТА). КУР-нуң садыг талазы-биле чазак төлээлери биле Куба республиканың экономика талазы-биле чазак төлээлериниң аразынга 1963 чылда бот-бодунга чоруун бээр чүүлдер дугайында айтырыг талазы-биле болгаш өске-даа айтырыглар талазы-биле чугаалажышкыннар чоокка эрткен хүннерде Пекинге болган деп, кады кылган кыдат-куба дыңнадыгда чугаалап турар. Чугаалажышкыннар найырадыг болгаш хүндүлеечел байдалга эрткен. ККП ТК-ның даргазы Мао Цзэ-дун, КУР-нуң даргазы Лю Шао-ни, күрүне чөвүлелиниң премьери Чжоу Энь-лай олар куба төлээлерниң баштыны майор Альберто Мор Бесеррни база төлээлерни хүлээп алган болгаш олар-биле найырадыг беседа кылган.



Профэвилелдериниң чанчыл болгаи кышкы республика спартакиадазының түңнел маргылдаалары Кызылга болуп эрткен. Бо чылын республиканың бо спартакиадазынга «Тыва кобальт» болгаш «Тыва даг-дүгү» комбинаттарның, чурт үлетпүрүнүң, чырыдышкын болгаш көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының күрүне албан черлериниң профэвилелдер обкомнарының чыынды командалары киришкен, оны профэвилелдериниң чөвүлели организастаан.

Хаак маргылдаазы февральдың 3-тен 5-ке чедир Хову-Аксыга болуп эрткен. Аңаа «Тыва кобальт» комбинаттың хаакчылары бирги черни алган болгай. Ам бо удаала түү болганыл ынчаш? Тивилелге Есареваның талазынга девээр арткан. Ынчалза-даа бо маргылдаада ол болуунун рекордун экижидип шыдавайн, мурнукузундан харын-даа 5 секунда озаадап келгеш, бирги черни мүн-не эглээн. А Соколова база-ла ийиги черни алган.

Бо дистанцияга оолдардан Ю. Табуев (чурт үлетпүрүнүң профэвилел обкому) 1958 чылда «Буревестниктиң» төлээлекчизи В. Мельников үшкү черни эглээн.

Конькичи Ю. Табуевтиң амгы кышкы сезонга эки белеткенгенин бо спартакиадага көргүскен түңнелдери хереглеп турар. Чижээ, 3000 метр дистанцияга элээп үр чылдарда экижиттимээн 1956 чылда «Буревестниктиң» эйи-тура шинтилелиниң төлээзи Г. Чащухиниң 5 минута 50 секундага тургускан рекордун ол 5 минута 36,9 секунда кылыр бедиткеш, бирги черни быжыы-биле эглеткеш. Ол шынаа В. Мельников бо дистанцияга 5 минута 44 секундада маңнаазы, ийиги черни алган. А үшкү черни Ю. Сухов эжелээн. 5000 метр дистанцияга үстүнде конькичилер базалга ол шынаа дараалашкак черлерни алгылаан.

Профэвилелдериниң V кышкы республика спартакиадазының хаак, конькы талазы-биле шинги түңнелдери мынчаар тодаретгинган: «Тыва кобальт» комбинаттың командазы бирги черни, чырыдышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомуну—ийиги черни, үшкүзүн—чурт үлетпүрүнүң профэвилел обкому алгылаан. Ооң дараазында черлерни көдээ ажыл-агыйның болгаш күрүне албан черлериниң профэвилел обкомнарының база сөөлгү черни «Тыва даг-дүгү» комбинаттың командалары алган.

Тивилечи болган «Тыва кобальт»



тың» төлээлекчизи Г. Чащухиниң тургускан 46 секунда рекордунга чүгле 0,5 секунда чедирбейн маңнаазы, бирги черни эглээн. Ооң чаңгыс командачы эжи Ю. Сухов ийиги черде, а үшкүзүн—эрткен чылдагы республика чемпиону А. Есарев (көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкому) алган.

Херээжеңнериң 1000, 1500, 3000 метр дистанцияларынга чырыдышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң төлээлекчилери Л. Есарева биле Г. Соколова олар бир, ийи черлерни үлежип, кымга-даа алыспайн эки көргүзүлерлиг болганнар.

Оолдарның 1500 метр дистанциязынга Юрий Табуев 1959 чылда бодунуң тургускан 2 минута 34.0 секунда рекордун болгаш ийиги разрядтың нормазын бадыткавышаан, бирги черни чаалап алган. Ю. Сухов—ийиги черни, а күрүне албан черлериниң профэвилел обкомуун комбинаттың командазынга шилчип чоруур шубапту болгаш I чергениң дипломун тывыскан. А ийиги-үшкү черлерни үлежиккеп — чырыдышкын ажылдакчыларының болгаш чурт үлетпүрүнүң профэвилел обкомнарының команда-ларын профэвилелдериниң область чөвүлелиниң ыяделдери-биле болгаш II—III чергениң дипломнары-биле шилгеэн.

Маргылдаанның түс-түс тиилекчилерни профэвилелдериниң V республика спартакиадазының «спортсмендери» деп көрек демдектери-биле база профэвилелдериниң область чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле болгаш ортектиг түүлдер-биле шаңнап демдеглээн.

К. АЛЕКСЕЕВ.

ЧУРУКТА: конькичилер Ю. Табуев (оң талазында) биле Ю. Сухов олар бот боттарының чедишкиннеринге байыр чедиржип турары.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

Венера дугайында

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Эрткен чылдың декабрьның 14-те Венерадан 21 594 километр хемчээлге эрткен «Маринер-2» деп, америк космос ракетазы ол планетада болгаш оон чоок кавызында температура фаренгейтний-биле 300—400 градуска дең болуп турар деп көрүскен. ол болза сугнуң хайны бээрикиң хемчээлинден ажып турар-дыр деп, ЮПИ агентилел дамчыдып турар.

Температура шак ындыг бедик болуп турар чүве төлээде, алыдыралдың Чер кырында хемирлери ышкаш кандыг-даа алыдырал Венерада чок боор деп, ЮПИ ол ынай дамчыткан.

«Нью-Йорк таймс» солуунуң бижээн чүүдүн айтыышаан, агентилелдиң деидеглээни болза: Венераны долгандыр кандыг-даа магниттиг шөл бары «Маринер-2» деп ракетаның приборларына шеретгинмээн. Магниттиг шөлдүң чок болуп турар чоруу Венера болза бодунуң өзээн оожум долганып турар база чер ышкаш радиация-биле хүрээлеттирбээн чадавас дээрзин хереглеп турар.

Санага шериг парады

КАИР. (СЭТА). Чоокта чаа Санага Йеменниң доктаамал армиязының кезектериниң парады болган, аңаа чалаг шериг, парашют, танк болгаш артиллерия кезектери киришкен.

Шериг парады доозулган соонда ПАР-ның президентизи радио дамчыштыр чүве чугаалаан үлетпүр, көдээ ажыл-агый болгаш культура талазы-биле чаартылганын планнарын чарлаан.

Араб чаңгыс эпти, империализмден араб девискээрлерни хостаары, араб улустун амыдырал-ленгелин бедидери дээш ышкаш араптарның ыңыы ниити сорулгаларын боттандырарын чедип алырын Йемен Араб Республика чүткүп турар дээрзин президент база айыткан.

КЫМ ДУЗАЛААНЫЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). 1961 чылдың апрельде Кубаже халдаашкынны америк ужудукчулар агаардан камгалап турган. Ол дугайы республиканчылардың сенатта удуртукчузу Дирксенниң медеглелиниден билдине берген.

Плайя-Хиронга контрреволюстугларны дүжүрер үезинде «дуржулгадыг» дерт америк ужудукчулар дүжүр аттырганын сенатор чугаалаан. Ол өлген ужудукчуларның аттарын удавас дыңнадыптар мен дээрзин Дирксен медеглээн.

Ужудукчуларның өлген дугайында Дирксенниң дыңнадыын демократтарның удуртукчузу Мэнсфилдтиң бадыткаанын АП агентилел дамчыткан.

Өрүкчүлер, парлакчылар негеттинип турар

САМАГАЛДАЙНЫҢ РАЙОННАР АРАЗЫНЫҢ ТИПОГРАФИЯЗЫНГА ажылдаазы-биле ӨРҮКЧҮЛЕР БОЛГАШ ПАРЛАКЧЫЛАР негеттинип турар, аңаа ажылдаарын нүүлээр кижилерни Тыва АССР-ниң Культура Министерствозу чалап тур.

ТЫВА АССР-НИҢ КУЛЬТУРА МИНИСТЕРСТВОЗУ.

Демдеглеп, илередип, чугаалажып турлар

Колхозтарның отчёт-соңгулдалыг хуралдарындан

Колхозтарның отчёт-соңгулдалыг хуралдарының дугайында чагаалар бистиң редакциявыска кээри үргүлчүлевишаан. Колхозчулар боттарының удуртукчуларының отчёттуг клетжеддерин дыңнаап, ажыл-агыйда чедишкиннерин демдеглеп, четпестерни илередип, сорулгаларны чугаалажып турарлар.

ӨВҮР районда «КОММУНИЗМЧЕ ОРУК» көдээ ажыл-агый артелиниң отчёттуг хуралының дугайын С. Куулар бижип чоруткан. Көдээ ажылагый продуктуларын бүдүрелиниң болгаш күрүнеге салырының планнарын үк колхоз багай эвес күүсеткеким, колхозчу амыдыралдың өскеда чедишкиннерин хурал демдеглээн.

Оон-биле чергелештир ажылагыйга артельдиң баштаар черинин удуртулазының четпестери база илереттинген деп автор бижээн. Колхозтуң саанчылары инек бүргүзүнден ортуиаа-биле 1100 кг сүт саар дээнин күүсеткеш. Хойжулар хой санындан 2,7 кг дүктү кыргын алыр турган, чүгле 2.1 килограмм кылдыр күүсеткен. Бода малдың чүгле 38 хуузунуң үкелазын экижиткен. Малдың семиртилгези экиживейн турар, күрүнеге салар инек бүргүзүнүн ортумак деннези 270 килограммдан күзү эвес болзун дээш күүсеттинмээн, ынчангаш 52 баш инекти артыр дужаган. Малдың баш санын өстүрериниң планы бүгү чүүлнер аайы-биле күүсеттинмейн турар.

Бот-оруула-чарылгалыг дерт хойжу бригадалар бар. Олар эът болгаш дүк бүдүрериниң онаалдаларын күүсетпээн. Ынчангаш шупту бригадалар орулга кинреринин чыл планын күүседип шылдаваннар.

Колхозтуң баштаар черн мал ажылының кадрларын шилиирин багай чорукталы хуралга илередээн. Чамдык мамчыларның ажылга кызымакай эвезинден эптеи чылын 1100 баш мал янзы-бүрү чылгаганнар-биле өлүп хораан. Оларның иштинде Монгуш Чамыяның колаңындан 48 ирт өлген. 18 ирт читкен. Оон мурнунда 4 баш чылгы малды база чидирген турган. Хойжу Д. Багзыктың колаңындан 44 хураган. эш Бүрбүөолчуунган 48 ошку хорамчага таварышкан. Бора-Шайза хойжу бригадының бригадири Күдер-оол биле мал эмчиэи Шойлак олар кошкар хураганнарны чазаанының соонда оларның 36-зы өлген. Ол бүгү болгаш өске-даа малларны өлүртеп бүрүүлүг кижилер чедип төлевейн турар фактыларны колхозчулар бүрүү шаап көрген. Ынчангаш мал ажылының кадрларын эки шилип ап туварынче колхозтуң баштаар черинин кичээнгейнин бо хурал утландыырган.

Хову ажылы бо колхозка деңнин чавыс дүжүттүр болган. Гектар сайындан чүгле 1.4 центнер кызылтасты. 2. 3 центнер арбайны. 2 центнер чиге-тараны ажаап алган чорукту кайгамчык багай деп санал бергеннер читтүг шүүмүлүзээнер. Белик дүжүт дээш аза чогуур хемчегнер чоруттунмаан. Хову турлагларында ажылдап чүртаарынга таарымчалыг байдал тургустунмаан. Бо чылдың дүжүдүн тарып өстүрериниге белеткел ажылары ам база-ла багай чоруп турар. Үрезиннер четчелеттинмээн. Ол бүгү болгаш өске-даа илерээн четпестерни үзүткээр талазы-биле боттуг, организакчы ажылдарны чорударын колхозтуң баштаар черинден колхозчуларның ниити хуралы негээн.

• • •

БИИ-ХЕМ районда эш **Х. Мегеның** бижип турары болза: «КЫЗЫЛ ТАРААЧЫН» көдээ ажыл-агый артелиниң отчёт-соңгулдалыг хуралы болган. Колхоз эрткен ажыл-агый чылында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге салырының планнарын бүгү көргүзүлер талазы-биле чедишкиннигге күүсеткен деп хуралга ыңнаары өөрүнүүр болган.

Амгы үеде бистиң колхозувустуң часкы тарылгага белеткели эки чоруп турар. Үрезиннер бүрүн бар. Оларны арыгларын доостур чоокшулаан. Трактолар септелгеэн мартың баштайгы чартыынга доостур.

Хуралга болган санал-оналар болза ажылга четпестерни моон соңгаар болдурбазынче углаган. Малдың өлүп хораар чоруу бо колхозта амдаа улуг хемчээлдиг бөөп турар. Чыл иштинде чүс малдан-на 9 баш мал өлүп хораан. Эрткен чылдың декабрьда Туранда хаван фермазының 400 баш хаванныры аарыгдан кашпа хонук иштинде өлген. Бо талазыбиле колхозтуң кол мал эмчизи турган эш Геранимов бүрүүлүг болган.

Көдээ ажыл-агый машиналарын каминг болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаар, сүт-бараан фермаларын механизастаар талазы-биле дешнеп амдаа күүү, ынчангаш бүгүүнүн турар продуктуларының бот-үнезин улуг бөөп турарын колхозчулар бо хуралга шынгыы шүүмүлүзээн. Колхозтуң үчёт-отчёдун эки тургусшаан, арагалаар чорукче Хөлдың турар кол бухгалтер Решетниковтуң адрезинге шынгыы шүүмүлүзлер болган.

Колхозчуларның ниити хуралы 1963 чылда бүдүрер көдээ ажылагый продуктуларының хемчээлин бадылаа алган. Колхоз бо чылын 550 тонна эътти. 2770 тонна сүттү болгаш 41 тонна дүктү бүдүрер. Оон иштинден 510 тонна эътти. 910 тонна сүттү. 40.5 тонна дүктү күрүнеге салар. Артельдиң тараажылары күрүнеге 2700 тоннадан эвээш эвес тарааны салырын хүлээнген. Колхоз чыл төнчүзүнде 3000 инектиг, оон иштинде 1500 баш төрүүр инектиг. 2000 хаванныг, оон иштинде 500 баш төрүүр хавынныг болур. Инек бүрүзүнден сүттүн ортумак саалазын 2000 килограммдан аваждеттес, чүс баш малта онаалтыр 90 анай. хураганны. 87 быжаны. төрүүн бир хавандан-на 13 хаван ооларын алыр. Ол хүлээлгелерни күүсеттир дээш «Өөк» совхозтуң ажыл-ишчилерин бо колхоз социалистиг чарышка кыйгырган.

• • •

ТЕС-ХЕМ районнуң «КОММУНИЗМЧЕ ОРУК» колхозу 1962 чылда социалистиг хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүсеткен: күрүнеге салар көдээ эътти 102.6 хуу. сүттү— 109. дүктү — 100.3 болгаш тараажы дерт катап ажыр күүсеткен.

Нарынчылар оон мурнунда кажан-даа болуп көрбээн белик дүжүттү эрткен чылын өстүрүп алган. 543 гектар тараа культурадарының бир газындан-на 12 центнер дүжүттү алган. Ынчангаш моон мурнунда чыдарда өске районнардан үрезиннеп ап турганындан ам болуп бүрүн хандыртының ап турар апарган.

Колхозтуң мал ажылы база-ла хөгжүдүлүг бөөп турар. Мурнунда хаван ажылын билбес турган ажылагый ам 110 хаванныг фермалыг апарган. Мыйыстыг бода малды өстүрериниң планы чедишкинниг күүсеттинип турар. Колхозта мал болгаш чер ажылының мурнакчыларының үрээлеэни дыка өскен.

— Ынчалза-даа ажыл-агыйның кол алыры — мал ажылын колхозтуң баштаар чери эки удуртпайн турар дугайында шынгыы шүүмүлүзлер отчёттуг хуралга болгулаан — деп, «Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи эш К. Нурзат бижип турар.

Мында хой малды өстүрериниң планы күүсеттинмээн. Чыл иштинде 1322 баш мал өлүп хораан. Ылангыя каларчылар Сагаачы. Ширииивии. Самбыр оларның болгаш оон-даа өске чамдык малчыларның колаңнарындан эң хой мал хораан. Ынчаарга зоотехник эш Буян. мал эмчизи Сырат олар малдың өлүп турар чыллагааннарын болдурбазының хемчеглерин алырының орнуна. чүгле өлген малдар дугайында актылар шала-була бижиирингe-ле ойлежип келгеннер. Мал эмчилери малчыннарга барбайн турарлар.

Малдың, ылангыя мыйыстыг бода малдың үксазын экижидер хемчеглер кошкак алдынып турар. Үксазын экижидип турар инектерниң үчёт-даазызы безин чок. Бо кышка улуг мал чеми сиген белеткелиниң планы чүгле 36 хуу күүсеттинген турган. Ынчангаш амгы үеде мал кыштаглалдыышкыны дүүлөөнчиг байдалда турар. Мал массалыы-биле оолдап эгелээн. Чаш малдың чылыг кажаалары чок. мал чеми үстүн турар.

Техника ажыттадынын багай боон турарында колхозчулар дыка таарзымайн турарлар. Чартык чыл иштинде 29 тонна бензининг кадар чарыгдаттынганы билдинмес. Колхоз бир «ГАЗ-69», бир чүк машиналарын эдилелден үнүүр бижээн. Ам 11 чүк машиналарынын алызы-ла шимчеп чоруп турар. өскелери үреник. Ынчангаш техникага каминг болур талазы-биле чолаачыларның болгаш механизаторларның харыысалгазын белидерин. ол дугайында контрольду болгаш негелдени күштелдирерин колхозтуң баштаар черинден хурал негээн.

• • •

Ол-ла районнуң «ЧАА ОРУК» колхозунуң отчёт-соңгулдалыг хуралы болган дугайын К. Ёнзун бижээн.

Колхозтуң ажыл-агыйжы чедишкиннерин хурал демдеглээн: күрүнеге эът, сүт, дүк болгаш тараа салырының планнарын күүсеткен.

Ынчалза-даа колхозтуң мал ажылында улуг четпестер бар. Мыйыстыг бода малдан өске малдарның баш санын өстүрериниң планнары күүсеттинмээн. 100 баш төрүүр малдан 45-ле авай болгаш 62-де кулун ажаап алдынган. Ынчангаш ошкунун болгаш чылгының баш саны мурнунда чылгагызыныан аввэжей берген. Ажылга харыысалга чок чоруун көргүскен малчыннар мында шынгыы шүүмүлүзлеттингенер. Ылангыя Михаил Конгак 59 баш хойну ие чок чидирген. Степан Далай 30 ошкуну бөрүге чидирткен. Шак ыныыр янзы-бүрү чылдагаанардан 1779 баш мал каражалыг болган. Бо колхоз белеткезе чогуур мал чемнериниң чартык кезиин безин белеткеп албайн турар чорукту хурал буруу шаап көрген.

• • •

ТОЖУ районнуң «СОВЕТ ТЫВА» көдээ ажыл-агый артели 1962 чылда 255000 рубль орулга кинреш алыр дээнин 261206 рубль кылдыр күүсеткен. Күрүнеге салар көдээ ажыл-агый продуктуларының планнары шупту ажыр күүсеттинген. Малдың баш санын чүүл аайы-биле өстүрериниң планнарының күүселдези база-ла багай эвес болган. Ылангыя инектиң — 103. хаванының — 480. хойнуу—101,8. ошкунуу — 121. чылгының — 100. ииниин — 100.5 хуу күүсеттинген.

Малдың өлүп хораар чоруу базала уламчылавышаан турар. Чыл иштинде 398 баш янзы-бүрү мал өлүп хораан. Көдээ ынчангаш 30 тонна эъттен азы 25 мун рубльден богараанны ол болган.

Бо колхоз 1963 чылга чеди чылдың бешки чылында 285,8 мун рубльдиң орулгазын. оон иштинде 75 мун рубльди ан-олуктен кинреп алырын планнап алган.

Ук колхозтуң харгазынга ССРЭниң Дээди Совединиң депутады эш В. Тамын-оол катап сонгуткан деп эш Т. Чат бижээн.

У КЫШКЫ СПАРТАКИАДА

Олардың араазынга совлгу белеткелди кылып, азырнелештир чараш халып тургап сураглыг спортчулар Л. Есарева, Г. Соколова, В. Бородина олардың дөрүп болур. Конькичилерниң дош оруулга чаржып үнүп келирин стадионда чыгаш-келеп көрүүчүлер четтиккейн маңаа турган.

Судья херээжеңнерниң 500 метрге чүгүрерин чарлапкан соонда бир дугаарында оруққа чырыдышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң командазының киржиичилери Л. Есарева биле Г. Соколова олар үнүп келген. Ол дээрге республиканың сураглыг конькичилер-ле болгай. Көрүүчүлер боттарының ыяш спортчуларын баш бурунгаар шалып алган маргышкан-даа турар.

1961 чылда бо дистанцияга Л. Есарева 52,8 секундада маңнаан, республика рекордун тургускан. Ынчаарда Г. Соколова ол үжиндеи чүгле 3,7 секунда озалдаан, ийиги черни алган болгай. Ам бо удаала түү болганыл ынчаш? Тивилелге Есареваның талазынга девээр арткан. Ынчалза-даа бо маргылдаада ол болуунун рекордун экижидип шыдавайн, мурнукузундан харын-даа 5 секунда озаадап келгеш, бирги черни мүн-не эглээн. А Соколова база-ла ийиги черни алган.

Бо дистанцияга оолдардан Ю. Табуев (чурт үлетпүрүнүң профэвилел обкому) 1958 чылда «Буревестниктиң» эйи-тура шинтилелиниң төлээзи Г. Чащухиниң 5 минута 50 секундага тургускан рекордун ол 5 минута 36,9 секунда кылыр бедиткеш, бирги черни быжыы-биле эглеткеш. Ол шынаа В. Мельников бо дистанцияга 5 минута 44 секундада маңнаазы, ийиги черни алган. А үшкү черни Ю. Сухов эжелээн. 5000 метр дистанцияга үстүнде конькичилер базалга ол шынаа дараалашкак черлерни алгылаан.

Профэвилелдериниң V кышкы республика спартакиадазының хаак, конькы талазы-биле шинги түңнелдери мынчаар тодаретгинган: «Тыва кобальт» комбинаттың командазы бирги черни, чырыдышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуу—ийиги черни, үшкүзүн—чурт үлетпүрүнүң профэвилел обкому алгылаан. Ооң дараазында черлерни көдээ ажыл-агыйның болгаш күрүне албан черлериниң профэвилел обкомнарының база сөөлгү черни «Тыва даг-дүгү» комбинаттың командалары алган.

Тивилечи болган «Тыва кобальт»

тың» төлээлекчизи Г. Чащухиниң тургускан 46 секунда рекордунга чүгле 0,5 секунда чедирбейн маңнаазы, бирги черни эглээн. Ооң чаңгыс командачы эжи Ю. Сухов ийиги черде, а үшкүзүн—эрткен чылдагы республика чемпиону А. Есарев (көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкому) алган.

Херээжеңнериң 1000, 1500, 3000 метр дистанцияларынга чырыдышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң төлээлекчилери Л. Есарева биле Г. Соколова олар бир, ийи черлерни үлежип, кымга-даа алыспайн эки көргүзүлерлиг болганнар.

Оолдарның 1500 метр дистанциязынга Юрий Табуев 1959 чылда бодунуң тургускан 2 минута 34.0 секунда рекордун болгаш ийиги разрядтың нормазын бадыткавышаан, бирги черни чаалап алган. Ю. Сухов—ийиги черни, а күрүне албан черлериниң профэвилел обкомуун комбинаттың командазынга шилчип чоруур шубапту болгаш I чергениң дипломун тывыскан. А ийиги-үшкү черлерни үлежиккеп — чырыдышкын ажылдакчыларының болгаш чурт үлетпүрүнүң профэвилел обкомнарының команда-ларын профэвилелдериниң область чөвүлелиниң ыяделдери-биле болгаш II—III чергениң дипломнары-биле шилгеэн.

Маргылдаанның түс-түс тиилекчилерни профэвилелдериниң V республика спартакиадазының «спортсмендери» деп көрек демдектери-биле база профэвилелдериниң область чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле болгаш ортектиг түүлдер-биле шаңнап демдеглээн.

К. АЛЕКСЕЕВ.

ЧУРУКТА: конькичилер Ю. Табуев (оң талазында) биле Ю. Сухов олар бот боттарының чедишкиннеринге байыр чедиржип турары.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

Аалчылар кээп эгелээн

Сула хүреш бистиң республиканда неперенгей болу берген. Спорттуң бо хевириниң талазы-биле областар, крайлар, республикалар аразынга болгулаан маргылдаалларга безин бистиң республиканың алдарын чедишкиннинг камгалап турар мегелер эвээш эвес. Бо чылдың март 3-тен 5-не чедир Сибирь зоназының ындыг мегелериниң маргылдаазын эрттиреринге бистиң республиканың найысылалын шилип алган.

Ол маргылдаага Кемерова, Томск, Тюмень, Новосибирск, Иркутск, Омск областарның, Алтай болгаш Красноярск крайларның, Тыва АССР-ниң шилиидек командалары киржир.

Бо хүннерде ол командаларның киржиичилери көдээ ажыл-агыйның болгаш күрүне албан черлериниң профэвилел обкомнарының база сөөлгү черни «Тыва даг-дүгү» комбинаттың командалары алган.

Профэвилелдериниң V кышкы республика спартакиадазының хаак, конькы талазы-биле шинги түңнелдери мынчаар тодаретгинган: «Тыва кобальт» комбинаттың командазы бирги черни, чырыдышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуу—ийиги черни, үшкүзүн—чурт үлетпүрүнүң профэвилел обкому алгылаан. Ооң дараазында черлерни көдээ ажыл-агыйның болгаш күрүне албан черлериниң профэвилел обкомнарының база сөөлгү черни «Тыва даг-дүгү» комбинаттың командалары алган.

Тивилечи болган «Тыва кобальт»

тың» төлээлекчизи Г. Чащухиниң тургускан 46 секунда рекордунга чүгле 0,5 секунда чедирбейн маңнаазы, бирги черни эглээн. Ооң чаңгыс командачы эжи Ю. Сухов ийиги черде, а үшкүзүн—эрткен чылдагы республика чемпиону А. Есарев (көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкому) алган.

Херээжеңнериң 1000, 1500, 3000 метр дистанцияларынга чырыдышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң төлээлекчилери Л. Есарева биле Г. Соколова олар бир, ийи черлерни үлежип, кымга-даа алыспайн эки көргүзүлерлиг болганнар.

Оолдарның 1500 метр дистанциязынга Юрий Табуев 1959 чылда бодунуң тургускан 2 минута 34.0 секунда рекордун болгаш ийиги разрядтың нормазын бадыткавышаан, бирги черни чаалап алган. Ю. Сухов—ийиги черни, а күрүне албан черлериниң профэвилел обкомуун комбинаттың командазынга шилчип чоруур шубапту болгаш I чергениң дипломун тывыскан. А ийиги-үшкү черлерни үлежиккеп — чырыдышкын ажылдакчыларының болгаш чурт үлетпүрүнүң профэвилел обкомнарының команда-ларын профэвилелдериниң область чөвүлелиниң ыяделдери-биле болгаш II—III чергениң дипломнары-биле шилгеэн.

Маргылдаанның түс-түс тиилекчилерни профэвилелдериниң V республика спартакиадазының «спортсмендери» деп көрек демдектери-биле база профэвилелдериниң область чөвүлелиниң мактал бижиктери-биле болгаш ортектиг түүлдер-биле шаңнап демдеглээн.

К. АЛЕКСЕЕВ.

ЧУРУКТА: конькичилер Ю. Табуев (оң талазында) биле Ю. Сухов олар бот боттарының чедишкиннеринге байыр чедиржип турары.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУН байдалы

Бүгүн республикага бүрүн хүн болур, чамдык черлерге хар чаар. Кызылга хар шоолуг чагбас. Хат кошкак, таглыг черлерге ойтавында. Агаарның температуразы: таглыг черлерге

ДААРТА БҮГҮ УЛУСТУҢ БАЙЫРЛАЛЫ—СОҢГУЛДА ХҮНҮ

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 2 СУББОТА № 52 (5456).

Өртээ 2 көп.



Шупту соңгулдаже!

Даарта бүгү улустуң байырлалы —РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтерге соңгулда хүнү. Соңгулда болур черлерни байырлал шинчи киир дерип, шимээн, оон бүгү белеткелдерин кылып дооскан болгаш даарта эртенгиниң 6 шакта эгелеп:—Кирип моорлаңар, эргим эштер!—деп, олче байырлалдыг чалап турар. Соңгулдага белеткелдер совет улустуң кестүп көрбээн политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүн болдурган.

Москва хоорайның Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының мурнунга чүве чугаалааш эш Н. С. Хрущев амгы соңгулда болза, чеди чылдың бешки чылының эгезинде эртип, ол планны совет кижилер чедиишкиннииг күүседип турарын, сөөлгү дөрт чылдарның дургузунда совет кижилерниң ажылының чамдык түңнелдерин болгаш улустуң мурнунда сорулгаларны айыткан. Оон ыңай Совет чазактың баштыңы:—бистиң чедиишкиннеривис болза, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле улустуң шудургу күш-ажылының түңнели, соңгукчуларның болгаш район, хоорай, область, край база Дээди Советтерниң депутаттарының ажыл-чорудулгазының түңнели болур—деп медеглээн.

Депутатка боттарының кандидаттары-биле ужуражышкыннар үезинде соңгулда мурнунуң хуралдарынга совет кижилер коммунизмниң өндүр улуг херээ дээш бүгү күштерин бээрин, коммунизмче бистиң чуртту бүдүрелдиг аппар чорууп турар Коммунистиг партиязынга кызыгааржок бердингенин долу шиитпирлиг-биле медеглээннер. Ол хуралдар партияның болгаш улустуң чаңгыс эвииниң, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң күчүлүг блогунуң сырый каттыжышкынының тодаргай көргүзүү болган.

Соңгулда бүдүүзүнүң бо хүннеринде Тываның ажылчы чоннары бүгү чурт-биле, бүгү чон-биле деңге тынып турар. Кызылдың бүдүрүлгелериниң ажылчыннары: Хову-Аксында «Тыва кобальт» болгаш Ак-Довуракта «Тыва даг-дүгү» тудугларының тудугжулары; Таңдының, Баа-Хемниң, Улуг-Хемниң, Чөөн-Хемчиктиң тараажылары; Өвүрнүң, Барыын-Хемчиктиң, Тес-Хемниң малчыннары. Тожунуң, Тере-Хөлдүң аңчылары—бүгү ажылчы чоннар соңгулдага алдар кылдыр чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алганнар. Оон-биле кады олар СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш партия Төп Комитединиң оон дараалында болган Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, чеди чылдың бешки чылынга төлептиг салыышкынын кииреринге база-ла долу шиитпирлиин илергейлеп турар.

Бо чылдың баштайгы айларының түңнелдери база-ла ол дугайын чугаалап турар. Кызылдың бүдүрүлгелериниң, автоажыл-агыйларының хөй нуруузу январь-февраль айларының планын күүсеткилээн. Ылангыя республиканың коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зы чүък сөөртүлгезиниң планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткен. Усть-лабинчилерниң эгелээшкини-биле кедээ ажыл-агый продуктуларын көвүдедир дээш кедээниң ажыл-ишчилери чарышты калбартып, келир күстүң дүжүлүүнүң быжыг үндезинин салыр, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээш демиселди чорудуп турарлар. Баа-Хемниң ажыл-агыйлары, «Чыраа-Бажы», «Көк-Тей», «Тес-Хем» совхозтар тракторлар септелгезин болгаш Таңдыда «Революцияның чалбыыжы», Баа-Хемде «Ленинчи орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтар үрезин арыглаашкынын соңгулдага уткуштур чедиишкиннииг дооскаңнар.

Коммунистиг партияның ленинчи национал политиказының ачызында бистиң чурттуң бүгү уластарының, бирги ээлчегде улуг орус улустуң ачызы-биле политиканың, экономиканың болгаш культураның хөгжүлдезиниң талазы-биле тыва улус Улуг-Хемниң шанкыны дег дүрген хөгжүп орар. Тываның чери таныттынмас кылдыр чаартынган, чону аас-кежиктиг чаагай амыдырал-биле чалгыннанган. Соңгуур, соңгудар улуг эргени чаалап алган. Совет Эвилелиниң хамаатызы деп чоргаар атты эдилээн, шаанда чүс-чүс чылдарда элег-түрег, базымчага чораан тывалар ам мынчаар чоргаар ырлажып турарлар:

> Хоойлуларда совет чурттуң
> хоойлузу дег
> Хостуг шынныг ындыг хоойлу
> кайда-даа чок,
> Дээди шынның хоойлузун
> мактап ырлаан
> Делегейде мен дег чоргаар
> хамааты чок.

«Советтерниң амылыг эникидер дээш база миллион-миллион чаа ажыл-ишчилер нурууну эргелеп башкарарының школазын эртсин дээш чаа-чаа күштерни оларже киирер...» деп СЭКП-ниң Программазында чугуалап айтып турар. Соңгулдага Советтерниң депутаттарынга кандидаттарның хөй нуруузу ындыг болуп турар дээрзин сеткил ханыышкыны-биле чугаалаар херек. Олар чоннуң бедик идегелин чаалап алган—бөдүүн ажылчыннар, колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, интеллигенцияның төлээлекчилери, албан-хаакчылар болгаш өске-даа эң төлептиг кижилер-дир. Оларга РСФСР-ниң Дээди Совединге депутаттың кандидаты С. Х. Красныйны, чер-чер Советтеринге депутаттарның кандидаттары хойжулар Х. Саңгыспаа, О. Болат-оол; ажылчыннар Х. Бара-оол, М. Бичии-уруг; саанчылар М. Мамай, З. Карташова, механизаторлар Б. Оюн, Х. Оңгай-оол; чолаачы В. Мякишев, башкылар Е. Середкина, А. Дамдын, эмчилер Н. Сизых, Ч. Удумбара, артист О. Сиң-оол болгаш оон-даа өске оон төлептиг кижилер хамааржыр.

Тываның ажылчы чоннары, Россия Федерациязының өске бүгү улустары-биле бир демей, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң ол төлептиг кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынын бир үн-биле бээринге болгаш төрээн Коммунистиг партиязын, шынчы ленинчи Н. С. Хрущев баштаан оон Төп Комитедин доктаадыр улам сырый каттыжышкынын илередип турар.

Даарта өөрүшкүлүг байырлал — соңгулда хүнү. Шупту соңгулдаже!

Эштер, соңгукчулар! Чер кырынга Тайбың, Күш-ажыл, Хосталга, Дең эрге, Ак-дуңмалышкы Ёзу, Аас-кежик дээш боттарывыстың бадылаашкынывысты бериңер!

УСТЬ-ЛАБИНЧИЛЕРНИҢ ҮЛЕГЕРИ-БИЛЕ

ЧАГАА ХҮЛЭЭП АЛДЫНГАН

Тес-Хем районда «Мөрен» колхозтуң Сыын-Мыйыста төп сүт-бараан фермазының коллективи «Чодураа» колхозтуң Хараал-Тейде төп сүт-бараан фермазының коллективиниң бо чылдың февраль 16-да үнген № 40 «Шын» солунну дамчыштыр чорудкан ажык чагаазын кызелдиг таныш-каш, ону чаңгыс аай тура-соруг-биле хүлээп алган.

Ажыл-иш талазы-биле боттарының эштериниң ол чагаазын бүдүрүлге хуралынга кичээнгейлиг таныжкаш, мөренчилер 1963 чылда боттарынга социалистиг хүлээлгелерни база алган. Ферманың тудуг-суурун эники-дериниң, сүт саалдазын бөдүүн механизастаарының болгаш сүт бүдүрерин, күрүнеге садарын көвүдедириниң көрдүнген планын долдур база ажыр күүседир талазы-биле чамдык боттуг хемчеглерни боттандырарын шиитпирлээн.

Ылангыя 70 баш инекке, 50 баш бызаага чаа, эки шынарлыг кажаазы тудар, бөдүүн механизацияны бо чылын чорудар. Саар инектерниң баш саны амга чедир 100 баш турганынга удур 180 баш чедирер. Бо чылын күрүнеге 1300 центнер сүттү садар хүлээлгени улам бедидип, 25 центнерни артыкка садар болгаш хуусаа бетинде күүседир деп мөренчилер шиитпирлээн.

Ам фермада 18 инектер төрээн. Оларның төлү менди. Инектерни сиилос, сиген-биле чемгерип турар. Тус-тус саанчылар аразында чарыш база калбарган.

Усть-лабинчилерниң үлегери-биле бүгү улустуң чарыжынга кирипкеш, бисти чарышка кыйгырган чодураачыларның чагаазында бижиттинген ажыл-херекчи саналдарга каттыжып, ол дээш туржуруп мөренчилер аазааннар.

Ч. ДАМБА,
колхоз даргазының оралакчызы.

Соңгулдага алдар болдурган белектер

* * *

Мал төлүн бүрүн алыр

Өвүр районнуң «Кызыл тук» колхозунуң малчыннары эрткен ажыл-агый чылында күрүнеге сүт садарының планын 128, эътти 101, дүктү 100,3 хуу кылдыр түс бүрү ажыр күүсеткен.

Чыраа-Бажында хойжу бригада (бригадири эш Барма) ортумаа-биле бир хойдан 2,4 кг дүктү кыргып алган болгаш төрээн 2812 хоюнуң чаш төлүн четче алган. Ылангыя хойжулар эштер Балчын-Даваа, Кечек, Болдай-оол, Чөнүк, Дырыш олар 100 төрүүр хойга онаажтыр 100—123 чедир хураганнарны түс-түс камгалап алганнар.

Чараш-Дыт сүт-бараан фермазының коллективи планын ажыр 24 тонна сүттү сагган. Саанчылар эштер Бүңземмаа, Бак-кыс, Өшкү-саар, Досумаа. Чыспың олар инек бүрүзүнден 1100—1300 кг чедир сүттү сагганнар.

Артель мал өстүрер планын хойну 100,4, инекти 101 хууга күүсеткен.

Колхозчу малчыннар эрткен чылдың чедиишкиннерин быжыглавышаан, бо ажыл-агый чылында улуг сорулгаларны чедип алырын планнаан ажылдап турарлар. Ылангыя инекти 1747 башка, хойну 14410, өшкүнү 1400 башка чедир өстүрер болгаш күрүнеге 175 тонна эътти, 210 тонна сүттү, 31 тонна дүктү садарын хүлээйгеннер.

Амгы үеде шээр малдың оолдаашкын чаш төлү четче алдынып турар. Хойжулар эштер Дамдын, Балчын-Даваа, Болдай-оол оларның коданнары кышты хүр ажып турар.

Бо хүннерде артельдиң бүгү төрүүр малының дең кезии оолдаваан. Мынчангаш малчыннарның кол сорулгазы малдың чаш төлүн чидириг чок алыры болур.

Б. БЮРБЮ,
колхозта партия организациязының секретары.

Хураганнар хүр

ШАГААН-АРЫГ. **(Телефон-биле).** «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунуң малчыннары соңгулда хүнүн күш-ажылчы белектиг, өөрүшкүлүг уткуп турар. Хой ажылының үш бригадаларындан баштайгы төрээн 940 хойнуң хураганы шупту менди. Чамдык малчыннарның хою ийистеп турары кымны өөртпес боор.

Кызыл-Даш бригадазында Василий Баазанның коданында төрүүр 480 хой хүр кыштаглап турар. Баштайгы 180 хойнуң ону ийистээниинден 190 хураган алдынган. Моон соңгаар-даа төрүттүнер хураганның бүрүн дорктурарын малчын бүзүретпишаан, тыва хой бүрүзүнден 2700 грамм дүктү кыргып алырын хүлээнген.

Улуг-Оймак бригадазында чаш мал хүлээп алышкыны база түңнүктээн. Чижээ, Түлүш Өдектиң 400 хоюндан 150 хой төрээн, беш хой ийистээниинден 155 хураган мен-ди алдынган. Ийистээшкин кодан бүрүзүнде уламжып турар.

Шанда кышкы ажыл

Белир күстүң бедик дүжүлүн, элбек тараазын өстүрүп алырының магадылалы үрезинниң шынарлыг арыглап алырындан хамааржыр. Ынчангаш Таңдының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелинде «Тиилелге» совхоз олче улуг кичээнгейни салып турар. Бо кыжын совхозтуң төп шанынга үрезин арыглаашкыны эрткен чылдың октябрь айдан бээр үзүктел чок чорупкелген. Үрезин арыглаар үш звено бо шанда тараа арыглаар үш машина-биле ажылдап турар.

Ниитизи-биле часкы тарылгага 6000 тонна арбай болгаш кызыл-тас үрезинни арыглаары көрдүнген, бо хүннерге чедир оон улуг чартыы белен кылдыр арыглаттынган. Үрезин арыглаашкынында бирги звенонуң кежигүннери М. Мельникова, Р. Бочеткова, О. Долбаа мышкаш мурнакчылар хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Үк звено хүнде 33 тонна тарааны арыглаар нормалыг турган, 34—35 тонна чедирип турар.

Арыглаттынган үрезинни складтарга бөле ажип сайгарар тускай звено база багай эвес ажылдап турар. Ында база-ла боттарының мурнакчылары бар: Н. Шывадай, О. Чаштыгбай Б. Хертек, М. Тыртык олар кыш дургузунда үргүлчү анаа түрүм, эки ажылдап келгеннер. Бо звено хүнде 35 тонна үрезинни сайгара ажер нормазын 40—45 тонна чедирип, көскү чедиишкиннииг болуп турар.

Төп шаның кышкы ээлери—үрезин арыглакчыларының бригадазы шупту 57 кижи РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуурун шиитпирлээш, чүткүлдүг ажылдап келген. Олар март айның 15-ке чедир үрезин арыглаашкынын бүрүн доозар деп бедиткен хүлээлгени алгаш, звенолар аразында социалистиг чарышты калбарткан.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИ БИЛЕ МЕКСИКАНЫҢ КАТТЫШКАН ШТАТТАРЫНЫҢ КОНГРЕЗИНИҢ АРАЗЫНГА БИЖИКТЕР СОЛУШКАНЫ

Мексиканың Каттышкан Штаттарының конгрези бүгү делегейге тайбыңче, чепсегленишкинниң бүгү-ниити дужүреринче болгаш дайын сорулгаларынга ядролуг шенелделер кылырын хоругдаарынче кыйгырып турар кыйгырыгны бүгү чурттарның конгресстеринге, парламентилеринге, улус хуралдарынга болгаш хоойлу үндүрер органнарынга чоруткан.

Чепсегленишкинниң бүгү-ниити дужүрериниң айтырыын болгаш дайын сорулгаларынга ядролуг шенелделер кылырын хоругдаарының айтырыының, ол ышкаш бүгү-ниити тайбыңны быжыглаарының айтырыын шиитпирлээринче углаан политикага дөгүм идиглиг болуруун Мексиканың чазаа бодунуң кол сагыш салышкыны деп санап турар дээрзин кыйгырыгда айтып турар. Ол айтырыгларны шиитпирлээринге эргежок чугула, соңгаарлаашп болбас хемчеглерни алырынга боттарының политиктиг болгаш хөй-ниити ажыл-чорудулгазы-биле идиглиг болуруңче база боттарының чурттарының амыдыралының бүгү-ле адырларынга ол чүткүлдерин пропагандылаарынче өске чурттарның хоойлу үндүрер органнарының кежигүннерин мексикан парламентиниң кежигүннери кыйгырып турар.

Кыйгырыгның түңнелинде чугаалап турары болза: «...Ол айтырыгларны чугаалажыры-биле боттарының хуралдарының болгаш чөвүлел хуралдарының хүн айтырыгларынга кииреринче база дайын сорулгаларынга ядролуг шенелделер чорударын 1963 чылдан эгелээш бүрүнү-биле хоруурун болгаш чепсегленишкинниң бүгү-ниити дужүрер дугайында дугуржулганы чедип алырын дүргедедирин Каттышкан Нациялар Организациязындан диләэрниче парламентарийлерни кыйгырып тур бис».

Харыы бижиинге ССРЭ-ниң Дээди Соведи Мексиканың Каттышкан Штаттарының конгрезиниң кыйгырыынга изиг байырны чедирип, «ылангыя ам, ядролуг чепсектиң кестүп көрбээни-биле хөгжээниниң үезинде чер кырынга идегелдиг болгаш быжыг тайбыңны хандырар чорук болза бүгү чурттарның болгаш улустарның эң чугула сорулгазы болур» деп демдеглээн. Амгы үеде кол чүве—тайбыңны камгалаары, күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ дугуннаашкынының политиказын чорудары, термоядролуг дайынның өртүнүң хыптыгып үнерин болдурбазы болур дээрзиниң дугайында Мексиканың Каттышкан Штаттарының конгрезиниң бодалынга ССРЭ-ниң Дээди Соведи бүрүну-биле каттыжып турар.

Чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрериниң база ядролуг чепсектиң бүгү шенелделерин соксадырының айтырыглары Совет чазактың даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының төвүнге доктаамал туруп келген дээрзин харыы бижикте онзалап демдеглеп турар. Ынчалзадаа Совет чазактың ол айтырыгларны бот-бодунга тааржыр кылдыр шиитпирлээрин дилеп турар чоруу амдызында барыын талаңы күрүнелерниң талазындан чогуур деткиишкинни албайн турары хомудангчыг.

Улустарның аразынга бот-бодун билчир чоруктуң өзеринге делегейниң чурттарының парламентарийлериниң аразынга харылзаалар улуг идиглиг болуп турар деп, бижикте онзалап демдеглеп турар. Ынчангаш ССРЭ-ниң Дээди Соведи 1963 чылда Мексиканың Каттышкан Штаттарының конгрезиниң төлээлериниң ССРЭ-ге келирин сеткил ханыышкыны-биле манап турар.

Бүгү совет улустуң тура-соруун илергейлевишаан, ССРЭ-ниң Дээди Соведи чер кырынга тайбың болгаш бүгү улустар аразынга найыралдыг харылзаалар быжыы-биле дугуназын дээш, болдунар бүгү-ле чүүлдерни кылырынга чаныш-сыныш чок шиитпирлиин бадыткаан.

(СЭТА).

ФИНЛЯНДИЯНЫҢ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРИ МОСКВАДА ЭЭП КЕЛГЕН

МОСКВА. (СЭТА). Албанның аян-чоруун кылып келгеш, Совет Эвилелинде туруп турар Финляндияның премьер-министри Ахти Карьялайнен болгаш ону үдеп чоруур өскелээ кижилер чуртка аян-чоруктан Москвада ээп келгеннер.

Эргим аалчы Волгоградка болгаш Киевке барып чораан. Ону черле болганга чыдыг болгаш найыралдыг уткуп ап турган.



Кызылдың сайгарылга баазазында Иннокентий Алексеевич Тукмаковту хүндүлээр. Ол ында тараа арыглаар машиналар механиги, он чыл болган. Ооң ээлчээнде үрелир-даа, хей турууп бээр чорук-даа болбас. Амгы үеде келир үедеги дүжүтке үрезиннер арыглаарында ол ажылдап турар. Соңгулда хүнүн чедиишкиниг уткуур дээш, баазаның коллективи кызымак ажылдаан. Ол херекке И. А. Тукмаков база бодунуң салыышкынын киирген. Ол бодунга бүзүрээн техниканы болбаазырангай билир.

Чурукта: И. А. Тукмаков.
Фото В. Чапайкинниң.

Хоочун хойжу—коммунист Ойбаа

«Коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазы болгаш кедээ ажыл-агыйга удуртулганы эникидер талазы-биле партияның сорулгалары» деп номну «Найырал» совхозтуң хойжузу коммунист О. Л. Ойбаа холундан салбас кижи. СЭКП ТК-ның март Пленумунга Никита Сергеевич Хрущевтуң ол тоогулуг илеткелин коммунист хойжу чүгле боду ханызы-биле өөренип турар эвес, харын Булун-Терек салбырның хойжуларынга ону билдингири-биле тайылбырлап, илеткелде болгаш Пленумнуң шиитпирлеринде айыткан тодаргай сорулгаларны амыдыралга чедиишкиннииг боттандырып турар.

— СЭКП ТК-ның март Пленумунуң материалдарын, Пленумга эш Никита Сергеевич Хрущевтуң илеткелин барык бир чыл бурунгаар хойжулар бистер ханызы-биле өөренип, хуралывыска чугаалажып, чеди чыл планының дөртку чылында кандыг сорулгаларны чедип алырывысты сүмелешкен бис. Совхозувустуң, салбырывыстың хой ажылын сайзырадыр, оон продуктузуун бедидер талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алырынче ТК-ның тоогулуг шиитпирлери бистерни улам сорук киирген—деп, оон-биле беседаның үезинде Оржак Лопсанович өөрүшкүлүг чугаалады.

Шээр малды семиртир, оон чаш төлүн бүрүн алыр, дүк кыргылдазын көвүдедир, ынчангаш партияның Программазының, СЭКП ТК-ның март болгаш ноябрь Пленумнарының айыткан сорулгаларын амыдыралга чедиишкиннииг боттандырар дээш хойжуларның ортузунга социалистиг чарышты коммунист Ойбаа организастап келген.

Партияның айыткан сорулгазын чүгле боду чедиишкинниг күүседир эвес, харын кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш демиселче хойжуларны эвилелдээрн, хуузунда мурнакчы ролюн, үлегерин херек кырында көргүзери, массаларны баштаары коммунист хойжудан негеттинип турган. Ынчангаш чеди чыл планының дөртку чылында чүс хойга онаажтыр 110 хураганны алырын, хой бүрүзүнден 2,5 килограмм дүктү кыргыырын, шээр малдың семиртилгезин үлегерлиг организастаарын Оржак Лопсанович ынчаарда хүлээнген.

1931 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, ниитиниң шээр малын он дөрт чылдың дургузунда азырап, кадарып турар хоочун хойжу Оржак Ойбаа бодунуң сөзүн ээлеп шыдаан-даа. 1962 чылда ол чүс хойга онаажтыр 116 хураганнарны бүрүн доруктургаш, хой бүрүзүнден ол 3 кг дүктү кыргып алган. Коммунист хойжунуң ол күш-ажылчы чедиишкиннеринге чүгле «Найыралдың» эвес, харын Улуг-Хем районнуң хойжулары чоргаарланып, оон байлак дуржулгазын өөренип, шиңгээдип турар.

Хоочун хойжунуң күш-ажылчы чедиишкиннериниң «чажыды» чүде ирги дээш, оон айтырарга, эш Ойбааның харылап олурары мындыг: «Мээн ажылымда чажыт чүү боор. Малды азыраар, өстүрер төлээде, анаа таарымчалыг кажаалар, турлаг-суур, чемчир хемчээлдиг, эки шынарлыг чем хамыктың мурнунда эргежок чугула. Хойларымның часкы, чайгы, күскү одарладышкынынче, семиртилгезинче, кышкы ажаалгазынче онза кичээнгейни салып турар мен. А кажан шээр мал массалыг оолдап эгелээрге, өг-бүлемниң хереежен ээзи, уругларымның иези Хенен Аныймаа Тюлюшовна-биле үйгүвүскa безин чединмес апаар улус бис. Чайын, күзүн хойларывысты Адыр-Бажынга, Даг-Баарынга одарладып семирткеш, кыжын Кызыл-Дагга кыштаглап турар бис. Мал ажылының тускай эртемниглериниң негелдезин шыңгыы сагып күүседири, сүмелерин барымдаалаары малчының бүрүзүнүң ажылынга кончуг улуг ужур-дузалыг дээрзин бүзүрээн мен».

Кыштың чыккылама соогунда, чайның изиинде, чаъс-боранныгда малчын кижиниң күш-ажылы харыысалгалыг болгаш берге, хүндүлүг база алдарлыг дээрзин хойжу коммунист эш Ойбаа малчын эш-өөрүнге бо-ла тайылбырлаан олурар.—Хойжулар, кадарчылар, саанчылар, хаван ажаакчылары дээрге, бистиң чуртувуска аъш-чемниң элбекшилин тургузар дээш демиселдиң мурнуку одуруунуң дайынчылары-дыр — деп, Оржак Лопсановичиниң чугаалап турары черле кончуг шын.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин таныжкан сөөлүнде хойжу коммунист бодунга улам бедиткен хүлээлгелерни алган. Пленумнуң материалдарын кожазы хойжуларга ол чедингири-биле тайылбырлаан. 1963 чылда чүс хойга онаажтыр 120 хураганнарны доруктурар, хой бүрүзүнден 3,5 килограмм дүктү кыргыыр сорулганы ол бодунуң мурнунга салган. Ынчангаш Оржак Лопсанович 1963 чылда барык 1200 хураганнарны доруктуруп өстүрер, ниитизи-биле 3 тонна ажыг дүктү бүдүрер.

Малчын Ойбааның кыштаанда хойлар ам үеде массалыы-биле оолдап эгелээн. Баштайгы оолдаан 500 хойларның 515 хураганнарын дуржулгалыг хойжу болгаш оон өг-бүлези менди доруктуруп турар. Шээр малдың тарып боозадылгазын чогуур үезинде, тускай эртемниглерниң айтыышкынының ёзугаар шын организастаарга, хойлардан ийис хураганнарны менди алырынга чугула ужурдузалыын Оржак Лопсанович чугаалап турар.

Совхозтуң дуржулгалыг мурнакчы малчынының кыштаанда хойларның саны бо чылын көвүдээн-даа болза, ам оларның байдалы эки. Кажан хойлар хураганнап эгелээрге, оларның ажаалдазын улам күштедирген: оолдаан болгаш хураганнаар чыгаан хойларын эки шынарлыг сиген, далган шимкиндизи, сула чарбазы-биле чемгерип, хардан ээлдирген дүстүг чылыг суг-биле хүнде ийи катап суггарып турар.

Хой ажылын улам ыңай сайзырадыр, продуктузуун бедидер, оон боттүвезин чингедирин чедип алыр төлээде, бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданы дүрген организастаарының эргежок чугулазын коммунист малчын саналдап келген. Ооң ол чугула саналын совхозтуң дирекциязы, партия организациязы база ажылчын комитеди деткээн болгаш ам ындыг бригаданы тургузарының белеткелин хынамчалыг чорудуп эгелээн.

Мурнакчы хойжу эш Ойбаа совхозтуң болгаш Булун-Терек салбырының хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киришпишаан, бодунуң билиин, мергежилин соксаал чокка бедидип, «Шын», «Ленинчи орук» солуннарны чагыдып алган номчуп турар.

Коммунист Оржак Лопсанович Ойбаа чүгле мурнакчы хойжу, идепкейлиг хөй-ниитичи эвес, харын үлегерлиг ада. Ооң улуг оолдары Дөмүр-оол, Дашпан, Оолак олар совхозтуң аныяк хойжулары, уруу Мария сакманщиктеп ажылдап турар.

Эрткен чылдың күскээр чайынында хойжуларның хуралы болган. Шээр малдың кыштагладышкынынга белеткел дугайында айтырыгны анаа чугаалашкан. Оржак Лопсанович хуралга сөс алгаш, даразында чугула айтырыгны көдүрген: «Украинаның алдарлыг колхозчузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Надежда Григорьевна Заглаланың «Тараажының ат-алдарын бедик-биле үнеленер!» деп эгелиг чагаазында чурттуң бүгү тараажыларынга бижээнин билир болгай силер. Могаг-шылаг чок ажыл-ишчиниң ол чагаазы бистерге, малчыннарга бүрүнү-биле хамааржыр. Хойжунуң ат-алдарын бедик-биле үнелээр! деп айтырыг бөгүн малчын бүрүзүнүң мурнунга салдынган турар ужурлуг. Надежда Григорьевнаның саналын Оржак Лопсанович ниии-биле чүгадузунуп деткивишаан, хойжуларның аразында чамдык чалгаа, ак-сеткилдиг ажылдавас кижилерни хуралга шыңгыы шүгүмчүлээн.

Алдан харлыг ажылчын, хоочун хойжу коммунист О. Л. Ойбааның чүткүлдүг ажыл-иши, төлептиг аажы-чаңы совхозтуң бүгү ажылчыннарынга, ылангыя аныяктарга чаагай үлегер-чижек болуп турар.

А. ДУГЕРЖАА.

Коммунистернің болгаш партия кежигүнүң эвестерниң
УЛУСЧУ БЛОГУНУҢ КАНДИДАТТАРЫ

БӨДҮҮН АЖЫЛЧЫН

Валентин Гавриченконуң намдары номчукчуга онзагай эвес шилээ бөөр. Шуптургу билиг, ажылче, культураже үргүлүг чүткүл амгы үениң киижилериниң мөзу-шынары ол. Валентин Гавриченконуң үзүн эвес намдары бээни бистиң совет түргүзүнүң, совет киижиниң чогаадыкчы чоруунуң хостуун хереченил турар.

Ээн тайга аразында Кара-Белдир адлыг үүргайында 30 чыл мурнунда ажылчын ог-бүлеге оол төрүттүнгеп. Оол доруккаш, Кызыл школазынга өөредиргэ соонда Томскиниң ус-дарган училищезинге өөредилге, «Салехард» пароходка ажыл. Балтий флодунга шериг албаны—соң Кызылга ээн келиринин мурнунда намдары ол.

Беш чыл мурнунда Валентин Александрович бистиң хоорайывыстың эң дайынчы участогунга—чүрттелга бажыңнарывын тудуушкунунга ажылдап кирген. «Коммунстройпуң» монтажниктериниң аразынга ол удатпайн-даа мактадыл, мурнакчы болу берген. Гавриченкога онаалгазын ажыр үүгсеттээн ай болгаш ажылды үрей кылыр таварылга чок турган. Валентин эки ажылдавышаан өөренип-даа, хөй-иниттиниң ажылынга киржип-даа четтигер.

Ортумак өөредилгени доосхан дугайында аттестатты ол алганда оон өөрү анаа байыр чедирип, өөрүшкүзүн илередип турганнар.

— Ам чүү-херек боор. Ортумак әртемниг болганда, ол-да—деп, чамдык киижилер чугаалаар-даа турган. Ынчалза-даа Валентин анаа доктаваан. Ол оон ынай өөренип эгелээн. Ийи чыл мурнунда бөдүүн совет ажылчын—суг дамчыдылгазының слесары Валентин Гавриченкону Волгоградтын хоорай ажыл-агыйының инженерлерин белеткээр институдунга ажолго өөренир кылдыр үлүлээп алган. Ам үш чыл болгаш инженериниң дипломун ол алыр.

Дүржүлгалыг мастер, бедик культурлуг ажылчын даап Гавриченкону улам харыысалгалыг ажылче—хоорайның суг дамчыдылгазының сеттелге талазы-биле слесарынче шилчиткен.

Кижилерге ажыктыг кылдыр, чонга эки ажыл-херектер-биле бараан болдуу—Төрээн чуртунуң мурнунга бүүдүү хүлээлге ол даазын Валентин билдип турар.

Үе-биле кады чөргээр базып өрээр бөдүүн совет ажылчынны—Валентин Александрович Гавриченкону Кызыл хоорай Советиниге сонгулда талазы-биле Пограничный сонгулда округунуң сонгукчулары март 3-те бадылаарлар.

А. ЛЕЛЕШКИН.

Комсомолчу саанчы кандидат

«Торгалыг» колхозтуң Чаа-Сүүр сүт-бараан фермазынга чедип келириивиске улуг инек кажаазының артында чалгай кажаа иштинден ийи аныяк оол, бир аныяк херээжен уруг инектерни үндүр сүрген турлар. Оларның чанынга чеде бергеш, амырменди солуушкаш, ужуражып хөрежир дээнин мурнакчы саанчы Дадар Кууларовна Тежикти айтырдым. Демги аныяк уруг мяңган дег хүлүмзүреишаан:

— Ол кижи мен мен ийин—деп, эвилең харыылай-лыр.

Ана турган ийи кижи-биле база таныштым. Олар инек кадарчылары коммунист Кертик-оол биле мурнакчы саанчының өг-бүлезининг-ээ ээзи комсомолчу Донгак Шериг-оол болду. Одарже кадарар инектерни кажаадан үндүрүп, артканнарынга куйгүзүп силозун, сигенни каап берип база кажаа иштин аштап, хайнышкынныг ажылдап турганнар.

Саанчыларның аразында эң-не дээре көргүүглүг Дадар Кууларовнадан фермаңың ажылын сонуурган айтырдым.

Мурнакчы саанчы баштай чаа туткан улуг кажаа иштин кезий кыдаштап, ында аппараттар тургузары-биле цементилеп турган кызын каап саалда өрээлин көргүскеш, ана 105 инектерни багдавайн ажаары, саалданы бүрүн механизастаарыы көдүргенин менээ таныштырды.

Бии-Хем районунуң Туран фермазынга өртем чылын барып практикалап чордум, бо кажааның дерилгезин тургузуптарга саалда аппараттарын хереглеп, сүттүг саарынга өөрүмбиле кады белетекинип турар бис—деп ол чугаалап турган.

Кажаа иштин ынчаар сонуурган көрүп хөрежнип турувыста, колхозтуң механизастаттынган фермазын организастап тургузар күзелдинин илереткеш, оон эргелекчизинге чоокта чаа ажылдап кирген, район Советиниң депутадынга кандидат Соян Мугурович Даваажап аңаа чедип келген. Ол мээң айтырымга харыылавышаан, бодуңуң ажылында чамдык чедишкиниернин дугайын тодаргайы-биле чугаалап эгелээш, фермаңың коллективи эрткен чылын сүттүг саарының болгаш күрүнеге садарының планнарын ажыр сүүседкенин, бо херекке саанчыларның, ылангыя комсомолчу Дадар Кууларовнаның улуг салыышкынны кииргенин од демделгээн.

— Бистин Дадар дээрге эрес-ле уруг, ажылынга кызымаа-биле хамык саанчыларны ашкан кижи. Моон чедишкинин колхозчулар бедик үнелеп, район Советиниң депутадынга кандидат кылдыр моңу база депшиткен, ам бистиң фермавыс электри саалдаже шилчиири-биле холбаштыр саалда аппараттарын башкарарынга белеткенип турар кол киживис бо—деп, Дадарны ол ынчаар мактаан.

Район Советиниң депутаттарынга депшиттирген ийи кандидаттар-биле санчаар ужуражып, хөрежири менээ дыка-ла өөрүнүүр болган.

Аныяк саанчының бедик көргүзүглерин кандыг арга-биле чедип ап турарын билип алырын сонуургадым. Од чаа-ла чаярын хар четкен, ВЛКСМ-ниң кежигүнүүнге алды чыл бүрүнгээр кирген саанчы болду.

— Торгалыг школазының сески кластын доосхан, саанчы болур күзелимни илереткен билдиришкинимни бистиң колхозтуң дараазы эш Мирчинге бээримге, дилээмни ол дораан-на деткээн чүве. Ийи чыл бүрүнгээр саанчылап эгелээним ол. Инек саарынга авам мени бичиимделе өөреткен. Ол чорук мээң ажылымга дузалыг болган. Баштайгы чылда тос инекти хүлээп алгаш, оон бирээзинден-не 1220 килограмм, а эрткен чылын он инектиң бирээзинден-не 1300 кг сүт саарын хүлээвегеш, 1586 кг-ны сагган мен—деп, ол чугаалады. Бодуңуң өөрү өске саанчылар Севекмаа 1265, Долума 1133 кг сүттү сагганын ол чугаазынга база немеп олурган.

Инекти кукуруза силозу-биле алды айга чедир чемгерерге сүттүг хөй болуруи дуржулгам тодаргай бадыткады, чайын фермаңы чайлагладып үе бергенде инектиң сүттелири кадарчылардан кол хамаарыжыр болгай. Бистиң кадарчылавыс тайганын одарлыг чөрдерин эки билир; Олар инекти эртен, кежээ, дүне-даа одарлаткаш, оон сүдүн көөгедиринге чанчыга бергеннер. Инек малды чай оду кеиидерге сүттелиги аажокла болгай—деп комсомолчу чугаалааш, бо чылын сүт саалдазының талазы-биле улам-на бедик хүлээлгени од алган.

Аныяк саанчы бодуңуң өөрү саанчылар, кадарчылар-биле кады билиг мергежилин бедидип, зоотехниктиг курста өөренип турар. Неделяда бир удаа кичээлдээр белгүмде колхозтуң зоотехниги, Кызылдың кодаа ажыл-агый техникумунга өөренген Ооржак Дарый башкылаап турар.

Саанчы Тежик Дадар комсомол организациязының агитатору, саанчылар ортузунга беседаларны, солуун номчугазын ол үргүлүг организастап турар.

Бодуңуң онаашкан ажылынга-даа, хөй-иниттиниң ажылынга-даа чүткүдүүр комсомолчуну сонгукчулар март 3-те район Советиниң депутадынга бадыллаарлар.

Л. САЛЧАК.



Комсомолчу Бакан Кара-Сал Чөөп-Хемчик районуң Шеми кодаа Советиниң медицина пунктузунда ажылдап турар. Фельдшер эмчи анаа ажылдап турар үезинде бодуң кызымаккай-кичээнгейлиг ажылдакчы кыдыр көргүскен. Суурда болгаш мал фермаларында ажыг киижилерже чалаларга ол кандыг-даа үелерде — дүне-даа, хүнүү-даа чоруп турар.

Ажыдга кызымаккай, чонга тегелгиг бараан болдуңу Бакан Кара-Салды колхозчулар Шеми кодаа Советиниң депутадынга кандидат кылдыр депшиткеннер.

Чуруктаг: фельдшер Бакан Кара-Сал.

Фото В. Лутковтуу.

БИР СУУРНУҢ КАНДИДАТТАРЫ



Таңды районуң «Тиилелге» совхозунуң ажылчы чоннары Таңды район болгаш Чөдер кодаа Советтеринге депутаттарының кандидаттарын—29 киижини даарта, сонгулда хүнүүде бадыллаарлар. Оларның аразында механизатор Д. Доржу, хойжу М. Акан-оол, башкы Е. Гусева, саанчы Х. Кара-кыс, хөвү бригадазының бригадири Г. Шаталов болгаш оон-даа өскелер чоннуң төлептиг төлээлевилери болуп турарлар.

Чуруктаг: депутаттарга кандидаттар (солагай талазындан оң талазынче) мурнуку үзүүрдэ—Х. Кара-кыс, Е. Гусева, Х. Пинов, артында—Х. Аракчаа, Х. Ондар, М. Даржаа.

Фото С. Феоктистовтуу.

БАЗА КАТАП

Амгы «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбыры СЭКП XX съезжизи аттыг колхоз турала Долбаа Дөңгүрак угбай оон хаван ажаачызынга сес чыл бурунгаар ажылдап кирген.

Башталган хабаннарның амыдыралын эки билбес, харын олардан корграр турган болза-даа, амашкан ажыынга ол удатпайн чанчыга берген болгаш колхозка чыл бүрүле-ле хөй санныг хабанны остүрүп эгелээн. 1955 чылдан 1959 чылга чедир төрүүр 195 хабандан 1970 хаван оолдарын остүрүп колхозунга ол дүмаазаган.

Хөй хабайны остүргени дээш колхозтуң башкаар чери оон күш-ажылын демдеглеп, ону эртектиг чүүлдер-биле каш удаа шаңнал турган. Ынчан чер-чер Советтеринің сонгулдазы боайып турда ажылчы чоннар депутатт а р ы н ы ң Улуг-Хем район Советиниң депутадынга ол сонгуттурган.

1960 чылда колхозту «Улуг-Хая» совхоз т у ң салбыры кылдыр эде организастаан соонда депутат болуңуң хаван ажаар ажылын хевээр уламчылаашаш, бо чылга чедир ниитизи-биле 1610 хабанны совхозунга остүрүп берген.

Дүржүлгалыг х а б а н ажаачызы ам төрүүр 80 улуг хабанның баш бүрүзүнден-не 12, дүңгүш 51 хабанның бирөзүзиндеи-не 6—7 хаван оолдарын остүрерин хүлээнип алган. Хабаннарының ажаалдазын ол уламна эккиидип турар.

Долбаа Дөңгүрак угбай чүгле бодуңуң дөрт харыысаар амыдыралга ажыык-ажыл-биле «Тувинская правда» солунуңуң киидис эргелекчизи эш Куликовка сес бергеш, бодуңуң депутат ажыл-чорудулгазының талазы-биле сонгукчуларынга отчёдун доктаамал кылып, оларның чагыгларын күүседири дээш шиитпирлиг демисеиип келген.

Хөй чыл иштинде хабан ажаап оон-биле кады чоннуң херээнге акселдиг бараан бооп келген Долбаа Дөңгүрактың күш-ажылын ажылчы чон бедии-биле үнелеп турар, Арыг-Бажының № 23 сонгулда округунуң талазы-биле Улуг-Хем район Советиниң депутадынга ол база матап депшиттиргеп.

Ынчангаш ам болур сонгулда хүнүнде Арыг-Бажы суурнуң сонгукчулары коммунист е р нин болгаш партия кежигүнү эвестерниң төлептиг кандидазы дээш боттарының бадылаашкынныарын бээрлер.

Х. САРЫГ-ООЛ.

УЛУГ ИДЕГЕЛ

Районнуң Культуразы бажыңының гамчык хандыкшылдызы-биле ол бергө шимчээшкиннерлиг украин танцыны эң чедишкинниг ойнааны дээш сеткил ханган көрүкчүлер ийин-биле адыш часкан турганнар.

Ооң бээр-ле комсомолчу башкы Нина Леонтьевна Тарасенко Самагалдай 11 чыл школазынын уран чүүл болгумунге идепкейлиг киржип, янзы-бүрү чаа ырларны хөйнүү бүдүүлүүбиле-даа, часкаан-даа күүседип келген.

— Коллективте ол эң биче сеткилдиг, эш-өөрүнге ээлдек, ажылынга кызымак, үргүлүг-ле хөглүг, омак чорууг, а кандыг-даа даалгаларын ойталавас киижи—деп, оон кады ажылдап турар эштери мактаарлар.

Од чөп. Киижи коллективинге дыдыгар, киижини ооң ажылдап турар чери киижиниң чалгынналдырар. Бо принципти Нина Леонтьевна өөрү билир. Ол школада мөстеюй кежигүнү үлүлээгини эң үлегерлиг бөстандырып, 40 чыгыы профовилеп кежигүнериниң дадыырын эки туразы-биле хавырып, техниктиг ажылдакчыларны шуптузун профэвилелиниң хүрээлелиниге киирип алыр талазы-биле сурталды чорудун келген. Олар ам шупту профэвилелиниң кежигүннери, оларның ажылдарары бөзин шыңаржаан. Нина Леонтьевна эвээш-бүрү темаларга эртклээн школачылар кежээлериге доктамал киржип, чаа-чаа созун саналдарны бо-ла берген турар. Аныяк башкы агитатор үлүлээгини шевергин күүседип, от ада-иелер-биле чоок харылааны тутхан. И. Л. Тарасенко хөй-иниттичи болбушаан, бодуңун шилип алганы кол эртемни физматты бедик деңнелге өөредип турар. Н. Л. Тарасенко ам 6—10 класстарда математика башкыры. Эрткен чылын ол Кызылдың педагогика институдун заочно чедишкинниг доосхан, үстүкү класстарга политехниктиг эртемнерни башкылаар эргелеп ап, шуут дээди эртемниг болган. Кажан школага киижи чеде бээрге, азы ада-иелер бээрга:

— Мээң үрогумга олуржунар, классче кирип морланар!—деп, ол бо-ла хүдүмзүүн чалаар.

Нина Леонтьевнаның үроктарынга олурушкан башкылар, оон тема бүрүзүн чаа чүүлдер-биле холбап, арганыг-ла болза, амыдыралдың байлак чижектери-биле теманы улам билдингир, дээштиг кылдыр эртнирип, көргүзүг материалдарынга ылавыла удаанган түрлүгүн магадаарлар. Аныяк башкының үрогунуң чедишкинниининиң бир чыдагганы өөреникчи бүрүзүнүн бот-характерин баш бурунгаар билип ап, оон тайыларыны канчаар шинчээдип ап болуурунуң арганарын, четпестерин ыңнап, билип ап турарында. Нина Леонтьевна өөренивчиниң бүгү бодалын, мергежилдерин, хошкак чүүлдерин, үроктан дашкаар үеде амыдыралын хайгаарап, сагыш човаар.

Хөй-иниттичи болгаш улус өөредилгениң мурнакчызы Н. Л. Тарасенковуң чаагай ажылын башкылар коллективи бедии-биле үнелеп, ону Тес-Хем район Советиниң депутадынга кандидат кылдыр депшиткен. Ол бедик бүзүредиг аныяк башкы төлептиг шынаңдырынга идегээр бис.

С. САНДЮ.

Кандидаттар-биле ужуражыышкыннар

ЧАГЫГЛАР

Бай-Хаак суурнуң ажылчы чоннары РСФСР-нин Дээди Советинин депутадынга кандидат Тыва АССР-нин Дээди Советинин Президиумунуң секретарының хүлээлгезининг күүседикчизи Сергей Хочекович Красный-биле ужуражып дээш районнуң Культура бажыңынга чыгаын келгеннер.

Ужуражышкын хуралын Таңды районнуң партком үнүн секретары эш М. Сухачев ажыткаш бүзүреттирген кижи—эш Т. Дадар-оолга сөс берген. Од бодуңуң илеткелиниге республиканын, районнуң эрткен чылда ажыл-агый, культура түргүзуушкунуңуң талазы-биле чедишкиннерниге тодаргай доктаагаш, кандидаттың допчу намдарын сонгукчуларга таныштырган.

Хуралга Бай-Хаак ортумак школазының башкызы А. Васина, райүлетпүр комбинадының ажылчыны С. Алдын-оол, эмчи К. Кондрашева болгаш өскелер-даа чүве чугаалааш, С. Х. Красныйның кандидатуразын деткээнин илерггейлээннер. Бай-Хаак суурга школазын, эмнелгенин бажыңнарын немей түдар, райүлетпүр комбинадын тракторлар болгаш автомашиналар-биле хандырар дугайында айтырыглаарны, шиитпирлээринге дузалажырын кандидаттан олар база дилээн.

Түнелиндже эш Красный сонгукчуларның көргүскен идегели дээш сеткилиниң ханызындан өөрүп четтиргенин илерггейлээш, оларның берген чагыгларын күүседир талазы-биле хемчегларын алырын хүлээннер.

С. ТАҢЗЫН-ООЛ.

* * *

ЧАНГЫС КҮЗЕЛ

Кызылдың хөгжүм-шинн театрының делгем залын сонгукчулар долдур олурушканнар. Од болза хоорай Советиниге сонгулда талазы-биле № 11 участоктуң сонгукчуларының кандидаттар-биле ужуражыр дээш чыглып келгени ол. Агитпункт эргелекчизи эш Кочени ужуражыкның хуралын ажыткаш, РСФСР-нин Дээди Советиниге болгаш чер-чер Советтеринге сонгулдага белеткелдер дугайында илеткел кылыры-биле «Тувинская правда» солунуңуң киидис эргелекчизи эш Куликовка сес бергеш.



Ооң садыгжы Мария Борисовна Голубоцкая Барыын-Хемчик район о з у н у н шугумунга 11 чыл дургузунда ажылдап келген. Эрткен чылын бодуңуң бараан саарылгазының планын 110, а бо чылдың январьнынын 125 хуу кылдыр ол күүсеткен. Телептиг садыгжыны райпонуң коллективи Кызыл-Мажалык суур Советиниң депутадының кандида д ынга депшиткен.

Чуруктаг: М. Б. Голубоцкая.

Сөзүү Т. Талганчиктиң.
Фото Г. Елисеевтиң.

— 1963 чылдың марттың 3-те РСФСР-нин Дээди Советинге болгаш чер-чер Советтеринге сонгулдакчы хүнү. Совет кижилер коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш, бистиң социалистиг улуг Төрээн чуртувустуң улам ынай чечектелиишкиниң дээш, боттарыныңбадылаалашкыннарыи бээрлер—деп, эш Куликов чугаалаан.

Бүгү совет улус-биле кады Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары эрткен чылын планныг даалгаларны күүседирининң талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылганнар. Республика күрүнеге тараа, ээт, сүт садарының хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеткен. Республиканың ажылчы чоннарының төлептиг күш-ажылын партия болгаш чазак улуу-биле үнелээн. Оон тодаргай чижээ, РСФСР-нин Министрлер Чөвүделининң шилчиир Кызыл тугун бистиң республиканга база катап тывысканы болур.

Хоорайның үлетпүр, транспорт организациялары чеди чылдың бешки чылының баштайгы айларында чамдык чедишкиннерни чедип ап турар. Эң ылангыя электростанция, дааранылга комбинады январь, февраль айларда эки көргүзүглерни чедип алган. Моон-биле кады ажылдарда ам-даа улуг четпестер барын эш Куликов демдеглээн.

Кызыл хоорай Советиниң депутаттарынга кандидаттар эштер Кудрявцев, Санчай, Федорович, Слободчикова, Бумаяк, Толгар-оол, Маслов оларның бүзүреткен кижилери эштер Ельшев, Котошкова, Кузьмина, Матсон, Киров, Калзан, Куликов олар кандидаттарның ажыл-чорудулгазының дугайын сонгукчуларга таныштырганнар. Чоннуң төлептиг кандидаттары дээш бадылаашкынны бээринче сонгукчуларны олар кыйгырганнар.

Индирде Кызыл хоорайның милиция кидизининң ажылдакчызы эш Сермавкина. Хөй-иниттиниң черлеринге шкозачыларның болгаш назы четпээннерниң корум-чурум үрей бээр чорууңга удур депутаттарның улуг дузаны көргүзүп болурун ол демдеглээн. Эш Сермавкина бичии үргүлдиң хайгаарап көрүнүп талазы-биле депутат постуларын тургузарын сумелевишаан, марттың 3-те РСФСР-нин Дээди Советиниң болгаш чер-чер Советтеринге сонгулдазында сонгукчуларның чанғыс кижи дег эш-сеткилдиг киржирин кыйгырып, Коммунистиг партия, оон лениичи Теп Комитеди, бүгү совет улус дээш бадылаашкынывысты бөрээлинер—деп кыйгырган.

Сонгукчуар эштер Трояков, Юркова, Метрашкин олар хоорайның тудуглариынче, чоннуң негелге хомудалдарынга дыңнангыр болуруиче кичээнгей салыр дугайында чагыгларын бергеннер. Депутаттарга кандидаттар тус-тус сөс ап, чүве чугаалааш, оон дээш ажылдарын хүлээннеинер. Ужуражышкын соонда республика эмнелгезинин болгаш музыка, садыг үчилищелеринин кадлективтериниң күжү-биле концерт болган.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

* * *

ИДЕГЕЛДИ КҮҮСЕДИР

Февральдың сеодгү хүннериниң бирээзинде «Сельхозтехника» АТБ-зының клубунга сонгукчулар сынмаралштыр-ла чыглып келгеннер. Бо кежээге чоннуң мынаы хөй болуру-даа чөп, чүге дээрге ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң депутаттарынга кандидаттар-биле сонгукчуларның ужуражышкынны болуруи агитаторзар сонгукчуларга баш бурунгаар-даа дыңнаткан турган...

Ужуражышкынын хуралы ажыттынган соон дарый бүзүреттиргеи кижилер индирге удаа-дараа кээп, түс бүрү кандидаттарның ажыл-чорудулгазын чугаалап, олар ынап-ла чоннуң айбылчылары болуп, улуг идегелди күүседип шыдаарлар дээрзин бүзүредип турганнар. Дараазында хоорай Советиниң депутаттарының 8 кандидаттары удаа-дараалаттыр чүве чугаалааннар.

Ылангыя депутаттың кандидазы эш В. Ладанова бо сонгулда-биле база катап депшиттирип, чоннуң аңаа берип турары чагаай илеглели бүзүредир дээш билинп, күчүн харамнанмайн ажылдарын даазаан, эрткен үеде кылган чамдык ажылдарында доктаагаи. Тодаргайларга, хоорайның чамдык школаларының буфеттери чогуур негелдезинге чедир ажылдавайн турарын илереткеш, горпо дамчыштыр ыңдыг байдалды эжиктдип, уругларны чылыг чемнер-биле хандырганын чугаалаан.

МАРТ 3—РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНГЕ БОЛГАШ ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИНГЕ СОҢГУЛДА

СОҢГУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГААЛАРЫ

Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларында ажыл-иш

Тудугжулар деткип турар

СЭКП ТБ-ның ноябрь Пленумунуң чуртка чаңгыс аай партия-күрүне контролюн тургузар дугайында шиитпирин Ак-Довурактың тудугжулары болгаш бүгү ажылчы чоннары улуг сеткил ханышкынныг-биле деткип турарлар. Ол черле чөптүг. Эрткен чылдарда тудугга болгаш ажыл-агый черлеринге чогуур контрольду боттандырбайн турганындан улуг хажыдыглар болгулааның дүржулга көргүскен.

Ылангыя 1962 чылда Ак-Довуракта онза чугула тудуу күрүне планын күүсетпээн, улуг карылгалыг болган. Хоойлу-дүрүмү болгаш санхөө чурумун каржызы-биле үреп турганының уржуундан тудуг эргелели күрүнеге 720 муң ажыг рубльдиң карылгазын чедирген, оон иштинден ажыл төлевириниң чыл фондузундан 500 муң ажыг рубль ажыр чарыгдалды кылган. Ындыг турбуже, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн индиктери планда көрдүнгенинге удур чүгле 85,5 хуу күүсеттинген, харын-даа ажыл төлевиринге чарыгдал күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 15,5 хуу ажып турар.

Эрткен чылдарның күрүне планнарын тудуг эргелелиниң күүсетпейн келгениниң кол чылдагааны болза, тудугга бердинген акша-хөреңгини болгаш тудуг материалдарын кайы-хамаан чок төтчеглеп келгени болур. 1961 чылдан бээр 20 ажыг тудугларны хары ууга тудуп эгелээн, а херек кырында амга чедир чаңгыс-даа бүдүрүлге, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый черлериниң тудуу ажыглалда кирбээн.

Тудугнуң участоктарынга, ажыл-агый черлеринге болгаш цехтеринге болгулаан хуралдарга ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар ол улуг четпестерниң дугайын шыңгыы шүгүмчүлеп, моон соңгаар ындыг хажыдыышкыннарны үндезини-биле болдурбас сорулга-биле партия-күрүне контролюн тургузар, бо чугула органның ажылынга хөй-ниитиниң калбак төлээлекчилерин киириштирер дугайында партияның шиитпирин кончуг чүүлдүгзүнүп турарын илереткеннер.

Ам үеде Ак-Довуракта участоктар, ажыл-агыйлар болгаш хөй-нити албан черлериниң талазы-биле партия-күрүне контролюнга дузалаар 16 бөлүктер тургустунган. Оларның составында коммунистер, профэвилел кежигүннери болгаш комсомолчулар, бүдүрүлгениң мурнакчылары, эң-не төлептиг кижилер соңгуттурган. Экскаваторщик Николай Дресвянников, электростанцияның машинизи Моңгуш Дектээ, даг инженери Юрий Целупко, мурнакчы штукатуржу Анастасия Желтикова, тудуг инженери Петр Гарманов, бригадир Сарыглар Ура-Базыр, эмчи Нина Нустроева, башкы Раиса Домрачева, монтажчы Игорь Дьяконов болгаш өскелери-даа түс-түс соңгаан.

Тудуг эргелелиниң партия комитединиң чанында 35 кижи составтыг нити комиссия база тургустунган. Ооң даргазынга инженер-коммунист эш В. Савельев соңгуттурган.

А. МОНГУШ.

БИБЛИОТЕКАРЬ



Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан суурда библиотекарь Тамара Ондар эки ажылдап турар. Колхозтуң сүт-бараан фермаларынга үргүлчү барып, кижилерниң номчуп турар номнарын солуп чоруп турар. Чечен чогаалдың номнарының делгелгелерин бо-ла организастапкан турар. Номчулга конференциязын база доктаамал чорудуп турары чоңга черле солун.

ЧУРУКТА: библиотекарь Тамара Ондарның чаа номнарны ап алган, малчыннарже бар чыдары.

Фото В. Лутковтуу.

Билигже чүткүл

«Кара-Хөл» колхозтуң Кула-Аскыр сүт-бараан фермазының саанчызы **Хертек Караш 48 харлыг. Ынчалза-даа ол назы дөгүй берген-даа болза, кежээки школаның бирги клазында идепкейлиг өөренип турар.** Ол мурнунда школага өөренип чорбаан, ынчангаш мынча деп чугаалап турар: «Моон аныяк чораашөөренип алган болзумза аар, дыка-ла чазып чораан-дыр мен. Че, ол-даа канчаар, ам-даа өөренип болур арга менде бар...»

Хертек Караш кичээлдерге үргүлчү кээп, бодунуң бүгү-ле сонуургалын өөренип алырынче угландырып турар. Ооң өөредилгези чамдык аныяктардан безин эки, орус дылды ийи-чаңгыстап чугаалап, бижип турар апарган.

Кежээ ажыл шагы дооспу бээр—саанчы Караш номнарын, кыдырааштарын тудупкан, өөрүшкүлүг хөлчок, өөренир дээш олуруптар. Башкызы оон айтырыгларны айтырар, бижидер, номчудар, а ол саат чокка харыылап, чугаалап каар.

К. КАЛГАХОО.

Барыын-Хемчик район.

БЕЛЕТКЕЛ ООЖУМ

Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозу часкы тарылгага белеткелди багай эвес эгелээн. Колхозтуң механизаторлары чоокку үеге чедир «ДТ-54» 9 тракторну, 60 илиирни, 5 трактор андазыннарын болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа элээн хөй машиналарын септеп дооскан. Ажыл-агыйда үрезин арыглаашкыны база багай эвес чоруп турар. Үрезин арыглакчылары кыска үениң иштинде 470 тонна кызыл-тас үрезинни, 68 тонна арбай болгаш 23 тонна чиңге-тараа үрезинниң арыглап дооскаинар.

Колхоз часкы тарылгага белеткелди үр эвес үениң иштинде эки чорудуп келзе-даа, сөөлгү үеде ол ажыл суларааан. Техника септелгезинде ала-чаягаарлаашкынның агымынче кирген. Септезе чогуур хөй санныг кодээ ажыл-агый машиналарының элээн кажы ам-даа септеттинмээн. «ДТ-54» деп тракторларның септелгезин чорутса-даа «Беларусь» тракторларның септелгезинче мынчага кирбээн. Тараа шөлдеринге 2400 тонна өдек төгер турган, бо хүннерге чедир оон чүгле 200 тонназын төккен. Ажылда бар четпестерни дарый чайладып, часкы тарылгага белеткелди күштелдирери колхоз баштаар черинден ам негеттинип турар.

М. ДАМБА.

ОДУРУГЛАР

Аныяк хойжу

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң аныяк хойжузу Х. Ооолак мурнуку эрткен чылдарда ниитиниң малын кызымак кадарап келген. Бо чылын ооң кодановында база хөй баш хөй бар. Чоокта төрээн 152 хоюнуң хураганнарын менди доруктуруп турар. Эрткен күзүн ол бодунуң күжү-биле 50 тонна сигенни белеткеп алган. Ам ооң хою хүр кыш ажып турар.

С. ЛАСЮРЮН.

Дыштаныр хүнде

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырының ажылчыннары чоокта чаа бир дыштаныр хүнде ында сес чыл школазының отаар ыяжын белеткээн. Ол ажылга 79 кижи киришкен. Олар кодээ Совет даргазы Т. Доржу болгаш ажылчын комитединиң даргазы С. Херел-оолдуң башталгазы-биле 64 кубометр оттулар ыяшты хап тургускан. Ыяш белеткээринге кириишкен ажылчыннарның болгаш башкыларның аразындан эштер Хаиды, Дүрүм-оол, Калчан, Быстан-оол, Норбу-Самбуу, Дуран-оол, Гонкин, Торгашев олар шалыпчы ажылдааннар. Ам чоокку үениң иштинде адане бүрүзү школага 2—2 кубометр оттулар ыяшты белеткеп бээр.

М. ДАКПАЙ-ООЛ.

Малчыннарда

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң Доора-Ховуда чаа организастаттынган хойжу бригадазының түс-түс коданнарында төрүүр хойлар массалыг-биле хураганнап эгелээн.

Хойжулар С. Б. Айышта 90, И. К. Чамзырында — 50, И. Д. Эмер-оолда — 76 хөй хураганнаан болгаш оларның хураганнары четче доругуп турар. Малчын бүрүзү малдың чаш төлүн хорамча чокка камгалап алыры дээш шудургу ажылдап турар.

Ындыг болза-даа чамдык коданнарда хойлар ара салып, янзы-бүрү мал аарыы тыптып турда мал эмчизи эш Омааш-оол бо талазы-биле кандыг-даа хемчег албайн колхоз төвүнде олуруп турар. Ол бо чылдың январь—февраль айларда малчыннарга чаңгыс-даа катап көзүлбээн. Колхоз баштаар черн мал эмчизи эш Омааш-оолдуң четпестери-биле эптежип, оон негелде салбайн турарынга малчыннар таарзынмайн турар.

Д. ОЧУР.

Солун концерт

Чоокта чаа Мөңгүн-Тайга сельпозунуң коллективи «Малчын» колхозтуң клувунга солун концерт көргүскеннер. Концерт эгелээриниң мурнунда колхозчулар клубту долдур олурупкан. Олар суурнуң чонунга бараалгаткан концертин «Коммунистиг бригада» деп ырыбиле ажытканнар.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилери С. Болатмаа, С. Оржуң оларның күүсеткени «Шарлан, хады аразында», бөлүк оолдарның күүсеткени «Дехей оо» деп ырылары, С. Самбуунуң чугаалаан шүлүктерин болгаш өске-даа ырыларны, танцыларны суурнуң чону дыка сонуургааннар. Моон соңгаар ындыг концертти үргүлчү көргүзүп турарын сельпонуң улуг бухгалтери Б. Салчак биле клуб эргелекчизи Саая олар көрүкчүлерге аазааннар.

Б. ХҮРЕҢ-ООЛ.

Хаван ажаакчылары

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң хаван фермазының ажыл-ишчилери мурнуку эрткен чылдарда багай эвес ажылдааш, күрүнеге хөй эътти кииргеннер. Колхоз эрткен чылын узуну 240, доорозы 12 метр хаван кажаазын тудуп белетнээш, ам ооң бир чартыында хаваннарны азырап турар. Кажааның иштинде тускай насостуг кудукту каскаш, хаваннарга чем хайындырып белеткээр печканы база таарымчалыг кылдыр туткан.

Ажыл-агыйга эрткен чылын 180 баш хаван турган, а ам оларның саны 578 башка чедир өскен. Ол хөй баш хаваннарны колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары коммунист Х. Деспилдей биле И. Девикей олар кызымак ажаап турар. Оларның күш-ажылын колхоз баштаар черн бедии-биле үнелээш, каш удаа өртектиг барааннар-биле шаңнап келген. Мурнакчы хаван ажаакчылары ажаап турар хаваннарын чыл төнчүзүнге чедир 1000 баш чедир өстүрерин хүлээнген. Олар бирги кварталда 70 баш болгаш ийиги кварталда 80 баш хаванны күрүнеге дужаарлар. Бир эвес хаван фермазын электри чырыы-биле доктаамал хандырып, эргежок чугула чүүлдер-биле ам-даа хандырар болза, ферма оон-даа бедик көргүзүглерни чедип алыры чугаашок.

Даарта болур РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнде эш Х. Деспилдей суму Совединиң депутадынга, а эш И. Девикей—район Совединиң депутадынга соңгуттурар.

Г. МОНГУШ.

Күзелим боттанган

Школага өөренип чораан чылдарымда-ла тракторист болурун кончуг күзеп чораан мен. Арыг-Бажының чеди чыл школазын дооскаш, бодумнуң күзелим-биле төрээн колхозумга ажылдап эгеледим. Баштайгы үеде аар-саар янзы-бүрү ажылдар кылып чоруп турааш, чоорту техникаже чоокшулап эгелээн мен. Часкы тарылга үезинде тракторга прицепщиктеп, а күзүн комбайнга штурвальщиктеп ажылдап турааш, техника-биле шору таныш апардым. Ол-ла ажылга ийи чыл ажылдап чорумда колхоз баштаар черн мени Шагаан-Арыгда дөрт ай хуусаалыг трактористер курузунче өөредип чорудупкан. Ол курска кызымак өөренип турааш тракторист болур эргени чедип алган мен. Трактористиң мергежилинге өөренип алзымза-даа, комбайн биле тракторну катай башкарарын чедип алыр дээш изиг күзел мээң сеткилим оожуктурбайн чораан.

Бир хүн ажылдааш чедип келиримге, Кызылдың профессионал техниктиг училищезинче өөренип чорууларының адын колхоз баштаар черн аныяктарга дыңнаткан болду. Оларның аразында мээн адым база киирген деп дыңнааш, өөрүшкүм дең нээр чүве тыппаан мен. Удаваанда кезек аныяктар Кызылче чорупкан бис. Өөредилгениң хуусаазы билдиртпейн эрте берген. Училищени чедиишкинниг дооскаш, бодумнуң ынак ажылымга база катап ажылдап эгеледим. Ам совхозумнуң ажыл-херээ дээш билиимни, күжүмнү харамнанмайн, карак-кызыл ажылдап турар мен. Техниканы ам-даа хандыр билип алыры-биле Ачинскиниң индустриалдыг техникумунче өөренип чоруурунга белеткенип турар мен.

О. ДАЖЫ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

Партия чырыдыышкыны

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында партия эге организациязы (секретары эш Байлак) чаа өөредилге чылында коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң политиктиг өөредилгезин эки организастаан болгаш партия чырыдыышкынынга улуртулганы амгы үеде күштелдирген.

СЭКП төөгүзү өөренир бөлгүмде 24 кижи, тодаргай экономика өөренир бөлгүмде 25 дыңнакчылар өөренип турар, оон аңгыда зооветеринария өөредилгезин сүт-бараан фермазында организастаан, ында 18 кижи хаара туттунган.

СЭКП Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң материалдарын болгаш Никита Сергеевич Хрущевтуң Пленумга илеткелин партия чырыдыышкынының бөлгүмнериниң дыңнакчылары ханызы-биле өөренип дооскаинар. Бөлгүмнерге кичээлдер үзүктелиишкин чок эртип келген болгаш дыңнакчыларның талазындан чылдагаан чокка кичээл үзер чорук болбаан.

СЭКП төөгүзү өөренир бөлгүмнүң пропагандизи эш Куулар, тодаргай экономика өөренир талазы-биле бөлгүмнүң пропагандизи эш Даваа олар тема бүрүзүн дыңнакчыларга тайылбырлаарда ону совхозтуң, салбырның, фермаларының сорулгалары, амыдыралы-биле сырый холбаштырып келгеннер. Чижээ, СЭКП ТБ-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын пропагандист эш Даваа тайылбырлап турраш, 1963 чылда салбырның мурнунда салдынган сорулгаларны дыңнакчыларга тодаргай чугаалап, ол сорулгаларны чедип алырының аргаларын, Булуң-Терек салбырында амдаа чедир ажыглаттынмайн турар курлавырларны база аргаларны айыткан.

Мадаа чижек кылдыр дараазында фактыларны айтып болур. Чижээ, ол салбырның хоочун хойжузу коммунист О. Ойбаа шээр малдып ажаалдазын экижидип, тарып боозадылгазын чогуур үезинде эң дээре организастап турааш, эрткен чылын хойларының ийистээриниң күсели-биле чүс хойга онаалтыр 116 хураганнарны менди доруктурган, хой бүрүзүнден 3 килограмм дүктү кыргаан, а 1963 чылда чүс хойга онаалтыр 120 хураганнарны менди алырын, хой санындан-на 3,5 килограмм дүктү кыргыырын хүлээнген. Эш Ойбааның коданында амгы үеде 918 хойларның 500-зү оолдаан, 515 хураган менди алдынган. Бир эвес Булуң-Терек салбырының бүгү хойжулары эш Ойбаа ышкаш шак ынчаар ажылдаар, шак ындыг түңнелдерни чедип алыр болза, шээр малды өстүрериниң, оон продуктулуун бедидериниң сорулгалары чедиишкиннинг болгаш ажыр күүсеттинген турар дээрзин бөлгүмнерниң дыңнакчылары кичээлдерге чугаалашкан.

Пропагандистер эштер Куулар, Даваа олар өөредилге материалдарын кичээлдерге билдингир кылдыр бөдүүнү-биле, тодаргай тайылбырлавышаан, чаа чылда салбырның сорулгаларын чугаалаарга, дыңнакчыларга кончуг солун болган. Булуң-Терек салбырының механизаторлары, тараажылары 1963 чылда—чеди чылдың бешки чылында Төрээн чурттуң шыгжамырынга 1800 тонна тарааны, азы эрткен чылда хүлээлгеден 200 тонналы хөй кылдыр киирерин, күрүнеге 300 тонна сүттү, барык 300 тонна эътти, 30 ажыг тонна дүктү садарын шиитпирлээннер.

Д. ИРГИТ.

Бистиң сорулгавыс

Төөгүлүг чеди чылдың бешки чылында кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш социалистиг чарышты калбартыр дугайында Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң кыйгырыын деткивишаан, Чөөн-Хемчик районнуң колхозчулары болгаш совхозтарның ажылчыннары, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери бар аргаларын көргеш, чер ажылының талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Бо чылын кур болгаш курукkан черлерни шиигээдип алырының ачызында тарылга шөлү эрткен чылдан 3214 гектарга калбарар. Эвээш дүжүттүг культураларның шөлүн кызыргаш үнелиг культуралар болур: кызыл-тастың, кукурузаның, чигир свёкылазының, чочак-тарааның шөлүн калбартыры көрдүнген. Мынчангаш бүгү тарылга шөлүнүң 64 хуузун тараа культуралары ээлээр. Эрткен чылга деңнээрге кукурузаның тарылга шөлү 25,7 хуу болгаш чочак-тарааны — 35 хуу калбарар.

Район күрүнеге пландан дашкаар 68750 пуд тарааны дужаарын хүлээнген. Планда көрдүнген бүгү тарылга шөлүнүң гектар бүрүзүнден 11,1 центнер дүжүт алыры көрдүнген болза анаа удур 1,3 центнерни, оон иштинде кызыл-тастан 2,3 центнер дүжүттү артыкка алырының аргазы бар. Мынчангаш ынча пуд тарааны артыкка дужаарының барымдаазы ол.

Бедик дүжүт боду чедип келбес, ону өстүреринге улуг күштү үндүрүп, арга-дуржулгацы ажыглаар апаар. Ылангыя районнуң «Большевик» колхозу эрткен чылын тараа культураларының бүгү шөлүнден 15, оон иштинде кызыл-тастан 17 центнер дүжүттү гектар бүрүзүнден ап турда, ооң кожазы СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң көргүзүглери оон чартыы хире-ле болуп келген. Үстүнде адыы кирген ийи ажыл-агыйның агаар-бойдус болгаш хөрзүнү база чепсек-херексел байдалы шупту чаңгыс аай деп хемчээлдиг.

Бир эвес районнуң колхоз, совхоз бүрүзү «Большевиктиг» ышкаш чаагай дүжүттү өстүрген турган болза, районда күрүне 165650 центнер тарааны немей алыр ийикпе, азы эрткен чылын республиканың дужааганы тараазының кырынга база бир миллион пуд тараа немежир турган дээрзинге чигзииниг чок. Чер ажылының талазы-биле үстүнде четпестерни чайладып турааш, чаагай дүжүттү өстүрүп алырын ховунуң ажыл-ишчилери кол сорулга кылдыр салган.

Амгы үеде районнуң ажыл-агыйлары часкы тарылгага утkуштур ажыл планын чогаадып, агротехниктиг хемчеглерни кылып эгелээн. Тодаргайлаарга, бо хүннерде механизастаттынган 27 звенолары тургускан, олар 9235 гектар шөлдүң одуруглар аразын сайзырадыр культураларын өстүрер, чер андарарынга чаа мурнакчы арганы ажыглаары-биле 86 комплекстиг агрегаттарны тургускан. Райончуттунган сорттуг үрезиннерни тарып өстүрери-биле тускайлаттынган 5 бригадаларны организастаан. Часкы, күскү сезоннар үезинде техника септээр, үргүлчү ажылдаар 10 звеноларны тургузуп эгелээн.

Тараа болгаш бобы культураларын тарырда одуруглар аразын чоокшуладыр чажар дешпилгелиг арганы ажыглаары көрдүнген. Ол ышкаш кодээ ажыл-агый культураларының аарыглары, хоралакчылары бок үнүштерге удур авиахимиктиг пропол-кону кылыр болгаш өргелерни кырарын планнаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнге утkуштур районнуң ажыл-агыйлары техника септелгезиниң талазы-биле улуг ажылды кылып турар. А март 10-га чедир бүгү культуралар-ның үрезиннин арыглап белеткээр дээш колхозтарның, совхозтарның хову ажылдакчылары бедик кодурлуушкуннуг ажылдап турар.

Элбек дүжүттүң бир үндезини суггаттыг черлерни чөп ажыглаары болур. Ынчангаш колхозтар болгаш совхозтар янзы-бүрү культуралар тарыыр 700 гектар шөлдү чүгле суггарып өстүрерин планнааш, суггарылга четкилерин септеп эгелээн.

Часкы, күскү чер ажылын кыска хуусаада бедик шынарлыг доозарынга четчир санныг, быжыг билиглиг механизатор кадрлардан ажылдың чедиишкини кол хамааржыр. Сезон үезинде техниканы бүдүрүкчүлүг чөп ажыглаан түңүм бедик дүжүттү алыр апаар. Ынчангаш районнуң колхозтарынга болгаш совхозтарынга 500 ажыг механизаторлар негеттинип турда херек кырында бары 368 кижи болуп турар. Ынчалза-даа район иштинде кодээ ажыл-агый машиналары өөренир 14 бөлгүмнерде 342 кижи хаара туттунган болгаш республика девискээринде механизация училищелеринде база эвээш эвес кижи өөренип турар.

Таарымчалыг эки кылдынган складтар болгаш шаңнар чок болза албек дүжүттү эңге-сеселиг ажаап алырынга шаптыктыг болбайн аан. Ынчангаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг база «Октябрь 30 чылы» колхозтарга 10 муң центнер тараа кирер складтарны, бүрүн механизастаттынган 4 шаңнарны немей кылыр.

Тараажыларның ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг бүгү байдалды тургузары хүнүнүң айтырыы болуп турар. Мынчангаш хову турлагларының септелгезин апрель 1-де дооскан турарыбиле чергелештир. 3 чаа нити чуртталга черин немей тудар болгаш бригада тову бүрүзүнге кызыл булуңнарны, чунар бажыннарны кылган турар. Ол ышкаш тараажы бригадаларга 13 радиоприёмниктер немежир.

Үстүнде айыткан бүгү хемчеглерни амыдыралга боттандырып турааш тараа культураларын май 10-дан, кукуруза, чигир свёклазын 20-ден эрттирбейн тарып дооскан турарын Чөөн-Хемчиктиң тараажылары хүлээнгеннер.

О. КЕНДЕН,

парткомунуң кодээ ажыл-агый талазы-биле инструктор-организатору.

Кижилерниң кадыы дээш

Михаил Николаевич Макагонов 1959 чылда Саратовтуң медицина институдун чедиишкинниг дооскаш, ажылдаары-биле Тывага чедип келген. Ынчаарда областың кадык камгалал килдизи ону Шагаан-Арыг эмнелгезиниң кезер эмчизинге томуйлаан. Ажылының бирги хүнүнден эгелеп аарыг кижилерни ол экирти эмнээринче бүгү күжүн салып, үйгү-чыдын чок ажылдап эгелээн. Кезер эмчи бо ажылдап келген үезиниң иштинде хөй-хөй аарыг кижилерниң амы-тынын алганын Шагаан-Арыг эмнелгезиниң кезип эмнээр салбырында тускай дептерде 200 чыгыы кижиниң Михаил Николаевичиге өөрүп четтиргенин илереткен демдеглелдери херечилеп турар.

Кижилерниң кадыы дээш эмчи Макагоновтуң чаагай ажыл-херээн дараазында чижектерден көрүп болур. Эрткен чылдың ноябрьда Шагаан-Арыгның чурттакчызы В. Белоглазованың амы-тынынга айыылдыг кемдээшкиннер болган. Эмчи эш Макагонов Белоглазованың амы-тыны дээш үргүлчү ооң чанындан ыравайн хайгаарап туруп, чогуур үезинде шиитпирлиг кезиишкинни кылгаш, баш мээзинче кадалган бичии сөөктерни арыглап аштааш, ол айыылдыг кемдээшкинге таварышкан кижиниң шуут кадык кылдыр эмнээн.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң кежигүнү Ө. Седен аар аарыгга таварышкаш эмчиге чедип келген. Дуржулгалыг кезер эмчи ону шинчип көргеш, ижин-шөйүндүде кемдээшкин болганын эндевейн дораан операция кылгаш, ораашкан шөйүндүлерни эткеш, колхозчу Седенни база кадык кылдыр эмнээн.

Михаил Николаевичиниң ажылында ындыг таварылгаларны кончуг хойну санап болур. Ынчангаш ол мурнакчы эмчи районнуң бүгү ажыл-ишчилериниң хүндүткелин чаалап алган. Эмчи эш Макагонов эмнелгеге дүн-хүн чок кызымак ажылдавышаан, четверг санында малчыннарның турлагларынга барып, оларны эмнеп турар.

Д. АГБААН.

Хойжунуң ажыл-херээ

Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң хоочун хойжузу Х. Будаачы бодунга бижыглаан хойларын хүр кыш ажырар дээш онза кызымак ажылдап турар. Хойжу четчир сигенни бодунуң күжү-биле белеткээш, ыштаанда сөөртүп алган. Ооң кадарган хоюнуң 150-ни оолдаан, оларның хураганнары менди алдынган. Төрээн хойларын ол тускай кажаада үзүп алган, сигеннедип турар.

Ам арткан хойларының хураганнарын чаңгыс-даа баш хоратпайн менди алгаш, колхозунга хөй баш хойну өстүрүп бээр дээш ол могаг чок ажылдап турар. Мурнакчы ажыл-ишчи эш Будаачы малдың продуктулуун бедидип, баш санын улам өстүрер сорулганы мурнунда салбышаан, ол колхозтуң хойжузу К. Шимиин социалистиг чарышка кыйгырган.

С. ЧАМДЫ

САНЧЫ



★★★

Роза Хертен Барыын-Хемчик районда «Тээли» совхозтуң Ээр-Хаван сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы. Ол эрткен чылын саап турганы инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1126 литр сүттү саап ап, 17 бызааны бүрүн камгалап алган. Эш Хертен бо чылын мурнукузундан-даа бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Мурнакчы саанчының эки ажылы дээш, колхозчулар ону район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр депшиткеннер.

Фото С. САНДАННЫЫ.

★★★

КОНЧҮГ ДҮРГЕНИ-БИЛЕ

ЛОНДОН. (СЭТА). Совет чазактың баштыңы Н. С. Хрущевтуң Москва хоорайның Калинин соңгуда округунуң соңгукчуларының хуралынга чугаазының дугайын Рейтер агентилелдиң телетайптары Лондоннуң солуннарының редакцияларынга кончуг бачымы-биле дыңнаткан. Москваның съездилер Ордузунга Н. С. Хрущевтуң чугаазы англи парлалганың, радионуң болгаш телевидениениң даштыкы политиктиг информациязының эң-не чугула темазы болу берген.

Совет чазактың баштыңының чугаазының дугайында информацияны Рейтер агентилел съездилер Ордузунга Н. С. Хрущевка көргүскен чылыг хүлээп алышкын дугайында дыңнадыгдан эгелээн.

РЕСПУБЛИКАНЧЫ ШЕРИГЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИ

ЛОНДОН. Йемен найысылал Саның соңгу чоок чүгүнде 75 мильде турар Марибти республиканчы шериглер эжелеп алган дээрзиниң дугайын Сана радиозун дамчыштыр Йемен Араб Республиканың президентизи Салаль дыңнаткан. Ол хоорайны сауд болгаш англи хөлезиленикчилер үнтеп каапкан болган деп. Салаль медеглээн.

БАИР. Марибтиң районунуң контрреволюстуг хөлезиленикчилерден болгаш монархистерден бүрүнү-биле хостаан чорук болза ЙАР биле БАР-ның каттышкан шериглериниң база бир улуг тиилелгези болур деп. МЕН агентилел дыңнаткан. Республиканчы ёзу-чурумга удур демисел чорудулгазынга ажыглаар дээн бо-чепсекти болгаш ок-чемзекти Йемен-ниң девискээринче Сауд Аравиядан болгаш англи протекторат Бейхандан октап турган сөөлгү өрүк дуттаттынган.

Йемениниң девискээринче халдап кирерин оралдажып турган хөлезиленикчилерниң отрядын йемен шериглер узуткап чок кылган.

(СЭТА).

КҮШТЕРИН ӨСТҮРҮП ТУРАР

ЛОНДОН. (СЭТА). АКШ-тың Англияда турар ушку агаар шериинин күштерин чоокку чылдарның дургузунда күштелдирер дугайында чажыт дугуржулга АКШ биле Англияның аразында чарлынган дээрзин «Дейли экспресс» солуннуң тайылбырлакчызы Томсон дыңнадып турар.

Тайылбырлакчының сөзү-биле алырга, ол дугуржулганың сорулгазы болза АКШ-тың ушку агаар шериин Барыың Европага тактиктиг ужар чүүлдүң улуг каттыжышкыны болдурарында. Тактиктиг ядролуг чепсек-биле чепсегленген «Макдоннелл Фактом Ф-4С» деп штурмнаар 200 ажыт самолёттарны Англияже октаарын ол дугуржулга көрүп турар. Англияда ушку америк агаар шериининиң дөрт кол баазалары Уэзерсфилдте (Эссекс графство), Бентуотерсте, Вудбриджте болгаш Лейкенхитте (Суффолк графство) турар болгаш дугуржулганы ёзугаар АКШ ол баазаларны 1968 чылга чедир ажыглаар апаар.

МОНОПОЛИЯЛАРНЫҢ КОНЧААЗЫ

ЛОНДОН. (СЭТА). Англи экономиканың дыка көй адырларында ажыл чоктаалыр чорук өзүп база бүдүрүлгениң чаңгыс черге таптаашкыны турзажок, монополияларның кончааларының өзери үргүлчүлевишаан. Ында нарлап үндүрген сан-медээлерни ёзугаар алырга, «Импириэл камикл индастрис» деп эң улуг химия концерниниң кончаалары (үндүрүг-биле катай алырга) 1961 чылда 61.800 муң фунт стерлингиден 1962 чылда 70.400 муң фунт стерлинг чедир көвүдээн.

«Юнилевер» дээр улуг концерниң кончаалары база өскен. Ол концерниниң продукциязын сайгарып саарганындан кирер орулгалар 1961 чыл-биле деңнээрге, эрткен чылда 33 миллион фунт стерлингиге өскен болгаш 1.477 миллион фунт стерлинг четкен. Үндүрүг-биле катай алырга, нийти кончаалар 3.400 муң фунт стерлингиге көвүдээн болгаш 106 миллион фунт стерлинг четкен.

ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң доктаалы

БЕРЛИН. (СЭТА). Партияның VI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ГСЧП ТК-ның Политбюрозу партия ажылын бүдүрүлге принциви-биле удуртурунуң дугайында доктаалды хүлээп алган. Парлап үндүрген дыңнадыгдан алырга, аңаа дүүштүр ГСЧП ТК-ның Политбюрозунуң чанында бюроларны, комиссияларны тургускан:

үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле бюро (ТК-ның секретары Г. Миттаг баштап турар);

көдээ ажыл-агый талазы-биле бюро (ТК-ның секретары Г. Грюнеберг баштап турар);

агитация талазы-биле комиссия (ТК-ның секретары А. Норден баштап турар);

идеология комиссиязы (ТК-ның секретары К. Хагер баштап турар).

Бодунуң ажыл-чорудулгазын бүдүрүлге принциви-биле тургузарын ГСЧП ТК-ның Политбюрозу округтарның болгаш районнарның партия комитеттеринге сүмелээн.

18-ТИҢ КОМИТЕДИНДЕ

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле 18 күрүнелерниң Комитединиң ээлчеглиг пленарлыг хуралы Англияның төлээлекчизи Дж. Голберниң даргалаашкыны-биле болуп эрткен. Хуралга Ф. Кавалетти (Италия), У. Фостер (АКШ), Арнаос Де Мело-Франко (Бразилия), С. К. Царапкин (Совет Эвилели), Дж. Голбер (Англия) болгаш Лал (Индия) олар чүве чугаалаан. Ядролуг шенелделерни соксадыр дугайында дугуржулга чарарының перспективазы-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген.

18-тиң Комитединде Совет Эвилелиниң төлээлекчизи С. К. Царапкин бодунуң чугаазынга автоматтыг сейсмиктиг станциялар дугайында айтырыгга кол кичээнгейни салган.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле 18 күрүнелерниң Комитединиң даргазында хуралын марттың 1-де эрттирер деп шиитпирлээн.

ИРАКТА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Багдадтың бүгү-ле районнарында байдал дыка дүшкүүрлүг болуп арттышаан турары Ирактан ында чедип келген кижилерден билдингир апарган. Шериг полициязының кезектери, танкалар болгаш куяк машиналар найысылалдың кудумчуларында болгаш шөлдеринде чорупп турар. Хоорайның чамдык районнарынга дүнениң-не аткылажышкыннар болуп турар. Национал гвардияда дуржок идегеттер болгаш солдаттар Багдадтың ажылчын кварталдарынга аглаашкынны кылып, демократтыг хөөннүг кижилерни илередип, тудуп хоругдап турар. Эрге-чагырга черлериниң дужаалын ёзугаар олар келдүүнда-ла демократтарның хөреңгизин хавырып турарлар.

Ирактың Коммунистиг партиязының элээн хөй удуртукчу кежигүннерин тудуп хоругдаан дугайында медээлер ливан найысылалга кээп турар.

Ылангыя кежээки үеде дипломаттыг төлээ черлериниң болгаш социалистиг чурттарның албан черлериниң чанынга баасисчи таңнылдарның саның көвүдедип турар.



Дайынның улуг кем-буруулугларының хереэзи Кобленц хоорайда (ГФР) көрүп турары-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу Белорус ССР-ниң Даштыкы херектер министерствозу-биле кады совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязын Москвага организастаан.

Парлалга конференциязынга чугула документилерни номчаан болгаш эрткен дайынның чылдарында нацисчи кем-херек үүлгедикчилери белорус черлерин эжелеп алгаш, тайбың совет кижилерни массалыы-биле өлүрүп кырып, хан төгүүшкүннүү-биле ужур-дуржок аажылап тургаларының херечилери чүве чугаалаан-нар.

ЧУРУКТА: парлалга конференциязынга көргүзери-биле делгээн материалдарны улустуң көрүп турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Перуда туразында аажылал

ЛИМА. (СЭТА). Январьда чурттуң демократтыг болгаш дешпилгелиг кижилеринге удур реакцияның шаап халдаашкынының үезинде хоругдаттырган политиктиг болгаш профэвилел организацияларының 67 удуртукчуларын Перунуң шериг трибуналы янзы-бүрү хүүсээлерде кара бажынга олуртуру-биле шииткен.

СЭТА-ның тайылбырлакчызы Ю. Романцовтуң бижип турары болза:

Перунуң башкарыкчы шериг эрге-чагыргазы «коммунистиг сүлчээ-биле» демисел дээр чүвеге чылдак тырткаш, «Улусчу хөделиишкин» деп партияның, национал хосталга фронтузунуң, Коммунистиг партияның, өске-даа дешпилгелиг студент болгаш хөй-нийти организацияларының кежигүннерин январьның эгезинде массалыы-биле тудуп хоругдаан. Чуртта хоругдаттырганнарның саны муң кижи четкен.

«Сүлчээниң организакчылары» 211 кижини Сан-Лоренсо ортулукта турар «фронтон» деп кара бажынче кирип октаан. Оларның хереэзин талазы-биле истелге, байысаалга бүдүн чартык ай ажыг үеде үргүлчүлеп келген. Хоругдаттырганнар өске кижилер-биле херек кырында кандыг-даа харылзаа чок болгаш төрелдери-биле ужуражырын хораан. Хоругдаттырганнарның камгалакчылары шын истелгени чорударынга моондактап турар эрге-чагыргаларның туразында аажылалынга удурланыышкынны хөй удаа илергейлеп келген.

Демократия дээш база даштыкы монополияларның шургуушкунундан чурттуң хосталгазы дээш демиселчилерни канчап-даа тургаш болза шиидерин оралдашкан шериг трибуналы эң-не балыткал чок бурудалыышкыннарны — «хоралакчы ажыл-чорудулганы» болгаш «кемниг үүлгедиглерни» хоругдаттырганнарга удур кылып турар.

Каржызы-биле нүгүлдеп турар суд чорудулгазы чурттуң иштинге база ол ышкаш даштыкы чурттарга-даа хайнышкынныг удурланышкынны болдурган. Сан-Маркостуң университединиң студентилери, Перунуң студентилер федерациязы, юрист-демократтарның Делегей ассоциациязы политиктиг хоругдаттырганнарны хостаарын негээн. Эрге-чагыргаларның кара туразында аажылалынга удурланмышаан, хоругдаттырган сес кижи ашты чарлаан болгаш ол ашты 24 хонукта үргүлчүлеп турар. Олар шуптузу аар-берге байдалда туруп турар.

Политиктиг болгаш профэвилел организацияларының кескү удуртукчуларын кара бажынга олуртур деп шериг трибуналының шиитпири болза чуртта демократтыг чаартылгаларны дээш өзүп турар шимчээшкинни удуртур удуртукчуларны чок болдурар дээн чазактың чүткүлүн илергейлеп турар.

Уйгу, улаараашкын болгаш дүш

Уйгу деп чүл, кижи чүге уйаарай бээрил? Дүш деп чүл, дүшке бүзүрел болур бе? Маңаа хамааржышкан янзы-бүрү бодалдар болгаш айтырыглар чамдык кижилерге элдептиг чүүл болуп турар.

Драматург В. Көк-оолдуң «Хайыран-бот» деп шиизинде Караның авазы: «Бо уругнуң дүш-түлү багай, Хам-оол хамга каккылаттырбаажие болур бе?» деп чугаалаар. Аңаа чамдык кижилер бүзүревес, ону эргиниң артышкыны деп билзежок. «Дүш-даа элдеп чүве, дүште экизи-даа, багайы-даа бар» деп, чогум дүштүң чүүлден болу бээрин эге үндезинин билбес, ынчангаш дүшке бүзүреэр, «ындыг болур», «мындыг болур» деп чүвени «баш бүрүнгаар билириниң» аргазы кылдыр санап турар. Чижээлээрге, бир эвес хөй акшалыг, аас-кежиктиг болур дээн болза, кижи хөй быт дүжээр: аарып, «думаалай» бээр деп барган болза, дүжүнде хөй аъш-чем чиир, арага ижер; бир эвес дүжүнде белек кылдыр эр кижи херексели алыр болза, оолдуг болур; а херээжен кижи херексели алыр болза кыстыг болур; шаанда-ла өлген кижини дүжеп, оон-биле чугаалашкан болза, кижиниң болунга багай; дүжүнде өрт-халап болган болза, аас-дыл болур дээш, янзы-бүрү. Чамдык кижилерден «шын бе ол?» деп айтырарга, «кайын шын боор ол, хей чүве ыйнаан» дижир.

Кандыг-бир дүш дүжээн болза, үстүнде киирген чижектер хевирлиг чүүлдер сагыжынга кирилээр таварылгалар база бар.

Ынчангаш, дүш, уйгу, улаараашкын дугайын чамдык кижилер эки билбес чоруктар бо-ла таваржып турар. Чамдык кижилерниң бодалы-биле алырга, бичии болгаш элээди уругдар азы кырган кижилер орта удувас, улаараар, атпаннаар, харын-даа уйгузу-биле турун келир, чугааланыр деп билип турар. Ол база шын эвес. Кижи болза өске дириг амытаннарга бодаарга, чүвени эки угаап билир, бодунуң байдалын өске кижилерге дамчыдып бериптер аргалыг чүве болганда, оон ындыг аргазы харын-даа уйгу үезинде безин илереп турар. Ынчангаш кижиниң мээзи, оон нерви системазы черделегейде өске дириг амытаннарга бодаарга эң-не сайзырангай.

Улуг орус шылгарангай эртемден И. П. Павловтуң херек кырында дириг амытаннарга (ыттарга, тоолайларга, сарбашкыннарга) кылган дуржулгаларындан илереэни болза, баш мээзи болгаш нерви системазы бисти долгандыр турар бойдустуң өскерилгелериниң болгаш нийтилелдиң хөгжүлдезиниң шын билип алырының сайзырангай чепсээ болуп турар. Ынчангаш кижиниң нерви системазының шын ажыл-чорудулгазынга бистиң хүн бүрү ажыл, амыдыралывыс, кижилерниң бот-боттарының аразында харылзаазы, нийтилел хөгжүлдезиниң болгаш бойдустуң өскерилгелери улуг салдарны чедирип турар.

Нерви системазының ажыл-чорудулгазы ийи хевирлиг: нерви системазының бир чамдык кезээ бисти долгандыр болуп турар чүүлдерни баш мээзинге медээлеп, өске кезээ ол-ла чүүлдерге хамаарышкан, тодаргай харыыны берип турар. Ынчангаш медээлекчи болгаш харыылакчы нервилер бар деп ыяк билип алыылынар.

Бир эвес кижи кадык, оон бүгү-ле амыдырал-чуртталгазы шын болза, медээлекчи болгаш харыылакчы нервилерниң ажыл-чорудулгазы чепшээрешкек, чүүлдеш, шын болур. Баш мээзиниң ажыл-чорудулгазы база-ла ийи хевирлиг. Бир эвес кижи кадык болза, баш мээзи медээлекчи нервилерниң дамчыткан чүүлдерин шын, чептүг, тодаргай хүлээп алыр болгаш шын, чептүг, тодаргайы-биле канчаар харылзаарын харыылакчы нервилерже дамчыдар. Ындыг болганда, баш мээзиниң ажыл-чорудулгазы медээлекчи болгаш харыылакчы нервилерни даштырар азы таваржыдар шынарлыг болуп турар. Баш мээзи медээлекчи, харыылакчы нервилерниң эмин эрттир даштырар азы таваржыдар шак ындыг чорук үр үеле катаптаар болза, кижиниң аажы-чаңы, уйгузу өскерлир ийикпе, ажыныгчал, дүрген азы чүвени херекке албас, сонуургал чок кижи болдувар.

Борта хамааржышкан чижектерни хөй-биле айтып болур. Чижээ, чамдык кижилерни кончуг оожум, олуттай, шимчевес азы кончуг дүрген, эрес-кашпагай, ажыныгчал, далаш кижи дижир болгай. Ол чүл дээрге баш мээзиниң медээлекчи болгаш харыылакчы нервилерин эмин эрттир даштырар болгаш таваржыдар байдалының шынары-дыр.

Бир эвес медээлекчи нервилер магаданчыг эки азы эмин эрттир хөй, берге, будулгаазынныг, багай медээлерни баш мээзинге дамчыдар болза, баш мээзи оларны амыранчыг, эки азы шын чептүг кылып күш четпейн, харыылакчы нервилерни будап, оларның шын эвес ажыл-чорудулгазынга четирер. Ынчан кижи ажынар, хорадаар, ыглаар, өөрүүр, дүжээр, улаараар апаар. Кижиниң кадыы-даа баксыраар чоруктарга бо чедирип болур.

Бисти долгандыр турар чүүлдерни долузу-биле медээлекчи нервилерни дамчыштыр хүлээп албас апарган болзувусса, баш мээзи долузу-биле дыштаныр эгелээр. Кижиниң ындыг байдалын бис уйгу азы удаан дижир бис. Кижиниң бажынче хан чүгүре бээрге, баш мээзи медээлекчи нервилерниң дамчыткан чүүлдерин — хүлээп албас, харыылакчы нервилерге-даа болуңуң «айтыышкынын» бербес апаар. Ынчан бис «мунчурай берген» дижир бис. Моон алгаш көөрге, баш мээзиниң медээлекчи база харыылакчы нервилерниң нерви системазының кандыг кезээнде өскерилгениң, оон демдектерни ылгап билири ылангыя эмчилерге эң чугула арга болур.

Бир эвес бис медээлекчи нервилерни болувустуң эргевиске чагырып аптар болзувусса, ынчан бис баш мээзин болувуска чагырып аптар болгаш харыылакчы нервилерни болувустуң күзелдивис-биле ушкарып-башкарып болур бис. Моон чижээнге эмчилерниң кижилерни гипностап эмнээр аргазын айтып болур.

Дүш дугайын чижекке ап көрээлиңер. Бажың иштн тунааргай, арыг агаар чок болза, кым-даа (улуг-даа, чаш уругдар-даа) дүжеп болур. Ынчан агаар чедишпести, изиг тунааргайның уштунан кижиниң тыныжының дугайын баш мээзинче харыылаар медээлекчи нервилер дамчыдар. Бир-тээ өске оон ангы медээлекчи нервилер удуп турар чүве болганда, тыныышкын дугайында бо дугайын харыылаар медээлекчи нервиниң дыңнадыын баш мээзи ам кайнаар «айыткап» болурул? «Айыткаар» чер ховар болгаш берге. Чүге дээрге хамык харыылакчы нервилер удуп турар-ла болгай. Ынчалзажок чамдык харыылакчы нервилер удувайн турун болур. Карактың, оон костуруунуң харыылакчы нервизи удувайн турган дижик. Тыныышкын кыскалаары колдуунда-ла корткаңда, амыраанда, муңгаш черге кире бергенде болгаш өске-даа бо янзылыг үелерде болуп турар. Оон удамындан удуп чыткан кижиниң караанга кара чүве костүп келир. Ол кижи хенертен корга бээр, тыныжы кыскалап турар. Оон оозу бичии уругларга оон ойнаар кызы-даа болу берип, а улуг кижилерге шаандакы таныш эжи-даа болу берип болур. Ынчан ол оон-биле таакпылажып, чугаалажып, ол эжи-биле сактыышкын кылып, эки-даа, коргунчуг-даа чүүлдүн илеретчип, каттыржыр. Ынчан ону улуг оттуп кээр. Бичии уруг ойнаар-кызын ол-бо туткулап, чугааланыр, дилениир, дырбаннаар-даа. Ынчан оон кожа чыткан авазы азы ачазы: «Банчап бардың, уруум?» — дээш, шимчеди иткилээр. Уруг хол-будун улам-на тепкиленир. Дүжүнде оон ойнаар-кызын бир оол хунаажы бээр, аактатап, ыглап оттуп кээр дээш янзы-бүрү.

Ынчангаш дүш болгаш улаараашкын дээрге баш мээзиниң долузу-биле удувайн турарының демдээ болур. Кадык болгаш ханы уйгу дээрге дүш чок уйгу болур.

Удуурунуң мурнунда баш мээзин тургузуп, эмин эрттир ном номчуур, ажылдаар чорук, ол ышкаш бажың иштинде арыг агаар эвээш болза, дүш дүжээр, улаараар, чугааланыр чоруктар үнүп болур. Ынчангаш удуурунуң чурумнарын шын сагыыры эргежок чугула чүүл болур. Бо дугайында эмчилерден сүме алыры эргежок чугула.

Д. КУУЛАР.

РСФСР-ниң улустарының III чайгы спартакиадазынга уткуштур

Хостуг хүреш талазы-биле зона маргылдаазынга холбаштыр

1963 чылда РСФСР-ниң улустарының III чайгы спартакиадазының зона маргылдаалары эгелеп турар. Оларның бир ээлчээ болур хостуг хүреш талазы-биле Сибирь зоназының маргылдаазы бистиң республиканың найысылалынга март 3-тен 5-ке чедир болур.

Бо маргылдаа бистиң республиканың төвүнге болуру таварылга эвес, тыва мөгелер республикадан дашкаар безин болгулаан маргылдааларга чедиишкинниг киржип турар апарган. Бистиң баштайгы спорт мастеривис мөге И. Хасанов хостуг хүреш секциязын удуртуп, бо маргылдаага киржир 8 мөгени белеткээн.

Красноярск, Алтай крайлардан, Кемерово, Иркутск, Томск, Омск, Новосибирск, Тюмень областардан бо хүрештиң эң шилиндек 72 мөгелери Кызылда чедип келген.

Команда бүрүзү янзы-бүрү деңзилиг 8—8 мөгелерлиг. Чүгле бо хүреш талазы-биле шыырак разрядниктерлиг келген командаларга Новосибирск, Иркутск областарның болгаш Красноярск крайның командалары хамааржып турар. Чижээ, Новосибирск областан келген команданың тренери Аркадий Ананьин хостуг хүреш талазы-биле спорт мастери, ол боду хүрежир. Иркутск областың командазында хүрештиң база-ла ол хевириниң спорт мастери Борис Андреев (эң чиик деңзилиг) чүгле бодунуң областында эвес, харын оон дашкаар безин ады алгаан спортчу.

— Кызыл хоорай мээн сеткилимге кончуг таарышты. Спортчуларга эң чугула чүүл болур агаар-бойдустуң байдалы мында эки-дир: агаары тынарга чиик, арыг. Хоорай боду өзүп, сайзырап олурар дээрзи караккa дораан-на илдең-дир — деп, бистиң-биле бодунуң кыска беседазынга Иркутск областан келген команданың мөгези Г. Е. Коновалов чугаалаан. Бо делгем хөректиг, күдер-шыырак мага-боттуг, хөглүг аныяк кижи хостуг хүреш талазы-биле аар деңзиниң бирги разрядчызы, «Самбо» талазы-биле спорт мастери. Мастер мөге назы-хар талазы-биле аныяк болза-даа, хүрештиң ол ийи хевиринге областының девискээринден дашкаар безин хөй удаа хүрежип каапкан. Григорий Ефимович хостуг хүрештиң Ленинград хоорайга эрткен чылын болган маргылдаазынга чедиишкинниг киришкен. Ол Иркутск областың Черемхово хоорайда Карл Маркс аттыг машина тудуунуң заводунда инженер-конструктор болуп ажылдап турар.

Бистиң республикадан бо маргылдаага киржир команданың составын номчукчуларның кичээнгейинге база катап угландырып, сонуургадыры артык эвес. Хостуг хүрештиң бирги разрядчылары — О. Мартыылай, Н. Мережко, Н. Таскараков, Н. Бедарев, Н. Вильмов, В. Крипан болгаш команданың тренери, спорт мастери И. Хасанов олар бар.

Февраль 28-те бо маргылдааның оргкомитединиң кежигүннериниң болгаш өске областар, крайлардан келген командаларның төлээлекчилериниң баштайгы, организастыг хуралы ВЛКСМ Тыва обкомунга болган. Аңаа ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары эш Г. Ширшин аалчыларга байыр чедирип, маргылдааны эрттирерин организастаарынга хамааржыр чүве чугаалаан. ВЛКСМ-ниң Кызыл хооркомунуң секретары эш А. Чалбеней зона маргылдаазынга киржири-биле чедип келгилээн командаларның киржикчилерин уткуур, оларның культурлуг хандырылгазын харыылаар тускай комиссияның кылган ажылдарын, планын илеткээн. Мөгелерниң культурлуг хандырылгазын харыылаары-биле хоорайда 8 комсомол организациязындан тускай шефчилерни тургускан. Олар аалчыларны уткуп, оларның-биле найыралчы таныжылганы кылган.

Март 1-де даг экспедициязының культура бажыңынга мөгелер-биле аныяктарның ужуражылгазы кежээзи болган, аалчыларга улуг концертти бараалгаткан. Ол ышкаш кежээни дараазында хүн Кызылда Күрүнениң педагогика институдунга организастаары кордуңген. Хоорайның чамдык бүдүрүлгелеринче, өөредилге черлеринче болгаш Тываның Алдан-Маадырлар аттыг чурт-шинчилел музейинче экскурсиялар база чоруттунар. Маргылдаа доостуру билек, республиканың хөгжүм-шии театрынга хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң күжү-биле улуг концерт болур.

Тываның хөгжүм-шии театрынга март 3-түн 15 шак 30 минутада маргылдааның байырлыг ажыдыышкыны болур болгаш хүреш — 16 шакта эгелээр.

Хостуг хүреш талазы-биле бо зона маргылдаазының кол судьязы Новосибирскиден келген республика категориялыг судья Иван Павлович Колотников. Түс-түс командаларның судьялары маргылдааның судья коллегиязының составында кирип турар.

О. НАМЧЫЛАК.

ДООЗУКЧУЛАР

Көдээ ажыл-агый техникумунуң бухгалтерия салбырының доозукчуларының кежээзи солун эрткен. Хөй кижи киржикчилиг ол кежээни техникумнуң өөредилге эргелекчизи эш А. Шуманов ажыткаш, бухгалтерия салбырын чедиишкинниг дооскаш, ам практика кырында эки ажылдап турарларны адаан. Чижээ, дуржулга станциязында Г. Екименко, «Тес-Хем» совхозта С. Шивит, Өвүрнүң «Коммунизмче оруқ» колхозунда Б. Седип-оол болгаш оон-даа өске.

Техникумнуң директору эш Д. Колесников сөс алгаш, бухгалтерияның тускай ортумак эртемин шиңгээдип алган амгы доозукчулар 28 кижиге дипломнарны тывыспышаан, оларның ажыл-ишке чедиишкинин, амыдыралга чаагай чорууну күзээн.

Үш чартык чылдың дургузунда өөредип, эки билигни берген башкыларынга доозукчу бүрүзү сеткилиниң ханызындан өөрүшкүнү илередип турган.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

В. БРУМЕЛЬ БИЛЕ И. ТЕР-ОВАНЕСЯН АКШ-ТЫҢ ЧЕМПИОННАРЫ

НЬЮ-ЙОРК. Бо үеге дээр бистиң чиик атлетчилеривистен АКШ-тың чемпиону болган кижи чаңгыс — Валерий Брумель турган. Ам үеде база бир совет спортчу — Игорь Тер-Ованесян ол чурттуң чемпиону болу берген.

Черниң узунун ажа халыырының талазы-биле ийи чурттуң эң шыырак спортчулары Игорь Тер-Ованесян биле Ральф Бостон олар кичээнгейниң төвүнге турган. Чүгле ол ийиниң кайы-бирээзи чемпионнуң медалын алыр, оларның аразынга болган демиселдиң түңнелинден рекорд тывыптыр ужурлуг. Зал иштинге кайызы-даа бедик дурт-сынныг ол ийи спортчунуң аразында шүүлде эгелээн.

Рекорд тургузулуп тывылган. Ол тиилелгениң ээзи — Игорь 8 м 9 сантиметрни ажа халааш, маргылдааның чаа рекордун тургузуп, АКШ-тың чемпиону атты чедип алгышаан, делегей рекордчузу чораан АКШ-тың сураглыг чемпиону бо чылын моон-биле үш удаа тиилеп турары бо. Бостон аңаа 7 м 87 см түңнелдиг болган.

Валерий Брумель ам ийиги удаа Американың алдын медалын алгаш келген. Ол 2 метр 22 сантиметр бедикти ажа халаан.

АГААР бойдус

Бөгүн республикага булуттагылап каан турар хүн болур, чамдык черлерге хар чаар. Хат кошкак. Агаарның температуралы: даглыг черлерге — 0 — 5, ыйгыл черлерге — 6 — 11, а Кызылга — 9 — 11 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

МАРТ 2-ДЕ

«НАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10. **«Четкер дузаа»** 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Экии, Гиат!» 10.30, 1.30, 3.30, 5.30, 7.30. **«Оклахома»** (2-ги сериязы, делгем экранныг) 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Поезд Чеен чүкче бар чор» 3.15, 9.15, **«Адының эрге-чагыргазы-биле»** 5.15, 7.15 шактарда.

Кежээге чалап тур

Кызылдың № 2 школазының доозукчуларының чаңчыл болган ужуражылга кежээзи 1963 чылдың март 9-та кежээкиниң 7 шакта болур.

Ол школаны мурнунда дооскаңнарны болгаш доозукчуларын ол кежээге келири-биле чалап тур.

ДИРЕКЦИЯ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00272. Чагыг № 125. Культура министерствозунуң типографиязы.

ШУПТУ СОҢГУЛДАЖЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылдан үнделеттинген

1963 ч.
МАРТ
3
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 53 (5457).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.





Улустуң кандидаттары дээш бадылаалыңар

Бөгүн Россия Федерациязының Дээди Совединге болгаш база ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулданың хүнү.

Делегейде эң демократтыг бистиң чурттувустуң Конституциязынга үндезилээш эртип турар соңгулда бүрүзүн боттарының күчүлүг социалистиг чуртунуң бүрүн эргелиг хамаатылары—совет кижилериниң улуг байырлал кылдыр демдеглээри чаңчыл болу берген. Оон-биле олар төрээн Коммунистиг партиязынга, Совет чазаанга боттарының кызыгаар чок ынакшылының болгаш идегелин илергейлеп турарлар.

Улуг Россияның эргин четпес улуг делгемнеринде чурттап турар бүгү улустарда ышкаш, бөгүн Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың хоорайларында, районнар төптеринде, ажылчын суурларында, колхозтарның база совхозтарның суурларында, хойжуларның кыштагларында, Тожунуң ивижилеринде, Чөөн Саянның дагларынче улам ынай ханылап бар чыдар Ак-Довурак—Абаза оруунуң тудугжуларында — кайдада чоннуң хөлзээшкиниң сылдыстыг дан хаязы турда-ла эгелээн.

Бо дээрге бисте соңгулда участоктарынче барып, коммунистерниң база партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкынының бээринче далаштыг чоруп турар соңгукчулар-дыр.

Олар Россия Федерациязының Дээди Совединиң депутадынга кандидат эш Сергей Хочекович Красный дээш база хоорай, суур, кодээ Советтериниң депутаттарынга боттарының депшиткен чүс-чүс кандидаттары дээш бадылаашкыннарын бээрлер. Ажылчын ангының, колхозчу тараачыннарның болгаш совет интеллигенцияның төлептиг төлээлекчилери кылдыр депутаттарга соңгуттурар ол кижилер боттарының чаагай ажыл-херектери-биле улустуң идегелин чаалап алганнар. Олар бистерниң, Тываның бүгү ажылчы чоннарының чоргааралы. Олар болза улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдап турар, янзы-бүрү профессияның болгаш мергежилдиң кижилери-дир. Бөгүн соңгуттурар бо депутаттарның эң хөй кезии боттарының күш-ажыл болгаш уран-шевер аллары-биле ниитилелдиң кол байлаа—материалдыг үнелиг чүүлдерни бүдүрүп кылып турар ажыл-ишчилер-дир.

Бөгүн соңгуурувус, дээрге бистиң республиканың чер-чер Советтериниң депутаттары болу бээр ийи муң үш чүс алдан ажыг кижилерниң аразындан чижек кылдыр каш-ла аттарны адаптаалынар: Моңгуш Кара-оол—«Тыва даг-дугу» тудуг эргелелинде коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири; Куулар Опаа—Чөөн-Хемчикте «Большевик» колхозтуң саанчызы; Виктор Макишев—Кызыл хоорайда чолаачы, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы; Александр Чимий-оол—ужудукчу; Григорий Пономарчук—шахтёр; Долбаа Доңгурак—«Улуг-Хая» совхозта хаван ажаакчызы; Кызылда Людмила Бондаренко, Зинаида Васькина — оларның бирээзи повар, бирээзи—парикмахер.

Ажылчын ангының болгаш колхозчуларның хөй санныг төлээлекчилериниң аңгыда чоннуң айбычыларының аразында интеллигенцияның төлээлекчилери янзы-бүрү профессияның кижилерин адап болур.

Бо чижек болза бистиң социалистиг чуртувуста эрге-чагырга, күрүне херээн удуртуру күш-ажылчы кижилерниң холунда туруп турар болгаш бистиң Совет күрүне дээрге ажылчы чоннар боттары ол-дур дээрзиниң бүзүрелдиг херечизи-дир. РСФСР-ниң Дээди Совединиң болгаш чер-чер Советтериниң депутаттары бүгү улус-биле кады партияның Программазында айыткан коммунизм тургузуушкунунуң сорулгаларын боттандырарынга боттарының билиглерин болгаш байлак дуржулгазын харам чок бээрлер.

Коммунистиг партияның Программазы совет кижилерге оларның боттарының амыдыралының программазы апарган. Олар бүгү амыдыралын, амгы болгаш келир үезин, ажы-төлүнүң аас-кежиин оон-биле холбаштырып турар. Коммунизмни тургузар болгаш коммунизмге чурттаар деп бистиң улуг лозунувус совет кижилерни чурттуң байлаан өстүрери дээш демиселге улустуң чаа-чаа чогаадыкчы, дидим эгелээшкиннериниң үндезини болуп турар. Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары дээш демиселге улустуң күш-ажылының ужур-дузазын 1963 чылдың февраль 27-де Москваның Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга эш Н. С. Хрущев онзалап демдеглээн. Совет кижилер боттарының билиглерин болгаш мергежилин, күш-ажылын улустуң байлактарының ниити фондузунга берип турар, чүге дизе ниитилел байлак болган тудум, кижи боду база эки чурттаар деп ол айыткан. **«Совет кижиниң бедик ат-алдары, оон бирги чергелиг чугула хүлээлгези—чуртка, ниитилелдиң эки амыдыраарынга, келир үениң салганчыларынга байлакты чыып мөөңнээри болур»** деп Никита Сергеевич чугаалаан.

Россия Федерациязының Дээди Совединге болгаш Тыва АССР-ниң чер-чер Советтеринге боттарының дээре төлээлекчилерин соңгувушаан, аныяк республиканың чечектелиишкининиң херээнге улам эки ажылдаарын бистиң соңгукчуларывыс оларга хүлээдип турар. Республиканың улус ажыл-агыйын болгаш культуразын улам шапкын хөгжүдеринге бистиң мурнувуста өөрүшкүлүг перспективалар туруп турар. Ол дээш улам эки ажылдаары бистиң кол сорулгавыс.

Эштер соңгукчулар! 1962 чылда чаалап алган күш-ажылчы алдарывысты чеди чылдың бешки чылында салбас дээш частың башкы айындан эгелеп чаа күш-биле ажылдаалынар.

ШУПТУ СОҢГУЛДАЖЕ! РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ БОЛГАШ ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИНИҢ ДЕПУТАТТАРЫНГА УЛУСТУҢ КАНДИДАТТАРЫ—БОТТАРЫВЫСТЫҢ КҮШ-АЖЫЛ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЭШТЕРИВИС ДЭЭШ БАДЫЛААЛЫҢАР!

ЧОННУҢ КЫЗЫ

Шилги-шилги инектерин
«Шивижиңнге» саап турар,
Хүлээлгези күзел ышкаш
Хүннүң-чылдың ажып турар.
Саанчывыс
Салымныг кыс
Чончу бедик идегелге
Чолу чогуп төлеп болган.
Ажыл-ишке, өөредилгээ,
Аажы-чаңга, чуртталгага
Арат чоңга, өөнүктерге
Аллар-биле мактаттырган
Чолу чогаан
Чоннуң кызы
Соңгааныкыс депутат кыс,
Чоргаарывыс, шолбаныкыс.

Арат чоннуң депутады —
Албан-ажыл хүлээлгеге,
Улус чоннуң дааскаңы
Улуг чаагай ажыл-ишке
Чечектерни,
Чедиишкинни
Сеткиливис ханызындан
Сенээ хөйнү күзедивис.
Соңгукчулар чагыглары,
Чоннуң улуг идегели
Чогаадыкчы ажыл-ишке
Сорук киирип, орук башта
Чолу чогаан
Чоннуң кызы,
Чонувуска бараан боорда,
Чорук чогуп алгаттырзын.

Л. ЧАДАМБА.

БҮГҮ УЛУСТУҢ байырлалынга күш-ажылчы белек

Малчыннарның ажыл-ижи

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң Кызыл-Чыраа сүт-бараан фермазының коллективи чоокку үеге чедир төрээн инектеринден 44 бызааны мендп камгалап алган доруктуруп турар. Бызаа ажаакчызы Ш. Моңгуш он беш хонук иштинде 34 бызааның баш бүрүзүн 45 кг кылдыр доруктурган, бызаа кадарчызы Л. Ховалыгга дужаап берген. Ферма бызааларын көк сиген, сула, кукуруза силозу-биле чемгерип турар. Инектерни база ындыг мал чемнери-биле чемгерип келгенинден, колхоз январьда күрүнеге сүт дужаар хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Ферманың саанчыларының аразында калбарган социалистиг чарыштың түңнелин он хонуктап үргүлчү үндүрүп турар. Бирги черни чыл эгезинде О. Серенмаа, ийигизин Т. Мээшке ээлеп турган болза, ам биргизин О. Кандыымаа, а ийигизин Т. Мээшке база катап ээлеп турар болу берген.

Февральдың планын хуусаа бетинде

«Сельхозтехника» каттыжыышкынының АТК-зының коллективи февраль айның планын февраль 26-да хуусаа бетинде күүсеткен. Чеди чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш ол мурнакчы коллектив ам 1964 чылдың планынга кииириштир ажылдап турар. Ол коллективте беш чолаачылар чеди чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткен. Оларның аттары бо-дур: Егор Сёмыкин, Алексей Ярыгин, Анатолий Галайко, Артём Сасин база Кызыл хоорай Совединиң депутадынга кандидат Борис Бухаров.

* * *

Кызыл хоорай Совединиң депутадынга кандидат, чолаачы Куртовой соңгулда хүнүн күш-ажылчы чаа чедиишкиннер-биле уткуп турар. Ол январь айның планын 198 хуу, февральдыын—170 хуу күүсеткен. Оон ажылдап турар Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының коллективи февраль айның планын февраль 22-де-ле чүък сөөртүлгезиниң талазы-биле 114,8 хуу, тонна-километр талазы-биле 115,3 хуу күүсеткен.

* * *

Кызыл хоорайның үлетпүр комбинадының херээжен хеп дааараар эзельезиниң бымынчызы Н. Г. Минцева Кызыл хоорай Совединиң депутадынга кандидат. Ындыг бедик идегелди шынзыдар дээш Н. Г. Минцева кызымаанай ажылдап турар. Ол январь айның планын 172 хуу, а февральдыын 175 хуу күүсеткен.

* * *

Хоорай Совединиң депутадынга кандидаттар П. Прокопий, В. Мякишев, К. Моңгуш февраль айның планын хуусаа бетинде күүсеткен. Оларны «бистиң оруң айтыкчызы сылдыстарывыс» деп эштери чоргаарал-биле адап турар.

* * *

Республиканың хереглекчилер ниитилелиниң АТК-зының коллективи соңгулда хүнүн күш-ажылчы бедик көргүзүглер-биле уткуп турар. Февраль айның планын хуусаа бетинде күүседип, 10 муң тонна чүъкту сөөртүр турган 14322 тонна чүъкту сөөртүген.

Таңдычыларга деңнежиңер

Кубаньчыларның кыйгырыы-биле бистиң чурттуң ховуларының болгаш фермаларының ажыл-ишчилери мал болгаш чер ажылының бүгү продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедири дээш улуг походче үнгеннер.

Бистиң республикада күрүнеге дужаар продукцияның кол-кол хевирлериниң бирээзи болза сүт болур. Кышкы айлар ажыл-агыйның удуртукчуларынга болгаш сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларынга эң-не нарын үе, улуг шылгалда болуру билдингир. Кыштагладыышкынга ой-шаанда база сагыш човангыр белеткенген черлерде сүт саалдазы кыштың эң-не соок хүннеринде безин кудулавайн турар.

Таңды районнуң ажыл-агыйлары январь айның баштайгы хүннеринден эгелээш темпилерин дүргелеткен болгаш ол темпилерин өстүрерин үргүлчүлеп турар. Олар күрүнеге сүт садарының квартал планын бир неделя бурунгаар 70 ажыг хуу күүседип, 4530 центнер сүттү дужааган. «Революцияның чалбыразы» кодээ ажыл-агый артелиниң сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилери боттарының социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш шудургу демисежип турар.

Ол районнуң бүгү ажыл-агыйлары хөй сүт дээш демиселди кужениишкиниг чорудуп турар деп чугаалап болур. Ынчангаш дуржулга станциязы күрүнеге сүт садарының квартал планын 80 хуу күүсеткен. Ол болза чүгле районда болгаш эргелелде эвес, харын республикада эң бедик көргүзүг болуп турар. «Межегей» совхоз чыл эгезинден бээр 14 муң ажыг центнер сүттү күрүнеге дужааган. Ол ышкаш «Элегес», «Тиилелге» совхозтар эки көргүзүглерлиг болуп турар.

Таңдының бүдүрүлге эргелели күрүнеге сүт садар талазы-биле өске эргелелдерден ниитизи-биле мурнап турар. Чүге дээрге аңаа кирип турар Каа-Хем болгаш Бий-Хем районнары сөөлгү үеде сүт бүдүрериниң темпилерин дыка дүргедеткен.

Ындыг болза-даа Чадаана эргелелиниң ажыл-агыйлары сүт бүдүрер талазы-биле боттарының аргаларындан куду ажылдап турар. Бо болза ылаңгыя Барыын-Хемчик районнуң колхозтарынга болгаш совхозтарынга хамааржыр.

Тес-Хемниң бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары сүт бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын база кошкак чорудуп турар. Тес-Хем район квартал планын чүгле 13,2 хуу күүсеткен.

Боттарының хүлээлгелериниң күүселдези дээш канчаар демисежириниң үлегер-чижээн таңдычылар көргүзүп турар. Тываның өске районнарының сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары таңдычыларның үлегерин эдерип, оларга деңнежир хүлээлгелиг.

ССРЭ биле Финляндияның аразында найыралдыг харылзаалар

ССРЭ-ниң чазааның чалааны-биле Финляндияның премьер-министри Ахти Карьялайнен болгаш дээрги П. Карьялайнен олар албанның аян-чорууң кылып, февраль 21-ден март 2-ге чедир ССРЭ-ге туруп турган.

Аян-чоруктуң үезинде ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле премьер-министр Карьялайненниң аразынга ужуражылгалар болгаш беседалар болгулаан дээрзин совет-финлянд дыңнадыгда чугаалап турар. Чаагай сеткилдиг найыралдың болгаш бот-бодун билчириниң байдалынга эрткен беседаларның чорудулгазында совет-финлянд харылзааларны улам ынай хөгжүдери-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле, а ол ышкаш ийи чурттарны сонуургадып турар улустар аразының айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның ажыт-чажыт чок солчулгазы болган.

ССРЭ биле Финляндияның аразында харылзаалар эки болуп турар дээрзин ийи талалар чаагай сеткил ханышкын-биле демдеглээн. Совет-финлянд керээ болза Совет Эвилели биле Финляндияның аразынга найыралдыг харылзааларга моон соңгаар даа быжыг үндезин болур дээрзин онзалап демдеглээн. Совет Эвилели биле Финляндияның социал-экономиктиг системалары янзы-бүрү болуп турза-даа, оларның бот-боттарының аразында харылзааларга тайбың кожа-хелбээ доктаашкынның принциптерин үлегерлиг боттандырары практика кырында илереп турар деп чаңгыс аай бодалга талалар каттышкан.

Совет-финлянд харылзаалар амыдыралдың янзы-бүрү адырларында чогумчалыг кылдыр хөгжүп турарын сеткил ханышкын-биле демдеглээн деп дыңнадыгда айтып турар.

Шериг техниказының болгаш массалыг хыдышкынның чепсектериниң амгы хөгжүлдезиниң үезинде тайбың кожа-хелбээ доктаашкынның принциптерин сагыыр чорук болза улустар аразының харылзааларын айлап шиитпирлээриниң кара чаңгыс сарыылдыг аргазы болур дээрзинге боттарының бүзүрелин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы болгаш Финляндияның премьер-министри илереткен. Делегейниң термоядролуг хайынының айыылын чайладыр төлээде чепсеглениишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрери эргежок чугула деп ийи талалар санап турар. Ядролуг шенелделериниң бүгү-ле хевирлериниң соксадыр болгаш ядролут чепсекти хоругдаар чорук ол сорулганы чедип алырынга чугула базым болур ийик.

ССРЭ биле Финляндияның чорудуп турары тайбың кожа-хелбээ доктаашкынның политиказы, үре-түңнелдиг совет-финлянд кады ажылдажылга, а ол ышкаш Финляндияның чорудуп турары нейтралитеттиң тайбыңга ынакшылдыг политиказы болгаш бүгү күрүнелер-биле оон найыралдыг харылзаалары Европаның соңгу чүгүнге тайбыңны камгалаарынга болгаш шөлээткелге боттуг салдарны чедирип, бүгү делегейге тайбыңның херээнге идиглиг болуп турарын талалар сеткил ханышкын-биле демдеглээн.

Совет-финлянд садыгның болгаш экономиктиг харылзааларның айтырыгларын беседаларга төлептиг даргайы-биле чугаалажып көрген. Үр хуусаалыг дугуржулгаларга үндезилээш садыглажылга чорударының дуржулгазын чогумчалыг деп үнелевишаан, 1966—1970 чылдарда чаа, дөрткү үр хуусаалыг садыг дугуржулгазының чарарынга белеткелдиң дугайын талалар дугуржуп алган.

(СЭТА).

„Марс-1" ужудуушкунда

Планеталар аразының «Марс-1» деп станциязы-биле радио харылзааларының ээлчеглиг сеанстарын февральдың 20-ден марттың 1-ге чедир чорутан. Радио харылзаазының март 1-деги сеанзында станцияга чедир хемчээл 78 млн. 843 муң километр болган. «Марс-1» деп станцияже углал-башкарар элээн каш командаларны дамчыткан. Станциядан хүлээп алдының турар радио медээлериниң күчүзү элээн биче-дээн.

Планеталар аразының «Марс-1» деп станциязы марттың 2-де Москваның-биле 9 шак турда дараазында астрономиктиг координаттарлыг болур: дорт үнери—7 шак 8 минута, ийлемири —29 градус 7 минута. Амгы үеде оон черден ыраарының дүргени секундада 14,84 километр болуп турар.

УЛУГ ӨӨРҮШКҮ-БИЛЕ, ЧОРГААРАЛ-БИЛЕ

Амыдырал чаартынган

Бистиң чуртувуста колхозчу амыдырал чыл келген тудум улам-на өзүп, быжыгып турар. Маңаа бистиң республиканың колхозтарындан чижекти көргүзүп болур. Республиканың эң ырак, кыдыг булуңу болур Мөңгүн-Тайгада «Малчын» кодаа ажыл-агый артелиниң сураглыг тудугжузу болгаш шевер чазаныкчызы Седен Иргит Сюрюновичиниң «Шынның» корреспондентизи-биле беседага чугаалааны болза:

Бистиң Мөңгүн-Тайганың арат чону каш чылдар бурунгаар Мөген-Бүрениң, Каргының, Төолайлыгның, Кара-Хөвүнүң болгаш өске-даа черлерниң кадыр-берт дагларынга каш малы-биле кезээ-назыда кидис өглерге чурттап, көжүп келгени кымга-даа билдингир болгай.

Ам көөрге кандыг-дыр: мал-маганывыс өзүп, тудуг-суурувус сайзырап, эртем-билиивис бедип, амыдырал-чурттаалгавыс чыл бүрү чаартынып турар. Колхоз тургустунарының мурнунда бажыңга чурттаар хамаан чок, оон бараанын көрбейн чораан болзувусса, ам Мугур-Аксының оң, чөөн талаларында эрги суур, чаа суур деп адап турар суурларывысты катай алырга, бир-ле хоорай болган-дыр. Школа, интернат, үлетпүрнүң болгаш аъш-чем барааннарының магазиннери, складтар, столовая, клуб, уруглар сады, эмнелге, аптека, чазаныгга чери, контора, гараж, электростанциязы дээш оон-даа ынай бүдүрүлгениң болгаш культураның тудуглары, хамык чурттаалга бажыңнары он хире чылдарның иштинде кылдынган.

Тудуувус чыл бүрү улам-на немежип бар чыдар. Ылангыя 1962 чылда биске мындыг тудуглар кылдынган: 16 чурттаалга бажыңы, 8 машина кирер гараж, ийи электростанциязы, Мугур-Аксынга 300 олуттуг клуб, Мөген-Бүренге 80 олуттуг эге школа туттунган, уруглар сады ажыглаалга кирген. Ында ам колхозчуларның 30 ажыг бичии уруглары күрүнениң халас хандырылгазында азыралып, өзүп, доругуп турар.

Колхозчуларның бажың бүрүзүнде Ильичиниң лампочкалары чайыннандыр чырып, радио-биле республиканың дамчыдылгазын болгаш Москваның үнүн үргүлчү дыңнап турар болганывыс мырыңай төөгүлүг чүве-дир. Эң ыраккы Мөген-Бүренде безин сайгылгаан чырып, радио чугаалап турар апарган. Колхозчуларның бажыңнары чугайлыг, плиталыг, бажың херекселдери-биле деритинип, арыг-шевер чурттаалгага кирип турар болгаш моон соңгаар-даа улам эки чурттаарын чугаалажып турар.

Мурнунда арт-сын ажыр Хемчиктен аът, шары-биле тараалап чордувус. Ам самолёт-биле арыг далганны эккеп каап тар. Оон-биле чүгле суурнуң чурттакчылары эвес, харын Мөген-Бүрениң малчыннары безин хлебти быжырып чип турар апарган. Бараан-сараанны база арт-сын ажыр чүдүрбес, самолёт-биле эндере эккеп бээр-дир. Бистиң харылзаавыстың сайзыраанын безин кандыг дээр боор: бо хүн чоруткан кижи Кызыл хоорайга чоруун кылып алгаш, даарта дедир чедип кээр-дир. Оранның ужар кужу-даа болза ол хире эвес-ле болгай. Ам бистер куштан артык ужар апарган-дыр бис.

Колхозтуң бодунуң машина-чепсээн ап көөрге кандыгыл? 17 автомашиналыг, оон иштинде 13 чүък машиналыг апарган. Комбайн, трактор болгаш кодаа ажыл-агыйының өске-даа машиналары бар.

Колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралынга малдың баш саны 1957 чыл-биле деңнээрге 30 хуу өскен. Оон иштинде шээр мал ол арасында 57 хуу өзүлделиг болган деп чугаалашты. Ам хойжуларны бригадалар кылып, оларның төптерин тудар, малчыннарны бажыңнар-биле хандырар айтырыгны чугаалажып турар бис. Мен колхозтуң пилорамщигинде ажылдап, кажан дилер материал үзүктели бергенде нарын чазаныгаже кирип тер мен. Бо чылдың планда кирген тудугларны ажыглаалга кирери чазаныгга мастерскаазының, пилораманың ажылындан база дыка хамааржыр. Ынчангаш онаашкан үлүүвүстү күүседир дээш хол кошкатпайн ажылдаар бис.

Бистиң амыдыралывыста бир чаа чүүл болза арткен чылдың акша төлевиринге шилчээнивис болур. Бистиң колхозчулар ай санында үжен, дөртенден алдан, чеден чедир акшаны, ылангыя малчыннар оон-даа хөйнү ап, херегләэн бараанын, аъш-чемин, эт-эдилелин садып ап турар. Бисте радиоприёмниктиг, чадаг-тергелиг, харын-даа мотоциклдиг апарган колхозчулар бар. Колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп турда, клубка садыг организастаан. Ында эккелген 10 ажыг костюмну малчыннар дораан сада шаап алдылар. Бичии оолдар кедер костюмнер, школачыларның формалары, орун артынга азар 15, 19 рубль өртектиг хевистер, аржыылдар, стол, орун шывыгтары дээш өске-даа барааннар арлы берген, харын херегләэн кижилерге чедишпейн барган. Бо дээрге колхозчуларның ажык-орулгазының көвүдээни, херегләениниң өскени ол деп бодаар мен.

Бистиң амыдыралывыс мынчаар чаартынган болгаш моон соңгаар улам сайзыраар.

Бистиң «Малчын» колхозтуң кежигүннери бо бүгүнү Коммунистиг партияның, Совет чазактың ачы-хавыязы деп көрүп, кызыгаар чок өөрүп четтиргенин илередип турар. Оон-биле кады боттарының ажылында бар четпестерин миниң көрүп, малдың баш санын өстүрер, күрүнеге хөй аът, дүк, сүт бээр, тудуг-суурну улам сайзырадыр талазы-биле алган социалистиг хүлээлгелериң чедишкиниң күүседирин хүлээнип ап турарлар.

Холуң эккел, бадылаалы

Соңгулдага мурнамыры
Совет чоңга чаңчыл болган.
Байырымның үе келген —
Бадылаашкын чарлаттынган.

Хайым чөннүң аразынга
Харагзынып, дилегзинип,
Ынак эжин тып аар дээштиң
Ыдам пат-ла турувуткан.

Алды шактан чээрби минут
Ажа берген. Эжи сураг.
«Орта бе?» дээш үне халаан.
Оржуң дөө-ле халып орган.

Чедип келгеш: «Эжин!» диген.
—Сен мээ черле ажынмайн көр.
Дөрт хой улай ийистепкен,
Дөгернип-ле турган шаам ол.

—Ажынмас мен, ынак сарыым,
Ажылыңны билип тур мен.
Колхоз малы өзүп турзун.
Холуң эккел, бадылаалы!

О. СУВАКПИТ.



Ак баштыг улуг тайганың — Таңды-Уула сынының эдээнде тыва үлетпүрнүң биргилериниң бирээзи — «Тыва кобальт» комбинаттың тудугжуларының ажылчын сууру чатты берген. РСФСР-ниң Дээди Совединге эрткен соңгулдадан бээр дөрт чылдың дургузунда ол суурга улуг өскерлишкиннер болгулаан. Ында бүгү-ле херекселдерни хандырган чаа-чаа хөй каът чурттаалга бажыңнары, магазиннер, поликлиника, клуб, пекарня, чунар бажың дээш культура-амыдыралдың өске-даа тудуглары өзүп үнгүлээн. Ажыглаалга эрткен чылын киирген 11 чыл школазының дөрт каът бажыңы хову-аксыжыларның чоргааралы болуп турар.

Чурукта: Хову-Аксы суурнуң төп кудумчузу. Фото **А. Бониннии.**

Аас-кежиктиг чалыы назын

Бо хүн мээң чалыы назынымның бир кайгамчык арны ажыттынган—бир-ле дугаар бадылаашкынга киржип турар мен. 18 харлыг апарып, төрээн совет эрге-чагыргамның соңгулдазынга киржир хамааты хүлээлгемни күүседип турарымга кызыгааржок өөрүшкүлүг, кежик-чолдуг болдум.

Ыраккы Мөңгүн-Тайгадан Кызылдың № 2 школазының тоску клазынга өөренири-биле бо күзүн чедип келген мен. Совет демократияның хүнү — мээң баштайгы бадылаашкынымның хүнүн өөредилгеге, сагылга-чурумга улуг чедиишкиннер-биле демдеглеп турар мен. Бо 1962—1963 өөредилге чылының бирги чартыында чүгле эки болгаш кончуг эки демдектиг өөренип эртим. Бистиң школада комсомолчу өөрүм мени школаның комсомол комитединиң кежигүнүнге соңгуп, улуг идегелди көргүскен. Эш-өөрүмнүң ол идегелин шынзыдар дээш бүгү билиимни, күжүмнү харамнанмайн, кызып ажылдап, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар мен.

Билиглерниң үндезиннерин быжыг шиңгээдип алырынга, өөредилгени амыдыралга чугула күш-ажыл-биле амдыгааштан холбап билиринге бисти хүн бүрү чепсеглеп турар башкыларывыстың үнелиг дузаламчызын кажан-даа утпас бис. Бистерни чырыткылыг келир үениң төлептиг салгакчылары кылдыр кижизидеринге оларның могаг-шылаг чок күжениишкинин комсомолчу үлегер-чижектиг өөредилге-биле харылзаар сорулгалыг бис.

Кара-кыс ШУГУУР,
Кызылда № 2 он бир чыл школазының өөреникчизи.



Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң сүт-бараан фермазынга комсомолчу-аныяктар боттарының күзел-соруу-биле ажылдап киргеннер. Оларның баштайгы түңнели багай эвес болган. Ферма эрткен чылын инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1000 литр сүттү сагган. Аныяктарның хүлээлгези—бо чылын инек бүрүзүнден 1200 литр сүт саарын чедип алыр.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче) бирги одуругда—ферма эргелекчизи Ондар Мартынай, саанчы Монгуш Анай, ийиги одуругда — саанчылар Куулар Онаа, Монгуш Анна, үшкү одуругда — бызаа ажаакчызы Кара-Сал Бека, Монгуш Чылбак-оол.

Кызыл тукту чедип алган бис

1961 чылда Кызылдың чолаачы школазын чедиишкинниг дооскаш, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зынга чолаачы болуп ажылдап эгелээн мен. Чолаачының ажылы берге болгаш харыысалгалыг. Баштайгы үеде бергедээшкиннерге таварлажып турган мен. Оруктарның хенертен ээр черлеринге машинаны чая тудуптар, чамдыкта машинаны ээримге эгиннмейн баар таварылгалар тургулаан. Машинаның башкарлыкчы база туруштуг болуру деп чүл дээрзин билбес турган мен. Чолаачының мергежилинге хамаарышкан хөй, чаа чүүлдерни билип алырынга дуржулгалыг эштер мени бүгү талазы-биле дузалажып, тайылбырлап, практиктиг дузазын чедирип турган. Оларның дуржулгазын өөренип, сүмелерин ёзугаар ажылдап тургаш машинаны эки чорудуп билир апарган мен.

Республиканың ырак, даглыг районнарынче барааннарны чедирип, чаа тудугларда сөөртүлге ажылдарын кылып турар бис. Сөөлгү үеде бо ажылдарга мен база киржип, дуржулгалыг чолаачылар-биле кады ажылдап турар мен.

Бистиң АТК-ның коллективи 1962 чылдың күрүне планын чүък сөөртүрүнүң талазы-биле 109,5 хуу, тонна-километрлер талазы-биле 146,6 хуу күүседип, 4224 литр кывар чүүлдү камнап алган. Күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш чоокта чаа бистиң коллектививиске СЭКП-ниң Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Бисте ай планын доктаамал 220—228 хуу күүседип турар П. Орловский, Н. Чаш-оол, А. Логунов, А. Зубков болгаш өске-даа мурнакчы чолаачылар бар.

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш демисежип турар эш В. Надточийниң бригадазында ажылдап турар мен. Бистиң бригадавыс эрткен чылдың планын 172,2 хуу күүсеткен, мурнакчы бригадаларның бирээзи. Бригадамның ажылынга бодумнуң улуг-хуумну киирип, эрткен чылдың планын 140,6 хуу күүсеткен мен.

Бистиң АТК-ның коллективи январь айның планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен, ам РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдалар хүнүнге алдар кылдыр 1963 чылдың бирги кварталының планын март 10-да күүседир дээш улам күжениишкинниг ажылдап турар. Бис сөзүвүстү ээлеп шыдаар бис. Партияның болгаш чазактың сагыш салышкынынга бистиң харыывыс ол болур.

Д. БАЗЫР-ООЛ.

МУРНАП ТУРАР

Кызылдың сайгарылга баазазының далган дээрбезиниң ажылчыннары РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдага алдар кылдыр социалистиг чарышты калбарткаш, боттарынга бедик хүлээлгелерни алганнар. Олар боттарының сөзүнге ээ болганнар. Ылангыя бодунуң далган тыртар дээрбениң коллективи кончуг эки ажылдаан. Февральда далган тырттырар планын бо коллектив 146 хуу күүсеткеш, марттың үлүүнде шагда-ла ажылдап кирипкен. Мастер эш Д. Лобачёвтуң ээлчээ далган тырттырарының онаалдазын 140—160 хуу күүседип, бедик көргүзүгнү чедип алган. Мастер эш А. Юсуповтуң удуртуп турары малдың холуксаалыг чемнерин кылыр цех ай онаалдазын 139,6 хуу күүседип, эки ажылдаан.

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге депутатка кандидат мастер эш А. Г. Чащинниң удуртуп турары ээлчег дээрбеде нарын далган тырттырар бригаданың ээлчеглер арасында чарыжынга бирги черни ээлеп турар.

Кызылдың далган кызыкчылары темпизин моон соңгаар кудулатпайн, бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын улам экижидерин шиитпирлээннер.

Ш. ОЮН.



Барыын-Сибирьниң металлургия заводунуң тудуунда Ленинчи комсомолдуң чоруткаңнары чурттуң бүгү черлеринден кээп ажылдап турар. Л. Москалеваның бетонщиктер бригадазы ээлчег нормазын 1,5—2 катап күүседип турар.

ЧУРУКТА: бригаданың кежигүннери (солагай талазындан оң талазынче) Г. Шигарова, Л. Москалева, Л. Глушкова, Р. Никмедзянова, Н. Ямшикова.

Фото А. КУЗЯРИННИИ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Эш-өөрүнүң дугайында

База катап

Республиканың бүгү ажылчы чоннары-биле бир демей Балгазынның кадыкшылга санаторийинде эмнедикчилер РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдага база хайнышкынныг белеткенип келген. Мурнунда-ла Таңды район Совединиң депутаты Константин Николаевич Цойну ол Советтиң депутадының кандидадынга Балгазын суурнуң чурттакчылары-биле кады олар база катап депшиткеннер.

Константин Николаевич чонунуң кадыкшылы дээш бүгү-ле күжүн болгаш аргазын берип, кызымаккай ажылдап турар. Депутат ажыл-чорудулгазының талазы-биле бодунуң отчёттарын соңгукчуларынга оон үргүлчү берип келгенин, оларның чагыгларын күүседири дээш могаг-шылаг чок демисежип турарын эмчи Виктор Золотых болгаш өскелер-даа соңгулда мурнунуң хуралынга тодаргай демдеглеп турганнар.

Балгазынчылар чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнде боттарының төлептиг кандидады Константин Цойну дээш бадылаарынга белен.

Д. ЛАМАЖЫК.

Эң төлептиг

Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы база шалыпчызы деп бедик аттар дээш демисел Кызылдың тудуг эргелелиниң тудугжуларының арасынга каш чылдар бурунгаар эгелээн. Ол хүндүлүг аттарны хөй бригадалар болгаш мурнакчы тудугжулар эдилеп турар.

Оларның бирээзи Ч. С. Оржактың ажылдап турар бызанчылар бригадазы. Оон кежигүннери күш-ажылга ынак болгаш быжыг найыралдыглар. Ынчангаш ол бригада ай, квартал, чыл планнарын үргүлчү ажыр күүседип, социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирги одуруунда чоруп, Кызылдың хөй-хөй чаа тудугларынга бызаннаар ажылдарны эки шынарлыг кылып күүсеткеннер.

Ол бригаданың кежигүнү Ч. С. Оржак дуржулгалыг бызанчы, ол хүн нормазын үргүлчү 130—150 хуу күүседип, бригаданың шалыпчызы болуп шугнуп үнген. Ол чүгле бызанчы эвес база дашчы, суугучу, арматурщик.

Чоокта чаа № 1 тудуг частогунуң коллективи ниити хуралындан Чалаган Сергеевич Оржакты Кызыл хоорай Совединиң депутадынга кандидат кылдыр бир үн-биле депшиткеннер. Бистиң идегелвисти төлептиг тудугжу Ч. С. Оржак шынзыдар дээрзин тудугжулар быжыг бүзүрел-биле идегеп турарлар.

О. САМБУ.

Комбайнер

Петр Иванович Капонов күш-ажылга бичиизинден тура-ла ынак чораан. Ол чеди чыл школазын доосканының соолунде 1953 чылда Шагаан-Арыг хоорайга механизаторлар курузунга өөренгеш, ол-ла чылын «Чодураа» колхозка комбайнер болуп ажылдап эгелээн. Бодунуң техниказын камныг эдилеп, даглыг, даштыг-даа участоктарда тарааларны чидириг чокка ажаап турар.

Эрткен күзүн «С-4» деп боду чоруур комбайн-биле бүгү сезонда 230 га черниң тараазын кестирер планныг тургаш, 760 гаының ол кестирген, төрээн колхозунга дыка хөй тонна тарааны ажаап берген.

Петр Иванович комбайнерлап ажылдап келген он ажыг чылдарының дургузунда колхозчуларга үргүлчү мактадып, колхозтуң баштаар чериниң шаңналдарын каш удаа ап келген. 1961 чылда «Эң эки комбайнер» демдекти ол база алган.

Күш-ажылга кызымаккай, ак-сеткилдиг комбайнерниң күш-ажылын колхозчулар бедии-биле үнелеп, ону Улуг-Хем район Совединиң депутадының кандидадынга депшиткеннер.

Эш Капонов соңгукчуларның аңаа көргүскен идегели дээш өөрүп четтиргенин илергейлевишаан, оон-биле кады колхозтуң часкы тарылга техниказын септээр ажылга идепкейлиг киржип турар. Ол соңгукчулары-биле ужурашкан болгаш оларның берген чагыгларын күүседири-биле хүлээп алган.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Ийилээ

Херел Дамдынович Көк-оол биле Куулар Өктек-ооловна Манзыр Өвүрде «Торгалыг» колхозтуң мурнакчы хойжулары, чаңгыс өг-бүлениң эр, херээжен ээлери-дир.

Оларның кайызының-даа назы-хары чаа-ла үжен четкилээн. Олар өөренип-даа, ажылдап-даа чорааннар. Херел Дамдынович лениничи комсомолдуң ажылдакчызы. Совет Армияның хүрээлелинге баарының мурнунда ВЛКСМ Өвүр райкомунуң учёт секторунуң эргелекчизинге ажылдап турган, а Куулар Манзыр Кызылдың садыг-кооператив училищезин дооскан.

Шериг албанындан халажып келгеш, Херел Көк-оол бодунуң өөнүң ишти Куулар Өктек-ооловна-биле ийилээ колхозчу малчыннар болурун күзээш, билдириишкинин киирерге оларның күзелин колхозтуң баштаар чери саадал чокка хандырган. Аныяк өг-бүле бир кодан хойну хүлээп алгаш, оон ажаалдазын экижидип, чаш төлүн бүрүн өстүрбүшаан, төрээн колхозунуң малының баш санын өстүреринге, дүк болгаш эът бүдүрер талазы-биле оон мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринге биче эвес салышкынның чыл бүрүде-ле киирип келгенин колхозчулар чугаалажып турарлар.

Хойжу Көк-оол бодунуң ажылын чорударда хамыктың мурнунда хоюнуң кышкы кажааларын экижидеринден эгелээн. Ол кыштаанга турган бичии, чавыс кажаазын бодунуң күжү-биле алгылып, хынамчалыы-биле чылыглап алган.

Хойну чүм одарларга кадарары хойжунуң чаагай чаңчылы апарган. Чай дургузунда тайганың чаа-чаа хонаштарынга ийи-үш удаа көжүп, а күзүн малдың одарын база-ла үргүлчү солуштурбушаан, хоюн ол эки семирти кадарып база малынга четчир санныг сигенни чыл бүрүде-ле белеткеп келген. Малды кыштан хүр чыл ажырарынга, оон продуктулуг чоруун бедидеринге ол чоруктуң улуг дузалыын ол эки билир.

Куулар Өктек-ооловна малдың ажаалдазын таарыштырарынга, ылангыя чаш малды чөп ажаарынга улуу-биле мергежээн. —Ол аныяк өг-бүлениң үш уруглары амдыызында эки-ле шыдал кирбээн ынчалзажок оларның эң улуу алды харлыг оолду безин көөрге хурагаңнарны кажаа иштинче киирер талазы-биле адазындан барык-ла тудак чок ажылдаар апарган—деп, колхозтуң салбыр эргелекчизи Түлүш Доржу ол оолду мактап орган.

Эрткен чылын колхозтуң бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларын тургузуп турда, мурнакчы хойжулар Көк-оол биле Манзыр кадарган хоюн Чиңге-Дөргүнде Түлүш Седен-Дамбаа бригадирлээн бригаданың хоюнга каттыштыргаш, боттары ол бригаданың кежигүннеринге күзелдии-биле кирип алган ажылдап турарлар.

Бригаданың хойжулары мал чемин эки белеткеп, 470 тонна сиген кезер планын 530 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Оларның кадалында хойлар ам хүр кыштап турар. Сөөлгү үеге чедир төрээн 260 ажыг хойнуң хураганын олар бүрүн камгалап алганнар. Оон иштинде Херел Көк-оол биле Куулар Манзыр олар кодаанында төрээн 102 хойдан 103 хураганны меңди алган. Төрүүр бүгү хоюнуң чаш төлүн бүрүн өстүрүп, хой бүрүзүнден-не 3 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргааш, күрүнеге 12360 кг дүктү садар дээн бот-орулга-чарылгалыг бригаданың хүлээлгезин күүседиринге боттарының үлүүн киирерин олар шиитпирлеп алганнар.

Колхозтуң ол ийи хойжузунуң үре-түңнелдиг күш-ажылын колхозчулар-даа, Өвүрнүң бүгү ажылчы чоннары-даа бедии-биле үнелеп турарлар. Чер-чер Советтеринге соңгулда кампаниязының үезинде Куулар Манзырны район Совединиң, а Херел Көк-оолду Дус-Даг кодаа Советтиң депутаттарынга кандидаттар кылдыр депшиткилээн чорук ол дугайын тодаргай херечилээн.

Херел Көк-оол мурнакчы хойжу болуру-биле кады идепкейлиг хөй-ниитичи. Партия кежигүнүнүң кандидадынга ол чоокта чаа кирген. Малчыннар ортузунга партияның агитация ажылын доктаамал чорудуп, кодаа ажыл-агыйның болгаш ылаңгыя мал ажылын хөгжүдер талазы-биле партияның салган сорулгазын оларга таныштырып келген.

Ынчангаш чер-чер Советтеринге соңгулданың хүнүнде өвүржүлер хой ажылын хөгжүдери дээш ак-сеткилдиг демисежип турар төлептиг кандидаттарын бадылаарлар.

С. ЛОПСАН.

Делгем орук

Бай-Тайга сельпозунуң коллективи Барыын-Хемчик район Совединиң депутадынга кандидат кылдыр аныяк бухгалтер Тырылаа Салчаковна Чамбыйны боттарының хуралынга депшиткеннер.

Ол — онаашкан ажылынга кызымаккай, ак-сеткилдиг, төлептиг аныяк кыстарның бирээзи. Эрткен чылын Новосибирскиниң кооператив техникумун дооскаш, тускай мергежилиниң аайы-биле ол ам сельпонуң бухгалтерия аппарадында ажылдап турар.

ВЛКСМ-ниң хүрээлеңинге ол 1955 чылда киргеш, комсомолчу бедик адын төлептиг тудуп келген. Аныяк хөй-ниитичи ам сельпонуң чанында херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Бистиң коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазаавыс совет аныяктарының өөренириңге болгаш бүгү талалыг ажылдаарынга делгем орукту ажыдып берип турары чаңгыс бо чижектен безин илдепдир.

Ынчангаш бистиң республиканың ажылчы чоннары чер-чер Советтериниң депутаттарынга боттарының эң-не төлептиг оолдар, кыстарын соңгуп ап турарлар.

А. НОМБУ.

Соңгулдадан соңгулдага чедир

ТАҢДЫНЫҢ „ТИИЛЕЛГЕ" СОВХОЗ

Өзүлдеден өзүлдеже—чедержилерниң күзели ол

(Совхоз директору И. М. Алымов-биле беседа)

Чыл, ай болгаш хүн кедеен тудумна бүрүнгаарлаашкын, өзүлде—бистиң бөгүнгү амыдыралывыстың илерээшкини, онзагай меңг-шынары ол. Чер-чер Советтеринге 1961 чылда болган соңгулдадан бо соңгулдага чедир бистиң совхозтуң чижээ оон чайынныанчак херечилели болуп турар. Боттуг сан-чурагай дээрге, политиканың илерээшкини болур. Ынчангаш бистиң «Тиилелге» совхозтуң эрткен ийи чылда өзүлдезиниң кол-кол саннарын ап көрээли.

Бистиң совхоз кур чердиң тараалаң совхозу болган ужурунда, бир дугаарында чер ажылының дугайын чугаалаксай-дыр мен. Эрткен ийи чылда совхозтуң нити тарылга шөлү 16700 гектардан 30.700 гектар, оон иштинде тараа культураларының—13720 гектардан 27.000 гектар, кукуруза 300-тен 1500 га чедир өскен, азы тарылга шөлү 84 хуу немешкен. Тарааның дүжүдү гектар бүрүзүнге 8,3-тен 10 центнер чедир бедээн. 1961 чылда күрүнеге 6661 тонна тарааны саткан болза, 1962 чылда 17.800 ажыр тонна тарааны дужааган. Ынчангаш республиканың эрткен чылда күрүнеге киирген тос миллион ажыг пуд тараазынга бистиң совхоз 1 миллион ажыг пуд тарааны кииргени совхозтуң ажыл-ишчилериниң биче эвес салдыышкыны болур.

Тараа бүдүрүлгезин болгаш белеткээрин көвүдедиринге техника улуг рольду ойнап турар. Колхозтарны болгаш совхозтарны машина-техника-биле хандырар дугайында партияның болгаш чазактың улуг салдыышкынының ачызында бистиң совхозтуң машина парыгы база бо ийи чылдарда дыка өскен. Тракторлар 99 турганындан 116 чедир, комбайннар 69-тан 122, автомашиналар 27-ден 49 чедир көвүдээн. Ооң-биле кады механизатор кадрларының саны база өскен дээрзин билдингир. Ондар Доржу, Ондар Борбааңды, депутаттарга кандидаттар кылдыр депшиттиргеннер Д. Доржу, М. Сандан-оол, Г. Шаталов чижектиг боттарының ажыл-херээниң мастерлери болу берген кижилер бисте хөй.

Ажыл-агыйның бир чугула көргүзүү болза ажыглалдыг гектар чер бүрүзүнге онаалтыр кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң өзүлдези болур. Бо талазы-биле алырга ажыглалдыг черниң бир гектарынга онаалтыр сүт бүдүрери эрткен ийи чылда 1,6 центнер турганындан 4 центнер (2,5 катап), дүк бүдүрери — 16 килограммдан 24 килограмм (1,5 катап), эът (дириг деңзи-биле) 2,5 центнерден 3 центнер (1,2 катап) чедир көвүдээн. Ооң түңнелинде мал ажылының продуктуларын күрүнеге садары өскен. Күрүнеге сүт садары 65 хуу, эът садары 96 хуу, дүк садары 38 хуу немешкен. Мал ажылында хойжу М. Акан-оол, саанчы М. Кара-кыс, бызаа ажаакчызы М. Долгар, инек кадарчызы К. Серен, хаван ажаакчызы О. Севээн болгаш оон-даа өске мурнакчыларның мал ажылынга чугула салдыышкынны боттарының шудургу, ак-сеткилдиг күш-ажылы-биле киирип турарын демдеглезе чогуур.

Совхоз бүдүрүлгезинде өөрүнчүг түңнелдер-биле кады ам-даа улуг четпестер бар дээрзин ыттавайн барып болбас. Эрткен чылын малдың өске чүзүннериниң баш саны өскен-даа болза, хойнуң болгаш өшкүнүң баш саны 1961 чылдагызындан эвээжээн. Механизатор кадрларының белеткели өзүп турар техниканың санынга дүүшпейн турар. Часкы тарылгага белеткелдиң темпизи ам-даа оожум, үрезин арыглаашкыны хожудап турар болгаш хар улгатканы-биле шөлдерже өдек сөөртүлгези ам үеде чорувайн турар.

Бистиң мурнувуста шиитпирлээр ужурлуг чугула айтырыглар, озалдаашкын чокка күүседир улуг ажылдар бар. 1963 чылда тараа, эът, сүт болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш усть-лабинчилерниң кыйгырызы улуг ужур-дузалыг. Ол үнелиг инициативага үндезилээш, бүгү ажыл-ишчилерниң чогаадыкчы, тывынгыр чоруун кайбартып, күш-ажылчы идепкейин көдүрери ажыл-агый удуртукчулары бистерниң, партия, совет, хөй-нити организацияларының кол хүлээлгези болур. Мал кыштагладыышкынының эки эрттирип, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыры, часкы тарылгага бүгү белеткелдерни дүрген доозары—бо хүннерниң эң чугула сорулгазы ол.

Бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедир талазы-биле боттарының хүлээлгелерин моон мурнунда чылдар ышкаш, бо-даа чылын чедиишкинниг күүседир деп күзел-сорук-биле ажылдап турар. Күзел күштүг болганда хүлээлгелер күүсеттинер.

Мурнакчылар чугаалап тур

Саанчыларның үлүү

Совхозтуң төп сүт-бараан фермазы эрткен ажыл-агый чылында багай эвес күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болган. Улуг нуруузунда ажылмыычи анныктардан тургустунган ферманың коллективи коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик ат дээш демисежип келгениниң ачызында ферма бир саар инекке онаалтыр чылда 1375 кг сүттү саап, көскү чедиишкинниг болган. Нити сүт чылдазының планы 375 тонна турган, а коллектив ону 395 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

Мен саап турар инектеримниң бирээзинге онаалтыр эрткен чылын 1917 кг сүттү саап алганым улуг чедиишкин болган. Бо чылдың февраль 15-ке чедир бир саар инекке онаалтыр 302 кг сүттү саап алдым. Ол мээң бо чылын база чедиишкинниг болурумнуң херечизи кылдыр санап көргеш, бир саар инекке онаалтыр чылда 1953 кг сүттү саарын хүлээнген мен. Ферманың анныг саанчылары шупту ол ышкаш бедиткен хүлээлгелерни алгылаан.

Сүт саалдазын көвүдедириниң кара чаңгыс аргазы мал чемин четчири-биле белеткеп алырындан кол хамааржыр дээрзин бо кыштың дургузунда бисте база көргүскен. Бистиң фермада инектерни кукуруза силозу, саваң, концентраттар-биле четчири-биле чемгерип турар. Саар инек бүрүзүнүң чем рационун шын тургускан бис. Чижээ, хүнде оларның бирээзи-ле 30 кг силосту, 3 кг концентратты, 8 кг саваңны болгаш минералдыг чемнерни четчири-биле чип турар. Мал чеминиң хандырылгазын, ону фермага эккеп чедирерин таарымчалыг организастааны бистерге, саанчыларга улуг дузалыг.

Ферманың анныктары бүгү улустуң байырлалы — бөгүнгү соңгулда хүнүн күш-ажылчы чедиишкиннер-биле демдеглээр дээш калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкен, бо хүннерге чедир ферма күрүнеге 31 тонна 833 кг сүттү дужааган, квартал планын 67 хуу күүсеткен.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге сорук кирген анныктар коммунистиг күш-ажыл бригадазы деп бедик атты бо чылдың июль айга чедир чедип алыр бедик сорулганы мурнунга салган. Мен бодум коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик ат дээш демисежип турар мен, орта чедиишкинниг болур дээш бүгү кужумну, мергежилимни салыр мен.

М. КАРА-КЫС,
совхозтуң саанчызы.

Хойжунуң күзели

Нитиниң хой малын чеди чыл дургузунда малдап келдим. Партияның болгаш чазактың ачызында бистиң амыдыралывыстың чыл бүрүде, харын-даа хүн бүрүде чаартынып, сайзырап турарын кижи боду безин эскербейн баар. Бир билип, көрүп келирге-ле чаа чүүлдер кайы хөй апарган болур. Топтап бодап кээрге, сөөлгү ийи чылдарда бистиң совхозтуң суурy, ажыл-агыйы, техника кужу дыка-ла сайзырап, өзе берген болур-дур.

Мен бодум безин энир чылга чедир өгге чурттап чораащ, ам бажыңныг болдум. Эки ажылдаарга совхозка-даа, кижиниң бодунга-даа ажыктыг деп чүвени бодумнуң чуртталамдан шуут бүзүрээн мен. Эрткен чылын 600 хире хойну малдап, төрүүр чүс хой бүрүзүнден 102 хураганы доруктуруп, бир хойдан-на 2 килограмм ажыг дүктү кыргаан бис. Ам мээң кодамда 700 ажыг хой бар. Бо чылын төрүүр чүс хой бүрүзүнден 105 хураганы доруктуруп, 2,5 килограмм дүктү бир хойдан-на кыргып алыр хүлээлгени алган мен.

Бо хүлээлгени күүседири кижиниң бодунуң күш-ажылындан улуу-биле хамааржыр. Ындыг болза-даа совхозтуң дирекция черинден хамааржыр чүүлдер база-ла хөй дээрзин чугаалаза чогуур. Эрткен күзүн хову сигенин кестирип турда-ла Чедер шынаазының сигенин кезери күш четтинмейн барган. Бир эвес малчыннарга аът, машина берген болза, бодувус ону кезип алыр турган ийик бис. Мал суггарар суг айтырыгы бисте бергедеп турар. Ындыг турбуже кудуктарны хандыр каспааныындан хөй суг үнмес, а өрүмнээр кудуктуң аксынга чылыглаар бажың чогундан кыжын ол кудук ажыглаттынмас. Бо айтырыгны дарый шиитпирлээри күзенчиг-дир.

М. АКАН-ООЛ,
совхозтуң хойжузу.



ЧУРУКТА: Хойжу М. Акан-оол.

Чер ажылының өзүлдези

1961 чылдың январь 1-ден 1963 чылдың январь 1-ге чедир (га-биле)



Ооң иштинде





Улам-на немежип турар



— «Ре-ре», «ми-и» кылдыр ойнавыт — деп, башкы ноталарның аас-биле ырлавышаан, сандайда олурган бичии баянистиң мурнунда ажып каан ноталар кыдыраажынче салаазы-биле айтып каап олурган.

— Ам «Бичии польканы» ойнап көрем, ону база өөренип алган боор сен, аа?—дигеш, оолдуң польканы канчаар дужүрүп бижип алганын хынай каавыткан: — Полька дээрге хөглүг, шимченгир ойнаар ужурлуг танцы болгай. Темпизин шөйүп ойнап болбас эвеспе—деп, башкызы ону чугаалааш, өөреникчизиниче «эгеле» дээнзиг бажын согаш кылды. Бичии чиңге салаалар баянның базар «сөөктерин» шимченгир кырлап, чүгүре берди, кайгамчык хөглүг, бир дески куттулган аялга өрээл иштин дола хона берген...

Бо болза Чедерде эрткен чылын күзүн ажыттынган уругларның музыка школазының эргелекчизи Владимир Куприянович Гусельниковтуң урок эрттирип турары ол. Музыка школазының ажыттынганы чедержилерниң культурлуг амыдыралының хүн бүрүдеги өзүлдезиниң база бир тодаргай херечизи болган болгаш совхозтуң ажыл-ишчилериниң анныяк салгакчыларынга ёзулуг үнелиг белек болган. Школада бо баштайгы өөредилге чылында безин 40 ажыг бичии чаштар хаара туттунган чорук оларның музыкага улуг сонуургалдыын көргүзүп турар.

— Бичии музыкантылар өөредилге программазын чедиишкинниг шиңгээдип ап турар. Бисте өөренип турарлар сес чыл школазының өөреникчилери болганда нити өөредилгезинден чардыктырбас дээш бүгү кичээнгейни ынаар угландырган бис. Ол хиреде-ле чамдыктарын баяндан азы пионинодан эраи деп салдыктырар суг болгулаар-дыр —деп, пионино башкызы Х. К. Төртен-оол биске чугаалаан.

Бичии хөгжүмчүлерниң аразында ам безин хөйге боттарының талантызын көргүзе бергеннер кайы хөй. Школачыларның концерттеринге «Хөглүг кастар», «Эжишкилер каттап чоруткаш», «Харлыг кыш» дээн чергелиг ырларны ёзулуг чараш ойнап турар апаргылаан уруглар бар. Ындыг талантылыгларга Валера Ондар, Гена Ондар, Саша Алымов, Олег Каменков, Митин Ооржак оларны хамаарыштырып болур.

Уругларның музыка школазында совхозтуң анныяк ажылчыннарынга кежээки музыка курузу база ажылдап турар. Ында амдызында чүгле дөрт механизатор өөренип турар, башкыларның хостуг үези көвүдей бээри билек аңаа өөренирин күзеп турар тараажылар, механизаторлар эвээш эвес.

Суурнуң чурттакчыларының культурлуг амыдыралы чыл келген тудум-на улам өзүп турар. Совхоз төвүнде кыска үениң дургузунда культураның ёзулуг одаглары туттунгулаан: делгем кодээ клуб, библиотека, чаа столовая, чунар бажың, баш таарыыр чер, ийи улуг корпустуг сес чыл школазы, ийи магазин болгаш оон-даа өске.

Кодээ клубка совхозтуң тараажылары хөглүг дыштаныглгаларны эрттирип, анныктарының бот-тывынгыр урам чүүл бөлгүмү доктаамал ажылдап турар. Бо бүгү культурлуг өзүлдениң тодаргай херечизи болу берген.

Чурукта: музыка школазының башкызы Х. К. Төртен-оол кончуг эки өөредилгелиг Люба Ондар-биле кичээлдеп олур.



Совхозтуң төвү чыл бүрүде-ле өзүп, чурттаганын, культура-амыдыралдын болгаш бүдүрүлгениң тудуглары удаа-дараа ажыглалга кирип турар. Эрткен чылын суурга 54 чуртталга бажыңнары ажыглалга кирген. Ооң иштинде суурда эң баштайгы 2 каът улуг бажың бар. Бо чылын 84 чуртталга-бажыңнарын тудары планнаттынган.

ЧУРУКТА: «Тиилелге» совхозтуң төп суурунуң бир кудумчузу.

ТЕХНИКА ӨСКЕНИ-БИЛЕ...





Бо совхоз чүгле Таңдының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелинде эвес, харын-даа бүгү республикада эң улуг тараалаң ажыл-агыйларның бирээзи. Эрткен соңгулдадан бо соңгулдага чедир үениң дургузунда тараажылларның күш-ажылын чиңгедир кодээ ажыл-агыйның янзы-бүрү машиналары-биле совхоз үзүктел чок хандыртынып келген. 1961 чылда янзы-бүрү маркалыг 99 трактор, 69 комбайн болгаш 27 автомашина совхозка бар турган, а бо чылын совхозтуң машина-трактор парыгы 116 тракторлуг, 122 комбайнныг болгаш 49 автомашиналыг улуг ажыл-агый кылдыр өзе берген.

Совхозта техниканың хүн бүрү көвүдеп турары-биле чергелештир механизатор кадрларының улам-на хөй санныг отряды чугула негеттинип турар апарган. Техниканы эки башкарып билир, комбайннар болгаш тракторларның база өске-даа техниканың ёзулуг ээлери — мурнакчы механизаторларның хүрээлени ында өскен. Эрткен куску дүжүт ажаап алыышкынының үезинде совхозтуң мурнакчы механизаторлары Ондар Доржу биле Дамдар Доржу оларның ады-сураа бүгү республикага билдингир апарган. Оларның кайызы-даа аңгы үеде часкы тарылгага техника септелгезинде чедиишкинниг ажылдап турар. Ол ышкаш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, совхозтуң мурнакчы механизаторларының бирээзи Ондар Борбааңды төп шаңда үрезин арыглаар машиналарның механиги болуп, чүткүлдүг ажылдап кыштаан.

Механизатор кадрларының белеткели бо чылын республиканың бүгү-ле ажыл-агыйларында ышкаш, совхозтуң бодунда база эгелээн. Трактористер курузунда шупту 45 кижи хаара туттунган. Олар неделя санында-ла дөрт хүн уламчылап өөренип турар.

— Техниканың чаа өннүктери —бистиң трактористер курузунда совхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында ажылдап турар кижилер улуг сонуургалдыг өөренип турар: мында ийи бызанчы, пилорамада ажылдап турар дөрт кижи, харылзаа ажылдакчызы дээш кымны чок дээр! Механизатор мергежили чедип алырын күзээн бистиң ажылчын кыстарывыстың хөй санын барымдаалааш, оларның тускай бөлүүн база организастаан бис. Ол анныяк кыстарның улуг нурузу хүндүс совхозтуң төп шаңынга ажылдап хүнзээр, а кежээ-ле бээр базыптарлар. Бо хүн уруглар бөлүү практиктиг кичээлдер эрттирип турар — деп, курстуң башкызы, совхозтуң механиги Н. П. Колмаков бистиң-биле беседазынга чугаалаан.

Техника башкарарынга, ооң билдилиг чаа өннүктери болур механизатор мергежилдиң теориязын шиңгээдип алырынга кызымаккай өөренип турардар база мында эвээш эвес. Оларга В. Хүүраккай, В. Ламбыт, О. Көртик-оол болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур. Апрель 1-ге чедир олар өөредилгезин дооскаш, төрээн совхозунуң тараа шөлдеринче үнүптерлер.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Ондар Борбааңды-биле төп шаңның эргелекчизи Николай Кочетков олар үрезинниң шынарын хынап турлар. **Солагай талаңы чурукта** — совхозта трактористер курузунуң кичээлинде Виктор Хүүраккай.

Массаның күжүнге даянгаш...

Совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдери, ажылчы чоннарның материал-культурлуг херегледдерин хандырары, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чонну калбаа-биле киириштирери, планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче ажыл-ишчилерни мобилизастаары кодээ Советтиң кол сорулгазы болур. Ынчангаш бистиң Чедер кодээ Совединиң бодунуң бүгү организас-массалыг ажылын бо сорулганы күүседиринче угландырып турар.

Партия, профэвилел болгаш өске-даа организациялар-биле, совхозтуң дирекциязы-биле дем каттыштырганш, кодээ Советтиң чорудкан хемчеглери өөрүшкүлүг түңнелдерни берип турар. Совхоз эрткен чылын күрүне мурнунга кол-кол хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Бо ажылдеректе ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле кодээ Советтиң депутаттарының, активиниң ролю улуг болган дээрзи билдингир.

Совхозтуң ажыл-агыйының өзүлдези-биле чергелештир оон төвү чыл келген тудум-на калбарып, сайзырап турар. Чүгле эрткен чылда безин Гагарин кудумчузунда 20, Новая кудумчуда 12 чаа чуртталга бажыңнары ажыглалга кирген. Эң баштайгы ийи каът бажын туттунган. Музыка школазы, баш тарыыр чер, столовая чергелиг культура-амыдыралдың черлери улам-на немежип турар. Оон-биле холбаштыр суур чаагайжыдылгазының айтырыы кодээ Советтиң бир чугула сорулгазы болур. Ынчангаш бо дугайында айтырыгны кодээ Советтиң сессиязынга ийи удаа чугаалашкан. Оон шиитпирлерин амыдыралга боттандырып, эрткен чылын суурга 1200 ыяштарны тарып олурткан. Суурнуң артында ногаан куржаг тургузар черни кажаалап, хөрзүнүн андарган болгаш ында 900 ажыг ыяштарны тараан.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга массаны калбаа-биле киириштирерине ажылчы чоннарның бот-тывынгыр хөй-нити организациялары чугула рольду ойнап турар. Квартал, кудумчу комитеттери, херээженнер чөвүлели, ада-не комитеди, улусчу дружина, эш-хуузунуң суду чижектиг организациялар бисте чаа чүгл болуп, чоннуң чогаадыкчы, тывынгыр чоруунуң өзүлдезин херечилеп турар.

1961 чылда болган соңгулдага кодээ Советтиң депутаттарынга 20 кижи соңгуттурган турган болза, ам 25 кижи соңгуттурар. Ооң аңгыда район Совединге 9 депутаттарны бистиң кодээ Советтиң ажылчы чоннары соңгуур. Депутаттарга кандидаттар кылдыр депшиткеннер болза механизаторлар Д. Доржу, М. Сандан-оол, бригадир Г. Шаталов, саанчылар М. Кара-кыс, Б. Көкей, хойжу М. Акан-оол, башкы Е. Гусева чижектиг мурнакчы кижилер болуп турар. Кандидаттарның аразында мурнунда депутат турган база катап депшиттирип, чонга улам-на идегеттирип турар кижилер база бар. Чижээ, П. Хертек, Д. Биче-оруг, А. Юргевич болгаш оон-даа өскелер кодээ Советтиң депутаттары турган, боттарының депутат хүлээлгезин эки күүседип, соңгукчуларының идегелин шынзыктырган, ам база катап депшиттиргеннер.

Ажылчы чоннарның, ылангыя ырак одарларда малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидери ам үеде чугула сорулга кылдыр салдынган. Ынчангаш бо чылын бистиң совхоз 84 чурттаалга бажыңнарын тудар. Ооң иштинде малчыннарга 15 бажыңнарны, 7 чунар бажыңнарны, 4 кызыл булуңнарны тудар. Ол планның күүселдезин чедип алыр талазы-биле кодээ Совет шиитпирлиг хемчеглер алыр.

Кодээ Советтиң ажылында четпестер ам-даа хөй дээрзин миннир ужурлуг. Ынчангаш кодээ Советтиң чаа соңгудар составы соңгукчуларның чагыгларынга үндезилээш бодунуң ажылын улам сайзырангайжыдып, чон ортузунга организастыг ажылче кол кичээнгей салза чогуур.

Х. ОНДАР,
кодээ Совет даргазы.

Совхозта школа

Бистиң школавыс совхозтуң нити өзүлдези-биле чергелештир база соксаал чокка өзүп, хөгжүп турар. Ол дугайын мындыг чижек безин херечилеп турар. 1960—1961 өөредилге чылында өөреникчилерниң саны 172 кижи турган болза, бо өөредилге чылында 295 кижи чедир өскен.

Школаның материалдыг баазазы быжыккан. Школачыларның күш-ажыл мергежилинге өөренир мастерскаязы чок турган болза, ам чогуур чепсек-херекселдер-биле дериттинген мастерская бар. Химияның, физиканың болгаш бажың ажылының кабинеттери долу дериттинген.

Бистиң сес чыл школавыс чогуур эртем-билиглиг башкы кадрлар-биле эки хандыртынган. Дээди эртемниг башкыларның саны көвүдээн. Олар анныяк салгакчыларны кижизидерниге бүгү арга-мергежилин илередип, бүгү кужун салып турарлар. Орус дыл болгаш литература башкызы Е. Е. Гусева эң эки түңнелди чедип ап турар. Ийиги улдунда оон өөреникчилеринде багай демдек чок болган. Ол ышкаш төрээн дыл башкызы З. Д. Сапогова өөреникчилерге быжыг билигни берип, башкылаашкынга депшилгелиг чаа аргаларны ажыглап турар.

Бистиң школаның коллективи коммунизмниң ёзулуг тургузукчуларын кижизидер деп хүндүлүг хүлээлгезин моон-даа ынай алдарлыы-биле күүседир дээш могаг чокка ажылдап турар.

П. ХЕРТЕК,
школа директору.

Күрүнеге белеткелдер

(1961 чылдың январь 1-ден 1963 чылдың январь 1-ге чедир (тонна-биле)







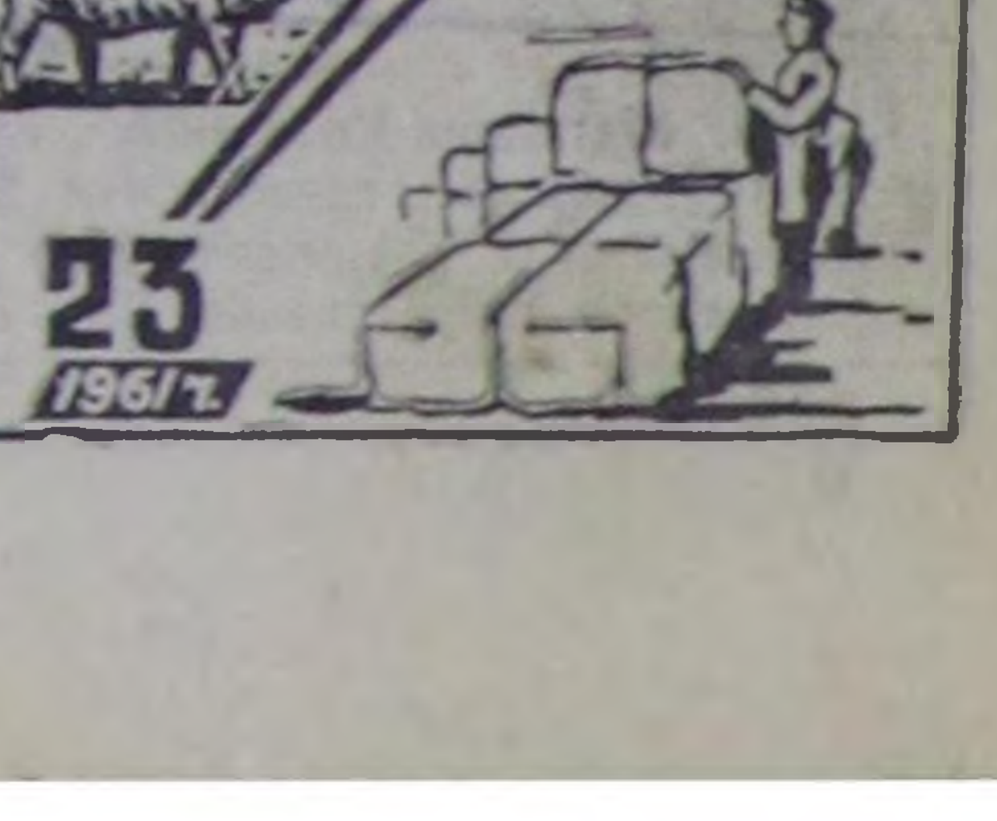

Москва хоорайның Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга эш Н. С. ХРУЩЕВТУҢ чугаазын даштыкыда канчаар көрүп турары

УЛУСТАРНЫҢ ТАЙБЫҢЫ БОЛГАШ ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның төп солуннары Москва хоорайның Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң чугаазын бирги арыннарынга парлап үндүрген.

«Дүүн бодунуң соңгукчуларының мурнунга Н. С. Хрущев улустар аразында тайбыңның болгаш бот-бодун билчир чоруктуң херээниң тиилээринге бодунуң күштерин могаг чокка салыр талазы-биле Совет чазактың беленин база катап бадыткаар болгаш тодаргай бадыткалы» деп «Земеделско знаме» солун бижээн.

Совет чазактың удуртукчузунуң чугаазы тайбың дээш демиселчилерниң хүрээлелинге чаа бүзүрелди сорук киирген дээрзин ол солун бижээн. Ол чугаа дайынга болгаш дарлалга удур хүн бүрүнүң демиселинге улустарны чалгынналдырган.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДИҢ ТОДАРГАЙ ПРОГРАММАЗЫ

БЕРЛИН. (СЭТА). Москва хоорайның Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң чугаазы ГДР-ниң парлалгазының кичээнгейиниң төвүнде. Бо чугаа болза улуг ужур-дузалыг болгаш тайбың дээш, янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ доктуннаашкыны дээш демиселдиң тодаргай программазы болур дээрзин солуннар чаңгыс эп-сеткил-биле демдеглеп турар. Берлинниң демократтыг солуннары Н. С. Хрущевтуң чугаазының тодаргай допчулалын улуг эгелер-биле парлап үндүрген.

ГДР-ниң Тайбыңның немец чөвүлелиниң чиңгине секретарының оралакчызы Рихард Пенкнерниң бистиң корреспондентивиске медеглээни болза: Герман Демократтыг Республикада тайбыңның талалакчылары бистер Москвада соңгукчуларның мурнунга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын онза сонуургал-биле дыңнатывыс.

ГДР-ниң хамаатылары Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг политиказын бүгү күштери-биле деткип турар. Бодунуң соңгукчуларының мурнунга Н. С. Хрущевтуң тайылбырлааны тайбыңның программазы тиилелгени чедип алыр. Келир үениң идегелдиг программазы ол-дур.

КОЛ САГЫШ САЛЫЫШКЫН— ТАЙБЫҢ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Калинин округтуң соңгукчуларының хуралынга Н. С. Хрущевтуң чугаазын Венгрияга улуг сонуургал-биле уткаан.

Венгрияның бүгү солуннары Н. С. Хрущевтуң чугаазының допчулалын парлап үндүрген. «Непсава» солун чугааның допчулалын «Совет даштыкы политиканың кол угланыышкыны чүдел дизе, тайбыңны быжыглаарында, тайбың кожа-хелбээ доктуннаашкынның принциптерин бадыткап турарында» деп эге-биле бирги арнынга парлаан.

КУБАГА УЛУГ СОНУУРГАЛДЫ БОЛДУРГАН

ГАВАНА. (СЭТА). Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга Н. С. Хрущевтуң чугаазы Кубаның найысылалынга улуг сонуургалды болдурган. Түс черниң радио станциялары чугааның допчулалын оон Москвадан кээп турарының хиреп чергези-биле дамчыдып эгелээн болгаш Куба дугайында чугаалаан чүүлдерни онзалап демдеглеп турган. Бежээ үнер «Диарио де ла Тарде» солун Н. С. Хрущевтуң чугаазының допчулалын улуг эге-биле бирги арнынга парлап үндүрген.

ТАЙБЫҢНЫҢ САЛЫМ-ЧОЛУНУҢ ДУГАЙЫНДА САГЫШ САЛЫЫШКЫН

БЕЛГРАД. (СЭТА). «Борба» солун соңгукчуларның мурнунга Совет чазактың баштыңының чугаазының допчулалын «Баске дайын херек чок. Совет Эвилели капитализм-биле тайбың сорулгага чаржырын күзеп турар» — деп Н. С. Хрущевтуң ол сөстерин улуг ужуктер-биле бирги арнынга парлап үндүрген.

Н. С. Хрущевтуң медеглээни-биле алырга, бүгү күрүнелер, бирги ээлчегде улуг күрүнелер болза ракета-ядролуг чепсектиң чүс чылында тайбың кожа-хелбээ доктуннаашкынның политиказы кара чаңгыс угаазылалдыг политика болур дээрзин сөс кырынга эвес, а херек кырынга миннир ужурлуг дээрзин солун демдеглээн. Тайбыңның салым-чолунуң дугайында доктаамал сагыш салыышкынын илергейлевишаан. Н. С. Хрущев ракета-ядролуг дайынның айыылындан бистиң бөмбүрзекти камгалап алыры-биле чепсегленишкинни бүгү-нииити болгаш бүрүн дужурерин чедип алырынга Совет чазактың беленин база катап илергейлээп дээрзин солун демдеглеп турар.

«Политика», «Виесник», «Ослобождене» болгаш Югославияның өске-даа солуннары Н. С. Хрущевтуң чугаазын бирги арыннарынга чырыткан.

УГААЗЫЛАЛЧЕ КЫЙГЫРЫГ

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). «Ди Ваархейт» солун Калинин округтуң соңгукчуларының хуралынга Н. С. Хрущевтуң чугаазының дугайында тодаргай дыңнадыгны бирги арнынга парлаан. Герман болгаш барыын берлин айтырыының, а ол ышкаш чепсегленишкинни дужурериниң айтырыының талазы-биле Совет чазактың баштыңының айыткан чүүлдеринге онза кичээнгейни дыңнадыгга көрүндүрүп турар.

Н. С. Хрущев «чепсегленишкинни дужурер дугайында айтырыгга эң боттуг туруштуг ээлээринче барыын талакы күрүнелерни кыйгырып тур» деп «Дер Тагесшпигель» солун демдеглээн. «Берлинер Морненпост» солуннуң бижип турары болза: «совет премьер-министр тайбың кожа-хелбээ доктуннаашкынның политиказын атомнуг чүс чылда амыдыралга кара чаңгыс арга кылдыр база катап мактады».

БИРГИ АРЫННАРЫНГА

ТОКИО. (СЭТА). Японияның «Иомиури», «Асахи» болгаш «Майнити» деп эң улуг солуннары Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга Н. С. Хрущевтуң чугаазының допчулалын парлап үндүрген. Киодо Пусин агентилел чугааның тодаргай допчулалын можу солуннарынче база дамчыдып берген. «Майнити», «Иомиури» болгаш «Санкэй симбун» солуннарның Н. С. Хрущевтуң чугаазының допчулалын парлаан арыннарының эгезинде демдеглээни: «Улустар аразында маргылдааларны чугаалажыышкыннарның аргазы-биле шиитпирлээр. Кара чаңгыс арга — тайбың кожа-хелбээ доктуннаашкынның оруу». «Варшава Керээзиниң организациязы биле НАТО-нуң аразынга керээ эргежок чугула. Германия-биле тайбың керээ — чепсегленишкинни дужурериче орук», «Хрущев тайбың кожа-хелбээ доктуннаашкынның эргежок чугулазын демдеглеп база коммунистиг лагерьни быжыглаарынче кыйгырып тур».

Найырал болгаш бот-бодунга дузалажылганың үндезининге

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Найырал болгаш бот-бодунга дузалажылга дугайында совет-моол керээзге болгаш экономиктиг база культуралыг кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага ат салганының оюнга холбаштырган мурнуку чүүлүн «Унэн» солун «Найыралдың болгаш бот-бодунга дузалажылганың 17 чыл болганы» деп эгениң адаанга парлап үндүрген.

Социализм тургузуушкунунга моол улустуң бүгү-ле чедиишкиннери болза улуг совет улустуң бүгү талалыг харам чок дузаламчызының үре-түңнели-дир деп, чүүлде чугаалап турар.

Коммунизмни тургузуп турар чурт-биле бот-бодунга дузалажылганың болгаш кады ажылдажылганың ачызы-биле Моолдуң ажылчы чоннары бодунуң төрээн чуртун хожудаңгай мал ажылдыг турганындан аграр-индустриалдыг чурт болдурган.

Амгы үеде Моолдуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң продукциязы чурттуң нииити продукциязының барык-ла кезии болуп турар. Дөртен чылдарда бүгү бүдүрүлгелерниң чыл дургузунда бүдүрүп турганы хире продукцияны ам үлетпүр бүдүрүлгелери чаңгыс-ла ай иштинде бүдүрүп турар деп, мурнуку чүүлде айтып турар.

Капитал чурттарында аңгы демисели

АКШ. Нью-Йоркта эң улуг төс америк солуннар 81 хонукта үнмейн келген. Ол солуннарның нииити тиражы 5.7 миллион санга чедип турар. Үш муң ажылчыннар — парлакчыларның профэвилелиниң кежигүннери ажыл төлевириң көвүдедирин болгаш администрация чери чаа машиналарны ажыглалга кииргенде ажылдан үндүрер чорукту чорутпазының магадылалын тургузарын негеп турар.

Ажыл соксадылыышкынын таарыштыр шиитпирлээр дээш бүгү оралдажыышкыннар буураашкын-биле доозулган.

УРУГВАЙ. Ажылчы чоннарның ажыл соксадылыышкынының ужуундан болгаш оларның негелделерин хандырарындан эрге-чагыргаларның ойталааныының уржуундан болдунган дүшкүүрлүг байдал чуртта үргүлчүлевишаан. Электротелефон компаниязының ажылдакчыларының ажыл соксадылыышкыны үргүлчүлеп турар. Хоорай транспортунуң ажылдакчыларының ажыл соксадылыышкынын албан ёзузу-биле соксаткан болза-даа, электроэнергияның чедишпейн турарының ужурунда транспорт чепсек-херекселдериниң элээн кезии саңдараан. Чурттуң чамдык районнарынга үскүлежиишкиннер кыптыгып үнген. оларны таарыштыр шиитпирлээри-биле чепсектиг солдаттарны болгаш полицияны ынаар чорудар ужурга таварышкан.

Национал чазак чөвүлелиниң чанында «министерстволар аразының командылалы» тургускан, ында иштики херектер, камгалал болгаш хөй-нииити ажылдар министрлери кирген. Ол командылал ажыл саңдараткан — электротелефон станцияларның дериглезин үреп каапкан деп ажыл соксатканнарны буруудадып, электротелефон компаниязының бүгү техниктиг ажылдакчылары полиция эргелелинге келген турарын негеп, аңаа келбес болза кезедилгениң чогуур хемчеглерин көргүзер деп оларга кыжанган.

Электротелефон компаниязының ажылдакчыларының профэвилелиниң удуртукчулары парлалга конференциязын кылган болгаш аңаа ажыл соксатканнарны истеп-сүрүп турары дээш эрге-чагыргаларның алынга шыгыы буруудадыышкыннарны кылган. Профэвилелиниң удуртукчулары болза ажыл соксатканнар ажылды саңдараткан дээр дугайында албан кижилериниң болгаш чамдык солуннарның дыңнадыгларын бүрүү шаап, ажыл соксадылыышкынынга үнген ажылчыннарның орнунга эрге-чагыргаларның айтыышкынын ёзугаар киирген шериг электриктериниң ажылдап билбезинден бүдүрүлгелерге дериглгениң үрелир чоруктары болдунганын тайылбырлаан.

Ажылчыннарның болгаш хөй-нииитиниң дыка хөй организациялары ажылчы чоннарның ажыл соксадылыышкынын деткип үнген. Ажыл соксатканнар-биле эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкининче каттыжынар деп бүгү ажылчы чоннарны ол организациялар боттарының парлап үндүрген медеглелинде кыйгырган.

ФРАНЦИЯ. Парижтиң эмнелгелериниң ийи муң ажыг ажылдакчылары сан министерствозунуң бажының баарынга болган чыскаалга киришкен. Чыскаалдың киржикчилери «Ажыл төлевирин көвүдедир!», «Аарыг кижи бүрүзүнге орунну хандырар!» деп бижимелдиг плакаттарны туттуп алгаш чоруп турган. Чыскаалчыларны тарадып сывырар дээн полицияның ораллажыышкыны чаржынчыг болган.

ЯПОНИЯ. Боттарының амыдыралчы эргелерин камгалаары-биле япон ажылчы чоннарның чаңгыс аай хөделиишкиннеринге февраль 15-те киришкени дээш, күрүне демир оруктарының ажылчыннарынга удур дерзин үүлгедиглер калбарган. Тасакиде күрүне демир оруктарының администрациязы профэвилел организациязының удуртукчуларын баштадыр 28 ажылчыннарга. Осакада Теннодзиниң демир орук бедириниң администрациязы түс черниң профэвилелиниң даргазын баштадыр 45 ажылчыннарга кеземче көргүскен. Саппорода күрүне демир оруктарының эргелели 330 ажыг демир орукчуларга калыг хемчеглени онааган. 23 ажылчыннарны ажылдан үндүрген. оон иштинде Хоккайдонуң демир орукчуларының профэвилелиниң штавының даргазы база бар. Олардан өске демир орукчуларга штрафтарны онааган болгаш ажыл төлевирин база кызырган.

МУРНУУ КӨРЕЙ. Сеулда Миван компанияның ажылчыннары ажылдан 40 ажылчыннарны үндүргениниң удурланыышкынның демдээ кылдыр ажыл соксадылыышкынын үргүлчүлеп турар. Ажыл соксатканнар администрацияга элээн каш негелделерин киирген, оон иштинде ажыл төлевирин бедидер болгаш оларның дуруум чок ёзу-биле ажылдан үндүрткен эштерин ажылга катап киирер дугайында негелде бар болган.

(СЭТА).

ЙЕМЕНГЕ УДУР АГРЕССЧИ ҮҮЛГЕДИГ

КАИР. (СЭТА). Чоокта чаа англи шериг кезектери Йемен Араб Республиканы Хариб районунга артиллерия-биле адып боолааны-биле холбаштыр ЙАР-ның президентизи Салляль агрессияны соксадыры-биле күженишкинни кылырын дилеп, КНО-нуң чиңгине секретары У Тантга, Айыыл чок чорук чөвүлелиниң даргазынга болгаш КНО-нуң Кол Ассамблеязының даргазынга телеграмма чорудкан.

Танкыларга деткиткен англи кезектер Харибтиң йемен районунга шургуп кирип келгеннер деп, телеграммада демдеглеп турар. Англияның шериг-агаар күштери Харибтиң йемен районундан үнерин негээн йемен шериг кезектериниң турган черинче хуудустар октап, дайга кирбес болза самолёттардан бомбалаар бис деп кыжанып турган. Йемен девискээрже Сауд Аравиядан кирер хөлезиленикчилерни деткиир сорулга-биле ол бүгү чүүлдерни үүлгеткен деп, телеграммада чугаалап турар.

Англияның ужар чүүлү Харибче халдаашкынны кылган-дыр деп, телеграммада айыткан. Йемен Араб Республика ол үүлгедигни бодунуң тускай доктуннаашкынын хажыткааны, улустар аразының тайбыңынга кыжаныг болгаш КНО-нуң Уставын каржызы-биле хажыткан чорук-тур деп көрүп турар. Ол агрессияны доп-дораан соксадыр дээш батын хемчеглерни алырын Йемен негээн. Йемен Республика бодунуң тускай доктуннаашкынын, бодунуң девискээрин болгаш бодунуң хамаатыларын бүгү-ле болдувар аргалар-биле камгалаар эргени бодунга кадагалавырзап турар.

«Англи чепсектиг күштериниң талазындан чүдек-бужар интервенция ол районга болгаш бүгү делегейге тайбыңга кыжаныгга чедирбес деп идегеп тур бис. Бис бодувустуң девискээривистиң сөөм чер бүрүзүн камгалаар болап турарывысты сигерге шынзыдып тур бис» деп телеграммада айтып турар.

Өскениң холу-биле

ПЕКИН. (СЭТА). Мурнуу-Чөөн Азияның улустарының таарзынмас хөделиишкиннерин базарынга «тускай сорулгалыг отрядтар» кылдыр филиппин чепсектиг күштерин ажыглаарын АКШ-тың чазаа саналдаан деп Филиппинниң «Манила кроникл» солуну бижээн дээрзин Синьхуа агентилел дыңнаткан.

Чоокта чаа Вашингтоңга Пентагоннуң албан кижилери биле Филиппинниң камгалал министри Л. Перальтаның аразынга болган чугаалажыышкыннарга ол саналды кылган.

Бо саналды ёзугаар Филиппинниң «тускай сорулгалыг отрядтары» Азияда Лаос болгаш Мурнуу Вьетнам ышкаш ындыг «дүвүрээзиниг районнарда» АКШ-тың турар шериглеринге каттыжар ужурлуг. Ол отрядтар шалыңны америк чазактан алыр.

Ол-ла сорулга-биле АКШ Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарынга «онза» дайыннарны чорударынга тускай сорулгалыг отрядтарны филиппиннерден болгаш гавайжылардан белеткеп турарын солун дыңнаткан.

Редакцияның АДРЕЗИ:
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, кедээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийни амыдырал-килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуга килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харыысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00274. Культура министерствозунуң типографиязы

КҮШ-КУЛЬТУРА болгаш СПОРТ

Зона маргылдаазынга келген бистиң аалчыларывыс

Хостуг хүреш МАСТЕРЛЕРИ

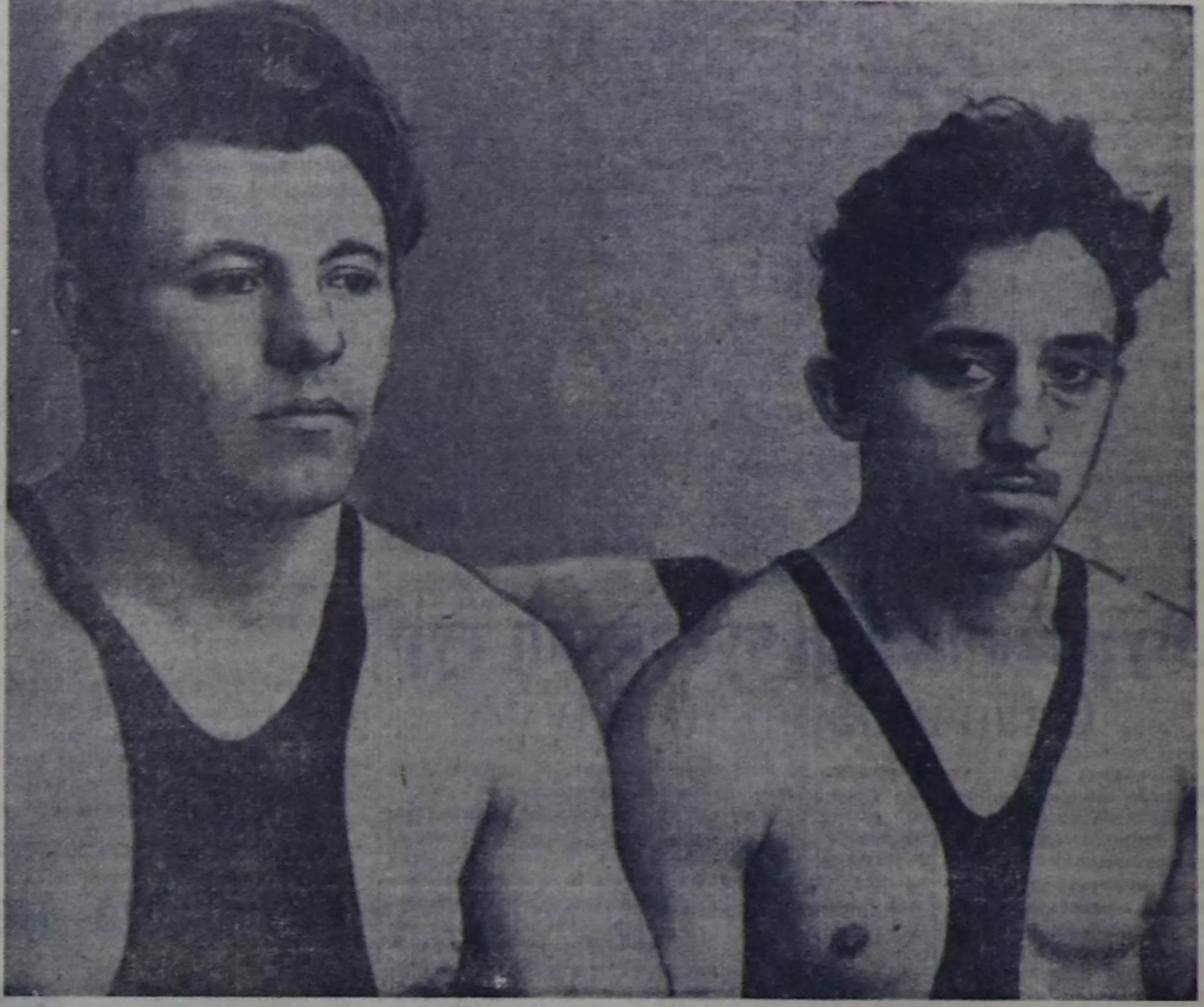

Бистиң республиканың спортчу амыдыралында бо хүннерде онзагай болуушкун болза хостуг хүреш талазы-биле Сибирь зоназының маргылдаазының Кызыл хоорайда бөгүн эгелеп турары болур. Өске областар болгаш крайлардан келген мөгелерниң аразында деңзизиниң аайы-биле хостуг хүрештиң спорт мастерлери, бирги разрядтыктер улуг муруузу болуп турар.

Хостуг хүрешке сонуургалдыг, оон дугайын допчу-даа бол дыңнаарын күзээр бистиң номчукчуларывыстың кичээнгейинге хүрештиң бо хевириниң талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастерлеринге сөстен берээлиңер:

АЛЕКСАНДР ИВАНОВИЧ ВАХТЕЛЬ — Кемерово областың командазының киржикчизи, ССРЭ-ниң спорт мастери.

—Хостуг хүреш Тывага чаа нептерелди алган дээрзин мээң тыва өңнүктерим чугаалап берди. Ындыг болганда хостуг (вольная) хүреш деп чүге ынчаар адааның «Шынның» номчукчуларынга баштай кысказы-биле таныштырары артык эвес боор деп бодап-дыр мен. Хүреш дээрге эң-не делгереңгей, янзы-бүрү хевирлиг спорт. Япон, француз, классиктиг, хостуг хүреш дээш. оон ыңай Совет Эвилелиниң улустарының национал хүрештерин безин ап көрүңер, берти дээрге—тыва национал хүреш бар-дыр. Ол-ла хүрештер шуптузу тускай чурумнарлыг, туттур, октажырының онзагай аргалары бар болгай. А оон иштинде хостуг хүреш болза чогум-на ол бүгү хүрештерниң кайызының-даа аргаларын ажыглап турган, бодунуң удурланыкчызын чогуур хемчээлдиг үениң иштинде дөжекке (партер) калбак чарнын дегзи октаар, азы чыштыр идер хүреш. Ынчангаш бо хүрештиң эң-не нептереңгей болуп турары ында."

Тыва АССР-ниң командазында бо маргылдаада киржип турар мөгелерге болгаш черле бүгү киржикчилерге амгы маргылдаа хостуг хүреш талазы-биле арга-дуржулга солчурунуп школазы болур боор дээрзинге бүзүрээр мен.

Бодумнуң чедиишкиннерим дугайын допчу чугаалап көрейн. Эрткен чыл меңээ элээн чедиишкинниг болган. Барнаулга болуп эрткен шак ындыг маргылдаага бодумнуң деңзимниң талазы-биле чемпион болуп үндүм. Калининград хоорайга болуп эрткен ындыг маргылдаага РСФСР-де аар деңзи талазы-биле ийиги черни алгаш келген мен. Спорттуң «Труд» эки-тура ниитилелиниң төп чөвүлелиниң Орджоникидзе хоорайга болган маргылдаазынга ол ниитилелдиң чемпиону болгаш Совет Эвилелиниң зона аайы-биле шилиндек мөгелериниң аразында Алма-Атага эрткен чылдың июль айда болуп эрткен маргылдаазынга үшкү черни ээлээр аргалыг болган мен. Бистиң командавыстың киржикчилери бо маргылдаага база багай эвес белеткелди эрткен. Ынчалза-даа канчап билир, баш удур чедиишкин дугайында чүнү-даа аазаары берге.

АНАТОЛИЙ ГАВРИИЛОВИЧ БРАЙКО — база ол-ла командазының киржикчизи, ССРЭ-ниң спорт мастери.

— Кандыг-даа хүрешке, ылаңгыя хостуг хүреш маргылдааларынга мээң деңзим дег, чиик деңзилиг мөгелер хөй киржир болурун көрүп келдим. Ынчалза-даа эрткен чылын бодумнуң деңзимниң аайы-биле Сибирьниң чемпиону болур аргалыг болган мен. Ооң-биле кады спорттуң «Труд» эки-тура ниитилелиниң төп чөвүлелиниң шаңналын (приз) алган мен.

Бөгүн эгелеп турар маргылдаага чиик деңзиниң мөгелери база-ла хөй киржир болбайн аан. Маңаа чедиишкин чедип албаза-даа моон өөредигни черле алыр-ла болгай. Кызыл хоорай бисти эвилең уткуп алды, зона маргылдаазының киржикчилериниң чылыг хүлээп алганы дээш тыва аңы-дүңма өңнүктеривиске өөрүп четтиргенивисти илередиксээн ийик мен.

• • •

ХОСТУГ ХҮРЕШ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СИБИРЬ ЗОНАЗЫНЫҢ МАРГЫЛДААЗЫНЫҢ эртер чуруму:

Бөгүн 15 шак 30 минута турда Национал хөгжүм-шии театрынга маргылдааның байырлыг ажыдыышкыны болур. Ол— 16 шакта доостур. Мөгелерниң деңзилээшкини эртенгиниң 8 шактан 9 шакка чедир күш-культура Бажыңының спорт залынга болур. 16 шактан маргылдаа эгелээр болгаш 22 шакта часпарлаар.

Март 4-те маргылдааның киржикчилерин деңзилээри күш-культура Бажыңынга эртенгиниң 8 шактан 9 шакка чедир чоруттунар. Хүрештиң эртенги программазы 11 шактан 15 шакка чедир болур, дүштеки часпар — 15 шактан 18 шакка чедер. Маргылдааның ол хүнгү кежээки программазы 18 шактан 22 шакка чедир болур.

Март 5-те эртенги программа база-ла 11 шактан 15 шакка чедер. Түңнел ужуражыышкыннар болгаш маргылдаа хагдынарының байырлалы 17 шактан 20 шак 00 минутада болур. Аңаа зона маргылдаазының киржикчилеринге тураскааткан улуг концерт болур.

Сибирь зоназының хостуг хүреш талазы-биле шилиндектериниң чадыг кырынга сегиржиир алыышкынын сонуургаан көөрүнче, маргылдаа көөрүнүң билезиин садып алырынче дадажыңар, эштер.

ЧУРУКТА: Кемерово областың мөгелери— ССРЭ-ниң спорт мастерлери А. И. Вахтель (солагай талада) биле А. Г. Брайко.

О. НАМЧЫЛАК.
Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

КОНЬКИЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Чоокта чаа болуп эрткен профэвилелдерниң V кышкы республика спартакиадазы коньки талазы-биле мурнуку чылдарда тургускулаан чамдык рекордтарның экижип турарын түңнел көргүскен. Ол маргылдаа болуп эрткен соон дарый февраль 28-те «Спартак» ниитилелиниң кышкы республика спартакиадазының коньки талазы-биле маргылдаазы эгелээн. Бо спартакиадада ол ниитилелдиң «Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттарның база Кызыл хоорайның үш чыынды командазы маргылдажып турар.

Херээженнерниң 500 метр дистанциязынга Л. Есарева (Кызыл) ийи хонук бурунгаар болуп эрткен профэвилелдер спартакиадазынга көргүзүүн 2,9 секунда кылдыр экижиткеш, бирги черни чаалап алган. Ооң көргүзүү 58 секунда. Ооң чаңгыс командада эштери Г. Соколова, В. Бородина олар дараалашкак 2—3 черлерни ээлээн.

500 метрге оолдарның чарыжынга Ю. Табуев (Кызыл) база чаа рекордту тургускан. Ол 5 чыл бурунгаар буревестникчи Г. Чащухинниң 46,6 секунда рекордун 46.1 секунда кылдыр чаарткан, ол дээрге кайгамчык эки чедиишкин-дир. Ю. Сухов, В. Мельников (кайызы-даа Кызыл) 48,6 болгаш 49,8 секундаларда маңнашкан.

1500 метрге херээженнерден бирги черни база-ла Л. Есарева ээлээн. А ооң даразын Г. Соколова, Манарова («Тыва даг-дүгү» комбинат) олар алганнар.

Юрий Табуевти бо маргылдаада база мактавас аргажок. Ол 300 метр дистанцияга профэвилелдер спартакиадазынга тургускан чаа рекордун база катап бедиткен. Юрий ынчаарда 5 минута 36,9 секундада маңнаан болза ам 5 минута 27,8 секунда көргүзүглүг болган.

А. КУМАЯК.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.



Кинотеатрларга

МАРТ 3-ТЕ

ТИПОГРАФИЯ КЛУВУ: «Чаа Гулливер» 11.30, 1.30, «Маршрут 99» 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.
ТМЭ «КЫЗЫЛ-ТУДУГ» КЛУВУ: «Чүгле статуялар ыттташпас» 5.30, 7.30, 9.20 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Айболит эмчи» 11.15, 1.15, «Арыг дээр» 3.15, 5.15, «Делегейниң онвологгары чөвүлежип тур», «Каролина Риекская» (делгем экранныг) 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10, «Шугумналчан рейс» 11.30, 1.30, 5.30, «Экии, Гнат!» 3.30, 7.30, «Белградтың старттары», «Экии, Гнат!» 9.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Огаҗ» 11.15, 1.15, «Кыс чораан чылдары» 3.15, «Курут рейс» (делгем экранныг) 5.15, «Аас-кежиин биле ужуражылга» 7.15, «Сетки кырында бомбуг», «Кыс чораан чылдары» 9.15 шактарда.

МАРТ 4-ТЕ

ТИПОГРАФИЯ КЛУВУ: «Ак кызыткыыш» 5.30, «Оожум Дон» (1 ги сериязы) 7.30, 9.20 шактарда.
ТМЭ «КЫЗЫЛ-ТУДУГ» КЛУВУ: «Ол чарыында» 11.30, 7.30, 9.20 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Валерий Чкалов» 11.15, 1.15, «Чүгле статуялар ыттташпас» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Савана болгаш Джунгар» (делгем экранныг) 10.30, 1.30, «Арыгда ыш» 3.30, «Каролина Риекская» (делгем экранныг) 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Экии, Гнат!» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ТАЙБЫҢ, ААС-КЕЖИК, КОММУНИЗМ ДЭЭШ!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хоорkомунун,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 5 вторник № 54 (5458).

Өртээ 2 көп.

УЛУГ ЧАҢГЫС ЭП

— Мээн чуртумда ышкаш кижилер ындыг шөлээн тынар өске чуртту билбес-даа мен—деп уткалыг ыры-биле март 3-те Россия Федерациязының, оң иштинде бистиң республиканың ажылчы чоннары соңгулдаже чорупп турганнар. Бүгү хоорайларның болгаш суурларның кудумчуларынга соңгукчулар эртенгиниң алды шак четпээнде-ле соңгулда участоктарынче шуужуп эгелээн. Олар чаңгыс-чаңгызы-биле, өг-бүлези-биле, харын-даа коллектив-коллективи-биле төнмес агым ышкаш чорупп турганнар. Боттарының чуртунуң, боттарының салым-хуузунуң ёзулуг ээлери—совет кижилер күрүне эрге-чагырганың органнарынга боттарының эң эки төлээлекчилерин соңгууру-биле ыры-шоорлуг, каткы-хөглүг, хей-аъттыг чорупп турганнар.

Март 3—РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулданың хүнү, ёзулуг-ла бүгү улустуң өөрүшкүлүг байырлалы кылдыр эрткен. Ол хүннүң дугайын кысказы-биле илередир болза мынча деп болур:

— Чаңгыс эп!

Ол болза Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң сырый каттыжыышкынының көргүзүү болган.

— Төрээн чурт дээш, партия дээш, коммунизм дээш!—деп сөстерни совет кижилер соңгулда бюллетеньнерин соңгулда хааржаанче суп тургаш, чугаалап-даа, бодап-даа, соңгулда бюллетеньнеринге бижип-даа турганнар. Соңгулда бюллетени бүрүзүнге коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттарының аттары бижиттингилээн. Олар болза чонга эки билдингир, боттарының маадырлыг күш-ажылы-биле ниитилелге кызыгаар чокка бараан болган, улустуң өмүнээзинден күрүнениң ажыл-херектерин боттандырар кижилер-дир. Совет кижилер олар дээш боттарының бадылаашкынын чаңгыс кижи дег эп-сеткилдиг бергеннер.

Ыраккы Тожу районнуң сезен харлыг соңгукчузу Бараан Далдай соңгулда участогунга хамыкты мурнай кээп, бадылаашкынын берип тура, мынча дээн:

— Коммунизмниң тиилелгези дээш, өзүп орар аныяк өскенниң аас-кежии дээш бадылаашкынымны берип тур мен.

Совет кижилер боттарының бадылаашкынын берип тургаш, эки сөстерни чугаалап, чаагай күзел-сорууну ынчаар илередип турганнар.

Ажылчы чоннар боттарының организастыын, бедик идепкейлиин РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнде база катап көргүскеннер. Республиканың хөй-хөй соңгулда участоктарынга бадылаашкынның баштайгы шактарында-ла соңгукчулар бадылап каапканнар. Тес-Хем районнуң Булуң-Бажы, Барыын-Хемчик районнуң Туралыг-Аксы, Таңдының Баскал болгаш өске-даа хөй-хөй соңгулда участоктарының соңгукчулары боттарының бадылаашкынын эртенгиниң 7 шакта берип каапканнар. Тожу болгаш Өвүр районнуң соңгукчулары боттарының хамааты хүлээлгелерин хүндүскүнүң 12 шакта күүсеткеш, боттарының бедик идепкейин, организастыг чоруун көргүскеннер. Ол дээрге социалистиг демократияның күжүнүң кайгамчыктыг бадыткалы-дыр.

Соңгулда бүрүзүн күш-ажылчы белектер-биле уткууру совет улустарның чаагай чаңчылы апарган. РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдага белек кылдыр Тыва республиканың хөй-хөй ажыл-агыйлары боттарының планнарын чедиишкиниг күүсеткен дугайында өөрүнчүг медээлер чер бүрүзүнден кээп турар. Тес-Хем районнуң күрүнеге эът садарының бирги квартал планын 102 хуу, оон иштинде «Тере-Хөл» колхоз 256 хуу күүсеткен. «Суг-Хөл» совхоз база-ла эът садарының квартал планын 111 хуу күүсеткен. Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозунуң механизаторлары часкы тарылгага ажылдаар машина-чепсектер септелгезин доосkан.

Бо дээрге коммунизм тургузуушкунунуң программазы — СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырар дээш совет кижилерниң маадырлыг күжениишкининиң чаагай үре-түңнели-дир.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш соңгукчулар бадылавышаан, коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың иштики, даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткип турарын база катап көргүскеннер. Ол дээрге партияның, чазактың болгаш улустуң улуг чаңгыс эвииниң тодаргай илерээшкини ол-дур.

Март 3—РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулданың хүнү—Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты долгандыр ажылчы чоннарның сырый каттыжыышкынының көргүзүү, коммунизмниң улуг херээнге кызыгаар чок бердиниишкининиң чайынналчак илерээшкини болган.

— Коммунистер мурнуку соңгулдаларда ышкаш, бо-даа соңгулдага партия кежигүннери-даа, партия кежигүнү эвестер-даа дээш бадылаарлар. А партия кежигүнү эвес соңгукчулар, партия кежигүнү эвестер-даа, коммунистер-даа дээш боттарының бадылаашкынын бээрлер—деп, эш Никита Сергеевич Хрущевтуң чугаазын март 3-те чаңгыс эп-сеткилдиг бадылаашкыны-биле соңгукчулар бадыткааннар.

Соңгукчулар боттарының төлептиглерин күрүне эрге-чагырганың органнарынга соңгувушаан, боттарының төлээлекчилеринге хөй-хөй чагыгларны, даалгаларны бергеннер. Ол дээрге эрге-чагырга органнарының ажыл-чорудулгазының программазы болур. Чоннуң чагыг-даалгазын күүседиринден артык бедик хүндүлге, улуска бараан болурундан артык чаагай аддар чок дээрзин Советтерниң депутаттары эки билир. Ынчангаш чаа соңгуттурган депутаттарның ажыл-чорудулгазының чедиишкиниг болурунуң бөттүг бадыткалы ол-дур.

Бистиң чуртувуста коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогу — коммунистиг тургузуушкунунуң чедиишкиннериниң бүзүреддиг бадыткалы ол. Ол улусчу блокта каттышкан совет кижилер коммунистиг тургузуушкунунуң улуг чаагай программазын амыдыралга боттандырар дээш улуг күзел-чүткүл-биле бүрүңгаар шиитпирлиг базып орар.

Бедик идепкей

Тожу районнуң ажылчы чоннары күрүнеге эът садарының бирги квартал планын соңгулда хүнүнге уткуштур үш катап ажыр күүсеткен. Колхозтарның район төвүнде кылып турар мастерскаязының тудуу чедиишкиниг үргүлчүлеп турар. Ол улуг тудугнуң ханалы ам бүрүн салдынган.

«Май бири» болгаш «Совет Тыва» колхозтар бо чылдың тудуунга херегээр ыяжын белеткеп доосkан, ам ону тудуг шөлдеринче сөөртүрүн организастыг чорудуп турар. Ол ышкаш район төвүнде 10 өг-бүле чурттаар бажыңны соңгулда хүнүнге уткуштур доосkан.

Районнуң соңгукчулары хүндүскүнүң 12 шакта-ла чүс хуу бадылапкан. Ол болза чоннуң чаңгыс эвин улам-на бадыткап турар.

Соңгулда—чоннуң улуг каттыжыышкынын көргүскен

Бадылаашкын хүнүнде

Участоктуң соңгулда комиссиязы турган бажыңның соңгазынга отчугаш барык-ла даңны атсы чырып тура хонган. Даң чаа-ла хаялап келгенде, участокче соңгукчулар шуужуп эгелээн. Кызылдың кедээ ажыл-агый техникумунда № 37 соңгулда участогунуң өрээлинге эртенгиниң 5 шакта-ла кижилер эндерлип келген. Баштай келгеннерниң колдуу-ла аныяктар: № 2 школаның үстүкү класстарының өөреникчилери, кедээ ажыл-агый техникумунуң студентилери. Улуг назылыг соңгукчулардаа олардан чыда калбааннар. Залга хөглүг чугаа-соот чаңгыланып үнген:

— Мен бир-ле дугаар бадылаарым бо!—деп, аныяк уруг улустуң мурнунче булаашпышаан, чугаалаган.—Ынчангаш мен бир дугаар ээлчегте турар мен.

— Кай, ындыг бе?—деп, бир аныяк оол хөглүг баштактанган.—Назы четкен ышкажыл силер? 18 харлыг!

— Ынчанмайн канчаар!

Ол дунта Кужугет Балыкпаевич улустуң бажын ажылдыр, бадылаашкын өрээлиниң деруңде В. И. Лениниң чуруунче топтап көрүп, кара салын суйбап турган.

Ой аштер, бо ирейге оруктан чайлап беринер! Бир дугаарында бадылаар кижи бо-дур. Кырганнарны хүндүлээр чоор.

— Шын, шын, харын! А-а, ирей каштыгыл?

— 70 ажа берген ийин.

— Талыйган-дыр! Бээр-бээр, мурнунче туруп алынар, кырган.

— Кырган-даа болза идепкейлиг-дир эвеспе!

— Агитатор мону удутпаан болгай-аан!—деп, бир кижи баштактанган.

— Чок, кайын ындыг боор, оол-лар—деп, демги ашак харыылаан.—Коммунизмни тургузуп турар бо хире магалыг үеде удуп чыдар боор бе! Бир дугаарында кээп бадылаары менээ күзенчиг-дир. Өндүр улуг хоойлу-биле нам, чазактың тыпсып берген эргезин ажыглап, бодумнуң хамааты хүлээлгемни күүседип, эрге-чагыргаже чоннуң дээре оолдар, кыстарын соңгуурум ол-дур.

— Кырганны көрдүн бе, кежээ-дир! Суртаал-даа херегливес кижи-дир мон.

Улус хөглүг каттырышкан.

Улустуң хөглүг чугаазынга хандыкшааш, соңгулда комиссиязының даргазы Иннокентий Петровичиниң чугаалап эгелей бергенин эскербейн барып-тыр мен.

— Эштер! —дээн үн шуугаазынны үзе кирипти.—Ам болза РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда эгелээн-дир. Ынчангаш бүгү улустуң бо байырлалы-биле силер бүгүдеге изиг байырны чедирбишаан, боттарының бадылаашкынының бээриниче чалап тур бис. Моорлап көрүнер!

Бадылаашкын эгелээн. Узун коридордан эгелээш, бадылаашкын өрээлинге кирр кижилер дистиндир турупкан. Соңгулда комиссиязының түс-түс кежигүннери хуваалда ёзугаар авазигыр-тудунгур ажылдап кирипкен. Чүгле саазын шылыраар, «ап көрүнер!» деп оожум, хүндүлээчел сөс дыңналыр. Чажыт бадылаашкынның кабиназы бо. Бюллетень суггар урна бо. Кижилер бот-боттарынга шаптык болбазын оралдажып, эптиг-эвлек эрткилеп турганнар. Кижи бүрүзүнүң-не арын-шырайы өөрүшкүлүг, чазык хүлүмзүрүг чайнап турар. Ындыг болбас арга чок! Олар дээрге чырыткылыг келир үе—коммунизм дээш, төрээн Коммунистиг партиязы дээш, Совет чазак дээш, чер кырынга быжыг тайбың дээш бадылап турарлар болгай. Олар боттарының аас-кежии дээш бадылап турарлар болгай.

Бистиң чуртувуста күш-ажылдың кижизи хүндүлүг. Бүгү-ле байлактарны күш-ажыл-биле тургузуп турар. «Коммунизмни миллион-миллион кижилерниң күш-ажылы-биле, күш-ажылы-биле, чүгле күш-ажылы-биле тургузар» деп, Н. С. Хрущев чугаалаан. Бистиң чуртувуста күш-ажылдың кижилеринге улуг эргелерни хандырган. Олар эрге-чагырганың дээди органнарынга боттарының төлээлерин соңгуп турары бо-дур. Бо хире байырлалдыг хүн, бодумнуң бедик хамааты хүлээлгезин күүседип тура черле канчап өөрүвес боор! «Бо хире магалыг үеде удуп чыдар боор бе!» деп, демин чогуур салдыг кырганның чугаалап турганы-ла шын.

Бадылаашкын организастыг, шалыпкын эрткен. Бадылаашкын эгелээн соонда алды-ла шак эрткенде—хүндүскүнүң 11 шакта соңгукчуларның барык 80 хире хуузу бадылап каапкан турган.

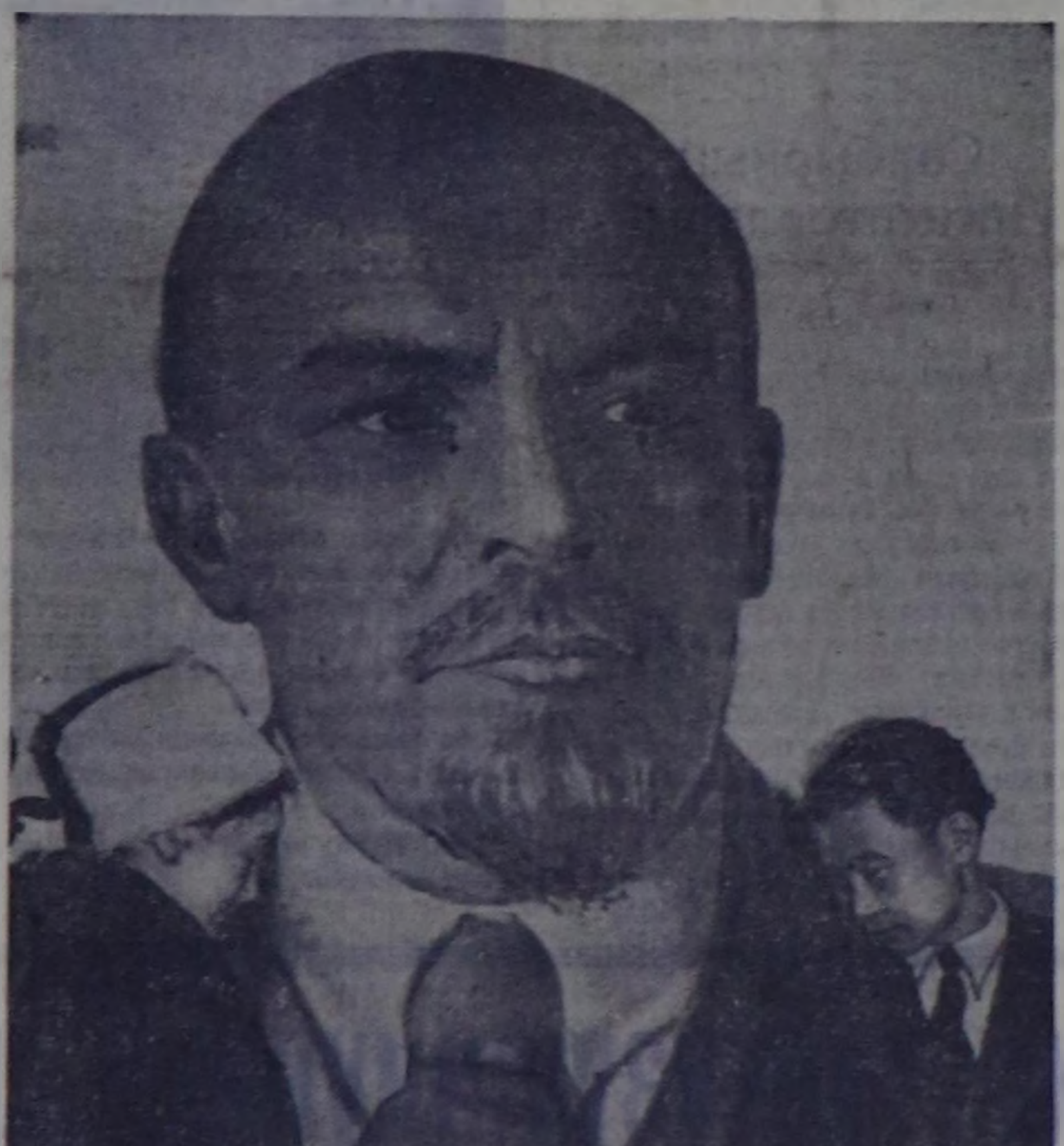

БЕЛЕКТИГ УТКААН

Бүгү улустуң байырлалы—соңгулда хүнүнге Каа-Хем районнуң ажылчы-чону күш-ажылчы чедиишкиниг уткуршкан. Райүлетпүр комбинады соңгулда мурнунуң чарыжынга киргеш, февральдың бүдүрүлге планын ниити продукция талазы-биле 106 хуу, бараанныг продукциязының—108 хуу күүсеткен. Коллективте Валентина Ростовцева, Иван Попов, Семен Медведев ышкаш мурнакчылар хөй илерээн.

Районнуң садыг организациязы ниитизи-биле бараан саарылгазының планын 106 хуу, хөй-ниитиниң чемненилге черлери 135 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле Федоровка, Суг-Бажы, Бүрен-Аксы магазиннериниң көргүзүглери эң дээре болган.

Сизимге ыяш ажыл-агый чери соңгулдага уткуштур 4600 кубометр ыяшты белеткээр хүлээлгеге алгаш, херек кырында ону 113.5 хуу күүсеткен. Оон иштинде дилиг материалдары белеткээрин коллектив 180 хуу күүсеткен.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогу дээш чоннуң бадылаашкыны районнуң бүгү черлеринге бедик кедүрлүүшкүнну, чаңгыс эп-сеткилди илередип турган. Чижээ, Суг-Бажы, Белдей, Суваганды соңгулда участоктарынга бадылаашкын баштайгы ийи шактарда-ла бүрүн доозулган. Концерт, массалыг оюн улажып турган.

Чаңгыс эп-биле

Кызылда Октябрьның № 9 соңгулда участогу. Кызылдың медицина училищезиниң сургуулу 18 харлыг Моңгуш Бурунчук:

— Бо чылдың март үжү мээн аас-кежиимниң хүнү болду. Эрге-чагырга органнарын соңгуурунга бир-ле дугаар киржип турар бо хүнүм менээ кажан-даа уттундурбас. Медицина эртеминге эки өөренип алгаш, чоннуң кадыкын камгалаар херекке бүгү күжүмнү салырымны даңгыраглаар мен—деп ол бодунуң алыс күзелин ынчаар илереткен.

Участоктуң өрээлиниң ажыынге пенсионер Петр Максимович Скороходов чедип келгеш:—1917 чылда Октябрь революциязынга киржип база хамааты дайынның чылдарында мурнуу фронтуга даштыкы эжелекчилер-биле, актар-биле чаалажып чорааннымны сактып тур мен. Ам бүгү чүве бистиң холувуста. Эрге-чагырганың төлээлекчилерин бадылаар деп турарым менээ өөрүнчүг-дүр—деп чугаалаан.

Ынчан коридорга соңгукчулар долуп келген.

Участок соңгулда комиссиязының даргазы Л. П. Калитко комиссияның өрээлиниң ажыын ажыткаш, соңгукчуларга байырын чедирбишаан, бадылаашкыннарын бээриниче оларны чалаан.

Комиссияның столдарынга соңгукчулар барып, бюллетеньнер ап турда бадылаашкын хааржаанга Николай Ондар, херээжен соңгукчу Анна Далетина, Совет Эвилелиниң Маадыры эш Эфимов сугдар бир угда келгеннер. «Аас-кежиктиг чаагай амыдырал дээш», «Коммунистиг партия болгаш Совет чазак дээш», «Чер-делегейге тайбың дээш» деп йөрээлдер анаа келген соңгукчулардан улаа-дараа дыңналып турган.

86 харлыг Елена Федоровна Гоголева бодунуң уруунга үдедип алгаш, бадылаашкын өрээлинге база чедип келген.—Өөмнуң ээзи Коммунистиг партияның кежигүнүнге 1902 чылда кирген, ол Октябрь революциязының, хамааты дайынның киржикчизи чораан. Мен персоналдыг пенсионер кижи мен. Менээ пенсияны тыпсып берген дээш партия, чазаамга четтирдим—деп, ол кырган бадылаашкынын бербишаан, өөрүшкүзүн ынчаар илергейлээн.

Участоктуң төвү респотребсоюзтуң бажыңынга шырайлары өөрүшкү-биле долдунган соңгукчулар боттарының соңгулда эргезин боттандырар дээш моон-моонуң-биле шуужуп кээп-ле турганнар. Анза Красноярск, Омск, Барнаул дээш бистиң чуртувустуң өске-даа хоорайларындан аал-чорук кылып келген 20 ажыг соңгукчулар боттарының бадылаашкыннарын база бергеннер.

Хүндүскүнүң 11 шакта комиссияның үндүрген түңнелиндан алырга, ынчан соңгукчуларның 80 дыка ажыг хуузу бадылаашкынын берипкеннер, а кежээкиниң 4 шак үезинде участокка бадылаашкын барык доозулган турган.

Дүнекиниң 12 шактан эгелеп бадылаашкыннарны түңнээн. Участоктуң соңгукчулары 1605 кижи бадылаашкынга чүс хуу киришкен, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутатынга кандидат дээш оларның 96 хуузу, а хоорайның 10 округтарының депутаттарынга кандидаттар дээш барык чүс хуузу боттарының бадылаашкынын бергенин комиссия хүлээп көрген.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН

Соңгулда мурнунуң социалистиг чарыжынга киргеш, Өвүр районнуң ажылчы чоннары эки түңнелдерни илереткен. «Кызыл түк» колхоз бо чылдың тудугларынга ыяш белеткээрин бүрүн доосkан. Школага, эмнелге болгаш культура албан черлеринге 2300 кубометр оттулар ыяшты белеткээн.

«Торгалыг» колхозтуң кукуруза звенозу тарылга шөлүнде 1000 ажыг тонна өдекти чыылдырган. Келир өөрелииге чылында оттулар 2500 кубометр ыяшты белеткээринге але идепкейлиг киришкен. Шак ындыг ажыл-иш «Коммунизмче орук» колхозта база калбарып турар.

Совет парламентиге боттарының депшиткени — эң эки оолдар болгаш кыстарын бадылаарынга районнуң ажылчы чону улуг идепкейин, чаңгыс эп-сеткилди илереткен. Бора-Шай, Арыг-Бажы, Чаа-Суур, Хандагайты, Хорумнуг-Ой соңгулда участоктарынга бадылаашкын баштайгы шакта-ла доозулган. Хүндүскүнүң 12 шакта районнуң бүгү соңгукчулары шупту бадылапкан.

Аялгалар улажып турган

Таңды районнуң Баскал соңгулда участогунга бадылаашкын эртенгиниң 7 шакта-ла бүрүн доозулган. Улуг назылыглардан 89 харлыг Оюн Анай, 75 харлыг Чооду Үстүгбей, баштайгы бадылап турар дайынчы Билчиир-оол болгаш өске-даа соңгукчулар Коммунистиг партияга, Совет чазакка өөрүшкүлүг сеткилин хамызындан илередип турган.

«Совет Россия» колхозтуң Баскал суг-бараан фермазының коллективи эрткен чылын 42 тонна сүт бүдүрер хүлээлгезин 45 тонна кылдыр күүсеткен. Бо чылдың баштайгы кварталында 2500 килограмм сүт бүдүрер турган, коллектив соңгулда хүнүнге уткуштур 2900 килограмм сүттү салган. Малдың амгы байдалы менди болгаш хүр.

Соңгулда хүнү чурттуң бүгү черлеринге ышкаш, ол коллективке өөрүшкүнүң, байырлалдың хүнү болуп, ыраажыларның аялгалары куттулуп, бызаанчының хөөг үннери улажып турган. Коллективте бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң бараалгатканы байлак программалыг концерт көрүштүр солун болган.

Март 3-те бистиң найысылалывыстың кудумчуларынга шимчээшкин эртенгиниң беш шакта-ла эгелей берген. Алды шак үезинде соңгулда участоктарынга кижилер мырыңай сыңышпас апаргылаан, олар бадылаашкын хааржактарынче бюллетеньнерин улаштыр-улаштыр салып кирип-ле турганнар.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың № 1 аптеказының контролёру А. Кунаа, респотребсоюзтуң ажылдакчызы Михаил Салчак оларның № 9 соңгулда участогунда бадылап турары. (ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА).

Бюллетеньнер алыры-биле соңгукчулар соңгулда комиссиязының столдарының баарынга шууштур кээп турганнар. Лениниң № 7 соңгулда участогунда соңгулда комиссиязының столдарының баарында соңгукчулар. (СОЛАГАЙ ТАЛАЗЫНДА ЧУРУКТА).

Лениниң № 7 соңгулда участогунда (ОҢ ТАЛАЗЫНДАН АДААНДА ЧУРУКТА) кедээ ажыл-агый техникумунуң сургуулдары К. Успуң, С. Седен, ужудукчу А. Чимий-оол, пенсионер Т. Ладанов оларның бадылап турары.

Фотолары В. ЛУТКОВТУУ.





ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

КОЛ ЧҮВЕ—УДУРТУЛГАНЫ ТОДАРГАЙ БОЛДУРАРЫНДА

(СЭКП-ниң Таңды парткомунуң пленумундан)

Бо хүннерде Таңды районнуң колхозтарының, совхозтарының ажылчыннары чеди чылдың бешки чылында чуртка хөй тараа болгаш мал продуктуларын бүдүрүп бээрин хандырар сорулга-биле часкы тарылгага белеткелдерин чер болганда хайнышкынныы-биле чорудупшаан, ниитиниң малын кыштан менди ажырар дээш карак-кызыл ажылдап турарлар. Мындыг байдалда парткомнуң кежигүннери, кандидаттары болгаш чалаткаан парткомнуң ээлчеглиг ийиги пленумунга чыглып келгеннер. Оларның иштинден дыка хөйү дүүн чаа-ла фермаларга, хойжу бригадаларга кыдын хар чаггаш оларларны малга далбыйлап берип, чамдыктары автомашиналар, тракторлар-биле коданнарже сиген, саван, силос, суг сөөртүп, чамдыктары хову турлагларынга үрезин арыглап, шөлдерже өдек чемишчидилгелерин сөөртүп турганнар.

Республикада эң улуг тараалан кур черниң совхозу — «Тиилелгениң» Божа-Судакта бо чылын дүнгүжүн төрүүр аныяк инектер малдап турар Нактал Наталья Хелбеновна, ам үеде мал чеми төнүп турары-биле мал кыштаглаашкыны эң дүвүрээзинниг байдалда турар «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң склад эргелекчизи Куулар Чамзырын, «Совет Россия» колхозтуң комбайнери, дүүн чаа-ла малчыннарның коданнарынче трактор-биле мал чеми сөөртүп турган Иргит Хаян, кыштагларда малчыннарның бажыңнарының аар-саар септелгелерин кылып чорааш, база дүүн кежээ ээп чанып келген «Элегес» совхозтуң тулугжузу Белек-оол Түлүш олар илеткелчиниң илеткелин хынамчалыг дыңнап, боттарының блокноттарынга бижип ап, бо пленум соонда боттарының ажылдап турар участоктарынга баргаш, кандыг хемчеглерни ап чорударын бодап органнар. Ынчаарга колхозтар даргалары, совхозтар директорлары СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле боттарының алыр хемчеглерин пленумга чугаалап бээр деп органнар.

Пленумга малчыннарның амыдырал-чурттаалгазы, культурлуг хандырылгазын улам экижидер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглер дугайында партком секретары эш М. Сухачевтуң илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Илеткелчи бодунуң илеткелинге усть-лабинчилерниң кыйгырыын районнуң колхозтарынга, совхозтарынга танышканының түңнелинде таңдычылар база улуг хүлээлгелерни боттарынга алганын чугаалаан. Бо чылын Төрээн чуртунга 530 муң тонна тарааны, 2795 тонна эътти, 4370 тонна сүттү болгаш 218,9 тонна дүктү бээрлер. Оларны чедиишкинниг күүседирниче кодаанын ажыл-ишчилерниң күжениишкинин канчаар мобилизастаарының дугайын пленумга санал берген ораторлар демдеглеп турганнар.

Пленумга санал бергеннерниң саны 13 кижи четкен. Ындыг-даа болза санал бээрин чөпшээрээрин дилээн бижиктер президиумга кирбишаан турган.

Боттарының кызымаккай күш-ажылы-биле материалдыг байлактарны бүдүрүп турар малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер дугайын илеткелчи болгаш санал берген ораторлар чугаалаары-биле кады, районда мал кыштаглаашкынының амгы үеде чорук турарында бар улуг четпестерни база шыңгыы чугаалашканнар.

Эрткен чылдың октябрьдан бээр бо хүннерге чедир районда ниитизи-биле 1092 баш шээр мал, 1351 баш хаван, 274 баш инек малдар өлүп хораан. Чок болза 1961 чылдың ол үези-биле деңнээрге 122 инек, 480 баш шээр мал, 486 баш хаван хөй өлген. Мал кыштаглаашкыны ылангыя «Коммунизмниң херели» колхозта (даргазы эш Рудин), «Межегей», «Тиилелге» совхозтарда (директорлары эштер Пашенко, Алымов) онза багай чорук турар. «Коммунизмниң херели» колхозта, «Межегей» совхозта мал чемин харысалгазы чогу-биле төтчеглээниинден мал чемнериниң курлавыры төнүп турар. Моон уламындан бо ажыл-агыйларның фермаларында, коданнарында азыралга кирген малдарга чемни чамдыкта 2—3 хонуктарда бербейн турар таварылгалар болуп турарын пленумга санал бергеннер чугаалап турган.

Моон кол чылдагааны болза, ол ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш ында парторганизациялар секретарьлары эштер Никитин, Дамдын, Мухамедкареев малчыннарның эки ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга кичээнгейни сула салып турарында. Чижээ, «Коммунизмниң херели» колхозтуң 22 малчыннары ам-даа соок, самдар өглерде чурттап турар. «Тиилелге» совхозта 100 ажыг малчыннар кладовка, крыша, плита чок, штукатуралаваан, соок, бичии бажыңнарда чурттап турарлар.

Оон ыңай, партияның чон ортузунга идеологтуг ажылын районда куду деңнелде тургускан. Ырак-узак черлерде чурттап, материалдыг, культурлуг хандырылга талазы-биле берге байдалдарда ажылдап турар малчыннарның ортузунга партийжи-политиктиг, агитас-массалыг ажыл СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның пленумнарының негелдезин ыракта харылзавайн турар. Малчыннарның чагыдып алган солун, сеткүүлдерин колхозтарда, совхозтарда партия организациялары өй-шаанда эвес, харын 10—15 хонгаш чедирип турарлар. Партия организацияларының агитаторлары база ажыл-агыйларның удуртукчулары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери малчыннарга үргүлчү барып, амыдырал-биле холбаалыг лекция, беседаларны, солун номчулгаларын оларга кылып берип, оларның-биле чугаалажып, оларның ажылдаарынга, амыдырал-чурттаалгазынга дузалыг арга-сүме бээр орнунга, үүрмек негелделер кылыр чоруктарны кылып турарын, кижи эмчилери, садыг, культура албан черлериниң ажылдакчылары малчыннарга барбайн турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер чугаалап турган. Ылангыя агитация ажылының кошкаандан чамдык черлерде малчыннар РСФСР-ниң Дээди Советтериниңге болгаш чер-чер Советтерниңге соңгулда хүнү—март 3-те кайы Советке кымны депутат кылдыр соңгуур дээш боттарының бадылаашкынын бээрин безин билбес болуп турганын ораторлар пленумга илереткен.

Байдал мындыг турда парткомнуң идеология килдизи, чер-черде партия эге организациялары чон ортузунга ажылды экижидер талазы-биле ам-даа эки хемчег албайн турар. СЭКП обкомунуң V пленуму болуп эрткенден бээр элээн үе эрткен-даа болза, районнуң чамдык колхозтары ол пленумнуң шиитпирин боттандырар талазы-биле хемчеглерни безин ажылдап кылбаан. Чижээ, «Коммунизмниң херели» колхозтуң баштаар чери малчыннарның амыдырал байдалын экижидип, чоокку ийи-бир чылдарда малчыннарга чеже чурттаалга бажыңнарын, чунар бажыңнарын, кызыл булуңнарны, хлеб быжырар черлерни, кулуктарны кылып бээр деп турарыл дээн ышкаш хемчеглерни мынчага ажылдап кылбаан. Ынчаарга ол колхозтуң даргазы эш Рудин Таңды парткомнуң негелдезиниң кошкаан ажыглап алгаш, арагаже хандыкшып, колхозтуң ажылын берге байдалга таварыштырган. Оон түңнелинде бо колхозка чүгле январьда безин 20 ажыг чаш хураганнар өлген.

Пленумга санал берген колхозтар даргалары, совхозтар директорлары, партия эге организацияларының секретарьлары малчыннарга чурттаар бажыңнар, чунар бажыңнар, кызыл булуңнар, садыг ларёктары тудар болгаш фермаларны, хойжу бригадалар төптерин радиожудар, телефончудар талазы-биле кандыг хемчеглерни, кажан кылырын чугаалап турганнар.

СЭКП-ниң Таңды парткомунуң пленумунга СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш А. Н. Попов база киришкен.

Пленум малчыннарның амыдырал-чурттаалга хандырылгазын экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан делгеренгей шиитпирни хүлээп алган.

Ол ышкаш пленум Таңды районда партия-күрүне контролюнуң комитедин база тургускан.

О. ШИРАП.
«Шынның» тускай корреспондентизи.

МАЛЧЫННАРДА

ХАВАН ФЕРМАЗЫНДА

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырында дөртен баш улуг, биче хаваннар бар. Оларның иштинде 14 улуг, 26 биче кыс хаваннар бар. Эрткен чылдың ноябрь айдан бээр ол хаваннарны эштер С. Бавуу, Б. Сундуй олар кызымаккай ажаап, азырап келгеннер.

Ферманың ажылдакчылары бо чылын ол 40 хавандан 380 хаван оолдарын өстүрүп алырын хүлээнген. Төрүүр бир улуг хавандан-на 16, биче хавандан 6 хаван оолдарын алыр дээннер.

Декабрьда 15 биче хаваннардан 90 хаван оолдары камгалап алдынган. Оларның бирээзиниң-не деңзизи 10—15 кг чедип турар.

Хаваннарны чем-биле хандырар болза, социалистиг хүлээлгелер чединишкинниг күүседиккип болур. Ынчаарга колхозтуң баштаар чери бо ферманы концентраттыг чемнер-биле, ылаңгыя хаван оолдарын чемгерер сүт болгаш далган-биле эки хандырбайн турар. Оон ыңай хаван кажаазын чылыдыр одаар кургаг ыяш-даа, печка-даа чок. Мындыг четпестерни дарый чайлатса чогуур.

Х. КЕНДЕН.

* * *

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КИЖИЛЕР

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арысхан салбырында 5 кодан хой бар. Оларның бир коданын хойжу Доңгак Тас-оол малдап турар. Ол, бодунуң дузалакчылары 58 харлыг Түлүш Сетпа болгаш комсомолчу Биче-оол Дагаалай олар-биле кады ажылынга дыка кызымаккай чоруун көргүзүп келген. Оларның хойларының кажаазының ишти-дашты кезээде арыг турар.

Эш Тас-оолдуң ам төрээн 70 хойларының хураганнары бүрүнү-биле эки доругуп турар.

Чаш малды чидириг чокка камгалап алыр болгаш доруктуруп өстүрер талазы-биле эш Тас-оолдуң кадайы Доңгак Долбаалтайның эки ажылын база-ла мактап демдеглээри өөрүнчүг.

Бо күш-ажылчы өг-бүлениң үлегерлиг ажылын совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы каш-даа удаа демдеглээн.

Н. ХАНДЫВАА.

* * *

САЛЫЫШКЫН

«Улуг-Хая» совхозтуң Хендерге салбырында хойжулар Доңгак Чымба биле Өюу Комбу олар чеди чыл планын күүседир дээш бүгү улустуң демиселинге боттарының күш-ажылчы салыышкынын киирип турарлар.

Олар Алтайның нарын дүктүг хоюнуң 1961 чылда төрүттүнген хураганнарының бирээзинден-не 2,3 кг дүктү эрткен чылын алган. Бо хойжулар мал ажылының тускай эртемниглери-биле доктаамал харылзааны тудуп, малдың аарыгларын болдурбайн, ажаалгазын экижидип турар. Ам төрээн 102 хойдан 102 хураган менди камгалап алдынган.

Д. ШУЛУУ.



Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозта пропагандист Д. Дирчин политиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир бөлгүмнү үш чыл улай башкылап келген. Чон ортузунга политиктиг билиглерни нептередир талазы-биле кызымак ажылдааны дээш эрткен чылын республиканың политиктиг болгаш эртем-билиглер нептередириниң ниитилели ону мактал бижик-биле шаңнаан.

Бо чылын ол база-ла кичээл бүрүзүн колхозтуң хүн бүрү ажыл-херээ-биле холбап, биндингир болгаш долу утка-шынарлыг кылдыр эрттирип турар.

ЧУРУКТА: пропагандист Д. Дирчинниң дараазының кичээлинге белеткенип олурары.

Фото Ч. СУЛЬДУМНУУ.

Ажылга ынак

«Ажылды эки кыл, ажылдан ой-талавайн чор, ажылдавас болзуңза чарык хүүн безин тывылбас, оглум» деп, мээн ачам чагып чораан. Ачамның чагыын сактып келгеш ажылдаарымга холдарымның туттунгуру дам баар-дыр—деп, Хову-Аксы руда эргелелиниң № 2 тудуг участогунда коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты эдилеп турар бригадаларның бирээзиниң удуртукчузу эш А. Н. Чолдак-оол чугаалап турар. Ол ёзулуг күш-ажылчы, ажылды эки организастап билир кижилерниң бирээзи. Ынчангаш оон бригадазында Д. Көк-кыс, С. Хуурак, Ч. Доржу болгаш өске-даа даш эптеп салырынга мергежээн мастерлер хөй, а ажылдан озалдап, арагалап, күш-ажыл чурумун үрээр кижилер чок.

Мурнакчы бригада ам соодулга бажыңын тудуп, ону дүрген доозар дээш ажылдап турар.

Д. СЮРЮН-ООЛ.

ҮЛЕГЕРЛИГ

Коммунист Д. Ызыгуур Тес-Хемниң Чыргаланды сес чыл школазынга аштакчылап ажылдаа-ла үр болу берген. Бо ажылдап келген үезиниң иштинде четпес ажылдыг диртип көрбээн. Школаның ишти үргүлчү арыг-силиг турар. Ол даанган ажылын ак-сеткилдиг күүсетпишаан, школаның ажыл-херээнге бүгү тала-биле кызымак дузалажып келген. Ызыгуур угбай дөрт уругнуң иези. Улуг уруу Бичен Самагалдай школазының 11 клазында, оон бичелери Чүргүй-оол биле Валерий Чыргаланды школазында эки өөренип турарлар. Эш Ызыгуур ам политиктиг билиглерниң үндезинин өөренир бөлгүмде кызымак өөренип турар.

Ч. СУЛЬДУМ.

Партийжи ёзу-биле

(Бир партия-ажыл-агый активиниң хуралындан)

Республиканың коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелери 1962 чылда күш-ажылчы бедик түңнелдерни чедип алган. СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдериниң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган «Коммунал тудуг» тудуг-монтаж эргелелиниң болгаш коммунал ажыл-агый Министерствозунуң АТК-зының коллективтери республикада сурагжып турар.

Ынчалзажок Кызылдың болгаш районнарның коммунал ажыл-агыйларында ажылчы чоннарның өзүп турар негелделерин хандырарында четпестер ам-даа бар. Районнарның чунар бажыңнары ыштыг, хирлиг, гостиницалары соок, чамдык гостиницаларга шай хамаан чок сал чүлүүрде херек суг тывары безин берге, баштаарыыр черлер узуктелиишкин-биле ажылдап турар. Бо хандырылга черлери ылангыя Тес-Хем районда кончуг багай байдалда.

Республикада коммунал хандырылга черлериниң тудуглары чылдан чылче доозулбайн шилчип электростанциялары доктаамал ажылдавайн турар. Туранда гостиница тудуу ам-даа доозулбаан, Самагалдайда, Тээлиде, Чадаанада электростанциялар узуктелиишкиннер-биле ажылдап турар.

Ажылда ындыг четпестерниң чыдагааны хамыктың мурнунда ажыл-агыйларда партийжи удуртулганың хожудап турары, райүлетпүр комбинаттары, совхозтар, колхозтар биле коммунал ажыл-агыйларның аразында ханы, ажыл-агыйжы харылзааларның, бот-бодунга дузалажылганың чок болуп турары, ажыл-агыйларда хуш хараар, ажылды партийжи ёзу-биле башкарып билбес чоруктарның бар болуп турары болур.

Ынчангаш республиканың коммунал ажыл-агый Министерствозунуң удуртукчу ажылдакчылары негелдени бедидип, ажылды партийжи ёзу-биле башкарарын, ажылчы чоннарның хандырылгазын экижидерин чедип алырын амгы үе негеп турар.

А. ДАРЖАА.

Салбырның агитаторлары

«Сүт-Хол» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының бөлүк агитаторлары ында партия организациязының удуртулгазы-биле түс-түс бижыглаан участоктарында агитация ажылын күштелдирген. Суурда агитпунктунуң дериглези эки. Агитатор ылангыя амгы бо хүннерде чоннуң ортузунга соңгулда материалдарының тайылбырын калбаа-биле чорудуп, ажыл-ишчилерни бүдүрүкчүлүг күш-ажылче кыйгырып турар. Коммунист Д. Бавупан Шекпээрниң хойжуларынга хөй катап барып, оларга солун беседаларны кылып берген. Мал эмчизи О. Физа сүт-бараан фермазының доктаамал аалчызы болуп, саанчыларга, кадарчыларга хүннүң чугула сорулгаларын тайылбырлап берип турар.

Б. ОНДАР.

Агитпунктулардан медээлер

Найысылалдың аалгы заводунда № 1 агитпунктуга хамааржып турар партия организацияларының агитколлективтери агитас-массалыг ажылдарны доктаамал чорудуп келген.

Ылангыя № 2 транспорт конторазының чанында партия эге организациязының 18 агитаторлары соңгулда кампаниязының эгезинден бээр эрткен үеде организастыг, идепкей чүткүлдүг ажылдаан болгаш соңгулда кампаниязы эртсе-даа ук темпини кошкатпас, улам организастыг ажылдаарын шиитпирлээн.

Ол агитколлективтиң хуваалдазында чурттакчыларның 53 өг-бүлези бар. Агитатор бүрүзү оналашкан бажыңнарынга неделяда 2 удаа доктаамал барып, беседаларны, солун номчулгаларын чорудукулаан. Оон ангыда өг-бүле бүрүзү чагыылгалыг турарын, культурлуг чурттаалганын, хөй-ниитиниң ниити чурумнарын сагыыр, боттандырарын база чедип ап турар.

Агитаторлар М. Мякотин, К. Сапык-оол, А. Иванов, Г. Житкова, А. Гаэдулханова олар үлегерлиг ажылдап турар.

Агитация-массалыг ажылдарны кампания хевирлиг эвес, доктаамал чорудары агитколлектив бүрүзүнүң хүлээлгези.

Ю. ДОРЖУ.
Кызыл хоорай.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлыкта «Большевик» колхозтуң төвү Ыйгылак суурда эш С. Хирлиниң эргелекчилээн агитпункт бо соңгулда кампаниязының бүгү дургузунда эки ажылдаан. Ында 40 агитаторлар чурттакчы чоннуң ортузунга суртаал ажылдарны чорударынга идепкейлиг киришкен. Ылангыя малчыннарга агитаторлар эштер Х. Сгаай, С. Доржу, Д. Самбуу, ферма эргелекчизи Х. Дагба олар боттарының хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип турар.

Ук агитпунктунуң агитаторлары боттарының суртаал ажылын улам күштелдирер херек. Ам бүгү күштү часкы тарылгага белеткелдиг ужуражып, мал кыштаглаашкынының чедимишкинниг доозарынче угландырар.

К. НАРА-САЛ.

* * *

Кочетов суурда сес чыл школазының башкызы Алексей Шаравиевич Көк-оол агитация ажылынга идепкейлиг киржип турар хөй-ниитичи кижи. Ылангыя коску агитация херээнге оон боттуг киржилгезин чүгле школада эвес, харын «Коммунизмниң херели» колхозтуң хөй-ниитизи мактап үнелеп турар.

Агитпунктуда, колхоз конторазының чанында болгаш хову турлаанда, фермада көрүштүг, уран шевер бижиттинген, парлаттынган лозуннар, плакаталар, «Бистиң колхоз чүү дээш демисежип турарыл» деп улуг делгиир. Хүндүлел болгаш көргүзүг самбыраларының каасталгазы — чижектиг коску агитацияның чүүлдери А. Ш. Көк-оолдуң шевер холунуң, кузел-сорукүг, мергежилдиг ажылының үре-түңнели-дир. Партийжи сөстерни чонга көргүзүр агитацияны дамчыштыр чедирер, оларны кыйгырып, организастаар херекке башкы агитатор бүгү күжүн харам чок үндүрүп, колхозта партия организациязының активчизи болуп турар.

О. БАГАЙ-ООЛ.
Таңды район.

Коммунистиг тургузуушкуннуң шалыпчы фронтузунда

Эш Н. С. ХРУЩЕВТУН „ССРЭ-ге коммунизм тургузуушкуну болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези“ деп илеткелдериниң болгаш чугааларының дөрткү ному

Черни кижи каастап турар. «ССРЭ-ге коммунизм тургузуушкуну болгаш көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези» деп ат-биле номчукчуларга билдингир, Н. С. Хрущевтуң илеткелдериниң болгаш чугааларының дөрткү томунга кирген документилерниң бирээзин ындыг сөс-биле эгелээн. Ол сөстер бүгү номнуң эпиграфы болуп турар. Ол сөстерде совет кижиниң амыдыралчы күш-ажылын, ленинчи идеялар болгаш партияның политиказының күжү-биле чүс катап көвүдеттинген чогаадыкчы генийзин партияның ханы хүндүткеп база хүлээп көргени илереттинген.

Номда 1959 чылдың майдан 1961 чылдың февральга чедир үениң дургузунда чугааларны болгаш документилерни киирген. Ол үеде совет улус чеди чылдың планынче—чуртка коммунизмни калбартыр тургузарының эгезинче кирген. Эш Н. С. Хрущевтуң чугаалааны-биле алырга, Совет тургузугнуң бүгү күчүзү-биле алыры эртежок чугула көдээ ажыл-агыйда чаа-чаа бедиктерни чедип алырынче хоорайның болгаш көдээниң ажылчы чоннарын партия организастаан.

Дөрткү томда эш Н. С. Хрущевтуң 1959 чылдың декабрь 15-те СЭКП ТК-ның Пленумунга «Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрериинге курлавырларны эң долу ажыглаазы» деп чугаазын; көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге дуржулга солчулгазының талазы-биле Европаның социалистиг чурттарының Коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилериниң 1960 чылдың февральда болган Чөвүлел хуралынга чугаалаан Н. С. Хрущевтуң чугаазы; СЭКП ТК-га бижик: 1960 чылдың август 5-те—«Астрахан областа чорааанынга холбаштыр тывылган чамдык айтырыглар дугайында», 1960 чылдың октябрь 29-та—«Көдээ ажыл-агыйга баштайгы чедимишкиннерден оожургаар, менээргенир болгаш алыргаар чоруктарга удур»; СЭКП ТК-ның 1961 чылдың январь 17-де Пленумунга—«Улустуң чаагай чоруун бедидери болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын улам көвүдедириниң сорулгалары» парлаттынып турар. Бо томда мурнунда парлап үндүргүлээн номнарда ышкаш, бистиң чуртка коммунизм тургузуушкунунуң, көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң теоретиктиг болгаш практиктиг үндезин айтырыглары чырыттынып турар. Оларга: коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга көдээ ажыл-агыйның ролюнуң болгаш ээлээр чериниң дугайында айтырыг; бүдүрүлгениң марксисчи-ленинчи теориязының үндезин айтырыгларының бирээзи—хереглел чүүлдеринге негелдениң болгаш хандырылганың харылзаазының дугайында; комплекстиг механизация-биле каттышкан социалистиг көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң кол аргазы болуп турар чер болгаш мал ажылын шын интенсификастаарының айтырыглары; күш-ажылдың организациязының айтырыы болгаш ол ажылга материалдыг база моральдыг факторларны шын дүүштүрери. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көдүреринге эртемниң ролюнуң дугайында, мурнакчы дуржулганы практикага нептередир дугайында, планныг онаалгаларның болгаш алдынган хүлээлгелерниң күүселдези дээш ажылдакчыларның харысалгазын бедидер болгаш көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң эң чугула өске-даа хөй айтырыгларының дугайында принципиалдыг тодарадылгаларны чугаалап турар.

Бо номда чыгдынган материалдарны номчаан кижи бүрүзү, Н. С. Хрущевтуң көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилеринге байырлыг чагаазарының допчу, тода болгаш ханы уткалыг бодалының күжүн билирлер.

Колхозчуларның күш-ажылын бедии-биле үнелээн, чүректиң ханызындан чыдыг сөстер партия биле чоннуң дорт харылзаазын, чаартыкчыларга партияның үнелеттиннес улуг деткимчезин көргүзүп турар.

Коммунизмниң калбак тургузуушкунунуң чорудулгазын ханы анализтевишаан, Н. С. Хрущев көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң бедик темпизин үндезилеп турар. Темп дугайында тодарадылга коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунда көдээ ажыл-агыйның ээлээр черин тодаратканы-биле мында неметтинип турар. Бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин колдадыр хөгжүдер дугайында ленинчи идеяның теоретиктиг болгаш практиктиг чугулазын онзалап демдеглеп тура, Н. С. Хрущев коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң экономиктиг ужур-дузазын чаа байдал-биле үнелеп көрүп турар.

«Көдээ ажыл-агыйның чайгылышчок көдүрлүүшкүнү дээш демисел — бо дээрге коммунистиг ниитилелди тургузарының кончуг чугула негелдези, бо дээрге ёзулуг-ла бүгү улустуң херээ. Аар үлетпүрнү тургуспайн, чуртту электрижиткейн турган социализмни болгаш коммунизмни тургузуп болбас дээрзин бүгү коммунистер, бүгү совет кижилер билип турарлар. Чонга продуктуларның элбекшилин хандырып шыдаар аргалыг эки сайзыраңгай көдээ ажыл-агый чокка коммунизм тургустунмас деп чүвени кижилер шуптузу база билир херек», деп Н. С. Хрущев чугаалап турар. (287 арында).

Совет кижилерниң хереглелдерин хандырар дугайында айтырыгны ханы көрген. Айтырыг болза Сталинниң формулировкаларында болгаш кижиге чүдүүр үениң экономиктиг литератураларында частырыглыг тайылбырлаттынып турган бүдүрүлге талазы-биле марксисчи-ленинчи теорияның принципиалдыг тодарадылгаларының дугайында болуп турар. Социализм үезинде үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң бараанналарынга негелделер ону бүдүрериниң мурнаан турар ужурлуг дээр бодалды Сталин чугаалап турган. Айтырыгны ынчаар тайылбырлаар чоруктуң алыс утказын ап көөр болза хереглел чүүлдерин бүдүрери негелделен хожудаашкынныг турар дээр теория талазы-биле частырыгны шынзыктырар, түр үениң бергелерин социализмниң дүрүм ёзугаар чүүлү кылдыр көргүзер дээн оралдажыышкын-дыр.

Партия ол будалчак формулировканы шын эвес деп көргеш, ёзулуг шынны катап тургускан: социализмниң дүрүм ёзугаар болуушкунунуң бирээзи чүл дээрге, бүдүрүлгениң хөгжүлдези мурнаар, негелдениң хөгжүдер, кижилерниң хереглелдерин хөгжүдер ужурлуг, а хереглелдерни көргүзүп турар негелде бодунуң ээлчээнде бүдүрүлгени идепкейжидип турар.

Ленинчи принципти эдерип, ниити тодарадылгалар-биле кызытаарлаттынмайн, телевидеттинген сорулгаларны боттандырарының дээштиг хемчеглерин ажылдап кылыр ходелиишкинниң тодаргай программазы-биле ажылчы чоннарны партия, оон Төп Комитеди чепсеглеп турар. Эш Н. С. Хрущевтуң чугааларында тараа болгаш өске-даа продуктуларны улгаттырарының ыяк кылдынган саналгалары болгаш үндезиннери бар болуп турар.

Партияның шиитпирлерин болгаш Н. С. Хрущевтуң сүмелерин күүсетпишаан, Украинаның, Донның, Кубаньның, Поволжьениң, Ставропольдуң болгаш өске-даа районнарның колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери тарааның ниити бедик дүжүдүн ап, чуртун өөрткеннер. Кыска хуусаа иштинде он-он миллион гектар кур болгаш курукан черлерни шиңгээдип алган чорук коммунизм тургузуушкунунуң төөгүзүнге чырыткыдачак, маадырлыг арын болуп кирер. Ол дээрге партияның болгаш улустуң кайгамчык чаагай тиилелгези. Кур чер—бо дээрге чүгле тараа эвес, харын мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң күчүлүг үнер дозу. Кур черни шиңгээдириниң бирги үе-чадазында чуртта тараа бүдүрери дыка улгаткан турган болза ам чаа, ийиги үе-чадазы эгелеп турар деп Н. С. Хрущевтуң номунда онзалап демдеглеттинген. Бо ийиги үе-чадада кур чер районнарынга чер ажылының культуразын бедидер, тараа алырын чыл бүрүде улам көвүдеткеш, аңаа үндезилээш, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин шапкын улгаттырарын айтып турар. Кур чер болза эът, сүт, дүк болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрериниң төвү болган турар ужурлуг.

Н. С. Хрущевтуң чугаалары—экономиканың хөгжүлдезиниң анализинге, материалдыг кежиктерниң бүдүрүлгезинге база хереглелдеринге боттуг чорудулгаларны болгаш структуралыг өскерлиишкиннерни канчаар барымдаалап көөрүнүң үлегери болуп турар. СЭКП ТК-ның январь (1961 ч) Пленумунга Н. С. Хрущев аъш-чем продуктуларның структуразының дыка өскерилгениниң дугайын херечилеп турар, ажылчыннарның өг-бүлелериниң бюджеттериниден алаалап алган санарны көргүскен. Хлеб-

„БОЛЬШЕВИК“ КОЛХОЗТА

Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхоз бо чылын бүдүрүлге, чурттаалга болгаш культура-амыдыралдың элээн каш тудуглары кылыр. Тодаргайлаарга: 20 чурттаалга бажыңындан 15 бажыңны малчыннарга, сүт-бараан фермазынга 200 инектиң кажаазын, ол ышкаш 100 хаван азыраар кажааны, бригадаларга 4 чунар бажыңны ажыглаалга киирер.

Бо бүгү тудугларга 3500 кубометр ыяш херек, ону кыштың таарымчалыг үеде белеткээш, тудуг шөлдеринге бүрүн эккеп алыр чугула сорулга салдынып турар. Эш Көкейге удурткан тудуг бригадазындан 34 кижи амгы үеде тайгада түлүк ажылдап турар.

Сөөлгү хүннерге чедир белеткеттинген 2140 ажыг кубометр ыяштан 1200 кубометрин машина оруунда мооңнээн, а тудуг шөлүнде 500 ажыг кубометрин эккеп дужурген. Бо хүннерде Даштыг-Тей сүт-бараан фермазында чунар бажыңны кылып дооскан.

• • •

Часкы ховү ажылының эгелээр үези чоокшулаан тудум-на, аңаа белеткел улам калбарып турар. «Большевик» колхозтуң эш Конур-оолга удурткан механизаторлары «ДТ-54» маркалыг 9 тракторну, 3 «Беларусту» болгаш элээн каш кожулда машиналарын септээн.

Усть-лабинчилерниң үнелиг эгелээшкинин деткивишаан, техниканы камныг, ылаңгыя бүдүрүкчүлүг ажыглаар дугайында механизаторлар тодаргай хемчеглерин боттандырып эгелээн. Чижээ, агроном Ховалыг Көк-оолдуң удурткан бөлүк механизаторлар «ДТ-54» маркалыг тракторну черниң аңдарбышаан, дискалаар, аппиртээр болгаш дескилей бастырар ажылды хары угда чорударын хандырар кылдыр дерип эгелээн.

• • •

Тракторларны болгаш кедээ ажыл-агый машиналарын шын башкарып билир кадрларның, ылаңгыя механизаторларның билиин улам бедидер сорулга-биле «Большевик» колхозтуң төвүнде организастаан өөредилге чедишкиниң чоруп турар. Ол өөредилгеде шупту 30 ажыг кижи хаара туттунган.

1800 КУБОМЕТР

«Найырал» совхозтуң девискээринде суг ажыл-агый чериниң 15 кижи составтыг К. Оканга удурткан звенозу дугурушканын ёзугаар Чаа-Хөл ортумак школазының, Булуң-Терекге харылзаа салбырының болгаш оон-даа өске организацияларның оттулар, база тудугга херегләэр ыяжын белеткеп турар.

Звено февраль ортанга чедир 1800 кубометр оттулар ыяшты хап белеткээн. Тудугга херегләэр ыяштың кезилдези болгаш чер агынче сөөртүп дажыглаары чоруп турар. Шаңгыр Ирил-оол «ДТ-54», М. Заанков — «ДТ-28» деп тракторлар-биле 570 кубометр ыяшты чер агынче сөөрткен.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.
Улуг-Хем район.

„Диплом чок инженер“

Оон ады Куулар Даш-оол Санчатович. Ол Өвүр районнуң Солчур сумузунга төрүттүнген.

Бир-ле күзүн адазы ону Хандагайтының школазынга эккелгеш: «Өөренип турган эртемден чедип алгаш, Төрээн чуртунуң төлептиг хамаатызы бол, оглум. Эш-өөрүңнүң, башкыларыңның сөс-домаан дыңнап, черле чалгаа болбайн чор, оглум» — деп чагааш, аалынче чана берген. Куулар долу күрүне хандырылгазынга өөренип, чурттап эгелей берген. Оон боду ышкаш бичии, найыралдыг оолдар, уругларның аразынга Куулар дүрген чанчыгып, хүн чырыы оон-моон баккылап келир хөй кежи самдар тонун, элик кежи чүвүрүн, хап идиктерин сайтып келирге кандыг-ла-бир чиктиг, мугараңчыг болуп, чаа чурттаалганың экизинден өөрүшкүнүң карак чажы оон чаактарынче чаржып бадып турар болган. Оон аас-кежик долган школачы чылдары ынчаар эгелээн. Ол эки өөренип, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, эш-өөрүнүң, башкыларының сөс-домаан дыңнап, баштай пионерге, оон соонда комсомолга кирип алган. Эки өөредилгези, чуруму, хөй-ниитичи ажылы дээш ол эвээш эвес мактаалдарны алган.

Оон ынак эртемнери сан болгаш физика турган. Дыштаныглалар үезинде ол төрээн колхозунга дузалаар дээш бо-ла келир. Колхозка трактор, комбайн болгаш өске-даа кедээ ажыл-агый машиналарының тургузуун өөренип, оларны башкарып чорудуп турар апарган. Колхозтуң механизаторлары, ылаңгыя ачазы, ону «техникага салымныг оол» деп мактап, бо талазы-биле оон быжыг билиг, мергежил чедип алырынга дузалап турганнар.

Удаваанда Куулар киноаппаратын, оон моторун ыяк билир кылдыр өөренип алган. Оолдуң бедик мергежилин үнелеп, киномеханик Моңгуш Чимит чамдыкта болунуң хайгааралы-биле кинону үндүрерин анаа дагзып турган. Анаа Куулар дыка өөрүүр.

Кажан ол он класска өөренип турган, өөренир арга чогу-биле аарый берген. Эмчилер эмнедирин анаа сүмелээн. Ынчалза-даа Куулар школа директорунга чеде бергеш кежээки школаже шилчидерин дилээн. Ол эмнедип, кежээки школага өөренип турган, оңгу классты доозуп алган. Дээди өөредилге черинге өөренип чорур бетинде бүдүрүлгеге ажылдап, ам-даа хойну болу өөренип алыр деп шиитпирлеп алган. Ынчангаш Куулар Сагдыда харылзаа салбырынга радист болуп ажылдап эгелээн.

Амгы үеде Куулар Даш-оол Хандагайты электростанциязының электромонтёру. Ол Новосибирсктиниң харылзаа институдунга бот-өөредилге-биле өөренмишаан, Хандагайты оң бир чыл школазында үжен кижи киржикчилиг радиотехника бөлгүмүн удуртуп турар.

Техникага салымныг аныяк оолдуң чонунга ажык-дузазы дыка улуг. Чеже кижи үрелген радиоларын, сүт тырттар машиналарын, чурук тырттырар аппараттарын болгаш шактарын Куударга септеттээн дээр, чеже кижи өөрүп, аныяк оолга четтирдивис дивээн дээр. Ол чамдык кижилер дег «алыр-чиирин» бодавас, а кижилерге ажыктыг, эки чүвени кылырын бодаар. Ол харын чамдык чүүлдерге бөдүүн чогаадыгаларны кылып турар апарган. Чоокта чаа Өвүр районнуң партия комитети болгаш районнуң күүсекчи комитеди аныяк электромонтёрнуң эки ажылы дээш Хүндүлел бижик-биле шаңнаан болгаш оон чуруун районнуң «Хүндүлел самбыразынга» кирген.

Чурттакчылар «диплом чок инженер» деп Куулар Даш-оолду шолалап алап турары анаа эвес. Каш чылдар эрткен соонда Д. Куулар дээди эртемни чедип алырынга бүзүреп болур.

К. САРЫГ-ООЛ.

Хуучуларда

Чоокта чаа «Х Улуг хурал» колхозтуң Баян-Кол болгаш Кара-Тал суурларда магазин эргелекчилери эштер Лапшев биле Кулактай олар ында хуучу кежигүннериниң мурнунга отчёдун кылганнар. Ук магазиннер белеткел болгаш бараан саарылгазының талазы-биле чыл планын 100—101 хуу күүсеткенин олар илеткелдеринге дыңнаткан.

Кедээ магазиннер эргелекчилериниң ажыл-чорудулгазының дугайында санал-оналын анаа олурушканнар чугаалаан. Оларның ажылында чаа чүүлдер бар апарганын хуучулар демдеглээннер. Чижээ, Кара-Талда магазин эргелекчизи эш Кулактай ырак одарларда малчыннарга бараанарны чедирип садыглап турар.

Хуралга санал бергеннер четпестерин илередип, оларны дарый чайладырын негээннер. Уругларга белен идик-хеп аймаан чиик өртектиг костерни эккеп садыглаза чогуур дээрзин башкылар эштер Шагдыр, Каракыс олар саналдарынга демдеглээн. Чуга демир, культура бараанпары дээн ышкаш чамдык бараанпар колхозтуң магазиннеринге ховар кээп турганындан чурттакчылар Элегес-Аксының, Шагаан-Арыг хоорайның магазиннеринче баар ужурга таварышкан келгенин тудуг бригадири эш Очур-оол шүгүмчүлээн.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

АГИТАТОР-ДАГЖЫ



Шахтёрларның ортузунга механизаторнуң профессиязы хүндүлүг болгаш чугула эртем. Элегестиң шахта эргелелинде Дмитрий Степанович Шадринцов экскаваторжу болуп, ушкү чылда ажылдап турар. Хүн онаалдазын күүсетпейн баар таварылга анаа болбаан.

Шахтаның инженер-техниктиг ажылдакчылары-биле кады ажылдап турган, улуг эвес өскерилгени кылган — дизель шимчедикчини электри шимчедикчи-биле солаан. Бо нарын эвес бөдүүн өскерилге экскаваторнуң ажыл чок анаа турар чорууң эң эвээш хемчээлге чедир кызырар арганы берген.

Шахтаның механизаторлары коммунистиг күш-ажыл деп хүндүлүг атты чедип алыр дээш демисежип турарлар, оларның аразында төлептиг чёрни Димитрий Степанович ээлеп турар.

Дагжыларның суурунга Дмитрий Степанович чүгле эки бүдүрүлгечи эвес, харын база дээре агитатор болуп турары-биле сурагжыг. Ол, соңгукчуларның үргүлчү келир аалчызы. Бодунуң беседаларынга СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин болгаш соңгулда мурнунуң хүннеринде шахтёрларның канчаар ажылдап турарын ол чугаалап берип турар.

ЧУРУКТА: шахтаның мурнакчы механизатору Дмитрий Шадринцов.

Сөзү болгаш фотозу И. ЦЕЛИЩЕВТИИ.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Хана солуну чүге үнместээнил?

Партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче массаларны мобилизастаарынга хана солуну хөй-ниити организацияларының дайынчы агитаторжу, организаторжу чепсээ болгай. Ынчангаш, чер болганга, ылаңгыя колхозтарның, совхозтарның салбырлар, бригадалар, фермалар, ховү турлаглар бүрүзүнге хана солуннарын, шоодуглуг солуннарны болгаш агитхуудустарны өй-шаанда доктаамал үндүрүп, оларның арыннарынга ажыл-агыйда бар четпестерни, чедиишкиннерни база тус-тус кижилерниң четпес талаларын, мурнакчыларның дуржулгаларын бижип турары бистиң чуртувуста чаңчыл болган. Хана солуннары оон-биле кады кижизидикчи улуг ужур-дузалыг болгай.

Ындыг турбуже Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунуң Бай-Тал салбырында партия организациязының, кедээ Советтиң, ажылчын комитеттиң, комсомол организациязының органы «Малчын» деп аттыг хана солуну эрткен чылдың дургузунда чүгле 7 катап үнген. Солуннуң редколлегиязы 5 кижи составтыг. Ол-ла хирезинде солуну доктаамал үндүрбейн турар. Салбырда партия организациязының секретары эш И. Бундан оон-биле эптежип, кандыг-даа негелде кылбайн келгенин кижи кайгаар-дыр.

Ол ышкаш, салбырда партия организациязының ажылының багайындан чон ортузунга лекция, беседалар, солуннар номчулгазы база мырыңай болбайн турар. Салбырда хана солуну кажандан эгелеп үргүлчү үнүп турар апаарыл?

Партия организациязының секретары эш Бундан бо айтырыгны харылап бээрин салбырның ажылчыннары манап турарлар.

Х. КАРА-ООЛ.

МАЛЧЫННАРЖЕ КӨРНҮР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының Ак-Аксы суурда 200 ажыг өреге, кедээ клуб, чеди чыл школазы бар. Оон девискээринде ийи ферма база туруп турар. Кыштың соок үезинде-ле инектер бызаалап эгелээн. Мооң-биле чергелештир фермалар ажылдакчыларының оттулар ыяжы үстүп турар апарган. Ындыг болганда саанчыларның чоттап турар бажыңнары соок.

Оттулар ыяш чок болганы-биле клуб ийи неделяда ажылдаваан. Республиканың артистери келгеш, анаа шии, концерт көргүзүп шыдаваан, чүге дизе, клуб оттулар ыяш чок, соок. Таарымчалыг байдал ында тургустунмаан. Школаның оддаар ыяжы кончуг эвээш.

Интернатта, столовайда үргүлчү от салдынып турар боордан аңгыда, чамдык үелерде класстарга от салбайн бааз таварылгалар хаая эвес. Ынчангаш класстар иштин соок. Оолга талазы-биле айтырыг мурнундан бээр тургустунуп келген. Ындыг-даа болза, оон дугайында боттуг хемчеглер алдынмаан.

Х. ОНДАР.
Чөөн-Хемчик район.

Күүсеттинмээн негелделер

Улуг-Хем районда «ҮТКА-ның 25-чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырын ол ажыл-агыйның бир кол участогу деп санап турар. Мында сүттү-даа, тарааны-даа, дүктү-даа бүдүрүп турар. 1962 чылдан эгелеп анаа бот-орулга-чарыгдалыг хойжу бригаданы база тургускан. Сүт-бараан фермазының болгаш хойжу бригаданың ажылчынчылери база тараажылар эрткен чылын боттарының хүлээлгезин эки күүсеткеннер.

Ындыг-даа болза салбырның ажылчынчыларының амыдырал-чурттаалгазын экижидер талазы-биле эргежок чугула чамдык негелделер 2—3 чылдар дургузунда күүсеттинмээн. Мынаа чамдык чижектерни ап көрээли.

Салбырның Борбак-Арыгда хойжу бригадазының болгаш аныяк инектер азырап турар бөлүүнүң ажылчынчылери чурттаалга бажыңнары-биле хандыртынмаан. Бо байдалдарны совхозтуң дирекциязы чери, ында партком, колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Чөөн-Хемчик эргелелиниң удуртукчулары билип турза-даа биске боттуг дуза көргүспейн турар.

Хойжу бригадага ам-даа 2—3 бажыңнардан немей тудуп алыр дугайында айтырыгны совхозтуң дирекциязы черинге каш удаа дилег кылырга, «смета чок-тур» деп харылап, чылзып турар. Ол хамаан чок эрги казанак бажыңнарны бускаш, дагларда малчыннарга бажың тудуп бээрге, оон чарыгдалын салбыр эргелекчизи төлээр дээр чорук совхозта база бар. Чижээ, ындыг байдал Ак-Турутта ферма эргелекчизи Очур-оолга таварышкан.

Ынчаарга бар чурттаалга бажыңнарын, мал кажааларын септеп селиир дээрге дилген ыяш материалдары тывылбас, чүге дизе, совхозтуң дирекциязы салбырга пилорама бербес, харын ону «амдыы чылын», «келир чылын» бээр бис деп чылзып-ла турар. Оон ынай, совхозтуң чамдык салбырларында кижи эмчилери артык турда, Иштии-Хем салбырында кижи эмчизи мынчага чедир чок.

Бо үстүнде айтырыглар талазы-биле боттуг хемчеглерни дирекция чери, салбырның удуртулгазы дораан ап чорударын малчыннар, тараажылар четтикпейн манап турарлар.

С. ТОРЖУ.

Гараж чок

«Тиилелге» совхозтуң машина-трактор паркызы чылдың-на өзүп турары өөрүнчүг. Эрткен күзүн совхозка 112 трактор турган. Оон кырынга бо чылын 10 хирени садып алыр деп турар. Оон ынай автомашиналарның, кедээ ажыл-агыйның янзы-бүрү чепсек-техниказының көвүдээнин чүү дээр боор. Ынчалза-даа бо бүгү техниканың ажаалгазының багайы, септелгезиниң шынар чок чоруп турары дыка хомуданчыг.

Совхозта трактор-ховү ажылының 8 бригадалары бар. Совхоз төвүнде септелге чорудар гараж үрелген. Тракторларның мотор кезээн өске черлерге септедип, өске кезектерин совхоз бодунга септеп турар. Ынчаарга бригадаларның турлагларын көөрге, оларда тракторлар болгаш кедээ ажыл-агый машиналары база хөй тургулаар. № 1 бригада септелгениң ховү турлаанда ажык шөлге чорудуп турган. Септелгени чүгээр чорудуп турар деп санадып турар № 5 бригада ийи «ДТ-54», бир «Беларусь» тракторларны гараж чок, соок черге септээн, а өске тракторлар болгаш кедээ ажыл-агый машиналары септеттинмээн. Өске бригадаларда септеттинмээн тракторлар болгаш кедээ ажыл-агый машиналары база хөй.

Совхоз төвүнде байдалды көрээлиңер. Ажылчын кудумчузунда 7 трактор септелге-даа, ажыл-даа чок тура кыштааннар. Ында бир бажыңның чанында «Беларусь» трактор база анаа тура кыштаан. Эш Верашкин бригадирлээн № 3 трактор бригадазының трактористери Седен-оол, Седип-оол алышкыларның тракторлары бажыңның чанында септеттинмейн, тура кыштааннар. Ол ышкаш бир «ДТ-54», ийи «Беларусь» тракторлар база-ла тура кыштаан. Ийи болгаш дөрт дугаар бригадаларның № 15, 18 тракторлары бажың санында септелге чок кыштааннар.

«Тиилелге» совхоз гараж тудуун ийи чыл ажыг үеде чорудуп турар, а ол ам-даа доозулбаан. Республикада эң хөй чепсек-техникалыг ажыл-агый мындыг чедимче чок турарга болур бе? Чүгле гараж эвес, улуг септелге мастерскаялыг, оон ынай кол бригадалар төптеринге-даа септелге чорудар черлерлиг болур ужурлуг. Септелге эки чоруттунмастың түңнелинде часкы, күскү ажылдар үезинде техника үрелир, долу күчүзү-биле ажыглаттынмас чоруктан чайлап шыдавас болур. Септелге чоруттунмаан тракторларны болгаш өске чепсек-техниканы келир часкы тарылгага канчаар ажыглаары билдинмес.

Д. КАМА.

Хойжуларга чордувус

Эрткен дыштаныгла хүннериниң бирээзинде бистиң Алдыы-Шынаа суурнуң кезек аныяктары болгаш комсомолчулары «Улуг-Хая» совхозтуң ыракы турлагларда малчыннарынга концерт көргүспүшаан, оларның чурттаалгазы-биле таныжып, мал кажааларының эдек, хөрзекин аштап арыглап бээри-биле клубка чыглып келген бис. Бистиң аравыста башкы, эмчи болгаш өске-даа мурнакчы аныяктар бар. Удаваанда бисти ап чорууур «ГАЗ-51» халдып келген. Оон чолаачызы база совхозтуң идепкейлиг аныяктарының бирээзи. Хойжу бригаданың бригадири эш Ак-оол биле совхозта комсомол эге организациязының секретары С. Кызыл-оол база ол машина-биле чедип келгеннер.

Бистер суурдан ыр-шоорлуг, омак-хөглүг үнүпкен бис. Аравыста чугаалажып хөөрешкеш, Демир-Суг сүт-бараан фермазынга чедип келгенивисти барык эскербейн барган бис. Ферманың коллективи бисти изиг-биле уткуп алган. Анаа эш Кызыл-оол «Совет Армия—тайбыңның армиязы» деп лекцияны номчаан. Оон соонда концерт көргүскен бис. Бистиң ол концертивисти саанчылар улуг сонуургал-биле көргеннер.

Кадарчылар, саанчылар-биле байырлашкаш, оруувус уламчылап хаптывыс. Чедер дээн черлеривис Улуг-Буурада болгаш Казанакта малчыннарның турлаглары. Ынаар баар орук кадыр болгаш оңгул-чиңгилдиг. Элээн каш кадыр баалыктарны ашкаш, Улуг-Бурениң малчыннарынга чедип келдивис. Ында хойжу О. Серээ, комсомолчу сакманщиктер Ф. Агыы, М. Кара-кыс хураганнар четтерген турлаар. Өөрүм хойжуларның амыдырал-чурттаалгазы-биле таныжып турар аразында, хойжу эш Серээ-биле чугаалажы бердим. Оон коданында 754 хой бар, а оларның 300-зү төрээн, хураганнары меңди доругуп турар болду. Бо чылын ол 100 хойдан 105 хураганны ап, хой бүрүзүнден 2,3 кг, азы ниитизи-биле 1734 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген. Алган хүлээлгезин ажыр күүседир сорулганы салбышаан, кожазы хойжу эш Дондуйнуң социалистиг чарышка кыйгырган. Мен оон сонуургаан айтырыгларын база билдингири-биле тайылбырлап берген мен.

Хойжу-биле кыска беседамны доосааш үнүп келиримге, оолдарывыс кажааларның харын эшкен, а кыстарывыс эш Серээниң бажының чугайлап эгелээн турлар. Өөрүмден чылып калганымга шала эпчоксунуп, оон дүрген-не кажаа кырынче үне халааш, харны эжип эгеледим. Элээн күженишкиниң ажылдаанывыстың соонда ийи бажың чугайлаттынган, кажаалар кырының хары-даа эштинген. Бичии дыштаның чоруй малчыннарга концертивис көргүзүп, солун номчуп берип, беседалажып эгеледивис. Эмчивис малчыннарның боттарын, уругларын шинчип, эм берип тур. Олар биске улуу-биле четтиргенин илеретпишаан, моон соңгаар база кээп турарын дилээннер. Бис оларның-биле чепшээрешкен бис. Байырлажып аъттаныл тура, бодувуска ап чораан чугай, керосиниивистиң хөй кезиин хойжуларга бердивис.

Орук тайгыр болгаш калырберт болза-даа, автомашинавыстың дугуюнга илчирбе кедирип чораан. Казанактың малчыннарынга чеде бердивис. Ында малчыннарның коданнарында хой база-ла меңди оолдап, хүр кыш ажып турар. Оларның сакманщиктеринде колдуунда комсомолчулар. Хойжу О. Доржу болгаш өскелерниң-даа коданнарында хой кажаалары эрги болгаш чавыс, а оларның чурттаалга бажыңнары бичии болду. Районнуң агитаторлары четверг санында малчыннарже үнүп турар-даа болза, Улуг-Буура, Казанактың малчыннарынга олар чаңгыс-даа катап келбээн болган. Кажан малчыннарның турлаглары колхозтарның, совхозтарның төптеринден ыраан тудум, оларның амыдырал-чурттаалгазынче сагыш-салыышкын кудуу деннелде турары моон илден. Баштайгы-даа, сөөлүнде-даа чораан кыштагларывыстың малчыннары бүрүзү ында почта чедириилгезиниң багай организастаттынганын хомудап чугаалап турганнар.

Бис оларның ажыл-агыйынга база-ла бүгү тала-биле дузалажып, концертивис көргүзүп, эмчи дузазын чедирип, лекция, беседавыс номчаан бис. Кыштаг бүрүзүнүң хойжулары бисти өөрүшкү-биле уткуп ап, өөрүп четтиргенин илередип үдеп турганнар.

А. ДАГБАЛДАЙ.
Улуг-Хем район.

ти болгаш картофельди хереглеп турары эвээжээн, а эът хереглеп турары алды чыл дургузунда (1954—1959 чылдарда) 42 хуу, мал саржаа —35 хуу, сүт—74 хуу өскен. Херегледиң ынчаар өзүп турары бистиң өөртүн турар, ол дээрге социализмниң боттуг ботталышкыны-дыр. Ол дээрге Совет эрге-чагырга ажылчы чонга чүгле политиктиг хосталганы берген эвес, харын база материалдыг улуг кежикти бергенинин чайынначак көргүзүү-дүр (286 арында).

Мал продуктузундан бүдүрген бедик калорийлиг хоолулуг бүдүмелдерни бүдүрери бистиң ниитилелистен улуг күженишкинни негеп турар.

Күш-ажылдың адырлар аразының балансызының көргүзүп турары биле алырга, бистиң чуртувуста 1960 чылда кедээ ажыл-агыйда бүдүрген аъш-чем продуктуларының чарыгдалдарындан эът болгаш эът продуктуларны алырынга күш-ажыл чарыгдалдары эң бедик—32,4 хуу болган.

Мал ажылының продуктуларын алыры дыка хөй бүдүрүлге чарыгдалдарлыг болуп турар. Оон бир чылдагааны болза бүдүрүлгениң кол-кол чорудулгаларынга хол-биле кылыр ажылдар колдап турарында. Малдың баш саны өзери-биле деңге, фермага, мал чеми белеткелинге, мал чемнерин болгаш продуктуларны дажытлаарынга, малдың кажаа суурун тударынга ажылчын күжүнге негелде улам улгадып турар.

Бо айтырыгны шиитпирлээрде, мал ажылын механизастаары, бүдүрүлге чорудулгаларын долузу-биле хаара тудуп турар машиналар болгаш механизмнер системазынче шилчип кирери болур. Ол шилчилгеже киреринге энергетиктиг кол үндезин болза электри болуп турар. Анаа холбаштыр, кедээ ажыл-агыйны электрижидер дугайында 1959 чылдың ноябрь 28-те энергетиктиг тудуг талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы кончуг улуг ужур-дузалыг. 1961 чылдың январь 17-де СЭКП ТК-ның Пленумунга эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистеринге болгаш чугааларынга кедээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдеринге немелде акша үндүрер дугайында айтырыгны тургускан. СЭКП ТК-ның март Пленумундан кедээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын быжыглаар айтырыгже партияның кичээнгейин угландырган.

Машина тудуунуң улуг заводтарының бирээзи—Киров заводу 220 аът күштүг эң күчүлүг тракторну бүдүрүп үндүреринче ам шилчиттинген. Өске-даа маркалыг тракторларының күчүзүн улгаттырып турар. Кедээ ажыл-агыйның чаа-чаа машиналарын кылып үндүрери көвүдеп турар. Бо бүгү болза кедээ ажыл-агыйны механизастаарының деңнелин бедидериниң, колхозтарга болгаш совхозтарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң дугайында партияның аажок улуг сагыш-салыышкынының дугайын херечилеп турар.

Оон-биле кады, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дүрген өстүрер сорулгага бар турар тракторларны болгаш өске-даа машиналарны эң долузу-биле ажыглаарының эргежок чугулазын партия айтып турар. Ажыл-херектиң чедиишкиниг болуру кижилерниң боттарындан, оларның билииинден, дуржулгазындан, машинаның болгаш чериниң бээр чүүлдерин эң хөйнү ап шыдаар аргалыындан хамааржыр деп партия өөредип турар. **«Тракторист кижи техниканы чагырып алыр ужурлуг, ону билир ужурлуг, ол техниканы шын ажыглаар ужурлуг, агротехниканы база билир ужурлуг»**. (242 арында). Механизатор дээрге чүгле башкарыкчы эвес, харын база продукция-биле машинаның өртээн тургузарын хандырып турар бүдүрүкчү-дүр. Механизатор бүдүрүлгениң экономиказын, машинаның өртээн, оон белдирлериниң болгаш кезектериниң ажылдаар хуусааларын билир, техниканы билдилиг ажыглаар, чиик үнелиг, улам хөй продукцияны алырын кызар ужурлуг.

Номда көрүп турар теоретиктиг болгаш политиктиг чугула айтырыг болза социалистиг кедээ ажыл-агыйда белеткел болгаш бүдүрүлге харылзаазының дугайында айтырыг болуп турар. Моон мурнунда турган белеткел системазы кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезинден хоорулчак турган болгаш оон өзүлдезинге дуза бербейн турган. Белеткелчилер колхозтарга болгаш совхозтарга организакчы ажылды чорутпайн турган болгаш бүдүрүкчүгеге кандыг-даа салдар чедирбейн турган. Белеткелдиң болгаш бүдүрериниң чаңгыс аай тудушкак болурунуң чугулазын Н. С. Хрущев номда онзалап демдеглеп турар. **«Капиталистиг чурттардаазы ышкаш: продукция садып алдынган, оон-биле бүгү чүве төнген. Ону садып алган кижи ону саткан кижиниң эрге-ажыктарының дугайын бодавас, белетчелди шак ынчаар ноор чорук социалистиг ажыл-агыйга туруп болбас. Капиталистиг чурттарда дүрүм мындыг: мегелеп шыдавазынза—садып шыдавас сен. Бисте өске принцип бар, бистиң ажыл-агыйывыс планныг. Ындыг болганда бисте белетчелчи кижи болза, бүдүрүгениң организакчызы болур ужурлуг...»** деп Н. С. Хрущев чугаалап турар. (309 арында).

Ажыл-ишчи кижи дугайында, оон хүн бүрү тургузукчу ажылының дугайында, ниитилелдиң депшилгезинде оон күш-ажылының революсчу ужур-дузазының дугайында номда онза чылыг ынакшыл-биле чугаалап турар. Партия ажылдакчыларындан, ажыл-агый удуртукчуларындан кижилер дугайында улуг сагыш салыры, ажылдаарынга болгаш амыдырал-чурттаалгазынга эки байдалды тургузары, ажылдың нормазын, организациязын болгаш күш-ажылдың төлевирин шын тургузары негеттинип турар. **«Совхозтарның эң эки директорлары, чамдык колхозтарның даргалары кижилер-биле эки ажылдап, күш-ажылды шын организастап турарлар. Үрезин чаштырып база одуруглар аразының болбаазырадылгазын чорудуп турар механизаторларның күш-ажылының төлевирин чүгле ажылдап кылган чериниң хемчээлин барымдаалап турар эвес, харын өзүп үгениниң шынарын база барымдаалап төлээр. Бо дээрге эки үлегер-дир, ону бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга ажыглаар болза чогуур. Ажылдың шынарының дугайында сагыш салырынга кижилерниң сонуургалын бедидер херек, а шынарны чүгле нараи-биле көргеш тодаргай билип ап шыдаттынмас болгай. Ындыг болганда эки ээлер болза ажылдың төлевирин чардынган болгаш үрезин чаштынган черниң чүгле саңын көргеш-ле доктаатпас, а тарааның үнүжүн көрүп тургаш, оон соонда дужуттуундан хамаарыштыр төлевирниң хемчээлин доктаадып турарлар»** (171 арында).

Күш-ажылчы кижи—коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургуспушаан, бодунуң арын-нүүрүн, бодунуң медерелин болгаш моралын өскертип турар. Хөй-ниитичи хүлээлгезин билири-биле совет кижи чүнүң-даа мурнунда ылгалып турар. Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш бүгү эвилелдиң социалистиг чарыжын калбартырынче чурттуң бүгү кедээ ажыл-агый ажылдакчыларынга Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң колхозчуларының, совхоз ажылчыннарының болгаш тускай эртемниглериниң кыйгырыы анаа чижек болур.

Кедээ ажыл-агыйга удуртулганың деңнелин бедидерин, планныг даалгаларны боттандырарынга, бүдүрүлгени башкарарының демократтыг принципин хөгжүдерин, партия-күрүне контролюнуң ленинчи принципин чайгылыш чок сагырын партия болгаш күрүне органнарындан СЭКП Төп Комитеди шыңгыы негеп турар. СЭКП ТК-ның январь (1961 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге холбаштыр, ССРЭ-ниң кедээ ажыл-агый министерствозун эде организастаарын боттандырганы улуг ужур-дузалыг болган. Амгы үеде министерствонуң кол сорулгазы чер ажылының культуразын бедидери, кедээ ажыл-агыйның бүдүрүлгелериниң бүгү адырларында техниктиг депшилгени боттандырары болуп турар. Кедээ ажыл-агый министерствозу эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин пропагандылаар, бүдүрүлгеге калбаа-биле нептередир хүлээлгелиг, кедээ ажыл-агый эртемнерин хөгжүдериниң чугулазын, ону колхоз болгаш совхозтарның практиказы-биле холбаштырарын, кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге эртемденнерниң болгаш тускай эртемниглериниң харысаалгазының дугайын номда демдеглеп турар. Кедээ ажыл-агыйны удуртуруун сайзырангайжыдарының айтырыглары СЭКП ТК-ның март Пленумунуң болгаш ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринде, партия органнарын болгаш кедээ ажыл-агыйны башкарарын эде тургузар талазы-биле партияның дараазындагы хемчеглеринде улам ынай хөгжүттүнген болгаш тодаргай боттанышкынны алган. Ол хемчеглер болза массалар иштинге организакчы болгаш политиктиг ажылды кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдериниң кол айтырыгларынче мооннаэринге чаа аргаларны ажыдып турар.

Массаның иштинде организакчы ажылды хоозун шуугаазыннар-биле солуур, оон-биле кады, мегелеп санчурагай немеп, мете медээ бижип, партияны болгаш чонну мегелээр чижектиг кем-буруулуг үүлгедиглерни сойгалап, шыңгыы буруу шапкан Н. С. Хрущевтуң СЭКП ТК-га киирген чагаазында тодарадылгалар онза улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Н. С. Хрущевтуң чугааларының үлегер чижээнден бистиң пропагандистеривис болгаш агитаторларывыс улуг болгаш нарын айтырыглар дугайын доңчу, билдиңгир, бүзүрелдиг кылдыр чугаалаарынга өөренип болурлар. Польшада «Плавце» деп бүдүрүлге кооперативиниң тараачыннарынга чүве чугаалап тургаш, Н. С. Хрущев ленинчи кооператив планының дугайында партийжи улуг бүзүрелдиг-биле чугаалаан. 1960 чылдың апрель 5-те Бакуга болган байырлыг хуралга, 1961 чылдың февральдың 1-де Соңгу Кавказтың районнарының, 1961 чылдың февраль 7-де Закавказье республикаларының кедээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралдарынга чугаалары пролетар-интернационализмниң база улустарның эп-найыралының идеязы-биле сиңниккен.

Н. С. Хрущевтуң чыгдынып үнүп турар ханы уткалыг, амыдырал-биле сырый холбаалыг болгаш теоретиктиг анализтиг чугаалары болгаш илеткелдери коммунизм тургузуушкунунуң шалыпчы фронтузунга бистиң күжүвүстү улам ынай мобилизастаарының херээнге кайгамчык улуг дузаны чедирер.

Маркстың-Энгельстиң-Ленинниң тиилелгелиг идеязының түгүнүң адаа-биле, чаңгыс аай эчис сорулгаже бар чорур социалистиг чурттарның аразынга дуржулгаларын акылунма ёзу-биле солужарынга калбак эжикти олар ажыдып турарлар.

(1963 ЧЫЛДЫҢ ФЕВРАЛЬ 14-ТЕ ҮНГЕН «ПРАВДА» СОЛУНДАН ОЧУЛДУРГАН).

ТЕЛЕГРАФ ДЫҢНАДЫП ТУР

ГДР-де улусчу национал армияның хүнү

БЕРЛИН. (СЭТА). Улусчу национал армияның 7 чыл болган оюн ГДР-ниң ажылчы чоннары марттың бирде демдеглеп эрттирген.

Ол хүнге таварыштыр Берлинге байырлыг хурал болган, аңаа Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының болгаш ГДР-ниң чазааның удуртукчулары киришкен. Улусчу армияның дайынчыларының болгаш республиканың хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң мурнунга ГДР-ниң национал камгалал министриниң оралакчызы адмирал Вальдемир Фернер чуве чугаалаан. Германияда совет шериглер бөлүүнүң кол командылакчызы армия генералы И. И. Якубовский хуралга база-ла чүве чугаалаан.

ГСЧП ТК-ның, ГДР-ниң күрүне чөвүлелиниң болгаш улус палатазының улусчу национал армиязының шериг албанныгларынга чедирген байырын парлалгага парлап үндүрген.

Кайгамчыктыг хүн

КАБУЛ. (СЭТА). Совет республика биле Афганистанның аразынга найырал дугайында керээге ат салган хүнден бээр дөртен ийи чыл болган оюн афган улус демдеглеп турар. Ийи чурттарның аразында найыралдыг харылзааларның төөгүзүнге ол болуушкун онза ужур-дузалыг болуп турар. Советтер чурту болза Афганистанны хүлээп көрген болгаш ооң төөгүзүнде деңг эргелиг баштайгы керээге ат салган бирги күрүне болган. Афганистан база-ла Совет республиканы бир дугаарында хүлээп көргеннериниң бирээзи болган. Ол керээни кылып тургузарынга В. И. Ленин боду киришкен. Ук керээ ийи чурттарның аразынга найыралдыг харылзааларны быжыглаарының орунга улуг салышкын болган.

Совет Эвилелиниң Афганистан-биле экономиктиг кады ажылдажылгазы бодунуң үре-түңнелин берип турар. Совет улус-биле найыралга даянгаш, Афганистан бодунуң экономиказын хөгжүдеринге эки түңнелдерни чедип алган. Ол ам кедурлуушкунунуң чаа үе-чадазында туруп турар—афган улус ийиги беш чыл планын боттандырарынче кирипкен. Афганистанның дилээн күүсеткишаан, Совет чазак Афганистанның ийиги беш чыл планын боттандырарының үезинде экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулганы 1961 чылда чарган.

Афган улус совет дузаламчыны өөрүп четтиришкин-биле хүлээп ап турар. «Чуртта тудугларның хөй нуруузун тудуп тургузарынга Совет Эвилели идепкейлиг киржип турар. Совет тускай эртемниглер аныяк афган кадрлар-биле кады ол тудугларда ажылдап турарлар» —деп, «Ислах» солуннуң мурнуку чүүлүнде бижээн.

„Түрегдел суурлары"

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Буэнос-Айрестиң болгаш Аргентинаның өске-даа хоорайларының кыдыгларында «түрегделдиң суурлары» нептерээн. Ында сегилерде, барактарда болгаш автомашина гаражтарында ажылчыннар, биче албан-хаакчылар болгаш үс-дарганнар сыңмарлажып чурттап турар. Оларның иштинден хөй кижилер шагда-ла ажыл чок калганнар. Дөрт чылдың мурнунда Буэнос-Айрестиң кыдыгларында «түрегделдиң суурларының» чурттакчылары 45 муң кижи турган. Ам олар 200.000 кижиге чедир көвүдээн.

«Түрегделдиң суурларында» электри чырыткызы болгаш суг хандырылгазы, школалар болгаш медицина албан черлери чок деп «Пресенге» солун бижээн. Суурларда уругларның хөй нуруузу өкпе аарыындан аараан.

РАКЕТА БААЗАЛАРЫ

ТОКИО. (СЭТА). Японияның найысылалын долгандыр башкарар снарядтарның дөрт баазаларының тудуу доозулган. Ол баазаларны Нарасинода (Тиба префектура), Касумигарада (Ибараки префектура), Ирумигавада (Сайтама префектура) болгаш Такэямада (Канагава префектура) тургускан. «Ника-Аякс» дээр ракеталарны салып үндүрериниң 9-9 тургузулгалары ол баазалар бүрүзүнде бар.

Чоокта чаа тургускан баштайгы ракета батальону башкарар снарядтарны салып үндүрер талазы-биле түс-түс хемчеглерни ажылдап эгелээн. Ол батальонуң шериг ажылдакчыларын АБШ-ка белеткеп үндүрген. Башкарар снарядтарны баазага март 10-да экээр деп турар.

Часты берген

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың шериг-агаар күштери база бир шпион спутникти «Тор-Агена» деп ракетаның дузазы-биле орбитаже салып үндүрерин оралдашкан. Орбитаже үнүп турар үеде ракета төлевилеттинген угланышкынындан өскээр барган, ынчангаш черден медээ ёзугаар ону спутниги-биле кады чазылдырыпкан деп, ЮПИ агентилелдиң корреспондентизи Банденбергтиң шериг-агаар баазазындан (Калифорния штат) дыңнадып турар.

Ол катаптавас ужурлуг

ВЕНА. (СЭТА). Даштыкы кижилерге чер участоктарын садарын хоругдап турар хоойлуну хүлээп алырын «Фольксштимме» солун негеп турар. Сөөлгү үеде барыын-герман бүдүрүлге ээлери Тироль можуда черни садып алыры дендеп барган болгаш ында бүдүрүлгелерни, гостиницаларны, өске-даа черлерни тудуп турар дээрзин солун демдеглээн.

Черни садыглаанының, герман капиталды киирериниң күштелдиргениниң болгаш чурттуң экономиказынга ооң быжыкканының түңнелинде Австрия бодунуң хамаарышпас чоруун ышкынып эгелээн деп чүвени уттуп болбас ужурлуг дээрзин солун айыткан. Ол катаптавас ужурлуг.

Бельги-конго дыңнадыг

ПАРИЖ. (СЭТА). Конго Республиканың премьер-министри Сирил Адуланың Бельгияга албанның аян-чоруу доозулган соонда бельги-конго кады кылган дыңнадыгны парлап үндүрген. Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнадып турары-биле алырга, дыңнадыгда делгеренгей айтырыгларны тайылбырлап, ол айтырыгларның талазы-биле «бельгичилер биле конгочулар дугуржулганы кылган» болгаш «үзел-бодалдарының бүрүн чаңгыс эптиин» илергейлээн.

Конгога бельги «дузаламчыны» көргүзер талазы-биле хөй чүүлдерни дыңнадыгда колдадыр бижээн. Конгода бельги хамаатыларның эт-хөреңгизи оларны болуп артар дээрзиң конго чазак бадыткаан. Бельги өнчүнү ажыглаарын катап эгелээрин чингедир сорулга-биле чорудар хемчеглерни айыткан.

Чугаалажышкыннар доозулган сөөлүнде Адуланың медеглээни болза: «Бельгия биле Конго эптешкен, моон соңгаар ийи чазактар холундан туттунчуп алгаш ажылдаар». Конгонуң улузунга бельги колонизаторларның чедирген качыгдалдары чок ышкаш кылдыр ону чугаалаан-дыр. Конгоже бельги чепсектиг агрессия болгаш Катангага колониалисти өнчүк-чөңгээлер уттундурган. Конгонуң байлактарын ажыглаарын үргүлчүлээр дугайында тускай чөпшээрелди бельги монополиялар алган. Конгога бодунуң туруштарын катап тургузарынга таарымчалыг арганы бельги монополистерге тывыскан. Конго кризистиң ийи чартык чылдарының дургузунда КНО-нуң тугунга шыптынып алгаш, АКШ-тың идепкейлиг халдаашкынының түңнелинде ол туруштар шыңгы буза тевиишкинге таварышкан турган болгай.

ДЕМИСЕЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). «Португали» Гвинеяның болгаш Ногаан-Думчук ортулуктуң хамаарышпас чоруу дээш демиселдиң африка партиязының дыңнадыын «Юманите» солун парлап үндүрген. Колонизаторларга улур үргүлчүлеп турар тулчуушкуннарның чорудулгазында африка патриоттар бөлүк португали солдаттарны аткалаан болгаш оларның халдаашкынын ойтур шапкан дээрзин ол дыңнадыгда чугаалап турар.

Португали араатаннар тайбың чонга улур араатаныг түлгедиглерни соксатпайн турар деп медегледе айыткан. Чижээ, Эмпада районга шаажылакчылар ийи суурну өртеткен болгаш ол суурларның чурттакчыларын барык шуптузун узуткап чок кылган. Гуда районда кедээ суурларны үптеп-дээрбедээн соонда өртедипкен.

«Португали» Гвинеяның болгаш Ногаан-Думчук ортулуктуң хамаарышпас чоруу дээш демиселдиң африка партиязының чиигине секретарының медеглелинде чугаалап турары болза: «Кажан «португали» Гвинеяның улузу национал-хосталгалыг демиселдиң сөөлгү чадазынче кирген үеде «португали» Гвинеяның улузунга тодаргай болгаш далаштыг дузаламчыны көргүзеринче тайбыңга болгаш хосталгага ынакшылдыг бүгү күштерни, ылаңгыя африка чурттарның улустарын болгаш чазактарын шудургу кыйгырып тур бис».

ТЕАТР ЗАЛЫНДА

КҮШ-КУЛЬТУРА болгаш СПОРТ

ЗОНА МАРГЫЛДААЗЫНЫҢ БАШТАЙГЫ ХҮНҮ

Сибирьниң хостуг хүреш талазы-биле шилиндектериниң чадыг кырынга сегиржип алышкынының көөр дээн кызылчылар Национал хөгжүм-шии театрынче үзүктел чок шуужуп турган.

Хүндүскүнүн 3 шак 30 минута. Театрның сценазынга маргылдааның киржикчилери, судьялар улуг чадыгны долгандыр чыскаалдыр туруп каннар. Мөгелерниң болгаш судьяларның чыскаалын командылап турган бистиң республикада спорттуң «Урожай» эки-тура ниитилелиниң даргазы Н. Капустин СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш К. С. Шойгуга рапорт берген.

Эш Шойгу маргылдааның киржикчилеринге СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң мурнундап изиг байыр чедирип, чүве чугаалаан. Спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының Бүгү-россия эвилелиниң чөвүлелиниң байырлыг чагаазын ол чөвүлелдиң бо маргылдаала келген төлээзи эш И. М. Ульянов номчаан. Спорт эки-тура ниитилелдериниң болгаш организацияларының республика эвилелиниң чөвүлелиниң президиумунуң мурнундан ол чөвүлелдиң даргазы эш В. И. Юрьев байыр чедирип, зона маргылдаазының киржикчилериниң спортчу мергежилин бедидеринге улуг чедиишкиннерлиг болурун күзээн.

Кол судья И. П. Колодников маргылдааның түгүн кедүрерин чарлаан. Сценага Кызыл түк кедүрлүп үнүп кээрге мөгелер болгаш судьялар томааныг деп командага туруп ёзулааннар, көрүкчүлер үзүктел чок алыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Кол судья маргылдааның эгелээнин чарлаптарга чадыг кырынга эң чиик дензиниң ийи мөгези көстүп келген: олар бирги разрядчылар Базанцев (Новосибирск) биле спорт мастери Сидоров (Омск). Мөгелерниң кайызы-даа хөй арга хереглээн, спорт мастери анаа арыг тиилээн.

Дараазында ол-ла дензиге хүрежир мөгелерниң аттарын судья чарлай бээри билек, залда көрүкчүлер диңмиттиг алыш часкап үнген. Ол дээрге бистиң республиканың мөгези М. Ооржак биле Томскиниң бирги разрядчызы Болодезников оларның сегиржип алышкыны-дыр. Даштындан көөрге оон канчап-даа артык күдер кылдыр көстүр бодунуң удурланыкчызын бистиң чаңгыс чер-чуртуувус баштайгы секундалардан эгелээш-ле девиделди берген. Ол оон чаңгыс холундан сегирип албышаан, ол-ла экти-биле коллуунга үстүрүп алгаш, удурланыкчызын ооргазынга чүктепкеш, чадыгже барып ушкан. Болодезников чарны-биле чартыктай дүшкеш, чарнының аразын удурланыкчызынга чыпшыр бастырбас дээш, бажы-биле иттинип, аргастаның үнген. Адаанда чыткан мөгеге чадыгдан бажы болгаш буттары-биле үнүр сонстаардан өске арга чок болу берген. Салыкчы судьяның медээзи эткен. Ооржактың удурланыкчызы чадыгдан үне чыла берген болгаш оон бодунуң бир буду база чадыг даштында апарган. Бистиң мөгевис анаа үш санны чаалап апкан. Ийиги удаа ол бодунуң ынак аргазын чедиишкинниг ажыглааш, алдыгы минутада удурланыкчызын арыг тиилеп апкан.

Дараазында Алабашов (Барнаул) биле Тараканов (Тюмень) олар чадыг кырынга сегиржип алган. Оларның кайызы-даа он минута иштинде тиилелге чедип ап шыдаваан. 8:5 санныг болган Алабашовту тиилээн кылдыр санаан. Бо дензиге ол ышкаш маргыш чок тиилелгелерни спорт мастерлери: Андреев (Иркутск), Тюрин (Тюмень), Петухов (Новосибирск) олар чедип алган.

Мөгелерниң дензи аайы-биле хүрежиниң судьялары ийи бригада кылдыр үстүп алган солчуп турган. Чартык чиик дензилиг мөгелерниң салыкчы (орбитр) судьязы ССРЭ-ниң алдарлыг спорт мастери, хостуг хүреш талазы-биле 1956 чылдың делегей чемпиону В. П. Манеевти маргылдааның киржикчилеринге болгаш көрүкчүлерге кол судья таныштырган.

Чартык чиик дензиниң мөгелеринден баштай чадыгга бирги разрядчылар Шорин (Тюмень) биле Григорьев (Иркутск) олар хүрешкен. Хуусаазында октажып шыдаваан болганы-биле хөй санны алган Шоринни тиилекчи деп санаан. Дараазында бистиң республиканың мөгези, спорт мастери Хасанов Томск областан келген бирги разрядчы Евтигнеев биле хүрешкеш, алдыгы минутада анаа октадыпкан.

Бистиң мөгевис Таскараков Новосибирсктен келген бодунуң чаңгыс дензилии — Холоринге сан талазы-биле алыскаш, тиилеттирген. Спорт мастери: Брайко (Кемерово), Темных (Красноярск) оларның чараш хүрежин спортка сонуургалдыглар магадап көрген.

Оргумак дензиниң мөгелеринден бистиң мөгевис Г. Боровиков Новосибирскиниң мастери З. Петрозов-биле шыырак көрүштүг хүрешкен. Республиканың спортчу аалчызы Заур ол хүн «хүнү кирген» турбаан болза Георгийниң тиилелгеже чуткулу күштүг болган. ол хүн Петрозов 25 дар харлаан. Бедиткели шыырак. артында-ла спорт мастери удурланыкчызын Боровиков чамдыкта шуут-ла кынчыктырбайн барып турган. Ынчалза-даа мастер маңаа бодунуң алдарын бадыткап, төрүттүнген хүнүн тиилелге-биле демдеглээр аргалыг болган. Ол-ла дензиге бистиң мөгевис Крипан Томскиниң бирги разрядчызы Бузнецовка октаткан.



ЧУРУКТА: маргылдаа үезинде сегиржип алышкын.

Маргылдааның баштайгы хүнү чартык аар болгаш аар дензилиг мөгелерниң салыы-биле доозулган. Чартык аар дензилиглерден спорт мастери Гусятский (Красноярск) шимченгир хүрежип, хөй санны алгаш, тиилелгени чедип алган. Осипов (Томск) биле Соснов (Кемерово) оларның хүрежин судьялар ийилдирзинге аштырылышкын кылдыр санаан, олар бот-боттарынга каржы аргаларны хереглеп хүрешкеннер. Вильмов (Кызыл) биле Ефремов (Иркутск) оларның ужуражылгазы аалчының тиилелгези-биле доозулган.

Аар дензилиг мөгелерден эң-не баштай чадыг кырынга Алтай крайның спортчузу Канунников биле Кемеровадан келген мастери Вахтель оларның сегиржип алышкыны үр-даа болбаан, мастер 37 секунда иштинде-ле удурланыкчызын чадыгга чыпшыр базыпкан — арыг тиилелге!

ТҮҢНЕЛ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Удавас спорттуң «Урожай» эки-тура ниитилелиниң республика спартакиадазы болур. Аңаа хоккей талазы-биле киржир эрге дээш түңнел ужуражыышкынга киржири-биле Каа-Хем биле Барыын-Хемчик районнарның хоккейжилери найысылалга чедип келген.

Баштайгы оюнга Каа-Хем районнуң командазы-биле көдээ ажыл-агыйы техникумунуң командазы ужурашкан. Каа-хемчилер сургуулдарга шыңгыы удурланыышкын көргүзүп шыдавайн, 23:0 санга уттуруп алган.

Маргылдааның ийиги хүнүнде ол тиилекчи команда-биле Барыын-Хемчик районнуң командазы ойнаан. Оюннуң эгезинден-не ийи команданың кайызының-даа тиилелгеже чуткулдуу көскү. солун болган. Ол байдал демиселдиң чидиг болуруң херечилеп турган.

Республикада хоочун хоккейжилерниң бирээзи эш Колесников санны ажыткан, а барыын-хемчикчилер база-ла дораан аңаа харыылаан — сан 1:1 болу берген.

Часпар сөөлүнде кайы-даа команда оюннуң темпизин кошкатпаан. Барыын-Хемчик районнуң командазы удурланыкчыларының хаалгазынче мячикти ийи удаа чоокшуладып келзе-даа, ону эчизинге чедирип шыдавайн барганнар. Чаза таварыышкыннар кайы-даа таладан болуп тургулаан. Ындыг шимченгир халдаашкыннарның түңнелинде барыын-хемчикчилерниң хаалгазынче сургуулдар мячикти бир удаа киирер аргалыг болган. Олар харыылаарын оралдажып турза-даа. Кызылдың хоккейжизи эш Даш-оол үшкү санны ажыдыптарга удурланыкчылар сулараи берген. Оюннуң төнчүзүнге чедир ол сан өскерилбээн—3:1 болуп, техникумнуң сургуулдары тиилээн.

Хоккей талазы-биле бо маргылдаага спорттуң «Урожай» эки-тура ниитилелиниң бо чылгы чемпиону көдээ ажыл-агый техникумунуң командазы болган. Ук команданы бирги чергениң диплому-биле болгаш «Урожай» эки-тура ниитилелиниң мактал бижии-биле шаңнаан.

Ю. СУХОВ,
маргылдааның кол судьязы.



ЧУРУКТА: көдээ ажыл-агый техникумунуң командазы барыын-хемчикчилерниң хаалгазында чоокшулаан.

Фото А. СОДУНАМНЫ.

Элдеп таварылгалар

САША БӨРҮ БООЛАП КААН

Бо элдеп таварылга Чита областың Черноозерск суурунда чурттап турар пионерлер Саша биле Слава Уткиннерге таварышкан. Оолдар дыштаныр хүнде ырак кыштагда хойжу ада-иезинге чедип келгеннер. Адазы суур чоруй барган, а иези бажыңынга арткан. Иези дыңнап олурарга аът дуюу дагжаан дег болза-ла Славаның мөгүдээн үнү үнген. Үне маңнап келгеш көөрге хойларже бөрү шурап бар чыткан, а оглу дээрге аъдының сыр-кара маңы-биле бөрүже уткуштур. алгырбышаан, холун булгавышаан, тутсуп бар чыткан. Бөрү ол аразында оъттап чораан хойларга чеде маңнай берген.

Иези дегийт-ле боо сегирип алган. Ынчалза-даа боо боолап көрбес болгаш ол ону канчаар-даа аайын тыппайн турган. Ону көрүп турган тос харлыг Саша: «Бээр эккел, мен бодум, авай!» деп алгырган. Боону ууп чадай-чадай оол дээрге, боозун октап алгаш, мажыларын аңдара дырткылааш, хары угда адыр дүүргениң ийилдирзиниң мажызын база каапкан. Балыгладыпкан бөрү чоогунда тейжигеш артынче караш кылынган. Хензиг аңчының холдарындан боо черге кээп дүшкен. Боога «тептирипкен» Саша ырак чаштай берген, аарышкылыг апарган эктин тудуп чыткан.

• • •

ШУУРГАН ҮЕЗИНДЕ

Бо болза бо чылдың январь айның төнчүзүнде Ростов областың Киров аттыг колхозунга болган. Подкушевскиниң 8 чылдыг школа-интернадының бөлүк сургуулдары кичээлдер доостуру-билек Картушина дээр хуторунче чаныпканнар. Удавааңда харлыг шуурган эгелээн.

Оларның дугайын школага чүтле бир шак эртгенде сактып келгеннер. Өөреникчилерни дилеп тывары-биле колхозтуң тракторизи Виктор Набока чорупкан. Трактору-биле 5 километрни эрткеш, ол уругларның кажараңнаан барааның көрүп каан. Таптыг-ла ол өйде ооң тракторунуң мотору өже берген.

— Акый, дузалап көрүңер! — деп, уруглар ону дескинип келгеннер.

Трактор оон ыңай чоруур аргазы чок болу берген, а хуторга чедир ам-даа ырак, ам канчаарыл кылдыр ол боданган. Шуурган намдаар хирези чок апарган. Ынчангаш Виктор мынчаар шиитпирлеп алган: өөреникчилерни дистиништир, бар-ла турган чүвелер—курлар, аржыылдар-биле бот-боттарындан калышпас кылдыр кожуп алган. Ындыг колонна болуп алгаш, бурунгаар шимчеп үнүпкеннер. Чүс хире базымны эрткен соонда-ла уругларның эң бичиилери — Люда Милашись, Лёня Кутин болгаш Галя Дмитренко шаа төнгеш турупканнар. Оларның бирээзин чүъктеп, ийизин холдарынга колдуктап алгаш, Виктор дөрт километрни эрткен.

Тракторист Виктор Набока 18 өөреникчиниң амы-тынын ынчаар камгалап алган.

• • •

ЧЫРЫК ХҮНДҮС-ЛЕ

Оренбург. (СЭТА). «Мансуровский» совхозтуң ажылчыны Спиридон Прохуткинниң өг-бүлези эртен чемненир дээш стол артынга олурупканнар. Ол аразында даштын эжик чадазында шимээн дыңналган. Бажыңның эр ээзи эжикти барып дүрген ажыда каапкаш, кайгай берген: кызыл дилги булуңда сыны берген, ооң чанында инек кадарчызы Владимир Ждановту ол танаан. Владимир дезикчини кымчызы-биле булуңче чыпшыр идипкеш сиртинден сирбектей дыртып алган.

— Дыка-ла үр сүрдүм. аъдым дээрге шуут суг-дер дүшкүже сывыртадым, кулугурну — деп, ол эгиништевишаан, чугаалаан.

Инектерин сүрүп алгаш ховуже үнүп орда, дилги чашпаннар аразындан тура халаан. Кадарчының ыттары дилгиниң дезип чоруур оруун доза маңнажырда, мөгүдээн дилги кайнаар-даа баар аайын тыппайн, суурже ыдыпкан. Ону сүрген кижи оон чыдып калбайн тутсуп орарын көргеш, дилги дизим кажарлаашкынны кылыр бодаан—ынчангаш ол улус чурттап турар бажыңның эжиинге кээп чашты бергени ол.

• • •

КАЙГАМЧЫК УЛУГ ЧАШ ТӨЛ

Эрткен чылын Кустанай областың Карл Маркс аттыг совхозунуң ийиги салбырында мал фермазынга кайгамчык улуг, сөөккүр бызаа төрүттүнген, ооң дириг дензизи 40 кг болган. Бызааның иези — Марта деп шолалыг инек хову уксаалыг, хүрең инек. Бызаа ажаакчызы Никитина демги чаш төлдү инек төрүүр өрээлден өскээр кедүре бээр дээш, ууп чадашкан. Ол таңныылды кый деп алгаш ооң-биле ийилээн арай боорда кедүрүп аппарганнар.

Ам ол бызаа он айлыг. Ону өске үе-чергези-биле кады бызаалар аразында азырап турар болза-даа, молдурга кылдыр безин көөр аргажок кылдыр өскен. Бызаа ажаакчылары оозун уксаалыг буга кылдыр арттырып алыр деп турар.

Уругларыңарга амданныг чемнерден кылып бериңер

ЧИГИРЛИГ СИРОП

Ону кылырда, 100 г чигирни сакпынга ургаш, олче 100 г изиг сугну куткаш 20 минут иштинде ооржум отка хайындырар. Оон соонда ону ийи каът арыг марляны-биле шүүрээр. Белен сиропту шилге куткаш аскын быжыдыр дуглап каар.

БЕШ ХУУЛУГ МАННА КАДЫК

Хайнып турар сутке манна кежени тарады ургаш 30 минута иштинде ооржум отка хайындырар. Чымчады хайны бээрге олче дусту, чигирлиг сиропту база элээн чылыткан сүттү немээр. Ону 1—2 минут хайындырыгаш шилге куткаш аскын дуглап каар. Манна кеже 5 г, сүт 50 г, суг 100 г, чигирлиг сироп 5 г, дус 1,5 г болур ужурлуг.

ОН ХУУЛУГ МАННА КАДЫК

Ону кылырда сүттү, сугну кайызын-даа стакан ортужени алгаш сакпынга куткаш олче манна кежени ургаш чартык шак хайындырыгаш, олче дусту, чигирлиг сиропту немээш, 2—3 минута хайындырар. Оон соонда аңаа слива үзүн салгаш эзилдир булгаар.

Манна кеже 20 г, слива үзү 5 г, сүт 200 г, суг 50 г, чигирлиг сироп 10 г, дус 3 г болур ужурлуг.

ПЮРЕ

Сугга эки чуп, аштап каан морковьту чигирлиг сироп-биле кады чартык шак иштинде сакпынга хайындыргаш, олче изиг сүттү, дусту немээш ийи минут хайындырар. Белен пюреже слива үзүн салгаш, ону эзилдир булгаар.

Морковь 200 г, слива үзү 5 г, сүт 50 г, чигирлиг сироп 5 г, дус 3 г болур ужурлуг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, хар шоолуг чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—2—5, ыйгыл черлерге—10—15, а Кызылга—10—12 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»:
«Гусар балладазы» 11.40, 1.40, «Ынак сеткил херек оол» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»:
«Ужуп чоруур корабль» 11.15, 1.15, «Чүгле статуялар ыытташпас» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»:
«Валерий Чкалов» 10.30, 1.30, 3.30, «Каролина Риенская» (делгем экранныг) 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»:
«Шуургандан күштүг» 3.15, «Зини, Гнат» 7.15, «Идиот» 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63 редакторнуң оралакчызының 35-24 пропаганда килдизиниң 23—54 харыысалгалыг секретарьның болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35 көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38 партийжи амыдырал килдизиниң 37-13. иштики информация килдизиниң 20-60 чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64 бухгалтерияның 31-75. корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00074. Чагыг № 117. Культура министерствозунуң типографиязы

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. МАРТ 6 СРЕДА № 55 (5459).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединин органы

Өртээ 2 көп.

Бузулбас блоктуң тиилелгези хандыртынган

№ 17 СОҢГУЛДА УЧАСТОГУНГА

Ол хүн Тываның комплекстиг даг экспедициязының клувунга — вайысылалдың № 17 соңгулда участогунга база бадылаашкын, байырлаал болган. Россия Федерациязының суле демдээн чураан соңгулда хааржаанче соңгукчулар ээлчег-биле четтикпейн кээп, соңгулда бюллетеньнерин суп, бадылап турганнар.

Соңгукчу бүрүзүнүн арын-шырайында өөрүшкү болгаш чоргааралданыышкын. Ол дээрге коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң соңгулда блогунуң кандидаттары дээш оон берген бадылаашкыны коммунизм дээш, ону бодунуң күш-ажылы-биле тургусчур, анаа чурттаар аас-кежин дээш бердингени ол-дур.

Бүгү улустуң байырлалының хүнүнге ол участоктуң соңгукчулары: тудугжулар, чолаачылар, ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар күш-ажылчы белектерлиг ужурашкан.

— «Кызыл-тудуг» эргелелиниң бөлүк тудугжулар бригадазы бөгүнге алдар болдурган чарышка кирипкен, бо участокта 12 аал иштиг чурттаар нийн-нийн каът 2 бажыңнарның кол тудуун январь-февральда доостувус. Ам темпини улам күштелдирбишаан ол тудугларны май айда ажыглаалга дужаарын шиитпирлээн бис—деп, бызанчы Б. Хомушку бистиң-биле беседага чугаалаан.

Даг херээниң мастери Андрей Сидоркин, электри монтёр Александр Спригин, бодунуң күш-ажылчы хевректери-биле кызымчыларга билдингир Кертик-оол Баадыр-оолович Хүрек-Бен чижектиг он-он соңгукчулар боттарының өг-бүлези-биле кады хамыкты мурнай бадылаашкынын берген. Оларның кижи бүрүзү чеди чылдың бешки чылының эрткен ийи айының бүдүрүлге онаалгаларын чедимишкинниг күүсеткен.

— Коммунистиг партиявыс, Совет чазаавыс дээш бадыладым. Мээн бюллетенимни уруум Рая соңгулда хааржаанче суггу, көрдүнер. Бистиң өг-бүлениң келир үези, аас-кежии бо-дур. Коммунизм үезиниң кызы чүве бо—деп, соңгулда хааржаанче бюллетенин аваларының холунга тургаш-ла сукпаш, өөрүп каттырган уруун эргеледип кел чораан, Анна Середкина өске өөрүшкү хөглүг чугаалады. А. Г. Середкина хоорайның харылзаа конторазының эки ажылдыг почтальоннарының бирээзи. Бо бодун албан-хүлээлгеге ол дөрт чылда үзүктел чок ажылдап келген.

РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге соңгулда талазы-биле он соңгулда округтарының 1460 ажыг соңгукчуларын хаара туткан бо соңгулда участогунга хүндүскүнүң 11 шакта бүгү соңгукчуларның 80 хуузу боттарының бадылаашкынын берипкен турган.

Комплекстиг даг экспедициязының, медицина болгаш музыка училищелериниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери соңгукчуларга солун концерттер көргүскен. Оон аңгыда кино көргүзүлгезин база организастаан.

Бажан, бадылаашкын төнгенде, участоктуң соңгулда комиссиязы соңгулда хааржаан ажыткаш, бюллетеньнерин санап турда, баштайгы-ла холга туттунган соңгулда бюллетениниң бирээзиниң артында **«Коммунизм дээш, бүгү делегейге тайбың дээш бадыладым»** деп бижип каан болган.

Делегейге тайбың дээш

«Кызыл-тудуг» тудуг эргелелиниң клувунга соңгукчулар арте-ле чыгылып кээп, бадылаашкынның эгелээр шагын четтикпейн манап турганнар. Оларның аразында аңгы-аңгы мергежилдиг кижилери, назы-хары дөгүй бергеннер-даа хөй болган.

Эртенгиниң 6 шак медаалентери билек, кооперативтиң № 10 соңгулда участогунуң даргазы Геннадий Федорович Посохин бүгү улустуң байырлалы—РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүн таварыштыр соңгукчуларга байыр чедирбишаан, бадылаашкынче оларны чалаан.

Бир-ле дугаарында пассажирлер АТК-зының слесары эш Усков бюллетенин алгаш:

— Бодумнуң бадылаашкынымны бистиң чуртувустуң улам ындыгы чечектелиишкини дээш, коммунизм дээш берип тур мен—деп чугаалаан. 60 хар ашкан кырганнар — Суханов болгаш Суханова боттарының бадылаашкынын бүгү делегейге тайбың дээш берип турарын илереткеннер.

Көдээ чолаачыларның чугула сорулгазы

Бистиң Төрээн чуртувус политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүн хүннерин чурттап эртип турар. РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулда хоорайның болгаш көдээниң ажыл-ишчилериниң социалистиг чарыжының чаа күчүлүг чалгыын болдурган.

Республиканың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери эрткен чылдың түңнелдерин үнүүрбүшкаан, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедирип, тараа ажылын хөгжүдери дээш 1963 чылдың чаа-чаа бедиктерин чедип алырын хүлээнип турарлар.

СЭКП-ниң Төп Комители болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели көдээ ажыл-агый продукциязы бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедири дээш Тываның малчыннарының боттуг күш-ажылын бедии-биле үнелеп, республикага шилчиир Кызыл тукту тывыскан. Ол дээрге, Тываның ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, көдээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилин тургузар дээш бүгү совет улус-биле кады күженишкиниң демисежип турарының херечизи болур.

Бистиң республикавыстың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге автомобиль транспорту чугула черни ээлеп турар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-агыйларын хандырып турар автоажыл-агыйларда мурнакчы чолаачылар хөй. «Сельхозтехника» каттыжыышкынының АТК-зының чолаачылары Е. Сёмыкин, А. Сафин, Б. Бухаров чеди чылдың планын хуусаа бетинде күүсеткеш, ийиги чеди чылдың планынга киирип ажылдап турар. Ол ышкаш «Көк-Тей» совхозтуң чолаачылары В. Небояков, Е. Дебякин, В. Житалев эки ажылдап турар. Көдээниң чолаачылары ол мурнакчы чолаачыларның дуржулгазын өөренип, оларга деңнежирин чедип алыр ужурлуг.

Час дүжүп, часкы тарылганың изиг-түлүк үези чоокшулап орар. Колхозтарда болгаш совхозтарда мал кыштаглаашкынының чедимишкинниг эрттирери дээш улуг ажылдарны чорудуп турар. Оон-биле кады автомобиль паркын часка белеткээри — кол сорулгаларының бирээзи болур.

Баа-Хем база Бии-Хем районнарының колхозтары болгаш совхозтары автомашиналарны часка багай эвес белеткеп турар. Олар дөрткү кварталдың автомашиналар септээр планын чедимишкинниг доозкаш, арткан автомашиналарның септелгезин чорудуп турар.

Ынчалзажок республиканың автоажыл-агыйларының часкы тарылгага белеткели ам-даа шуудавайн турарын демдеглээр херек. Ылангыя Барыын-Хемчик районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында автомашиналарның часка белеткели кончуг багай чоруп турар. Эрткен чылдың септелге планы шуут күүсеттинмээн, ам он-он автомашиналар ажыглалдан үнгев. Чижээ, «Шекпээр» совхозтуң 15 автомашиналарының чүгле чаңгызы септеттинген. «Найырал» совхозта болгаш өске-даа ажыл-агыйларда байдал оон дээредевес. Республикада автомашиналар септелгезиниң планы бо хүнге чедир чүгле 81 хуу күүсеттинген. Ындыг байдал колхозтарның болгаш совхозтарның үдуртукчуларын дүвүредир ужурлуг. Оон-биле кады «Сельхозтехника» эргелели болгаш оон чер-черде организациялары автомашиналар септелгезин багай чорудуп турарын демдеглээр херек.

Март — часкы тарылгага белеткелдиң шиитпирлиг айы. Чер-черде партия организациялары, девискээр аайы-биле бүдүрүлге эргелелдериниң удуртукчу ажылдакчылары, «Сельхозтехника» эргелелиниң инженер-техниктиг ажылдакчылары колхозтарга болгаш совхозтарда автомашиналар септелгезинде хожудаашкыннарны дүрген чайладырын чедип ап, часкы тарылгага бүрүн белеткелдерлиг ужуражыр ужурлуг.

Чолаачылар чедишпезиниден машиналарның анаа турар черүн болдурбас дээш чолаачы кадрларны белеткээринче чугула кичээнгейни салып, чеди чылдың бешки чылында бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйының улуг сорулгаларын шиитпирлээринге көдээ автотранспорт чогуур үлүг-хуузун киирерин чедип алырын хандырар дээш чаа автомашиналарны камныг, оон бүдүрүкчү күжүн долузу-биле ажыглаарын чедип ап, эрги машиналарның септелгезин экижидери — көдээ чолаачыларның соңгаарлаштып болбас сорулгалары болур.

Өөрүшкүлүг рапорттар

Мөңгүн-Тайганың малчыннары ниитизиниң малын хүр кыштагзатпышаан, бо хүннерге чедир төрүттүнген чаш малын бүрүн доруктуруп турар. «Мурнакчы» колхозтуң механизаторлары көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин чедимишкинниг доозкан. Соңгулда хүнүнде шак ындыг өөрүшкүнүң рапорттары Барыын-Хемчиктиң партия комитединге улажып турган.

«Тыва даг-тудуг» тудуг эргелелиниң Виктор Шаталовтуң бетон кызыр бригадазы ийи айларның бүдүрүлге онаалдазын 120 хуу күүсеткен, а Ура-Базырның коммунистиг күш-ажыл бригадазы 150 хуу күүсеткен. Бүгү-эвилел ужур-дузалыг ол улуг бүдүрүлге черинде ажыл планын каш дапкыр ажыр күүседип турар коллективтер хөй.

«Шекпээр» совхозтуң эш Күдерек удурткан бригадазы 1500 кубометр тудуг ыяжы белеткээр хүлээлге алгаш, соңгулда хүнүнге уткуштур 2015 кубометрни белеткээн. Бо хүннерде ажыл организастыг үргүлчүлеп турар.

Районнуң ажылчы чоннары соңгулда хүнүнде эн-не организастыг болгаш чаңгыс ап-сеткилди илереткен. Ак-Довурак, Кызыл-Даг, Тура-лыг-Аксы, Кызыл-Тайга соңгулда участоктарынга бадылаашкын баштайгы 1.5—2 шактарда-ла доозулган турган.

* * *

Тес-Хем районнуң ажылчы чоннары бүгү улустуң байырлалы соңгулда хүнүн организастыг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүннүг байдалга эрттирген.

Соңгулда эзелзээнкин баштайгы шагында безин Кызыл-Чыраа, Булун-Бажы, Мөрен, Бай-Даг, Белдир-Арыг, О. Шынаа болгаш Ү. Шынаа участоктарынга бадылаашкын доозулган. Районнуң бүгү соңгукчуларының 90 ажыг хуузу эртенгиниң 9 шакта бадылапкан турган.

Өөрүшкүнүң болгаш байырлалдың ол хүнүнге уткуштур ажыл-ишчи рапорттар кээп-ле турган. Бо чылдың бирги кварталында эът садарының планын район бир ай бурунгаар 102 хуу, оон иштинде «Тере-Хөл» колхоз 256 хуу, «Чодураа» колхоз 111 хуу күүсеткен.

Райпонуң дааранылга мастерскаязының коллективи (мастери Т. Долгар) соңгулда хүнүнге уткуштур февральдың бүдүрүлге онаалдазын 130 хуу күүсеткен. Ажылдың бүдүнгүрү, продукцияның эки шынары дээш чарыш кижилерни күш-ажылче улам сорук киирип турар. «Чаа орук» колхозтуң малчыны М. Даваа 268 хоюнуң, «Чодурааның» И. Данзың 269 хоюнуң хураганын бүрүн доруктуруп өстүрүп турар. Шак ындыг патриотчу чорук бүгү черлерде калбарган.

Улуг-Хемниң партия комитединиң, райкүүскомнуң төлээлери болгаш районнуң соңгулда комиссиязының кежигүннери соңгулда хүнүнүң бетинде-ле соңгулда участоктарынга барып, участок комиссияларының ажыл планы-биле таныжып, оларга сургаалдаларны кылып, соңгукчуларның тансызын, бюллетень болгаш протоколдарны хынап көрген. Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчы чонунуң өскени-биле үш соңгулда участогу тургустунган. Хоорайның № 2 участогу эки шиметтинген. Ийи-Талдың, Баян-Колдуң, Ак-Талдың, Торгалыгның болгаш өске-даа участоктар үлегерлиг белеткеттинген.

Соңгулданың хүнү. Районнуң иштинде чээрби беш соңгулда участоктары ажылчы чоннуң кайгамчык өөрүшкүлүг байырлалының төвү болуп, участоктуң даргалары соңгукчуларны бадылаашкын бээринче чалаан. Аныяк ленинчи пионерлер соңгулда хааржактарының чанынга дежурныйлап, соңгукчуларны бедик хүндүткел-биле хүлээп ап турганнар. Участокка бадылаашкын эгелээрниниң мурнунда-ла Шанчының тараажылары, Хендергениң малчыннары, хоорайның чурттакчылары—бүгү соңгукчулар Төрээн чурттуң эң эки оолдар, кыстарын бадылаар дээш, улаштыр-улаштыр кээп турганнар.

Бир-ле дугаар соңгулдага киржип турарлар школачы Сат Кызыл-оол, ажылчын Эрес-оол, Дүктүг-оол болгаш назы-хары улгады берген Р. Мурникова, М. Маастай, А. Ончатпаа болгаш өскелер-даа Коммунистиг партиязынга, Совет чазаанга изиг өөрүшкүзүн илередип, коммунизмниң херээнге, күш-ажылга болгаш өөредилгеге чүткүлдүг бердингенин чугаалап турганнар.

Көдээ клубтарның, Культура бажыннарының сценазынга бот-тывынгыр уран чүүлге талантылыгларның көргүзүглери диңмиреп, халас кинолар үнүп, соңгукчуларның сонуургалын хайныктырган. Шагаан-Арыгның № 2 школазының өөреникчилери «Улуг-Хая» совхозтуң көдээ клувунга солун концертти көргүскен. Көк-Чыраа көдээ клубтуң эш Уран-гайга удурткан культбригадазын Эжимниң болгаш Сенектиң хойжу бригадаларының кежигүннери өөрүшкүлүг хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнге холбаштыр ажылчы чоннуң ортузунга лекция, илеткел, беседаны чеди чүс ажыг агитаторларны хаара туткан 33 агитколлективтер, 30 агитпункту чорудуп келген. Ол улуг күш. Агитаторлар эштер Дугаржап, Сундуй, Жукова, Пильчир-оол, Багерицова, Сорук, Даваа болгаш өскелер-даа идепкейлиг ажылдап, соңгукчуларның бедик хүндүткелин чаалап алганнар.

ПАТРИОТТУГ БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН

«ҮТКА-ның 25 чылы», «Улуг-Хая» совхозтарның малчыннары күрүнеге эът садарының квартал планын март 1-де ажыр күүсеткеннер. «Найырал» совхозтуң Үрбүн салбырының хойжулары төрээн 1755 хоюндан 1760 ажыг хураганнарны камгалап алганнар. Хойжулар эштер Дизигир, Балчый, Маскыр-оол болгаш өскелер-даа соңгулда хүнүнге чедимишкиниг ужурашканнар. «Чодураа» колхозтуң тудугжулары сес чүс кубометр тудуг ыяжын белеткээн. Ол колхозтуң колхозчулары 40 кулаш оттулар ыяшты каскан.

РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүн районнуң бүгү соңгукчулары бедик көдүрлүүшкүн-биле эрттиргеннер. Олар район Совединге 75, хоорайга—50, көдээ Советтерге—201 депутаттарны соңгуп, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш чаңгыс кижи дег бадылаашкынын бергеннер. Оларга хойжу Ховалыг Дойдаа, саанчы Зоя Натпит-оол, кукурузачы Опай Ыглаашпай, чолаачы Сергей Билин, башкы Валентина Долчанмаа, садыгжы Екатерина Дерягина болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Участок комиссиялары санаашкынны кылып турар үеде «Тайбың», «Аас-кежик дээш», «База катап соңгуттурарынар дээш бадыладым», «Чоннуң херээ дээш бараан болурунарны күзедивис» болгаш өске-даа бедик үнелээшкиниң состерин бижээн бюллетеньнер хөй болган.

Депутатка шынзылганы тывыскан

Кызыл хоорайның Красноармейская кудумчузунуң чөөн талакы № 59 соңгулда округунуң талазы-биле округ соңгулда комиссиязының кежигүннери А. Александрова, Н. Степанко, В. Николаев бистер боттарывыстың соңгулда округувустан чаа соңгуттурган депутадывыс Доржу Көк-оолович Кууларның соңгуттурганының дугайында шынзылгазын ажылдаар кабинединге олурда анаа аккеп тывысып бергеш, изиг байырывысты чедирген бис.

Куулар Доржу, эмчи кижи болгаш-да чоннуң кадыкшылы дээш улам-на үре-түңнелдиг ажылдаарын соңгукчуларның мурнундан комиссияның кежигүннери анаа база күзеп турганнар.

Эш Д. Куулар бистиң тывыскан документивисти улуг өөрүшкү-биле хүлээп алдышаан, соңгукчуларының анаа көргүскен идегелин шынзыдарын, оларның берген чагыгларын күүседири дээш улам-на шудургу ажылдаарын хүлээнип алган.

В. НИКОЛАЕВ.

Оларның бадылаашкыны

Соңгулда участогунче эртенгиниң 6 шак четпейн турда-ла соңгукчулар шууржуп чоруп-ла турганнар. Пассажирлер АТК-зының клувунда соңгулда участогунуң комиссиязы соңгукчуларны чогуур шагында хүлээп ап эгелээн.

Чоннуң бадылаашкыннары бо-дур. Соңгулда хааржаанче шууржуп-ла турлар. Ол хааржактың турар черин онза шимеп каастаан: алаанда хилин чадып каан, ийи талазында тарымал дириг чечектер, ындында ханада Владимир Ильич Ленинниң улуг чуругу. Бадылаашкын болуп турар өрээлде бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың удуртукчуларының чуруктары. Пионерлер комиссияның ажылынга дузалажып, манаа дежурныйлап турганнар. Буфеттер шагда-ла белен. Соңгукчулар оон янзы-бүрү аъш-чем садып ап чоруп тургулаан. Шупту-ла чүве сагышка таарымчалыг. Бүгү-ле кижилерниң арынгарында өөрүшкү, каткы-хөг, ёзулуг-ла улуг байырлал.

Бадылаашкын эгелээнден бээр дөрт шак эрткен соонда участок комиссиязының даргазы эш К. Тугаржик хоорайның соңгулда комиссиязынга баштайгы медээни берген.

— Бүгү соңгукчуларның дөрттүн үжү ам бадылапкан.

Шак ынчаар организастыг эгелээн бадылаашкыннар эрте доозулган. Комиссия чогуур шагында соңгулда хааржаан ажыткаш, бюллетеньнерни көрген. Тайбың дээш, совет эрге-чагырга дээш, коммунизм дээш бадылаанының дугайын дыка хөй соңгукчулар ол бюллетеньнерде бижиглеп каан болган.

Бо участоктуң соңгукчулары С. Х. Красныйны РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга, Н. Б. Синица, Б. Ш. Монгуш, Л. И. Зуева, И. С. Чернышева, П. А. Ладанова, Б. М. Комбуй-оол оларны Кызыл хоорай Совединиң депутаттарынга чаңгыс ап-сеткилдиг соңгааннар.

Соңгулдага белек

Кызылдың тудуг эргелелиниң ийиги участогунда эш Казанцевтиң комплекстиг бригадазы январьның бүдүрүлге планын 126 хуу күүсеткен, февральда болгаш мартта бригаданың көргүзүү оон-даа бедик болурун ажылдың темпизи херечилеп турар.

Бистиң бригадавыс 26 тудуг кварталында 32 аал чурттаар бажыңның бирги каъдын доозкаш, ам ийиги каъдынче шилчээн. Ол улуг тудугну айыткан хуусаазында ажыглаалга киирери дээш социалистиг чарыш кижилерни улам сорук киирип турар.



«Элегес» совхозтуң № 3 сүт бараан фермазының дээре саанчызы Уйнук Дүнзеңмааны март 3-те суурнуң чурттакчылары район Совединиң депутадынга чаңгыс үн-биле бадылааннар.

Эмир чылын Уйнук Дүнзеңмаа сүт саалдазының талазы-биле ол фермага ийиги черни ээлээн. Бо чылдың эрткен ийи айларында сүт саалдазының онаалгазын база ажыр күүсеткеш, ол март 8-ке күш-ажылчы бедик көргүзүглерлиг ужуражып турар. Чыл төнчүзүнге чедир саар инек бүрүзүнден-не 2 муң литрден эвээш эвес сүттү саарын ол хүлээнмишаан. Совхозтуң эң эки саанчыларының бирээзи Мария Хандыны социалистиг чарышка кыйгырган. Ол бедик хүлээлгезин Уйнук чедимишкинниг күүседир дээрзинге бызыы-биле бүзүреп болур.

ЧУРУКТА: Таңдының район Совединиң депутады Уйнук Дүнзеңмаа (ортузунда) саанчы өөрү С. Кара-кыс, Д. Ензак-биле чугаалажып олуралы.

Фото А. ПОНОМАРЕВТУУ.

Чаңгыс кижи дег бергеннер

Тес-Хем районнуң Булун-Бажы, Нарын, Мөрен соңгулда участоктарынга соңгукчулар боттарының бадылаашкынын эң идепкейлиг, бедик организастыг чорук-биле бергеннер. Бо участоктарның соңгукчулары боттарының бадылаашкынын эртенгиниң чеди-сес шактарга чедир шуптузу берип, боттарының патриоттуг чоруун көргүскеннер.

— Амгы соңгулдага совет кижилер эң-не өөрүшкүлүг, идепкейлиг киржип турар. Ол черле билдингир. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың улуг сагыш салыышкыны бистерни сорук киирип турар. Ону бодааш, кижиниң улам-на эки ажылдакcаазы келир-дир. Мен часкы тарылгага кирер чепсек-херекселдерни септээринге бүгү-ле күжүм-биле моон-даа ыңай шудургу киржир мен—деп, Булун-Бажы участокка 66 харлыг дарган Кыргыс Сандык өөрүшкүлүг медеглээн.

Ажылчы чоннар эрге-чагырганың соңгулдазынга күш-ажылчы эки чедиишкиннер-биле ужурашкан. Сельпонуң дааранықчызы эш Ямырсана соңгулда хүнүнге чедир бодунуң планын 117 хуу күүсеткен болгаш ийиги кварталдың планын 200 хуу күүседирин хүлээнген.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГАНЫҢ ХЕРЗЭНГЕ

Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чону соңгулда хүнүн күш-ажылчы чедимишкиннер-биле уткаан. Райүлетпүр комбинадының коллективи ийи айларның бүдүрүлге онаалдазын бинти продукция талазы-биле 115 хуу, бараанның продукцияны 188 хуу күүсеткен.

Соңгулда хүнүнге уткуштур малчыннарга 18 чунар бажыңны, 5 кызыл булуңну тудуп берген. Бүрүнеге эът болгаш сүт садар талазы-биле алган хүлээлгезин районнуң ажыл-агыйлары чедимишкиннг күүседип турар.

«Большевик» колхоз бо чылдың бирги кварталында сүт садарының планын бир ай бурунгаар 116.6 хуу күүсеткен. Тодаргайлаарга эрткен чылдың ол үезинден бүдүн чартык катап хөй сүттү саткан. Ол ышкаш школага, эмнелге болгаш культура албан черлеринге херегләэр оттулар ыяжының барык 80 ажыг хуузун белеткеп алган.

Төрээн чуртка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг эътти белеткээри дээш ажыл-иш хайнышкан. Чижээ, «Сүт-Хөл» совхоз бирги кварталда эът садарының планын соңгулда хүнүнге уткуштур 111,2 хуу күүсеткен. Ол болза эрткен чылдың баштайгы үш айларындан үш катап хөй эътти кииргени болур. Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтар эът болгаш сүт садарының хүлээлгезин база ажыр күүсеткен.

Кызыл-Чыраа болгаш Булун-Дүжер соңгулда участогунга бадылаашкын баштайгы шакта-ла доозулган, а эртенгиниң 9 шакка чедир районда бүгү соңгукчуларның хөй кезии бадылапкан. Ол болза коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң чайынналчак тиилелгезин база катап илереткен.

БАДЫЛААШКЫННАРНЫҢ ТҮҢНЕЛИНДЕН

РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Тываның № 846 соңгулда округунуң округ соңгулда комиссиязының хуралы март 5-те болуп эрткен. Хуралды комиссияның даргазы эш К. С. Шойгу ажыткаш, округтуң соңгукчуларының бадылаашкынының түңнелдериниң дугайында илеткел кылыры-биле комиссияның секретары А. С. Поляковка сөс берген.

Март 3-те Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары РСФСР-ниң бүгү улустары-биле кады Россия Федерациязының Дээди Совединге болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге боттарының депутаттарын соңгуп алганын илеткелчи медеглээн.

Соңгулда хүнүнге болгаш ону чорударынга хынамчалыг белеткелдиң үезинде СЭКП-ниң XXII съездизиниң, партияның Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин күүседиринче угланган база Москва хоорайның Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының соңгулда мурнунуң хуралынга Н. С. Хрущевтуң ханы утказыг, хайнышкынныг чугаазынга сорук кирген ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүнүң аажок улуу-биле бедээнин илеткелчи айыткан.

Дыка хөй бүдүрүлгелер, колхозтар, совхозтар болгаш ажылчы чоннар соңгулда хүнүнге уткуштур күженишкиниг ажылдааш, бедик көргүзүглерни чедип алганнар. Кызылдың алгы заводунуң коллективи январь, февральдың бүдүрүлге планнарын ажыр күүсеткеш, чеди чылдың бешки чылының онаалгазын хуусаа бетинде күүседирин хүлээнип алган. Төп электростанцияның коллективи электри энергиязы бүдүрүп үндүрериниң ийи ай планнарын 123.5 хуу күүсеткен. Усть-Элегестиң кыйгырыынга харыылавышаан, тараа, сүт, эът, дүк бүдүрерин көвүдедир талазы-биле дыка хөй колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилериниң бедиткен хүлээлгелерни алганын илеткелчи база чугаалаан.

Кызылдың хоорай Совединиң чаа соңгуткан депутады ужудукчу эш Чимий-оол соңгулда хүнүнге чедир миллион километрге авария чокка ужудар дээн хүлээлгезин алдарлыы-биле күүсеткен. Аэропорттуң коллективи ону ам «миллионер ужудукчу» деп адап турар. Ол ышкаш хоорай Совединиң чаа депутады коммунал ажыл-агый министерствозунуң чолаачызы эш Гуртовой соңгулда хүнүнге чедир чүък сөөртүлгезиниң планын барык 2 катап ажыр күүсеткен.

Март 3-те бистиң республиканың ажылчы чоннары бадылаашкынга идепкейлиг киришпишаан, партияның болгаш чазактың иштики, даштыкы политиказын чаңгыс ап-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп турарын илергейлеп, чеди чылдың планын хуусаа бетинде күүседирин, ынчангаш тайбынның херээн боттарының күш-ажылы-биле улам-на быжыглаарын хүлээнип турганнар деп, илеткелчи оон ыңай чугаалаан. Чижээ, Таңдының «Тиилелге» совхозунда соңгулда участогунга соңгукчу Оюн Каваа—коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогу дээш, бистиң төрээн Коммунистиг партиявыс дээш, бистиң чуртувустуң улустарының бузулбас акы-дунма найыралы дээш, тайбынның ленинчи мерген политиказы дээш бадылап тур мен—деп чугаалаан.

Тес-Хем районнуң «Чаа орук» колхозунуң саанчызы С. Дамба бадылаашкынын бербишаан, эрткен чылын инек бүрүзүнден-не 1500 кг сүттү саадым, ам 2 муң килограмм чедир саар мен—деп, чугаалаан.

Март 3-те хүндүс он ийи шакта-ла республиканың бүгү соңгулда участоктарынга соңгукчуларның 87.4 хуузу бадылапкан турганын эш Поляков дыңнаткан.

Бадылаашкыннарны санап көргениниң түңнелинде РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулда талазы-биле Тываның № 846 соңгулда округунуң бүгү соңгукчуларының 99.9 хуузу бадылаашкынга киришкенин, оларның 99.2 хуузу кандидат дээш бадылаанын илеткелчи түңнелинде чугаалаан.

Округтуң соңгулда комиссиязы РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга Тываның № 846 соңгулда округундан Сергей Хоченович Красныйның соңгуттурганының дугайында шынзылганы аңаа тывыскан.

ТАРЫЛГАГА БҮГҮ ЧЕРЛЕРДЕ БЕЛЕН БЕ, КАНДЫГЫЛ?

РЕЙД ШАГ-ҮЕ МАНАВАС

Төөгүлүг чеди чылдың бешки чылында Чөөн-Хемчик районнуң нийти тарылга шөлү 42243 гектар болгаш 1961 чылга бодаарга чүгле тараа культураларының шөлү 14 хуу, а кукуруза тарылгазы 50 хуу өзери ажыл-агый планында көрдүнген. Районнуң чүгле колхозтары безин барык-ла 19000 гектарга тараа культураларын болгаш 4100 га кукурузаны тарыыр.

Бо салдынган чүүлдүг сорулгаларны чогуур үезинде чедиишкинниг боттандырар дээш «Искра», «Большевик» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтарның часкы тарылгага канчаар белеткенип турарын сонуургап көрдүвүс.

Часкы тарылгага белеткел ажылдары «Большевик» кодээ ажыл-агый артелинде багай эвес чоруп турар. Септээр ужурлуг 15 тракторлардан 9 «ДТ-55», дугуйлуг 4 трактор болгаш бүгү-ле тракторлар аңдазыннары, «ЗИГ-ЗАГ» деп 110 илиирлер, 14 сеялкалар бүрүн септеттинген. Техника септелгезинде ажылдап турар механизаторлардан эштер К. Болур-оол, О. Моргун-оол, К. Чамыян, Ж. Ховалыг, О. Эрес-оол болгаш өскелер-даа шудургу ажылдап, септекчилерниң мурнуку өлүрүүнда чоруп турар.

Колхозтуң бо чылын тарыза чогуур 3450 гектар тараа культураларының үрезининге кызыл-тастың 4470 центнер сорттуг үрезинниң бирги арыглаашкынын дооскан, 212 центнер чинге-тараа үрезини база арыглаттынган.

«Искра» колхоз тракторлар септээр планын ажыр күүсеткеш, ам өске техниканың септелгезин чорудуп эгелээн. Колхозтуң механизаторлары эштер М. Удувас-оол, М. Чүргүй-оол болгаш О. Сорулга оларга баштаткан кукурузачылар звенолары 875 гектар кукуруза шөлүн чемиштиткен, га бүрүзүнден 300—350 центнер ногаан массаны ажаап алыр хүлээлге алгаш, чоокку хүннерге чедир барык-ла 1300 тонна өдекти шөлдерде төккеннер. Ында 15 кижи составтыг звено кукуруза тарыыр 120 га шөлдүң хараганын аштап арыглап, кызымак ажылдап турар.

Ынчалза-даа ол колхозтарның часкы тарылгага белеткел ажылдарынга ам-даа чедир кылдынмаан чүве хөй. Чижээ, «Большевик» колхозтуң төп шанында чүгле бир «ОС-3» деп эрги машина хүнде чүгле 6—10 тонна үрезинни арыглап турар. Оон улам-биле ында үрезиннерниң чүгле бирги арыглаашкыны болуп турар. Аңаа үрезин арыглаар чаа, бедик бүдүрүкчүлүг машина херек. Шаңда хөй тараа хар адаанда. Харын 90 тонна кызыл-тастың «Московка» деп сорттуг үрезин база хар адаанда чытпышаан.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта техника септелгези мынчага чедир шулуудуваан. «Беларусь» деп 6 трактор, «С-11» деп 4 сцепкалар болгаш лушильниктер, кукуруза тарып өлүртүр машиналар ам-даа септеттинмээн. Чугула херегдеттинип турар артык кезектер чок. 5 аңдазыннары болгаш 7 сеялкаларны ажыглаттынмас дээш колхоз үндүр бижээн.

Ол колхозтарның кайызы-даа тараа культураларының бар үрезиннериниң баштайгы арыглаашкынын чоруткан-даа болза, оларга кукуруза, чочак-тараа, картофель база ногаа аймааның үрезиннери чедишпес.

«Искра» колхоз эрткен чылын үрезин кылдыр шыгжап алган 10 тонна картофелин соокка доңуруп өлүрген. Ол когаралды колхозтуң агроному болгаш ында таныылдар төлээр ужурга таварышканнар. Искрачылар 632,5 тонна кызыл-тас үрезинни ам арыглаар, 50 илиирлер ам-даа чедишпес, 1542 гектар черге тарааны чазын үлүр аңдарып тарыыр. Часкы белеткел ажылдарының изиг-түлүк үезинде агроном эш О. Комаалыр Өвүрде бодунуң хуу ажылын кылып чоруп турары элдептиг.

«Искра», «Большевик» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтарда тарылга шөлдеринге херегээр химиктиг чемишчидилгелер чок. Өдек сөөртүлгезин болгаш өске ажыл-агыйлардан шынарлыг үрезиннер орнап алыр ажыл оожум темпилиг чоруп турар. Хайыраканның болгаш Шеминиң тараажылары шөлдерже 2400—3000 тонна өдек төгер планын чоокку хүннерге чедир чүгле 10 ажыг хуу күүсеткеннер. «Большевик» колхоз өдек сөөртүлгезинде чүгле чаңгыс «Беларусьту» бижыглаан. Чадаананың «Сельхозтехника» салбырынга колхозтуң септеткен бир тракторну колхоз төвүнге келген дораан-на үрелген, ону механизаторлар катап септээн. Ол чүл дээрге, септеттинген техниканың шынарын эвес, а чүгле хөй сан-түңүн сүрүп турар чорук «Сельхозтехника» салбырында бар дээрзин көргүзүп турар.

«Шын» болгаш «Ленинчи орук» солуннарының рейдизи:

Т. ДОГУС. Шеми кодээ Советтиң депутады.

Х. ДОРЖУ. «Искра» колхозтуң колхозчузу,

С. ЧУДУЙМАА. Чадаана хоорай Советиниң депутады,

С. ПАВУ. «Шынның» корреспондентизи,

Д. ХЕРТЕК, Д. МОНГУШ, «Ленинчи орук» солуннуң корреспондентилери.

ЧИГИР СВЁКЛАЗЫ

1963 чылда тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш бүгү улустуң чарыжын калбартырынче кубаньчыларның кыйгырыы Тываның кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң изиг деткиишкинин тыпкан.

Чигир свёклазы сүт болгаш эът бүдүрериниң күчүлүг чепсектериниң бирээзи. Кукурузаны, бобы культураларын болгаш чигир свёклазын дамчыштыр мал ажылы дүрген хөгжүп турар деп эш Н. С. Хрущев СЭКП ТК-ның март Пленумунга чугаалаан.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары тарылга шөлдериниң тургузуун эге көрбүшаан, бо чылын чигир свёклазының тарылгазын 1837 гектар чедирерин шиитпирлээн. Каа-Хем, Таңды, Чөөн-Хемчик районнарның колхозтары бо чүүлда мал чеми культураның тарылга шөлүн дыка калбартыр деп турар. Оон тарылгазын «Сүт-Хөл», «Найырал», «Улуг-Хая» совхозтар 80—80 гектар чедирерин, а «УТКА 25 чылы» совхоз—100 гектар чедирерин шиитпирлээн. Совхозтарның хөй кезии чигир свёклазының бир гектарындан-на 118-тен 150 центнер чедир дүжүттү алыр деп планнап турар. Республиканың ажыл-агыйлары чигир свёклазының 21,6 муң тонна дазылдарын азы 5,6 муң тонна чемгерилге единицаларын ажаап ап, оон күселдиг-биле 4,4 муң тонна сүттү азы 700 тонна хаван эъдин бүдүрүп болур.

Бо хире чигир свёклазын тарып өстүрүп, ажаап алырынга эвээш эвес күш негеттинер.

Чамдык ажыл-агыйлар 1962 чылда чигир свёклазын тарып өстүрер талазы-биле багай эвес түңнелдерни чедип алганнар. Чамдык свёклачылар бир гектардан 100—130 центнер дазылдарны ажаап алган. «Тиилелге» совхоз 72 гектар шөлдүң бир гектарындан 50 центнер, «Көк-Тей» совхоз 50 гектарның бирээзинден-не 45 центнер, «Сүт-Хөл» совхоз 102 гектарның бирээзинден-не 40 центнер дүжүттү алган. Ындыг болза-даа ажыл-агыйларның хөй кезии чигир свёклазының хензиг эвээш дүжүттерин ажаап алгылаан. Чижээ, «Чыраа-Бажы» совхоз бир гектардан чүгле 2, «Барлык»—3, «Тээли»—4 центнер дүжүттү алган. А «Өөк» совхоз чаңгыс-даа центнер дүжүт албаан.

Мындыг эвээш дүжүттер алдынганының кол чылдагааннары болза үрезиннерниң үнүүчелиниң куду шынарлыг болганы болгаш чигир свёклазын тарып өстүрер талазы-биле кол-кол агротехниктиг хемчеглерни сагываанаы болур.

Эрткен чылдың алдагалдарын өөренип көрүп, оон чогуур түңнелдерни үндүрери база шаг-үени халас эрттирбейн дүжүт дээш демиселди чер болганга шудургу чорудары эргежок чугула.

Чигир свёклазы негелделиг культура. Ол болза чиик, эки ажылдап кылган, чемиштиг бүдүмелдер-биле байлак хөрзүнге таарыжыр культура. Ооң ужурунда чигир свёклазының агротехниказының кол чүүлү болза тарылганың бир гектарынга оңаштыр 20 тонна өдекти төгери болур. Ам республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында ховуларже өдек сөөртүрүнүң айы чоруп турар. Дуржулга станциязының дөрткү хову бригадазы (агроному эш Афонин) чигир свёклазы тарыыр шөлче 1200 тонна өдекти сөөртүп төккен, «Революцияның чалбыыжы» колхоз, «Элегес», «Межегей» совхозтар өдек сөөртүлгезин база эки чорудуп турар.

Ынчалзажок Каа-Хем, Бии-Хем районнарның колхозтары, (бүдүрүлге эргелелиниң кол агроному эш Серхэж), «Барлык», «Тээли», «Шекпээр» совхозтар (бүдүрүлге эргелелиниң кол агроному эш Бондарь), «Тес-Хем» совхоз (бүдүрүлге эргелелиниң кол агроному эш Балы-Суур) чигир свёклазы тарыыр ховуларже өдек сөөртүрүнче эгелеп кирбээн. Ынчаарга шаг-үе манавас. Часкы хову ажылдары эгелегиже чедир чүгле чаңгыс ай арткан. Тарылга эгелей бээрге өдек сөөртүр чай чок апаар. Чемишчидилге төкпес болза чигир свёклазының бедик дүжүттери алдынмас. Бо культураның 950 гектарын суггаттыг черлерге, а 887 гектарын суггат чок черге тарыыры бо чылдың планында көрдүнген. Ынчангаш суггат чок черге хар ызырындырышкынын чорудар хемчеглерни дөп-дораан боттандырары чугула.

Чигир свёклазы хөй күш үнер культура. Бисте бар техника бо культураны тарып өстүрериниң негелдезин хандырып шыдавайн турар болганда чурттуң сурагдыг свёклачызы эш Светличныйның ажыглап турар машиналарының комплексизи кирип турар, чигир свёклазы тарып өстүрер чепсек-херекселдерни база машиналарны бистиң республикаже «Сельхозтехника» каттыжыышкыны эккелдирери күзенчиг.

Чигир свёклазынга черниң кара быды улуг когарал чедирип турар. Ооң-биле демисежир, ону бүрүнү-биле узуткаар төлээде ажыл-агыйларга 36,5 тонна гексахлоран херек. Ону база «Сельхозтехника» каттыжыышкыны хандырар ужурлуг.

Дүжүттүң салым-чаяаны үрезиннерниң шынарындан улуу-биле хамааржыр. 1962 чылда респотребсоюз үнүүчел шынары аажок багай үрезиннер-биле ажыл-агыйларны хандырган. Оон ужурунда колхозтарга болгаш совхозтарга чигир свёклазының дүжүдү дендии багай болган. Бо чылын ол чорукту катаптавас төлээде, садыг организацияларын чүгле эки шынарлыг үрезиннер-биле ажыл-агыйларны хандырза чогуур. А кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу, бүдүрүлге эргелелдери садыг организацияларын контрольдаары, эки үрезиннер хандыртынган турарын чедип алыры чугула.

Бүдүрүлге эргелелдериниң ажылдакчылары, ажыл-агыйларның удуртукчулары бо чылын чигир свёклазының тарылгазын улам калбартыр, оон бедик дүжүттерин күш-ажылдың база хөреңгилериниң эвээш чарыгдалы-биле өстүрер дээш демиселче свёклачыларны организастаар хүлээлгелиг.

В. УТКИНА, агроном.

ПАРТИЯ ХУРАЛЫНГА ЧУГААЛАШКАН

УЛУГ-ХЕМ. «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырында часкы хову ажылдарынга белеткелдиң дугайын ында партия эге организациязының хуралынга чугаалашкан.

Ол салбыр бо чылын 4413 гектар тараа тарыыр планныг. Оон иштинден аңдарып белеткээн чер чүгле 2150 га, а 2263 гектар черге тарааны чазын үлүр аңдарып тарыыр ужурга таварышкан. Кукурузаның болгаш свёкланың үрезиннери чедишпес. Тарылга шөлүнге 5000 тонна өдек төгер план чүгле 648 тонна кылдыр күүсеттинген.

Техника септелгези ам-даа доозулбаан. 21 тракторларның чүгле он хирези септеттинген. 110 илиирлерниң 78-зин, «С-11» деп 3 сеялкаларның чаңгызын, 9 аңдазынның 6-зын, 14 тараа сеялкаларының онун септээн, 4 кукуруза сеялкаларының чаңгызы-даа белен эвес.

Септелге чорудар мастерскаяның иштиг дыка соок. Септелгеде чүгле 8 кижи ажылдап турар.

Ол бүгү болгаш өске-даа четпестерни чайладыр, техника септелгезиниң темпизин дүргедедир болгаш шынарын экижидер дугайын коммунистер шыңгыы чугаалашкан. Ам хуралдың шиитпириниң херек кырында күүселдезин чоруп турар.

Я. ОЮН.

КУКУРУЗАЧЫЛАР

Мал чеминге, ылаңгыя эът болгаш сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге үнелиг культура болур кукурузаның чаагай дүжүдү дээш белеткел ажылы бүгү черде улам калбарып турар. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда байдалды чижекке көргүзүп болур.

Колхозтуң механизаторлары М. Чүргүй-оол, О. Сорулга, М. Удувас-оол оларга удурткан звеноларда комсомолчу аныяктар кол ажылдап турар. Оларның амгы кичээнгейи шөлче чемишчидилге сөөртүрүнче угланган.

Кукурузачылар бо хүннерге чедир Арыг-Бажында 150 тонна, Чалбак-Тейде 115 тонна, Белдир-Бажында 140 тонна өдекти чедирген. Олар өлүртүлгеге өске-даа белеткелди организастыг чорудуп турар.

М. ӨРГҮМЧҮ.



Таджикистанда агаар чылыг болуп турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда хову ажылдары калбак фронт-биле чоруп турар.

«Дангара» совхозта чигир свёклазының, тарымал тооруктуң болгаш чочак-тарааның чажымышкыны эгелээн.

ЧУРУКТА: комсомолчу механизатор Курбанали Холовтуң агрегады чигир свёклазының чажымышкынында.

Фото К. Бестоловтуу.

СЭТА-ның фотохроникаазы.



Дмитрий Попов Кызылдың пассажирлер АТК-зында беш чыл үзүктел чок ажылдап турар. Оон кол мергежээн ажылы — электрик. Машиналарның электри дериг-херекселдерин септээр талазы-биле кандыг-даа чагыгны ол хүлээп ап, чогуур өйүнде эки шынарлыг кылып турар.

Транспортчуларның 1963 чылда социалистиг чарыжынга киришкеш, эш Попов үе-шакты улам-на бүдүрүкчүлүг ажыглап, эки ажылдап турар.

Чурукта: Дмитрий Попов реле-регуляторну септеп тур.

Сөзү болгаш фотозу **И. ЦЕЛИЩЕВТИИ.**

АГИТАТОРНУҢ БЛОКНОДУНДА

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал школазының башкылары агитаторлар бис. Мен агитатор хүлээлгемни ылаптыг күүседир дээш аксеткилдиг оралдажып турар мен. Агитаторлаары кижиниң бодунуң билиин бедидеринге база дыка ажыктыг.

Агитатор кижи боду хамыкты мурнай неделяның чаа чүүлдери-биле таныжар, солуннарның, журналдарның чаа-чаа номерлерин номчуур, радиону кичээнгейлиг дыңнаар болгай. Чүгле агитатор эвес, лекция пропагандазынга база киржип турар мен.

Ылаңгыя «Кижи — космоста» деп лекцияны улуг сонуургал-биле таныжып алгаш, чоңга чаңгыс эвес удаа номчудум. Ук лекциядан беседаны база белеткеп, ону блокнодумда конспектилеп алган мен.

Меңээ бижыглаттынган участокта А. Очуржап дээр улуг назылыг хамааты бар. Ооң бажыңынга келгенимде-ле янзы-бүрү айтырыглар салгаш олуруптар, дыка-ла сонуургак кижи. Бир-ле катап соңгулдага хамаарышкан ээлчеглиг беседаны, районда ажыл-агый байдалынга дорт дыңнадыышкын кылганым соонда: «Октаргай делгеминче кижилер ужудуп турар болгай. Моон дугайында черле ээлээн чүведен чугаалап берип көр, башкы» диди.

Блокнодумда шак ол темага хамаарыштыр белеткеп алган беседамга чоргааранып, күзелдиг ле эгеледим.

— Чогум чүнүң дугайын сонуургап турар силер?—дидим.

— Дыңнап-ла пат боор кижи мен. Бо чогум деңзи чок байдалда деп турар чүвени орта билип чададым. Моон-на эгелептиңер, башкы — деп, кижим мындыг.

— Октаргай делгеминче чоруур күчүлүг корабль-спутник (чижээ, бистиң советтиң «Восток-3» азы «Восток-4») Черниң тыртыышкынының күжүн ажып эртпишаан, Черниң төвүнден өрү угланган күшке база таваржы бээр. Ынчангаш ол ийи күш деңнежи бергениниң сөөлүнде деңзи чок байдал тыптыр деп эртемденнер тайылбырлап турар-дыр...

Ол чижектиг 8—9 айтырыгларны харыылап бердим.

— Магалыг-ла үе-шаг-дыр ийин бо. Шаандакы тоолдап турган күзелдер ам херек кырында боттанып, ону карак-биле көрүп, кулак-биле дыңнап чоруур-дур бис. Совет эртемниң күжү, ачы-дузазы-дыр ийин бо. Четтирдим, оглум! Ам-даа кээп сонуургадып, чырыдып туруп көр. Айтырыглардан ам-даа боданып алыйн— деп, Александр Очуржап чугаалаан.

Эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкиннерин чоңга тайылбырлаары агитатор бүрүзүнүң хүлээлгези деп билгеш, бодумнуң блокнодумну ам-даа чаа-чаа чүүлдер-биле долдурар мен.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

Малчыннарның ажыл-херээ

Хойжу бригада

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Эрбекте бот-орулга-чарылгалыг № 1 хойжу бригадазында төрүүр 2240 баш хой бар. Оларның иштинден 920 хой төрээн, ол-ла сан ёзугаар чаш хураганнар бүрүн камгалап алдынган.

Мында хойжулар күжү арган болгаш чаа төрээн хойларны немелде чемнер-биле азырап турар. Сиген, сула, дус болгаш концентраттыг чемнер-биле ук бригада үзүктел чок хандырылгалыг.

Бригадада чаш малдың 2 улуг чылыг кажаалары бар. Хураганнарны өзүүшкүнүнүң аайы-биле кажаалап турар тус-тус өрээлдерлиг. Чаш малды холуксаалыг чемнер-биле чемгерип турар.

Малдың чаш төлүн хүлээп алыр, ажаар болгаш доруктурар талазы-биле сакманчылар Содуй-оол, Борбаи, Таржаа, Биче, Махо Салзыңмаа, Моңгуш Тайгуна, кадарчылар Оюн Содуй-оол, Борис Таржаа, Маады Самаан олар үлегерлиг ажылдап турарлар.

Хойжуларның культурлуг амыдырал-чурттаалгазы дээш сагыш салыышкыны мында эки тургустунган. Кино көргүзүү неделяның среда санында болур апарган. Бригада төвүн электриджиткен.

Н. ЛАКПА.

Эът бүдүрериниң мурнакчызы

КАА-ХЕМ. «Тиилелге» колхозтуң Ажык деп черде бот-орулга-чарылгалыг комплекстиг бригадазының сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчызы эш Б. Адыя ол ажылга ам ийи чыл болган.

Эш Адыя—малдың баш санын өстүрериниң болгаш эът бүдүрериниң мурнакчызы. Ол, эрткен чылдың февральда 142 баш чаш бызааларны доруктуруп өстүрери-биле хүлээп алган. Бир инекке оңаштыр үш бызааны эмзирип тургаш, шупту бызааларны бир харга чедир семиртир азыраан. Чайгы үеде ооң азыралында бызааларының бирээзиниң-не хүнде ортумак деңзи немелдези 1—1,5 килограмм чедип турган. Ооң ол өстүрген моллургаларын бо чылдың февральдың 25-те тускай семиртилгеге киирген. Ортумаа-биле бирээзи-ле 190 кг деңзилиг моллургаларны ол дужааган.

Эш Адыя ам база чаш бызааларны хүлээп ап эгелээн. Бо чылын 160-дан эвээш эвес бызааларны төрээн колхозунга өстүрүп бээрин ол хүлээнген.

Д. ДАГБА.

Чүге ындыгыл?

«Тиилелге» кодээ ажыл-агый артелиниң Бегирээде аныйк инектер фермазы бар. Ында 359 баш инек хүр кыштаглап келген. Фермада 5 ог-бүле 16 кижи ажылдап турар.

Ол ферма колхоз төвүнден он ийи-ле километр черде. Ынчалза-даа колхозтуң баштаар чери малчыннар дугайында сарыш салбайн турар дээрзин ол ферманың ажылдакчыларының амыдыралындан көргүзүп болур. Колхозтуң баштаар чериниң ажылдакчылары «малчыннарга 1963 чылда солуннарны чагыдып берген бис» деп чугаалап турар, а херек кырында бо фермага 1963 чылдың февральдың 22-ге чедир чаңгыс-даа солун келбээн. Кино көргүзүү болбайн турар. Фермада радио чок. Лекция, беседа-даа боор көрбээн.

Малчыннарның чурттап орар бажыңнарының соңгалары чаңгыс кыът, шалалары тырыттынмаан.

О. ЛАМА.

Бии-Хем район.

ОКТЯБРЬНЫҢ ТИИЛЭЭНИНИҢ СООНДА

(РКП(б)-ниң VII съездизиниң ажыттынган хүнүнден бээр 45 чыл болганынга)

Россияның Коммунистиг (большевиктер) партиязының VII съездизи 1918 чылдың марттың 6—8 хүннеринде Петроградка болуп эрткен. VII съезд болза Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда партияның баштайгы съездизи болган.

VII съезд чүгле бистиң чуртувуска эвес, харын делегей амыдыралынга чугула болуушкун болган.

Социализм биле тайбын чарылбас; тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы болза, янзы-бүрү социал-экономиктиг тургузуглуг чурттарның аразында харылзааларынга шын орук болур деп ленинчи идеяларны съездиниң шиитпирлери амыдыралга бадыткаан.

Совет эрге-чагырганың баштайгы декрединге — тайбын дугайында декретке Владимир Ильич Ленин Совет чазактың тайбынга ынакшылдыг даштыкы политиказының кол принцивин тодараткан. Ол принцип болза социалистиг болгаш капиталистиг системаларның тайбын кожа-хелбээ догуннаашкыны болур-дур. Ынчангаш Кышкы ордуну шавар халдаашкын-биле алган соонда каш-ла шак эрткенде тургустунуп бодараан чаа эрге-чагырга дайынны «кижи төрелгетенге эң улуг кем-буруулуг херек» кылдыр чарлаан. Бүгү-ниити чоптуг демократтыг тайбынны чарар дугайында тайбын чугаалажышкыннарны эгелээрин дайылдажып турар чурттарның шуптузунга саналдаан.

Антантаның чурттары (Франция, Англия болгаш АКШ база өскелер-даа) Совет чазактың тайбын дугайында саналын хүлээп албааннар. Ынчангаш англи-француз болгаш америк империалистер бүгү улустарның тайбынының херээнге өскерликчи чорукту кылганнар, чогум-на олар өлүрүкчү дайынны уламдыктырганнар деп В. И. Ленин чугаалаан.

Мындыг байдалда Совет чазак бистиң чуртувустуң улустарының күзел-соруун күүседир төлээде, Германия-биле болгаш оон эвилелчилери күрүнелер-биле тайбын чугаалажышкыннары кылырынче кирген.

Ол чугаалажышкыннар 1917 чылдың ноябрь 20-де (чаа сан-биле декабрь 3-те) Брест-Литовск (Брест) хоорайга эгелээн. Дайын чорудулгазын түр соксадыр дугайында дугуржулгага ат салган соонда тайбынны чарар дугайында чугаалажышкыннар чоруп турда герман таладан үптекчи, хоозурадыкчы негелдени Совет Россияга албадап дегээн: оларның ээлеп алганы Польшаны, Литваны, Латвияның база Эстонияның кезиин үзе кезерин немецтер негээн.

Ол негелдени хүлээп алгаш, тайбың керээзин чарар бе азы немецтер-биле дайынны үргүлчүлээр бе? деп айтырыг партияның Төп Комитединиң, Совет чазактың мурнунга чидии-биле тургустунган. Аныяк Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы байдалын бүгү тала-биле хынамчалыг, ыяк өөренип көргениниң үндезинээш Владимир Ильич Ленин тайбың керээзин чарарының чугулазын айыткан. 1918 чылдың январь 8-те партияның харысалгалыг ажылдакчыларының мурнунга номчааны «Сепараттыг болгаш аннекцилыг тайбынны чарар дугайында тезистеринге» тайбың керээзин чарарының чугулазын ол бүгү тала-биле үндезилээн.

Совет күрүне догуннап турар бе азы герман империализминиң колониязы болур бе дээр дугайында чугаа чоруп турар-дыр деп Ленин онзалап демдеглээн. Дайынны үргүлчүлээринге Россияның чүгле капиталистери болгаш помещиктери, эсерлер болгаш меньшевиктер база бүгү делегей империализми сонуургалдыг, аныяк, шерии чок Совет республиканы диңмиге чедир чепсегленген немец армия каш-ла хонуктар иштинде базар ийик дээр дугайында шынны Ленин дорт чугаалаан.

Тайбың керээзин чарар дугайында ленинчи шугумга удур Бухаринге баштаткан «чөөн үзелдиг коммунистер» болгаш база Троцкий калчаалыы-биле удурланып эгелээн. Оларның бадыткалының шын эвезин Ленин бодунуң тезистеринге бузурелдии-биле көргүзүп, чидии-биле шүгүмчүлээн болгаш шыңгыы бүрүү шапкан.

Эрги арминың болгаш тыылдың байдалы дайын чорударынга белен эвес турган. Ол армия, Лениниң чугаалааны-биле алырга, аарыг организм дег харыксыраан, дайынчы аргазын шуут чидирген армия турган. Чурттуң ажыл-агыйы коргунчуг хоозураашкынче чуглуп кирип бар чыткан. 1917 чылдың марттан декабрьга чедир 824 бүдүрүлгелер хагдынган, 169 муң ажылчыннар кызырылган. 1918 чылдың январьда чүгле Петроградка 100 муң хире ажылчыннар ажыл чок артканнар.

Ындыг байдалда тайбынны чаргаш күштүг дайзын-биле шуут үскүлежиринден чайлааш аткаарлаары, хоозурап бадып орар ажыл-агыйга эргежок чугула корум-чурумну тургузар төлээде дыш алыры, чаа, ажылчын-тараачын Кызыл Армины тургузары чугула деп түңнелди Ленин кылган.

«Чөөн үзелдиг коммунистер» Лениниң шугумун пролетаржы эвес, чөпшээрежикчи шугум кылдыр көргүзүп, тайбың чугаалажышкыннарны үскеш, дөп-дораан «революстуг дайынны» чорударын негеп, боттарының хоралыг туружун Германияга удавас революция эгелээр апаар деп чылдак-биле бузуредир бодааннар. Немецтер шавар халдаашкын кылыр харыы чок деп бадыткааш, Троцкий база Совет чуртка өлүмнүг, өскерликчи туружту—дайын-даа чорутпас, тайбың-даа херек чок деп туружту эгелээн.

Троцкийниң, Бухаринниң болгаш өскелерниң-даа догматиктиг, чөөн оппортунистиг туружун сойгалавышаан, олар чаа байдалда тактиканы дүрген, шиитпирлиг өскертириниң чугулазын көрбейн, партияны болгаш чуртту өлүмнүг орукче чыгап турар-дыр дээрзин В. И. Ленин бузурелдии-биле көргүскен.

Россияның пролетариады чаалап алган Совет эрге-чагыргазын камгалаары болгаш быжыглаары-биле бодунуң интернационалчы хүлээлгезин дээре күүседип шыдаар деп ленинчи түңнел тургустунган байдалдың боттуг анализинге үндезилеттинген. Ленинчи тактиканың генийлиин ында,—ол түңнелде болуп турган. Ынчалза-даа Төп Комитетке быжыг чаңгыс эп ынчан турбаан, ынчангаш Ленин хөй кезикти ол хуралга албаан.

1918 чылдың январь 27-де (февраль 9-та) Брест хоорайга Совет чазак төлээлеринге ультиматумну немецтер тургускан (тайбың керээзинге оларның кылган негелдезин ёзугаар ат салырын албадаан). Немецтер ындыг негелдени тургузуп кээри билек тайбың керээзин бижиир деп айтышкынны ынчан совет төлээлерни баштап турган Троцкийге Төп Комитет хүлээткен турбуже, ол дорт айтышкынны Троцкий үрээн. Совет чурт Германия-биле дайынны соксадыр болгаш шерин тарадыр апаар деп ол чугаалаан. Бо дээрге революцияның херээнге эң айыылдыг бужар-чүдек хоралакчы чорук болган.

Улаваанда, 1918 чылдың февраль 18-те герман командылал бүгү орус-герман фронтуга шавар халдаашкынны эгелээн. Лениниң баш удур сагладыы ол-ла хевээр болган: каш-ла хонук иштинде герман армия бүгү Латвияны, Эстонияны, Украинаның дыка хөй кезиин, Двинск, Минск, Псков болгаш өске-даа хоорайларны ээлеп апкан. Дайзын Петроградче чоокшулап кел чыткан. Совет чурттуң кырынга өлүмнүг айыыл диргелип келген.

Байдалды чугаалажып көөрү-биле ол-ла хүн кежээ партияның Төп Комитединиң хуралы болган. Ол хуралга тайбың керээзин чарарын шиитпирлээринге Төп Комитетке хөй кезикти В. И. Ленин бир дугаар-ла алган. Лениниң саналы дээш 7, аңаа удур—5 кижи бадылаан, бир кижи дадагалзаан. Немец негелдеге тайбың керээзинге ат салырынга чөпшээрежип турар саналды герман чазакче телеграф-биле дораан дыңнаткан. Олар харыы бээрин өжегээр саададып туруп бергеннер. Немец империалистер Октябрь революциязының чаалап алыышкыннарын узуткаар болгаш Россияны боттарының колониязы болдурар сорулганы салып турган.

Бистиң чуртувуска эң айыылдыг ол үеде Коммунистиг партия болгаш Совет чазак «Социалистиг Ада-чурт айыылда!» деп декрет-кыйгырыгны совет улуска үндүрген. Чурттуң бүгү күштерин болгаш хөреңгилерин революстуг камгалалдың херээнге бүрүн бээр деп ында чугаалаан. Ту-

СИЛЕРНИ МАНАП ТУР БИС

Кызыл. Суворов кудумчузу. Ол—бичии, доора кудумчу. Ол биске ындыг-ла эскертиимес. Ынчалза-даа мында чурттаалга бажыңнарының хөй кезии чаа, улуг делгем. Хоорайның № 6 сад-яслизи, сапык даараар мастерская, хеп аштап, будуур чер, Крупская аттыг библиотека, киоск бар. Көрбес бе, ыя хире девискээрде, бүгү хоорайга ужур-дузалыг культура-амыдыралдың ындыг черлери тургустунган-дыр. Оларже хүннүң-не хөй кижи шууштуп турар. Бистиң төрээн хоорайывыста амыдырал ынчаар сайзыраан орар. Ийе, ол сеңээ шынап-ла, эки эскертиимес. Ол шуушкан чоннуң улуг кезии «силерни чалап тур бис» деп эргим чалалгаларны оон-моон хүлээп алгаш, олче күзелдиг-биле барып турар кижилерже — Крупская аттыг библиотеканың ажылдакчыларынга барып турарлар.

ӨННҮКТЕРИ ХӨЙ. № 2 поликлиниканың эргелекчизи Татьяна Михайловна Савицкая бир-ле хүн Крупская аттыг библиотекаже телефоннаан:

— Белен тур бис. Силерден биске кым кээрил?

«Белен тур бис» дээн ол сөстерни библиотека ажылдакчылары хөй тайылбыр чокка билгеннер. Ынчангаш ажыл шагының соонда библиотекадан ийи кижи ынаар чорупкан.

Эш Савицкая — бо библиотеканың идепкейлиг номчукчуларының бирээзи. Ол, ажылдакчыларын чыып алган. ол кежээ болур беседага хамаарыштыр солуннарны. брошюраларны белеткеп салган, манап турган.

Библиотеканың номчулга залының эргелекчизи Вера Константиновна Нечаева — «Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмү», абонемент эргелекчизи эш Мякишева — «Карл Маркс болгаш оон доргул-төрелдери» деп беседаларны оларга кылып берген. Орта хөй үе-шак үнмээн-даа болза, ук беседалар сагыш-сеткилди хайныктырган.

Школалар, албан организациялар, үлетпүр бүдүрүлгелер кандыг-бир диспут, номчулга конференциязы эртирер дээнде, библиотеканың ажылдакчыларын бо-ла чалай бээрлер. Медучилищеге «Амыдыралдың айтырыглары» деп солун диспут болган. Аңаа кирижири-биле медучилищениң сестралар салбырының бирги курузунуң сургуулдары эш Нечаеваны чалаан. Баштай-ла олар амыдыралдың чүгула айтырыглары — чижээ, тускай мергежилин шилип алыры, бот-боттарының хүндүлежири, массалыг оюн-хөглээшкинге киржири дээн ышкаш темаларга боттарының чүнү билирин, өске эштерниң аңаа хамаарылгазын чугаалааннар. Шуптузу-ла хөл көдүрүп, санал бергеннер. «Почтага ажылдап, школага пионер вожатыйлап чордум, ынчалза-даа аңаа ажылдаары мээн сагыжымга бир-ле таарымча чок болдуп болдура бээр турган... Ам мында өөренип, эмчи болур сорулгалыг мен. Мээң тускай мергежилим ам шилип алдынган, аңаа чоргаарар мен» деп, аныяк кыс Мишина диспутка ынча дээн. Диспуттуң организакчыларының бирээзи Михайлова ынакшыл дугайында болуң солун бодалдарын чугаалаан. Хоорайның клубтарынга организастап турар танцы кежээлериниң ам-даа организас чогун кыстар чугаалап турганнар. Чүл дээрге, ындыг кежээлерге ээндиг азы чүрүм чок аныяктар бо-ла кээсту бээр, олар-биле шынгыы демисел кошкак. Ынчангаш танцы кежээлери аныяктарның ёзулуг-ла культурлуг дыштанылгазы болзун дээш ВЛКСМ хоорkому сагыш салырын олар күзээннер. Диспутту түңневишaан, эш Нечаева «Бижииниң амыдыралында бөдүүн болгаш биче сеткилдиг чорук» деп темага литературлуг тайылбырны кылып берген.

Бо үстүнде чижектер болза, библиотеканың чорудуп турар организастыг ажылдарының чон-биле сырый харылзаазын херечилеп турар.

ХҮН БҮРҮ ӨСКЕН. Эрткен чылын болган республиканың культура ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга бо библиотеканың эргелекчизи эш Нелюбина олуржуп, библиотека ажылдакчыларының саналдарын кичээнгейлиг-биле дыңнаан. «Бистиң республикада номчукчулар саны хөй-даа болза, оларның идепкейи кудуу» деп, бир-ле кижиниң саналы оон сагыш-сеткилин элээн дүвүреткен. Ол санал библиотека ажылында бар кол четпестерни шыны-биле илереткен. Ынчангаш эш Нелюбина номну хөй кижилер бижидип ап, сонуургал болгаш ынакшыл-биле номчузун дээш организастыг ажылды библиотеказынга чорудуп эгелээн. Баштай номчукчулар хуралын кылган, оон соонда идепкейлиг номчукчулар дамчыштыр чаа кижилерни хаара тударын, номчаан номнарның чугаалажылгазын эртирип турарын тодаргай планнап алган. Оон бээр-ле, 1611 номчукчу турган болза, ам 2250 апкан.

Аэропортта техник Монгуш Сарыг-оол «Радио» деп журналдың эрги, чаа хөй номерлерин номчаан, студент Кара-оол Доржу, № 6 школаның башкызы Полина Петровна Скрипальщикова, № 9 школаның башкызы Полина Ивановна Кокорева белен тывызыктар номнарны моон кээп алганнар. № 2 школаның өөреникчилери Ондар Светлана биле Татьяна Намай сочинениелер бижииринге белеткенип, Пушкинниң, Толстойнуң, Шолоховтуң, Фадеевтиң чогаалдарын хөйнү номчааннар, тускай өөтемниг эмчилер Виталий биле Валентина Шошиннер кады келгеш, номчулга залынга олуруптарлар. Кайызын кандыг дээр, номчукчулар саны хүн бүрү өзүп, делгиирлерде номнарны сыгатып-ла турарлар.

«Чүнү номчаан сен — ук кезин билип ал» деп сорулганы салбышаан, библиотека ажылдакчылары улустуң чүнү номчааның сонуургап, олар-биле чугаалажып турар. Чоокта чаа маңаа Медынскийниң «Алдар-ат» деп номунга номчукчулар конференциязын эртирген. Школаның кижизидилге ажылы-биле холбашкан бо чогаалды чугаалажыкынга хөй номчукчулар, оон ынай Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозундан, пединституттан чалаткан эштер база киришкен.

Крупская аттыг библиотеканың ажылдакчылары «Кончуг эки ажылдыг» библиотека дээш демисежип турар. Олар «Чуртка библиотека херээниң байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер» дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын үлүртүлгa болдурун, болунуң ажылының кол үргүлдүзү шиин СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин пропагандалаарынче угландырган. «Партияның XXII съездизи», «Пропагандиске болгаш агитаторга дузаламчы» деп стендилер чаа-чаа материалдар-биле доле нуп-ла турар. Ынчалза-даа ында солуннар, прошюралар үр чытпас. Оларны агитаторлар, пропагандистер үргүлчү ажыглап, холдан салбас материалдары кылып алганнар.

А. НУГУУРАК.

Чугай чогундан...

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырында 300 хире чурттаалга бажыңнары бар. Ынчалза-даа оларның аразында бүдүн чыл иштинде чугайлаваан бажыңнар безин бар. Оон чылдагааны чүл?

1958 чылга чедир маңаа чугай өртедип, белеткеп ап турда, байдал ындыг эвес турган. Ам Арысканга чугай белеткевестээн. Чугай тып аары биске бергедеп турар. Шагаан-Арыгдан, Арыг-Үзүү суурдан чугайлап алыр дээн кижилерни бо-да көрүп болур. Оон барып чугай сөөртүрүнге үе-шак херек болгай, ылаңгыя чер четпес кырганнарга, чай чок ажылдыг кижилерге ол дыка таарымча чок.

«Колхозчу араттарның болгаш совхозтар ажылчыннарының бажыңнарынга культурлуг амыдырал-чурттаалга дээш» республикада социалистиг чарыш чоруп турар болгай. Орта Арыскан суурнуң бажыңнары хирлиг, чугайлаттынмаан «ужуражып» турары хомуданчыг. Салбырда херээженнер чөвүлели чоннуң культурлуг амыдыралынче сагыш салырының улуу, сөөлгү үеде арыг-шевер дугайында кандыг-даа ажыл чоруттпастаан. Суурнуң кудумчуларынга көвүрүг кылыр дээш эрткен чылында онгарлар каскан. Оларның кырында ам-даа көвүрүглер салдынмаан.

Т. БАЗЫР.

Улуг-Хем район.

ЧАА НОМНАР

Тываның ном үндүрер чери чоокку үеде орус болгаш тыва дылдар кырынга элээн хөй номнарны парлап үндүрген.

Номчукчулар «УЛУГ-ХЕМ» ДЕП ЧЕЧЕН-ЧОГААЛ АЛЬМАНАГЫНЫҢ орус дылга үндүрген 6-гы номери-биле таныжарлар. Мында республиканың чогаалчыларының дээре чогаалдары: тоожулар, чечен-чугаалар, шиилер, шүлүктер, шүлүглелдер, баснялар болгаш баллададар кирип турар. Тыва чогаалчыларның орус дылче очулдуртунган чогаалдары дыка хөй. Салчак Токаның «Терзигде колхоз» деп «Араттың сөзүнүң» үш дугаар номундан алган үзүндүлери, Олег Саган-оолдуң «Шын шиитпир», Ондар Биче-оолдуң «Кыштагже» деп чечен чугаалары, Степан Сарыг-оолдуң «Партиямга», «Соян-биле чугаалажыг» деп шүлүктери, Сергей Пюрбюнуң «Чечек» деп шүлүглелиинден үзүндүлер, Леонид Чадамбаның, Юрий Кюнзегештиң, Монгуш Кенин-Лопсанның, Олег Сувакпиттиң, Алдын-оол Даржаның шүлүктериниң орус дылга очулгазы альманахта киргилээн. Ол ышкаш Светлана Козлованың, Анатолий Емельяновтуң, Петр Босенконуң, Виталий Волковтуң шүлүктери база бар.

Чогаалчы Юрий Кюнзегештиң **«Дуңмазының ыры»** деп чыындызы үнген. Ук чыындыда чогаалчының дээре шүлүктери, шүлүглелдери, баснялары болгаш сонеттери кирип турар. «Океанче аккан хем» деп шүлүк күчүлүг Улуг-Хемниң, оон кижилериниң дугайын, «Дуңмазы мен ырлап тур мен» деп шүлүк бистиң чуртувустуң хөй национадыг улустарының найыралын, «Бөгүн кижи байырлап тур» деп шүлүкте совет космонавтарның, оларның октаргай делгемин кайгамчыктыг ужудуушкунунуң дугайын чугаалап турар. Чыындының дыка улуг черин чогаалчының «Ынакшыл болгаш килең дугайында ыр» деп шүлүглели ээлээн. Ук шүлүглелди моон мурнунда парлалгага үгенниниң соонда катап база эде ажылдап кылган. Дыка хөй черни баснялар ээлеп турар.

Чогаалчы Михаил Шолоховтуң **«Андарган кур чер»** деп романының ийи дугаар ному удавас үнер. Ук номну орус дылдан тыва дылче Ондар Биче-оол, Сергей Пюрбю олар очулдурган. Бо номда Михаил Шолохов Гремячий Логтуң колхозунуң дугайында бир дугаар номун үргүлчүлеп бижип турар.

Эмчи Доржу Кууларның **«Эмчиниң демдеглелдери»** деп номчугжы база үнген. Ук номчугаш болза амыдыралда аңга чедир артып каап турар хоралыг эрги чанчылдарның дугайында чеченчиткен чугаа болур. Херек кырында боол турган фактыларны ажыглап, билдингир аянныг дыл-биле ам-даа ужуражып турар «хамнарның «ол-барга эмнер ажыглаар», чаңгыс данзадан таакпылажыр, чайгаан шай ижер хоралыг чүүлдерни ында илередип турар.

Чогаалчы Лев Николаевич Толстойнуң уругларга таарыштыр бижээн **«Ийи өңнүк»** деп чечен чугаазы тыва дылга үнген. Ук номну орус дылдан эш К. Будажы очулдурган. Номчугашта 20 ажыг чолдак чечен чугаалар кирген. Л. Н. Толстой ол бичии чечен чугааларында бичии уругларның чаптанчыг аажы-чаңын, оларның янзы-бүрү ужуралдарын, шынчы болурунуң дугайын бижип турар. Номну янзы-бүрү чуруктарлыг, каас-чараш кылдыр үндүрген. Бо ном уругларга тергиин эки белек болур.

С. ЮМБУУ.



«БӨРҮНҮ ДАВАННАРЫ ЧЕМГЕРЕР...»

Эргим номчукчу, баштай мээң-биле таныжып ал. Чүге дээрге, ооң кожазы кижи мен. Мээң харым чедек четип бар чор. Бо назыда чүнү көрбээн дээр, чүнү кылбаан дээр; аарберге дарлалдың адаанга-даа чурттаң, аас-кежиниң чаалап алырынга-даа кириштим. Муңчулуп, муңгаммында, өөрүп, магадап-даа чордум. Ам кирип чугаалаарга: көрбээним-даа хоңар, көдүрбээним-даа ээзэш ийин.

Бистиң эрги Тываны сактып, амгы амыдыралывысты ол үениң-биле деңней бодап кээрге, караңгы биле чырыктың аразында ылгалдыы-ла. Чоннуң амгы байлак-чаагай, омак-хөглүг, культурлуг чурттаалгазы, ооң моон соңгаарғы чечектелиишкини мен ышкаш кырганга-даа кайгамчык өөрүнчүг болгаш чоргаарамчыг-дыр. Бис бүгүде ону караавыс-биле көрүп, холувус-биле тудуп тургузуп, ажыглап тур бис.

А мен мону «тооллап» олурарым силерни угаадыр дээш эвес, харын силерниң-биле таныштырар деп турар кожам болгаш ол чижектиг ийи чаңгыс кижилер бо чаагай амыдыралда «чанчык иштинде—таакпы, чаг иштинде—бүүрек ышкаш» эштип олургаш-ла, ону көөр хөңнү чогу-биле караан дуглап турар болурга, оларга чугаалаар дээн күзелим-дир.

Ынчангаш...

Мээң кожам Арапай оглу Куулар Доржу деп кижи, назыны менден беш хар дуңма, чурттап турар чери — Кызыл-Мажалыктың Авиация кудумчузунда, ажылдап турар чери... Бо чугааның үнүп турарының алыс утказы харын-на шак бо айтырыгда —ооң кандыг «ажыл» кылып турарында.

...Бир-ле катап, чайын, июль айда Доржу меңээ: «Че, ашак, мээң-биле кады мында бир аалга барып, кырган сөөгүн чылдып албас сен бе?» —дидир. Чүнү канчаар дээн кижи боор деп бодап, сонуургааш, чөпшээрештим. Чүзү боор, ооң бора аъдынга ушкажыптарымга, Эдегей кай сен дээш хапты.

Келзе-ле мында Моңгуш Лундуптуң аалы болду. Элээн хөй улус чыылган, өгнүң ээзи бир хойну өлүргеш, хойтпаан-даа тип эгеледи. Ижип, чип-ле олур бис. Ында чыылганнарның чугаазындан дыңнаарымга өгнүң ээзи чоокта чаа качыгдалга таварышкан, кадайы өлген кижи болду.

Доржуну көөрүмге илейти-ле күзели хайган, араганы сут дег пактап, семис эъттиң чагларын будун-будунге сырып олур. Ол аразында-ла өгнүң иштин долгандыр ылавылап көрүп, бир-ле чүве чидирипкен-даа ышкаш, дилегзинген олур ийин оң.

Ынчап олурувуста-ла хүн ашкан, караңгы имир дүшкен. Доржу улуг аякка саржаг каггаш, шай куткаш, ооң кырынга арбай далганын холаашты, нугуй-ла берди. «Эътке тотпаан кижи боор бе» деп бодап олурумда, далгандан кижи хевирлиг чүве кылып алды. Ону көөрге чиртим багын чү дээр силер.

— «Демги төжүң эккелем» дээш, өгнүң ээзиндек дүлүп каан төштү алдыртып алгаш, тудуп каан далганың база быштак, саржаг, тараа — хамык эки чемнерни улут тавакка салгаш, бир шил араганы хойлаашты, ховуже дазайтыр базып чорупту. Өттен 400—500 базым хире ырай бергеш, аңаа от кывыскаш, улусту кыйгырды. Чедип келиривиске, ап алган аъш-чемин отче октагылааш, арагазын база ынаар чашкаш, ындай бээр көргүлеп, өлген кижиниң адын адааш, алгыргылай-дыр: «Оой, ээй, аъштанып-чемненип ал, аъш-чемиң соой бээр, ха-дуңмаң манай берди».

Бичии болганда: «Дөө келди, орук чайлаңар» дээш, аңаа чыылган улусту одагның бир талазынче чыып алды.

Ынчап, кырган бодум ону чиинирээп, хейде-ле катким-даа кээр, бирде шугулум-даа хайнып турган. Кижиниң сеткил-сагыжынга бужар-ла чүве чорду. Ёзулуг-ла сазаң артынчы, сарыг-сүг мээлиг кижи бо-дур деп шоодуп турдум. Ону дыңнап, көрүп турганнарга база-ла ындыг болганын эскерген мен.

Доржу одагның ындыы талазында чааскаан туруп алгаш, алганган-даа ышкаш, хол, будун чайып, чүве-даа туткулап, кижи-биле ужурашкан ышкаш чугааланып эгеледи: «Ыглава, дыка ээриве, аъттыг-хөлдөн уштуң. Чүге өлген мен че? Чүү че? Ийе, уругдарыңга, өөң иштинге чугаалап бээр мен» дээш, өске-даа янзы-бүрү чүвелер чулчуруп туру. Албыстай берген чүве дег бо чорукту сөөгүм сири кайнып, дыңнап, чүдексинген мен. Оозу от өшкүже үргүлчүлээн.

Оон чыылган улуска келгеш, өлген кижиниң дөргүл-төрелдеринге мынча диди: «Кижиден хевис хевирлиг шокар пөс алган-дыр силер, ооң-биле кады четкер кирген-дир. Арткан улузундан Кажыт-оолга хомудалдыг мен» дидир.

Бо дээрге эргиниң ирик артыышкының кадагалаан, төөредикчи Доржунуң өлген кижиниң «чеди хонуун» кылып, хамнап турганы ол-дур. Чамдык кижилер «ол кандыг аай чоор, кырган улустуң чугаазындан дыңнаарга, хамнар дериг, дүңгүрлүг хамнаар боор деп чүү ийик» деп айтырар чадавас. Чок, олар бөгүн чажыды-биле шургудуп турар. Хамнар бодунуң «чорудулгазын» амгы чаа үеге таарыштырып алган болдур ийин. Доржу хам ону кайын чазар.

Лундуптуң күш-ажылы-биле тыпкан чаа хевизин ол дүңгүр чок хам эртениинде дергилепкеш чанып келди. Дүүн ол өгге дилегзиниып олургаш көрүп каан чүвези ол-дур. А, азап турган «хомудалга таварышкан» Кажыт-оол дээрге идепкейлиг коммунист ашак болбазыкле.

Дөс чок өртең, ирик терек дег Доржу хам «согунун» кайнаар шыгаап турар-дыр!

Кажыыдалга таварышкан кижиниң өөнге болган бо таварылга, шаанда ооң хамнап чораанын сактып, чамдык чыдып калган бүдүүлүк кижилер ону чалааны-биле болган чадавас деп бодаваңар. Бо дээрге, ооң амыдыраар кол аргазы-дыр. Оозун чажырбайн, мынчап чулчуруп олурар:

— Мен дээрге, шаандан тура бодумнуң «тускай мергежилдиг ажылым-биле» чурттап келген мен. Улус аарааш, эмчи-домчуга барып чадап каатш, меңээ ээрежип чедип келирлер. Бодумнуң «караң көрнүр» аргам бар, ооң-биле тускай хемчээн алгаш, аргадап эдип каар кижи-дир мен ийин. Дөө, дөрде аптарам иштинде кыланайнып турар ийи «күзүңгү» деп чүвелерим бар, олар аарый берген кижилериниң чүүден болганын, аза-бугун эндевес. Оон аңгыда, караң көрнүр хам болганымда, өске сымыраап келир доора чүвелерим база-ла бар болгай. Ашак кижи, «морзук», «моос» деп чүвелерни дыңнаан боор сен. Шак ындыг чүвелерниң дузазы-биле арганаңып, амыдырап чорур кижи мен. Энир чылын Чамыяң деп чүве аарый бээрге, эмчилер чадап каан, мен эдип кагдым. Ол дээш, оглу Сувактан кончуг ирт алдым».

Че, кайы-хире ыят чок, өжээтен чулчуруушкун-дур бо. Ёзулут-ла бүтпес идегет, маңгыс аа?! Ооң бо чулчуруушкунунга кым бүзүрээрил?

Ооң кожазы болганымда Доржу хам чүнүң-биле, канчап амыдырап турарын эки билип, көрүп олурар мен. Ооң шагдан тура ниитиге ажыктыг ажыл кылбайн келгенин чон билир. Ооң база бир барымдаазы чүл дээрге, хамнап кижилер мөлчүгүрүнден аңгыда, 1946 чылда өске кижиниң малын оорлапкаш, шииттирип чорду. Оон чанып келгеш, карак ажыттап Шекпээрниң ынчаардагы «Кызыл тараачын» колхозунуң кежигүнүнге кирип, сиген, саваң кадарган кижи болуп, «колхозчу» деп санаттырып, боду үргүлчү Кызыл-Мажалыкка чурттап келди. «Күш-ажыл кылып түреп чорааның херээ чүл, чаг аасче боду-ла кээп турда»—деп, ол ажы-биле чугаалаттынып олурар.

Маңгыстың аскыыче боду-ла кирип турар «чаглар» дугайты каш сөс. Көдээде медерел талазы-биле чамдык чыдып калган, аарыг-аржык, озалондакка таварышкан кижилер бо-ла Доржуга чедип келген, аъш-чемин, арага-дарызын сөңнээн, «хооган» олуруп турар. Чижээ, Үттүг-Хаяның Улут-Ховуда Ооржак Балчын, Эдегейде Дуктуг-Ары, Шекпээрниң Алдын-оол, Аянгатының Элбек-оол суглар дээш өскелер-даа ооң бажыңынга кээп «ачы-дузазын» дилээн олургулаар. Олар, хуурмак хам бистин мегелеп, чулуп чип тур деп чүвеин бо үеге чедир билбезинге кырган мен безин чөгенир кижи-дир мен. Караңгы бүдүүлүк чүдүгеледен, мугулай сүзүглелден хоорлуп, амыдыралдың шынын көөр үе келбээн чүве бе, бо—деп, олардан айтырыксан тур мен.

Хамнар дээрге, кончуг кажар оптуг, авыястыг, чижең маңгыстар. Доржу база-ла ындыг. Ол боду кандыг-даа ажыктыг ажыл кылбайын, өскениң кужу-биле чурттап олурар. «Чүге ажылдавас сен?—деп айтырарга, «мээң кадайым ажылдап турар болгай»—дээр. Ооң кадайы школада ажылдап турар. Өөнде бир аъттыг, ийи саар инектиг, чээрби ээр малдыг, чылдың-на ийи-үш хаванны азыраш, бирээзин-не 200—300 акшага базаарлап турар. Ол малмаганны азыраар сиген, тарааны кайын ап турарыл? База-ла аавайын, ооң салдарынга алысканнар халас эккеп бериш турар.

Ооң «ачы-хавыязын» херетлеп келген кижилерден чүнү алырын Доржу хам чаңдыр көрбес. Бистиң суурувуста печка салып турар Норбу деп кижи бар. Ол эрткен чайын Доржуга келгеш: «Кадайым улуска бүдүү өборт кылып турганы дээш, прокуратура черинде байысаадып тур. Алызы чүү болур ирги, ол дугайын төлгелеп берип көрем» деп диаэзи. Доржу саат чок, антаразындан «күзүңгүзүн» уштуп эккелгеш, оозунче көргүлээш чугаалай-дыр: «Чаңгыс кижи шаптыктаан-дыр, оон башка ажырбас чүве-ле-дир, эртен мээң плитамны кылып бер, ынчаарда бир көөр бис».

Бужарын көрдүнер бе. Ынчап, халас печка база кылдыртып алган ийин. Ооң кара аайы-биле аңаа ажылдап берип турар кижиниң-даа чегенчиниң!?

Доржу хам өөнге хаая олурар кижи. «Бөрүнү даваннары чемгерер» деп үлегер чугаа бар ышкажыгай, ол дээрге, мээң амыдыралымга удуртулгам ол» деп хөөреп олурар. Шынап-ла бир катап бодунуң «чиих амыдыралын» мактанып олура, ээрин элээн дыңзый бергеш мынча дес чугаалай-дыр:

— Сен меңи чааскаан мынчап чорул турар деп бодава. Бөдей-оол хамны таныывас эвес сен, дөө ору «Сельхозтехника» чанында чурттап турар ышкажыгай. Бистиң районувус девискээри улуг, бисти хереглээр чогенчиг кижилер ам-даа бар болгай. Ынчангаш Бөдей-оол биле ийилээ сөөлүүде маргылдаа үнмезин дээш, районну үлежип алган бис. Бо суурнуң прокуратура, суд, шагдаа черлериниң турар кудумчузундан өрү чоктаай талазын болгаш Барлык, Бижиктиг-Хая, Аксы-Барлык, Хөнделең ынчааргызын ол бодунга хүлээнип алган, а мен суурнуң алды чартыы болгаш Шекпээр, Эдегей, Чер-Чарык, Аянгаты дээн ышкаш черлерже барып турар мен. Чамдыкта меня Чыргакыдан-даа «хоол» кээп турарлар. Бөдей-оглуң база-ла чүвениң хөлүн эндевейн турар болдур ийин. Эрги-Барлык, Шуй ынчаар Бораты хам хөделип турар суурлыг кижи, ынчалза-даа ол чүвең шоолуг шимчевес, кортук, нопшу чүве болбазыкпе. Кужур Бөдей-оол ону ажыглап, Эрги-Барлыкче чортуп турар болдур ийин»—дээн.

Ооң бо чугаазын дыңнааш, ооң аажылап олурарын көргеш, мен паттла кайгаар-дыр мен. Көдээде даргалар, коммунистер, комсомолчулар та чүнү көрүп олурар чүве ийик, а суд, прокуратура улустары Доржуга дүрүм-хоойлу чүүлүн тыппайн турары ол ийик бе. Азы ол «чорудулгазын» парыы-чажыт кылып турар бе дээрге, база-ла ындыг хире эвес.

— Мен ону билип олурар болдур мен ийин. Суурга шала оваарымчалыг, кичээнгейлиг болбас болза хоржок. Ынчангаш өөмге улуска «чүве кылып» бээрде, дүне он ийи шак соонда эгелээр кижи мен. А, көдээге чүү боор, ында меңээ шаптык кадар кижи-даа чок. Харын дериг-дүңгүрүм электен таарыштырыпкан-дыр мен, эх, оон башка канчап турган ийик мен...—деп, Доржу хам чылганып тура халып келгеш, алгангылаар-даа болгай.

Бо-даа ёзулут бажы эътенип барган кижи чүве.

Көдээде бодунуң күш-ажылы-биле бистиң амыдыралывысты элбек бай болзун дээш, кызып ажылдап турар, а угаан-медерелинде эргиниң бак чанчылдары ам-даа артып калган чамдык мугулай сүзүглекчи кижилерни Доржу ышкаш хамнар кижиге санавас, оларны «чүвелер» деп адап, дорамчылап турда-ла, олар бо мындыг маңгыстарга бараалгап чорууру кырган меңээ безин чаржынчыг-дыр. Оларга мээң сүмелээрим болза: бо дугайын эки боданып көрүңер! «Мурнуң—хына, сооң—исте» деп чоннуң мерген чугаазы бар болгай.

Ынчангаш бо бүгүнү көрүп, бодап шыдажыр аргам чок болуп келгеш, эргим номчукчулар, суд, прокуратура ажылдакчылары, эмчилер болгаш шажынга удур суртаалчылар—силер бүгүдеге ажыт-чажыт чок төөгүп чугаалап тур мен. Доржу хам болгаш ол чижектиглерниң бужар-бак чоруу Тыва черге каракка көвүлбезин, кулакка дыңналбазын, казыргы шуурганга алысканыч чашпан-сиген дег, бок-сак дег арлып читсин—деп, эң-не чаагай күзелим, идегелим бо.

Б. ХЕРТЕК.

ПАРТИЯНЫҢ БАШТАЙГЫ СЪЕЗДИЗИ

руш бүрүзүн ханның сөөлгү дамдызынга чедир камгалаарын бүгү Советтерге болгаш революстуг организацияларга хүлээткен. Ол хүннерде аныяк Кызыл Армияның баштайгы отрядтарын фронтуже чорупкан.

Немец империалистерниң ажелекчи шериглери-биле Псков болгаш Нарва хоорайларының чанынга социалистиг Ада-чуртту камгалаан түлчүушкуннарның шуурганныг одунга Совет күрүнениң армиязы—делегейде чаа хевирниң армиязы төрүттүнген.

В. И. Ленин партияның Төп Комитединге хөй кезиктиг чедип алгаш «чөөн үзелдиг коммунистерге» болгаш Троцкийге удур хайыра чок демиселди чоруда берген. «Революстуг шуугаазын революцияны өлүрген деп ажыг шынны кажан бир шагда биске хамаарыштыр чугаалавазын дээш революстуг шуугаазын-биле дайылдажыр херек. дайылдажыр, ылавылады дайылдажыр апаар» деп, айтырыгны улуг баштыңчы шак ынчаар дорт, чидиг-биле тургускан.

Немецтер баштайгы негелделеринге немештир Латвияны болгаш Эстонияны шуптузун алырын, оон ынай бистиң чуртувус кончуг хөй контрибуцияларны төлээринге, бодунуң армиязын тарадырынга, Украинаның Германияга хамаарылгалыг күрүне болурунга чөпшээрежирин база негээн.

Февраль 23-те, немецтерниң кылган чаа негелделиң партияның Төп Комитединиң хуралынга чугаалашкан. Ленин ол негелдеге тайбыны чарарын шиитпирлиг негээн. Делегей болгаш орус революциязының эрге-ажыктары ону соңгаарладыышкын чок кылырын негеп турар дээрзин ол чугаалаан. Чүге дээрге дайын шөлүнден дезип үнүп турган эрги армияны катап дайылдажырынче албадаар арга чок болгаш чаа армияны тургузарынга шак-ле херек турган. Бир эвес ол херекке революстуг шуугаазын шаптык кылырын үргүлчүлээр болза, чазактың болгаш Төп Комитеттиң составындан бодунуң үнер апаарын Ленин сагындырган.

Чаа негелде ёзугаар керээге ат салырынга Сталин база удурланып турган. Керээге ат салбайн, чугаалажыышкыннарны үргүлчүлеп болур деп ол чугаалаан. Чөөн үзелдиг коммунистер-биле чергелештир ону В. И. Ленин шынгыы шүгүмчүлээн.

Чаа негелдеге тайбын керээзин чарар дугайында ленинчи саналды февраль 24-те Бүгү-россияның Төп Күүседикчи Комитединиң пленарлыг хуралынга, оон соонда Улус Комиссарнадынга дедкээн. Ындыг шиитпирни герман чазакка дыңнаткан.

Тайбын керээзин чарар дугайында Төп Комитеттиң шиитпири турбуже, «чөөн үзелдиг коммунистер» боттарының чарылдырыкчы ажыл-чорудулгазын улам күштелдирген. Ёзу барымдаалаан чүве болуп бар чыдар болганда, бүгү делегей революциязының эрге-ажыктарынга таарыштыр Совет эрге-чагырганы чидирер болза чүүлдүг-дүр деп сөстерни безин чугаалаан резолюцияны олардан колдап тургустунган партияның Москва область комитединиң бюрозу хүлээп алган. «Чөөн үзелдиг коммунистерниң» ол бадыткалын Ленин «өлдеп чиктиг болгаш бужар-чүдектир» деп адаан. Чөөн үзелдиглерни сойгалап чылча шаппышаан, ындыг авантюристчи чорук совет республиканы чок кылырынче угланган-дыр дээрзин илереткен. «...эң аар-берге-даа бол тайбынны доп-дораан чарарынга кым-на удур болдур. ол кижи Совет эрге-чагырганы өлүмче чыгап турар-дыр» деп В. И. Ленин бижээн.

Социалистиг Совет республика-биле капиталистиг күрүнелерниң аразынга экономиктиг керээлер чарарынга удур «чөөн үзелдиг коммунистерниң» хоралыг хоозун чугаазын В. И. Ленин сойгалаан. «Ындыг янзылыг үзел-бодалдарны ёзугаар алыр болза, империалистиг күрүнелерниң аразында социалистиг республика кандыг-даа экономиктиг керээлер чарып шыдавас ийик, айже ужугуп үне бербейн чыткаш догуннап шыдавас ийик» деп ол бижээн.

Троцкийниң болгаш «чөөн үзелдиг коммунистерниң» партия-биле чорулдээлери даштындан кестүрүндеп ыракта ханы турган. Олар чаңгыс чуртка социализмниң тиилеп болурунга бүзүревейн, социализм чүгле делегейниң социалистиг революциязы болганда тиилеп болур деп антимарксистиг «теорияны» барымдаалап турганнар. Оларның оппортунистиг чазыының үндезини ында турган. Ындыг «теориядан» олар социалистиг революцияны делегей империализминге удур дайынның дузазы-биле идип үндүрер деп түннелди кылган турганнар. В. И. Ленин оларның ол антимарксистиг үзелин чүве артырбайн сойгалап чылча шапкан.

1918 чылдың март 3-те Германия-биле тайбын керээзин чарган. «Чөөн үзелдиг коммунистер» партияга удур халдаашкынын улам күштелдиргеннер. Тайбын керээзин үзеринче олар ажыы-биле кыйгырып турган.

Тайбынның удурланыкчыларын чылча шавырып үргүлчүлевишаан, В. И. Ленин керээниң чаа негелдезиниң баштайгы негелдеден аар-берге болганынга чүгле олар буруулуг дээрзин айыткан.

Тайбын дугайында айтырыгны партияның VII съездизинге эчизинге чедир шиитпирлээн. Төп Комитеттиң отчёдун, дайын болгаш тайбын дугайында, партияның Программазын база адын эде көөр дугайында айтырыгларны съездиге чугаалашкан. Төп Комитеттиң отчёдунга В. И. Ленин тайбын болгаш дайын дугайында айтырыгларны бүгү тала-биле анализтээн. Съездиге байдал дыка нарын берге турган. Ындыг байдалды «чөөн үзелдиг коммунистер» тургускан. Олар оон ажылынга бүгү шаптыктарны кылып турганнар. Чижээ, Бухарин, Рязанов, Пятаков олар тайбынны чарарынга ат салырын «болдувуска өлүмнүг шиткелге ат салганывыс ол-дур» деп алгыржып турганнар. «Чөөн үзелдиг коммунистер» эдериичи илеткелчи кылдыр Бухаринни томуйлаан. Брест тайбын керээзин күш чок кылырын ол негеп турган.

Чөөн үзелдиг шуугакчыларга харылавышаан, ол тайбынны бижээш бодувустуң революстуг чаалап алышкынывысты кошкатпайн, харын улам быжыглаар бис деп бүгүдеге билдингир фактыны Ленин сагындырган. Совет республикаже империализмниң шаап халдаарының мурнунда дыш алырының бичии-даа бол болдунар аргазын ажыглаарының чугулазын барымдаалааш тайбын керээзин чарар ужурлуг бис деп ол айыткан. Ол дыш алышкынының үезинде бүгү чонну шериг херээнге өөредир, ажыл-агыйга, хамыктың мурнунда демир орукка корум-чурумну тургузар, социалистиг революцияның чаалап алышкыннарын камгалаарда организастыг болгаш сагылга-чурумнуг болур чорукту съездиниң шиитпирлеринде айыткан.

Социалистиг революциядан ойталаарының дугайында Троцкийниң өскерликчи чугаазын Ленин кам-хайыра чок сойгалаан.

Съезд «Тайбын болгаш дайын дугайында» Ленинниң бижээни резолюцияны хүлээп алган. Ол резолюция дээш 30 кижи бадылаан, 12 кижи удур бадылаан, 4 кижи дадагалзаан.

Март 15—16 хүннеринде болган Советтерниң Онза Бүгү-россий съездизинге Брест тайбын керээзин бадылаан. Бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары чер-черге болгулаан митингилерге тайбынның ленинчи политиказын изиг-биле деткээн.

Октябрь революциязының салдары-биле Европага революстуг шимчээшкин күштелген. 1918 чылдың сентябрьда Болгарияга солдаттар тура халышкыны болган, октябрьда Австро-Венгрияга, ноябрьда—Германияга революция өскээн. Германияга революция ажылчыннарның болгаш тараачыннарның тиилелгези-биле доозулбаан болза-даа, Советтер республиказының байдалын чиигеткен. Бүгү-россияның Төп Күүсекчи Комитеди 1918 чылдың ноябрь 13-те Брест керээзин күш чок болган деп чарлаан. Үптекчи, дээрбечи Брест тайбынының үр болбазының дугайында В. И. Ленинниң баш удур көргени бүрүн бадыткаттынган.

VII съезд партияның Программазын болгаш адын өскертир дугайында резолюцияны хүлээп алган. Октябрь революциязының тиилээниниң түңнелинде партияның бирги Программазы күүседиңген турган. Чаа Программаның төлевилелин ажылдап кылыр комиссияны Ленинни баштадып тургускан. Партияның чаа адын Российаның Коммунистиг (большевиктер) партиязы кылдыр хүлээп алган. Партияның адын ынчаар адааны бистиң эчис сорулгавыска дугжуп турарын, социалистиг чаартылгаларны эгелээш, бодувустуң мурнувуска тодаргай сорулганы — коммунистиг ниитилелди тургузар сорулганы—салыр ужурлуг бис деп В. И. Ленин чугаалаан.

Дезорганизакчыларны идея талазы-биле чылча шапкаш, VII съезд партияның чаңгыс эвин быжыглаан, немец империалистерниң колониязы болурунуң айыылындан чуртту камгалап алган болгаш империалистиг дайындан Россияның үнерин хандырган.

Бистиң партиявыс В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле Октябрь революциязының соонда болган бодунуң баштайгы съездизинге кайы хире улуг болгаш эң чугула херектиг шиитпирлээнин, партияның ленинчи шугумунга халдап турган чөөн үзелдиг оппортунистерниң төөгүге канчаар алдар чок боол киргенин амгы үениң революстуг шуугакчыларынга сагындырбышаан, 1962 чылдың декабрь 12-де ССРЭ-ниң Дээди Советиниң ийиги сессиязынга эш Н. С. Хрущев мынча дээн:

«Ам марксисчи-ленинчи тук чүгле Совет Эвилелиниң бүгү девискээриниң кырында киискип турар эвес, харын-даа оон кызыгаарын ажа базып, өске күрүнелерде, оон иштинде Герман Демократтыг Республиканың девискээринде догуннап турупкан. А бистиң чуртувусче шургуп кирип турган ол герман милитаристер чер иштинде чыдар. Ол-дур, кым шынныг болганын ам болгаап көрүнерем. Шак ындыг нарын айтырыгны шиитпирлээриниң ленинчи аргазы тиилээн-дир».

Коммунистиг партияның болгаш оон улуг баштыңчызы В. И. Ленинниң гений болгаш энергиязы-биле партияның VII съездизинге Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказының хөй-хөй үндезин принциптерин шиитпирлээн болгаш амыдыралга боттандырган, оон ачызы-биле бистиң Төрээн чуртувуска социализм бүрүн болгаш тумуунга чедир тиилээн, совет улус амгы үеде коммунистиг ниитилелдиң улуг тудуушкунун калбак фронт-биле чорудуп турар.

Коммунистиг партия болгаш совет чазак тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи политиказын хажык чок боттандырбышаан, социализмни болгаш коммунизмни тургузарынга совет чурттуң база бүгү социалистиг лагерьниң тургузукчу, тайбың күш-ажылын идегелдиг камгалап турар.

Д. БЕГЗИ.

Электри чырыы херек

Чөөн-Хемчикте уксаажыдылга станциязында болгаш оон чоок-кавы девискээринде ийи чүс ажыг ажылчыннар, албан-хаакчылар чурттап турар. Ол станция Чадаана хоорайга хамаарылгалыг. Бүдүн чыл дургузунда оларның чурттаң турар бажыңнарынга электри чырывастаан.

Чамдык бажыңнарда электри точкалары кииртинген, а ындыг-даа болза, чырыткы чок. Электри киирттинмээн бажыңнар база бар.—Мотор үрелик, кирер орулга эвээш-тир—деп харыы-биле кызыгаарлаттынгаш, ажыл-агый эргелекчизи Сат Белек чырыткы дугайында чүнү-даа бодавайн турар. Кежээлерде чырыдыышкын өөредилгези, хурал-суглаа, өөреникчилерниң кичээлдерге белеткенири дээш чүү чок дээр. Чырыткы чокта таарымчалыг байдалды тургузары бергедеп турар.

Т. ТАҢГЫТ-ДОРЖУ.

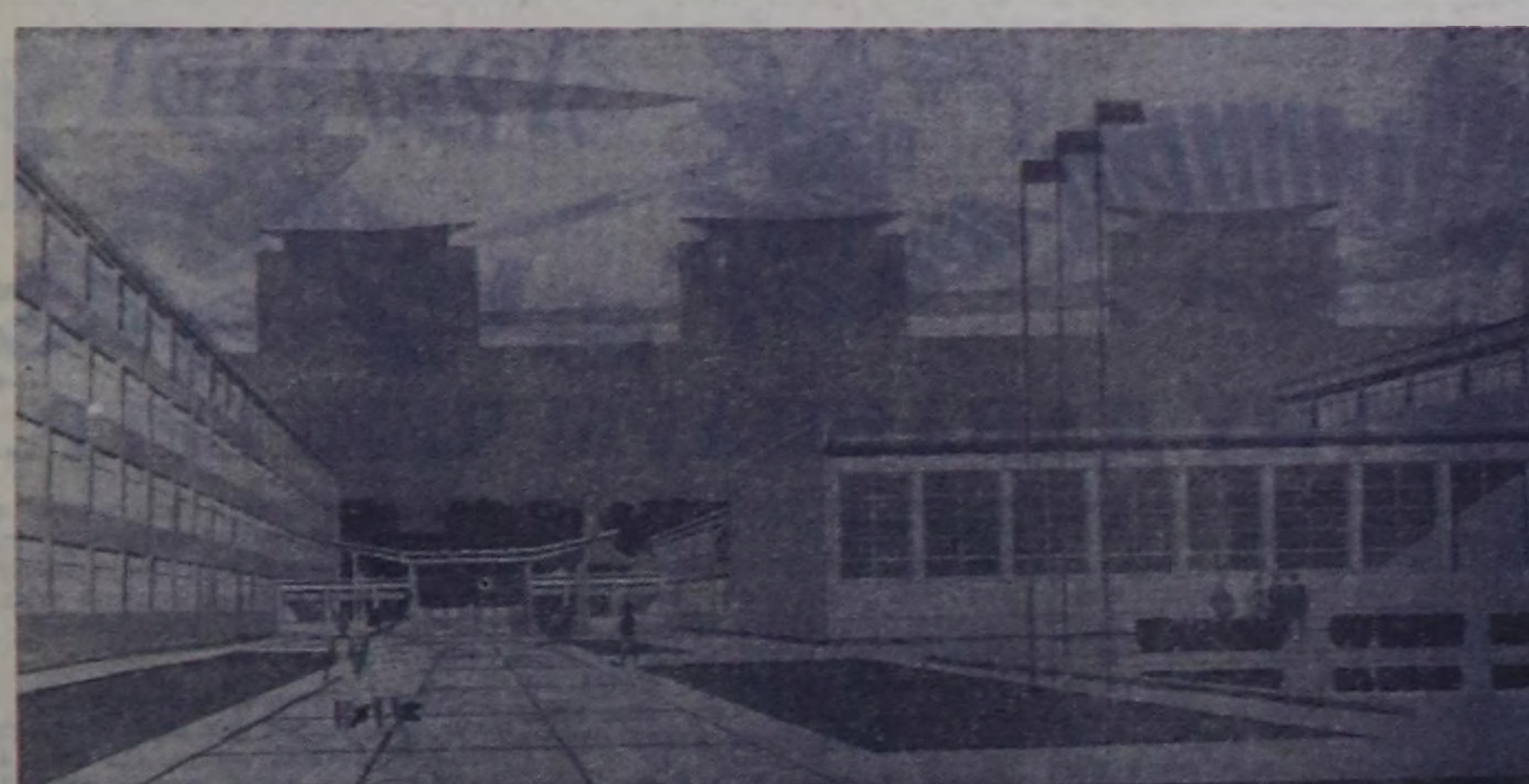

8—11 чыл ниити эртем болгаш политехниктиг школаның бо шенелде төлевилелин РСФСР-ниң Кургудуунуң «Гипропрос» деп Курунге төлевалел институдунуң ажылдакчылары архитекторлар Л. Г. Газеров, К. Д. Франкель болгаш инженер-конструктор В. А. Моргулец ажылдап кылган.

Ындыг школаны 12 муң чурттакчылыг районга тургузар кылдыр таарыштыр чогааткан. Анаа 2000 өөреникчилер өөренир. Бо школа үш корпустардан тургустунган, оларны ынааг, чырык аргыжар черлер каттыштырган. Бирээзинге 1—4 класстар, ийигизинге үстүкү класстар турар ийи өөредилге корпустары бар. Үшкү корпуска хуралдаар зал болгаш ийи спорт залы, 400 олуттуг кино-лекторал бар.

Бо бүгү үш бажыңның тудуг шөлүнге заводка белеткээн каркас-панель конструкциялар-биле эптеп кылыр. Бажыңның иштин таарыштыр кылырынга пластикаларны, шил блоктарны болгаш өске-даа чаа тудуг материалдарын калбаа-биле ажыглаарын айыткан.

Школаларның чаңгыс аай төлевилелдеринге бодаарга оон артык чүүлү камгалалында болуп турар. Чыып эптээр конструкцияларны ажыглаарының болгаш тудугну бүрүн механизастаарының ачызында, ийи катап хөй өөреникчилер өөренир кылдыр таарыштырган болзажок, ындыг школаның тудуу элээн дүрген чорутунар болгаш өртээ 10—12 хуу чиик болур.

Фото Н. Грановскийниң СЭТА-ның фотохроникаӡы.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Кыдат-индий кызыгаарда байдал

ПЕКИН. (СЭТА). 1962 чылдың ноябрь 21-де кыдат чазактың медеглелинде тайылбырлаан шиитпирни ёзугаар Тибет болгаш Синьцзян районнарның чер-чер эрге-чагыргалары кыдат-индий кызыгаар районнарга кыдат таланың 1959 чылдың ноябрь 7-де херек кырында турган контрольюнуң шугумундан калбаа 20 километр дилиндекте 26 административтиг контроль таңныыл черлерин тургускан дээрзин Синьхуа агентилел дамчыткан. Кыдат кызыгаар отрядтарны ол чаа контроль таңныыл черлеринде эжелээн.

Кыдат чазак болза 1959 чылдың ноябрь 7-де херек кырында турган контрольдуң шугумундан 20 километр калбак дилиндекте турар 4 районнарны хостуг арттырар деп шиитпирлээн, бсолаашкынны соксадыр уезинде черүлдээлер ол районнар талазы-биле турган, ол районнардан кыдат кызыгаар шериг отрядтарын чайладып үндүрген соонда оларга административтиг контроль таңныыл черлерин тургуспас.

Кыдат биле Индияның аразында тайбың чугаалажыышкыннарга дузалаар деп Коломбога чөвүлел хуралдың кыйгырыын чүүлдүг деп көргеш,

Камбоджада байдал

ПНОМ-ПЕНЬ. (СЭТА). Камбоджаның чазааның дүшкен дугайында медеглелди март 2-де кылган сөөлүнде 24 шак болганда Камбоджада байдал ам-даа тодаргай эвес. Албанның дыңнадыгларын парлап үндүрбейн турар. Март 2-де информация министерствозунуң төлээлекчизи кижи албанның медеглелин кылгыжеге кандыг-бир телеграммалар чорударындан дыдагалзаар деп журналистерге саналдаан. Найысылалдың чонунуң хаан ордузунуң баарынга болган хөй кижи киржикчилиг чыскаалының дугайында дыңнадыгны чорударын март 3-түң эртенинден эгелеп чөпшээрээн.

Ызыгуур салгакчызы Пародом Сиануктуң САНГКУМ-нуң (улусчу-социалистиг ниитилелжилгениң) даргазының албанынга артарын болгаш чазакты дужүрерин, национал хуралды тарадырын болбурбас төлээде, ол организацияның таратпазын деп күзелин чыскаалдың киржикчилери илергейлээн.

Айыылдыг шиитпир

ЛОНДОН. (СЭТА). Чоокта чаа парламент кежигүнү — лейборист Фрэнк Оллаун болза водородтуг бомбаларны чүдүрген «Виктор» хевириниң бомбардировщиктериниң агаарга дүнхүнде таңныылдаар ужудуушкунунуң дугайында шиитпирни күш чок болдурарын Англияның шериг-агаар күштериниң министринден негээн. Озал-ондактыг таварылганың азы дужааады шын эвес билгениниң түңнелинде водородтуг бомбаның частып болуру-биле холбаштыр дувүрээзинин Оллаун илергейлээн.

Оллаунга харыылавышаан, шериг-агаар күштериниң министри Фрэзерниң общиналар палатазының кежигүннеринге бузуредип турганы чүл дээрге, чүвени чедир билбезиниң хараазында азы озал-ондактыг таварылгаларның түңнелинде бомбардировщиктерден водородтуг бомбаны октапгын болур арганы болдурбайн турар кичээндирит оваарымчаның эң шыңгыы хемчеглерин алган.

Чепсээн салбайн турар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). ССРЭ-же болгаш социалистиг өске-даа курунелерже америк бараанңарны чорударынга чөпшээрелди улуг-биле кызырган дугайын АКШ-тың садыг министерствозу чоокта чаа чарлаан. Министерство дашкаар үндүрер бараанңарның талазы-биле чөпшээрелди 49,6 миллион доллар ниити түңге барылаан, ол болза эрткен чылдыында дыка кудулааны ол.

Делегей садыын сандарадыр болгаш курунелер аразынга кады ажылдажылганы база бузуредди тургузарынга шаптык кадар дээн АКШ-тың чазааның чүткүлүнүн дугайын бо шиитпир база катап херечилеп турар.

ТБЧ-ниң Президиумунуң хуралы

МАЛЬМЕ. (СЭТА). Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң (ТБЧ) Президиумунуң калбак хуралы март 2-де ында ажыттынган. Ол хуралдың ажылында Азияның, Европаның, Африканың, Американың чурттарының хөй-ниити болгаш политиктиг өскү ажылдакчылары, тайбын дээш демиселчилерниң национал организацияларының болгаш комитеттериниң төлээлекчилери, а ол ышкаш аалчылар киржип турар.

Президиум дараазында айтырыгларны чугаалажып турар: Европаның айыыл чок чоруу болгаш германь айтырыы, чепсегленишкинниң дужээр болгаш тайбын дээш кампания.

Бо айтырыгларның талазы-биле илеткеддерни Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президент-куусекчизи Джон Бернал болгаш Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң кежигүнү А. Е. Корнейчук кылганнар.

„Чылыг" уткуп алыышкын

БАРАКАС. (СЭТА). Бразилия «Ансоатеги» деп суднону венесуэла чазакка эгидип берген. Маадырлыг чоруушкунну кылган патриоттар Бразилияда артып калган. Ындыг болза-даа суднонуң ажылдакчылары төрээн чуртунда ээп чанып келген. Анаа оларны «чылыы-биле» уткуп алган... Венесуэланың эрге-чагыргалары оларның иштинден он кижини тудуп хоругдаан, оон өскелерниң чон-биле харылзажырын хораан.

Чөвүлел хурал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Март 3-түң эртенинде Перунуң башкарыкчы хунтазының баштыны генерал Рикардо Перес Годойну эрге-чагырагадан чайлаткан дээрзин Ассошиэйтед Пресс агентилел Лимадан дыңнадып турар. Чепсектиг күштерниң командылалы албанның чогуур дыңнадыын парлап үндүрген.

Чуртта эрге-чагырга чөрүжүп турар шериг бөлүглежиишкиниң бирээзиниң холунда кирген дээрзин агентилелдерниң дыңнадыгларындан билдинип турар.

Зона маргылдаазының ийиги хүнүнде

РСФСР-ниң улустарының III чайгы спартакиадазының Сибирь зоназының талазы-биле хостуг хүреш маргылдаазының баштайгы хүнүнде байдалды номчукчулар билир болгай. Ийиги хүннүң маргылдаазы эгелээр деп турда команда дайы-биле чамдык түңнелдер база билдине берген. Новосибирск, Кемерово, Иркутск областарының болгаш бистиң кожавыс Красноярск крайның мөгелери дээре түңнелдерлиг болганы оон илерээн.

Республиканың хөгжүм-шии театрының залын көрүкчүлер долдур олурупкан. Көрүкчүлерниң барык хөй кезии боттарының чаңгыс чер чурттугларының канчаар хүрешкенин түңнеп, ам кандыг хире болурун баш удур маргыжып, бот-боттарынга бүзүректирин оралдажып чугаалажып турар болду. Оларның чугаазы-биле алырга бистиң мөгелеривис баштайгы хүнден-даа дора түңнелдиг болуп болур, азы оон-даа эки түңнелдиг болуп болур.

Үр-даа болбаан. Судьялар мөгелерни хүрежир хевисче кыйгырып эгелээн. Бистиң мөгелеривистиң тренери, спорт мастери Изаил Хасанов Иркутск областың мөгези Григорьевке таваржы берген. Мурнунда хүн Хасанов Томскиниң мөгези Евстигнеевке (самбо болгаш классиктиг хүрештерге спорт мастери, хостуг хүрешке бирги разрядчы кижи) октаткан турган. Ынчангаш бо удаада Хасановка ылавыла тиилелге херек турган, чүге дизе маргылдааның чуруму ёзугаар ийи катап аштырыышкынга таварышкан мөгелер чемпион ат дээш маргылдааны уламчылаар эргезин ышкынар. Хасанов элээн каш чараш аргаларны хереглеп турган, бодунуң удурланыкчызының камгаланырынче албадапкан. Кажан бистиң төлээлекчивис 9 баллды апканда Григорьев чүгле 5 баллды алган. Ол аразында санныг сөөлгү секундалар эрте берген болгаш Хасанов 9:5 баллга тиилелгени чедип алган.

Николай Таскараков база-ла Хасанов ышкаш байдалга турган. Ынчалза-даа ол Тюменьниң бирги разрядчызы Гордонскийни чиңги-биле 9:0 баллга тиилээш, бодунуң байдалын экижидип, командазынга чугула санны берген. Хевисте чартык ортумак деңзиниң мөгелери А. Боровиков (Тыва АССР) болгаш бирги разрядчы Гавашелишвили (Красноярск). Боровиков эки хүрежип болур, оон ушку-даа бар, дурт-сыны-даа делгем, черле ынчаш келир үеде барык хүрежип болур кижи деп чүвени бирги хүнде оон Новосибирскиниң спортчузу, спорт мастери Биатрозов-биле ужуражыышкынны көргүскен турган. Бо удаада ол база-ла эки хүрешкен, ынчалзажок Гавашелишвили черле шимченгир, чараш аргаларны көргүзүп турган, тиилээн. Ынчангаш Боровиков маргылдааны уламчылаар эргезин ышкынган.

Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудугларының бирээзи — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чолаачызы В. Крипанның хүрештирери-биле кыйгырып ынкээрге залга азыыы часкаашкынны дыңмирей берген. Оон хүрежир кижизи Тюменьниң төлээлекчизи, бирги разрядчы Гладких. Свисток алерибиле Крипан бодунуң удурланыкчызының ийи холундан туткаш, оргазын ажыр октааш, кайгамчык чараш тиилелгени чедип алган. Ол аразында чүгле 30 секунда эрткен. Ынчангаш Крипан ол хүн хүрешкен мөгелерден бодунуң удурланыкчызын дүрген октаар талазы-биле бир ындыг «рекордту» тургускан.

Аар деңзиниң мөгелери хүрежип эгелээн. Оларны көөрге күчүлүг-ле эрлер-дир. Оларның кижи бүрүзүнүң деңзизи барык 100 кг чедип турар. Кажан олар хүрежип турда шылаплап адыгларга дөмей. Спорт мастери Вахтель (Кемерово), бирги разрядчы Чернышев (Томск) олар боттарының удурланыкчыларын тиилээннер. Бо болза маргылдааның ийиги эргилдээшкининде болган ужуражыышкыннар-дыр.

Хүннүң ийиги чартыында үшкү эргилдиишкиниң сегиржип алыышкыннары чидиг демиселге эрткен. Эң чиик деңзизиниң мөгези Ооржак Мартыылай (Тыва АССР) Тюменьниң төлээлекчизи Тараканов-биле ужурашкаш ону ша-даа чедирбейн октап алган. Ам маргылдааны судьяларның бирги бригадазы башкарып эгелээн. Судья-информатор: кол судья болза ССРЭ-ниң спорттуң алдарлыг мастери, хостуг хүрешке 1956 чылда делегей чемпиону чораан эш Манеев-дир деп чарлаарга чыылганнар дыңмиттиг адыш часкаан. Ынчанмастың аргазы чок, эш Манеев хостуг хүрештиң мөгелерин белеткээриниң херевинге бодунуң күжүн, билиин, дуржулгазын харам чок-биле берген хоочун спортчу кижи.

Спорттуң алдарлыг мастери Манеев болуунуң хулээлгезин Тываның төлээлекчизи, чиик деңзиниң мөгези Н. Мережко болгаш спорт мастери М. Чуриниң (Кемерово) сегиржип алыышкынны шиндери-биле эгелээн. Баштайгы минуталарда Чурин идепкейлиг хүрежип, Мережкону элээн каш берге байдалдарга таварыштырган. Мастер артык баллды-даа алган. «Аарыкчыларның» хөй кезии бодунуң чаңгыс чер чуртуунуң берге байдалда таваржы бергенин эскерип, ону янзы-бүрү аргалар-биле хей-ат киирерин оралдажып турган. Чурин дыка карын арганы хереглээш, Мережкону барык тиилээр дей бергенде Мережко сөөлгү күженишкинин үндүргеш, мастерни хевиске читтыр база берген. Чурин дыка-ла оралдажыышкынны кылза-даа бистиң мөгевис ону арыт тиилээн. Кайгамчыктыг тиилелге!

Оон дараазында спорт мастери И. Хасанов Тюменьниң мөгези Шоринни тиилээш, ол хүн ийиги тиилелгезин чедип алган. Маргылдаа чорул турда судьялар столунга шевери-биле кеттинген, бажының дүгү шуут агара берген кырганы чедирип келди. Ол болза бистиң чаңгыс чер чуртуувус, «ССРЭ-ниң күшкультуразының тергиини» деп хөрек демдээ-биле шаңнаттан хоочун спортчу Николай Ильич Бяков-тур. Ону маргылдааның хүндүлүг аалчызы кылдыр чалап келгени ол.

Маргылдаага эң чидиг демиселдер болур үе чоокшулап келген. Ында киржип турар мөгелерниң барык чартык кезик хирези чемпион ат дээш маргылдааны уламчылаар аргазын чидирген болуп турар. Бистиң республиканың мөгелеринден Боровиков, Крипан, Вильмов олар маргылдааны уламчылаар аргазын чидирген. Бо маргылдааның түңнел ужуражыышкыннары дүүн доозулган. Сибирь зоназының чемпионаарының дугайында тодаргай отчётту «Шынның» даартагы номеринге парлаар.

А. АЛЕКСЕЕВ.

ХАМААТЫ КАМГАЛАЛЫНЫҢ АЙЫ

Империализмниң пропагандистери ядролуг чепсекти чүден-даа күштүг кылдыр санап, улустарны оон-биле коргудары оралдажып, бурунгаар депшилгелиг кижи төрелгетенниң атомнуг дайынга удурланыышкынныг күчүлүг тура-соруун сыгарын күзеп турар. Атомнуг болгаш термоядролуг чепсек чежемейниң-даа улуг үрегдекчи күчүлүг болза, оларны хенертен ажыглаан таварылгада дээрден өске, амгы үениң техниказынга улуг-ла коргунчуг эвес. Ындыг ракеталар агаарга ужугуп чорда безин айыыл чок кылыптар чепсегленишкиннер бисте, Совет Армиявыстың холунда бар.

Амдызында империалистер, ылангыя Американың Каттышкан Штаттарының чагырыкчы бөлүктери ядролуг чепсекти хоругдаарынга ажыы-биле удурланган политиканы чорудуп, оон шенелделерин соксадыр туржук, улам өскүдүп турар болганда термоядролуг дайынның айыылы делегейде чайлаттынмаан.

Бистиң улузувус ындыг айыылдан камгаланырынга быжыг сереелчилелдиг болган турум, тургустунуп келир болур ядролуг халдаашкындан хамааты камгалал эки үреттүнниелдиг болур. Ону удуртулга болдурган, Тыва АССР-ниң ДОСААФ комитеди бо айны хамааты камгалалының айы кылдыр чарлаан.

Хамааты камгалалының айын чедиишкинниг эрттирерипте бир чугула чүүл болза чогуур назылыг чонну агаардан халдаашкыннарның уржуктарын узуткаарынга ылавыла өөредири болур. Оон-биле чергелештир ДОСААФ-тың кежигүннериниң хүрээлелин улам өстүрериниче маңаа кол кичээнгей салдынган турар.

Хамааты камгалалдың чарлаттынган айын чедиишкинниг эрттиреринде ДОСААФ райкомнары чер-черде партия, совет, комсомол, профэвилел организациялары-биле сырый харылзаалыг ажылдаар ужурлуг.

Н. ЛОПСАН,
республиканың ДОСААФ комитединиң инженер-контролёру.

ТУРЦИЯНЫҢ КӨДЭЭЗИНДЕ

Харга хөме бастырган дамырак кара сугнуң чанынга актинде боо чүктээн кижи турган. Оон чанында аажок улуг ийи ыттар чыдырлар, а черде бир-ле чүвени чидирипкензиг, өөр хойлар дагның элээнде тонап чорлар. Ол кижиниң баштай көөрге хойгун боолаар дээш ында чедип келген анчы-ла ыйнаан бө кылдыр сагыныдырар.

«Моорланар!» — деп Турцияның чаңчыл болган байырын чедирбишаан, бистерни ол уткуп алган. Анаа амгы кыштың кадыг-шириин байдалының дугайында чугаа болган. Бодунуң бүгү назынын иштинде мындыг шириин кышты көрбээн мен деп ол чугаалады. Арның кылын пес-биле ораттынып тура, бо чылын биеке черле көзүлбээн соок кыш болду деп хойжу чугаалай-дыр. Соок болганда чер доңган, хар база ону хөме базырып алган, мал чиир чүве мырыңай куруг болган — бо база-ла берге болгаш турар-дыр. Ам аш болгаш соок бүгү дириг амытаннарны шуптузун шугулдадыпканы бо ышкажыл. Бөрүлер база халдап эгелээн. Ынчангаш хойлардан бөрүлерни коргудуп хойзур дээш боо ап алгаш чоруурум бо-дур ийин.

Кургаг ыяш будуу чүдүрген элчигеннер ырактан көстүп келди, дагдан кодээ суурже бар чоруур тараачыннар оларның чанында кожа базып чоруп орган. Олар хойжунуң чанынга доктаап турупттулар. Ажыт таакпызын тыртып, чурттаалга-амыдырал дугайын чугаалажып турганнар. Шириин кыш оларга биче эвес чымышты чедирген дээрзин оларның кеттинген чиик хевинден болгаш сооктаа додуга берген кара-хүрен арынарындан даап билип алыры берге эвес болган. Берге амыдыралдың дугайын, черниң чедишпейн турарының болгаш ажыл база амыдыраар акша-хөреңги тып алыр дээш хоорайлар кезип тонар ужурга таваржып турарының дугайын тараачыннар чугаалап турган. Биче дыштаныш алган соонда, хар адаанга чыпшыр бастырып алган чыдар ышкаш сагындырар кодээ суурунче баар оруктап олар база катап үргүлчүлеп чорупканнар. Оон чаңгыс кудумчузу ээнзирээй болгаш ыт-шимээн чок. Тейленер деп кыйгырып турар дамаяның үнү чүдүлге бажыңының суургазындан хеп-хенертен дыңналып келир. Оон соонда база-ла бүгү чүве өлүг ышкаш ыт-шимээн чок апаар. Болунуң хөгжүлдези ооң соонка дона берген дамырак кара суг ышкаш, ара доктаап турупкан дазлыг Анатолияның көдээ чурттакчыларының өөрүшкү чок улуг-хуузунун дугайы сагышка чаягаар-ла кирип келир-дир.

Турция көдээ ажыл-агыйлыг чурт. Оон чонунуң 70 хуу хирези чер ажылын кылып турар. Мынчангаш чер айтырыы болза эң чугула айтырыгларның бирээзи болуп турар. Чер айтырыы үр үеде шиитпирлеттинмейн ханы мунгаш байдалга туруп келген. Күш-ажылчы тараачыннарның аажок хөй массалары чери эвээш ийикпе азы мырыңай чок болуп турар. Статистиканың саннарын ёзугаар алырга, 750 муң тараачын өг-бүлелерниң кезкинди-даа чери чок. Оларның чамдызы бичии участок черлерни помещиктерден холезилеп ап, оон холезизинге дужуттуң эң хөй үлүүн берип турар. Ынчаарга хөй-хөй тараачыннар кодээ байларга холечиктеп ажылдаар ужурга таварышкан. Тараачыннарның 75 хуу хирези 2-ле гектар черни ээлеп, ол черден алыр дүжүт боттарының чииринге безин мырыңай чедишпейн турар.

Ынчаарга чүс-чүс гектар черлерлиг улуг помещикчи ажыл-агыйлар чуртта бар. Неделя санында үнер «Ен» деп журнал мындыг тодаргай саннарны көргүскен: Байсери хоорайының чоогунда ажылдап кылып турар шынааларның бирээзинде 2306 ажыт тараачын өг-бүлелер чурттап турар. 580 ажыт өг-бүлелерниң чери мырыңай чок. 1374 өг-бүлелер 30 денюмдан (1 денюм — 919 дөрбелчин метрге деп) эвээш черлиг болгаш чүгле ийи өг-бүлениң кайызы-даа 50 муң денюм шөлдү ээлеп турар.

Чуртта черниң чөптүг эвес хуваалдазы-биле холбаштыр таарзынмас чоруктуң дугайында хөй чүүлдерни чугаалап болур, ындыг болза-даа Турцияга чер реформазы кайы хире эргежок чугула болуп турар дугайын билип алырынга үстүнде айыткан чижектер четчир. Ол таарзынмас чорук тараачыннарның аразынга ханныг үскүлежиишкиннерге болган чок-ла чедирип кээп турарын айтыр ужурлуг. Тараачыннарга черни үлеп бээр дугайында айтырыгны чурттуң экономиктиг болгаш политиктиг бөлүктери хөй чылдарда чугаалажып көөрүн үргүлчүлевишаан. Мендерестиң чазаан дүжүрген соонда бо айтырыгны онзалап үргүлчү кодүрүп турар апарган. Турция Республиканың тургустунганының баштайгы чылдарында бо айтырыгның талазы-биле чорудуп турган шоолугла эвес хемчеглерни безин Мендерестиң чазаа соксаткан турган болгай. 1960 чылда шериг эргилдези болган соонда күрүнени баштаан Национал чаңгыс эптиң комитеди кодээ ажыл-агыйга чаартылгаларны чорударының эргежок чугулазын чарлаза-даа бодунуң бүзүредиглерин боттандырып шыдавайн барган.

Дараазындагы үеде чер дугайында хоойлунуң төлевилелдерин ажылдап кылган, ол төлевилелдерни комиссияларда мынчага чедир «чугаалажып көрүп» турар. Хоойлу төлевилелдери боттандырарын кымга-даа хулээттейн турар хемчеглерни баш бурунгаар көрген. Кодээ ажыл-агыйга делгереңгей реформаларны чорударын негеп турар интеллигенцияның мурнакчы кезээниң таарзынмас чоруун Турцияның кодээзинге төлевилелдерниң бүгү айыткан чаартылгаларының болдурун турары оон ужурунда таварылга эвес-тир. Ол-ла «Ен» журналдың бижип турары болза, черниң чүгле үндезин реформазы Турцияның кодээ ажыл-агый бүлүрүлгезинге эргежок чугула өскерилгелерни болдуруп, турция тараачыннарның 75 хуузу болуп турар эвээш черлиг тараачыннарны кодээниң ёзулуг ээлери кылып шыдаар.

Чер чок чорук кодээде билдиртпес ажыл чокталыр чоруктуг болдуруп турар. Ында 3 миллион ажыл чоктар саналтының турар дээрзин түскай эртемниглер айыткан. Кажан немелде ажылчын күжү негеттинип келир эң дүжүттүг чылдарда безин ажыл чоктарның саны бир миллион ажыг кижи болуп турар. Улуг качыгдалдар ол аажок хөй армияның эктинге онаажып турар. Бо армияның дыка хөйү ажыл болгаш хлеб дилеп хоорайларже чоруп турар. Парлаганың медээлери-биле алырга, эрткен чылда чүгле Стамбулда күш-ажыл биржазынга 45 муң ажыг эр болгаш херээжен кижилер ажыл дилеп барган. Оларның хөй нуруузунга ажыл бээринден ойталаан. Оларның кодуу-ла ядыы тараачыннар болган. Үүрмек үлүштүр бүдүрүлгелер ол хире санныг ажылчын күжүн хүлээп алыр арга-шинээ чок. Оон ужурунда кодээде билдиртпес ажыл чокталыр чорук хоорайга тодаргай болуп турар. «Ен» журналдың демдеглээни чүл дээрге, «түр үениң хемчеглери-биле шиитпирлеп болбас ажыл чокталыр чоруктуң дугайында айтырыг Турцияда улуг айтырыг болуп турар. Кодээни хөгжүдериниң делгереңгей программазын чурттуң бүгү хемчээлинге чорудар кылдыр белеткээри эргежок чугула. Ол программа оруктар, суггарылга системазының тудуунга, терраста, чурттаалга бажыңнарның тударынга ажылды муң-муң тараачыннарга хандырып бээр ужурлуг».

Чазак органнарында камгалакчылары помещиктер, кулактар болгаш дээди шажын төлээлекчилери чер реформазын чорударынга улуг моондактарны чедирип турар. Олар кодээде бөгүнгү байдалды хевээр арттырарының бүгү күштери-биле оралдажып турар. Чурттуң дыка хөй районнарында ам-даа бар чартык феодалдыг көрүм-чурумнар оларга мырыңай таарымчалыг. Турцияның күрүне ажылдакчыларының боттарының мингени-биле ап көөрге безин чөөн районнарга чамдык шейхилер (феодалдар) 30—40 кодээ суурларны ээлеп турар. Ындыг кодээ суурларны оларда чурттап турар тараачыннары-биле кады садып турары хаая эвес.

Реакцылыг күштер күш-ажылчы улустуң өөредилгезинге база кандыг-даа аргалар-биле моондактап турар. Албаның сан-медээлери-биле ап көөрге безин чурттуң 28 миллион чонунуң 12 миллион кижи бижип-даа база номчуп-даа билбес. Ол бижик билбес кижилерниң колдуу-ла кодээ чурттакчылар болуп турар. 16 муң ажыт кодээ суурларда школалар чок. Кодээ ажыл-агыйның бир тускай эртемниг ажылдакчызынга 25—30 кодээ суурлар онаажып турар. Тараачыннарны өөредирин база чугула реформаларның бирээзи кылдыр реформаның талалакчылары санап турар. Моон-биле холбаштыр олар бодунуң үезинде бижик билбес чорук-биле демиселге тургускан кодээ институттарның ажылын катап эгелээриниң эргежок чугулазын айтып турарлар. Кодээ черлерниң оолдар, кыстарын ол институттарга 5 чыл дургузунда өөреткеш, башкылап ажылдаары-биле кодээже чорудуп турган. Боттарының чогаалдарынга Турцияның улузунуң байдалын боттуг көргүскен Махмут Макал, Факир Байкурт болгаш кодээ интеллигенцияның дыка хөй төлээлекчилери ындыг өөредилге черлеринден үнген. Макалдың «Бистиң кодээвис» деп чогаалдары болгаш Байкурттуң «Чыланнар өжээн ап тур» деп романы турция улустуң чечен чогаалын байыткан. 1954 чылда реакцияга деткиткен Мендерестиң чазаа институттарга согугну таварыштырган. Чазак институттарның шынарын өскертип, ол өөредилге черлерин анаа школалар болдурган.

Шериг эргилдези болган соолунде дешпилгелиг интеллигенция институттар дугайында айтырыгны база катап тургускан. Шериг эрге-чагыргалары бо айтырыгны чугаалажып көөр бодап турган. Улус республиканчы партияның эрге-чагыргада хүрүп турар реформисчи үзелдиг төлээлекчилери институттар дугайында айтырыгны база-ла барымдаалап көрүп турар. Ындыг болза-даа реакция, институттарның эжиктеринге «коммунистиг» албан черлери деп чарлады аскылап, тараачыннар уругларын өөредириниң ындыг хевиринге удур калчаалыг шуугаазынны кодүрүп турар. Бижик билбес чоруктуң тамызындан Анатолияны адырып алыр аргазы 27 муң башкыларга удурланыштыр Турцияның барык 40 муң кодээ суурларының шуптузунда шажынчыларның бар болуп турары тараачын массаларны бүдүүлүк байдалга тудуп турар реакцияга эң ажыктыг болуп турары чигзиниг чок.

Турцияның кодээзинге суг дугайында айтырыг база шиитпирлеттинмейн артып турар. Турцияның хөгжүлдезиниң беш чыл планында чугаалап турары болза, амгы үеде кодээ чонунуң 83 хуузу суглан мырыңай кызагдаан ийикпе азы суг чедишпейн турар. Чайын, кажан, Анатолияга дөртен градус изиг турда, бичии хемнер болгаш дамырак кара суглар соглуп калганда, тараачыннарга чүгле шөлдерни болгаш малды суггарарынга эвес, харын база боттары безин ижер суг чедишпейн турар. Олар довурактыг, хирлиг сугну ижер ужурга таварыжыр, ол чорук улуг аарыгларның тыптып келиринге чедирип турар. Барык чыл бүрүде болгулаар кандаашкын дүжүттү кудуладып, тараачыннарның түреңги байдалын улам дорайтадып турар.

Суггарылга айтырыының шиитпирлеттинмээни, дөрт-эзиниң ыяжын массалыы-биле кыргып-кезер чорук, черниң баксыраанын дүжүттү база кудуладып турар. Аграрлыг Турция бодунуң дүрген өзүп турар чонун чер ажылының продуктулары-биле хандырып шыдавайн турар болгаш ол продуктуларның элээн хөй кезиин дашкаартан киир сөөртүр ужурга таваржып турар. Турция чыл бүрүде Американың Каттышкан Штаттарындан ортумаа-биле 500 муң тоннадан эвээш эвес кызыл-тас, 55 муң тонна үнүш үзүн, кукуруза болгаш өске-даа хөй санныг продуктуларны хөйү-биле ап турар. Океан ындында монополистер сайгарылбас бараанңарын Турцияже чорудуп турар, ол чорук чурттуң хөй ниитизиниң килеңнээшкинин чаңгыс эвес удаа болдуруп келген. Мындыг чаржынчыг байдал чоокку чылдарда база-ла өскеривэс. Кодээ ажыл-агый продуктуларын даштыкы чурттардан киирерин 1963—1967 чылдарда беш чыл планында, а агаарбойдустуң байдалы таарымча чок болу берген таварылгада дараазында чылдарда алыры көрдүнген.

Мынчангаш Турцияның кодээ ажыл-агыйы үндезин чаартылгаларны, черни ажылдап кылып турар кижилерге ону үлеп бээрин көрүп турар чер реформазын бирги ээлчегте чорударын негеп турар. Кажан аажок хөй чер каш-ла кижилерниң холунда моондактанган, чонунуң хөй нуруузу чүгле үүрмек кезиниди черлиг болуп турар. Кодээ ажыл-агыйның амгы байдалы «Ен» деп журналдың бижээни-биле алырга, «хан төгүүшкүнүг аңгы демиселинге чогуур байдалдарны белеткеп турар». Хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруун шилип алыры Турцияга эргежок чугула дээрзин ол журнал санап турар. «Социализм болза берге байдалдан уштунуп үнериниң кара чаңгыс оруу болур. Оон ужурунда Турцияның социалистери Ататүрктүң принциптеринге шынчы. Мурнунда турган чазактар капитализмни шилип алгаш, Ататүрктүң оруундан шуут чайлай бергеннер» деп журнал демдеглээн.

Ынчаар чурттап болбас — ол дугайын ыыт, шимээн чок кодээ суурларында боттарының санал четпес түрегделдериниң дугайын төөгүп турар тараачыннар база чугаалап турар. Ол дугайын бодунуң төрээн чуртунуң моон соңгаарғы хуу салыынын үнелеп турар хоорайда ак-сеткилдиг кижилер чугаалап турар.

С. ВОЛГИН.

Стамбул.

Редактор Д. Б. БАЯЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Чаа Гулливер» 9.40, 11.40, 1.40, «Маршрут 99» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кеңнеги» 10, 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хөглүг оолдар» 10.30, 1.30, «Четкер дузаа» 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Валерий Чкалов» 3.15, «Каролина Риенская» (делгем экранныг) 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Кызыл хоорайның Ажылчын кудумчузунуң № 154 бажыңда чурттап турар Владимир Маркович Федоренко Советская Гавань хоорайның Пограничная кудумчузунуң № 20 бажыңның 3-кү квартиразында чурттап турар Валентина Владимировна Федоренкодан чарлыр дугайында херек кодүрүп турар. Ону Кызыл хоорайның улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, эштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт базакультура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 21-47, харыысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун кедбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00077. Чагыг № 125. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 7 ЧЕТВЕРГ № 56 (5460).

Өртээ 2 көп.

ГАНАНЫҢ ЧОНУНГА БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

Эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев олар Гана Республиканың президентизи доктор Квама Нкрумага телеграмма чоруткаш, национал байырлал — хамаарышпас чоруктуң хүнү-биле холбаштыр найыралдыг Гананың чонунга байыр чедиргеннер.

Ийи чурттарның улустарының бот-боттарының эрге-ажыктарынга, бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар ёзулуг найыралдың болгаш кады ажылдажылганың харылзаалары бистиң чурттарывыстың болгаш улустарывыстың аразында тургустунганың болгаш чедиишкиниг хөгжүп турарын совет кижилер таарзынывышкын-биле демдеглеп турар деп телеграммада чугаалап турар.

(СЭТА).

Академияның сессиязы

МОСКВА. (СЭТА). Көдээ ажы-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының сессиязы Москвада ажыттынган. Сессияның хүн чурумунда чаңгыс айтырыг: «Биология эртемин улам ыңай хөгжүдер болгаш практика-биле ооң харылзаазын быжыглаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы күүседир талазы-биле академияның сорулгалары.

Илеткелчи — ВАСХНИЛ-диң президентизи М. А. Ольшанский. СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Д. С. Полянский, СЭКП ТК-ның секретары, СЭКП ТК-ның көдээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле бюрозунуң даргазы В. И. Поляков, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи И. С. Панькин олар сессияның ажылында киржип турар.

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге соңгулданың түңнелдериниң дугайында

Ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединге соңгулда талазы-биле хоорайның соңгулда комиссиязының дыңнадыы

1963 чылдың март 3-те, воскресеньеде, ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге соңгулда болуп эрткен.

Кызыл хоорайның соңгулда комиссиязы ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединге соңгулданың түңнелдериниң дугайында бүрүн медээлерни округтарның соңгулда комиссияларындан алган.

Участок соңгулда комиссияларындан алдынган медээлерни ёзугаар алырга, ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединге депутаттар соңгулдазынга даңзызында кирген соңгукчуларның нийти санының 99,92 хуузу киришкен.

Бүгү-ле 136 соңгулда округтарынга бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның нийти санының 99,19 хуузу коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш бадылаан. Кызыл хоорайның соңгулда комиссиязы «РСФСР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының край, область, округ, район, хоорай, көдээ болгаш суур Советтеринге соңгулда дугайында Дүрүмнүң 53» чүүлүнге үндезилээш, материалдарны соңгулда округтары бүрүзүнүң аайы-биле хынап көргеш, бүгү-ле 136 соңгулда округтарының талазы-биле хоорай Совединге соңгуттурган депутаттарның бүрүткелин кылган.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

Тыва АССР-ниң Улуг-Хем районнуң Чаатының № 90 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутатты соңгааның түңнелдериниң дугайында

Округ соңгулда комиссиязының дыңнадыы

1963 чылдың март 3-те Чаатының № 90 соңгулда округунуң талазы-биле Тыва АССР-ниң Дээди Совединге депутаттың соңгулдазы Улуг-Хем районнуң Торгалыг болгаш Эйлиг-Хем суурларынга болган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга эш Кыргыс Надылович Диниганың кандидады дээш соңгулдага бүгү соңгукчулар 100 хуу киришкен.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга кандидат эш Кыргыс Надылович Динига дээш бадылаашкынга киришкен бүгү соңгукчулар 100 хуу бадылаан.

ЧААТЫНЫҢ № 90 СОҢГУЛДА ОКРУГУНУҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОКРУГ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫ.

Чаңгыс эп-сеткил-биле

Соңгу таланың № 11 соңгулда участогу соңгулданың бүдүүзүнде-ле байырлал шинчи кире берген турган.

Марттың 3. Дээрде сылдыстар чивиг чырып, дан хаязы ам-даа эгелевээн турда соңгулда участогунга шеверниң кеттинипкен, арыннарында өөрүшкү, хүлүмзүрүг долган соңгукчулар четкилеп кээп эгелээн.

— Ам-даа бүдүн шак бар-дыр— деп, кижилер шактарынче көрбүшаан, бадылаашкын эгелээринин шагын четтикпейн манап тургулаан.

— Дыңнаңар, дыңнаңар!— деп, дикторнуң өткүт-чидиг үнү радиодан дыңналып келген. Оон дораан ССРЭ-ниң күрүне Гимнизи ырлапкан. Хөй-хөй кижилерниң четтикпейн манап турганы эртенгиниң аады шак ам-на келген. Соңгу таланың соңгулда участогунуң даргазы эш Курченко соңгукчуларга байыр чедирип чүве чугаалааш, оларны бадылаашкынче чалаан.

Бир дугаарында-ла уран чүүл ажылдакчызы чораан, ам пенсионер, бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң ажылын удуртуп турар, идепкейлиг хөй-ниитичи Мария Николаевна Ингульская чонунуң төлептиг оолдары, кыстары, Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш бодунуң бадылаашкынын берген. Ооң соонда уруглар эмнелгезиниң санитарказы Анна Галькина, театр студиязының сургуулу, бир дугаарында-ла бадылап турар Павел Чимит олар урнаже бюллетеньнерни суупканнар. Оон даараазында Тываның ак-көк дээринге каш-каш чылдар иштинде ужудуп келген, самолёт башкарарының талазы-биле бодунуң херээниң мастерлери апарган, сураглыг, хоочун ужудукчулар Чили Чимит, Алексей Ендзак олар боттарының өг-бүлелери-биле кээп бадылааннар.

— Бисти коммунизмниң тиилелгези дээш баштап олурар Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы дээш, база Никита Сергеевич Хрущевтуң тайбың дээш демиселинге улуг чедиишкиннерни күзевишаан, чер кырынга быжыг тайбың, улустарның найыралы улам-на быжыксын дээш бадылаашкынымны берип тур мен — дигеш, «Кызыл-тудуг» эргелелиниң тудугжузу Ондар Доругай бадылаашкынын берген.

Ол аныяк тудугжу оол соңгулда мурнуу чарыында бодунга алган социалистиг хүлээлгезин 120 хуу күүсеткеш, соңгулдага күш-ажылчы чедиишкиннииг ужурашкан.

Бадылаашкынның делгем залынче кижилерниң агымы үзүк-соксаал чокка шууужуп-ла турган. Оларның аразында пенсионерлер, албан-хаакчылар, интеллигентилер, үлегэр бүдүрүлгелериниң, ажыл-агый черлериниң мурнакчылары, бир дугаарында-ла соңгуп турар аныяк соңгукчулар дээш кымнарны чок дээр боор! Хостуг хүреш талазы-биле Сибирь зоназының маргылдаазынга киржир дээш келген ССРЭ-ниң спорт мастерлери дээш ол маргылдааның өске-даа киржикчилери база аңаа хары угда четкилеп келгеш, боттарының чаңгыс эп-сеткилдиг бадылаашкынын бергеннер.

Ол хүн соңгулда участогунга бүгү чон байырлал шинчи кирген турган. Республика артистериниң болгаш бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилериниң солун концерттери хүнну бадыр бүгү чонну сонуургадып турган.

Өөрүнчүг медээлер

«Кызыл-Хаван» шахтазының дагжылары чеди чыл планының бешки чылын шалыпкын темпилер-биле эгелээннер. Хемүр даш тывыжының планын олар февраль айда 160 хууга күүсеткеш, эрткен ийи айларда ийи муң ажыг тонна «кара алдынны» пландан ажыр казып үндүргеннер. Коллективте малбарган социалистиг чарыштың бирги черин Фёдор Морозов удурткан комплексилиг бригада ээлээн. Соңгулда хүнүн таварыштыр ол бригадага коммунистиг күш-ажылдың бригадазының бедик адын тывыскан.

Шахтёрларның Өвүр районда дус казып турар бригадазы күш-ажылчы кайгамчык бедик көргүзүглерни чедип алган. Февраль айда дус казарының планын ол бригаданың кежигүннери 500 хуу ажыр күүсеткеннер.

Дагжыларның найыралдыг коллективинде социалистиг чарыштың чалгыглары улам күштелип турар. Мырыңай чыл эгезинден тура-ла шалыпкын темпилер-биле, күш-ажылчы бедик көргүзүглер, коллективтиң нийти недүрлүүшкүнү — ол дээрге чыл планының хуусаа бетинде күүсеттинериниң бүзүрелдиг магадылалы-дыр.

• • •

Социалистиг чарышка Кызылдың бус-турбиналыг электростанциязының коллективи бедик көргүзүглерни чедип алган. Февраль айда электроэнергия бүдүрүп үндүрериниң планын энергетиктер 126,3 хуу күүсеткеш, 650 муң киловатт-шак электроэнергияны пландан ажыр бергеннер. Станцияның коллективи амгы үеде 2500 киловатт күчүлүг чаа турбинаны ажылдадып киирерингэ белеткеп доосканнар. Ол чоруун чүгле Кызылды эвес, а Таңды болгаш Каа-Хем районнарны бедик вольтулуг электроэнергия-биле хандырар арганы бээр.

Чүректиң ханызындан уткуп алган

РИМ. (СЭТА). Совет Эвилели-биле культура харылзааларының итали ниитилелиниң («Италия-ССРЭ») чалаланы ёзугаар, аңаа калайы-биле кады чеде берген, «ССРЭ-Италия» ниитилелдиң оралакчы президентизи, «Известия» солунуң кол редактору А. И. Аджубей Италияда бир неделя болуп турар.

А. И. Аджубей «Италия-ССРЭ» ниитилелдиң удуртукчулары-биле элээн каш катап ужурашкан. ССРЭ биле Италияның аразынга культура харылзааларын улам ыңай хөгжүдериниң эрге-ажыктарын барымдаалааш, акы-дуңмалышкы ийи ниитилелдериниң кады ажылдажылгазын калбартыры-биле холбашкан дыка хөй айтырыгларны ол оларның-биле чугаалажып көрген. «Италия-ССРЭ» болгаш «ССРЭ-Италия» ниитилелдерниң удуртур ажылдакчылары ол ужуражылышкынарта киришкен.

МАЛ ООЛДААШКЫНЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

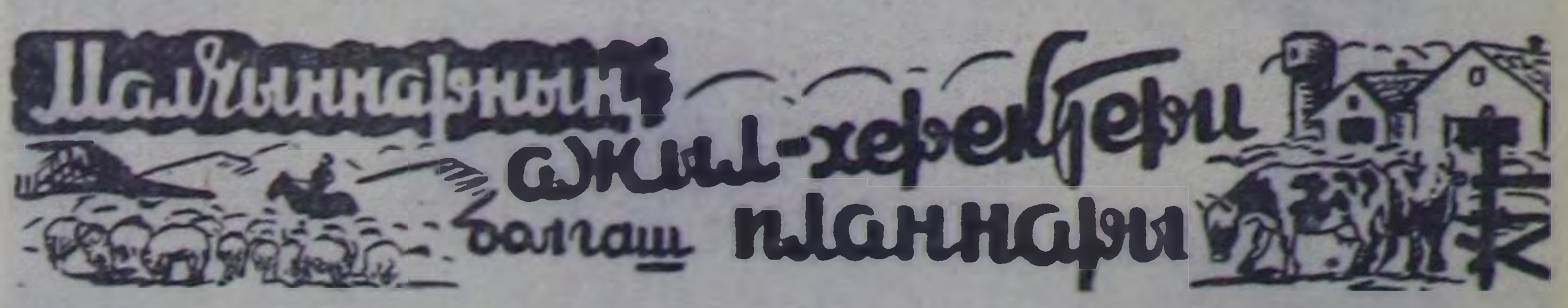

Малчыннарның олчазы

Республиканың малчыннарында мал оолдаашкыны улам массалыг болуп турар. Бо дугайын чер-черден кээп турар медээлер көргүзүп турар.

Өвүр районда бижикчи эш М. Даваа «Кызыл туг» колхозтуң Д. Карыма бригадирлээн хойжу бригадазында хой оолдаашкыны массалыг чоруп турарын бижээн. Бригаданың төрүүр хойларының 70 ажыг хуузу азы 2228 хой оолдаан. Хураган бүрүзү менди алдынган. Мурнакчы хойжу С. Мөңгүн-оол 297 хойларының хурагаларын бүрүн камгалап алган.

Бригаданың төвүнде кызыл булуңга хойжулар он хонук санында чыглып кээп, ажылдың түңнелин чугаалажып, мурнакчы хойжуларның ажылының дуржулгазының дугайында оларның аргасүмезин ап турар.

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң хойжу бригадазының кежигүнү эш Баян-Хөөнүң кодазында 200 ажыг хой төрээн болгаш чаш хураганнар хүн бүрү немежип турар. Кызымаккай хойжунуң эки ажаап, чемгерип турары-биле хураганнарда чаңгыс-даа хорамча чок бооп турарын бижикчи эш К. Ойдуп-оол бижип турар.

«Найырал» совхозтуң хойжуларында хой оолдаашкынының чоруп турарының чамдык чижектерин «Шынның» корреспондентизи эш Д. Арапчаа бижээн. Совхозтуң сураглыг хойжузу Т. Сертип усть-лабинчилерниң чагаазын танышкаш, чүс хойга онаажтыр 105 хураганны алыр, бодууң дуктуг хой бүрүзүндэн 2 кг, нарын дуктуг хойдан 3,5 кг дукту кыргып алыр мен деп социалистиг хүлээлгени алган. Ооң хойларының уксаазы холумак болганы-биле мындыг ийи янзы хүлээлгени ап турары ол. Оон ыңай бодунуң кужу-биле 10 тонна сигенни база белеткээр.

Хойжунуң кодазында төрээн 198 хойдан 200 хураган алдынган. Чаа төрүттүнген хураганнарның өң-чүзүнүн, эр-ызын эш Сертип хүн бүрү демдеглел дептеринге бижип турар. Чаа төрээн, төрүүр чыгаан хойларны тускай үзүп алгаш, чемгерип турар. Мурнакчы хойжу ам Чаа-Хөл көдээ Советтиң депутады.

Совхозтуң өске кодаларында хой оолдаашкыны база массалыг болуп турар. Ынчалза-даа хойларның ара салыр таварыылгалары эвээш эвес. Чаңгыс хойжу Балганның кодазындан безин 74 хой ара салган. Хойнуң ара салыры дээрге-ле чаш төл алырының хуузун кудулатканы ол. Ындыг турбуже совхозтуң тускай эртемниглери бо талазы-биле чүге хемчег албайн турарыл деп айтырыг дораан салдынып кээр. Мындыг таварылгада кодан бүрүзүнге ветеринария ажылдакчылары барып, мону ара соксадыр дугайында хемчег алза чогуур.

— Мурнунда чылдарда бистиң колхозка хойнуң төрүлгези колдуунда чыл дургузунда үргүлчүлээр турган. Эрткен чылдан бээр хойнуң эдержилгезин августуң эгезинде чорудуп, төрүлгени кышкы, эрте часкы үеде болур кылдыр эде органзастаан бис. Ооң түңнелинде январьдан бээр колхозтуң кайы-даа хойжу бригадазында хойнуң төрүлгези массалыг чоруп турар—деп Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң зоотехниги эш Н. Коңгар бижип турар.

Марттың эгезинге чедир колхозтуң хойжулары 2836 чаш хураганнарны камгалап алган. Ол болза эрткен чылдың бо үезинде турганындан бир ажыг катап хөй. Эрткен чылдың бо үезинде төрүзе чогуур чүс хойга онааштыр 24 хураган алдынган турган болза, ам 39 хураган чедип турар. Эрткен чылда бүгү хойнуң 49 хуузун төрүүр хой ээлеп турган болза, ам 61 хуу четкен. 1963 чылда чаш хураган алырының чыл планы ам 65 хуу күүсеттинген. Ынчангаш төрүүр 100 хойга онааштыр хураган алырының чыл планын колхоз хуусаа бетинде чедип ап болурунуң барымдаазы бар.

Колхозтуң бүгү хой малы үш бригадаларда мөөңнеттинген. Эш М. Ламажап бригадирлээн бир дугаар хойжу бригадада 818 хой төрээн, оон 821 хураган алдынган. Ийиги хойжу бригадада (бригадири эш О. Шыңгыр-оол) 933 хураган, үшкү бригадада (бригадири эш М. Деспил-оол) 1082 хураган камгалап алдынган.

Хой төрүлгезиниң үезинде үйгу-чыдын чок ажылдап, хой хураганнарын камгалап ап турар хойжулар эвээш эвес. Чижээ, бирги бригадада дуржулгалыг хойжу О. Шараван 251 хойдан 252 хураганны алган. М. Мамың-оол биле М. Мажааның кодаларында хойларының деңкезин төрүпкен болгаш хураганнары менди. Ийиги бригадада С. Шой 249 хойдан 251 хураганны алган. Ол ышкаш хойжулар Х. Белек-оол 244, М. Седенсот 198 хураганны бүрүн камгалап алганнар. Үшкү бригадада М. Эртине 211 хойдан 216 хураганны алган.

Өтка кире берген хураганнарга эки шынарлыг сигенни, суланы, кукуруза силозун берип турар. Дус, сөөк далганы дээн ышкаш минералдыг чемнерни таарыштыр берип турар. Чаш хураганнарны ижин-шөйүнду аарыгларындан чайладыр дээш баш удур тарылгаларны чорудуп турар.

Чаш малды менди камгалап алыры нийти хойнуң байдалын эки тургусканындан кол хамааржыр. Колхозтуң одарлары тайга чоогу болганы-биле хар улуг дүжер, ам үеде шээр малдың одарларында безин харның кылыны 25—35 сантиметр четкен. Сиген, саванның хөй кезиин автомашиналар болгаш тракторлар-биле хойжу бригадаларының төптеринде чедирип ап база тус-тус хойжуларже сөөртүп турар.

Одарларының харын далбыйлаарынга болгаш хойларга орук үндүрүп бээринге тракторист М. Севен-оол биле Т. Саая кызымаккай ажылдап турарлар. Коданнарже сүт сөөртүр тускай машинаны тургускан. Сүт херглеп турар коданнарда бирээзинге-ле 200 литр кирер доскаарларны тургускан. Чолаачы эш Саая Александр сүт сөөртүр машиназы-биле эккелген сүүн ол доскаарларга кудуп каар. Кажан суггарылга үезинде сугну оңгачаларга кудуп бээр.

Ажаалда, азырал эки болганы-биле бисте малдың чаш төлүнде хорамча чок, улуг-даа малда хорамча кончуг эвээш. Колхозтуң ветеринария ажылдакчыларын хойжу бригадалар аайы-биле быжыглап тургускулаан.

БОРА-ШАЙ САЛБЫРЫНДА

Бора-Шайның Мөңгүн-Хемден Таргыжык чедир ийи талазы—даглардыг, маастериниг, чайгы үеде серииниң чайлагларлыг, мал ажылын хөгжүдеринге таарымчалыг черлерниң бирээзи. Чайгы үеде хөлбенейнип турар оът-сигенниг, ногаан-ногаан шыктарлыг, алдын-сарала чечек-чимистиг, кижиниң дыштаныпсеаггүстеп-ле турускаазы келир черле болгай.

«Коммунизмче орук» колхозтуң бүгү-ле ажыл-агыйының бир кол турлаа ол. Бригадалар болгаш фермалар, колхозчу ажыл-ишчилер ында чурттап, ажылдап, коммунизм тургузуушкунунга улуг үлүг-хуузун киирип турарлар.

Шаанда хуу ажылдыг чорда, Куулар Дагбаның (ам 80 хар чедип турар) чурту Арыг-Бажы ам танытпас, ында чаа көдээ суур тургустунган. Ол—эге школалыг, уруглар яслилиг, садыглыг, клубтуг, эмнелге пунктулуг, хөй-хөй чуртталга бажыңнарлыг, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, культурлуг суур өзүп, сайзырап турар.

Хөй сүттү, саржагны бүдүрүп турар бир ферма бар. Ол ферманың мурнакчы саанчылары М. Көк бир инекке онааштыр 1400 литр, М. Чолдак-кыс—1200, а өскелери 1000—1100 литр сүттү сагган болгаш эрткен чылдагы планныг онаалгаларын ажыр күүсеткеннер. Төрүүр 100 баш инекке онааштыр бызааларны менди камгалап алган. 1963 ажыл-агый чылында саанчы бүрүзү 1200—1300 литр сүттү саар деп социалистиг хүлээлгени алган.

Бора-Шайның сорук кирген ажыл-ишчилериниң кижи бүрүзү бодунуң школазынга 6 кубометр ыяшты каккаш дужаап берген. Хөй-нийти эгелээшкин-биле 4 аал ишти чурттаар башкылар бажыңының, бир хлеб бижырар бажыңның тудуг ыяжын кезип бээри-биле ажылдап киришкеннер.

Амгы үеде фермада 15 инек төрээн, бызаалары менди ажаап алдынган. Ферма удавас долузу-биле механизастаттынган турар. Бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадада 600 хой төрээн, оон чаш төлү шуптү менди.

Ол салбырда партия бөлүү бо чылын организастаттынган. Ында 14 агитаторлар бар. Район Совединиң депутады М. Тооруктү, агитпункт эргелекчизи Д. Любаны малчыннар аразынга бо-ла көрүп болур. Олар партияның болгаш чазактың үндүрүп турар шиитпирлерин, делегейниң амгы байдалын, чуртта болуушкуннарны чоңга тайылбырлап берип турарлар.

Ынчалза-даа мында четпестерни база илередип шугумчулезе чогуур. Бора-Шай салбырында 33 өрэге малчыннарның 9-зу бажың чок, өглерде чурттавышаан. 24 малчынны бажыңда чурттап турар деп санап турза-даа, олар крыша, кладовка, шала болгаш печка чок, штукатуралаттынмаан. Малчыннарда радиоприемниктер чок. Чугула херглелдиң бараанары ында четпейн турар. Солуннар малчыннарга дыка озалдап баар. Турум турган кино установка сөөлгү айларда механик чогу-биле ажылдавастаан.

Эрткен чылын ол колхоз мал чемин чедир белеткевээн. Силосту мал турар черден 60—70 километр ырак Улаатай деп черде белеткээн. Ферма эрткен чылын бо үеде 3 тонна ажыг сүттү сагган турган болза ам чүгле 1 тонна ажыгны сагган. Оон кол чылдагааны болза, малдың чемниниң багай хандырылгазында.

Колхозтуң баштаар чери бо чылын шын шиитпирни хүлээп алган. Чүл дээрге ам келир чылын бүгү мал чемин—кукурузаны, чаңгыс чылдыг сигеннерни болгаш көк суланы мал кыштаар черниң чоогунга тарыыр деп шиитпирлээн.

Бора-Шайга мал чеминиң элбекшилдиг байлаан ажыглап тургаш хөй дүктү, сүттү, эътти бүдүрер аргалар бар.

Сиген сөөртүлгези

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Бүлүн-Терек салбырының мал чеми сөөртүр звенозунда К. Санчат «ДТ-28», Д. Далый «ДТ-54» деп тракторлар-биле бирги сүт-бараан фермазынче болгаш үш кодан инектерге сигенни, саванны сөөртүп чедирерин элээн үениң дургузунда үргүлчүлелип келген. Кыштагларже сөөртүнген мал чемнериниң нийти дензи хемчээли 600 ажыг тонна. Чулуурукчу, дужуурукчу ажылда 8 кижи быжыглаттынган. Сиген, саван сөөртүлгези үргүлчүлеп турар.

ЧОНГА ХҮНДҮТКЕЛДИГ

«Улуг-Хая» совхозтуң Демир-Суг сүт-бараан фермазының коллективи, ол девискээрниң кыштагларында малчыннар Василий Үйнук-Көктүң эки ажыл-ижин үнелеп, оңу кончуг хүндүлээрлер.

Фермада тос кижи составтыг тудуг звенозунуң ажылын эш Үйнук-Көк эки удуртуп турар. Звено эрткен чылын 13 чуртталга бажыңын, инекке бир, бызаага ийи кажааны кылган. Бо чылдың тудугларынга белеткелди база органзастыг чорудуп турар.

Эрткен чылдың октябрьда фермага садыг органзастаан, ооң садыгжызынга Василий Үйнук-Көктү дапкырлаткан чорук база таварылга эвес. Хүннүң кайы шактарында садыгның ажылдаарын малчыннар эки билир. Кыштагларда малчыннарны эргий садыглаарының аргазын база калбартып турар.



«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң эш Евдокия Иванова удурткан малярлар бригадазының алдар-сураа ол бүдүрүлгеде калбарган. Ол бригаданың коллективи бүдүрүлге онаалгазын үргүлчү ажыр күүседип, ажыглалга киирип турар чурттаалга шөлүнүң шынарын бедидери дээш кужениишкинниг демисежип келген.

Бригаданың составында шупту херээженнер болгаш оларның кижи бүрүзү политиктиг база техниктиг билиин бедидер дээш өөренип турар. Оларның чамдыктары кежээки школада, өскелери — Красноярскиниң тудуг техникумунда бот-өөредилгениң аргазы-биле өөренип турарлар. Бригаданың коллективи март 8-зин бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерлиг ужуражып турар.

ЧУРУКТА: бригаданың кежигүннери А. Нуреева, А. Дмитриенко, З. Мирушкова, Т. Хахимова, З. Сапожникова, К. Сарыглар, Н. Мацкевич, О. Ермакова, Н. Головина, Н. Клепикова, Т. Ткачёва, Л. Пастухова, Л. Будрина, Г. Фомина.

Фото Г. СИРОТИНИНИ.

БҮГҮ УЛУСЧУ ЧАРЫШ

Турсунойнуң чаа эгелели



Узбек ССР-ниң Ташкент областында Янгиюльск бүдүрүлге эргелелинин кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр 1963 чылда социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Эргелелдиң тараажылары 72 муң тонна «ак алдынны», чүл дээрге эрткен чылга бодаарга 6,4 муң тонна хейиу бүдүрери дээш демисежирин шиитпирлээн. Оон-биле кады дүжүттүг ортумаа-биле гектардан-на 27,1 центнер чедир кедүрер, эътти, сүттү, каттыныышты болгаш кодээ ажыл-агыйының өске-даа продукциязын бүдүрерин шиитпирлии-биле кедүрген турар.

Эргелелдиң бүгү-ле ажыл-агыйларынга часкы тарылгага белеткелдер хайнышкынныг чоруп турар — чемиишчидилгелерин шөлдерже сөөртүп, суггарылга четкилерин аштап-арыглаан, чер андарылгазын дүрген доозар ажыл чоруп турар, техниканы бүрүнү-биле белеткеп алыр, механизатор кадрларны өөредир дээн чергелиг ажылдар база боттанышкында.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Турсуной Ахунованың Киров аттыг колхозта бригадазы хөвеннин бедик дүжүдүн чыл-чылы-биле өстүрүп ап турган, а бо чылын гектардан-на 50 центнер хөвен дүжүдүн алыр дээш демисежип турар. Шөлден бүгү чиг хөвеннерни чүгле машиналар-биле ажаап алган турар.

Ынчаарга Изобат Ахунова бодунуң угбазының үлегерин эдерип, хөвен ажаап алыр машинаның механик-чолаачызы апарган. Бо чылын ол дээрге, кур черден Герман Титов аттыг № 6 совхозта чедип келген. Оон бригадазының ажаап алганы баштайгы дүжүт черле эки болган, чүл дээрге гектардан-на 27 центнер чиг хөвенни ажаап алган. Бо чылын бригаданың коллективи дүжүттүг гектарга онаапшыр 30 центнер чедирер деп шиитпирлээн.

Оон-биле кады чоокта чаа өөрүнчүг медээ алдынган. Чүл дээрге Узбекистанда хөвеннин эң бедик дүжүдүн алыр дээш чаа чарыш калбарган. Колхозчулар, совхозтар ажылчыннары, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери ол чугула культураның тарылгазын чедиишкиннии-биле белеткээринче бүгү күжениишкиннерин углап турар. Колхозчу кодээде бо хүннерде чаа хөй эгелээшкиннер төрүттүнүп турары таварылга эвес. Чижээлээрге, демги үстүнде чугаалаанывыс Турсуной Ахунова чаа кайгамчыктыг эгелээшкинни кылган. Ол дээрге хожудап турар бригаданың ажылын баштааш, ону мурнакчы бригадаларның деңнелиинге чедир кедүрер деп шиитпирлээн. Оон боду-биле кады тракторист комсомолчу Сервер Бакиров болгаш аныяк суггарыкчылар Ахматали Джураев биле Ходдор Юлчиев олар база Турсуной Ахунованы эдерип, оон-биле кады ажылдай бергеннер.

Турсуной Ахунованың ам удуртуп турары Киров аттыг колхозта тоску бригада эрткен чылын гектардан-на чүгле 17 центнер хөвен алган турган. Ынчаарга Турсуной Ахунованың ында чеде бергени-биле хоюбаштыр оон бригадазы база гектардан-на 30 центнер хөвен алыр деп шиитпирлээн. Көрдүнгени чүл дээрге, бүгү дүжүттүг машина-биле ажаар, оон-биле кады хөвенни сава чокка сөөртүрүнче шилчиир, ол чорук центнер хөвенниң бот-үнезин 8 рубль чедир чиигедир арганы бээр. Турсуной дээрге хөвенни ажаарының бүгү-ле чүүлдеринге боду шуут киржип тургаш, машина-биле ийи чүстен эвээш эвес тонна чиг хөвенни ажаап алыр деп шиитпирлээн.

Амгы үеде оон бригадазы часкы ажылдарга чүткүлдүг-биле белеткенип турар. Колхозчулар шөлдерни арыглаар, түс черниң чемиишчидилгелерин хову-шөлдерге тогер, техниканы белеткээр ажылдарны калбарткан.

Хожудап турар бригадаларны мурнакчыларның деңнелиинге чедир кедүрер болгаш хөвенниң бедик дүжүдүн өстүрүп алыр талазы-биле оларга дузалаарынга идепкейлиг-биле киржиринче республиканың мурнакчы механизаторларын Турсуной Ахунова кыйгырган.

Узбекистанның Компартиязының кодээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле бюрозу Турсуной Ахунованың патриоттуг эгелээшкинин чүүлдүг деп көрген болгаш комплекстиг механизацияның пионери ол аалдарлыг бригадирниң бо чаа инициативазының ажыл-агый болгаш политика талазы-биле улуг ужур-дузалыын калбаа-биле тайылбырлаарын партия организацияларынга сүмелээн.

Ынчаарга бистиң Тыва АССР-ниң девискээринде эң мурнакчы бригадирлер хөй болгаш олар база хожудап турарларга дузалаар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Чурукта: Турсуной (он талазында) болгаш Ниобат Ахуновалар-дыр.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ХОЖУДААШКЫННАР УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Республиканың чурт үлетпүрү күрүне планын күүсеткен. Ынчалза-жок чамдык ажыл-агыйлар кончуг багай ажылдаан. Чижек кылдыр республиканың эң улуг тудуг организациязы болур «Тыва тудуг» трезиниң Кызыл эргелелин көрээлинер.

Эргелелдиң капитал тудуг планы чүгле 80,5 хуу күүсеттинген, күрүнениң үндүрүп берген акша-херекселин долузу-биле ажыглап шыдаваан. Эът, хлеб комбинаттарын, 125 орун-нуг уруглар садын, хөй аал иштиг чурттаар 4 бажыңнарны болгаш өске-даа эргежок чугула тудугларны ажыглалче киирбээн. Ол тудугларда ажылдар амгы үеде безин кончуг оожум чоруп турар. Бир эвес ажыл ындыг темп-биле уламчылаар болза, ол тудуглар 1963 чылда база ажыглалга кирбес. 1962 чылда трест Кызылдың ажылчы чоннарынга 11 муң дөрбелчин-метр чуртталга шөлүн бээр планныг турган, чүгле 3 муң дөрбелчин-метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген. Чурттаар тудуунда байдал ам-даа өскерилбээн. Бо чылдың январьда ажыглалга кирер ужурлуг бажыңнарның чаңгызы-даа ажыглалда кирбээн. Ажыглалда кирген чурттаар бажыңнары чедир кылдынмаан, соок. Ону 96 аал иштиг чурттаар бажыңнардан көрүп болур: чылыдылга системазы үзүктелип ажылдап турар, бирги бажыңның подвал каъдын суг долган. 19-ку кварталда 46 болгаш 36 аал иштиг чурттаар бажыңнар кажан ажыглалга кирер иргин? Тресте турган 6 участоктарның чүгле чаңгызы чыл планын күүсеткен. Эрткен чылын трест 135 муң рубль когаралдыг болган. Ол дээрге ажылга багай удуртулганың түңнели-дир. Участоктарда ажылды багай организастаан, эрткен чылын 4600 кижи-хүн чылдагаан чок прогулдар болган, бир эвес ол хүннерни ажылдап эрттирген болза, 30 муң рубльдиң ажылын немей бүдүрүп болур. Оон аңгыда, объектилерде материалдарны, дериг-херекселдерни карактап камгалаар, тургустунган норма-чижек ёзугаар чарыгдаар деп чүвени черле сагывайн турар. Бажың чаа тудугну хүлээткен соонда оон арыглаашкынын кылып турган кадаглар хааржак-хааржаа-биле, шилдер, будуктар чер иштинге хөмдүне берген чыдырда казып ап турар чоруктар бар. Амгы үеде тудуг трезиниң баазазынче сагыш салбас болза черле хоржок.

Демир-бетон заводунуң канчаар ажылдап турарын көрээлинер. Ында бүдүрүлгениң шын технологиязы тургустунмааны-биле демир-бетоннуң үүрмек бүдүрүлгелериниң планын завод күүсетпээн. Объектилерге бээр бетон бүдүрүлгези чүгле 30 хуу, даш салырынга эзилдиригни чүгле 10 хуу кылдыр күүседип турар. Эрткен чылын үттүг, калбак панельдер бүдүрүлгезин эгелээр турган, мынчага чедир чаңгысты-даа кылбаан. А ону кылырынга демир хепти хөй акша үндүрүп турган садып алган болгай. Чоокта чаа «Шынның» арыннарынга Улуг-Хем ыяш ажыл-агыйының дугайында хөй чүүлдер парлаттынган болгай. Ынчалза-даа республиканың ажыл-агыйларының тудуг ыяжы-биле эң улуг хандырыкчызы Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы нэйыгылалдың тудугларын тудуг ыяжы-биле хандырып шыдавайн турар. Ыяштың четпези-биле ыяш заводунуң бүдүрүп турар продукциялары эвээш, куду шынарлыг, оон-биле кылган эжиктер, шалалар курган катказ салаалар эртип турар хире тиглени бергилээн.

Бо чылдан эгелээш республикага чаңгыс «Тыва тудуг» деп трест турар. Ол «Кызыл эргелели», «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» деп үш эргелелдерге чарлып турар. Оон аңгыда, инженер коммуникациязын ажылдарны тускай специализастаттынган организациялар чорудар. Организастыг үези үр болу бербес болза, бо чаа хуваалда ажыктыг түңнелдерни берип болур.

Чоокку ийи-үш чылдарда Кызылга 35 муң кубометр демир-бетонну, 30 муң дөрбелчин-метр чуртталга шөлүн былырын планнап турар. Бар баазаларны четче, ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглап, ажылдың организациязын бедиткеш, бо планны күүседири чугула сорулгаларның бирээзи болур. 1963 чылда Кызылдың чурттакчы чону 12960 дөрбелчин-метр чурттаалга шөлүн алыр ужурлуг. Республиканың партия болгаш совет органнары тудуг организацияларынга удуртулганы экижидеринче кичээнгейни күштелдирери чугула.

К. АГБААН-ШЫЫРАП.

Допчузу-биле

Бо чылдың тудугларынга херек-лээр ыяш белеткээр звено Тойлук сыынче үнүпкен. Оларның белеткээн ыяжын машина орууга мөөңнеп чыыр тускай звено база уламчыр үнген.

Улуг-Хемниң «Х Улуг хурал» колхозунуң ол звенолары организастыг чорукту, бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылды илередип турар. Баштайгы үш хүн 118 кубометрни белеткээн. Олар хүнде 32 кубометрниң оруунга 38 кубометрни белеткеп турар.

Р. ОЧУР-ООЛ.

«Шекпээр» совхозтуң Төжектигде тудуг ыяжы белеткеп турар бригадазында 40 хире кижи бар. Олар иштинден-биле 3450 ажыг кубометр тудуг ыяжы, 900 кубометр оттулар ыяш белеткээр планныг. Бригада сөөлгү хүннерге чедир 2100 ажыг кубометр тудуг ыяжын белеткээн, а оттулар ыяш белеткээр звено база чедиишкинниг ажылдап турар. Күш-ажылдың организастыы эки, мурнакчы кижилер улам көвүдеп турар.

О. СУНДУЙ.

Комсомолчу Т. Бюбужеп 1958 чылда Кызылдың автошколазын чедиишкинниг доосхаш, Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырынга чолаачылап эгелээн. Ажылдап келген чылдарында бодунга быжыглаан автомашиназын камныг эдилеп, онаашкан ажылын ой-шаанда чедир болгаш ажыр күүседип келген. Оон автомашиназы үрелип, ажылдан озалдап турган таварылга чок.

Эрткен чылын ол эвээш эвес чүъкту сөөртүп, 737 кг бензинни камнап алган. Кывар чүүлду камнап ап, ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип келгени дээш совхозтуң дирекциязы чери ону өртектиг белектер-биле шаңнаан.

А. КУНГАА.

БИСТИҢ МАЛЧЫННАРЫВЫСТА

* ☆ *

Комсомолчулар — малчыннарга

РЕДАКЦИЯ: Эргим комсомолчу! Малчыннарның амыдырал байдалын экижидер, культурлуг негелдезин хандырар дээш ол колхозтуң комсомолчу-аныяктары шак ынчаар сагыш салып, боттуг дузаламчыны көргүзүп турар-дыр. Ынчаарга бо талазы-биле силерде чүү кылдынып турарыл, азы кандыг хемчеглерни чорударын көрдүнүп турарыл? Бир эвес чок болза,—чүге? Ындыг чугула эгелээшкинни боттандырарынга силерге чүү шаптыктап турарыл? Маңаа хамаарыштыр силерниң амыы-хөрээңерни редакция дамчы сонуурган тур. Чүнү кылып, чүнү планнап турарыңарны бисче бижиириң утпаңар!

Чөөн-Хемчиктиң Ленин аттыг колхозта комсомол эге организациязы (секретары Т. Чылбак-оол) малчыннарга дузалажырынче комсомолчуларны эки мобилизастап турар. Комсомолчу-аныяктар, ылаңгыя ырак оъдарларда малчыннарже үнүүшкүннерни күстен бээр хөй удаа организастап, оларның ажылынга дузалажыр, амыдыралының культуразын улам бедидер талазы-биле чамдык практиктиг хемчеглерни ап келгеннер. Эң шилиндек 10 комсомолчулардан тургустунган бригада колхозтуң № 1—2—3 хойжу бригадаларының малчыннарынга каш удаа чедип, хөй кажааларының көржениин коптаржып, малчыннарның чурттаалга бажыңнарын чугайлажып бергеннер.

Бо ажылга ылаңгыя комсомолчу кыстар тракторист М. Часкал, О. Ичин, О. Часкал болгаш өскелер-даа онза шылгарап, ажыл-ишчи байдалын көргүзүп турарлар. Колхозта эмнелге салбырының сестразы болгаш дерги садыгның хөй-ниити эгелээшкини-биле ажылдап турар садыгжызы комсомолчу М. Дарын-оол малчыннарга медицина дузаламчызын көргүзер, оларның амыдыралының культуразын бедидер, аъш-чем, үлетпүр барааннарга херегелелин долдур хандырар талазы-биле эң-не сагыш салынгыр дузалажып келгенин база онзалап демдеглээри чугула.

Комсомолдуң төлээлекчилери хойжу бригадаларның төптеринге чоруп турган септелге, тудуг ажылдарынга база идепкейлиг киржип турарлар. Чижээ, Коммунист О. Кадыр-оолдуң бригадиралзаны № 2 хойжу бригаданың төвүнде 5 чурттаалга бажыңнарының үүрмек септелгезин кылбышаан, чугайлажып чуттаннар, бир чунар бажыңны дерип кылгаш, ажыглаада киирген. Ол болгаш № 3 хойжу бригадаларының малчыннары ам неделя санында чунар бажыңга кирип болур аргалыг болганнар. Комсомолчу чүткүл-биле боттуг дузалажып келгени дээш малчыннар боттарының шефчизи комсомолчуларга өөрүп четтиргенин илередип турарлар.

Бистиң ол комсомолчу бөлүүвүс февральдың ийиги чартыындан эгелеп Дүвүренде № 1 хойжу бригаданың төвүнде чеде берген, бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар. Оларның чамдыктары бо үениң иштинде хойжуларның түс-түс кыштагларын кезип, чаш хураганнарны ажаап-доруктурар талазы-биле малчыннарга шуут дузалажып турар. Олар малчыннар ортузунга политиктиг болгаш культура-массалыг хемчеглерге база идепкейлиг киржип келгеннер.

Комсомолчулар боттарының бо эки эгелээшкинин моон соңгаар-даа чедиишкиннинг үргүлчүлээринге долу шиитпирлиглер.

О. АРАКЧАА,
бистиң кодээ бижикчивис.

* ☆ *

«Найырал» совхозтан

КАДАРЧЫНЫҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң инек кадарчызы Т. Куургук бодунга алган социалистиг хүлээлгезин кызымак күүседип турар. Эрткен чылын ол кадарган 70 инээнден 70 бызааны менди алгаш, шуптузун семис, шыырак кылдыр доруктурган. Бо хүннерде оон кодана 17 инек төрээн. Кадарчы бо чылын база мурнуку чылдарда ышкаш, төрүүр инектерниң бызааларын чидириг чокка ажаап алгаш, менди доруктурарын хүлээнген.

* * *

ҮЗҮКТЕЛДИРБЕЙН ТУРАР

Совхозтуң малчыннарының кыштагларынга мал чемнери чедирери-биле Кара-Тал салбырда 8 кижи составтыг тускай звенону тургускан. Олар 15 шанактыг аъттар-биле малчыннарга сигенни болгаш тараа саванын хүн бүрү чедирип берип турар. Ажылчыннар Сарыг-Хоода болгаш Аргалыкта малчыннарның кыштагларынга ам дөрт катап четкеннер. Сөөртүкчүлер М. Найжан, М. Мортук-оол, Ч. Дыртый-оол олар звенонуң шалыпчылары болуп турар.

* * *

САЛБЫРНЫҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Кара-Тал салбыры бо чылын 188 тонна эътти, 203 тонна сүттү, 16 тонна дүктү күрүнеге дужаар хүлээлгелиг. Алган хүлээлгени ажыр күүседир дээш кижи бүрүзү бедик кедүрлүүшкүннүг ажылдап турар. Чижээ, мурнакчы хойжу Т. Сертип 100 хойдан 105 хураганны менди доруктурбушаан, хой бүрүзүнден 3 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген. Ында сүт-бараан фермазының саанчылары боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир сорулганы салып алган күжениишкиннинг ажылдап турар.

* * *

ПИОНЕРЖИ ДУЗА

Кара-Тал эге школазының пионерлери сүт-бараан фермазынга неделя санында барып, ферманың ажыл-агыйынга дузалажып турар. Олар анаа чоокта чаа бир чораан бызааларга сиген тарадып бээринге болгаш ферманың девискээрин аштаарынга дузалашканнар. Ажылчыннар оларга четтиргенин илередип турар.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Малчынның үлегери

Назыты Ламаевич Даспак мал ажылында ам 13 чыл болган. Бо аразында чеже аныяк малды немей доруктур өстүрбээн дээр.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң дуржулгалыг малчыны эш Даспактың амгы кадарып турары 750 ажыг хою менди болгаш хүр. Сөөлгү хүннерге чедир төрээн 242 хоюнуң 244 хураганын ол бүрүн алган, эки доруктуруп турар.

Назыты Ламаевич эрткен чылын кодан хоюнуң бирээзинден-не 2450 грамм дүктү кыргып алган. Бо чылын оон-даа бедик көргүзүглүг бодурунга малчын бүдүрелдиг ажылдап турар.

МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛАРЫНЫҢ САДЫП АЛЫЫШКЫНЫ

(1963 чылдың март 1-ге чедир квартал планынга ууур хуу-биле)

Районнар	Сүт	Эът
Чөөн-Хемчик эргелели	**49.9**	**63.7**
Улуг-Хем	52.8	61.7
Чөөн-Хемчик	49.0	73.2
Барыын-Хемчик	44.8	55.3
Таңды эргелели	**73.8**	**68.7**
Таңды	84.5	75.2
Каа-Хем	71,4	40.9
Бии-Хем	65.6	42.6
Тожу	36.9	359.6
Тес-Хем эргелели	**25.3**	**67.4**
Өвүр	37.9	2.2
Тес-Хем	19.2	91.8
Оон иштинде совхозтар:		
Дуржулга станциязы	89.1	102.8
«Межегей»	81.3	33.3
«Тиилелге»	78.4	—
«Найырал»	72.2	30.9
«Элегес»	68.6	94.4
«Сүт-Хөл»	65.6	111.2
«ҮТКА 25 чылы»	63.6	115.5
«Чыраа-Бажы»	58.4	74.6
«Өөк»	56.7	20.8
«Барлык»	44.5	51.7
«Улуг-Хая»	41.8	111.0
«Шекпээр»	39.8	68.8
«Тээли»	32.8	76.7
«Тес-Хем»	14.6	94.4

Республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садарының квартал планын 59.8 хуу, эъттиин — 66.1 хуу күүсеткен.



ЧУРУКТА: Тес-Хем районда «Ленинчи оруук» колхозтуң Сыын-Мыйыс фермазының саанчылары (ОҢ ТАЛАЗЫНДАН СОЛАГАЙ ТАЛАЖЕ) мурнуку одуругда: улуг саанчы коммунист Б. Суваан, М. Долгар, А. Базыр, артында: Д. Чылбак, К. Бадарчы, Ы. Алдын-кыс.

Фото М. ОЮННУУ.

Хүлээлгелер күүсеттинер

Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарының ажыл-агыйының база бир кол адыры мал ажылы боор турар. Малдың баш санын өстүрериниң болгаш оон продуктулуг чоруун көвүдедириниң талазы-биле бо чылын районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда улуг сорулга салдынып турар.

Эрткен ажыл-агый чылында бедик көргүзүглерни чедип алган мурнакчылар бистиң районда хөй. Оларның санында «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжулары О. Сандык биле М. Темир-оолду, «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжулары Д. Башпык-оол, М. Чүчүнмайны, ол-ла совхозтарның саанчылары Д. Анчыл, Х. Кувискаалды, Ленин аттыг колхозтуң саанчызы О. Часкалды, «Искра» колхозтуң хаван ажаакчызы Д. Иргитти болгаш өске-даа хөй-хөй ажыл-ишчилерни киирип болур.

Бо чылын база-ла мурнуку чылдар ышкаш бедиткен хүлээлгелерни ажыл-агый бүрүзү база түс-түс кижилер ап турар. Ол хүлээлгелер эрткен чылдарнындан ыракта хөй дээрзи чугаажок. Колхозтарның, совхозтарның сүт-бараан фермалары сүт саалдазын көвүдедириниң талазы-биле тодаргай хүлээлгелерни алган. «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы сүт-бараан фермазының саанчылары Х. Кувискаал, М. Өшкү-Саар, Т. Кара-Сал олар инек бүрүзүнден 1600 кг сүттү, Ленин аттыг колхозтуң саанчылары эштер Кандажмаа 1400, Мээшке 1420 кг-ны, «Сүт-Хөл» совхозтуң саанчызы О. Көпеек 1600 кг, «Искра» колхозтуң саанчызы А. Бужугет 1764 кг-ны саап алырын хүлээнгеннер. Мурнакчы малчыннарның аразындан «Большевик» колхозтуң хойжузу М. Монгуш 100 хойдан 110 хураганы менди ап, хой бүрүзүнден 3 кг дүктү кыргып алырын, «Чыраа-Бажының» хойжулары эштер Сундуй, Төмүр-оол, Монгуш 100 хойдан 115 хураганы камгалап алыр хүлээлгени алганнар.

Малга быжыг чем-суурну белеткеп тургуспас болза, оон продуктулуг чоруунуң бедиивези билдингир болгай. Районнуң ажыл-агыйлары бо чылын 259500 тонна кукурузаны, 4.000 тонна чигир свёклазын, 19510 тонна сигенни, 2380 тонна концентратты белеткээрин планнаан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырып, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле ажыглап турган, продукцияның бот-үнезин чиигедири хүнүн кол чугула сорулгаларының бирээзи болур.

Районнуң сүт-бараан фермаларынга ам удавас «ёлочка» хевирниң электриниг саалдазының 6 чаа агрегаттары немежир. Ам бар бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларның кырынга 10 ындыг бригадаларны немей тургузар болгаш малдың үксаазын улам экижидери-биле 56 муң хойну, 3100 инекти чогуур хуусаазында тарып боозадыр сорулга бүгү ажыл-агыйларның мурнунда салдынып турар. Ол ышкаш тарып боозадылганың 10 пунктузу ажыглалга кирер. Малдың немелде дензизин көвүдедир сорулга-биле бода болгаш шээр малды бичии назылыг турда-ла шуптузун чазаары көрдүнүп турар.

Малчыннарның культурлуг деңнелин улам экижидери-биле оларның турлагларынга 73 чурттаалга бажыңнарын, 31 чунар бажыңны, 46 кидис өглерни немей тудар болгаш 4 хойжу бригадаларының, 7 сүт-бараан фермаларының төптерин радиожудар, 8 хойжу бригадаларының, 3 сүт-бараан фермаларының төптерин электрижидер сорулга колхоз-совхозтарның мурнунда салдынган.

Амгы үеде районнуң ажыл-ишчилери боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир дээш мурнукузундан-даа шалыпчы ажылдап турарлар.

О. КЕНДЕН,
парткомнуң кодээ ажыл-агый талазы-биле инструктор-организатору.

Аңчының чедиишкини

Барыын-Хемчик районнуң мурнакчы аңчыларының саны чыл келген тудуу-на улам өзүп турар. Олар аңныыр сезону бүрүзүнде Доостуг, Кара-Инек, Сарыг-Белдер, Чаңгылыглар, Аянгатылар баштары болгаш Час-Адырның кадыр-берт арга, сыннарынче аңнап үнгеш, оон хөй аң-олчуну эккеп турарлар. «Шекпээр» совхозтуң аңчызы эш Сендажы, «Барлык» совхозтуң аңчызы эш Кужугет, «Большевик» колхозтуң аңчызы эш Бугайган олар он-он аныяк аңчыларны дуржулгалыг аңчылар кылдыр өөреткеннер.

Олар бо чылын база олча-ажыктыг ээп келгеннер. Аксы-Барлык салбырның дуржулгалыг аңчызы М. Кужугет бо аңныыр сезонунда 58 диинни, 11 аңникти, 7 дилгини, 5 киштин эккеп дужааган, районнуң мурнакчы аңчыларының санында база катап кирген. Мурнакчы аңчы амгы бо хүннерде ыяш белеткелинде шалыпчы ажылдап турар.

Т. САРЫГЛАР.

Чаагай дүжүт дээш

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында Д. Кошкар-оолдуң звенозу үрезин арыглаашкынын организастыг чорудуп турар. Олар сөөлгү хүннерге чедир 228 тонна кызыл-тасты, 150 тонна арбайны чажар шынарынга чедир арыглап алган.

Звенода үлегерлиг ажылдап турар Т. Самба, Д. Мижит, С. Хүүрак ышкаш мурнакчылар хөй. Үрезин арыглаар «ОС-3» машина даңгаар эртенден орай кежээге чедир соксаал чок хөделип турар.

КИЖИЗИДЕР БОЛГАШ АЛГАП-ЙӨРЭЭР

Ёзу барымдаалаар чорукчуп салдарынга алыскан аныяк чурукчуларның аразында мынча дижири чацчыл апарган: «Чаа үе илередириниң чаа хевирлерин иегеп турар...»

Бир-ле катап мээң мастерскаямга кирип келген аныяк шүлүкчү оол олла сөстерни чаңчыккан аайы-биле шүлүктей аарак чугаалды оң.

— А ол түү ындыг чаа хевирлер чүвел?—деп, мен оон сонуургадым.

— Харын, ону дораан-на тайылбырлай шааптары берге—деэш, шүлүкчү арай-ла тулуксай берди.—Черле ынчаш, амгы үеде чураан чурук кончуг чиге-тода, каракка көскү, көре кааптарга дораан-на билдинип, сагышка кирип турар болур ужурлуг. Бодап көрүнер даан, бөгүнгү үе дээрге көцүс өске апарган-дыр. Чаңгыс-ла шак иштинде Ленинградка, а чаңгыс-ла хүн дургузунда — Владивостокка чеде берип болур апарганда, шаандагының чорумал чурукчуларының ураи чурулгазының кезектерин бодап чыдар чай кайда боор, ону бодаанының-даа херээ түү деп... Чаа темалар, амыдыралдың чаа аялгалары ураи түүлге-даа чаа хевирлерни торуттунгурүп турар.

Ынчаарга чай чок дижир чурукчулар, дугайында Ромен Роллан түү дижик, билир боор силер аа? Чугаалаптар чүвезин чок хирезинде чугаалаарынга далажыр шак ындыг кижилер көцүс-ле шак дүжүп каар. Бир эвес силерниң аайыңарга кирер чүве болза Толстойнуң, Достоевскийниң, Чеховтуң, Горькийниң ураи түүлүп амгы үеним эвес-тир дээш үттуп кааптар ой келген мышкажыл ыңар...

— Чаа кайынам, ол түү дээриңер ол! Орустуң улуг литературазы кажан-даа өлбес...

— А ынчаарга чурулганың улуг ураи түүлү түге өлүү бээр чүвел ынчаш? Адырам, ыңар, бир эвес силер Чеховту ам-даа «хүлээп көрүп» турар болзуңарза, ооң состериң сагындырар бодай-дыр мен: чогаалчы кижи хөйну бижиир, ынчалза-даа далашпас ужурлуг. Ынчангаш долгандыр турар амыдыралды чүгле автомобиль соңгазындан көөрүн саналдап турар, аныяк-даа эвес, чамдык ындыг чурукчуларга дөмейлежи бээрим силерге сүмелевейн тур мен. Чурулга ураи түүлүнүң чиге-тодазының база ооң чегейниңиң дугайын чугаалаар херек, ынчалза-даа бодунуң чогаалының маадырларын чурукчу эң-не ханызы-биле өөренип алганының соонда, чүгле ынчан ону чугаалап болур. А чуруп көргүзер маадырының овур-хевирин тургузарынга шаг-үе негеттинер, ынчаарга буу-хаа чорук аңаа чүгле хора чедирип болур. Чурукчу—ол дээрге хамыктың мурнунда бодалчы-дыр. Чечен чогаал ыяавыла кандыг-бир улуг бодалды илередип турар дээрзин Антон Павлович Чехов чаңгыс удаа эвес онзалап демдеглеп тургай болгай.

— Ол бүгү ындыг болбайн аан, харын, ынчалза-даа бис дээрге утка дугайын эвес, а хевир дугайын чугаалажып олур ышкажыл бис — деп, демги шүлүкчү удурланыпын орадаштыы.—Ураи түүлге чаа дыл херек...

— Чаа дыл чеңер? А ынчаарга силер бодуңарның шүлүктериңерге мырыңай сыр өске үени көргүзүп турган Пушкинниң болгаш Лермонтовтуң дылы-биле чүге чугаалап турар силер ынчаш? Телеграф созүүнүң реактивтиг ужар-хемениң ыш үнер черинің харылаарының болгаш тустус буу-хаа алгы-кышкыларның холускаазы болур, бодуңарның хууда дылыңарны чогаадыпсыңарза чүл.

— Ол түү дээриңер ол—дээш, шүлүкчү арның бырыштырды,—шүлүк чогаалының дугайында канчап ынча дээр чүвел?

— Ынчаарга эң-не дээди шүлүк чогаалы—чурулга ураи түүлүнүң дугайында канчап ынча дээр чүвел ыңар?

— Ол дээрге көңгүс кавырлашпас чүвелер ышкажыл!—деп, шүлүкчү үзе шапты. — Чуруктуң болгаш скульптураның билдингир болуру албан эвес. Кол-ла чүве оларның ёзулуг-ла каас-чараш болуру-дур.

— Ураи түүлге утка чокта каазыргал турбас дээрзин билип ап көрүкер, дуңмакым. А оон башка силер туралыг азы тура чок-даа бол, кырын каксы, шала-буза кылдынган ураи түүлче кыйгырып турар-дыр силер. Силер болза каракка көзүлген түүлдерни каксы-куксу чуруп көргүзеринче кыйгырып турар-дыр силер. Бистиң атомнуг-космиктиг үевистен чыда калбайн турар кылдыр боданып турар-дыр силер, а черек кырында амыдыралдан кордал чок хожудап каап турар-дыр силер. Ураи түүлге тургузар аргажок далаш чорук силерни бойладып турар-дыр. Лев Николаевич Толстойнуң мынча дээн магалыг состерни сактып көрүнер: **«Чурукчу кижи өскелерге салдарлыг болур төлээде бодунуң чогаалы дилээшкин болзун дээш, дилеттинип чоруур болур ужурлуг... Чүгле бир эвес ол дилеттиниң чоруур болза көруүчү, дыңнакчы, номчуучу ооң дилээшкиниерииге бодараар апаарр.**

Ону чедип алыр төлээде шаг-үе болгаш чурукчу кижиниң хамдыр бодамыры херек. Чүгле дээди болгаш ханы бодалдың ураи түүлү көрүкчүнүң сагыш-сеткилин хайныктырып шыдаар аргалыг. Чүгле ындыг ураи түүл бистиң үевистиң — марксизм-ленининиэминиң улуг идеяларының тиилелгезиниң үезимнең үнү болур. Бир эвес чурукчу бодунуң бодалдарын чаймыналчак кылдыр илередип шыдапкан болза, ол бодалдар көрүкчүге түгле чедер эвес, харын-даа ооң бодун боданырычче, дилээшкиннерге чурукчу-биле катчырынче албадап турар.

Ёзулуг ураи түүлдүң кижиге салдары ындыг болур-дур.

Ол аныяк шүлүкчү-биле мээң бесседам бистиң боттарывыстың эптиилe карак-биле көрүп база киржип турарывыс, ураи түүлде ындыг маргылдааларга капсырлажып турар боорга, мен оон үзүүдүнү маңаа чижек кылдыр киирдим. А ол маргылдааларының дугайын чугаалаары мырыңай эргежок чугула. Нигилизминиң болгаш ёоза чок скептицизминиң хораны хоозун хоолуургактарының көргединиге алзып турар аныяк, сарыыл кирбээн чамдык чурукчуларының аразында-ам-даа тарап турар.

А ураи-чечен үнелиин барымдаалап көөрге дыка-ла чигзинчиг, а чамдыкта харын шуут-ла хораттыг, совет амыдыралды кара ожегээр дүмбей караңгы кылдыр, шын эвес көргүзүп турар чогаалдарны аныяк эвес искусствоведтериниң болгаш чогаалчыларының чамдыктары безин тургузуп кээри оон-даа харааланчыг-дыр.

Кижиге түүлүүр чорухтуң үезиниң хөлүн эрттир каастап, кояргады кылган ураи чурулгазындан халбактанып турар деп мени ынчаар бодаваайн. Чок, ол дээрге ёзулуг ураи түүл эвес-тир, чугаа болза ооң дугайында болбайн турар. Кижи төрелгетениниң бүдүн салгалдарының сагыш-сеткил талазы-биле хереглелиң хандырып турган, хандырып турар болгаш хандырар-даа аларр реалистиг ураи түүлдүң дынгарыкчы дамырагы биске херек.

Шаг-шаанда тывылган ол ёзулуг ураи түүлдүң кайгамчыктыг чаңчылдарын чогаадыкчы ёзу-биле хүлээп албышаам, совет чурукчулаар эң-не шыңгыы хыналданы—үениң шенелезин эрткен чогаалдарының алдын фондузун боттары база тургускан.

Бистер болза шыныың болгаш чөптүг чоруктуң чаа, магалыг делегейниң төрүттүүгениниң херечилери болур түүлге аас-кежиктиг болуп турар эвес, харын-даа биске, ураи түүлдүң ажылдакчыларывыз, эң-не хүндүлүг сорулга—коммунистиг пиитилелдиң кижизин партияның кижизидерииге бодунуң чогаадыкчы күш-ажылы-биле дузалаары онаажып турар.

Совет чурукчулар революцияның баштайгы чылдарындан бээр-ле чаа амыдыралдың тургузукчуларының хүрээлеңинге турупкан. Хамааты дайынының аар-берге чылдарында безин В. И. Ленинниң айтыышкыны-биле Москвага болгаш Ленинградка элээп каш кайгамчыктыг тураскаалдарны тургускан. Ам-даа турбушаан турар. Андреевтиң кылганы Герценге болгаш Огарёвка, Меркуровтуң кылганы—Тимирязевке тураскаалдар оларның аразында бар. Чурукчулар болгаш графиктер хөй-ниитининң хайныгып турар амыдыралынче идепкейлии-биле кирипкеииер. Касаткин, Кустодиев, Петров—Водкин деэп ышкаш шак ындыг ат-сураглыг чурукчулар база ол чылдарда аныяк турган Сергей Герасимов болгаш өскелер-даа ышкаш ындыг мастерлер магалыг-чаагай чуруктарны тургускан.

Совет чурукчулар боттарының дугайында Маяковскийниң состери-биле шынап-ла мынча деп чугаалап болурлар: «Кудумчуларыы-даа бистер каастап турар бис. Шөлдерии-даа бистер шимеп турар бис».

Моорииң хыйгырып турар плакаттары, Ленинниң, Черемныхтың, Маяковскийниң бодунуң чечен шоодулуг чуруктары аныяк республиканың иштики болгаш даштыкы дайзыннарын килеңнээшкиниин-биле каргап турган. Сурагжаан Бирги аътты армияның солдазы чораан—шылгарангай чурукчу Митрофан Грековтуң чурааны, ук аътты армияның дайынчы походтарының чурумал чыл дөмдеглели ол чылдарда тургустуүүп турган. Аркадий Рылов «Ак-көк делгем» дээр бодунуң ат-сураглыг чуруунга революцияның шуургазын ужуп чоруур куу кылдыр алдаржыдып көргүскен.

Чер кырында эң-не кижизиг Кижиниң бодун көрүп тургаш, сиилбин кылыр улуг аас-кежиниге таварышкан Андреевтиң «Ленининани» дээр кайгамчыктыг скульптураларын кым билбес боор! Сорук киришкииниг, сагыш-сеткилди хакызы-биле хайныктырып турар портреттериниң ол сериязы боттарының чогаалдарынга Владимир Ильичиниң өлүм чок овур-хевирин бодарадыры-биле ажылдап турган бүгү делегейниң чурукчуларынга үнелеп четпес дузаламчыны көргүскен. Ряжскийниң «Төлээ» болгаш «Дарга херээжен» деп чуруктары кижилериниң сагыжындан үттүндурбас. Шадриның тургусканы, романтика-биле сиңниккен күүлүг овур-хевирлер—ооң чурааны революцияның ыраажызы Максим Горькийниң портредиэ, «Ажылчын», «Тараачын», «Чаштырыкчы» деп чуруктары, М. Г. Манизериң «1905 чыл» деп улуг чаагай монументизи болгаш күш-ажылдың сүлдези—кадыыр биле маска дээрже аттыгып үне берген «Ажылчын биле колхозчу» деп, Вера Мухинаның чуруу черле уттундурбас. Б. Иогансонуң тургусканы «Уралдың эрги заводунда» болгаш «Коммунистерни байыскаап турганы» деп чуруктар кезээде сагындырып чоруур. Берлинде тургускан тураскаалга Вучетичиниң тургусканы хостакчы дайынчының овур-хевири бүгүле бөдүүн кижилериниң сеткил-сагыжын хайныктырып турар.

Реалистиг ураи түүлдүң дайзынмарының мөге-хоозун чүлчуруушкынарынга чөрүштүр. реалистиг ураи түүл хөгжүп база өзүп, чонуң амыдыралы-биле, ооң күзелдери болгаш тура-соруу-биле чарылбас харылзаадан чаа-чаа күштерни ап турар.

Социалистиг реализм — кедергей делгем болгаш ужу-кыдыы чок бижимишкин-дир. кайгамчык салымчаяанныг кижилерни ол бодуңуң тугунуң адаанда каттыштырып турар. С. Коненков, Б. Пророков, С. Герасимов, В. Фаворский — бо дээрге боттарын боттары-ла чугаалап турар аттар-дыр.

Бистиң реалистиг ураи түүлүвүстүң ең дээре чогаалдары совет кижиниң сагыш-сеткилиниң ханызында магалыг-чаагай түүлдү илередип, көргүзүп турар. Ол бодуңуң маадырлыг ажыл-херээн бүдүрбүшаан, бодуң боду аңаа хамааты хүлээлге күүседип турар бөдүүн кижи кылдыр бодаар. Ынчалза-даа черле ындыг эвес. Бистиң үевистиң кижизи бөдүүн кижи эвес, а бодуңуң кижизиг бөдүүүңүң, аас-кежиктиг, чырыткылыг келир үеже бодуңуң чүткүлдериниң талазы-биле өндүр чаагай кижи-дир. Ынчаарга ооң бодунда ажыттанчак чоруур чогум-на ол магалыг бүдүштүү чурукчулар ажыдып илередир хүлээлгелиг.

Бистиң катаптаттынмас үевисти келир үениң кижилери литератураның, чурулганың, скульптураның чогаалдарындан көрүп өөренир апаар болгай. Чурукчу бүрүзү бодунга онаажып турар харысалганың ханызын медереп билир ужурлуг.

Бистер чурулганың ураи түүлүнге чаа хевирлерни тывар хүлээвелиг бис, ынчалза-даа совет кижиниң овур-хевирин хажытпас, ооң магалыг бүдүүүнге, сорук киришкииниг ажыл-ижиниге дүгжүр шак ындыг хевирлерни тывар болбайнаан. Ынчаарга бистиң кижизистиң кайгамчыктыг ажыл-херектерии ынчаар чуруп көргүзерде аңаа ханызы-биле ывак болур херек.

Улгады берген украин тараачын херээжен колхозчу күш-ажылдың дугайында радио дамчыштыр чоокта чаа түве чугаалаан, бодуңуң ол тодаргай чугаазын ындыг сөстер-биле дооскан: **«Дээрге безин чаңгыланы бээр кыдыр, кижиниң чаагай чоруунга шак ынчаар ажылдаар херек».**

Чаа кижиниң дугайында, чаа амыдырал дугайында бодуңуң чаагай күзелин ол сагыш-сеткилиниден үнүп турар сөстер-биле илереткен-дир. Бистер, совет чурукчулар, чогум-на шак ынчаар чогаадыр, бүдүрер үжурлуг бис. Партия бисти ындыг чогаадылгаже кыйгырып турар.

Бүгүдеге эргим реалистиг ураи түүлдү «биргээр бодаарын» орадажып турар кижилер-биле орукташ эвес бис.

Максим Горький мынча дээн: **«Чурукчу—бодуңуң чуртуңуң, бодуңуң аңгызының медереп билир чери-дир, ооң кулаа, караа болгаш чүрээ-дир; ол—бодуңуң үезиниң үңү-дүр».**

Бистиң чогаадылгавысты шак ол хире бедик-биле үнелеп көргени дээш бистер улуг чогаалчыга сагыш-сеткиливис ханызындан өөрүп четтирип турар бис. Совет чурукчуның турар чери—коммунистиг даартагы хүн дээш демиселдиң мурнуку одурулгарында. Ол чаа кижини кижизидер, ооң аас-кежиктиг амыдыралын болгаш сорук киришкииниг күш-ажылын—чер кырынга эң-не чөптүг ниитилелди—коммунизмни тургузарының ужуп чоруур куу кылдыр алдаржыдып көргүскен.

БИЖИКЧИЛЕР МЕДЭЭЛЕП ТУР

„Крокодил чугаалап тур“

«Улуг-Хая» совхозта ажылчын комитет-биле комсомол организациязының органы болуп турар «Крокодил совхозта чоруп тур» деп шоодулуг хана солуну бар. Оон арынарында совхозтуң бүгү салбырларында четпестерни үргүлчү шүгүмчүлеп бижип турар. Ылангыя чаагаалларга болгаш хулиганнарга, арагачыларга удур шоодулуг чуруктарны, ким үнү хылган болдур, олла хевээр чуруп көргүзүп турар. Чижээ, дүжүт ажаап алышкынының үезинде шүшпен, олуттай ажылдап турганнарны, арагачыларны шоодуп, шүгүмчүлеп турган.

Солуннуң бир-ле номеринге аът ажаакчызы К. Сарыг-Ашак эзирик бодунуп хууда аңын мактап, кудумчуну өрү, куду кижи бастырып каггы дег шаап турганын база уруглар садының ажылчыны Доора Түлүш эзирип алган, совхоз директорунга чалчып турганын «Крокодилге» шоодуп бижээн.

Ынчангаш совхозта доктаамал үнүп турар бо шоодулуг солуннуң чурум чок кижилерни эде кижизидеринге дузазы улуг болуп турар. Мурнунда хөй-ниитининг корум-чурумун үреп турган Маады Бадыс-оол. Бүдүп Маадыр-оол ышкаш кижилер ам эттинип, эки ажылдавышаан, ажылчын аныяктарның кежээки школазында өөренип турар.

Ынчаарга ук солун оон-биле кады бодуңуң номерлеринге мурнакчыларны база бижип турар. Чижээ, сөөлгү үнген бир номеринге мурнакчы комбайнер Н. Кызыл-оолду, трактторист К. Хууракайны, бир сааг инекке оналаштыр 1660 литр сүтүү саап алган мурнакчы саанчы Бавуу Уйнук-кыстың мактап чурааш, үндүрген.

Редколлегия кежигүннери эштер Б. Начын-оол, С. Кызыл-оол, Б. Уйнук олар хөй-ниитичин хүдээлгезин ак-сеткилдиг күүседип турарлар.

Д. ШУЛУУ.

* * *

Барыын-Хемчик районда «Большевик» кодээ ажыл-агый артелинде «Мурнакчы» деп хана солун бар. Оон бир номеринге суггалындан кадып кургаан кукуруза агроном эш В. Наталниковка, хову бригадири С. Доржуга дүрген дуза чедирерин дилеп, билдиришкин экелген кылдыр чуруп үндүрген. Ында мынча деп бижээн: «1961 чылда кукурузанын бир центнер ногаан массазының бот-үнези 0,20 көпеек турган болза, 1962 чылда оон үнези 5 рубль 87 көпеек чедир үлгаткан. 1962 чылда тараан 302 га кукурузанын 232 газынган дүжүт албаан. Колхозтуң отчёттуг хуралы болуп эрткен. Ынчалза-даа баштаар черинн составы эрткен чылдың практиказын ам катаптавайн, оон үштүнүп көрүнер!»

Ук хана солун көрүштүг, чараш үнүп турар. Оон чаа номери үнгенде кижилер оон чаныпка чыгып келген, аразында чугаалашкан, каттырышкан турардар. Ында колхозтун мурнакчыларын мактаан, ажыл кылбас мангыстальчактарны шоодуп шүгүмчүлээн турар. Солуннуң редактору эш Х. Отугаш эки ажылдап турар.

К. КАРА-САЛ.

УЛУСЧУ СЕЛЕКЦИОНЕР



УКРАИН ССР. Одесса областың Котовскийде колхоз-совхозтуң бүдүрүлге эргелелиниң Горький аттыг колхозунуң звено удурткучузу, кукурузаның чаагай дүжүдүнүң мастери, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дамыр Маадыры Евгений Викторович Блажевскийниң улусчу селекционер деп Украинада ынчаар алдап турар.

Ол Украинаның каңдаачал муруу чүгүнүң байдалдарынга кукурузаның чүгле чаагай дүжүдүн өстүрүп турар эвес, харын-даа ол культурамның магалыг сорттарының тургузукчузу болуп турар. Ооң тургусканы «котовчанка—1», «котовчанка—2», «белая зубовидная», «кремнистая зубовидная» болгаш өске-даа сорттар гектар черден ортумаа-биле 80—100 центнер тарааны берип турар болгаш Украинаның, Молдавияның, Ставропольдуң колхозтарында, совхозтарында улуг шөлдерде тарып турар.

Е. В. Блажевский бодунуң сорттарының үрезиннерии кукурузачыларның дилээ-биле Казахстанче, Красноярск крайже, Удмурдияже чоруткан.

ЧУРУКТА: Е. В. Блажевский биле бүдүрүлге эргелевиниң хынналдаүрезин лабораториязының эргелекчизи Е. Л. Селина кукуруза үрезиниинің үнерии тодаргайлап турлар.

Фото А. ФАТЕЕВТИИ. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Аас-кежиктиг

Эрэинге үр чылдарда чурттап келдим. Кым-бир кижи Хөндей-Аксы деп адапкан болза, ам безиң мээң караамга өпегер хараганнарыг, бедик терезиннерлиг, аът өртээр өрген безин көзүлбес шынаа чер көстүп келир. Хөндей-Аксы шынап-ла чоокка чедир-ле ындыг турган. Ам ол чер мырынай таныттынмазы-биле өскерилген. Ону бодаарга, «шаг шаабиле турбас...» деп тыва улустуң чугаалажып чораанын база ужурлуг-дур ийин.

Амгы Хөндей-Аксы дээрге, электрилиг, радиолуг, школалыг, эмнелгелиг, клубтуг, яслидиг, түгле Эрзинде эвес, харын Тывада чечектелдир өзүп сайзыраан, чараш колхозчу суурларының бирээзи. Ол чаа суурну тудуп тургускан, ооң ээлери, күш-ажылчы кижилериниң амыдырал-чуртталгазы база-ла таныттынмас болган,—шуптуг-ла аас-кежиктиг, бай, шыырак, культурлуг чурттап турар апарганнар.

Ол ындыг амыдыралдың бир чижээ суурнуң төп кудумчузунда чурттап турар, хөй уругларлыг бөдүүн колхозчу өг-бүленнің чуртталгазындан көрүп болур бис. Ол дээрге Майдыр Маа-Хөө биле Конгалчы Эрикситмаа оларның найыралдыг улуг өг-бүлезидир. Чаңгыс аай төлевилел-биле тутkан, маңзы крышалыг, оруг печкалыг, дозулап каан шалалыг, ак-туң чугайлыг, каас дерилгелиг, делгем инекке онаштыр 1660 литр сүтүү саап алган мурнакчы саанчы Бавуу Уйнук-кыстың мактап чурааш, үндүрген.

Редколлегия кежигүннери эштер Б. Начын-оол, С. Кызыл-оол, Б. Уйнук олар хөй-ниитичин хүдээлгезин ак-сеткилдиг күүседип турарлар.

Д. ШУЛУУ.

* * *

Барыын-Хемчик районда «Большевик» кодээ ажыл-агый артелинде «Мурнакчы» деп хана солун бар. Оон бир номеринге суггалындан кадып кургаан кукуруза агроном эш В. Наталниковка, хову бригадири С. Доржуга дүрген дуза чедирерин дилеп, билдиришкин экелген кылдыр чуруп үндүрген. Ында мынча деп бижээн: «1961 чылда кукурузанын бир центнер ногаан массазының бот-үнези 0,20 көпеек турган болза, 1962 чылда оон үнези 5 рубль 87 көпеек чедир үлгаткан. 1962 чылда тараан 302 га кукурузанын 232 газынган дүжүт албаан. Колхозтуң отчёттуг хуралы болуп эрткен. Ынчалза-даа баштаар черинн составы эрткен чылдың практиказын ам катаптавайн, оон үштүнүп көрүнер!»

Ук хана солун көрүштүг, чараш үнүп турар. Оон чаа номери үнгенде кижилер оон чаныпка чыгып келген, аразында чугаалашкан, каттырышкан турардар. Ында колхозтун мурнакчыларын мактаан, ажыл кылбас мангыстальчактарны шоодуп шүгүмчүлээн турар. Солуннуң редактору эш Х. Отугаш эки ажылдап турар.

К. КАРА-САЛ.



ИВАН МИРОНОВИЧ „ШЫДАЙ-ДЫР“

Чолдаксымаар дурт-сынныг, төгерик арыннығ, хүрең шырайлыг, кара характарлыг, даштындан көөрге томаанныг ышкаш, үжеп хар иштинде бир кижи дөрт чыл бурунгаар Булуң-Терек суурга көстүп келген. Ынчаарда Булуң-Терекке турган «Буруңгаар» колхозтуң конторазынга ол «томаанныг» кижи чедип келгеш: «ажылдаарым багай эвес кижи мен, техниканга сонуургалыг улус, артель кежигүнүнге мени хүлээп алгаш, чолаачылар белетээр курсче чорудуп көрүнер, илегелиңер шынзыдып шыдаар мен» деп, баштаар черинң даргазымдан дилээн.

Колхозтуң күсели-биле үш ай дургузунда ол өөренгеш, чолаачылаар эргеинң шынзылгазын тудуп алган чанып келген. Ынчалзажок көдээ ажыл-агый артелинге демги «чолаачызы» чүгле будун чартык ай ажылдаан, «алыр ажыым эвээш-тир, өг-бүлелиг кижи мен» дээш, колхоз машиназын кудумчуга тургузуп каапкаш, суг ажыл-агый черинің Булуң-Терек участогунга шөлээп чолаачылай берген.

Чаа ажылдап барган черинге ол ажыктыг ажыл-даа кылбаан, күрүменің аңаа даандырган машиназын үрей маңнадыр, эзирип алгаш, машина башкарарының чурумун каржызы-биле үрээр, автомобильди хуузунда чоруунга ажыглап туруп берген.

Ниитининң акша-хөреңгизи-биле өөренип алгаш, чаңгыс көпеек шаа хире ажыктыг ажыл кылып бербээн болгаш колхозтан бодуңуң туразы-биле үнгеш, өске организацияже шилчивишаан, шак ындыг бак чүүлдерни үүлгедип чоруп берген чогум кымыл ол? Ол дээрге 1925 чылда төрүттүүген, 1946 чылдан бээр партия кежигүнү, 1959 чылга чедир Хакас автономнуг областың Абакан хоорайынга аар-саар ажылдар кылып, арагалап, хөй-ниитининң чурумун чаңгыс эвес удаа үреп чораан, а амгы үеде Булуң-Теректиң «Шыдай маадыры» апарган Иван Миронович Сазанаков деп кижи-дир. Кадайын, дөрт уругларын Сазанаков каапкаш, Сунчукова деп база-ла арагачы кижи-биле өөгленчип» алгаш, Тываже дезип келгени ол чүвең иргеи.

Коммунист кижи арагалап, өг-бүле талазы-биле будулуп, ажы-төлүүн, бадыялгалыг кадайын каапкаи турда, ооң ынчаардагы бактаап турганы партия организациязы чогуур хемчээн чүге албаан ирги? деп айтырыгны Сазанаковтуң «алды янзы арагалыы, беш мегелии-биле» тайылбырлаар апаар. «Сазанаков кажан элээр чорда, ону даштындан көөрге, тергиин томаанныг кижи кылдыр сагындырар, а кылаң караны чоогланканда, аскындан ак көвүк хөөреп үнүп келир кижи боор. Ооң кажар болгаш овуузуннуун чүү дээр боор!» деп, Булуң-Терек суурнуң чурттакчыларының чугаалап турары-ла ком-чуг шым.

Сазанаковтуң төлеп чок, арагалаар, хөй-ниитининң чурумун каржызы-биле үрээр чоруу ылаңгыя сөөлгү үеде кедереп барган. Чижээ, 1962 чылдың июньда ол барык медерелин оскундур арагалап алгаш, Харагзиныг-Хову деп черге автомашиназыбиле хамааты М. Седипейниң мотоциклин чуура бастырган, а үрелген мотоциклдиң ээзи таварылга болуп ыыдыр чаштай бергеш, амы-тыныыр арткан.

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында партия эге организациязының коммунистери боттарының хуралынга арагачы, автомашинаны башкарарының чурумун каржызыбиле үреп, хамаатты кижиниң амы-тынын айыылга таварыштырар часкан Иван Сазанаковтуң (совхоз салбыгынын партия эге организациязындан, оон бактаап турары) тускай херээн чугаалажып көргеш, ону партияның хүрээленииэзи үндүрер деп шиитпирлээн турган. А Улуг-Хем районнуң партия комитединиң бюрозу эрткен чылдың ноябрьда коммунист Сазанаковтуң ол-ла тускай херээн чугаалажып көргеш, «Партия организациязының хуралының шиитпирии шын деп самаар болгаш И. М. Сазанаковтуң «ак-сеткилдиг» минимишкиниң база моон соңгаар эттиниң, чазывын алыр талазы-биле «шынчы» сөзүн бергенин барымдаалаш, ону партияның хүрээленииэзи үндүрбейн, СЭКП кежигүнүүнүң кандидадынче шилчидер» деп доктаткан.

Партияның Программазында болгаш Уставында айыткан коммунизм тургузухчузуунуң мораль талазы-биле дүрүмүнүң принциптерии Сазанаков күүседип, сагып чоруур бе? Чок, ол каржызы-биле үрел чоруур. Партия кежигүнүүнүң бедик адын бужартадып, харын-даа хооллу-дүрүмге удур кемниг керекти үүлгегкен Сазанаковту партияның хүрээленииэге арттырып каржының кандыг-даа барымдазы чок турган.

Бодуңуң бүрүүзүн «ак-сеткилдиниэ» минип, районнуң партия комитединиң бюрозуиуң мурнуига «шынчы» сөзүн берген Сазанаков ам каичаар ажылдап, чурттап турарыл? Мурнуку хевээр-ле ол арагалап, хулиганнап, ажыл шагыы үзүп, партияның сагыяга-чурумун каржызы-биле үреп турар. Чижээ, ол суг ажыл-агый черинің Булуң-Терек участогуиуң пилорама башкарыкчызы болуп ол ажылдавышаан, бо чылдың февраль 14, 15, 16 хүннеринде улаштыр арагалап, ажыл шагын үскен.

Кажан Сазанаков эзирик чорда Булуң-Терек суурнуң чурттакчылары сөөлгү үеде оон коргар апарган. Улусчу дружинаның болгаш эш-хүүзүнүң судунуң кежигүннериие Сазанаков ам шуут-ла кыжаныл, бак состер-биле оларны дорамчылап эгелээн. Чижээ, 1963 чылдың февраль 16-да, эртенгиниң 11 шакта Сазанаков Булуң-Тереюте харылзаа салбырының бажыңынга эзирик чедип келгеш аңаа турган тракторист Санчыны кижи аскынга эптежир аргажок состер-биле дорамчылап, ол хамаатты кижиже чудуруун арныл эгелээн. Улусчу экн-тура дружиназының кежигүнү эш Докмит Сазанаковту сургап, бажыңыңарга барып удуп, дыштанып алыңар деп сүмелээрге:

— Сен дыка көгүвейн тур, Иван Миронович шыдай-дыр, менче тураалаар болзуңза, молдуруун чүүрга шааптар мен дээн соонда ийи караан чидиидип алгаш, дружининиктиң кырынче шурай берген. Ону харылзаа салбырының бажыңындан үндүргеш, совхоз салбырының конторазынче эккел чорда, орук дургаар: «Мени канчап-даа шылавас силер, шттар! Партия кежигүнү кижи мен. Ол беш хонуктуг хоргудалган-даа чалданмас мен, он рубльге торгаарындан-даа кортпас мен» деп кышкырып чораан. Конторага совхозтуң эр, хереэжен ажылчыннары, школаның эр, хереэжен башкылары дыңнап турда. Сазанаковтуң чулчурган бак состерии парлаягага бижиирден туржук, кижи аскынга безин эптештирери берге.

Партия кежигүнүүнүң бедик адының артынга чаштынып алгаш, коммунист кижиниң ат-алдарын, арынныүрүн бужартадып, партияның сагыяга-чурумун болгаш хөй-ниитининң чорум-чурумун каржызы-биле үреп чоруур арагачы Сазанаковка хамаарыштыр чогуур хемчээн алырының үезин ам черле келген боор.

А. ДУГЕРЖАА.

ӨГ-БҮЛЕ

Ынчаарга үр чылдарда чурттап келдим. Кым-бир кижи Хөндей-Аксы деп адапкан болза, ам безиң мээң караамга өпегер хараганнарыг, бедик терезиннерлиг, аът өртээр өрген безин көзүлбес шынаа чер көстүп келир. Хөндей-Аксы шынап-ла чоокка чедир-ле ындыг турган. Ам ол чер мырынай таныттынмазы-биле өскерилген. Ону бодаарга, «шаг шаабиле турбас...» деп тыва улустуң чугаалажып чораанын база ужурлуг-дур ийин.

Амгы Хөндей-Аксы дээрге, электрилиг, радиолуг, школалыг, эмнелгелиг, клубтуг, яслидиг, түгле Эрзинде эвес, харын Тывада чечектелдир өзүп сайзыраан, чараш колхозчу суурларының бирээзи. Ол чаа суурну тудуп тургускан, ооң ээлери, күш-ажылчы кижилериниң амыдырал-чуртталгазы база-ла таныттынмас болган,—шуптуг-ла аас-кежиктиг, бай, шыырак, культурлуг чурттап турар апарганнар.

Ол ындыг амыдыралдың бир чижээ суурнуң төп кудумчузунда чурттап турар, хөй уругларлыг бөдүүн колхозчу өг-бүленнің чуртталгазындан көрүп болур бис. Ол дээрге Майдыр Маа-Хөө биле Конгалчы Эрикситмаа оларның найыралдыг улуг өг-бүлезидир. Чаңгыс аай төлевилел-биле тутkан, маңзы крышалыг, оруг печкалыг, дозулап каан шалалыг, ак-туң чугайлыг, каас дерилгелиг, делгем

УКРАИН ССР. Одесса областың Котовскийде колхоз-совхозтуң бүдүрүлге эргелелиниң Горький аттыг колхозунуң звено удурткучузу, кукурузаның чаагай дүжүдүнүң мастери, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дамыр Маадыры Евгений Викторович Блажевскийниң улусчу селекционер деп Украинада ынчаар алдап турар.

Ол Украинаның каңдаачал муруу чүгүнүң байдалдарынга кукурузаның чүгле чаагай дүжүдүн өстүрүп турар эвес, харын-даа ол культурамның магалыг сорттарының тургузукчузу болуп турар. Ооң тургусканы «котовчанка—1», «котовчанка—2», «белая зубовидная», «кремнистая зубовидная» болгаш өске-даа сорттар гектар черден ортумаа-биле 80—100 центнер тарааны берип турар болгаш Украинаның, Молдавияның, Ставропольдуң колхозтарында, совхозтарында улуг шөлдерде тарып турар.

Е. В. Блажевский бодунуң сорттарының үрезиннерии кукурузачылардың дилээ-биле Казахстанче, Красноярск крайже, Удмурдияже чоруткан.

ЧУРУКТА: Е. В. Блажевский биле бүдүрүлге эргелевиниң хынналдаүрезин лабораториязының эргелекчизи Е. Л. Селина кукуруза үрезиниинің үнерии тодаргайлап турлар.

Фото А. ФАТЕЕВТИИ. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Аас-кежиктиг

Эрэинге үр чылдарда чурттап келдим. Кым-бир кижи Хөндей-Аксы деп адапкан болза, ам безиң мээң караамга өпегер хараганнарыг, бедик терезиннерлиг, аът өртээр өрген безин көзүлбес шынаа чер көстүп келир. Хөндей-Аксы шынап-ла чоокка чедир-ле ындыг турган. Ам ол чер мырынай таныттынмазы-биле өскерилген. Ону бодаарга, «шаг шаабиле турбас...» деп тыва улустуң чугаалажып чораанын база ужурлуг-дур ийин.

Амгы Хөндей-Аксы дээрге, электрилиг, радиолуг, школалыг, эмнелгелиг, клубтуг, яслидиг, түгле Эрзинде эвес, харын Тывада чечектелдир өзүп сайзыраан, чараш колхозчу суурларының бирээзи. Ол чаа суурну тудуп тургускан, ооң ээлери, күш-ажылчы кижилериниң амыдырал-чуртталгазы база-ла таныттынмас болган,—шуптуг-ла аас-кежиктиг, бай, шыырак, культурлуг чурттап турар апарганнар.

Ол ындыг амыдыралдың бир чижээ суурнуң төп кудумчузунда чурттап турар, хөй уругларлыг бөдүүн колхозчу өг-бүленнің чуртталгазындан көрүп болур бис. Ол дээрге Майдыр Маа-Хөө биле Конгалчы Эрикситмаа оларның найыралдыг улуг өг-бүлезидир. Чаңгыс аай төлевилел-биле тутkан, маңзы крышалыг, оруг печкалыг, дозулап каан шалалыг, ак-туң чугайлыг, каас дерилгелиг, делгем

ӨГ-БҮЛЕ

чиксээнин-не чиир, туразаанын-на салып алыр. Бо бүгү болза Коммунистиг партияның, Совет чазактың кижи дугайында сагыш салышкынының ачы-хавыязы-дыр ийин — деп, ол улуг чоргаарал-биле чугаазын доозкан.

Кожа өрээлде ийи элээди уруглар ажоок-ла кичээнгейлиг кичээлдээн, ч

ТЕС-ХЕМНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИНДЕ

★ ★

ДЕПУТАТТЫҢ БРИГАДАЗЫНДА



Самагалдай суурда даараныылга мастерскаязының коллективи коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты эрткен чылын-на чаалап алган. Үш бригаданың составы 9 херээженнерден тургустунган. Ол бригаданың кежигүннери чеди чылдың бешки чылында күүседири-биле мындыг хүлээлгени боттарынга ап турар: ай бүрүзүнүң бүдүрүлге программазын 105 хуудан кудулатпас; бригаданың кежигүн бүрүзү политиктиг болгаш нити билиин өстүрер дээш өөредилгениң кандыг-бир хевиринге ыяавыла хаара туттунуп, улам ынай өөренир; хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржир.

Бригада ол хүлээлгезин шынап-ла эрестиг күүседип турар. Январьда 590 рубльдиң продукциязын бүдүрер турган, 688 рубльдиң продукциязын бүдүрүп, планын 110 хуу күүседип шыдаан. Бригаданың бүгү кежигүннери «хөйү чаңгызы дээш, чаңгызы хөйү дээш» деп коммунистиг принцип-биле ажылдап чаңчыккан. Оон ачызында оларның аразында ажыл нормазын күүсетпейн турар чаңгыс-даа кижи чок.

Мурнакчы бригаданың составында ажыл нормазын үргүлчү-ле 110 хуудан кудулатпайн турар О. Аракчаа, А. Балын дээн ышкаш хоочун дааранычылар бар. Бригаданың бүдүрген продукциязының шынары доктаамал тергиин эки болуп турарын онзалап демдеглээр херек.

Сураглыг бригаданың удуртукчузунда чеди чыл бүдүрүлге стажтыг, кайгамчыктыг уран мастер Т. Долгар ажылдап турар. Ол шынап-ла мергежилдиг удуртукчу, идепкейлиг хөй-ниитичи. Т. Долгарның хөй чылдарлыг ак-сеткилдиг күш-ажылын, хөй-ниитичи организакчы чоруун Самагалдайның ажылчы чоннары бедии-биле үнелеп, чоокта чаа ону район Совединиң депутадынга соңгуп, улуг идегелди көргүскен.

Т. Долгарның удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадазы РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнге тураскааткан күш-ажылчы ээлчегге киришпишаан, февральдың бүдүрүлге планын 5 хонук бурунгаар бүгү көргүзүглер аайы-биле ажыр күүсеткеш, делегей херээженнериниң эп-сеткил каттыжышкынының хүнү—март 8-ке база бүдүрүлгечи белектерлиг ужуражып турар.

Чурукта: коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири, Тес-Хем район Совединиң депутаты Т. Долгар.

Сөзү болгаш фото **Ч. Сүлдүмнүү.**

★ ★

Күш-ажылчы кызымак ие

Соян Чамзыевна Севилчей «Ак-Эрик» колхоз тургустунганындан бээр-ле колхоз бүдүрүлгезинге ажылдап келген. Баштайгы чылдарда мал-даа малдап чораан. Ам ол колхоз төвүнде ясли-садта хеп чуп ажылдап, ол ажылынга ак-сеткилдиг, кызымак болганы-биле мактадып турар. Бо ажылынга ол 4 чыл ажылдап келген.

Севилчей Соян кызымак күш-ажылчы болурундан аңгыда, үлегерлиг ие. Ол—чеди уруглары иези. Кызыл-Чыраа сес чыл школазында оон 4 уруу өөренип турар. Олар школага өөренип келген чылдарында багай өөренип көрбээннер. Бо өөредилге чылының бирги чартыында 8-ки класста өөренип турар Бижи-Хөө кончуг эки, 6-гы класста Маша—ударник, 4-кү класста Миша болгаш 2-ги класста Зоя база-ла ударник өөренгеннер.

Эки өөредилгеден аңгыда, бо уруглар биче сеткилдиг, хөй-ниитичи, күш-ажылга ынактар. Ол ышкаш, школада бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчилери бооп келген. Ийи улуг оглунуң бирээзи—Совет Армияның хүрээлеңинде шериг албазын эрттирип турар, өскези—кедээ Советте ажылдап турар. Олар школаны база-ла эки өөредилгелиг доозкан. Эң бичии кызы ам-даа өөренмейн турар.

Бо бүгү иениң сагыш човангыр хайгааралының, үлегерлиг кижизидилгезиниң түңнелинде чедип алдынган. С. Соян школаның адалар-иелер комитединиң кежигүнүнде соңгуткан, школага бо-ла кээр, янзы-бүрү шеф ажылдарынга эң идепкейлиг киржип келген.

Коммунизм үезинге чурттаар, ажылдаар аныяк салгакчыларны ёзулуг кижилер кылдыр кижизидер дээш ие болу бүгү күжүн салып, март 8-ке өөрүшкүлүг ужуражып турар.

Б. ДИРЧИН.

Тес-Хем район.

Колхозтуң хайнышкынныг ажылында

САМАГАЛДАЙ. (**Телефон-биле**). Артель бүдүрүлгезинге херээженнер улуг күш болбушаан, колхозчуларның чуртталга амыдыралының культуразын улам экижидер, төрээн суурун чаагайжыдар чугула ажыл-херекке организакчы болгаш бот-идепкейлиг киржип турар. Манаа Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Чодураа» колхозунуң херээженнериниң (чөвүлелдиң даргазы эш С. Салзынмаа) ажыл-ижин чижекке көргүзүп болур.

Бо чылдың баштайгы ийи айында безин колхоз күрүнеге 166 центнер эътти болгаш 50 центнер сүттү саткан. Ниитиниң малы амгы үеде менди болгаш күр кыштаглап турар. Бо талазы-биле, ылангыя чаш малды бүрүн доруктуруп өстүреринге херээженнерниң ролю улуг.

Малдың амгы массалыг оолдап эгелээнинге холбаштыр 60 ажыг херээженнерни кыштагларже сакманщиктедип немей үндүрген, оларның хөй нуруузу аныяктар. Аныяктар звеноларының малчыннар-биле демниг күш-ажылының түңнелинде баштайгы төрээн үш муң ажыт хөйнүн хураганы шупту менди.

Сүт-бараан фермазында ажыл-иш база бедик көргүзүглерни илередип турар. Сөөлгү хүннерге чедир төрээн 72 инектиң бызаазы эки доруктуп турар. Оюн Ким эрткен чылын тыва инек бүрүзүнден 1300 кг сүт саарын хүлээнгеш, херек кырында 1400 килограммны сагган, а Баткар Седей 1500 килограммның орнунга 1649 килограммны сагган. Оларның болгаш өске-даа саанчыларның амгы көргүзүглери база өөрүнчүг. Хөй ажылында Болат-оол Көгей, Сырат Диизенмаа ышкаш үлегерлиг малчыннар база хөй.

Колхозта херээженнер чөвүлели болунуң ажылын масса активке даянгаш, баш бурунгаар көрдүнген план ёзугаар чорудуп турар. Социалистиг чарышты калбартыр, оон чедиишкиннит күүселдезин организастаар талазы-биле чөвүлелдиң ажылынга, оон чанында хөй-ниити комиссиялар боттуг дузалажып турар.

Төрээн суурунуң чаагайжыдылгазы, арыг-шевер, эң эки чуртталга бажыны дээш чарыш улам калбарган. Белдир-Арыг суурнуң кудумчуларында тарымал ыяш чыл бүрү-ле немежип турар. Бора Диизенмаа, Дензин Ызыгуур, Биче-оол Саартай ышкаш чуртталгазы культурлуг, бажынының иштики дерилгези үлегерлиг херээженнер хөй.

КҮШ-КУЛЬТУРА болгаш СПОРТ

Сибирь зоназының чемпионнары

РСФСР-ниң улустарының чайгы III спартакиадазының Сибирь зоназының хостуг хүреш маргылдаазы үш хүн үргүлчүлээш доозулгая. Чыдиг сегиржип алышкыннарының үшкү хүнүнде мөгелер түңнел ужуражышкыннарга киржир эрге дээш боттарының бар күжүн, аргаларын болгаш дуржулгазын ажыглап хүрежип турган.

Сибирь зоназының бо маргылдаазының ийиги хүнүнде Тываның спортчулары чедиишкиннер болуп, барык оларның шуптузу тиилелгелерни алган турган, ынчангаш бистиң командавыстың нити байдалы экижип, Кемерово, Омск дээн чижектиг областарның командаларының алган саны-биле барык деңнежир саннарны алган турган, ынчалза-даа үшкү хүнде чемпион ат дээш маргылдааны уламчылап турган дөрт мөгевистиң ужу баштайгы ужуражышкыннарга аштырыышкыннарга таварышкан.

Эң чиик дензиниң мөгелери спорт мастери Сидоров (Омск) болгаш Ооржак (Тыва АССР) таваржы берген. Бирги разрядчы Ооржак мастерге удур элээн чараш аргаларны херегләп, аваангыр хүрежип тургаш, 3 минута эртип чорда болунуң удурланыкчызының оптуг аргазын эскербейн аштырышкынга таварышкан.

Иркутск областың төлээлекчизи спорт мастери Андреевтиң бистиң чаңгыс чер чурттуувус Мережко-биле ужуражышкыны көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудкан. Оларның кайызының-даа эът-ханы, дурт-сыны деңнешкен, кашпагай хүрежир мөгелер. Николай Мережко баштайгы минуталарда мастерге октадыр хире-даа эвес турган, ынчалза-даа Иркутскиниң мөгези ужуражышкынны арыг тиилеп алырын оралдашпайн кажар арга-биле анаа-ла шак эрттирип, артык балл алырын бодап хүрешкен, чүге дизе бир эвес Андреев арыг тиилелге дээш хүрешкен болза оон күжү дыка үнер, а арыг тиилелге болбайн барып-даа магат чок. Ынчангаш түңнел ужуражышкынга ол бергедей берип болур турган. 10 минута иштинде үргүлчүлээн ол ужуражышкынны Андреев 7 : 3 баллга тиилээн.

Чиик дензиниң мөгелери Николай Таскараков (Тыва АССР) болгаш А. Брайконуң (Кемерово) ужуражышкыны шоолуг үр-даа болбаан. Кемеровонуң спортчузу 2 мин. 37 секунда эртип чорда Таскараковтуң ийи чарнын хевиске чыпшыр базыпкан. Аар дензиге база-ла Кемеровонуң мөгези, спорт мастери Вахтель Томскиниң бирги разрядчызы Черынышевту 57 секунда иштинде чиик октаан.

Ынчангаш бо маргылдаага Тываның мөгелеринден чүгле чаңгыс И. Хасанов түңнел ужуражышкынга киржир эргелиг арткан. Ол түңнел сегиржип алышкынга Красноярскиден келген спорт мастери Скаскевич-биле хүрешкеш база-ла аштырып, үшкү черни алыр аргалыг болган.

Сибирь зоназының чемпионнары атты дензи аайы-биле дараазында спортчулар чаалап алган: А. Сидоров (Омск), Б. Андреев (Иркутск), В. Скаскевич (Красноярск), А. Брайко (Кемерово), П. Бестаев (Омск), В. Петров (Новосибирск), Ю. Бусяцкий (Красноярск) болгаш А. Вахтель (Кемерово). Сибирь зоназының бо чемпионнары РСФСР-ниң улустарының чайгы спартакиадазының түңнел маргылдаазынга өске зоналарның тиилекчилери-биле чемпион ат дээш хүрежирлер.

Командалар аайы-биле түңнел мындыг: бирги черни Красноярск крайның командазы алган. Ол команданы Тыва АССР-ниң спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының Эвилелиниң чөвүлелиниң тураскаалдыг кубогу, Хүндүлел бижик болгаш вымпел-биле шаңнаан. Ийиги черни Новосибирск областың, үшкүзүн Омск областың командалары алган. Ол командаларны вымпелдер болгаш Хүндүлел бижиктер-биле шаңнаан. Дараазында черлерде: Иркутск областың, Алтай крайның, Кемерово, Томск областарның, Тыва АССР-ниң болгаш Тюмень областың командалары.

Маргылдааның кол судьязы, республика категориязының судьязы И. Болодников түңнелди үндүрген соонда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң даргазы, профэвилелдер обкомунуң чөвүлелиниң даргазы Т. Ч. Норбуга сөс берген.

— Сибирь зоназының хостуг хүреш маргылдаазы Тываның спортчу амыдыралынга улуг болуушкун-дур. Бистиң аныяк республикавыстың командазы, кызылчылар, Сибирьниң шилиндек мөгелериниң биске келгенинге өөрүп, чүректиң изиг байырын чедирип турар деп Дээди Советтиң даргазы чугаалаан.

Бистиң мөгелеривис бо маргылдаага силерниң байлак дуржулгаңарны, спортчу бедик үлегеринерни хөйнү өөренип алган, ол бисти өөртүп турар, ол чорук Тываның спортчуларының моон соңгааргы чедиишкиннеринге улуг дузалыг, спортчу найыралывысты улам быжыглап, ботболувуска дузалажып, бурунгаарлаал, силерге чедиишкиннерни күзедивис деп уламчылааш, Т. Ч. Норбу маргылдааның киржикчилери командаларга тураскаалдыг шаңналдарны болгаш Хүндүлел бижиктерни тывыскан.

Маргылдааның киржикчилеринге Кызылдың уран чүүл коллективтериниң киржикчилери улуг концертти көргүскен.

Чурукта: маргылдааның тиилекчизи—Красноярск крайның командазы.

А. АИР.
Фото авторнуу.



Бо хүннер меңээ уттундурбас

Чемпион чугаалап тур

Делегейде аң-не онза төөгүлүг, бүдүжүнден чараш дирткен Маадыр хоорай Ленинградка өөренип, чурттап турган үемден эгелээш хостуг хүреш-биле өннүктежи берген мен. Бичии чажымда-ла спорттуң ол хевириниң мастерлериниң улуг адааргал-биле көөр чордум.

Ынчангаш, кажан мен Ленинградтың инженер-экономиктиг институдунга өөренип тургаш, чалыы күзелимниң боттанышкынын сурап, спорттуң «Труд» эки-тура ниитилелиниң биске турган секциязынга өөренип эгеледим. Баштайгы тренер башкым Ленинградта хамаан чок бүгү Совет Эвилелинде ады билдингир, «Труд» эки-тура ниитилелиниң улуг тренери Л. Н. Радченко чүве. Чадыг кырынга сегиржип алышкынның билдилиг мастери, болунуң өөреникчилериниң ёзулуг сагыш-сеткилчи өннүү, кижизидикчи—Леонид Николаевич-биле болумнуң чедип алган чедиишкиним бүрүзүн үлежиксээр, башкымны ынчаар хүндүлеп чоруур мен.

1960 чылда хостуг хүрешке чиик дензи талазы-биле Ленинградтың чемпиону болдум. Оон эгелээш-ле чедиишкиннер улажы берген. Болумнуң арга-мергежилимни улам бедидип, ужуражышкын бүрүзүнден өөредигни ап келдим. Ол-ла чылын спорттуң «Труд» эки-тура ниитилелиниң төп чөвүлелиниң чемпиону болгаш дараазында чылын ол-ла атты хевээр артырар аргалыг болган мен.

1962 чыл мээн спортчу чедиишкиннеримниң бедик чадазы болган. ССРЭ-ниң спорт мастери атты чедип ап, чиик дензи талазы-биле Сибирь зоназының чемпиону, «Труд» эки-тура ниитилелиниң төп чөвүлелиниң тускай шаңналының эдилекчизи апарган мен.

Институтту дооскаш, Сибирьниң байлак чери-биле эрткен чылын чаа танышкаш, сеткил-сагыжымдан ынак апардым. ССРЭ-ниң эртемнер Академиязының Сибирь салбырының Иркутскиде энергетика институдунуң инженери болуп ажылдавышаан, спортчу мергежилимни улам-на бедидип турар мен.

Ак-көк хемнерниң чурту—Тывага хостуг хүрештиң зона маргылдаазынга чедиишкинниг киришкеним бо хүннер, чаа танышканым эвилең тыва өннүктерим меңээ уттундурбас. Хүрештиң бо хевиринге моон соңгаар улуг чедиишкиннерлиг болурунарны тыва мөгелер, эш-өөрүм силерге сеткилим ханызындан күзеп тур мен.

Б. П. АНДРЕЕВ,
ССРЭ-ниң спорт мастери, Иркутск областан келген команданың киржикчизи.

Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң хуралының документилери

МАЛЬМЕ. (СЭТА). Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиуму Швецияның хоорайжыгажы Мальмеге бо чылдың март 2—3-те хуралдааш, элээн хөй документилерни, оон иштинде Европаның улустарынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Бо кыйгырыгда чугаалап турары болза: «Термоядролуг дайынның айылы ам кажангызындан артык шыңгыы дээрзин Европаның улустары билип алыр ужурлуг. Де Голль биле Аденауэрниң шериг эвилели, НАТО-нуң хөй талалыг атомнуг күштериниң тургустунганы, Европаның районнарында даштыкы ядролуг баазалар. Соңгу далайда, Атлантикада болгаш Чер-ортузу далайда «Поларис» ракеталар-биле чепсегленген суг иштиниң-биле чоруур хемелер болгаш суг кыры-биле чоруур корабльдер ол айыылды күштелдирип турар».

Бо байдалда бүгү улустар боттарының чазактары дараазында негелделерни хүлээп алырын эп энергиялыы-биле чедип алыр ужурлуг дээрзин кыйгырыгда чугаалап турар:

«Ядролуг чепсек чок, а кызыгаарлаттынган чепсегленишкиннерлиг делгем зонаны Европаның төвүнге тургузар.

Европаның төвүнде бүгү даштыкы ядролуг баазаларны узуткаар. Делегейниң ийиги дайынының соонда Европада арткан бүгү айтырыгларны таарыштыр шиитпирлээри-биле делегей керээзин чарар.

Ийи герман күрүнелерниң туруп турарын болгаш оларның амгы кызыгаарларын бүгү чурттар хүлээп көөр.

Барыын Берлинниң айтырыын ол хоорай соок дайынның төвү эвес кылдыр, оон хамаатыларының эрге-ажыктарын болгаш эргелерин хандырар база өске-даа бүгү чурттар-биле оон даштыкы харылзааларын магадылзар кылдыр шиитпирлээр.

Бо саналдар болза бүгү европа чурттарга амыдыралчы ужур-дузалыг болур дээрзин кыйгырыгда демдеглеп турар. Айыыл хүн келген тудум күштелип турар. Европаны болгаш кижи төрелгетенни камгалап алыр төлээде улустар хөделир ужурлуг».

Чепсегленишкинни дужурер болгаш тайбың дээш часкы кампанияны чорудар дугайында кыйгырыышка Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиуму «тайбынны камгалаары-биле хөделиишкиннерниң калбак кампаниязын бүгү чурттарга дараазында айларда хары угда чорудар деп тайбынга ынакшылдыг бүгү эр, херээжен кижилерни, тайбың дээш демисежип турар бүгү шимчээшкиннерни болгаш организацияларны кыйгырып турар».

Европада болуушкуннарның айыылдыг хөгжүлдезин айыткаш, Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң демдеглеп турары болза: «Ол айыыл улустарның күзел-соруунга чөрүжүп турар. Кижи төрелгетен ядролуг халапты соксадырын күзеп турар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны болгаш чепсегленишкиннерге чарыгдалдарны кызырарын кижи төрелгетен күзеп турар... Ынчалзажок тайбынны манаарының аргазы-биле чедип ап болбас: улустарның күзел-соруун бадыткап тургузарынга хөделиишкиннерни, бүгү кижилерниң талазындан хөделиишкиннерни тайбың негеп турар».

Кыйгырыгның түңнелинде чугаалап турары болза: «Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлели болгаш тайбың дээш демисежип турар өске-даа хөй-хөй организациялар дараазында айларда походтарны, митингилерни, чыскаалдарны, дилеглерни болгаш тайбың дээш демиселдиң янзы-бүрү негелделерин болгаш айтырыгларын деткип турар ажыл-чорудулганың өске-даа хевирлерин чорударының пландарын чогаадып кылган. Ажыл-чорудулганың ындыг хевирлерин кым-даа организастаан болза, оларга байыр чедирип, ындыг ажыл-чорудулга 1963 чылдың чазы тайбың дээш демиселге төөгү талазы-биле эргилделиг үени кылган турар күчүлүг күш болган турары-биле ону деткиир деп бүгү кижилерни кыйгырып тур бис».

Кыдат-пакистан дыңнадыг

ПЕКИН. (СЭТА). Кызыгаар дугайында кыдат-пакистан дугуржулгага ат салганы-биле холбаштыр Кыдат Улус Республиканың болгаш Пакистан Республиканың чазактарының кады кылган дыңнадыын парлап үндүрген. Кызыгаар дугайында дугуржулганы чарган чорук Кыдат биле Пакистанның аразынга найыралдыг харылзааларны быжыглаарынга база хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг дээрзинге бүзүрелин ийи талалар илереткен.

Кыдат-индий кызыгаар дугайында маргылдааны Кыдат биле Индияның аразынга дорт чугаалажышкынның аргазы-биле чөптүг болгаш угаазылалдыг шиитпирлээринге ийи чурттарның чазактарының төлээлекчилери идегеп турарын дыңнадыгда айтып турар. Кыдат-индий кызыгаар айтырыын чугаалажышкынның аргазы-биле тайбың шиитпирлээрин чедип алырынга шиитпирлиин кыдат чазак база катап бадыткаан.

Индий чазакка кыйгырыг

ДЕЛИ. (СЭТА). Онза байдалдың хоойлуларынга үндезилээш, хоругдаттырган Индияның компартиязының кежигүннерин хостаарынче чазакты «Нью Эйдж» солун кыйгырып турар. 200 хире коммунистерни хостап үндүрген болза-даа компартияның, профэвилелдериниң болгаш тараачыннарның массалыг организацияларының 750 ажыг көскү ажылдакчылары ам-даа эрги хевээр кара бажыңнарда туруп турар деп, чүүлде айыткан. Оларның аразында — парламентиниң 10 депутаттары бар.

Реаксычы хөөнүг бүдүрүлге ээлери боттарынга таарышпас кижилерден адырлып алыр дээш, чуртта улам-на быжыгып турар профэвилел шимчээшкининге согуушкун таварыштырары-биле тудуп хоругдаар профэвилелдериниң кежигүннериниң данзызын полицияга дамчыдып берип турар деп, чүүлде чугаалаан.

Тудуп хоругдаан болгаш суд, истелге чокка кара бажыңда тудуп турар коммунистерниң херээн доптораан эде көөрүнче төп чазакты «Нью Эйдж» кыйгырган.

СЫГАП ТУРАР

РИМ. (СЭТА). АКШ-тың президентизиниң чоруткан төлээлекчизи Мэрчентиниң итали удуртукчулар-биле чугаалажышкыны Римде эгелээн. Мэрчент ээлчег ёзугаар Италияның министрлер чөвүлелиниң даргазы А. Фанфани-биле, даштыкы херектер министри А. Пиччони-биле болгаш камгалал министри Дж. Андреотти-биле ужурашкан.

«НАТО-нуң хөй талалыг ядролуг күштерин» тургузарының талазы-биле америк чазактың пландарын боттандырары-биле холбашкан дыка хөй айтырыгларны ол ужуражышкыннарның чорудулгазында чугаалажып көрген. Болур деп турар парламент соңгулдазынга холбаштыр амгы үеде Италияда соңгулда мурнунуң кампаниязы калбарып турарын барымдаалааш, Мэрчентиниң итали чазактың удуртукчулары-биле чугаалажышкыннарының толаргай түңнелдерин чарлавайн, чажырып турар.

Хөй түңнүг хээли дээш

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Куба контрреволюсчулар-биле кады 18 америк ужудукчулар 1961 чылдың апрельде Кубаже кылган буурап дүшкен халдаашкынга киришкен дээрзин АП агентилел дамчыткан. Оларның иштинден дөрт ужудукчу Кубаның девискээриниң кырынга ужудуп турган үезинде амызындан когараан.

Бистиң ашактарывыс 1961 чылдың февральда билдинмес черже кончуг чажыт байдал-биле чорупкан чүве. А ийи ай болганда ужудукчулар «сугга эштип турган үезинде» өлген деп биске дыңнаткан дээрзин ол америк ужудукчуларның кадайлары корреспондентилерге дыңнаткан. Оларның кадайлары «билдинмес черден» элээн каш чектерни алган, а чамдык үе эрткенде «ашактарыңарның өлгениниң дугайын дыңнатпас болгаш дылыңарны дижиңерге» алган чорунар» деп ол кадайлардан негеэн.

Суд залындан

Самчыгдакчыны шииткен

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң удуртукчу ажылдакчыларының болгаш кол бухгалтериниң харысалга чогун ажыглап алгаш, совхозтуң прорабынга ажылдап турган Н. Бачурин 1961 чылдың сентябрьдан эгелээш 1963 чылдың январьга чедир үеде совхозтуң херенгизинден 1991 рубльди бодунга шиңгээткен.

Совхозтуң кол бухгалтери ажылчыннарның ажыл төлевирин тарадып бээри-биле Н. Бачуринге берип турган, а ол мөге наряттар бижээш, ажылчыннарның ажыл төлевирин бодунга шиңгээдип ап турган.

Улуг-Хем районнуң улус суду самчыгдакчы Николай Георгиевич Бачуринни ийи чылда хосталгазын казып шииткен.

Д. АГБААН.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бо хүн республикага булуттарлыг, мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг кошкак хат чоорту дыңзыыр хүн болур. Агаарның температуразы: республикага 8—13, Кызылга 11—13 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Урам-шевер Мария»** 9.40, 11.40, 1.40. **«Хүм болгаш хелеге»** 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Коллеги»** 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: **«Ырлап турар пудра хааржаа»** 10.30, 1.30. **«Маршрут 99»** 3.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Каролина Риенская»** 7.15, **«Баштай көрүп кааш-ла ынакшый берген»** 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

Кызыл хоорайның Кочетов кудумчузунуң 56 «а» бажыңында чурттап турар Александра Георгиевна Ильяшенко Иркутск областың Киренск хоорайда аэропортта чурттап турар Владимир Панкратьевич Ильяшенкодан чарлыр дугайында херекти көдүрүп турар. Ук херекти Кызыл хоорайның улус судунга көөр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның болгаш харысалгалыг дежурныйның 23-35, көзээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн баарганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00078. Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БӨГҮН, ДЕЛЕГЕЙ ХЕРЭЭЖЕННЕРИНИҢ ХҮНҮ

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ

Делегей херээженнериниң хүнү—Март 8-зи-биле холбаштыр СЭКП Төп Комитединиң кыйгырыы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 8 ПЯТНИЦА № 57 (5461).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Эргим эштер херээженнер!

Совет улустуң алдарлыг кыстары!

Бистиң иелеривис, херээжен өңнүктеривис болгаш угба-дуңмаларывыс!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди делегей херээженнериниң хүнү—Март 8-зи-биле, улустарның хосталгазы, дең эргези, тайбыңы, найыралы болгаш аас-кежиин дээш демиселге бүгү делегейниң ажылчы херээженнериниң чаңгыс эвииниң болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү-биле холбаштыр силерге изиг байырны чедирип база амыр-мендини чүректиң ханызындан күзеп тур.

Бистиң чуртувуска Марттың сезии бүгү улустуң байырлалы кылдыр уткууру чаңчыл апарган. Совет улус бо кайгамчык хүнну өзүп турар бүдүрүлгечи болгаш политиктиг көдүрлүүшкүннүң байдалында демдеглеп турар. Коммунистиг тургузуушкуннуң улуг программазын амыдыралга боттандырып турар хоорайның болгаш көдээниң эр, херээжен кижилериниң күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайында чаа-чаа медээлер Улуг Ада-чурттуң бүгү булуңнарындан кээп турар. Совет улус СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин бодунуң төрел херээ, бодунуң амыдыралының сорулгазы болдуруп хүлээп алган.

Күш-ажылчы хайнышкынныг ажылдарга улуг үүле боттандып турар: коммунизмниң материал-техниктиг баазазы тургустунуп, коммунистиг ниитилел харылзаалары хевирлеттинип, чаа кижи кижизиттинип турар.

Совет херээженнер коммунистиг тургузуушкуннуң херээнге улуг салыышкынны киирип турар. Олар күрүнени эргелеп башкарарынга, чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга идепкейлиг киржип, улус ажыл-агыйында, эртемниң, культураның, чырыдыышкынның болгаш өзүп орар салгалдың кижизидилгезиниң ажыл-ижинде улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турарлар. Төрээн чурттуң чаагай чорууңга бодунуң чогаадыкчы энергиязын бербишаан, совет херээжен кижи бүгү талазы-биле болбаазырап, идея талазы-биле өзүп, угаан-бодал талазы-биле байып турар.

Социализмниң делегейинде херээженнерниң болгаш эр кижилерниң эрге талазы-биле дең эвес чоруу чок. Херээженнерни дарлаарының социал дазылдарын Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тура тыртып, оларның аргаларының, салым-чаяаныныӊ сайзыраарынга, чайыннанчак, долу үнелиг амыдыралга кызыгаар чок аргаларны оларга тывсып, херээженнер айтырыын шиитпирлээриниң үлегер-чижээн бүгү делегейге көргүскен.

Коммунистиг партия херээженнерниң салгалын—коммунизм дээш мөөрелдиг демиселчилерни кижизиткен.

Бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң чедип алган бүгү чүүлдеринде, чурттуң амыдыралының судалының соп турарында херээженнерниң сорук киирикчи ажыл-ижи көстүп турар. Мындыг чурагайларны эки бодап көрүңер-даан, эштер: ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ортузунда—херээженнер 48 хуу, көдээниң ажыл-ишчилериниң чартык кезиинден хөйү—херээженнер. Бүгү улустуң херээнге аажок улуг салыышкынын мөөреп билир чорук болза совет херээжен кижини бедик-биле чоргааралдырып болгаш аас-кежиктиг болдуруп турар.

Ниитилелге ажыктыг, коммунизм дээш күш-ажыл—өөрүшкүнүң болгаш сорук киириишкиниң үнер дөзү, херээженнерниң угаан-бодал аргаларының чечектелиишкининиң үндезини. Улус ажыл-агыйында алды миллион хире херээженнер—дээди болгаш ортумак эртемниг специалистер ажылдап турар. Эмчилерниң 74 хуузу болгаш башкыларның 70 хуузу—ол дээрге херээженнер-дир. Совет Эвилелинде 31 муң ажыг херээженнер профессорлар, докторлар азы эртемнерниң кандидаттары болуп турар.

Херээжен кижи бүрүзү күрүнениң херектерин эргелеп башкарарынга киришкен турар дугайын Владимир Ильич Ленин күзеп чораан. Көдээ Советтен эгелээш ССРЭ-ниң Дээди Совединге чедир—күрүне эрге-чагыргазының бүгү органнарында совет херээжен кижини ам көрүп турар-дыр бис. 390 херээженнер ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары — капиталистиг чурттарның бүгү парламентилериндээзин катай алырга олардан дыка хөй болуп турарын чугаалаарга-ла четчир. Чүс-чүс муң херээженнер ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринде төлээлээн. Партия, профэвилел, кооператив, комсомол организацияларында, массалыг эки-тура эвилелдерде болгаш ниитилелдерде миллион-миллион ажыл-ишчи херээженнер идепкейлиг ажылдап турар.

Бо бүгү—коммунизмни калбаа-биле тургузуп турарының үезинде херээжен кижиниң өзүлдезиниң бедиишкининиң чаагай шинчизи-дир.

Совет херээжен кижи ниитиниң күш-ажылынга киришпейн амыдырап шыдавас. Ынчангаш Төрээн чурт алдарлыг херээжен патриоттарны чогууру-биле алгап, йөрээп турар. Миллион ажыг херээженнер орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. 76 кижиге Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскан, 2879 кижи Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары болган, оларның иштинден 24 кижини «Кадыыр болгаш Маска» деп ийиги алдын медаль-биле шаңнаан.

Коммунистиг партия, Совет чазак херээжен кижини доктаамал кичээнгей болгаш сагыш салыышкыны-биле хүрээлээн. Сөөлгү алды чылдарның дургузунда бистиң чуртувустуң чонунуң үштүң бир кезии ам безин чаагайжыды тудкан чаа квартираларже көжүп кирген болгаш боттарының чуртталга байдалын экижиткен. Иени болгаш чашты камгалаарынга тускай тургускан ынча санныг албан черлери делегейде кайда-даа чок. Бистиң чуртувуста алды миллион чаштар уруглар садтарының болгаш яслилериниң хайгааралында турар. Школа-интернаттарда, уруглар хүнзээр школаларда болгаш бөлүктерде ам ийи миллион ажыг уругларны кижизидип турар. Хөй уруглар лыг иелер орденнер болгаш медальдар-биле шаңнадып, күрүне дузаламчызын ап турар. Миллион-миллион херээженнерни «Иениң алдары» деп орденнер-биле болгаш «Иениң медалы»-биле шаңнаан, 73 муң херээженнерге «Маадыр-ие» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Коммунистиг ниитилелди тургузарын чедиишкиниг боттандырбышаан, бистиң улус кижиниң өзүп турар материалдыг болгаш культурлуг хереглелдерин улам долу хандырарының үлегерин бүгү делегейге көргүзүп турар. Чаагай эчис-сорулга—коммунизмче чоокшулааның хиречергези-биле херээжен кижиниң амыдыралы улам-на экижиир, оон сагыш-сеткил, аажы-чаң, мага-бот талазы-биле өндүр-чаагайы улам-на хөй талалыы-биле ажыттынар.

Амыдыралга херээженнерниң дең эвес байдалының артыышкыннарын чок кылыр, бажың ажылының аар-бергезинден ону чайладыр сорулганы СЭКП-ниң Программазында салган. Бажың ажылынга шөлүктүрүп база дорамчылап чагыртыр чоруктан херээженнерни хостаарының эргежок чугулазының дугайында программа болур негелделер болгаш ленинчи айтыышкын партия, хөй-ниити организацияларынга болгаш күрүне органнарынга хөй чүүлдү хүлээдип турар. Бистиң не болгаш бажың ээзи херээженнеривистиң күш-ажылын улам-на чиигедир дээш күжениишкиннерни салыры ол черлерниң хүлээлгези болур. Столоваяларның болгаш амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң, уруглар садтарының болгаш яслилериниң санын дыка көвүдедирин чеди чыл планында көрүп турар. Оларны тударының планнарын чогуур өйүнде күүсеткен турарын чедип алыр херек. Школаларга, клубтарга, школа назыны четпээн уруглар албан черлеринге дузалаар хөй-ниити шимчээшкинин организастаары, садыг четкилериниң, хеп чуур черлерниң, столоваяларның, янзы-бүрү мастерскаяларның ажылын контрольдаарын ажылап башкарары чугула.

Амыдырал хандырылгазының бүгү-ле участоктарының ажылын экижидеринге бистиң сагыш човангыр болгаш күжениишкинниг херээженнеривис база-ла идепкейлиг киржир дээрзинге СЭКП ТК идегеп тур.

Херээженнерни удуртур ажылче депшидип үндүрериниче кичээнгейни кошкатпазынче партия, профэвилел организацияларын, бүдүрүлгелерниң, заводтарның, тудугларның, албан черлериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларын СЭКП Төп Комитеди кыйгырып тур. Херээженнерниң болгаш эр кижилерниң дең эргелиг чоруу ажылчын болгаш колхозчу херээженнерниң күш-ажылының байдалдарын экижидер дугайында могаг-шылаг чок сагыш салыышкынындан ажыл-агый удуртукчуларының болгаш партия организацияларын хоставайн, элээн чиик болгаш ол-ла үеде төлевири четчир ажылды херээженнерге бээриниң эргежок чугулазын казывайн турар. Бүдүрүлгени комплексилиг механизастаар база автоматчылдар, тудугну индустриализастаар, чаа машиналарны чер болгаш мал ажылынга калбаа-биле шиңгээдир чорук ол сорулганы чедиишкининиг боттандырарының аргазын бээр.

Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүң принциптери бистиң амыдыралывыста улам улуу-биле бадыткаттынып турар. Ынчалзажок эргиниң артыышкыннары ам-даа күштүг болуп турар, чамдык эр кижилер херээженнерни феодал-бай ёзу-биле аажылаар, дорамчылаар чоруктарның таварылгалары бар болуп турар. Херээженнерниң төлевиин дорамчылаар, оларның не хүлээлгелерин хүндүлевес, өөредилгеже, хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгазынга киржиринче оларның чүтүлүн кызыгаарлаар чоруктар-биле партия организациялары болгаш күрүне органнары эптеш чок болур ужурлуг.

Төп Комитет не херээженнерни кыйгырып тур. Силерниң өстүрүп турар уругларыңар коммунистиг ниитилелге чурттаар апаар. Боттарыңарның оолдарыңарны болгаш кыстарыңарны коммунизмниң херээнге бердинген, ак-сеткилдиг, мөөрелдиг, күш-ажылга ынакшылдыг хамаатылар кылдыр, бистиң улуг социалистиг Төрээн чуртувустуң чалбыыштыг патриоттары кылдыр кижизидиңер.

Коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлээр төлээде биске тайбың херек. Империалистерниң дайынны кыпсып үндүрерин болдурбас дээш Совет чазак бүгү күжениишкиннерни салып турар. Тайбың дээш демиселдиң авангардында совет херээженнер чоруп турарын СЭКП Төп Комитеди улуг сеткил ханыышкын-биле демдеглеп тур. Совет чазактың чорудуп турары тайбың кожа-хелбээ доганнаашкынның, бүгү улустарның найыралының болгаш кады ажылдажылгазының ленинчи политиказын олар изии-биле деткип турар.

Ынчалзажок бистиң бүгү күжениишкиннеривис турза-даа, империалистиг күрүнелер чепсегленишкинниң дужүрер дугайында дугуржуушкунну чедип алырынга янзы-бүрү арга-биле шаптыктап, чепсегленишкиннерни эндере бүдүрерин үргүлчүлеп турар. Ол чорук серемчилелдиг болурун болгаш Совет күрүнениң камгалал күчүзүн быжыглаары-биле бүгү-ле чүүлдерни кылырын совет кижилерге хүлээдип турар. Маадырлыг совет улус гитлерчи ажелекчилерни чылча шапкан болгаш узуткаан. Ада-чурттуң Улуг дайынының кеземчезин тайбыңның дайзыннары сактып алзыннар. Ынчаарда алдарлыг совет херээженнер боттарының ашактары-биле болгаш акы-дуңмалары-биле кады карак кызыл тулчуп турганнар. Тайбыңның херээн камгалавышаан, совет херээженнер ам-даа боттарының патриоттуг хүлээлгезин күүседиринге белен.

Интернационализмниң принциптеринге шынчы совет херээженнер болза дарлалдан болгаш мөлчүргеделден хостуг, чаа амыдыралды тургузуп турар, социализмниң оруу-биле бар чоруур боттарының даштыкы угба-дуңмалары-биле сагыш-сеткилин каттыштырып турар. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың национал хамаарышпас чорук дээш демисежип турар улустарының чедиишкин бүрүзүнге совет херээженнер өөрүп турар болгаш колониализмниң артыышкыннарын чер кырындан түп-лунга чедир арылдыр ширбээн турар хүн ырак эвес дээрзин билип турарлар. Ажылчы чоннарның ниити күжениишкиннери-биле чер кырының бүгү-ле улустарга Тайбыңны, Күш-ажылды, Хосталганы, Дең эргени, Акы-дуңмалышкы чорукту болгаш Аас-кежиин доктаадып түргускан турар дээрзинге олар быжыг бүзүрелдиг.

Бүгү улустарга тайбыңның, найыралдың болгаш социал депшилгениң символу болу берген бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвага делегей херээженнериниң Конгрезин 1963 чылдың июньда эрттирер дугайында Демократтыг херээженнерниң Бүгү-делегей Федерациязының шиитпирин совет херээженнер улуг алдар кылдыр көрүп турар.

Бистиң эргим херээжен өңнүктеривис!

Делегей херээженнериниң хүнү-биле холбаштыр силерге байыр чедирбишаан, СЭКП Төп Комитеди коммунизм тургузукчуларының бирги одуругларынга силер моон соңгаар-даа туруп, коммунистиг ёзу-биле ажылдаарынга болгаш чурттаарынга шудургу өөренириңерге бүзүрелин илергейлеп тур.

Бүгү делегейниң ажылчы херээженнери делгерезин!

Делегей херээженнериниң хүнү—Март 8-зи делгерезин!

Совет херээженнерге, коммунистиг ниитилелдиң могаг чок тургузукчуларынга алдар болгаш йөрээл!

Совет улустуң шылгаттынган баштыңчызы, кижиниң аас-кежииниң тиилелгези дээш демиселчилерниң авангарды—Коммунистиг партия делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

—Демиселге болгаш күш-ажылга бистиң эргим эштеривис — совет херээженнерге алдар болгаш хүндү!

БИСТИҢ МААДЫРЛЫГ ХЕРЭЭЖЕННЕРИВИС

Мындыг йөрээл бо хүннерде бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү-ле булуңнарында күштүг-биле чаңгыланып турар. Бүгү делегейниң ажылчы херээженнериниң эп-сеткил каттыжылгазының хүнү—Март 8-зин совет улус бо чылын политика болгаш бүдүрүлге талазы-биле кайгамчыктыг улуг көдүрлүүшкүннүң байдалында демдеглеп турар. Коммунизмче оруктү биске чырыдып берген партияның Программазын боттандырары дээш демиселге бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары бүгү күштерин, инициативазын болгаш хайнышкынныг энергиязын берип турарлар.

Ынчаарга совет херээженнер коммунистиг күш-ажыл дээш бүгү улустуң шимчээшкининге ёзулуг-ла идепкейлиг күш бооп, ниитилелдиң мурнунга хүлээлгени ак-сеткилдиг күүседириниң үлегер-чижектерин, чаа ниитилелдиң кижизиниң моральдыг бедик шынарларын көргүзүп турарлар. Республиканың ажыл-ишчилеринге орук айтыкчызы сылдыстар болу бергилээн кайгамчык мурнакчы херээженнерниң дугайын дыка хөйнү чугаалап болур.

Оларның иштинден чамдык чижектерни көрээлиңер. Эрткен чылын республикада саанчыларның социалистиг чарыжынга Таңдының «Межегей» совхозта А. Вейрам, Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» колхозта К. Санчы олар бирги черни ээлээннер. «Кызыл тараачын» колхозтуң бызаа ажаакчызы Д. Завьялова, «Барлык» совхозтуң саанчызы К. Хажыт, «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң хоочун саанчызы Т. Макпал олар Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны деп хүндүлүг атты чедип алгылаан. Чөөн-Хемчиктиң «Сүт-Хөл» совхозта Д. Анчыл, Тес-Хемниң «Чодураа» колхозта Ч. Баткар, Бай-Хемниң «Совет Тыва» колхозта О. Дамба-оол, Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозунда М. Эник-оол олар боттарының районнарының сылдыстары, республиканың мурнакчы саанчылары болуп турарлар. Хаван ажаакчыларындан Е. Ильина (Улуг-Хем), А. Кудрина (Таңды) болгаш Т. Фисунова (Бии-Хем) оларның аттары болгаш ажыл-ижи бистиң Тывада онза сурагжаан.

Кызылдың хлеб заводунуң алдарлыг мастери Е. Золотухина, быжырыкчы А. Сат, электри станциязында коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Н. Пивкина, Бай-Хаакта харылзаачы, коммунистиг күш-ажыл шалыпчызы Г. Иконникова, Кызылда телефонистерниң коммунистиг күш-ажыл бригадазының удуртукчузу М. Чупрасова, садыгжылар А. Сысоева, В. Осипова, «Кызыл тудуг» эргелелиниң маляры А. Ельшова, Тожунуң аңчы кыстары Ак Деңгиве, Бараан Серен оларның болгаш республиканың өске-даа хөй-хөй кайгамчыктыг херээжен мурнакчыларының алдарлыг шылгаралдарыңга чоргааранып турар бис. Шак ындыг кижилер СЭКП-ниң чаа Программазын амыдыралга чедиишкиниг боттандырарынга төлептиг салыышкынын киирип турарлар.

Школаларда болгаш эмнелгелерде, совет албан черлеринде — бистиң кайгамчыктыг херээженнеривистиң сорук кириишкиниң ажылын үнелеп көөрү черле дыка өөрүнчүг. РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкылары А. Казанцева, А. Башкирцева, Г. Шачина, М. Ермишкина, М. Гуркова, Б. Хорбии, башкылар К. Солун-кыс, З. Аракчаа, Н. Тыртык-Кара, эмчилер Өвүрде В Наумова, Кызылда С. Шактаржык, Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң парторганизация секретары С. Байыр-оол болгаш оон-даа өске хөй-хөй херээжен ажылдакчылар чоңга бараан болурунуң үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Дыка хөй херээженнер Советтеринде, профэвилелдеринде, партия болгаш комсомол, хөй-ниити организацияларында ажылдап турарлар. Чер-чер Советтеринге чаа болуп эрткен соңгулда үезинде республиканың эң эки кыстарындан 833 кижи хоорай, район, көдээ болгаш суур Советтериниң депутаттарынга соңгуттургулаан. Өвүрнүң сураглыг хойжузу М. Сепей, Бии-Хемниң мурнакчы саанчызы А. Уйгеп олар бистиң Төрээн чуртувустуң эрге-чагыргазының Дээди органы—ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары болуп турарлар. Тываның чону оларга бедик бүзүрелин көргүскен.

Тайбың дээш, чепсегленишкинниң бүгү-ниити болгаш бүрүн дужүрери дээш, атомнуг дайынның кыжаныышкынын чок кылыры дээш бүгү делегейниң херээженнериниң демиселиниң авангардынга бистиң совет херээженнер чоруп турар. Олар партияның тайбыңга ынакшылдыг даштыкы политиказын, аңгы-аңгы ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ доганнаарының политиказын изии-биле деткип турарлар.

Коммунистиг ниитилелдиң хамаатызы чаа кижини, бистиң улуг келир үевиске, коммунизм тургузуушкунунуң үезинде төлептиг чаа салгакчыны өстүрүп кижизидеринге не херээженниң харысалгазы болгаш буянныг чаагай ролю улуг. Иениң болгаш чаштың салым-хуузу бисте улуг аас-кежик-биле шуут холбашкан.

Коммунизмни тургузарының бүгү улусчу херээнге ажылчы херээженнерниң күш-ажылчы салыышкыннарын бистиң партиявыс болгаш чазаавыс моон соңгаар-даа сеткил ханып демдеглээр. Совет херээженнер бүгү улус-биле кады бистиң ынак Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу болгаш чечектелиишкини дээш моон соңгаарлаа улам сорук кириишкиниг ажылдаарлар.

Херээжен ажылчыннар болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар чеди чыл планын, бүдүрүлге онаалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш, техниктиг депшилге дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш продукцияның шынарын экижидер дээш улам-на кызымак ажылдаарлар.

Совет көдээниң херээжен ажыл-ишчилери көдээ ажыл-агыйының күчүлүг чаа көдүрлүүшкүнү дээш бүгү улустуң демиселиниң мурнуку одуруунга туржуп, шөлдерниң үнүшкүнүр чоруун, мал ажылының продуктулуун бедидеринге эрес-дидим баарлар, тараа, эът, саржаг, сүт болгаш көдээ ажыл-агыйының өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң бүгү курлавырларын долузу-биле ажыглаарлар.

Делегейниң херээженнер хүнү — Март 8 делгерезин!

МАЛЧЫННАРДА

Малды хүр кыш ажырар, бирги кварталдың онаалдаларын күүседир, часка белеткелдиг ужуражыр дээш «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырының ажыл-ишчилери күжениишкиниг ажылдап турар.

Салбырда Сарыг-Булуң сүт-бараан фермазы мал ажаалгазын экижиткен, январь, февраль айларда күрүнеге 7476 кг сүттү саткан. Төрээн 34 инектиң бызаалары менди.

Ферманың коллективи бо чылын бир инекке онааштыр 1300—1500 кг сүттү саап алыр деп социалистиг хүлээлгени алган.

Саанчылар эштер Ыдык-Хуна, Оолак олар инек бүрүзүнден 1500 кг сүттү саарын хүлээнтен. Коллективтиң кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп ат дээш демисежип турар. Ферма кызыл булуңнуг болгаш чунар бажыңныг. Ында 189 тонна ногаан сиген сөөртүнген. М. Оттукпан бригадирлээн № 1 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадада байдал өөрүнчүг. Бригаданың төвүнде 200 тонна ногаан сиген база бар, хураганнарның кажаалары чылыг. Хойжулар чаагайжыды туттунган чаа чуртталга бажыңнарлыг. Бригада чоокта чаа төрээн 918 хоюнуң хураганың менди доруктуруп турар.

Салбырның бүгү малчыннарында мал оолдаашкыны кидин түлүктээн. Чоокку үеге чедир төрээн 1894 хойнуң, 180 өшкүнүң анай, хураганы менди.

Бо чылын салбырның тарылга шөлү 1500 гектарга калбарар. Аныяк кукурузачы эш Ыгыр-оолдуң удуртуп турар звенозу 300 ажыг тонна өдекти кукуруза шөлүнге төккен.

Өдек сөөртүлгезинде бир автомашина ийи «Беларусь» трактор быжыглаттынган.



Чурукчу И. Салчактың чураан плакаты.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕН БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕН

СЭКП Төп Комитединиң кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаты, ажылчы чоннар депутаттарының Москва хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы эш Николай Александрович Дыгаймың аар болгаш ур аараанының соонда 1963 чылдың март 6-да мөчээнин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ханы кажыыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ.
ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ.

МААДЫРЛЫГ СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ АЛДАР!

Хөй сүт бүдүрери — хүлээлгевис ол

Бистиң чуртувусна коммунистиг ниитилеяри тургузарыңга чугула черни кедээ ажыл-агыл эзлеп турар. Ынчангаш кедээ ажыл-агыйның ишчилери бистериң мурнувуста алгы үеде ивл сарулга чуртка эң хөй эътти, сүттү болгаш дүктү бүдүрүп садары болур.

Бир-тээ саанчы кижи белганыңда, мээң хүлээлгем коммунизм тургузарының херээнге хөй сүттү бээр дээш бодумнуң бар-ла турган күчүмүнү база аргаларымны үндүрүп ажылдаарым болур. Саанчылап ажылдаа-ла ам үш чыл ажып тур мен. Баштайгы үеде инек саап ажылдаары мөңээ дыка берге турган. Ынчалза-даа именти шын саап өөренириңге өөрүм кыстар болгаш авам мөңээ дыка дузалашкан. Оларның дузазы-биле именти шын, дүрген саварыңга үр болбайн өөренип бергем мен.

Мээң авам Күндел Долзат инек саарында дыка мергежээн кижи. Төрээн колхозумга ол саанчылап ажылдаа-ла ам 13 чыл чедип турар. Ол ам чүгле колхозтуң эвес, харын районнуң дээре саанчыларының бирээзи. Бодунуң саап турары тыва именти ериниң баш бүрүзүнден ол эртиен чылын 1550 литр сүттү саап, районга ийи дугаар черни эдилээзи.

Мен база-ла бодумнуң эш-өөрүмнүң дузазы-биле мергежип өөренишаам, саап турарым инек бүрүзүнден 1333 литр сүттү саап, эрээн эки будуруягчи чедишкинниг болган мен. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери-биле танышкаш, 1963 чылда, чеди чылдың бешки чылында, инек бүрүзүнден 1400 литр сүттү саар деп бедиткен хүлээлгени бодумга алган мен. Ол хүлээлгени чедишкинниг күүседип шыдаар арга менде бүрүн бар.

Бистиң фермавыс коллективи эртиен чылын бодунуң күчү-биле 80 тонна сигенни белеткеп алган. Ол ышкаш силос база-ла четчири-биле белеткеттүүген. Оң түңнелинде бистиң тургузу азыравышаан саап турар бүгү инектеривис хүнде 3—4 литр сүттү дектаамал берип турарлар. Ол ышкаш Далаа Севилбаа, Хувагай Дүмгүр дээш өске-даа эки түңнелдерни чедип ап турар саанчылар бистиң фермавыста база бар.

Улуг байырлаавыс делегей херээженнериниң хүнү — Март 8-ке күш-ажылчы эки белектер-биле ушуражыр дээш бистиң ферманың саанчылары ийи дамдыр күш-биле ажылдап келген. Оң түңнелинде февраль айның сүт саалда планын ферма дыка ажыр күүседткен.

Ындыг болза-даа бистиң чамдык чүгээр ажылывыс-биле чөргелештир, ферманың ажылында бар четпестерни база айытса чогуур. Ферманың чанында четчир санныг силос бар-даа болза, ону бис чүгле саар инектерге чирткеш, өскелериниге бербейн турар бис. Ол шын эвес. Ферма девискээриниң санитарныг байдалы база эки эвес. Ол бистиң боттарывыстың багайывыс-тыр. Чамдык саанчыларның өг-бүле амыдыралының культуразы база ам-даа нуду.

Оон аңгыда фермада тургустунган зооветеринарныг болгумнуң кичээлдери чамдыкта үстүп турар, а колхозта партия, комсомол организациялары олче чогуур кичээнгей саибаан. Ол ышкаш фермада хөй күш үнер ажылдарны механизастаарының айтырыын колхоз баштаар чери шүүлеп шиитпирлеп турар. Оң түңнелинде ферманың бүдүрүп турар продукциязының бот-үнези дыка бедик. Ынчангаш бо бүгү четпестерни үзүткеер дээш чөвөкү үеде шиитпиряыг хемчегларни алыр бис.

К. БАЛЧИТ,
Тес-Хемде Ленин аттыг колхозтуң Сарыг-Булуң сүт-бараан фермазының саанчызы.

Өдүгенниң кызы

(Төкүнүң «Совет Тыва» колхозунуң сураглыг аңчызы Бараан Серенге тураскаатты).

Ак-көк хемниң үзеги дөзү
Аккыр баштыг Өдүгенним
Аңы-меңи арбын көвей
Ачылыг-ла оран ийин.

Бедик черни эзлеп төрээн
Бергелерге торулбас-даа,
Амыр эвес аңчы кыстар
Алдар санай кайы көвей.

Олар харын орлан кыстар
Ойнап-тогланы тургайлар аан.
Онза Серен боду бооргa
Олче көрүн ырлаксаар мен.

В. ТАМДЫҢ-ООЛ.



Кыргыс Балчир-ооловна Долгар РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы деп бедик атты төлептиг эдилеп чоруур башкыларының бирээзи. Кыргыс Балчир-ооловна шынап-ла 20 ажыг чылдарының дургузунда төрээн республиказынга чеже аныяк кадрларны өөредип кижизиткээн дээрил?

Кыргыс Балчир-ооловна чүгле алдарлыг башкы эвес, харын хөй-ниитиниң идепкейлиг ажылдакчызы. Аныяк салгакчыларга бижиг билиг, чаңчылдарны берип турар. хөй-ниитичи идепкейлиг башкызын чадаамачылар эрткен соңгулдада Чадаана хоорай Совединиң депутадынга чаңгыс үнбиле соңгуп алганнар.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Кыргыс Балчир-ооловна Долгар.

Фото В. Лутковтуу.

Төлептиг айбычы

Респотребсоюзтуң экономизи Пригит Зоя мырыңай бичизинде адазезин ышкынган турган. Ынчалзада партия биле чазак ону өскүсүретпээн. Мурнунда Сарыг-Булуң, ам-ги Эрзин школазының 1—10 классчарын ол күрүненин долу хандырылгазынга турган, өөренип дооскан. Моон ужурунда ол Коммунистиг партиязы, Совет чазакты төрээн адазем деп адап турары чөп.

Иргит Зоя бодунуң өөредилгезин уругулчевишаан, 1961 чылда Новосибирскиде садыг институдунуң экономика салбырын чедишкинниг дооскаш, тыва херээженнериниң иштинден эң баштайгы дээди эртемниг экономист болган. Быска хуусаанын иштинде Иргит Зоя практиктиг ажылга бодунуң ажыл-ишчи бедик мөзүлүн көргүзүп турар. Ажыл нарында болза, ол бодунуң бижиг билиин биидилии-биле ажылгаан турарындан бергелерни дургени-биле тиилеп, ам бедик мергежилдиг ажылдакчы апарган. Чоннуң бараанга хереглелерни болгаш салып ап шыдаар аргалыын эки билир апарганы-биле, ол бараан саарылгазының планнаашкынын кандыг-даа чазыг чокка кылып турар.

Бодунуң чүткүлүг ажылдакчызы, идепкейлиг хөй-ниитичизи Иргит Зояны коллективтин кежигүннери хоорай Совединиң депутадының кандидадынга депшидиргеге, март 3-те № 63 соңгулда округунуң бүгү соңгукчулары ону депутатка бир үн-биле соңгаан. Март 8-эки ол бодунуң амыдыралында мындыг чугула болгушкун-биле бо чылын демиглеп турар.

Т. ИВАНОВ.

Кур чер совхозунда

Бистиң чуртка коммунизминиң материал-техниктиг баазазын тургузарының херээнге ажылчы хереженнериниң ролю улам-на өзүп турар апарган. Оон төлергей чижээн бистиң кур чер совхозувуста ажылчы хереженнериниң ажыл амыдыралындан көргүзүп болур.

Совхоз бүдүрүлгезиниң түс-түс ядырларынга идепкейлиг киришпишаан, бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип ап турар мурнакчы хереженнер бисте шынап-ла хөй. Оларның аразында төп шанга үш чыл иштинде үзүктелиишкин чок ажылдап, ай бүрүзүнүн үлүг-нормазын 130 хуудан дулаттайн ажылдап келген О. Санчай, О. Чыккаан, М. Сенгин ышкаш бистиң кайгамчыктыг хереженнеривис бар.

Саанчылардан М. Кара-кыс бүдүн чартык айда саап турар инектериниң баш санындан 303 кг сүттү саап, эки түңнелди көргүзүп келген. Ол ышкаш аныяк саанчылар М. Конгар, О. Анай-Кек, А. Онгар олар сүт саалдазының ийи айлар планын 200—250 хуу чедир күүседип шыдааннар.

Бо хүннерге чедир 100 баш төрүүр хөйлардына чаш хураганнарны менди ап, коданында бар бүгү хөйларын хүр кынгалып турар Д. Долума, М. Оюн, М. Шыр-дулатпайн ажылдап келген О. Санчай, О. Чыккаан, М. Сенгин ышкаш бистиң кайгамчыктыг хереженнеривис бар.

Саанчылардан М. Кара-кыс бүдүн чартык айда саап турар инектериниң баш санындан 303 кг сүттү саап, эки түңнелди көргүзүп келген. Ол ышкаш аныяк саанчылар М. Конгар, О. Анай-Кек, А. Онгар олар сүт саалдазының ийи айлар планын 200—250 хуу чедир күүседип шыдааннар.

Бо хүннерге чедир 100 баш төрүүр хөйлардына чаш хураганнарны менди ап, коданында бар бүгү хөйларын хүр кынгалып турар Д. Долума, М. Оюн, М. Шыр-тын дээш ышкаш сураглыг малчын хереженнерниге совхоз чоргаарланыр. Совхозтуң тургустунган хүннеринден эгелеп бо үеге чедир уруглар яслизиниң поварынга үзүктел чок ажылдаан келген Екатерина Мазуринаны бисте ам танывас кижи-даа чок, ажылчыннар ортузунда ол аажок хүндүткелиг.

Садып алыкчыларның хереглелерин чөп хандырар, культурлуг, ээлдек садыглаарының талазы-биле чем магазинниң садыгжыны С. Дежитмаа база-ла бисте мурнакчы хереженнерниң ишчилериниң бирээзи. Бараан саарылгазының ай болгаш квартал планнарын ол 175—200 хуу чедир күүседип турар. 30 ажыг чылдарның дургузунда аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзу-биле кижизидерниниң чагаа хереженге бодунуң күш-ажылын бараалгатакан Зоя Даниловна Сапогова совхоз школазында ам-даа ажылдавышаан.

Бистиң совхозтуң ажылчы хереженнери делегей хереженнерниниң байырлалы — Март 8-эки бөгүн политиктиг болгаш будуруягчи улуг чедишкиннерниг уткуп турар.

С. МОНГУШ-ООЛ,
«Тиилелге» совхозта хереженнер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.

ӨӨРҮШКҮВҮС УЛУГ

Бистиң ие хереженнерниң, оларның ажы-төлүүн дутайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салышкынынга өөрүп четтиргенимни илередиптер сөс тыппас-тыр мен.

Бистиң колхозта хөй уруглардыг нелерним бирээзи мен. Бодумнуң өг-бүлемнин дугайын маңаа чугаалап көрейн. Мээң уругларым чеди. Оларның 4-ту Мугур-Аксы школада өөренип турар, он улуу 6-гы класста. Чеди харлыг уругум биле алды харлыг оглумну уруглар садында хүлээп алган, оларым ында күрүненин халас хандырылгазында төрээн ада-иезинин эрге-чассыг ходунда чүве дег азырадып, культурлуг ажылчанга өөренип, доругуп турарлар. Уругларывыстың эң бичези бодувуста.

Бистиң өг-бүлевис 9 чыдын дургузунда колхозтуң хөюн каларын келген. Бир эвес бистиң ажы-төлүвүстү шак мынчаар өөредилгеге, күрүненин халас хандырылгазынга албаан болза, ниитинин хөй хөюн малдан өстүрер аргавыс чок турган иймек. Ам бистиң өг-бүлевис чыл-чылда колхозка хөй хураганны өстүрүп, хөй дүктү кыргын берип турар.

1962 чылда бистиң көргүзүүвүс мындыг болган: чүс хөйга онаалтыр 100 хураган, хөй бүрүзүнден 2 кг ажыг дүк алынган. Бо чылын чаа тургустунуп турар № 1 хөйжу бригаданың составынга кирип, бодувустун онаалткан коданывыстыя талавыбиле 100 хөйга онаалтыр 100 хураганны, хөй бүрүзүнден 2 килограммдан эвээш эвес дүктү алыр дээш ажылдап турар бис. Бистиң бо хүлээлгевис чүгле күүсеттинер эвес, харын ажыр күүсеттинериниң барымдаазы бар. Хөйларывыстың күжү эки болганда, хөй дүк черле алдынар. Февральдың өгеминден бээр хөйларның оолдаашкыны массалыг болуп, ийи чүс чыгаа хөй төрээн. Шүүлү хураганнарны менди ап турар бис.

Ийи бодувустуң ажылдаан ажывыс болгаш хөй уруглардыг дээш күрүненин берип турар дузаламчызы катай айда 200 рубль ажыл турар. Ол дээрге бистиң өг-бүлевистиң хереглелиниге бүрүн четчир. Партията болгаш чазакка база катап өөрүп четтиргенимни илередиптээн, ниитинин малын өстүрер дээш, уругларывысты коммунизмниң тургузукчулары кылдыр доруктуруп кижизидер дээш бар-ла күжүвүс-биле ажылдаарывысты үлүлээнип тур мен.

Х. ДОЛГАР,
Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» колхозунуң хойжузу.

Чедиишкинниг ажылдаарын күзээл!

Харжаан долгандыр кызыл дилиндектиг чүгү машиназын башкарган, ёрес кыс Тываның бүгү-ле районнарын кезиди, бо-ла хөөмейледип чоруурун көөр силер. Ол болза респотребсоюз АТК-зының эки чолаачыларының бирээзи Л. Перепелица-дыр. АТК-га ол үр чолаачылап келген, а оон машиназы оруска үрелген турганын кым-даа көрбээн. Чүге дизе, машинаны ол кончуг эки билир, үнериниң мурнунда ону бодуныг септээш, каш катап хынап-хынап алгаш, ам хаптар кижи болгай.

Ол мергежилдиг чолаачы чеди чылын дөртку чылының бүдүрүлге планын тонна-километр талазы-биле 155 хуу, а тонна талазы-биле 176 хуу күүсеткеш, ол коллективке социалистиг чарыштың шылгаракчызы болган. Делегей хереженнериниң хүнү — Март 8-ке турасказткан күш-ажылчы эзлчетте кирбишаан, эң Перепелица январь, февраль айларның соөртүлге планын 181 хуу күүседип, бодунуң байырлалынга толептиг ужуражыр турар.

Күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш ол өрестиг чолаачы кыс ортектиг белектерни каш катап ап, респотребсоюз баштаар черинин Хүндүлел самбызынга хөй удаа мактатакан. Моон соңгаар улам чедишкинниг ажылдаарын анаа Март 8-эки таварыштыр чүректиг ханызындан күзээлиңер!

Т. ИВАНДЕЕВ.

Биске онзагай байырлалдыг хүн



Бистиң чуртувуста ажылчы хереженнер, ие хереженнер бүрүзү бүгү-ниитиниң хүндүткели, сагыш салышкыны-биле бүргеткен. Ол дугайын мындыг чижектерден көрүп болур. 5 миллион ажыг школа назы четпээн чаш кижилер чуртуун уруглар яслиериниде, садыгларында өзүп турар, чүгле школа-интернаттарда бешки чартык миллион уруглар өөренип, чуртталып турар, а Кызылдың 26 уруглар албан черлеринде 2200 чыган бичии чаңгыр кижизип, өөренип турар болгаш оларның келери ниитиге ажыктыг күш-ажылга иденкейлиг киржип болур аргалыг апаргынар.

Боттарывыстың политиктиг болгаш демократтыг улуг өрелериниве дээш хереженнер бистер канчан чөргээрланнас бөөр бис! 32 ажылчы хереженнер Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарыны болуп турарын, март 3-те Кызыл хоорай Совединиң депутаттарынга 54 хереженнер соңгутканын, ол болза бүгү депутаттарның 40 чыган хуузу болуп турарын манаа чижек кылдыр чугаалаарга-ла четтир. Чүгле моон алган өөрүг-биле ам-даа ийи-үш удаа бир дээш, мээдиреп ажылдап турар бистиң хереженнеривиниң ол чедишкиннерге киирген улуг-хуузу биче эвес.

Күш-ажылчы кайгамчыктыг түңнелдерни бөргүүп, хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киржип турар мурнакчы хереженнер бистиң Кызылда дыка көвей. Оларр бо хүнгү байырлалга төлептиг ужуражыр турарын дендеглээри бедик көргүзүглерни чедип ап

Кичээнгейни—малчыннарның амыдырал-чурттаалгазынче

Чоокта СЭКП-нин Тес-Хем комитединиң II-ги Пленуму болуп эрткен. Пленумнуң киржикчилери СЭКП-нин Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирлериниң болгаш партия эге организацияларының сорулгаларының база агротехниканы болгаш техниканы өөренир талазы-биле ажыл районда кандыг чорупп турар дугайын чугаалашкан.

Партия комитеди кодээ ажыл-агыйның улам ынай хөгжүдер, үлетпүр болгаш тудуг организацияларының ажылынга партийжи удуртулганы эде тургузар, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг амыдыралын экижидер талазы-биле бичее эвес ажылдарны кылган.

СЭКП-нин XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-нын март Пленумунуң кодээ ажыл-агыйны көдүрер талазы-биле тооуглуг шиитпирлерин амыдыралга күүседир талазы-биле районнуң коммунистери болгаш бүгү ажыл-ишчилери 1962 чылда чамдык чедиишкиннерни чедип алганын партияның район комитединиң секретары илеткелчи эш М. Кызыл-оол болгаш санал берген эштер демдеглээн. Районнуң ажыл-ишчилериниң кызымак күш-ажылының түңнелинде район күрүнеге тараа, эът болгаш сүт садар хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүсеткен.

Оон-биле чергелештир илеткелчи районнуң ажыл-агыйларында улуг четпестер барын демдеглээн. Колхозтарда, совхозта мал ажылдакчыларының амыдыралын экижидер талазы-биле кичээнгей багай болуп турарының түңнелинде оларның 85 хуузу ам-даа өглерде чурттавышаан турар.

Малчыннар ортузунга садыг ажылын райпо баштаар чери (даргазы эш Шойлаа) четпес тургускан. Райпонуң автолавкалар садыгжылары малчыннарга үргүлчү барып, амыдыралдың чугула бараанналын садыглаарының орнунга арага садыглап турарын санал бергеннер шыгтыы шүгүмчүлээннер.

Чоннуң чагыдып алган солун, сеткүүлдерин өй-шаанда чедирип бээр ажыл районда багай тургустунган. Чижээ, О. Шынаа, Ү. Шынаа ышкаш ырак черлерде чурттап турар мал ажылдакчылары чагыдгаларын онза озалдаашкын-биле ап турарлар.

«Ак-Эрик» колхозта 2 почтачы тургузуп каан болза-даа, ол колхозтуң малчыннары почтаны өй-шаанда албайн турар. Самагалдайның культура бажыңы культураның ёзулуг одаа болбаан. Оон эргелекчизи эш Саян-оол, культура килдизиниң эргелекчизи эш Ширнен культура албан черлериниң ажылын экижидер дээш тодаргай хемчеглер албайн турар.

Илеткелчи болгаш санал бергеннер моон соңгаар ап чорудар хемчеглерге тодаргай доктаажаннар. Чижээ, райпо төвүнге чоокку үеде 2 чедир ниитиниң чемненилге черлерин тургузар, ол ышкаш колхозтар төптеринге аалчылар бажыңнарын, столоваяларны ажыдар. Малчыннарның культурлуг амыдыралын экижидер талазы-биле хемчеглерин күштелдирип, үлетпүр комбинадынга шкафтар ышкаш чугула бажың херекселдерин чагыг ёзугаар кылдырар.

Усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр районнуң ажыл-ишчилери бо чылын күрүнеге садар ниити пландан дашкаар 5 тонна 750 кг дүктү, 13 тонна эътти, 57,5 тонна сүттү, 235 тонна тарааны садар деп хүлээлгени алганнар. Ону чедиишкинниг күүседири дээш чон ортузунга партийжи-политиктиг ажылды күштелдирериниче парторганизациялар улуг кичээнгей салырын пленум айыткан.

«Чаа орук» колхозтуң партия организациязының секретары эш Дамчай бодунуң саналынга бо 1963 чылда колхоз малчыннарга херек 22 чурттаалга туттугларын кылыр, чунар бажыңны 3-түү, 2 кызыл булуңнарны тудар. Оон-биле чергелештир тудуу чедир кылдынмаан 12 бажыңнарны чедир кылырын доозар. Оон ынай, «Чаа орук» колхозтуң төвүнге хлеб быжырар черни тургузарын колхозчулар каш чылдар дургузунда негеп турда, Эрзинде сельпо (даргазы эш Ширин) херекке албайн турарын эш Дамчай шүгүмчүлээн.

ВЛКСМ-нин Тес-Хем комитединиң секретары эш Ф. Дажы бодунуң саналынга малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидер сорулга-биле комсомолчу-аныяктарның күжү-биле үш хойжу бригадаларның төптерин тургузуп, 4 кызыл булуңнарны, 4 библиотекаларны организастаар деп чугаалаан.

Эш Дажы оон ынай, чамдык колхоз даргалары күш-культура болгаш спорт ажылын сайзырадырынга материалдыг дуза көргүзеринден ойталап турарын шүгүмчүлээн. Чижээ, «Ак-Эрик» колхозтуң даргазы эш Сарыглар спорт херекселдери садып алырынга акша бербээн. Ынчаарга, ол колхозта аныяктарның спорт талазы-биле негелдези улуг болуп турар.

Парткомнуң пленумунга боттарының саналын берген районнуң прокурору эш Мижит, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң депутады, «Тес-Хем» совхозтуң № 2 хойжу бригадазының бригадири эш Дембирел, райкүүском даргазы эш Бегзи, «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжу бригадазының бригадири эш К. Белчир болгаш Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы эш В. А. Соколов олар малчыннарның материалдыг, культурлуг амыдыралының хандырылгазын улам экижидер талазы-биле сорулганы дүрген шиитпирлээриниче ажыл-агый удуртукчуларының, хөй-ниити организацияларының кичээнгейин угландырган.

Т. ДОЮНДУП.
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

РЕПОРТАЖ

УСТЬ-ЛАБИНЧИЛЕРНИҢ КЫЙГЫРЫЫ-БИЛЕ

Ол—ёзулуг коммунистиг-дир



Кубань колхозчуларының патриотчу эгелээшкининиң дугайында медээни радио дамчыштыр чарлаптары билек «Өөк» совхозтуң механизаторлары ол дугайында чугаалажы бергеннер. Олар ук эгелээшкинниң деткиирин, кодээниң ажыл-ишчилериниң Бүгү-эвилел чарыжынга киржирин бир үн-биле шиитпирлээн. Машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи, дуржулгалыг тускай эртемден Аркадий Данилович Доболов мынча деп чугаалаан:

— Чеди чылдың бешки чылында чаа, бедиткен хүлээлгелерни алырынче усть-лабинчилер кыйгырып турар болгай, ынчаарга бис чүнүң-биле харыылаар бис?..

Чогаадыкчы бодалдар эгелээн. Мастерскаяда ажыл-херек эки чорупп турган. Септезе чогуур 57 тракторларның 43-жү февраль 1-ге чедир септеттинген турган.

Кодээ ажыл-агыйның өске чепсек-херекселдериниң: сеялкаларының, плугларының, лущильниктериниң, кожугларның септелгези база багай эвес. Септелгениң бүгү ажылдарын соңгулдаа хүнүнге чедир колдуунда доозар кылдыр алдынган хүлээлге күүсеттинеринге мастерскаяның коллективи чигзинмейн турган. Өөктүң септекчи механизаторларының сөзү ээлеттинген.

Механизаторлар шынап-ла шудургу ажылдааннар. Делгем билиглиг механизаторлары Иван Быков, Федор Дуюн, Алексей Купченко, Анатолий Мешеров олар септелгеге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар чоруктуң үлегер-чижээн көргүскеннер. Оларның көргүзүү ай бүрүзүнде 130-133 хуу болуп келген.

— Бот-боттарынга коммунистиг ёзу-биле дузалажып, тиилелгени чедип алырын усть-лабинчилер саналдап турар. Ынчангаш кожавыста «Халың» колхозтуң механизаторларынга шефтээр саналды үндүрүп тур мен — деп Федор Дуюн чугаалаан.

Шынап-ла мурнуку чылдарда дүжүт ажаап алыышкынының изиг-түлүк үезинде «Өөк» совхозтуң механизаторлары «Халың» колхозтуң ховуларынга комбайннарны башкарып, хадыңчыларга дузалап турган. Ону ам улам калбартырын шиитпирлээн.

Септекчи механизаторлар бодунуң мурнакчы бүдүрүлгечизи Федор Дуюнуң саналын изиг-биле деткээн болгаш ол дугайын хадыңчыларга дыңнаткан. Олар кожазында механизаторларның саналынга аажок өөрээн. Бир эвес херек апарза олар боттары база чүнүң-биле-даа дузалаарын аазааннар.

Бот-боттарынга коммунистиг ёзу-биле дузалажыры ол-ла дораан эгелээн. Септелгениң изиг-түлүк үезинде хадыңчылар «Өөк» совхозтуң механизаторларындан дуза дилеп, каш удаа кээп турган. Совхозтуң механизаторлары каңнаар, үттээр, өрүмнээр ажылдарны колхозка хөй удаа кылып берген. Артык кезектерни бот-боттарының аразынга удур-дедир солчуп турар.

Өөкчүлер тарылга мурнунуң хүннеринде колхозчуларга улуг дуза көргүзер, хамыктың мурнунда часкы хову ажылдарынга техниканың белеткелин хынаарын организастаар, элээн каш катап ужуражып, мурнакчы дуржулганы солчур, техниканы кандыг арга-биле эки эдилээрин сүмележир деп турар.

Бо чылдың дүжүт ажаап алыышкынының үезинде совхозтуң механизаторлары колхозка база дузалаар деп турар. Совхозтуң мурнакчы комбайнерлери Георгий Черноусов болгаш Виктор Изосимов байлак дуржулганы мөөңнеп алган, оларның кайызы-даа эрткен чылын 500-500 гектар тараа культураларын кестирип ажааганнар. Олар техниканы бүдүрүкчүлүг, камныг эдилээринге колхозтуң механизаторларын өөредир.

— Бот-боттарынга коммунистиг ёзу-биле дузалажыры бо чылын бистиң хүлээлгелеривиске кол черни ээлээн турар — деп МТМ эргелекчизи Г. М. Доболов бадыткап турар.

«Өөк» совхозтуң септекчи механизаторлары эки, шын саналды үндүргеннер. Чүге дээрге бот-боттарынга коммунистиг ёзу-биле дузалажыры бүгү улустуң улам калбарып турар чарыжының боттуг шынары болгай. Өөкчүлериниң үлегери-биле өске мурнакчы ажыл-агыйлар хожудап турар ажыл-агыйларга шефтеп, оларны мурнакчыларның деңнелинге чедир көдүрерин практикалаза чогуур.

К. БЕЛОВ.

Чурукта: «Өөк» совхозтуң мурнакчы механизаторлары Иван Быков болгаш Федор Дуюн. Фото авторнуу.

БАР АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛААП ТУРГАШ...

Бистер, совет херээженнер кайгамчыктыг аас-кежиктиг үеде чурттап турар-дыр бис. СЭКП-нин Программазы коммунизмче орукту биске чырыдып турар. Ажылдаар, өөренир, дыштаныр эрге бисте. Партияның, чазактың киже дугайында сагыш салыышкыны онза улуг. Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» кодээ ажыл-агый артелиниң херээженнери колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында идепкейлиг киржип турар, оон иштинде Арыг-Баштың сүт-бараан фермазының саанчылары усть-лабинчилерниң кыйгырыын изиг-биле деткээн бис. Чуртка тараа, мал продуктуларын бүдүрери, күрүнеге садарын көвүдедир дугайында бүгү улустуң социалистиг чарыжынга кодээниң бүгү ажыл-ишчилерин олар кыйгырган.

Колхозунга 4 чыл дургузунда саанчылап келдим, бистиң фермага бүрүнгү чылын-на электросаалданың установказын тургусканы саанчыларның күш-ажылын чиигеткен. Бир үгда сес инекти саалтар электри аппараттар бар. Усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр 1963 чыл дургузунда инек бүрүзүнден 1760 кг сүттү саап алыр деп социалистиг хүлээлгени алдым, январь 1-ден эгелээш февраль 20-ге чедир 12 саар инектен ниитизи-биле 2 тонна 754 кг сүттү саап алган мен. Бүгү-делегейниң ажылчы херээженнериниң хүнү—Март 8-ке мээң күш-ажылчы белээм ол болур.

Чыл келген тудум-на сүт саалдазын көвүдедип келген мен. Ферма мал чемнериниң курлавыры-биле (силосден аңгыда) багай эвес хандыртынган. Саар инектерниң чемгерилгезин баксыратпас, а харын экижидер дугайында саанчылар боттарывыстың социалистиг хүлээлгелеривисте айыткан бис. Хүлээлгени саазын кырынга болдурбас төлээде, инек бүрүзүн хүнүн-не чеже хемчээлдиг, кандыг чемнер-биле кайы-кайы шактарда, канчаар чемгерериниң болгаш суггарарының доктааттынган чурумун хажытпайн, хүн санында күүседип турар бис.

Инектеривистиң хөй кезии ам-даа төрүвээн, олар кажан шупту бызаалаптарга, саап алыр сүт дыка көвүдээр. Хамык ужур чемгерилгени, ажаалганы бүгү-ле болдунар аргаларны херээлеп тургаш, улам-на экижидеринде.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер хемчеглер дугайында амгы үеде тодаргай хемчеглерни ап турарынга саанчылар улуу-биле өөрээн бис. Малчыннар дээш ол хире сагыш салыышкыны турда, аңаа харыы кылдыр бодувустуң ажыл-херээвисти моон соңгаар улам-на экижидер ужурлуг бис.

Александра КУЖУГЕТ,
«Искра» колхозтуң саанчызы, Тыва АССР-нин Дээди Совединиң депутады.

Үлүг-хуувус кирип турар

Хараал-Тейде төп сүт-бараан фермазының саанчылары бистер бөгүнгү Март 8-ке кажангызындан-даа артык өөрүшкүлүг, чоргааралдыг ужурашкан бис.

Ол дээрге күш-ажылчы чедиишкиниивистиң, амыдырал-чурттаалгавыстың деңнелиниң чылдан чылче улам өзүп, экижип турары-дыр. Коммунизм тургузуушкунунуң шалыпчы участогунуң ажыл-ишчилери болуп, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедиринге «далайга дамды-даа бол немере» дээн ышкаш, улуг-хуувусту кирип турарынга чоргааралыныр бис.

Эрткен чылын бистиң «Чодураа» колхоз күрүнеге 100 тонна сүт садар хүлээлгезин 112 тонна кылдыр күүсеткен. Ол болза, малчыннар бистерниң ажылывыстың үре-түңнели-дир. Эрткен чылын мензэ быжыглаан инектерден 16800 кг сүттү саап, инек бүрүзүнге оналаштыр өртумаа-биле 1400 кг сүттү сагган мен.

Ам мээң бөлүк инектеримниң 5-жи өолдаан. Оларны хайлактап саап турар мен. Эки чемгерип сагганда оларның бирээзи хүнде 6—7 литр сүттү ам безин берип турар. Бызааларымны эки ажаап турар мен. Бо чылын бир инекке оналаштыр 1600 кг сүттү саарын хүлээндим.

Бөгүнге мээң бир улуг өөрүшкүм болза бодуум комсомолчу саанчы мени чоокта чаа болуп эрткен соңгулдада Самагалдай кодээ Совединиң депутадынга соңгуп, улуг идегелди көргүскени болур.

Бистиң ферманың бүгү саанчылары, кадарчылары быжыг эп-найыралдыг, чаңгыс аай күзел-сорукуглар. «Шупту—чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш» деп принцип-биле ажылдап, чурттап турар бис.

Усть-лабинчилерниң үлегерин эдерип, 1963 чылда улам эки ажылдаары, чаа күш-ажылчы чедиишкин дээш, Ленин аттыг колхозтуң Сыын-Мыйыс төп сүт-бараан фермазының чарышка кыйгырган бис.

Бөгүн ол чарыштыг эштеривиске Март 8-тиң изиг байырын ферма коллективиниң өмүнээзинден дамчыттым.

ОЮН КИМ.
Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң саанчызы.

АГИТПУНКТ

Улуг-Хем районда «Чодураа» колхозтуң төвүнде агитпункт көрүштүг дериттинген. Чаа солуннар, журналдар, өске-даа чугула материалдар байлак салдынган. Кижилерни ажылышче улам сорук кирип турар кескү агитация база эки шиметтинген.

Мону организастап кылырынга агитпунктуң эргелекчизи Сат Зояның активке дааңгаш эки ажылдааның парторганизация үнелеп турар. Агитаторларның доктаамал дежурный ээлчээ ажылдап, аңаа келген ажыл-ишчилерге тайылбырны кылып, оларның тургускан айтырыгларынга чедингир харыыны берип турар.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Мурнакчы чолаачы

Екатерина Менгубаева респотребсоюз АТК-зында хөй чыл стажтыг, мурнакчы чолаачыларның бирээзи. Машинаны эки билир болгаш камныг эдилеп чорууруңдан ол чаңгыс-даа катап озал-ондак кылып, орук чуруму үреп көрбээн.

Эш Менгубаева бодунуң техниктиг билиин болгаш байлак дуржулгазын аныяк чолаачыларга үргүлчү дамчыдып берип, оларны сагыш човангыр өөредип келген. Оон чолаачыга өөреткен кижилери коллективте болгаш республикада конуг хөй.

Хоочун чолаачы Е. Менгубаева ажыл нормазын үргүлчү-ле ажыр күүседип турар. 1962 чылдың планын тонна талазы-биле 111 хуу, тонна-километр талазы-биле 115 хуу күүседип, АТК-нын мурнакчы чолаачыларының санынга кирген. Херээженнерниң байырлалы Март 8-ке чедиишкиннинг ужуражыр дээш күженишкиннинг ажылдааның түңнелинде январь, февраль айларның бүдүрүлге планын ол 129 хуу күүсеткен.

Бодунуң кызымак ажылы-биле эш Менгубаева коллектив кежигүннериниң хүндүткелин чаалап ап, эртектиг чүүлдер-биле хөй удаа шаңнадып келген.

И. ДОРЖУ.

Хүлээлгени алган

Таңды районда «Межегей» совхозтуң Шоол-Бажының малчыннары боттарының ниити хуралынга усть-лабинчилерниң кыйгырыын изиг-биле деткившаан, малдың продуктулуг чоруун көвүдедириниң болгаш баш санын өстүрериниң талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Чижээ, хойжулар К. Сюрюнжап 100 хойдан 120 хураганы ап, хой бүрүзүнден 2,7 кг дүктү, О. Сыраг 120 хураганы алдышаан, 3 кг дүктү кыргып алырын, О. Баазы-Сагаан биле С. Төкел-оол 100 хойдан 105 хураганы менди алырын хүлээнгеш, амгы үеде онза кызымак ажылдап турарлар.

Т. ТАЖИ-САМБУ.

Бирги сессияларны бедик деңнелге эрттирер

Советтерниң сессиялары — оларның ажыл-чорудулгазының кол организастыг хевири, күрүнени эргелеп башкарарда ажылчы чоннуң коммунистиг школазы болур. Ынчангаш, Советтерниң сессия бүрүзүн организакчы болгаш кижизидилге ажылының ёзулуг трибуназы болдурун, бедик идей-политиктиг деңнелге эрттирери чер-чер Советтериниң күүскомнарының чугула сорулгазы болуп турар.

Манаа хамаарыштыр, бистиң республиканың район, хоорай, кодээ болгаш суур Советтеринге болуп эрткен соңгулда-биле холбаштыр оларның бирги сессияларын эрттирер чурумунуң дугайын Советтер ажылдакчыларынга допчузу-биле тайылбырлаары чугула.

Советтерниң бирги сессияларын чер-черде партия организацияларының удуртулгазы-биле мурнуку чыыштың соңгаан күүскомнары белеткээр. Чер-чер Советтериниң бирги сессиялары соңгуткан депутаттарының бүрүн эргезин хынап бадылааштан, күүсекчи комитеттерин соңгуп, доктаамал комиссияларны тургузар болгаш оларның түс-түс составын соңгуур. Кызыл хоорай болгаш районнар Советтери оон-биле кады боттарының килдистериниң эргелекчилерин бадылаар.

Бирги сессияларга районнуң, хоорайның, кодээниң болгаш суурнуң амыдыралынга чугула ужур-дузалыг ажыл-агый, культура-амыдыралдың кайы-бир айтырыын чугаалажып турганын практика база херечилеп турар. Чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң чугула сорулгазы болза соңгукчуларның берген чагыгларын, саналдарын мөөңнеп чыгташ, хүлээп алдынган чагыгларны күүседир талазы-биле хемчеглерин соңгаарлатпайн ажылдап кылыр болгаш оларны бирги сессияларга бадыладыры болур.

Советтерниң бирги сессиялары болза чүгле организастыг сессиялар болур эвес, харын база күрүнениң улуг ажыл-херээн чугаалажып шиитпирлээр ажыл-ишчи сессиялар болур төлээде, оларны аки белеткелдиг, бедик организастыг болгаш идей-политиктиг деңнелге эрттирери дээш, Советтер ажылдакчыларының оперативтиг, улуг күженишкиниг ажылдаары негеттинип турар. Практикадан ап көөрге, соңгулда эрткен соонда районнар Советтериниң сессияларын 20 хонуктан орай эвесте, хоорай Совединиң — 15, кодээ болгаш суур Советтериниң — 7 хонуктан орай эвесте эрттирген турар ужурлуг. Депутаттарга чарлал чедирип, айтырыгларны белеткээринге бо хуусаа канчап-даа четчир.

Бирги сессияларга тургузар айтырыгларны белеткээринге, өске сессиялар-биле бир дөмей, мурнуку чыыштың депутаттарын, совет, хөй-ниити активтерин калбаа-биле киириштирери чугула.

Советтер ажылының практиказында доктааттынган чаагай чаңчылды ёзугаар, бирги сессияны депутаттарның иштинде эң улуг назылыг кижилер эге сөстү чугаалааш, ажыдар. Сессияның хуралдарын удуртуп чорудар кылдыр сессияның даргазы биле секретарын соңгуурун база-ла ол улуг назылыг депутат удуртур.

Оон дараазында айтырыгларны чарлаарын, чугаалажып, шиитпирлээрин сессияның даргазы удуртуп башкарар. Баштай сессияга чугаалажыр айтырыгларны, сессияның ажылдаар чурумун бадылап алыр. Оон дараазында, соңгуткан депутаттарның бүрүн эргезин хынааш, оон түңнелин сессияга илеткеп киирери-биле мандат комиссиязын соңгуур ужурлуг. Ол комиссияны ук Советтиң бүрүн эргезиниң бүгү дургузунда ажылдаар кылдыр соңгуур. Комиссияга каш депутат соңгуурун совет боду доктаадыр.

Мандат комиссиязы сессияның өске айтырыын (ажыл-агый, культураның) чугаалажып турда, а ындыг айтырыг чок таварылгада, мандат комиссиязы болза ук сессияны түр часпарладыпкан үеде ажылдааш, болунуп саналдарын сессияга киирип бадыладыр. Мандат комиссиязының илеткелиниң талазы-биле сессия тускай шиитпирни хүлээп алыр.

Бирги сессияларга шиитпирлээр эң харысалгалыг айтырыгларның бирээзи болза, чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттерин соңгууру болур. Күүскомнарны каш кижи составтыг соңгуурун совет боду шиитпирлээр. Бистиң республиканың Советтериниң практиказындан ап көөрге, күүсекчи комитеттерин даргазы, даргазының оралакчызы, секретары болгаш 2-4 кежигүннерни составтыг соңгуп турар. Чамдык улгаттыр каттыштырган Советтерге хамаарыштыр Советтерниң көргени ёзугаар оларның күүскомнарының кежигүннериниң саны көвүдээн туруп болур.

...«Советтерниң сессияларын күүсекчи комитеттерниң планнаан хемчеглерин анаа-ла байырлал болгаш ёзулал хевири-биле чүүлзүнүп көөр дээш эвес, а ...район, хоорай, кодээниң база суурнуң ажыл-агый, культура-амыдыралының чугула айтырыгларын ажыл-ишчи ёзу-биле бүгү талалыг чугаалажып шиитпирлээр дээш чорудар ужурлуг» — деп, Советтер ажылының дугайында бодунуң доктаалынга СЭКП ТК айыткан. Бистиң республиканың чер-чер Советтериниң ам болур бирги болгаш дараазындагы сессиялары партияның бо чугула айтыышкынын чайгылыш чокка барымдаалап эрткен турар ужурлуг.

Ынчангаш бирги сессияларга күүсекчи комитеттерни соңгуп, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң кайы-бир айтырыын чугаалажып турда депутаттар Совет, ажыл-агый органнарының, оларның удуртукчуларының ажылында бар четпестерни шынгыы шүгүмчүлеп, оларны чайладыр талазы-биле боттарының үнелиг саналдарын бээр ужурлуг.

Оон ынай, бирги сессиялар чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларын тургузар. Олар болза ажыл-агый болгаш культура-политиктиг сорулгаларны удуртурда, база массалар ортузунга хүн бүрүнүң организакчы ажылдарын чорударда Советтерге болгаш оларның күүскомнарынга боттуг дузаны чедирер хүлээлгелиг. Оон ужурунда, оларны тургузуп, оларның составын шилип, түс адырларга таарыштыр соңгуурунче онза кичээнгейни салыры чугула. Чогум кандыг-кандыг, чеже комиссияларны тургузарын Совет черниң онзагай байдалынга таарыштыр база ук Советтерниң депутаттарының санын барымдаалап турган, Совет боду шиитпирлээр. Доктаамал комиссиялар Советтерниң органнары болган ужурунда оларны соңгуур.

Ажыл-херектиң чедиишкинниг болуру удуртулгадан улуу-биле хамааржыр болгай. Ындыг чүве болганда, комиссияларның даргаларын шын шилип, хөй-ниитиниң ол чугула хүлээлгезин аки күүседип шыдаар, дуржулгалыг депутаттардан соңгууру чугула болуп турар. Ынчаарга, район, хоорай, кодээ болгаш суур Советтериниң күүскомнары доктаамал комиссияларның ажылынга практиктиг дузаны көргүзүп, олар-биле хүн бүрү харылзаалыг ажылдаар хүлээлгелиг.

Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң бирги сессиялары күүскомнар биле доктаамал комиссияларны соңгуп тургузары-биле кады, килдистер эргелекчилерин база бадылаар. Бо айтырыгны шиитпирлээринге депутаттарның идепкейлиг киржилгези улуг ужурлуг. Чүге дээрге, килдис эргелекчизинге бадылаттырар кижилерниң адресинге болган шүгүмчүлелдер болгаш саналдар оларның харысалгазын улам бедидер болгаш килдистерниң ниити ажылын экижидеринге дузалаар.

Республиканың чер-чер Советтериниң күүскомнарының сорулгазы болза бирги сессияларга чугаалажыр бүгү организастыг-даа, ажыл-агыйлыг-даа айтырыгларын баш бурунгаар, эки бодамчалыг белеткээри, сессияларның болур черлерин, хүн, шагын депутаттарга каш-каш хонук бурунгаар чарлап дыңнадыры, сессияга депутаттарның үштүң ийизинден эвээш эвезиниң олуржуруун хандырып, сессияны доктааттынган чурум ёзугаар бедик организас-техниктиг деңнелге эрттирери болур.

Манаа холбаштыр, мурнуку чыыштарның бирги сессияларынга болгулап турган чамдык аллагдалдарны демдеглээри чугула. Оларның чүгле кол-колун ап көрээлинер.

Бистиң республиканың дыка хөй кодээ Советтери, харын-даа чамдык район Советтери безин күүскомнарны соңгуп тургаш, оларның даргаларын, даргаларның оралакчыларын болгаш секретарьларын түс-түзүнда аңгылап соңгаан хиризинде-ле күүскомнарның кежигүннериниң даңзызынга оларны киирбеш, соңгуп турган фактылар бар. Ол болза РСФСР-нин Конституциязының 81 чүүлүн база Тыва АССР-нин күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш күрүне эргелелиниң органнарының дугайында хоойлузунуң 20 чүүлүн хажыдып турар шын эвес чүүл-дүр. Чүге дээрге, күүскомнуң даргазы оон даргазы боордан башка, күүскомнуң кежигүнү эвес-ле болгай. Ол ышкаш дарганың оралакчызы — оралакчы, а күүскомнуң секретары секретарь кылдыр соңгуттурар болгаш ынчаар артар ужурлуг.

Өске таварылгада, бир депутатты күүскомнуң-даа, доктаамал комиссияның-даа кежигүнү кылдыр соңгуп турар чүүлдер бар. Ол канчап-даа болбас. Чүге дээрге күүском биле доктаамал комиссия дээрге, оларны соңгуттурганы Советтиң ийи аңгы органы болур. Ындыг чүве болганда ол Советтиң бир депутады оон ийи органының кежигүнү боор болбас. Бисте болза чамдыкта күүскомнуң кежигүнү, азы оон даргазының оралакчызы кижи доктаамал комиссияның даргазы сүг болгулаар таварылгалар бар. Ылангыя Тожу районнуң кодээ Советтеринге ындыг чүүлдер болгулап турган. Ол шын эвес байдалды ам болур бирги сессияларга канчап-даа болдурбас херек. Доктаамал комиссиялар Советтерниң органнары болганының ужурунда, оларның кежигүннеринге чүгле депутаттарны соңгуур. А бистиң чамдык Советтеривисте болза комиссия кежигүннеринге активчилерни база соңгуп турар чүүлдер бар. Ол шын эвес. Активти доктаамал комиссияларның ажылынга киириштирери черле чоп, харын калбаа-биле киириштирер херек. Ынчаарга, оларны соңгувас, а комиссияларның ажылынга аңаа киириштирер ужурлуг.

Организастыг айтырыгларга «соңгуур», «бадылаар» деп сөстерни ылгавайн, соңгуур дээр таварылгада бадылаар азы бадылаар дээр таварылгада соңгуур деп документ тургузар чүүлдер Советтерниң кол нурууну зунда болдунуп турар. Ынчангаш Советтер ажылдакчылары кымны соңгуурун, кымны бадылаарын билип алыры чугула. Чижээ, ам болур бирги сессияларга күүскомнарның даргаларын, даргаларның оралакчыларын, секретарьларын болгаш күүском кежигүннерин база доктаамал комиссияларның даргаларын болгаш кежигүннерин бадылавас, а соңгуур ужурлуг. Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң сессиялары боттарының күүскомнары биле доктаамал комиссияларының түс-түс составын соңгааш, а килдистериниң эргелекчилерин бадылаар апаар. Чүге дээрге килдис болза Советтиң соңгулдалыг органы эвес.

Адактың соонунда, сессияларның документилерин шын болгаш четче тургузарынче онза кичээнгейни салыры чугула. Чугаалашкан айтырыгларның илеткелдери, депутаттарның саналдары, хүлээп алган шиитпирлер сессияның протоколунга долузу-биле-даа, допчузу-биле-даа удаа-дараалаштыр бүрүн кирген турарын хандырар херек. Ол чокка сессия соонда удуртулга болдурун ажылдаар документ тывылбайн баар болгаш ажылдаары берге. Эрткен чылын чыыштың үезинде шак ындыг байдалга Тес-Хем районнуң Самагалдай, Нарын, Барыын-Хемчик районнуң Тээли, мурнунда турган Кон-Сөөк болгаш өске-даа чамдык кодээ Советтер таварышкылаан. Чижээ, Самагалдай кодээ Советтиң организастыг сессиязының документилери чок. Нарын кодээ Совет соңгукчуларының чагыгларын мөөңнээн материалдарын чидирген, а Тээли, Кон-Сөөк кодээ Советтер сессиялар материалдарын шын, четче кылбаан тургузаан болгай. Бо фактылар болза ук Советтерниң дарга, секретарьларының харысалга чогунун, ылангыя айыттынган кодээ күүскомнарның удуртукчуларының тоомча чок, бюрократтыг чоруунун түңнели кылдыр санаттынган турган.

Чер-чер Советтериниң күүскомнары, оларның ажылдакчылары айыттынган четпестерден чогуур түңнелдерни кылып, бирги сессиялардан эгелеп, дараазындагы бүгү сессияларны ыяк эки белеткеп, Конституцияның доктааткан хуусааларында бедик организас-техниктиг, идей-политиктиг деңнелге эрттирер хүлээлгелиг.

М. МААДЫ.

Делегейниң херээженнеринге Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының чедирген байыры

ПРАГА. (СЭТА). Март 8-ли-биле холбаштыр Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы бодунуң изиг болгаш амы-дуңмалышкы байырын бүгү чурттарның херээженнеринге чедирип, боттарының эргелерин хүлээп көөр болгаш калбартыр дээш, депшилге болгаш тайбың дээш, империалистерниң агрессчи чүүлдерниң киннеринге удур оларның могаг чок демиселин бүрүнү-биле деткип турарын оларга бүзүредип турар дээрзин чоокшулап келген чылдар байырлал — херээженнерниң делегей хүну-биле холбаштыр Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының Прагага парлап үндүрген медегелелинде чугаалап турар.

Бүгү чурттарның профэвилел организациялары, ажылчы эр, херээжен кижилер март 8-тиң байырлалын эрттирерин идепкейлиг киржип, монополияларның айтисоциал политиказынга удур, ылгай көөр чоруктуң кандыг-даа хевирлерин узуткаар дээш, бүгү адырлар талазы-биле херээженнерниң деңэргези дээш демиселдиң чаңгыс эптиг лозуңнуң адаа-биле күштедиреринге бүзүрелин Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы илергейлээнин медегелде демдеглеп турар. Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы херээженнерниң эргелерин моон-даа соңгаар камгалаар болгаш «деңге ажылдаар — деңтелевир» деп принципти бадыткап тургузарынче, ажыл талазы-биле ылгай көөр чоруктуң кандыг-даа хевирлерин узутмаарынче, албанга болгаш профессионал белеткелге депшидилгеже, ажыл шагын кызырарынче болгаш ажылчы херээженнерниң онзагай бүгү негелделерин хандырарынче угландырган кандыг-даа инициативаны деткиир.

Ол сорулга-биле Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязы 1963 чылдың октябрь 14-тен 19-ка чедир Бухарестиге профэвилелдериниң ийиги делегей конференциязын чыылдырар болгаш аңаа ажылчы херээженнерниң айтырыгларын чугаалажып көөр деп турар.

Аас-кежиктиг бичии чаштар болгаш оларның ажаакчылары

АЛТАЙНЫҢ СОВХОЗУНДА

Совхозтар суурларының овур-хевири чаартынып турар. Дыка хөй таарымчалыг чүүлдерлиг, хоорайның дег хөй каът бажыңнарны, Культура ордуларын, эмнелгелерни, школаларны, уруглар садтарын болгаш яслилерни, культура-амыдыралдың чер-лерин тудуп тургузуп турар.

Тальменскиниң бүдүрүлге эргелелиниң Новоалтайск совхозунуң ажылчыннарының, механизаторларының, малчыннарының 96 өг-бүлелери чаа чылда чаа бажыңнарже көжүп киргенин дойлаавнар. Улуг пенальдыг, кайызы-даа 48 квартиралыг ийи улуг бажыңнарны крайның көдээ черлеринге бир-ле дугаарында ажыглалга киирген.

Чаа квартиралар уругларга улуг өөрүшкүнү болдурган. Делгем өрээлдерге ойнап чүгүржүп, ваннага сугга эштип-даа болур. Чолаачы Буканның кызы Людочка бодунга «хостанганы» бээрин Евдокия Дмитриевнадан четтиклейн манап тур.

Фото В. Николаевтиң.

СЭТА-ның фотохрониказы.



Акы-дуңма социалистиг чурттарның херээженнериниң амыдыралындан

Чаңгыс аай чүткүл-биле

Дыка эрте турган... Дүнның тумаҗынга хаара туттурган улуг хоорай ам-даа одунмаан, а Болгарияның найысылалында Эрнст Тельман аттыг эң улуг хөвен-аргыг фабриказының хаалгаларынче эртенги ээлчегниң ажылынче далашкан аргыкчылар улуг болгаш биче бөлүк-бөлүү-биле бүгү талалардан чоруп турганнар.

Баштай он-он, оон дараазында чүс-чүс, муң-муң херээженнер келген, а оларның аразында үш өнүктер: Стоилка Веселинова, Милка Арсова болгаш Вера Спасова — мурнакчы ажылчыннар, идепкейлиг хөйнинитичилер.

5 шак 15 минутада, ээлчегниң эгелээринге чедир 15 минута четпейн турда өннүктер боттарының ажылдаар черлеринге белен турупкан. Олар станоктарны хынамчалыг көрүп, үрелик чүүлдерниң чылдагааннарын илередип турарлар. Стоилка, Милка, Вера олар хөй станоктарга ажылдаарынче эң баштай шилчээнинден бээр алээн каш чылдар эрткен. Ам оларның кижи бүрүзү 1.472 ээргииштерлиг дөрт станоктарда ажылдап турар.

Бир-ле хүн мен фабриканың партия комитединиң секретарының оралакчызы Николина Иванова болгаш аргыг цегиниң начальниги инженер Зафира Михова-биле кады цехче кире бээримге аргыкчылар ажылдай берген турлар. Машиналар чаңгыс аай дагжап, ажылдакчылар боттарының станоктарының ажылдаарын кандыг-даа ышкамнаашкын чокка таваар болгаш бүзүрелдиг хайгаарап көрүп турлар, бичии-ле үрелик чүвени дораан билип алыр. Аргыкчылар хендир үстү бергенде ону чүгле 1,9 секундада эдип ап турар болду!

— Ындыг шалыпкын арганы бис дораан чедип албаан бис — деп, Милка Арсова чугаалай-дыр. — Биске чеже бергелер тавартпаан дээрзин сактып тур мен... Мындыг аажок хөй санныг ээргиишке анаа-ла бүдалы бергеш, кандыг-бир чүвени чедир көрбейн барган ышкаш кылдыр сагындырар. Ындыг болза-даа бис дүрген, шалыпкын ажылдаар арганы чоорту шиңгээдип ап, ажылдың үзүктелиишкин чокка тода үргүлчүлээрин чедип ап, ай нормазын 180 хуу ажыг кылдыр күүседип турар бис.

— Бистиң хөй станоктарга ажылдап турар ажылдакчыларывыска чоргаарланып турар бис — деп, цехтиң начальниги Зафира Михова чугаалап турар. — Ындыг болза-даа кол чүүл чүдел дизе, бүгү аргыкчылар бистиң мурнакчыларывысты чедер болгаш эртер дээш ажылдап турарында! Көрүнер-даан. Стоилка, Милка, Вера оларның өөреникчилери чораан Екатерина Генкова, Мица Цветанова, Йорданка Новакова, Райна Шериндхийска болгаш өскелер-даа бо-дур. Олар фабрикага шуут школадан келгеннер, а ам оларның кижи бүрүзү 3,5 станокка ажылдап, боттарының башкыларынга чедер чоокшулап турарлар.

Совет инженер Ковалёвтуң эгелээшкини ол фабриканың ийи чылдың мурнунда хаара туткан. 450 ажыг аргыкчылар бот-боттарының дуржулгазын өөренип турар. Социализмниң болгаш коммунизмниң оруу-биле чурттуң хөгжүлдезиниң 20 чыл планын хүлээп алган Болгарияның Коммунистиг партиязының VIII съездиниң соонда мурнакчы дуржулганы өөренир дээш шимчээшкин ёзулуг массалыг апарган болгаш көзүлбээн хемчээлге кадбарган.

Ээлчег доозулган. Ажылдакчылар боттарының бажыңнарынче хөглүг тарап чаныптарлар. Оларның бажыны, өг-бүлези, уруглары манап турар. Оларга библиотекаларның, клубтарның, театрларның оттары чырып келир... Ынчангаш дыштаныш алгаш, даарта олар база бир алдарлыг хүннү бүгү улус-биле кады эгелээр дээш, боттарының станоктарынче база катап далажып чоруп турарлар.

КЛАРА ОРЛОВА,

СЭТА-ның корреспондентизи.

София.

Магалиниң аас-кежии

Гаванада «Эль Энканто» деп эң улуг универмагтың парфюмер салбырынга хөй чылдарның мурнунда Магали Рьезго Вальес деп он алды харлыг уруг ажылдай берген. Айлар болгаш чылдар билдиртпейн эртип-ле турган. Магазинниң ажылдакчылары бөдүүн, биче болгаш аксеткилдиг Магалиге ынак турганнар. Ол үеде барык 1.200 кижи ажылдап турган универмагтың профэвилел комитединге ол уругну соңгуп алган. Магали кижилер-биле ажылдаарынга, ажыл аайы-биле эштериниң бодалын билип алырынга, берге минутада оларга дузалажырынга, администрация чери оларның негелде, херегледерин хандырарын чедип алырынга таарышкан турган. Сырый каттышкан коллективтиң чаңгыс аай күзел-соруун барымдаалап көөрүнге магазинниң ээлери таваржыр турган. Батистаның дерзии ёзу-чурумунга удур чажыт революстуг демиселге ол уруг бодунуң шыдаар шаа-биле дузалап турган. 1959 чылдың январьда революцияның тиилелгези чаа орукту ажыдып, амыдыралдың кызыгаарларын улам алгыткан.

Магали магазинге он ийи чылда ажылдап, америк, француз болгаш далай ындындан келген өске-даа улуг өртектиг одеколоннарны садып турган. Бир эвес 1961 чылдың апрель 13-те аңаа коргунчуг чүве болбаан болза ол ам-даа ол магазинге садыглап турар чадап чок турган ийик. Ол коргунчут хүнде контрреволюсчулар универмагты өртедипкеннер. Магалиниң өңнүү, ол хүн таныылга турган революсчу Федель Вайле өрттүң чалбыраажынга өртенген. Апрель 14 болгаш 15 хүннеринде америк самолёттар Гаваннаны бомбалаан. Апрель 16-да найысылал араатанзыг бомбалаашкындан өлген кижилерни хөөржүткен, а 17-де америк империализминиң хөлезилеикчилери Плайя Хиронче халдап кирген. Революция күштү мобилизастаан. Магали боо-чепсекти база-ла бодунуң холунга алган.

Ол үеден бээр барык ийи чыл эрткен. Магали мурнуку хевээр дайынчы албанында турбушаан. Ам ол бодунуң чаа магазинин камгалап, шаг-үениң улуг кезиини аңаа эрттирип турар. Магали — найысылалдың № 013 магазининиң директору. Магазин урал чүүлдүң херекселдерин, фарфор, фаянстан кылган кылыгларны, каасталгалыг бараанарны садып турар. Пөс садыглаар салбыр бүдүн каттты ээлээн. Садыгда чараш совет пөстер бар болгаш оларны садып алыкчылар дораан садып ап турарлар. Магазинниң саарылгазы — айда 50 муң ажыг песо (куба акша).

— Баштай коргуп турганым ышкаш ындыг-ла берге эвес болган: кандыг-даа бүдүрүлгелерни кажан-даа удуртуп чорбаан кижи болгай мен — деп, Магали чугаалап турар. Ажылга күш четпейн баар болдум бе деп коргуп турган мен. Бүгү-ле чигзиниишкиннерни болгаш бергелерни ажып эртер талазы-биле дузаламчыны магазинниң ажылдакчылары, профэвилел комитеди мензэ көргүскен. Ам ажылдың аргазын шиңгээдип алган мен, а садыг министерствозунуң чанынга организастаар администраторларның курузунга удавас өөренир деп турар мен. Бистиң коллектив күш-ажылга болгаш революстуг ажыл-чорудулгага дээре көргүзүглер дээш өске магазинниң коллективи-биле чаржып турар. Эштериминиң дузазының ачызында магазинниң ажыл-херектери багай эвес чоруп турарынга сагыш-сеткилим ханып турар. Революция мензэ ындыг бүзүрелди көргүскенинге аас-кежиктиг болган мен. Мээң бичии уруум — алды харлыг Изабельдиң аас-кежиктиг болганынга аас-кежиктиг кижи-дир мен. Харыы мээң авам безин революцияны камгалаар Комитеттиң кежигүнү болгай!

Магазинниң ажылдакчылары чаа директорну улуг хүндүлел-биле көрүп турар. Олар Магали-биле үргүлчү сүмележип, боттарының бодалдарын болгаш планнарын өөң-биле солчуп турарлар.

Херээжен чонга эрге-шөлээни тыпсып берген куба социалистиг революция удуртукчу албан-дужаалдарга бодунуң кыстарын депшидерин үргүлчүлеп турар. Чүгле чаңгыс чижек бо. Эрткен чылдың төнчүзүнде Кубага улуг болгаш ортумак садыг бүдүрүлгелерин, идик, хеп болгаш шил кылыглар садыглаар талазы-биле магазиннерни национализастаан турган. Революция национализастаан бүдүрүлгелерниң администраторларының албан-дужаалынга дөрт муң херээженнерни томуйлаан. Бо болза ол албан-дужаалдарга чаа томуйлаттырган бүгү кижилерниң 90 ажыг хуузу болур.

Бо чылдың январь 15-те Американың херээженнериниң Конгрезин хаап турда чүве чугаалап турган, Фидель Кастронуң медеглээзин болза: «Кажан херээженнерниң эргелериниң дугайын, херээженнерниң чүткүлдериниң дугайын чугаалап турган, бистиң Американга революция чокта херээжен кижиниң эргези-даа, уругларның эргези-даа, нелерниң эргези-даа болуп шыдавас ийик деп чүвени көрүп турар-дыр бис. Америк херээженниң чурттап турары ол делегейге ол мяавыла революсчу болур ужурлуг деп чүвениң ужуру-даа бо. Революцияның тиилээни-биле бистиң чуртувуста херээжен кижи кандыг-даа ылгай көөр чорукка таварышпайн турар. Революция, революстуг удуртулга херээжен кижиге орукту улам улуу-биле ажыдып бээр дээш бүгү күжениишкиннерин салып турар».

Найысылалдың магазиннериниң бирээзиниң директору Магали Рьезго Вальдес — куба революция социалистиг ниитилелде херээженнерниң деңэргезиниң принцивин херек кырынга канчаар боттандырып турарының чижээ-дир.

Алексей ИВАННИКОВ.

СЭТА-ның корреспондентизи.

Гавана.

Колхозтуң ясли-садында

Суурнуң кол кудумчузун өрү өскеп бар чорааш, көөрүвүске хем кыдыында эрикчигеште элээн хөй бичии уруглар шанактарлыг чуңгулаан турлар. Оларның аразында бир улуг кижи оларны хайгаараан, чуңгулаарын айыткан тур. Бо-даа сад уруглары болгай аан, дыштаныр хүнде агаарлап чоруурлары ол-дур деп, иштимде чаптап кагдым. Ол аразында демгилерим дистинчипкеш, ясли-садче углай шуужуптулар...

Уруглар хүлээп алыр өрээлге кире бээривиске, үжен харлыг херээжен кижи арыг кылдыр чуггаш, ылнир-биле кылайтыр баскылап каан хептерин эргелекчиде хүлээткен тур. Уруглар ойнаар өрээлде аас-кежиктиг чаштарның хөглүг үннери дыңналып, шимээрген турдулар.

Ясли-садтың эргелекчизи Наталья Чаткаровна Шулуу-Маадыр-биле беседалажып олурувуста уруглар дүъштеки чем чиир дээш чоруптулар. Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң бо уруглар садында 45 уруглар бар. Оларның 35-жи малчыннарны. Сакманшыктеп чоруткан нелерниң уруглары база хаара туттунган. Колхоз бо чылын уруглар садын 80 уруглар тургузар кылдыр улгадырар деп турарын эргелекчи чугаалады. Ынчангаш малчыннарның ажыл-ижин чиигедиринге улам таарымчалыг байдал маңаа тургустунар.

Уруглары культурлуг, арыг-силиг, кадык кылдыр өссүн дээш хойжулар-даа, саанчылар-даа бичии уругларын ясли-садка эккеп каап турар. Хараал-Тей фермазының мурнакчы саанчызы Баткар Чедейниң үш, хойжулар Мөмбүрек болгаш Чакчың-оолдуң 2-2 уруглары мында кадык чаагай өзүп, доругуп турарлар.

Чамдык колхозчулар уругларны ясли-садтан алгаш баар таварылгалар турганын эргелекчи база чугаалады. Ындыглар-биле тускай беседалажып келгенинден олар яслиниң ажык-дузазын ам биле берген.

Чаштар чемненгеш, уйуп каап турда Наталья Чаткаровна:

— Кино көөр силер, олургулаңар, уруглар — дээш, диафильм үндүреринге белеткени берди. Шупту олуруптарга, «Билиргек койгунак» деп диафильмни көргүстү. Бичии уругларга кино дыка таарышкан, билиргек койгунакты шоодуп, оон дугайын кижи бүрүзү хөлзеп чугаалашкан турлар. Ам-даа хөй, солун «кинолардан» көргүзерин эргелекчиден, ниңнялардан бичиилер дилеп турду. Ындыг диафильмнер оларда хөй. Оларны Кызылдан чагыдып ап турар.

Ясли-садтың ажылдакчылары бичии чаштарның кижизидилгезинге улуг кичээнгейни салып келгеннер. Ооң ишти арыг-силиг, дерилгези эки. Ниңнялар Бөгүй, Биче-уруг, Умбаа Кара-кыс, Шырап Анай уруглларга эптиг-ээлдек, сагыш-човангыр, ол ышкаш ажылдакчы Л. Суванды эң-не кызымак. Мында бүгү-ле ажылдарның эрткен чылдарга бодаарга экижээни ясли-садтың эргелекчизи Н. Ч. Шулуу-Маадырның эки ажылының түңнели-дир. Ол 1961 чылда маңаа ажылдап эгелээн. Ажылды улам экижидер сорулга-биле Кызыл хоорайның ясли-садтарынга барып, дуржулгазын өөренип тургулаан. Аңаа көрген чүүлдерин амыдыралга боттандырар дээш чүткүлдүг ажылдап турар. Наталья Шулуу-Маадыр чоокта чаа коммунист болган. Партия кежигүнүнүң бедик адын моон соңгааргы улуг ажыл-херектерже кыйгырып, улам эки ажылдаарынче сорук киирип турар.

Улуг группаның уругларынга тыва дыл, сан, күш-ажыл (янзы-бүрү хевир-дүрзүлер тудары), хөгжүм кичээлиин кижизидикчилер болгаш эргелекчи боду чорудуп турар. Келир өөредилге чылында школага өөренир уругларны кончуг эки белеткээш, 1-ги класска хүлээдип бээр сорулганы кижизидикчилер салганнар. Бичии уруглар ыры, танцыга ынактар. Март 8-зинге таварыштыр боттарының концертин белеткеп турарлар.

Чыргалаңды 8 чыл школазының үстүкү классчылары күш-ажыл уроктарынга ойнаарактар, сандайлар, этажеркаларны ясли-садка кылып берип келгеннер. Кижизидилге темазыңга беседаларны школаның партия организациязы эрттирер ужурлуг турбуже, мынчага дээр чаңгыс-даа беседа эрттирбээнинге ооң ажылдакчылары хомудап турар. Шынап-ла мында кижизидилге талазы-биле билии кошкак-даа кижилер бар болгай. Оларга арга-сүмени берип, дузалаар болза, кончуг эки болур ийик.

Б. ДИРЧИН.

КҮСКЕ ОСУРБАЕВНА

Күске Осурбаевна Торгалыгның делгем кудумчузу-биле кылаштап чорда, сумкалар чүъктегилээн бичии уруглар, оолдар аңаа уткужуп кээп, барык-ла хары угда чыгы: — Экии! — деп, мендилээш, уурук-суурук эртип турганнар. Оларның аразында Серёжа, Кара-кыс, Шура, Алёша суглар кылажын улам оожумнадып, Күске Осурбаевнадан бир-ле чүве айтырыксаан-даа ышкаш, азы олче топтап көрүксээн-даа чүве дег кынныырга. — «кандыг өөренип тур силер, уругларым?» деп чай кадында ол айтырган, оларже эптиг, ээлдек көрбүшаан, эрте берген.

...1952 чылдың чайгы сезонунуң үезинде ыраккы Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунуң Чозада хову бригадазынга колхозчу нелер массалыы-биле ажылдап эгелээнде, оларның уругларын «ясли» деп адап турган өглерге тургускан. Тодаргайлаарга, ийи өг тиккеш, бирээзинге уругларны удудар, ойнадыр, өскезинге — чемгерер тур ясли ажыткан. Ынчаа ол ясли өглерге үстүнде азы үнген уруглар-биле бир демей ол шаа урутну артель кежигүнү Күске Осурбаевна Моңгуш бирле дугаар ажаап, кижизидип эгелээн. Мынчангаш сөөлгү үеле душкан, көрүшкен санында оларның эң чоок, ханы кылдыр ужуражырының-даа барымдаазы мында. «Ясли» деп ададып турган өглерге турган уруглар ам 3-кү класста өөренип турарлар.

Ам Моңгуштуң ажылдап турар яслизи он чылдар бурунгаар турган өглер-биле хензиг-даа деңнейлешпестээн... Ясли улуг, биче алды өрээлдерлиг бедик, делгем, агартыр чугайлааш, 8 кылайтыр дозулап каан чылыг, чырык бажыңда турар. Күрүнениң долу хандырылгазынче ону киирген инден бээр үш чыл ажып турар болгаш мында уруглар шагның кайы-даа үезинде үргүлчү турарлар. Тус суурда ясли болгаш садта пургулайында-ла ыраккы оэзрларда чурттап, ажылдап турар малчыннарның 60 ажыг уруглары хаара туттунган.

Малчын нелер уруглары эмиглен үнерге-ле ясли ге эккеп каар, оларны Күске Осурбаевна баштаан найыралдыг коллективте эргим херээженнер үш хар чедиргеш, кожазы садикке, а садик ол уругларны чеди хар ажыр азырааш, школаже чыл бүрүде үдеп турар.

Чозада хойжу бригаданың кежигүнү эш Мачыйманың Серёжа биле Розазы (оларның ээзы чаңгыс хар) яслиге хар четпес тургаш келгенинден, оон сагылга-чурумунга чаңчыгып, кижизидикчи, ажаакчы кижилерге чарылбас кылдыр өөрени бергеннер. Ылаңгыя бирээзи Күске Осурбаевнаның холунга турда бирээзи эдээндеп туттунуп алган турары дыка чаптанчыг, чараш болган.

Күске Осурбаевна хөй чылдарда уруглар кижизидип, уруглар албан чериите ажылдааны-биле чергелештир боду сес уругну төрээш кижизиткен. Мынчангаш Торгалыгның малчыннары кажан яслиге доруга берген азы чаш-даа дижик уругну эккелгенде, бир-ле дугаарында эргим Күске Осурбаевнага дужуп, уругларының аажы-чаңын үр-ле чугаалаан, чагаан турарлар.

Чоннуң, күрүнениң аңаа болгаш оларның ниити коллективинге берип турары чаш ажы-төлдү өстүрер, кижизидер деп ол бедик идегелин Күске Осурбаевна улуу-биле үнелеп, албан-херек, амыхуу ужурунда ырак чораан-даа, ээлчег арызында-даа урут-дарыгже сагыш човап, дүвүреп чоруур мен — деп, чугаалап олурар.

Кажан колхоз төвүнге баргаш, мында херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш Саая-биле душчуп келгеш, чугаа арызында эң-не мурнакчы, хөй-ниитичи, эки ажылдыг херээженнер кымнарыл дээр янзылыг айтырыымга, ол хамыкты мурнай хөй чылдарда уруглар яслизинге ажылдаан эш Күске Моңгуш дээш-ле адап эгелээн... Ылаңгыя бөгүн херээженнерниң байырлал хүнүнде эш Моңгуш ышкаш эргим нелерни демдеглевес аргажок.

С. ТАС-ООЛ.

Референдумнуң түңнелдери

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Март 3-те Сенегалга чоруткан референдумнуң түңнелинде башкарылганың президент системазын чорударын баш бурунгаар көрүп турар чурттуң чаа конституциязы бүрүн чүгүлдүргүзүнүүшкүнүү алган.

Чаа конституцияны ёзугаар чурттуң президентизи эң калбак бүрүн эргелерни ап турар.

АП агентиледиин корреспондентизиниң Сенегалдың найысылалы Дакардан дыңнатканы-биле алырга, референдумга киришкен бүгү кижилерниң 99,5 хуузу чаа конституцияны чүгүлдүгзүнүп турарын саналдаан.

СЕССИЯ АЖЫТТЫНГАН

МАНИЛА. (СЭТА). КНО-нуң Азия болгаш Ыраккы Чөөн чүк талазы-биле экономиктиг комиссиязының (АЫЧЭК-тиң) XIX сессиязы март 5-те Манилада ажыттынган. Оон ажылында 43 чурттардан болгаш девискээрлерден келген 300 ажыг төлээлекчилер киржип турар, оон иштинде Совет Эвилелиниң төлээлери, а ол ышкаш социалистиг чамдык чурттардан келген хайгааракчылар бар.

Сессия Азияның болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чурттарының экономиктиг хөгжүлдезиниң чамдык айтырыгларын чугаалажып көөр. Сессияның ол хүн болган хуралынга АЫЧЭК-тиң күүсекчи секретары У Ньюн чуве чугаалаан.

Азияның чурттарынга чоннуң амыдырал деңнелин бедидериниң мырынай эргежок чугула болуп турарын У Ньюн демдеглээн. Ам Азияда миллион-миллион кижилер дүн бүрүзүнде чем ишпейн удуп турар деп ол медеглээн. Олар коргунчуг түренги болгаш кижизиг эвес байдалдарда чурттап турарлар.

Азияның болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чурттарының садыг харылзааларынга хамаарыштыр күүсекчи секретарьның чугаалааны болза, делегей садыглажылгазында бар болуп турар моондактар. Барыын Европаның каттышкан рыноктарының чаа тургустунганы «чөптүг эвес чоруктуң үнезиниң болдуруп турар». Үлетпүрлүг дыка хөй чурттарның бараанннарны даштыкаар үндүрерин кызыгаарлаан политиказы боттарының чанчыл болган бараанннарын таарымчалыг байдалдарда даштыкаар үндүрерин көвүдедирин кошкак хөгжүлделиг чурттарга моондактап турар.

Түңнелинде У Ньюнуң чугаалааны болза: «сайзырангай болгаш хөгжүп турар чурттар күжениишкиннерин каттыштырып, бай болгаш ядарангай чурттарның амыдырал деңнелиниң аразында ылгалдарның уттундаарынын улуг сорулгазын кады чедип алырының шаг-үези келген».

Оон дараазында сессияның киржикчилери хүн айтырыының бирги чүүлүн — Азияда экономиктиг байдалды чугаалажып көөрүн эгелээн.

Лумумбаның өлүрүкчүзүн харысалгаже!

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Конгонуң премьер-министри турган Патрис Лумумбаны өлүрген чорукту катап истеп хынап көөрү-биле чөвүлелдиң ээлчег чок хуралын чыылдырарын дилээн чагааны Гананың КНО-да доктаамал төлээлекчизи Алекс Квейсон-Секки Айыыл чок чорук чөвүлелиниң даргазы Жеральдо Де Карвальо Силоска чоруткан.

Лумумбаны болгаш оон ажылдакчыларын өлүрген чорукту истеп хынап көрген КНО-нуң тускай комиссиязын Айыыл чок чорук чөвүлелиниң 1961 чылдың февральда хүлээп алган шиитпиринге үндезилээш тургускан турган. Оон составынга Бирманың, Эфиопияның, Мексиканың болгаш Тогонуң төлээлекчилери кирген турган. Лумумбаны кем-буруулуу-биле өлүргени дээш харысалганы Катанганың «президентизи» Чомбе хүлээр дээрзин янзы-бүрү документилерге болгаш херечилерниң өчүктеринге үндезилээш, доктаадып тургускан илеткелди ук комиссия 1961 чылдың ноябрьда КНО-га көөрү-биле киирген.

Айыыл чок чорук чөвүлели-даа, Каттышкан Нациялар Организациязы-даа тускай комиссияның илеткелиниң талазы-биле кандыг-даа боттуг хемчеглерни албааннар.

САНЧЫЛАРГА, БЫЗАА АЖААКЧЫЛАРЫНГА СҮМЕ

Кедээ ажыл-агыйның дириг амытаннарының өртүзүнга бруцеллёзтуң тараанындан кижилерге, ол аарыг ылаңгыя шээр малдың, бода малдың, хаванның ололдаашкынының үезинде шуут халдавырлыг-дээрзин утпаза чогуур. БРУЦЕЛЛЁЗ — МАЛДЫҢ ХАЛДАВЫРЛЫГ ААРЫЫ. ООҢ ТАРАП НЕПТЕРЭЭРИН БАЗА ООҢ ААРЫЫРЫН БОЛДУРБАС ДЭЭШ ДАРААЗЫНДА ДҮРҮМНЕРНИ САГЫЫРЫ ЧУГУЛА:

1. Бруцеллёзтуг мал саап турар саанчылар кадык малды саап, ажаап болбас.
2. Иниенти чүгле тускай хептиг саар (халат, баш шарыыр аржыыл, узуну уннуг резина калош азы резина сапог).
3. Ажыл доозулган соонда тускай хевин болгаш идиин ужулгаш, ажылдап турар черинде тускай хеп шыгжаар шкафка шыгжап каар, бажыңынче оларны аппарып болбас, чүге дээрге ооң-биле аарыг малдарның халдавырын өөнүң иштинге тарадып болур.
4. Тускай хепти доктаамал чуп, дезинфекциялап турар.
5. Мал саарының мурнунда холдарны эки саваңнап чуур, а саалда доозулганда база-ла холду ынчаар чуур болгаш дезинфекцилээр.
6. Холга шыйбактар, ңескен черлер, балыглар барда саалда мурнунда ону иод-биле чаггаш, арыг бинт-биле шарыыр азы коллодие (тускай хырба)-биле чаап алыр.
7. Малдың турар кажааларынга, ылаңгыя бруцеллёзтуг малдың турар черинге суг ижип, таапкылап болбас, ол үеде аарыгны белени-биле чыпшырып ап болур.
8. Бруцеллёзтуг азы хыматтынмаан малдың сүдүн чемге чиг хевээр хереглеп болбас.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

АГААР байдалы

Бөгүн республиканың чамдык черлеринге, ол ышкаш Кызылга хүнүн ийиги чартыында хар чаар хүн болур. Соңгу-барыын чүк угланыышкынныг, хат чоорту дынзыыр. Агаарның температуразы: республикага 8—13, Кызылга 11—13 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

МАРТ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»:
«Коллеги» 9.40, 11.40, 1.40, 3.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»:
«Гусар балладазы» 10, 12.15, 2.15, 6.15, «Ныстар» 4.15, «Евдокия» 8 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»:
«Павел Корчагин» 10.30, 1.30, «Маршрут 99» 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»:
«Альба регия» 7.15, «Четнер дузаа» 3.15, 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 21-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—51, харысалгалыг секретарьның болгаш харысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун кедбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00082. Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 9 СУББОТА № 58 (5462).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Кукурузачы-механизаторларга шаңналдар

1962 чылда кукурузаның бедик дүжүттери дээш Бүгү-российниң социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайын РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көрген.

Быжытлаан шөлдеринден бедик дүжүттерни болгаш кукурузаның бышкан тараазының нийти чыылдазың, эрте быжар хайнактарның үрезиннерин болгаш сорттарын база сүт-бышпак чем быжыттыг мочактары-биле кады кукурузаның ногаан массазын алганы дээш РСФСР-ниң автономнуг республикаларының, крайларының, областарының кукуруза өстүрер талазы-биле чамдык механизастаттынган звеноларын Бүгү-российниң социалистиг чарыжынга тиилекчилер деп санааш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели 1963 чылдың февраль 27-деги № 251 доктаалы-биле чарышка тиилекчи болган звенонуң кежигүн бүрүзүнге «РСФСР-ниң эки кукурузачызы» деп хөрек демдээн тывыспышаан, механизастаттынган звено бүрүзүнге 800 рубль-дин бирги шаңналын тыпсырын шиитпирлээн. Оларның аразында бистиң республиканың кукурузачылары база бар.

Тыва АССР талазы-биле ол бирги шаңналга Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң «Найырал» совхозунуң эш **ОПАЙ ЫГЛААШПАЙ** удурткан механизастаттынган звенозу кирген. Ол звено 172 гектар шөлдүң бир гектарындан-на кукурузаның 700 центнер ногаан массазын алган.

Оон ыңай кукурузаның бышкан тараазын болгаш силос кылыр кукурузаның ногаан массазын тарып өстүрер талазы-биле хөй кукурузачы-механизаторларның эки ажылдааның демдеглээш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели оларның кижи бүрүзүнге «РСФСР-ниң эки кукурузачызы» деп хөрек демдээн тывыспышаан, 100-100 рубль-биле шаңнаарын шиитпирлээн. Оларның иштинде Тыва АССР-ден мындыг кукурузачылар кирген:

Эш **СУНДУЙ ДАМДЫҢ-ООЛ** — Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң кукурузачы-механизатору. Ол 83 гектар шөлдүң бир гектарындан-на кукурузаның 580 центнер ногаан массазын алган.

Эш **МУРЫГИН П. И.** — республиканың дуржулга станциязының кукурузачы-механизатору. Ол 113 гектар шөлдүң бир гектарындан-на кукурузаның 520 центнер ногаан массазын алган.

Эштер **САРАЕВ Г. Ф.** болгаш **ИВАНОВ М. К.** — Таңдының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң «Межегей» совхозунуң кукурузачы-механизаторлары. Олар 200 гектар шөлдүң бир гектарындан-на кукурузаның 502 центнер ногаан массазын алган.

Эштер **КАРА-ООЛ СИИРИН** болгаш **КАЛИНИН Н. Е.** — Таңдының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң «Коммунизмниң херели» колхозунуң кукурузачы-механизаторлары. Олар 220 гектар шөлдүң бир гектарындан-на кукурузаның 450 центнер ногаан массазын алган.

КӨДЭЭ КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРНИҢ АМГЫ ТЕМАЛАРЫ

«Часкы хүн чылды чемгерер» деп чон шаг-шаандан бээр чечен-биле чугаалап чораан. А бистиң чуртувуска, ылангыя коммунизмни калбаа-биле тургузуп турар үеде чаа час бүрүзү улам долу өлбекшилдиг бээр эң-не буянныг үе болу берген. Шынавыла бистиң амгы чазывыс чылды эвес, а каш-каш чылдарны чемгерер деп чугаалап болур. Чүге дээрге колхозчу көдээниң ажыл-ишчилери коммунистиг партияның, Совет чазактың хүн бүрү сагыш салыышкынының ачызында хөй-хөй техниканы ап турар. Оон ачызында бистиң колхозтарывыс чылдың-на улам хөй көдээ ажыл-агый продукцияларын берип турар. Олар боттарының курлавырларын илередип, долузу-биле ажыглап турарлар.

Чогум-на ынчангаш усть-лабинчилерниң көдээ ажыл-агый продукцияларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедиринче кыйгырыын бистиң республиканың көдээ ажыл-ишчилери изиг-биле деткээн.

Чеди чылдың бешки чылында бистиң республика күрүнеге 20 муң тонна эътти, 2 муң тонна дүктү болгаш 19 муң тонна сүттү садар.

Бо бедиткен хүлээлгелерни күүседир дээш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң кайгамчыктыг улуг ижин солуннарның арыннарынга чырыдар талазы-биле көдээ корреспондентилер боттарының ажыктыг үлүүн киирер ужурлуг. Амгы үеде часкы хову ажылдарынга белеткелдер кидин-түлүк. Ынчангаш бо чүгүла ажылда четпишкиннер, четпестер, частырыглар—көдээ бижикчиниң кичээнгейлиг караандан, чидиг демир-үжүүнден чайлавас ужурлуг. Ол темаларга мактадыг болгаш шүгүмчүлелдиг чүүлдерни бижиирин редакциялар бижикчилерден хүн бүрүде манап турар.

Чүгле мурнакчы дуржулганы калбаа-биле нептередип, четпестерни илередип, оларны узуткап турган бедик дүжүттүң, байлак мал чеминиң үндезининиң частан эгелеп тургузуп ап болур. Бо херекке парлалга болгаш ылангыя оон хөй санныг көдээ корреспондентилери улуг дузаны чедирер. 1963 чылдың февраль 10-да «Шын» солунга «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында машина-техника гаражының септелге чогуун хараазы-биле ажыглалдан үнгениңден чолаачылар болгаш механизаторлар эртен ажылче үнер мурнунда машиналар алаанга от салып, одагланып турар фактыларны илереткен бижикчи Б. Ондарның карикатура чуруктуг шүгүмчүлелдиг чагаазы парлаттынган. Ол ышкаш март 2-де үнген № 52 солунга Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунуң часкы тарыга белеткелинде чамдык четпестерни илереткен М. Дамбаның корреспонденциязын парлаан. Бо дугайында колхозта партия эге организациязының секретары эш А. Чигжиттиң редакцияга медеглээни болза: часкы тарылгага белеткел ажылында колхозта бар четпестерни автор шын бижип илереткен. Колхоз баштаар черниң хуралынга хову бригадирлериниң болгаш агрономнуң илеткелин дыңнап, үрезин арыглаашкынын март 20-де, техника септелгези-биле ховуларже чемишчидилге төгерин 25-те дооскан турарын шиитпирлээн. Соолгу үеде түс гаражты ажыглалче киирер дээш совхоз директциязы хемчегни ап эгелээнин директор эш П. Соловьёв редакцияга дыңнаткан.

Бижикчилер эштер Ондар болгаш Дамба оларның солунга үнген бо кыска медээлери түс черлерде байдалды экижидеринге чүү хире ужур-дузалыг болганы моон көстүп турар-дыр.

Боттарының бижикчи хүлээлгези-биле нийти херекке үнелиг дуза чедирип турар ындыг көдээ корреспондентилерни хөйнү адап болур. Чижээлээрге, Чөөн-Хемчик райондан эш О. Аракчаа, Барыын-Хемчиктиң «Тээли» совхозта эш Х. Кара-оол болгаш Бии-Хемден эш С. Даңгаа, Улуг-Хемден эш Д. Шулуу. Баа-Хемден эш Хойлаарак дээн ышкаш район бүрүзүнде ындыг активчи бижикчилер эвээш эвес.

Көдээ бижикчилер чүгле солунга чагаа бижиири-биле кызыгаарлаттынмас ужурлуг. Чер-черде партия организациялары-биле быжыг харылзааны тудуп — четпестерни узуткаар дээш хамаарышкан организацияларга дыңнадыры, сүмелээри оларның бир чүгүла хүлээлгезиниң бирээзи болур. Бижикчи — ак-сеткилдиг сүмелекчи, четпестерни чаңныр көрбес илередикчи. Чогум-на оон ужурундан ол чонга хүндүткелдиг.

Чер болганда чаа тургустунган партия-күрүне контролюнуң органнарының оң холу көдээ бижикчилер болур ужурлуг. Хөй санныг көдээ бижикчилер дыка ажыктыг чүүлдерни оларга сүмелеп, четпестерни илередир аргалыг. Эң ылангыя часкы хову ажылдарынга белеткелдерде — техника септелгезинде, чемишчидилге сөөртүлгезинде, үрезиннер белеткелинде ажылдап турар кижилер дугайын парлалгага чырыдары бижикчилерниң бо хүнгү чүгүла сорулгазы.

Республиканың ажыл-агыйларында механизатор кадрларны белеткээриниң бүгү-нийти өөредилгезинде байдалче кичээнгей салыры онза чүгүла. Кижилер техниканы башкарар кол күш. Ынчалза-даа олар тарааны, мал чеми культуралар — кукурузаны, бобуну, свёкланы канчаар тарып, өстүрерин база ындык билген турар ужурлуг. Көдээ бижикчи механизаторларның бүгү талалыг белеткелинче база кичээнгей салыр херек.

Часкы хову ажылдары ам удавас эгелээр дей берген. Көдээ бижикчи сээң амгы темаларың ол чүгүла кампанияга белеткелде мурнакчы кижилерниң, бригадаларның, ажыл-агыйларның мурнакчы дуржулгазын нептередири, бүгү-ле четпестерни шыңгызы-биле шүгүмчүлээри болур.

Чеди чылдың бешки чылында көдээ ажыл-агый продукцияларын улам хөйнү бүдүрериниң үндезининиң салырынга сээң улуг үлүүң ындыг болур, эргим корреспондент!

ПАРТИЯНЫҢ БОЛГАШ ЧАЗАКТЫҢ УДУРТУКЧУЛАРЫ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражыышкыны марттың 7-де Кремльге болган, ол ужуражыышкынның үезинде 1962 чылдың декабрьның 17-де болган ужуражыышкынга эгелээн литература болгаш уран чүүл айтырыгларының талазы-биле санал-оналдар солчулгазын үргүлчүлээн.

Чогаалчылар, композиторлар, чурукчулар, скульпторлар, кинонуң болгаш театрның ажылдакчылары— Москваның, Ленинградтың чечен чогаал интеллигенциязы, бүгү-ле эвилелдешкен республикаларның төлээлекчилери, эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының болгаш чамдык областарның база хоорайларның партия комитеттериниң бирги секретарьлары, эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының идеология айтырыгларын харылап турар секретарьлары, төп солуннарның болгаш журналдарның, радионуң база телевидениениң редакторлары Кремльдиң Свердлов залынга чыглып келгеннер.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, Ф. Р. Козлов, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, К. Т. Мазуров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарёв, А. П. Рудаков, А. Н. Шелепин олар ужуражыышкынга киришкен.

Эштер Л. Ф. Ильичев, С. В. Михалков, А. А. Прокофьев, А. С. Малышко, П. У. Бровка, М. А. Шолохов, М. И. Ромм, Е. В. Шевелева, Т. Н. Хренников болгаш өскелер-даа чүве чугаалаан.



ЧУРУКТА: «Найырал» совхозтуң кукурузачы-механизатору Опай Ыглаашпай бодунуң өстүрген кукурузазының чанында тур.
Фото Г. СИРОТИНИН.

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге март 3-те соңгулданың түңнелдери

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай, көдээ болгаш суур Советтеринге соңгулданың талазы-биле бадылаашкыннарның түңнелдериниң дугайында медээлерни ажылчы чоннар депутаттарының районнар болгаш Кызыл хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттеринден алган.

Ажылчы чоннар депутаттарының 9 район, 4 хоорай, 42 көдээ, 2 суур Советтеринге депутаттар соңгуттурган.

Соңгулда болуп турда, соңгукчуларның нийти санының иштинден район Советтеринге 99,73, хоорай Советтеринге 99,91, көдээ Советтерге 99,88, суур Советтеринге 100 хуузу бадылаашкынга киришкен.

Бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның нийти санының иштинден коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш район Советтеринге 99,63, хоорай Советтеринге 99,32, көдээ Советтерге 97,65, суур Советтеринге 99,2 хуузу бадылаан.

Бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның иштинден депутаттарга кандидаттарга удур бадылааннар: районнар Советтеринге 0,37, хоорай Советтеринге 0,68, көдээ Советтерге 2,35, суур Советтеринге 0,8 хуузу болган.

Ынчангаш, шоолуг эвес удур бадылаашкыннардан аңгыда, барык бүгү соңгукчулар соңгулдага киришкеш, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш бир эп-сеткилдиг бадылааннар.

Тыва АССР-ниң чер-чер Советтериниң депутаттарынга шупту 2365 кижи соңгуттурган. Депутаттарның санының иштинде херээженнер 817, азы 34,55 хуу, 1088 кижи СЭКП кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар, азы 46 хуу, партия кежигүнү эвестер 1277 кижи, азы 54 хуу, 1287 кижи бүдүрүлгелерниң ажылчыннары болгаш колхозчулар, азы 54,4 хуу болган.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ.

КУКУРУЗАЧЫ

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң Доора-Хадын салбырында тракторист Оюн Чыртак-оол ында мурнакчы кукурузачыларның бирээзи. Ол 1962 чылда 156 гектарның бирээзинден-не 583 центнер ногаан массаны өстүрген.

Бышкы үеде оон ажылы база-ла көвүдей бээр. Фермаларже болгаш кыштагларже ситен, саван сөөртүрүүн хүн нормазын 150—170 хуу күүседип турган. Эш Чыртак-оол амгы үеде кукуруза тарылгазынга белеткенип турар. Оон техниказы бүрүн септеттинген. Тарылга шөлүн өдек-биле чемишчидип турар.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-россий чөвүлел хуралынче

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-россия чөвүлел хуралы 1963 чылдың март 11-де Москва хоорайга ажыттынар.

Ол чөвүлел хуралдың ажылынга киржири-биле бистиң республикадан Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы М. К. МЕНДУМЕ, СЭКП обкомунуң секретары А. И. ПОПОВ, республиканың көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министри В. А. СОКОЛОВ, «Сельхозтехниканың» республика каттыжыышкынының даргазы М. Е. АБРАМОВ, Таңдының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги Н. И. КУЦЕНКО, Таңды районнуң партком секретары М. М. СУХАЧЁВ, Чөөн-Хемчиктиң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги А. К. ТҮРГЕН-ООЛ, Чөөн-Хемчик районнуң партком секретары Д. Б. ОНДАР, Тес-Хемниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги С. С. СОНАМ, Тес-Хем районнуң партком секретары М. С. КЫЗЫЛ-ООЛ, Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң хөйжүзү И. С. ДАНЗУРУН, Таңды районнуң «Революцияның чалбыышы» колхозунуң даргазы Г. С. ГУДКОВ, «Найырал» совхозтуң зоотехниги Х. Т. ЧЫМБА олар март 8-те Москваже аъттаныпкан.

ТАРЫЛГАГА БЕЛЕН

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң механизаторлары 1963 чылдың часкы хову ажылдарынга белеткенир талазы-биле кызымак ажылдааннар.

Оон түңнелинде 9 «ДТ-54», «Беларусь» тракторларының септелгези доозулган. Көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин звенолар аайы-биле чорудуп турар бис.

Кара-Сал Кодур-оолдуң звенозу 14 сеялканы септеп дооскан, Моңгуш Доос-Караның звенозу 11 ындазынны, бир кукуруза сеялказын, 110 илиирни, 2 лущильникти, 5 кожугну септелгеден эки шынарлыг кылдыр үндүрген.

Оон аңгыда ийи агрегат катоктар, бир дискалыг илиир база белен.

Звенолар удуртукчулары М. Доос-Кара, К. Кодур-оол, механизаторлар Чамыян, Морзук-оол, Сыгыртаа ышкаш хүн-бүрүнүң нормазын үргүлчү ажыр күүседир, кызымак ажылдап турар механизаторлар бисте хөй.

Ам кол кичээнгейни үрезин арыглаарынче, өдек сөөртүлгезинче угландырып турар бис.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң чайынналчак тиилелгези

1963 чылдың марттың 3-те, воскресеньеде, Россия Федерациязында, Украин, Белорус, Узбек, Казах, Молдав, Латви, Таджик, Туркмен эвилелдешкен республикаларга Дээди Советтерже депутаттар соңгууру болуп эрткен.

Чер бүрүзүнге-ле бадылаашкын ол черниң-биле эртенгиниң 6 шакта эгелээн болгаш дүнекиниң 12 шакта доозулган.

Эрткен чылдардаазы ышкаш, бо соңгулда база-ла политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүң байдалынга, партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырары дээш бүгү улустуң демиселиниң лозуңунуң адаа-биле эрткен.

Коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогу чаа, чайынналчак тиилелгени чаалап алганын соңгулданың түңнели тодаргай көргүскен. Ол блоктуң кандидаттары дээш чаңгыс эп-сеткил-биле бадылаан чорук социалистиг демократияның тиилелгезиниң, ажылчы чоннарның чаңгыс эптиниңиң болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы база оон Ленинчи Төп Комитединиң сырый каттышканының маргылдаа чок херечизи болган. Улустуң кандидаттары дээш боттарының бадылаашкыннарын бербишаан, ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенция — бүгү-ле соңгукчулар коммунистиг тургузуушкунга чаа чедиишкиннер дээш, бистиң улуг Төрээн чуртувустуң күчүзүн улам ыңай быжыглаары дээш, Совет күрүнениң ленинчи даштыкы политиказы дээш бадылааннар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның нийти санының 99,94 хуузу киришкен. Депутаттарга кандидаттар дээш бүгү-ле соңгулда округтарынга соңгулдага киришкен соңгукчуларның нийти санының 99,59 хуузу бадылаан. РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының составының 33,4 хуузу — херээженнер; 32,8 хуузу — партия кежигүнү эвестер, 47,3 хуузу — шуут-ла бүдүрүлгеде ажылдап турар ажылчыннар болгаш колхозчулар болуп турар. РСФСР-ниң Дээди Совединге депутаттарның 84,2 хуузу бир дугаар соңгутканнар болуп турар.

Украин ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның нийти санының 95,97 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга бадылаашкынга киришкен соңгукчуларының нийти санының 99,86 хуузу кандидаттар дээш бадылаан. Украин ССР-ниң Дээди Совединге соңгутканнарының 34.1 хуузу херээженнер; 32,0 хуузу партия кежигүнү эвестер, 51,4 хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар болуп турар. Депутаттарның 63,3 хуузу Украин ССР-ниң Дээди Совединиң мурнундагы чыылдазының депутаттары турбаан кижилер болуп турар.

Белорус ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларының нийти санының 99,96 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга бадылаашкынга киришкеннериниң нийти санының 99,83 хуузу коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң улусчу блогунуң кандидаттары дээш бадылааннар. Белорус ССР-ниң Дээди Совединге соңгуткан депутаттарның санының 35,87 хуузу херээженнер; 30,64 хуузу партия кежигүнү эвестер; 46,32 хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар болуп турар. Депутаттарның 81,47 хуузу республиканың Дээди Совединиң мурнундагы чыылдазының депутаттары турбаан кижилер болуп турар.

Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның нийти санының 99,99 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга бадылаашкынга киришкен соңгукчуларының нийти санының 99,76 хуузу кандидаттар дээш бадылааннар. Депутаттарга соңгутканнарның 30,3 хуузу херээженнер; 28,2 хуузу партия кежигүнү эвестер, 46,7 хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар. Депутаттарның 72,9 хуузу Узбек ССР-ниң Дээди Совединиң мурнундагы чыылдазының депутаттары турбааннар болган.

Казах ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның нийти санының 99,97 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга бадылаашкынга киришкен соңгукчуларының нийти санының 99,53 хуузу кандидаттар дээш бадылаан. Казах ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының составының 33,4 хуузунга херээженнер; 33,8 хуузунга партия кежигүнү эвестер; 48,8 хуузунга шуут-ла бүдүрүлгеде ажылдап турар ажылчыннар болгаш колхозчулар соңгуткан. Казах ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының 86,5 хуузу бир дугаар соңгуткан кижилер болуп турар.

Молдав ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның нийти санының 99,90 хуузу киришкен. Бадылаашкынга киришкен соңгукчуларының 99,88 хуузу улусчу блоктуң кандидаттары дээш бадылаан. Депутаттарга соңгутканнарның 37,8 хуузу херээженнер; 35,9 хуузу партия кежигүнү эвестер; 61,5 хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар болуп турар. Соңгуткан депутаттарның 82,7 хуузу мурнундагы чыылданың депутаттары турбааннар болган.

Латви ССР-ге республиканың Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның нийти санының 99,81 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга бадылаашкынга киришкен соңгукчуларының санының 99,85 хуузу кандидаттар дээш бадылаан. Депутаттарның 32,90 хуузу херээженнер; 36,45 хуузу партия кежигүннери эвестер; 48,71 хуузу колхозчулар болгаш ажылчыннар. Соңгуттурган депутаттарның 87,74 хуузу мурнундагы чыылданың депутаттары турбааннар болган.

Таджик ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның нийти санының 99,96 хуузу киришкен. Бүгү-ле округтарга бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның санының 99,76 хуузу коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш бадылаан. Таджик ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының составының 33,0 хуузунга херээженнер; 30,7 хуузунга партия кежигүнү эвестер; 48,0 хуузунга ажылчыннар болгаш колхозчулар соңгуткан. Республиканың Дээди Совединиң депутаттарынга бир дугаар соңгутканнар 67 хуу болуп турар.

Туркмен ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларының нийти санының 99,99 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга бадылаашкынга киришкеннериниң нийти санының 99,69 хуузу республиканың Дээди Совединиң депутаттарынга кандидаттар дээш бадылаан. Республиканың Дээди Совединге соңгутканнарының 35,11 хуузу херээженнер; 32,62 хуузу партия кежигүнү эвестер; 49,65 хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар болуп турар. Туркмен ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының составының 73,76 хуузу чаартынган.

* * *

Айыттынган республикаларның төп соңгулда комиссиялары тус-тус соңгулда округтарының талазы-биле материалдарны көргеш, республикаларның Дээди Советтеринге соңгулда дугайында Дүрүмнүң хамаарышкан чүүлдеринге үндезилээш, бүгү-ле соңгулда округтарының талазы-биле Дээди Советтерге соңгуткан депутаттарны бүрүткээн.

Бүгү-ле соңгуткан депутаттар коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары болуп турар.

(СЭТА).

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулданың түңнелдери

1963 чылдың март 3-те Россия Федерациязынга, Украин, Белорус, Узбек, Казах, Молдав, Латви, Таджик болгаш Туркмен эвилелдешкен республикаларга ажылчы чоннар депутаттарының крайлар, областар, округтар, районнар, хоорайлар, суурлар болгаш көдээ Советтеринге соңгулда болган. Соңгулда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлериниң болдурганы политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүннүң байдалынга эрткен. Чер болганга соңгукчуларның бедик идепкейлиг болгаш организастыг чоруу илереттинген.

Ажылчы чоннар депутаттарының крайлар, областар, округтар, районнар, хоорайлар, суурлар болгаш көдээ Советтеринге соңгулданың үезинде соңгукчуларның 99 ажыг хуузу бадылаашкынга киришкен.

Россия Федерациязының чер-чер Советтеринге шупту 1.036.221 депутаттар соңгуттурган. Оларның иштинде — херээженнер 41,9 хуу; партия кежигүнү эвестер — 55,1 хуу; ажылчыннар болгаш колхозчулар 60,2 хуу. Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң депутаттарының составы 59,1 хуу чаартынган.

Украин ССР-де чер-чер Советтеринге 412.514 депутаттар соңгуттурган. Оларның иштинде — херээженнер 41,0 хуу; партия кежигүнү эвестер 53,5 хуу; ажылчыннар болгаш колхозчулар 66,4 хуу. Чер-чер Советтериниң депутаттарының составы 50,4 хуу чаартынган.

Белорус ССР-де соңгуттурган депутаттарның саны 80.783 кижи болган. Оларның аразында — херээженнер 41,9 хуу; партия кежигүнү эвестер 57,4 хуу; ажылчыннар болгаш колхозчулар 63,9 хуу. Чер-чер Советтериниң депутаттарының составы 57,6 хуу чаартынган.

Узбек ССР-де 70.287 депутаттар соңгуттурган, оларның иштинде—херээженнер 43,01 хуу; партия кежигүнү эвестер 54,2 хуу; колхозчулар болгаш ажылчыннар 66,0 хуу. Чер-чер Советтериниң депутаттарының составы 57,3 хуу чаартынган.

Казах ССР-де 98.806 депутаттар соңгуттурган. Оларның аразында—херээженнер 37,4 хуу; партия кежигүнү эвестер 54,6 хуу; ажылчыннар болгаш колхозчулар 55,4 хуу. Чер-чер Советтериниң депутаттарының составы 64,4 хуу чаартынган.

Молдав ССР-де 30.060 депутаттар соңгуттурган, депутаттарның аразында херээженнер — 46,8 хуу; партия кежигүнү эвестер — 58,6 хуу, ажылчыннар болгаш колхозчулар — 70,5 хуу. Чер-чер Советтериниң депутаттарының составы 53,9 хуу чаартынган.

Латви ССР-де соңгуттурган депутаттарның саны 23.909 кижи болган. Депутаттарның иштинде — херээженнер 44,7 хуу; партия кежигүнү эвестер 62,2 хуу; ажылчыннар болгаш колхозчулар 64,9 хуу. Чер-чер Советтериниң депутаттарының составы 60,3 хуу чаартынган.

Таджик ССР-де 15.867 депутаттар соңгуттурган, оларның аразында — херээженнер 43,9 хуу; партия кежигүнү эвестер 53,7 хуу; ажылчыннар болгаш колхозчулар 66,0 хуу. Чер-чер Советтериниң депутаттарының составы 57,2 хуу чаартынган.

Туркмен ССР-де чер-чер Советтеринге 15.483 депутаттар соңгуттурган. Оларның иштинде — херээженнер 41,6 хуу; партия кежигүнү эвестер 56,6 хуу; ажылчыннар болгаш колхозчулар 66,0 хуу. Чер-чер Советтериниң депутаттарының составы 57,7 хуу чаартынган.

(СЭТА).

Тараа, эът, сүт, дүк бүдүрерин көвүдедир дээш бүгү улустуң чарыжы

★ ☆ ★

ОРГАНИЗАКЧЫ АЖЫЛДЫ— МАЛЧЫННАР ОРТУЗУНЧЕ

Улуг-Хем районнуң партия комитединиң пленуму болган. Аңаа ажыл-агыйларның, албан организацияларның черлериниң удуртукчулары, калбак актив киришкен. Аңаа СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң түңнелдери болгаш малчыннарның культурлуг амыдырал хандырылгазын экижидериниң талазы-биле районнуң партия организацияларының сорулгаларының талазы-биле илеткелди партком секретарының оралакчызы эш М. Харченко кылган.

Бо талазы-биле партия организацияларының элээн хемчеглерни ажылдап кылган деп илеткелчи демдеглээн. Чоокку ийи-үш чылдарда кылып күүседир ажылдарны ажыл-агыйларның удуртукчулары тодаргай чугаалааннар.

— Пленумнуң шиитпирлерин колхозта партия организациязының массалыг хуралынга таныжып чугаалашкан. Ону барымдаалааш, партбюро-биле колхоз баштаар черниң каттышкан хуралынга ол айтырыгны база тургузуп, тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган. Бо чылын малчыннарга чаңгыс аай хевирниң 6 чурттаалга бажыңын тудар. 10 бажыңны капитал септелгеге киирер. 8 бажыңга плита кылыр. Кулузунда хойжу бригаданың төвүнге электри чырыткыны киирер, чаа радиоприемникти тургузар. Мал кажааларының тудугларын немээр, хой тарыыр черни кылыр. Малчыннарның бажың иштиниң дериг-херекселдер талазы-биле негелдезин хандырар. Колхозчу малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидериниң айтырыын 1964 чылдың төнчүзүнде бүрүн доозар деп сорулганы салган бис—деп, Жданов аттыг колхозта партия организациязының секретары эш В. Паву чугаалаан.

Малчыннарның ортузунга партийжи-политиктиг, культура-массалыг, организакчы ажылдарны күштелдирер дугайында тодаргай саналын партия организацияларының секретарьлары эштер Р. Хунай-оол, Ховалыг Доржу, совхозтар директорлары эштер В. Стихарев, М. Доржулдай, П. Моисеев, колхоз даргазы эш Г. Виеляев болгаш өскелер-даа бергеннер.

«Найырал» совхозтуң малчыннарынга бо чылын ийи аал иштиг чурттаар 10 бажың, 7 чунар бажың, кызыл булуңнар туттунар. 30 ажыг бажыңның капитал септелгезин кылып, экижидер. Радиоприемниктерни, хеп шкафтарын, хеп чуур машиналарны болгаш өске-даа культура барааннарын садары эки организастаар. Үүрмек коданнарны боторулга-чарылгалыг хойжу бригадалар кылдыр каттыштырып, оларның төптерин тургузар. «Күш-ажылдың хостуу» колхоз малчыннарга он бир чурттаалга бажыңнарын, 4 кызыл булуңну тудуп, ажыглаалга киирер. Хендергеде комплекстиг бригаданың төвүнге магазин ажыдар. Эйлиг-Хемде хойжу бригаданың төвүнге садыгжызы чок садыгны тургузар. «УТКА 25 чылы» совхоз малчыннарга ийи квартиралыг 15 бажыңны, 2 чунар бажыңны болгаш өске-даа тудугларны планнап турда, колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Чөөн-Хемчиктиң девискээр аайы-биле эргелели чүгле 5 чурттаалга бажыңын тударын чөпшээрен берген.

Колхозтарда, совхозтарда партия организациялары хой-иштиниң өске организациялары-биле кады организакчы ажылды күштелдирип турган малчыннарның культура-амыдыралын экижидериниң айтырыын чоокку 2—3 чылдарда бүрүн боттандырар деп сорулганы салган.

Районнуң малчыннары эът бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын ажыр күүседип, СЭКП обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган. Эрткен ажыл-агый чылының түңнели-биле алырга районнуң мурнакчылары саанчыларның, хойжуларның, инек кадарчыларының, бызаа, хаван ажаакчыларының аразында хой. Хойжулар эштер Т. Чаш-оол, Д. Торжу, Н. Доржу («УТКА 25 чылы» совхоз), Х. Дойдаа, Т. Балган («Найырал» совхоз) болгаш өске-даа малчыннар чугайлаттынган, арыг-шевер, чырык, стол, сандайлыг, радиоприемниктиг эки бажыңнарда үлегерлиг чурттап олурарлар.

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырында кодээ клубтуң агитбригадазы малчыннарже солун концерттиг үнүп турар. «Х Улуг хурал» колхозтуң Кара-Тал бригадазында хой-иштиниң эгелээшкининиң биле организастаан библиотека кодээниң ажыл-ишчилериниң, ооң иштинде малчыннарның ортузунга эки ажылды чорудуп турар.

Районнуң партия комитеди неделяның четверг хүнүнде малчыннар хүнүн эрттирип, агитаторларны, эмчилерни, садыгжыларны ыраккы хойжуларже, фермаларже чорудуп турар. Районнуң херегленикчилер ниитилелиниң баштаар чери болгаш ажылчын кооперациялар садыгжызы чок магазиннерни организастап, эргежок чугула барааннар-биле хандырган.

«Улуг-Хая» совхозтуң, «Чодураа», «Х Улуг хурал» колхозтарның болгаш өске-даа ажыл-агыйларның удуртукчулары чамдык малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазынче дыка сула салым салып турар.

«Чодураа» колхозтуң хойжулары эштер Папаажык, Үзүй-оол болгаш өскелер-даа кыштың соогунда өглерде чурттап турар. Өглерни чаа кидис-биле септевээн, ыяңгыя эш Папаажыкка ам-даа бажың тудуп бербээн. Хойжу эш Мартышка база-ла багай бажыңда чурттап турар. Ол бүгү байдалдар-биле партия организациязы эптежип келген.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазынче райпо баштаар чери, кадык камгалал килдизи, культура килдизи, харылзаа конторазы база багай кичээңгей салып турар. Чижээ, Эйлиг-Хемниң хойжуларынга бир садыгжы баарда каш борбак хлеб, он шил арага ап алгаш чеде берген. Малчыннарның солун, сеткүүлдерин ой-шаанда чедирбейн турар болгаш эки таарге-ле айда 2—3 катап чедирип турар. «Чодураа» колхозка, Хендергеге шыырак билиглиг эмнелге ажылдакчылары негеттинип турар. Хендергениң малчыннарынга, «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыннарынга кино көргүзер дээш чеде берген культура ажылдакчылары чаңгыс кежээ 3—4 кино үндүрүп, аңнаарынга, балыктаарынга өйлежип турарлар. Фермалар, бригадалар төптерин радиожудар, телефон тургузар айтырыгны харылзаа чериниң удуртукчулары мынчага чедир күүсетпээн.

Районнуң автолавкалары ыраккы малчыннарга, фермаларга, бригадалар төптеринге барбайн, чүгле колхозтар, совхозтар төптеринге четкеш, чанып кээп турарлар. Малчыннары эргежок чугула барааннар-биле хандырары дээш садыг ажылдакчыларынга шыңгыы негелде, контроль тургузар дугайында райпо даргазы эш Ангырбан кичээңгей салбайн турар. Баян-Колдуң садыгжызы эш Лаптев ыраккы малчыннарга баарда колхозчуларның акша алыр үезин таварыштыр ам барааннар аппарып садар арганы херéглеп турар, ынчангаш чамдык колхозчулар 2—3 хүннер иштинде аралап, ажыл шагын үзүп турарлар. Садыгжызы чок магазиннерни организастаар талазы-биле райпо баштаар чери чүгле хоозун аазашкыннар берип, үе эрттирип турар.

Колхозтарда, совхозтарда партия, совет, профэвилел, комсомол органнары малчыннарның ортузунга организакчы ажылды улам экижидипшаан, малчыннарның чурттаалга-амыдыралын экижидер дээш, оларга чаңгыс аай хевирниң бажыңнарын тудуп, бажың иштиниң дериг-херекселдери-биле дүрген хандырары чугула.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле тодаргай шиитпирни пленум хүлээп алган.

Д. АРАКЧАА,
«Шынның» корреспондентизи.

ХОЙЖУЛАРНЫҢ БРИГАДИРИ

Коммунист эш Доржу СЭКП-ниң март Пленумунуң шиитпирлери-биле таныжып, мал ажылынга ажылдаарын шиитпирлеп алган. Совхоз дирекциязы ооң ол күзелин ииш-биле деткип, ону Онгар-Өдектиң хойжу бригадазының улуг кадарчызынга томуйлаан. Ооң бээр чыл ажып турар. Дембирел Чинмитовнаның хойжу бригадазы ам «Тес-Хем» совхозтуң эки ажылдыг ажыл-агыйларының бирээзинге санаттырып турар.

Бо кыжын Тестиң ховуларынга хар кылын болган. Ындыг болза-даа дуржулгалыг хойжуларның ажылынга ол шаптыктап шыдаваан. Бригаданың малчыннары кылын харны далбыйлап аштаан, аңаа хоюн оъткарып келген болгаш кадарган хоюндан чаңгыс-даа баштты хоратпаан. Оларның коданында 3800 баш хой бар. Амгы үеде оларның 815-и төрээн болгаш 816 хураган менди алдынган. Төрээн хойларынга ногаан сигенни, силосту берип турарлар.

Хойжу бригаданың төвү Онгар-Өдекте кыска хүүсааның иштинде делгем чурттаалга бажыңнары, үлегерлиг хой кажаалары туттунган болгаш кызыл булуң база кастынган. Ында кызыл булуң ажылдап турар. Кызыл булуңнуң иштин хойжулар эвээш-биле аштап арыглаан, суугузун одап турар.

Дембирел Чинмитовна Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты. Ол ёзулуг мурнакчы ажыл-ишчилерниң бирээзи. Ооң хойжу бригадазы усть-лабинчилерниң кыйгырыы-биле таныжып, ол кыйгырыгны иштиг-биле деткивишаан, бедиткен хүлээлгени алган. Хойжуларның амыдырал-чурттаалгазы хүн келген тудум улам чаагайжып орар. Аңаа кино, концерт болуп, солун, сеткүүл кээп турар.

Дембирел Чинмитовна 9 уругнуң иези. Оларның бежи школада өөренип турар. Малдың чаш төлүн менди камгалап ап, бүгү херээженнерниң байырлалының хүнү—Март 8-ке ажыл-ишчи белектерлиг ужуражып, улам кызымак ажылдап турар.

Ю. МОНГУШ.

Тес-Хем районда «Чаа өрук» колхозтуң аныяк хойжузу эш Седип бо хүннерде баштай төрээн 200 хоюнуң чаш төлүн менди алган. Хойжу бо чылын 100 төрүүр хойга онааштыр 100 хураганны, хойдан-на 3 кг дүктү алырын хүлээнген ажылдап турар.

ЧУРУКТА: эш Седип хойларын одарже үндүрүп бар чор.

Фото **А. АИРНИИ.**

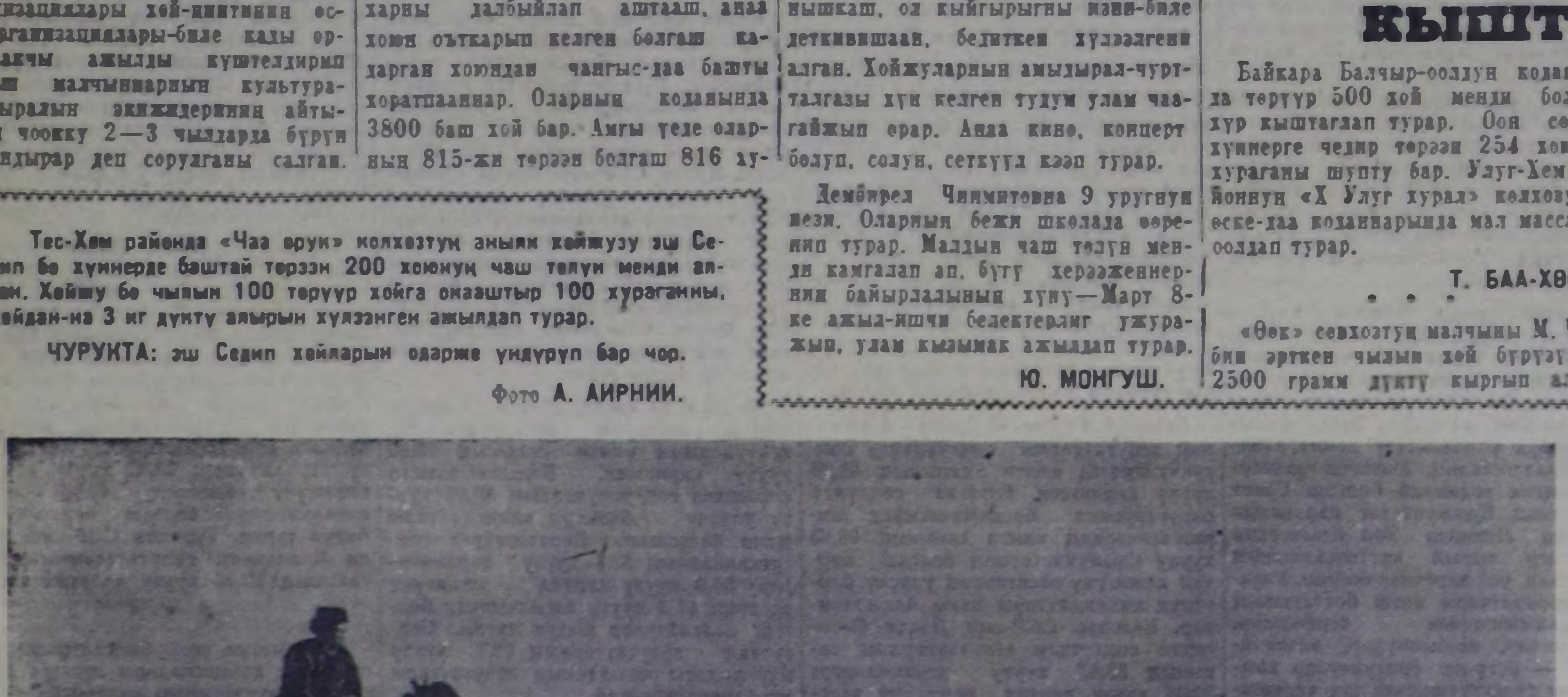

ЭРЕС, ШАЛЫП АЖЫЛДААШ ЭЛБЕКШИЛДИ ТУРГУЗААЛЫ!

★ ☆ ★

КҮШ-АЖЫЛ-БИЛЕ

Февраль ортан үезинден соңгаар хүн дургузу элээн узап, чылып-даа келген. Күш-ажылчы 1963 чылдың чазының тынызы келди деп чүвени Таңды элээниң ажыл-ишчилери билип турарлар. Олар бажыңнарының, малының кажааларының кырында харын аштап алгылаан. Таптыг-ла дүш үезинде хаваннар даштын саван кырында шөйлү бергилээн удуп чыткылаар. Инектер сыны хөндүрлү бергилээн, хүнде дөгеленип тургылаар.

Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң кыйгырыынга кур чер совхозунуң—«Тиилелгениң» малчыннары, механизаторлары күш-ажыл-биле харылап турар. Эрткен 1962 чылда агаар-бойдустуң байдалы болгаш өске-даа шаптараазынныг берге байдалдар турза-даа, бо совхоз бир миллион ажыг пуд эки шынарлыг тарааны, 450 тонна эътти, 33 тонна дүктү күрүнеге саткан, сүт садар хүлээлгезин 100,6 хуу күүсеткен болгаш Таңды районда мурнакчы ажыл-агыйларының бирээзи болган.

Эрткен чылдың эки түңнелдерин чугаалажып турган, инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1500—1700 кг сүттү саап алган мурнакчы саанчылар эштер Моңгуш Кара-кыс, Ондар Анай-Кок, Конгар Мария, Комбу Кок-кыс; 700—1000 гектар шөлден 10000 центнер чедир эки шынарлыг тарааны ажаап алган мурнакчы механизаторлар эштер Михаил Бюрбю, Ондар болгаш Дандар Доржулар; бодунга быжыглаан 350 бызааларны чидириг чокка доруктурган, хүнүнде немежир дириг дензизин 690 грамм чедирген мурнакчы бызаа ажаакчызы Моңгуш Долгар, бодунга быжыглаан 120 инээнден 120 бызааларны өстүрүп алган назыны улгады берген Күжүгет Сруңмаа; төрүүр 100 хойдан 100—105 хураганнарны камгалап алган, иртгер семиртилгезин эки организастаан, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү кырган мурнакчы кадарчылар Буулар Севек, Оюн Дажый-оол, Сергей Яндараа, Василий Дулбаа болгаш оон-даа өске хой-хой мурнакчыларны демдеглээри дыка өөрүнчүг.

Усть-лабинчилериниң кыйгырыын совхозтуң бүгү фермаларынга болгаш бригадаларынга чугаалажып көрген, малчыннар, саанчылар болгаш механизаторлар кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле боттарынга бедиткен хүлээлгелерни ап, социалистиг чарышты калбартып турарлар.

Төп сүт-бараан фермазының коллективи чеди чылдың бешки чылының эгезинде хүлээлге ап турган, бир инектен чыл дургузунда ортумаа-биле 1400 кг сүттү саап алыр, саалданың эң берге үезинде, бирги кварталда 52 тонна 500 кг сүттү күрүнеге садар дээн болза, ам усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр баштайгы социалистиг хүлээлгелерин эде көргеш, совхоз ниитизи-биле бир инектен чыл дургузунда ортумаа-биле 1500 кг сүттү саап алырын, бирги кварталда күрүнеге 65 тонна сүттү садарын хүлээнген.

Ферманың бүгү коллективи-даа, ооң мурнакчы саанчылары Моңгуш Кара-кыс, Ондар Анай-Кок, Мария Конгар, Комбу Кок-кыс-даа боттарының берген сөзүн алдарлыы-биле ээлеп шыдаарлар дээрзинге чигзиниг турбас. Фермада инектерниң азыралын болгаш ажаалдазын эки организастаан, хүн чурумун доктааткан болгаш ону хажык чокка күүседип турар. Инек бүрүзүнге хүнде 40 кг силос, 3 кг концентраттар болгаш эки шынарлыг саваң берип турар. Минералдыг чемнер четчир. Сураглыг механизатор Дандар Доржу мал чемин үзүктел чокка сөөртүп әкеп турар.

Фермада 440 инектен ам 210 инек саалдада, сөөлгү хүннерде инектерниң массалыг оолдаашкыны эгелээн, сүт саалдазы дүрген темпилиг өзүп турар.

Хойжуларның коданнарында ажыл база-ла хайнып турар. Ол ажыл ындыг-ла чиик эвес, улуг негелделиг болза-даа, өөрүнчүг болгаш солун ажыл, хойлар массалыы-биле оолдап эгелээн. Хойларның баш саны шак бүрүзүнде көвүдеп турар. Мурнакчы малчыннар Сергей Яндараа, Василий Дулбаа, Оюн Дажый-оол оларның коданнарында 200—400 чедир хойлар оолдаан болгаш хураганнардан чаңгыс-даа чидириг болбаан. Хойжулар бо чылын төрүүр чүс хой бүрүзүнден 100 хураганны алырын хүлээнген.

Төрүп турар хойларның деңгизде кужу эки, одар-белчиир, сугсуггат четчир, немелде чемнер бар. Ынчангаш малчыннар боттарының социалистиг хүлээлгелерин күүсетпейн баарының кандыг-даа барымдаазы чок.

Совхозтуң механизаторлары тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септелгелерин чорудуп турар. МТМ коллективи 60 тракторларны септеп үндүрген. Григорий Шаталовтуң бригадирлээни № 4 хову-трактор бригадазының механизаторлары часкы тарылгага кирер тракторларны болгаш өске-даа бүгү машиналарны септеп дооскан. Техника септелгезиниң талазы-биле тракторист Ховалыг Хеймер-оол, токарь Павел Михеев болгаш моторжу Иван Сузнликов олар мурнуку олудугда чорул турарлар.

Совхозтуң партия организациязы партийжи-политиктиг ажылды кол сорулгаже—кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедиринче угландырып турар. Мурнакчы дуржулганы пропагандылаары—бүгү агитаторларның, агитколлективтиң чугула хүлээлгези болу берген. Малчыннар ортузунга чорудар лекцияларның, беседаларның тематиказын ажылдап кылган болгаш ол планны ёзугаар агитаторлар малчыннарга үргүлчү барып турарлар.

Совхозтуң партия организациязы болгаш дирекциязы малчыннарның культура-амыдыралын экижидеринче угланган ажылдарны чорудуп турар.

Н. ТЕМБРЕК.

★ ☆ ★

Тарылга мурнунуң хүн демдеглели

Чемишчидилгелерни ховуларже

Хову ажылдары эгелетинге чедир ай четпес хуусаа арткан. Тарылга мурнунуң ажылдарын дүрген болгаш шынарлыг күүсеткен тудум-на тарылга чедиишкиниң чоруттунар дээрзин тараажылар билир.

Техника септелгези дооступ, үрезиннер арыглаттынып база хоранныттынып, одуругларының аразын сайзырадыр культураларны тарып өстүрер талазы-биле бригадалар болгаш звенолар тургустунуп турар деп өөрүшкүлүг медээлер республиканың ажыл-агыйларының хой кезиинден редакцияга кээп турар.

Бистиң байдалдарывыска кодээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидериниң чугула сорулгаларының бирээзи болза органиктиг чемишчидилгелерни төгериниң аргазы-биле хөрзүнүң үнүш-дүжүткүрүн бедидери болур. Чамдык ажыл-агыйлар түс черниң чемишчидилгелерин ховуларже сөөртүп төгеринче улуг кичээңгей салып турар. «Межегей» совхозтуң кукурузачылары мурнуку чылдар ышкаш кукурузаның бедик дүжүттери дээш бо чылын база демисежирин шиитпирлээн. Кукуруза тарыыр шөлге өдек төгери ооң дүжүдүн дыка бедидип турарын ук ажыл-агыйның мурнакчы кукурузачылары П. Пикало болгаш В. Цыпушев оларның дуржулгазы бадыткаан.

Олар 1962 чылда 26 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнге 10 тонна өдекти төп тургаш, бир гектардан-на ортумаа-биле 925 центнер ногаан массаны алган. Амгы үеде совхоз ховуларже өдек сөөртүр кижилерни болгаш техниканы тускайлаан. Трактор тергелеринге болгаш автомашиналарга өдек чүдүрерин «ДТ-54» тракторда таарыштыр эптеп кылган аскылыг хүүрек-биле күүседип турар. Бо совхоз 1800 ажыг тонна өдекти ховуларже сөөртүп төккен.

Дуржулга станциязының кукурузачылары болуңнуң кожазындан база чыдып калбайн турар. Ында өдек сөөртүлгезин дөртку хову бригадазының агроному Н. Афонинниң удуртулгазы-биле күүседип турар. Олар кукуруза, чигир свёклазы болгаш ногаалар тарыыр участоктарже өдек сөөртүрүн шудургу чорудуп турар. Хадың-Аксында хой өдек белеткеттинген. Өдек сөөртүлгезинге «Сельхозтехника» каттыжыышкынының самосвалдарын, а ол ышкаш ажыл-агыйның болуңнуң транспортун ажыглап турар. Өдек чүдүрер ажылды «Т-74» тракторда аскан хүүрек-биле боттандырып турар.

Таңды районда «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң ажыл-ишчилери өдек сөөртүлгезин чедиишкиниг чорудуп турар. Олар база-ла бир дугаарында кукуруза, чигир свёклазы, картофель, ногаа тарыыр участоктарже чемишчидип турар.

Ындыг болза-даа өдек сөөртүлгези республикада ниитизи-биле аажок оожум чоруттунуп турарын миннир херек. Колхозтар болгаш совхозтар 258.450 тонна өдекти ховуларже сөөртүп төгер тургаш, амга чедир чүгле 24.137 тонна өдекти сөөртүп төккен ийиипе, азы ооң планын чүгле 9,3 хуу күүсеткен. Бо болза, ажыл-агыйларның удуртукчулары, оларның агрономнары тарылга шөлдериниң үнүш-дүжүткүрүн бедидер талазы-биле чогуур кичээңгей салбайн турарын херечилеп турар.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары кукурузаның хензиг эвээш дүжүдүн чыл бүрүде ап турары билдингир. Ындыг турбуже районнуң ажыл-агыйлары ховуларны чемишчидериниң хемчеглерин аажок оожум боттандырып турар. Ол районнуң «Өөк» совхозу 600 тонна, «Искра» колхозу 130 тонна өдекти ховуларже сөөртүп төккен. А өске колхозтар ол ажылче амга чедир эгелеп кирбээн.

Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Каа-Хем районнарының ажыл-агыйларында чемишчидилге сөөртүрү база багай организастаттынган. Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» кодээ ажыл-агый артели чүгле 563 тонна өдекти ховуларже төккен. А өске колхозтар өдек сөөртүлгезинче эгелеп кирбээн. «Барлык», «Шекпээр», «Тээли», «Найырал», «УТКА 25 чылы», «Тес-Хем» совхозтарда өдек сөөртүлгези база багай чоруп турар. Ол ышкаш «Тиилелге», «Сукпак», «Тыва», «Кок-Тей» совхозтар мынчага чедир чаңгыс-даа тонна өдек сөөртпээннер.

Кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлгеге болгаш белеткелдер министерствозу ВЛКСМ обкому-биле кады февраль 15-тен март 15-ке чедир өдек сөөртүрүнүң айын чарлаан. Ооң бээр барык-ла 20 ажыг хонук эрткен болза-даа, кылдынган чүүлдер аажок эвээш. Чемишчидилгелер сөөртүр талазы-биле мындыг әреңгей, харысалга чок чорук-биле моон мындаа эптежир арга чок. Ажыл-агыйларның, районнарның, бүдүрүлге эргелелдериниң, партия болгаш комсомол организацияларының удуртукчулары чемишчидилгелер сөөртүлгезин чер болганга эки организастаар ужурлуг.

Өдек сөөртүлгезин саададып, шаг-үеңи халас эрттирип болбас. Ховуларже өдек сөөртүрүнге кукурузачыларны, комсомолчуларны хаара тудуп, оларга эргежок чугула чепсек-херекселдин, техниканы хандырар, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге тускай звенолары тургузар херек. «Сельхозтехника» каттыжыышкыны болгаш ооң районнарда салбырлары өдек сөөртүрүнге ажыглаар транспорт-биле ажыл-агыйларны хандырары чугула.

Эң хой саңныг чемишчидилгени белеткээри, ону ховуларже ой-шаанда сөөртүп төгери колхоз, совхоз бүрүзүнүң хүлээлгези. Ол чокка бедик дүжүт алдынмас. Чемишчидилгелерни ховулар манап турар. Кодээде ажыл-ишчи бүрүзү чемишчидилгелер сөөртүрүнге идепкейлиг киржиңер!

Чаагай дүжүт дээш

«Межегей» совхозтуң Кара-Булуң салбырының тараажылары часкы хову ажылынга белеткелди организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде 6 сеялка, «ДТ-54» маркалыг 14 база 6 «Беларусь» болгаш «ДТ-28» маркалыг 2 тракторларны септеп дооскан.

П. Николаевтиң звенозу 140 ажыг тонна кызыл-тас үрезинниң чажар шынарынга чедир арыглап урган. Үрезин арыглаашкынында херээженнер кол ажылдап турар.

В. ШОЙЛАА.

КИЧЭЭНГЕЙНИ КЫШТАГЛАРЖЕ

Байкара Балчыр-оолдуң коданында төрүүр 500 хой менди болгаш хур кыштаглап турар. Ооң сөөлгү хүннерге чедир төрээн 254 хоюнуң хураганы шупту бар. Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң өске-даа коданнарында мал массалыг оолдап турар.

Т. БАА-ХӨӨ.

• • •

«Өөк» совхозтуң малчыны М. Чимбии эрткен чылын хой бүрүзүнден 2500 грамм дүктү кыргып алган. Бо чылын ооң хою база хүр, амга чедир төрүттүнген 600 хураган шупту менди. Ниитиниң малын өстүрер, ооң продуктуузун улам бедидер талазы-биле ол кызымак ажылдап турар.

К. МОНГУШ.

• • •

«Улуг-Хая» совхозтуң хою түлүк оолдап эгелээн. Хайыракан салбырының чүгле Эжимде 14 коданнарындан безин 1200 ажыг хой төрээн. Кыштагларже мал чемин сөөртүрүн улам калбартпышаан, аныяктар звеноларын, сакманщиктерни чер болганда организастап турар.

Б. БААЗАН.

• • •

Чадаана сес чыл школазының коллективи «Искра» колхозтуң малчыннарынга боттуг дузалажып турар. Олар чаңгыс эвес үнүүшкүнүү организастаан. Улуг-Оймакта хой бригадазынга шеф эки түңнелдиг болган: улуг кажааның иштинде хорженин хооргаң, элээн каш чурттаалга бажыңын чугайлаан.

О. КОМААДЫР.

• • •

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбыры кыштагларже мал чемин сөөртүрүнге база бир звенону немей организастаан. М. Шырапка удурткан 20 шанактыг аъттыг ол звено 488 тонна сигенни малчыннарга чедирген.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Канчаар көргенил?

Барыын-Хемчик районнуң «Малчын» кодээ ажыл-агый артели мал ажылдыг колхоз болуп турар. Ынчангаш бо чылын мал чемин кылдыр 346 гектар кок суланы тарыырын планнап алган. Ооң тарылгазынга белеткел ажылдары мынчага чедир эгелевейн турары черле кайгамчык. 50 ажыг тонна үрезин херек. Ынчаарга мында үрезин белен эвес. Складта малга чиртир дээн чүгле 30 тонна сула бар.

Тарылгага киирер тракторлар септеттинмээн. «ДТ-54» деп 3, «Беларусь» деп 2 тракторлар гаражта эрткен чылда хевээр турарлар. Андазыннарны, идиирлерни болгаш сеялкаларны база-ла септевээн. Шөл чемишчидилгезин чоруттунмаан.

Ол бүгү ажылды харылаар ужурлуг хову ажылының бригадири эш Насык-Доржу чүнү бодап турарыл? Колхозтуң баштаар чери бо эшке ай санында хову ажылының бригадири дээш акша төлеп турар. Ынчаарга эш Насык-Доржу ол талазы-биле кандыг-даа ажыл кылбайн турарын колхозтуң баштаар чери канчаар көрүп турарыл?

И. САМБУ.

Четпестерни катаптавас

Чемишчидилге — чер ажылының культураларының дүжүттүүн бедидеринге улуг ужур-дузалыг болгай. Ынчаарга «Барлык» совхозтуң дирекциязы тарылга шөлүн өдекшидерин чугулалап көрбейн турар.

Ооң ужурунда совхозтуң хову ажылының дүжүдү эрткен чылын дыка чавыс болган: гектар санындан 4-ле центнер тарааны, чүгле 80 ажыг центнер кукурузаны ажаап алган. Ынчаарга совхоз ам тарылга шөлүнге 13 муң тонна өдек төгер планныг, ол ажыл ам-даа эгелевээн. Кукуруза тарып өстүрер звено ам ажылдап эгелээн турар ужурлуг. Ооң кежигүннери янзы-бүрү ажылдарда турбушаан. Звено бо чылын каяа кукуруза тарыырын безин билбес.

Часкы тарылганың хүннери чоокшулап келген. Хову ажылдарынга белеткелче ол совхозтуң дирекциязы чүге кичээңгей салбайн турарыл? Эрткен чылдың четпестерин ам катаптавас херек.

Ч. ЧИЛБАК-ООЛ.

Чүге соксааныл?

Эрткен чылдың ноябрьда механизаторнуң тускай мергежилин чедип алыр дээш адын бижиткен кижиниң саны 30 ажып турган. Оларның аразында кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, эмчилер, башкылар дээш черле кымнарны чок дээр.

Бөлгүмнүң ажылын удуртуурун колхозтуң механиги, дуржулгалыг механизатор эш Чылбак-оолга дааскан турган. Баштайгы хүннерде кичээлдер организастыг-даа, солун-даа болуп эрткилээн.

Ынчалза-даа бөлгүмнүң ажылы сөөлзүреди сандарап эгелээн. Кичээл чамдыкта оззалдап эгелээр, чамдыкта шуут болбайн баргылаар апарган. Бо чылдың эгезинден бээр чаңгыс-даа кичээл болбаан.

Эгелээн эки ажылдың соксааны ужуру чүдел? Колхозтуң баштаар чери, партия, комсомол организациялары ук бөлгүмнүң ажылын экижидериниң хемчээн алза чогуур.

К. САГАН.
Өвүр район, «Коммунизмче орук» колхоз.

Ажылдавышаан өөренип турарларга

(РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозунуң коллегиязында)

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). Сес чыл школазының курузун дүрген өөренип эртер класстарлыг ажылчын болгаш кодээ аныяктар школаларының ажылының дуржулгазын Россия Федерациязының Чырыдыышкын министерствозунуң коллегиязы чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп бадылаан. Шенелде-шинчилел хевирлиг кылдыр 1960—1961 өөредилге чылында Россия Федерациязының элээн каш крайларынга болгаш областарынга тургускан ол класстар улуг өөредилгезиниң органнарының, хөй-ниитиниң болгаш ажылчы чоннарның чогумчалыг үнелээшкинин алган. Ол класстарга өөредилгениң шынары бедик, кичээлдерге өөреникчилерниң келири эки, өөреникчилерниң үнер чоруу шоолуг эвес болган. Чаа класстарны амгы үеде Россия Федерациязының 2000 ажыг школаларында организастаан. Оларда 130 муң ажыг ажылчыннар, албан-хаакчылар болгаш колхозчулар өөренип турар. Олар болза колдуунда ажыл стажы улуг, 25 хардан өрү назылыг кижилер-дир.

Сес чыл школазының курузун дүрген өөренип эртер класстарлыг школаларның четкилерин республикага келир өөредилге чылында калбартыр деп, РСФСР-ниң Чырыдыышкын министерствозу шиитпирлээн. Эге билиглиг, улуг амыдыралчы дуржулгалыг болгаш бүдүрүлгечи стажтыг кижилер аңаа өөренир апаар. Олар дүргедеткен программа ёзугаар өөренимишаан, сес чыл школазын ийи чартык—үш чылдарда доозуп болурлар.

Хуучулар хуралы

Чоокта чаа «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдын-Маадыр салбырының хуучуларының хуралы болуп эрткен. Хуралга салбырда үлетпүр бараанналы садар магазинниң садыгжызы эш Чимит-оол биле ревизия комиссиязының даргазы эш Идам-Сүрүн олар боттарының кылган ажылының талазы-биле илеткел кылганнар. Эрткен чылда бараан садыгазының планын үлетпүр бараанарының садыы 98,9 хуу, а аъш-чем садыы 106 хуу күүсеткен. Садыгжылар Дамба, Чимит-оол чоннуң өзүп орар негелдезин хандырар дээш кызымак ажылдап турарын санал берген эштер демдеглээннер. Салбырда хуучуларның саны мурнуку чылдардан көвүдээн. Чүгле эрткен чылын безин садыгжы эш Чимит-оол 27 кижини хуучу кежигүнге киирип алган. Аъш-чем магазининиң садыгжызы эш Дагба садыг шугумунга 15 чыл ажылдап турар. Бо үениң иштинде онаашкан ажылын ак-сеткилдиг күүсеткеш, хөй удаа макталды ап келген.

Хуралга санал берген эштер Д. Бабук, О. Дажы-Намчал, О. Ойдуп-паа болгаш өскелер-даа Сүт-Хөл рабкооптуң ажылында бар четпестерни чидиг-биле шүгүмчүлээн.

Чугула херегледин чамдык бараанарын кедээ садыгларже үнүрбейн, а оларны чүгле Сүт-Аксының магазиннеринге садыглаар фактылар бар. Бараан хуваалдазының үезинде рабкооп баштаар чери чоннуң кайда хөйүн, кайда эвээжин барымдаалавайн турар. Кедээ садыгларга колдуунда улуг дугаарлыг тоннар болгаш өске-даа хеп аймаа кээп турган.

Алдан-Маадыр салбырының садыынга үр үениң иштинде бичии дугаарлыг кышкы база часкы, күскү тоннар, костюмнер болгаш ак-чоорганнар, сыртыктар, матрастар база бажың иштиниң өске-даа чугула херекселдери, аъш-чем аймаандан: аът, сүт дээш ышкаш кол чемнерни чугаалавастка безин, печенье, чиик өртектиг конфеттер келбээн. Салбырның ажылчыннары чугула хереглединиң ындыг бараанарын Чадаана, Ак-Довурак, Хорум-Даг магазиннеринден садып ап турарлар.

Салбырны моон соңгаар чугула херегледин бараанары-биле хандырарынче рабкооп баштаар чери сагыш салыр ужурлуг.

Ч. ОНДАР.



ИЙИ АҢГЫ БАЙДАЛ

— Хандагайты суурда район библиотеказының ном фондузу 22 муң ажып турар. 560 номчукчуларлыг, 7 кижи составтыг библиотека чөвүлели ажылдап турар. Оон ажылын башкы Е. Таранцова удуртуп турар — деп, 1959 чылдан бээр ону эргелекчилеп турар, Кансктиң библиотека техникумун доозкан С. Аракчаева чугаалады.

Ном номчуурунга улуг хандыкшылдыг номчукчуларның саны чыл бүрүде өзүп турар. Эштер Максимов, С. Ооржак, Л. Маадыр-оол, Я. Рубенко ышкаш хөй номнар номчаан номчукчуларны карточкалардан көрдүвүс. Айтырыглар болгаш харыылар кежээлери, янзы-бүрү темаларга чамдык массалыг ажылдарны аңаа организастаан. Сөөлгү үеде Н. Сердобовтуң «Чуртталганың үнези» деп романынга номчулга конференциязын эрттирген, ол солун болгаш дыка хөй кижи аңаа идепкейлиг киржип, номнуң дугайында боттарының саналын чугаалааннар.

Бо библиотека кожазында «Коммунизмче орук» колхозтуң механизастаттынган хойжу бригадазында кожээр библиотеканы тургузуп алган. Аңаа чаа номнарны үргүлчү аппарып, ылаңгыя мал ажылының дугайында тыва дыл кырында номнарны ында чедирген.

Район библиотеказының турар чери хонгуг дапкыш, бичии болганындан номчукчулар-биле ажыл чорударынга таарымчалыг эвес болуп турарын оон эргелекчизи эш Аракчаева четтүү-биле чугаалады. Аңаа үш номчукчу келирге-ле, дөртүкүзүнүң кирери бергедей бээр. Номнарны сараттай чыып үндүргүлепкен, ынчангаш ном шилип алыры берге. СЭКП ТК-ның Ноябрь Пленумунуң материалдарындан, районнуң амыдыралындан амгы үеде сорулгаларга дүүштүр стендилер, монтажтар азар черлер чок. Чамдык үеде номнарны эжиктиң аскындан бээр чыый салгылап кааш чыткылаар. Библиотеканы улгаттырар азы чаа библиотека тудар дугайында айтырыгны хөй удаа тургузуп, бо дугайында хуралдарга чугаалажып турза-даа олар саазын кырында артып, чылдын-на шиитпирлеттинмейн турар.

Саглыда «Кызыл тук» колхозтуң төвүнде библиотеканы черле мактавас аргажок. 1961 чылда аңаа бир номчукчу 10—20 чедир ном номчуп турган болза, 1962 чылда бир номчукчу 25—30 чедир номнарны номчуп турар апарган. Ында делгем номчулга залы бар, аңаа 25 кижи хостуг олурупкаш, номчуттунуп болур. Малчыннарда болгаш мал фермаларында, бригадаларда 4 кожээр библиотекаларны организастап тургускан. Библиотека чөвүлели хөй-ниитиниң хуралдарынга боттарының отчёттарын берип турар, эрткен чылын ындыг хуралды ийи катап организастаан. Номчукчу номнарны бодун шилип ап турары черле дыка таарымчалыг. Номчукчулар конференцияларын район библиотеказындан хөйнү чоруткан. О. Бичеңей, эштер Дыртык-Бек, Өргелдей, Бүчаа дээш хөй номнарны номчуп, библиотеканың ажылынга активчи киржип турарлар хөй.

К. СЕМИС.

БИЛИГЛЕРНИҢ ҮНЕР ДӨЗҮ

Улуг чогаалчы Максим Горькийниң ном дугайында кайгамчык чиге, ылапты сөглээн сөстерин бистиң школаның өөреникчилери эки билирлер. Ынчангаш сураглыг чогаалчының билиглерниң үнер дөзү номга ынакшыл дугайында сөзүн бистиң школаның библиотеказының кескү черинде улгаттыр парлааш аскан.

Өөредилге чылының эгезинден эгелээш бо хүннерге чедир 358 номчукчулар ында доктаамал туруп турар, 681 өөреникчилер район библиотеказында доктаамал номчукчулар апарган. Боттарының хостуг шактарында хөй-хөй номнарны номчуп турар өөреникчилер бисте хөй, оларның хөй кезии үстүкү класстарның өөреникчилери. Ылаңгыя 10-гу класстың өөреникчизи Хомушку Чаш-оол сентябрь айдан эгелээш 41 номнарны бодунуң хостуг шагында номчуп дооскан.

С. АРАНЧАА.
Кызыл-Мажалык школазы.

Демниг ажылдаар

Кызылдың № 2 школазынга ада-иелер хуралынга школа өөредилге-кижизидилгелиг ажылдар дугайында чугаалашкан. Школаның партия, профэвилел, комсомол болгаш пионер организациялары ада-иелер-биле быжыг харылзааны тургузуп, демниг ажылдаан болза школаның өөредилге түңнели бедик деңнелдиг болурун башкылар, ада-иелер аңаа чугаалааннар. Ада-иелер комитеди бо талазы-биле кандыг-даа ажыл чорутпааны илерээн.

Башкылар Санчат, Санникова оларның 70 ажыг өөреникчилери бирги чартык чылда багай чок өөренгеннер. Олар ада-иелер-биле доктаамал харылзаалыг, өөреникчи бүрүзүн эки билирлер. Ынчалза-даа ындыг класстар школада эвээш болган.

Уругларның өөредилге чурумунче сагыш салбас ада-иелерни, ада-иелер комитединиң даргазын болгаш оон кежигүнү эш От-ооллу оглунуң кижизидилгезинче кичээнгей салбайн турар дээш шыңгыы шүгүмчүлээн. Класс башкылары-биле сырый харылзаалыг, школага доктаамал кээп турар ада-иелер база бар.

С. САНДАН.

Ажыл-ишчи өг-бүле

Белим, Шишкит, Бус хемнериниң белдирлежип каттышкан черинде Үш-Белдир курорт турар. Курорт чүгле чайгы үеде ажылдаар, а кыжын аңаа ажылчыннар болгаш ол черниң чурттакчылары артып калырлар. Олар хире шаа-биле бичии сууржугаштыг. Эртен эрте-ле тракторнуң өткүт ыяды сууржугаштың чоогунда аърга чаңгыланып үнер. Ол болза Игнатий Григорьевич Осиповтуң башкарган «ДТ-54» деп трактору-дур. Игнатий Григорьевичиниң эртежик аъргаже ажылдап үнгеш, оон орайтай бергенде ээп келири чаңчыл болу берген.

И. Осипов трактор хүлээп алырының мурнунда курортка мотористеп ажылдап турган. Мотористеп турган изиг, соок сугну таарыштыр дамчыдар херекселди чогаадып кылгаш, ажыглалга киирген. Ол ам дөрт чыл улай курорттуң одаалга болгаш тудуг ыяжын сөөртүп келген. Ол үениң иштинде ооң башкарган тракторну үрелип, ажыл саадатткан таварылга болбаан.

Игнатий Григорьевич амгызындан кадык-шымырак турган үезинде Бии-Хемниң база бир мурнакчы механизаторларының бирээзи турган. Ол ийи катап Күш-ажылдың Кызыл-Тук ордени-биле, ооң дараазында «Кур черлерни шиңгээдип алганы дээш», «Күш-ажылга шылгарал» деп медальдар-биле болгаш хөй катап Хүндүлел бижиктер-биле шаңналып чораан. Ооң кадайы Анастасия Алексеевна курортка баштай санитаркалап ажылдап турган. Ол ажылга ак-сеткилдиг кызымак чоруу дээш курорт дирекциязының макталын каш удаа алган. Анастасия Алексеевна ам ында эге школаның аштакчызында ажылдап турар. Школаның арыг-силиг, чылыг болгаш чырык кылдыр ажаап, уругларның өөренииринге таарымчалыг байдалды тургузар дээш хүнүң хөй кезиин школага ажылдап эрттирер, өөреникчилерге бодунуң уруглары ышкаш ынак.

Бо өг-бүлениң ээлери кайызы-даа өске кижилерге дуза чедирген, ажыктыг арга-сүмезин берген чоруур. Анастасия Алексеевна он уругларының иези. Уругларын шынчы, ак-сеткилдиг, күш-ажылга ынак кижилер кылдыр кижизидер дээш хөй күжүн салып келгеннер. Оларның өстүрүп, кижизидип каан ажы-төлүнүң чамдызы ам башкы, ужудукчу, бухгалтер, чолаачы, слесарь болгаш өске-даа тускай эртемни чедип алган, ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында мурнакчы ажылдап турарлар, а чамдыктары школаларда, дээди өөредилге черлеринде чедишкинниг өөренип турар.

Бистиң чуртувустуң кайы-даа булуңнарының улуг-даа, бичии-даа ажыл-агыйларында мурнакчыларның саны хүн бүрү өзүп турары өөрүнчүг. Осиповтар база ол мурнакчыларның санында кирип турар.

К. ЧАМЗЫРЫН



ЛЕНИНГРАД. Медицина ажылдакчыларының болгаш ада-иелерниң угаан-бодалдарында кижи бүрүзү бодунуң назынының иштинде мяавыла корь дээр аарыг-биле аарыыр деп чаңчылдың артканы тодаргай болгай. Ийет, ол мырыңай сөөлгү үеге чедир ындыг турган, делегейде бүгү кижилер, ылаңгыя уруглар корь-биле мяавыла аарыыр турганы шын. Оспа болгаш дифтерияга, а сөөлгү чылдарда коклюшка болгаш полиомиелитке удур сыкыртыышкыннарны кылып тургаш, ол аарыглардан кижилерниң аарыырын болдурбайн баар арганы совет медицина чедип алган.

Ленинградтың Пастер аттыг эпидемиология институдунуң бөлүк ажылдакчылары профессор А. А. Смородинцевтиң удуртулгазы-биле корьга удур херегләэр ажыктыг вакцинаны тургускан. Ону уругларның кежиниң адаанче сыкырткан соонда уруглар ол аарыгдан үр үениң дургузунда аарывас. Ол өмде корьга удур вирусту холаан, ону сыкырткан уругларга тыныш органнарындан болгаш каракты дамчыштыр аарыг халдап шыдавас.

Чаа вакцинаны өөренип көөрге ооң кижиге бичии-даа хоразы чок болган, ол дуржулганы сөөлгү чылдарда Ленинградка болгаш чамдык эвилелдешкен республикаларга чоруткан. Чаа эмни сыкырткан уруглар аарыг улус аразынга барган безин аарывас болган.

Корьга удур вакцинаны бо чылдың октябрь айдан эгелеп чамдык хоорайларга ажыглап эгелээр. Ол өм-биле корь аарыг-биле аарываан 1 хардан 8 хар чедир уругларны сыкыртыр.

Чаа вакцина корь-биле аарыыр чорукту Совет Эвилелинге шуут узуткаар арганы бээр.

ЧУРУКТА: вирусология лабораториязының эртем ажылдакчылары Т. В. Трегубова (солагай талазында) болгаш В. Н. Мешалова олар белен вакцинаны шилчигештерге савалап турлар.

Фото. БАХАРЕВТИН.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧОЛААЧЫЛАРГА

Автомобиль транспорту улус ажыл-агыйында чугула черни ээлеп турар. Оон ажыглалын экижидери, ажылдаар хуусаазын узадыры чолаачыларның кол сорулгазы болур.

Автомашиналарның камналгазын экижидер, оларны аварияларга таварыштырбаш ажыглалдан үндүрер чоруктарны болдурбас дээш чолаачылар дараазында чүүлдерни билип алыры чугула.

Чолаачы бүрүзү ээр оруктарга автомашинаны ээрге, эгиниңейн барган, андарлы бээр таварылгаларны эки билир. Ол автомашинаның башкартыгыр база турушттуг болурундан кол хамааржыр. Автомашинаның башкартыгыр болуру дээрге, ооң ээрге эгиниңир, а турушттуг болуру дээрге, ооң андарлы бербес быжыг турушттуг болуру-дур. Автомашинаның ол шынарларындан ооң дүргени, эгиниңири, чоруунуң кадыг азы чымчак болуру кестир. Ынчалзажок кол-ла чүве — чолаачының автомашиназын эки билиринден, ооң дуржулгазындан, мергежилинден хамааржыр.

Автомашина башкарлыкчы, турушттуг болзун, оон андарлырын болдурбас дээш чүнү кылып болурул деп айтырыг туруп келир. Автомашина андарлы бербезин дээш ээр оруктарга ону оожум чорудар херек, а оон башкартыгыр база турушттуг болуру хаты харылзашкак. Автомашинаның башкартыгыр болуру оон конструкциязының онзагай байдалындан, башкарыкчы дугуйларының ээлдээзинден база башкарыкчы механизимнерни канчаар чагганындан хамааржыр. Аар чүък сөөртүр «МАЗ-525» деп автомашиналарда башкарыкчы механизимнерге оларның ажылын күштелдирер немелде механизимнерни тудуштур кылып турар.

Башкы дугуйларның стабилизациязы деп чүл? Ол дээрге автомашинаның дорт база ээп чоруурун хандырар мурнуу дугуйларның шын ажылдаары-дыр. Үр чылдарда ажылдаан автомашиналарның мурнуку дугуйларының «майтаннаарыг» оларның элээнниинден болур.

Кадыр черлерде ээр оруктарга, чаашкын үезинде тайгыр, малгаштыг оруктарга автомашинаны дүрген чорудуп болбазын чолаачы бүрүзү сактып алыр ужурлуг.

И. ЦЕЛИШЕВ.

КОНСУЛЬТАЦИЯ

Күш-ажылдың акша төлевиринче шилчилгени колхозтарга калбартыр

Кодээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдер талазы-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чорудуп келген хемчеглериниң база материал-техниктиг дузаламчызының ачызы-биле Тыва АССР-ниң колхозтарының экономиказы чыл келген тудум-на быжыгып, кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрери болгаш оларны күрүнеге садары дыка көвүдеп турар. Республиканың колхозтарының акша орулгазы 1953 чыл-биле деңнээрге 6 катап, хуваашпас фондузу 16 катап, күш-ажыл төлевириниң фондузу 3 катап өскен. 1953 чылда колхозтар күш-ажыл төлевириниң 50 хуузун акша-биле, а оон артканын натура-биле төлеп турган болза 1962 чылдан эгелээш 80 хуузун акша-биле төлеп турар апарган.

Колхозтарга күш-ажыл төлевириниң амга чедир кол хемчээкчизи болуп турар күш-хүнү колхозтар экономика талазы-биле кошкак, акша орулгазы эвээш болганы-биле колхозчуларга ай санында акша төлеп шыдавас, хөй кезиин натура-биле төлеп турган үеде деңшилгелиг төлевир системазы болуп, колхозтарны организас-ажыл-агый талазы-биле быжыглаарынга чогуур рольду ойнаан.

Амгы үеде колхозтарның экономиктиг хөгжүлдези үндезини-биле чаартынып, олар мурнакчы техника-биле чепсегленип турар. Колхозтар ам кодээ ажыл-агыйның улуг бүдүрүлгелери апарган. Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дугайында колхозтарның мурнунга партияның болгаш чазактың салып турар сорулгаларын чедишкинниг шиитпирлээринге, продуктулар бүдүрерин көвүдедиринге колхозчуларның материалдыг сонуургалын бедидеринге колхозтарда күш-хүн төлевириниң системазындан акша төлевириниң системазынче шилчиири эргежок чугула.

Колхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң ханызы-биле өөренип көөрге, четче ажытлаттынмайн турар иштики курлавырларны илередип ажыглаарда, кодээ ажыл-агый продукциязының бот-үнезин чиигедип, кодээ ажыл-агыйның ажыктыг адырларын улам ынай калбартып хөгжүдерин боттандырарда экономиктиг анализ улуг ужур-дузалыг.

Шын экономиктиг анализ кылырынга күш-ажыл төлевириниң күш-хүн системазы чамдыкта дуза чедирбейн, харын чамдык таварылгаларда шаптык кадып турар апарган. Ынчангаш күш-ажыл төлевириниң күш-хүн системазындан акша төлевириниң системазынче колхоз бүрүзү шилчиири чугула.

1962 чылда республиканың колхозтарындан 11 колхоз акша төлевириниң системазынче кирген. Ол болза колхозтарның чүгле 26 хуузу болуп турар. Бо чылын акша төлевиринче элээн хөй колхозтар шилчип кирер деп турар.

1959 чылда акша төлевиринче шилчип кирген, Каа-Хем районнуң «Тиилелге» кодээ ажыл-агый артелиниң чижээнден алгаш көөрге, күш-ажыл төлевириниң ол системазы күш-хүннерин барымдаалаар төлевирден дыка артык күштүүн бадыткап турар. Бо артельде кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрери көвүдээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү оранчок бедээн, колхозтуң акша орулгазы көвүдээн болгаш колхозчуларның колхоз бүдүрүлгезинге киржилгези идепкейжээн. Ол ышкаш эрткен чылын акша төлевиринче шилчээн Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхоз эки түңнелдерлиг болуп турар.

Чамдык колхозтар баш бурунгаар чогуур белеткел кылбайн акша төлевиринче шилчип, боттарының экономиказының болгаш сан-хөөзүнүң деңнелин барымдаалавайн, күш-ажыл төлевирин улгаттыр төлеп, чамдыкта акша-хөреңгини сметадан ажыр чарыгдап, сан-хөө талазы-биле бергедеп, колхозчуларга магадылалдыг ажыл төлевирин төлээр хамаан чок ай санында акша авансызын бээрин безин үзүп турган фактылар бар. Ындыг колхозтарга хамыктың мурнунда Тожуда «Май 1», Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхозтар хамааржыр.

Акша төлевириниң системазынче шилчип турган, чамдык колхозтар эргелеп башкарар аппаратка хөй чарыгдал үндүрерин бүгү хемчег-биле кызыгаарының улуу, харын ол аппаратты-даа база шалың фондузун-даа улам көвүдедип, оон хараазы-биле акша-хөреңгизи чедишпейн бергедеп турар таварылгалар ховар эвес.

Күш-ажылдың акша төлевиринче кирер колхозтар чылдың эгезинде шилчип кирерин практикалаары чугула. Ынчан эрткен чылдың орулгаларын хуваап турган, тускай курлавыр фондузун тургузуп алыр. Ол фондуну кодээ ажыл-агый продуктулары эвээш сайгарлыр, акша-хөреңги эвээш кирер айларда азы кварталда сан-хөөнүң карышкаан дуглаарынга ажыглаар. Колхозчулар-биле үзе санашкан соонда арткан акшаның хире чергезин барымдаалап курлавыр фондузун тургузар.

КҮШ-АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИНИҢ ФОНДУЗУ БОЛГАШ ТАРИФ СТАВКАЛАРЫН ТУРГУЗАРЫ. Күш-ажылдың акша төлевиринче шилчиириниң мурнунда чазыг чокка шиитпирлезе чогуур айтырыг болза күш-ажыл төлевириниң фондузун шын тургузары болур. Ол фонд ажыл-агыйның сан-хөө болгаш экономика талазы-биле хөгжүлдезинге дүүшкен турар ужурлуг.

Кодээ ажыл-агый экономиказының бүгү-эвилел эртем-шинчилел институду колхозтуң чыл иштинде алыр акша орулгазының 40—45 хуузун күш-ажыл төлевириниң фондузунга чарыгдаарын сүмелеп турар. Бистиң республиканың колхозтары 1961—1962 чылдарда нийти орулгазының 37 хуузун күш-ажыл төлевиринге чарыгдаан, ону натура-биле кады санаар болза нийти орулганың 40 хуузу болганы ол. Ынчангаш ол-ла деңнел-биле нийти орулганың 40 хуузун күш-ажыл төлевиринге чарыгдаарын колхозтарга чурумчутса чогуур.

Колхозтар болза магадылалдыг ажыл төлевириниң фондузунга кирип турар акшаның 65—80 хуузун ай санында чарыгдаар болгаш оон артканын кварталдын, чылдын орулга сметазының күүселдезин барымдаалап чарыгдаар.

Оон ынай немелде шаңнал фондузу акша төлевиринче шилчээн колхозтарга хевээр артып турар. Немелде шаңнал төлевириниң чарылгазын планда ажыр бүдүрген продукцияның өртээнден төлээр. Кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин хуусаа бетинде эки шынарлыг ажыр күүсеткени дээш төлээр немелде шаңнал фондузун нийти шалың фондузунуң 5 хуузундан ашпас хире хемчээлге доктаадып алыр. Эт-хөреңгини камныг эдилээни дээш төлээр немелде төлевири күрүнениң чижек тариф ставказын ёзугаар камналга хөреңгизи-биле төлээр.

МЕХАНИЗАТОРЛАРНЫҢ АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИНИҢ ФОНДУЗУ. Механизаторларның күүсеткен ажылдары дээш төлевирни боттандырарда колхозтар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1961 чылдың ноябрь 30-туги № 1058 доктаалы-биле бадылаан совхозтарның трактористеринге болгаш машинистеринге төлеп турар тариф ставказын барымдаалаар ужурлуг. Тыва АССР-ниң колхозтары ол тариф ставказының III бөлүүн ажыглаарын сүмелеп турар. Оон ынай трактористерге мергежилин бедиткени дээш тускай немелде төлевирни төлээр.

АЪТ-БИЛЕ КҮҮСЕДИР АЖЫЛДАР ДЭЭШ ТӨЛЭЭР КҮШ-АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИНИҢ ФОНДУЗУН ТУРГУЗАРЫ. Нийти күш-ажыл төлевиринге үезин шалың фондузундан совхозтарның азы күрүнениң тарифин барымдаалап төлээр ажылдарга (механизаторларның, чолаачыларның, бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларының, эргелеп башкарар аппараттың шалыныңга) ажыл-агый чылында үнер чарыгдалдарны чылдың нийти шалың фондузундан казааш, оон артканын аът-биле күүседир ажылдарның төлевиринге чарыгдаар.

Кодээ ажыл-агый экономиказының бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдундан колхозтарга сүмелеп турарын ёзугаар алырга, алды разрядтың тариф сетказында тариф коэффициентизиниң хемчээли I разрядтан VI разрядка чедир ийи катап хөй азы 1 : 2 болуп турар.

Тариф ставказын аът-биле күүседир ажылдарга тургузарда ажыл-агыйның бүгү адырларынга аът-биле чылда кылыр ажылдарның негеттинер норма хүннерин технологтуг карта ёзугаар разрядтар, культуралар аайы-биле (тараа, ногаа), малдың чүзүннериниң аайы-биле (мыйыстыг бода мал, хой, куш, хаван) аңгылап кылгаш, оон нийти норма хүннерин бирги разрядтың тариф коэффициентизи-биле көвүдеткеш, оон болган түңүнге аът-биле күүседир ажылдарның күш-ажыл төлевиринге төлээр фонд акшаны үлегеш, бирги разрядка бир норма хүнүнде төлээриниң хемчээлин тып алыр. А өске разрядтарның коэффициент ёзугаар тывар.

Барыын-Хемчик районнуң «Мурнакчы» колхозу бо чылдың эгезинде күш-ажылдың акша төлевиринче шилчиир дээш күш-ажыл төлевириниң тариф сетказын болгаш ставкаларын доктаадып тургускан. Бо колхозтуң чыл отчёттарын анализтеп көөрге, нийти орулга натура-биле кады 1961 чылда 371 муң рубль, 1962 чылда 350 муң рубль болган. Бо чылын ону 364,4 муң рубль чедирер деп планнап турар. Эрткен чылдарда кирип турган акша орулгаларның хемчээлинден 1963 чылда киирип алыр деп планнаан орулганың түңү улуг карышкак чок, күүсеттинип болур хирезин барымдаалааш колхоз бо чылдың акша орулгазындан 152 муң рубльди азы нийти орулганың 41,5 хуузун күш-ажыл төлевириниң фондузунга дезевилээн.

МАЛ АЖЫЛЫНДА КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИН АКША-БИЛЕ ТӨЛЭЭРИ. Мал ажылында колхозчуларның күш-ажыл төлевирин бүдүрген продукцияның санын, шынарын, өстүрүп доруктурган малының баш санын барымдаалап төлээр.

Малчыннарга чыл дургузунда төлээр шалың фондузун тургузарда, ону төлээрде мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедиринче оларның сонуургалын көдүрүп, продукцияның чаңгыстың санынга хамааржыр төлээр акшаның хемчээлин доктаадыр, тодаргайлаарга чаңгыс чижек продукция бүдүргени дээш каш акша төлээрин доктаадып алыр. Чижээ, «Мурнакчы» колхозта бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригаданың чылда кыргып алыр дүгү 73 центнер, өстүрүп доруктурар хураганнары 2120 баш. Бригадага быжыглаан хойларның меңги кадарганы болгаш азырап, ажааганы дээш совхозтарның расценказының IV разрядын ёзугаар төлээр шалың фондузу чылда 15.610 рубль болуп турар. Оон 45 хуузу дүк бүдүреринге, 55 хуузу чаш төлдү камгалап алганынга, малды азырап, ажааганынга хамааржыр. Мыңчаар санаарга бригадага бир центнер дүк дээш 96 рубль 29 копеекти, доруктуруп өстүрген хураганның баш бүрүзү дээш 4 рубль 09 копеекти төлээр апаар.

Хойжу бригадага төлээр шалың фондузунуң 70 хуузун ай санында аванс-биле, а арткан 30 хуузун чыл төнчүзүнде херек кырында кырган дүктүң деңзизин, камгалап алган хураганның санын барымдаалап төлеп бээр. Ол ышкаш сүт-бээрен фермаларында саанчыларның, бызаа ажаакчыларының ажыл төлевирин саап алган бир центнер сүдү, өстүрүп доруктурган бызаалар деңзизин барымдаалап төлеп бээр.

ЧОЛААЧЫЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИН АКША-БИЛЕ ТӨЛЭЭРИНИҢ ЧУРУМУ. Колхозтарда ажылдап турар чолаачыларның күш-ажылын төлээрде ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың август 11-деги доктаалы-биле бадылаан тариф ставкаларын барымдаалаарын колхозтарга сүмелеп турар.

Чүък машиназынга ажылдаар чолаачыларның күш-ажыл төлевирин херек кырында кылганын, тодаргайлаарга сөөрткен чүъгүнүң тонна-километрин көрүп, чүъкту чүдүрер база дүжүрер үеде чарыгдаар шагын киириштирбишаан, үшкү класстың чолаачызынга төлээр тариф ставказын ёзугаар төлевирни тонна-километр чижээ-биле доктаадыр.

СЕПТЕЛГЕ МАСТЕРСКАЯЗЫНДА АЖЫЛДАП ТУРАР КОЛХОЗЧУЛАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛ ТӨЛЕВИРИН АКША-БИЛЕ ТӨЛЭЭРИНИҢ ЧУРУМУ. Колхоз бүдүрүлгезиниң бо адырында ажылдап турар колхозчуларның күш-ажыл төлевирин совхозтарның септелге мастерскаяларының ажыглап турар тариф ставказын барымдаалап төлээрин колхозтарга сүмелеп турар.

Тракторларның, комбайннарның болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының агар септелгезинге ажылдаан механизаторларның ажыл төлевирин колхозчуларга төлээр нийти магадылалдыг төлевир фондузундан, а капитал септелгеге ажылдаан механизаторларның төлевирин амортизация (элегдел) фондузундан төлээр.

Тудуг ажылында ажылдап турар колхозчуларның күш-ажыл төлевирин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1959 чылдың сентябрь 19-тугу № 1120 доктаалы-биле бадылаан тудугнуң тариф ставказын барымдаалап төлээр.

Акша төлевиринче шилчээн болгаш ам моон соңгаар-даа шилчиир колхозтар колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларынга күш-ажыл төлевирин боттандырарда күш-ажыл төлевириниң фондуларынга хамааржыткан үстүнде айыткан чижектерни удуртулга болдуруп, боттарының ажыл-агыйларынга практикалаары чугула.

Х. КАРА-ООЛ.
Республиканың кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң колхозтар килдизиниң экономизи.

ССРЭ болгаш Куба акы-дуңма кады ажылдажылга

1963 чылда Совет Эвилели биле Куба Республиканың аразынга культура болгаш эртем кады ажылдажылганың планының талазы-биле чугаалажыышкыннар Москвага болган. Чугаалажыышкыннар бот-бодун бүрүн билчир болгаш чаагай сеткилдиң найыралының ёзузунга болуп эрткен.

1962 чылда план-биле көрдүнген хемчеглерниң чедиишкининиг күүсеттингениниң түңнелинде Совет Эвилели биле Куба Республиканың аразында культура болгаш эртем харылзаалары улам ыңай хөгжээнин база совет болгаш куба улустарның найыралын болгаш кады ажылдажылгазын быжыглаарының херээнге чугула салыышкын болганын ийи талалар сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн.

Чугаалажыышкыннарның түңнелинде 1963 чылда Совет Эвилели биле Куба Республиканың аразынга культура болгаш эртем харылзааларның планы ажылдап кылдынган. Эртемниң, дээди болгаш ортумак өөредилгениң, чырыдыышкынның, кадык камгалалының ажылдакчыларының, артисчи коллективтерни, театр уран чүүлдүң болгаш кинонуң төлээлекчилерин солчуруунуң делгеренгей программазын айтып турар. Чогаадыкчы эвилелдерниң харылзаалары калбарар, радио дамчыдылганың, спорттуң дугайында кады ажылдажылга талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан.

1963 чылда культураның болгаш эртемниң кады ажылдажылгазының планын күүседир чорук Совет Эвилели биле Куба Республиканың аразында акы-дуңма найыралды болгаш сырый кады ажылдажылганы быжыглаарының эрге-ажыктарынга бараан болур дээрзинге бүзүрелин талалар илергейлээн.

Планга ат салган соонда Кубаның Совет Эвилелинде элчини Карлос Оливарес Санчестиң медеглээни:

— Акы-дуңма ийи улустар кады ажылдажылга дугайында чугаалажыышкыннарны ол хире чедиишкинниг доозуп турда, улуг болгаш кончуг чугула ажылдың доозулганы-биле холбаштыр бот-бодунга чуректиң ханызындан байыр чедирип болур-дур. Чугаалажыышкыннарның эш хуузунуң болгаш ак-сеткилдиг найыралдың ёзузунга эрткенин элчин демдеглээн. Чаа планга ат салган чорук болза совет-куба харылзаалар хөгжүп база быжыгып турар дугайын база катап херечилеп турар дээрзин ол чугаалаан. Элчинниң бодалы-биле алырга, Совет Эвилели-биле кады ажылдажылганың планында киирген тускай эртемниг национал кадрларны белеткээринге совет дузаламчы өөң төрээн чурттунга эң чугула чүүл болуп турар.

1963 чылда кады ажылдажылганың планы куба болгаш совет таланың күжениишкиннериниң ачызында күүсеттинген турарынга бүзүрелин Карлос Оливарес Санчес чугаазының түңнелинде илергейлээн. Ийи улустарның акы-дуңма харылзааларын улам быжыглаарынга ол план дузалаар.

(СЭТА).

Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫН НОМ КЫЛДЫР ҮНДҮРГЕН

Күрүнениң политиктиг ном үндүрер чери 1963 чылдың февраль 27-де Москва хоорайның Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга Н. С. Хрущевтуң чугаазын ном кылдыр парлап үндүрген.

Номну массалыг тиражтыг кылдыр үндүрген.

(СЭТА).

Чаңгыс эптиң байдалынга

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Румын Улус Республиканың Күрүне чөвүлели бо чылдың март 3-те хоорайлардың болгаш кадаа суурларның улус советтеринге болган соңгулданың түңнелдериниң дугайында дыңнадыгны парлап үндүрген.

Бадылаашкынга соңгукчуларның 99.97 хуузу киришкен. Хоорайларга улус демократтыг фронтузунуң кандидаттары дээш соңгукчуларның 99.73 хуу, а кадаа черлерге — соңгукчуларның 99.43 хуузу бадылаан.



Часкы эртен. Фото Г. Сиротинини.

Тыва хүрештиң чоок төрели

(Кызылга эрткен зона маргылдаазынга хамаарыштыр)

Хостуг хүреш болуунуң негелделериниң болгаш аргаларының талазы-биле чамдык улустарның национал хүрештеринге оранчок дөмейлешкек болза-даа, Совет Эвилелинге классиктиг хүрештен өрайтады нептерелди алган. А делегей аренасынга хүрештиң бо хевири шагдан бээр чоруттунуп эгелээн. Хостуг хүреш Олимпий оюннарының программазында кирип турар болгаш бүгү делегейниң чурттарында классиктиг хүрештен дудак чок нептерээн. Бистиң чурттувуска бир-ле дугаарында 1945 чылдың октябрьда Ленинградка ол талазы-биле чемпионат болган, ону ынчан хостуг америк хүреш деп адап турган. Орта чүгле 55 мөге хүрешкен, оларның улуг нуруузу классиктиг хүрешке шилиндектер турган.

А хостуг хүрешке чедиишкинниг болурунга чүгле классиктиг хүрештиң техниктиг аргазын эки билири айтырыгны үзе шиитпирлеп шыдавас. Чогум-на ынчангаш, оон эң-не баштайгы чемпионнарында хүрештиң национал хевириниң техниктиг аргаларын ыяк билир мөгелерниң колдап турганы таварылга эвес — А. Карапетян, А. Ялтырян, В. Мачкалян (Армян ССР), В. Илуридзе, Д. Цимакуридзе, А. Мекокишвили (Грузин ССР); В. Рыбалко (Украин ССР).

Совет Эвилелиниң хостуг хүреш мөгелери 1952 чылдан эгелээш делегей маргылдааларынга болгаш Олимпий оюннарынга тиилекчи болуп, алдын медальдарның эдилекчилериниң саны өскен. Чижээ, 1962 чылда ол хүреш талазы-биле делегейде бирги чер дээш болган маргылдаага ССРЭ-ниң командазы бирги черни алган, А. Алиев (Махачкала), А. Медведь (Минск), А. Иваницкий (Москва) олар делегей чемпионнарының алдын медальдарын алгаш келгеннер.

Совет Эвилелинде хостуг хүрештиң команда талазы-биле бирги черин РСФСР-ниң чыынды командазы эрткен чылга чедир, үш чыл улаштыр ап келген. Россия Федерациязының мөгелери ССРЭ-ниң, Европаның болгаш бүгү делегейниң бирги чер дээш маргылдааларга хөй удаа чемпионнар болгулаан, делегейниң болгаш Олимпий оюннарының шаңналдарын ап келгеннер.

Ынчангаш хостуг хүреш болза национал хүрештерге дөмейлешкек, чөөкшулашкак болуп турар. Оон чижээн бистиң республикага болуп эрткен зона маргылдаазы көргүскен. Бистиң аалчывыс (аар деңзи) Кемерово областан келген спорт мастери А. Вахтельдиң тиилелгелерин чижек кылдыр анализтеп көрээли: ол баштайгы хүн Алтайның бирги разрядчызы Канунников-биле ужуражылгазын ёзулуг тыва хүрештиг арга-биле эгелээн. Канунниковтуң ийи холундан сегирип албышаан, он талакы будундан мундуруптан болгай. Вахтель ындыг арга-биле удурланыкчызын чадытга ужур кааптар алза-даа, ооң билектеринден сегирип алган болгаш ийи мөгениң чурттуннарының аразы эмин эрттир ырак болганы-биле ол арга эчизинге чедир ажыглаттынып шыдаваан. Ийги удаа сегиржип алырда мастер дегелээр арганы чарап ажыглаан. Ойта барып дүшкен Канунниковка бажын ёйталадып алгаш чарнының аразын чадытга дээспес деп кызыткан аргазы дуза болбайн барган. Бо мастер дөрт ужуражыышкынның дөртеддиринге арыг (чарнынга каап) тиилелгелерлиг болганы кайгамчык.

Новосибирск областан келген спорт мастери З. Бетрозов биле Омскиниң спорт мастери Г. Бестаев (түңнелинде чемпион болган) оларның кызыгылаан ужуражыышкыннарында тыва хүрештиң аргалары дыка хөй болган. Бетрозов барык шупту ужуражыышкынынга бүттаар арганы колдап ажыглаан, а Бестаев — иштинден суккаш, удурланыкчызын аңдара каап алырындан эгелеп турган. Ол ийи мастер (чартык ортумак деңзилиглер) түңнел ужуражыышкынга чүгле ийилээ арткаш, сегиржип алган.

Бистиң командавыстың киржикчилеринде тыва национал хүрештиң аргаларын, негелделерин билир кижи аңаа барык чок болганы эки түңнелге четпейн барганывыстың бир чылдагааны болган. Владимир Крипан тыва хүрештиң техниказындан бичии билир аргаларын ажыглаарын оралдашкан, ындыг болза-даа ону хостуг хүрештиң негелделери-биле холбаштырып шыдавайн барганы-биле чер албаан болгай. Моон-биле чергелештир бистиң чаңгыс мастеривис И. Хасановка хамаарыштыр каш сөс чугаалаары артык эвес. Ол бистиң мөгелеривистиң тренери — харысалгалыг хүлээлгени күүседип тура болу-даа, өөреникчилеринге-даа хостуг хүрештиң төрели — тыва национал хүрешти сонуургалдырынче сагыш салбааны четпес. Ол ийи хүрешти чергелештир чорутканындан, ийилдирээн эки билир болганындан кандыг-даа когарал болбас, харын-даа оларның кайызы-даа бүгү республиканың мөгелеринге калбак нептерелди алырынга ол дузалыг болур дег.

Бистиң мөгелеривиске бо маргылдаа улуг үнелиг өөредигни берген барган, оон бис моон соңгаар улам нептерээн турарынга идигни берген. Ынчангаш спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының республика эвилелиниң чөвүлели хүрештиң бо хевирин нептередиринче, аңаа улам хөй мөгелерни эвилелдээринче сагыш салыры чугула болуп турар.

О. НАМЧЫЛАК.

Сибирьниң начыны

Каш чылдар мурнунда Казань хоорайның кудумчуларынга кажан-даа чарылбас ийи өннүк оолдарны көрүп болур турган. Олар ийилээ чаңгыс команданың — «Буревестник» т и н» алдарын камгалаан, спортчу маргылдааларга киржип, чаңгыс школага өөренип турганнар. Ийи өннүк спорттуң хостуг хүреш хевирин боттарының спортчу мергежили кылдыр шилип алган. Оон эгелээш кайызы-даа ол талазы-биле чедиишкинниг чадалап үнүпкеннер. Ам олар ийилээ ССРЭ-ниң спорт мастерлери, бирээзи — И. Хасанов Тывада ол мергежилин уламчылап турар, а өскези — В. Сидоров Омск хоорайда күш-культура институдунуң II курузунда өөренип турар.

Ийи өннүк, спорттуң ийи мастери бистиң республикага болган Сибирь зоназының хостуг хүреш талазы-биле маргылдаазынга ужурашкан. Бо удаада олардан чүгле Сидоров Сибирьниң эң чиик деңзилиг начыны, чемпиону болуп чедиишкинниг шүглүүн үнер аргалыг болган.

Виктор ам-даа хөлчок чалыы — ол бо чылын 23 хар харлап турар. Ол үргүлчү спорт кылып чоруур болгаш даштындан көөрге харын оон-даа бичии кылдыр көстүр. Спорттуң ындыг хевиринге профессионал мөге апар чыдар бо чалы кижиниң ады бүгү Сибирь зоназынга эрткен чылдан бээр билдингир апарган. Виктор Владимирович ынчан Алтай крайның төвү — Барнаулга болган хостуг хүреш талазы-биле зона маргылдаазынга эң чиик деңзиниң чемпиону болу берген.

Спорттуң аныяк мастери, бистиң аалчывыс — Виктор Сидоров бо болуп эрткен маргылдаага кымга-даа кагдырбайн, эрткен чылгы чемпион адын хевээр арттырып шыдаан.

Адыг иштинге чораан

Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунуң малчыны Х. Аракчааның чоокта чаа № 2997 ак хою олардан читкен. Ону кажар алыг кужактапканын кадарчы эскербейн барган.

Чазыйлаан араатан хойжу Б. Маадыр-оолдуң коданынга шаагып эгелээн. Малчыннарга хенертен дуувуразынни болдурган ол алыгны хоочун анчы К. Шагдыр ийи улаштыр боолап өлүрген. Х. Аракчааның чидирген хоюнуң дугаарлыг бажы, дүктери ол алыгның иштинге чораан.

К. СУНДУЙ.

„Шынга" парлаттынган соонда

„Бала сөөрткен содаачы"

Мындыг эге-биле эрткен чылдың декабрь 13-те үнген № 292 «Шынга» Сүт-Хөл рабкоопта аар-саар ажылдар кылып турар Ондар Быйымбаның четпестерин шүгүмчүлеп бижээн. С. Сахаровтуң фельетон оруунга деп шүгүмчүлелдиг чүүлү парлаттынган.

Чөөн-Хемчик райкүүскеминиң милиция салбырының «Сүт-Хөл» совхозта төлээзи эш Седен-оолдуң редакцияга дыңнатканы болза материалда бижиттинген бүгү фактылар шын болуп бадыткаттынган.

Хөй-ниитиниң чурумун үреп, эргиниң артынчызы арага-дары ижип, өг-бүлези, кожаларынга амыр-дыш бербейн турган Быйымбаны кезээ харысалгазынче киирген.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттарлыг, барыын чүк угланыышкынныг кош-как хат чоорту дыныэыр хүн болур. Агаарның температуразы: даглыг районнарга 3 градус чылыгдан 2 градус чедир соок, өске районнарга 10—15, Кызылга 13—15 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Олар баштайгылары болганнар» 9.40, 11.40, «Нелеги» 1.40, 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Дерсу Узала» 11.15, 1.15, 3.15, «Ынак сеткил херек оол» 5.15, 7.15, «Надежда Крупская», «Ынак сеткил херек оол» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Хөөчүн мунукчу» 10.30, 1.30, «Чүгле статуялар ыттаашпас» 3.30, 5.30, 7.30, 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Маршрут 99» 3.15, 9.15, «Ыяңгылыг хөгжүм үнү» 5.15, 7.15 шактарда.

Эртем-техниктиг кады ажылдажылга

Эртем-техниктиг кады ажылдажылга талазы-биле совет-югославия комиссиязының тоску сессиязы бо чылдың март 2-ден 6-га чедир Москвага болуп эрткен. Март 6-да даштыкы чурттарның улустары-биле найыралдың Бажыңының хуралдаар залынга сессияның протоколунга ат салган.

Совет таладан протоколга совет-югославия комиссиязының совет кезээниң даргазы П. А. Коломийцев, югославия таладан — комиссияның югославия кезээниң даргазы Иосип Эмаич ат салган.

Протоколга ат салып турда ЮФУР-нуң ССРЭ-де элчини Цвенин Маятович болгаш элчин черниң ажылдакчылары олуруушкан.

Сессияның хүлээп алган шиитпирлерин ёзугаар 1963 чылда ийи талалар янзы-бүрү техниктиг документацияны бот-боттарынга дамчыдып бээр, а ол ышкаш бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазын болгаш ийи күрүнелерниң улус ажыл-агыйының чугула айтырыгларының талазы-биле эртем-техниктиг чедиишкиннерни таныжары-биле боттарының тускай эртемниглерин командировкалады чорудар.

Сессияның ажылы найыралдың болгаш бот-бодун бүрүн билчир чоруктуң ёзузунга эрткен.

(СЭТА).

Өнчүк-чөңгээлиг чорук

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). «Интурист» деп совет ниитилелдиң Барыын Берлинде төлээ черинче марттың 5-тиң кежээзинде дээрбечи халдаашкынны кылган. Өнчүк-чөңгээчилерниң болдурган чазылдыышкыны төлээ чериниң бүгү-ле витриналарын бүрүнү-биле, а ол ышкаш «Интуристиң» төлээ чериниң туруп турары бажыңның соңгаларын буза тепкен. Өнчүк-чөңгээниң киржикчилери чашты берген.

Хөлезиленикчилер дужуп берип турар

КАИР. (СЭТА). Солуннарның дыңнадып турары-биле алырга, Йеменниң девискээринде үймээнчилерниң удурланыышкынының сөөлгү олангларын узуткап чок кылбышаан. Йеменниң болгаш КАР-ның каттышкан шериглери март 4-те Марибаның мурнуу талазында Джуба районну ээлеп алган.

Рас Аль-Аркуб районга турган 30 сауд-иордан хөлезиленикчилер республика шериглери оларның Сауд Аравияже аткаарлаар оруун үзе киргени соонда берге байдалга таварышкаш дужуп бергеннер.

Францияның чазаа салдынмайн турар

ПАРИЖ. (СЭТА). Генерал де Голльдуң даргалаашкыны-биле болуп эрткен министрлер чөвүлелиниң хуралынга француз шахтёрларының үргүлчүлевишаан турар ажыл соксадыышкыны-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашкан.

Бир эвес шахтёрларның ажыл соксадыышкыны соксавас болза көмүр дашты болгаш газты нормалаар дугайында шиитпирни чазак хүлээп алган. Ынчангаш чазак болза ажыл соксадыышкынының киржикчилериниң эрге-ажыктарын чурттуң миллион-миллион бөдүүн кижилериниң эрге-ажыктарынга удурланыштыр салган. Шахтёрларны ажылга албадал-биле киириштирериниң дугайында мурнунда хүлээп алган бодунуң шиитпирин шыңгыы күүседирин чазак база-ла негээн.

Француз дагжыларның дүрүм ёзугаар негелдези харыы чок арткан. «Ажыл төлевириниң дугайында айтырыгны» чүгле бо чылдың сентябрьде чугаалажып көөрүн чазак шахтёрларга аазаан.

КНО-НУҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫНГА ЧАГАА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бо чылдың март 4-те Кубаның даштыкы херектер министри Рауль Роа Кариб далайның бассейнинде байдал-биле холбаштыр чагааны КНО-нуң чиңгине секретары У Тангга чорудкан.

Термоядролуг дайынның халавынче делегейни киир тыртарының айыылын илези-биле турупсупшаан. Кубага удур агрессияны белеткээр дээш АКШ-тың чазааның амгы үеде ап турар хемчеглерин тайбыңның болгаш улустарның айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарын барымдаалааш, база катап сойгалаарын бодунуң хүлээлгези кылдыр Кубаның революстуг чазаа санап турар дээрзин чагаада чугаалап турар. Кубаның тускай догуннаашкынын хүндүлеп көрбес чорук, бистиң агаар болгаш далай делгемивисти доктаамал үреп турары, Кариб далайның бүгү районунда шпион болгаш араатансыг аппараттың тургустунганы, бистиң девискээривисче шпионнарны болгаш үрегдекчи-хоралакчыларны октап турары, чаа кризисти сагыштыы-биле күткүп үнүүрериниң кыпсыкчызы калчаараашкынның байдалы КНО-нуң кежигүннери бүгү күрүнелерниң кичээнгейин көрүнүүрерин негеп турар.

Бо медеглелди бадыткап турар хөй санныг фактыларны чагаада көргүскен. Кубаның даштыкы херектер министриниң оон ыңай айтып турары болза, Кубага удур политиканың чорударынга Каттышкан Штаттарның чазаа Кубаны дипломатия, садыг, далай, телеграф, телефон болгаш почта талазы-биле тускайлаар сорулга-биле америк күрүнелерниң организациязын болуруун чепсээ кылдыр ажыглап турар.

АКШ коллективтиг агрессияны «Рио-де-Жанейронуң керээзин» ажыглаарының аргазы-биле планнап турар (1947 чылда америка диптиң чурттарының ат салганы «барыын бөмбүрзекти камгалаар дугайында керээни» ынчаар адап турар — РЕДАКЦИЯНЫҢ ТАЙЫЛБЫРЫ).

Кубаже халдап кирер болгаш социалистиг тургузугну узуткаар деп шуут кыйгырып турар АКШ-тың конгрезиниң кежигүннериниң хөй санныг медеглелдерин чагаада көргүскен.

Каттышкан Штаттарның империалистиг чазаа болуунуң агрессчи кемниг политиказын соксатпаан деп чүве иле-дир деп чагаада демдеглеп турар. АКШ-тың чазаа өнчүк-чөңгээниң, сүлчээлерниң, хоралакчы ажыл-чорудулгазының политиказын, күш көөргедир политиказын чорудуп турар-дыр.

Чагааның түңнелинде чугаалап турары болза, Кариб далайның районунда кризисти шиитпирлээриниң эң дээре хевири болза, напия бүрүзүнүң тускай догуннаар эргелерин хүндүлеп көөрүнге болгаш делегей эргезиниң норма-чижектерин сагыырынга үндезилээш чазактарның аразынга тайбың чугаалажыышкыннар болгаш дискуссия болур дээрзин Кубаның революстуг чазаа санап турар. «Күш көөргедир турушка бистиң быжыг чоруувусту удур тургузар бис» деп Рауль Роа моон-биле кады баш удур сагындырып турар.

Араатансыг үүлгедиг

ГАВАНА. (СЭТА). Делегейниң суттарынга болгаш Гуантанамо баазага америк дайынзырактарның үүлгеткен чаа араатансыг үүлгедиглериниң дугайында Кубаның Революстуг чепсектиг күштериниң министерствозу март 5-те дыңнаткан.

Март 1-де америк үш миноносецтер Кубаның портче ээп кел чораан балыкчы сүдназын үш шак дургузунда сүрүп келген. Март 2-де Кубаның балыкчы ийи судноларының балыктаары-биле далайже кирерин америк ийи миноносецтер шаптыктаан. Америк шериг корабльдери оларны тулуп алырын оралдажып турган. Аңаа көстүп келген совет садыг судназы ол араатансыг үүлгедигни болдурбайн барган.

Ол-ла хүн америк миноносец болза Гаваның портунга доктаап турары-биле чорупп турган совет садыг судназынга хамаарыштыр найыралчы эвес чорукту кылган.

Март 3-те Гуантанамо баазада америк солдаттар өнчүк-чөңгээни үндүрер сорулга-биле Кубаның таныыл черлеринче даштарны октап турганнар. Кубаның ийи солдаттарын балыглааннар. Март 3-түң кежээзинде Кубаның кызыгаарын Гуантанамо баазаның девискээри районунга ийи удаа үрээн.

Солун олча

ПРАГА. (СЭТА). XVIII чүс чылдың ортан үезинге хамааржыр, француз дылга бижээн болгаш ону бижээн авторнуң адын айытпаан номну Праганың университединиң библиотеказының архивтеринден тывылган.

Ол номда кирген ажылдарда 1 Петриниң дугайын бижээн болган.

Ол номну тыпкан профессор Вацлав Черный болза, оон авторну улуг орус эртемден М. В. Ломоносов болдур болгаш ооң орус дылдаазынга кадагалаттынмайн барган баштайгы ажылдарынга бо ном хамаарыжып турар деп түңнелди кылган.

„Бистер дээре амыдыралды тургузуп турар бис"

АККРА. (СЭТА). «Бистиң эчис сорулгавыс болза эр болгаш херээжен кижи бүрүзүнге күш-ажыл кылыр эргени, болуунуң күш-ажылының үре-түңнелин ажыглаар эргени бээр шак ындыг байдалдарны Ганага тургузары, күжениишкиннерни каттыштырары болур» — деп, Гананың президентизи Кваме Нкрума Гананың хамаарышпас чоруун чарлааныны алды чыл оюн таварыштыр радио дамчыштыр чүве чугаалааш медеглээн.

«Бистер хүн келген дулум-на бистиң улузувуска болгаш бистиң чуртувуска дээре амыдыралды тургузуп турар бис — деп, Кваме Нкрума чугаалаан. — Бистер аймак-сөөк ылгаар чорукта хостуг ниитилелди тургузуп турар бис... Бир эвес бистер деминиг ажылдаар болзувусса бистиң улузувустуң депшилгезин база аас-кежиин чедип алырынче угланган планнар чаагай үре-түңнелдерни бээр».

Шииткекчи кымыл?

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың дээди суду болза демир орук компанияларны демир оруктарның ажылчыннарын кандыг-даа өскерилгелерни киирер болгаш аңаа үндезилээш ажылчыннарны база албан-хаакчыларны ажылдан массалыы-биле үндүрер эргелиг деп доктааткаш, демир орукчуларга кадыг-дошкун согугну тавартырган.

Демир оруктарның ажылында «үндезин өскерилгелерни» барымдаалааш, чоокку беш чылдарда база 40 муң ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны ажылдан үндүрер хээн компанияларга шаптыктаар деп демир орукчуларның беш профэвилелдериниң дилээнге харыы кылдыр ол шиитпирни суд үндүрген.

Бир эвес компаниялар ажыл дугайында чаа байдалды боттандырып, ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны ажылдан массалыы-биле үндүрерин эгелээр болза, демир орукчуларның ниити национал ажыл соксадыышкынын чарлаар деп ол профэвилелдериниң удуртулгазы дыңнаткан турганы билдингир болгай. Буштүг турар хоойлуларны ёзугаар президент Кеннеди «маргылдааны истеп хынаар талазы-биле онза комиссияны» томуйлааш, ажыл соксадыышкынын чарлаарын 60 хонукта саададып болур.

Империализм агентилериниң корпузу

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Уганданың улус конгрези партияның аныяктар лигазы «тайбыңның корпузу» дээр корпусту «империализмниң шпионнары болгаш агентилери» болур деп айтып, америк «эки-турачыларны» чурттуң девискээринден үндүр сывырынар деп бүгү африка күрүнелерни кыйгырган.

Гананың информация агентилелиниң тайылбырын барымдаалааш, ЮПИ агентилезиниң корреспондентизиниң дыңнадып турары болза, лиганың соңгу-чоон салбырының удуртукчузу Уганданың премьер-министри Милтон Оботеге чагаа чоруткан. Ол чагаада бижээни: «бир эвес америк «тайбың корпузунуң» кежигүннери Африкага дуза көргүзеринге ак сеткилдии-биле белен турар чүве болза, Анголада, Мозамбикте, Мурнуу-Африка Республикада, Кенияда болгаш Төп Африкада колониализмге болгаш империализмге удур демиселди чорудар деп чүнүң ужурунда олар кыйгырбайн турарыл?»

Чунар бажыңның кадыкшылга салдары

Чунар-бажың нерви системазының, кештиң миниинге органнарының ажылын экижидип, кижини серген болдурар болгаш хан эргилдезин, чем хуулдурулгазын экижидер.

Чунар бажың радикулит-биле, дуюнчутуң, боостааның болгаш өске-даа аарыглар-биле аараан кижилерниң сегиринге болгаш семиририр чорукка удур эки салдарны чедирип турар.

Чунар-бажыңга 45 минута иштинде 35—38 градус изиг суг-биле чунарын сүмелеп турар. Чунарының бетинде олурар сандайны, чунар суг кудар тазты изиг суг-биле чуп алыр херек. Өске кижиниң чунар саваңын, эът дүрбүүрүн, аржыылын, шаптаныр ширбиилин ажыглаваңар.

Чунуп турда, чем хуулдурулгазы күштелир, дер үнериниң дүргедээри-биле бүүректерниң ажылы чиигээр.

Ойталап чыдып алгаш буска шапталырын сүмелеп турар. Кештиң ынчаар чымчадыры кадыкшылгага дыка дузалыг. Буска шапталырының мурнунда башты чуп болбас. Башты болгаш арынны соок суг-биле өттүрүп азы соок сугга шыгыткан аржыыл-биле шарып аң болур. Буска шаптанган соонда чылбай суг-биле куттунар болгаш башты соок суг-биле чуп алгаш, мага бетту изиг суг-биле чуп эгелээр.

Температуразы бедик, аарыг болгаш ээрик кижилер бус-биле шаптанып болбас. Ол ышкаш бичии уругларны бус-биле шаптандырары хоралыг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-21, ... килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарының 23-35, кежээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00084. Чагыг № 125. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАРТ
10
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 59 (5463).

Өртээ 2 көп.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражыышкыны

Март 8-те Кремльдиң Свердловск залынга партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражыышкынынга литератураның болгаш уран чүүлдүң айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы үргүлчүлээн.

Ужуражыышкынга эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, Ф. Р. Козлов, А. Н.Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, К. Т. Мазуров, В. П. Мжаванадзе, Ш. Р. Рашидов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, А. Н. Шелепин олурушкан.

В. Л. Василевская, А. А. Вознесенский, И. И. Голицын, В. П. Аксенов, Е. Ю. Мальцев, В. А. Смирнов, А. Г. Арутюнян, В. А. Кочетов, З. И. Азгур, Д. А. Налбандян, Мирзо Турсун-заде олар чуве чугаалааннар.

Эш Н. С. Хрущевтуң делгереңгей чугаазын литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары чылыы-биле уткаан. Коммунизмни калбаа-биле тургузуп турарының байдалында идеологтуг ажылдың, социалистиг реализмниң литературазының болгаш уран чүүлүнүң хөгжүлдезиниң сорулгаларын эш Н. С. Хрущев бодунуң чугаазынга тайылбырлаан.

Санал-оналдарның чаагай сеткилдиг солчулгазының байдалынга эрткен ужуражыышкын чогаадыкчы интеллигенцияның бүрүн чаңгыс эптиин, ленинчи партияны долгандыр өөң сырый каттыжыышкынын, коммунизмни тургузарының өндүр улуг программазын боттандырарынга литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларының боттарының чогаадылгазы-биле идепкейлиг киржиринге белениң илеретпин.

(СЭТА).

КӨДЭЭГЕ ХАНА ПАРЛАЛГАЗЫ

Коммунизм тургузуушкунунуң шалыпчы фронтузу — көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге чаа-чаа бедиктер дээш бүгү-нийтиниң калбарган демиселиниң үезинде, көдээге партийжи-идеологтуг ажылдың бүгү хевирлериниң, оон иштинде хана парлалгазының ролю болгаш ужур-дузазы ам кажангызындан-даа артык бедээн.

Көдээде партия организацияларының масса чон ортузунга чорудар хөй талалыг политик массалыг хемчеглеринде хана парлалгазы база бир чугула черни ээлээр. Хана солуну болгаш «Крокодил», агитхуу-луе чижектиг хана парлалгазының өске-даа хевирлери боттарының бижикчи активи-биле кады, чеди чыл планын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1962) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга көдээде партия организацияларының холунга эптиг чепсээ, дайынчы дузалакчылары болур.

Ынчаарга хана парлалгазының ролю, дээштиин болу чаягаар кестү бербес. Ол чүгле хамаарышкан партия эге организациязының оон ажылынга бөттүг удуртулгазындан, сагыш салыышкынындан хамааржыр. Оон ажылын бүдүрүлгениң өйү келген амыдыралчы айтырыгларынга дүүштүр бедик деңнелге тургузуп, анаа хөй-нийтичи калбак активти хаара туткан, шүгүмчүлеңдиг материалдарның дээштиин доктаамал чедип ап турар, ындыг партия организациязының хана солуну болгаш өске-даа хевирниң хана парлалгазы хамаарышкан колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезинге хандыдыкчы салдарлыг, ажыктыг болурун амыдырал бадыткап турар.

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунда партия, комсомол организацияларының «Коммунист» хана солуннуң ажылы эки. Чүге дээрге коммунист эш Хурагаңга баштаткан редколлегия план ёзугаар ажылдап, колхоз бүдүрүлгезиниң бүгү адырларында бижикчи активке даянып турар. Партия организациязының бюрозу (секретары эш С. Байыр-оол) редколлегияның ажылын доктаамал ушпап, баштап, оон отчёдун партия хуралынга безин дыңнадып турар. Үк хана солуннуң ажылынга республика солуннарының колхозта көдээ бижикчилери эштер Д. Дирчин, Ч. Чажываа болгаш мал ажылының тускай эртемниглери, бригадирлер идепкейлиг киржип турар. Солунга үнген шүгүмчүлеңдиг материалдарны колхоз баштаар чери болгаш партия, комсомол организациялары кичээнгейлиг өөренип көрүп, чогуур хемчээн ап, харыылап турар. Ынчангаш «Коммунист» хана солуну колхозчу хөй-нийтиге хандыдыкчы салдарлыг, дээштиг болу берген. Хана парлалгазың чогууру-биле үнелеп турар ындыг партия организацияларын Барыын-Хемчик районнуң «Большевик», Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозтарындан, Тандының болгаш Чөөн-Хемчиктиң чамдык совхозтарындан адап болур.

Ындыг болза-даа, республиканың чамдык колхозтарында болгаш совхозтарында партия организациялары хана парлалгазының ажылынче доктаамал кичээнгей салбайн, ону алагаарлаашкынында кииргени. Ону ам көдээде партийжи-идеологтуг ажылда бөгүнге чедир туруп келген четпестерниң бирээзи деп бүрүү шаап көөр херек. Хана солуннарны чүгле улуг байырлалдар үткүштүр, агитхуудустарны кандыг-бир кампания ажыл үезинде далаш-биле эрерген, чевен кылдыр үндүрүп чаңчыккан эрги практикадан чайлаар өй келген.

Көдээ ажыл-агыйны улам ынай көдүрериниң шалыпчы участоктарында — бригадаларда, фермаларда болгаш хову турлагларында, тудуг шөлдеринде кижилерниң ажыл-ижи болгаш оларның амыдырал-чурталгазы көдээде хана парлалгазының номер бүрүзүнүң кол темазы болган турар ужурлуг.

Усть-лабинчилерниң үлегери-биле 1963 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга киришкен, ажыл-агыйы бүрүзүнүң алган хүлээлгелериниң айда, кварталда канчаар күүсединиң турарын, чарышта кым мурнап, кым хожудап турарын, оон чылдагааннарын көргүзери көдээде хана парлалгазының хүлээлгези болур.

Партия организациязы болгаш редколлегия болза, хүннүң ээлчээнде турар ажыл-агый, экономиктиг айтырыгларже онза кичээнгейни угландырар, улам эки ажылдаар, хүлээлгени күүседир төлээде, кандыг курлавырларны ажыглаарын, азы ол херекке чүү чүве шаптык болуп турарын илереткен материалдарны, саналдарны чогуур өйүнде деткиир хүлээлгелиг.

Редколлегияның болуунуң инициативазы-биле хөй-нийтичи активке даянып турган, хана солуннуң болгаш өске-даа хевирниң хана парлалгазының шүгүмчүлеңдиг материалдарының дээштиин чедип алыр херек. Продукцияны төтчеглээр, онаашкан херекке харыысалга чок, кижилерниң амыдырал-чурталгазынга сагыш човавас чоруктар-биле, чалгаалар, арагачылар, мангыстар-биле эптеш чок демисел хана парлалгазының бүгү хевирлериниң дайынчы сорулгазы ол.

Парлалганың сөзүнүң шынныг болгаш дээштиг болурунуң база парлалганың шүгүмчүлеңдиг материалдарын чогуур өйүнде кичээнгейге ап көөрүнүң талазы-биле СЭКП ТК-ның удаа-дараагы айтыышкыннары хана парлалгазынга, оон редколлегиязынга болгаш көдээде партия организацияларынга бүрүн хамааржыр.

Чеди чылдың бешки чылының баштайгы кварталының сөөлгү айының хүннери эртип турар. Төрээн чуртка бо чылын 20 муң тонна эътти, 19 муң тонна сүттү, 2000 тонна дүктү бээр, нийти тарылгага шөлүн 377 муң гектарга чедирер талазы-биле бистиң дайынчы сорулгавыстың бирги рубежин алырынга санныг хонуктар арткан. Часкы хову ажылдары чоокшулаан. Көдээниң бүгү ажыл-ишчилериниң бо сорулганы чедиишкинниг күүседир, эрткен чылда чаалап алган күш-ажылчы алдарны ышкынмас дээш демиседи организастаар херекке хана парлалгазы тодаргай рольдуг болзун. Ол болза көдээде партия организацияларының партийжи-идеологтуг ажылга удуртулганы улам экижидерин негеп турар.

Усть-лабинчилерниң үлегери-биле

500 тонна немелде эът дээш

Чеди чылдың бешки чылында чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедирин дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң колхозчуларының болгаш совхозтар ажылчыннарының база көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң чурттуң көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларынга чагаазын Чөөн-Хемчик районнуң мал семиртир «Тыва» совхозунуң ажыл-ишчилери улуг сорук кириишкин-биле таныжып, боттарынга белиткен хүлээлгелерни ап турарлар.

1963 чылда Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Өвүр районнарның колхозтарындан болгаш совхозтарындан күрүнеге саткан малдарны семиртип тургаш, 480 тонна немелде эътти алырын планнаан турган болза ону 500 тонна чедирерин. 7600 гектар нийти тарылганы бедик агротехниктиг деңнелге эрттирерин хүлээлгеде айтып турар. Мону чедип алыр төлээде, көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин, хову турлагларынга механизаторларның болгаш ажылчыннарның нийти чурталга черлерин белеткээрин март айда доозар.

Бо чылын планда көрдүнген мал кажаалараның, чурталга бажыңнарының, бүдүрүлге тудугларының хемчээли эвээш эвес. Ам кол чүве болза тудуг материалдарын четчир кылдыр белеткеп алыры болур. Теве-Хая салбырының тудуг звенозу планда көрдүнген тудуг ыяжының белеткелин март айда доозар дээш Хөндергей бажында ыяш белеткелиниге куженнишкинниг ажылдап турар.

Хөндергей болгаш Теве-Хая школаларынга 1963—64 өөредилге чылының кыжынында одаар ыяш белеткелин ажылчыннарның база школалар коллективтериниң нийти кужу-биле март айда бүрүн белеткеп алыр сорулганы салган.

Усть-лабинчилерниң чагаазын деткээн хуралдарга алдынган социалистиг хүрээлгелер совхозтуң кайы-даа салбырында ажыл-херек кырында боттанып эгелей берген. Тараа куртуралырының 900 ажыг тонна үрезиннери арыглаттынган болгаш чажар шынарынга четкен.

вандан 6 хаван оолдарын, бир дагазан-на 102 чуургазы алыр. Ортумаа-биле саар инек бүрүзүнден 1300 кг сүттү, бир хойдан-на 1.8 кг дүктү алыр болгаш күрүнеге 165 тонна эътти, 105 тонна сүттү, 14.5 тонна дүктү садар.

Эът бүдүрер хүлээлгени күүседип, күрүнеге эки шынарлыг эътти бээр төлээде, 161 баш мыйыстыг бода малды ортумак диириг деңзизи 250 — 270 кг, 2408 баш хой малды база ортумак деңзизи 40—45 кг, 542 баш хаванны — 80-ден 90 кг деңзилиг кылдыр семиртири-биле тус-тус ээп тургузар. Дүн-хүнде баш бүрүзүнүң деңзи немелдезин 600—700 грамм чедирер. Бо чылын күрүнеге 27 центнер куш эъдин садар. «Ёлочка» хевирлиг саалда шөлүнге 70 инекти үскеш, анаа мергежилдиг үш саанчыны быжыглаар.

Тудуг ажылының талазы-биле. 1963 чылда 24 малчын өрегелерин таарымчалыг чурталга бажыңнары-биле хандырар. Хойжу бригадаларның төптеринге 3 кудукту, 2 чунар бажыңны, 2 кызыл булуңну, хойга болгаш хураганга дөрт кажааны кылыр. Оон ынай 100 хаван кирер бир хаван кажаазын, тараа складын, бир машина гаражын тудар. Үстүнде тудугларга херeглээр 2500 кубометр тудуг ыяжын апрель 15-ке чедир кезип доозар, 700 кубометр мапзаны дилип, 500 кубометр дашты, 30 тонна чугайны, 60 муң тууйбуну белеткээр.

Колхозчуларның 30 бажыңнарын крышалаар, 30 кладовканы кылыр. Колхозчуларның бажыңнарынга культурлуг, таарымчалыг байдалдарны хандырар сорулга-биле 21 шкафты, 55 столду, 50 сандайны, 122 раманы болгаш өске-даа эдилелдерни кылыр. Школа, эмнелге, клуб, магазин болгаш өске-даа албан черлериниң одаар ыяжын белеткээрин июнь 10-да доозар турар.

Чер ажылының талазы-биле. Часкы тарылганы 8—9 ажыл хүннеринде доозар. Ам үеде үрезин арыглаашкыны доозулган. Тракторларның болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин март 20-де доозар. Кывар-чаар материалдарның 3 хуузун камнап алыр. Тараа культураларының гектар бүрүзүнден 12.5 центнер дүжүттү, кукурузаның 300 центнер ногаан массазын алыр. Часкы, чайгы суггарылганы эки чорудары-биле тускай суггарылга звенозун тургузар.

1963 чылда күрүнеге 600 тонна тарааны садар. Ам үеде колхозтуң шөлдеринде 350 тонна өдекти сөөртүп чедирген. Механизатор билигни чедип алыры-биле 17 кижини өөредип турар.

1964 чылдың тарылгазынга ийи муң гектар ангыс-ты күскү дүжүт ажаап алыышкынының үезинде белеткээр.

Бо хүлээлгелерни колхозчуларның хуралдарынга хүлээп алгаш, кожазы болур «Мурнакчы» колхозту социалистиг чарышка кыйгырган.

Колхозчулар деткип тур

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннери усть-лабинчилерниң патриотчу эгелээшкинин деткивишаан, 1963 чылда социалистиг хүлээлгелерни алганнар.

Мал ажылының талазы-биле. 1963 чылда төрүүр чүс баш малга онаалтыр 85 бызааны, 90 анай, хураганны, төрүүр кыс хаван бүрүзүнден 12, дүңгүш ха-

КОММУНИЗМНИҢ МОГАГ ЧОК ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ

ССРЭ-ниң Улуг театрынга байырлыг хурал

ССРЭ-ге марттың 8-зи—ол дээрге бүгү улустуң байырлалы, коммунистиг нийтилелди тургузуп турар кижилерниң өөрүшкүзүнүң, аас-кежиниң, хостуг күш-ажылының байырлалы-дыр.

ССР Эвилелиниң Улуг театрынга байырлыг хуралга янзы-бүрү салгалдарның болгаш националдарның херээженнери четкилеп келген. Хуралдың президиумунда — хоочун коммунист херээженнер, Октябрь революциязының киржикчилери, Совет Эвилелиниң Маадырлары болгаш өске-даа алдаржаан херээженнер.

Президиумга эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, Ф. Р. Козлов, А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, В. П. Мжаванадзе, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, А. Н. Шелепин олар кестүп кээрге, залга алыш часкаашкыны чаңгылаы берген.

Байырлыг хуралы СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретары Р. Ф. Дементьева ажыткан. Бистиң херээженнеривис бодунуң чуртунуң ёзулуг ээлери болуп, күрүне болгаш хөй-нийти амыдыралының бүгү-ле айтырыгларын шиитпирлээринге шууд киржип шыдаар болзун дээш Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бүгү-ле чүүлдерни кылып турар дээрзин ол чугаалаан.

Интернационалчы хүлээлгезинге шынчы совет херээженнер социализм чурттарында боттарының угба-дуңмалары-биле найыралды быжыглап турарлар. Национал хамаарышпас чорук дээш демисежип турар улустарның чедиишкиннеринге олар өөрүп турар. Чепсегленмишкинниң дүжүрери болгаш тайбың дээш демиселге бүгү чурттарның херээженнериниң чаңгыс ээн олар быжыглап турарлар.

Байырлыг хуралда олуржуп турар акы-дуңма социалистиг чурттарның төлээлекчилери херээженнерге улуг байырлалды таварыштыр Р. Ф. Дементьева хуралдың киржикчилериниң өмүнээзинден байыр чедирген болгаш социализмниң тургузуушкунунга оларның тиилелгелиг болурун күзээн.

Р. Ф. Дементьева совет херээженнерге алдар болдуруп, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга алдар болдуруп йөрээл салган.

СЭКП ТК-ның Президиумун эш Н. С. Хрущевту баштадыр хүндүлүг президиумга улуг көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, Москваның ийиги шак заводунуң хөглакчызы А. П. Кисарова, Москва областың Ленинскиде совхоз-колхоз бүдүрүлге эргелелиниң «Коммунарка» совхозунуң директору А. Монахова, РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутады, РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. К. Борисова, Москваның 1-ги медицина институдунуң студентизи Елена Рахманова олар хуралга чүве чугаалааннар.

Байырлыг хуралдың киржикчилеринге Москваның пионерлери байыр чедирген.

СЭКП ТК-га чорудар байырлыг чаганы хуралдың киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Байырлал кежээзи улуг концерт-биле доозулган.

* * *

Делегейниң херээженнер хүнү март 8-ке холбаштырган байырлыг хуралдар Ленинградка, Бакуга, Фрунзеге, Таллинге, Душанбеге болгаш чурттуң өске-даа хоорайларынга болгулаан.

(СЭТА).

Хүннүң чугула айтырыы

Төрээн чуртка улам-на хөй болгаш эки шынарлыг эътти база сүттү белеткээри дээш, чылдың бирги кварталында ол талазы-биле алган социалистиг хүлээлгени хуусаа бетинде күүседири дээш чарыш республикада улам калбарып турар.

КАА-ХЕМ. Районнуң ажыл-агыйлары эрткен чылдың баштайгы ийи айларында 522 центнер хөй сүттү бүдүрген. Күрүнеге сүт садарының квартал планын «Октябрь 30 чылы» колхоз доозкан, «Тиилелге» колхоз күүседир чоокшулаан.

Күрүнеге эът садар талазы-биле бирги кварталдың планын «Бурунгаар» колхоз ийи айда 126 хуу, «Коммунизмче орук» колхоз 114,2 хуу күүсеткен, эъттиң шынары эрткен чылдыңындан эки болуп турар. Мооң-биле кады чамдык ажыл-агыйларның хожудап турарын база айтыр херек. Чижээ, мынчага чедир «Совет Тыва» болгаш «Октябрь 14 чылы» колхозтар күрүнеге эът сатпаан.

ТАНДЫ. «Революцияның чалбыыжы» колхоз бирги квартадда эът садар талазы-биле хүлээлгезин 171 хуу күүсеткен, ол ышкаш 66 тонна сүттүң орнунга 112 тонназы саткан, «Коммунизмниң хереди» колхоз—177 хуу, дуржулга станциязы—102 хуу күүсеткен. Күрүнеге бирги кварталда сүт белеткээр хүлээлгезин «Межегей» совхоз база күүседир чоокшулаан, ийи айда безин 160 тоннаны кирген.

УЛУГ-ХЕМ. «ҮТКА 25 чылы» совхоз бирги кварталда күрүнеге 40 тонна эъттиң орнунга 46 тоннаны киирген. «Улуг-Хая» совхоз баштайгы кварталда эът садар хүлээлгезин хуусаа бетинде 111 хуу күүсеткен.

«Найырал» совхоз күрүнеге эът белеткээр ажылды организастыг чорудуп турар. Үрбүн салбыры квартал планын ийи айда ажыр күүсеткен.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК. Күрүнеге эът белеткээр талазы-биле «Сүт-Хөл» совхоз районда мурнап турар. Баштайгы ийи айларда совхоз күрүнеге эътти киирген, ол болза, квартал планындан 156 центнер хөй болган. «Октябрь 30 чылы» колхоз эът садарының квартал планын база хуусаа бетинде 101,2 хуу күүсеткен. Ол ышкаш «Искра» колхоз эът талазы-биле квартал планын база күүседир чоокшулаан.

Мооң-биле кады районда сүт садарының планы хожудап турарын база айтыр херек. Чижээ, «Октябрь 30 чылы» колхоз (даргазы эш Хунажык, парторганизация секретары эш Самбуу) сүт садарының квартал планын чүгле 16,2 хуу күүсеткен. «Искра» колхозта байдал оон база улуг дээредевес.

ТЕС-ХЕМ. «Тере-Хөл» колхоз (даргазы эш Севен, парторганизация секретары эш Бегзи) бирги кварталда эът садарының планын 256 хуу күүсеткен, а сүттү бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарын база ажыр күүсеткен. Ол ышкаш «Чодураа» колхоз эът садарының квартал планын бир ай бурунгаар 111,2 хуу күүсеткен.

ӨВҮР. «Торгалыг» колхоз эът садарының квартал планын районда мурнап күүсеткеш, ам ийиги кварталга хамаарыштыр эът белеткелин үргүлчүлеп турар.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. Сүт бүдүрериниң болгаш ону күрүнеге садарының талазы-биле «Кара-Хөл» колхоз районда мурнап турар. Бирги кварталда сүт садарын бир ай бурунгаар 113 хуу күүсеткен.

Күрүнеге эът садар талазы-биле ажыл «Тэели» болгаш «Шекпээр» совхозтарда дээре чоруп турар. Ындыг болза-даа районда байдал нийтизи-биле дыка четпес. «Малчын» колхоз мынчага чедир килограмм-даа эът сатпаан, «Мурнакчы» колхоз бирги кварталда 116 центнер сүт садар тургаш, чүгле 20 центнерин саткан.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге белеткээр талазы-биле чарышты улам калбартып, ажылды мурнакчылар-ның деңнелинге бедидери чугула.

УЛУГ АЖЫЛДЫҢ ЭГЕЗИ

(СЭКП Каа-Хем парткомунуң пленуму)

Малчыннарның культура хандырылгазын экижидери республиканың партия организациязының амгы кол сорулгаларының бирээзи кылдыр салдынган. Бо айтырыгны чугаалажып көргеш, тодаргай доктаалды хүлээп алган СЭКП обкомунуң бешки пленуму болуп эрткенден бээр бир ай ажып турар. Бо арызында районнарда чамдык ажылдар кылдынган болгаш кылдынып турар.

СЭКП-ниң Каа-Хем парткому партия обкомунуң пленумунуң сөөлүнде элээн ажылдарны чоруткан. Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер хемчеглерни колхоз бүрүзү ажылдап кылган, а аңаа үндезилээш чоокку бир-ийи чылдарда бүгү районга чорудар хемчеглерни партком биле райкүүском чогааткан.

«Тиилелге» колхоз бо арызында бир хойжу бригаданың төвүн электриджиткен, ол болгаш «Октябрь 30 чылы», «Ленинчи орук» колхозтарның баштаар черлери, партия эге организациялары малчыннарның бажыннарын септээр, чугайладыр ажылдарны организастап кылып турарлар. Ленин аттыг колхозтуң баштаар чери эки чүүлдү эгелээн. Райүлетпүр комбинады-биле дугурушкаш, колхоз баштаар чери бодунуң машиназын чоруткаш, бир мастерни чалап ап турар, ол мастер малчыннарны кезип чораш, оларның хеп даарадыр чагыын хүлээп алгаш, райүлетпүр комбинадынга кээп дарааш, дугурушкан хуусаазында малчыннарга база чедирип берип турар.

Бо бүгүнү чоокта чаа болган СЭКП Каа-Хем парткомунуң пленумунга бо айтырыг талазы-биле илеткел кылган партком секретары эш Аракчаа болгаш санал берген эштер демдеглеп турганнар.

— СЭКП обкомунуң пленумунуң сөөлүнде бистерниң малчыннарның хандырылгазынче кичээнгей сөөлгү үеде чер-ле улгаткан деп чүвени тодаргай көрүп тур бис — деп, «Кызыл тук» колхозтуң хоочун хойжузу республиканың алдарлыг малчыны эш Бөрзек бодунуң саналынга чугаалаан. Ындыг болза-даа мал ажылында, ылангыя хөй ажылында четпестерни ол шүгүмчүлээн. Ол колхозтуң 3000 хире хоюн 38 кижи малдап турар, ынчангаш дүктүң бот-үнези аажок улуг, а хойжу бригада тургускаш, ол хире хойну 8 кадарчыларга хүлээдип берген болза, ындыг болбас, ам колхозта үрезин арыглаар кижи чок болуп турар деп эш Бөрзек чугаалаан.

Районда мал кыштагладыышкынында бар улуг четпестерни пленумнуң киржикчилери илередип, ол дугайында буруулуг кижилерни шыңгыы шүгүмчүлеп турганнар. «Совет Тыва» колхозта четчир мал чеми бар, а малдың суггарылгазы, мал чеминиң сөөртүлгези баксырап турарындан мал хөйү-биле өлүп турар.

Каа-Хем райпозу, оон даргазы эш Голубцов СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын күүседир талазы-биле амга чедир тодаргай ажыл кылбайн турарын санал бергеннер: Ленин аттыг колхозтуң даргазы эш Бархатов, «Октябрь 14 чылы» колхозтуң даргазы эш Федоров, «Совет Тыва» колхозтуң даргазы эш Даваалай болгаш өскелер-даа шыңгыы шүгүмчүлээн. Ынчаарга эш Голубцов пленумга санал бергеш, малчыннарның культурлуг амыдыралының хандырылгазын экижидер дээш райпо баштаар чери чүнү кылып турарын болгаш моон соңгаар чүнү кылыр деп турарын тодаргай чугаалап шыдаваан. Даандырган ажылга эш Голубцовтуң дыка харысалга чогуп, ылангыя СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпиринден удуртукчу кижи бодунга мынчага чогуур түңнел кылбаанын бо чижек көргүзүп турар.

Районнуң культура-чырыдыышкын болгаш кадык камгалал албан черлериниң ажылдакчылары бо талазы-биле кандыг ажылды кылып турары болгаш моон соңгаар чүнү кылыры пленумнуң киржикчилеринге база билдинмейн барган.

Парткомнуң пленумунга шупту 14 кижи санал берген болгаш СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң доктаалын районга күүседир талазы-биле парткомнуң ажылдап кылган хемчеглерин бадылаан. 1963 чылда малчыннарга чурттаалга бажыңнарын тударының, малчыннар ортузунга масса-политиктиг ажылды экижидериниң, фермаларны болгаш хойжу бригадаларның төптерин радиожудзарының, малчыннарның эмнелге болгаш садыг хандырылгазының талазы-биле тодаргай хемчеглер ында көрдүнген.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле Каа-Хем районда ам үеде кылып турар ажылдар, планнап турар хемчеглер дээрге, моон соңгаар чорудар улуг ажылдың чүгле эгези. Ынчангаш районнуң партия организациязының мурнунда моон соңгаар улуг ажылдар туруп турар.

Оон ынай мал кыштагладыышкынының районда амгы байдалын болгаш часкы тарылгага белеткелдиң байдалын пленумнуң киржикчилери чугаалажып көрген.

Комитеттиң баштайгы хуралынга

Март 7-де Кызыл хоорайда партия-күрүне контролюнуң комитединиң баштайгы хуралы болуп эрткен. Комитет бодунуң ол хуралынга кол тудуг материалы болур тууйбуну ажыглап турарының дугайын чугаалажып, бо талазы-биле тууйбу заводунуң директору эш Петенёвтуң база «Кызыл тудуг» эргелелиниң эргелекчизи эш Нестеровскийниң информацияларын дыңнаан.

Херектиң ужуру чүдел дизе, бүдүрген тууйбуну заводтан чүдүрерде-даа, тудуг шөлдеринге дүжүрерде-даа кам чок боол турарындан хөй-хөй муң тууйбулар үрелип, күрүнеге улуг когарал чедиртиниң турар, а үстүнде бүдүрүлгелерниң удуртукчулары ону хамаан чок көрүп, ажылагыйжы эвес чорукту болдуруп келгеннер. Ол ышкаш «Кызыл тудугнуң» талазындан тудуг шөлдеринге херeглелден артык хөй тууйбуну мөөңнээш, оларны чыып камгалавайн турары-биле база хөй төтчеглээшкинни болдуруп турар.

Бо айтырыгны чугаалавышаан, комитет моон соңгаар ындыг ажылагыйжы эвес практиканы узуткаарын, тудуг шөлдеринче тууйбуну чүгле хааржактарга сөөртүрүн, ону өл-шыктан камгалалдыг черлерге шыгжап кадагалаарын, херeглелден ажыг курлавырларны тургузар чорукту соксадырын үстүнде организацияларның удуртукчуларынга шыңгыы дагзып, ындыг чурум-биле ажылдаарынга бүгү белеткелди май 10-га чедир доозарын оларга айытпышаан, тууйбу ажыглалынга ындыг байдалды моон соңгаар болдурар болза, оларга шыңгыы харысалганы хүлээдир апаар дээрзин сагындырган.

Кызылда механизация училищезиниң удуртукчулары эштер Шишигин, Кольцов олар шалың фондузундан хөй артык чарыгдалдарны дүрүм чокка болдурганын комитет база чугаалашкаш, училищениң директору эш Шишигинге ам удаазында сагындырыг берген, а артык чарыгдалга кол буруулуг кижи, училищениң өөредилге эргелекчизи эш Кольцовтан 350 ажыг рубльди төледирин шиитпирлээн.

Комитет ол хуралга март айда чорудар ажыл планын бадылаан болгаш комитет кежигүннериниң ажыл хуваалдазын кылган.



«ҮТКА 25 чылы» совхоз часкы тарылгага херeглээр үрезин арыглаашкынын чедиишкинниг чорудуп турар. 1350 тонна кызыл-тасты ийи катап арыглаан. Амгы үеде совхозта 200 тонна арбай үрезинниң арыглаары дооступ турар.

Бүгү үрезиннерни ийи-ле ажылчын Раиса Морозова биле Юлия Тетерина олар арыглаан. Олар үрезин арыглаашкынын күзүн-не эгелээн болгаш кыжын ажыг соок үезинде-даа соксатпаан. Ооң түңнелинде совхоз арыг үрезиннерлиг болуп турар.

ЧУРУКТА: Р. Морозова болгаш Ю. Тетерина үрезин арыглап тур.

Фото Г. СИРОТИННИН.

Партийжи амыдырал

Кол чүүл—кижи дугайында сагыш салыышкын

Барыын-Хемчик районнуң кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери усть-лабинчилерниң патриоттуг эгелээшкинин идепкейи-биле деткивишаан, чеди чылдың бешки чылында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир болгаш күрүнеге садар талазы-биле боттарының бар курлавырларын санап көргеш, бедиктен социалистиг хүлээлгени алганнар.

Олар бо чылын Төрээн чуртка 3008 тонна эътти, 1680 тонна сүтту, 368,6 тонна дүкту бээрин шиитпирлээннер. Ол сорулгаларның чедиишкинниг күүселдезин продуктуларны боттарының күш-ажылы-биле шуут бүдүрүп турар малчыннардан, ылангыя кадарчылардан, саанчылардан, фермалар ажылдакчыларындан бирги ээлчегде хамааржыр.

Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын экижиткен түңнел-на, оларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүү доктаамал өзер болгаш мал продуктуларын бүдүрери көвүдээр. Чоокта чаа парткомнуң ээлчеглиг пленумунга малчыннарның культура-амыдыралының хандырылгазының байдалы болгаш ону улам экижидер хемчеглерниң дугайында СЭКП обкомунуң V пленумунуң түңнелдерин болгаш районнуң партия организацияларының сорулгаларын чугаалашкан.

Бо талазы-биле ажылдың байдалы районнуң ажыл-агыйларында кандыг болуп турарыл? Бо айтырыгны харыылавышаан, парткомнуң секретары эш Н. С. Бойду бадының илеткелинге хувурээзиниң чижектерни көргүскен.

Районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында хөй малчыннар амдаа өглерде чурттавышаан.

Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчуларының талазындан малчыннар өглерге чурттаар ужурлуг деп шын эвес бидиишкиннер сеглүү үеге чедир туруп келген. Моон ужурунда «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның малчыннарының турум кыштагларынга болгаш сүт-бараан фермаларынга чурттаалга бажыңнары, культура-амыдырал туудуглары соолгу 2—3 чылдар дургузунда кылдынмаан.

1963 чылда чурттаалга бажыңнарының тудуун чорударынга хөй түңнүг акша-хөреңгини күрүнеден чомээреп берген. Ол тудугларны малчыннарга, фермаларга, бригадаларга чорутсун деп парткомнуң бюрозунуң болгаш райкүүскомнуң айтыышкыны түрбүже, «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның директорлары эштер Мальский, Шульгин чурттаалга бажыңнарының хөй кезиин совхозтар төптери ажылчын суурлар — Биче-Тейде болгаш Саадак-Терекке эгелей бергеннер.

Районнуң колхозтарынга, совхозтарынга 41 санныг бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларны тургузар деп пландаан турган. Ам үеде тургустунган бригадаларның хөй кезии боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын, ажылының үгшиин билбес болуп турар. Оларның төптеринде чурттаалгайын, культура-амыдыралдың туудуглары кылып эгелевээн.

ПЛЕНУМ СООНДА ЧҮНҮ КЫЛГАНЫЛ?

СЭКП обкомунуң пленуму болуп эртенден бээр ам ай ажып турар. Бо аразында парткомнуң бюрозу малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазын улам экижидер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. 1963 чылда колхозтар болгаш совхозтар малчыннарга 61 чаа бажыңнарны тудар болгаш 64 чедир кылдынмаан бажыңнарның тудуун доозар. 86 бажыңнарның капитал септелгезин чорудар. Оон ангыда мал фермаларынга 16 чунар бажыңнарны, 18 кызыл булуңнарны, 19 кухуктарны, 35 арыгланыр бажыңнарны болгаш 95 печкаларны кылыры көрдүнген.

Бо бүгү хемчеглерни районнуң колхозтар болгаш совхозтарында боттандырып эгелей берген. Парткомнуң бюрозунуң доктаалын ёзугаар ай иштинде ыраккы одарларда малчыннарже район төвүнден агитаторларны, медицина болгаш садыг ажылдакчыларын чорудуп турар.

Боттарынга даандырган ажыл-херектерни удуртуп башкарар талазы-биле оперативтиг эвес, инициатива чок ажылдап турары дээш районнуң чамдык партия, комсомол организацияларының болгаш албан черлериниң удуртукчуларын пленумнуң киржикчилери шынгыы шүгүмчүлээннер. Ында «Большевик» колхозта партия организациязының секретары эш Эмер-Сарыг, райпо даргазы эш Сыдым-оол, харылзаа конторазының начальниги эш Белов, райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи эш Байыр-оол, ВЛКСМ комитединиң секретары эш Дандар-оол, районнуң кол эмчизи эш Голубченко болгаш Кызыл-Мажалык автотранспорт конторазының начальниги эш Пальцев олар хамааржыр.

Эштер Белов, Пальцев олар малчыннарның чагыткан солун, сеткүүлдерин өй-шаанда чедирип бербейн, фермаларга радио, телефон тургузарын күүсетпейн турар. Колхозтар болгаш совхозтар аразынга график ёзугаар хүн бүрү чоруп турар ужурлуг автобустарны 2—3 хонук иштинде уламчылдырып турарлар деп малчыннарның негеп турары кончуг шын.

Малчыннар ортузунга культура-массалыг ажылды организастап чорудар хүлээлгелиг культура албан черлери боттарының ажылын чогуур негелдеге чедир тургуспаан. Акта, Кызыл-Тайгада, Шуй бажыңда, Шыра-Булакта болгаш Тулаан-Карада малчыннар чогум кажан кино, концерт көргенин утканнар.

Культура бажыңнарының болгаш кодээ клубтарның чанында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери доктаамал эвес ажылдап, орта ажыктарын, кодээ интеллигенцияның күжүн четпес ажыглап турар.

КОЛ ЧҮҮЛ—ОРГАНИЗАКЧЫ БОЛГАШ ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДА

Пленумнуң киржикчилери даандырган ажыл-херектерниң күүселдезин дээш удуртукчу ажылдакчыларның харыысалгазын бедидериниң дугайын, партийжи ажылдың стилин болгаш аргаларын экижидериниң эргежок чугулазын айыткааннар. Партия организацияларының чедиишкинниг ажылдаары кижилер-биле доктаамал ажылдап, оларның амыдыралын болгаш негелделерин эки билиринден хамааржыр.

Пленумга болган шүгүмчүлелден ап көөрге, партком секретарының организастыг ажыл талазы-биле оралакчызы эш В. Гладилин хүн бүрүнүң практиктиг ажылының кол нургулайын кабинетке эртирип турар. Моон ужурундан малчыннарның амыдыралының байдалы-биле таныш эвес.

Кол чүүл — кижи дугайында сагыш човаашкын дээрзин партияның ажыл-агыйның удуртукчу бүрүзү эки билир ужурлуг. Масса чон ортузунга политиктиг кижизидилге ажылын чорудары чүгле парткомнуң идеология килдизиниң ажылдакчыларының хереэ эвес. Бо улуг болгаш чугула ажылга удуртукчулар боттары хүн бүрү киржир хүлээлгелиг.

Т. ТАЛГАНЧИК.
Бистиң корр.

Достаң болгаш оон эштери



Ак-Довуракта бүдүрүлге комбинадының арматура цеги улуг тудугну арматура материалы-биле хандырып турар. Ол цех бүдүрүлгениң ай, квартал планының үргүлчү ажыр күүседип келген. Бүдүрүлге планын күүседиринге боттарының үлүг-хуузун хөй-биле киирип, планның онаалгаларын ажыр күүседип турар кижилер ында хөй.

Оржак Дайнамчыкович Достаң эмир чылын чаа Совет Армияның хүрээлеңинден халыжып келгеш, арматура цегинге ажылдап кирген. Кыска үениң дургузунда аныяк оол коллективтиң хүндүткелин чаалап ап, ажыл-ишке кызымак, биче сеткилдиг, дыңнангыр деп мактатпыра берген. Ийи ай дургузунда ажылдап келгеш, ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты база чаалап алган.

Ол ССРЭ-ниң хөй национал улустарының төлээлекчилери-биле кады ажылдап, оларның-биле быжыг найыралды тургузуп алган. Оон кады ажылдап турар эштери бо:

Борис Кузьмич Скидо — бо улуг тудугга Красноярскиден келген. Аңаа база-ла бир чугула тудугга электродуңзаалакчы болуп ажылдап турган. «Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадын тудуп тургузушкаш, Саян ГЭС-ти тударынга барып улуүмну киирер мен» деп чугаалап турар болду. Бежен дөрт харлыг, украин нациялыг Борис Кузьмич коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чаалап алган.

Чаа-ла он тос хар чедип чоруур татар кыс Зоя Рамазановна Вахитова Каменск-Уральскиниң тудуг училищезин дооскаш, мында ажылдаал-ла ийи чыл ашкан. Ол база-ла коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Күдер мага-боттуг орус эр Валентин Александрович Лилин Москва чоогундан келген. Ол база-ла ажыл-ишке кежээ-шалыр, кожазында ажылдап турары Достаң суглар ышкаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чаалап алган.

Оржак Дайнамчыкович Достаңны бо болуп эрткен соңгулдага ак-довураакчылар кодээ Советтиң депутадынга соңгуп алганнар. Хемчик кыдыынга төрүттүнген ол аныяк ажылчын оол бодунуң ол-ла төрээн черинде Ак-Довурактың даг-дүгү комбинадын бодунуң акызы болгаш өске-даа төрелдери-биле кады тургусчуп турар. Оон акызы Оржак Дайнамчыкович Көкен-оол — «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде Оржак Чанзанович Очурга удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүнү.

Т. САЯН-ООЛ.
Фотозу авторнуу.

Сорулга чедип алдынар

Таңды районда «Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилериниң хөй кезии комсомолчулар болгаш аныяктар. Ферманың коллективи эрткен чылда 380 тонна сүт саар турган, 395 тоннаны салган, хүлээлгезин ажыр күүсеткен. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чеди чылдың бешки чылында олар 440 тонна сүттү, азы бир инектен-не 1400 кг сүттү саап алырын хүлээнгеннер. Коллектив бо чылдың июль 1-ге чедир коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп атты чедип алыр сорулганы салган. Аныяктар кежээки школада, механизация курзунда, политбилигүнде идепкейлиг өөренип турарлар. Фермада кызыл-булуңну организастаан, ында янзы-бүрү плакаттарны аскан. Мурнакчыларның аттары, алган социалистиг хүлээлгелери көргүзүг самбыразында кирген. Зооветеринарлыг өөредилге бөлгүмүнүң кичээлдерин техник Д. Камаа программа ааййы-биле, бедик шынарлыг эртирип турар. Ол чүгле зооветеринарлыг өөредилге-биле кызыгаарланмайн, кичээл бүрүзүн республиканың, районнуң болгаш совхозтуң ажыл амыдыралы-биле холбаштырып эртирип келген. Чыл келген түдүм-на саанчыларның алыр хүлээлгелери улам өзүп турар. Комсомолчу саанчылар М. Конгар, К. Көк-кыс болгаш Б. Долзатмаа олар эрткен чылын бир инектен-не 1450 кг сүт саап алыр хүлээлгени ап турган болза, бо чылын бир инектен-не 1600 кг сүттү саар деп хүлээлгени алганнар. Олар алган хүлээлгелерин ажыр күүседип шыдаарлар. Мал чеми сөөртүрүнге трактористер С. Доржу. Б. Ондар, чүдүрүкчүлер О. Сыргый-оол, О. Сертек олар кызымаккай чоруун көргүзүп турар. Чедер сес чыл школазының өөреникчилери воскресенье санында фермага шефтээшкинни организастап, беседаларны кылып турар.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ.

УЛАМ БЫЖЫГЛААР

Бо чылдың март 3-те болуп эрткен соңгулда, өске бүгү черлерге ышкаш, Өвүр районга база-ла бедик деңнелге эрткен. Соңгулдага белеткелдер районнуң ажылчы чоннарының политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүн хайныктырып, чон ортузунга партийжи политиктиг ажылды улам казбартаан болгаш шынарын бедиткен.

Соңгулдага белеткелдер үезинде казбарган политмассалыг ажылдың түңнелинде районнуң ажылчы чоннары март 3-ке бедик көдүрлүүшкүн-биле ужуражып, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң чаңгыс аай блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкыннарын бир ап-сеткилдиг, эрте-ле берипкеннер. Ылангыя «Кызыл тук» колхозта партия организациязының агитаторлары Саглы, Хорумнуг-Ой участоктарынга бадылаашкыннар баштайгы шакта-ла доозулган турарын хандырган.

Соңгулдага белеткелдер үезинде районнуң партия организациялары ажылчы чоннарның күш-ажылчы идепкейин бедидер талазы-биле алзээ ажылдарны кылган. Бо херекке усть-лабинчилерниң үнелиг эгелээшкини улуг рольду ойнап, кодээ ажыл-ишчилерни бүгү улустуң чарыжынче хаара тударынга улуг салдарлыг болган.

«Кызыл тук» колхозтуң колхозчулары соңгулда хүнүнге үткуштур школа, эмнелге болгаш культура албан черлериниң одаар ыяжын бүрүн белеткеп дужурген, келир чылдың тудуг материалдарын белеткээрин дооскан болгаш ам оларны тудуг шөлдеринче сөөртүрүн организастап турар. Колхозта мал кыштаглаашкыны база багай эвес. Ам үеде төрээн 3200 хойлардан 3190 хураганнар алдынган. Ол колхозтуң хойжулары: С. Монгул-оол — төрээн 308 хойларының 308 хураганнарын, С. Дамдын 275 хойдан 276 хураганнарны, Б. Болдай-оол 270 хойдан 270 хураганнарны менди алгаш, доруктуруп турарлар. Ол колхозтуң механизаторлары тракторлар септелгезин дооскан, тарылга шөлдеринче 250 тонна өдекти сөөртүп чедирген.

Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң эгелээшкинин районда калбак деткимчени алган. «Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилери ол кыйгырыгны таныжкаш, бо чылын бир саар инекке онаалтыр 1000 кг сүттү саап алырын, бир хойга онаалтыр 2,2 кг дүкту, 100 баш төрүүр малга онаалтыр 100 анай, хураганны, 90 бызааны, 95 кулунну алырын, Хам-Дытта хойжу бригада 100 хойдан 110 хураганны, бир хойга онаалтыр 3 кг дүкту; Бора-Шайда бригада кайызынга-даа дүгүштүр 110 хураганны, 2,8 кг дүкту алырын хүлээнген.

Соңгулдага белеткелдер-биле холбаштыр база усть-лабинчилерниң кыйгырыын таныжкаш, боттарының бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, өске-даа колхозтар, бригадалар, фермалар болгаш түс-түс колхозчулар боттарынга бедиткен хүлээлгелерни ап, бүгү улустуң чарыжынга хөй-биле киржип турар. Өвүр районда бо чылын бир кол айтырыг чер ажылын районга калбартыры болуп турар. Моңу барымдаалааш районнуң колхозтары бо чылын тарылга шөлүн дыка калбартырын планнап турар болгаш ылангыя «Коммунизмче орук», «Торгалыг» колхозтар Көк-Сайырның болгаш Кара-Талдың суггарылга бугаларын ажыглаалга киирип, ында кур черлерге тараа культураларын тарырын шиитпирлээннер.

Чеди чылдың бешки чылында алдынган социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш демисел районнуң ажыл-ишчилериниң ортузунга күжениишкинниг чоруп турар.

Районда 14 агитпунктулар соңгулда үезинде багай эвес ажылдап, районнуң партия организацияларының 263 агитаторларының ажыл-херээн башкарып келген. Агитпунктуларның иштинде «Кызыл тук» колхозтуң төвүнде эш В. Дагбыштың эргелекчилээни, «Коммунизмче орук» колхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазында эш С. Шойдак эргелекчилээн агитпунктуларның эки ажылдап келгенин демдеглевейн барып болбас. Ол агитпунктулар чүгле агитас-массалыг ажылдың төвү болган эвес, харын колхоз бүдүрүлгезин организастаарынга улуг дузаны чедирип турар.

Соңгулда кампаниязын чедиишкинниг эртирген сөөлүнде бистиң районнуң агитаторлары болгаш агитколлективтери боттарының ажылын амгы сорулгаларже угландыр таарыштыр тургузуп турар. Агитпунктулар болгаш агитаторлар политиктиг тайылбыр ажылын калбартпышаан, кол кичээнгейни мал кыштаглаашкыны организастыг эрттиринче, малдың чаш төлүн менди алырынче, часкы хову ажылдарынга белеткелди хынамчалыг дүргени доозарынче угландырып турар. Бо дээрге хүннүң чугула айтырыы болур болгаш 1963 чылда алдынган бедик хүлээлгелерни ыяап күүседириниң магадылалы болур деп, бистиң агитаторларывыс, пропагандистеривис билип турар.

Соңгулдага белеткелдер үезинде агитас-массалыг ажылда чедип алдынган чамдык түңнелдерни улам быжыглавышаан, политиктиг ажылды бедик шынарлыг болгаш доктаамал болдурарын чедип алыр дээш районнуң партия организациялары ам-даа күжениишкинниг ажылдаары негеттинип турар.

М. ДАВАА.

ХОЙЖУ БРИГАДАДА

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң Сарыг-Сигенде № 2 хойжу бригаданың хоюу январьның эгезинден массалыы-биле оолдап эгелээн. Аныяк хойжу Х. Сандан чоокка чедир төрээн 231 хоюндан 231 хураганны менди алган. Хоюнуң кужу шыырак, хураганнарын көк сиген, чарба-биле чемгерип турар. Эш Сандан төрээн болгаш төрүүр чоокшулаан хойларын кодан чоогунга кадарбышаан, оларга немелде чемни берип турар.

Бригаданың аныяк сакманщиктериниң аразындан С. Сиримаа чаш хураганнарны ажаап чемгерериниң талазы-биле өске өөрүнге үлегерчижээн көргүзүп турар. Ол чоокку үеге чедир 105 хураганны доруктуруп азыраан, өске ажаакчыга хүлээдип берген. Сакманщик эш Ховалыг 70 хураганны менди доруктуруп, багай эвес ажылдап турар.

А. ОНДАР.

ТАРЫЛГАГА БЕЛЕТКЕЛ

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунда техника септелгези коллуунда дооступ турар. Тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезинге 12 кижи сооставтыг үш звено доктаамал ажылдап келген. Механизаторлар чоокку хүннерге чедир 9 тракторну, 110 илиирни, 13 сеялканы болгаш өске-даа херекселдерни септээн. Колхозчулар 6119 центнер үрезинни арыглап дооскаш, ногаа болгаш кукуруза шөлдеринге 250 тонна өдекти төккен. Септелгеде ажылдап турар эштер Б. Комбу, Б. Чамыян, О. Сыгыртаа, К. Комбукай, К. Биче-оол олар ажыл нормазын 120—125 хуу күүседип келген. Төп шаңның үрезин арыглакчылары М. Севилбаа, М. Өкүү-Саар, М. Хирлигбей болгаш өскелер-даа база эки ажылдааннар.

Хойжу Сат Доржунуң айтырыглары болгаш саналдары

Чөөн-Хемчик районда «Тыва» совхозтуң хойжузу эш С. Ч. Доржу республиканга нарын дүктүг хойларны өөлдадырының дугайында эвээш принципиалдыг айтырыгларны көдүрген болгаш бодунуң саналдарын база үндүрген. «Шын» солуннуң редакциязы эш С. Доржунуң айтырыгларын болгаш санал-оналдарын чырыдыпышаан, бо талазы-биле хөй-хөй хойжуларның болгаш тускай эртемниглерниң саналдарын, сүмелерин алыксап турар.

Нарын дүктүг хайнак хойларның кайы-даа салгалдарында төрүттүнген хураганнары төрүттүнүп келирде дүк чок тас, барык-ла, кызылаңай чанагаш болурунуң ужурунда соокка доңуучал, оон уламындан аарычал болгаш хорамчазы хөй боор турар — деп эш С. Доржу бадыткавышаан, оларны 30—39 градус соок, улуг харлыг, хүн дургузу кыска январь, февраль болгаш март айларда төрүдүп турар чорукту кончуг таарымча чок деп санааш, оларны чылыг апрель болгаш май айларда төрүдерге эки түңнелдиг болганын херек кырында ажылдап турганы бүзүредим, а тускай эртемнигтер мону чүге өөренип көрбес чүвел? — деп айтырыгны салбышаан, бодунуң саналын үндүрген.

Эш С. Доржу барымдаа кылдыр бодунуң дуржулгазындан мындыг чижектерни көргүскен: соокта төрүттүнген хураганнар өлүүчел, өзери база багай, алызы баргаш боду ырвыскын, эвээш дүк бээр мал болур, а оларның иелери чылыгда төрээн хойларга деңнээрге кыргылда үезинде 400 граммдан 1 кг чедир эвээш дүкту бээр. Оон ыңай соокта хой төрүүшкүнүнүң үезинде оларны азырап, ажаарынга хөй кижи күжү болгаш чарыгдалдар үнер. А чылыг үеде оларга азыраар мал чеми хөй херегләттинмес.

Эш С. Доржунуң айтырыынга арга-сүмени бээриниң мурнунда чүвениң ужурун баштай тодаргайлаары чугула.

Кышкы январь болгаш февраль айларда хойларны оолдадыр алырга, оон ажыктыг талалары чүл? **Бирээде,** ол үеде төрүдер хойларны август айдан эгелеп эдериштирер. Бо үеде тайгаларның көктүг-шыктыг одарларынга хойлар туудур семирип алган келир. Оларны ол үеде тарып боозадырга кончуг таарымчалыг, кызыр артар хөй барык-ла ховар болур. Тарыышкын ажылы чылыг, таарымчалыг үеде эртер. Кошкарларның күш-деңгели ол үеде база-ла шыырак турар. Ынчаарга бир эвес хойларны апрель-май айларда төрүдер дээр болза, оларны ноябрь-декабрь айларда эдержилгеге киирер апаар. Ол үеде ындыг ажылдары кончуг берге. А кошкарларны сула салып-даа эдериштирерге ол үе база-ла таарымча чок. Тарып каан хойлар август, сентябрь, октябрь айларда күскү тараа оъдунга база семирир болгай. Быжын декабрь айда хой арып эгелээр, ол үеде хойну эдериштирип каарга, оон төлүнүң иштинге өзери кончуг таарымча чок. Оон ангыда хой малдың эдержилгеге чанчыккан үези база-ла күскү серин үе болгай.

Ийиде, августа эдержилгеге киирген хойлар төрүүрүнүң үези — январь, февраль айларга чедир деңгилдезин шоолуг-ла кошкатпас, барык күскү хевээр болур. Улуг-ла дизе ноябрьның ийиги чартыы болгаш декабрь айда алзэн немелде чем негээр, оон ыңай хой хураганындан хосталып алган чүве толээде, оон боозунга херегләэр чем камнаттынар. Хойнуң боозу 150 хонук, азы 5 ай хире үргүлчүлээр тоолээде, кыжын эдериштирген хойну кыштадыр, харын-даа көк үнгүже чедир азыраар чорукка таваржыр.

Үште, бистиң бир кол сорулгавыс болза, хөй санныг эътти, дүкту кыска хуусаа иштинде, эвээш чарыгдал үндүрүп тургаш, бүдүрүп алыры болгай. Январь-февральда төрүттүнген хураганнар 7—8 айларның дургузунда дүгү четчи бээр, хураган бүрүзү ол-ла төрүттүнген чылында 1,5—2 кг дүкту база бээр, 8-9-10 ай назылыг турда хураганнарның дириг деңзизи 30—40 кг чеде бээр, оларның иштинден эр хураганнарны ол-ла чылын эътке дужаар болза, эң-не чиик өртектиг эът болур.

Дөртү, апрель-май айларда төрүттүнген хураганнар чыл сөөлүнге чедир четче мандывас, харын-даа кышты удур азырадыр чорукка таваржыр. Хойлар чүгле апрель-майда дүгере төрүптер эвес, оон ыңай-даа үргүлчүлээр, оон ужурунда хураганнарны чайладыр, күзедир нелери-биле кады кадарар чорукка таварыштырар. Оон соонда нелеринден хураганнарны үзерге, оларның иштинден боду бүдүш, деңзи талазы-биле чедир өспээн, янзы-бүрү брак хураганнар хөй үнер. Оларны кыжын хөй чарыгдал үндүрүп азыраарга-даа чүү-даа болбас. Хөй кезии кырлы бээр, а артканнары брак хевээр артар. Оон черле эки мал болбас.

Кышкы эрте оолдаашкыннарның мындыг ажыктыг талаларын көрептура-ла оон ойталаар эргевис бар бе? Чок. Мынчангаш хойларны кайы үеде төрүдүп алыр болза эки деп чүве билдинген болгаш хөй-хөй хойжулар мону деткип, херек кырында ажылдап турар.

Кышкы үеде хой оолдаашкыны ажыктыг-ла-дыр, а агаар-бойдус соок-тур, бисте таарымчалыг байдалдар тургустунмаан, чаш хураганнар хөй-биле хорап турар-дыр, ону канчаарыл? деп айтырыг үнүп болур. Ол айтырыг кончуг чоптуг. Ындыг-даа болза, бо бир янзы айтырыг. Ону боолдурбас дээш чүнү канчалза эки? — деп айтырыгны салыр болза, ам чогум бисте аарыг айтырыг ол.

Маңаа үш чугула чүүл херек. Бирээде, хойларны төрүүшкүнге белеткээри; ийиде — хөй оолдаашкынының организастыг эрттирери; үште — алдынган хураганнарны менди доруктуруп алыры.

Хойларны төрүүшкүнге белеткээри дээрге-ле эдериштирген хойну боос чоруур үези — 5 ай иштинде бүгү-ле чогуур негелделерни хандырып ажаары болгай. Одар-белчиир эки таарыштыртынган, аңаа малчын боду бүгү күжүн харамнанмайн ак-сеткилдиг ажылдаар болза, ол үениң иштинде херегләэр берген үелерде хойларга берип турар четчир немелде чеми бар, кажаа-хоразы делгем, ишти өй-тап градустуг, ажаалгазы корум-чурумнуг болур болза агаар-бойдус, хат-шуурган дээш өске-даа айыылдардан болу берги дег, ындыгла улуг бергедээшкин чок ышкажыл. Мынчангаш бо чорук хойжунуң бодундан, ажыл-агыйжы чоруктан хамааржыр айтырыг-дыр. Мону бүрүн хандырып шыдаар аргалар бисте бар бе? Бар.

Хойларны төрүүшкүнге кончуг эки белеткеве-даа, оон оолдаашкынын организас чок эрттирер болза, хамык чүве база-ла будалып болур. Бисте хөй оолдаашкынының түңнелиниң багай боор турары аңаа оранзаваны, ажылды организастаарының шын эвес кылырында боор турар. Маңаа ийи чижектен көргүзейн.

Улуг-Хем районда «ҮТБА 25 чылы» совхозтуң Аргалыктының Ак-Хая деп черде Николай Доржу удурткан хойжу бригадада хөй оолдаашкыны кончуг эки эртип турар. Ында 924 баш төрүүр нарын дүктүг хойларның 500 хирези хураганнаан. Олардан чаңгыс-даа хураган хоравыаан. Харын-даа ийистээн 20 ажыг хойларның хураганнары база менди. Оон чедиишкинниг эртип турары ажылды шын организастап тургусканында. Амгы үеде ынча хойларны төрүдүп алырынга чеже кижи ажылдап турарын, ажылдың чуруму канчаар тургустунганын, ону көрээли.

Төрүвээн хойларны ийи кижи кадарып чорур, оон бирээзи черге төрээн хойларны, хураганнарын ол черинге дугаарлааш, ап чоруур шаанга салгаш, кажаага сөөртүп экээр. 100 метр дурттуг кажааның бир ийинде 30 метр дурттуг тепляк (хураган кажаазы) бар. Ында 40 хойлар хураганнары-биле чаңгыстап сыңа бээр клеткалар тургускан. Ында дежурный болза аңаа эккелген хойларның эмиинин дүгүн кыргып арыглааш, хураганнарының хинин иод-биле чаггаш, нелеринге амаарып, кезек тургускаш, оон соонда клеткаларга суккулап каар. Олар ында 3—5 хонганда улуг кажаада сакманнарже шилчидер. Улуг кажаада дөрт бөлүк сакман бар. Эң ындыкызынга 1 ай 15 хонук назылыг, оон бетиндээзинге 20—30 хонуктуг, оон бээрлеринге 5—15 хонуктарлыг хураганнар кирер. А ийистээн хойларны бир аңгы сакманда тургускан. Сакман бүрүзү холушпас, оларны аңгы-аңгы ээлчештир үндүрүп чемгерер, хойлар дүне оолдары-биле кады хонар. Сакман бүрүзүнде хураганнарның боттары кирип барып чемненир столовайзы бар. Кажааның хүннээрек талазынга чиңгеледир кажаалап каан сакман өрээли бар. Хураганнар шиттиң адаанда чавыс чириктен ынай-бээр үнүп-кирип барып чемненип турар. Ында коошпаларда чарбалаан сула далганы, силос, көк сиген, чылгаар дус, ижер суг база бар. Ынаар улуг хойлар кирбес. А улуг хойларның сакман өрээлиниң иштинде сиген каап бээр улуг коошпалар база бар. Тепляктың иштинде кончуг чылыг, хөй бүрүзү чемненир деспилерлиг. Сакманнарының ишти база кургаг, агаарының градузу 8—10-дан кудулавас, өл-шык чок. Мынчаар ажаарга хураган чүге хораар боор. Таарымчалыг байдал ол-дур. Оолдаашкынга эки белеткел, ажылдың шын организациязы ындыг-дыр. Ынча хойда 6—7-ле кижи ажылдап турар.

Өске чижек кылдыр, ол-ла районда Жданов аттыг колхозтуң Барык деп черде 1100 баш хойлар төрүдүп турар эш Ном-Хөө удурткан хойжу бригаданың ажылын көрээлиңер. Ол бригадада база-ла 500 ажыг хойлар төрээн. А өлген хураган 120 баш ашкан. Ажылдап турар кижи 20 ажыг. Кажааны өй-шаанда белеткелээнинден хөй төрүп турда-ла хамык белеткелин удур кылган. 2000 ажыг хой кирер ийи кажаа бар болза-даа, оон бирээзиниң чартыын ажыглап турар. Кажааларының ишти хөй чокта хыраалаар, соок, хойлар барда бусталыр, дамдылаар, өл-шык. Ында ажылдап турар кижилер безин өл-шыкка баксыраан турар. Тепляк кылдыр бичии ынай, ийи үгек кылып алган. Хураганнар сыңмас. Белеткеп алган мал чеми чок, силос ында-хаая келир. Сиген барык төнген. Хар адаанда саванны удур болуп сөөртүр. Аңаа идегел эвээш. Хар улуг. Мындыг болганда хураганнар хоравайн канчаар. Харын-даа дыка хөй хойлар ара салып эгелээн. Харыысалга чок, белеткел чок ажылдың түңнели бо-дур. Мынчап барганда кандыг-даа эм-тан дуза чедирбес.

Үстүнде ийи чижекти көрдүвүс. Хураган төрүдүп алырынга шаптык боор турар чүүл агаар-бойдуста эвес. Ажылдың организациязын, белеткелиниң шын чорутпазында, үй-балай харыысалга чок ажылда деп болур.

Бо чүүлдерден ап көөрге эш С. Доржунуң саналының хүлээп алдынмазы билдингир.

Оон өске эш С. Доржунуң бир кончуг шын тургускан айтырыы болза, 100 баш хайнак хойдан-на 75 хирези ийистеп турар, а малчыннар хөй хураганнар чидиргенинден харыысалга көргүзе бээр дээш ону чажырып хорлаар. Оон ангыда дыка хөй өлген хураганнарны кызыраанынга, кошкарларга, тараан кижилерге шамнап, күрүне мурнунга неге чүве кылып турар дээр айтырыы кончуг шын.

Черле уксаа болу берген нарын дүктүг хойларның 100 баштан-на 70—80 хирези ылап ийистээри, а хайнак хойларның 30—40-ны ийистеп турары шын. Бо талазы-биле четпестер кончуг хөй. Ол чүүлев боор турары дээрге, чамдык кижилерниң харыысалга чогу, чүнени чаап мегелээринде деп чүве илдем. Моон соңгаар күрүнениң хынаар контроль органнары бо чүүлдерже кичээнгейни салыры чугула. Чүге дээрге дыка хөй хораан чаш төл учёттадызы, хынадда чогундан ис чок барып, харын чамдыктары багай кижилерниң шиңгээлинге-даа кирип турар чүүлдер бар. Бо талазы-биле эш С. Доржунуң көдүрген айтырыы өй-шаанда болгаш кончуг чоптуг.

Бо талазы-биле малчыннарның болгаш тускай эртемниглерниң санал-оналдарын ап, чогуур хемчеглерни алыры амгы үениң чугула айтырыы.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Ветеринария эртемнериниң кандидады.



Каа-Хем районнуң «Октябрь 14 чылы» кодээ ажыл-агый артелиниң саанчызы Сара Адыя бодунга быжыглаан инектеринден сүт саалдазын өстүрүп турар. Ол, эрткен чылын бир инекке онаалтыр 1760 кг сүттү саган. Бо чылдың баштайгы ийи айларында эрткен чылдың ол-ла үезинден хөй сүттү саап алган.

ЧУРУКТА: Сара Адыя. Фото Г. СИРОТКИННИҢ.

Сөглээн сөзүн ээлеп шыдаан

Барыын-Хемчик районнуң «Кара-Хөл» колхозунуң кежигүнү С. Дываң мурнунда ол-бо черлер кезиир, колхоз бүдүрүлгезинге кирипшес, ниитиге ажыктыг ажылдан ойталаар турган. Эрткен чылын колхозчулар боттарының ниити хуралынга ооң ол байдалын чидии-биле буруу шаап, чугаалажып көрген. Ол хуралга Дываң бодунуң буруузун миннип, ол хүнден эгелеп колхоз бүдүрүлгезиниң кандыг-бир адырынга ак-сеткилдиг ажылдаарын аазаан.

Баштай ол тудугга ажылдап эгелээн, а оон үр эвес ажылдап чоруй колхоз баштаар чериңден ону мал ажылынга ажылдадырын дилээнин өөренип көргеш, шээр малдың кадарчызынга томуйлаан. Ол шынап-ла, ак-сеткилдиг кызымак ажылдаар мен деп колхозтуң бүгү кежигүннериниң мурнунга берген сөзүнге ээ болуп, ажылынга бедик көргүзүглерни чедип ап эгелээн. Үр эвес үе эрткенде аныяк малчын мурнакчыларның одуруунга кирген, ооң көргүзүү колхозтуң дуржулгалыг малчыннарының көргүзүүнге деңнежи берген.

Ам ооң кадарган өшкүлери хүр кыш ажып турар. Оларның 52-зи төрээн, анайлары шупту менди. Мурнакчы малчын С. Дываң устьлабинчилерниң кыйгырыын изинбиле деткивишаан, бо чылын 100 өшкүден 100 ажыг анайны менди алырын хүлээнген.

Мурнакчы малчын бо аңныыр сезонунда ажылындан бичии хостуг үелеринде аңнап турғаш, 106 дииңни өлүрүп, төрээн колхозунга дужааган. Амгы бо хүннерде ооң бүгү сагыш-сеткили колхозунуң ажыл-агыйын улам экижидип, байлакшыдарынче угланган.

С. ОЧУР-ООЛ.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГААЛАРЫНДАН

Кыштаглаашкынның байдалы берге

Улуг-Хем район эрткен чылын мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Ыланғыя IV кварталдың түннелинде күрүнеге эът садар талазы-биле СЭКП обкомунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун Улуг-Хем район алган.

Кижи бодап көөрге, чедип алган чедиишкиннер улам өзер, күжениишкиннер оон-даа артык дыңзыыр ужурлуг. Ам районда мал кыштагладыышкынының байдалын ап көөрге, бир янзы болуп турар. Мал чемнерин кайы хамаанчок чарыгдааның, мал ажылынче кичээңгейни сулараадыпканының түңнели чүге чедирип турарыл дизе, ам үеде чамдык колхозтарда болгаш совхозтарда дүвүренчиг байдал тургустунган. Жданов аттыг, «Чодураа», «Х Улуг хурал» колхозтарда мал чемнери эвээжээн, а мал төрүлгези массалыг болуп турар болгаш малдың чаш төлүн чидиригниг ап турарының фактылары кайы хөй. Мал чемнери чок болганының ужурундан хөй баш мал чер өъттап, кылын хар сүзүп турар.

Чүгле январь айда районга 517 баш мал хораан, оон иштинде хой, өшкү 327 баш. Малдың хорамчазы «Улуг-Хая», «Найырал» совхозтарда, Жданов аттыг, «Х Улуг хурал» колхозтарда хөй болуп турар. Жданов аттыг колхозтуң хөй коданнарында төрээн хойларның эмииниң сүдү чок болуп турар. Ол дээрге төрүүр хойларның ажаалдазын, азыралын баксыратканының түннели болур.

Районда 18 санныг улгаттыр каттыштырган хойжу бригадалар бар. Оларны бот-орулга-чарылгалыг деп санап турар, херек кырында бот-орулга-чарылгага кирген чаңгыс-даа бригада чок. Бо дугайында көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери хойжу бригадаларга боттуг дуза чедирбейн, оларның семинарларын чорутпайн турарлар.

Чамдык коданнарда байдал бергедеп турар. «Чодураа» колхозтуң хойжузу Өлчей-оолдуң коданында 120 хой төрээн, ам оон сигени төнүп турар. Ук хойжу аргажоктуң кырындан хоюн хар эжип одарладыр ужурга таварышкан. «Улуг-Хая» совхозта январьның дургузунда 18 баш мыйысыг бода мал өлген. «Найырал» совхозтуң Үрбүнде аныяк бүдүрүктүг малдарындан 10 баш хорамчага таварышкан. «Х Улуг хурал» колхозтуң чамдык участоктарында сиген төнүп турдала ону мал адаанга дөжеп турар чүүл бар. Чамдык черлерде силосту малга кайы хамаан чок каап бергеш, сазаңналдыр бастырып турар.

«Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң төп сүт-бараан фермазында мал чеми эвээжээн, а Кожайда № 2 фермада мал чеми четчир болза-даа, саар инектер болгаш бызаа кажааларының иштиi карангы, бустуг, шыктыг болуп турар. Колхозтуң даргазы эш Аноприенко биле кол зоотехник эш Прудкий бо фермага кээп турза-даа, тодаргай хемчеглер албайн турар. Колхозтуң Хендерге участогунда малының кужу дыка арып турар. Колхозтуң удуртукчулары ам үеде өске ажыл-агыйлардан мал чеми саттынып эгелээн.

Мал кыштагладыышкынының байдалында бо тургустунган бергедээшкинни чайладырының хемчээн алыр талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглер четпес. Кыжын хүр-даа ашкан мал март, апрель айларда хорамчалыг апаар болгай. Ынчангаш мал ажылынга частың берге үези чаа эгелээн деп билзе чогуур. Мал ажылынче бүгү күштер мобилизаттынган кылдыр дораан кестүп кээр байдалга кирзе чогуур.

Д. МИХАЙЛОВ.



Энир чылын күзүн Сарыг-Сеп суурга уругларның хөгжүм школазы ажыттынган. Ол школада 50 хире уруглар өөренип, хөгжүм талазы-биле тускай билигни ап турарлар.

ЧУРУКТА: ол школаның башкызы Вера Яковлевна Раковнаның кичээл эрттирип олурары. Фотозу Г. СИРОТИННИИ.

Катап кылырын болдурбас

«Көдээ тудуг» эргелелиниң Барын-Хемчик районда салбыры бо чылдың январьның ийиги чартыындан эгелээш, «Барлык» совхозтуң төвүнде бирээзинге-ле ийи аал иштичурттаар алды даш бажыңнарның таваан салып эгелээн. Оларның тудуунда алды бригадалар ажылдың шынарын экижидер, темпизин дүргедедир дээш бот-боттарының аразынга социалистиг чарышты калбартып ажылдап турар.

Баштайгы чедиишкиннер-биле кады ажылдарны удуртуп турар мастерлерниң харысалга чок чоруктары илереп турар. Баштайгы бажыңның таваан мастер эш Килимянов ийи метр артык кылдыр салдыргаш, катап эде кылыр ажылды үндүрген. База кудукту ол бажыңның чаңынга хөлүн эрттир чоок кастыргаш, дедир хөмдүрген. Ажылды кылгаш катап кылырын мастер болдурбас ужурлуг.

М. БАДЫРАА.

ЧЫЛЗЫП-ЛА ТУРАР

Ак-Довурак суурнуң Найырал кудумчузунда он тос дугаар бажыңда хөй аал иштичурттап турар. Ол бажың кыш дүжүп, соок келгиже чедир кылдынмайн ажыглалга кирген. Ооң соңгалары бүдүттүнмээн, шалазы дозу чок, ханалары, эжиктери соок кирип турар шаараш, бус одалгазы ажылдавайн турар. Ол ажылдарны чедир кылып бээрин чурттакчылар коммунал хандырылга килдизиниң эргелекчизи эш Полуэктовтан хөй удаа дилеп келген, ынчалза-даа эш Полуэктов хоозун аазаашкыннар-биле чылзып турар.

С. ОНДАР.

„Шынның" материалдарының изи-биле

Совхозтуң дирекциязы харыылап тур

Бо чылдың февраль 6-да үнген № 31 солунга «Сүт-Хөл» совхозтуң хаван фермазында дүвүренчиг байдалды илереткен эш Кашкен-оолдуң чагаазы парлаттынган.

Совхоз директору эш П. Соловьёвтиң редакцияга дыңнатканы болза, автор четпес фактыны шын бижип илеретген. Ферма эргелекчизи турган Колзулина ажылды шын организаставайн багай ажылдааныңдан фермада байдалдың сулараан илерээн.

Ажылын угбаан эрги эргелекчини чаа дуржулгалыг эш-биле солааныңдан фермада байдал сөөлгү үеде элээн экижээн.

Ол-ла совхозтуң Алдан-Маадыр салбырында автомашина гаражының хагдынганындан чолаачылар эртенниң-не даштыгаа одагланып, хөй үе шаңты чарыгдап, машина чепсекти үреп өртедип турарын илереткен шүгүмчүлелдиг материал № 35 солунга парлаттынган.

Бо талазы-биле эш Соловьёв фактыны база-ла шын деп бадыткавышаан, чогуур хемчегни ап эгелээнин дыңнаткан. Тодаргайлаарга салбырның ажылчыннарының хуралынга ук чүүлдү чугаалажып көргеш, гаражты септеп, печиналарын эде кылырын шиитпирлээн. Мынчангаш чоокку үеде чолаачыларга таарымчалыг байдалды тургузарынче кол кичээнгейни салып турар.



Бугага үстүрүпкен

(ИНТЕРМЕДИЯ)

БИРГИ конференсье сценага үнүп келгеш:

— Концерттиң дараазында номери (кармактарын далаштыг үжей бээр: баштай костюмунуң даштыкы кармактарын, оон чүвүрүнүң кармактарын). Программаны кайнаар супканым ол?

ИЙИГИ конференсье сценаның бирталазындан аажок корткан хевирлиг кире маңнап келир.

БИРГИЗИ. Чүү болду? Үзер бугага ойлаттырган чүве ышкаш кымга мынчаар сыындыр сывыртадып чорууруң ол, кужүрүм?

ИЙИГИЗИ (хаваанын дерин аржыылы-биле чоткаш). О-о, дыка-ла кортум, угааным мырыңай ушта халый бер часты ышкажыл.

БИРГИЗИ. Чүге?

ИЙИГИЗИ. Мээн кожа чурттап турарым кижиниң буга үзүпкен, бар, чок арам-саар деп медээ келген. Оон чүү боор дээр сен, кожазы мындыг айыылга таваржы бергенде канчап аваа олурар боор дээш ону барып көрүм чордум.

БИРГИЗИ. Эмчиде-дир бе?

ИЙИГИЗИ. Чок—чок, бажыңындадыр. Эмчилер келгеш, солагай талакы будун чиңнээш, шарып каантыр.

БИРГИЗИ. Кандыг-дыр ынчаш?

ИЙИГИЗИ. Бага-ай-ла кижи-дир але. Бажын база шарып алган, чүве-даа чугаалаар харык чок эш-тирле.

БИРГИЗИ. Кажан үстүрүпкени ол?

ИЙИГИЗИ. Дүүн кежээ үстүрүпкен. Кудумчуга медерел чок чыдырда харын-даа чаяан боол дүне улус таваржы бергеш, бажыңынга эккеп каан-дыр. Ол улус эвес болза дүне кончуг соокка сыртайтыр доңуп-ла каар, кижи хөөржүдүп шүүт үнер часкан-дыр.

Бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринге дуза

БИРГИЗИ. Солагай талакы будунче үзүпкени ол бе?

ИЙИГИЗИ. Солагай будунуң ишкин ушта теп каапкан. Оозун соокка доңуруп алган-дыр.

БИРГИЗИ. Шынап-ла улус таварышпаан болза доңуп өлүр эш-тир он. Кайы, колхозтуң үрелиг бугазы үзүпкени ол бе?

ИЙИГИЗИ (салаазы-биле бажын үстүрүп алгаш, боданган байдалдыг). Арам, буганың адын адап турдулар ийин. А-а, Зубр дээр буга үзүпкен.

БИРГИЗИ. Ол чүү дээриң ол, эш? Бистиң колхозта ындыг буга бар эвес.

ИЙИГИЗИ. Колхоз бугазы эвес, аъш-чем магазининиң бугазы деп чугаалажып турдулар.

БИРГИЗИ. Аъш-чем магазининде инек бар эвес, анаа үрелиг буганың турган хереэ чүү боор.

ИЙИГИЗИ. Ам-на сактып кааптым. Оон ады Зубр эвес, Зубровка дээр чораан. (Эжиниң кулаанга чеде бергеш). Шилиниң даштында улуг буга чуруп каан кызыл арагага «үстүрүпкен» эш-тир ийин.

БИРГИЗИ. Арага-биле өннүктежип, хандыкшааш, алган кадайындан чарлып, ажы-төлүн каап, албан-дужаалындан дүшкеннер-даа бар.

ИЙИГИЗИ. Арага-биле өннүктежип, хандыкшаастың амы-тынындан-даа чарылганнар бар.

БИРГИЗИ. Эргим, эштер! Арагачылар-биле кам-хайыра чокка демисежири бистерниң база бир хамааты хүлээлгевис дээрзин утпаалы!

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Каттырынчыын канчаар ону

Колхозувус чылгычызы
Коңчуг кежээ оол чораан.
Кадайланып алгыжеге
Хамык улус кайгаар турду.
Ажыл-ишчи кыска душкаш,
Азырадып олурупкан,
Чалгаапайны бөгүн көөрге
Чанчык дүптээн таакпы-ла,—
Каттырынчыын канчаар ону,
Кара баар-даа кадар ыйна!

Бригадир бөгүн база
Бичии-бичии апкан болду.
Хөөрежип турувуста,
Хөгээржик дег, чыттыг чорду.
Кежээ келгеш көөрүвүске,
Кедээки бир кудумчуда
Хаван-биле хойгажыпкан
Хаарыктап чыдар чорду,—
Каттырынчыын канчаар ону,
Кара баар-даа кадар ыйна!

Чаа-ла келген агроном
Садыгжылай берген дидир.
Ону дыңнаан колхозчулар
Окта билбейн айтыржыр-дыр.
Харыызынга агроном
Хаайынга-даа какпас дидир:
«Кандыг-даа иш бистиң чуртта
Хавыналыг болгай, эштер».
Каттырынчыын канчаар ону,
Кара баар-даа кадар ыйна!

Аныяк оол кожуп-кожуп
Амыракка чагаа бижээн:
«Дыңнап көрем, сөзүм бердим,
Дың-на чаңгыс сарыым сен сен».
Ооң соонда «ынакшаан» эр
Онза үр-даа боданмайн,
Алды чара бижигилээш,
Алды кысче чорудупкан,—
Каттырынчыын канчаар ону,
Кара баар-даа кадар ыйна!

К. КУДАЖЫ.

Ынакшаан оол

Шефтээр дээш машина кырынга хөй-ле кижи олургаш, хап орган бис. Кончуг аянныг кеттинген аныяк оол эжиниң кулаанга сымыранып чугаалап чор.

— Мен мында бир чараш кыска чүрээм туттура бердим, канчаайн ажым?

— Чагаа, чугаа кылдың бе, ынчаш?

— Чок, ыдыр кижи-дир мен.

— Чоп?

— Турум адрес, тудуп кылыр ажылым чок хүтбай болбазым мен бе?!

А. ДОПЧАА.

Радиону фермаже

Сүт-бараан фермазы Ак-Туруг суурнуң төвүнден бүдүн чартык километр черде туруп турар. Ынчалза-даа олче радио дамчыдар дээнден бээр та каш чыл эрткен чүве ыйнаан?

Ферманың учётчиги эш Мактар мынча дээн:

— Радио чокта дүлей чүве-биле дөмей-дир. Ийи, чаңгыс хүннер болза хамаан эвес, а бистер чыл-чылы-биле радио дыңнавас улус тур бис. Бистиң негелдевисти кым-даа тоовас-тыр. Кыдытлаткан улус тур бис ийин — дээш, чөгенгенниг хүлүмзүрүй-дүр.

«ҮТКА-ның 25 чылы» совхозтуң дирекциязы, ында партия комитеди (секретары эш Буянды) мону өөренип көрзе чогуур эвес чүве бе?

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

Чуртталгадан эскериглер

1. КАРМАННАР

Дерин чодар аржыылы дээш,
Дериг бүгү херекселин
Камныг ажаап чорууруңга
Кармактарны кылды-ла ыйнаан.
Ынчалзажок арагалыг улуг шилди
Ынаар дыгыш суггарга чер
эпчогун аа.

2. КЫЗЫЛ АРЫН

Оор, хопчу мегечиниң
Оруу кыска — туттуруп аар.
Шак ол өйде арын кызып,
Чаактан дери сыстып бадар.
Кызыл арын менде бар деп
Угаап билир чораан болза,
Улус хойнуң мурнун орта
Кызыл от боол хуулбас ийик.

3. КОЖАМГА

«Ызырар ыт. Айыылдыг» деп,
Чарлап алган ужуруң чүл?
Чалаза-даа эпчок туру,
Ынаар кым-на кирип чыдар.
Амгы шагда шооча, ыттың
Ажыы чүү боор. Оор бар эвес.

4. ЭЖИМГЕ

Коллективте четпес барда,
Кончуг коску, ыячыг-даа.
Эртен кээрде озалдап кээр,
Дүштээр өйде мурнап чанар
Эжимниң сээң ындыг чаңын
Дүвүренчиг эвес-тир бе?

В. СЕРЕН-ООЛ.

А Я А   Д О Л Г А Н

Мангыстай нинтиделге ажыктыг ажыл кылбайн, улустуң бажыңнарының кладовкаларын үжеп, оорланып келген. Сөөлгү чоруун кылып, суурнуң кладовкаларынче халдаашкынны ийи дарый кылган.

Шоодай ортуже арбайны «часкапкаш» карангыда шошкудуп чанып кээп-тир эвеспе. Эртен соктап чиир дээш көөрге оозу сула болган. База бир кладовкадан шоодайга элээн хөй доң эътти «часканкаш» караңгыда будаалаар дээш, суглуг бажын тиккеш, уштуп эккээрге оозу чугай болган...

— Эх, мени-даа, оорну, мангыстын, ам шуут-ла аяам долганы олдур—дээш бажын шаштынып, боданып олуруп тур эвеспе.

Д. АНАТОЛИЕВ.

Фотоаппараттар ажыглаттынмайн турар

Чурук тырттырарынга хандыкшылдыг өөреникчилер Өвүрнүң школаларында хөй. Олар янзы-бүрү фотоаппараттарны саткылап алган. Чүгле олар эвес, а өске-даа кижилер фотоаппараттар астып алган чорааны бо-ла көрүп болур. Мен энир чылын «Зоркий» садып алдым. Оларны канчаар ажыглап турар бис?

Чурук тырттырарынга эргежок чугула — фиксаж, плёнка, проявитель, фотосаазын биске дыка ховар кээр. Ол кээрде, эвээш санныг болур. Ам канчаар, фотоаппараттарывыс анаа-ла «дыштанып» чыдар. Чамдык эштер республика солуннарынче чурук тырттырып чорудар дээш оларның чогундан ол солун ажылын шуут кагган.

Бо үстүнде адаан фотохерекселдер бар чүве болза, магалыг-ла болур ийик. Ажыл-ишке, амыдырал-чуртталгада болуушкуннарны, бойдустуң чурумалдарын дээш. черле чүнү тырттырбас боор. А бистиң ындыг күзеливис боттанмайн турар.

Чүгле бисте эвес, республиканың өске-даа районнарында олар база-ла чок болуп турарын улустан хөй удаа дыңнаан бис. Оларны база шынныг.

К. КЕРТИК-ООЛ.

Солчур сес чыл школазының башкызы.

БАШКЫ—ИЕ

Аас-кежиин чаяап төрээн

Аваларга аян тудаал!..

Деспи Санаевна Ондар 1949 чылда Кызылдың № 2 школазын дооскаш, өскен төрээн чери Сүт-Хөлге башкылап эгелээн. Он класс дооскан, башкы эртемниниң база ооң практиказының талазы-биле мергежил чок кыска баштайгы үеде кандыг бергелер турбаан дээр! Ынчалза-даа ол бергелерни ажып эртеринге үр чылдар дургузунда ажылдап келген арга-дуржулгалыг башкыларның дузазын ап, олардан өөренип турган. Бир чыл хире ажылдааш, ол Кызылдың башкы училищезинге бот-өөредилге-биле өөренип киргеш, ону чедиишкинниг дооскан. Деспи Санаевна ажылдавышаан турган, Кызылдың педагогика институдун база бот-өөредилге-биле доозуп, дээди эртемни чедип алган.

Башкылап келген бүгү-ле чылдарының дургузунда бодунуң билиин, бүгү күжүн аныяк салгакчыларны өөредиринге. кижизидиринге харам чокка бараалгадып келген. Ооң өөредип чораан чамдык өөреникчилери ам дээди эртемни чедип ап турар апарганы анаа дыка өөрүнчүг. Ооң өөреникчилериниң Ооржак Каадыр-оол дээди башкы эртемин чедип апкан, ам Суг-Аксы 11 чыл школазының башкызы. Моңгуш Эртине база-ла дээди эртемниг. Өвүр районнуң улус өөредилге килдизинде ажылдап турар.

Деспи Санаевна хөй-ниити ажылдарының база-ла идепкейлиг киржикчизи, мурнакчы агитатор. Суг-Аксы 11 чыл школазының 6-гы клазының удуртукчу башкызы. Ооң клазы өөредилге болгаш сагылга-чурум талазы-биле ол школада эң дээре класстарның бирээзи. Өөреникчилерниң ада-иелери-биле быжыг харылзааны тургузуп алган. Ыланғыя школачының коммунистиг ёзуга, төлептиг аажы-чаңга өөренип, чаңчыгарының дугайында беседаларны ол хөй катап чорудуп келген. Бодунуң өөреникчилери-биле класстан дашкаар ажылды шын чорудуп турар. «Кол-ла чүгүла чүве өөредилгени амыдырал-биле холбаары. ийи чылчыларны болдурбазы дээш шудургу ажылдаарын коммунизмниң аныяк салгакчыларын белеткээри мээң хүлээлгем» деп Деспи Санаевна чугаалап турар.

Ол бодунуң политиктиг болгаш педагогиктиг билиин үргүлчү бедидип турар. «Работница», «Мурзилка» журналдарны болгаш «Учительская газета», «Пионерская правда», «Шын», «Тываның аныяктары», «Ленинчи оруқ» солуннарны чагыдып алган номчуп, өөренип турар.

Хоочун башкы Деспи Санаевна бодунуң школачы уругларын төлептиг кижилер кылдыр кижизидеринче болгаш өөредиринче улуг кичээнгейни салып турар. Уругларының өөредилгезинге таарымчалыг байдалды бажыңда тургузуп берген. Света Ондар үшкү класста ударник, Саша Ондар ийиги класста тергиин эки өөреникчи.

Д. С. Ондарның кызымаккай ажылын үнелеп көргеш, ону өртектиг чүүлдер, хүндүлел бижиктер-биле каш удаа шаңнагылаан. Бүгү-делегей херээженнерниң хүну март 8-ке ол бо чылын ажыл, амыдыралынга чаа чедиишкиннерлиг ужурашкан. Чүге дизе, ол бо эрткен күзүн дээди эртемни бот-өөредилге-биле чедип алган, бо өөредилге чылында ооң удуртуп турар клазы өөредилге талазы-биле школада база бир бедик көргүзүглүг класстарның бирээзи.

О. ДАРЫМА.

РАССКАЗ

Авазы

Ак-Довурактың «Тыва даг-дүгү» комбинадының партком секретарының кабинединге мындыг таварылга болган. Коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдап өөренир дугайында аныяктар хуралынга илеткел кылыры-биле партком секретары белеткенип олурда, эжик халырт дээн. «Ам база бирээзи чедип келген-дир, аа. Илеткел доостурбазы ол-дур» — деп бодал-биле секретарь бужурганнаш:

— Дыңнап тур мен—деп өөренген чаң-биле чугаалавышаан, бажын көдүрүп, эжикче көрүптерге, пөс хапта чүве тудуп алган кадай кижи эжикте диттир-дидинмес чүве дег кирип орган. Кадай киргелек чордала чугаалай каапкан сөзүн бодааш, эгени-даа берген.

— Сандайга саадапар — деп, секретарь ону дораан-на чалаан. Кирип келген кадай хапта чүвезин шалага оожум салып кааш, стулга оваарымчалыы аажок оожум олуруп алган.

— Кайын келдиңер, чүү дугайлыг чор силер, угбай?—деп секретарь, далашкан аайы-биле ийи айтырыгны катай салыпкан.

— Кара-Хөлден келдим ийин, оглум. Силер-ле дузалаар боор силер. Бо хоорайның улуунга, хөлзээниниң-ге чүвениң аайын-даа тыппас кадай-дыр мен—дээш, оон ыңай чугаалаар дээн чүвезин дидинмээн чүве дег, кабинет иштин ыңай-бээр көргүлээн.

— Чүнү дузалаар иргй мен?

— Мээн оглум мында ажылдап турар чүве ийин. Салчак Кан-оол деп оол чүве—дээш, кадай улуг тынган.

«Ажылдап турар оглун үндүрүп алыр дээш келген кадай-ла-дыр, бо» деп, секретарь бодай дыртып каан.

— Билир боор силер ийин—деп, кадай уламчылап-тыр. Секретарь маңаа чоокта чаа келген болгаш билбээн. Оон кадай элдепсингеш, мынча деп тайылбырлаан:

— Боду ындыг кончуг узун эвес-даа болза, чоон мага боттуг, бажының дүгү кара, кырлагар думчуктуг оол-ла болгай, дуңмам. Чолаачылап турар кижи.

Тулугда ындыг оолдар чүс-чүс-ле болгай, чаа келген кижиге оларны шуптузун таныыры берге дээрзин секретарь тайылбырлаан.

— Назы харым-даа улгаткан. Бир уругаур, чаңгыс оолдуг кижи мен. Уруумнуң бажыңында чурттап чор мен. Оглум хеймери ол чүве—деп, кадайның чугаазы чоорту көвүдеп орган. «Оглун ажылдан үндүрүп алыр дээш келгени-ле ылап-тыр, мооп» деп секретарь улам бүзүрээш, анаа чүү деп харыылаарын боданып олурган.

— Чагаа биживрэнден бээр элээн үр-даа апарды. Арага-дары-даа ижер апарган чадавас. Сургап сөглээр кези чок черге уругларны канчап билир боор. Ол-ла коргунчуг-дур. Ынчангаш калгып чедип келдим ийин—деп, келген дугайын кадай тодаргайлап-тыр.

Секретарь ам-на чүвениң ужурун билгеш, гаражче телефоннап, ында комсоргту кыйгыртканн...

Удатпаанда комсорг чедип келгеш:

— Чедип келдим. Чүү ирги, дарга?—дээн.

— Олурам. Сенде комсомолчу Салчак Кан-оол бар бе? Авазы чедип келген-дир.

Комсорг карактарын улгаттыр көргеш, кастыңын дырбап, бирде кадайже-даа, бирде—секретарьже-даа көрүңгүлээн.

— Ой, чүү болганыл, оглум! — деп, кадай корга бергензиг үн-биле, оолче мойнун суна аарак, дегийт-ле айтырган.

Секретарь база аайын тыппайн барган.

— Ах, бичии-ле озалдап каап-тыр силер, кадам. Дүүн кежээ чаа чоруй баарды—деп, комсорг тайылбырлап чорда, кадай далаш-биле айтырган:

— Кайнаар, ыракче чоруткан бе?

— Хуралче чоруткан комсомолчуларның бирээзи ол чүве бе?—деп, секретарь база айтырган.

— Ол-ла болгай, дарга—деп, комсорг секретарьга мурнай харыылай дыртып кааш, — Кызылче мурнакчылар хуралынче чоруткан болгай, кадам—деп, кадайже көргеш тайылбырлаан.

— Кайы, мурнакчы болгаштың чорутканы ол бе, оглум?—деп, кадай ылавылап-тыр.

— Ийе, Кан-оол бистиң эң эки кижилеривистиң бирээзи болгай — деп, комсоргтуң харыызы кадайны өөртүпкен.

— Ам-на сагыжым ажый берди. Өөрдүм, оолдарым. Оон ыңай меңээ чүү-даа херек чок. Колхозумга баргаш, улуэумга чугаалаайн, ооң эш-өөрүнге-даа барып чарлаайн—дээш, кадай шала кырынга салып каан хавын көдүре берип-тир.

Секретарь биле комсорг ийи бирде арыннарынче көрнүп, бирде—кадайже көрүп, хүлүмзүрүп органнар.

Кадай туруп келгеш:

— Не кижиге сагыш човаңчыы кончуг боор чүве-дир ийин. Арага-дары ижип, будула бээр ийне дээш сагыш аарыыр чүве-дир — деп чугааланмышаан, кадай чорууруңга белеткенип тура, доктаай берген:

— Ол арага-дары иже бербес-тир бе, оглум?—деп, комсоргтан айтырган.

— Чок, чок, кадам. Черле ишпес кижи—деп, ол харыылап-тыр.

— Ам-на чорупайн. Келген херээм ол чүве, чүгле ону билип алыксаан кижи мен—дээш, кадай эжикче углапкан.

—Ох, кончуумну-даа ынай, кижи назылаарга мындыг боор чүве-дир ийин, уттуучал апаар. Четтирдим, оолдарым, улуу-биле четтирдим!—дээш, пөс хавының аксын чеже берген. Секретарь биле комсорг туруп келгеш, кадайже көрүп, аайын тыппайн турганнар.

Кадай хавының иштинден бир литрниң шил банказын долу саржаг уштуп келгеш:

— Кан-оолга эккелген кижи мен. Ам силерге берейн, оолдарым.

— Ажырбас, ажырбас, угбай. Ынчаарга кайын боор—деп, секретарь хүлээвейн турда-ла, кадай оозун стол кырынга салып каап-тыр.

— Кан-оол кээрге дамчыдып бээр бис, кадам—деп, комсорг чугаалаарга, кадай угда-даа чок.

— Чок, чок, оолдарым. Силерге белээм болзун. Чаа, байырлыг! — дээш, кадай өөрүшкүлүү аажок базып үнүпкен.

— Сен аванче бижип тур сен бе? Не деп чүве ындыг магалыг-дыр, көрдүң бе—деп, секретарь чугаалаан.

— Үргүлчү бижип турар мен. Волга биле Ак-Довурак аразынга чагаа үр-даа болбас-ла болгай—деп, комсорг харыылааш, шил банкада саржагны камныы сүргей холга тудуп алгаш: — Кан-оол кээрге хүлээдип бээр чүве. Хөөкүй иениң чоруткан чүвезин чииргэ, өске чемнерден артында амданныг ышкаш болур ийин...

Шынап-ла, кижиниң авазы бо хире магалыг.

Б. ХӨВЕҢМЕЙ.

Акы-дуңма социалистиг чурттарда

ПОЛЬША

ҮЛЕТПҮР КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙГА. «Урсус» деп трактор заводунуң бүдүрүлге цехтеринде 37 дээш чурагайны бо-ла көрүп болур. Бо дээрге, көдээ ажыл-агыйга бистиң дузаламчывыс-тыр деп трактор тудугжулары чугаалап турарлар. Бо чылын олар продукция бүдүрерин 37 хуу көвүдедир деп турар. Завод чыл дургузунда 15200 кан аъттарны көдээ ажыл-агыйга бээр.

Польшаның көдээзи бүдүрүкчүлүг өске-даа машиналарның дыка хөй хевирлерин: свёкла болгаш тараа ажаар комбайннарны, чемишчидилгелерни тарадыр чажар болгаш картофель казар машиналарны болгаш өскелерин-даа үлетпүрден алыр... Үлетпүрүнүң ол адырының заводтары бо чылын көдээ ажыл-агыйга бээр продукцияны бүдүрүп үндүрерин 10 хуу көвүдедир.

Г. КИСЕЛЕВ.

ГДР

АНАА ЭВЕС ДЕЛГЕЛГЕ. Бо делгелге 1952 чылда Апольдага (Эрфурт округ) болунуң ажыл-херээниң мастери Шилингтиң инициативазы-биле тургустунуп келген. Бо бир янзы делгелгениң делгирлери—конгалар. Ортаакы чүс чылдың үелеринде мурнуу-чээн Азияга болгаш араб күрүнелерге шуткаан ховар конгаларны, оон иштинде XI чүс чылга хамааржыр болгаш груша деп чимис хевирлиг кылдыр арыг хүлерден шуткаан конгаларны ында көрүп болур. V—VII чүс чылдарның делгирлерин—Гарцта кижилер хээржүткен черлерни казып турган үеде тывылган конгаларны ында база делгеп салган. Турасаалдың чечен шуткаан болгаш чангыс-даа катап дагжадыр хап көрбээн конга хуулуледдиг черни каастап турар. Конганың адаанда бижээни: «Германияның катап каттышканының чылы — 1848 чылда шуткаан».

Парлалганың дыннатканы-биле алырга, ол делгелгеге барык 80 муң көрүкчүлер чораан. Польшаның, Финляндияның, Венгрияның, Чехословакияның, АКШ-тың болгаш Вьетнамның төлээлекчилери бо делгелгеге чораан болгаш оон делгирлери-биле таныышкан.

Е. БАШМАЧНИКОВ.

ЧЕХОСЛОВАКИЯ

ЧАА КЫЛЫМАЛ ЧҮРЕК. Старая Турада ылаптыг механиканың заводу ханның кылымал эргилделиинге херегләэр чаа үш аппараттарны Прагада, Братиславада болгаш Мартинада клиникаларга чоокта чаа чорудуп берген. Бо болза ол аныяк бүдүрүлгениң белеткээни кылымал чүректиң үшкү хевири-дир. Бо кылымал чүректи бүдүрерде чехословак тускай эртемниглер ылангыя камераларга базырышкынны таарыштырарының айтырыын шиитпирлээр талазы-биле боттарының совет өөнүктериниң дуржулгазын ажыглааннар. Мынчангаш аппараттың [illegible] чүүлүн чайлаткан. Завод ам ындыг он кылымал чүректерни белеткээр деп турар. Оларның чамдыызын Болгарияже болгаш ГДР-же чорудар.

М. НИКИТОЧКИН.

ВДР

БАШТАЙГЫ ДЕЛГЕМ ЭКРАННЫГ ТЕАТР. Соңгу Вьетнамда муң кижи олурар олуттуг баштайгы делгем экранныг кинотеатр Ханойда ажыттынган. Бо кинотеатрны Герман Демократтыг Республикадан келген аңгы үениң болбаазырангай дериглгези-биле дерип кылган.

А. СИЛАНИН.

ВЕНГРИЯ

ЧАА КЫЛЫМАЛ МАТЕРИАЛ. Будулга бүдүрүлгезиниң коллективиниң инженерлери ийи чыл иштинде дуржулга кылып келгеш, үлетпүрге ужур-дузалыг чаа кылымал материалды кылганнар. Ол материалга шил артынчыларын ээлдирип холаан болгаш ону эролит деп адаан. Ол болза кылымал смоланың база бир хевири болур. Эролиттен кылган хемелер, вентилятор хүртүлери болгаш өске-даа ажылдар херекселдери бедик шынарлыын көргүскен.

М. ПОПОВ.

МООЛ

ӨЛҮК БЕЛЕТКЕЛИ. 1962 чылда күрүнеге өлүктү 1961 чылдыындан 10 хуу хөйнү дужааган. Өлүк—МАР-ның дашкаар үндүрер чүүлүнүң чугула кезээ. Чурттуң дашкаар үндүрер чиг-эдинде өлүктүң бот-өртээ 10 хуу чыгам болуп турар. Ам бо үеде 20 муң аңчыларны каттыштырган 400 ниитилелдер өлүк белеткелин чорудуп турар. Өлүк белеткели чыл келген [illegible]-на өзүп турар.

(СЭТА).

БОЛГАРИЯ

СОФИЯНЫҢ МАГАЗИННЕРИ. Болгарияның найысылалы [illegible] чылырык, чылыг магазиннери-биле сурагдыг. Найысылалдың «Москва», «Витоша», «Белектер», «Херээженнер хеви» деп магазиннеринде болгаш Болгарияның кайгамчык «Цум» деп магазининде база өске-даа чүс-чүс магазиннеринде янзы-бүрү бараанарны көрүштүг кылдыр делгеп тургускан. Ол бүгү магазиннер чурттуң бүгү булуңнарындан кээп турар муң-муң садыг алыкчыларның кичээнгейин боттарынче хандырып турар.

Хоорайның садыг эргелелиниң кол директору Антон Ставревтиң дыннатканы болза, чүгле эрткен чылда безин Софияга 87 чаа магазиннер ажыттынган. Оон иштинде үш каът бажыңда «София» деп магазин найысылалдың чурттакчыларының улуг мыакшылдыг чоруун хандыткан. Инеден эгелээш телевизорга чедир—бүгү-ле чүүлдерни шуптуузун ол магазинден дораан садып ап болур. Бо чылын 90 магазиннерин ажылдар, оларның чамдыызы хоорайның чаа чурттала районнарынга турар.

К. ОРЛОВА.

РУМЫНИЯ

ЧҮГЛЕ НЕФТИЧИЛЕРГЕ. Соңгу чылдарда Румынияның нефтичилери барык 2000 квартиралардыг чаа бажыңнарлыг болгаш 31500 ажыг олуттуг [illegible] черлерин алган. Чүгле 1962 чылда безин нефть болгаш нефть-химия үлетпүрүнүң ажылчыннары 1.400 ажыг квартираны алган. 10.000 ажыг олуттуг 50 хире клубтарны болгаш көрүкчүлер залдарын, 60 радио бедирлерин, он-он кино театрларны, спорт клубтарын болгаш шөлдерин нефтичилерниң эргезинге шилчидип берген. Нефть бүдүрүлгелеринде 41 эмнелгелер, 17 поликлиникалар, 34 диспансерлер, 48 медпунктулар медицина хандырылгазын чорудуп турар болгаш оларда 1200 медицина ажылдакчылары ажылдап турар.

(СЭТА).

Федерацияга сылдаглаан колониализм

ЛОНДОН. (СЭТА). Сингапурнуң «Барисан социалист» деп оппозициялыг партиязының даргазы Ли Сю-чонун СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга мэдеглээни болза: Малайзияның федерациязы — ол дээрге бо районда британ империализминиң тергиидээшкиниң үезин узадыр дээр оралдажышкынче углаңдырган колониалистиг план-дыр. Бо планны боттандырар чорук СЕАТО шериг блогунга суугуунуг чемиш болур деп ол чугаалаан.

Брунейниң, Саравактың, Соңгу Борнеонуң, Сингапурнуң болгаш Малайяның чонунуң хөй нуруузу федерацияны тургузарынга удурланып турар деп Ли оон ынай мэдеглээн. Ол удурланыышкынны базарын оралдашпышаан, эрге-чагыргалар массалыг тудуп хоругдаашкынны чорудуп, оон дузазы-биле удурланыкчыларга хамаарыштыр туразында аажылалды үүлгедирин оралдажып турар.

Чоокта чаа Сингапурга массалыг тудуп хоругдаашкын болганын Ли дыннаткан. 100 ажыг кижини, оон иштинде «Барисан социалист» партияның удуртукчуларын болгаш активтерин суд чокка-ла кара бажыңнарже кирип октаан.

Федерацияның талалакчыларының кошкаан, оларның планнарының чонның калбак массаларының деткивейн турарын ол дерзии үүлгедиглер көргүзүп турар-дыр -деп Ли демдеглээн. «Барисан социалист» партия-биле кады Сингапурнуң ажылчы чоннары федерацияга удур кодурлуп үнүп турар, Брунейниң патриоттары калыг-дошкун демиседии үргүлчүлевишаан, Сингапурда удурланыышкынны күштелдирип турар.

«Барисан социалист» партия КНО-же чагаа чорудуп, ол чагаага Сингапурда дерзии үүлгедиглерже кичээнгейни көрүндүрерин, болуну келир үезин хостуг шиитпирлээр арганы улустарга бээри-биле болуну салдарын чедирерин КНО-дан негээн дээрзин Ли чугаалаан.

Удурланып турарлар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында айтырыгның талазы-биле Женевада чугаалажыышкыннарда америк төлээлер үнелзин барымдаа чок туруштуу ээлеп турар дээрзин АКШ-тың президентизи Дж. Кеннединиң март 6-да парлалга конференциязынга чугаалаан чүүлдери бадыткап турар хирезинде-ле, америк хоойлу үндүрүкчүлериниң «калчаарап барганнары» ындыг дугуржулганың болдунар аргазын чок кылыр дээш бар шаа-биле шырбайып турарлар.

АКШ-тың конгрезиниң атомнуг энергия айтырыгларының талазы-биле каттышкан комиссиязының кежигүнү республиканчы К. Хосмер ядролуг шенелделерни хоругдаар дугайында чугаалажыышкыннардан АКШ-тың бүрүнү-биле ойталаарын президентиниң парлалга конференциязының соонда дораан-на негээн. Ядролуг шенелделерни хоругдаар чорук болза АКШ-тың эвилелчилерин «агрессиядан» камгалаарынга «тон чугула» болуп турар «арыг» тактиктиг ядролуг чепсекти Каттышкан Штаттарның тургузарынга шаптыктаар апаар-дыр деп, Хосмер медеглээн.

Ядролуг шенелделерни хоругдаар чорук Каттышкан Штаттарның нейтроннуг бомбаны тургузарынга шаптык болур дээш ядролуг шенелделерни хоругдаарынга удурланып турар сенатор-демократ Томас Додд база-ла болунун «ондаксыныышкынын» илереткен.

Чомбе көстүп келген

ПАРИЖ. (СЭТА). «Катангада тургустунуп келген политиктиг байдалды барымдаалааш» болунуң Катангаже ээп чорууруму дүргедедир деп шиитпирледим деп, Катанганың дүжүрткен «президентизи» Моиз Чомбе аңаа медеглээн. Ол Парижтен марттың 7-де үнүптер мен дээн.

• • •

СЭТА-ның тайлыбырлакчызы Г. Скобелевтиң аңаа холбаштыр бижип турары болза:

Катанга чарылдырыкчыларның хардаачызының дугайында бир ай хиреде чүү-даа дыннанбаан. Чомбе боду-даа ыттаваан, буржуаз парлалганың органнары-даа оон Францияга турганының чажыдын илереттээн. Ол үеде Чомбе канчаар «эмнедип» турганын, ол кандыг «эмчилер»-биле сүмележип турганын чүгле заап бодап болур турган.

Ынчалза-даа дүржок бузутчу база катап көстүп келген. Чаа «эмнедип алгаш», ол база катап үүлгедип киириптер деп шиитпирлеп алганы ол-дур. Бүдүн ай дургузунда Чомбе черле ынчаш чүнү кылып турганыл? Болунуң кеңгерей берген кадыын ол кандыг янзы «сегидип» алганыл?

«Канар Аншене» деп ай санында үнер, шоодуглуг журнал ол талазы-биле чамдык чүүлдерни илередип турар. Чомбениң Францияга келгениниң чыдагааныга болгаш сорулгаларынга хамаарыштыр ук журнал болза оон эмнеткен дээр чүвени кыргүс хөй чүве-дир деп бижээн. Журналдың сөзү-биле алырга, катанга чарылдырыкчыларының хардаачызы өске ажыл-херектеринден аңгыда, Катанга банкызындан оорлап алган миллион-миллион төгериин ажыглавышаан, болуну арминзынга Франциядан чаа холезиленикчилерни эндип турган.

Ужуру билдинмес ужар чүүл компаниязының иштинде холезиленикчилер олурткан самолёттар Парижтиң Бурже аэродромундан нодеяда алээн каш катап чорупп турган деп, журнал айтып турар. Болунуң ониуу Салазарга чаглактаныыг алгаш, Чомбе чаа даштыкы легионну чыып мөөннеп, оларны Анголаже чорудуп турар. Мурнунда билдинмес турган дыка хөй чүүлдер оон-биле холбаштыр тодарап турар. КНО-нуң шериглеринге Колвези дужуп берип турар үеде ак кештиг холезиленикчилер ангола кызыгаарының ындынга чүге чаштынып чытканы ам билдингир апарган.

Муңгаранчыг перспективалар

ЛОНДОН. (СЭТА). Консерваторларның чазаа Англияда ажыл чоктарының аажок хөй армиязынга ажыл хандырып бээр талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни чоокку үеде алырын бодавайн турар—садыг палатазынга лорд Хэйлшемниң чоокта чаа чугаалаан чугаазының утказы ындыг болган. Хэйлшем чазактың ажыл хандырылга айтырыгларының талазы-биле чөвүлекчизинге тускай томуйлаттырган. Ам бо үеде Хэйлшем чурттуң соңгу-чээн талазының ажыл чокталыр чорук дендеп барган үлетпүрлүг районнарында чоруп турар. Хэйлшемниң чуве чугаалаарынга чедир чүгле каш шак бурунгаар Англияның бо областарында 92 муң ажыг кижи ажыл чок деп дыннадыгны парлап үндүргени кайгамчык болган.

Хэйлшемниң чугаазындан билдинип турары-биле ап көөрге, чазактың кылырын бодап турар кара чаңгыс чүүлү—бо дээрге чаа бюджетте көрдүнген чүгле чамдык кезик хемчеглерни боттандырары-дыр. Ол бюджетти апрельде чарлаар. Ажыл чокталыр чоруктуң айтырыын үнелезини-биле шиитпирлээр—хөгжүделиниң делгеренгей планын амыдыралга чорудар дугайында чугаа безин чоокку үеде-даа болбас.

«Лорд Хэйлшем аңгадаан болгаш соңгу-чээн таланы чүнүн-биле-даа оожургатпаан» деп «Таймс» дээр консервативтиг солун безин миннир ужурга таварышкан. Ол хүн бо чоруушкунунуң үезиниң дургузунда Хэйлшемге «ан-не каргыштыг» хүн болган дээрзин «Гардиан» солун айыткан.

Эмчиниң сүмези

БРУЦЕЛЛЁЗ ААРЫГДАН КАНЧААР КАМГАЛАНЫРЫЛ?

Бруцеллёзтан аарыыр чорукту баш удур болдурбас төлээде кижилер моон адаанда чүүлдерни билип алыры эргежок чугула. Бруцеллёзтуг аарыг малдың сүдүн ишкенинден, сүт продуктуларын чигениинден, аарыг малды ажаап кадагалап турганының уламындан база бруцеллёзтуг малга төрүүшкүн, азы ара салыышкын үезинде дуза чедирип турганының уламындан кижиге ол аарыг халдай берип болур. Бруцеллёзтан хынаттынмаан малдың сүдүн садып алгаш, ыяавыла 5—10 минута иштинде хайындырган соонда ажыглап болур. Малды садып алырда бруцеллёзтан хынааныының дугайында мал эмчизиниң шынзылгазын малдың ээзинден негээр. Сүттү чүгле 30 минутада 70 градус чедир изиткениниң, азы хайындырганының соонда чемге ажыглаар болгаш болбаазырадып болур.

Бруцеллёзтан аарыг малдыг ажыл-агыйга шээр малды төрээниниң, азы ара салганының соонда үш ай, мыйыстыг бода малды ийи ай эрткижеге чедир өлүрерин чөпшээревес. Ол хуусааның бетинде өлүрген бода мал эъдин 30 хонук, шээр мал эъдин 60 хонук иштинде дузаганының соонда чүгле ынчан чемге херегле болур.

Малы бруцеллёзтан сезиничиг боон турган ажыл-агыйның хоюндан кырган хүкту чүгле мал эмчизиниң тускай шынзылгазын ёзугаар ол черден үндүрүп болур болгаш ындыг дүктерни ийи каът шоодайга суккаш, даштынга хойну кыргаан ай, хүнүн бижээш, бруцеллёзтуг черден үндүрген деп демдеглээн турар ужурлуг. Ындыг дүктү чүгле ийи ай эрткен соонда аштап, арыглап, бүдүрүлгеге кирип болур.

Бруцеллёзтуг аарыг малды ажаап, кадагалап турар үеде кижиниң бодунга аарыгның микробтарының халдай бээрин оваарып, оон камгаланы күштелдирер ужурлуг. Аарыг малды ажаап турар кижилер боттарының хууда профилактиказын ыяавыла сагыыр, азы халаттыг, резин идиктерлиг, резин, брезент хол хаптыг ажылдаар. Кызыл-даван азы кызыл-хол-биле черле ажылдап болбас, чүге дээрге бир эвес малга саваң дөжеп каан болза база малдың аңаа өзээнге бруцеллёзтуң микробтары ковчуг хөйү-биле бар болур. Ынчангаш хол, буттуң кежинде кижи караанга көзүлбес бичии шыйбактар дамчыштыр микроб кижиниң организминче кире бээр. Бруцеллёзтуң микробтары аас, тыныш дамчыштыр организимче база кире берип болур. Бруцеллёзтуг малды ажаап турган кижи таакпылаарының болгаш чем чиириниң мурнунда холун саванныг чылыг суг-биле эки чуггаш, хлораминниң ээлдирин-биле чаап алыр. Аарыг мал турар кажаа иштинге таакпылап, чем чип болбас, аарыг мал кажаазының эжиинин аксынга черни оңгарлай каскаш, аңаа саван ийикпе мякина дөжээш, дезинфекциялаар ээлдиргилер-биле өттүрүп каар. Кажан ажыл доозулганда ылык удунуңга чыпшына берген өлекти аштааш, ону чаткан саванга будун арыглап дүрбүүр. Аарыг малды ажаап чемгертен соонда мал ажаакчызы тускай хевин аңгы ораалге уштуп каар. Халат болгаш өске-даа тускай хеп кедип алгаш чуртталга бажыңынче шуут кирип болбас. Ону сагывас болза ол кижи бажыңынга чедип келгеш, өг-бүлениң кежигүннеринге, оон иштинде уругларынга-даа бруцеллёзту халдадып болур.

Көдээ ажыл-агый малдарының бруцеллёз аарыын чок кылыры кижилерниң кадыкшылынга улуг ужур-дузалыг. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак болза чоокку үениң иштинде мал ажылын улам сайзырадыр, малдан алыр продуктулар-биле чонну, бүдүрүлгени четчир санныг кылдыр хандырарының сорулгазын салып турар.

Бруцеллёзтан аараан малды даштындан көөрге аарыы эки-ле билдинмес болдулаар, көңгүс кадык ышкаш кылдыр сагындырар, а херек кырында ол аарыгның таразының айыылдыг үнелзини боон турар. Чүгле тускай шинчилелдиң дузазы-биле ындыг малды аарыг деп илередип болур. Бруцеллёзтуң малга көстүп келир онзагай демдектери болза, малдың ара салыры, суларгай өлүг төл төрүүрү, оон соонда соңгузу доктаары болур. Бруцеллёзтуң уламы-биле инектер эпти-ле кызыраар чорукка таварлыр.

Бруцеллёзтан аараан мал хөй нуруузунда бирги чылында ара салыр, а оон соонда чылдарда аңаа төрүп болур, ынчалза-даа ол мал халдавырның айыылдыг үнелзини боон артып каар.

Бруцеллёзтан аараан хөй, өшкү 3—4 ай боостуг турганда, а инек 5—7 ай боостуг турганда, ара салыр. Ара төрүүрүнүң мурнунда мал ковчуг кошкап, чем чивестей бээр. Төл савазындан шара ийикпе хаңның быртак үнүп чоруур болур. Ылангыя инектиң төл савазының аксы, эмиглери ыжа бээр. Чамдыкта малдың эъди изиир.

Эмчи **К. БАЛЬЧЫЙ-ООЛ.**

КҮШ-КУЛЬТУРА болгаш СПОРТ

Көдээ спортчуларның кышкы спартакиадазы



ЧУРУКТА: хаак маргылдаазының үези. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Ам болур деп турар республиканың кышкы спартакиадазынга уткуштур спорттуң «Урожай» эки-тура ниитилелиниң спартакиадазы март 6-да эгелээн. Кызыл хоорайда республиканың янзы-бүрү булуңнарындан чеди команда келген, команда бүрүзүнүң составында 12—13 чедир спортчу кирип турар.

Ол хүн «Совет Тываның беш чылы» стадионга ук спартакиаданың байырлыг ажыдыышкыны болган. Маргылдааның кол судьязы П. Горбунов «Урожай» эки-тура ниитилелиниң даргазы Н. Капустинге рапорттаан. Эш Капустин маргылдааларның эгелээни-биле холбаштыр көдээ спортчуларга байыр чедирген. Спартакиаданың тугун көдүрер эргени эрткен чылын болган маргылдааның тиилекчизи, Таңды районунуң командазынга берген. Тук көдүртүнгеш, хүлдүзүнүң 12 шак турда хаак болгаш коньки маргылдаалары эгелээн.

Хаакка маңнаарының талазы-биле херээженнерниң 5, эр улустуң — 10 километрге чарыжы болган. Ол хүнүң түңнелинде тес-хемчилер шыксалыг бедик көргүзүглер-биле шылтарап үнген. Он километрни ол команданың хаакчызы Сыдым-оол Норбу 36 мин. 55 секундада эрткеш, бирги черни, Чөөн-Хемчик районунуң хаакчызы Сат Очур-оол 37 мин. 01 секундада маңнап келгеш, ийиги черни, үшкүзүн — Бии-Хем командазының киржикчизи Виктор Некрасов (37 мин. 22 секундада) алгылаан.

Беш километр хемчээлдиг чарыштың тиилекчилери Тес-Хем районунуң командазының киржикчилери Э. Чооду биле Д. Дугер олар болу берген. Эльвираның көргүзүү—27 мин. 27 секунда, а Долуманың—29 мин. 02 секунда болган. Үшкү черни Улуг-Хемниң хаакчызы В. Иванова алган.

Ол хүн коньки талазы-биле маргылдаага Чөөн-Хемчик биле Тес-Хем районнардан төлээлекчилер киришпээн. Дош кырынга баштай 500 метр хемчээлге херээженнер чарышкан. Таңдының төлээлекчизи Москаева биле С. Мөңгүш олар дээре көргүзүглүг болуп, дараалаштыр 61—62 секундада маңнап келгеннер.

Эр улустуң 500 метрге чарыжынга дээре көргүзүгнү Рязанцев (Бии-Хем), О. Мөге (көдээ ажыл-агый техникуму), Е. Константинов (Улуг-Хем) олар чедип алгылаан.

1500 метрге хуузунда бирги чер дээш киришкен Москаева 3 мин. 57 секундада маңнап келген. Көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Хуурак оон 24 секунда озалдап келгеш, ийиги черни алган.

Эр улустуң коньки чарыжынга 3000 метрни эртерде стадионну тос дескинер ужурлуг. Ол хемчээлди кымдан-даа дүрген Рязанцев (Бии-Хем) эрткен, ооң көргүзүү—6 мин. 34 секунда. Улуг-Хемниң конькичизи Е. Константинов аңаа 10 секунда ойнадыышкаш, ийиги черге дүшкен.

Баштайгы хүнде конькиге команда лайы-биле таңдычылар мурнунда чоруп турган.

Ол хүн эр улустуң 15 километрге чарыжынга база-ла С. Норбу (Тес-Хем) кымдан-даа дүрген эрткен. Ооң көргүзүү—59 мин 35 секунда. Оон чаңгыс команда эжи Михаил Дырчин аңаа 1 мин. 06 секунда ойнадыышкаш, ийиги черни алган. Бо дистанцияга чаа ат көстүп келген, ол болза, Чөөн-Хемчик районунуң хаакчызы Биримбиле, ийиги черни алган Дырчинден ол 14 секунда озалдап келген.

Херээженнерниң 10 километр чарыжынга база катап Э. Чооду (Тес-Хем) тергиидээн, ооң көргүзүү 43 мин. 47 секунда болган, ооң-биле ол ук дистанцияга бирги разрядчының нормазын дужаап алган. 46 мин. 50 секундада маңнап келген Бии-Хем районунуң хаакчызы Проскурякова ийиги, 47 мин. 15 секундада маңнап келген — Москаленко (Таңды) үшкү черни үлешкеннер. Ол ийи хаакчы спорттуң II разрядчызының нормаларын күүсеткеннер.

Бо спартакиаданың түңнелинде 45 эң шилиндек урожайжылар март 10-да ажыттынар республика спартакиадазынга улаштыр киржир эргени алыр.

• • •

Үш хүн үргүлчүлээн бо спартакиаданың түңнели март 8-те үнген. Бо маргылдааларга көдээ спортчулар организастыг чоруун көргүзүп, хаак-даа, коньки-даа маргылдааларынга идепкейлиг киришкен. Ындыг болза-даа маңаа Барыын-Хемчик биле Каа-Хем районнардан командалар киришпээни багай дээрзин айтыр херек.

Коньки талазы-биле маргылдааларга таңдычылар боттарының командазынга чугула санны ойнап бээрин оралдашканы көскү чедиишкинниг болган. Херээженнерниң 1000 м дистанциязынга оларның төлээлекчизи Москаева бирги черни алган, а 3000 м дистанцияга ол, көдээ ажыл-агый техникумунуң сургуулу Хууракка мурнадыпкаш, ийиги черге дүшкен. Оолдарның 1500 м чарыжынга Рязанцев (Бии-Хем), 5000 м чарыжынга — О. Мөге (көдээ ажыл-агый техникуму) олар бирги черни ээлээннер. Дош кырынга чарышка Улуг-Хем районунуң конькичилери бо маргылдааларга мурнундагызындан көскү чедиишкинниг киришкеннер, ук команда хөй санны алгаш, борта тиилекчи болган.

Ниити команда талазы-биле бирги черни Улуг-Хем районунуң көдээ спортчулары ап, «Урожай» эки-тура ниитилелиниң кубогун чаалап алган. 2—3-кү черлерни таңдычылар биле тес-хемчилер үлешкилээн.

Тус-тус чарыштарга бедик көргүзүглерлиг болган тиилекчилерге 1—4-кү черге чедир дипломнарны тывыспышаан. 1-ги разрядчының нормазын күүсеткеннерни өртектиг белектер-биле шаңнагылаан.

Ынчангаш спорттуң «Урожай» эки-тура ниитилелиниң 45 эң шилиндек спортчулары республика спартакиадазынга киржир эргени чаалап алган болгаш шилиттинген. Олар ам чыынды команда болуп алгаш бо тарының ол ниитилелиниң алдарын аңаа камгалаарлар.

Ю. СУХОВ.

Республиканыы бөгүн эгелээр

Республиканың кышкы XVIII спартакиадазы март 10—12-де Кызыл хоорайга болуп эртер. Спартакиадага «Спартак», «Динамо», «Урожай» болгаш «Буревестник» спорт эки-тура ниитилелдериниң чыынды командалары маргыжар.

Республиканың чыл бүрүде чаңчыл болуп эртип турар бо кышкы спартакиадазынга эрткен чылын районнарның командалары спорт эки-тура ниитилелдериниң чыынды командалары-биле маргыжып турган болза, а 1963 чылдан эгелеп республиканың «Урожай» спорт эки-тура ниитилели болунуң республика спартакиадазын эрттиргеш, районнардан болгаш Кызыл хоорайдан эң шилиндек хаакчыларны, конькичилерни шилип ап, бир дугаар-ла чыынды командазын республиканың кышкы спартакиадазынга кирип турары солун.

Спартакиаданың программазы мындыг: эр улустуң 4×10 км. эстафетазы, 10, 20, 30 км дистанцияларга хаак маргылдаазы болгаш дагдан дүрген бадарының база слалом маргылдаалары болур.

Херээженнерниң 4×5 км эстафетазы, 3, 5, 8, 10 км дистанцияларга хаак маргылдаалары болгаш дагдан дүрген бадарының база слалом маргылдаалары болур.

А ол ышкаш оолдарның болгаш херээженнерниң аңгы-аңгы дистанцияларга коньки талазы-биле маргылдаазы «Совет Тываның беш чылы» стадионунуң катогунга болуп эртер.

Спартакиадага спорт эки-тура ниитилелдериниң команда бүрүзүнден 44 спортчулар спартакиаданың бирги черни дээш маргыжар.

А. КУМАЯК.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага чамдык черлерге хар чаар. Кызылга бичии хар чаар хүн болур. Хат чоорту дынзыыр. Агаарның температуразы: даглыг районнарга 3 градус чылыгдан 2 градус чедир соок, чавыс черлерге 8—13. Кызылга 10—12 градус соок болур.

Редактор **Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.**

Кинотеатрларга

МАРТ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: Уруглар программалар 9.40, 10.40, «Езулуг кижи дугайында тоожу» 11.40, 1.40, «Коллеги» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уруглар программалар 10, «Күзелдер боттанып турар» 11.15, 1.15, «Ынак сеткил херек оол» 3.15, 5.15, 7.15, «Надежда Константиновна Крупская», «Ынак сеткил херек оол» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Агаар шарынга аян-чорук» 10.30, 11.30, 1.30, «Соңгу везы» 3.30, 7.30, «Чүгле статуялар мыташпас» 5.30, «Делегейниң онкологтары чөвүлежип турлар», «Чүгле статуялар мыташпас» 9.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Самбо» (делгем экранныг) 11.15, «Маршрут 99» 3.15, 5.15, «Мастерниң үүлгедиглери» 7.15, «Хүн, чаашкын болгаш хүлүмзүрүглер» 9.15 шактарда.

МАРТ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тимур болгаш оон командазы» 9.40, 11.40, «Лукашларга болган алгыш» 1.40, «Капитан Лоннуң дужу» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Эрес-дир сен, Анита» 11.15, 1.40, «Маршрут 99» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Коллеги» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чүгле статуялар мыташпас» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Шушенскоеже

Көдээ ажыл-агый техникумунуң хоккей командазы эрткен чылын организастаттынган. Ону хоочун хоккейжи Д. Колесников удуртуп турар. Ук команда бо кыжын багай эвес чедиишкиннерлиг болган.

Чоокта чаа болуп эрткен республиканың «Урожай» эки-тура ниитилелиниң маргылдаазынга ол ниитилелдиң чемпиону атты чедип алган. Бо команданың хоккейжилери: О. Эрес-оол, О. Шулуу, О. Ооржак, В. Негей олар эки ойнакчылар апаргылаан.

Команданың ойнакчылары Шушенское суурда көдээ ажыл-агый техникумунуң хоккейжилери-биле эш-хуузунуң ужуражыышкынын эрттирер дээш март 9-та Кызылдан аътталыылкан.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.

Редакцияның адрези

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал-килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузулга килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харыысалгалыг дежурнуйның 23-54, Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Культура министерствозунуң типографиязы ТС—00086.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925-чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 12 вторник № 60 (5464).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединин органы

Өртээ 2 көп.

ТАРЫЛГАЖЕ ҮНЕРИНГЕ БЕЛЕН



Бүгү механизаторлар тус-тус ажылдаар черлерин ээлээн соонда каш минута болганда эртенги ыржым мотор даажы-биле хөлзеп, харын-даа диңмиренчиг. Ол дээрге Таңды эргелелинде дуржулга станциязының механизаторлары септээни тракторларын шенеп, бо чылын часкы тарылгага белетжел ажылын кылып турары ол. Механизаторлар «ДТ-54» деп трактордан 37-ни, Беларусь «МТЗ-5 МС» деп тракторлардан 22-ни септээннер.

— «ДТ-54» деп трактордан ам ийи трактор арткан — дээш механизатор Хасаншин бодунуң септеп тургусканы тракторларын эргий көрбүшаан чоргаар чугаалады.

— Бо дээрге каш-ла трактор-дыр, септээнивис чамдык тракторларның он ажыы ховуда малга хар далбыйлап, чамдыктары аар-саар ажылдарда ажылдап чоруп турары база бар ийин—деп, ооң эжи Калинкин септеттинген тракторларның санын улам-на немеп кагды.

Септелге мастерскаязынга кире бээрге күдер кара эрлер шынап-ла кызыг-кыйыг чок ажылдаан турар. Амдызында хову «удуп» турар, ооң оттуруикчуларын көргеш кижи чүгле механизаторларга чоргаарланыр чорду.

ЧУРУКТА: механизаторларның септээни тракторларның белен болганын чыскаап тургусканы.

Сөзү болгаш фотозу **А. СОДУНАМНЫЫ.**

ХАРЫЛЗАА — чонга төлептиг бараан болур

«Бүгү чүвени кижиге, кижинин чаагай чоруунга» деп партияның лозуңу долу хемчээлдии-биле боттаныр... СЭКП-нин Программазында бо сөстер бистиң хүннеривисте херек кырында боттуг, тодаргай чүүл болуп турар. Ону бис боттарывыстың амыдыралывыстың бүгү талаларындан хүн бүрү көрүп, билип турар бис. Оон база бир тодаргай көргүзүү ажылчы чоннарның харылзаа хандырылгазының дугайында партияның болгаш чазактың хүн бүрү сагыш салыышкыны болур. Бо талазы-биле чамдык чижектерни бистиң республикадан-даа көрээлинер.

Ам республика төвү Кызыл-биле районнар төптеринин, көдээ черлерниң дүрген харылзажырынга бүгү аргалар бар. Олар коддуунда-ла телефончуттунган болгаш радиожуттунган. Амгы үениң сайзыраңгай техниказының болгаш полиграфиязының ачызында бистиң чурттуң найысылалы — Москвага парлаан төп солуннарны үнгенинин даартазында, ынчаарга республика солуннарын Кызылдың чурттакчылары ол-ла хүн эртен эрте номчуп турарлар. Тываның өске хоорайларының болгаш суурларының чурттакчылары оларны үнген хүнүнде азы оон даартазында ап, номчуп болур аргалыглар. Харылзаа хандырылгазында амгы үеде транспорттуң бүгү хевирлери ажыглаттынып, ужудукчулар, чолаачылар, техниктер, телефончулар, телеграфчылар болгаш ылаңгыя күзенчиг аалчылар — почтачылар ажылдап турар.

Оларның аразында чоннуң хүндүткелин чаалап ап турар кижилер база эвээш эвес. Анаа Барыын-Хемчиктен номчукчу Хертек Александрның чагаазындан дараазында одуруглар тодаргай чижек болур: «Солуннар, сеткүүлдер болгаш чагаалар доллур тырып каан дартагар кара барбажыгаш чүъктээн, 50 хар чоокшулай берген болзажок, эрес-кашпагай херээжен кижини «Шекпээр» совхозтуң Дөн-Терезин суурга бо-ла көрүп болур. Ол болза бөдүүн ажыл-ижи-биле чоннуң хүндүткелин чаалап алган почтачы Моңгуш Маадыр-ооловна Барым-оолдур. Чоннуң чагыдылгаларын болгаш чагаа-харылзаазын саадал чокка чедирип турар. Бис ам республика солуннарын үнген хүнеринде-ле номчуп турар бис...».

Республиканың харылзаа органнарында сөөлгү үеде социалистиг чарыш улам калбарып, мергежилдиг кадрларның саны база өскен. Ылаңгыя ол албан черлеринде коммунистиг күш-ажылдың 47 бригадаларын тургускан болгаш оларның 7-зи ындыг атты чедип алган. 84 харылзаачыларга «Мергежилиниң талазы-биле эң эки ажылдакчы» деп атты тывыскан. Оларга коммунистиг күш-ажыл бригадазының бригадири Гаркина, телефончулар Абрамова, Блинова, почтачылар Оюн Толзатмаа, Шульгин, Килина, Ощепкова; телеграфчылар Шевцова, Богайчук болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Сөөлгү үеде харылзаа ажылында чаа чүүлдер тыптып турар. Кызыл хоорайның эш Юсупов эргелекчилээн харылзаа конторазы хоорай чоогунда районнарның ажыл-агыйларының малчыннарын хандыраарлы-биле бүрүн таарыштыр, дерип кылган машиналыг, көжер харылзаа салбырын тургускан, ол баштайгы үеде Эрбекке, «Совет Тыва» колхозтуң малчыннарынга чораан. Ынчангаш оларның санын улам көвүдедир, өске чамдык черлерге ындыг эгелээшкиннерни база кылыр херек.

Совет кижиниң материалдыг чаагай байдалы өскен тудум, оон угаан-бодал херегледери улам өзүп турар. Ону долу хандырарынга харылзаа чугула рольду ойнаар болгаш чонга төлептиг бараан болур ужурлуг. Оон органнары боттарының ажыл-херээн чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый организацияларының деткимчези-биле чедиишкинниг боттандырар апаарлар.

Ындыг турбуже чамдык көдээ Советтерниң болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары бо чугула херекче кичээнгей салбайн турарының чижектери Тес-Хем, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа районнарда бар. Чижээ, «Тес-Хем» совхозтуң ыраккы О. Шынаада малчыннарынга почтаны улут хожудаашкын-биле чедирип турарындан аңгыда, оон төвүнден ырак эвес черде Хүрең-Дугай фермазының ажылдакчылары чаа үнген солуннарны 10—15 хонгаш ап турарлар. «Найырал» совхозтуң Шанчыда, Кызыл-Дагга болгаш Барыын-Хемчик районнуң Акта, Кара-Хөлде ажылчы чоннарга почта-харылзааның чедирилгезин багай организастаан.

Үстүнде адаттынган районнарның төптеринден көдээ суурлар-биле телефоннажып харылзажырынга байдал амдыгаа чедир экиживвээн. Бо таарымча чок чорук бирги ээлчегде ол районнарның харылзаа конторaларының шушпен ажылы-биле тайылбырлаттынар. Оон-биле кады бо чугула ажыл-херекче ол черлерде район болгаш көдээ Советтер чогуур кичээнгейни салган болза, ол четпестерни чайладып болур турган дээрзин база чугаалаар херек.

Ниитизи-биле алырга чамдык райкүүскомнар болгаш көдээ Советтер харылзаа ажылынга холбашкан айтырыгларны боттарының хуралдарынга, сессияларынга барык тургуспайн, доктаамал комиссиялары база тодаргай хемчеглерни албайн турар. Ындыг четпестерже чогуур өйүнде сагыш салбас, чүгле солуннарга шынгыы шүгүмчүлелдер көстүп кээрге ам хөделип үнер азы ыыт чок олуруптар чоруктар бар. Барыын-Хемчик районнуң Мугур-Аксында почта салбырының ажылы багай, оон эргелекчизи Люшакованың чонга ээлдек эвес, харысалга чок чоруунуң дугайында негелде-хомудалдар хөй турганын чүгле «Шынга» келген чагааны чоруткан соонда Каргы көдээ Советн чоокта чаа хемчег алганы аңаа тодаргай чижек болур.

Амгы үеде бүгү улус чеди чылдың бешки чылында чаа бедиктерни чедип алыр дээш улуг сорук кириишкин-биле ажылдап турар. Көдээ ажыл-агый продуктуларын улам көвүдедир дээш усть-лабинчилерниң кыйгырыы-биле көдээниң ажыл-ишчилери чарышты улам калбартып турар. Бо чылын бистиң республиканың ажылчы чоннары **курүнеге 20 муң тонна эътти, 2 муң тонна дукту, 19 муң тонна сүттү садар.** Бо дээрге улуг-чаагай херек-тир. Ынчаарга харылзаачылар маңаа боттарының үлүг-хуузун база киирер чүве төлээде, чоннуң харылзаа хандырылгазын улам экижидер хүлээлгелиглер. Өг-бүле бүрүзү бодунуң чагаан солун, сеткүүлдерин чогуур өйүнде алган, кандыг-даа үеде чоннуң телефон, радио харылзааларынга таарымчалыг байдалдар тургустунган турзун дээш харылзааның республика эргелели, ооң район конторалары база чер-черде салбырлары бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг. Харылзаачыларның ортузунга социалистиг чарышты болур-чогууру-биле калбартыр, коммунистиг күш-ажыл бригадаларының болгаш шалыпчыларының санын улам көвүдедир болгаш мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле нептередир херек.

Чер болгаш мал ажылының көдүрлүүшкүнүнге чаа-чаа чедиишкиннерже

РСФСР-ниң бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң болгаш парткомнар секретарьларының чөвүлел хуралы

МОСКВА, март 11. (СЭТА). Россия Федерациязының бүдүрүлге эргелелдеринин начальниктеринин болгаш партия комитеттеринин секретарьларының чөвүлел хуралы бөгүн эртенгиниң 10 шакта Кремльдиң Улуг Ордузунга ажыттынган. Анаа колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларын, тускай эртемниглерин, эртемденнерни, партия обкомнарының секретарьларын, облкүүскомнар даргаларын, «Россельхозтехника» ажылдакчыларын чалаан.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, Ф. Р. Козлов, А. Н. Косыгин, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов президиумга кестүп келирге чөвүлел хуралдын киржикчилери изии-биле уткааннар.

Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртурун экижидеринин база көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң планын күүседир талазы-биле партия комитеттериниң болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң сорулгаларының дугайында илеткелди СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң даргазының бирги оралакчызы Л. Н. Ефремов илеткел кылган.

Украинаның көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралы

КИЕВ. (СЭТА). Март 11-де ында Украинаның көдээ ажыл-агый мурнакчыларының республика чөвүлел хуралы Октябрь культура Ордузунга ажыттынган. Ооң залында ийи муң ажыг кижи олуржуп турар. Украинаның Коммунистиг партиязының болгаш чазааның удуртукчулары, колхозчу көдээниң сураглыг кижилери, эртем ажылдакчылары, партия, совет, комсомол болгаш профэвилел организацияларының удуртур ажылдакчылары чөвүлел хуралдың президиумунга олургулапкан.

Чөвүлел хуралды Украинаның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң бирги секретары Н. В. Подгорный ажыткан.

Н. С. Хрущевка баштаткан СЭКП Төп Комитединиң Президиумун чөвүлел хуралдың хүндүлүг президиуму кылдыр үзүктел чок адыш часкаашкыны-биле соңгаан.

1962 көдээ ажыл-агый чылының түңнелдериниң болгаш 1963 чылда тараа, чигир свёклазы, эът, сүт болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринин күүселдезиниң талазы-биле республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында илеткелди Украинаның Коммунистиг партиязының ТК-зының секретары, Украинаның Коммунистиг партиязының ТК-зының көдээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле бюрозунуң даргазы В. Г. Комяхов кылган.

Чөвүлел хурал ийи хүн үргүлчүлээр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ССРЭ-ниң Дээди Совединин Президиуму эш Константин Георгиевич Пысинни өске ажылче шилчээни-биле холбаштыр ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министриниң хүлээлгезинден хостаан.

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министринге эш Иван Платонович Воловченкону томуйлаан.

* * *

Иван Платонович Воловченко 1946 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, национал орус, Курск областың Глушковск районунуң Карыж суурунга 1917 чылда төрүттүнген. 1942 чылда Воронежтиң көдээ ажыл-агый институдун доосканы соонда машина-трактор станциязынга агрономнап ажылдап турган. Ол-ла чылын ону дайылдажып турган шеригге келдирткен болгаш аңаа 1946 чылга чедир турган.

Эш Воловченко тайбың күш-ажылга ээп келгеш, көдээ ажыл-агыйны көдүрер дээш идепкейлиг демиселди чоруда берген. Эш Воловченко Сумы областың Правдинск совхозунуң кол агрономунуң оралакчызынга, Курск областың Льговск свёкла совхозунуң кол агрономунга, Сумы обласла партияның Ахтырск райкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизинге, Харьков областың Краснокутск районунуң Пархомовск свёкла совхозунуң кол агрономунга ажылдап чораан.

1951 чылдан — барык 12 чыл дургузунда И. П. Воловченко Липецк областың «Петровский» совхозун баштап келген. Совхоз үлегерлиг ажыл-агый болуп турар. Улуг ажыл-агыйның удуртукчузунуң албан-дужаалынга И. П. Воловченко чаа чүвени шиңгээткен, бүдүрүлгениң мергежилдиг организакчызы кылдыр бодун көргүскен. «Петровский» совхозта чыл келген тудум-на дүжүт өзүп, продукцияның ниити чылдалары көвүдеп, ооң бот-үнези чингеп турар.

Сөөлгү беш чылдарның дургузунда совхозта тараа культураларының гектар бүрүзүнден алган ортумак дүжүдү 22 центнер, а эрткен чылда 28,2 центнерге четкен, бир центнер тарааның бот-үнези 2 рубль 30 көпеек болган. Күзүн чажар кызыл-тастың гектар бүрүзүнден 26 центнер дүжүттү алган.

Совхозтуң коллективи фабрикага мал чеминге болгаш үрезинге херек дээр чигир свёклазын бүдүрерин көвүдедир дугайында сагыш салыышкынын улуу-биле салып турар. Эрткен чылда 735 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 292 центнер дазылдарны алган. Совхоз свёкла үрезиннерин тарып өстүрерин улуг хемчээлге чорудуп турар. 1962 чылда 760 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 20 центнер свёкла үрезинин ажаап алган.

Сөөлгү беш чылдарның дургузунда «Петровский» совхоз 3.224 муң рубль арыг орулганы берген.

Совхозтуң коллективи чочак-тараа ышкаш ындыг, үнелиг культураның онза ужур-дузазын практика кырынга көргүскен. «Петровский» совхоз 1961 чылда 110 гектар черниң га бүрүзүнден 36 центнер, 1962 чылда 320 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 42,1 центнер чочак-тарааны ажаап алган.

И. П. Воловченко — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады.

(СЭТА).

Кукуруза звенозу

Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхоз кукуруза шөлүн эрткен чылдыындан 200 гектар калбартырын көрүп турар. Аңаа холбаштыр ийи звенону тургускан, оларның бирээзин — коммунист Х. Кержекпен, ийигизин — комсомолчу М. Манзат-оол удуртуп турар.

Олуртулгага белеткелди звенолар организастыг чорудуп турар. Кукурузачылар ийи «Беларусь» тракторларын боттары септеп алган, ам кожулда машиналарының септелгезин база доозар четкен.

Кукуруза үрезини четчир. Оон үнүштүг шынарын улам бедидер сорулга-биле арыглаашкынын база хыпамчалыг чоруткан. Ол ышкаш Дувүрен ховузунда 400 гектарда чемишчидилге сөөртүрүн дооскан, өдек сөөртүлгезин ам өске участоктарда үргүлчүлеп турар.

Улус төлээлери

Тыва АССР-ниң район, хоорай, улус суттарының улус төлээлеринин соңгулдазын чорудар дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1963 чылдың январь 8-те хүлээп алган Чарлыын ёзугаар 1963 чылдың февраль 11-ден 27-ге чедир Чөөн-Хемчик районнуң 9400 ажыг соңгукчулар киришкен 96 ниити хуралдарга Чөөн-Хемчик район суулунун улус төлээлеринге 150 кижини соңгаан. Районнуң бүгү соңгукчуларының 71,2 хуузу соңгулдага киришкен. Ооң иштинде мурнунда улус төлээзинге соңгудуп чорааннар 49 кижи, херээженнер 54, СЭКП кежигүннери 77, ажылчыннар 51, колхозчулар 24, комсомол кежигүннери 15 кижи болуп турар.

Улус төлээлеринге бүдүрүлгениң мурнакчылары, социалистиг шиндилге эргезин боттандырарынга соңгукчуларның идегелин күүседип шыдаар, төлептиг, идепкейлиг кижилер соңгуттурганнар. Оларның аразында Чадаана «Сельхозтехника» комбайнери Ховалыг Тыртык-оол, Чадаана АТК-ның чолаачызы Моңгуш Бүрбү, Чадаана үлетпүр комбинадының чазаныкчызы Кужугет Калдар-оол, Шеми школазының башкызы Сат Хүкей-оол, «Чыраа-Бажы» совхозтуң механиги Моңгуш Кошкар-оол, «Сүт-Хөл» совхозтуң хойжузу Ашак Сергей, Бора-Тайга кижи эмнелгезиниң сестразы Ооржак Дензинмаа, Ленин аттыг колхозтуң хойжузу Ховалыг Опал-оол, пенсионер Чимит Иван олар бар.

Оорларга, самчыгдакчыларга, хулиганнарга, арагачы, ажыл кылбас маңгыстарга удур демиселди күштелдирер дугайында, социалистиг хоойлуну чонга тайылбырлаар, улус төлээлери отчёттарын доктаамал бээр дугайында чагыгларны соңгукчулар бергилээн.

«Бис боттарывыс шиидер ужурлуг бис, судка болгаш чуртту эргелеп башкарарынга хамаатылар шупту киржир ужурлуг» — деп Владимир Ильич Лениннин айыткаының бистиң чуртувуста херек кырында боттандырып турарын улус төлээлериниң соңгулдазы херечилеп турар.

Чаа соңгуткан улус төлээлери улус судунуң ажылынга идепкейлиг киржип, соңгукчуларның чагыгларын күүседип тургаш, улус судунун ажылын моон соңгаар улам экижидеринге улуг идигни бээри чигзиниг чок.

Кызыл хоорай Совединиң бирги сессиязы

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң бирги сессиязы дүүн болуп эрткен. Депутаттар төлээлекчилериниң даасканың ёзугаар депутат эш П. Т. Киселев бодунуң эге сөзү-биле сессияны ажыткан.

Сессияның даргазынга эш О. А. Долгар-оолду, секретарынга А. М. Поповаиы депутаттар бир үн-биле соңгаан.

Хоорай Совединиң мандат комиссиязын депутат В. Л. Ладанованы баштадыр соңгаан.

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Совединиң күүсекчи комитедин соңгаан. Даргазынга Кыргыс Надылович Диига, дарганың оралакчыларынга Виктор Михайлович Еремеев болгаш Мария Матвеевна Попова, секретарынга Владимир Григорьевич Заворотный соңгуттурган.

Хоорай Совединиң доктаамал комиссияларын: бюджеттиң; улус чырыдыышкынының болгаш культура-чырыдыышкын ажылының; кадык камгалалының болгаш социал-хандырылганың; коммунал ажыл-агыйның болгаш чаагайжыдылганың; үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзааның; садыг болгаш ниитиниң чемненилгезиниң; хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле доктаамал комиссияларны болгаш оларның даргаларын соңгаан.

Хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң килдистериниң эргелекчилерин бадылаан: улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи З. Ф. Борисованы, коммунал ажыл-агый килдизинге — В. А. Барановту, сан килдизинге—Ю. М. Успенскийни, кадык камгалал килдизинге Ю. З. Ковенскийни, социал-хандырылга килдизинге—Я. И. Колодейни, милиция килдизинге С. Н. Колесниковту, план комиссиязының даргазынга Р. С. Гниломедованы, хооркүүскомнуң ниити килдизиниң эргелекчизинге А. Ф. Ильинаны, культураның штаттан дашкаар килдизинин эргелекчизинге Е. И. Байкараны, садыгның штаттан дашкаар килдизинин эргелекчизинге М. К. Санчайны сессия тус-тус бадылаан.

1963 чылда Кызыл хоорайны чаагайжыдар талазы-биле сорулгаларның дугайында эш В. М. Еремеевтиң илеткелин сессия база дыңнаан болгаш бо айтырыг талазы-биле тодаргай шиитпирни хүлээп алган.

Баштайгы сессияга

Ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Совединиң март тоста болган бирги сессиязын улуг назылыг депутат М. О. Доржулдай ажыткан. Сессия организастыг айтырыглар дугайын чугаалашкан.

Район Совединиң күүсекчи комитедин сессия соңгаан. Күүскомнуң даргазынга В. С. Сапелкин, даргазының оралакчызынга Д. Д. Дарташ, даргазының штаттан дашкаар оралакчызынга К. К. Хүргүлек, күүскомнуң секретарынга Г. М. Ермакова олар соңгуттурган.

Район Совединиң янзы-бүрү айтырыглар талазы-биле алды доктаамал комиссияларын соңгаан.

Ол ышкаш райкүүскомнуң килдистериниң эргелекчилерин бадылаан. Ооң иштинде штаттан дашкаар ийи килдистерни тургускан.

УЛУГ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРЖЕ, ЭШТЕР ДЕПУТАТТАР!

РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге бо чылдың март 3-те болуп эрткен соңгулдада, мурнуку соңгулдалар-биле бир дөмей чер болганга-ла коммунистер биле партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң кандидаттары — социалистиг Төрээн чурттуң эң эки оолдары, кыстары депутаттарга соңгаан. Ынчангаш бистиң күчүлүг, улусчу блогувус база катап чайынналчак тиилелгени чедип алган.

Соңгулда кампаниязы бистиң республикага бүгү чурттаазы ышкаш, партияның төөгүлүг XXII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП-ниң Программазын амыдыралга боттандырып, ылаңгыя чеди чылдың бешки чылының онаалгаларын чедиишкинниг күүседириниң лозуңу-биле эрткен.

«...Программада айыттынган чүүлдерни чүгле күш-ажыл-биле чедип ап болур, эң эки амыдыралды чүгле улустуң күш-ажылы-биле, улам-на бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле тургузуп болур. Совет кижиниң бедик ат-алдары, ооң бирги чергелиг хүлээлгези—чуртка, ниитилелдиң эки амыдыралынга, келир үениң салганчыларынга байланты чыып мөөңнээри болур»—деп, Москваның Калинин соңгулда округунуң соңгукчуларының хуралынга эш Н. С. Хрущев чугаалаан. Бо сөстерде коммунистиг тургузуушкуннуң чугула принциви, коммунистиг партия биле совет улустуң кол сорулгазы тодараттынган. Чаа соңгуткан чер-чер Советтериниң, оларның депутаттарының бирги чергениң хүлээлгези болза эш Н. С. Хрущевтуң чугаазында тодараттынган партияның бо айтышкынын боттарының бүгү ажыл-агый, организакчы болгаш культура-кижизидилгелиг ажыл-чорудулгазының үндезининге салган турар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге үндезилээш, чер-чер Советтери, чаа соңгуткан депутаттар улам-на чаа байдалдарга, улус ажыл-агыйын удуртурда бүдүрүлге принцивин шыңгыы барымдаалаар ажылдаар. Ынчангаш оларга негелделер улам бедээп. Бистиң республикада улгаттыр каттыштырган районнар болгаш көдээ Советтер мурнундаазынга көөрде, улуг болгаш чурт девискээри калбак апарган, а ол ышкаш аразы ырак-чооктуг колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгелерин удуртуру чер-чер Советтеринге база онаажып турар.

Бистиң республиканың ажылчы чоннары март 3-те РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутадынга эш С. Х. Красныйны болгаш республиканың чер-чер Советтериниң депутаттарынга 2365 кижини чаңгыс эп-сеткил-биле соңгааннар. Оларның иштинде ажылчыннар болгаш колхозчулар 54,4 хуу болуп турар. Депутаттарның иштинде хөй-хөй кижилер бо чылын бир дугаарда соңгуттурганнар. Ынчангаш күрүне эрге-чагыргазының органнарынга оларның алдарлыг болгаш харысалгалыг хүлээлгезин күүседиринге бүгү таланың деткимче, дузаламчызын көргүзери партия, совет органнарының болгаш ажыл-агый черлериниң удуртукчуларының чугула хүлээлгези болур.

Кызыл хоорай Совединиң садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлериниң талазы-биле доктаамал комиссиязының эки ажылы, Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлыкта депутаттар бөлүү, Чөөн-Хемчик районнуң Ийме көдээ Совединиң депутаттарының ажылчы чоннар хүлээп алыышкынын организастап турганы ышкаш өске хөй-хөй эки дуржулгаларны чер-чер Советтериниң амгы чаа составынга таныштырып, нептередири, Советтер ажылынга чогаадыкчы, тывынгыр чаа аргаларны тып илередири чугула.

Советтерниң чаа соңгуттурган составының бирги организастыг сессиялары чер-черде ам чыглып, Советтерниң күүсекчи комитеттерин болгаш доктаамал комиссияларын соңгуп турар. Ол бирги сессияларны организастыг, бедик деңнелге эрттиреринче партия организациялары чугула кичээнгейни салза чогуур.

Соңгулда кампаниязының үезинде ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле хөй-хөй чагыгдаалгаларны, үнелиг саналдарны соңгукчулар боттарының төлээлекчилеринге бергеннер. Ол чагыгларны, саналдарны чыып мөөңнеп, бүгү тала-биле өөренип көрүп, оларны күүседир талазы-биле хемчеглерни чогааткаш, бадылаары болгаш күүселдезин организастаары Советтерниң, оларның күүскомнарының чугула сорулгазы болур. Бо ажыл-херекке депутаттар боттарының бүгү-ле организакчы мергежилин, бүгү күштерин, билиглерин болгаш аргаларын бээр хүлээлгелиг.

Мал кыштагладыышкынын эки эрттирип, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап доруктурары, часкы тарылгага бүгү белеткелдерни дүрген, бедик шынарлыг доозары чаа соңгуттурган депутаттарның бирги ээлчегде холга алыр ужурлуг ажылы ол.

Бистиң чуртувус коммунизмниң оруу-биле улам бурунгаарлаан тудум-на, хөй-ниитиниң бот-башкарыкчы организацияларының ажылы, күрүнени эргелеп башкарарының херээнге ажылчы чонну калбаа-биле киириштирери улам-на ужур-дузалыг болуп турар. Ооң ужурунда Советтерниң доктаамал комиссияларының, штаттан дашкаар килдистерниң, инструкторларның ажылын үндезини-биле экижидери, кудумчу (квартал), төрелдер комитеттериниң, херээженнер, пенсионерлер чөвүлелдериниң, эш-хуузунуң судтарының, улусчу дружиналарның, лаңгы, столовая, санитар комиссияларының болгаш хөй-ниити инспекцияларының ажылын ажыл-херекке ёзулуг үреттүннелдиг, дээштиг болдурары совет органнарының, бүгү депутаттарның хүн бүрүнүң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Улуг ажыл-ишче дүрген, инициативчи болгаш дидим кирери, ажылчы чонга көскү, өөрүнчүг түңнелдерни улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга чедип алыры, оон-биле чоннуң бедик идегелин шынзыктырары—улустуң соңгуттурганнарының бирги чергениң хүлээлгези болур.

Улуг ажыл-херектерже, эштер депутаттар!

Партия комитеттериниң пленумнарындан

МАЛЧЫН КИЖИЛЕРГЕ

Кижилерниң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының деңнелин доктаамал бедидери бистиң партиявыстың программалыг сорулгаларының бирээзи. Ынчангаш ооң амыдыралда канчаар боттанып турарын үргүлчү контрольдап, бо талазы-биле бар четпестерни илередип, оларны дүрген узуткаарының боттуг хемчеглерин партия чорудуп турар.

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунга малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып келгеш, тускай доктаалды хүлээп алган.

Партия обкомунуң пленумунуң ол доктаалының канчаар күүсеттинип эгелээнин Чөөн-Хемчик районнуң партия активиниң хуралынга чугаалашкан. Ол дугайында илеткелди партком секретары эш Д. Б. Ондар кылган.

Мал ажылының талазы-биле районнуң эрткен чылда чедип алган чамдык эки түңнелдери болза, хамыктың мурнунда малчыннарның кызымак күш-ажылының үре-түңнели дээрзин бадыткавышаан, обкомнуң пленумунга илерээни ышкаш, мал ажылында ажылдап турар кижилерниң амыдырал-чуртталгазын хайгаарап көрбес чоруктарның чамдык ажыл-агыйларда барын илеткелчи демдеглээн.

«Октябрь 30 чылы», СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхозтар сөөлгү каш чылдарның дургузунда кыштагларга малчыннар чурттаар бажыңнар тударын барык-ла соксатканнар. Чамдык малчыннар өглерде болгаш казанак бажыңчыгаштарда чурттап турда, «Сүт-Хөл» совхозтуң удуртукчулары оларны бажыңнар-биле хандырар дугайында кужениишкинниг хемчег албайн турарлар. Оон туржук, чаш малдарга четчир санныг кажааларны туттааныннан үстүнде ажыл-агыйларның элээн хөй малчыннары бажыңнарынга хураган кажаалааш, боттары өглерде чурттап турар.

Районда ниитизи-биле 364 малчыннарның өг-бүлелери, оон иштинден чүгле «Сүт-Хөл» совхозта 154 өг-бүлелер өглерде чурттап турар. Азы мал ажылында ажылдап турар бүгү-ле өг-бүлелерниң 46 хуузу амдаа өглерде чурттавышаан.

Колхозтарда болгаш совхозтарда малчыннар чурттаар бажыңнарны тудуп турар болза-даа, оларның шынары багай. Амгы үеде кайы-даа ажыл-агыйның кыштагларында иштин таарымчалыг кылдыр өрээлдеп, штукатурлап каан чаңгыс-даа бажың чок.

Районда 24 сүт-бараан фермаларының база 31 хойжу бригадаларның чүгле 13-нүң төптери электри энергиязы-биле хандыр т ы н г а н. Оларның 7-зи радиожуттунган. Бо талазы-биле ажыл «Сүт-Хөл» совхозта, «Октябрь 30 чылы» колхозта онза багай чорып турар.

Колхозчуларның болгаш совхозтар ажылчыннарының материалдыг чедимчези экижээниниң түңнелинде чоннуң чуртталгазының культурлуг деңнели база бедип турар. Ындыг-даа болза чамдык тыва ажылчыннар болгаш колхозчуларның амыдыралы культуржуваан.

СЭКП обкомунуң пленумунуң соонда районнуң ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларынга болгаш хойжу бригадаларының төптеринге 18 чунар бажыңнары туткан, 69 аптекажыгаштарны тургускан, 39 дерги садыгларын ажыткан. Парткомнуң, райкүскомнуң ажылдакчылары-биле эмчилерниң малчыннарже үнүүшкүннерин чурумчудуп тургускан. Комсомолчулар малчыннарның 89 бажыңнарын чугайлап берген болгаш кижилерни культурлуг чурттаарынга өөредип турарлар. Ленин аттыг колхозтуң аныяктары бо эрткен каш хонуктарның иштинде 3 чаа чунар бажыңнарны ажыглалга киирген, 30 бажыңнарны чугайлаан, 86 ак чөөргеннерни, 63 аржыылдарны, 7 чунар демирлерни малчыннарга садыглап тараткан, 3 дерги садыгларын, 3 аптекажыгаштарны малчыннарның кол турлагларында организастап тургускан. Аныяктарның бот-тывынгыр уран чуул бөлгүмнериниң киржикчилери малчыннарже доктаамал үнүүшкүннерни кылып турар.

Чамдык эки ажылдарны «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы» совхозтарда болгаш «Искра» колхозта чорудуп эгелээн. «Искрада» херээжеңнерниң арыг-шевер дружиназы тургустунган. Ол дружина бодунуң хана болгаш фото-солуннарында колхозчуларның культурлуг амыдыралының эки, багай талаларын көргүзүп турар. Оон-биле чергелештир культурлуг амыдырал дээш чоруттунуп турар ажылдарны түңнеп, бо талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алганнарга шилчир тукчугаштарны болгаш акша шаңналдарны бээрин доктаадып алган ажылдап турар.

Ындыг-даа болза СЭКП обкомунуң пленумунуң доктаалын ылаңгыя «Октябрь 30 чылы» колхозтуң удуртукчулары эштер Хунажык, Самбуу, СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг колхозтуң эштер Бомбукай, Дигиж, «Тыва» совхозтуң эштер Юртаев, Буулар олар кончуг шүшпен күүседип турарлар.

Оон ыңай хереклекчилер ниитилелиниң, культура албан черлериниң, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң, харылзаа конторазының болгаш өске-даа албан организация черлериниң удуртукчулары база багай күүседип турарын илеткелчи шыңгыы шүгүмчүлээн.

Актив хуралынга санал-онал берген эштер СЭКП Тыва обкомунуң V пленумунуң шиитпирин амыдыралга боттандырып, ам херек кырында чүнү кылып турарын чугаалап турганнар.

Ленин аттыг колхозта партия организациязының секретары эш Борбай-оол бодунуң саналынга малчыннарның амыдыралының культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле колхоз кошкак хемчеглер ап келгенин чугаалап, ам кандыг ажылдарны кылып турарынга доктааган. Ылангыя бо ажылга херээжеңнер активчилерниң болгаш комсомолчуларның улуг киржилгезин демдеглээн. Херээжеңнерниң арыг-шевер комиссиязы өг-бүлелерниң арыг-шевер байдалын хынап, бажың чугайлаар, хеп чуур, аъш-чем кылыр талазы-биле өөредилгени чорудуп турар.

— Чугаалажып турар айтырыгның талазы-биле улуг четпестерниң бисте бары шынныг—деп, «Сүт-Хөл» совхозтуң партком секретары эш Лопсан-Серен медеглээн.—Чоокта чаа 9 чунар бажыңнарны туткан бис. Оларның 7-зинде кижилер чурттап турар. Хирге удур поход совхозта чорудуп турар. 45 бажыңнар чугайлаттынган. Ийи сүт-бараан фермаларын электрижиткен.

Хойжу бригадаларының төптерин электрижидеринге херектиг биче күштүг электростанцияларны «Сельхозтехника» дамчыштыр ажыл-агыйларга садарын организастаарының чугулазын эш Лопсан-Серен саналдаан.

«Искра» колхозтуң үшкү хойжу бригадазының хойжузу Ондар Борбактың чугаалааны болза:

— Бистиң бригадавыс чүгээр ажылдап турар. Мен 376 төрүүр хой ажаап, кадарып турар кижи мен. Оларның 238-зи төрээн, 242 хураган менди доругуп турар. Малды болгаш малчыннарны аъш-чем-биле хандырар талазы-биле колхоз баштаар чери биле партия организациязы сагыш човап-ла турар. Ындыг-даа болза мээң чурттап олурар бажыңымның шалазы шаараш, туйбу-биле кылган печка чок, крышазы, кладовказы-даа чок. Оон ыңай солуннарымны февраль айда ийи катап бодум барып чедип алдым. Төрүүр малда ажылдап турар кижилерге халат чокта, идик-хеп-даа артпас берге чүве-дир.

Хойжу бригадаларның төптерин чамдык ажыл-агыйлар корум-чурум чокка кылып, чурттаар бажыңнарны хой кажаалары-биле кожа тудуп, арыг-шеверниң негелделерин үреп турарын районнуң улуг эмчизи эш Долматов шүгүмчүлевишаан, кижи эмнелгезиниң бүгү ажылдакчылары бешки пленумнуң доктаалын күүседири-биле ажылдап кирипкенин медеглээн.

—Бистиң коллектививис «Октябрь 30 чылы» колхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Лопсан-чаптың хойжу бригадазының төвүн тудуп бээрин шефке алгаш, ажылдап эгелей бердивис. Амдызында мал чемнериниң сөөртүлгези бергедеп турар боорга мал чемнери сөөртүп тур бис. Ам удавас тудуг материалдары сөөртүп эгелээр бис. Малчыннарны шефке алырынче хоорайның албан, бүдүрүлге черлериниң ажылдакчыларын кыйгырдым—деп Чадаана АТК-зының начальниги эш Ванюков бодунуң саналын доосхан.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Х. Ч. Сангыспаа индирге үнүп келгеш, бодунуң ажылдап турарының дугайын чугаалааш, сөзүн мынчаар төндүрген:

— Баштай кижилерниң кадыкшылының дугайында сагыш салгаш, оон соонда малдың кадыкшылының дугайын бодаар дээри черле шын-дыр. Ниитиниң малын хүлээп алган малчын кижи ол ажылынче чаягаар-ла дүннүп кире бээр чүве болгай. Кыжын чаа төрээн хураганнарымны хойлап-даа чорааш, аалымга эккеп доруктур азырап ап чордум. Малчыннарның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар деп турарынга өөрүп тур мен—дээн.

Партия активиниң хуралынга шупту 18 кижи санал берген. Хуралга СЭКП Тыва обкомунуң секретары эш А. В. Анкудинов олуржуп, база чүве чугаалаан.

Актив хуралының киржикчилери чугаалашкан айтырыгның талазы-биле 1963 чылда боттандырып чорудар хемчеглерниң планын хүлээп алган. Чижээ, 1963 чылда 122 чуртталга бажыңнарын, 47 чунар бажыңнарны, кинобуткалыг 49 кызыл булуңнарны тудуп, ажыглалга киирер болгаш 260 чуртталга бажыңнарының тудуун доозуп, септелгезин кылыр. Бажыңнарны чүгле чаңгыс аай хевир-биле тудар болгаш күрүне комиссиязы хүлээп алган соонда ажыглалга киирген деп санаар.

Бо чылын 8 сүт-бараан фермаларын, 4 хаван фермаларын, бир куш фермазын комплекстиг механизастаар, 7 фермаларны радиожудар, 16 фермаларның болгаш хойжу бригадаларның төптерин бичии күштүг электростанцияларны тургускаш, электрижидер.

Фермаларга, бригадаларга, малчыннар ортузунга хөй-ниитичи эгелиг ажылдаар садыгжыларның 50 дерги садыгларын тургузуп, бажың дериг-херекселдерин калбаа-биле садыглаар болгаш оон-даа өске хемчеглерни ап чорударын актив хуралынга дугуржуп алган.

С. ПАВУ.
«Шынның» корреспондентизи.

ЫНЧААР АЖЫЛДАП КАНЧАП БОЛУРУЛ?

Бии-Хем районнуң «Хадын» колхозунуң төвүнде ниитизи-биле 300 ажыг инек бар. Оларның дүне хонар кажаазының иштин доштады берген.

Чүге, канчап? Колхозтуң отчёт-соңгулдалыг хуралы болуп эрткен соонда, ферма ажылдакчыларының аразынга үш хонук дургузунда аралаашкын болган. Ол хонуктарда инектерни сугтарары уттунган турган.

Бир-ле кижи инектерни сугтарарын бодап турганы ол боор он, бүрүлүг херек үүлгедип каан. Суг аксыр кранны ажыдып кааш уттупкан. Оон төгүлген суг инек кажаазын дола берген. Ам ол доң кажаага инектер бергедеп турар.

Бызаалар кажааларының иштин база-ла ол. Үш бызаа доңуп өлген. Чем былаажып, үскүлежип турганга, чеди инек өлген. Бо фермада кажааларның иштин, дашты аштаттынмайн турар.

• • •

Орзак сүт-бараан фермазында байдал база-ла дыка багай. Кажааларның иштин мында аштавайн турар.

Ол фермада малчыннар дугайында сагыш салышкыны көзүлбейн турар. Фермада электри чырыы чок. Мында радио дамчыдылгазы дыңналбас, кино көргүзүглери-даа чок, солуннар чогуур үезинде келбес, лекция, беседа болгаш бүдүрүлге хуралы болбайн турар. Автолавка-даа кээп көрбээн.

Колхозчулар ортузунда кижизидилге ажылының четпейн турарын өске-даа фактылар херечилеп турар. Архип Даваанның бажыңында чаңгыс орундан өске чүү-даа чок. Оон кадайы Чечек саанчылап турар. Оларның кайызы-даа үргүлчү арагалаар. Чуртталгазының культуразын бедитпес, ажылдап алган акшазын чөп ажыглавас, арагалаар чоруктуң өске-даа фактылары бо колхозта бар.

Колхоз төвүнде клубтуң культура-массалыг ажылы экиживейн турар.

• • •

«Искра» колхозтуң Ленинка салбырының Сайлыг-Карада сүт-бараан фермазында малдың ажаалдазы болгаш азыралы дыка баксыраан. Чудаан инектерни көдүрүп тургузуп турар. Мал чеми шуут төнген. Бызаа ажаакчызы Тамара Ичинмей бызаа кажаазын кыштады аштаваан. Чаа төрүттүнген чаш бызааларның турар кажаалары база-ла ол, малгаштыг, караңгы. Инектер төрүүр кажаа соок, ынчангаш чаа төрээн чамдык бызааларның кулактары одурлу доңгулап калгылаан.

Мал ажылында шак мындыг четпестер-биле ол колхозтарның удуртукчулары канчап эптежип турарлары?

О. ЛАМА.



ТУЛА ОБЛАСТЬ. Ленин районнуң «Ново-Медвенский» совхозунуң ажылдакчылары эрткен чылын барык 5 миллион дагаа чуургаларын ап, планын дыка ажыр күүсеткен. Совхозтуң ол куш фабриказы—областа эң улуг фабрикаларының бирээзи. Ол 30 гектар черде чаптыыган. Фабриканың участогунда 9 делгем куш кажаалары, инкубатор болгаш батарея цехтери, 10 акклиматизаторлар бар.

Куш фабриказында 43 муң кыс дагааларны болгаш 94 муң дагаа оолдарын ажаап турар.

ЧУРУКТА: совхозтуң эң дээре куш ажаакчызы Раиса Чупарнова. Ол 1962 чылда кыс дагаадан-на 120 чуургаларны алыр планныг тургаш, 150 чуургаларны алган.

Фотозу П. МАСЛОВТУУ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Түңнел чүнү көргүскенил?

Республиканың кожээ Советтериниң социалистиг чарыжының 1962 чылдың ийиги чартының түңнели кылдынган. Хөй-хөй кожээ Советтер ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун удуртурун экижидип, социалистиг чарыштың негелделерин багай эвес күүседип келген. Бистиң республиканың кожээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир дээш демиселче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга кожээ Советтерниң ролю улам улгаткан.

1962 чылдың ийиги чартында кожээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар хүлээлгени бистиң республика чедиишкинниг күүсеткеш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун база катап чедип алган чорук бистиң черчер Советтеривистиң чедиишкинниг ажылдааның база херечилеп турар.

Социалистиг чарыштың түңнелинде эки ажылдыг кожээ Советтер илереттинген. Чөөн-Хемчик районнуң Ийме, Өвүр районнуң Саглы, Тес-Хем районнуң Самагалдай, Баа-Хем районнуң Ильинка, Таңды районнуң Элегес болгаш өске-даа элээн хөй кожээ Советтер социалистиг чарыштың негелделерин багай эвес күүсеткенин түңнел көргүскен. Ындыг мурнакчы кожээ Советтер боттарының сессияларын, күүскомнарының хуралдарын болгаш ажылчы чоннарның ниити хуралдарын доктаамал чылдырып, оларга ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң чугула айтырыгларын шиитпирлеп, оларның күүселдезин организастап турар.

Кожээ Советтер колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң айтырыынче улам ханылап кирип, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын экижидеринче, суурлар чаагайжыдылгазынче кичээңгейни күштелдирген. Советтерниң организас-массалыг ажылы кайда-ла эки тургустунган болдур, ында ажыл-агый көргүзүглери эки болуп турар. Ийме, Саглы, Чадаана болгаш өске-даа чамдык кожээ Советтерниң күүскомнары ажылчы чоннарны депутаттарның хүлээп алырын округтар аайы-биле организастап, чоннуң негелде-хомудалдарын, саналдарын депутаттарны дамчыштыр билип ап, өй-шаанда шиитпирлеп, чогуур хемчеглерни ап турар.

Ийме кожээ Совединиң доктаамал комиссиялары боттарының ажылын план ёзугаар чорудуп, ол планны күүскомнуң ажылының планы-биле дүүштүрүп турар. Доктаамал комиссиялар боттарының хамаарышкан черлеринге Советтиң болгаш күүскомнуң шиитпирлериниң күүселдезин организастап келген. Олар фермаларда, хову, тудуг бригадаларында, школада, клубта, эмнелге пунктузунда болгаш өске-даа черлерде ажылдың байдалын таныжып, боттуг дузаламчыны көргүзүп турар. Кожээ ажыл-агый болгаш белеткелдер талазы-биле комиссия, тудуг, орук, чаагайжыдылга талазы-биле комиссия сессияларга болгаш күүскомнуң хуралдарынга чугаалажыр айтырыгларны белеткээринге идепкейлиг киржип, шиитпирлер күүселдезин организастап турар.

Бо кожээ Совет организас-массалыг ажылын экижиткениниң түңнелинде ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунда багай эвес түңнелдерни чедип алган. Кожээ Советке хамааржып турар Ленин аттыг колхоз 1962 чылда мал өстүрериниң планын, кожээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының планын чедиишкинниг күүсеткен. Ол колхоз 100 гектар ажыглалдыг черге онаалтыр 590 килограмм эътти, 405 литр сүттү, 450 килограмм дүктү бүдүрген болгаш тараа культураларының гектар бүрүзүнден 11 центнер дүжүттү ажаап алган. Колхоз 1962 чылда 17 чуртталга бажыңнарын, бүдүрүлгениң 8 тудугларын ажыглалга киирген. Оон ыңай Сарыг-Сигенде хойжу бригаданың төвүнде 2000—2000 хой кирер 2 кажааны, 4 аал иштин чурттаар бажыңнарны туткан. Ында кызыл булуң, чунар бажың ажылдап турар болгаш колхозчулар электри чырыткызы-биле, радиоприёмниктер-биле хандыртынган.

Өвүр районнуң Саглы кожээ Соведи ында «Кызыл тук» колхозтуң баштаар чери-биле кады мал ажылын хөгжүдер, оон продуктулуун бедидер дугайында улуг кичээңгей салып келгениниң түңнелинде мал өстүрериниң планын, мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен. Ында малчыннарның чөвүлел хуралын квартал саңында эрттирип, ажылдың байдалын тодаргайлааш, чорудар хемчеглерни айтып, организастыг ажылче кичээңгей салып турар.

Тес-Хем районнуң Самагалдай кожээ Совединиң даргазы турган эш Ензак колхоз бүдүрүлгезинге боду шуут ажылдаар күзелин илереткен. Ынчангаш «Чодураа» колхозтуң сүт-бараан фермазының эргелекчизинге ол ажылдап киргениниң соонда ферманың ажылы экижээн. Эрткен чылын саанчылар боттарының социалистиг хүлээлгезин долдур болгаш ажыр күүсеткен. Ферманың ажылдакчылары чуртталга бажыңнары-биле болгаш электри чырыткызы-биле хандыртынган, чунар бажың, кызыл булуң доктаамал ажылдап турар.

Эрткен чылдың ийиги чартында социалистиг чарыштың бирги черин Чөөн-Хемчик районнуң Ийме кожээ Соведи болгаш ийиги черин Өвүр районнуң Саглы кожээ Соведи ээлээн. Оон ыңай элээн каш кожээ Советтерниң эки ажылдап келгени социалистиг чарыштың түңнелинде база демдеглеттинген. Ындыг кожээ Советтерниң девискээринде ажыл-агыйлар багай эвес көргүзүглерлиг болуп, чоннуң материал-культурлуг хандырылгазынче чугула кичээңгей салдынып турар.

Оон-биле чергелештир республиканың кожээ Советтериниң социалистиг чарыжын организастап, удуртуп турарында ам-даа улуг четпестер бар дээрзи чарышты түңнеп турда илерээн. Чамдык райкүскомнар болгаш күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел райкомнары кожээ Советтерниң социалистиг чарыжын ам-даа четпес удуртуп турар. Барыын-Хемчик, Бии-Хем болгаш өске-даа чамдык райкүскомнар социалистиг чарыш дугайында айтырыгны эвээш чугаалажып, чарыштың негелделерин күүседир талазы-биле организастыг хемчеглерни четпес ап келген.

Социалистиг чарышты организастаар болгаш удуртур ажылдың четпес болуп келгениниң түңнелинде республиканың элээн хөй ажыл-агыйлары мал өстүрериниң планын эрткен чылын күүсетпейн барганын чугаалаарга-ла четчир.

Советтерниң ажылынга хөй-ниитичи эгелээшкинни улам ыңай хөгжүдер дугайында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязының доктаалын чамдык кожээ Советтерде амыдыралга четпес боттандырып турарын база айтыр херек. Чөөн-Хемчик районнуң Суг-Аксы, Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл, Барыын-Хемчик районнуң Аксы-Барлык болгаш өске-даа чамдык кожээ Советтерде клубтар, библиотекалар чөвүлелдери, эки-тура улусчу дружиналар, кудумчу, квартал комитеттери сөөлгү үеде ажылдавастаан.

Кожээ Советтерниң социалистиг чарыжын удуртурун экижидип, оон негелделерин күүседириниң талазы-биле дээштиг, боттуг хемчеглерни алыры райкүскомнарның, кожээ Советтерниң чугула сорулгазы болур. 1963 чылда кожээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседиринге кол идиг болур кылдыр кожээ Советтерниң социалистиг чарыжын организастап, негелде, хыналдаы чорударынга бүгү депутаттарны, бүгү Совет активин калбаа-биле киириштирери эргежок чугула.

М. ОНДАР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң оргинструктор килдизиниң улуг инструктору.

Шахтёрларның негелдези

Бора-Хөл — Тыва АССР-ниң хөмүр даш-биле байлак шахталарының бирээзи. Ында бир бригада-ла хүнде ортумаа-биле 150 тонна хөмүр дашты казып турар. Чүгле Ак-Довурактың бүдүрүлгелеринче хүнде 160—200 тонна хөмүр дашты чорудуп турар.

Ол шахтада ажылдап турар ажылчыннарга ажыл сөөлүнде чунар бажың чок. Безин чунар демирлерни кылбаан. Шахтёрлар ажыл ээлчээ солушкан соонда хеп солуп кедер арыг өрээл чок, олар хирлиг, үстүг идик-хеви-биле хоорай автобустарынга олуруп, оларның олуттарын былчактап турар. Оон туржук, күш-ажыл хоойлузунда көрдүнген сүт, эът болгаш өске-даа үстүг чемнер-биле Чадаана райпозу шахтёрларны кончуг четпес хандырып турар.

Районнуң болгаш шахта эргелелиниң удуртукчу ажылдакчылары шахтёрларның бо негелделерин хандырып бээри чугула.

Х. ТАРЖАА.

БҮГҮ ХӨЙ-НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Чоокта чаа СЭКП-ниң Өвүр комитединиң II пленуму болган. Пленумнуң киржикчилери СЭКП обкомунуң V пленумунуң түңнелдери болгаш районнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында партком секретары эш А. Б. Семис-оолдуң илеткелин дыңнап чугаалашкан.

Колхозчу малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер дээш районда партия, совет органнары, ажыл-агыйлар удуртукчулары сөөлгү чылдарда элээн боттуг хемчеглерни ап келгениниң түңнелинде малчыннарның материалдыг, культурлуг негелделериниң хандырылгазы элээн экижээнин илеткелчи болгаш пленумга санал берген ораторлар демдеглээннер.

Ам үеде районнуң колхозтары боттарының төп суурларын чаагайжыдары-биле чергелештир малчыннарның чурттап турар черлери сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларның төптеринде чуртталга бажыңнарын, магазиннерни, кижи эмнелгезиниң пунктуларын, клуб, кызыл булуң, уруглар яслизи, чунар бажың ышкаш амыдыралдың чугула черлерин чамдык черлерде тургускулаан. Чижээ, эрткен чылын малчыннарга 6 кызыл булуңнарны, 4 клубтарны, кино үндүрер турум 4 черни, бир эге школаны, бир эмнелге пунктузун немей ажыткан.

Ындыг-даа болза районнуң колхозтарында малчын 306 колхозчу өрегелерниң чүгле 71 хуузу бажыңнарда чурттап турарын пленумнуң киржикчилери дыка четпес деп санаан. Районнуң кайы-даа колхозтарында чамдык малчыннарның чурттап турар бажыңнары крыша, кладовказы чок, чугайлаваан, плита чок, септеп чылыглаваан болуп турар. Ындыг турда колхозтарның удуртукчулары ырак кыштагларда малчыннарга ховар баар, оларның амыдыралының байдалын эки билбес чоруктар бар.

Чижээ, «Торгалыг» колхозтуң Ак-Чыраа, Хөөлү, Чалааты, «Коммунизмче орук» колхозтуң Улаатай, Бора-Шай, Хам-Дыт, Сагзының Арзайты, Сап девискээрлеринде чурттап турар малчыннарның чуртталга-амыдыралынга таарымчалыг байдалдар тургустунмаан. Чижээ, «Торгалыг» колхозтуң малчыннары Бек-оол, Шаңман-оол, Сундуй-оол болгаш оон-даа өскелер ынчаар чурттап турарлар.

Малчыннар ортузунга садыг ажылы районда база багай организастап турар. «Коммунизмче орук» колхозтуң Бора-Шайда сүт-бараан фермазының суурунда садыг эргелекчизи аныяк коммунист эш М. Тоорук бодунуң саналынга райпо баштаар черин шыңгыы шүгүмчүлээн. Райпо баштаар чери малчыннар ортузунда садыгны херекледдиң чугула бараанннары-биле четче хандырбайн турар, малчыннарның чагыын 2—3 чылдар иштинде күүседип бербейн турар. Ылаңгыя сөөлгү үш айлар иштинде малчыннарга садар кывар-суг оон садыында чок турганындан малчыннар чаг, үе-биле чырытпы кылып чурттап турганын ол чугаалаан.

Пленумга санал берген эштер малчыннарның культурлуг амыдыралын экижидер талазы-биле боттарының ап чорудар хемчеглерин тодаргай чугаалап турганнар. 1963—64 чылдарда район малчыннарга 95 чуртталга бажыңнарын тудар. Сүт-бараан фермаларының болгаш боторулга-чарылгалыг хойжу бригадалар төптеринге бо чылдан эгелеп электри чырыын, радиону киирип тургузар.

Малчыннарның культура-амыдыралын экижидер талазы-биле хемчеглерни боттандырары-биле мал кыштагалаашкынын чедиишкинниг чорутпушаан, малдың чаш төлүн чидириг чокка бүрүн камгалап алырынче партия, совет, комсомол организацияларының болгаш бүгү малчыннарның кичээңгейин пленумнуң киржикчилери угландырган.

Пленумга парткомнуң партия-күрүне контролюнуң комитедин 7 кижи составтыг кылдыр соңгуп тургускан. Комитеттиң даргазынга эш М. Серен-Доржуну бадылаан.

Х. СЕМИС.



«Элегес» совхозтуң хойжузу Оюн Суваң-оол эрткен чылын бодунуң кадарып турары 684 хоюнуң бирээзинден-не 3,3 килограмм дүктү кыргып ап, совхозтуң хойжуларының ортузунга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзи болган.

Дуржулгалыг хойжу бо чылын төрүүр 100 хойга онаалтыр 100 хураганны менди ап, хойдан-на 3,7 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргып алырын хүлээнген ажылдап турар. Мурнакчы малчын баштай төрээн хойларының чаш төлүн менди алган.

ЧУРУКТА: Оюн Суван-оол.

Фото С. ГАВРИЧЕНКОНУУ.

Бүдүрүлге өөредилгези

«Торгалыг» колхозтуң баштаар чери, Дус-Даг кожээ Соведи болгаш Торгалыг 11 чыл школазының дирекциязының каттышкан хуралынга школаның бүдүрүлге өөредилгезин чугаалашкан.

Бүдүрүлге өөредилгезиниң баазазы колхоз болур турбуже, школага берзе чогуур бир тракторну болгаш машинаны амдыгаа дээр бижыглаваан. Машиноведение болгаш техниктиг билгилерни удуртур кижи чогундан сөөлгү үеде кичээлдер чорувастаан. Колхоз анда бижыглаан механизаторну база-ла дедир ап алган. Өөредилге мастерскаязын келир өөредилге чылында улгаттырарын шиитпирлээн.

Ол-ла хуралга 9-ку классчыларның бүдүрүлге практиказын чугаалашкан. Оолдарны дуржулгалыг трактористерге бижыглаар, уругларны сүт-бараан фермаларынга, хойжу бригадаларга бижыглаан. 100 гектар шөлге кукурузаны тарааш, ажаап өстүрерин өөреникчилер хүлээнип алган. Ынчангаш өөреникчилерниң механизастаттынган кукуруза бригадазын Арыг-Бажынга тургузарын шиитпирлээн.

Б. ДАМДЫН.
Өвүр район.

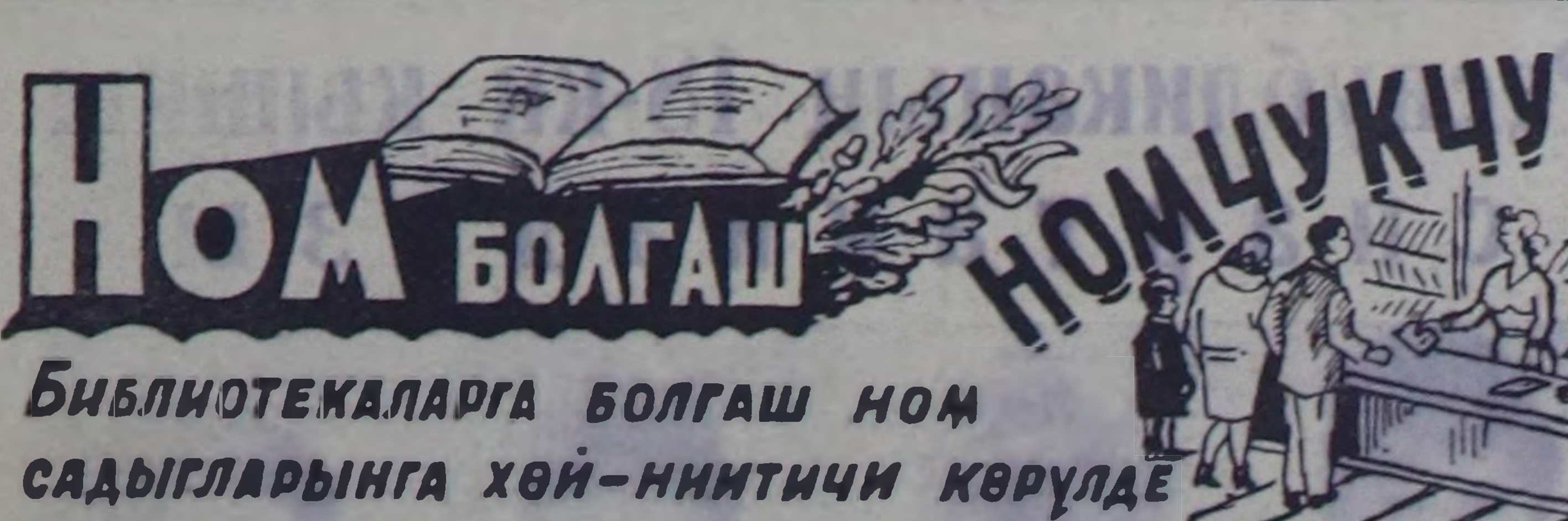

Библиотекаларга болгаш ном садыгларынга хөй-нииттичи көрүлде

Библиотекаларга болгаш ном садыгларынга үш ай хуусаалыг көрүлде чоруп турар болгай. «Ном болгаш номчукчу» деп көрүлдеге ам тес-хемчилерге сөстен берээлиңер. Көрүлде үргүлчүлевишаан.

АРГАЛАР БАР

Делгем өрээлдиң иийи талазында полкаларда номнарны янзы-бүрү адырлар аайы-биле кончуг эптиг, көскү кылдыр делгеп салган. Ында поэзия, чечен чогаал номнары, революция мурнунуң чечен чогаал номнары, кайгамчык кижилерниң чуртталгазы деп серия, уруглар номнары дээш кандыг номнар чок дээр. Ол өрээлдиң ортузунда узун столга 10 ажыг кижи олуруптар, номчуттунуп болур.

«Коммунистиг күш-ажыл тиилээр», «Коммунистиг экономикаже» деп чуруктуг монтажтарны көскү черде аскан. Коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмү мында бар. Тыва Арат Республиканың уран чүүлүнүң дугайында делгелгени кылган. «Бистиң шолбаннарывыс» деп эгелиг плакатта республиканың мурнакчы ажыл-ишчилериниң дугайын көргүскен. Эрзин кодээ библиотеканың иштики дерилгези мындыг. Ону библиотека эргелекчизи Александра Оюн, библиотекарь Нина Мунзук кончуг эки кылып турарлар. Олар кайызы-даа Кансктиң библиотека техникумун дооскан. Колхозтар библиотеказынга барып, номнарны таарыштыр ылгап делгээрин, библиотека иштин канчаар деририн айтып берип келгеннер.

Тематиктиг кежээлерден «Бис коммунизмни тургузар болгаш коммунизм үезинге чурттаар бис» деп кежээ эки эрткен. Аңаа «Коммунизм — бистиң келир үевис», «Келир үениң пионерлери», «Кым ажылдавазыл — ол чем чивес» деп темаларга делгелгелер болган. Ол ышкаш, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнге хамаарышкан беседалар болган. Чечен чогаал допчулгаларын библиотекада доктаамал чорудуп турар.

Номчулга залынга доктаамал кээр аалчылар Эрзин школазының өөреникчилери. Ылангыя эге класс башкызы Мария Хуурак өөреникчилери-биле келгеш, оларга ыткыр номчулгаларны чорудуп турар. Чижээ, «Чук болгаш Гек», «Бистиң Ильичивис» дээш өске-даа номнарны чоокта чаа номчааннар.

Эрткен чылын бо библиотекадан 670 ажыг номчукчулар ном ап номчаан, бир номчукчу ортумаа-биле 18 хире ном номчаан.

Д. БОПУЙМАА.

ХӨЙ-НИИТИНИҢ КҮЖҮНГЕ ДАЯНЫР

Самагалдайның район библиотеказындан эрткен чылын 671 номчукчулар 16574 номнарны ап номчаан, азы бир номчукчу чыл иштинде 24 ном номчаан. Номчаан номнарның саны хөй-даа болза, моон-даа хөй номчукчуларны хаара тудуп болурунуң аргазы бар турган. Библиотека эргелекчизи Елена Дараачы Канскиниң библиотека техникумун 1961 чылда дооскаш, мында ажылдап турары ол. Бо библиотекага ооң мурнунда чаңгыс-ла кижи ажылдап турган, чоокта чаа библиотекарь орнунга бир ажылдакчы киирип алган.

Район библиотеказының туруп турар бажыңы бичии, номчулга залы чок. Номну боттары шилип аар-даа болза, өрээлдиң бичии болганындан ында дакпыш караңгы. Бо бүгү ажылдаарынга таарымча чок.

Библиотека эргелекчизи Дараачы түс-түс номчукчуларның сонуургалын эки билир. Чаа номнар делгелгезин доктаамал чорудуп келген. Библиотеканың дерилгези эки, СЭКП XXII съездизиниң материалдарын делгээн булуң, «Агитаторга болгаш пропагандиске дуза» база «Номчулганың культуразының дугайында» сүмелер бар. Ылангыя оларның сөөлгүзү чаа номчуп эгелеп чорууларга улуг дузалыг.

Бо библиотеканың номчукчуларының үштүң бири өөреникчилер. Ынчангаш аныяк номчукчуларга уруглар солуннарындан ыткыр номчулгаларны библиотека ажылдакчылары организастап келгеннер. «Уруглар энциклопедиязы» деп номну канчаар ажыглаарын база ооң ужур-дузазының дугайын көргүскен көргүзүгнү аскан. Үнелиг, чаа билиглерни уруглар оон ап турарлар.

Бо библиотеканың ажылында бар четпестерни айтыры чугула. Библиотека ажылдакчылары кодээже ховар үнүп турар. Номну номчукчу бүрүзүнге, бажың бүрүзүнге чедирер дээш чүткүлүг ажылдаары негеттинип турар. Ол ышкаш, тематиктиг кежээлерни организаставайн турары кончуг четпес. Бо бүгү ажылдарны хөй-нииттиниң күжүнге даянып, албан, организация черлеринде активтер-биле чорудар болза эки. Ынчангаш моон соңгаар номчукчулар-биле харылзааны улам калбартыры чугула.

Б. ДИРЧИН.

Номчукчулар-биле харылзаа

Кожер библиотекаларны үш кезек черде тургускан бис: Хараал-Тей сүт-бараан фермазында, № 1 болгаш № 3 хойжу бригадаларда. Фермада номнарны кызыл булуң эргелекчизи ында номчукчуларга тарадып турар. Ол фермада 18 номчукчу бар. Хойжу бригадаларның бригадирлери номнарны алгаш, малчыннарга тарадырлар.

Республиканың ном үндүрер чериниң үндүргени тыва авторларның чогаалдары, тыва дылче очулдурган номнарны кожер библиотекаларга берип турар мен. Чечен чогаал номнарындан аңгыда, СЭКП XXII съездиниң материалдары, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин малчыннар күзелдии-биле ап номчуп турарлар.

Чоокта чаа бистиң «Чодураа» колхозтуң комсомол эге организациязының секретары Иван Кара-оол-биле тускай машинага хөй номнар алгаш, малчыннар кезип чораан келдивис. Үстүнде адааныс кожер библиотекалардан аңгыда түс-түс малчыннар аалдарынга база чордувус. Ындыг үнүүшкүннерни моон соңгаар-даа чорударын планнаан бис.

Бибколлектор дамчыштыр кээп турар чаа номнар колдуунда тыва дылда боор турары таарымча чок. Орус дыл кырында чаа чечен чогаал номнарынга сонуургалдыг кижилер бисте хөй. Ынчангаш чамдык номнарны Самагалдайның район библиотеказындан алгаш, бижидип келдивис. Уруглар номнарын база ол библиотекадан ап турар бис.

Эки номчукчуларның саны бисте өзүп турар. Суурда колхозчулардан Сенен Биче-уруг, Дажываа Анай, Хуна Делгермаа, кодээден кээп, номнарның бо-ла солуп ап турарларга Кеский-оол Бугалдай болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Март айда болур, О. Саган-оолдуң «Баян-Таланың кижизи» деп номунга номчулга конференциязынга белеткел ажылы бисте эки чоруп турар. Конференцияга колхозчу аныяктар, башкылар, үстүкү классчылар идепкейлиг белеткенип эгелээннер.

Бистиң ажылывыста четпестер чок деп болбас. Номчукчуларывыстың саны ам-даа эвээш. Ам сорулга — номчукчуларның санын көвүдедири, оларның доктаамал номчуур чоруун чедип алыры болур.

С. МАРТА,
Белдиг-Арыг кодээ библиотеканың эргелекчизи.



Чоокта чаа Тываның комплекстиг геология экспедициязынга коллективтиң уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилериниң талантызының көрүлдези болуп эртмен. Концерттиң бирги кезээнге нийти ыры киржикчилериниң аңгыда, уран номчулга, танцы, шоодуглуг кожамыктар болгаш өске-даа номерлер кирген.

Концерттиң ийиги кезээн чеди кижиден тургустунган джаз-оркестр өттыткан. Ыраажылар Николай Крицын, Зинаида Самойлюк, Людмила Котельникова, Виктор Криволапов, Вера Воровьева болгаш өскелер-даа эки ырлап, көрүкчүлерниң хүндүткелин чаалап алганнар.

ЧУРУКТА: ыраажы Виктор Прозоров (СОЛАГАЙ ТАЛАЗЫНДА) болгаш Анатолий Легков олар шоодуглуг кожамыкты күүседип турлар.

Сөзү болгаш фотозу В. САФОНОВТУУ.

Культура-амыдыралдың хүн демдеглелинден

БАШТАЙГЫ ЧОГААДЫКЧЫ АЖЫЛЫ

Республиканың хөгжүм-шии театрының чанында театр студиязының сургуулдары боттарының баштайгы чогаадыкчы ажылы болур «Кып-кызыл чечекчигеш» деп тоолчургу шиини Тес-Хем районнуң Нарында ажылчы чоннарга көргүскеш барганнар. Аныяк артистерниң ол шиниге чедиишкиниг ойнаанын көрүкчүлер мактап чугаалажып турганнар. Олар аныяк артистерге чаа-чаа чогаадыкчы чедиишкиннерни күзээш, моон соңгаар база катап солун көргүзүүн сөңнеп алгаш аалдап келирин олардан дилээн.

Е. Аракчаа.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ КӨРГҮЗҮҮ

Шагаан-Арыг № 2 школазының өөреникчилери «Чодураа» колхозтуң төвү Чааты суурнуң чурттакчыларынга солун концертти көргүскеннер. Школачыларның концерти хөйнүң ыры, танцы, уран номчулга, ийи чаңгыстың ырлары-биле байлак болган. Ол ышкаш С. Токаның «Араттың сөзү» деп чогаалындан «Шаагай» деп сценажыткан чүүлдү тургузуп алганы черле тывызыксыг болган.

Ш. Шивит.

ЧОННУ СОНУУРГАТКАН

Республиканың хөгжүм-шии театрының артистери Бии-Хем районнуң Хадың суурнуң чурттакчыларынга концерт көргүскеш барганнар. С. Сапык-оол, С. Моңгуш оларның танцылаарын, А. Хуурактың цирк көргүзүглерин, О. Болдукпаның ырлаарын чон дыка сонуургаан.

С. Дангаа.

ТЫВАДАН КЕЛГЕН ЭМЧИЛЕР

Москвада улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде «Кадык камгалалы болгаш медицина үлетпүрү» деп павильонда Совет медицина эртеминиң чаа-чаа чедиишкиннерин, янзы-бүрү аарыгларны эмнээр күштүг аппаратураларны ында делгеп көргүскен. Тыва АССР-ден келгилээн бөлүк эмчилер ол павильонга экскурсиялап чораан барганнар. Аныяк республиканың эмчилери медицинаның ол чаа чедиишкиннерин улуг сонуургал-биле көргеннер.

М. Ларкин.

СОЛУН БОЛГАШ ХӨГЛҮГ-ДАА

Аныяк оол Декабрь Люндуп Балгазын санаториязынга массовиктеп ажылдап кирген соонда, ында дыштанып, эмнедип турарларның ортузунда культура-массалыг ажылдар солун-даа, хөглүг-даа апарган. Улуг хүннерде шыдыраа маргылдаазын эрттирери, массалыг хаактаашкынны, солун кежээлерни организастаары чаңчыл болу берген. Нота болгаш чурук тырттырарын өөредириниң бөлгүмнеринде дыка хөй кижилер хаара туттунган.

Санаторийда бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери Балгазын суурда Культура бажыңынга солун концертти база көргүскеннер.

Е. Чамзырын.

Тываның эки-турачыларының төөгүзүнге хамаарыштыр

Ада-чурттуң дайынының чылдарында немец фашистиг арааттаннарга удур Тываның эки-турачылары совет шериглер-биле кады маадырлыг тулчуушкаан, тыва улустуң төөгүзүнге кайгамчык арынны бижээнин билир бис. Эки-турачы дайынчы бүрүзүнүң тулчуушкуннар үезинде көргүскен эрес-маадырлыг чоруктары аажок ужур-дузалыг.

Бо айтырыг дугайында материалдарны чыгдынар, шинчилел ажылын калбартыр чорук республиканың чурт-шинчилел музейиниң, төөгү ажылдакчыларының мурнунга салдынган турган. Ол сорулганы күүседир дээш музейниң ажылдакчылары элээн материалдарны мөөңнеп, төөгү талазы-биле чамдык ажылды кылган. Ынчалза-даа ол ам-даа эвээш.

Тыва эки-турачы отрядтың дайынчыларының фронтуга көргүзүп тургулаан маадырлыг чоруктарын, оларның аңгы тайбың ажыл-херээн, амыдыралын ажылчы чон, ылангыя аныяк өскенир, школачылар улуу-биле сонуургап, музейниң дирекция черинге чоруткан чагааларында айтырыгларны салып турарлар.

Эки-турачыларның дугайын чүгле бистиң республиканың ажылчы чоннары эвес, харын Совет Эвилелиниң өске-даа черлериниң улустары база сонуургап турар. Ылангыя оларның хосташканы Украинаның область төвү Ровно хоорайның чурт-шинчилел музейиниң ажылдакчыларындан биске дилеглер келген. Чүл дизе, олар ук музейге тыва эки-турачыларның дугайында тускай делгелгени организастаар деп турары-биле холбаштыр хөй-хөй айтырыглар билдинмейн турарындан дуза дилеп турарлар. Ол ышкаш бистиң эки-турачыларывыстың хайгыылчы взводунуң командири турган, чогаалчы И. Т. Кузнецов эки-турачылар дугайында болуунуң чогаалынга киирер дээш чамдык билдинмес айтырыгларны тодаратчып, аңаа дуза чедирерин хөй катап дилеп келген.

Чүгүла ужур-дузалыг бо ажылга дуза чедирери чүгле музейниң херээ эвес, харын бүгү хөй-нииттиниң херээ болур дээрзин айтыры чугула. **Бир дугаарында негеттинип турар кол чүүл болза, эки-турачы бүрүзүнүң шын фамилиязын, адын, адазының адын, төрээн черин (районун, суурун), мурнунда кылып турган ажылын, ам ажылдап, чурттап турар черин тодаргайлап, допчу биографиязын бижиири болур.** Бо айтырыглар талазы-биле биске дуза чедирерин, ылангыя фронтуга өлген эки-турачыларның дөргүл-төреллеринден, эш-өөрүнден улуу-биле дилеп турар бис. Оларның дугайында медээлерден аңгыда биске өлген дайынчыларның фото-чуруктары кончуг херегледдинип турар.

Эки-турачылар дугайында материалдар чыгжырынга дузалажыры-биле бистиң музейниң дирекция чери моон мурнунда элээн хөй эки-турачыларга дилег кылган. Олардан эштер К. Чамзырын, Н. Лопсаң олар хөй чугула медээлерни берип, музейге эки дузалашкан.

Бо талазы-биле чогуур дуза көргүстүнгениниң соонда Ровно хоорайның болгаш Тываның чурт-шинчилел музейлеринге солун материалдар чыгдынып, эки делгелге организастаттынган турар болгаш ынчан музейлерниң көрүкчүлери эки-турачыларның дугайында хөйнү билип ап болур. Ол материалдарга үндезилеттинип, уран чечен эки чогаалдар-даа төрүттүнүп тыптыр, төөгү эртеминге база чугула салыышкын кирер.

Е. МЫНДРИМАА.
Тываның чурт-шинчилел музейиниң эртем ажылдакчызы.

ХУУЧУЛАР МУРНУНГА ОТЧЁТ

Чоокта чаа Таңды районнуң Балгазын сельпозунуң хуучулар хуралы болуп эрткен. Аңаа сельпо даргазы эш Дорофеев 1962 чылда сельпонуң ажыл-чорудулгазының дугайында илеткел кылган. Эрткен чылда бараан саарылгазының планын сельпо 105,3 хуу күүсеткен. Владимировкада магазин (эргелекчизи эш Михайлова), Балгазында ажыл-агый херекселдери садар магазин (эргелекчизи эш Буков) планнарын ажыр күүсеткен. Ол ышкаш Кызыл-Арыгда магазин багай эвес түңнелдиг болган. Сельпонуң 11 садыг бүдүрүлгелериниң 5-ки чыл планын күүседип шыдааның илеткелчи демдеглээн. Нийтизиниң чемненилге чери чыл планын чедиишкиннииг күүсеткен. Повар Соколова, кухня ажылдакчылары Пяткина, Сигарева эки ажылдап турарлар.

Кодээ ажыл-агый продуктуларын белеткээриниң болгаш садып алырының онаалдазы ажыр күүсеттинген.

Чедиишкиннер-биле чергелештир четпестерни илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн. Үлетпүр, аъш-чем бараанныарынга чоннуң хүн бүрү өзүп турар негелделерин чогуур үезинде хандырбас, садып алыкчыларның чагыгларынга дыңнангыр эвес чоруктар ам-даа бар. Хүн бүрү херегледдинер чугула бараанныар безин үзүктели бергилээр турган. Дүжүт ажаап алышкынының үезинде дүс, папирос болгаш оон-даа өске бараанныар үзүктелип тургулаан. Каскалда механизация училищезинде садыгларның ажылдакчылары арыг-шеверни сагывайн, бараанныарны корум-чурум чок делгеп турар.

Столоваяларның, хлеб быжырар черлерниң ажылында улуг четпестер бар. Кылып турар аъш-чемнин болгаш хлеб кылыгларының шынары чамдыкта дыка кудулу. Балгазында № 1 столоваяның арыг-шевер байдалы чедимчелиг эвес. Ооң иштиниң кончуг соок боорга, чемненикчилер тоңнуг, бөрттүг олурулаар. Хлеб быжырар чер ам-даа механизастаттынмаан.

1962 чылда хеп даараар мастерскаяны ажытса-даа, ооң бөгүнге чедир канчаар ажылдап, кайы хире орулга берип турарын түңневээн. Гостиница, баш таарыыр чер орулга чок ажылдаан. Хуучуларның саны өспейн турар. Эрткен чылын сельпо чүгле 40 кижиниң хүлээп алган. Лаңгы комиссиялары ажыл чоруттпаан.

Кадрлар-биле ажылда улуг четпестер бары илереттинген. Кадрларның ажылдан үнер чоруу хөй. Чыл дургузунда 15 кижи халашкан. 8 кижиге сагындырыг берген. Өре-самчыгдалдар база бар. Чижээ, склад эргелекчилери Борисов, Глазырин олар хөй түңнүг самчыгдалды кылган.

Хуучулар хуралдарынга магазиннер эргелекчилери боттарының ажылының дугайын база илеткеп бергеннер. Четпестерни дарый чайладыр, садыг четкилериниң ажылын экижидер дугайында хуучулар хуралы шиитпирни үндүрген.

О. ОЮН-ООЛ.

Өөредилге болгаш күш-ажыл

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт конторазының коллективи чеди чылдың дөрткү чылының планын эки күүсеткен. АТК-ның ажылдакчылары техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле боттарынга алган социалистиг хүлээлгелериң ажыр күүсеткеннер. Чыл планындан ажыр 50 тонна чүъкту сөөрткен, 1587 муң тонна-километрни ажылдап кылган, 40 муң литр кывар чүүлдү камнап алган, сөөртүлгениң бот-үнезин чиигеткен болгаш пландан ажыр 11 муң рубльдиң орулгазын алган.

Коллективтиң эрткен чылдагы күш-ажылчы чедиишкиннери СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң база СЭКП хоорокомунуң болгаш хоорнүүскомунуң шилчиир Кызыл тукталары-биле демдеглеттинген. Бедик үнелээшкинге сорук кирген транспортчулар 1963 чылды база эки эгелээн болгаш январь, февраль айларының планын чедиишкиниг күүсеткеннер.

Коллективтиң күш-ажылчы чедиишкиннеринге коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкиниң коллективте калбарганы улуг рольду ойнаан. Ийи бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чедип алган, үш бригада ол ат дээш чедиишкинниг демисежип турар. Ам үеде коллективтиң 200 ажыг кежигүннериниң иштинде онаашкан планныг даалгазын күүсетпейн турар чаңгыс-даа кижи чок.

Автотранспорт конторазының бо чедиишкиннери администрацияның болгаш партия, профэвилел организацияларының бир эптиг, эки ажылдаанын тодаргай көргүзүп турар. Ылангыя бо херекке өөредилге-биле күш-ажылдың сырый харылзаалыг кылдыр тургусканы көскү рольду ойнап турар. Транспортчуларның мурнунда турар сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээринче коллективтиң бүгү күжүн мобилизастап, күш-ажылдың чурумун быжыглавышаан, АТК-да партия организациязы ажылдакчыларның политиктиг, экономиктиг билиин болгаш тускай мергежилин бедидеринче чугула кичээнгейни доктаамал салып келген. Бо коллективте янзы-бүрү өөредилге черлеринде заочно өөренип турарларның, аныяктарның кежээки школазында өөренип турарларның саны көвей. Ол ышкаш бот-өөредилге-биле өөренип турарларга таарымчалыг байдалды тургузуп, оларга тускай консультантыларны быжыглаан. Партия чырыдышкынының мында тургустунган ийи бөлгүмнери доктаамал ажылдап турар болгаш оларның дыңнакчыларының өөредилгеге идепкейи бедик, кичээлдер узуп турар кижилер чок.

Чижек кылдыр экономиканың эге бөлгүмүнүң ажылын таныжып көрээл. Бөлгүмде 18 дыңнакчы өөренип турар. Өөредилге коллективтиң ажыл-херээ, амыдырал-чуртталгазы-биле сырый холбаалыг, ынчангаш ону өөредилге-биле күш-ажыл мында кады чурттап, хөделип турар деп чугаалап болур. Бөлгүм социалистиг бүдүрүлгениң экономиказының үндезиннерин өөренир кылдыр тургускан программа ёзугаар өөренип турар. Өөрензе чогуур 10 темаларның безин өөренип эрткен, ооң аңгыда СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң материалдарын ханы өөренип эрткен болгаш аңаа 4 кичээлдерни ажыглаан.

Бөлгүмнүң ажылдаарынга бергелер база бар турган болбайнаан. Чижээ, дыңнакчылар дөрт-чеди, класс чедир билиглиг. Экономика үндезиннерин бир дугаар-ла өөренип эгелээн болганда, билиг-даа, чаңчылдаа оларда эвээш. Моон ужурунда пропагандистиң үлүүнге элээн хөй ажыл болгаш тывынгыр чорукту дилээри онаажып турар. Ынчалза-даа дуржулгалыг пропагандист Б. В. Лошенко кичээлдерни мергежилдиг организастап, бедик шынарлыг, ажыл-херек-биле сырый холбаалыг кылдыр эрттирип турар.

«Ажыл-агыйжы боор өөрен» деп бирги теманы өөренип турда, коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынга транспорттуң ролюн тайылбырлап тура, пропагандист тодаргай чижектерни ажыглап турган, коммунал ажыл-агый транспорту хоорайга болгаш республикага кандыг ужур-дузалыг болганын, моон соңгаар чүнү кылыр ужурлуун тодаргай чугаалаан. Транспорттуң чепсек-херекселдери-биле бистиң республиканы күрүнениң албан хандырып турарын ол демдеглевишаан, кол чүве техниканы шын ажыглаарында, ооң берип болур бүгү чүүлдерин оон алырында дээрзин онзалап демдеглээн. Ооң-биле кады ол бүдүрүлгеде бар курлавырларны тодаргай көргүзүп, эки болгаш багай чижектерни айыткаш, оларның экономиктиг саналгаларын көргүспүшаан, чедиишкиннерни канчаар быжыглаарының, четпестерни чайладырының аргаларын дыңнакчылар-биле кады тодарадып турар.

Пропагандистиң ажыглап турар аргазы — шыңгыы чугаалажыышкын дыңнакчыларның идепкейин көдүрүп, теманы ханы билип алырынга дөгүм болуп турар. Чамдыкта чидиг маргылдаалар үнүп келгилээр, ол чугаалажыышкынга чамдык дыңнакчылар чазыгны-даа кылып болур, ынчалза-даа маргылдаадан шынныг чүүл ылавыла тыптыр болгаш ол кижилерниң медерелинге эки шиңгээр. Бөлгүмнүң дыңнакчылары ам үеде коммунистиг күш-ажылдың шалыңчызы деп атты чедип алыр дээш демисежип турарлар, оларның иштинден токарь Соболев биле дарган Мальцев олар ол бедик атты чедип апканнар. Ол дыңнакчылар кичээлдерге идепкейлиг киржип, конторанын ажыл-чорудулгазынга чугула ужур-дузалыг айтырыгларны удаа-дараа көдүрүп үндүрүп турар. Ынчаарга, слесарь коммунист Сенников ындыг эвес турган. Кудумчу чурумун хажыткан дээш ооң чолаачы правазын хавыргаш, слесарьладып каанының чоптүүн ол хүлээп көөр хоннү чок болуп, ажыл-херекке-даа, өөредилгеге-даа салгаартап турган.

Эш Лошенко, пропагандист ажылынга мергежилдиг болганы-биле, кижи бүрүзү-биле түс бүрү ажылдап билир. Харын моон ужурунда ол слесарь Сенниковту база-ла кичээнгейден үндүрбээн. Ынчангаш ол кичээл бүрүзүнде-ле ону беседаже хаара тудуп, бодунуң бодалын чугаалаар кылдыр ону барык-ла албадапкан. Ам Сенников бодунуң частырыын билип ап, бөлгүмнүң идепкейлиг киржикчизи болу берген.

Борис Васильевич 33 чыл иштинде партияның хүрээлеңинге туруп келген. Хөй чылдар дургузунда кылып келгени ажыл-агыйжы болгаш партийжи ажыл-херээ пропагандистиң мергежилин шиңгээдип алырынга, кижилерни кижизидип, оларның сеткил-сагыжынче ханылап кирериңге, оларга дузалаарынга болгаш өөредиринге ону чаңчыктырып каан.

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зында өөредилге-биле күш-ажылды сырый холбаштыр тургускан чорук база дуржулгалыг пропагандист Б. В. Лошенконуң мергежилдиг ажылы ук коллективтиң чедиишкиннеринге улуг салдарны чедиргени чугаажок.

А. ЛЕПЁШКИН.

БАЙ-ТАЛ ШКОЛАЗЫНДАН

Барыын-Хемчик районнуң Бай-Тал ортумак школазында методиктиг каттыжыышкыннар ажылдавайн турар. Башкылар бот-боттарының уроктарынга барып-ла олурушпайн келгеннер.

Ийи чылчылар чок өөредилге дээш демисел школаларда калбарып турар үеде мынчаар тайбың олуруп болур бе?

* * *

Бистиң школавыста уругларның кижизидилгези дээш, оларның хөй-нииттичи болгаш арыг-силиг чоруу дээш мурнакчы ада-иелер Куулар Дамба, Х. Байыс, С. Комбулдак, Х. Лама, И. Кечил, С. Чылба оларны мактавас аргажок.

Уругларының өөредилге-кижизидилгезинче сагыш салбас, школаже чалаарга келбес ада-иелер бар. Оларга ада-иелер С. Мүргү, И. Коңгу, М. Ойнуп, Х. Даржаа хамааржыр. Чижээ, эш Мургунуң оглу урок узер, бичии уругларны бастыр дээр багай чаңчылдарлыг. Оон өске үстүнде адааныс ада-иелерниң оолдары улуг кижилерниң сөстомаан тооп, херекке албас.

Уругларынарны төлептиг кижилер кылдыр кижизидеринге киржип, аңаа сагыш салыр өйү келбээн бе, эргим ада-иелер?

М. ХЕРТЕК.

ДЫҢНАЛБАСТААН

Өвүр районнуң харылзаа конторазының радиотехниги эш Белоглазов ак-сеткилдиг эвес ажылдап турар. Оон харысаалга чок ажылының түңнелинде «Коммунизмче орук» колхозтуң колхозчуларының бажыңнарында радиолар дыңналбас, сымыраныып чугаалап турар, а чамдык бажыңнарда шуут ыттавастаан.

Харылзаа конторазында 600 ватт күштүг радиоузел бар. Ол аппаратының чогуур механизмнерин четче ажылдадып, бажыңнарга радионуң дыңналырын экижидери колхозчулар негеп турар.

К. ДАШ-ООЛ.



Бо чылын Улуг-Хем ыяш ажыл-агый чери дыка хөй чаа техниканы болгаш материалдарны алган. Оларның аразында «Найырал» деп 60 хирээлер, «ТЛ-4» деп 2 лебедкалар, 6 автоприцептер, 10 муң метр ажыг тросстар бар.

Чоокта чаа механизаторлар Л. Носов, М. Потылицын, И. Балашов, Н. Дьяченко болгаш өскелер-даа Сизимче болгаш Сыстыг-Хемче, «ТДТ» деп 5 тракторларны чедирип чорупкан.

ЧУРУКТА: И. Балашов, Н. Дьяченко болгаш механик П. Коногоров олар Кызылдан чоруптарының мурнунда.

Фотозу Г. СИРОТИННИН.

ТЕЛЕГРАФ дамчыдып, дыңнадып, медээлеп тур

Болдунар улуг аргалар

ЛОНДОН. (СЭТА). Сөөлгү үеде англи ажыл-херекчи бөлүктер социалистиг чурттар-биле садыглажылганы калбартырын хээш туржуп турар апарган. Социализм чурттары-биле, бирги ээлгезе Совет Эвилели-биле садыг харылзаалары улуг болдунар аргаларлыг болуп турар деп хөй-хөй ажыл-херекчи кижилер санап турарлар.

Англи үлетпүр ээзи, Лондоннуң садыг палатазының орус секциязының даргазы Б. Скоттуң «Дейли уоркер» солуннуң корреспондентизинге чугаалаан чугаазы бо талазы-биле көргүзүглүг болуп турар. ССРЭ-биле садыглажылганы калбартыр дугайында идеяның нептерел турарын Скотт айыткан.

Англия нефть продуктуларын болгаш өске-даа хөй-хөй бараанналарны Совет Эвилелинден садып ап болур ийик деп Скотт демдеглээн. ССРЭ стерлинг акшаны алган турарының орукгарын дилеп тывар херек. Ол чорук англи бараанналарны кирр сөөртүрүн көвүдедирипиниң аргазын Совет Эвилелинге бээр ийик деп, Скотт бодап турар.

Бир эвес Чөөн чүк биле Барыын чүктүн аразынга садыглажылга күштүг илдиги албас болза, англы үеде долу күчүзү-биле ажылдавайн турар Англияда хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелеринге бергедээшкинни болдурар апаар деп, Скотт чугаалаан. Социалистиг чурттар-биле садыг харылзааларын янзы-бүрү сылдаг-биле кызыгаарлаар чорукту ол база-ла бурууштапкан.

Удурланыышкын

БЕРЛИН. (СЭТА). ССРЭ-ниң ГДР-де элчин чериниң консуль килдизиниң эргелекчизи В. М. Малинкин март 7-де барыын-берлин сенатка чораан болгаш бо чылдың марттың 5-тен 6-же дүнезинде совет төлээлекчи чериниң Барыын Берлинде бажыңынга чазылдырыышкын-биле холбаштыр өнчүк-чөңгээге шиитпирлиг удурланыышкынны Германияда дээди комиссар ССРЭ-ниң ГДР-де элчини П. А. Абрасимовтуң өмүнээзинден кылган.

Барыын-берлин эрге-чагыргалар кемниг идегеттерни дилеп тывар, оларга шыңгыы кеземчени көргүзер болгаш моон соңгаар ындыг янзы эргежок чүүлга хемчеглерни алыр дээрзинге идегелин В. М. Малинкин илергейлээн.

Үндүр шөлүүр

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Хостуг Куба-биле сагыш-сеткил каттыштырып турар куба ызыгуурлуг американнарны Каттышкан Штаттарның эрге-чагыргалары ажыы-биле истеп-сүрүп турар.

Чаа Куба-биле сагыш-сеткил каттыштырып турар деп каразыткан, куба ызыгуурлуг ийи чүс американнарны чоокку эрткен хүннерде иммиграция эрге-чагыргалары кыйгыртып эккелгеш, байысааган деп, «Даштыкы ызыгуурлуг американнарга дузаламчы көргүзер талазы-биле америк комиссия» медеглээн. Америк хамаатызы болуп турар кубаларга шак ындыг «кем-буруу» дээш хамаатызы болур эргезин казыыры-биле, америк хамаатызы болбайн турар ындыг кубаларны АКШ-тан үндүр шөлүүрү-биле кыжанып турар.

Рейнде полицейжи үүлгедиг

БОНН. (СЭТА). Барыын Германияда Соңгу Рейн-Вестфалияның полициязы «почта көге-бугазы» деп шоодуп адаан хемчегни чорудкан. ДПА агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, ол хемчег «ГКП-ның чажыт ажылынга чедиишкинниг согуугну таварыштырган». Ол черниң иштики херектер министри Вейерниң парлалганың төлээлекчилеринге дыңнатканы болза, полицейжи хемчегни ГФР-ге чажыт литератураны тарадыр талазы-биле аппаратка удур угландырган. Полиция 13 «сезиктиг» хамаатыларны тудуп хоругдаан. Эсеңге болгаш Бохумга 25 бажыңнарны үжээн.

«Почта көге-бугазы» дээр полицейжи үүлгедиг болза Барыын Германияга чорудар деп турар тайбың дээш паска походтарының киржикчилеринге удур дерзи үүлгедиглерниң бир янзы шенелдези, шылгалдазы болур. Ам бо үеде ГФР-де ол походтарга белеткелди идепкейлиг чорудуп турар.

СИРИЯДА ШЕРИГ ЭРГИЛДЕЗИ

ЛОНДОН. (СЭТА). Дамаск хоорайның радиозунуң дамчыдылгазын барымдаалааш, Рейтер агентилелиниң дыңнадып турары болза, март 8-те Сирияның шериг чуртта эрге-чагырганы ажелеп алган. Бүгү чуртта комендант шагын тургускан. Бүгү кызыгаарлар, порттар болгаш аэродромнар хагдынган.

* * *

ПАРИЖ. (СЭТА). Франс Пресс агентилелиниң корреспондентизиниң Бейруттан дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Дамаскыда шериг эргилдези болган. Ол черниң-биле 6 шак 45 минута хире турда Дамаскының радиозунуң дыңнатканы: «Революстуг командылалдың национал чөвүлели» эрге-чагырганы болгунун холунга алган.

* * *

КАИР. (СЭТА). Дамаскының радиозунуң дамчыдылгазын барымдаалааш, МЕН агентилелиниң дамчыдып турары-биле алырга, «Сирияның революстуг командылалының национал чөвүлели» чуртта хоойлу болгаш күүсеткчи эрге-чагырганы болгунга бүрүнү-биле хүлээп алган.

Сирияның бүгү девискээринде байдалды контрольдап турарының дугайын «Сирияның революстуг командылалының национал чөвүлели» «ирак революцияның национал чөвүлелинге» дыңнаткан дээрзи Багдадтан келген дыңнадыгларда бижиилип турар.

* * *

КАИР. (СЭТА). «Сирияның революстуг командылалының национал чөвүлелиниң» медеглелин Сирияның радиозу дамчыткан. Сирия моон соңгаар «чааскаанзыраан байдалга чурттавас», «ынчангаш арабизминиң болгаш чангыс эптиң туггу» бедик-биле кө тургуп турар деп ол медеглелде чугаалаан.

Күрүне эргилдезин чепсектиг күштер болгаш араб чангыс эпке бүзүрелдиг чамдык хамааты кижилер боттандырган дээрзин медеглелде демдеглеп турар. Медеглелде айтып турары болза армия шериг ёзу-чуруумун тургузарын болуннун сорулгазы кылдыр салбайн турар.

Сирия улустар аразының бүгү керээлерин сагыыр, КНО-нуң Уставын, Бандунгтуң принциптерин хүндүлеп көөр, позитивтиг нейтралитеттиң политиказын барымдаалаар болгаш деп эргеге үндезилээш бүгү чурттар-биле кады ажылдажылганы чорудар деп «революстуг командылалдың национал чөвүлели» медеглээн.

* * *

КАИР. (СЭТА). КАР-ның национал удуртулга министри Абдель Кадер Хатемниң медеглээни болза, Сирияга удур дашкаартан кандыг-даа агрессияны КАР-га база удур агрессия кылдыр көөр апаар. Каттышкан Араб Республика Сирияда революцияны бодунуң бүгү курлавырлары-биле деткиир дээрзин ол чугаалаан. Хатемниң демдеглээни болза, Каттышкан Араб Республиканың чепсектиг күштери дайынчы белен байдалга турар болгаш сирий улусту деткииринге бүрүн белен.

Ирактың дээди командылалының дыңнадыы

ПАРИЖ. (СЭТА). Багдадтың радиозунуң дыңнатканы-биле алырга, Ирактың дээди командылалы дыңнадыгны парлап үндүрген. «Дашкаартан сирий революцияга айыылдыг» барымдаалааш ирак шеригни дайынчы белен байдалга тургусканын ол дыңнадыгда чугаалап турар дээрзин Франс Пресс агентилелиниң корреспондентизи Багдадтан дамчыткан. «Акы-дуңма Сирияның революциязынга кандыг-бир халдаашкын болур бердими таварылгада киржиринге белен турар» деп дужаалды Ирактың шериглериниң кезектеринге берген.

Республиканың 18-ки кышкы спартакиадазы



Дыштаныр хүнде республиканың 18-ки кышкы спартакиадазы эгелээн. Хүндүскүнүн 11 шакта Кызылдың күш-культура бажыңының чаңынга спартакиаданың ажыдыышкыны болган. Спартакиаданың кол судьязы П. Горбунов киржикчилерниң чыскаалыпканының рапорттаан соонда, СЭКП-ниң Тыва обкомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи ээш Ю. Л. Аранчын спортчуларга байыр чедирбишаан, оларның чедиишкиннерниң болурун кузээн. Эрткен чылгы спартакиаданың тиилекчизи—«Буревестник» ниитилелиниң төлээлекчилери Скурихина болгаш Непомнящий олар Совет Эвилелиниң гимнизин күүседип турда тукту көдүргеннер.

Мурнунда чылдарда эртип турган спартакиадаларга бодаарга бо спартакиадада элээн өскерилгелерниң болганын баш удур чугаалап каалы. Чүл дизе, эрткен чылдарда районнар өмүнээзинден кээп турган командалар бо удаада чаңгыс «Урожай» ниитилелиниң шилиндек командазы болуп киришкен. Ол ышкаш «Тыва кобальт» комбинаттың спортчулары «Спартак» ниитилелиниң спортчу алдарын камгалап киришкен. База бир чаа чүве болза спорт ниитилелдериниң бирээзинден-не ийи команданы спартакиага киириштирип, ниити түңнелди ол ийи команданың көргүскен түңнелдерин барымдаалап үндүрген болур.

Спартакиаданың баштайгы хүнүнде хаак оруунга эр улустуң 4×10 км, херээженнерниң 4×5 км дистанциязынга эстафета чарыжы чидиг демиселге эрткен. Хүн бүргег. Хаак оруу база дески эвес (чамдык черлерниң хары даш дег доштагы берген, чамдык черлерниң элезин дег куттулуп чыдар) болганда киржикчилерниң техниктиг көргүзүглери чавыс болур боор деп анаа тургаыннарның барык шуптузу, харынга дуржулгалыг хаакчылар безин бадыткап турган. Агаар сооксумаар турда баштай үнген кижилер, азы сөөлгү этаптарда үнген-даа кижилер бергедээшкиннерге таваржып болур турган. (Сөөлгү этаптың хаакчылары үнүп турда хар элуп чыткан). Ынчангаш хаакты шын үзепчаап алган кижилерниң чедиишкинниг болур турганы чугаажок.

Баштайгы этапты 9 киржикчизи стартка турупкан. Судья команданы берипгери-биле чидиг демисел эгелээн. Хаакчылар кол орукту ээлеп алыр дээш бар-ла күженишкинниң үндүрүп чоруптары-биле каш-ла секундалар эрткенде мурнуче хераанде «2» дугаарлыг хаакчы үне халый берген. Ол болза биатлонта республиканың эрткен чылгы чемпиону, ам «Динамо» ниитилелиниң ийиги командазының киржикчизи В. Бабушкин болган. Оон соонда база-ла динамонуң бирги командазының хаакчызы бирги разрядчы Сосков. 30 минута эртип чорда бирги этаптың хаакчылары финишке чоокшулап келгеннер. Мурнунда Сосков чоруп олур. Ол мурнап келгеш, эстафетаны Якунинге дамчыткан. А мурнап үнген Бабушкин үш дугаарында келгеш, шаалда чемпион чораан Э. Чокеунга дамчыткан.

Ийиги этапта 30 км-ге эрткен чылгы чемпион А. Глухов («Спартак—1») дөрт дугаарында маннап үнгеш, мурнунда чораан дөрт хаакчыны эрткеш бир дугаарында маннап кээп, эстафетаны бирги разрядчы Шедогубовка дамчыткан. Шедогубовтуң соон дарый маннап үнген бирги разрядчы Денисов («Динамо—1») дыка шыырак хаакчы болгай. Ынчангаш ону эртип кээр боор деп ылангыя динамочулар кордап турган. Ындыг чүве кайда боор, Шедогубов четтирбейн келгеш Цветковка дамчыдарга, ол каранайнып-ла үнген. Ол база-ла кымга-даа четтирбейн келгеш бир дугаарында дооскан. «Спартак» ниитилелиниң бирги командазы эстафетаны 2 шак 18 мин. 56 секундада дооскан. Ийиги черни «Динамонуң» бирги, үшкүзүн «Динамонуң» ийиги командазы алган. «Спартактың» ийиги командазы алдыгы черни алган.

Түңнелди ийи командаларның көргүзүү-биле алырга мындыг: бирги черде «Динамо», ийигизинде «Спартак», үшкүзүнде—«Урожай». Эстафетаның эрткен чылгы тиилекчизи «Буревестниктиң» командазы дөрткү черни алган. 10 км-ни эң дүрген эрткен спортчулар болза: 1. Сосков —33 мин. 48 секунда, 2. Глухов—34 мин. 05 секунда. 3. Непомнящий —34 мин. 13 секунда.

Херээженнерниң эстафетазынга бирги черни «Спартак» ниитилелиниң бирги командазы тиилээн. Ол команданың хаакчылары Татьяна Потылицына, Галина Михайлова, Валентина Самдын, Валентина Приймак олар эстафетаны 1 шак 41 мин. 45 секундада дооскан. Ийиги черни «Буревестник», үшкүзүн «Урожай» ниитилелиниң кыстары алган. 5 километрге уруглардан дээре көргүзүгнү «Буревестник» ниитилелиниң хаакчызы Молодых көргүскен. Оон шагы 20 мин. 04 секунда. Бирги разрядчы Эльвира Чооду («Урожай») дистанцияны 20 мин. 18 секундада эрткеш, ийиги түңнелди көргүскен.

ЧУРУКТА: херээженнерниң 4×5 км-ге эстафетазының тиилекчизи «Спартак» ниитилелиниң бирги командазының киржикчилери Г. Михайлова, Т. Потылицына, В. Самдын болгаш В. Приймак.

А. АИР.
фото авторнуу.

ДОШ ОРУУНГА ЧАРЫШ

Эрткен дыштаныр хүнде хүндүскүнүн бир шак турда республиканың XVIII кышкы спартакиадазының коньки талазы-биле маргылдаазы эгелээн.

Чарлакчы судья херээженнерниң 500 метрге чарыжын эгелээрин маргылдааның киржикчилеринге болгаш көрүкчүлерге чарлапкан соонда, ол дистанцияның киржикчи бүрүзү доштуң белеткел оруун ээлепкен.

— Мындаа чоокта чаа болуп эрткен «Спартак» эки-тура ниитилелиниң болгаш профэвилелдерниң V кышкы республика спартакиадаларынга Г. Соколова («Буревестник»), А. Есарева («Спартак») шоолуг-даа эвес каш-ла секунда озалдап кээп турду, бо удаада Галя канчаар-ла бирги—деп көрүкчүлерниң хөй кезии Соколованың талазынга «аарып» турганнар.

Ол черле чоп, чүге дээрге шала кошкаан хей-аът киирип, оон тура-соруун күштелдирери спортта көрүкчүлерниң бир база онза сонуургалы болур.

«Старт»-даа эгелээн.

—Темпини дүргедет, секунда ойнап аптар сен—деп көрүкчүлерниң Галяны деткип турганы дуза болбаан. Ол бо дистанцияны 59 секундада эрткеш, ийиги черни ээлээн. А. Есарева 58,2 секундада маннааш, бирги черни бо удаада база чаалап алган.

Уруглардан ол-ла дистанцияга Горбунова («Спартак») тиилээн. А оон дараазын Чащухина («Динамо»), Балчый («Буревестник») олар ээлегилээннер. Оолдардан Варфоломеев («Спартак») эң эки түңнелди көргүскен.

Эр улустуң бо дистанцияга чарыжы көрүкчүлерниң сонуургалын болдурган. 1958 чылда буревестникчи Г. Чащухинниң 46,6 секундада тургускан рекордун элээн каш чылдарның иштинде кым-даа чедип шыдавайн турган. Бо удаада ийиги разрядчы Юрий Табуев («Спартак») 45 секундада маннааш, рекордту 1,6 секунда мурнаткаш, бирги черни кымга-даа бербээн. Ю. Сухов («Спартак»), Г. Чащухин («Буревестник») олар база-ла эки түңнелди көргүзүп, ийиги, үшкү черлерни дараалаштыр алганнар.

Херээженнерниң 1500 метр дистанциязынга Г. Соколова биле Л. Есарева оларның аразынга демисел база чидиг эрткен. Маңаа эрткен чылын республика чемпионун эрткеш, Соколова тиилекчи болган. Ол 3 минута 13,5 секундада маннаан. Оон Есарева 2 ажыг-ла секунда четпейн ийиги черге келген.

Оолдарның 3000 метр чарыжынга база-ла «Спартак» эки-тура ниитилелиниң төлээлекчизи Баранов кымга-даа четтирбээн. Урожайжы Ооржак ийиги черни, спартакчы Варфоломеев үшкү черни алгылааннар.

5000 метрге эр улустуң маргылдаазынга Ю. Табуевти В. Мельников 15 секунда мурнап маңнап үнген. Кажан дош оруун ийи дескинери артканда Табуев Мельниковту четкеш эрте берген, ынчалза-даа ол кол рольду ойнап шыдаваан. Сөөлгү дескинигге күжүн каанап чораан Мельников бодунуң чаңгыс командачы эжин ыыртыр четкеш, баштай-ла дистанцияны дооскан. Ындыг болзада Табуев оон соон улаштыр келгеш, бо орукту 9 минута 19 секундада дооскаш, бирги черни алган. Ол болза 1958 чылда тургустунган рекордтан чүгле 08,6 секунда кудуу түңнел-дир. Ынчангаш В. Мельников ийиги черни, Ю. Сухов үшкү черни ээлээн. Чаңгыс командада спартакчылар бирги үш черни кымга-даа алыспааннар.

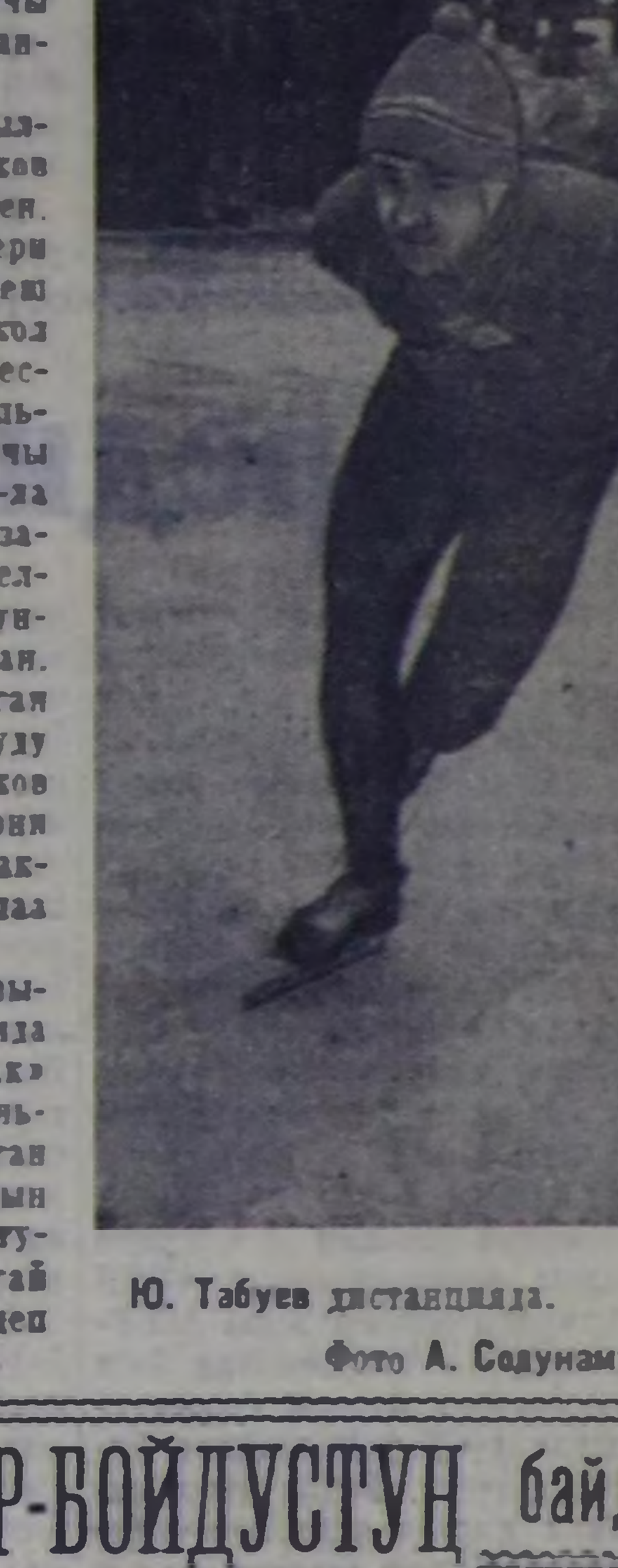

Ю. Табуев дистанцияда.
Фото А. Содунамны.

Мынчангаш коньки маргылдаазының бирги хүнүнде ниити команда аайы-биле бирги черни «Спартак» спорт эки-тура ниитилелиниң конькичилери быжыы-биле чаалап алган болгаш түс-түс дистанцияларның бирги чери база оларны болуп турар. Ынчангаш эки белеткел багай эвес түңнелди көргүзүп турар деп чүве тодаргай.

К. АЛЕКСЕЕВ.

ИНДИЙ КӨДЭЭНИҢ БЕРГЕ ОРУУ

СҮТ ФЕРМАЗЫНДА

Изиг чериң саарып турган чүве дег, кедергей суттуг чаашкының арай боорда булгап эртпишаан. Бомбейниң автотранспорт компаниязының «Остин» дээр чиик-каразы, хоорай кыдыында элээн каш чылдар мурнунда тургускан күрүнениң мал ажылдыг фермазынче бисти алгаш кел чор. Демги машинаның иштинге олурган журналистер шала муңгаргай хевирлиг, ол-бо хажызынче көргүлээр мындыг: «Мындыг чүдергей хүн чүнү көөр боор?». Ынчалзажок он беш хире-ле минута эрткен соонда, бистиң хөглүг эвес байдалывысты эскерип каан чүве дег, суттуг чаашкын автомашинаның шилдериниче догдурадыр соктаарын соксап кагды, оон ам элээн каш минуталар эрткенде чаашкын көңгүс аскан мындыг. Агжок дыгый, сут дег ак булуттар Аравий далайының эриктериндең кургаг черже ханылап, эштип чоруп турлар, кайгамчык каас-чараш бойдус: изиг чериниң үнүштериниң чиңгир-ногаан хевизи-биле барык-ла шупту бодуң бүргеттинип алган, бедик эвес шаттар хенертен бистиң караавыска көстү берди. Ол шаттарның бирээзиниң эдээнде шала шөйбелдир, бедик эвес ак бажыңнар шевергиин сүргей, дистинчип алган турганын эскерип кагдывыс.

— Чүү бажыңнар боор бо?—деп, ол черни эки билир, бисти сөөртүп чораан чолаачыдан айтырдывыс.

— Кай, билбейн чор силер бе? Бо дээрге бистиң сонуургап турарывыс мал ажылдыг ферманың секцияларының бирээзи-дир. Буйвол дээр инектерге дывааажаң ораны дег чер боор.

Ферманың баштаар чери даштыкы кижилерни чаңгыс удаа эвес уткуп, чаңчыгып калган хире болду. Ынчалзажок совет аалчыларның чедип келгенинге олар онза-ла өөрээн. Фермада ажылдап турар зоотехниктер, мал эмчилери болгаш өске-даа тускай эртемниглер совет малчыннарның, ылаңгыя Совет Чөөн чүктүң малчыннарының чедиишкиннериниң улуу-биле сонуурган турарлар. Олар чогаал аймаа кичээнгейлиг хайгаарап, номчуп турар, ынчалзажок ол кайын четчир ийик. Индий малчыннар Совет Эвилелинче тускай аян-чорукту кылырын күзеп турарлар.

Ферманы көөрүвүске черле дыка солун болду. Малдарны тургузары-биле делгем болгаш таарымчалыг кажааларны тудуп каан. Ажыл-агыйның девискээри делгем болганда, янзы-бүрү мал чемнери база-ла элбек болуп турар. Ук ферма болза буйвол дээр инектерниң бедик продуктулуг үкезазын өстүреринге тускайжып турар, ол инектерниң сүдүнде үс оотумаа-биле 7,7 хуу болуп турар. Элбек сүттү ол-ла черинге болбаазырадып турар фермада сут заводу барык-ла дүн-хүн чок ажылдап турар. Күрүнениң мал ажылының фермазының демдээн чуруп каан ак-көк өңнүг автоцистерннер эртениң-не Бомбейниң ыржым, ам-даа удумзураан кудумчулары-биле маңнажып турар. Бир-ийи шак эрткен соонда, хоорайның янзы-бүрү кезектеринде туруп турар садыг четкилеринче сава-саңгазын туткан кижилер шуужуп эгелээр.

Бомбейниң ышкаш ындыг фермалар Индияда хөй эвес. Ынчалзажок келир үеде чаа амыдыралдың ол аныяк өзүмү ол болур дээрзин эскербейн барып болбас. Тургузукчу ажылдың ужу-кыдыы чок крайы мурнунда туруп турар. Колониализм үелеринден чуртка чаржынчыг салгал арткан. Мыйыстыг бода малдың ниити саныының (200 миллион ажыг) үштүң бир кезээнден бичии-ле хөйү анаа инектер болгаш буйвол дээр инектер болуп турар, үштүң база бир кезээн тыртар күш кылдыр ажыглап турар. Оон арткан малдар—ол дээрге кыраан чилчин үзүлген болгаш ажаалга-тежээлге чок малдар-дыр, индуит шажын ол малдарны өлүрерин шыңгыы хоругдаан. Ээн салыпкан «ыдыктыг инектер» ындында-ла чедишпес болуп турар индий одар-белчирлерниң оът-сигезин курутгадып, чүгле көдээ черлерде эвес, харын чурттуң улуг-улуг хоорайларында безин эндерлип кээп турар. Чурттуң найысылалы—Делиге безин караңнадыр маңнажып чоруп турган автомобильдер инектерниң кудумчудан эртерин манап, элээн каш минуталарда хенертен доктаап туруптарын көрген мен.

Англияның хөй чүс чылдарда колониалдыг ажелелиниң түңнелинде Индия мал ажылының продуктулуунуң талазы-биле делегейге сөөлгү черлерниң бирээзин ээлеп турар. Индияга чылда ортумак саалда анаа инектен 180—230 килограмм, буйвол дээр инектен 350—700 кг болуп турар. Индияда суттуг мал Барыын Европаныындан ийи катап хөй хирезинде-ле сүттү болгаш сүт продуктуларын Индия беш катап эвээшти бүдүрүп турар.

КАНДААШКЫН-ДАА, ҮЕРЛЭЭШКИН-ДАА...

Иштинде бистиң олуруп алгаш аян-чорук кылып чораанывыс, «Айр Индия» компанияның эргижирей берген дөрт хүртүлүг самолёду Хайдарабад аэродромунга кээп хонупту. Хайдарабад штат Индостанның төп районнарының мурнуу талазында туруп турар. Бедик дагларлыг Хайдарабадка далайның шыксымаар тыныжы шоолуг-ла эскертинмес. Изиг хүнге өртендир чиртипкен куу-сарыг өңнүг чер кырында мыйа-хаая теңниг чадаң үнүштер чыткылаар. Дойдан кылган, бустугулай бергилээн херимнер артында тараачыннарның база-ла дойдан кылган чаржынчыг казанак бажыңнары чаштына бергилээн тургулаар. Хөй-хөй он километрни эрттир хагарга-даа сүг кадагалалдыг чаңгыс-даа черлер таварышпайн баргылаар. Чылда дүжер өл-шыктарның санының талазы-биле ол штат Индияда сөөлгү черлерниң бирээзин ээлеп, ында болбаазырадып турар черлерниң чүгле 6,8 хуузун суггарып турар.

Кандаашкын дээрге Индияга патла чаңчыл болган чүүл-дүр. Анаа удур демиселдиң кара чаңгыс чепсээ— кандаачал черлерни суггарары болур. Ынчалза-даа хамаарышпас чоруктуң баштайгы чылдарында суггаттыг черлерниң ниити шөлү доңгуп-ле 20 миллион гектар четкен, ол болза болбаазырадып турар бүгү шөлдүң чүгле 15 хуузу-дур. Ынчангаш индий тараачыннарның колдуг хөй нуруузу аштаңгы амыдырал-биле чурттап турар. Чоннуң ядыыругеңги чоруунуң халаптыын англичаннар херекке албайн турганнар.

Англичаннарның тергиидеп турганының үезинде Индияның эрте-бурунгу суггарылга системазы мырыңай сандан үнген. Ол чорук болза индий көдээге кандаашкынның болгаш үерлээшкинниң аар-берге ядаралтургелдери таварыштырып турарының чылдагааннарының бирээзи-дир. Далайдан хадый бээр шуурганнар үезинде сут дээрге довурак-доозун-биле болгаш даш-душ-биле холушпушаан, кедергей улуг дүргектер болуп алгаш бодунуң оруунга таварышкан бүгү-ле чүвени үреп, сугже кийрбишаан. Индостанның оргулаштарын дуй алы бээр. Муң-муң акр үнүш-дүжүткүр черлерни сут аптар. Үер алган черлерде дөңнер кырында тараачыннар бажыңнары, суг адааның дажынга буза үстүрген корабльдерниң чагылары дег, муңгаранчыг апарган тургулаар. Сут алган участоктарның ээлеринге — ядыыларга аштап өлүрүнүң айыылы кыжанып турар. Бихарда Дамодар хемге болгаш Барыын Бенгалияга чоокта болган үер үезинде 580 муң гектар чериң дүжүдү узуткаттынган, 271 муң бажыңнар бузулган. Индия чыл бүрүзүнде-ле үерлээшкинден 2—3 миллион тонна тарааны оскунуп турар. Ынчаарга далайдан хадыыр шуурганнар эрте бээрге хемнер сыгап каар болгаш кааң хүннер эгелээр. Суг ховуларга четпес апаар, чаа үнүп кел чыткан тарааа сыптарын кааң хүн кадыр чип каап-тар.

Үерлээшкин-биле болгаш кандаашкын-биле демисел эрги суггарылга четкилериниң үндезинни-биле чаарты тургузарын болгаш чаа суггарылга системаларын калба-биле тургузарын негеп турар. Ол ажыл амгы үеде чурттуң кол национал сорулгаларының бирээзи болуп турар.

Хамаарышпас чоруктуң чылдарында индий көдээ бодунуң суггарылга системазын элээн быжыглаан болгаш калбарткан. Бирги болгаш ийиги беш чылдар планнарының үезинде 30 ажыг чаа суг шыгжавырлаарын тургускан. Индияның үшкү беш чыл планында 28 чаа сут шыгжавырларын тургузары төлевилээн, ол болза 9 миллион ажыг гектар черниң суггарарының аргазын берип турар.

ЧЕР БОЛГАШ КИЖИЛЕР

Индияга хонук бүрүзүнде 22 муң уруглар төрүттүнүп турар. Чоннуң чыл бүрүде немелде өзүлдези 8 миллион кижи болуп турар. 1965 чылда чурттуң чону 480 миллион кижи чедер деп, индий экономистер бодап турар. Чаңгыс кижиге херектеттинер тараа эң-не эвээш дээрге 230 кг дижик дээш алырга безин бүгү чоннуң хандырарынга бети дээрге-ле 110 миллион тонна тараа негеттинер-дир. Ынчаарга амгы үеде индий көдээ кайы хире-даа күженишкин үндүрерге 75 миллион тоннадан хөй тарааны бээр шинээ чок болуп турар. Индия чыл бүрүде миллион-миллион тонна тарааны дашкаартан кирр сөөртүп, индустриализацияның херекледдеринге эргежок чугула болуп турар даштыкы саазын акшаны аңаа чарыгдап турар.

Аъш-чем аймааның аажок чедишпейн турарының кол чылдагааннарының бирээзи болза көдээ ажыл-агыйның экономиказының хожудаңгай байдалы, көдээде помещиктерниң болгаш хуучу садыгжыларның каратуразында меңнип турар чоруу болур.

Хамаарышпас чорукту чаалап алганының соонда Индияның чазаа чер реформазын чорударынче кирипкен. Доктааткан хемчээлден арткан помещик черни өртээн бээри-биле хавырып ап турар болгаш рынокка ортумак өртек ёзугаар тараачыннарга садып турар. 1960 чылда чер реформазы Индияда болбаазырадып турар чериниң 43 хуузун хаара тудкан турган. Чер колдуунда-ла индий көдээниң кулак кезээниң холунда кирген.

Чер реформалары помещиктерниң чер эдилелин элээн кызыгаарлаан, ынчалза-даа узуткап чок кылбаан.

Боттарының материалдыг байдалын экижидер дугайында тараачыннарның быжыг турушту негелделерин шоолуг эвес-даа болза хандырарынче чүткүвүшаан, Индияның чазаа «община хөгжүлдезиниң» дээр программаны ниити национал хемчээлге чорудуп турар. Чер ажылын чорударының мурнакчы аргаларын пропагандалаары, көдээниң культуразын бедидери, оруктар, кудуктар тудуушкуну, кооперативтер организастаарынга идиглиг болуру ол программада кирип турар.

«Община хөгжүлдезиниң» программазы индий көдээниң культуразының өзүлдезинге дөгүм идиглиг болуп турар. ынчалза-даа ол программада «социалистиг» болгу дег чүү-даа чок. «Община хөгжүлдези» социал деңэвес чорукту чайлатпаан.

Көдээниң байлары мурнуку хевээр каас-шиник даш бажыңнарда чурттавышаан турар, ынчаарга ядыы чон, ылангыя хөлезилекчилер чаржынчыг казанак бажыңнарда аргастанып турарлар.

Индий көдээ берге, харын-даа шантараазынныг орук-биле чаа амыдыралче бар чоруур. «Бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезин бектеп турар ортаакы чүс чылдарның артышкыннарын чүгле ханы аграр чаартылгалары болгаш тараачыннарның калбак шимчээшкини арылдыр шаап. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың улустарының мурнунда чидиг-биле тургустунуп турар аъш-чем аймааның айтырыын шиитпирлеп шыдаар» дээрзиниң дугайында СЭКП Программазының чүүлүнүң шынныын ол төөгүлүг орукче базым бүрүзү бадыткап турар.

ВЛАДИМИР ЛИ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага хар чагбас, барыын чүк угланыышкынныг, хат чөөрту дынзыыр хүн болур. Агаарның температуразы: даглыг районнарга 3 градус чылыгдан 2 градус чедир соок, өске районнарга 8—13, Кызылга 7—9 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Айболит эмчи» 9.40, 11.40, «Чүрек база катап сөгл берген» 1.40, «Капитан Лоянның дужу» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Четкер дузаа» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Төрээн чуртундан ыраакта» 2.30, «Коллеги» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ол чорук чазып болган» 3.15, «Мээн ынаам» 5.15, 9.15, «Чүгле статуялар ыытташпас» 7.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчызының 35-24. пропаганда килдизиниң 23—54. харыысалгалыг секретарының 23-35. көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38. партийжи амыдырал килдизиниң 37-13. иштики информация килдизиниң 20-60. чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 21-47. харыысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00279. Чагыг № 126. Культура министерствозунуң типографиязы.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 13 СРЕДА № 61 (5465).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Хөй-ниитичи эгелээшкинни улам калбартыр

Демир-дес чыыш сайгарар конторазының начальниги, коммунист Ибрагим Исламов Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зынга бо-ла чедип келген, чамдыкта парторганизация секретары-биле, чамдыкта коммунистер, комсомолчулар ийикпе кежигүн эвестер-биле кичээнгейлиг чугаалашкан, оларга хөй-ле үнелиг сүмелерни каткан олурар. СЭКП хооркомунуң штаттан дашкаар инструктору болганда, ол бодунуң хөй-ниитичи хүлээлгезин күүседип чоруп турары ол-дур.

Эш Исламов шынап-ла хоорайда эң идепкейлиг хөй-ниитичилерниң бирээзи, масса ортузунга партийжи ажылдың мергежилдиг организакчызы. Ол чүгле хооркомнуң даалгаларын шевергин күүседип турар эвес, харын бодунуң инициативазы-биле хөй хемчеглерни организастап турар. Ону быжыглаан АТК-ның коллективи эрткен чылга чедир-ле гараж чок, берге байдалга ажылдап турганын ол көргеш, гараж тудуун дүргедедир дугайын саналдап, ону ажыглалга кииреринге чедир бүгү талазы-биле дузалашкан.

Коллективтиң бүдүрүлге, партия, профэвилел, комсомол хуралдарынга үргүлчү олуржуп, күш-ажылдың организациязын экижидер, автомашиналарны эдилээриниң хуусаазын узадыр, үзүктелиишкин чок ажылдаарын хандырар, бар аргаларны, курлавырларны чөп ажыглаар талазы-биле өртектиг сүмелерни берип, оларның боттанылгазынга бодун-биле киржип келген. Ол коллективте парторганизация ам дайынчы аргалыг, мобилизакчы күштүг, бүдүрүлгени мергежилдиг удуртуп шыдаар организация апарган. Манаа И. Исламовтуң ролю биче эвес.

СЭКП-ниң Кызыл хооркомунда ам 30 ажыг штаттан дашкаар инструкторлар, үш килдис, элээн каш комиссиялар бар. Оларның иштинден ылангыя школалар ажылынга дузалажыр штаттан дашкаар килдис (эргелекчизи В. Л. Ладанова) эң дээре ажылдап келгенин демдеглээр херек. Бо чылын ол килдистиң ажылдакчылары школаларда парторганизациялар секретарьлары-биле дуржулга солчурунуң семинарын эрттирген, өөреникчилер ортузунга коммунистиг кижизидилгени күштелдирер талазы-биле башкыларга консультацияларны чорудуп, № 1, 2, 3 школаларда, школа-интернатта бүдүрүлге өөредилгезиниң байдалын хынап, практиктиг дузаламчыны көргүскен.

Партия болгаш хөй-ниити амыдыралынга бо чаа чүүлдү нептеределириниче угландыр партияның Таңды, Чөөн-Хемчик район комитеттери база чамдык чугула хемчеглерни ап турар. Ылангыя Таңдының херээженнер ажылында хөй-ниитичи эгелээшкин сөөлгү үеде элээн калбарып, хөй янзы сонуургалчыг ажылдар организастаттынып келген. Ол ышкаш Чөөн-Хемчикте Ленин аттыг колхозтуң база Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем сүт-бараан фермазының комсомолчулары малчыннарның ажылынга дузалажыр, оларның амыдырал деңнелин экижидер талазы-биле организастыг хемчеглерни база-ла хөй-ниитичи эгелээшкин-биле боттандырып турар апарган. Мындыг эки чижектерни өске-даа черлерден тып болур.

Ындыг болза-даа партия болгаш хөй-ниити амыдыралынга, бүдүрүлгени база күрүнени эргелеп башкарарынга массаны киириштирериниң бо чаа хевири бистиң республиканың чамдык черлеринде шоолуг-ла нептереэшкин албайн турар. Чүл дизе, партия комитеттериниң, эге организацияларының хөй-ниитичи эгелээшкинге киириштирип турар активчилериниң хүрээлени ам-даа дыка кызыы. Штаттан дашкаар ажылга шилип алдынган инструкторларның, тургускулаан килдистерниң, комиссияларның хөй кезии инициатива чок ажылдап, чүгле чамдык даалгалар күүседири-биле өйлежип турар.

Партия, комсомол комитеттериниң штаттан дашкаар инструкторларының санында материалдыг байдалдарны тургузуп турар кижилер кончуг эвээш. Хөй-ниитичи эгелээшкинниң аргазы-биле солун хемчеглерни чорудуп, дээре ажылдап турар штаттан дашкаар килдистерниң, комиссияларның база тус-тус инструкторларның ажылының дуржулгазын нептередириниң, организакчы ажылга оларны мергежидип өөредириниң семинарлары кала-даа кончуг эвээш организастаттынып келген.

Ынчаарга массаның чогаадыкчы идепкейин өстүрериниң таарымчалыг хевири хөй-ниитичи эгелээшкинниң херээн чугулага албас, манаа ёзу барымдаалаашкынны болдура бээр чорук, ленинчи партияның амгы негелделери-биле канчап-даа чүүлдешпес. Хөй-ниитичи эгелээшкин кая-даа партийжи-организастыг ажылдың бирги черинге салдынган турар ужурлуг. Мынчангаш коммунизм эң-не демократтыг эгелерге үндезилеттинип тургустунар болганда, партия болгаш ниитилел амыдыралынга эге өзүм болур бо чаа чүүлдү улам калбартыры амгы чугула сорулгаларның бирээзи.

«...Бистиң амыдыралывыска хөй-ниитичи эгелээшкинниң калбарган тудум, партия-күрүне удуртулгазының деңнели улам бедиир, партия болгаш күрүне органнары улам-на ээлдек, улам-на оперативтиг ажылдаан турар ужурлуг. Бистиң хөгжүлдевистиң диалектиказы шак-ла ындыг»—деп, Н. С. Хрущевтуң чоокта чаа сонгулда мурнунуң хуралынга чугаазында берген бо айтыышкынын парторганизациялар дорт удуртулгага алза чогуур. Манаа хамаарыштыр кол чүүл хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдаар коммунистерниң, комсомолчуларның, кежигүн эвес активчилерниң саны болгаш шынар составы улам өскен, оларның иштинге бүдүрүлгениң кижилери хөй-биле хаара туттунган турары болур.

Шилип алдынган штаттан дашкаар инструкторлар, килдистер ажылдакчылары, комиссиялар кежигүннери боттарының сорулгазын ыяк билген, организакчы ажылга инициативачы болган, чаа-чаа чүүлдерни тыпкан турары хамыктың чугула. Партия болгаш ниитилел амыдыралынга чорутунар хөй-ниитичи эгелээшкин чогуур түңнелди берген турзун дээш штаттан дашкаар инструкторларның, килдистер ажылдакчыларының, комиссиялар кежигүннериниң харысалгазын бедидер, оларның ажыл-дуржулгазын калбаа-биле нептередир, организакчы ажылдың уран аргазынга семинар өөредилгелерни дамчыштыр оларны мергежидип өөредир херек.

Бо чугула ажылче парторганизациялар кичээнгейни угаттырып, аңаа партийжи удуртулганы амгызындан экижидер болза, бистиң партиявысты долгандыр хөй-хөй дээре күштер мөөңнеттинер, ынчаарда коммунистиг тургузуушкунуң ажыл-агый, политиктиг сорулгалары улам чедимишкинниг шиитпирлеттинер дээрзинге кандыг-даа чигзиниг турбас.

Хойжу бригадаларда

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозтуң Ээрбек салбырында хой малдың улуг кезии мөөңнеттинген. Колхоз баштаар чери болгаш партия организациязы Ээрбектиң хой малга таарышкан делгем одарларын чөп ажыглаап, ниитиниң мал ажылын дүрген хөгжүдеринге чугула хемчеглерни ап турар.

Ук салбырда колхозтуң 43 коданнарга үскен 15 муң ажыг хой малы хүр менди кыш ажып турар. Оон иштинде 22 коданнарда төрүүр хойларны үскен. Амгы үеде 19 коданнарда массалыг оолдаашкын эгелээн. Малчыннарның коданнарында чаа дүжүт—3500 ажыг чаш малдар менди камгалаттынып алдынган.

Малды менди кыш ажырып, ылангыя төрүүр малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырынга салбырда тургустунган хойжу бригадалар улуг ужур-дузаны чедирип турар.

Хутор деп черде дуржулгалыг малчын эш Ховалыг Биче-оол удурткан № 1 хойжу бригадада 7, Улуг-Кара-Сугда Маады Седи удурткан бригадада 5 коданнарны быжыглаан. Оларның төптеринде чаш мал хүлээп алыр чылыг кажааларны четчири-биле хандырган. Кыштагларга сигенни, суланы болгаш өске-даа мал чемнерин хөй-биле чедирип, ында 4 тракторларны быжыглаан, үргүлчү ажылдап турар.

№ 1 хойжу бригаданың төвү эки дериттинген. Хойжуларның чурттаар бажыңнарында, мал кажааларында электри чырыткызын тургускан. Чунар бажыңны ажыглалга киирген. Хлеб быжырар печканы кылып берген.

Бригадаларның кежигүннери хойларны мурнай төрээн коданнарның чаш малын хүлээп алырынга боттары дузалажып, колхозтан немелде күш негевейн ажылдаар арганы чедип алганнар.

Хендергениң малчыннары

«Улуг-Хая» совхозтуң Хендерге салбырының шээр малы чеди коданда менди болгаш хүр кыштаглап турар. Сөөлгү хүннерге чедир ниитизи-биле 750 ажыг хой төрээн, хураганы шупту бар.

Кыштагларже мал чеми сөөртүрүнге быжыглаан 2 тракторлуг звено эки ажылдап, малчыннарга мактаттырып турар.

Усть-лабинчилерниң кыйгырыынга улам соруг киирген малчыннар хүр кыштагладыышкын дээш чарышты калбартпышаан, хураган бүрүзүн эки доруктуруп өстүреринге бүзүрелдиг ажылдап турар. Салбырның бүдүрүлге планында хойдан-на 2200 грамм дүк алыры көрдүнген, а малчыннар ону 3000 грамм чедирерин хүлээнген.

Массалыг оолдаашкынның амгы үезинде малчыннарга дузалаар аныяктар звенозу база тургустунган. Чамдык коданнарже сакманщиктерни немей үнүрүп турар. Д. Дайынчы-оол, Т. Калын-оол, О. Чанчынмаа база өске-даа малчыннарның хою түлүк оолдап эгелээн.

Ногаажыларда

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң эш Допчаа удурткан огород бригадазы 60 ажыг тонна картофель үрезинин шилип, арыглап алган. Бригаданың кежигүннери 4 парниктерни арыглап аштаан, 280 тонна өдекти оон чанында сөөрткен.

Бирги сүт-бараан фермазының коллективиниң эрткен чылын иридип белеткээн 260 шанак өдээн колхозчулар кукуруза, картофель шөлдеринде дажыглап төккен. Ногаажылар парник шывыгларын дүрген септеп доозары-биле ажылдап турар.

Универсалдыг машина

Кара-Далай улус ажыл-агый чөвүлелиниң Херсонда комбайн заводу кукуруза бастырар-чарбалаар сорулгалыг «МДУ-3» маркалыг машинаны кылып үндүрүп эгелээн.

Ол универсалдыг машина кукурузаны бастырбышаан, кукуруза початкаларын болгаш тарааны чарбалаар, силоска белеткээр ажылды чорудар.

Бастырар-чарбалаар ажылга ол машинаны ажыглаары кончуг таарымчалыг. Ажыл үезинде ону бир черден өске черже шилчидип, азы ажык шанга-даа, сарай иштинге-даа ажыглаарда механизминиң дузазы-биле ол бодун хөделир.

Ажыл-херекти тодаргай, билдилии-биле удуртур

РСФСР-ниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң болгаш парткомнар секретарьларының чөвүлел хуралы

МОСКВА, март 11. (СЭТА). Россия Федерациязының делгемнери карак четпес. Оон чери Барыын чүктен Чөөн чүкке чедир он ажыг муң километр кылдыр шөйүлген. Ол чурттуң кол-кол кодээ ажыл-агый продуктуларының чарты хирезин бүдүрүп турар. Оон үлүүнге бүгү-ле ажаап ап турар тарааның, картофельдиң чартыктан хөйү, хендирниң үштүн ийизи хирези база өске-даа хөй-хөй продукция онаажып турар.

Россияның колхозтары болгаш совхозтары мал база чер ажылының продуктуларын бүдүрерин чыл бүрүде көвүдедип турар. Сөөлгү чылдар дургузунда республикага 16 миллион ажыг гектар кур болгаш куруккан чер шиңгээттинип алдынган. Ол болза Федерацияның тараажылары эрткен чылын Төрээн чуртка рекордчу санныг—2 миллиард 217 миллион пуд тарааны бээринге улуу-биле дузалаан.

Чеди чылдың бешки чылында РСФСР-ниң кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Ол сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээринге РСФСР-ниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң болгаш парткомнар секретарьларының бөгүн Кремльдиң Улуг Ордузунга ажыттынган чөвүлел хуралы тураскаадып турар.

Партия обкомнарының болгаш крайкомнарының секретарьлары, ажылчы чоннар депутаттарының область болгаш край Советтериниң күүскомнарының даргалары, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң даргалары, автономнуг республикаларның кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министрлери, область болгаш край эргелелдериниң начальниктери, областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның «Россельхозтехника» каттыжыышкыннарының даргалары чөвүлел хуралдың ажылында база киржип турар.

Колхозтар даргаларының, совхозтар директорларының, колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларының секретарьларының болуу, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болгаш эртемденнер чөвүлел хуралга чалаттырган. СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш өске-даа төп организацияларның ажылдакчылары киржип турар.

Эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, Ф. Р. Козлов, А. Н. Косыгин, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, В. И. Поляков** президиумга көступ кээрге чөвүлел хуралдың киржикчилери чылыы-биле уткааннар.

Чөвүлел хуралдың хүндүлүг президиумун эш Н. С. Хрущев баштадыр СЭКП ТК-ның Президиуму составтыг кылдыр бир үн-биле соңгаан.

Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртурун экижидериниң база кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрериниң болгаш белеткээриниң планнарын күүседир талазы-биле партия комитеттериниң болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң сорулгаларының дугайында СЭКП ТК Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозунуң даргазының бирги оралакчызы **Л. Н. ЕФРЕМОВ** илеткел кылган.

Эш Л. Н. ЕФРЕМОВТУҢ илеткели

Партияның XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери-биле, СЭКП-ниң чаа Программазы-биле сорук киирген совет улус бистиң чуртка коммунизм тургузарының улуг планын боттандырар дээш кызымаккай демисежип турар деп эш Ефремов чугаалаан.

Партияның болгаш бүгү улустуң амыдыралында шылгараңгай болуушкун болза, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму болган. Пленумга эш Н. С. Хрущевтуң илеткелинге чурттуң экономиказын хөгжүдериниң кол-кол айтырыгларының бүгү талалыг марксчи-ленинчи анализи бердингени болгаш оларны шиитпирлээриниң оруктары айыттынган, партия органнарын бүдүрүлге принцивин ёзугаар тургузарының объективтиг эргежок чугулазы илереттинген, оларның чаа организастыг структуразы ажылдап кылдынган.

В. И. Ленинниң чагыгларын эдербишаан, Коммунистиг партия болгаш оон эш Н. С. Хрущевка баштаткан Төп Комитеди сөөлгү чылдарда, ылангыя XX съездиниң соонда улус ажыл-агыйының бүгү адырларын күчүлүг көдүрериниң, эртемни болгаш культураны хөгжүдериниң, ажылчы чоннарның материалдыг чаагай чорун бедидериниң талазы-биле кайгамчык улуг организакчы болгаш политиктиг ажылды чорудкан. Сталинни чүдүүр чорукту болгаш оон уржуктарын шиитпирлии-биле узуткавышаан, партияга удур бөлүктү ажаап база ырадыр октавышаан, партия болза партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын болгаш ажыл-агыйны удуртурунуң ленинчи принцивтерин бүрүнү-биле катап тургускан, экономиканы эргелеп башкарарын сайзырангайжыдар талазы-биле улуг, ёзулуг революсчу хемчеглерни боттандырган.

СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң (1953 ч) соонда кодээ ажыл-агыйны көдүрериниче угланган улуг хемчеглер боттандыртынган деп эш Ефремов айыткан. Олар эки түңнелдерни берген. Чурттуң чамдык районнарынга агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары турза-даа эрткен чылын тарааның ниити чыылдазы 9 миллиард пуд болган. Ындыг хөй тарааны бистиң чуртувус кажан-даа ажаап ап чорбаан. Ол болза бистиң партиявыстың болгаш улузувустуң шылгараңгай тиилелгези-дир!

Бүгү совет улус-биле кады Россия Федерациязының кодээ ажыл-агыйының ажылдакчылары база куженишкинниг ажылдааннар. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылын 2 миллиард 217 миллион пуд—1961 чылга бодаарга 352 миллион пуд хөй тарааны күрүнеге саткан. Эът садып алыры 688 муң тоннага, сүттүү—1 миллион ажыг тоннага көвүдээн, ол ышкаш чуургалар болгаш дүк белеткели база өскен. Оон-биле кады ниитиниң малының баш саны көвүдээн.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумундан хүлээп алдынган шиитпирлер чурттуң бүгү экономиказын улам дүрген хөгжүдеринге, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга чаа-чаа перспективаларны ажыткан. Улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы ээ тургусканы коммунистиг тургузуушкунуң кол сорулгаларын шиитпирлээринче партияның болгаш оон органнарының куженишкиннерин мөөңнээр арганы берип турар.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр Россия Федерациязында 42 крайларда болгаш областарда үлетпүр болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртур талазы-биле партияның ийи-ийи тускай крайкомнарын болгаш обкомнарын тургускан. Автономнуг республикаларның 9 обкомнарында үлетпүр талазы-биле бюроларны болгаш кодээ ажыл-агый талазы-биле бюроларны тургускан. Бир болза үлетпүр, бир болза кодээ ажыл-агый колдап турар областарга, автономнуг республикаларга партия обкомнарының эрги хевээр арттырган.

Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртуру-биле 795 бүдүрүлге эргелелдерин тургускан. Мурнунда туруп турган партияның 1.867 кодээ райкомнарының орнунга кодээниң 784 бүдүрүлге партия комитеттерин, а ол ышкаш соңгу, тайга элээ болгаш даглыг районнарның 148 парткомнарын тургускан. Партия комитеттеринде болгаш бүдүрүлге эргелелдеринде кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин эки билир кадрлар шилиттинип алдынган.

Бистиң партиявыс амгы үеде коммунистиг тургузуушкунуң шалыпчы фронтузу. Бүгү партияның, бүгү улустуң херээ болуп турар кодээ ажыл-агыйны чаа күчүлүг көдүрелинче куженишкиннерни угландырып турар.

Дараазындагы ийи-үш чылдарда бараанныг тараа бүдүрерин, тодаргайлаарга күрүнеге тараа садарын 5 миллиард пуд чедирер дээш 1963 чылда тараа белеткелдериниң талазы-биле 4,2—4,5 миллиард пуд деңнелге үнер деп ниити партияның болгаш ниити күрүнениң сорулгазын эш Н. С. Хрущев идип үндүрген. Россия Федерациязының салыышкыны бо чылын безин 2,5—2,6 миллиард пуд тараа болган турар ужурлуг.

Бүгү улустуң ол сорулгазын кодээниң ажыл-ишчилери изиг деткиишкин-биле уткаан. Чыл түңнелдерин үндүрер болгаш тараа бүдүрерин база садып алырын көвүдедир дугайында СЭКП ТК-ның Президиумунга эш Н. С. Хрущевтуң бижиин-биле дүүштүр колхозтарның болгаш совхозтарның, бүдүрүлге эргелелдериниң, партия комитеттериниң ажылдап кылган хемчеглеринде кол кичээнгейни бо чылын тараа бүдүрерин болгаш садып алырын дыка көвүдедиринге бар турар курлавырларны болгаш аргаларны элээн четче ажыглаарынче салып турар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның төлевилээзи база Россия Федерациязының областарының болгаш крайларының партия база совет организацияларының киирип келгени 1963 чылда тарылга шөлдериниң тургузуунда эң-не бедик дүжүттүг болгаш үнелиг культураларның тарылгаларын улам ыңай калбартырын көрүп турар.

Хөй чылдыг болгаш чаңгыс чылдыг сигеннер шөлүн 4 миллион гектарга, андарган арыг черлерниң 625 миллион гектарга кызырып турар. Тараа тарыыр черге бир миллион ажыг гектар чаа черлерни хаара тудуп ажыглаан турар. Тараа болгаш тараа-бобы культураларының тарылгалары эрткен чылга удур 10 миллион гектар хире көвүдээр болгаш 89,5 миллион гектар болур. Тараа культуралары тараа тарыыр черге эрткен чылын 59 хуу турганынга удур бо чылын 66 хуузун ээлээн турар. Тараа культураларының шынар составы экижиир.

Тарылга шөлдериниң төлевилеттинген тургузуу болза, тараа болгаш мал чемнери бүдүрерин көвүдедиринге бар турар курлавырларны четче ажыглаар арганы берип турар.

Тараа бүдүрерин болгаш садып алырын өстүрериниң улуг курлавыры болза, күзүн чажып тарыыр культураларның тарылгаларындан тараа чыылдазын көвүдедири болур. 1963 чылдың дүжүдүнге республикада 28 миллион гектар, азы эрткен чылын ажаап алганынга бодаарга 4,8 миллион гектар хөй күзүн чажып тарыыр культуралар тарыттынган. Чугула курлавыр болза чазын чажып тарыыр тараа культураларының тарылгаларын калбартыры болур. Бо чылын оларның тарылга шөлү 5 миллион ажыг гектарга, оон иштинде тараазын алыр кукурузага, чечак-тараага, бобыларга 4,5 миллион гектарга өзер.

Бис оон-даа бедик дүжүттү алыр дээш демисежир ужурлуг бис. Дүжүттү бедидери—чер ажылынга бистиң кол курлавырывыс, кол сорулгавыс. Бистиң амгы тарылга шөлүвүстүң гектар бүрүзүнден дүжүт алырын чүгле чаңгыс центнер көвүдедир болза 500 миллион ажыг пуд тарааны немей бээр.

Ындыг болганда, Россия Федерациязы бо чылын күрүнеге 2,5—2,6 миллиард пуд тарааны бээриниң бүгү аргалары бар-дыр. Ынчалзажок, ону чедип алырда хөй болгаш куженишкинниг ажылдаары чугула.

Партия органнарының, бүдүрүлге эргелелдериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның партия организацияларының ам үеде бирги ээлчегниң хүлээлгези болза, төлевилеттинген тургузууну практикага боттандырары, ону улам экижидер талазы-биле шудургу ажылды чорудары болур.

ТК-ның март Пленумунуң соонда колхозтар болгаш совхозтар, сиген аралаштырылгазының хоралыг уржуктарын узуткавышаан, черни ажыглаарын экижидер талазы-биле тодаргай ажылды чорутканнар. Ынчалзажок, 1962 чылда РСФСР-ге хөй чылдыг болгаш чаңгыс чылдыг сигеннер-биле база андарган арыг чер-биле 20 миллион гектар шөл, азы тарылганың 15 хуузу ээлеттинген турган.

Чер ажыглалын экижидер, чер ажылының культуразын көдүрер, дүжүткүр чорукту бедидер талазы-биле ажылга мурнакчыларның дуржулгазын калбаа-биле ажыглаары чугула. Эрткен чылын бистиң республиканың ийи муң хире ажыл-агыйлары гектардан тараа культураларының 100 болгаш оон-даа хөй пуд дүжүдүн алганнар.

Чер ажылының чогуур культуразының чогунуң, үрезин ажыл-агыйының сандаргайының, чемишчидилгелерни багай ажыглааның уржуундан чавыс дүжүттү алганывысты оон-биле чергелештир чугаалаар херек.

Бир демей байдалдар турда-ла колхозтар болгаш совхозтар ангы-ангы түңнелдерлиг болуп турар кол четпес ам-даа чайлаттынмаан. Алтай болгаш Красноярск крайлар, Новосибирск, Омск болгаш Челябинск областар элээн каш чылдар дургузунда тараа культураларының чавыс дүжүдүн ап келгеннер. Олар 1962 чылда күрүне мурнунга улуг өрелиг артканнар.

Ам үеде областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның партия организациялары, бүдүрүлге эргелелдери 1963 чылда тараа бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир талазы-биле Россия Федерациязының мурнунда салдынган сорулгаларны практика кырынга боттандырар талазы-биле ажылды калбарты бергеннер. Болуп эрткилээн партия конференцияларынга, коммунистер хуралдарынга, колхозчуларның болгаш совхоз ажылчыннарының ниити хуралдарынга бо сорулганы шиитпирлээринге боттуг салыышкыннарны тодараткылаан.

Кол чүве болза, төлевилеттинген планнарны практика кырынга, херек кырынга боттандырарында, боттарының хүлээлгелерин күүседиринде болуп турар. Салдынган сорулгаларны күүседири дээш идепкейлиг демиселдиң үлегер-чижээн Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргеле-

(Төнчүзү 2-ги арында).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

1963 чылдың март 7-де Багдадка Ирактың Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары эш Хусейн Ар-Рады (Салям Адиль), партияның ТК-зының кежигүнү эш Мухаммед Хусейн Абу Аль-Ис болгаш Ирактың Компартиязының коску ажылдакчызы эш Хасан Увейни оларны шаажылап өлүрген дугайын Багдадтың радиозу албан ёзузу-биле дамчыткан.

Бо бужар араатанзыг үүлгедиг бүгү делегейде депшилгелиг кижилерни килеңнеткен. КНО-нуң Уставынга, кижиниң эргелериниң декларациязынга бердинген бис дээр боттарының бадыткалдарынга чөрүштүр, Ирактың чазааның албан ёзузу-биле чарлааны «хосталганың, чаңгыс эптиң болгаш социализмниң» политиказынга чөрүштүр ирак эрге-чагыргалар кижизиг чорукту болгаш демократияның бөдүүн принциптерин дорамчылап, ирак улуска, бүгү делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизинге ажыы-биле кыжанып турар дугайын бо бужар араатанзыг үүлгедиг херечилеп турар-дыр. Ирактың башкарыкчы бөлүктери ирак улустуң дээре оолдарынга удур террорнуң болгаш дерзии үүлгедиглерниң оруу-биле улам ыңайлап бар чыдар.

Эш Хусейн болгаш ооң чоок эштери боттарының бүгү амыдыралын ирак улустуң хосталгазы болгаш аас-кежии дээш демиселге берген. Нури Сайдтың бужар империалисчи ёзу-чурумунуң чылдарында боттарының патриотчу ажыл-чорудулгазы дээш дерзии үүлгедиглерге чаңгыс эвес удаа таваржып келгеннер. Касемниң хуу диктатуразының үезинде демиселди чажыт байдалдарга үргүлчүлеп турганнар. Ирактың Коммунистиг партиязының шылгараңгай ажылдакчыларын шаажылап өлүрген чорук коммунизмге удур Иракта калчаараашкынның байдалында үүлгеткен кадыг-дошкун кемниг үүлгедиг болур.

Бүгү-делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизи-биле кады совет коммунистер, бүгү совет улус болза Ирактың Коммунистиг партиязының шылгараңгай ажылдакчылары, бодунуң улузунуң хосталгазы болгаш аас-кежии дээш сыныш чок демиселчилерге удур ол ханныг үүлгедигге килеңнээшкинин илергейлеп турар.

Араатанзыг дерзии чоруктарның чаа үүлгедиглеринге СЭКП Төп Комитеди шиитпирлиг удурланып, Ирактың коммунистери, демократтары болгаш бүгү патриоттары-биле бодунуң эп-сеткилин каттыштырып турарын илергейлеп тур.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

СИБИРЬНИҢ КУКУРУЗАЧЫЛАРЫ



Томск область. Шегарскиниң бүдүрүлге эргелелиниң «Коммунизмже орук» колхозунга кукурузаны бир-ле дугаарында 1960 чылда Борис Иванов тараан. Ол 107 гектардан 5564 центнер ногаан массаны — чавыс дүжүттү алгаш үндараваан. Ол бодунуң частырыын билгеш, дараазында чылын гектардан-на 250 центнер ногаан массаны алган. Эрткен чылын кукурузачы 200 гектар черниң гектар бүрүзүнден 531 центнерни ажаап алган, ындыг дүжүттү Томск областа кым-даа өстүрбээн. ВЛКСМ ТК Б. Ивановту болгаш ооң дузалакчызы А. Михайловту «Эң дээре кукурузачы» деп херек демдээ-биле шаңнаан.

Бүгү улустуң чарыжынга киржип, кукурузачылар Б. Иванов болгаш А. Михайлов олар кукуруза тарыыр шөлдү улгаттырып, гектардан-на 700 центнерден эвээш эвес ногаан массаны алырын хүлээнген. Бо дээрге колхозтуң бүгү инектериниң чемгереринге четчир болгаш 1100 тонна сүт, 120 тонна эътти бээр.

Чурукта: мурнакчы кукурузачылар Б. Иванов (солагай талазында) болгаш А. Михайлов.

Фотозу В. ВОЙТЕНКОНУУ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

АЖЫЛ-ХЕРЕКТИ ТОДАРГАЙ, БИЛДИЛИИ-БИЛЕ УДУРТУР

РСФСР-ниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң болгаш парткомнар секретарьларының чөвүлел хуралы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).
лиииң партия комитеди болгаш тускай эртемниглери көргүзүп турар. Олар бар курлавырларны эки ажыглаарынче тарааҗыларны мобилизастап турарлар.

Тараа ажылын хөгжүдерниң айтырыын шиитпирлеп тура, техниктиг культураларны, картофельди болгаш ногааларны бүдүрерин болгаш садып алырын көвүдедир дугайын уттуп болбас ужурлуг бис. Бо талазы-биле ам-даа хөйнү кылыр апаар деп эш Ефремов чугаалаан.

Эш Ефремов часка белеткел дугайын бодунуң илеткелинге элээн хөй чугаалаан. Тараа болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле төлевилеттинген хемчеглерни практикага боттандырарынга часкы тарылга шиитпирлиг ужур-дузалыг деп илеткелчи айыткан.

РСФСР-ниң колхозтары болгаш совхозтары бо чылын 92 миллион гектар ажыг шөлге чажылга чорудар. Хөрзүннүң чажарынга белеткээр, ангыс андарылгазын сайзырадыр, часкы чер андарар талазы-биле кончуг хөй ажылдарны күүседир апаар. Ол-шыык базырыышкынын дүрген болгаш организастыг чорудар херек. Күзүн чашкан культураларның байдалын хынамчалыг хайгаарап көөрү, тарылгага чогуур ажаалданы хандырары чугула.

Чамдык областарның, крайларның болгаш автономнуг республикаларның часкы тарылгага белеткелдеринде шыңгыы четпестер барын хыналда көргүскен. Үрезиннерниң орнааары, арыглаары болгаш шынарын чажып тарыырынга чедирери оожум чорупу турар. Элээн хөй ажыл-агыйларда картофель үрезини четпейн турар.

Машина-трактор парыгын эки белеткээри часкы тарылганы чедиишкиниг чорударынга улуг ужур-дузалыг. Ындыг турбуже, чамдык областарда техника септелгези оожум чорупу турар. Липецк, Кемерово, Пермь болгаш өске-даа областар хожудап турар.

Часкы тарылганы чедиишкиниң чорудары механизатор кадрларның четче барындан шиитпирлии-биле хамааржыр. Россия Федерациязының колхозтарында болгаш совхозтарында механизаторнуң бүгү-ниити өөредилгезиниң 20 муң хире школаларын тургускан. Оларда 500 муң ажыг колхозчулар, совхозтар ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары бүдүрүлгеден чарылбайн өөренип турар. Четчир санныг механизаторларны белеткээш, машиналарны ийи ээлчегде ажыглап тургаш көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдарын организастыг чорударын бо чылын хандырары эргежок чугула.

Оон ынай эш Ефремов мал ажылын хөгжүдерниң сорулгаларынга доктааган. Республика бо чылын план ёзугаар күрүнеге эътти 5 миллион тонналы — 1962 чылда белеткээниинден 487 муң тонна хөйнү, сүттү—19 миллион тонналы—2,6 миллион тонна хөйнү садар хүлээлгелиг. Чуурганы 5,7 миллиард борбакты, дүктү—194 муң тонналы садып алыр.

100 гектар черге онаашкан мал продуктуларын бүдүрер талазы-биле СЭКП ТК-ның март Пленумунуң айыткан деңнелин чедип апкан ажыл-агыйлар РСФСР-де улам көвүдеп турар. Ынчалза-даа ниитиниң мал ажылын улам дүрген хөгжүдерниң бар аргаларын бис ам-даа ыракта чедир ажыглавайн турар бис.

Мал ажылында кол чүве—мал чеми. Мал чеми барда—эът-даа, сүт-даа бар болур деп партияның Төп Комитеди, эш Н. С. Хрущев чаңгыс эвес удаа айтып турган деп илеткелчи демдеглээн.

Малды чем-биле хандырарының хереэнге шиитпирлиг чүве кукуруза өстүрери, кукуруза силозун бүдүрери боор келген болгаш болуп артардаа. Эртген чылын чамдык областарга, крайларга болгаш автономнуг республикаларга кукуруза дүжүдү багай болган, ээвээш силос белеткээн, оон ужун малды чем-биле хандырарынга берге байдал тургустунган.

Ындыг турда-ла, кукурузаны, а ол ышкаш чигир свёкланы, чочак-тарааны, мал чеми бобыларны өстүрерин ёзулуг холга алган мурнакчыларның дуржулгазы мал ажылын чем-биле хандырарының айтырыы кыска хуусаада ажыл-агый бүрүзүнге шиитпирлеттинген турун болуруң бүзүреддии-биле бадыткан турар.

РСФСР-ниң ажыл-агыйларының хөй нуруузунда ниитиниң малының сырыйы ам үеде кончуг чавыс, кодан мыйыстыг бода малда инектерниң бот-деңнези ээвээш дээрзин чугаалаза чогуур деп эш Ефремов үргүлчүлээн.

Элээн хөй ажыл-агыйлар ажыглалдыг 100 гектар черге онаажыр малының баш саны-биле баш чылдарда ол-ла черинде таптап турар. Омск, Калинин, Рязань областарда, Башкир АССР-де 100 гектар черге онаашкан инектерниң немелде ёзуладан сөөлгү дөрт чылдарда 1—2-ле баш болган.

Эът бүдүрерин дүрген көвүдедириниң кол курлавыры хаван ажылын хөгжүдери болур. Колхозтар болгаш совхозтарның мурнунда салдынган сорулганы — бир-ийи гектар тарылга шөлүнге 100 кг хире деңзилиг бир-бир хаваннарны семиртсеш, күрүнеге садарын шиитпирлээрин хандырар херек.

Эът курлавырын көвүдедирииниң чугула үнер дөзү инек эъдин бүдүрери болур. Мыйыстыг бода малды тургузу азыралга дүрген семиртирин эки чурумчулары, малды бүдүн чыл дургузунда силос-биле чемгерерин организастаары, а ол ышкаш бар шынааларны болгаш одарларны эки ажыглаары, чүге деңнилиг болган семиривээн малды эътке согарын болдурбазы биске эргежок чугула. Бо дээрге хөй муң тонна немелде эът алырының аргазын бээр.

Россия Федерациязының колхозтары болгаш совхозтары хөй ажылын хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдарлыг. Ынчалза-даа сөөлгү чылдарда элээн хөй областарда хойнуң баш саны, хой эъдин, дүктү болгаш хой кежин бүдүрери кызырылган. Мону эдер херек. Эштер Эсмухамбетов, Штыкова ышкаш өске-даа мурнакчы хойжуларның чаш төлдү өстүрер болгаш хой эъдин база дүктү алырын көвүдедир талазы-биле мөөннээн дуржулгаларын эки ажыглаар херек.

Сүт бүдүрерин чугаалаары онза чугула. ТК-ның сентябрь Пленумунуң сөөлүнде, кажан партия организациялары ажыл-херекти холга ёзулуг алганда, колхозтар болгаш совхозтар инектерниң продуктулуун болгаш сүттүң ниити саалдазын бедидеринге эки түңнелдерни чедип алганын бис шупту уттаан бис. Ынчалза-даа дыка хөй ажыл-агыйлар чедип алган деңнелинге ызырнып шыдавааннар, сүткүр мал ажылын хөгжүдеринче кичээнгейни кошкатканнар.

Сүт бүдүреринин хереэн үнезини-биле эдер төлээде, малчыннар-биле ажылды экижидер, күш-ажылды организастаарының мурнакчы методтарын идепкейлиг шиңгээдип алыр, фермаларны механизастаарын, малды баглавайн ажаарын боттандырар херек.

Сөөлгү чылдарда тускайжыткан сүткүр мал ажылдыг болгаш ногаа-картофель совхозтарының калбак четкизин чуртта тургускан деп эш Ефремов үргүлчүлээн. Ындыг совхозтарны тургусканы-биле улуг хоорайларның болгаш үлетпүр төптериниң чурттакчыларын аъш-чем продуктулары-биле хандырарының шын оруу тывылган дээрзин амыдырал бүрүн-биле бадыткап турар. Ынчалзажок, элээн хөй тускайжыткан совхозтар оларның мурнунга салган сорулганы ам-даа багай шиитпирлеп турар дээрзин чугаалаар апаар. Бо талазы-биле республика органнары болгаш хамыктың мурнунда РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу, а ол ышкаш совхозтарны сула удуртуп турар чер-черниң партия болгаш совет органнары улуг буруулуг.

Тускайжыткан совхозтарның ажыл-чорудулгазының экижиирин дүрген чедип алыр ужурлуг бис. Хоорайларны картофель, ногаа болгаш сүт-биле хандырар талазы-биле салдынган сорулганы бүрүн шиитпирлээри эргежок чугула.

Эргелелдерниң чаа органнарының ажыл-чорудулгазынга доктааагаш, СЭКП ТК-ның март Пленумунуң шиитпирин ёзугаар тургустунган бүдүрүлге эргелелдериниң бир чыл ажылының дуржулгазы оларның амыдыралчызын бүзүрелдии-биле бадыткап турар деп эш Ефремов чугаалаан. Бүдүрүлге эргелелдерин тургусканы колхозтарда болгаш совхозтарда бүдүрүлгелерин улам мергежилдиг болгаш тодаргай удуртуушкунның удуртурунун аргазын берген. Бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнары үш ай хире-ле ажылдап турар. Практиктиг ажылдың дуржулгазы андызында оларда ээвээш чыгдынган. Ынчалза-даа парткомнарның ажылдааан хөй эвес үези көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртурунуң ажыктыг хевирлерин партия тыпкан дээрзин көргүзүп турар.

Парткомнарның хөй нуруузу долу күжениишкин-биле ажылдап, амыдыралче, экономикаже ханы сиңнигерин оралдажып, күштерин колхоз-совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдериниң сонгаарлаттынмас үндезин айтырыгларын шиитпирлээринче мөөңнеп, кадрларны шилип алырынче болгаш таарыштыр тургузарынче, күүселдениң дээштиг хыналдазынче хөй кичээнгейни салып турарлар.

Бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш партия комитеттериниң организакчы ажылында кол чүүл болза күш-ажылдың эки үлегер-чижектеринге кижилерни өөредири, эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге нептередири болур ужурлуг.

Хөй-хөй бүдүрүлге эргелелдери болгаш партия комитеттери көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин организастаарын сайзырангайжыдарынга болгаш комплексилиг механизастаарынга үндезилээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле ажылды холга тодаргай ап турарлар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери — бо дээрге көдээ ажыл-агыйда бистиң бүгү ажыл-чорудулгавыста үндезин айтырыг.

Бүдүрүлге эргелелдери, партия организациялары административ-эргелел болгаш хандырылга персоналының штаттарын колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге туюлунга чедир эде көөр, артык чарыгдалдарны узуткаар талазы-биле хемчеглерни төлевилээр болгаш боттандырар, ажыл-агый бүрүзүнүң оругалыг ажылдаарын чедип алыр херек.

Партия комитеттери, бүдүрүлге эргелелдери бүдүрүлгениң өстүреринге бар турар курлавырларны ажыглаар талазы-биле хүн бүрүнүн дузаламчызын көргүспушаан, хожудап турар ажыл-агыйларже кичээнгей салыр хүлээгелиг.

Ындыг болза-даа партия комитеттериниң болгаш көдээ ажыл-агый органнарының чамдык удуртукчулары колхозтарны болгаш совхозтарны удуртурунуң эрги аргаларындан ам-даа хостанбааның чугаалаар херек.

Чижээ, область организациялары Оренбург бүдүрүлге эргелелинче бо чылдың январь айда 170 чагааларны, распоряжениелерни болгаш директивтиг айтышкыннарны чорутканын шын деп санап болур бе. Үстүнден шуужуп кээп турган хөй саазыннарны барымдаалааш, эргелелдиң ажылдакчылары боттары 118 янзы-бүрү документилерни колхозтарже болгаш совхозтарже чоруткан.

Ажыл-херекти мынчаар көөр чорук ТК-ның ноябрь Пленумунуң ёзузунга дүүшпейн турар. Партия комитеттериниң, бүдүрүлге эргелелдериниң кол ажыл-чорудулгазы хуралдарда болгаш чөвүлел хуралдарда эвес, тайылбырлар чырында болгаш резолюциялар хүлээп алырында эвес, а шуут ажыл-агыйларга ажылдаарында болур.

Бүдүрүлгени удуртур болгаш кижилерни кижизидер талазы-биле оларның ажылынга партия комитеттериниң идегелдиг чөленгижи болза колхозтарның болгаш совхозтарның партия эге организациялары болур. Бүдүрүлгеге улам-на чоок турар кылдыр оларга дузалаар, инициативазын болгаш бот-тывынгыр чоруун хөгжүдер, дааңдырган ажылдыг херек дээш коммунист бүрүзүнүң харысалгазын көдүрер херек. Чаа сорулгалар-биле холбаштыр көдээде профэвилел болгаш комсомол организацияларының ролю база бедип турар. Партия комитеттери комсомол болгаш профэвилел организацияларын удуртурун күштелдирер херек.

Ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш тускай эртемниглерниң культурлуг-амыдырал байдалдарын экижидер, оларның хереглелдерин болгаш негеледелерин хандырар, күш-ажылдың түңнелдеринге материалдыг сонуургалды тургузарының дугайын—эң эки сагыш салыышкының илереддири эргежок чугула.

Түңнелинде эш Ефремов мынча деп чугаалаан:

— 1963 чылда 2 миллиард 500 миллион—2 миллиард 600 миллион пуд тараа бээр деп партияның салган сорулгазын чедиишкиниг күүседир, көдээ ажыл-агыйның бүгү продуктуларын садып алырының күрүне планнарын күүседир болгаш оон-биле бистиң улуг Төрээн чуртувустуң күчү-шыдалын улам ыңай быжыглаарының хереэнге төлептиг салыышкынын кииреп дээш Россия Федерациязының партия организациялары болгаш көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчылары күштерин болгаш энергиязын харамнанмастар дээрзин ленинчи Төп Комитетке, эш Н. С. Хрущевтуң бодунга силерниң өмүнээнерден бүзүредирин чепшээреп көрүнер.

Ховуларның болгаш фермаларның байлаан көвүдедир

Плеткелди чугаалажып көөрү эгелээн. Краснодар крайның Усть-Лабинск колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң партком секретары **А. А. Пахомов** санал берген.

Усть-лабинчилерниң эгелээшкини кабинеттерге эвес, а массаларның боттарының иштинге төрүттүнген деп ол чугаалаан. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң курлавырларын эки ажыглаар талазы-биле хемчеглерни звено бүрүзүнге, ферма бүрүзүнге чугаалажып көрген. Оон ужурунда көдээ ажыл-агый продуктуларын көвүдедир талазы-биле бистиң бедиткен социалистиг хүлээлгелеривис черле боттуг болуп турар.

Бүдүрүлге эргелелиниң ажылчылери тарааның ниити бүдүрүушкүнүн бо чылын эртген чыл-биле деңнээрге бүдүн чартык катап көвүдедирин, күрүнеге 13.400 муң пуд тарааны садарын шиитпирлээн. Бо сорулганы шиитпирлээринге кол курлавыр — дүжүттүг бедидерин ажыглап турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда күзүн чажып тарыыр культураларның бүгү шөлүн бедик дүжүттүг «Безостая-1» деп сорт-биле тараан. Бедик шынарлыг эргежок чугула санныг чазын чажып тарыыр үрезиннер ажыл-агый бүрүзүнде бар, тракторлар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналары хову ажылдарынга бүрүн-биле белен.

Механизастаттынган 83 звенолар холдуң күш-ажылының чарыгдалы чокка 21 муң гектар шөлге кукуруза тарып өстүрер, ол болза ук культураның ниити тарылгаларынга удур 75 хуу болуп турар. Механизастаттынган 91 звенолар Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Светличныйның технологиязын ёзугаар чигир свёкланы тарып өстүрүп эгелээр.

Эргелелдиң партия комитеди кижилерни өөрединче, мурнакчы дуржулганы дамчыдарынче, ажыл-агыйны оргулалыг чорударынче улуг кичээнгей салып турар. Чоокку ийи-үш чылдарда бригадаларның баштыңнарынга тускай эртемниглерни, бүдүрүлгениң билдилиг организакчыларын тургузар сорулганы усть-лабинчилер бодунуң мурнунда салып турар. Ам колхозтарның күсели-биле көдээ ажыл-агый институттарында болгаш техникумнарында 200 ажыг студентилер өөренип турар. Оон ынай 600 кижи бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөренип турар.

Ставрополь крайның Петровский колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги **С. М. Маркаров** бодунуң саналынга ажыл-агыйларда күш-ажыл төлевириниң организациязында өскерилгелерни чугаалаан.

— Гектар чер бүрүзү доктаамал ээлиг болурун шиитпирлээн бис — деп, ол чугаалаан. Мынчангаш кукуруза тарып өстүрер талазы-биле ам турүп турар звеноларны сайзырангайжыдары эргежок чугула: олар ховуларны чыл бүрүде солуп база өске культуралар өстүреринге чер белеткээринге ээвээш сонуургалдыг болгай. Ону узуткаары-биле эргелелдиң ажыл-агыйларында комплексилиг механизастаттынган звеноларны тургузуп турар. Оларга ажыглалдыг черлерни доктаамал быжыглап турар, ол болза күш-ажыл төлевириниң аккорд-шаңнал системазын ёзулуг нептередир арганы берип турар.

Ставрополь край болза бедик хөгжүлделиг хөй ажылының крайы болгаш Россия Федерациязында нарын дүктүң кол берикчизи болуп турар. Чүгле бистиң эргелелдиң ажыл-агыйларында чартык миллион ажыг хойлар саваттынып турар—деп эш Маркаров чугаалаан. Хөй ажылындан оругла ниити оругада 27 хуу болуп турар. Ынчалзажок бистиң эргелелде хөй ажылы багай хөгжүп турар деп санап турар бис. Чеди чылдың дургузунда хойларның баш саның 660 муң баш чедирерин, а 100 гектарга онаашкан дүк бүдүрериң 550 килограмм чедир көвүдедирин төлевилээн бис. Оон-биле холбаштыр кара черлерде одарларны дүрген суглуг болдурарының, мал кажааларының тудуун дүргедедириниң эргежок чугулазын оратор айыткан.

Колхозтар, совхозтар дүктү белеткел конторалырын болгаш херегзел кооперациязын дамчыштыр дужаавазын, а үлетпүр азы дүк чуур фабрикалар дамчыштыр күрүнеге дужаар херек деп санаалды эш Маркаров киирген.

Волгоград областың көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары тараа бүдүрерин көвүдедир дээш демисселге эртген чылын кайгамчыктыг күш-ажылчы түңнелдерни чедип алган. Мында бистиң салыышкынывыс база бар деп Новоаннинск колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң партия комитединиң секретары **А. И. Еремина** медеглээн. Чурт 15 миллион пуд азы планга удур 175 хуу тарааны бистен алган. Ол болза партия организацияларының, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртур талазы-биле чаа органнарның улуг ажылының түңнели-дир. Мурнакчыларның дуржулгазы калбаа-биле нептереп турар. Тарылгаларның чаа тургузуу ажылдап кылдынган, тараа болгаш тараа-бобы культураларының шөлү калбартынган. Ол болза үш миллион пуд ажыг тарааны немей ажаап алыр арганы берген.

Партия эге организацияларын быжыглап, оларның ролюн база даандырган ажыл херек дээш коммунист болгаш удуртукчу бүрүзүнүң хууда харысалгазын бедидип тургаш, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң болгаш кижилерни кижизидериниң хөй-хөй сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлеп болурун парткомнуң ийи ай иштинде ажылының практиказы бүзүрелдии-биле көргүскен.

Сөөлгү чылдар дургузунда бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйларынга мал ажылының продуктуларын бүдүрери өскен. Ынчалзажок мал ажылында ажыл-херектерниң байдалы бисти ам-даа ыракта чедир хандырбайн турар. Оон ужурунда партия комитеди, партия организациязы көдээ ажыл-агыйның бо чугула адырын хөгжүдеринче улуг кичээнгей салып турар.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш демиселге көдээ коммунистерниң мурнакчы ролюнуң дугайын Москва областың Ленин бүдүрүлге эргелелиниң парторгу **В. С. Папутин** чугаалаан.

Бис партия комитединиң ажылының кол төвүн совхозтарже болгаш колхозтарже шилчиткен бис деп оратор чугаалаан. Эң эки ажылдакчылар — коммунистер партия бөлүктериниң организакчылары болгулаан. Оларның күш-ажылы ховулар болгаш фермалар ажылдакчыларынга үлегер боор турар. Парторганизаторлар — «Коммунизмниң хереди» совхозтуң саанчылары Л. Осипова болгаш А. Агапова, Строгап фермазының хоочун саанчызы И. Иванова оларның аттары малчыннарга эки билдингир.

Коммунистер бүдүрүлгеге болдунар-ла хөйү-биле ажылдаарын чедип албышаан, партия комитеди кадрларны шын хуваап тургузарынче кол кичээнгейни ам салып турар.

Чижээ, «Заокский» совхозта 175 механизаторларның 83-жү коммунистер; хову болгаш мал ажылында 96 партия кежигүннери болгаш кандидаттар доктаамал ажылдап турар.

Эргелелдиң ажыл-ишчилери — эът бүдүрер талазы-биле бо чылын бирги чадаже үнер деп хүлээлге алган. Оон дүлгүүрү— мал чемин көвүдедири. Бо талазы-биле эргелелде үнелиг чижек — «Заокский» совхозтуң механизатору И. С. Жирновтуң ажылы бар. Бо чылын мал чеми бүгү культураларны ажыл-агыйларда 120 чедир тургустунган механизастаттынган звенолар өстүрер.

— Биске мал чемнери бар болур — а ынчаарга эът-даа, сүт-даа болур — деп эш Папутин бүзүреткен.

Кижилер-биле ажылче, оларның өөредилгезинче, мурнакчы дуржулганы пропагандалап, нептередиринче кол кичээнгей салып турар бис деп Алтай крайның Топчухинский колхоз-совхоз эргелелиниң начальниги эш **В. В. Ворожбитов** чугаалаан. Бригадалар, фермалар тускай эртемниглер-биле быжыглаттынып турар.

Эш Ворожбитов көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш эргелелдиң боттандырып турар хемчеглерин чугаалаан. Ээвээш продуктулуг шынааларны, оларны болгаш кезек-кезек кур черлерни шиңгээдип алыры чыл бүрүде миллион хире пуд немелде тарааны алыр арганы бээр. Бедик дүжүттүг сорттарны нептередири база бир миллион пуд хире тарааны бээр.

Черни ажылдап кылырда ээ-харысалга чок чорукту узуткаар дээш чер участоктарын быжыглаан чүс ажыг механизастаттынган отрядтарны тургускан.

Экономика талазы-биле кошкак дөрт колхозтарның бүгү машина-трактор парктарын комплексилиг хандырары-биле «Сельхозтехниканың» район салбыры бүрүн алган. Ол эки херек болганын дуржулга көргүскен. Эртген чылын ындыг хандырылганың ачызында Крупская аттыг колхозка техника үрелиишкин чок болган. Тракторнуң ажылдап кылыышкыны улгаткан, а септелге болгаш техниктиг ажаалдага чарыгдал дыка кызырылган.

Индирде Ростов областың Октярбьск бүдүрүлге эргелелиниң партия комитединиң секретары **Д. Д. Бойко**.

— Эргелелге хожудангай ажыл-агыйлар, бригадалар болгаш фермалар тургуспас деп сорулганы партком салып алган. Хожудап турарларга дузаламчы ам калбак хемчээлдиг апарган деп ол чугаалаан. Чүгле мурнакчы колхоз хожудангайларга дузалап турар эвес, харын ажыл-агыйның иштинде мурнакчы бригада, ферма кошкактарынга дузалап, мурнакчы саанчылар, хаван, куш ажаакчылары боттарының билиглерин ээвээш дуржулгалыг малчыннарга өөредип турар.

Партком социалистиг чарыштың түңнелин доктаамал үндүреринче чыл эгезинден-не кичээнгей салган. Комплексилиг бригадаларга болгаш салбырларга түңнелди он хонгашла, ажыл-агыйларга — айда бир удаа, партком бюрозунга — айда ийи катап үндүрүп турар. Түңнел дээрге оперативтиг экономиктиг анализ болуп, четпестерни чогуур өйүнде илередип, оларны чайладыр хемчеглерни алыр арганы берип турар.

Чарыш үнелиг хөй эгелээшкиннерни тывылдырып турар. Чапаев аттыг колхозтуң дуржулгазы дыка үнелиг. Чижээ, колхозта чаңгыс-даа штаттыг ферма эргелекчизи чок. Фермаларның коллективтери удуртур хүлээлгени улуг саанчылар күүседип турар. Олар өскелери ышкаш база-ла быжыглаткан инектерлиг. Ол ажыл-агыйның ийиги бригадазында бир ажылдакчы алды фермаларның учётун кылып турар. Мурнунда оларга алды учётчик турган.

Чапаевчилерниң эгелээшкинин өске колхозтар болгаш совхозтар база эдерген. Бригадаларны болгаш салбырларны удуртуруп сайзырангайжыткан администрация аппарадындан 450 кижини хостаарының аргазын ажыл-агыйларга берген.

Кострома областың «Октябрь XII чылы» колхозтуң даргазы **П. А. Малинина** чуртка калбаа-биле сурагжаан ол ажыл-агый көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедирин канчаар төлевилеп турарын чугаалаан. Одуруглерның аразын сайзырадыр культураларның тарылгазын калбартпышаан, база оларның дүжүдүн бедитпишаан, колхоз хөй санныг мал чемин ап турар. Бо болза, малдың санын көвүдедир арганы берип турар. Ам ажыл-агыйның ажыглалдыг чүс гектар чер бүрүзүнге 22 инек онаажып турар.

Эртген чылын чүс гектар тарылгага 150 центнер кон эътти бүдүрген. Бо дээрге ол ажыл-агый үшкү үе-чадаңы апканы ол-дур.

Колхозчуларның кызымаккай күш-ажылының ачызында колхоз хөй орулганы алган. Ол дээрге тудуглар кылырының болгаш колхозчулар-биле эки санажырының аргазын берген. Эртген чылын бир кижи-хүнүнүң төлевири 2 рубль 45 көпеек болган. Колхоз кырганнарга пенсияны тыпсып, колхозчуларга төлевирлиг шөлээни берип турар.

Күзүн чажар кызыл-тастың кышка быжыг сорттарын өстүрер талазы-биле эртем ажылын күштелдирериниң чугулазын профессор **В. Е. Писарев** бодунуң чугаазынга демдеглээн. (Кара хөрзүннүг эвес куржагының төп районнарының көдээ ажыл-агый эртем-шинчилел институду).

Бистиң көдээ ажыл-агый эртемнистиң хүлээлгези болза, күзүн чажар кызыл-таска андарган арыг черни солуп болур эң эки эдертикчини шилип алыр дээш бүгү хемчеглерни алыры болур. Ындыг эдертикчи чочак-тараа, а ол ышкаш бобыларның чочак-тараа-биле холумаа болур дээрзин дуржулга көргүзүп турар. Институттуң Немчиновкада шөлдеринге ындыг холумактың дүжүдү 389 центнер ногаан масса болуп, гектардан 5.714 чемгерилге единицаларын болгаш 10 центнер белокту берип турар.

Күзүн чажар кызыл-таска өске эдертикчилерни база доп-дораан тывар херек. Бо дээрге—кара хөрзүннүг эвес куржагның дуржулга станцияларының болгаш бистиң көдээ ажыл-агый эртемнерививистиң В. И. Ленин аттыг академиязының эң бирги чергениң сорулгазы-дыр.

Москва чоогунда «Заокский» совхозтуң сураглыг механизатору **И. С. Жирнов** бодунуң звенозунуң ажылының дугайын чугаалаан. Дөрт кижиден тургустунган механизастаттынган звено эртген чылын 170 гектарга кукурузаны, 50 гектарга чигир свёкланы, 90 гектарга мал чеми бобыларны болгаш 10 гектарга морковьту тарып өстүрген. Эртген чайын Москва чоогунга агаар-бойдустуң багай байдалдары тураа-даа ол бичии, сырый каттышкан, И. С. Жирнов удуртуп турар коллектив бодунуң социалистиг хүлээлгелерин күүсеткен болгаш гектар бүрүзүнден 6.300 чемгерилге единицаларын алыр хүлээлгелиг тургаш, 6.378 чемгерилге единицаларын алган. Ол болза 500 баш инектерни чыл дургузунда шыктыг чемнер-биле бүрүнү-биле хандырып турар.

Ам совхозтуң төп салбырының малчыннары бергедээшкинге таварышпайн турар. Мал чемнери четчир, оларның өртээ чипк. Эртген чылын бир чемгерилге единицазының бот-үнези 5 көпеек болган. Ол болуунун ээлчээнде бир центнер сүттүң бот-үнезинге база салдарлыг болган: төп салбырда ол 11 рубльден ашпайн турар.

Чөвүлел хуралга Оренбург областың Оренбург бүдүрүлге эргелелиниң начальниги **Г. Г. Выжула**, Татар АССР-ниң Арск бүдүрүлге эргелелиниң начальниги **Л. Р. Шарифуллин**, Воронеж областың Таловск бүдүрүлге эргелелиниң партия комитединиң секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады **Н. К. Кириллов**, партияның Амур обкомунуң бирги секретары **П. И. Морозов** база санал бергеннер.

Чөвүлел хурал бодунуң ажылын март 12-де база үргүлчүлээн.

(СЭТА).



МОСКВА ОБЛАСТЬ. Грибовск ногаа ажылдыг селекция дуржулга станциязының улуг эртем ажылдакчызы А. В. Федорченко огурецтерниң чаа сорттарын өстүрүп үндүрер дээш хөй чылдарда ажылдап турар. Клинский сортту чылан хевирлиг англи сорт-биле хайынташтырганының түңнелинде чоокта чаа адынган чаа сорт-биле ажылдаарын эртемден үргүлчүлеп турар. Ол чаа сорт клинский сортка бодаарга 50 хуу хөй дүжүттүг берип турар.

ЧУРУКТА: А. В. Федорченко чаа сорттуң огурецтериниң рассадазын көрүп турары.

Фото Н. Кулешовтуу. СЭТА-ның фотохрониказы.

«Октябрь 30 чылы» колхозтан медээлер

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтуң механизаторлары көдээ ажыл-агый машиналарының механиги, район Совединиң депутады М. Доржунуң баштайгызы-биле часкы тарылгага үлегерлиг белеткенип, техника септелгезин шынарлыг чоруткан. Сөөлгү хүннерге чедир 20 тракторларның, 19 сеялканың, 14 трактор андазынының, 4 лущильниктиң септелгези дооскулган. Колхоз техника септелгезиниң талазы-биле районда мурнуку одуругда чорып турар. Механизаторлар эштер Данзы-Белек, Херел-оол Соскур-оол болгаш колхозтуң дарганы эш Чыртаклан олар септелгеге эң идепкейлиг киришкеннер. Ам ажыл-агыйның бүгү техниказы ховуларже үнүптеринге белен.

ЫЯШ БЕЛЕТКЕЛИ

Тудуг бригадазының быдаңчылары бо чылдың тудуунга хереглээр ыяшты январьның эгезинде белеткеп эгелээн. Чоокку үеге чедир Баян-Дугайның болгаш Кегээн-Булактың аргаларында 3700 кубометр тудуг ыяжы белеткеттинген. Ыяш белеткээр ажылда тудугжулар К. Кертик-оол М. Очур-оол, М. Куулар хүн нормазын 200—250 хуу күүседип турар. Бо хүннерде 500 кубометр ыяш дүжүртүнген болгаш арткан ыяшты прицептиг ийи автомашина үзүк чок сөөртүп турар.

МАЛЧЫННАРГА ДУЗА

Колхозта сес чыл школазының коллективи дыштаныр хүн санында малчыннарның турлагаларынче үнүүшкүннү кылып, оларның ажыл-херээнге дузалажып турар. Чүгле февраль, март айларда безин № 1 болгаш № 2 хойжу бригадаларның хөй баш хөй кирер дөрт кажааларының көржеңин коптарганнар. Олар малчыннарның ажылынга дузалашпышаан, беседаны чорудуп, концерттерни көргүзүп турар. Коллектив ам удавас № 3 хойжу бригадаже үнер.

МАЛ ООЛДААШКЫНЫ

Колхозтуң малы амгы үеде кидин-түлүк оолдап эгелээн. Баштаар чер база партия организациязы малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр дээш, малчыннарга дузалажыры-биле комсомолчуларны болгаш сквактарны барык кодан бүрүзүнче чорутткан. Төрээн бүгү малдың чаш төлү менди дугуп турар.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсаңчаптың удуртуп турары № 1 хойжу бригаданың хойжулары К. Үнер-оол төрээн 395 хоюндан 389 хураганны, К. Домуй-оол 452 хоюндан 456 хураганны, О. Откан-оол 241 хоюндан 241 хураганны менди ажаап өстүрүп турар. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче сагыш салыышкын [illegible]. Чоокта чаа ында көжер садыгжылгашты организастаан. Ам малчыннар хереглээн бараанын оон садып ап турар. Оон-биле кады малчыннарның ай санында алыр акшазын колхозтуң кассири чедирип берип турар. Колхозтуң малчыннары усть-лабинчилерниң кыйгырыынга соруп кирип, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр сорулганы салып алган аразында чарыштыг ажылдап турар.

В. ЭДЕР-ООЛ.

ПАРТИЯ АЖЫЛЫНДА ХӨЙ-НИИТИ ЭГЕЛЭЭШКИН

...«Партия организарының аппаратты чайгылыш чокка кызырлыр, а партия активиниң хүрээлеңи улгадыр апаар. Партия организарында хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдаар комиссиялар, килдистер, инструкторлар, райкомнар, хөөрткомнарның секретарлары улам көвүдээр ужуруг» — деп, Н. С. Хрущев СЭКП-ниң XXII съездизинге чугаалаан. Н. С. Хрущевтуң бо айтышкынының удуртулга болдуруп, партияның XXII съездизиниң шиитпирлерин күүсетишпээн, партия ажылына хөй-ниитичи эгелээшкинни өстүрериңче СЭКП Кызыл хооркому кичээнгейни улгаттырып турар апарган.

Ам үеде партия хооркомунуң чанында школалар ажылынга дузалажыр, херээженнер болгаш аныктар ортузунга ажыл чорудар — мындыг үш штаттан дашкаар килдистер ажылдап турар. Ол ышкаш идеология комиссиязы, экономика көвүдели база тургустунгулаан. Көвүделдиң чанында үлетпүр, түдуг болгаш транспорт секциялары ажылдап турар. Социалистиг чарыштың түңнелии үндүрер болгаш мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле 13 кижи составтыг тускай комиссия база ажылдап турар. Партияга хүлээп алышкын айтырыгларын болгаш коммунистерниң хуу херектерин баш бурунгаар көрүнүң комиссиязы улуг ажылды чорудун келген.

Хоорайда лекция пропагандазын штаттан дашкаар хөй санныг лекторлар боттандырып турар. Политшколаларның болгаш белгүмнерниң кичээлдерин 500 ажыг пропагандистер башкылап турар. Партия хооркомунуң түс-түс килдистериниң чанында штаттан дашкаар 32 инструкторларны бадылаан.

Штаттан дашкаар килдистерни, комиссияларны болгаш инструкторларны тургусканы-биле партия хооркомунуң ажыл-чорудулгазы улам-на алгып, партия эге организацияларын удуртурунуң деннели бедип турар апарган. Штаттан дашкаар ажылдакчылар партия хооркомунуң чаа, ажыл-ишчи күжү болбүшаан, ажыл-агый, культура тургузуушкунун билдилии-биле, тодаргай удуртур, амыдыралдың идип үндүрүп турары айтырыгларын оперативтиг шиитпирлээр, четпестерни чогуур өйүнде узуткаар арганы биске берип турар.

Партияның эге организацияларыбиле харылзааны быжыглаарынга, ажыл-агый, политиктиг сорулгаларны шиитпирлээр талазы-биле оларның хейлиттыг аргалының өстүрериңге ол чаа күштер үнелеп хамнас дузаны чедирип турар. Штаттан дашкаар килдистерниң, комиссияларның болгаш инструкторларның ажыл-чорудулгазы кончуг деңгеем болгаш хөй янзы. Школадан дашкаар школа килдизин чижекке ап болдур. Ол тургустунгандан бээр түгле чыл ашкан. Ол килдисти РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы, коммунист Ладанова удуртуп турар, а оон инструкторларында хөөрай школаларының, пединституттуң ам шыырак башкылары шилип алдынган. Үк килдис удус өөредилгезиниң чугула-чугула айтырыгларын шиитпирлээр, школаларда парторганизацияларның ажыл-чорудулгазын экижидер талазы-биле партия хооркомунга дыка улуг дузаламчыны көргүскен. СЭКП хооркомунуң бюрозу ол килдистиң инициативазы-биле 9—11 класстарда бүдүрүлге өөредилгезиниң айтырын чугаалажып шиитпирлээн, башкыларның амыдырал байдалын экижидериниң хемчеглерин боттандырган дээш өске-даа.

Ол килдис № 6 школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың эки дуржулгазын өске школаларга чоокку үеде неитередирин, хоорайның ортумак өөредилге черлеринде болгаш пединститутта түс-түс эртемнер аайы-биле бөлгүмнерниң ажылының байдалын, кижизидилге ажыын канчаар тургусканың хынаарын планнаан.

Херээженнер ортузунга ажыл талазы-биле штаттан дашкаар килдистиң ажылы база ээзээн сонуургап болуп турар. Ону идепкейлиг коммунист, яшы ажыл-агый эргелелиниң ажылдакчызы эш Лебедева баштап турар. Ол килдис 1962 чылда хоорайда херээженнер көвүделдериниң даргалары-биле тускай семинарны организастаан. Оон ынай дараазында айтырыгларга хамаарыштыр хоорай херээженнериниң көвүдел хуралдарын 5 удаа эрттирген: «Хоорай чаагайжыдылгазынга херээженнериң киржилгезиниң дугайы», «Дүжүт ажаап алышкынынга херээженнериң киржилгези», «Уруглар кижизидилгезинге ада-иелериниң сорулгазы» дээш өске-даа.

Хоорайның херээженнер көвүдели (даргазы эш Кочеткова) уруглар яслилериниң, садтарының түдуун чорудуп турарының дугайында айтырыгны хынап көргеш, бөлүүнүң хуралынга чугаалажып, чугула хемчеглерни алган. Ол көвүделдиң бүгүле ажыл-чорудулгазы түс-түс секцияларның идепкейлиг киржилгезинде боттанып келген. Херээженнер көвүделиниң амыдырал секциязы санитарлыг байдал, техника ажылының айтырыгларының талазы-биле ээзээн каш бүдүрүлге черлеринге хыналда чорудуп, илереттинген четпестерни узуткаарының хемчеглерин алган.

Садыг болгаш хөй-ниити чемнелгезиниң секциязы школаларда, бүдүрүлгелерде буфеттерниң ажылын үргүлчү контрольдап турар. Оон ачызында буфеттерниң ажылы экижээн, хөй-ниити чемненилге черлериниң санитарлыг-байдалы сегээн.

Хооркомунуң экономика көвүделi (даргазы эш Кирдеев) бүдүрүлге черлеринге улуг организакчы хемчеглерни база чорудуп келген. Бүдүрүлгелерде, түдуг черлеринде парторганизацияларга хүн бүрүнүң дузаламчызын көргүзериниден аңгыда, ол көвүлел ажыглаттынмаан курлавырларны илередип тывар, четпестерни узуткаар талазы-биле коллективтерге практиктиг дузаны чедирип турар. «Хоорайда капитал тудуушкунуң чорун турарының дугайында» айтырыгны СЭКП хооркомунуң пленумунга чугаалажып шиитпирлээр талазы-биле экономика көвүдели өнир чылын эки дузалашкан. Чеди чылдың бешки чылында социалистиг хүлээлгелер алыр талазы-биле ажылы бүгү коллективтерге организастаарынга экономика көвүдели идепкейлиг киришкен.

Партия хооркомунда шилип алдынган штаттан дашкаар инструкторларның хөй нүргулуу партия ажылын эки билир, дээди болгаш ортумак эртеминг кижилер болуп турар. Ол инструкторлар штаттыг килдистерде быжыглаттынган болгаш оларның эргелекчилериниң удуртулгазы-биле ажылдап турарлар. Штаттан дашкаар инструкторлар ажыл дуржулгазының, ниити, политиктиг болгаш тускай эртеминиң аайы-биле партия организацияларында быжыглаттынган ийикпе түс-түс даалгаларны күүседип турар. Олар базала штаттыг ажылдакчылар ышкаш партия хооркомунуң бюроларына, пленумнарына тургузар айтырыгларны белеткежиринге киржип келгеннер. Масса ортузунга дириг организакчы ажылды, парторганизацияларга боттуг дуза чедирип олар боттарының көл хүлээлгези кылдыр санап турарлар.

Организас болгаш үлетпүр килдистериниң штаттан дашкаар инструкторлары эштер Исламов, Бочаров, Лебедев, Белов, Зубков болгаш өскелер-даа организастаар ажылга боттарын шынзыктырып шыдааннар. Чижээ, эш Исламов ам үш чыл ажылдап турар. Ол Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зында парторганизацияда быжыглаттынган. Коммунист бүрүзүн, парторганизацияның болгаш бүгү коллективтиң амыдыралын эш Исламов эки билир. Ажыл планнарын чогаадыр, партия, профэвилел, комсомол хуралдарын эрттирер талазы-биле ол парторганизация секретарынга үргүлчү дузалажып, айтырыгларны шиитпирлээриниң аргаларын сүмелеп, хурал-суглаага, көз-көз хемчеглерге боду-биле киржип турар. Эш Исламовтуң идепкейлиг киржилгези-биле ол парторганизацияның ажылының экижээни ук автоажыл-агыйның ниити ажылын сегидеринге идиглиг болуп, ынчангаш АТК 1962 чылдың бүдүрүлге планын бүгү көргүзүлгер аайы-биле чедишкинниг күүседи шыдаан.

Оргкилдистиң штаттан дашкаар инструктору эш Бочаров сайгарылга баазазының парторганизациязында быжыглаттынган. Ол база-да коллективке үргүлчү барып, социалистиг хүлээлгелерниң күүседезини, коммунистер, комсомолчуларның политиктиг өөредилгезини сонуургап турар.

Штаттан дашкаар инструкторларны партия хооркомунуң ажылынга киириштирери коммунистерни партия, совет, ажыл-агый черлериниң удуртур ажылдарынга депшидер чоруккa таарымчалыг байдалды берип турар. Чижээ, штаттан дашкаар инструктор турган эш Родченко хооркомунуң үлетпүр килдизиниң инструкторунда депшиттирген, эш Лобачёв № 1 АТК-ның кадрлар килдизиниң начальнигинде депшээн болгаш ол коллективте парторганизацияның секретарында сонгуткан, а эш Коваленко ол-ла АТК-ның эксплуатация начальнигинде депший берген.

Партияга хүлээп алышкынны болгаш коммунистерниң хуу херээн баш бурунгаар хынап көөр талазы-биле партия комиссиязы (даргазы эш Кузьмин) СЭКП хооркомунга улуг дузаны чедирип келген. Оргкилдис ол комиссиянын дузаламчызы-биле партия амыдыралында бо чугула айтырыгны ханы болгаш оперативтиг шиитпирлеп турар апарган. Бүдүрүлгелерге, албан черлеринге партияның, күрүөниң сагыла-чурумун быжыглаарынга, партия амыдыралының норма-чижектерин болгаш СЭКП-ниң Уставын шыңгыы сагыырынга коммунистерни кижизидеринге ол комиссия бодунуң бүгү-ле ажыл-чорудулгазы-биле идигни берип келген.

Хөй-ниитичи эгелээшкинниң чуруму-биле ам үеде 190 ажыг коммунистер СЭКП хооркомунуң хүн бүрүдеги ажылынга киржип турар. Парторганизацияларга политмассалыг ажылдың деннелии ээзээн бедидер, ынчангаш эрткен чылдың бүдүрүлге онаалгаларын бүдүрүлгелерниң хөй кезиинге долдур күүсеттирер арганы бо бүгү хемчеглер СЭКП хооркомунга берген.

Оон-биле кады партийжи ажылга хөй-ниитичи эгелээшкинни калбартыр талазы-биле СЭКП хооркомунуң ажылында четпестер ам-даа хөй. Ол дугайын партия обкомунуң бюрозунуң бо чылдың февраль 25-теги доктаалында кончуг шын айткан. Шынап-да бис штаттан дашкаар ажылдакчыларның семинарларын, сургаалдалыг хуралларын ховар эрттирип, дээре ажылдап келген инструкторларның, килдистерниң эки дуржулгазын неитередип келген бис.

СЭКП-ниң хооркому, оон штаттыг килдистери партия контролюнуң комиссияларын удуртур талазы-биле партия эге организацияларынга ам-даа эвээш дузалажып турар. Оон түнелинде «Коммунал тудугнун» септелге-тудуг эргелелинде, орук тудуунун эргелелинде, хоорайның үлетпүр комбинадында болгаш өске-даа черлерде партия комиссиялары үр үениң иштинде ажылдавайн келген. Ынчаарга бус-турбина электростанцияда, аэропортта, пассажирлер АТК-зында, «Кызыл тудутнун» тудуг участогунда парторганизацияларның тургускуланы, хөй янзы ажылдарны кылып келген. Дээре ажылдыг партия комиссияларының эки дуржулгазын неитередиринче кичээнгей салбаннывыс таарышпас дээрзин маңаа база миннир херек. Ол ышкаш хөй-хөй коллективтерде культура-массалыг ажыл сандараан, чамдык клубтар, кызыл булуңнар ажылдавайн, спортчу хемчеглер калбарбайн турунда, партия хооркому, оон түс-тус килдистери олче база-да шоолуг кичээнгей салбайн келген.

Кызыл хоорайның партия амыдыралынга хөй-ниитичи эгелээшкинни калбартыр талазы-биле өске-даа бар четпестерниң дугайында СЭКП обкомунуң шыңгыы сагындырыгларын барымдаалап, партияның хооркому айыткан четпестерни узуткаарының, хөй-ниитичи эгелээшкинни күштелдиреринiң практиктиг хемчеглерин ажылдап кылган. Хооркомнуң чанында чоокку үеде түдуг болгаш коммунал ажыл-агыйның штаттан дашкаар чаа килдизин тургузары, амгы штаттан дашкаар килдистерни, идеология комиссиязын быжыглаары, штаттан дашкаар инструкторларның санын көвүделдиреринi көрдүнүп турар. Штаттан дашкаар ажылдакчыларның өөредилгезин организастаарының планы ажылдап кылдынган. Хоорайда культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылын экижидериниң хемчеглери алдының эгелээн.

Партия аппарадының ажылынга хөй-ниитичи эгелээшкинни калбартыры келир үелиг. «Кижилер боттары тускай аппарат чокка ниитилелдиң херектерин эргелеп башкарар апаар үеме — коммунизмче бар чыдар бис» — деп, Н. С. Хрущев СЭКП-ниң XXII съездизинге чугаалаан. Күрүненiң төлевирлиг аппарады үргүлчү кыырыган, эргелелиң чанчыл мергежилин улам хөй массалар шиңгээткен, ол аппаратка ажыл алызында барып онзагай профессия эвес болган турган ээзээ, херектi шак ынчаар чорудары эргежок чугула. Ол төөгүлүг улуг сорулганы шиитпирлээринге партийжи аппарат үлегер болуп, мурнунга чорбушаан, коммунистиг бот-эргелелдиң улам болбаазырангай хевирлерин тывар талазы-биле үлегерин көргүзер апаар дээрзин партияның чаа Программазында айтын турар.

Партияның бо чугула айтыышкының хажык чокка боттандырар дээш Кызылдың парторганизациязы бүгү түүлдерни кылып, ажыл-агый, политиктиг сорулгаларны чедишкинниг күүседир талазы-биле бодунуң дайынчы аргалының, организакчы, мобилизакчы күштүүн моон сонгаар-даа өстүрүп шыдаар.

П. КИСЕЛЕВ,
СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары.

Партийжи амыдырал

Мокураштың бригадазы



— Бир муң тос чүс бежен сес чылда Бай-Тайгамың Бай-Тал школазынга башкылап турдум. Ак-Довуракта даг-дүгүмүң улуг тудуу эгелээн, ол тудугну тургусчур дээш кижилер Тываның ырак, чоок булуңнарындан кээп турар эвес, харын Совет Эвилелиниң бүгү-ле республикаларындан, крайларындан, областарындан үзүк-соксаал чокка кээп-ле турарының дугайын солунардан номчуп, радиодан, Барыын-Хемчиктен келген кижилерден дыңнаан, бистиң Бай-Тайганың аныяк өскени-даа, улуг-даа кижилери Ак-Довуракче чоруп тургулаан. Мээң класымның өөреникчилери ортумак эртемни чедип алгаш, ол тудугга барып ажылдаар изиг күзелин илередип тургулааннар. Мээң өөреникчилерим Тываның эгээртинчес казар байлактарының, келир үеде туруптар улуг заводтарының, улуг үлетпүр черлериниң дугайын бо-ла айтыра бергилээрлер. Ынчан бис олариың ындыг харылзаларга хамаарышкан тускай харылар кежээлерин школавыска организа с т а п, эрттирип турдувыс. Анаа өөренип тургулаан дыка хөй онгу клас с ч ы л а р школаны дооскан дораан-на Ак-Довуракка барып ажылдаарын илереткенивер. Мен болум база-ла дөстүүп шыдаваан мен. Сагыш-сеткилимниң чүрээмниң кыйгырыы-биле ол-ла чылын дораан Бүгү-ээнделге оиза ужурдузалыг тудугга ажылдаар дээш хапкан мен — деп, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң база бир мурнакчы тудугжу бригадазының бригадири Степан Дөңгүракович Мокураш бистиң бесседавыс-биле чугаазын ынчаар эгелээн.

Бай-Талдан келген башкы бо улуг тудугга келген дораан-на комплексилиг тудугжу бригаданы удуртуп эгелээн. Ынчангаш Степан Дөңгүракович чүс-чүс тудугжуларның олдуруугга ийи билээн сывыртының каапкаш турупкан, бодунда онаашкан харыысалгалыг улуг ажыл-херекти-даа ол эки билип турган. Оон бригадазының кежигүннери шупту-зу-ла аныяк тыва оолдар, кыстар. Олар Мөңгүн-Тайгадан, Өвүрден, Таңдыдан, Барыын-Хемчиктиң бодундан келгилээн, дүүн чаа-ла малчыннар, көдээ тудугжулар тургулаан. Тудуп турар тудуун дүргеи-не дүргеи доозары дээш үешагның эртип турганын безин эскербейн тургулаан, харын-даа тыва улустуң тоолдарында «кыш боорга хыраазынадан, чай болурга шалыңындан билип тургулаан» деп чугаалар-даа сагыыкa кирер болган.

Мокураштың удуртқан бригадазы эрткен чылдың планын ниитизи-биле 130 хуу күүсеткен. Чедиргы чылдың бешки чылынын баштайгы айларын базала күш-ажылчы чедишкиннер-биле ужурашкан, январьның планын 140 хуу күүсеткен, февраль айның планын РСФСР-ниң Дээди Советинге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулданың хүнүнүң мурнуу чарыында 150 хуу күүседиринiң хүлээлгезин алгаш, аңаа ээ болуп шыдап — февраль д ың бүдүрүлге планын 150 хуу күүседипкеннер. Олар тууйбу болгаш бетон заводтарын, ийи каът чурталга бажыңнарын, школаны, көвүрүг, орук тудугларын кылырынга боттарының улуг салыышкыннарын киргеп. Мокураштың удуртқан бригадазы ам дат-дүгү арыглаар фабриканың тудуунда туржуп турар. Боттарының ажылының талазы-биле ёзулуг-ла мастерлер болуп мергежий берген мурнакчы тудугжулар ооң бригадазында кайы хөй. Оларга Ооржак Комбуй-оол, Хертек Балдаң-оол, Салчак Кара-оол, Хертек Каллар-оол дээш оонда-даа өскелер хамаарыжыр.

Бригада коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат чедип алыры дээш туржуп турар. Бригаданың кежигүн бүрүзү-ле кежээки өөредилге черлеринде хаара тутпунган, олар кады коллективтиг кинолап, хөй чаңгызы дээш, чаңгызы хөй дээш дең принцип ёзугаар чурттап, ажылдап турарлар. Бир-ле катап бригаданың кежигүнү Ооржак Борбак-оол ажыл шагы үзүп, арагалап, төлеп чок үүлгедиглерни кыла берген. Ол чорук бригаданың бүгү кежигүннерин хөлзедипкен. Ол-ла дораан хүрал чыгаш Борбак-оолдуң дугайын аңаа чугаалажып, кижи бүрүзү-ле аныяк оолдуң кылган частырыгларын шыңгыы бүрүү шапкан.

Ону коллективтиг кижизидилгениң оруунче кирип, холга алганының түңнелиннде бодунуң частырыгларын миинип, ёзулуг-ла төлептиг ажылчын болган. Ооржак Борбак-оол ам бодунуң ажылынга ёзулуг-ла мергежип, мурнакчы тудугжуларның бирээзин апарган. Эш-өөрүнүң, коллективтиң кижизидилгези ол хире улуг күштүг болган. Борбак-оол бодунуң хостуг шагын кулътурлуг дыштанып эрттирип билир. Шалың алган санынга-да магазинден номнар болгаш идик-хеп садары Ооржак Борбак-оолга чаңчыл болу берген.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың тудуун бо чылдың сентябрь айза доозарының улуг сорулгазы бүгү тудугжуларның мурнунда салдынган, ам ында үш эзлегликтиг ажыл биче-даа амыр-соксаал чокка хайныгып турар. Степан Дөңгүракович Мокурашка удуртқан комплекслиг тудуг бригадазының бүгү кежигүннери ол улуг тудугну айыткан хуусаазында доозар дээш күш-ажылдың темпизи и улам-на дүргедеткен.

ЧУРУКТА: С. Д. Мокураш.

Т. САЯН-ООЛ.
Фото авторнуу.

Чагаалардан одуруглар

Хойжу кыс

Александра Донгак—Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң Ак-Бара-Сугда аныяктарның хойжу бригадазының хойжузу. Кыш дургузунда хойну ол эки ажаап келген, кажаның иштин арыг-шевер, чылыг тургузуп, оон дашпакы девискээрин арыглап аштап турар.

Усть-Лабинчилерниң чагаазынга ол харыы кыдыр, 1963 чылдың дургузунда чүс хойдан-на 105 хураганны менди өстүрүп, хой бүргүүнден 2,8—3 кг дүктү кыргын алыр деп хүлээлгени алган.

Оон ажаалгазында 497 төрүүр хой бар. Эки оттуг одурларга хойну ол организастыг кадарын турөр, хураганнаан хойларны тургузу чартык азыралда кирген. Январь ортадан бээр февральга чедир төрээн 127 хойнун 127 хураганын аныяк хойжу чидириг чокка алган.

А. ТАМДЫН.

Кидин түлүк

«Найырал» совхозтуң кыштагларында чаш мал хүлээп алышкынны амгы үеде кидин түлүк. Марттың эгезинге чедир бүгү хойнун 24 хуузу оолдапкан азы 4389 хураган хүлээп алдынган.

Мал төлүн менди ал, эки дорукторары дээш чарыш калбарган. Бо талазы-биле мурнакчы малчыннар хөй илереп турар. Чижээ, эш Ойбаа баштайгы төрээн 612 хойнун 617 хураганын бүрүн алган. К. Дүрбүй, Д. Баяру, О. Кечиалек, М. Кызыл-оол, Х. Дизигир болгаш өскелериниң-даа көргүзүглери эки.

Х. КУНГАА.

Өөренип көөрү чугула айтырыг

Механизатор тускай эртемге бүгү-ниити өөредилгени организастап турар амгы үеде техниканың эң чугула өөредилге номнары чер-черде бөлгүмнериниң дыңнакчыларынга болгаш башкыларынга хөй-хөйү-биле негеттинип турар.

Ынчангаш бүгү-ниитиниң өөредилгезинде киргеп колхозчулар, совхозтар ажылчыннары болгаш албан-хаанчылар техниктиг өөредилгениң чамдык эң чугула өөредилге номнарын, көргүзүг материалдарын тыва дылга парлап үндүрерин күзеп турарлар.

Өөредилге номнарының чедишпейн турарын база өрус дыл биибес тыва чонуң хөйүн барымдаалааш, механизатор тускай эртемге бүгү-ниити өөредилгениң бөлгүмнеринге хереглээр өөредилге номнарын, көргүзүг материалдарын парлап үндүрерин Тываның ном үндүрер чеви, Көдээ ажылагый министерствозу сонуургап көрзе кандыгын?

С. СҮРЮН.

Ленинчи партийжи чоруктуң тугунуң адаа-биле

(„Правданың“ мурнуку чүүлү)

Литератураның болгаш ураң чүүлдүң ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражышкынынга «Бедик идейлиг чорук болгаш ураң чечен мергежил—совет литератураның болгаш ураң чүүлдүң улуг күжү» деп эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы «Правдага» парлаттынган.

СЭКП Төп Комитединиң идеологтуг ажылдың улуг ужур-дузазын барымдаалааш, мындыг ужуражышкынынарны бистиң культурлуг амыдыралывыстың кайгамчыктыг чаңчылы бодурган.

Амгы ужуражышкынының ужурдузазы чүдел дизе, СЭКП-ниң XXII съездизиниң, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлериң боттандырарынче совет улустуң бүгү күжениишкинни партия угландырып, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганың эде тургузуушкунун чорудуп турар үеде ол ужуражышкынны кылганы болур. Идеологтуг ажылдың бирги чергелиг ужур-дузазын, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге литератураның болгаш ураң чүүлдүң улуг ролюн бо ужуражышкынга партия чугулалап айыткан.

Бистиң чуртта литератураның болгаш ураң чүүлдүң хөгжүлдезин ленинчи чагыгларның боттанышкынының — литература болгаш ураң чүүл бүгү улустуң хереэзиң чарылбас кезээ апарганының тодаргай көргүзүү болуп турар. Олар партияның шынчы дузалакчылары болбушаан, боттарының дайынчы сорулгаларын чедишкинниг күүседип турарлар.

Совет ураң чечен культураның чоргаарланыр чүвези бар. Бистиң чогаадыкчы аныктарывыстың кымдан өөренип алыр чүвези бар. Максим Горький болгаш Владимир Маяковский, Демьян Бедный болгаш Дмитрий Фурманов, Алексей Толстой болгаш Александр Серафимович, Александр Фадеев болгаш Николай Островский база совет литератураның өске-даа хөй-хөй ажылдакчылары бистиң улустуң революстуг демиселиниң дугайында, социализм тургузуушкунунуң дугайында кайгамчыктыг чогаалларны тургусканнар. Улуска сорук киришкинниг бараан болурунуң, чуруукчунуң хүлээлгезин ханы патриоттуг, партийжи билириниң чайынналчак үлегери—бистиң үениң шылгарыңгай чогаалчызы Михаил Шолоховтуң чогаадылга ажылы болур. Литератураның болгаш чечен чогаалдың ажылдакчыларының хөй-хөй ажылдары улустуң хүлээп көрүүшкүнүн чедип алган.

Совет литератураның болгаш чечен чогаалдың чедишкиннери көскү болгаш улуг. Ынчаарга оларның сорулгалары ам-даа улам улуг. Ийи идеологияларның — социалистиг болгаш буржуаз идеологияларның чидиг демисели, кижилерниң угаан бодалы дээш демисел бүгү делегейде чоруп турар үеде чурттап турар бис. Мындыг үеде литература болгаш ураң чүүл шыкаш идейлиг, күүдүүг чепсекти арыг-сылыг болгаш үргүлчү дайынчы байдалга тургузары эргежок чугула. Ындыг турбүже чогаалчыларның, чуруукчуларның, композиторларының, кино болгаш театр ажылдакчыларының ажылында улуг четпестер бар, а чамдык таварылгаларда партияның Программазында культура талазы-биле көргүстүнген сорулгаларны чамдык чогаадыкчы ажылдакчылар ам-даа шын билбейн турары-биле холбашкан частырыглар база бар.

«БИСТИҢ УЛУСКА РЕВОЛЮСТУГ ДАЙЫНЧЫ УРАН ЧҮҮЛ ХЕРЕК. СОВЕТ ЛИТЕРАТУРА БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛ КОММУНИСТИГ ТУРГУЗУУШКУННУҢ УЛУГ БОЛГАШ МААДЫРЛЫГ ҮЕЗИН ЧАЙЫННАНЧАК УРАН ЧЕЧЕН ОВУР-ХЕВИРЛЕР-БИЛЕ КӨРГҮЗЕР. БИСТИҢ АМЫДЫРАЛЫВЫСТА ЧАА, КОММУНИСТИГ ХАРЫЛЗААЛАРНЫҢ БАДЫТКАЛЫН БОЛГАШ ТИИЛЕЛГЕЗИН ШЫН ИЛЕРЕДИР ХҮЛЭЭЛГЕЛИГ»—деп эш Н. С. Хрущев айыткан.

Четпес болуушкуннарның хажыызы-биле, амыдыралда чаа чүүлдүң төрүттүнериңе шаптык болуп турар бүгү чүүлдерниң хажыызы-биле чуруукчу эртип шыдавас дээрзин билдингир. Ынчалза-даа эки чүүл дугайын бижип, ол чаа, эки чүүлдүң төрүттүнериңе өөрүп турарларга «чайыртакчының» демдээн базып болбас. Амыдыралда чүгле багай чүвени чугаалаары, чүгле кара-биле былчактаар чорукту ажыглаары чуруукчуларга эвес, а бактакчыларга тааржыр.

Марксизм-ленинчи эстетиканың амгы үе-чадазында оон чугула теоретиктиг чүүлдери Н. С. Хрущевтуң чугаазында хевирлеттинип айыттынган, коммунизм тургузуушкунун калбартырының үезинде литератураның болгаш ураң чүүлдүң сорулгалары тодаргайланган. Ында мындыг үнезин проблемалар хажыы-биле үнезилеттинген: коммунизм тургузуушкуну болгаш ураң чечен чогаадылганың сорулгалары; партийжи болгаш улустуң чорук—бистиң ураң чүүлувүстүң ан чугула принциви; идеология талазы-биле тайбың кожа догуннаашкынга удур бис; ленинчи партияның удуртулгазы—бистиң бүгү чедишкиннеривистиң үндезини.

Совет чуртта Ленининиң херээ, партияның херээ, коммунизм тургузарының херээ бүгү улустуң хам-дамындан холбаалыг херээ апарган. Ленинчи партия бистиң маадырлыг улузувустуң мурнакчы кезээ, дайынчы, шылгаттынган авангардызы болуп турар. Ынчангаш СОВЕТ УРАН ЧҮҮЛГЕ ПАРТИЯЖИ БОЛГАШ УЛУСЧУ ЧОРУК БОТ-БОТТАРЫНГА УДУРЛАНЫШКАК ЭВЕС, ХАРЫН-ДАА ЧАҢГЫС ААЙ БУДЫН ЧҮҮЛ БОЛУП ТУРАР. Улусту сорук киирип, каттыштырып, оон күштерин быжыглап, улуг эчис сорулгаже оон базымын дүргедеэнп турар чүгле мындыг чогаалдарны бодунуң идейлиг чевээ кылдыр партия, бистиң бүгү ниитилелливис деткип база хүлээп ап турар. БИСТИҢ ПАРТИЯВЫС ЛИТЕРАТУРАГА БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛГЕ ПАРТИЯЖИ ЧОРУК ДЭЭШ КЕЗЭЭДЕ ТУРЖУП КЕЛГЕН. УРАН ЧЕЧЕН ЧОГААДЫЛГАНЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫНГА КОММУНИСТИГ ИДЕЙЛИГ ЧОРУКТУҢ ТУРУЖУНДА БЫЖЫГ ТУРЖУП ТУРАР ЛИТЕРАТУРАНЫҢ БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛДҮҢ КЫРГАН-ДАА, АНЫЯК-ДАА АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА, ПАРТИЯ КЕЖИГҮНҮ БОЛГАШ ПАРТИЯ КЕЖИГҮНҮ ЭВЕС-ДАА БҮГҮ КИЖИЛЕРГЕ ПАРТИЯ БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУРАР. ОЛАР — ПАРТИЯНЫҢ ДАЯНГЫЫШЫ, ООҢ ШЫНЧЫ СОЛДАТТАРЫ.

Бистиң чогаадыкчы аныктарывыс адаларының маадырлыг херээнiң үргүлчүдекчилери болуп, кезээде улус-биле кады чоруур дээрзинге партия бүзүреп турар.

Амгы үеде чуруукчуның чугула сорулгазы—коммунистиг идеяларның бадыткалынга боттарының чогаадылгазы-биле идепкейлиг дузалаары, коммунизмниң дайынчыларынга чылча шавышкынынг согуушкунну бээрп, империалистерге, колонизаторларга удур демисежири болур. Партия болгаш улус бистиң идейлиг чепсээвисти төгейлендиреринi, оон салдарлыг күжүн кошкадырын кажан-даа болдурбас. Ынчангаш идеология талазыбиле тайбың кожа догуннаашкынның «теориязын» совет кижилер шиитпирлиг бүүүү шаап турар. Ол «теориязы» камгалаарын азы неитередирин кым-на орадаажыр болдур, ол антикоммунизмниң туружунче херек кырында союн киргеп болур.

Литература болгаш ураң чүүл—идеологияның кезекчелиниң бирээзин. Ындыг турбүже совет ураң чүүлге социалистиг реализм-даа, буржуаз идеологияның формализм, абстракционизм чижектиг илереэшкиниерида тайбың кады туруп болур деп бодап турар кижилер тыптып турары хомудаачыг-дыр. Ындыг кижилер антикоммунистиг пропаганданың дузаанга кире бээр дээрзи тодаргай эвеспе!

Литература болгаш ураң чүүл улустуу болур деп, олар ажылчынарның болгаш тараачыннарның эргеажыктарынга бараан болур, улус масаларының уганн бодалы болгаш күзел-соруун каттыштырып, оларны кодурер ужурлуг деп Владимир Ильич Ленин айтып турган. Ураң чүүлге Коммунистиг партияның политиказы, ол талазынга кандыг-даа буржуаз хажымышкынынарга эътешпес чоруктуң политиказы—ол дээрге ленинчи политика-дыр, ону улус бүрүнү-биле болгаш долузу-биле чүүлдүгүнүп база деткип турар.

«СОЦИАЛИСТИГ НИИТИЛЕЛДИҢ УДУРТУКЧУ КҮЖҮ—СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ БОЛУП ТУРАР. ОЛ ПАРТИЯ БҮГҮ СОВЕТ УЛУСТУҢ КҮЗЕЛ-СОРУУН ИЛЕРЕДИП ТУРАР. ЫНЧАНГАШ УЛУСТУҢ ҮНДЕЗИН ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫ ДЭЭШ ДЕМИСЕЛ ООҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫНЫҢ ЭЧИС СОРУЛГАЗЫ БОЛУР...

КИЖИЛЕРНИҢ ТААРЫМЧАЛЫГ АМЫДЫРАЛЫН ҮРЭЭР БАК ҮҮЛДЕРНИ УДУРТУКЧУ КҮШ БОЛУР ПАРТИЯНЫ ДАМЧЫШТЫР СОЦИАЛИСТИГ НИИТИЛЕЛ ЧАЯЛАДЫП, КОММУНИЗМ ТУРГУЗАРЫНГА ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА МАТЕРИАЛДЫГ, КУЛЬТУРЛУГ, ИДЕЙЛИГ ҮҮЛДЕРНИ ТУРГУЗУП ТУРАР»—деп Н. С. Хрущев чугаалаан.

Ураң чечен чогаадылганың айтырыгларының талазы-биле партийжи шугумну, партияның ажылдап кылганы ленинчи курсту чайгылыш чокка чорударын, идея талазы-биле кандыг-даа тенденцээшкинге өптешпес болуруун литература болгаш ураң чүүл ажылдакчызы бүрүзүнден бистиң ниитилел, бистиң улус иеген турар хереэзин чаптаар-да билдингир.

Совет литература болгаш ураң чүүл хөгжүлдезинiң ор-ваарыжыг дугайында болгаш сөөлгү чылдарның культурлуг амыдыралының түс-түс фактыларының дугайында принципиалдыг чугаа ужуражышкынга база бо партийжи туруш-биле кыдынган. Чогаалчы И. Г. Эренбургтуң частырыглыг чүүлдерлиг, бистиң чурттуң амыдыралында хөй-хөй чугула болуушкуннарны шын эвес үнелеп турар чогаалдарын Н. С. Хрущевтуң чугаазында, СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичевтуң чугаазында, ужуражышкынның киржикчилериниң чугаалаарында чөптүү-биле шүгүмчүлээн. «Ильичиниң заставазы» деп кинофильмде совет амыктарының амыдыралының улуг болгаш темазын шын эвес тайызбырлаан чорук шиитпирлил-биле буруу шавышкынны алган.

Сталинга чүдүүр чоруктуң чылдарының дугайын чугаалап турар чогаалдарда ол чылдарның барык-ла бүгү болуушкуннарын дүмбей кылдыр көрүп, оларны шупту-зун карабиле былчайты бижиттинген кылдыр көргүзүп, ол үеде улустуң маадырлыг демиселин эскербейн баар болза, шын эвес болур ийик дээр дугайында Н. С. Хрущевтуң сөстерин ужуражышкынның киржикчилери изиг чүүлдүгүнүүшкүн-биле хүлээп алган.

Идеология айтырыгларын кичээнгейлиг, мерген угаанныг көөрүнүң, үлегер-чижээн Төп Комитет көргүзүп турар. Бүгү партия организацияларыбыс идеологтуг ажылды чер бүрүзүнге тодаргай чорудар, чогаадыкчы интеллигенциняны сырый каттыштырар, оон ыүкеиишкинни коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээринче угландырар ужуруг. Литературага болгаш ураң чүүлге холбаштырган партийжи чаа документилерни бүгү талазы-биле болгаш хан

БОТ-БОДУНГА АЖЫКТЫГ САДЫГЛАЖЫЛГА

МОСКВА. (СЭТА). «Судоимпорт» деп Бүгү-эвилел каттыжыышкыны биле Швецияның «Гетаверкен» болгаш «Линдхольменс варв» деп суднолар тудуунуң фирмаларының аразынга болган чугаалажыышкыннар Москвага доозулган. Аңаа Совет Эвилелинге суднолары бээр дугайында айтырыгны чугаалашкан. Керээлерни чарган соонда бистиң корреспондентивис чугаалажыышкыннарның түңнелдериниң дугайында чугаалап бээрин «Судоимпорттуң» даргазының хүлээлгезин күүседип турар Д. А. Прониндён дилээн.

Д. А. Пронинниң дыңнатканы болза, «Линдхольменс варв» деп фирма Швецияның «Юнсон» деп эң улуг концернинде бактаап турар. Ол концерн бистен нефть продуктуларны, хром руданы, хөмүр дашты, көгүсту болгаш өске-даа бараанарны садып алыр чаңчыл болган садыглакчы болуп турар. Швец фирма совет бараанарны садып алырын кераэ база көрүп турар.

1964—1965 чылдарда дүрген чоруур болгаш 8 муң тонна чүък сөөртүр дөрт судноларны фирма ССРЭ-ге бээр ужурлуг. Чагыткан суднолар чаа доңурган балыкты сөөртүр болгаш амгы үениң механизациязы-биле дериттинген. Суднолар да бүгү ажылдарны калбаа-биле механизастаарын болгаш автоматчыдарын, механизмнер-биле башкарарын көрүп турар.

Швецияның эң улуг «Гетверкен» деп фирмазы-биле «Судоимпорт» деп Бүгү-эвилел каттыжыышкыны бирээзи-ле 8 муң тонна чүък сөөртүр алды суднолары Совет Эвилелинге бээр дугайында керээни чарган. Узун хуусаалыг чаалк тыпсырын кереэде көрүп турар. «Гетверкен» фирма янзы-бүрү совет бараанарны садып алыр дугайында хүлээлгени бодунга база алган.

Бо ийи фирма совет судно дериглезин садып алыр. Бо чылын бистиң-биле харылзааны тургускан «Гетаверкен» фирма бирээзи-биле 27 муң тонна чүък сөөртүр ийи доктарны Совет Эвилелинге бээр дугайында керээни моон мурнунда чарган.

Суднолар тудуу-биле холбаштыр
• • •
Английяның Компартиязының дайынчы органы
• • •
„Непсабадшаг" солуннуңдыңнадыы
• • •
Сирияда күрүне эргилдезиниң соонда

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

ВСАП Төп Комитединиң пленуму

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Төп Комитединиң Пленуму Будапешке марттың 8-те болган. Амгы үеде иштики болгаш делегей байдалының айтырыгларының талазы-биле ВСАП ТК-ның бирги секретары Янош Кадарның илеткелин Пленумнуң киржикчилери дыңнаан.

Күрүне хуралынга болгаш чер-чер Советтеринге соңгулданың түңнелдерин база дүржулгазын, күрүне хуралының бирги сессиязын чыылдыраарының болгаш ооң хүн чуруунуң айтырыгларын пленумга чугаалажып көрген. Пленум экономиктиг айтырыгларны база-ла чугаалажып көрген болгаш бот-бодунга экономиктиг дузалажылга чөвүлелинге кады ажылдажылганы улам ыңай калбартырын айыткан, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

Чугаалажып көрген бүгү-ле айтырыглар талазы-биле Пленум чогуур шиитпирлерни хүлээп алган деп, ВСАП ТК-ның пленумунуң дугайында дыңнадыгны парлап үндүрген «Непсабадшаг» солун айыткан.

Француз дагжыларны деткип турар

ПРАГА. (СЭТА). Профэвилелдериниң хостуг болуруң болгаш ажыл соксадыр эргени камгалап турар француз дагжыларының демиселин идепкейлиг деткип турар Францияның ажылчы чонунга байыр чедирип турар медеглелди ВФП-тиң секретариады парлап үндүрген. ВФП ажыл соксадып турар дагжылар-биле сагыш-сеткилин каттыштырган болгаш бүгү ажылчы чоннарны Францияның эрес-дидим дагжыларын үре-түңнелдиг хөделиишкиннери-биле деткиириче кыйгырган.

«Дейли уоркер» солуннуң 33 чылы

ЛОНДОН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Чуксеевтиң дамчыдып турары болза:

Март 10-да Англияның хөй-ниитизи ажылчы чоннарның дайынчы органы — «Дейли уоркер» солуннуң 33 чыл болган оюн демдеглеп эрттирген.

Лондонда эң улуг залдарның бирээзи «Альберт холлга» ол хүнге тураскаал болдурган митингиге муң-муң кижилер чыылган. Великобританияның Коммунистиг партиязының чигине секретары Джон Голлан митингиге чүве чугаалаан. Чазактың политиказының түңнелинде ам ажыл чокталыр чорук 1947 чылдың сөөлүнде үениң дургузунда эң бедик деңнелге четкен, а экономика 30 чылдарның сооңда эң аар кризисте турар.

Бодунуң «соок дайын» угланыышкынындан ойталаар, чепсегленишкинни дүжүрериниге болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавыылдыраарынга идепкейлиг дузалаар деп англи чазактан Голлан негээн. Социалистиг лагерьниң чурттары биле Барыын таланың чурттарының аразынга садыгны хөгжүдер дээш демиселди күштелдирериниче илеткелчи кыйгырган.

Ажыл чокталыр чорукту уэуткаар болгаш ажыл чоктарга тыпсыр пенсияларны болгаш пособиелерни көвүдедири-биле далаштыг хемчеглерни алырының эргежок чугула болуп турарын илеткелчи демдеглээн. Кризистен уштунар төлээде чүгле чазакты солуур эвес, харын база бүгү политиканы өскертир ужурлуг дээрзин Голлан демдеглээн. Великобританияның Коммунистиг партиязы болгаш «Дейли уоркер» солуну ындыг турушту ээлеп турар деп ол чугаалаарга, чыылганнар адыш часкаан.

Голлан ол солуннуң ажылын бедии-биле үнелеп көрүп, профэвилел кежигүн бүрүзүнүң, кооператив шимчээшкининиң болгаш лейбористчи партияның, тайбың дээш шимчээшкинниң кежигүн бүрүзүнүң дайынчы чепсээ болгаш организакчызы болур деп айыткан.

СИРИЯДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Анкарада албан бөлүктериниң дыңнадып турары-биле алырга, Сирияга күрүне эргилдези болу бээрге, мурнунда Сирия Араб Республиканың премьер-министри турган Халед Азем бодунуң өг-бүлези-биле кады Дамаскиде Турцияның элчин чергинге чашты берген деп, Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизи Анкарадан дыңнадып турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). Дамаск радиозунуң дыңнадып турары-биле алырга, Сирияның «революстуг командылалының национал чөвүлелиниң» № 4 дыңнадыын Дамаскиде парлап үндүрген. «Аль-Вахда Ал-Арабия», «Барада» болгаш «Аль-Баас» деп үш солуннардан аңгыда, бүгү-ле солуннарны Сирияга парлап үндүрерин ол дыңнадыгда хоругдап турар деп, Франс Пресс агентилел дамчыткан.

• • •

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ында кээп турар дыңнадыглардан алырга, танкалар болгаш куяк машиналар Дамаскиниң кудумчуларында таңныылдап чорувушаан турар. Халед Аземниң дүжүрткен чазааның кежигүннерин чаа эрге-чагыргалар истеп-сүрүп турар. Информация агентилелдериниң дыңнадып турары-биле алырга, Сирия Араб Республиканың президентизи турган Назим Будси, мурнундагы алды министрлер, а ол ышкаш сирий армияның кол командылакчызы турган генерал Захреддин оларны хууда бажыңнарында хоругдагылаан.

«Революстуг командылалдың национал чөвүлелиниң» албан хуузунуң дыңнадыын ёзугаар алырга, марттың 10-дан эгелээш Дамаскиге 18 шактан эртенгиниң 6 шакка чедир комендант шагының чаа үезин доктаадып тургускан болуп турар.

Дамаск радиозунуң дыңнадыын ёзугаар алырга, чаа сирий чазактың бирги хуралы болуп эрткен. Премьер-министр Битарның даргалаашкыны-биле эрткен ол хуралга чуртка «эргелелдиң үндезиннерин» ажылдап кылыр дугайында болгаш «чазактың политиктиг шугумунуң дугайында» айтырыгларны чугаалажып көрген.

СТАМБУЛ. (СЭТА). Амгы үеде Дамаскиде Турцияның элчин чергинде туруп турар. САР-ның премьер-министри турган Халед Аземге Турция политиктиг хоргадаашкынны тыпсыр деп, Турцияның даштыкы херектер министерствозу медеглээн.

КАИР. (СЭТА). Чаа сирий чазакты 7 чурттар: КАР, Ирак, Алжир, Иордания, Йемен, Югославия болгаш Кувейт хүлээп көрген деп, МЕН агентилел дыңнадып турар.

Сирияда тудуп хоругдаашкыннар

КАИР. (СЭТА). Сирий коммунистиг партияның Төп Комитединиң кежигүну Мустаф Аминни болгаш ол партияның элээн каш кежигүннерин тудуп хоругдаан деп, МЕН агентилел Бейруттан дыңнаткан.

Тиилелгеге чедир демисел

ПАРИЖ. (СЭТА). Шахтёрларның бүгү-ниити маадырлыг ажыл соксадыышкыны он бир хонукта үргүлчүлеп турар. Ол ажыл соксадыышкыны март 1-де эгелээн болгаш хүн бүрүде быжыгып база калбарып, эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш деткимчениң күчүлүг шимчээшкини бүгү чуртта болуп турар.

Францияның бүгү хөмүр даш бассейннерин, демир рудниктерин болгаш дус бүдүрүлгелерин ажыл соксадыышкыны хаара туткан. Чер болганда дайынчы аргалыг, шыңгыы организастыг болгаш чаңгыс эптиг чорук мурнуку хевээр неитеревишаан.

Нор биле Па-де-Кале департаментилерде шахталарда болгаш администрация бажыңнарында ажыл соксатканнар эртенден эгелээш дежурныйлап турар. Лотарингияның, Францияның төвүнүң болгаш мурнуу чүктүң бассейннеринде база-ла ындыг.

Чөөн Францияның хөмүр даш үлетпүрүнүң төвү—Мерльбак хоорайга (Мозель департамент) шахтёрларның, хөмүр даш бассейнниниң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының улуг чыскаалы март 11-ниң эртенинде эгелээн. Оларның хөйү өг-бүле кежигүннери-биле кады келген. Полицияның болгаш жандармерияның улуг күштерин чыскаал болган районче октаан.

Чыскаалчылар «Эп-сеткил каттыштырар!», «бистиң негелделеривисти бүрүн хандырыгжеге чедир демисежир!»—деп плакаттарны тудуп алган, «Марсельезаны» болгаш шахтёр марштарны ырлап чораан.



Мали Республика. Маркала суурда кодан хойларны Нигер хемниң көвүрүүнден кежирип турары.
Фото В. Хухлаевтиң. СЭТА-ның фотохроникаазы.

ИРАК КОМПАРТИЯЛАРНЫҢ УДУРТУКЧУЛАРЫН ШААЖЫЛААНЫ

КАИР. (СЭТА). МЕН агентилелдиң дамчыдып турары болза: Багдад радиозунуң дыңнатканы-биле алырга, Ирактың Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң үш кежигүннерин шаажылаан.

Ирак коммунистиг партияның чигине секретары Хусейн Радауни (Салям Адиль деп ат-биле билдинип турган кижини), ирак компартияның Төп Комитединиң кежигүннери — Мухаммед Хусейн Абу Аль-ис болгаш Хасан Увейна оларны шериг суду азып өлүрер деп шииткен. Шииткелди марттың 7-де күүсеткен деп, ирак шериг губернаторунуң дыңнадыында айтып турар.

ГФР-де америк ракета частыышкыны

БОНН. (СЭТА). Баумхольдер деп, барыын-герман хоорайның районунда, «Ника-аякс» дээр ракета салып үндүрер америк шелге марттың 5-те күштүг частыышкын болган деп, ДПА агентилел дамчыдып турар. Өлген кижи чок болган.

Америк шериг эрге-чагыргалары ол частыышкынның дугайын чүгле марттың 8-те кээп дыңнаткан болгаш ооң-биле кады частыышкынның чылдагааннарының дугайында чүнү-даа дыңнатпааны элдептиг болуп турар.

Республиканчылар Харибте чеде берген

ЛОНДОН. (СЭТА). Йемен Республиканың болгаш Каттышкан Араб Республиканың каттышкан шериглери удурланыышкынга таварышпайн-даа Хариб хоорайда чеде берген дээрзин Рейтер агентилел дамчыткан. Ол хоорай үр үеде хөлезиленикчилерниң холунга турган.

Республиканчы шериглер хоорайга чеде бээрге ооң чурттакчылары оларга байыр чедирип турганнар.

РЕСПУБЛИКА СПАРТАКИАДАЗЫ ЧОРУП ТУР

Хербис даанга маргылдаалар



Чурукта: (солагай талазындан) А. Шедогубов, М. Килин, А. Глухов болгаш П. Цветков.

Спартакиаданың ийиги хүнүнде Хербис даанга уруглар 3-8 километрге, оолдар — 15 километрге болгаш биатлонга чарышканнар. Уругларның 3 км чарыжынга «Спартак» эки-тура ниитилелиниң төлээлекчилери тергиин чедиишкиннерлиг болган. Ол команданың хаакчы кыстары: Приймак (12 мин. 47 секунда), Шапошникова (13 мин. 03 секунда), Михайлова (13 мин. 11 секунда) болгаш Самдын (13 мин. 14 секунда) олар 1—4 чедир черлерни дараалаштыр ээлеп, шуптузу спорттуң ийиги разрядчызының нормазын арыг күүседип үнгеннер.

Херээжен хаакчыларның аразынга 8 километр дистанцияны эң дүрген эртери дээш чидиг демисел солун болуп эрткен. Маңаа мурнундагы дистанцияга ышкаш команда аайы-биле массалыг тергиннер чок, дөрт шилиндектер болза дөрт аңгы команданың төлээлекчилери болу бергени ол демиселдиң чидиг болганының херечизи. Удаа-дараалаштыр кээп тургулаан херээжен хаакчылардан Скурихина («Буревестник») эң дээре көргүзүглүг болган, оон шагы — 36 мин. 34 секунда. Оон чүгле 40 секунда озалдап келген динамочу Соколова ийиги черни алган. Ол-ла хемчээлди «Урожай» спорт эки-тура ниитилелиниң шилиндектериниң бирээзи Э. Чооду 38 мин. 17 секундада маңнап келгеш, үшкү черни быжыы-биле ээлепкен, бо дээрге Эльвираның Кызылга келгеш чедип алган үшкү чедиишкини-дир.

Эр улустуң 15 километр черге чарыжынга элээн будулгаашкыннар болгулааның демдеглевейн барып болбас. Бо дистанцияның ээр черинге тургускан контролёр кижиниң харысалга чогунуң ужун чамдык хаакчылар артык хемчээлди эртип, озалдап келген, а чамдыктары контролёрнуң харысалга чогун ажыглап алгаш, ара ээп келгилээни илерээн. Дистанция начальниги эш Сможевский киржикчилерни салып үндүрүп тура, маршрут-биле таныштырылга кылбаанындан ындыг багай уржуктарлыг будулгаазыннар болганы хомудаңчыг. Ол талазы-биле спартакиаданың судья коллегиязынга улуг шуугаазын болган. Судья коллегиязының үндүрген шиитпирин ёзугаар ол дистанцияны 51 мин. 55 секундада маңнап эрткен П. Цветковту («Спартак») тиилекчи кылдыр санаан, ооң-биле ол спорттуң бирги разрядчызының нормазын күүсеткен.

Найысылалдың чоогунда база бир даг— Доге даа ол хүн дагдан дүрген бадарының болгаш слалом маргылдааларының одаа болуп хүнзээн. Маңаа эң авааңгыр хаакчылар күжүн шенешкеннер.

Дагдан ээирлештир дүрген бадар талазы-биле эр улустан Щехочихин («Урожай») ылгалып үнген. Хаак спортунуң бо хевиринге ол кымга-даа мурнатпайн барган, ооң көргүзүү—41 секунда болган. Студентилерниң төлээлекчизи Бутаровкин («Буревестник») Щехочихинге 0,6 секунда ойнадыпкаш, ийиги черге дүшкен. База-ла ол команданың киржикчизи Уколов 43,2 секундада күүсеткеш, үшкү черни ээлээн.

Дагдан дүрген бадарының талазы-биле херээженнерден Селиванова («Спартак») бирги черни, ол-ла команданың киржикчизи Шлапак— ийиги черни, үшкүзүн—Савченко («Буревестник») олар алгылаан.

Дараазында эң шимченгир, ээлгирлерниң маргылдаазы — слалом эгелээн. Бирги черни 1 мин. 32,1 секунда көргүзүглүг болган спартакчы Ноговицын чедип алган. «Урожай» командазының төлээлекчизи Шелочкин 1 мин. 42,5 секундада баткаш, ийиги черни ээлээн. Үшкү черде 1 мин. 48 секунда көргүзүгнү чедип апкан «Буревестниктиң» хаакчызы Биртков. Бо талазы-биле херээженнерден Шлапак («Спартак») бирги черни. Селиванова («Спартак»)—ийиги черни болгаш үшкүзүн — «Буревестниктиң» төлээлекчизи Савченко олар алганнар.

Слаломга болгаш дагдан дүрген бадарының талазы-биле 20-ле шииткел санныг болган «Спартактың» командазы бирги черни, оон 8 сан хөй болган «Буревестниктиң» командазы — ийиги черни, үшкүзүн—42 санныг болган «Урожай» командазы болгаш 76 санныг болган «Динамо» командазы эң сөөлгү черни алган. Хаак спортунуң бо хевирлеринге мергежилдиг спортчулар эвээш болуп турары четпес. Спорт эки-тура ниитилелдери болгаш организацияларны дагдыг бистиң республиканың байдалынга слалом болгаш дагдан дүрген бадарының таарымчалыын четче ажыглаар, орта улам-на хөй спортчуларны эвилелдээринче моон соңгаар кичээңгей салыры чугула.

Биатлон болза хаакчы болурундан аңгыда часпас адыгжы болурун негээр спорт. Маңаа чежемейнин-даа дүрген маңнап келгеш, кара адарынга чазыг кылыр болза шииткел минуталар алгаш чер албас. Республиканың хоочун хаакчыларының бирээзи Бабушкин («Динамо») маңаа бедик мергежилдиг спортчу. Бо удаада ол 20 санны чазыг чок аткаш, 20 километр дистанцияны 1 шак 31 мин. 20 секундада эртип, тиилекчи болуп үнген. Ол көргүзүү-биле Бабушкин спорттуң бирги разрядчызының нормазын күүседипкен.

Хаак маргылдаазының бо хевиринге ниитизи-биле 1650 санны чедип алган «Динамо» эки-тура ниитилелиниң командазы бирги черни алган.

Хербис даанын электеринге хаак маргылдаалары хүн база-ла үргүлчүлээн. Команда аайы-биле бирги черни кымнар чедип алганы оон түңнелиндөн илерэп келир.

О. НАМЧЫЛАК.

КОНЬКИ МАРГЫЛДААЗЫ

Маргылдааның ийиги хүнү уругларның коньки талазы-биле 1000 метр дистанциязындан эгелээн. Баштайгы дистанцияларга бирги одуругга шуугуп келген Горбунова («Спартак») бо дистанцияга 2 минута 20.4 секундада келгеш база ушта ужугуп келген. Ооң соон дарый Шугуур («Буревестник») биле Чашухина («Динамо») бирги, ийиги черлерни алганнар.

Херээженнерниң муң метр чарыжынга Есарева биле Соколованың аразынга маргылдаа көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара тудуп, улуг солуурналды болдурган. Чүге дээрге, 1500 метр чарышка эрткен чылдың чемпиону Есареваны баштайгы хүнде Соколова эртип келген. Ам бо дистанцияга кым болурул?

Есарева биле Соколова старт шугумунга турупкан.

— Баштайгы хүнде чедиишкининиң сагыш, бо дистанцияга база ушта куштал — дээн «аарыкчыларның» үнү ону хей-аът кирип турзажок Есарева («Спартак») 2.05 секундада маңнааш, Соколовадан («Буревестник»), 3 секунда мурнааш, бирги черни алган. Спартакчы Бородина бо дистанцияга үшкү черни ап база багай эвес көргүзүглүг болган.

Оолдарның 1500 метр чарыжынга Баранов («Спартак») 2 минута 48.9 секундада маңнааш, бирги черни, спартакчы Варфоломеев биле Сарыглар («Урожай») ийиги болгаш үшкү черлерни алганнар.

— Эр улустуң 1500 метр чарыжынга база-ла Табуев ыйнаан—деп көрүкчүлерниң чугаалажыышкыны ындыг болбаан. Мельниковту («Спартак») соңнап үнгеш Табуев («Спартак») каш секунда мурнаажок, барып дүшкеш, Мельниковтан 1.04 секунда четпейн барган. Бирги черни Мельников 2 минута 35.4 секундада келген. Ооң соонда Табуев ол дистанцияга хууда бирги чер дээш маңнааш, эң дээре көргүзүгнү кылып, болунуң 1959 чылгы рекордун 4,1 секунда кылдыр экижиткен. Үшкү черни Сухов («Спартак») алган.

Уругларның 3000 метр чарыжынга Горбунова 8 минута 13.7 секундада маңнааш бирги черни алган. Чашухина биле Монгуш («Урожай») ийиги, үшкү черлерни ээлээннер. А херээженнерниң ол-ла дистанциязынга Соколова 7 минута 01.4 секундада, Есарева 04 секунда четпейн баргаш ийиги черни, Бородина («Спартак») үшкү черни алган.

Оолдарның 5000 метр чарыжынга Баранов («Спартак») 10 минута 45.5 секунда, Ооржак Мөге («Урожай») 10 минута 45.7 секунда, Варфоломеев 10 минута 51.5 секунда маңнашканнар.

Коньки маргылдаазының эң шиитпирлиг узун дистанциязы 10.000 метр чарышка эң шилиттинген алды кижиниң маргылдаазы каш минута часпарлаан соонда эгелээн. Олар Кызылдың «Совет Тываның 5 чыл оюу» стадионунда катокту 30 катап дескинерге ол дистанция доостур.

Юрий Суховтуң бо дистанцияга 1959 чылда тургусканы 19 минута 24.3 секунда рекордун мынчага кым-даа четпээн. «Маңаа рекордту кым бир кижи тургузар боор» деп судья коллегиязы бодаза-даа, ол күүсеттинмейн барган. 2-ги разрядчы Табуевтиң шагы 19 минута 27.2 секунда болган. Ынчалза-даа ол багай эвес көргүзүг. Ийиги черни Мельников 19 минута 34,8 секундада, үшкүзүн Есарев («Спартак») 20 минута 46.6 секундада эрткеш алган. Сухов, Сат Доржу, Биче-оол олар база багай эвес түңнелди бо дистанцияга көргүскеннер.

А. СОДУНАМ.

КУКУРУЗА

Кукуруза — кодээ ажыл-агыйның кол культураларының бирээзи. Кукуруза—чемиштиг будумелдер-биле байлак. Ооң 4 хуузу белок, 21 хуузу углеводтар, 1 хуузу үс болгаш минералдыг бүдүмелдер ында бар. Кукурузадан далганны, көжени, крахмалды, спиртти, үсту кылып турар.

Кукуруза ылаңгыя сүт-быштак чемиштиң үезинде дыка сүүзүннүг, ону сы тударга сүт хевирлиг суук чүүл үнүп турар болур. Ол суук чүүлдүң 6—7 хуузу чигир, 5—7 хуузу крахмал болур. Ындыг кукурузаның (кышкы үеде доңуруп каан) слива үзүнге хайындырып каан мочаитары дыка амданныг болур, ону чемге хереглеп турар.

Оон аңгыда ындыг кукурузаны кадырып турар, 100 г кадырган кукурузаның калориязы 370 чедип турар. Ооң 15 хуузу белоктар, 72 хуузу углеводтар болур.

Амгы үеде чем үлетпүрү кукуруза таразын тускай аппараттарга хөөдүп үндүрүп турар. Хөөдүп каан амданныг кукурузаны шай, кофе, сүт, кисель болгаш өске-даа чем продуктулары-биле кады чемге хереглеп турар. Дузап каан хөөткен кукурузаны бульон, суп болгаш өске-даа блюдалар орнунга база ажыглап болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

АГААР байдалы

Бөгүн республиканың чамдык районнарга хар чаар, Кызылга шоолуг чагбас хүн болур. Барыын чүк угланыышкыныг кошкак хат дыныр. Агаарның температуразы: дагдыг районнарга 1 градус сооктан 4 градус чедир чылыыр, өске черлерге 3—8, Кызылга 3—5 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

МАРТ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Өпей ыры» 9.40, 11.40, 1.40, «Чүгле статуялар ыыттавшпас» 3.40, «Капитан Лойнуң думу» 5.40, 7.40, «Бичии кижи бажыңында» 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Координаттар билдинмес» 11.15, 1.15, «Хүн болгаш хөлеге» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кохановкадан келген артист» 2.30, «Ынак сеткил херек оол» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Коллеги» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редактору 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның болгаш харысалгалыг дежурныйның 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00282. Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАРТ
14
ЧЕТВЕРГ
№ 62 (5466).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

✦ Молдав ССР-ниң Ниспорены суурда полимерлер цеги «Сельхозтехниканың» ук чер салбырының чанынга республикада бир дугаарында ажыткан. Ооң бүгү-ле дериишкиннерин механизаторлар боттары белеткеп кылган. Капрон артыындан тракторлар кезектерин бүдүрерин ол полимерлер цеги шиңгээдип алган. Капрондан кылган кезектер демирден кылган кезектер ышкаш барык-ла шак ындыг быжыг, ону бүдүрериниң чарыгдалы барык-ла бежен хуу хире чиик болур.

✦ Даглар арызында туруп турар Киргиз далайның балыкчылары форель дээр балыктарны ажыглаары-биле бир дугаарында туткан. Севанның форель-гегаркуни дээр балыын Иссык-Кульга эң-не баштай Армениядан чээрби беш чыл мурнунда эккеп салган. Ам ол балык хөлдүң бүгү-ле черлеринде болгаш олче кирип аккан хемнерде нептереп өзе берген.

✦ «Чеди чыл боттаныышкынында» деп, областың үшкү фото делгелгези Горькийниң автозаводунуң Культура бажыңында ажыттынган. 57 авторларның—фото сонуургакчыларның болгаш фотокорреспондентилерниң эң дээре ажылдарын мында делгээн.

✦ Сарбайның казыынга черинден даг породаларын сөөртүрүнге хөй чүък сөөртүр автопоездиниң чедиишкиниг ажыглаан. Ол автопоезд чүъгүн боду дүжүрер 25 тонналыг чүък машиназындан болгаш 40 тонналы чүктээр кожуушкуидан тургустунган. Автопоездилерни ажыглаан чорук даг породаларын сөөртүрүнге үнер чарыгдалдарны эвээжедириниң аргазын берип турар.

✦ Львовтуң электри лампалары кылыр заводунуң коллективи келир үеде телевизорлар заверинге чаа чүүлдү белеткээн. 43-ЛК2Б деп кинескоптарның магадылалдыг хуусаазын ийи катап узаткан.

ЧАА БЕДИКТЕРНИ ЧЕДИП АЛЫРЫ—РОССИЯНЫҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ ХҮНДҮЛҮГ СОРУЛГАЗЫ

Россия Федерациязының бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң болгаш партия комитеттериниң секретарьларының чөвүлел хуралы

МОСКВА. (СЭТА). Мартты 12-де Кремльдиң Улуг Ордузунга РСФСР-ниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң болгаш партия комитеттериниң секретарьларының чөвүлел хуралы дооскулган.

Россия Федерациязының көдээзиниң ажыл-ишчилери чеди чылдың бешки чылында бедик деңнелдерни чедип алыр. Оларның мурнунда салып турар сорулгазы: Төрээн чуртка 2,5—2,6 миллиард пуд тарааны, 5 миллион тонна эътти, 19 миллион тонна сүттү бээри, көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүгү продуктуларын садар талазы-биле онаалгаларны күүседири болур. Ол бедиктерни канчаар эң дээрези-биле, дүргени-биле чедип алырыл, кандыг курлавырларны ажылдадып киирерил, — бо айтырыглар ораторларның чугааларынга кол чүүлдер болуп турган.

Эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. П. Кириленко, Ф. Р. Козлов, А. Н. Косыгин, О. В. Куусинен, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, Н. С. Хрущев, В. В. Гришин, Л. Н. Ефремов, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, Л. Ф. Ильичев, В. И. Поляков, Б. Н. Пономарев, А. П. Рудаков, А. Н. Шелепин** олар ол хүн чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен, оларны чыылганнар дииңмиттиг адыш часкаашкыннары-биле уткаан.

Даргалакчы Л. Н. Ефремов Киевтен келген телеграмманы номчаан. Украинаның көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралының киржикчилери орус көдээде эр, херээжен ажы-дуңмаларынга, мурнакчы кижилерге чүректиң ханызындан байырны чедирип, ынак Төрээн чурт дээш күш-ажылга чедиишкиннерлиг болурун оларга күзээннер.

Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртурун улам экижидер база көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң болгаш белеткээриниң пландарын күүседир талазы-биле партия комитеттериниң болгаш бүдүрүлге эргелелдериниң сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажып көөрү үргүлчүлээн.

Индирде — Башкир АССР-де Илишевскийниң бүдүрүлге эргелелинде партком секретары **А. Г. Аминев**. Эргелелдиң бүгү-ле ажыл-агыйларынга мурнакчыларның дуржулгазын шиитпирлиг-биле болгаш чайгылыш чогу-биле нептередири партия комитединиң ажылында бирги черниң сорулгазы болуп турар деп ол чугаалаан.

Тарааны, эътти, сүттү болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрериниң деңнелиниң талазы-биле бистиң колхозтарның аразында улуг ылгалдар бар. Мынчангаш, чамдык ажыл-агыйларның хожудаашкынын узуткаар арганы берип турар хемчеглерни партия комитеди биле эргелел ажылдап кылып турар.

Чер — кол байлак деп чүвени бүгүде хүлээп көрген деп оратор чугаалаан. Ынчалза-даа хөй-хөй ажыл-агыйларда ону хамаанчок көрүп турар, ону ажыглаарында чогуур чүрүм чок чүүлдер бар. Бир механизатор черни андарып каар, тарып чажарын өске бир механизатор кылыр, ажаап алырын база өске механизатор кылыр. Моортан — дүжүт кудду болур, ынчаарга кымдан негээри билдинмес. Моон ужурунда бүгү ажыл-агыйларга механизаторларның отряд болуп алгаш ажылдаарының системазын нептередир деп быжыы-биле шиитпирлээн бис. Амгы үеде отрядтарны четчелештиририн колдуунда дооскан бис. Ындыг система турда, механизаторларның коллектив бүрүзү көдээ ажыл-агыйның оларга быжыглаан культураларын ажаап өстүрер талазы-биле бүгү ажылдарны чорудар, ол чорук черни хамаанчок эдилээр чорукту узуткаар. А ол — бедик дүжүттү алырының дүлгүүрү.

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри **И. П. Воловченкога** сөс берген. Тараа белеткелин бо чылын 4,2—4,5 миллиард пуд чедирер, а оон сөөлүндеги ийи-үш чылдарда 5 миллиард пуд чедирер деп сорулга—черле боттуг деп ол чугаалаан. Бистиң чурттуң бүгү зоналары тараа бүдүрерин көвүдедиринге кайгамчык улуг курлавырларлыг. Ол дугайын ылангыя Липецк областа «Петровский» совхозтуң дуржулгазы херечилеп турар. Каш чыл бурунгаар тараа культураларының ортумак дүжүдү гектардан 12 центнер ашпайн турган черлерни ол совхозка шилчидип берген турган. Эрткен чылын ол-ла черден ол-ла кижилер гектар бүрүзүнден 26 центнер тарааны ажаап алган.

Нургулайында-ла ажыл-агыйлар болза чер ажылдакчызы бүрүзүнге билдингир агротехниктиг хемчеглерни сагываанындан элээн хөй тарааны чедир албайн тургулаар. Чижээлээрге, күскү андарылганың орнунга чазын удур андарып тарыырга, дүжүт 25—30 болгаш харын-даа 50 хуу кудулаар. Тарааны чедир албайн турарының бир улуг чылдагааны чажарының нормазын эвээжедип турары болгаш сорттуг эвес үрезиннер-биле тарып турарында.

Хөй-хөй ажыл-агыйларда малдың баш санының өзүлдези мал ажылының тудугларын кылырындан дыка мурнап турар дээрзин министр демдеглээн. Моон ужурунда ол тудугларны индустриалдыг үндезинге шилчидериниң өйү келген. Малдың ол кажаа-хораа тудугларын чорударын-биле кады оларны эргежок чугула механизмнер-биле дерирри чугула.

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының продукция бүдүрерин көвүдедиринге материалдыг сонуургалын бедидериниң айтырыын ап көргеш, оон бот-үнезин чиигеткени дээш немелде төлевирни база доктаалыры күзелдиг-дир деп эш Воловченко чугаалаан. Кадрларның ажылга ызырынмас чоруун узуткаар төлээде, чаңгыс ажыл-агыйга үр үеде ажылдап турар ажылчыннарга, чижээлээрге, квартиралар хуваар талазы-биле, дуза көргүзери чөптүг болур ийик.

Көдээ ажыл-агыйны бүзүрелдиг болгаш ажыктыг кылдыр чорудар төлээде, эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчыларның кайгамчыктыг дуржулгазын калбаа-биле ажыглаар херек дээрзин эш Воловченко демдеглээн. Көдээ ажыл-агый эртеми бүдүрүлгеге улуг дузаны чедирип келген болгаш чедирип турар, ынчалза-даа бүдүрүлгениң негеделерин ол ам-даа долузу-биле хандырбайн турар.

Ылангыя чурттуң чогуур тус-тус зоналарынга тарылга ээлчештириилгезиниң эң-не ажыктыын ажылдап кылыры эргежок чугула. Көдээ ажыл-агыйны химизастаарының айтырыы оожум ажылдаттынып турар. Антибиотиктерни, биостимуляторларны болгаш көдээ ажыл-агый химиязының өске-даа чүүлдерин эвээш ажыглап турар. Эртемниң бүгү чедиишкиннерин калбаа-биле ажыглап тургаш, бистиң чурттуң көдээ ажыл-агыйын хөгжүдеринге улам ыңайгы чедиишкиннерни чедип ап болур бис.

Кубаньның тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналары шенээриниң эртем-шинчилел институдунуң механизатору **В. Я. Первицкийниң** звенозу кукурузаны ам дөрткү чылда хол ажылы чарыгдавайн ажаап өстүрүп турар. Эрткен чылын үш ажылчын кижи 700 гектар кукурузаны, оон иштинде 486 гектарны тараа кылдыр өстүрүп ажаап алган. Гектар бүрүзүнден 54 центнер кургаг тараа алдынган. Бир центнер продукцияны бүдүреринге күш-ажылдың чарыгдалы 8,5 минута болган.

В. Я. Первицкий чөвүлел хуралга чүве чугаалааш, оон звенозу бо чылын 800—900 гектар черге кукурузаны өстүрүп ажаар, гектар бүрүзүнден кукурузаның тараазын 60 центнерни алыр дээш демисежир болгаш бир центнер продукцияны бүдүреринге күш-ажыл чарыгдалын 6—7 минута чедир эвээжедир дээрзин дыңнаткан.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң чугула курлавыры болза кукурузаны тарырының пунктирлиг аргазын ажыглаары болур дээрзин механизатор демдеглээн. Эрткен чылын звено ындыг арга-биле кукуруза шөлүнүң чартыктан хөй кезиин тараан. Ол чорук тарылгага ажылдың дүргениң шакта 8,5 километр чедир бедидер, сеялка-биле черни алырын 8 олдурут чедир көвүдедир болгаш оон күсели-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ийи катап бедидер арганы берген.

Кубаньның институдунуң саналын ёзугаар Таганрогтуң комбайн заводунуң конструкторлары «СК-3» деп боду чоруур комбайнны, тускай жатканы болгаш хаандектээр херекселди чогаадып кылгаш, белеткээн.

Эрткен чылын ол комбайнны ажыглаан бис деп оратор чугаалаан. Хаандектээр херексел болгаш кукуруза жатказы ол комбайнны эң-не ажыктыг болгаш бүгү таланың машиназы болдурган. Ам болза ол комбайнны бүгү чайның дургузунда тараа культураларын, чочак-тарааны, тарымал тоорукту, кукурузаны тараа кылдыр болгаш силоска ажаап алырынга ажыглап болур. Ол дээрге муң-муң тракторларны өске ажылдарга хостаар арганы бээр.

Бо чазын Кубаньның ховуларынга бүдүн чартык муң ажыг механизастаттынган звенолар ажылдап үнер. Олар болза 500 муң хире гектар кукурузаны хол-биле кылыр ажыл чокка өстүрүп ажаарлар. Ол звенолар Кубаньның институдунуң ажылының дуржулгазын семинарларга өөренгилээн. Бир эвес олар шуптузу ол чаа технологияны билдилиг-биле ажыглаар болза, Краснодар крайда кукуруза тараан черлерден 20 муң кижилер хол-биле кылыр ажылдан хосталыр апаар дээрзин санаалга көргүзүп турар.

Эртемниң практика-биле органиктиг тудуш холбаалыының дугайында академик **Т. Д. Лысенко** чугаалаан. Эртемден кижи колхоз-совхоз практиказын тодаргай билир ужурлуг деп ол демдеглээн. Оларның хереглелдерин билбейн чыткаш, теорияның болуң база чедиишкинниниң-биле хөгжүдүп хоржок. Оон-биле кады көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажылдакчылары база биология эртемниң үндезиннерин билир болуру эргежок чугула. Чүгле бот-боттарының аразынга шак ындыг сырый харылзаа эртемниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге чедиишкинниң-биле нептередирин болгаш ажыглаарын хандырар.

Инектерниң сүдүнүң үскүрүн улуу-биле бедидер талазы-биле кылып турар ажылдың дугайында оратор чугаалаан, ындыг ажылды «Горки Ленинские» деп шинчилел-шенелде ажыл-агыйында чорудуп турар. Ында сүдү үскүр малдарны өстүрген, оларның он-он бугаларын чурттуң янзы-бүрү областарынче чорудулаан. Хөй-хөй ажыл-агыйлар боттарынга үскүр-сүткүр инектерниң коданын тургузар дээш ажылдап кириштен, ынчангаш оларга ол ажыл чедиишкинниг чорүп турар. Ындыг инектерниң сүдүнүң үскүрү шагда-ла 4,3—4,5 хуу четкен, ынчаарга баштайгы шинчилеп, ажаап эгелээн инектерниң сүдүнүң үскүрү 3,5—3,6 хуу турган болгай.

Ажыл-агыйларның чамдык удуртукчулары ол талазы-биле үнелиг бугаларны алгаш, оларны үксаазын алырынга ажыглавайн турарының талазы-биле чижектерни Т. Д. Лысенко чугаалаан. Бо айтырыгже онза кичээнгейни салырын дилеп турар кижи мен, чүге дээрге колхозтарга болгаш совхозтарга үскүр-сүткүр малдарны өстүрүп азыраары—күрүне талазы-биле улуг чугула херек болур-дур—деп академик чугаалаан.

Саратов областың Энгельс бүдүрүлге эргелелиниң парткомунуң секретары **А. Ф. Козобродов** чүве чугаалаан.

— Эргелелдиң бүгү колхозтарынга болгаш совхозтарынга эрткен чылдың түңнелдерин үндүрген — деп ол чугаалаан. Ажыл-агыйлар 16 миллион пуд тарааны ажаап алган болгаш күрүнеге 10 миллион пудту саткан, ол болза ийи чылдың планы болур. Эът, сүт бүдүрери дыка көвүдээн.

Колхозтарда болгаш совхозтарда капитал тудуг калбарган. Көдээ черлер бодунуң овур-хевирин өскертип, чаа бажыңнар-биле бүдүн кудумчуларны тудуп, шөлдерде хөй каът бажыңнар тыптып үнүп турар.

Ажыл-агыйларның сан-хоо байдалы дыка экижээн. 13 совхозтарның 11-ри эрткен чылын орулгалыг болган. Колхозчуларның ажык-орулгалары өскен.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң сөөлүнде шоолут эвес үе эрткен, ынчалза-даа ол үениң дургузунда чоруттунган организакчы болгаш масса-политиктиг ажылдың түңнелдери колхозтарның, совхозтарның амыдыралында эки чүүлдерни көргүзүп турар деп чугаалаан.

Эргелелдиң колхозчулары, совхозтар ажылчыннары боттарының аргаларын чугаалажып көргеш, 19 миллион пуд тарааны бүдүрер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин дыка көвүдедир деп чаа хүлээлгелерни алганнар. Ол хүлээлгелер алдарлыы-биле күүсеттинген турзун дээш олар бүгү күштерин салып турарлар.

Бистиң ажыл-агыйывыс 1959 чылда экономика талазы-биле кошкак үш колхозтардан тургустунган деп Новосибирск областың «Сибирь» колхозунуң даргазы **В. Г. Демиденко** чугаалаан. Оон бээр көдээ ажыл-агый артелинде байдал аажок өскерилген. Мыйыстыг бода малдың баш саны ийи катап өскен, мал ажылының продуктузуу дыка бедээн, тараа культураларының дүжүттүү ийи катап көвүдээн.

Усть-Лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр бо чылын харыысалгалыг хүлээлгелерни алган бис. Колхоз бүдүн чартык миллион пудтан эвээш эвес тарааны бүдүрер. Ынчаарга бистиң хүлээлгевис чүгле эки ажылдаары эвес, харын база хожудап турарларга дуза чедирери болур деп билип турар бис. Кожавыс болур Ленин аттыг колхоз эң чоокку чылдарда мурнакчы ажыл-агыйларның деңнелинге четкен турзун дээш аңаа дузалаар деп шиитпирлээн бис деп оратор уламчылаан.

Колхозтуң ап турар бедик орулгалары бүдүрүлге тудугларын чорударын болгаш колхозчуларның амыдырал деңнелин бедидерин хандырып турар. Колхоз бо чылын 7 мал ажылының тудугларын, школаны, колхозчуларга 15 бажыңнарны, уруглар яслизин, чунар бажыңны тудар, черниң ханызындан суг үндүрер скважина тудуун доозар, ол болза суурга болгаш мал ажылының фермаларынга суг дамчыдылгазын чорударын хандырар.

Колхозчуларның күш-ажылга байдалы аажок өскерилген деп эш Демиденко демдеглээн. Күш-ажылы кылыр бир кижиге ортумак ажылдап кылыышкын бедээн. Бир кижиниң хүнүнүң төлевири дөрт рубль болган. Колхозта прогул болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумунуң өске-даа үрээшкиннери хаая болур апарган.

Сөөлгү чылдарда бистиң ажыл-агыйывыс тараа-бобы культураларының тарылгаларын дыка улгаттырган деп Курган областың «Кызыл сылдыс» совхозунуң директору **Г. М. Ефремов** чугаалаан. Эрткен чылын бобылар тараа культураларының шөлүнүң барык 21 хуузун ээлээн, а чайын андарган шөлдер 5 хуу чедир кызырылган. Совхоз план ёзугаар 24 муң центнерниң орнунга 54 муң центнер тарааны күрүнеге саткан болгаш мал чемнери-биле бодун бүрүн хандыртынган. Бурунгудан чаңгыс-даа центнер мал чеми садып албаан бис.

Бо чылын база бүгү мал чемнери-биле бодувусту бүрүн хандыртынар болгаш тараа культураларының гектар бүрүзүнден 17 центнерни алыр деп болап турар бис. Бо дугайында бисте бүгү аргалар бар: шөлдер тарылгага белеткеттинген, бүгү культураларның бедик шынарлыг үрезиннери бар, машиналар септеттинген, механизатор кадрлар четчелеттинген.

Совхоз мал ажылының хөгжүлдезинде эки түңнелдерни база чедип алган. Бо чылын совхоз 17 муң ажыг баш хаваннарны семиртир азыраар болгаш күрүнеге 14,3 муң центнер хаван эъдин садар. Мыйыстыг бода малды болгаш куштарны дужааганындан күрүне 3,5 муң центнер эътти база алыр.

Оон ыңай эш Ефремов совхозтарда күш-ажылдың төлевирлерин чурумчударының чамдык айтырыгларынга доктааган. Ылангыя фермалар удуртукчуларының күш-ажылын фермага шөл ажылындан-даа, мал ажылындан-даа бүдүрген продукцияның нити хемчээлинден хамааржыр, төлээр деп ол саналдаан.

Ажыл-агыйларның материал-техниктиг хандырылгазының системазынга база өскерилгелер киирери эргежок чугула деп Г. М. Ефремов чугаалаан. Чижээ, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге бистиң үлетпүрүвүн үндүрүп турары машиналарының бүгү маркаларын көргүзүп болур. Аңаа ажыл-агыйларның азы бүдүрүлге эргелелдериниң төлээлекчилери кээп, боттарынга херектиг машиналарны шилип алгаш, оларга чедирип бээр дугайында керээлерни чарып болур. Ынчаарда чаңгыс-даа машина, ам хала эвес болуп турары ышкаш, ажыл-агыйларга өлүг капитал болуп туруп бербес апаар. Колхозтар болгаш совхозтар оларга чүгле эргежок чугула техниканы садып алыр апаар.

СЭКП-ниң Волгоград көдээ обкомунуң бирги секретары **А. М. Школьниковтуң** чугаалааны болза, областың колхозтары болгаш совхозтары тарааны база мал чемнерин бүдүрерин улам ыңай көвүдедириниң сорулгазын, эрткен чылдардагызы ышкаш, тарылга шөлдериниң эң шын тургузуун ажыглаарының, чер ажылының культуразын бедидериниң база кур болгаш куруткан черлерни моон соңгаар андарарының аргазы-биле шиитпирлээр апаар.

Поволжьениң байдалдарынга тарааның нити чыылдазын өстүрериниң чугула чүүлү болза күзүн чажар культураларының, ылангыя ындыг кызыл-тастың тарылгаларын калбартыры болур. Тарааны болгаш мал чемнерин бүдүрерин көвүдедириниң ам-даа ажыглаттынмайн турар аажок улуг курлавырлары болза чочак-тарааның шөлдерин өстүрери болур. Эң чоокку ийи-үш чылда ол культураның тарылгаларын 700—800 муң гектар чедирери көрдүнүп турар.

Ынчалза-даа чочак-тарааның эки дүжүдүн алыр төлээде үрезинниң чажар нормаларын шын ажыглаар ужурлуг. Оон ужурунда чажылганың бүрүн нормазының аажок улуг ажыктыынче болгаш эргежок чугулазынче кичээнгейни көрүндүрген эш Воловченконуң саналын бүрүнү-биле деткип тур мен деп ол чугаалаан.

Бүдүрүлге эргелелдери, партия органнары областың ажыл-агый бүрүзүнге мергежилдиг механизаторларның доктаамал кадрларын чоокку чылдарда тургузары-биле хемчеглерни ам ап чорудуп турар. Ол чорук дүжүттүг бедидеринге болгаш тарааның нити чыылдазын көвүдедиринге боттуг салдарны чедирер.

Мал ажылының продуктузуунга хамааржыптыр ол болза ам бо үеде мыйыстыг бода малдың нити баш санында саар инектер чүгле үштүң бир кезии болуп турар дээрзин чугаалаан. Ийи-үш чылдарның дургузунда кые малдың баш саны дыка көвүдээн турар.

Биология эртемниң хөгжүдериниң болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге оон көргүзер ужурлуг дузаламчызының айтырыгларын академик **К. И. Сирябин** бодунуң саналынга чугаалаан.

Культурлуг үнүштерниң болгаш малдың аарыгларынга удур демиселди-биле холбашкан биологияның ол угланыышкыннарын бисте үнелеп көрбес чорукттуң бөгүнге чедир-ле үргүлчүлеп турарын демдеглээр ужурга таваржып турар-дыр деп эртемден чугаалаан. Ынчаарга гельминтозтар бүгү чүзүн малдың болгаш куштарның өлүрүн азы арын баксыраарын болдурбушаан, улуг когаралды чедирип турар.

Ынчалза-даа бир эвес бистиң чуртувуста көдээ ажыл-агый малдарының гельминтозтары-биле демиселди организастааны хире черге-зи-биле ой-тавында-даа бол, бир эвес медицинада таарымчалыг бурунгаарлаашкын илереттинген-даа бол, ону агрономия гельминтология дугайы деп чугаалап болбас.

Эртемден фитопатологтарның кадрларын белеткээр дугайын чугаалаан болгаш олар болза мал эмчилери, кижи эмчилери ышкаш, үнүштерниң шак ындыг билиглиг эмчилери болган турар ужурлуг дээрзин ол демдеглээн.

Март 12-де болган хуралга СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш **Н. С. Хрущевтуң** делгеренгей чугаазын чөвүлел хуралдың киржикчилери чыыы-биле уткаан. Эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкыны чаңгыс эвес удаа үзе кирип турган.

СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевка байырлыг чаганы чөвүлел хуралдың киржикчилери чаңгыс эпсеткил-биле хүлээп алган.

Ам часкы хову ажылдарынга белеткелди дүрген доозары бисте кол болгаш эң-не шалыпчы участок болуп турар деп чагаада демдеглеп турар. Часкы тарылганы организастыг чорудар, күзүн чажып тараан тараа культураларының ажаалдазын хандырар, черниң гектар бүрүзүн эң ажыктыг кылдыр ажыглаар болгаш күш-ажылдың база херекселлерниң эвээш чарыгдалдарын үндүрүп тургаш, эң хөй продукцияны алыры-биле бүгү эргежок чугула хемчеглерни ап турар бис.

Россия Федерациязының көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары 1963 чылда көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш белеткээр талазы-биле онаалгаларны чедиишкиннин күүседиринге күштерин болгаш энергиязын харамнанмазын база бистиң Төрээн чуртувустуң күчүзүн улам ыңай быжыглаарының херээнге боттарының төлептиг салыышкынын киирерин чөвүлел хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га, Совет чазакка, эш Н. С. Хрущевка бүзүредип турар.

Моон-биле чөвүлел хурал бодунуң ажылын дооскан.

(СЭТА).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевка

РСФСР-ниң колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң болгаш партия комитеттериниң секретарьларының чөвүлел хуралының киржикчилери бистер, Коммунистиг партияның ленинчи Төп Комитединге, төрээн Совет чазакка, коммунизм дээш мөгег шылаг чок демиселчи Никита Сергеевич Хрущевка чүректиң ханызындан изиг байырны чедирип тур бис!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездизиниң соонда чылдан бичии-ле ажыг үе эрткен. Ол дээрге ындыг-ла үр эвес үе-дир, ынчалза-даа ол үениң дургузунда бистиң партиявыс, ооң Төп Комитеди болгаш Совет чазак съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш партияның чаа Программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле кайгамчык улуг организакчы ажылды чоруткан.

Улуг Ленинниң чагыгларын, экономика—социализм болгаш коммунизм үезинде эң-не дээре политика ол дээрзиниң дугайында ооң айтыышкынын боттандырбышаан, Төп Комитет социалистиг ёзу-биле ээ болурунуң принциптерин, хевирлерин болгаш аргаларын хөгжүдүп база болбаазыраңгайжыдып турар. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы чаарты тургускан чорук чурттуң экономиказын хөгжүдер дугайында, үлетпүрнү болгаш көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрер дугайында, бүгү совет улустуң чаагай амыдыралының болгаш аас-кежииниң дугайында сагыш салыышкынындан артык чугула сорулгалар бистиң партиявыста, ооң Төп Комитединде чок дээрзин база катап бүзүрелдиг-биле бадыткап турар.

Партия болгаш совет органнары бүдүрүлге принципин ёзугаар тургускан чорук бистиң кадрларывыстың билиглерин болгаш дуржулгазын эң-не шын ажыглаарының, бүдүрүлгени тодаргай удуртурунуң, партия организацияларының ажыл-чорудулгазының бүгү талаларын идепкейжидериниң, организакчы болгаш идеологтуг ажылды көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрери дээш демисел-биле улам-на сырый холбаштырарының болдунар аргазын берип турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдеринге партияның ленинчи угланыышкыны бодунуң магалыг түңнелдерин берип турар. Эрткен чылын бистиң чуртувуска тарааның нити чыылдазы 9 миллиард пуд болган, көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнениң садып алыры көвүдээн. Россия Федерациязының колхозтары болгаш совхозтары 1962 чылда 2.217 миллион пуд тарааны күрүнеге саткан — ол болза 1961 чылдаазындан 352 миллион пуд хөй болуп турар. Эът, сүт болгаш мал ажылының өске-даа продуктуларын садары база-ла көвүдээн. Ынчалза-даа Россия Федерациязында тараа, эът, сүт болгаш чер база мал ажылының өске-даа продуктуларын бүдүрериниң өзүлдезиниң темпилери чеди чыл планының онаалгаларындан болгаш чурттуң өзүп турар хереглелдеринден ам-даа шыңгыы хожудап каап турарын, республиканың көдээ ажыл-агыйында бар болуп турар улуг курлавырлар болгаш болдунар аргалар ам-даа ыракта бүрүнү-биле ажыглаттынмайн турарын бистер билип турар бис.

«Чылдың түңнелдерин үндүргениниң болгаш тарааны бүдүрерин база садып алырын көвүдедириниң дугайында» эш Н. С. Хрущевтуң СЭКП ТК-ның Президиумунга киирген бижиин чугаалажып көрбүшаан, көдээниң ажыл-ишчилери колхоз-совхоз бүдүрүлгезинде ажыглаттынмаан курлавырларны тодаргай көрүп турарлар. Ам бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш партия комитеттериниң бүгү ажыл-чорудулгазын ол курлавырларны ажыглалга киирериниче болгаш тараа бүдүрүлгезин бо чылын-на дыка көвүдедиринче болгаш күрүнеге 2,5—2,6 миллиард пуд тарааны, эрткен чылдыындан 300—400 миллион пуд хөйнү садарынче угланган.

Россия Федерациязының колхозчулары болгаш совхозтар ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйының бүгү ажыл-ишчилери малдың чем-суурун быжыглаар, черниң чүс гектар бүрүзүнге онаашрыр малдың хөй болурун болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, белеткелдиң планын күүседирин хандырар болгаш күрүнеге 5 миллион тоннадан эвээш эвес эътти, 19 миллион тонна сүттү, 5,7 миллиард чуурганы болгаш 194 муң тонна дүктү садар дээш шудургу демиселип турар. Бистиң сорулгаларывыс ындыг.

Бо чугула сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээр төлээде чер ажылының культуразын бедидерин хандырар бис, чаа черлерни ажыглаалга киирер бис, тараа культураларының, кукурузаның, чочак-тарааның, чигир свёклазының болгаш үнелиг өске-даа культураларның тарылгаларын калбартырының нүсели-биле тарылга шөлдериниң тургузуун моон-даа соңгаар сайзыраңгайжыдар бис, үрезин ажылын болгаш чемишчидилгелерни ажыглаарын экижидер бис, күш-ажылдың организациязының депшилгелиг аргаларын, эртемниң чедиишкиннерин база чер болгаш мал ажылының мурнакчыларының дуржулгазын улам кызымаккай нептеретрен турар бис.

Ам часкы хову ажылдарынга белеткелди дүрген доозары бисте кол болгаш эң шалыпчы участок болуп турар. Часкы тарылганы организастыг чорудар, күзүн чажып тараан тарааның ажаалдазын хандырар, черниң гектар бүрүзүн эң ажыктыг кылдыр ажыглаар болгаш күш-ажылдың база акша-хереңгилерниң эвээш чарыгдалдарын үндүрүп тургаш, эң хөй санныг продукцияны алыр дээш бүгү-ле эргежок чугула хемчеглерни ап чорудуп турар бис.

Чеди чылдың бешки чылы көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү участоктарынга чаа ёзу-биле ажылдаары-биле демдеглеттинер. Кол чүүл—бүдүрүлгениң айтырыгларынга кичээнгейни мөөңневишаан, организакчы болгаш партийжи-политиктиг ажылды сайзыраңгайжыттыпшаан, чүгле кижилер-биле эки ажылдап тургаш, чедиишкиннерни чедип ап болур дугайын кезээде билип турар бис. Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң эгелээшкинин ёзугаар тарааны болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш социалистиг чарыш колхозтарда болгаш совхозтарда улам калбарган. Социалистиг чарышты ёзулуг массачы мөзүлүг болдурарын, бригада болгаш ферма бүрүзү, колхоз болгаш совхоз бүрүзү социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседирин хандырарын бодувустуң сорулгавыс кылдыр көрүп турар бис.

Россия Федерациязының партия организациялары болгаш көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчылары 1963 чылда тарааны, эътти, сүттү болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрер болгаш белеткээр талазы-биле онаалгаларны чедиишкинниг күүседиринге күштерин болгаш энергиязын харамнанмазын база бистиң улуг Төрээн чуртувустуң күчүзүн быжыглаарының херээнге боттарының төлептиг салыышкынын киирерин Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ленинчи Төп Комитединге, Совет чазакка болгаш Никита Сергеевич Силерге бүзүредип тур бис.

Ленинчи орук-биле бурунгаар, коммунизмче совет улусту чорудуп орар бистиң төрээн Коммунистиг партиявыс делгерезин!

Транспортчуларның чарыжы

Ийи айның түңнели

СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлери-биле сорук киргең совет кижилер коммунизм тургузуушкунунуң улуг программазын амыралга боттандырарының чүгүле кезээ—чеди чылдың планын канчап-ла болдунар арга-биле хуусаа бетинде дүргең долдур болгаш ажыр күүседиптер дээш бүгү улустуң чарыжында киржип турар.

Тыванын транспортчулары ол чарыштa база хаара түттунган. Чеди чылдың бешки чылынга алган социалистиг үлөөлегелериниң күүселдези дээш боттуг ажыл-иштин ийи бүдүн айы эрткен. Тыва автотрест ийи айның дургузунда 33778 муң тонна-километрни эртер планны херек кырында 35768 муң тонна-километрге азы 105,9 хуу кылдыр күүсеткен. Машина-шак талазы-биле план 139,9 хуу, чүк сөөртүр машиналарга бердиинген план—141 хуу күүсеттиимген.

Түс-түс ажыл-агыйлар талазы-биле ап көөрге Хову-Аксының транспортчулары бо удаада коску чедиишкиниг болган. Чүк сөөртүлгезиниң планы 213 хуу күүсеттингең, азы эртөөн чылдың чогуур үезиндээ-биле деңнээрге үк ажыл-агый чүк сөөртүлгезин 2 катап көвүдеткен.

Минусинск автоажыл-агыйының чериниң транспортчулары база эки көргүзүглерниг болуп, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Маңаа чүк сөөртүлгезиниң планы 110,3 хуу, тонна-километр талазы-биле—100,5 хуу күүсеттиимген. Ол ышкаш Шагаан-Арыгның, Респотребсоюзтуң, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт конторалары ийи айның планныг онаалгаларын күүседип шыдаалынар.

Автоажыл-агыйлар ниитизи-биле ийи ай иштинде 67 муң тонна чүк сөөртүр планныг тургаш, 79 муң тонна чүктү сөөрткен. 2700 муң тонна-километрниң орунга 3156 муң тонна-километр ажылдан кылдынган.

Чеди чылдың бешки чылының планы хуусаа бетинде күүседир дээш чарышка киришкен чолаачыларда эртөөн ийи айда күш-ажылчы чедиишкиннери-биле шылгарап үнген мурнакчылар база бар. Бирги чүк АТК-зының болгаш «Сельхозтехника» АТК-зының чолаачылары А. С. Соскин, Б. В. Бухаров, Е. И. Зюзин болгаш Мякишев олар чеди чылдың планын февральдың тоңчуүзүнде күүседипкеннер. Автоажыл-агый коллективтеринде коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары база боттарының алдарадын сыкпайн, мурнакчыларның одуруунда чоруп турар. Кызылдың пассажир АТК-зында эш Дереглазовка баштаткан коммунистиг күш-ажыл бригадазы январь айның планын 124 хуу күүсеткен болгаш 195 литр кывар чүүлдү камнап алган. «ПАЗ-652» автобуста ажылдап турар А. Я. Потылицынга баштаткан бригада январьның планын 112 хуу күүсеттиишаан, 493 литр кывар чүүлдү камнап алган.

Автотрестиң ажыл-агыйларында машиналарның аварияга таваржып чоруун болдурбас дээш демиселди күштелдирген. Бо чылдың февральда орук ажылдакчыларының чөвүлел хуралын эрттирген. Анаа Абакан—Кызыл аразынга машиналар шимчээшкиниинниң олаа-ондак чок чоруун хандырарының дугайында айтырыгны чугаалажып, тодаргай хемчеглерни дуглуун алган. Авария чок шимчээшкин дээш агитация чорудар тускай автобусту-даа организастаан. Түс-түс чолаачылар аразында чарыштa база калбартып, авария чок шимчээшкин дээш конбурсту чарлаан. Эрткен сыларда ол конкурстуң тинлекчилери чолаачылар эштер Мякишев, Зюзин (№ 1 АТК), Федоров (№ 2 АТК) болган.

Демдегленгеннең чедиишкиннерниг чергелештир автоажыл-агыйларның ажылында улуг четпестер амда үргүлүлеп турарын январь-февраль айларның түңнели көргүскен. Автотранспорт конторалары-ның кол шимчедикчи күш—кадрлар: чолаачылар, инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш септекчи ажылчыннар-ла болгай.

Техниканың бедик бүдүрүкчүлүг ажыглалы хамыктың мурнунда чолаачы кадрларның болдунун херээнге мергежилиндең, техниктиг билиминиң деңнелиндең дорт хамаарыжыр. Ынчаарга амга чедир ажылдап турар чолаачыларның 80 хуудан хөйү үшкү класс чергенин билиглиг болуп турар. Хову-Аксының, Шагаан-Арыгның автоажыл-агыйларында, Кызылдың № 2 чүк АТК-зында чолаачыларның составын 1963 чылдың январь 1-дең байдал-биле ап көөрге бирги класс чергенин билиглиг чолаачылар үүлге чангыс-чангыс кижи болуп турган.

Чолаачыларның техниктиг билигмергежилиниң күдү деннели ажылагый бүрүзүнге планныг онаалгаларның күүселдезинге үлам бедик көргүзүглерни чедип алыр аргакүштерни чедир ажыглаарын болдурбайн турар.

Бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктап турар база бир кол четпес фактор—кадрларның солчуп халажыр, доктаамал эвес чоруу-дур. Республиканың автоажыл-агыйларында чолаачы кадрларның ажылга ыяырынмас, үнүп, кирер чоруу чанчыл болган. Чамдык ажыл-агыйларда 90 хуу чедип турар. Ол даэрге ында партия, профэвилел организацияларының талазындан кижилер дугайында кичээнгейни ам-даа кошкак тургусканының херечизин-дир.

Мыя ийи чижектериң бар болуп турары, чамдык автотранспорт конторалар-ында январь-февраль айларда будүүлгө планның күүсетпээни таварыла эвес. Кызыл-Мажалык АТК-зы (начальниги эш Пальцев) чүк сөөртүрүнүң тонна талазы-биле планы—62,1, Чадаана АТК-зы (начальниги эш Ванюков)—71,2, Кызылдың № 2 АТК-зы—74,9 хуу күүсеткилээн. Республиканың автотрези 1963 чылдың башгайгы ийи айында чүк сөөртүрүнүң планын 87,8 хуу күүсеткен, азы 15,5 муң тонна янзы-бүрү чүктерни чедир сөөртпээн. 1962 чылдың чогуур үези-биле деңнээрге автотреске автомашиналарның ажыктыг маниаашкынының коэффициентизи 0,70-дең чедир кудулаан.

Ийи айның түңнелиниң көзүлген бо четпестерни шыңгыы өөренип корун, бирги кварталдың планын чедиишкиниг күүседир дээш март айның аргын конуштарында улуг күнеңиишкиниг ажылдаары транспорт коллективин бүрүзүндең негеттиниң турар.

Л. БОЛОТИНА,
Бүрилиниң транспорт талазы-биле экономизи.

Мурнакчы чолаачы

Александр Кал-оол—«Өөк» совхозтуң мурнакчы чолаачызы. Ол болза Бии-Хем районда хоочун чолаачыларның бирээзи.

Ол эки ажылы дээш хөй удаа шаннадып келген, даскан ажыл бүрүзүн ак-сеткилдиг күүседип чоруур.

Эш Кал-оол эрткен чылын 900 литр бензинни камнап алган. Амгы үеде «СМЗ-825» деп маркалыг машинаны ол башкарып чоруп турар. Оон-биле ам сентелге чокка 48 муң километр орукту эрткен. Дуңмуш-ка ол тиилеттирбес армия чыл келген тудум өзүп болгаш быжыглыг турар.

• • •

Марксизмниң үзүткөн чок кылырын бүрүзүнүң болгаш оон чепсек тудукчулары каш-даа удаа орадашкан. Россияга хөй-хөй революсчу марксисчилер хаан жандармнарының холундан өлгеннер. Он-он муң коммунистер фашистиг кара бажыннарга болгаш албадал лагерьлеринге хилинчектеттиргеннер. Чүс-чүс муң турушчуг демиселчилер марксизм-ленининиң идеялары долу боттанган делегейде баштайгы социалистиг күрүнени камгалавышаан, боттарының амы-тынын бергеннер. Бүрүзүң делегейниң чамдык чурттарының — АКШ-тың, Барыын Германияның болгаш өске-даа чурттарның коммунистиг партиялары ам безин калчаадерзин истеп-сүрүүшкүннерге таварышпышаан, эң-не берге байдалга ажылдаар үүрга таваржып турар. Ынчалзажок дерзинилээшкин-даа, хоп-нүүрүл-даа, күүдээшкин-даа Маркстың өөредиин, оон салдар чедирер талазы-биле шингээдикчи күжүн база демисежип турар пролетариаттың, чер бомбүрзээнде күш-ажылдың бүгү кижилериниң күчүлүг чепсээ кылып турар ол күштү чок кылып шыдаваан болгаш шыдавас-даа.

Эртемниг коммунизминиң үндезин салыкчызы Карл Маркс бодунуң ажыл-чорудулгазынга гениалдыг эртемден-шинчилекчиниң болгаш чүүлдүг революсчунуң магалыг чазагай чоруун дүүштүрүп хөлөштырган. Бодунуң бүгү-ле үлүг чазагай билиглерин, бүгү кайгамчык үлүг талантызын мөлчүкчүдериниң дарлалындан ажылчы чоннарны хостаарының херээнге ол берген. Энгельстиң тодаргайлап чугаалаанын ёзугаар алырга, Маркстың тургускан өөредии сөстүң ён-не бедик ужур-дузазы-биле ап көөрге, революсчу күш болган. Төөгүлүг кыска хуусаада, каш-ла он чылдарның дургузунда од өөредигни хөй-хөй миллион кижилер угаан-бодалында болгаш чүректеринде шингээдип алган, ниитилел хөгжүдезининиң бүгү чорудулгазынга ажок үлүг салдарны чедирген. Ам марксизм-ленининизм боттарының хүрээленииде дөртен ийи миллион бешчүс муң кижини хаара түткен коммунистерниң күчүлүг армизының дайынчы тугу болуп турар. Ынчангаш ол тиилеттирбес армия чыл келген тудум өзүп болгаш быжыглыг турар.

• • •

Марксизмниң үзүткөн чок кылырын бүрүзүнүң болгаш оон чепсек тудукчулары каш-даа удаа орадашкан. Россияга хөй-хөй революсчу марксисчилер хаан жандармнарының холундан өлгеннер. Он-он муң коммунистер фашистиг кара бажыннарга болгаш албадал лагерьлеринге хилинчектеттиргеннер. Чүс-чүс муң турушчуг демиселчилер марксизм-ленининиң идеялары долу боттанган делегейде баштайгы социалистиг күрүнени камгалавышаан, боттарының амы-тынын бергеннер. Бүрүзүң делегейниң чамдык чурттарының — АКШ-тың, Барыын Германияның болгаш өске-даа чурттарның коммунистиг партиялары ам безин калчаадерзин истеп-сүрүүшкүннерге таварышпышаан, эң-не берге байдалга ажылдаар үүрга таваржып турар. Ынчалзажок дерзинилээшкин-даа, хоп-нүүрүл-даа, күүдээшкин-даа Маркстың өөредиин, оон салдар чедирер талазы-биле шингээдикчи күжүн база демисежип турар пролетариаттың, чер бомбүрзээнде күш-ажылдың бүгү кижилериниң күчүлүг чепсээ кылып турар ол күштү чок кылып шыдаваан болгаш шыдавас-даа.

Эртемниг коммунизминиң үндезин салыкчызы Карл Маркс бодунуң ажыл-чорудулгазынга гениалдыг эртемден-шинчилекчиниң болгаш чүүлдүг революсчунуң магалыг чазагай чоруун дүүштүрүп хөлөштырган. Бодунуң бүгү-ле үлүг чазагай билиглерин, бүгү кайгамчык үлүг талантызын мөлчүкчүдериниң дарлалындан ажылчы чоннарны хостаарының херээнге ол берген. Энгельстиң тодаргайлап чугаалаанын ёзугаар алырга, Маркстың тургускан өөредии сөстүң ён-не бедик ужур-дузазы-биле ап көөрге, революсчу күш болган. Төөгүлүг кыска хуусаада, каш-ла он чылдарның дургузунда од өөредигни хөй-хөй миллион кижилер угаан-бодалында болгаш чүректеринде шингээдип алган, ниитилел хөгжүдезининиң бүгү чорудулгазынга ажок үлүг салдарны чедирген. Ам марксизм-ленининиң боттарының хүрээленииде дөртен ийи миллион бешчүс муң кижини хаара түткен коммунистерниң күчүлүг армизының дайынчы тугу болуп турар. Ынчангаш ол тиилеттирбес армия чыл келген тудум өзүп болгаш быжыглыг турар.

• • •

Марксизмниң үзүткөн чок кылырын бүрүзүнүң болгаш оон чепсек тудукчулары каш-даа удаа орадашкан. Россияга хөй-хөй революсчу марксисчилер хаан жандармнарының холундан өлгеннер. Он-он муң коммунистер фашистиг кара бажыннарга болгаш албадал лагерьлеринге хилинчектеттиргеннер. Чүс-чүс муң турушчуг демиселчилер марксизм-ленининиң идеялары долу боттанган делегейде баштайгы социалистиг күрүнени камгалавышаан, боттарының амы-тынын бергеннер. Бүрүзүң делегейниң чамдык чурттарының — АКШ-тың, Барыын Германияның болгаш өске-даа чурттарның коммунистиг партиялары ам безин калчаадерзин истеп-сүрүүшкүннерге таварышпышаан, эң-не берге байдалга ажылдаар үүрга таваржып турар. Ынчалзажок дерзинилээшкин-даа, хоп-нүүрүл-даа, күүдээшкин-даа Маркстың өөредиин, оон салдар чедирер талазы-биле шингээдикчи күжүн база демисежип турар пролетариаттың, чер бомбүрзээнде күш-ажылдың бүгү кижилериниң күчүлүг чепсээ кылып турар ол күштү чок кылып шыдаваан болгаш шыдавас-даа.

Эртемниг коммунизминиң үндезин салыкчызы Карл Маркс бодунуң ажыл-чорудулгазынга гениалдыг эртемден-шинчилекчиниң болгаш чүүлдүг революсчунуң магалыг чазагай чоруун дүүштүрүп хөлөштырган. Бодунуң бүгү-ле үлүг чазагай билиглерин, бүгү кайгамчык үлүг талантызын мөлчүкчүдериниң дарлалындан ажылчы чоннарны хостаарының херээнге ол берген. Энгельстиң тодаргайлап чугаалаанын ёзугаар алырга, Маркстың тургускан өөредии сөстүң ён-не бедик ужур-дузазы-биле ап көөрге, революсчу күш болган. Төөгүлүг кыска хуусаада, каш-ла он чылдарның дургузунда од өөредигни хөй-хөй миллион кижилер угаан-бодалында болгаш чүректеринде шингээдип алган, ниитилел хөгжүдезининиң бүгү чорудулгазынга ажок үлүг салдарны чедирген. Ам марксизм-ленининиң боттарының хүрээленииде дөртен ийи миллион бешчүс муң кижини хаара түткен коммунистерниң күчүлүг армизының дайынчы тугу болуп турар. Ынчангаш ол тиилеттирбес армия чыл келген тудум өзүп болгаш быжыглыг турар.

Мөңге дириг, хөгжүп турар өөредиг

(К. Маркстың мөчээн хүнүнден бээр 80 чыл болган)

Карл Маркс... Бо атты кижилер билбес бүлүң чер бомбүрзээнден тыптыры берге. Маркс— бүгү чуртарның болгаш диптеринг пролетарийлериниң улуг башкызы, иниитидели революсчу ёзу-биле чаарты тургузарының дугайында эртемниг тургузукчузу.

Эртемниг коммунизминиң үндезин салыкчызы Карл Маркс бодунуң ажыл-чорудулгазынга гениалдыг эртемден-шинчилекчиниң болгаш чүүлдүг революсчунуң магалыг чазагай чоруун дүүштүрүп хөлөштырган. Бодунуң бүгү-ле үлүг чазагай билиглерин, бүгү кайгамчык үлүг талантызын мөлчүкчүдериниң дарлалындан ажылчы чоннарны хостаарының херээнге ол берген. Энгельстиң тодаргайлап чугаалаанын ёзугаар алырга, Маркстың тургускан өөредии сөстүң ён-не бедик ужур-дузазы-биле ап көөрге, революсчу күш болган. Төөгүлүг кыска хуусаада, каш-ла он чылдарның дургузунда од өөредигни хөй-хөй миллион кижилер угаан-бодалында болгаш чүректеринде шингээдип алган, ниитилел хөгжүдезининиң бүгү чорудулгазынга ажок үлүг салдарны чедирген. Ам марксизм-ленининиң боттарының хүрээленииде дөртен ийи миллион бешчүс муң кижини хаара түткен коммунистерниң күчүлүг армизының дайынчы тугу болуп турар. Ынчангаш ол тиилеттирбес армия чыл келген тудум өзүп болгаш быжыглыг турар.

• • •

Марксизмниң үзүткөн чок кылырын бүрүзүнүң болгаш оон чепсек тудукчулары каш-даа удаа орадашкан. Россияга хөй-хөй революсчу марксисчилер хаан жандармнарының холундан өлгеннер. Он-он муң коммунистер фашистиг кара бажыннарга болгаш албадал лагерьлеринге хилинчектеттиргеннер. Чүс-чүс муң турушчуг демиселчилер марксизм-ленининиң идеялары долу боттанган делегейде баштайгы социалистиг күрүнени камгалавышаан, боттарының амы-тынын бергеннер. Бүрүзүң делегейниң чамдык чурттарының — АКШ-тың, Барыын Германияның болгаш өске-даа чурттарның коммунистиг партиялары ам безин калчаадерзин истеп-сүрүүшкүннерге таварышпышаан, эң-не берге байдалга ажылдаар үүрга таваржып турар. Ынчалзажок дерзинилээшкин-даа, хоп-нүүрүл-даа, күүдээшкин-даа Маркстың өөредиин, оон салдар чедирер талазы-биле шингээдикчи күжүн база демисежип турар пролетариаттың, чер бомбүрзээнде күш-ажылдың бүгү кижилериниң күчүлүг чепсээ кылып турар ол күштү чок кылып шыдаваан болгаш шыдавас-даа.

Эртемниг коммунизминиң үндезин салыкчызы Карл Маркс бодунуң ажыл-чорудулгазынга гениалдыг эртемден-шинчилекчиниң болгаш чүүлдүг революсчунуң магалыг чазагай чоруун дүүштүрүп хөлөштырган. Бодунуң бүгү-ле үлүг чазагай билиглерин, бүгү кайгамчык үлүг талантызын мөлчүкчүдериниң дарлалындан ажылчы чоннарны хостаарының херээнге ол берген. Энгельстиң тодаргайлап чугаалаанын ёзугаар алырга, Маркстың тургускан өөредии сөстүң ён-не бедик ужур-дузазы-биле ап көөрге, революсчу күш болган. Төөгүлүг кыска хуусаада, каш-ла он чылдарның дургузунда од өөредигни хөй-хөй миллион кижилер угаан-бодалында болгаш чүректеринде шингээдип алган, ниитилел хөгжүдезининиң бүгү чорудулгазынга ажок үлүг салдарны чедирген. Ам марксизм-ленининиң боттарының хүрээленииде дөртен ийи миллион бешчүс муң кижини хаара түткен коммунистерниң күчүлүг армизының дайынчы тугу болуп турар. Ынчангаш ол тиилеттирбес армия чыл келген тудум өзүп болгаш быжыглыг турар.

• • •

Марксизмниң үзүткөн чок кылырын бүрүзүнүң болгаш оон чепсек тудукчулары каш-даа удаа орадашкан. Россияга хөй-хөй революсчу марксисчилер хаан жандармнарының холундан өлгеннер. Он-он муң коммунистер фашистиг кара бажыннарга болгаш албадал лагерьлеринге хилинчектеттиргеннер. Чүс-чүс муң турушчуг демиселчилер марксизм-ленининиң идеялары долу боттанган делегейде баштайгы социалистиг күрүнени камгалавышаан, боттарының амы-тынын бергеннер. Бүрүзүң делегейниң чамдык чурттарының — АКШ-тың, Барыын Германияның болгаш өске-даа чурттарның коммунистиг партиялары ам безин калчаадерзин истеп-сүрүүшкүннерге таварышпышаан, эң-не берге байдалга ажылдаар үүрга таваржып турар. Ынчалзажок дерзинилээшкин-даа, хоп-нүүрүл-даа, күүдээшкин-даа Маркстың өөредиин, оон салдар чедирер талазы-биле шингээдикчи күжүн база демисежип турар пролетариаттың, чер бомбүрзээнде күш-ажылдың бүгү кижилериниң күчүлүг чепсээ кылып турар ол күштү чок кылып шыдаваан болгаш шыдавас-даа.

«Маркстың өөредии шынчы болган умурунда улам-на күштүг»—деп, Ленин онзалап демдеглеп чораан. (Чогаалдары, т. 19, арын 3). Ол өөредиг төөгүлүг болгаш экономиктиг тодаргай фактыларны эртем ёзугаар шаптыг тодаргайларынга үндезилеттингең. Ниитилел хөгжүдезининиң үндезилеттиниң чорутунуп турар чорудулгаларын ол өөредиг тайылбырдап турар. Бо өөредиг ниитилел амыдыралының дүрүм ёзугаар чүүлдерин ол амыдыралдың бүгү-ле нарын илерээшкиннеринге билип алырының дулгуурун берип, ниитилел хөгжүдезининиң чорудулгазынга идепкейлиг салдар чедирер арганы кижилерге берип турар.

Марксисчи теорияның шынныг чоруу чүс ажыг чылдарның дургузунда амыдыралдың бодунуң ёзугаар чүүлдерин ол теория эвес, харын херек кырында дириг боттуг чүүл болуп турар» деп Н. С. Хрущев чугаалаан. Планетаның дыка улуг кезинге капиталистиг тургузугну чок кылганы, Совет Эвилелинге социализмниң тиилээни, делегейниң чонунуң үштүн биринден хөйүн каттыштырган күчүлүг социалистиг лагерьниң тургустунганы — эртемниг коммунизмниң теориязының алыс шынчызының маргыш чок бүзүредилгелери ол-дур.

Эртемниг ёзу-биле шыңгыы анализке үндезилээш Маркс капитализмниң өлүп дүжериниң чайлаш чогун, капитализмден социализмче шилчиишкин үе-чадазы болур пролетариат диктатуразының эргежок чугулазын бүзүреткен. Ынчалзажок политиктиг эрге-чагырганы ажылчын ангының чаалап алырының тодаргай оруктарын, социалистиг ниитилелди тургузарының арганарын болгаш методтарын баш бурунгаар көөрүнүң соругазын ол бодунуң мурнунга тургуспаан. «Келир үениң кандыг-бир тодаргай үезинде канчаар хөделир ужурлуу, шуут кандыг хемчегнерни алыры ынчан хөделир апаар ыңдыг төөгүлүг байдалдардан долузу-биле хамаажыр болбайнаан»—деп, ол бижээн. (К. Маркс биле Ф. Энгельс. Чогаалдары, 1-ги үндүргени, т. XXVII, арын 115).

Марксизминиң төөгүлүг салым-чолу бодунуң ажыл-чорудулгазы-биле бистиң чуртувустуң Коммунистиг партиязын тургускан улуг Ленининиң ады-биле чарылбас холбаалыг. Онзагай чүүлдерни Карл Маркс-даа, Фридрих Энгельс-даа көрүп шыдаваан, төөгүлүг чаа байдалга таарыштыр марксизмни Владимир Ильич Ленин чогаадыкчы, революсчу ёзу-биле хөгжүткен.

Эртемниг коммунизминиң үндезин салыкчыларының: **Марксизм дээрге догма эвес, харын ажыл-чорудулгага удуртулга-дыр** — деп сөстерин Ленин үргүлчү дагын-дагын чугаалап чораан. Маркстың өөредиин догматиктиг билир чорукту делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининге кол айыылдарның бирээзи кылдыр ол көргөн.

Марксизминиң ажык болгаш чажыт дайынналары эртемниг коммунизминиң теориязын, оон чогаадыкчы харантерин чок кылырын, ону өлүг, абстрактыг схема болдурарын кезээде орадажып келгеннер. Маркстың болгаш Энгельстиң чамдык өөредиглерин болгаш чугааларын оппортунистиг политиканы агартыр соругабиле абсолютчыдар дээр янзылыг орадажыышкыннарга үлүр Ленин XX чүс чылдың баштайгы он чылдарында-ла шиитпирлиг демисежип чораан.

Бодунуң революсчу ажыл-чорудулгазының эге үезинде-ле Владимир Ильич мынча деп бижээн: «Маркстың теориязын шүүт-ла доозулган болгаш дээп болбас чүүл кылдыр черле көрбейн турар бис; харын бир эвес социалистер амыдыралдан хожудан каарын күзевес болза, олар бүгү-ле угланыышкыннарга улам ыңай хөгжүдер умурлуг шак ыңдыг эртемнин чүгле кол чүүлдерин ол теория берген дээрзинге бүзүрээр бис». (Чогаалдары, т. 4, арын 191). Ынчангаш Ленин бодунуң бүгү амыдырал-чуртталгазың марксисчи теорияны улам ыңай хөгжүдеринге болгаш ону ажылчын ангының, бүгү ажылчы чоннарның тиилелгезинге таарыштыр практиктиг ажыглаарынга турускаатkан. Ленинизм болза марксизминиң чогаадыкчы ёзубиле уламчылалы болуп турар.

Шын шиитпирлээшкининден пролетариаттың демиселиниң чедиишкиниг болуру хамаажыр кол айтырыгларының бирээзи болза пролетариаттың политиктиг эрге-чагырганы чаалап алырының оруктарының болгаш аргаларының дугайында айтырыг болуру билдингир болгай. Ынчангаш ону шиитпирлээрин догматиктиг ёзу-биле көөрү эң улуг айыыл болур. Капиталистиг тургузугну дүжүрери болгаш социализмни тургузары чүгле социалистиг революсчуның болгаш пролетариат диктатуразын тургускаанының түңнелинде болдунар аргалыг деп Маркс бүзүреткен. Ынчалза-даа ол революсчуны ол оңаа шүүдекчи кылдыр кажан-даа ынчалдыр көрбээн. Харын таарымчалыг байдалдар турда политиктиг эрге-чагырганың ажылчын ангының ходунче тайбын шилчиишкини база болдунар аргалыг деп ол каш удаа онзалап демдеглеп чораан.

Бистин чуртувуска 1917 чылдың чазынында чамдык үеде ийи эргечагырга тургустунган душта, ыңдыг арганы Ленин база барымдаалап көргөн. Пролетариат диктатуразының бадыткаттынып тургустунарынга байдалдар тайбын аргалар-биле чамдыкта тыптып келбес болбайнаан. Ынчалзажок ыңдыг болдунар арга черле туруп турар, ылангыя делегейде күштерниң денгизүүрү социализмге ажыктыг кылдыр дүрген өскерилп турар амгы байдалда черле бар. Бир эвес буржуазия бодунуң хөделиишкиннери-биле демиселдиң күштү хереглээр аргаларынче пролетариатты албадаптар болза, ол ону база ажыглай бээри билдингир.

Марксисчи-ленинчи өөредиглиң чогаадыкчы характери дайынналры канчаар көөрүнүң дугайында айтырыгга онза күштүг илергейлеттинип турар. Дайынналрның кол хевири бир-ле болза, национал чангыс эң дээш Европаның улустарының демисели-биле холбаалыг национал дайынналр, чок-ла болза, колониялар эжелеп алыр соругга-биле Европа күрүнелериниң чорудуп турганы колониалдыг дайынналр болуп тургулаан үеде марксизминиң үндезилекчилери чурттап турганнар. Маркс биле Энгельс реаксылыг камдыг-даа дайынналрны шиитпирлиг бүрүү шаан, бот-тускайлаң күрүне болуп догунналашкыныче улустарның чөптүг чүткүүлдерин деткип чорааннар.

Империалистиг үениң бүдүүзүнде Энгельс ниити-европа дайынының айыылын баш бурунгаар көрген болгаш мидитаризмге база шовинизмге улур демисежирин бүгү чурттарның социалистериниң алдарының херээ кылдыр санаан. Монополистиг бөлүүлехнишкиннериниң аразынга чөрүлдээлерниң чидигленишкини-биле ол айыыл дыка өскен. Ынчалзажок ынчан пролетариатка делегей дайынын болдурбазынга боттуг күштер чедишпес турган. Ам, кажан бистиң чуртувуска социализм тиилээнинин болгаш социалистиг лагерь тургустунганының соонда, империализминиң колониалдыг системазы херек кырында буурап дүшкенинин соонда байдал үндезини-биле өскерилген. Делегейниң чаа дайынын империалистерниң өскүдерин үгле болдурбас эвес, харын улустар аразының чөрүлдээлерин шиитпирлээрининиң чепсээ болур дээр дайынны ниитилелдиң амыдыралындан чок кылырын чедип ап болурунуң боттуг аргазы черле тыптып келген.

Марксизм-ленинизминиң хөгжүлдезинге чаа базым болур аажок чугула түңнелди СЭКП-ниң XX съездиин кылганы билдингир болгай, ынчангаш ол түңнел коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилериниң чөвүлел хуралдарының декларациязында болгаш медеглелинде улам ыңай үндезилеттингеп. Кариб далайның районунга кризисти чоокта чаа ажып эрткени ол түңнелдиң шынның балыткаан, ынчан тиихтиг ёзу-биле көөрү эң улуг айыыл болур. Капиталистиг тургузугну дүжүрери болгаш социализмни тургузары чүгле социалистиг революсчуның болгаш пролетариат диктатуразын тургускаанының түңнелинде болдунар аргалыг деп Маркс бүзүреткен. Ынчалза-даа ол революсчуны ол оңаа шүүдекчи кылдыр кажан-даа ынчалдыр көрбээн. Харын таарымчалыг байдалдар турда политиктиг эрге-чагырганың ажылчын ангының ходунче тайбын шилчиишкини база болдунар аргалыг деп ол каш удаа онзалап демдеглеп чораан.

Бистин чуртувуска 1917 чылдың чазынында чамдык үеде ийи эргечагырга тургустунган душта, ыңдыг арганы Ленин база барымдаалап көргөн. Пролетариат диктатуразының бадыткаттынып тургустунарынга байдалдар тайбын аргалар-биле чамдыкта тыптып келбес болбайнаан. Ынчалзажок ыңдыг болдунар арга черле туруп турар, ылангыя делегейде күштерниң денгизүүрү социализмге ажыктыг кылдыр дүрген өскерилп турар амгы байдалда черле бар. Бир эвес буржуазия бодунуң хөделиишкиннери-биле демиселдиң күштү хереглээр аргаларынче пролетариатты албадаптар болза, ол ону база ажыглай бээри билдингир.

Марксисчи-ленинчи өөредиглиң чогаадыкчы характери дайынналры канчаар көөрүнүң дугайында айтырыгга онза күштүг илергейлеттинип турар. Дайынналрның кол хевири бир-ле болза, национал чангыс эң дээш Европаның улустарының демисели-биле холбаалыг национал дайынналр, чок-ла болза, колониялар эжелеп алыр соругга-биле Европа күрүнелериниң чорудуп турганы колониалдыг дайынналр болуп тургулаан үеде марксизминиң үндезилекчилери чурттап турганнар. Маркс биле Энгельс реаксылыг камдыг-даа дайынналрны шиитпирлиг бүрүү шаан, бот-тускайлаң күрүне болуп догунналашкыныче улустарның чөптүг чүткүүлдерин деткип чорааннар.

Империалистиг үениң бүдүүзүнде Энгельс ниити-европа дайынының айыылын баш бурунгаар көрген болгаш мидитаризмге база шовинизмге улур демисежирин бүгү чурттарның социалистериниң алдарының херээ кылдыр санаан. Монополистиг бөлүүлехнишкиннериниң аразынга чөрүлдээлерниң чидигленишкини-биле ол айыыл дыка өскен. Ынчалзажок ынчан пролетариатка делегей дайынын болдурбазынга боттуг күштер чедишпес турган. Ам, кажан бистиң чуртувуска социализм тиилээнинин болгаш социалистиг лагерь тургустунганының соонда, империализминиң колониалдыг системазы херек кырында буурап дүшкенинин соонда байдал үндезини-биле өскерилген. Делегейниң чаа дайынын империалистерниң өскүдерин үгле болдурбас эвес, харын улустар аразының чөрүлдээлерин шиитпирлээрининиң чепсээ болур дээр дайынны ниитилелдиң амыдыралындан чок кылырын чедип ап болурунуң боттуг аргазы черле тыптып келген.

Марксизм-ленинизминиң хөгжүлдезинге чаа базым болур аажок чугула түңнелди СЭКП-ниң XX съездиин кылганы билдингир болгай, ынчангаш ол түңнел коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилериниң чөвүлел хуралдарының декларациязында болгаш медеглелинде улам ыңай үндезилеттингеп. Кариб далайның районунга кризисти чоокта чаа ажып эрткени ол түңнелдиң шынның балыткаан, ынчан тиихтиг ёзу-биле көөрү эң улуг айыыл болур. Капиталистиг тургузугну дүжүрери болгаш социализмни тургузары чүгле социалистиг революсчуның болгаш пролетариат диктатуразын тургускаанының түңнелинде болдунар аргалыг деп Маркс бүзүреткен. Ынчалза-даа ол революсчуны ол оңаа шүүдекчи кылдыр кажан-даа ынчалдыр көрбээн. Харын таарымчалыг байдалдар турда политиктиг эрге-чагырганың ажылчын ангының ходунче тайбын шилчиишкини база болдунар аргалыг деп ол каш удаа онзалап демдеглеп чораан.

Империалистиг үениң бүдүүзүнде Энгельс ниити-европа дайынының айыылын баш бурунгаар көрген болгаш мидитаризмге база шовинизмге улур демисежирин бүгү чурттарның социалистериниң алдарының херээ кылдыр санаан. Монополистиг бөлүүлехнишкиннериниң аразынга чөрүлдээлерниң чидигленишкини-биле ол айыыл дыка өскен. Ынчалзажок ынчан пролетариатка делегей дайынын болдурбазынга боттуг күштер чедишпес турган. Ам, кажан бистиң чуртувуска социализм тиилээнинин болгаш социалистиг лагерь тургустунганының соонда, империализминиң колониалдыг системазы херек кырында буурап дүшкенинин соонда байдал үндезини-биле өскерилген. Делегейниң чаа дайынын империалистерниң өскүдерин үгле болдурбас эвес, харын улустар аразының чөрүлдээлерин шиитпирлээрининиң чепсээ болур дээр дайынны ниитилелдиң амыдыралындан чок кылырын чедип ап болурунуң боттуг аргазы черле тыптып келген.

Марксизм-ленинизминиң хөгжүлдезинге чаа базым болур аажок чугула түңнелди СЭКП-ниң XX съездиин кылганы билдингир болгай, ынчангаш ол түңнел коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилериниң чөвүлел хуралдарының декларациязында болгаш медеглелинде улам ыңай үндезилеттингеп. Кариб далайның районунга кризисти чоокта чаа ажып эрткени ол түңнелдиң шынның балыткаан, ынчан тиихтиг ёзу-биле көөрү эң улуг айыыл болур. Капиталистиг тургузугну дүжүрери болгаш социализмни тургузары чүгле социалистиг революсчуның болгаш пролетариат диктатуразын тургускаанының түңнелинде болдунар аргалыг деп Маркс бүзүреткен. Ынчалза-даа ол революсчуны ол оңаа шүүдекчи кылдыр кажан-даа ынчалдыр көрбээн. Харын таарымчалыг байдалдар турда политиктиг эрге-чагырганың ажылчын ангының ходунче тайбын шилчиишкини база болдунар аргалыг деп ол каш удаа онзалап демдеглеп чораан.

Империалистиг үениң бүдүүзүнде Энгельс ниити-европа дайынының айыылын баш бурунгаар көрген болгаш мидитаризмге база шовинизмге улур демисежирин бүгү чурттарның социалистериниң алдарының херээ кылдыр санаан. Монополистиг бөлүүлехнишкиннериниң аразынга чөрүлдээлерниң чидигленишкини-биле ол айыыл дыка өскен. Ынчалзажок ынчан пролетариатка делегей дайынын болдурбазынга боттуг күштер чедишпес турган. Ам, кажан бистиң чуртувуска социализм тиилээнинин болгаш социалистиг лагерь тургустунганының соонда, империализминиң колониалдыг системазы херек кырында буурап дүшкенинин соонда байдал үндезини-биле өскерилген. Делегейниң чаа дайынын империалистерниң өскүдерин үгле болдурбас эвес, харын улустар аразының чөрүлдээлерин шиитпирлээрининиң чепсээ болур дээр дайынны ниитилелдиң амыдыралындан чок кылырын чедип ап болурунуң боттуг аргазы черле тыптып келген.

Совет чазактың мерген үгааның болгаш ыракшыл көрүшүүт хөделиишкиннериниң ачызында кижи төрелгетеен термоядролуг дайынның коргунчуг халаптарындан камгалап алдынган.

Ол даэрге күштериң боттуг денгизүүрүнүң боттуг фактыларын долу болгаш бүгү талалыг барымдаалап көөрүнге үндезилеттингеп марксисчи теорияның чогаадыкчы хөгжүдезининиң кайгамчык үлегер-чижээ болган. Делегейде күштериң денгизүүрүнге болган аажок улуг өскерилиишкиннерни барымдаалап көрбейн, империализм үезинде дайынналр чайлаш чок дээр дугайында сураглыг болгаш бодунуң үезинде мырынай шын турган байдалды ыңдыг янзылыг таварылгада догматиктиг көрген болза, кижи төрелгетенге кандыг улуг айыыл таваржып болур турганын билип ап болур. Термоядролуг чепсекти



БАШКЫ болгаш ӨӨРЕДИЛГЕ



Ростовчуларның чогаадыкчы ажылы

Ростов школаларының башкылары өөредилгениң баштайгы базымнарындан эгелээш-ле уругларны совет патриотизмге кижизидип, даартагы байдал бөгүнгүзүнден эки болзун дээш, бүгү күжүн салып, төлептиг кижилер болурунга өөредип турарлар. Башкылар урок бүрүзүнге өөреникчиниң билиин улам ханыладырынга дузалыг, янзы-бүрү даалгаларлыг хууда ажылдарже улуг кичээнгейни салып келгеннер. Чаа материалды өөренмишаан, эрткенин катаптап, моон соңгааргы чаа чүүлдү шиңгээдип алырынга идиглиг болур кылдыр ол даалгаларны (айтырыгларны) таарыштыр тургускан.

«Приставкаларны болгаш предлогтарны шын бижииниң быжыглаары» деп темага 3-кү класска орус дылдың грамматика урогу канчаар эрткенин көрээлиңер.

Башкы урок эгезинде чамдык өөреникчилерниң оналгазын хынаан. (Бодунуң шилип алганы ёзугаар). Уруглар бир одуругга приставкалыг сөстерни, өскезинге предлогтарлыг сөстерни бижээннер:

отвязал — от дерева
вскочил — в седло дээш оон-даа өске.

Ийиде, самбырага домак бижээш, улуг сектер орнунга кирбейн барган үжүктерни бижиир. Ол домак бо: Весной (на) полях (за) гудят машины. Уруглар бо ажылды кончуг эки күүсеткеш, тайылбырлааннар. Үште, бердинген домакка тайылбырлыг бижиге кылган. Өөреникчилер маңаа сөс бүрүзүнүң шын бижиирин кончуг эки тайылбырладылар.

Дөртте, карточка-чуруктар-биле ажыл. Өөреникчи бүрүзү карточка-чуруктарлыг. Оон-биле 5—5 сөстер бижиирилээн. Беште, бердинген дазылдардан (пола, шел) за, по, про деп приставкаларның дузазы-биле сөстер тургузар.

Алдыда, самбырада бижээн чүүлдүң ескойказын ажылдап бижиир: (По) бежал (по) тропинке. (С) грузили (с) машины. (От) плыла (от) берега.

Чедиде, чугаа сайзырадылгазынга аас-биле ажыл. Приставкаларлыг болгаш предлогтарлыг сөстер-биле уруглар домак чогаадып. Сесте, чогаадыкчы ажыл эгелээн. «Кыш» деп чурук-биле өөреникчилер рассказ тургускан. Аңаа айтырыглар: кандыг үени көргүскенил? Уруглар чүнү кылып турлар?

Тоста, тургускан рассказтарын уруглар кыдырааштарынга бижип алганнар. Оон соонда номчааннар. Бажыңга оналгага кыш дугайында боттарының көрген чүүлдерин бижип кээр.

Бо урокка эрткенин катаптап, чаа теманы быжыглаан. Янзы-бүрү хевирниң ажылдарын чоруткан. Өөреникчи бүрүзү 45 минута иштинде шыңгыы ажылдаан.

Урок бүрүзүнге кандыг-ла бир чаа чүүлдү киирерин башкылар кызып турар. Шын бижилге талазы-биле ол башкыларның бир кол чүүлү—чазыгны чок болдурарын чедип аарынга чорудуп турар янзы-бүрү мергежилгелер болур. Ынчангаш аас-биле күүседир мергежилгелерни база хөйнү чорудуп турар. Оон түңнелинде уруглар дүрүмнү шын ажыглап өөрени бээрлер. Школа, класс бүрүзүнде карточкаларны хөйнү ажыглап турар. Башкы кандыг-бир дүрүмге хамаарышкан сөстерни адаан болза, уруглар ол дүрүмге хамаарышкан карточканы көдүрер. Ол карточкалар 1—2 деп саннарлыг болгаш өске-даа демдектерлиг.

3-кү класска эрттирген сан урогун көрүп көрээлиңер. Темазы: «1000-нуң иштинде бодалгаларны болгаш чижектерни бодаары». Өөреникчилер бодалга бодап эгеледилер. Оон уткызын самбырада кыскаҗы-биле мынчаар бижээн:

Бир дүрүгге 90 метр пөс.
Ийиги дүрүгге биргизинден 30 метр хөй.
Бир платьеге-ле 3 метр пөс кирген.
Шупту чеже платье даарааныл?

Кылдыныгларның чүгле харызын бижиир болгаш тайылбырлаар. Уруглар мынчаар бижип алганнар:

Ийиги дүрүгге 120 метр пөс, ийи дүрүгге катай 210 метр пөс турган. Шупту 70 платье даараан.

Бодалга бодаан соонда аас-биле санап тывар. Алды ондан болгаш 9 чаңгыстардан тургустунган санны адаңар. 730 деп санда каш оннар барыл? 960 деп санда каш оннар барыл? Ол айтырыгларга харылаан соонда дараазында кылдыныгларны дүрген санап тывары эгелээн. (196:8×5:20×9:15):7 оон-даа өске.

Дараазында таблица ёзугаар бодалга тургусканнар. Поездиниң дүргениң чиик машинаның дүргени-биле деңнээр. Ол бодалганы тургускаш бодаан соонда, кыдыраашка өске бир бодалганы бижээш, бодааннар. Ол ажылдарның дараазында бердинген күүсеттиниг ёзугаар аас-биле бодалга тургускан.

40 кг × 2 = 80 кг
40 кг + 80 кг = 120 кг
120 кг : 6 = 20 кг.

Бодалганы тургусканының соонда өөреникчилерниң хууда ажылы эгелээн. Бердинген бодалганың чүгле харыларын бижээн болгаш тайылбырлаан.

Уроктуң төнчүзүнде чижектерни вариант ёзугаар, доктааткан үеде бодаан. Кижи бүрүзү дүрген бодаарын кызып турган. Дүрген бодапкан өөреникчилерге карточкалар бергеш, харылаткан. Бо уроктуң бүгү дургузунда башкы уругларның угаан ажылының сайзыралынга дузалыг ажылдарны чоруткан. Үстүнде бодалгалар болгаш чижектерни өөреникчилер боттары күүседип билир.

Чаңгыс урокка-ла ол хире хөй ажылды кылып четтигип турарының чылдагааны чүл? Ол дээрге башкыларның чогаадыкчы ажылының түңнели-дир, хууда ажылдаарынга өөреникчилерни чаңчыктырганы-дыр.

Ростов хоорайда чүс-чүс школалар бар, оларның кайызынга-даа баарга, мурнакчы башкыларның дуржулгазын өөренген, чаа болгаш эң дээре аргаларны ажыглап, орус дыл-даа, сан-даа уроктарынга карточкаларны ажыглап турар бөлдүлар. Карточкалар-биле ажылдың ажыы чүл дизе: Бирээде, класстың идепкейжидер, ийиде, чазыг болдурбазын чедип алырынга дузалыг, үште, урокка үе камнап алырынга ажыктыг, дөртте, өөреникчиниң медерелдиг ажылдап өөрениринин чаңчылынга кижизидер дээш оон-даа өске.

Эки өөредилге дээш бот-боттарынга дузалажылга ажылы чогуур деңнелде тургустунган. Класс бүрүзүнде пионерзи патруль өөреникчиниң школага чүге келбейн барганын тодарадыр болгаш оон өөредилгезинге дузалап турар. Ол ышкаш, класс бүрүзүнде эң эки өөреникчилерден тургустунган консультация бээр бөлүктер бар. Олар кошкак өөреникчилерге дузалап турар.

Эргим башкылар, бистиң сорулгавыс ростовчуларның мурнакчы дуржулгазын өөренмишаан, ону бистиң республиканың бүгү школаларынга ажыглаар дээш ажылды калбартыры болур.

Е. ЛУБОШНИКОВА,
Кызылдың № 5 школазының башкызы.

ЧЕЧЕН ЧОГААЛ КЕЖЭЭЗИ



«А. С. Пушкинниң чуртталгазы болгаш ажыл-чорудулгазы» деп темага чечен чогаал кежээзи Чыргаланды 8 чыл школазынга кончуг солун эрткен. Кежээни үстүкү класстың өөреникчилери организастап чоруткан.

Школаның улуг залын таарымчалыг кылдыр дерээн. Шүлүкчүнүң чогаалдарының ном делгелгезин кэскү черде тургускан. А. С. Пушкинниң Лицейге өөренип чораан чылдары, шөлүлгеге чорааны, чогаал ажыл-чорудулгазы болгаш оон ужур-дузазының дугайында долчу илеткелдерни өөреникчилер кылган. Кежээниң дараазында кезээнде «Энемге», «Эртен», «Сибирьже», «Кыжкы орук» база «Пушкин дугайында ыры» деп шүлүктерни уруглар номчаан. Пушкинниң сөзүнге бижиттинген «Кыжкы кежээ» база «Бектелгеге түрег көрген» деп ырларны шупту өөреникчилер ырлашкан.

Кежээниң эң-не солун болгаш уругларның кичээнгейин хаара туткан кезээ чечен чогаал викторинназы болган. Кижи бүрүзү-ле хөй айтырыгга харылаан, тиилекчи болурун кызып турган. А. С. Пушкинниң Мария деп аттыг кол маадырлыг алды чогаалдарын шын тыпкан болгаш шүлүкчүнүң чогаалдарынга үндезилээш тургускан совет кинофильмнерни база өске-даа хөй-хөй айтырыглар харылааш, эң-не хөй санны алган өөреникчилер Р. Монгалбии, К. Човуу өртектиг белектер-биле шаңнатканнар.

Дараазында музыка дыңнаары эгелээн. «Евгений Онегин», «Руслан болгаш Людмила» деп опералардан арияларны уруглар грамзаписьтен дыңнааны-биле кежээ доозулган.

Бо кежээни орус дыл башкылары Кочага Шурук-кара болгаш Лилия Сухоносованың эки организастааның демдеглээри чугула. Пушкинниң чогаалдарын улам хандыр билип алырынга өөреникчилерге бо кежээ улуг ужур-дузалыг болган. Кежээниң программазын чүгле орус дыл кырынга чорутканы тыва өөреникчилерниң чугаа сайзырадылгазынга дыка дузалыг.

ЧУРУКТА: А. С. Пушкинниң чогаалдарынга тургускан ном делгелгезинде өөреникчилерниң номнарны номчуп турары.

Сөзү болгаш фотозу: **С. ЧАЖЫН-ООЛДУУ.**
Тес-Хем район.

Башкының үлегери

Анзат Агбаанович Оржак Кызылдың башкы училищезин доозкаш ажылдап эгелээнден бээр 10 чыл четкен. Ажыл-херек-биле тооглаар болза, ол он чылдың кандыг солун, берге уттунмас таварылгалары турбаан дээр. Ынчалза-даа 1960 чыл Оржакка черле уттунмас. Аныяк башкы партияның хүрээлелинге кирген.

Чоннуң хүндүткелин чаалап алыры—чонар даштан хевир-дүрзү чазап алырындан берге дээрзи шын. Анзат Агбаанович кызымак чүткүлдүг-биле, ада-иелер, өөреникчилер-биле үзүлбес харылзааны тудуп тургаш, хүндүткелди чаалап алган. Ол ам Хөнделен сес чыл школазында биология башкызы. Оон башкылап турар эртемнеринге багай демдек ап турарлар чок. Оон чылдагааны чүдел дээрге, башкының урокту солун, билдилиг башкылап, амыдырал-биле холбаштырып эрттирип турары болур. Биология кичээлдери көргүзүг материалдары-биле байлак эртип, аңаа «Дарыглардан камгаланыры», «Эм үнүштерин камгалаары», «Шажынчы үзел-бодалдың эртем-биле карышкаа» чергелиг темалар өөреникчилерге чүгле билиг бээр эвес, атеистиг кижизидилгелиг болуп турар.

Оон удурткан 7-ги класстың өөредилгези бедик деңнелдиг. Өөреникчилер башкызының удуртулгазы-биле янзы-бүрү темалыг 12 кежээлерни бо өөредилге чылында организастаан. Башкы ада-иелер-биле сырый харылзаалыг. Ылангыя К. Чалаа, Б. Серживмаа, Х. Шыжаа, К. Сотпа ол класста эң-не идепкейлиг ада-иелер.

Бирги улуунда кошкак өөренип турган Оюн-оолдуң ада-иези—Дугуй-Лама сугга доктаамал барып тургаш, оолдуң урок үзер, оналгага күүсетпес чорууң болдурбазын ол чедип алган. Ам Оюн-оол өөрү-биле деңге эки өөренип турар.

Коммунист А. Оржак—районда эки ажылдыг лекторларның бирээзи. Ол Хөнделен салбырында лекторлар бөлүүнүң даргазы. Чоокку үеде «Тываның келир үези», «АКШ—бүгү делегейде дайынның одаа», «Германия айтырыгларының үндезиннериниң дугайы» болгаш өске-даа лекция, беседаларны чоруткан.

Анзат Оржак хөй-ниитиниң ажылдарынга идепкейлиг киржип турар. Ол беш чыл улай бо салбырның агитпунктузун эргелекчилеп келген.

А. ДОПЧАА.
Барыын-Хемчик район.

Школа дугайында хоойлуну күүсетпишаан

Ажылчы чоннар депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскому болгаш Чөөн-Хемчик райкүүском школа дугайында хоойлуну күүседиринче угланган чамдык ажылдарны чоруткан. Ында бүдүрүлге өөредилгези элээн бедик деңнелдиг болгаш өөреникчилерни тускай мергежилге белеткээриниң арга-дуржулгазын чедип ап турарлар. Амгы үеде Кызылда бүдүрүлге өөредилгелиг 4 школа (№ 2, 3, 11 болгаш школа-интернат) бар. 9—11 класстарның 711 өөреникчилери бүдүрүлге өөредилгези-биле хаара туттунган. Олар ангы-ангы 17 мергежилдерни чедип ап турарлар.

Бүдүрүлге өөредилгезин организастаарын болгаш аңаа бааза кылдыр Кызылдың 11 албан, организация болгаш бүдүрүлге черлерин ол школаларга быжыглаан: А. С. Пушкин аттыг библиотека, школа назыны четпээн уруглар албан черлери, горпо, кинопрокат, дааранылга комбинады, типография, ДОСААФ, № 1 болгаш пассажирлер АТК-лары, орук-тудуг эргелели, «Кызыл тудуг» эргелели.

Ылаңгыя библиотекарь, дааранықчы, харылзаачы, автослесарь болгаш полиграфия ажылдакчыларының мергежилин чедип алырының талазы-биле бүдүрүлге өөредилгези солун болгаш бедик деңнелде чорүп турар. № 2 школада библиотека херээн өөренип турарларының сонуургалы улуг. Башкы А. Давыдованың удуртулгазы-биле «Номнар кежээзин» школага организастаан. Ол кежээге илеткелдерин, янзы-бүрү делгелгелерни уруглар боттары кылгаш ны кончуг солун болган.

Ол-ла школаның 9—11 класстарының 223 өөреникчилери чазанықчының, дааранықчының, культура-чырыдышкын ажылдакчыларының, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң кижизидикчилериниң, тудугжуларының, автослесарьларының мергежилин чедип ап турарлар. Школаның өөредилге мастерскаяларын (дааранылганың, чазанылганың болгаш слесарь херээниң) Кызылдың дааранылга комбинады, Улуг-Хемниң ыяш-үлетпүр ажылагыйы болгаш Кызылдың пассажирлер АТК-зы тус-туста таарымчалыг кылдыр дерип тургускан. Чазаныкчылар Кызылдың мебель фабриказының чагыгларын күүседип турарлар. 1961—62 өөредилге чылында ол школаның дааранықчы уруглары 1900 рубльдиң кылыгдарын бүдүрүп үндүрген.

№ 2 школаның өөреникчилери АТК-ның ажыл амыдыралынга киржип, лозуң, плакаттар бижииринге дузалап, коммунистиг бригадаларның кежигүннери-биле ужуражылга кежээлерин организастап келгеннер.

Кызылдың харылзаа конторазының ажылдакчылары (начальниги эш Юсупов) өөреникчилерниң бүдүрүлге практиказын удуртуруунче улуг кичээнгейни салып турар. Бүдүрүлге өөредилгезин харылап турар П. Белашов, ол талазы-биле башкылап турарлар П. Шевцова, Миронов, Г. Шевцова өөреникчи бүрүзүнге телеграмманы хүлээп алырындан эгелээш, ону ээзинге чедирерин чедир бүгү ажылдарны мяк өөреткеннер. Бүдүрүлге практиказының үезинде өөреникчилер телеграф дүрүмнерин шиңгээдип ап, аппараттарны септээринге киришкеннер.

Кызылдың № 3 школазының өөреникчилери Культура министерствозунуң типографиязында бүдүрүлге өөредилгезин эрттирип турарлар. Оларның өөредилгезин организастаарынга өрүлге цегиниң начальниги К. В. Осипова база линотип цегиниң инструктору В. Б. Рачковский эки киржилгелиг. Олар чүгле боттарының дуржулгазындан аңгыда, ол бүдүрүлге чериниң мурнакчыларының арга-дуржулгазын уругларга дамчыдып берип келгеннер.

Чайгы дыштанылга үезинде олар эш Сердобовтуң «Чуртталганың үези» деп номун долузу-биле өрүп дооскан.

Тускай өөредилге цеги чок боор турары-биле өөреникчилерге доктаамал ажылдаар машиналар тывылбайн турар. Бо чылдың апрельде өөредилге доостур болгаш разряд дужаар деп турар-даа болза белеткел кошкак, өөреникчилерни өске ажылдарга ажыглап турары шын эвес.

№ 1 АТК-да практика эрттирип турар өөреникчилерге цехтер, класстар тургустунмаан. Өөреникчилерниң бүдүрүлге практиказын ажылчыннардан эгелээш, мастер, бригадирге чедир чамдык эштер херекке албас, оларның ажылын хынавас, азы ийиги чергениң даалгаларын оларга бээр таварылгалар ховар эвес.

Кызылдың школа-интернадының үстүкү класстарының пионер вожатыйының мергежилинге өөренип турарлар. Бо ажылды эш Хабарова эки чорудуп, пионер вожатыйларының мурнакчы дуржулгазын калбаа-биле пропагандалап турар.

№ 11 школаның 9-ку класстарының «Сельэлектронуң» электри-септелге мастерскаязында бүдүрүлге практиказын эрттирип турарлар. Бо мастерскаяның коллективи өөреникчилерниң ажылдааарынга таарымчалыг байдалды тургузуп берген. Кижи бүрүзү ажылчын чепсек-херекселдиг. Бо бүдүрүлге чериниң удуртукчулары Ч. Б. Ондар, А. В. Первухин, И. П. Гарбуз оларның сагыш човангыр чорууң демдеглээри чугула. № 11 школаның киномеханигинге өөренип турар бөлүү практиказын кинофикацияда чорудуп турар.

Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана № 1 болгаш № 2 школаларында, Чыраа-Бажы, Суг-Аксы, Бора-Тайга школаларында 9—11 класстарның 466 өөреникчилери бүдүрүлге өөредилгезинде хаара туттунган. Тракторисҡе 73 кижи, малчын-механизаторга — 221, механизатор-комбайнерге—54, чазанықчыга—12 дээш оон-даа өске мергежилдерге өөренип турарлар хөй.

Чадааннаның № 1 школазының өөреникчилер бригадазы 11-ги класссы Сат Шалун-оолдуң удуртулгазы-биле бүгү ажылдарны боттары башкарып, ажыл планын тургузуп ап, социалистиг хүлээлгени албышаан, хүн режимин шыңгыы сагып турган. Бригада төптери культстаннарлыг. Ында спорт шөлү, янзы-бүрү спорт херекселдери, библиотека, электри чырыы бар. Петр Сатка удурткан 6 кижиден тургустунган механизаттынган звено 102 гектар черге кукурузаны тарып өстүрген.

Өөреникчи бригадаларының кежигүннери теоретиктиг билиглерни практикага ажыглап билирлер. Чадааннаның № 1, Чыраа-Бажы, Суг-Аксы, Бора-Тайга школаларының өөреникчи бригадалары эрткен чылын кукурузаның гектар бүрүзүнден 267 центнер, чигир свёклазының гектар бүрүзүнден 120 центнер дээш оон-даа өске культуралардан элбек дүжүттү алганнар.

Бүдүрүлге өөредилгезинге чамдык чедишкиннерни чедип алза-даа, бар четпестерни чайладырынче кичээнгейни салыры чугула. Ындыг четпестер типографияда, № 1 АТК-да, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелинде бар боол турарын үстүнде айыткан бис. Ол бүдүрүлге черлери өөредилге цехтерин дарый тургузуп, өөреникчилерниң ажылын контрольдап, оларны таварышкан-на ажылды кылдырарынга ажыглаавайн, кылып өөрензе чогуур ажылынга өөредип, арга-сүмени берип, оларга бүзүрээр болза эки. Ол ышкаш өөреникчи бүрүзүнүң янзы-бүрү ажылдарны эртер график-планы ыяавыла тургузары чугула. Контроль чок чоруктан өөреникчиниң кылган ажылын үнелеп көрбес, ол дээш хүн бүрүнүң демдээн салбайн турары база шын эвес.

Н. ПРИНЦЕВ,
Чырыдышкын министерствозунуң инспектору.

Класс-биле ажылдың чамдык дуржулгазындан

Эге класстарга өөреникчилерге быжыг билигни бербишаан, оларны чаңгыс аай негелдеге чаңчыктырып, класстың болгаш школаның быжыг коллективи дээш бедик чүткүлдүг, чаңгыс эп-сеткилдиг, бүгү талазы-биле сайзыраңгай коллективти тургузуп алыры эге класстарның башкыларының улуу-биле хамааржырын бодумнуң ажылдап келген чылдарымның дуржулгаларындан көрдүм. Эге класстарга 6 чыл иштинде башкылап келдим. Сөөлгү үш чылдарда башкылап келген эртемнеримге болгаш удуртуп турган класстарымга ийи чылчылар чок өөредилгени чедип алган мен.

Бо өөредилге чылында 1-ги класста ажылдап турар мен. 1—2-ги улуңнарда клазымның өөредилгези 100 хуу болгулаан, класстан чаңгыс-даа өөреникчи урок үспээн. Клазымны хүлээп алганымның баштайгы хүннеринде улуг бергедээшкиннер таварышкылап турган. Көдээ черлерде школаларның бирги клазында өөренип кээп турар өөреникчилер өөредилгениң кандыг-даа эге хевирлерин чедир билбес, оларның дыл-домаа сайзыраңгай эвес, чамдыктары кончуг ңөрүк, аажы-чаңнарын билишпес, оон-даа хөй янзы-бүрү удурланышкак чаңчылдарлыг болгулаар.

Ынчангаш мен башкылап келген класстарымга класстың быжыг коллективин канчаар тургузуп, эки өөредилгезин канчаар чедип ап турганымны допчузу-биле бижиир бодадым. Өөредилге чылының эге хүннеринден эгелээш, өөреникчи бүрүзүнүң аажы-чаңнарын, амыдырал-байдалын, ада-иезиниң аңаа хамаарылгазын, билиг дээш оларның сонуургалын, күжениишкиннерин, чүткүлдерин, күш-ажылга ынакшылын билип албышаан, ол бүгүнүң эки талаларын улам быжыглаары эргежок чугула. Өөреникчиниң ол талаларын кандыг белен аргалар-биле билип алырыл?

Урок үезинде, чапсар аразында, оларның-биле янзы-бүрү оюннарны ойнап турар үезинде, селгүүстээшкиниң, экскурсияларның болгаш класстан дашкаар номчулгаларның үезинде база оон-даа өске класс-биле ажылдарны чорудуп турар үеде билип алыр.

Кым чүнү сонуургаарын, чүнү кылып билирин, кандыг ырлар, рассказтар, тоолдар, шүлүктер билиринниң дугайында айтырыгларны салып, кылып билир чүүлдерин күүсеттирип тургаш, оларның аажы-чаңнарын билип ап келген мен. Өөреникчилер-биле ол-ла бүгү чүүлдерни чорудуп тургаш, кандыг-ла өөреникчи чүге-даа киришпес, чүнү-даа сонуургавас, өөрүнүң аразынче кирбес, озалааш болур болдур, ол өөреникчиде четпес аажы-чаңнары көстү бээр. Шак ындыг өөреникчилер-биле кижизидилгениң тускай ажылдарын чорудары негеттинер апаар.

Класстың өөредилге-кижизидилгелиг ажылының планын бөлүктер аайы-биле өөреникчилерниң назы-харынга таарышкан, оларны бүгү тала-биле кижизидип, чаңчыктырып алырынга ажыктыг янзы-бүрү темаларга чогаадып албышаан, ол планда кирген чүүлдерни кылып күүседиринге өөреникчилерниң ада-иелерин киириштирери чугула.

Чаа теманы өөредирде өөреникчилерни долгандыр херек кырында болуп турар чүүлдер-биле, коммунизмни тургузар дээш практика кырында ажыглап турар материалдарны холбавышаан, эрткен материалдар-биле харылзаштырып турар мен. Чаа темага хамаарышкан көргүзүг материалдарын четче ажыглап, чамдык таварылгаларда ажыглаза чогуур көргүзүг материалдары чок болза, ону баш бурунгаар башкы боду белеткеп алгаш, чаа теманың тайылбырын чорудар болза, ынчан өөреникчилерге харылы быжыг билиг бердинер.

Эге класстарга шинти айтырыглар болгаш бот-ажылдар үезинде саннарлыг карточкаларны, шын бижилгениң дүрүмү-биле холбаштыр кылган янзы-бүрү үжүктер, сөстер, домактар бижээн, башкының өөреникчилериниң киржилгези-биле кылып алганы чүүлдерң азы белен көргүзүг материалдарын ажыглаар болза эки.

Өөренип эрткен материалдарны катаптаары болгаш башкылаары өөреникчилерниң чедип алган билиин амыдыралга боттандырып, практика кырынга ажыглап билир кылдыр өөредири-биле дүүшкен турар ужурлуг. Башкының класс-биле ажылдаарының кол чөлеңгиижи—ада-иелер болур. Бир эвес ада-ие бүрүзү школада өөренип турар уругларының өөредилгези, чуруму дээш сагыш човап, класстың ажылынга киржип, уроктарга кээп олуржуп, башкыдан арга-сүмелерин ап турар болза, ындыг ада-иелерниң уругларының өөредилгези, чуруму эки болур.

О. ЧЮДЕШ,
Алдан-Маадыр сес чыл школазының башкызы.
Чөөн-Хемчик район.

ЧЕДИИШКИННИҢ ЧАЖЫДЫ

Мария Ивановна Чараш-оол Кызылдың № 6 школазынга 1956 чылдан бээр ажылдап келген. Даштындан көөрге, өскелерден онзаланмас, бо бөлүүн аныяк башкыга баштайгы үеде чеди харлыг уругларны өөредир харысалгалыг херекти бүзүредири берге кылдыр сагындырып турду. Ынчалза-даа бирги классчылар-биле баштайгы ужуражылгазынга-ла оларның кичээнгейин хаара тудуп, сонуургалын чаалап апкан. Бирги классчының өөредилгезинге канчаар дузалаарын ада-иелерге хоорааn-на сүмелээн.

Сан уроктарынга 1-ги класска эңне быжыг билиглерни оон өөреникчилери чедип ап турар. Уроктуң эгезинден эгелээш-ле угаан сайзыралынга дузалыг мындыг айтырыгларны Мария Ивановна салып эгелээр: ийи чедиден тургустунган санны тывынар, кандыг саннарның түңнинден 12, 16, 20 деп саннарны үндүрүп ап болурул? Уруглар чижектерни дыка дүрген тургустулар: 6+6; 8+8 оон-даа өске. Өөреникчилер 3 минутада 16 чижектерни бодаан.

Кичээнгейлиг болгаш дүрген санап өөрениринге дузалыг «дыңнааш, сана» деп оюнну ол башкы сан урогунга бо-ла чорудар. Столду башкы деңн хемчээлдиг соктавышаан (1, 2, 3 дээш оон-даа ынай), карточкага бижээн кадар азы казыыр демдектерни база оон дараазында саннарны карточкалардан көргүзер. Оон соонда уруглар чижектиң харызын кыдыраашка бижип алыр.

Дараазында самбырага янзы-бүрү хевирлерни чураш (ойнаар ыыс, машина болгаш өске-даа), бо садып алган чүүлдерниң каттышкан өртээ кажыл? деп башкы айтырарга, уруглар тус-туста өртээ билдинмес-тир дээш боттары мынчаар өртек доктаадып алыр: ойнаар ыыс 4 рубль, машина—2 рубль. Бодалганы уруглар боттары бодаан. Ол-ла бодалганың уткузун өскертип, каш-даа катап бодаткан.

Бодалгалар бодаан соонда «Ыт тавас» деп оюнну чоруткан. Карточкаларда бижээн чижектерни башкы көргүзерге, өөреникчилер харызын ыыт чокка кыдыраашка бижиир. Оон түңнелинде элээн каш чижектерни 34 өөреникчи дөгерези шын бодаан болду.

Уругларның хууда ажылдап билириниң чаңчылдарын быжыглап, хынавышаан, оларны өөрүнүң харызын кичээнгейлиг дыңнааарынга база тайылбырлааарынга өөредип турар. Ынчангаш сан кичээлинге чижектерни тайылбырлыг бодап өөрени бергеннер. Чижээ: 13—6=7; 13—3=10; 10—3=7; 14—4=10; 10—3=7; 14—7=7. Мынчаар бодаары дүрген болгаш эптиг.

Оон аңгыда бердинген чурук ёзугаар бодалга тургускан (чурукта хол хавы болгаш кыжкы бөрт) база авазы кассага 10 рубль берген. Чүнү тыварыл? Уруглар бөртү 6 рубль, хол хавын—3 рубль деп доктааткаш, боттары бодааннар. Ол ышкаш, салаалыг хол хавы 4 рубль, дүк уктар 2 рубль, авазынга 4 рубльди дедир чандырып берген. Чүнү тодарадырыл? «Аваның кассага берген акшазын тодарадыр» деп шын тыптылар.

Бодалгаларның уткузун өскертип тургаш, уругларның угаан сайзыралынга дузалап, оларның идепкейин бедидип, кичээнгейлиг болур чорукка өөредип турар. Мария Ивановнаның өөреникчилери барааннар өртээн билир бодалгалар тургузуп өөрени бергеннер.

Ол-ла урокка башкы мындыг бодалганы тургузарын өөреникчилерге чугаалаан: бир сан өскезинден улуг дээн уткалыг. Уруглар мынчаар тургусту: «Угбам 3 метр сатин садып алган, а ситецти оон 6 метр хөйнү алган». Класс ол бодалгага айтырыгны мынчаар тургускан: «Ава каш метр ситец садып алганыл база шупту каш метр пөс садып алганыл?».

Уругларны мактап, оларның кылган эки чүүлдерин үнелээри, класс мурнунга чарлаары оларга эң-не үнелиг дээрзин бо башкы эки билип: «Бирги одуруг кончуг эки ажылдап тур. Серёжа арыг бижиир кижи» дээн чижектиг мактадларны бо-ла чугаалаан турар.

Бүдүн урок иштинде 6 бодалга 30 чижектерни өөреникчилер боттары бодааннар. Өөреникчилерниң бот-идепкейин доктаамал көдүрүп, оларның хуузунда ажылдаар чорууң бедиткени-биле бирги чартык чылда оон өөреникчилеринде багай өөредилгелиг кижи чок болгаш быжыг билиглиг. 34 өөреникчиниң 20-зи чүгле 4—5-ке өөренген.

Коммунизм үезинге чурттаар аныяк салгакчыларны төлептиг кижилер кылдыр кижизидерин башкы бүрүзү утпас ужурлуг.

М. ЕРМИШКИНА,
Кызылдың № 6 школазының директору, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы.



Москваның идик-хеп моделиниң Бажыңы пионерлер болгаш школачы уругларга чаа хеп формазының хевирин чогаадып кылган. Чаа хепти башкылар коллективтериниң болгаш ада-иелерниң киржилгези-биле чугаалажып көрүп турар.

ЧУРУКТА: школачы уругларга чаа хептерниң модели.

Фото **М. СВИЩЕВТИН.** *СЭТА-ның фотохрониказы.*

Партияның болгаш чазактың удуртукчулары-биле литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларының ужуражыышкынынга Н. С. Хрущевтуң чугаазын даштыкыда канчаар көрүп турары

ПРАГА. (СЭТА). Партияның болгаш чазактың удуртукчулары-биле литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларының ужуражыышкынынга Н. С. Хрущевтуң чугаазынга хамаарыштыр «Руде право» солунунуң бижээни:

СЭКП литература болгаш уран чүүлдүң аңгы талазы-биле туруштарынга кезээде чайгылыш чокка туржур болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принципчи идеология талазынга частырыг-биле шилчидер чоруктуг болдурбас деп СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев демдеглээн. Литератураның болгаш уран чүүлдүң чогаалдарын ынчаар көөр чорукту СЭКП-ниң литература талазы-биле политиказы негеп турар, ону ССРЭ-де коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунуң үндезин эрге-ажыктары негеп турар, партия бо дениинчи политиказын компромисс чокка чорудуп келген болгаш чорудуп турар, келир үеде-даа чорудар апаар.

* * *

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың удуртукчуларының Совет Эвилелиниң литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле Кремльге ужуражыышкынының дугайында, ол ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущевтуң чугаазының дугайында дыңнадыгны «Үнэн» солун парлап үндүрген. Н. С. Хрущев бодунуң чугаазынга коммунизмни калбаа-биле тургузаарының байдалында уран чүүлдүң чугула сорулгаларын тодараткан дээрзин «Үнэн» солун айтып турар.

* * *

ВАРШАВА. СЭТА-ның корреспондентизи В. Кузнецовтуң дамчыдып турары болза:

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражыышкынынга Н. С. Хрущевтуң чугаазы Польшаның хөй-ниитизиниң кичээнгейиниң төвүнде турар.

Бистиң корреспондентивистиң салган айтырыынга харыылавышаан, сураглыг польша шүлүкчү Генрик Гаворскийниң чугаалааны болза: социалистиг уран чүүлдүң кол сорулгаларын болгаш характерин тодарадырынга партияның үнү эргежок чугула турган болгаш партия ону кылган-даа! Чугаа болза чүвени чиги-биле көөр азы белениң бодаарында эвес, а чаа социалистиг ниитилелге чогаадыкчы ажылдакчылар боттарының ролюн тода медереп билир болгаш оларның ажыл-чорудулгазының сорулгаларының дугайында чоруп турар. Никита Сергеевич Хрущевтуң бо чугаазын шак ынчаар билир бола чогуур.

Н. С. Хрущевтуң чугаазы чүгле совет уран чүүлдүң болгаш литератураның хөгжүлдезиниң ниитики айтырыгларынга хамаарышпас. Совет күрүнениң, оон литературазының болгаш уран чүүлүнүң, черле ынчаш совет культураның хөгжүлдези бүгү делегейге ужур-дузалыг болуп турар. Оон ужурунда бо айтырыгның талазы-биле СЭКП-ниң сөс бүрүзүн бүгү делегейде, ылаңгыя бистиң лагерьниң чурттарында калбаа-биле чүүлдүгүнүп көрүп турар.

Чиик эвес байдалдарда чаа, дээре ниитилелди тургузуп турар кижилер боттарының күш-ажылынга дузалажырын чогаадыкчы ажылдакчылардан негээр эргелиг. Ынчангаш бо негелдени эң улуг хемчээл-биле күүседири чогаадыкчы ажылдакчыларның хүлээлгези-дир. Ол хүлээлге дугайын чогаадыкчы ажылдакчыларга СЭКП-ниң сагындырганы эки-дир.

* * *

СОФИЯ. (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизи Б. Орлованың дамчыдып турары болза:

«Работническо дело» болгаш «Народна младеж» солуннар партияның болгаш чазактың удуртукчулары-биле литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларының ужуражыышкынынга СЭКП ТК-ның Бирги секретары Н. С. Хрущевтуң чугаазын «Бүгү кижилерни коммунистиг идеалдарның ёзузунга кижизидер», «Партияның күчүлүг идеялыг чепсээ» деп улуг эгелер-биле парлап үндүрген.

Н. С. Хрущевтуң чугаазы болгар хөй-ниитиниң кичээнгейин хаара тудкан.

Сураглыг болгар чогаалчы академик Людмил Стояновтуң бистиң корреспондентивиске медеглээни болза: Кремльге литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражыышкынга Н. С. Хрущевтуң чугаазын онза сонуургал-биле номчудум. Уран чүүлге партийжи чоруктуң принципчи болгаш социалистиг реализмниң принциптерин камгалаар талазы-биле ханы принципиалдыг туруш ол чугаада илереттинген.

Коммунизм үезинде гуманизмниң болгаш реализмниң улуг идеяларының тиилелгези дээш бодувустуң чогаалдарывысты кылып тургаш демисежир, чаа ниитилелдиң улуг идеяларының чер кырынга бадыткап турустунарынга дузалаар ужурлуг бис дээрзиниң дугайында Н. С. Хрущевтуң сөстери бистерге, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларынга онза чугула болуп турар деп Людмил Стоянов медеглээн. Бодунуң амыдыралын болгаш чогаадылгазын улус чоңга бараан болур кылдыр тургускан чурукчу — реалистерниң улуг ат-алдары ында болуп турар.

* * *

БЕЛГРАД. (СЭТА). СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың удуртукчуларының литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражыышкынынга Н. С. Хрущевтуң чугаазын Югославияның хөй-ниитизи улуг сонуургал-биле уткаан. Дыка хөй солуннар, оон иштинде «Борба», «Политика», «Веесник» солуннар ол чугааның допчулалын парлап үндүрген.

Уран чүүл талазы-биле аңгы туруштарынга турар болгаш социалистиг идеология биле буржуаз идеологияның аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга удур шиитпирлиг демисежир ужурлуг — СЭКП ТК-ның Бирги секретары болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтуң делгеренгей чугаазының ужур-утказы ындыг деп «Борба» солун айтып турар. Совет улуска дайынчы, революсчу уран чүүл херек болуп турарын Н. С. Хрущев демдеглээн.

Совет тракторлар — Бирмада

РАНГУН. СЭТА-ның корреспондентизи А. Власовтуң дамчыдып турары болза:

Бирманың кодээ ажыл-агый корпорациязы биле ССРЭ-ниң «Тракторэкспортунуң» аразынга чарган керээге Рангунга ат салган. Ол керээни ёзугаар «Беларусь» деп маркалыг бир муң совет тракторларны Бирмага бээр.

Машина-трактор станцияларының дерилгезин Бирмага бээрин керээ база көрүп турар.

СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга кодээ ажыл-агый министриниң оралакчызы полковник Тин Сонуң медеглээни болза: «Бүгү Бирмага машина-трактор станцияларын тургузарын планнап турар бис. Күрүнениң холунга турар ужурлуг 20 станцияларже совет тракторларны чорудар».

Мооң-биле кады бүгү чуртта кодээ ажыл-агый кооперативтерин организастап эгелээн болгаш олар күрүнеден тракторларны чиигелделиг негелделер-биле алыр. Чуртта чаңгыс-даа трактор хуу кижилерниң холунга турбас дээрзин Тин Со демдеглээн.

Бирманың кодээ ажыл-агыйын кодуреринге механизацияның онза ужур-дузазын Тин Со демдеглээн. Бирмага бо талазы-биле улуг дузаламчыны Совет Эвилелиниң көргүзүп турарын ол чугаалаан.

СИРИЯДА БАЙДАЛ

ЛОНДОН. (СЭТА). Март 10-да Дамаскыга үш муң кижи киржикчилиг чыскаал болган дээрзин Рейтер агентилел дыңнаткан. Чыскаалчылар Насерниң чуруун тудуп алгаш келген болгаш сирий-египет эвилелди катап тургузарын деткээн лозунну салып, а ол ышкаш Сирияның, Ирактың болгаш КАР-ның аразынга эвилелди тургузарын чугаалап турган.

Сирияның премьер-министри турган Халед Аземниң чаштып чыдары Турцияның элчин чериниң чаны-биле бар чораан чыскаалчылар ол бажыңче даштарны октап турган. Хоорайның өске черлеринге каш-каш чыскаалдар, ооң иштинде «баасистерниң» чөөн удуртукчузу Акрам Хаураниниң талалакчыларының чыскаалы база болган. Рейтер агентилелдиң дыңнадып турары болза, ол чыскаалдарның соон-дарый «Революстуг командылалдың национал чөвүлелиниң» дужаалын Дамаскының радиозу дамчыткан. Кандыг-даа чыскаалдарны чорударын, а ол ышкаш «кижилер бөлүглежип чыглырын, тукчугаштар, транспарантылар болгаш туктар азарын» ол дужаал хоругдап турар. Хоорайда шериг таңныылдар күштелген. Кудумчуларда немелде күштер — танкылар болгаш куяк машиналар көстүп келгилээн.

КАИР. (СЭТА). МЕН агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Сирияның 18 офицерлерден тургустунган «Революстуг командылалдың национал чөвүлели» бүгү хевириниң чепсектерин эдилээрин хоруп турар дужаалды үндүрген. Боо-чепсекти чоогунда турар шериг азы полицейжи таңныыл черлеринге хүлээдип бээр деп дужаалды боо-чепсекти эдилээрин чөпшээрээн турган бүгү кижилерге берген дээрзин МЕН агентилел дамчыткан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Баас» деп партияның чөөн үзелдиг удуртукчузу Акрам Хаураниниң дилеп тыварын чаа сирий эрге-чагыргалар күштелдирген, ол ышкаш сирий шеригниң командылакчызы чораан генерал Афиф Бизрини (ол Египет-биле Сирияның каттыжарының мурнунда командылакчы турган — редакцияның тайылбыры) дилеп тыварын база чорудуп турарын Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизи Дамаскыдан дыңнаткан. Премьер-министрлер чораан Маарyф Давалиби болгаш Мамун Кузбари оларны тудуп хоругдаан.

КАИР. (СЭТА). Сирий-ливан кызыгаар мурнуку хевээр хаалчак турбушаан дээрзин МЕН агентилел дыңнадып турар. Телефон харылзаазы үзүлген, бүгү даштыкы солуннарны Сирияже киирерин хораан.

Римде чугаалажыышкыннар

РИМ. (СЭТА). Космос делгемин шинчилээр талазы-биле кады ажылдажылга дугайында ийи таланың совет-америк чугаалажыышкыннары март 11-де Римде эгелээн. Чугаалажыышкыннарда совет төлээлерни ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президиумунуң кежигүнү академик А. А. Благонравов, америк төлээлерни—аэронавтика болгаш космос делгемин шинчилээр талазы-биле национал эргелелдиң директорунуң оралакчызы профессор Хью Драйден баштап чоруур.

Төлээлерниң ужуражыышкыннары Римде совет болгаш америк элчин черлеринге ээлчег ёзугаар болур.

Сомалиниң чазааның шиитпири

ЛОНДОН. (СЭТА). «Кенияның соңгу кызыгаар районунга хамаарыштыр Англияның политиказы-биле холбаштыр» Англия-биле дипломаттыг харылзааларны үзер деп Сомалиниң чазааның шиитпирлээнин Сомали Республиканың премьер-министри Шермарк чоокта чаа парламентиге чарлаан дээрзин Рейтер агентилелдиң корреспондентизи Могадишодан дыңнаткан.

Сомали чазактың бо базымы болза үстүнде айыткан районну Кенияның составынга артырар деп Англияның чазааның шиитпири-биле холбашкан, ынчаарга ол районнуң сомали чону Сомалиге каттыжар дээш кодуралп үнүп турар.

Чаа шаажылалдар

КАИР. (СЭТА). Иракты шериг трибуналы база 25 коммунистерни шаажылап өлүрер деп шииткен. МЕН агентилелдиң корреспондентизиниң Багдадтан дамчыдып турары-биле алырга, чуртта чаа ёзу-чурумга «чепсектиг удурланган» деп оларны буруудаткан.

В. И. ВЕРНАДСКИЙ

Төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга

Амгы үениң минерология, геохимия болгаш биогеохимия эртемнериниң тургузукчузу, бойдустуң улуг эртемдени Владимир Иванович Вернадскийниң дугайында академик В. Л. Комаров мынча деп бижээн: «Ооң ажыдыышкыннары эртемниң мурнунга туруп келген айтырыгларның харыызы болганы-биле чергелештир бурунгаар хандыр көрген эртем шинчилелдериниң эгези, эртемниң чугула дилээшкиннериниң эге туружу болган...»

В. И. Вернадский Петербургка профессор-экономист кижиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. 1885 чылда Петербург университедин дооскан, аңаа делегейге сураглыг эртемденнер Д. И. Менделеев, А. М. Бутлеров, И. М. Сеченов, В. Л. Докучаев оларның лекцияларын дыңнап турган.

Кристаллография талазы-биле баштайгы ажылдарынга-ла Вернадский быжырымчалыг шинчилекчи деп чүве билдине берген. Ол будумелдиң кристалл (кырлыг кезектерлиг) хевирин физик-химиктиг тургузуу-биле холбаштырган. Ооң мурнунда минералдарны өскерилбес, шуут-ла сайгарылбас апарган «бойдус системазының» кезии деп көрүп турган. Минерологтар (минерал өөренир эртемденнер) минералдарның чүгле «бурүткекчилери», «санакчылары» болуп, минералдарның хевирин көрүп бижип, бөлүктеп көрүп турган. А Вернадский болза минералдар шимчеп, сайгарлып, өскерлип турар деп билип каан. Минералдарны өөренип көөрге, чер картының минералдарының химиктиг байдалдары болгаш төөгүзү илереп турар апарган. Оон бээр минералогия эртеминиң сорулгазы чаартынып, минералдарның химиктиг тургузуун тодарадырынче болгаш чер картында геологтуг өскерилгелер-биле холбаштыр оларның тус-тус хевирлериниң тыптып келген байдалдарын өөренириинче угланган. Вернадскийниң болгаш ооң салгакчыларының ажылдарының түңнелинде ажыктыг казымалдарның чыдар черлерин дилээрде эртемге даянып турар апарган.

Минерологияның айтырыгларын хандыр өөренип келирге, геохимияны — бистиң планетаның элементилериниң химиктиг өскерилгелериниң төөгүзүн өөренир эртемни — тургузарынга чедирген. Чаа эртемниң үндезининге Вернадский болза, Д. И. Менделеевтиң элементилериниң периодиктиг системазын алган. Таблицаның бүгү элементилерин Вернадский чер картының тургузуунга болгаш өскерилгелеринге геохимиктиг ролюн барымдаалап 6 бөлүкке чарган. Оон ыңай черниң өзээнде чүү барыл деп айтырыгны ол өөренип эгелээн. Чер бөмбүрзээниң өзээнде эстип хайлып чыдар ядро (борбак) бар деп даап бодаашкынга чигзине берген. Вернадскийниң биле алырга, «чер адаанда изиг от-көс» болза планетаның чамдык куржагларында, ооң гранит картында радиоактивтиг элементилерниң буступ чарылганындан тывылган боор турар.

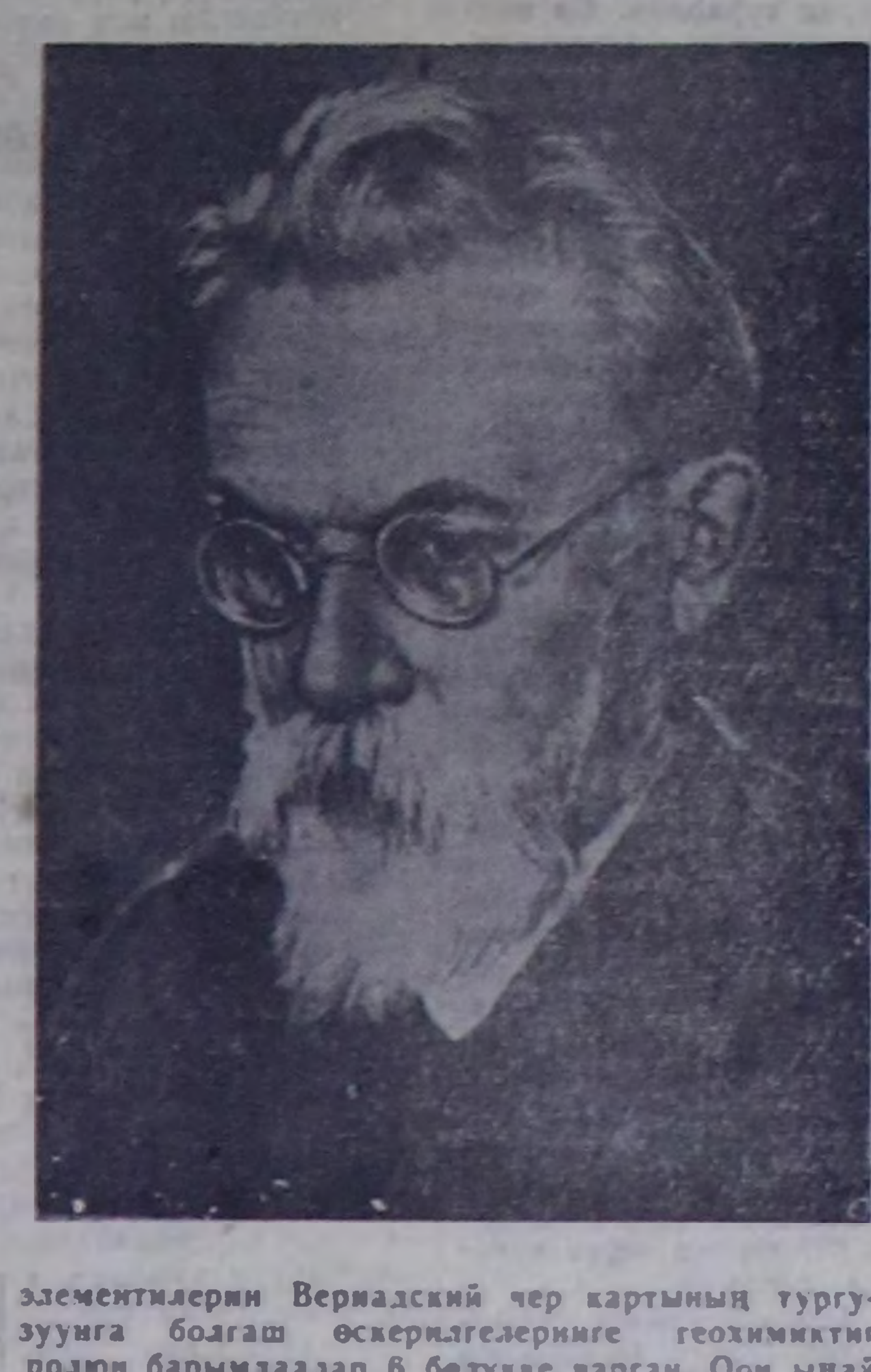

В. И. Вернадский радиоактивтиг будумелдерни дыка сонуургап чораан: харын-даа 1910 чылда ол Россияга радий болгаш уран чыдар черлерниң баштайгы дилээшкиннерин чоруткан, атомнуг энергияның улуг ужур-дузазын ынчанна билип турган. Атомнуң энергиязын эки бодамчалаг ажыглаар дугайында, радиоактивтиг будумелдерниң коргунчуг күжүн шын ажыглаар талазы-биле эртемденнерниң улуг харысаалгазының дугайын Вернадский 1922 чылда-ла чугаалап турган.

Вернадский байлак билиглиг эртемден чораан, ол сактып четпес ханы болгаш делгем бодалдарны бодап, хөй-хөй фактыларны өөренип көрүп, дүүштүр бодап, оларның иштики ханы харылзаазын тып көрүп чораан. Ол эртемниң эң чугула айтырыгларын, чижээ, амыдыралдың тывылганын, бойдуста амылыг болгаш амы чок чүүлдерниң харылзаазын, атомнарның өскерлип шилчииринин айтырыгларын, үениң девискээрниң болгаш материяның шимчээшкининиң философтуг айтырыгларын өөренип көрүп чораан. Чер картының химиктиг тургузуу-биле организмнерниң составының харылзаазын болгаш чер картының хөгжүлдезинге дириг амытаннарның ролюн Вернадский бир дугаарында айыткан.

Вернадский идепкейлиг хөй-ниитичи ажылдакчы чораан. Россияның бойдуста чаңгаар бүткен бүдүрүкчү күштерин өөренир талазы-биле эртемнер академиязының чанынга тургускан комиссияны организастаарынга 1915 чылдан эгелеп идепкейлиг киришкен. Ол 1922 чылда күрүнениң радий институдун, 1926 чылда — эртем-билиг төөгүзүнүң комиссиязын, а 1927 чылда — ССРЭ-ниң эртемнер Академиязының амылыг будумелдер өөренир килдизин организастаан.

Эртемдениниң ады-биле дагларны, хемнерни, а база ол ышкаш институттарны, делгем кудумчуларны адаан. Ам үеде Вернадскийниң чүс салгакчылары ажылдап турар, а ооң эртем ажылдары бойдустуң чажыттарын билип алырынга дузалап турар.

КҮШ-КУЛЬТУРА болгаш СПОРТ

Республика спартакиадазы доозулган

Хаакчылар сөөлгү дистанцияларга

Спартакиаданың сөөлгү хүнүнде чүгле хаак чарыштары болган. Чер болганда-ла шылбыртыңнап, эрээн хар маргылдаалар эгелээр өйде хүндүскүнүң 12 шакта хаак оруунга шаптараазынныг болган. Хаакчы бурунгаар ынай болур дээрге хаактар дедир чылгаш чыдар, чылыг деп чүвези келергей—ёзулуг часкы хүн хүннеп турган. Ол байдал тиилелгеже чүткүлдүг республиканың шилиндек спортчуларынга улуг-ла моондак болуп шыдаваан. Эр улус 10 болгаш 30 километр дистанцияларга, а херээженнер—5 болгаш 10 километрге чарышкан.

Баштай-ла оолдарның 10 км дистанциязынче болгаш уругларның 5 км дистанциязынче хаакчыларны ийи аңгы оруктап салып үндүрген. Беш километрге чарыштың түңнелинде көргүзүглер багай эвес болган болгаш тиилекчилерниң аттарында чаартылгалар болбайн барган. Мурнундагы хүнде уругларның 3 км чарыжының лидери, ол дистанция талазы-биле республиканың бо чылгы чемпиону болу берген Валентина Приймак («Спартак») борта база-ла кымга-даа мурнатпайн барган. Ооң көргүзүү маңаа 25 мин. 18 секунда болган.

Валентина Приймак бүгү-ле талазы-биле эң чалыы хаакчы, бо спартакиадага ооң чедиишкиннери хаак чарыштарынга ынактарның мактаашкынын болдуруп турар. «Буревестник» эки-тура ниитилелиниң кыска дистанцияларга кымга-даа мурнатпайн турган хаакчызы кыс Молодыхтың 3 километрге тургусканы 12 мин. 14 секунда рекордунга ол бичии-ле четпейн барган, ындыг болза-даа Валентина рекордчунуң бодуун бо удаада оранчок мурнап каапкан. Беш километр чарышка Молодых аныяк маргыжыкчызын эртип алыр дээш бүгү күжүн үндүрүп маңназа-даа, оон 1 мин. 17 секунда озалдап калгаш ийиги черге дүжүп, аштырып каан. Бо дистанцияга үшкү черни база-ла спартакчы Шапошникова 26 мин. 47 секундада маңнап эрткеш, чедип алган.

Оолдарның 10 километр чарыжының баштай үнгеннери кээп эгелээн. Оларның бир-ле дугаарында Петр Цветков («Спартак») дистанцияны дооскан. Удаа-дараалаштыр салып үндүргүлээн, мурнунга чораан элээн каш хаакчыны Петр эртип келген болганда ооң борта база-ла тиилекчи болуру чугаажок апарган. Ол ындыг болган-даа—бо чарыштың түңнелин чарлап турда бирги черни Цветков ап, ук хемчээлди 36 мин. 05 секундада эрткен болган.

Херээжен хаакчыларның 10 километр чарыжының киржикчи бүрүзү боттарының командазынга чугула санны ойнап бээрин кызыдып, чидиг демисешкен. Бо дистанцияны кымны-даа мурнай Тес-Хемден келген башкы Э. Чооду («Урожай») маңнап кээп дооскан. Бо удаада Эльвираны ажар кижи чок боор кылдыр чамдык кижилер санап турган, шынап-ла ооң үези чем ээренчиг болган—44 мин. 12 секунда. Ындыг болза-даа Чоодунуң соон ызырты келгилээн Г. Скурихина («Буревестник») биле Г. Соколова («Динамо») олар ооң шагынга эдиглерин киирген. Галина Скурихина мурнунда хүн 8 км дистанцияга бирги черни ап, республика чемпиону болган болгай. Ол бо удаада база-ла хаак чарыжынга бедик мергежилдиин бадыткап, 10 километрни 42 мин. 30 секундада маңнап эрткеш, тиилекчи болу берген. А. Соколова мурнунда хүн чүгле Скурихинага мурнаткан турган, бо удаада Чоодудан чүгле 2 секунда ойнап алгаш ийиги черни быжыы-биле ээлепкен. Ынчангаш Чооду үшкү черни алыр ужурга таварышкан. Бо үш спортчу бирги разрядчының нормазын күүседип шыдааннар.

Эр улустуң 30 километрге чарыжы хаак спортунга ынактарның улуг сонуургалын хайындырган. Хаак чарыжы болуп эртип турар чер республика найысылалының чурттакчыларының ону барып сонуургаарынга шала ырак болза-даа, узун орук-даа, чүм ол хар-даа оларга шаптыктап шыдаваан. Узак хаакчыларның бо чылгы шилиндектери кымнар болурун айаа чыылганнар четтикпейн манап турганнар.

Бот-боттарының аразы элээн ырак үш хаакчының барааны көстүп келген. Удатпаанда бир-ле дугаарында Анатолий Шедогубов («Спартак») маңнап олурары илереп келген. Анатолий бо удаада стартаа үнерде тос кижиниң соондан халып үнген турган. Сөөлгү дескиннегте ол тос кижини дөгерезин оранчок эртип каапкаш, финишке кымны-даа мурнай тутсуп келгени бо. Ооң көргүзүү—1 шак 51 мин. 35 секунда болган, ону кым-даа эккидип шыдаваан. Бо спартакиадага «Урожай» эки-тура ниитилелиниң командазының мурнундан киришкен, «Найырал» совхозтуң механизатору Михаил Дугар-Сүрүң багай эвес маңнаан, ол Шедогубовтуң соон ызырты келген. Ооң көргүзүү эдигге таваржыр ужуралг болу берген болгаш ол сески черге дүшкен. Ынчалза-даа бо спортчунуң хаакчы мергежили өзүп олурарын айтыры өөрүнчүг. Михаил бо кыжын болгулаан маргылдааларга багай эвес көргүзүглерлиг болган. Чижээ, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң бо чылгы кышкы спартакиадазынга ол кымга-даа аштырбайн барган. Дугар-Сүрүң бо хемчээлге спорттуң ийиги разрядчызының нормазын күүседип шыдапкан.

Үжен километр дистанцияга ийиги-үшкү черлерни 1 шак 52 мин. 58 секунда көргүзүглүг болган Ю. Непомнящий («Буревестник») биле 1 шак 54 мин. 07 секунда көргүзүгнү чедип алган А. Глухов («Спартак») олар үлешкеннер. Оон-биле республиканың XVIII кышкы спартакиадазы доозулган.

ШҮҮЛДЕДЕ — СПАРТАКЧЫЛАР

Тываның эң шилиндек хаакчыларының болгаш конькичилериниң республика найысылалынга үш хүн үргүлчүлээн маргылдаалары март 12-де хагдынган. Республиканың янзы-бүрү булуңнарындан келгилээн, чүүл бүрү тускай мергежилдиң болгаш профессияның кижилери чүгүрүк-кашпагай, бергелерге торулбас, аваангыр-шимченгир болурунуң көрүлдезинге организастыг киришкен.

Ол-ла хүн кежээкиниң 7 шакта Тываның кодээ ажыл-агый техникумунга спартакиаданың түңнел кежээзи болган. Үш хүнүнүң маргылдааларынга ниити түңнелге команда аайы-биле тиилелгени спорттуң «Спартак» эки-тура ниитилелиниң чыынды командазы чедип алган. Спартакчыларның тиилелгелер чедип турарын ол хүннерде коньки-даа, хаак чарыжынга болгаш дагга хаактаарының-даа шенелделеринге бо-ла көрүп болур турган. Оларның тиилелгеже чүткүлүнүң түңнели үре-түңнелдиг болуп, борта арыг тиилелгени чедип алганы бо. Ук тиилекчи командага спорт эки-тура ниитилелдериниң болгаш организацияларының республика чөвүлелиниң шилчиир кубогун база бирги чергениң дипломуудиплому-биле шаңнаан, тураскаалдыг вымпелда оларга тывыскан.

Ийиги, үшкү черлерни дараалаштыр үлешкен «Буревестник» биле «Урожай» эки-тура ниитилелдериниң чыынды командаларын II—III чергениң дипломнары-биле шаңнап, база-ла тураскаалдыг вымпелдер-биле демдеглээн.

Ол ышкаш түңнел хуралга спорттуң кышкы хевирлеринге республиканың бо чылгы чемпионнары атты чедип алган дыка хөй спортчуларны чемпионнуң дипломнары-биле шаңнагылаан. Оларның аразында уругларның 3 болгаш 5 километр дистанцияларынга тергиин көргүзүглерлиг болган В. Приймак («Спартак»), эр улустуң дагдан дүргениң бадарынга тиилекчи болган А. Шекочихин («Урожай»), херээженнерниң слаломунга бирги черни алган Г. Шлапак («Спартак»), оолдарның 10 болгаш 15 километрге хаак чарыжының тиилекчизи болган П. Цветков («Спартак»), херээженнерниң 8, 10 километр дистанцияларынга тиилекчи болган Г. Скурихина («Буревестник») болгаш оон-даа өскелер бар.

О. НАМЧЫЛАК.

Дош кырынга тиилекчилер кымнарыл?

Республика спартакиадазының коньки талазы-биле бирги чери дээш командалар аайы-биле түңнелдерин база-ла ол хүн үндүрген. Спорттуң бо хевиринге мергежилдиг, чүгүрүктерниң хүрээлени өзүп турары өөрүнчүг. Спартакчы Ю. Табуев коньки талазы-биле республиканың чемпиону атты 1959 чылдан бээр адылеп келген. Бо чылын ол бодунуң мергежилин бедидерин элээн оралдашкан. Оон түңнелинде ол 500, 1500, 3000, 5000 метр болгаш 10 километр чарыштарга ниитизи-биле 211, 526 санны ойнап ап, бирги черни алган. Ийиги-үшкү черлерни база ол-ла команданың киржикчилери В. Мельников биле Ю. Сухов олар үлешкилээн.

Херээженнерден Л. Есарева («Спартак») шупту 256, 400 санны командазынга чыып бээр аргалыг болгаш бирги черни, а Г. Соколова («Буревестник»)—ийиги черни алгылаан.

Дош кырынга маргылдааларның команда аайы-биле тиилекчилерин түңнеп үндүрүп турда хөй санны алган «Спартак» эки-тура ниитилелиниң чыынды командазы бирги черни алган. Ук команда ниитизи-биле 1954, 269 санныг болган. Ийиги, үшкү черлерде «Буревестник» биле «Урожай» эки-тура ниитилелдериниң чыынды командалары.

М. КЫРЛЫГ-КАРА.



Чурукта: коньки талазы-биле бүгү дистанцияларның республика чемпиону Юрий Табуев («Спартак»). Фото А. Солуннамны.

Сирий-ирак дыңнадыг

ДАМАСК. (СЭТА). Иракты болгаш Сирияның чаа чазааның тускай төлээлериниң аразынга болган чугаалажыышкыннарының дугайында кады кылган сирий-ирак дыңнадыгны Дамаскыда парлап үндүрген.

Дыңнадыгда чугаалап турары болза, талалар араб чурттарның иштики болгаш делегей байдалын чугаалажып көрүп, ийи чурттарның айыыл чок чоруун быжыглаарының эрге-ажыктарын барымдаалааш алза чогуур эргежок чугула хемчеглерни чугаалажып көрген. Талалар бот-боттарын бүрүн билчир чоруун болгаш сорулгаларының чаңгыс аай болуп турарының дугайында бодалдарның дөмейлешкээн демдеглээн. Үш араб чурттар—КАР-ның, САР-ның болгаш Ирак Республиканың чоокшулажырының эрге-ажыктарынга Каир биле Багдадтың аразынга харылзааларны калбартырының эргежок чугулазын олар хүлээп көрген.

Йемен революцияны «дээштиг бүгү чепсектерлиг» деткиири-биле күжениишкиннерин каттыштырар дугайын талалар дугурушкан, а ол ышкаш «араб Алжирни тургузарынга» бүгү эргежок чугула мораль болгаш материал талазы-биле дузаламчыны тыпсыр деп шиитпирни хүлээп алган. Беш араб чурттарда (КАР, Ирак, Сирия, ЙАР болгаш Алжир — корреспондентиниң тайылбыры) шимчээшкиннерниң хуу-салымының чаңгыс эвин талалар демдеглээн. База ол ышкаш «араб чаңгыс эптиг чедип алырының болгаш позитивтиг нейтралитеттиң, блоктарга каттышпастың принципчи хандыраларын эрге-ажыктарын барымдаалааш», национал-даа, делегей-даа талазы-биле оларның политиказын каттыштырарының эргежок чугулазын демдеглээннер.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап, аязып каап турар хүн болур, чамдык черлерге хар чаар. Кызылга хар шоолуг чагбас. Хат өй-тавында, чамдык черлерге дыңзыг, соңгу-барыын чүк угланыышкыныг. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—3 градус чылыгдан 2 градус соок, оон өске черлерге—7—12, а Кызылга—7—9 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Деспел чоң чалыы назын» 9.40, 11.40, 1.40, «Бичии уруг бажыңында» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Капитан Дабич» 11.15, 1.15, 3.15, «Капитан Лойнуң дужу» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программа 10.30, «Шумаваның хааны» 2.30, «Ынак сеткил херек ыол» 4.30, 6.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ыраккы эриктерде» 3.15, 7.15, «Коллеги» 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харыысалгалыг дежурнуйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00283. Чагыг № 129. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 15 ПЯТНИЦА № 63 (5467).

Өртээ 2 көп.

СЭКП ТК БИЛЕ ККП ТК-НЫҢ АРАЗЫНГА ЧАГААЛАР СОЛУШКАН

1963 чылдың февраль 21-де СЭКП ТК болза ККП Төп Комитединге чагаа чорудуп, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин быжыглаар сорулга-биле акы-дуңма партияларның күжениишкиннерин кады алырының эргежок чугула болуп турарының дугайында бодунуң боданыгларын ол чагаага айыткан турган. Ол чагаазынга СЭКП ТК болза ГСЧП-ниң VI съездизинге СЭКП ТК-ның Бирги секретары эш Н. С. Хрущевтуң тайылбырлааны коммунистиг партияларның аразында маргыжар чорукту соксадыр дугайында бистиң партиявыстың туружун база катап бадыткаан болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чугула айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле ККП-ниң болгаш акы-дуңма өске-даа партияларның төлээлекчилери-биле СЭКП ТК-ның төлээлекчилериниң ийи таланың ужуражылгазын чорудар дугайында саналды киирген. Бо чагаа-биле холбаштыр февраль 23-те ол дугайын мооң мурнунда-ла парлаттага дыңнатканын ёзугаар Кыдаттың Коммунистиг партиязының ТК-зының Даргазы эш Мао Цзэ-дун КУР-да совет элчин эш С. В. Червоненкону хүлээп алган болгаш ооң-биле чугаалашкан.

Бо чылдың март 9-та ККП ТК-зының чаңгыс секретары эш Дэн Сяопин совет элчинни хүлээп алгаш, февраль 21-де СЭКП Төп Комитединиң чагаазынга ККП ТК-зының харыызын аңаа тудускан.

СЭКП-ниң болгаш ККП-ниң төлээлекчилериниң ийи талалыг ужуражылгаларын чорударының эргежок чугула болуп турарын Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш Кыдаттың Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң чагааларында айыткан.

Тарылгага белеткел—амгы үеде ажылдың шалыпчы участогу

СЕПТЕЛГЕДЕ бачымныг үе

Часкы хову ажылдары эгелээринге чедир ам чүгле ай хире хуусаа арткан. Часкы тарылганы эң кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге эрттирери, анаа ажыл-агыйлар кайы хире белеткелдиг ужурашканындан, ылангыя тарылгага шиитпирлиг күш болур техниканың септелгезин кайы хире чорутканындан хамааржыр.

Бистиң республикада тарылгага техниканың белеткелиниң чоруп турары амгы салдынып турар негелдеге дүүшпейн турар. Амгы байдал-биле алырга, республикада тракторлар септелгези 81,9 хуу, ооң иштинде колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Таңды эргелелинде—85,7 хуу, Чөөн-Хемчик эргелелинде 76,9 хуу. Тес-Хем эргелелинде — 82,1 хуу болган. Республикада эң хөй тарылгалыг «Тииелге» совхоз тракторларының чүгле 63,6 хуузун септээн, азы 39 трактор ам-даа септеттинмээн. Ол ышкаш «ҮТКА 25 чылы» совхозта тракторлар септелгези чүгле 63,2 хуу, «Барлык» совхозта—61,7 хуу, «Найырал» совхозта—71,0 хуу болган.

Бо дээрге септелгениң хуузун көргүскен медээлер-дир. Бир эвес септелгениң шынарын хынап көөр болза, байдал моон-даа дора апаар.

Колхозтарда болгаш совхозтарда кадээ ажыл-агый машиналарының септелгезиниң чоруп турары мырыңай хуврээзиниң байдалда. Республикада трактор андазыннарының септелгези чүгле 54,1 хуу, трактор сеялкаларының—64,2 хуу, ооң иштинде кукуруза сеялкаларының—32,3 хуу болган. Трактор андазыннарының септелгези улуг тараалан районнар болур Таңдыда чүгле 29,3 хуу, Каа-Хем 42,6 хуу болуп турар чорук-биле эптежип болбас. Трактор андазыннарының болгаш сеялкаларының септелгези «Тииелге» совхозта чүгле он ажыг хуу. «Элегес», «Межегей» совхозтарда болгаш дүржүлга станциязында база-ла чер албаан.

Барыын-Хемчик районда «Барлык», Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтарда, «Күш-ажылдың хостуу» колхозта, «Сельхозтехниканың» Улуг-Хем салбырында кадээ ажыл-агый техниказының септелгезиниң шынары куду, техниканың кадагалаашкыны дээш чогуур контроль тургуспаан. Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг, СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтарында чамдык тракторларның кезектерин сандаралып каапкан болгулаан.

Ниитизи-биле республикада 300 хире трактор бо хүннерге чедир септеттинмээн, а септеттинген болгаш септелгеге кирбес деп санаан тракторлар ийи муң 300 ажыг. Ынчалза-даа бо тракторларны кыш дургузунда янзы-бүрү ажылдарга ажыглап келген ужурунда оларның чамдызы катап септелгеге кирери чайлаш чок болур. Ынчап кээрде тарылгага техниканың белеткелинде байдал бергедеп, айтырыг шыңгыызы-биле тургустунуп келген-дир.

Март—часкы тарылгага белеткелдиң шиитпирлиг айы. Тракторларның болгаш кадээ ажыл-агый машиналарының септелгезин март айда бүрүн дооскаш, хову турлагларынга аппарып чедирген турарының хемчеглерин ажыл-агый бүрүзүнге ап чорудар херек. Бо дугайында колхозтарның баштаар черлери, совхозтарның дирекциялары, «Сельхозтехниканың» район салбырлары септелгеде ажылдап турар кижилерниң санын көвүдедири, күш-ажылдың организастаашкынын, септекчилерниң культура-амыдыралының байдалын экижидери негеттинип турар.

Ажыл-агый бүрүзүнде септеттинмээн тракторларны болгаш кадээ ажыл-агый машиналарын март айда септеп доозарының графигин тургускаш, ооң күүселдезин турарының хыналдазын хүн бүрү чорудар херек. Ам чангыс-даа хүннүң септелге графиги үстүр болза, септелгениң хуусаазы узаар болгаш часкы хову ажылдарын эп дээре агротехниктиг хуусааларда, бедик шынарлыг чорударынга шаптык болур апаар.

Септелгениң темпизин дүргедедири-биле кады ооң шынары дээш демиселди күштелдирер. Септелгениң чоруп турарын хүн бүрүнүң контролюнга алыр болгаш септелгеден үнген трактор бүрүзүн, кадээ ажыл-агый машина бүрүзүн ол дораан комиссияның хыналдазынга киирип, актыны тургузар.

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң эргелелдери болгаш районнарның парткомнары болза, часкы тарылгага техниканың белеткелин дүрген болгаш бедик шынарлыг доозары дээш септелгеде ажылдап турар бригадаларның, звеноларның болгаш ажыл-агыйларның аразынга социалистиг чарышты калбартып, оларның аразынга бот-боттарының хыналдазын организастаары чугула.

Республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының адрезинге артык кезектер-биле хандырбайн турары дээш чер-черден хомудалдар хөй. Бо организацияның удуртукчулары колхозтарның, совхозтарның негелделерин хандырар талазы-биле куруг аазаашкыннардан боттуг ажыл-херекче шилчип, артык кезектерни тарадырын дүргедетпишаан, «Сельхозтехниканың» районнар салбырларында болгаш колхозтарның, совхозтарның мастерскаяларында септелгениң чоруп турары, ооң шынары дээш доктаамал контрольду чорутса чогуур.

Республиканың кадээ ажыл-агыйының ажыл-иштчилери усть-лабинчилерниң патриотчу эгелээшкинин деткивишаан, 1963 чылда боттарының аргаларын, курлавырларын санап көргеш, бедиткен хүлээлгелерни ап, эрткен чылдың дөрткү кварталының түңнелинде чаалап алган Кызыл тугун бо чылын ышкынмас дээш демисежип турарлар. Социалистиг хүлээлгелерде часкы тарылганы организастыг эрттирерин, тараа болгаш мал чеми культураларының, картофельдиң болгаш ногааларның үнүш-түжүдүн бедидерин тодаргай айтып турар. Бо сорулгаларны чедип алыры тарылгага техниканың белеткелиниден кол хамааржыр. Март айда трактор бүрүзү, кожуг чепсектери бүрүзү бүрүн септеттинген, хову турлагларынга четкен турзун!

ДҮВҮРЕНЧИГ БАЙДАЛ

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Доң-Терезин салбырының тарылга шөлүнге бо чылын 550 га тараа культураларын, картофельдан 20, ногааны 30, кукурузаны 350, чигир свёкланы 10 гектарга тарыыр. Оон ыңай 340 га сигеннерни тарыыры көрдүнген.

Тарылга эгелээринге чедир каш-ла саныг хонуктар арткан. Мындыг хүннерде часкы тарылганың белеткели ала-чайгаарлаашкында киргени, шуут белен эвес байдал дүвүренчиг болбас аргажок.

Бо хүннерге чедир септеп белеткезе чогуур 8 сеялкаларны септээн аттыг болза-даа, 4 андазыннарның 3-жү, 2 кукуруза сеялкалары, картофель сеялкалары, септеттинмээн «ДТ-54» деп 5, «Беларусь» деп 3 тракторларның септелгези доозулбаан. 2000 тонна өдекти төгер планың март айның 8-ке чедир чүгле 400 тонна кылдыр күүсеткен. Амгы үеде септелгеде чаңгыс-ла кижи ажылдап турар, а өске трактористер септелгеге киржиринден ойталап, аар-саар өске ажылдар кылып, дирекция чериниң чөпшээрели чокка өске бүдүрүлге черлеринче ажылдап чоруп турарлар.

Техниктиг кадрлар чедишпес. Салбырга механизатор курузун ажыткан. Аңаа баштай 21 кижи өөреник кылдыр адын бижиткен, ам олардан 15 кижи арткан.

Кукуруза тарып өстүрер агрегаттарга, звеноларга ажылдаар кижилерни комсомол организациязы чүгле саазын кырында даңзылап тургускан боордан башка, оларның-биле ажыл чорутпуммаан, кукуруза тарылгазынга белеткел багай.

Суур шаңында үрезинге хереглээр 100 тонна ажыг тараадан килограмм-даа хире арыглаттынмаан.

Салбырның агроному турган эш Х. Лопсан эрткен чылдың ноябрь-да-ла Красноярскиже чыл хуусаалыг өөренип чорутткан. «Ооң практикалап келирин манаар» дижип алгаш, өске агроном тып албаан.

Салбыр эргелекчизи эш М. Чамбал-оол, парторганизация секретары эш М. Баян олар чүгле мал ажылынче көрүнгеш, а хову ажылынче шуут кичээнгей салбайн турарлар.

Совхоз төвү Бичe-Тей биле бо салбырының төвү Доң-Терезин суурларның аразы 7 километр. Ындыг турбуже совхоз директорунуң хүлээлгезин күүседип турар агроном эш Шульгин бо салбырже ис баспас. Мындыг дүвүренчиг байдалды тооп көрбейн, ажыл шагында чүгле Кызыл-Мажалык биле совхоз суурунуң аразынга чиик машина-биле дажыгладып каап, конторага олура хүнзеп турар бо-ла.

Ам дораан шиитпирлиг хемчеглер албас болза совхозтуң бо салбырынга часкы тарылга озалдаар-даа, салдынып турар сорулгаларны күүседири бергедээр-даа апаар.

Х. АЛЕКСАНДР.

СЭКП ТК-ДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Марттың 13-те эш Н. С. Хрущевтуң даргалаашкыны-биле СЭКП ТК-ның Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң каттышкан хуралы болган. Үлетпүрнү болгаш тудугну удуртурун улам ыңай болбаазыраңгайжыдары-биле холбашкан айтырыгларны, а ол ышкаш 1964—1965 чылдарда ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының төлевилелин болгаш 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының төлевилелин ажылдап кылырының дугайында айтырыгны ол хуралга чугаалажып көрген.

СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннери, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүннеринге кандидаттар, СЭКП ТК-ның секретарьлары, компартияларның ТК-ларының секретарьлары, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң даргалары, ССРЭ-ниң министрлери болгаш өске-даа төп албан черлериниң удуртукчулары ол айтырыгларны чугаалажып көөрүнге киришкен.

Үлетпүрнүң болгаш тудугнуң хөгжүлдезин удуртурун экижидер болгаш ССРЭ-ниң Курпланының, ССРЭ-ниң совнархозунуң, ССРЭ-ниң Куртудуунуң болгаш күрүнениң адырлар аайы-биле болгаш бүдүрүлге комитеттериниң ажылын аайлап таарыштырар сорулга-биле, үлетпүрнүң ажылы-биле болгаш тудуг-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээринге болгаш күрүне планнарын чедиишкинниг күүседирин хандырарынга эргежок чугула бүгү-ле эргелерни болгаш төлээлеттирилгени тывыскан, чуртта үлетпүрнү болгаш тудугну удуртурунуң талазы-биле күрүнениң дээди органы болур ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелин тургузары эргежок чугула деп көрген.

ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелин тургузары-биле холбаштыр элээн каш организастыг айтырыгларны чугаалажып көрген.

1964—1965 чылдарда ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының төлевилелин болгаш 1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының төлевилелин ажылдап кылыр дугайында шиитпирни хуралга хүлээп алган.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1962 чыл) Пленумунуң шиитпирлеринге болгаш үлетпүрнү база тудугну удуртуруну улам ыңай экижидер талазы-биле СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга үндезилээш ажылдап кылган турар ужурлуг 1964—1965 чылдарда планның төлевилелиниң дугайында саналын киирип келирин, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чөвүлелин, ССРЭ-ниң Куртудуун болгаш ССРЭ-ниң Эртем-шинчилел ажылдарын аайлап таарыштырар талазы-биле Күрүне комитедин киириштир ССРЭ-ниң Курпланынга даандырган.

1966—1970 чылдарда ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң перспективалыг планының төлевилелин белеткээрин ССРЭ-ниң Курпланынга болгаш өске-даа организацияларга база-ла даандырган. Улус ажыл-агыйын дең-дески кылдыр хөгжүдериниң, материалдың, күш-ажылдың болгаш саң-хөөнүң курлавырларын эң-не боттуу-биле болгаш үре-түңнелдиг-биле ажыглаарының, ажылчы чоннарның амыдырал деңнелин бедидериниң база чурттуң камгаланыр аргалыын улам ыңай быжыглаарының эргежок чугулазын барымдаалаш, СЭКП-ниң Программазында баштайгы он чылдарга баш удур көрдүнген кол перспективаның онаалгаларын беш чыл планының төлевилелинге тодаргайлаан турар.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Үлетпүрнү болгаш тудугну удуртурун улам ыңай сайзыраңгайжыдар сорулга-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелин (ССРЭ-ниң ВСХН) тургузар деп доктааткан. ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлели болза чуртта үлетпүрнү болгаш тудугну удуртур талазы-биле күрүнениң дээди органы болур, бодунуң ажыл-чорудулгазынга ССРЭ-ниң чазаанга ол отчёттуг болгаш ооң удуртулгазы-биле ажылдап турар.

ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлели бодунуң эргезиниң хемчээли-биле доктаалдарны болгаш айтыышкыннарны үндүрер, ол доктаалдар болгаш айтыышкыннарны күрүнениң бүгү органнары оларның кайа-даа чагыртып турары хамаан чокка күүседири албан болур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму эш Дмитрий Федорович УСТИНОВТУ ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының Бирги оралакчызынга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелиниң Даргазынга томуйлаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Күрүнениң план комитедин ниити-эвилелдииңден эвилел-республика органы кылдыр чаартып тургузар болгаш моон соңгаар ону ССРЭ-ниң Күрүнениң план комитеди (ССРЭ-ниң Курпланы) кылдыр адаар деп доктааткан. ССРЭ-ниң Курпланы болза ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелинге чагыртыр.

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый Чөвүлели ниити-эвилелдиң турганындан эвилел-республика органы кылдыр эде тургустунар болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелинге ол чагыртыр.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Тудуг херээниң талазы-биле Күрүне комитедин ССРЭ-ниң Тудуг херээниң талазы-биле Күрүне комитеди (ССРЭ-ниң Куртудуу) кылдыр эде адаар. Ол болза эвилел-республика органы болур болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агый Чөвүлелиниң Дээди Чөвүлелинге чагыртыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болза Ортумак машина тудуунуң министерствозун, Транспорт тудуунуң министерствозун, ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижидилге министерствозун, ССРЭ-ниң Ортааны Азияның экономиктиг район тудуунуң министерствозун болгаш ССРЭ-ниң Геология болгаш чер иштин камгалаарының министерствозун күрүне комитеттери кылдыр эде тургузар болгаш оларны моон соңгаар — ССРЭ-ниң Ортумак машина тудуунуң талазы-биле күрүнениң бүдүрүлге комитеди, ССРЭ-ниң Транспорт тудуунуң талазы-биле күрүнениң бүдүрүлге комитеди, ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрижидилге талазы-биле күрүнениң бүдүрүлге комитеди (бо болза эвилел-республика органы болуп турар), ССРЭ-ниң Ортааны Азияның экономиктиг район тудуунуң талазы-биле Күрүне комитеди болгаш ССРЭ-ниң Күрүнениң геология талазы-биле (бо болза эвилел-республика органы болуп турар) комитеди кылдыр адаарын доктааткан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Эртем-шинчилел ажылдарын каттыштырар талазы-биле Күрүне комитедин ССРЭ-ниң Эртем-шинчилел ажылдарын каттыштырар талазы-биле Күрүне комитеди кылдыр эде адаан;

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ужар чүүл талазы-биле Күрүне комитедин—ССРЭ-ниң Ужар чүүл талазы-биле Күрүне комитеди кылдыр;

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Камгалал техниказының талазы-биле Күрүне комитедин — ССРЭ-ниң Камгалал техника талазы-биле Күрүне комитеди кылдыр;

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Радиоэлектроника талазы-биле Күрүне комитедин — ССРЭ-ниң Радиоэлектроника талазы-биле Күрүне комитеди кылдыр;

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Судно тудуунуң талазы-биле Күрүне комитедин — ССРЭ-ниң Судно тудуунуң талазы-биле Күрүне комитеди кылдыр,—тус-тус эде адагылаан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Атомнуг энергияны ажыглаар талазы-биле Күрүне комитеди ССРЭ-ниң Атомнуг энергияны ажыглаар талазы-биле Күрүне комитеди кылдыр эде адаттынган.

ССРЭ-ниң Куртудуунга чагыртыр транспорт тудуунуң талазы-биле болгаш Ортааны Азияның экономиктиг район тудуунуң талазы-биле бүдүрүлге комитеттеринден, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый Чөвүлелинге чагыртыр «Союзсельхозтехника» деп Бүгү-эвилел каттыжыышкынындан аңгыда, үстүнде санаттынган күрүне комитеттери болза ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелинге чагыртырлар.

Эш Леонид Васильевич СМИРНОВТУ ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга томуйлаан.

Эш Александр Михайлович ТАРАСОВТУ ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Дээди Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызынга — ССРЭ-ниң министринге томуйлаан.

ССРЭ-ниң Курпланының чанында Химия талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы эш Николай Константинович БАЙБАКОВТУ болгаш эш Сергей Алексеевич ЗВЕРЕВТИ ССРЭ-ниң министрлеринге томуйлагылаан.

„Ленин партийжи амыдыралдың нормаларының болгаш партийжи удуртулганың принциптериниң дугайында" деп ном

«Ленин партийжи амыдыралдың нормаларының болгаш партийжи удуртулганың принциптериниң дугайында» деп шилиттинген номну парлап үндүрген. Революстуг демиселдиң, социалистиг тургузуушкунуң янзы-бүрү үе-чадаларында Коммунистиг партияның амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының принциптерин үндезилээн, партийжи амыдыралдың нормаларының болгаш партийжи удуртулганың принциптериниң дугайында ленинчи өөредигниң алыс утказын илереткен, В. И. Лениннин кол-кол ажылдары, тус-тус чогаалдарындан үзүндүлер, чүүлдери болгаш чагаалары база өске-даа документилер ол номда кирген.

«Партийжи амыдыралдың нормаларын болгаш партийжи удуртулганың принциптерин тайылбырлап база үндезилеп турар ленинчи ажылдарны өөренир чорук бистиң кадрларывысты, бүгү коммунистерни идея талазы-биле чепсеглээр, коммунизмниң тургузуушкуну дээш демиселге массаларның идепкейин оларның улам-на бедидеринге дузалаар»—деп, номнуң киирилде чүүлүнде чугаалап турар.

Номну СЭКП ТК-ның чанында партияның дээди школазының партия тургузуунуң кафедразы белеткээн болгаш политиктиг ном үндүрер чер парлап үндүрген.

(СЭТА).

Бедик идейлиг, уран чечен чогаалдар дээш

Бистиң партиявыс литературага болгаш уран чүүлге партийжи чорук дээш кезээде туржуп келген. Партия болза уран чечен чогаадылганың айтырыгларының талазы-биле коммунистиг идейлиг болур чоруктуң туруштарынга быжы-биле туруп турар бүгү-ле кижилерге — литератураның болгаш уран чүүлдүң кырган-даа, аныяк-даа ажылдакчыларынга, партия кежигүнү болгаш кежигүнү эвестерге-даа байыр чедирип турар. Олар — партияның чөлеңгиижи, ооң шынчы солдаттары-дыр.

Литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазындан.

Чурукчунуң сөзү

Бистиң партиявыстың болгаш чазаавыстың удуртукчуларының литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражыышкыннары чечен чогаалдың болгаш уран чүүлдүң хөгжүлдезинге кайгамчык улуг күш болуп турар.

Н. С. Хрущевтуң чогаалчылар, чурукчулар, композиторлар, кино ажылдакчылары, артистер-биле ужуражылгазынга «Бедик идея болгаш уран чечен мергежил — совет литератураның болгаш уран чүүлдүң улуг күжү» деп чугаазын радиодан дыңнап, солундан номчааш, чогаадыкчы ажылга улам-на хей-ат кирдим. Ол дээрге чогаадыкчы ажылдакчылар бистерниң чогаал кылырывыска башкарыкчы, удуртукчу күш болур.

Тываның чурукчулары бистер эш Хрущевтуң чугаазын номчуп танышкаш, ону канчаар-даа аажок чүүлзүнүп деткип тур бис. Партияның литература болгаш уран чүүл дугайында төөгүлүг документилерин удуртулга болдургаш, чоңга төлептиг бараан болуп ажылдаарын Тываның чурукчулары эки медереп билип турар.

Чурукчу С. ЛАНЗЫ.

Дайынчы программа

Литературага болгаш уран чүүлге хамаарышкан чамдык айтырыгларның талазы-биле 1954 чылда-ла эгелээн маргылдаалар, чугаалажып көрүүшкүннер ам доозулган деп чугаалап болур.

Чугаалажып көрүүшкүннериниң түңнелинде чогаалчыларның, чурукчуларның болгаш өске-даа чогаадыкчы ажылдакчыларның парлалга дамчыштыр кодуруп турган бүгү-ле айтырыгларынга маргыш чок харыыны эш Н. С. Хрущев бодунуң март 8-те чугаазынга берген. Эш Хрущевтуң чугаазы—чогаадыкчы ажылдакчыларга дайынчы программа. Ол чугаада коммунизмниң тудуп, тургузуп турар үеде чогаалчыларның сорулгалары база катап тодараттынган.

Чогаалчыларның бистиң үевиске төлептиг, бедик идейлиг чогаалдарны чоңга бараалгадыр дээш чаа күш-биле ажылдап кирери арткан.

Чогаалчы С. СҮРҮҢ-ООЛ.

Биске удуртулга болур

Партия болгаш чазактың удуртукчуларының бо чылдың март 8-те литератураның болгаш уран чүүлдүн ажылдакчылары-биле ужуражылгазынга Н. С. Хрущевтуң чугаалаан чугаазын номчуп танышкаш, болумнуң сагыш-сеткилимниң ханызындан канчаар-даа аажок чүүлзүнүп тур мен. Черле ынчаш кайгамчык-ла чугаа-дыр, чоңга, коммунизмниң херээнге канчаар бараан болуп, кандыг чогаалдарны чогаадырынче кижини күштүг бодандырып, улусчу чаа-чаа чогаалдарны чогаадырынче хей-ат киирип турар-дыр.

Болумнуң чогаадыкчы ажылымны литература болгаш уран чүүл дугайында партияның документилеринге удуртулга болдурар мен.

Композитор Р. КЕНДЕНБИЛ.



Көдүртүр кранның мергежилдиг башкарыкчызы Нина Баеваны «Тыва кобальт» комбинат тудуунуң тудугжулары эки билир. Нина ол тудугга ажылдап эгелеп турар үеде анаа-ла чер казыкчызы турган. Ол чүткүлдүг кыс ажылдавышаан өөренип тургаш, машинист сургуулун чедиишкинниг дооскан.

Чедип алган профессиязынга ол кончуг мыяк болгаш тудуг материалдарының көдүртүлгезин үзүктелиишкин чокка хандырып турар. Ооң ак-сеткилдиг, кызымак ажылдап келгенин тудугжуларның коллективи улуу-биле үнелеп көргеш, ону мындаа чаа район Совединиң депутадынга соңгуп, бедик идегелди көргүскен.

ЧУРУКТА: көдүртүр кранның башкарыкчызы, Таңды район Совединиң депутады Н. К. Баева.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛААР ДЭЭШ

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинге партийжи удуртулганы бүдүрүлге принцивин барымдаалап эде тургузар дугайында СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлери үнгенден бээр элээн үе эрткен. Ук мерген угааның шиитпирин шыңнызын, амыдырал боду-ла көргүзүп турар.

Ол төөгүлүг шиитпирни күүседир дээш Чөөн-Хемчиктиң партия комитеди бо аразында чамдык практиктиг хемчеглерни ап чоруткан. Партком бодунуң ажыл-чорудулгазын эде кергеш, район кодээ ажыл-агыйлыг болганда, кол кичээнгейни кодээ ажыл-агыйже угландырып, анаа удуртулганы мурнуку узундан элээн экижиткен. Ылангыя колхозтарда, совхозтарда партия эге организациялары быжыглаттынган, оларның секретарьларында ажыл-херекти эки билир, инициативчи аныяк коммунистер соңгуткулаан. Кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге парторганизацияларның удуртулгазы чөөкшулаан, олар боттарының дээре күштерин шиитпирлиг участоктарда быжыглаан, бүгү фермаларның, бригадаларның удуртукчуларында шупту коммунистер ажылдап турар.

Ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле бистиң кылган баштайгы базымнарывыс чамдык эки түңнелдерни бисте берген. Тараа, эът, сүт, дүк бүдүрериниң эрткен чылгы планнын онаалгаларын, оларны күрүнеге садарының социалистиг хүлээлгелерин районнуң ажыл-агыйлары чедиишкинниг күүседип, Төрээн чурттуң шыгжамырынга төлептиг салыышкынын кииргеннер.

Кодээ ажыл-агый продуктуларын көвүдедир дугайында усть-лабинчилерниң кыйгырыын бистиң районнуң ажыл-агыйлары, оларның ажылдакчылары изиг-биле деткивишаан, боттарының планнарын эде көрүп, чаа хүлээлгелерни алгылаан. Бо чылын районга тарааны бүдүрери эрткен чылга деңнээрге ниитизи-биле 36 хуу өзер, азы планнан ажыр 68.750 муң пуд тарааны күрүнеге садар. Бо улуг сорулга тарылга шөлдериниң тургузуун улам таарыштыр тургузарының, тараа культураларын ажаап өстүрериниң агротехниказын экижидериниң аргазы-биле чедип алдынар.

Тарылга шөлү бо чылын 37020 га чедир калбарар, азы эрткен чылдан 3214 га өзер. Бүгү тарылга шөлүнүң га бүрүзүнден ортумаа-биле 12, а кызыл-тастың га бүрүзүнден 13 центнер тараа алыр дээш демисел ам үеде колхоз, совхозтарда калбарып турар.

Партия комитеди болгаш Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелели бедик дүжүт боду чедип келбес, ол чүгле черни бодамчалыг ажыглаарындан хамааржыр дээрзин барымдаалааш, ажыл-агыйлар чаңгыс аай агаар-бойдустуг байдалдарга турган, аңгы-аңгы дүжүттерни ап турарының чылдагаанын илередиринче улуг кичээнгей салып, чогуур хемчеглерни ап эгелээн. Эрткен чылын «Большевик» колхоз га бүрүзүнден ортумаа-биле 15 центнер тарааны, а кызыл-тастың 17 центнер дүжүдүн алган турда, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхоз чүгле 8 центнер ийикпе азы ийи катап эвээш дүжүттү алган. Бир эвес районнуң бүгү ажыл-агыйлары «Большевик» колхозтуң деңнели хире дүжүттү алган болза, район 16.565 центнер немелде дүжүттү ап болур аргалыг турган болгаш тараа бүдүрүлгезин улгаттырарының мынча хөй курлавыры бисте чедир ажыглаттынмааны илерээн.

Ол курлавырларны чөп ажыглаар дээш партия комитединиң, бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары, колхоз, совхозтарның тускай эртемниглери бо чылдың часкы шөл ажылдарын бедик агротехниктиг байдалдарга эрттирериңче угландыр бүгү-ле хемчеглерни ам үеде чер болгаиында чорудуп турар. Часкы, чайгы шөл ажылдарының, политмассалыг хемчеглерниң ажылчы планнары ажыл-агый бүрүзүнде чогааттынган. Одуруглар аайы-биле ажылдап кылыр культураларны ажаарының 27 механизастаттынган звенолары тургустунгулаан болгаш олар 9350 га кукурузаның, свёкланың, чочак-тараа культураларының ажаалгазын чорудар. Районнуң ажыл-агыйлары бо чазын кызыл-тастың «скала» деп райончуткан бедик дүжүткүр үрезинниң 4280 га шөлге, чурт иштиниң бора чиңге-тараазын 3045 га шөлге чажып тарылыры-биле белеткеп турар.

Часкы тарылга үезинде ажылдаза чогуур 86 комплекстиг агрегаттар тургустунган болгаш олар 22018 га шөлдү ажылдап кылыр. Часкы тарылга болгаш күскү ажаап алыышкын үезинде шөлдерге техниктиг дуза чедирериниң звенолары база ажылдаар.

Бо бүгү хемчеглерни партия комитеди чүгле партия эге организацияларының, бүгү кодээ ишчилериниң күжүнге даянып турган боттандырып шыдаар апаар дээрзи билдингир. Салдынган сорулгаларның чедиишкинниг күүселдези бистиң партокомнуң, түс-түс эге организацияларның ажылдап шыдаар аргалыын, мобилизакчы, башкарыкчы күштүүн шыгаар болгаш түс-түс колхозтарда, совхозтарда быжыглаан инспекторлар-парторганизаторларның биске чедирер дузаламчызының деңнелин көргүзер апаар. Парторганизацияларның, ажыл-агыйларның ажыл-чорудулгазында эки болгаш кошкак талаларны илередир, перспективтиг планнарны ажылдап кылыр талазы-биле бүдүрүлге эргелелиниң инспекторлар парторганизаторлары ам безин биске биче эвес дузаны чедирип турарын демдеглээри чугула. Чижээ, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң сүт-бараан фермаларының эргелекчилери коммунистер Бады-Чыргал, Мижит-Доржу оларның харысалга чок ажылдап келгени-биле сүт саалдазы аажок кызырлып, молдургалар өлүп эгелээн турганын эргелелдиң инспектор-парторганизатору эш Шагдыр-оол илереткеш, ол дораан-на дадаштыг хемчеглерни алган болгаш үстүнде эштерниң харысалга чок чорууну парткомнуң бюрозунга шынгыы көөрү-биле айтырыгны кодуруп үндүрген. Ук айтырыгны бюрога шынгыы чугаалашкаш, шиитпирлиг хемчеглерни алганының түңнелинде фермаларда байдал экижип турар.

Хелүн эрттир хурал-суглаага хандыкшыыр чоруктан адырлыр, ажылчы чон-биле үргүлчүнүң харылзаазын тудуп, оларның ажылынга боттуг дузаны чедирер деп негеленни партком ажылдакчыларының, эге организация секретарьларының, ажыл-агыйлар удуртукчуларының мурнунга салып турар апарган бис. Ооң түңнелинде кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин удуртурунуң стили бисте элээн эде тургустунуп, удуртулга улам-на боттуг болгаш тода апар чыдар.

1963 чылда мал продуктуларын бүдүрер талазы-биле районнуң ажыл-агыйларының мурнунда улуг сорулгалар салдынып турар. Бо чылын олар күрүнеге ниитизи-биле 2427 тонна эътти, 2392 тонна сүттү, 284 тонна дүктү садарлар. Мал продуктуларын бүдүрерин улгаттырар талазы-биле бар курлавырларывысты санап көргеш, малчын бүрүзү бедиткен хүлээлгелерни алган турарын чедип алган бис. Ол хүлээлге ёзугаар ажыл-агыйлар бо чылын саар инек бүрүзүнден 1225 кг сүттү, хой санындан 2,1 кг дүктү, төрүүр 100 баш инекке онаштыр 95 бызааны, 100 хойдан 100 хураганы, кол төрүүр хаван бүрүзүнден 12, дуңгуш хаван бүрүзүнден 6—8 хаван оолдарын ап, менди доруктурар сорулгалыг.

Бо улуг сорулганы күүседир дээш партком, колхозтар, совхозтар удуртукчулары малды менди кыш ажырарынче, ылангыя малчыннарның ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны хандырарынче онза кичээнгей салып, чамдык ажылдарны чоруткан. Чүгле февраль айда безин малчыннарга 18 чаа бажыңнарны тудуп, ажыглалда киирген, 89 бажыңнарны чугайлаан, 59 дерги садыгларын тургускан, 39 аптечкаларны организастаан. Оон-биле кады малчыннарның кыштагларынга автолавкалар үргүлчү чедип, чугула-чугула бараанарны садыглап турар апарган. Медицина, культураның ажылдакчылары малчыннарже чугула кичээнгейни салып, парткомнуң база райкүүскомнуң төлээлери-биле кады малчыннарже уннуушкуннерни кылып, оларның амыдырал культуразын бедидер талазы-биле чогуур дузаламчыны көргүзүп турарлар.

Бо бүгү малчыннарның бүдүрүлге түңнелдеринге таарымчалыг салдарны чедирип, улам эки ажылдаарынче оларны сорук киирип турар. Чогуур кичээнгей-биле бүргеткен бистиң маадырлыг малчыннарывыс ам безин бедик түңнелдерни чедип ап турарын демдеглээр херек. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры О. Лопсанчаптың бригадазында төрээн 2500 хойнуң, республиканың алдарлыг малчыны Х. Саңгыспааның коданында төрээн 239 хойнуң хураганнары менди алдынып, эки доругуп турар дээш өске-даа эки чижектерни көргүзүп болур.

Оон-биле чергелештир бүдүрүлгени удуртур талазы-биле парткомнуң болгаш парторганизацияларының ажылында ам-даа улуг четпестер бар дээрзин миннир херек. «Искра», «Октябрь 30 чылы» болгаш Ленин аттыг колхозтарда партия эге организациялары бүдүрүлгеже ам-даа сиңникпейн турар болгаш, удуртулганың эрги стилинден мынчага адырылбаан. Бо колхозтарның сүт-бараан фермаларында ажыл-херектиң байдалы кончуг куду деңнелде турунда, ында парторганизацияларның секретарьлары эштер Доржу, Самбуу, Борбай-оол олар сөөлгү хүннерге чедир-ле кандыг-даа хемчег албайн келгеннер. Ол колхозтар бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планныг онаалгазын чүгле 16—25 хуу күүсеткени ынчангаш таварылга эвес. Үстүнде айыткан парторганизациялар сүт-бараан фермаларында херектиң байдалын дүрген экижидип, бирги кварталда күүсеттинмээн планны ийиги кварталдың эгезинде дуглаар дээш бүгү хемчеглерни алыр ужурлуг.

Районда улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының херээнге, коммунал ажыл-агый болгаш тудугга бистиң удуртулгавыс ам-даа кошкак. Ажыл-агыйжы чедиишкиннер масса ортузунга идеологтуг ажылдың деңнелинден шуут хамааржыр турунда, коммунистерниң, комсомолчуларның болгаш кежигүн эвес массаның политиктиг болгаш ниити өөредилгезинде, коммунистиг кижизидилгезинде четпестер база эвээш эвес.

Мынчангаш районнуң партия организациязы СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр бодунуң ажыл-чорудулгазын моон соңгаар-даа улам эде тургуспушаан турагш, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээр талазы-биле көскү чедиишкиннерни чедип ап шыдаар дээрзинге чигзинмейн барып болур.

Д. ОНДАР,
Чөөн-Хемчиктиң партия комитединиң секретары.

МИЛЛИОНЕР-УЖУДУКЧУ



Бежен чылдарның эгезинде Кызылдың аэропортунга бичии «кукурузачы» самолёттар бар турган.

1949 чылдың орай күзүнүнүң бир-ле аяс эртенинде ырыкки Тес-Хемден аныяк ужудукчу А. Чимий-оол оларның бирээзинге Кызылче ужудуп орган. Ол самолёт эмчиниң дүрген дузаламчызы херек хенертен аар аараан Н. кезектиң дайынчызын эккел чораан. А. Чимий-оол бо агаар оруу-биле чаңгыс эвес удаа ужудуушкуннарны кылган. Ынчалза-даа агаар-бойдус хенертен борбаңнай берген таварылгада ужудуушкун бергедей бээрин ол билир. Бедик даглыг районнуң агаар-бойдузу дүрген өскерлиичел. Бо удаада база-ла ындыг болган. Булуттар дээрни хөме ап, самолётту күштүг чайгаашкынга таварыштырза-даа мергежилдиг ужудукчу ону шын башкарып чораш, аэропорттуң шөлүнге эккеп, эптиг олуртупкан. Аарыг кижиниң амы-тыны ынчаар алдынган.

А. Чимий-оол хөй, берге болгаш харыысалгалыг ужудуушкуннарны кылган, а кажан чаа «АН-2» самолёттар немежип келирге, ол оларны башкарып өөренип алган.

Күш-ажылчы чедиишкиннер, ужудукчу эрес-дидим чоруктар-биле чылдар эртип турган. Ам А. Чимий-оол самолёт командири.

Алексей Хунаевич аныяк ужудукчуларга дуржулгазын дамчыдып берип, агаарга ужудуушкун үезинде берге таварылгаларда бодун быжыг туттунуп, шын шиитпир кылырынга оларны өөредип турар.

База бир мындыг таварылга болган. А. Чимий-оол Тожудан Кызылче баар пассажир самолёдун башкарып чораан. Оруктуң чартыын эрткен соонда самолёттуң радиостанциязы ажылдавастай берген. Ынчалза-даа ужудукчу Кызылче уламчылап ужударын шиитпирлеп алган. Кезек болганда самолёт булут аразынче кирип, ол хар ооң хүртүлеринге, чалгыннарынга чоржакталып, доңуп эгелээн. Ынчалза-даа ужудукчу штурвалын быжыг тудуп, ооң дузалакчызы хынакчы херекселдерни хынап чораан. Удавааанда самолёттуң ужудуушкунунуң дүргенин көргүзер херексел ажылдавастай берген. Самолёттуң даштыкы ханаларынга хар кылынналдыр чоржакталы берген. Ындыг берге байдал тургустунуп келзе-даа, ужудукчу А. Чимий-оол Кызылче ужудуушкунну соксатпаан. Чер булут өттүр көзүлбес болза-даа, ол Кызылга чедир каш-ла километрлер артканын билип чораан. Ужудукчунуң көскү караа булут «соңгазын» өттүр черни көрүп каан. Каш минуталар болганда самолёт Кызыл аэропортунга олурупкан. Пассажирлер самолёттан дүжүп, ужудукчуларже өөрүшкү-биле хүлүмзүрүп турганнар.

Ындыг берге таварылгада ынчаар быжыг туттунуп, самолётту шын башкарып билири дээш Алексей Хунаевичини ужудукчулар хүндүлеп, ооң бедик мергежилинге өөренип турарлар. Ындыг болуру чөп. А. Чимий-оол миллионер ужудукчуларның бирээзи. Миллионер ужудукчу дээрге, миллион ажыг километрни озал-ондак чок ужудуп эрткен, хөй чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг ужудукчу.

А. Чимий-оол Кызыл хоорай Совединиң депутадынга ийи удаа соңгуттурган. Чоннуң айбычызы хүлээлгезин ол ак-сеткилдиг күүседип турар.

ЧУРУКТА: А. Чимий-оол.

Сөзү, фотозу В. ХУДЯШЕВТИИ.

ЛЕНИНЧИ ХҮННЕРГЕ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БЕЛЕКТЕР

Кызылдың бүдүрүлгелеринден

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының апрель 23-те, Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 93 чыл оюнуң хүннеринде Москвага болуп эртер Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш Кызылдың электростанциязының коллективинде калбарып турар. Коллективтиң бүгү-ле кежигүннери бедиткен чаа хүлээлгелерни ап турарлар. Дөрт айларының планныг онаалгаларын апрель 20-де бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүседир, электроэнергияның бөт-үнезин 0,12 копеекке чиңгедир, электроэнергияны пландан ажыр камнап алыр деп хүлээлгени энергетиктер алганнар.

Станцияның коллективи коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп ат дээш демиселди республикага бир-ле дугаарында эгелээн, ында химиктиг цех (начальниги А. Павлюк) болгаш электриктиг машиналар цеги (начальниги эш Грехов) база беш бригадалар келир үениң разведчиктериниң бедик адын чедип алган. Амгы үеде электростанцияның коллективиниң бүгү кежигүннери коммунистиг күш-ажылдың бригадалары болгаш шалыпчылары деп ат дээш демиселде киржип турарлар.

* * *

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, респотребсоюз АТК-зының слесары А. Хайманов чеди чыл планының бешки чылының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Эрткен ийи айларның бүдүрүлге планын ол 200 хуу күүсеткен, бирги кварталдың планын база 200 хуу күүседирин хүлээнип турар. Күш-ажылчы бедик көргүзүглери-биле чергелештир мурнакчы слесарь хөй-ниити даалгаларны идепкейлиг күүседип турар. Ынчангаш ону эрткен соңгулдада Кызыл хоорай Совединиң депутадынга соңгаан.

* * *

Енисейни кежилдир көвүрүг тудуунда хайнышкынныг ажыл-мыш бо хүннерде эгелеп турар. Көвүрүгнүң демир конструкцияларын хүн бүрүде Абакандан сөөртүп эккеп турар. Оларны эптеп салыр монтаж ажылдары эгелээн. Бо чылдың үшкү кварталында көвүрүгнү ажыглалга киирер дээш тудугжулар шак бүрүзүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турарлар.

* * *

Кызылдың № 1 чүък АТК-зының чолаачылары коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга алдар белдурган күш-ажылчы ээлчегде турупканнар. Ол коллективте чолаачыларның 13 бригадалары коммунистиг күш-ажылдың бригадаларының бедик адын чедип алган, чүък сөөртүрүнүң планныг онаалгаларын ай санында 150 хуу чедир күүседип турар. Мурнакчы чолаачылар Зюзин, Мякишев, Пономарев, Андреев, Барынин болгаш өскелер-даа бүдүрүлге планын 200 хуу чедир күүседип турарлар. Мурнакчыларның чедип алган деңнелин бүгү-ниитини болдурар дээш чарыш коллективте калбарып турар.

Түңнел кичээлдер удавас болур

Эрткен чылдың декабрь айда «Октябрь 30 чылы» колхозка механизатор тускай эртемге бүгү-ниитиниң өөредилгези эгелээн. Колхозтуң чамдык удуртур ажылдакчылары, кодээ интеллигентилер, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болгаш колхозчулар 30 ажыг кижи белгүүге кирген. Ында «ДТ-54», «Беларусь» тракторларны болгаш өске-даа кодээ ажыл-агый машиналарын өөренип турар. Белгүүнү техника талазы-биле колхозтуң механиги М. Өпей-оол болгаш агротехниктиг өөредилгени кол агроном С. Сүге-Маадыр башкылап турар.

Неделяның вторник болгаш четверг хүннеринде дыңнакчылар чыглып кээр. Башкылар эки белеткелдиг, көргүзүг материалдарлыг кээп, кичээлдерни бедик деңнелге эрттирип турарлар. Өөренип эрткен материалдарын дыңнакчыларның канчаар шиңгээдип алганының дугайында түңнел кичээлдер марттың ийиги чартыында болуп эртиилээр.

В. ЭДЕР-ООЛ.

Профконференция

Кызыл хоорайның профэвилел комитединиң конференциязы болуп эрткен. Конференцияга профэвилел хооркомунуң болгаш ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин чугаалажып көрген. Хооркомнуң отчёт илеткелин ооң даргазы Лошкарев кылган.

Кызыл хоорайга профэвилел комитедин хөй-ниитиниң шугуму-биле 1961 чылда тургускан. Отчёттуг үениң дургузунда профэвилел хооркому элээн ажылдарны чоруткаыны илеткелчи чугаалаан. Хоорайның бүдүрүлге болгаш албан черлеринде профкомитеттерниңге хүн бүрүнүң дузаламчызын хоорком көргүзүп турган. Доктаамал ажылдап турар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарын бүдүрүлге черлеринде тургузуп турар апарган. Коммунистиг күш-ажылдың коллективи болгаш шалыпчылы деп ат дээш албан черлеринде калбарып турар шимчээшкинни профэвилел хооркому удуртуп турган. Бурбанкылның республика конторазының, харылзаа конторазының, Тываның ном үндүрер чериниң, кинопрокат конторазының коллективтери ол чарышка эки көргүзүглерни чедип алганын илеткелчи айыткан.

Конференцияга санал берип, чүве чугаалаан төлээлер хоорайда хөй-ниитиниң шугуму-биле тургустунган профкомитеттерниң ажылында улуг четпестерни, чедир кылдынмаан чүүлдерни илеретпен болгаш ооң ажылын экижидериниң тодаргай оруктарын айыткаңнар.

Конференциядан хооркомнуң чаа составын болгаш область конференциязынга баар төлээлерни соңгаан.

А. КУЛАРОВ.

Тудугга белеткел

Тожу районда «Май бири» колхоз бо чылын бүдүрүлге, чуртталга болгаш культура-амыдыралдың элээн чугула тудугларын кылыр. Анаа херегләэр 2100 кубометр ыяштың хөй кезиин бо хүннерде белеткеп алган.

А. Улаачыга удурткан бригадада 20 кижи бар, оларның чамдызы ыяшты шилип кезер, өскелери черниң агынче мөөңнээр, тудут шөлдеринче сөөртүр. Бригадада күш-ажылдың организастыы эки тургустунган.

План болгаш күүселде

Барыын-Хемчик районнуң 1963 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планының дугайын район Совединиң чоокта чаа болган ээлчеглиг сессиязынга чугаалашкан. Барыын-Хемчик районнуң ажылчылары СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле бүгү совет улус-биле бир демей сорук киирген ажылдап турарлар.

1962 чылда Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чоннары кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгезин дүктен өскезин күүсеткен. Сүттү 116.3 хуу, эътти 102,6 хуу, тарааны 100 хуу күүсеткен. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая фермазы сүттү бүдүрер болгаш садар талазы-биле районда бирги черни ап, парткомнуң болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун быжыы-биле тудуп турар. Районнуң мурнакчы саанчылары Антонина Хомушку, Куулар Хажыт, Александра Хертек инек бүрүзүнден 1800—2046 литр сүттү сагганнар. «Барлык» совхозтуң хойжулары Соян Дойбаа, Монгуш Төгүс-оол, Тээли совхозтуң хойжузу Иргит Доржу бир хойдан-на 2,5 — 4 кг чедир дүктү кыргааннар. «Шеклээр» совхозтуң хойжузу Калгакпан 100 хойдан 111 хураганнарны алган. Ажылчы чоннарның материалдыг деңнели улам өзүп турар. 1961 чылдан 1962 чылда 348 муң рубльдиң бараанарның хөйнү садып алганы—ооң барымдаазы болур.

1962 чылда сүттү бүдүрерин болгаш садарын көвүдеткени дээш СЭКП обкомунуң болгаш республиканың Министрлер чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун район ийи удаа ап, ону ам быжыы-биле тудуп турар.

Бир эвес бүгү кодээ Советтер, ажыл-агыйның удуртукчулары бар күштерин чөп ажыглап, планнарны күүседиринге шаптыктыг четпестерни өй-шаанда чайладып, социалистиг чарышты боттуг удуртуп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш демиселди эки чоруткан болза, планнарның күүселдезин хандырар болгаш улам хөй продукцияны бүдүрүп, Төрээн чурттуң элбекшилинге киирер турган ийик.

Районнуң улус ажыл-агыйының кол адыры болур мал ажылынга удуртулганы, контрольду багай тургусканындан 1962 чылдың дургузунда 12821 баш шээр мал өлүп хораан, малдың тарып боозадылгазын болгаш эдержилгезин багай организастаан. Ынчангаш хөйнүң 29 хуузу, өшкүнүң 41 хуузу кызыраанындан 26039 анай, хураганнарны чедир албаан ийикпе азы районнуң колхоз, совхозтары 200 ажыг тонна эъттен, 10 ажыг тонна дүктен азы 170 муң рубльден когарааннар. Оон уламындан районнуң колхоз, совхозтары 1962 чылда мал бажы өстүрериниң күрүне планын күүсетпээн.

Чер ажылынга агротехниктиг чуруннарны сагываанындан районнуң колхозтары болгаш совхозтары тараа культураларының бир гектарындан чүгле 5,5 центнер, кукурузадан 72 центнер, картофельден 70 центнер, ногаадан 65 центнер дүжүттү алган. «Большевик» колхоз, «Барлык», «Тээли» совхозтар гектардан чүгле 4—5 центнер тарааны алган. «Большевик», «Мурнакчы» колхозтар, «Тээли» совхоз кукурузаның гектар бүрүзүнден 36—60 центнер чогенчиг куду дүжүт алганнар. Район мал чеми белеткээр планын күүсетпээн. Оон уламындан ам үеде колхозтарда болгаш совхозтарда малдың чеми төнүп, Чөөн-Хемчик районнуң девискээриниден саваң сөөртүп турар. «Тээли» совхозта 30 тонна хире сиген арткан. Районда шуут болгаш чартык азыралда барык 30 муң хире мал турар. Ылангыя «Тээли» совхозтуң шээр малының чартык кезин азыралда кирген. Райкүүскомнуң, колхоз, совхозтар удуртукчуларының эрткен чылдарга мал ажылынга ажылдап турарларже кичээнгейи кошкак болуп келген. Малчыннарга садыгны, эмнелге болгаш культура хандырылгазын четпес организастаан.

Малдың үксаазын экижидер, оон продуктулуун бедидер, мал ажылын механизастаар болгаш малды четчир санныг эки шынарлыг кажаалар-биле хандырар ажыл багай. Районда долу механизастаттынган чаңгыс-даа ферма болгаш хойжу бригада чок.

Сессия 1963 чылда районнуң улус ажыл-агыйының хөгжүлдериниң планын бадылаан. Мыйыстыг бода малды 13880 башка, оон иштинде саар инекти 4758 башка, хой, өшкүнү 192650 башка, оон иштинде хойну 169040 башка, хаванны 1990 башка, кол төрүүр хаванны 320 башка, кушту 15500 башка, чылгыны 3640 башка чедир өстүрери, бир саар инектен 1272 литр сүттү, төрүүр 100 баш малга онаалтыр 95—100 анай, хураганнарны, 90 бызаалары, бир төрүүр хавандан 12—14 хаван оолдарын алыры, 2250 инекти, 46500 хойну тарып боозадыры, тарылга шөлүн 30406 гектарга, оон иштинде тараа культураларын 21740 гектарга, кукурузаны 4500 гектарга, мал чеми культураларын 8350 гектарга чедирери планда көрдүнген. 1963 чылда район күрүнеге 4250 тонна тарааны, 2653 тонна эътти, 1680 тонна сүттү, 342 тонна дүктү садарын, тараадан 10,4 центнер дүжүттү алырын планнап турар.

Ч. ЧЫЛБАН-ООЛ.

ЧАРЫШТЫҢ ЭГЕЛЕКЧИЛЕРИНДЕ

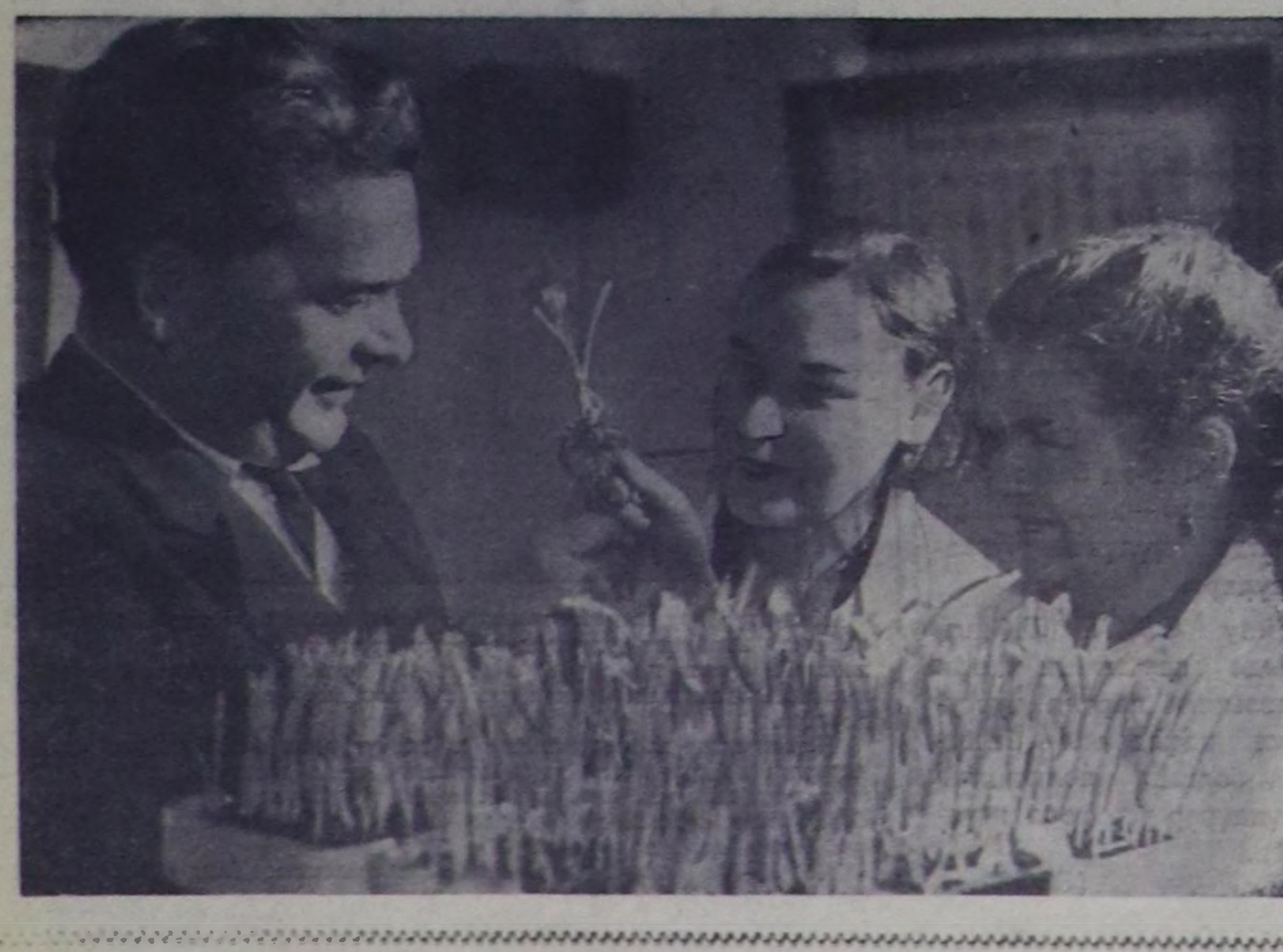

Усть-Лабинскиниң үрезин-контроль лабораториязы — Кубаньда эң улуг болгаш эң-не деритиинген лабораторияларның бирээзи. Чыл бүрүде бо лаборатория үрезиннерниң 10 муң чедир хевирлерин, ооң иштинде кукурузаның 5 муң ажыг үрезиннерин хынап турар. Ам эргелелдиң колхозтары чүгле боттарының бүдүрүлгезиниң райончуткан болгаш бедик дүжүттүг бээр сорттарының үрезиннерин бүгү тарылга шөлүнге чажып тарып турар болган.

Чурукта: (оң талазындан солагай талазынче): улуг лаборант М. Г. Данникова, лаборатория эргелекчизи М. Х. Лысенко болгаш «Рассвет» колхозтуң даргазы А. Н. Тулубаев үрезиннерни хынап турары.

Фото **Е. Шулевоттуу.**

СЭТА-ның фотохрониказы.

Малчыннар дугайында чагаалар

ДУРЖУЛГАЛЫГ КАДАРЧЫ

«Күш-ажылдың хостуу» колхозта Монгуш Кызыл-оолдуң инек кадарып келгенинден бээр ам тос чыл болган. Бо дуржулгалыг малчынның ажылының көргүзүглери чыл санында-ла эки болуп келген.

Эш Кызыл-оол эрткен чылын төрээн 94 инектерниң 94 бызааларын чидириг чокка камгалап алган болгаш доруктурган. Бо чылын ооң коданындан 100 инек төрүүр. Бүгү бызааларны чидириг чокка камгалап алырын ол хүлээнген. Ам төрээн 6 инектиң алды бызаазы эки доругуп турар.

Ооң инектери хүр кыштаан. Дуржулгалыг кадарчы инектерни эрткен чайын Хендергениң Хөл чанынга одарладып семирткен. Күзүн кыштагладыышкынга үлегерлиг белеткенип алган.

Өг-бүлениң хереэжен ээзи эш Кончук кадарчының күш-ажылчы болгаш идегелдиг дузалакчызы болбушаан, мал ажылының Хөлчүк бригадазында хереэженнер чөвүлелиниң даргазы болуп, идепкейлиг ажылдап турар.

Д. Сюрюн-оол.

Улуг-Хем район.

• • •

1931 ЧЫЛДАН БЭЭР

Сергей Лопсанович Норбу — 1931 чылдан, мал-чер ажылының эштелгелери тургустунуп турар үеден бээр, мал малдап келген. Ол ам «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында молдургалар кадарып турар.

— Ам бежен чеди харлыг мен. Аас-кежик дээш, коммунизм тургузуушкуну дээш, бүгү совет улустуң демиселинге бичии-даа бол күш-ажылчы салыышкынымны киирип турар мен. Ам-даа каш-каш чылдар ажылдаар мен — деп, ол хоочун малчын чугаалап турар.

Ол, үш чыл бурунгаар 146 баш молдургаларны хүлээп алгаш, инектер кылдыр өстүрген. Кажаазы делгем, арыг-силиг болгаш чылыг.

Эш Норбу бодунуң кужу-биле он-он тонна көк сигенни болгаш саваңны кыштаанның чанынга белеткеп алган. Ол ам инектерин Ак-Даг деп черниң аки одарында кадарып турар.

Малдың чаш төлүн мензи ажаап алырын эш Норбу хүлээнген. Ам төрээн 13 инектиң 13 бызааларын мензи ажаап алдынган.

Ш. Дувендей.

Улуг-Хем район.

• • •

БЫЗАА АЖААКЧЫЗЫ

Ферманың ажылдакчылары ону Таня угбай деп адап чаңчыга бергеннер. Татьяна Камова ам сес чыл дургузунда бызаалар ажаап өстүрүп келген. Ооң эки ажылын колхозчулар-даа, колхозтуң баштаар чери-даа үнелеп көрүп турар.

— Бызаа ажаары чымыштыгла ажыл болдур ийин. Чаш бызааларны доруктуруп өстүрер дээш эккеп каантарлар-ла болгай. Оларны баштай ийи ай иштинде сүт-биле азыраар, ооң соонда кызыл-тасты сүттеп бээр. Кыжын көк сиген, силос болгаш концентраттыг чемнер-биле чемгерер, а чайын шыктыг, оъттуг черге одарладыр. Бо талазы-биле зоотехниктер-биле үргүлчү сүмележип ажылдап келдим. Мээң өстүрген бызааларымның немелде деңзизи-даа эки болуп турган. Эрткен чылын республиканың малчыннар Наадымынга киржир эргени чедип алган мен — деп, эш Камова чугаалап турар.

Амгы үеде ооң азырап турар 65 баш бызааларының кужу эки. Эш Камова бодунуң ажылының дуржулгазын өске эш-өөрүнге өөредип турар. Ажылдың мурнакчы аргаларының дугайында материалдарны солуннардан болгаш журналдардан боду номчуп, өөренип турар.

А. Сендажы.

Каа-Хем район.

• • •

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШ

Ленин аттыг колхозтуң Дүвүрең деп черде хойжуларның боторулга-чарылгалыг бригадазы бар. Мында хойжулар усть-лабинчилерниң кыйгырыын хүлээп албышаан. 1963 чылда чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш чарышка социалистиг хүлээлгелерни алган.

Бригада ниитизи-биле чүс баш хойга онааштыр 100 хураганны өстүрерин, хой санындан-на 2.3 килограммдан эвээш эвес дүкту кыргып алырын хүлээнген.

Ону чедиишкинниг күүседири түс-түс хойжуларның ажылындан шуут хамааржыр. Ынчангаш хойжулар аразында чарышты организастаан. Аныяк иртлер кадарчызы М. Шыырап 523 баш иртчигештерниң бирээзинден-не 3 кг дүкту кыргып алыр, иртлерниң семиртилгезин күштелдирер. Хойжу Т. Осур 1182 хойдан ол хире хураганны чидириг чокка камгалап алыр, хой бүрүзүнден 3 кг дүкту кыргып алыр деп хүлээнген. Шак ындыг социалистиг хүлээлгелерни өске-даа хойжулар алган. Амгы үеде хойнуң күш-деңгели эки, чаш малда чидириг чок.

Н. Кочал-оол.

Чөөн-Хемчик район.

• • •

ХОЙЖУНУҢ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Доңгак Балдан — Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң хоочун хойжузу. Ол, 1950 чылдан бээр хой малдап келген. Бо аразында бодунуң төрээн колхозунга 3500 хураганны өстүргеш дужаап берген. Эш Балдан ийи удаа Хүндүлел бижиктер-биле шаннаткан, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинге чораан.

— Назыным улгады берзе-даа, төөгүлүг чеди чылдың чедиишкиннеринге күш-ажылчы салыышкынным кадар мен — деп, эш Балдан соруг киришкинниг чугаалап олар.

Ол, эрткен чылын хой бүрүзүнден 4.5 кг дүкту кыргып алыр дээш социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен, а бо чылын бир ирт бүрүзүнден-не 5,1 кг дүкту кыргып алырын хүлээнген. Хойнуң байдалы амгы үеде эки.

Т. Доржу.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

СОВХОЗТА АВТОБУС

Таңды районнуң «Межегей» совхоз чоокта чаа он алды кижи олурар автобус алган. Ол автобус совхозтуң салбырлары—Березовка, Успенка, Алаак суурларже хүн бүрүде ийи-үш рейстерни кылып, ажылчыннарны, механизаторларны чедирип турар.

Т. Тажи-Самбуу.

ЧАА СТОЛОВАЯ

Кызыл хоорайның бус-турбиналыг электростанциязында М. Кузьминге удурткан тудугжулар бригадазы эки ажылдап турар. Чоокта чаа ол бригада 60—80 кижи хары угда чемненип болур улуг столоваяның тудуун дооскаш, ажыглалга киирген. Чаа столоваяда хол-биле кылыр ажылдар бүрүн механизастаттынган, эът болгаш ногаа болбаазырадып кылыр, изиг, соок чемнерни өй-тавында тургузарынга ажыглаар херекселдер-биле эки дериттинген. Садып алган чемнерни залга тарадырда таарыштыр кылган тергежигештерни ажыглап турар.

Д. Чульдум-оол.

МУРНАКЧЫ ЧОЛААЧЫЛАР

Чолаачы А. Ф. Исайкин Хову-Аксы автотранспорт ажыл-агыйында коммунистиг күш-ажылдың бригадазының удуртукчузу. Ол бригаданың кежигүннери, чолаачылар Е. С. Киселёв, С. И. Шенников, М. В. Бадыжык, Г. Н. Улухпаев, А. И. Сойнова ай санында планнарын ажыр күүседип, автомашиналарны камныг эдилеп, кывар чүүлдү камналгалыг чарыгдап турар.

О. Лама.

БОЙДУС КАМГАЛАЛЫНДА

Бойдус камгалаар ниитилелдиң улуг ужур-дузазының дугайында таныдылга ажылы Улуг-Хем районда калбарып турар. Шагаан-Арыг ыяш ажыл-агый черниң ажылдакчызы Э. Шангыр-оол Арыг-Бажы суурнуң чонунга ол талазы-биле таныдылга чоруткан. Ооң түңнелинде ол ниитилелдиң кежигүнүнге 302 кижи киирген. Ниитилелдиң даргазынга Зоя Сагаан-оол соңгуттурган.

Хендергениң Ак-Тал суурга чоруттунган тайылбыр ажылының түңнелинде баштайгы ээлчегде безин 127 кижи ниитилелдиң кежигүнүнге киирген, ооң даргазынга Д. Шулууну соңган.

Бүгү-эвилелдиң бойдус камгалаар ниитилелиниң талазы-биле чоннуң ортузунга тайылбыр ажылы районнуң өске-даа черлеринде калбарып турар.

Т. ХОВАЛЫГ.

АРМЕНИЯНЫҢ ЭЛЕКТРОМАШИНА ТУДУГЖУЛАРЫНЫҢ ПАТРИОТЧУ ЭГЕЛЭЭШКИНИ



ЕРЕВАН. Арменияда электромашина тудуунуң В. И. Ленин аттыг эң улуг заводунуң коллективи үнелиг эгелекчи чорукту кылган. Бүдүрүлгениң ажылдакчылары эрткен чылын Төрээн чуртка пландан артыкка элээн каш миллион рубльдиң продукциязын бергеш, бүдүрүлгениң иштики курлавырларын улам-на долузу-биле ажыглаар болгаш чеди чылдың бешки чылының планын 103.5 хууга күүседир деп шиитпирлээннер. Олар немелде күчүлерни ажыглалга киирерин, ажылчын бүрүзүнүң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн планда баш удур көрдүнгенинден 0.5 хуу көдүрерин, биче энергетика машиналарының болгаш херекселдериниң 18 чаа хевирлерин шиңгээдип алырын, элээн хөй санныг электроэнергияны камнап алырын олар хүлээнген.

Ереванчылар боттарынга чаа, бедитпен хүлээлгелерни алгаш, Бакунуң электромашина тудуунуң заводтарының, Минскиниң электротехниктиг заводунуң коллективтерин социалистиг чарышка кыйгырган болгаш чеди чылдың бешки чылының планын хуусаа бетинде күүседири дээш быжыг туруштуг демиселди калбартырынче Арменияның бүгү-ле үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларын кыйгырган.

Электромашина тудугжуларының патриоттуг эгелээшкининге Ереванның, Ленинаканның, Кироваканның болгаш Арменияның өске-даа хоорайларының хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелериниң, демир орук белдирлериниң, тудуг организацияларының коллективтери каттышкан.

ЧУРУКТА: чеди чыл планының бешки чылының онаалгазын хуусаа бетинде күүседири дээш чарыштың эгелекчизи болган Ереванның электромашина тудуунуң заводунуң мурнакчы ажылчыннарының бөлүү. Солагай талазындан: слесарь-херекселчи Р. Мовсисян, участок эргелекчизи А. Геворкян, улуг мастер А. Акопян, коммунистиг күш-ажыл бригадазының удуртукчузу А. А. Оганесян болгаш слесарь-эптекчи М. Мхитарян.

Фото Б. НЕМРУТТУУ.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Кажан хандырарыл?

«Тес-Хем» совхозтуң Ү. Шынаа салбыры совхоз төвүнден 30 ажыг километр ырак. Салбырның төвү Хөл-Өөжү суурда эге школа, көдээ магазин, кижи, мал эмнелгелериниң пунктулары, көдээ клуб болгаш он-он чурттакчы бажыңнары бар. Ында чурттакчы тудуглары чыл келген тудум-на немежип турар.

Ындыг болза-даа бистиң Хөл-Өөжү суурувуста электри чырыы чок. Суурга электри чырыын киирип, албан черлерин, чурттакчыларның бажыңнарын Ильичиниң лампочкаларының чырыы-биле хандырарын суурнуң чурттакчылары совхозтуң дирекциязындан хөй удаа дилеп келген.

Совхозтуң дирекциязы бистиң дилээвисти хандырып, Хөл-Өөжүн электрижидери-биле совхоз төвүнден бир бажыңны сөөртүп эккелгеш, эде туттуруп база дизельдиг моторну эккеп каан. Ооң механигинге электрик эвес, а чүгле тракторист Я. Тэлээни чоруткан. Ол механик Хөл-Өөжүнге көстүп келгеш, дизельди белен кылдыр эштеп дерип каан. Кээп ажылдаар мен дээш совхоз төвүнче чанган. Ам ук дизель ээн бажың ээлеп чыдырда, ооң эргежок чугула херекселдерин эрткен-дүшкен кижилер уштуп алырып ап турар аппарган. Ол дизель ам барык-ла сандан үнүп турар.

Хөл-Өөжүнде албан черлери болгаш чурттакчы чоң керосин, лаа чырыткызын ажыглап турар. Ынчангаш бистиң суурувусту электри-биле кажан хандырар ирги? деп айтырыг совхозтуң дирекциязының мурнунга база катап салдынып турар.

Б. ЧУРУКПАН.

Чагаа парлаттынмаза-даа

Эрткен чылдың төнчүзүнде Барыын-Хемчик районнуң Мугур-Аксында почта салбырының багай ажылын, ылаңгыя ооң эргелекчизи Люшакованың чоңга ээлдек эвес, харысалга чок чоруктарын илереткен көдээ бижикчиниң чагаазы редакцияга келген.

Баргы суму Советиниң даргазы эш Б. Иргиттиң бистиң чоруткан бижиивиске харылааны болза: почта салбырының четпестерин автор кончуг шын илереткен. Бо салбырның ажылының дугайында көдээ Советтиң күүсекомунга чугаалашкан. Харысалга чок ажылдаан Люшакованы ажылындан дүжүргеш, орнунда А. Салчакты киирген.

Сөөлгү үеде контора эки кылдыр дериттинген. Ол ышкаш ырак чоокта малчыннарга почта чедирилгези дыка экижээн.



Кызылдың хлеб заводунуң коллективи 1963 чылда республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының чарыжынга киришкеш, эрес-шудургу ажылдап турар. Ында ам чылдың баштайгы кварталының планын чедиишкинниг күүседири дээш каракызыл ажыл-иш чорупп турар. Хлеб быжырыкчызы Антонида Лукьяновна Панова онаашкан херээниң мастери болуп, эки ажылдап турар.

Чурукта: А. Л. Панова.
Фото: В. Чапайкиннии.

Номчукчулар сүмелеп, шүгүмчүлеп тур

Ийи чыл бурунгаар Улуг-Хем районнуң Баян-Кол суурга рентген тургускан. Баян-Кол, Кара-Тал суурларның чурттакчылары болгаш колхозчу малчыннар аңаа кээп шинчидип ап турган. Ынчалза-даа ол рентген эрткен чылдан эгелеп үрелгеш, ажыглал чок туруп берген. Ынчангаш аңаа шинчидер дээн кижилер Шагаан-Арыг азы Кызыл хоорайларже чоруп турар. Ол рентгенни септеп кылыр дугайында мынчага дээр хемчег албайн турар. Ону ажылдаалдыр дугайында ында чоннуң негелдези улуг.

К. Ойдуп-оол.

ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң төвүнге үш чыл бурунгаар дааранып мастерская, баш таарыыр чер, хлеб быжырар черни тургускан. Дааранылга мастерскаязынга колхозчулар хөй чагыгларны киирип, шевер, чараш кылдыр даараан хептерин оон ап турган. Ук мастерская бүдүн чартык чыл тургаш, ооң соонда ажылдавайн барган.

Аңаа турган хлеб быжырар чер база-ла эмир чылдан эгелээш ажылдавастаан. Суурнуң чурттакчылары ам кожазында Хандагайты суурдан барып хлеб садып алыр. Ол ышкаш баш таарыыр чер база-ла ажылдавастаан.

К. Саган.

АНАА ТУРАР БАЖЫҢ

1961 чылда Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң төвүнге хөй өрээлдерлиг улуг бажыңны шуут ажыглап болур кылдыр тудуп дооскан. Ийи чыл дургузунда ол бажың кандыг-даа ажыглал чок анаа-ла туруп берген. Баштай аңаа кижи эмнелгези-даа турар деп чугаа үнген, ынчангаш колхозчулар улуг эмнелгелиг болуруңга өөрүп турганнар. Ооң соонда аңаа урутлар яслизи тургузар дээн, ол база-ла болбайн барган.

Ол бажыңны чүге ажыглалга киирбес чүвел, бо чылын база-ла ажыглал чок турар бе? Бо дугайын колхоз баштаар чери болгаш көдээ Совет чүү деп харыылаар ирги?

О. Өльзей-оол.

ЭКИ ТУРГАШ ДОРАЙТААН

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң төвүнде көдээ клуб мооң мурнунда база бир эки ажылдыг клуб турган. Амгы үеде ооң ажылы баксыраан. Эргелекчи эш Чылбак-оол чоң ортузунга культура-массалыг ажылдарны кылырын уткан, бот-тывынгыр уран чуулдуң бөлгүмнери база ажылдавастаан. Чылбак-оолда клуб ажылын экижидип болуруунуң аргазы бар, ол бот-тывынгыр уран чуул бөлгүмнериниң ажылын удуртуп шыдаар талантылыг, культура-массалыг ажылдарны база эки организастап шыдаар, эки баянист.

М. Кара-Күске,
М. Өргүмчү.

ӨСКЕ МЕХАНИК ТЫВЫЛБАС БЕ?

Эш Кондратенко Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг суурда киномеханиктеп ажылдап турар. Ол бодунуң онаашкан ажылынга харысалга чок болуп, бо-ла эзирип алган кино үндүрген турар. Эзирик кижи канчап орта кино үндүрер дээр силер, болганчок ара соксай бээр, экранда көстүп турар болуушкуннар чамдыкта куду баштаны берген-даа көстүп келгилээр, орту киир көргүскеш, оон ыңай ара соксап каар. «Биске мындыг арагачы механиктиң херээ чок» деп ак-туругжулар чугаалажып турар.

Кондратенконуң үргүлчү арагалаар, киному орта көргүспейн турар чоруунуң дугайын көдээ Советке каш-даа удаа чугаалашкан. Мооң соңгаар онаашкан ажылынга харысалгалыг болуп, арага ишпес дугайында сөзүн бээр. Каш хонганда ол база-ла арагалаар чоруун уламчылавышаан турар.

Райкүүскомунуң культура килдизиниң эргелекчизи эш Шимиттен мынчаар айтырып тур бис: Кинону көргүзерин кажан экижидерил? Арагачы Кондратенкодан дээре механик тывылбас бе?

К. Кошкар-оол.

«СУД КЕЛДИ, ТУРУҢАР!»

«Өөк» совхозтуң делгем клувун ажылчыннар, суурнуң чурттакчылары долдур олурупканнар.

Залда олурганнарның эң-не мурнунда тускай сандайда 20 хар ашкан хире, чолдак фуфайкалыг оол бажын халайтып алган муңгак олурган. Ол оол савыя бөргүн уштап тудуп каап, залда олурганнарже ында-хаая көрүп, ыяткан хевирлиг олурган.

— Суд келди, туруңар! — деп суд секретарының үнү чаңгыланган. Херектениң сандайында олурган эр сырбаш дээш тура халаан. Ооң арны кызып, дери сыстып келген.

— Буруудаттырып турар Николай Костенко 1940 чылда Харьков хоорайга төрүттүнген. Эртеми 7 класс, тускай эртеми тракторист-чолаачы. Мооң мурнунда шииттирип чорбаан. Хамааты Федор Костенко 1962 чылдың декабрь айда арага ижип алгаш, совхозтуң чолаачызы Василий Лапинниң амытынынга кыжаныып, ол кижини кемдедир эттээн. Мынчангаш РСФСР-ниң Кеземче хоойлузунуң 112 чүүлүнүң ийиги кезээ-биле буруудаттырып турар — деп, судтуң даргалакчызы Александр Тимофеевич Соломатов кыска медеглелди кылган.

Даргалакчыдан:

— Федор Костенко хамааты Лапинни эттээнинер дугайында буруударны билир силер бе?

— Буруумну долузу-биле миннип тур мен — деп, Костенко харылаан.

Херектиң ужурун тайылбырланар деп даргалакчы негээн.

— Бодумнуң шолук угаанымның уламындан душтуум кысты Лапинге үндезин чок черге хүннээш, ол кижини эзирик эттээним шып. Бодумнуң буруумну Василийге база илереткен мен.

— Кымда айтырыг барыл?

Совхозтуң кол инженери Григорий Давыдович Калинин сөс алган:

— Федор ийи чыл бурунгаар шериг албанын эрттиргеш, бистиң совхозка келген. Бодунуң тускай эртеми — чолаачының херээн эки билир кижи. Ажыл талазы-биле дыңнангыр күүсекчи, мурнакчы чолаачыларның бирээзи. Ынчалза-даа Федорнуң аажы-чаңында хөй-ниитиниң корум-чурумунга таарышпас, совет кижиниң моральдыг дүрүмүнге дүүшпес чүүлдер бар. Ол бир катап гаражка эзирик база келген. Коммунизм тургузукчузу кижиниң мораль талазы-биле дүрүмүнде: кижилер боттарының аразында чаагай сеткилдиг харылзажыр болгаш бот-боттарын хүндүлежир, кижи кижиге — өңнүк, эш болгаш акы-дуңма деп айыткан. Ындыг турбуже Совет Армияның чаңгыс аай корум-чурумунга дадыккан солдаттың мындыг четпес аажы-чаңын эш-өөрү, коллектив буруу шавар ужурлуг. Ынчалзажок бистер механизаторлар улуг буруулуг бис. Федорнуң аажы-чаңын коллективке чугаалажып, ону кижизидер дээш дораан холга алыр турган ийик бис. Чүге дээрге коллективизм болгаш эш-хуузунда боттарынга дузалажыры, кижи бүрүзү шуптузу дээш, шуптузу чаңгызы дээш ажылдап, чурттаары совет кижилерниң хүлээлгези болгай. Федорну бир талазында буруудатпышаан, ийи талазында совет суд аныяк кижиниң салым-чолу дээш эң-не чаагай сеткилдиг болурун дилеп тур мен — дээн.

Буруудаттырып турар Федор Костенконуң четпес чоруун шүгүмчүлеп, аныяк оолдуң шын эвес оруукче бар чыдарын буруу шаап, бодун бүгү талалыг эттинерин совхозтуң ажылчыннары Е. Попова, З. Усакова олар чугаалааннар.

Ялалакчының болгаш херечилерниң сөстерин суд дыңнаан.

Часпар аразында Федорнуң эш-өөрү ооң салым-чолун чугаалажып, частырыгының кол-ла үндезини ооң арага-хымысче хандааныңдан болган деп чугаалажып турганнар.

— Суд келди, туруңар! — деп сөстер база катап чаңгыланган.

Арагалап алгаш, кижи эттеп турган хамааты Федор Николаевич Костенкону РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 112 чүүлүнүң 2 «а» кезээ-биле Бии-Хем районнуң улус суду буруудаткан.

Херектээн Федор Николаевич Костенко 6 ай иштинде хосталгазын казытпышаан, күш-ажылга шииттирер ужурлуг.

Аныяк кижиниң бирги частырыыг болгаш оон бодунуң буруулуг херээн бүрүнү-биле миннип турарын барымдаалааш, 30 рубльге торгаар — деп буруудадыр доктаалды даргалакчы номчаан.

Федор Костенко сөс бээрин дилээн.

— Совет Социалистиг Республикаларның хамаатызы Федор Николаевич Костенко мен, бодумнуң эштеримниң, коллективимниң мурнунга шынчы сөзүмнү берип тур мен. Мооң соңгаар мээн таламдан кажан-даа багай чүве болбас. Бодумнуң эш-өөрүм-биле бир демей коммунистиг ниитилелди тургусчур дээш бүгү-ле кужумну салып ажылдаар мен — дээн.

Шынап-ла бистиң совет күрүнеде суд, болза ёзулуг-ла улус чоннуң суду. Совет суд кижилерниң хостуг эргезин камгалап, оларны мораль талазы-биле кижизидип турар. Чүл дээрге, совет суд эң-не демократтыг улусчу суд. Ооң составы чоннуң иштинден үнген кижилер болуп турар.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

Харны дүрген аштаар

Февраль айда болуп эрткен республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң удуртукчу ажылдакчыларының партия активиниң хуралынга Кызыл хоорайның коммунал ажыл-агыйының чаагайжыдылга конторазының ажылы хожудап турарын шыңгыы шүгүмчүлээн. Ооң начальниги эш Г. Зябрев ажылда хожудаашкыннарны кыска хуусаада чок кылырын аас кырынга даанза-даа, а херек кырында байдалды экижитпейн турар.

Чаагайжыдылга конторазы ажылчыннар болгаш техника-биле хандыртынган. Ол коллектив хоорайның хөй-ниити организацияларының деткимчези-биле хоорай иштиниң харын март 12-ге чедир бүрүнү-биле аштап арыглаарын хүлээнзе-даа, бөгүнге чедир ол хемчег боттанмаан. Март 12-де хоорайның Ленин кудумчузунда хар аштаалгазында И. Сатаевке удурткан чаңгыс бригада ажылдап хүнзээн. Ол 13 кижилиг, бир машиналыг бригада чүгле 15 машина ишти харны хоорай иштинден үндүр сөөрткен. Кочетов болгаш өске-даа кудумчуларда хар аштаар ажылдар чоруттунмайн турар.

Март 12-ниң хүнү чылыг хүн болган. Хар оваалар иличреп эрээш, хоорайның кудумчулары үерлеп эгелээн.

А. ДАРЖАА.

СПОРТЧУ ХАЙГААРАЛ

Бүгү-ниитинии болдурар

Каш-ла хонуктар бурунгаар бистиң Кызыл хоорайывыс спортчу улуг ужуурнуң ареназы болуп, Сибирьниң эң шилиндек мөгелерин хүлээп алган.

Манаа 9 команданың аразындан бистиң чаңгыс чер-чуртугларывыс сес дугаар черни ап, аштырыышкынга таварышканының чылдагааны чүдел?

Бирээде, бо маргылдаага Тыва АССР-ниң спортчу алдарын камгалаан чыынды команданың составын ап көрээлинер. Чартык чиик деңзиге Николай Мережко хүрешкен. Бо харын дуржулгалыг-даа, хөй маргылдааларга киржип-даа чораан — бирги разрядтың мөгези. Ынчаарга, февраль айда болган шүүлде маргылдаага Николай чүгле үш дугаар черни ээлээн. А оон деңзизинге хүрешкен Дыртык Маадыр, Эрес-оол Ооржак олар Н. Мережкону болгаш өскелерни-даа арыг тиилеп, чарып бажынга салгылааш, бирги, ийиги черни үлешкеннер. Ындыг турбуже республикада безин үш дугаар чер алган Н. Мережкону чыынды команданың составынга киирип, оон улуг спортчу чедиишкинни манааны элдептиг.

Бо деңзиге эң күштүглерниң база бирээзи — М. Саая Тес-Хемниң «Мөрен» колхозта агрономнап ажылдап турар. Ол, эрткен чылын Барнаулга болган хостуг хүрештиң зона маргылдаазынга үшкү черни ээлеп, Калининград хоорайга болуп эрткен түңнел маргылдаага киржир эргени алган болгай. Бо чылын ол төрээн Тывазынга болур маргылдаага шудургу белеткенип, аңаа киржир эрге дээш демиселжиринге белен турган. Республиканың спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының эвилелиниң чөвүлели бирги разрядтың, аныяк мөгези, РСФСР-ниң зона маргылдаазының үшкү черин алган мөгени республиканың шүүлде маргылдаазынга безин келдиртпээн.

Чиик деңзиге бистиң спортчу алдарывыс дээш Николай Таскараков турушкан. Ол база-ла чедиишкин чок хүрешкен. Шак бо деңзиге каш удаа шүглүп келген, хостуг хүрешке болгаш тыва национал хүрешке бирги разрядтың эң шилгедек мөгелери — Дартай-оол Очур, Кертик-оол Санчы оларны республиканың шүүлде маргылдаазынга чүге киирбээни билдинмес. Эрткен чылдың сөөлгү айларында болгаш бо чылдың баштайгы айында бо ийи мөге үргүлчү шүглүп келген. Оон ангыда Николай Таскараков спортчунуң хүн чурумун сагывайн, арага-дарыга хандыкшып, харындаа биче кем-херек үүлгеткени дээш 15 хонукта хоругдаалга олурар турганы республиканың эки-тура спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының чөвүлелиниң даргазы эш В. Юрьевке билдингир турган. Шак мындыг эшти чыынды команданың составынга киирип, харысалгалыг маргылдааларга республиканың спортчу алдарын камгалаарын аңаа идегээни канчап-даа шын эвес.

Ийнде, спортчу белеткелдер кандыг болганыл? Тывага РСФСР-ниң Сибирь зоназының хостуг хүреш талазы-биле шилиндек мөгелериниң ужуражылгазы болуру эрткен чылдың эгезинден бээр билдингир турган. А хостуг хүреш талазы-биле шилиндек команданың составынга кирерлерни шилип, олар-биле ёзулуг спортчу улуг белеткелди, күш-шыдал талазы-биле дадыгыышкынны чорудар дугайында ажылды планнап тургузарын кым-даа бодаваан. Бир ай бурунгаар эгелээн бууха белеткелдиң түңнели чаржынчыг болган: хеп-херекте хөй белеткелдерни хары угда чорудуп келирге, үргүлчүледиң ындыг белеткелдеринге чаңчыкпаан эштерниң мага-боду чуурлуп, маргылдааның болур хүнүнде кандыг-даа дыш чок сулараан келгеннер.

А өске черлерниң командалары кандыг белеткелдиг келгенил? Маргылдаа болуп турган үезинде, мен Красноярск крайның чыынды командазының капитаны, ССРЭ-ниң спорт мастери Дмитрий Георгиевич Миндиашвили-биле чугаалажып, оларның белеткелиниң дугайын сонуургадым.

— Бистер спортчу белеткелдерни бүдүн чылдың дургузунда үргүлчүлеп келген бис. Белеткелдер неделя санында 3—4 катап доктаамал болуп турган. Кол кичээнгейни — күш-шыдал дадыгыышкынынче угландырып, белеткел бүрүзүн бир-ле солуп, өске хевирге эрттирип, чүгле хүрежип эвес, а харын чадаг кросстарга маннап, штанга, шой көдүрүп, чиик атлетикага маргыжарынга ынак бис. Бистиң оолдар неделя дургузунда доктаамал болуп турар белеткелдериниң ийи-бирээзин чадыг кырынга хүрежиринге, оон нарын, берге техниказын өөрениринге чарыгдап турар. Ол ышкаш хүн чурумун ыяк сагыыры — мөге бүрүзүнүң хажыдып болбас хоойлузу болдурган бис — деп, ол чугаалаан.

Шак мындыг белеткелди эрткен команда тиилевес арга-даа чок. Ону практика, спортчу ужуражыышкыннар бадыткаан.

Улуг маргылдааларга эки белеткелдиг болуру чугула. Эң шилиндек мөгелер четкилеп келген, оларның шенелде эртирер, маргылдаага хүрежир чадыы безин чок болу берген. Ону Красноярск хоорайдан далаштыг чагыдар ужурга таварышкан. Делгем спорт залывыс чок-даа болза, оода-ла чадыгны мага-да-ла сагыш салып, белеткеп алган турар аргавыс турган.

Спорттуң бүгү хевирлерин, ооң иштинде хостуг хүрешти сезоннуг байдалга эрттирер чоруктан чайлаар ужурлуг бис. Хостуг хүрешти бүгү-ниитинии болдурары негеттинип турар.

Д. БААЗАН.

Дээди өөредилге черлеринге хүлээп алырының чурумунда чаа чүүлдер

ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министри В. П. Елютин-биле беседа

1963 чылда дээди өөредилге черлеринге хүлээп алырының чаа чуруму бадылаттынган. Аңаа холбаштыр СЭТА-ның корреспондентизи Н. Козловский ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министри В. П. Елютинден чамдык айтырыгларга харыылап бээрин дилээн.

Айтырыг: Мооң мурнунда турганындан чаа чуруму ылгалы чүдел?

Харыы: 1963 чылда дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеринге 1 миллион 700 муң кижини хүлээп алган турар, ол болза эрткен чылга бодаарга, 140 муң кижи хөй болуп турары ол-дур деп эш Елютин чугаалаан. Чурттуң чүгле дээди өөредилге черлеринге 756 муң студентилерни хүлээп алыр. Хүлээп алыышкынның чаа чуруму болза дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черинге өөренир талазы-биле черле артык эки белеткелдиг болгаш төлептиг аныяктарны илередиринге дузалаар. Мынчангаш дээди өөредилге черинге азы техникумга кирер аныяктардан негээр кол чүве — ханы болгаш быжыг билиг болуп турар-дыр. Кижилерниң билиин эң-не шынныы-биле билип алыр төлээде, чаа чурум болза, кирериниң экзаменнериниң түңнелдерин барымдаалап көөрү-биле чергелештир ортумак школага ооң чедип алган билииниң ниити деңнелин база барымдаалап көөр. Дээди өөредилге черинге хүлээп алырда дээди өөредилге черинге кирип турар кижиниң шилип алган тускай эртемниң талазы-биле ниити билиин аттестатта айыткан демдектерин болгаш өөредилгезиниң дугайында ниити ортумак «баллды» кичээнгейге алыр апаар.

Дээди өөредилге черинге хүлээп алырының чурумунда бо чаа байдал болза, бистиң бодалывыс-биле алырга, ортумак школага улам эки өөрениринге идигни бээр болгаш калбак конкурс туруп турда, эң-не мергежилдиг болгаш күш-ажылга ынакшылдыг аныяктарны дээди өөредилге черлеринге хүлээп алыр арганы бээр.

Айтырыг: Дээди өөредилге черинге хүлээп алыр талазы-биле кым конкурска кирбейн шуут кирер эргелиглил база кым өске-даа чиңгедде алыр эргелиглил?

Харыы: Мооң мурнунда турганы-биле бир дөмей, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерин, Совет Армиядан болгаш Флоттан халашкан дайынчыларны, практиктиг ажылга ийиден эвээш эвес чыл иштинде ажылдаан бүдүрүлге мурнакчыларын, а ол ышкаш үлетпүрнүң база көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлгелеринден өөренири-биле чоруткан кижилерни, бир эвес олар кирериниң экзаменин чедиишкинниг-биле дужаап тар болза, хүндүскү, кежээки болгаш заочный өөредилгеге конкурс чокка хүлээп алыр. Ооң-биле кады ажылдап турган ажылының байдалы дээди өөредилге черинге чедип алыры-биле ооң шилип алган тускай эртемнинге дүгжүп турар болза, ол кижини хамыктың мурнунда хүлээп алыр апаар.

Ынчалза-даа, бир эвес ол-бо институтка кирер дээр бүдүрүлгечилер эрттир көвүдээш туруп бээр болза, хүлээп алыышкынның чуруму ортумак школаларны дооскаңнарга 20 хуудан эвээш эвес черни магадылап турар. Бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөрениринге конкурс чокка кымнарны хүлээп алырыл дээрге, техниктиг училищелерни кончуг эки дооскан, бодунуң тускай эртеминиң аайы-биле ажылдап турар болгаш дөмейлешкек тускай эртемниң талазы-биле өөредилгезин уламчылаарын күзээн кижилерни хүлээп алыр. Ынчаарга башкы институттарының заочный факультеттеринге болгаш салбырларынга конкурстан дашкаар кымнарны хүлээп алырыл дээрге, башкының бир чылдыг класстарын азы башкы училищезин дооскан болгаш улус өөредилгезиниң органнарындан өөредири-биле чоруткан кижилерни хүлээп алыр.

Эрткен чыл-биле бир дөмей, Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчыларынга, бир эвес олар шериг албаның хуусаазын доозуп турар болза, командылал чериниң көргенин ёзугаар кирериниң экзаменнерин тудары-биле кыска хуусаалыг шөлээлерни бергилээн турар. Кирериниң экзаменин чедиишкинниг-биле туткулаан болгаш институтка хүлээп алган шериг албанныгларны шеригден курлавыр кылдыр хуусаа бетинде халаштырар.

Өөредилге талазы-биле ылгай көөр чорукка удур демисежир дугайында делегей керээзин Совет Эвилели күштүг кылдыр бадылааны-биле холбаштыр хүлээп алырының чаа чурумунда кандыг чүүлдү киирген дээрге, ССРЭ-де чурттап турар бүгү-ле даштыкы хамаатыларны өөредилге черлеринге совет хамаатылар-биле бир дөмей ниити үндезинге хүлээп алыр болгаш өөредилге чериниң уставын ёзугаар олар бүгү эргелерни эдилеп, студент хүлээлгезин база ынчаар эдилээр.

Дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлеривисти чаа кижилер-биле четчелештирип алырының ажылынга партия, профэвилел, комсомол органнарын болгаш бүгү совет хөй-ниитиниң калбаа-биле хаара тударының чугулазын түңнелинде министр чугаалаан.

Джамила Бухиред Москвада чедип келген

Алжирниң национал маадыры Джамила Бухиредтиң Москвада келгени-биле холбаштыр аңаа байыр чедирип тургаш, совет херээжененерниң комитединиң президиумунуң кежигүнү О. А. Хвалебникованың чугаалааны: «Бистиң эргим аалчывысты кужактаары бүгү совет херээженнерге өөрүнчүг болур ийин».

Совет херээженнерниң комитеди бодуун алжир кысты төрел дуңмазы ышкаш кылдыр хүлээп алган.

Ада-иези болгаш эт-хөреңгизи чок алжир уругларның дугайында сагыш салыышкынынга бодунуң бердинген мен дээрзин Джамила Бухиред дыңнаткан. Алжирниң херээженнер шимчээшкининиң өзүп турар дугайын ол чугаалаан.

— Мээң чуртумнуң херээженнери Москвага болур херээженнерниң Бүгү-делегей конгрезин эки билир болгаш аңаа кирииринге идегеп турар — деп Бухиред чугаалаан.

(СЭТА).

ЧАГААЛАР СОЛУШКАН

Бо чылдың март 10-да Сирий Араб Республиканың премьер-министри Салах эд-Дин Битар ССРЭ-ниң Сирияда элчини А. А. Барковскийге чагаа чорудуп, аңаа чаа сирий чазактың составын дыңнаткан болгаш «КНО-нуң принциптерин хүндүлеп көөрүнге үндезилээш, бистиң чурттарывыстың аразында туруп турар найыралчы харылзааларны деткииринге» бодунуң чазааның күзелдиин бадыткаан.

ССРЭ-ниң элчини САР-ның премьер-министринге харыы чагааны чорудуп, ооң чагаазының утка-шынарын Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң чазаанга медээ кылдыр чедирген дээрзин чагаада дыңнаткан. Совет чазак САР-ның министрлер чөвүлелиниң даргазының чагаазында бижээн информацияны медээ кылдыр хүлээп алган болгаш «бистиң улустарның база тайбыңның херээн быжыглаарының эрге-ажыктарын барымдаалааш, бистиң чурттарның аразынга найыралчы харылзааларны деткииринге база хөгжүдеринге белениң бодунуң талазындан илергейлеп турарын» ССРЭ-ниң элчини база дыңнаткан.

(СЭТА).



Американың Каттышкан Штаттары. «Сейл» («Өртээн чиигедип садыглаары»)—бо сесту Сан-Францисконуң магазиннериниң чарлааларындан бо-ла көрүп болур. «Өртээн чиигедип садыглаары» дээрге, бараанңарны чиигеткен өртектер-биле садыглаар дээни ол, чүге дээрге садып алыкчылар чок болуп турар азы бараанңарның шынары багай болган ужурунда ындыг.

Фото Л. Плешановтуу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

СЭТА-ның дыңнадыы

Францияга хереглээр хөмүр даш сөөртүп турар бүгү-ле күрүнелерниң судноларындан далай өртээлдериниң ажылчыннарының ойталааның уламындан болган онза байдалдар-биле холбаштыр, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели Бүгү-эвилелдиң «Союзпромэкспорт» каттыжыышкынының Францияже хөмүр даш сөөртүп чорудар хүлээлгелерин күүседирин далай өртээлдериниң ажылчыннарының чарлаан ойталаашкынының хуусаазында соңгаарладырын чарлаар, ону ССРЭ-ниң далай өртээлдеринге болгаш демир оруктарынга бир дөмей күштүг болдурар деп шиитпирлээн.

Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму

СОФИЯ. (СЭТА). Март 11 болгаш 12-де Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының пленуму болган дээрзин БТА агентилел дыңнаткан.

Бо чылдың февральда Болгарияның партия-чазак төлээлериниң Н. С. Хрущев-биле база совет партия болгаш күрүнениң өске-даа удуртукчулары-биле ужуражып, чугаалашкан дугайында, Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының VI съездизинге БКП-ниң төлээлериниң ажыл-чорудулгазының дугайында, Югославияның коммунистер Эвилелиниң чиңгине секретары, ЮФУР-нуң президентизи Иосип Броз Тито-биле болгаш өске-даа югослав удуртукчулар-биле чугаалашкан дугайында Болгарияның Коммунистиг партиязының ТК-зының бирги секретары, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живковтуң илеткелин пленум дыңнаан.

Суттарылга тудуунуң планының күүселдезиниң дугайында болгаш 1963 чылда тараа бүдүрер талазы-биле сорулгаларның дугайында БКП ТК-зының секретары Иван Прымовтуң, Болгарияда кол энергетиктиг болгаш үлетпүр объектилериниң тудуунуң чорып турар дугайында БКП ТК-зының Политбюрозунуң кежигүнүнге кандидат, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Тано Цоловтуң дыңнадыгларын пленум чугаалажып көрген.

Төп Комитет Т. Живковтуң илеткелин чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнген болгаш илеткел база пленумга кылган дыңнадыглар талазы-биле чогуур шиитпирлерни хүлээп алган.

Англи коммунистерниң хүрээлеңи өзүп турар

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританияның Коммунистиг партиязының күүскому партия кежигүннерин катап бүрүткээриниң чоокта чаа доозулган дугайын дыңнаткан. Дыңнадыгны ёзугаар алырга, Великобританияның Коммунистиг партиязының кежигүннери ам бо үеде 33.008 кижи болуп турар. Ийи неделяда үргүлчүлээн чүгле катап бүрүткээшкинниң үезинде безин партияга 1.000 чаа кежигүннер кирген.

Бо чылдың апрельде болур XXVIII съездиге партия кежигүннериниң санын 35.000 кижиге чедирери-биле Великобританияның Коммунистиг партиязының хүрээлеңинге чаа кежигүннерни киирип алыр талазы-биле кампанияны калбартыр деп күүском кыйгырган.

Кем-буруулуг чорук

КАИР. (СЭТА). 25 коммунистерни шаажылаар дээн шииткелди Иракка март 11-де күүсеткен деп, МЕН агентилел дыңнадып турар.

Коммунистерни ам-даа тудуп хоругдаарының дугайын Ирактың генерал-губернатору чарлаан.

Гана бодунуң дилээнде ойталаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Конгонуң премьер-министри турган Патрис Лумумбаны өлүрген чорукту истеп-хынаары-биле Айыыл чок чоруктуң чөвүлелиниң ээлчег чок хуралын чыылдырарын дилээн бодунуң дилээнден Гана ойталаан дээрзин КНО-да Гананың доктаамал төлээлекчизи Алекс Квейсон-Сеуи Айыыл чок чорук чөвүлелиниң даргазынга дыңнаткан.

Лумумбаны өлүрген чорукту истеп-хынаары Конгонуң иштики херээ болур деп санап турарын Айыыл чок чорук чөвүлелиниң даргазынга конго чазак дыңнатканының соонда Гана бодунуң дилээнден ойталаан.

Макнамараның медеглели

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Төлээлекчилер палатазының чепсектиг күштер херектериниң талазы-биле комиссиязының хуралынга чүве чугаалап турган, АКШ-тың камгалал министри Макнамара НАТО-нуң эргезинге тывысса чогуур шериглерниң чүгле чартык кезиин тывып турар деп Францияны чемелээн. Макнамара, ооң сөзү-биле алырга, Францияга бодаарга НАТО-да бодунуң хүлээлгелерин эң ажыктыг кылдыр күүседип турар Барыын Германияны чижек кылдыр көргүзүп турган.

Америк камгалал министриниң медеглээни болза, НАТО-нуң чепсектиг күштерин моон соңгаар калбартырын АКШ-тың күсели-биле эвес, а бо шериг эвилелиниң ооң өске кежигүннериниң «салыышкыны» көвүдээриниң аргазы-биле чедип алыр ужурлуг.

Англияның шпионажка чарыгдалы

ЛОНДОН. (СЭТА). Сөөлгү үеде шпионажка үндүрер чарыгдалдар Англияда чайгылыш чок өзүп турар. Англи шпионнарга үндүрер чарыгдал 1964 чылдың март 31-де доостур саң-хөө чылында 8 миллион фунт стерлинг болурун тускай медээлер херечилеп турар. Ол болза эрткен саң-хөө чылында үндүрген чарыгдалдардан барык 1 миллион фунт стерлинг хөй болуп турар. Ол санныны Рейтер агентилел чижек кылдыр көргүскен.

СИРИЯДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сирияда онза байдал хевээр артпышаан. ЮПИ агентилелдиң Бейрутта корреспондентизиниң дыңнадып турары болза, Сирияның чаа чазаа чуртта дүшкүүрлүг чоруктуң күштелгениң барымдаалааш, кызыгаарларга эң шынгы кызыгаарлаашкыннарны тургускан. Чаа чазак Ирак-биле сырый харылзааларны тургузар бодап турар дээрзин чүвениң ужурун билир бөлүктер санап турар деп корреспондент айыткан.

Чурттуң бүгү девискээринде онза бүрүн эргени сирий шеригниң кол командылакчызы генерал Луэй Аттасиге тывысканын Ассошиэйтед Пресс агентилел дамчыткан.

КАИР. (СЭТА). «Сирий революцияны болгаш Египет-биле эвилелдиң негеддерин» деткээн чыскаалдар Дамаскыга чоокта чаа болган. Ол чыскаалдарны университеттиң студентилери организастаан дээрзин МЕН агентилел дамчыткан.

ЛОНДОН. (СЭТА). «Сирияның революстуг командылалының национал чөвүлели» Сирияда 17 солуннарны үндүрерин хоруглаан Рейтер агентилел дыңнаткан. Ол солуннарның редакцияларын болгаш типографияларын хаглаш дилзелээн, типографияның машиналарын болгаш саазынын хавырган, ол солуннарның үндүрүкчүлериниң болгаш оларның өг-бүлезиниң эт-хөреңгизин ажыглаарын хоругдаан. Бо солуннарның 11-ин Дамаскыга, 2-ин — Хомсеге, 1-ин — Хамага болгаш 3-үн — Алеппога үндүрүп турган. Хоорaн солуннар Египет биле Сирияның эвилелинге удурланып үнген.

КАИР. (СЭТА). Сирий Араб Республиканың чаа чазаан 21 чурттар хүлээп көрген дээрзин МЕН агентилел дамчыткан.

„ПИОНЕРСКАЯ ПРАВДАНЫҢ" ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 91 чыл болур өөнга турасқаатқан, «Пионерская правда» солуннуң шаңналы дээш школачыларның хаак маргылдаазы чер-черде болуп турар. Ол маргылдаа Кызыл хоорайның школаларында пионер дружиналарының аразынга чоокта чаа болуп эрткен, аңаа шупту 400 ажыг аныяк ленинчилер киришкен.

Маргылдааны дөрт дистанцияга чоруткан: бичии уругларның — 1000 метрге, бичии оолдарның — 2000 метрге, элээди уругларның — 2000 метрге болгаш элээди оолдарның 3 км чарыжы болган. Бичии оолдарның чарыжы-биле маргылдаа эгелээн. Бо дистанцияга № 6 школаның бичии хаакчызы Володя Маркелов 9 минута 27 секундада маңнап келгеш, кымга-даа мурнатпайн барган. Көргүзүү оон 24 секунда хөй болган — № 11 школаның өөреникчизи Алёша Алехин ийиги черни ээлээн.

Бичии уругларның дистанциязынга кымдан-даа дээре көргүзүгнү № 8 школаның бичии хаакчызы А. Рейн чедип алган, ийиги черни Люда Брудкова (№ 11 школа), үшкүзүн — Таня Гончарова (№ 1 школа) олар алгылаан.

А элээди уругларның 2 км чарыжынга Тамара Смирнова (№ 6 школа) бирги черни алган. Оолдарның 3 км дистанциязын Валера Плехов (№ 1 школа) 12 минута 15 секундада эрткеш, эң дээре түңнелди көргүскен. База ол-ла школаның өөреникчилери Володя Слышев, Слава Шемякин олар II—III черлерни ээлеп, боттарының командазынга эки санны ойнап бергеннер.

№ 11 школаның аныяк хаакчылары маргылдаага команда талазы-биле бирги черни ал, ВЛКСМ Кызыл хоорламунуң шилчиир кубогу-биле болгаш I чергениң дипломуу-биле шаңнаткан. А № 9 школаның өөреникчилери ол талазы-биле ийиги черни ал, II чергениң дипломунуң эдилекчилери болу бергеннер. Ол ышкаш школа-интернаттың, № 1, 8 школаларның аныяк спортчулары боттарының школаларының спортчу алдарын эки камгалааннар.

Тус-тус тиилекчилерге спорт ниитилелдериниң болгаш организацияларының республика чөвүлелиниң мактал бижиктерин тывыскылаан.

Улуг баштыңчының төрүттүнгеш хүнүнге турасқаатқан «Пионерская правда» солуннуң шаңналы дээш хоорайның пионер дружиналарының аразынга болган бо маргылдаа организастыг эки эрткенин демдеглээри өөрүнчүг.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Харылзаа быжыгып турар

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Даг сес чыл школазында уруглары өөренип турар ада-иелерниң хуралы болуп эрткен. Школа-биле ада-иелерниң аразында харылзаазы быжыккан. Чүгле 2-ги улдунда безин 1—8 класстарга шупту 208 ада-иелер уругларының уроктарынга олуржуп, школа-биле быжыг харылзаалыг чорууш көргүскеннер. Уругларының өөредилге-кижизидилгези дээш хүн бүрү сагыш салып, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турар ада-иелерниң саны көвүдээн. Чижээ, Хертек Деспи, Ооржак Оюн-оол, Сарыглар Допчун, Хертек Сенди, Очур-оол Дамдынчап, Ондар Ойдуп болгаш өскелер-даа.

Уругларының өөредилге-кижизидилгезин чүгле башкыларже чүүй каап, школага чалаарга безин келбес ада-иелерни база-ла чандыр көрбейн, шыңгыы шүгүмчүлээннер. Ындыгларга Аржын, Иргит, Чамбал, Лама-Сүү, Хертек Догбал, Адыгбай Чевенек олар хамааржыр.

Чамдык адалар уругларының кижизидилгезин чүгле иениң кижиже чүүй каап, школа амыдыралынга болгаш хууда өг-бүле амыдыралында уругларының оңак-хоглуг дыштаныгзынче, күш-ажылга ынак болур чорукче кичээнгей салбас таварылгалар ам-даа бар илерээн. Ындыг адаларны шыңгыы бүрүү шавыышкынга таварыштырганы кончуг шын, чептиг болган.

Ада-иелер ол хуралга школаның 1963—64 өөредилге чылында одаар ыяжын шеф-биле халаска белеткеп бээр болганнар.

В. ЧАПЧЫН.

Бичии чаштар дээш

Школа назыны четпээн уругларның кижизидилгезинге уруглар садтары улуг рольду ойнаар. «Сүт-Хөл» совхозтуң төвү Суг-Аксы суурда уруглар садында 35 бичии чаштар бар. Бо уруглар садының ниити байдалын чугаалаар дизе, маңаа чаңгыс чыл иштинде 4 эргелекчи солушканын айтырга-ла четчир.

Садтың ангы эргелекчизи Т. Пиркова болгаш кижизидикчилер Б. Монгуш, Н. Шуйская бичии уругларны кижизидер ажылды сула чорудуп турарлар. Ажыл планы чок. Уругларның ойнаарактары чок. Ол ышкаш, бичии уругларны назы-хар аайы-биле үспээн. Улуг группа-биле бичии группаның уругларының сонуургалы ангы, арай улугларының ойнаашкынын ажыктыг күш-ажылче чоокшуладыр болгай. Уруглар садының ажылдакчылары ада-иелер-биле харылзаа чок.

Мында стол, сандайлар чедишпес, уруглар бут кырынга тура чемненир. Суг-Аксының уруглар садының дериг-херекселин четчелээр болгаш ону эки кадрлар-биле хандырарын Чөөн-Хемчик районнуң улус өөредилге килдизи (эргелекчизи Е. Кужим) херекке албайн турар. Оон уламындан эргелекчилер солчуп-ла, а ажыл-херек хевээр артпышаан турар. Бичии чаштар дээш сагыш салыр өй келген.

В. ОНДАР.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге хар чаар, Кызылга хар шоолуг эвес чаар. Хат өй-тавында. Агаарның температуразы: дагдыг черлерге— 0—5 градус чылыг, оон өскезинге —5—10, а Кызылга—6—8 градус соок болур.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шуурганга төрүттүнгеннер» 9.40, 11.40, 1.40. «Бичии уруг башыңында» 3.40, 5.40, 7.40. «Крестный ангель» 9.40 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: «Мээң өңнүүм Колька» 11.15, 1.15, 3.15. «Капитан Лойнуң дүшү» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Бүдүмныг кижилер аразынга» 2.30, 6.30, «Доңга туткан уруг» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ваня» 3.15, «Ынакшылдың болчаа» 5.15, 9.15, «Граф Монте Кристо» (1-ги сериязы) 7.15 шактарда.

Ч А Р Л А Л

«Пионерская правда» солунга чагылга эгелээн. Майдан эгелээш дараазында айларда чагылганы харылзааның конторааларында болгаш салбырларында, Союзпечатьтың киоскилеринде хүлээп ап турар.

Хамаатылар! «Пионерская правда» солунну чагыдып алырынче далажыңар.

Союзпечать.

Кызыл хоорайда чурттап турар Н. М. Очур-оолдуң № 2684 база С. Д. Ондарның № 4234 кооператив кежигүнүнүң билеттериниң читкенин күш чок болдуруп чарлап тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның болгаш харысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00286. Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАРТ
16
СУББОТА
№ 64 (5468).

Өртээ 2 көп.

Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары амыдыралдың болуушкуннарын хандыр өөренип көөр болгаш оларны боттарының чогаалдарынга шын чырыткан турар ужурлуг. Кижи бүрүзү бодунуң чепсээ-биле улус чонга, бистиң ниити херээвиске бараан болган турар ужурлуг. Чочаалчы, скульптор, композитор, кинонуң болгаш театрның ажылдакчы бүрүзүн ынча деп тур мен. Ынчангаш дайзыннарны чылча шавар болгаш келир чырыткылыг үеже коммунистиг ниитилелче орукту салыр төлээде уран чүүлдүң хевир бүрүзүнүң чепсээ бистиң улуска ажыктыг кылдыр угланган турар ужурлуг.

Литература болгаш уран чүүл ажылданчыларының чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазындан.

БЕДИК ИДЕЙЛИИ БОЛГАШ ЧЕЧЕН МЕРГЕЖИЛДИИ—СОВЕТ ЛИТЕРАТУРАНЫҢ БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛДҮҢ УЛУГ КҮЖҮ

Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының 1963 чылдың март 8-те ужуражыышкынынга

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Эргим эштер! Силер-биле бис сөөлгү айларның дургузунда ийи удаа ужуражып тур бис. Бир эвес Идеология комиссиязынаң чорутканы, литератураның болгаш уран чүүлдүң аныяк ажылдакчылары-биле партияның Төп Комитединге беседаны база ап көөр болза, бистиң бөгүнгү ужуражыышкынывыс үш дугаар болуп турар-дыр.

Ол ужуражыышкыннар дугайында материалдар парлалгага үнген болгаш улуг сонуургалды болдурган. Уран чүүл айтырыларының талазы-биле партияның Төп Комитединиң турушкун чогаадыкчы ажылдакчылар, партия болгаш чон, бистиң ажыткы ойнуктеривис изиг-биле деткээнин сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп турар бис.

Литература болгаш уран чүүл айтырыгларының талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң алган хемчеглери совет болгаш даштыкы хөй-ниитиниң оргузунга кайы хире хандыкшылдыг сонуургалды болдурганын эш Ильичев бодунуң чугаазынга чугаалаан болгай. Литературада болгаш уран чүүлде кадык эвес угланыышкыннарга удур чогаадыкчы ажылдакчыларның идепкейи бистиң чуртта кайы хире өскенин ол чөптүү-биле демдеглээн.

Бо чөвүлел хуралга чүве чугаалаан хөй-хөй эштер солуа бодалдарны болгаш алээн хөй үнелиг саналдарны чугааладылар. Социалистиг культураны, совет литератураны болгаш уран чүүлдү Коммунистиг партияның Программазында тодаргайлаан угланыышкынче хөгжүдеринге бистиң силер-биле чугаалажып көрген айтырыгларывыс принципиалдыг ужурдузалыг болуп турар-дыр дээрзин ол бүгү бүзүрелдии-биле чугаалап турар-дыр.

Коммунизм тургузуушкуну болгаш уран-чечен чогаадылганың сорулгалары

Чогаалчыларның, чурукчуларның, композиторларның, скульпторларның, кино болгаш театр ажылдакчыларының — бүгү чогаадыкчы интеллигенцияның ажыл-чорудулгазы партияның болгаш чонуң доктаамал кичээнгейинде туруп турар. Оон ынчалза-даа чүве черле билдингир. Литература болгаш уран чүүл болза, Владимир Ильич Ленининиң баш бурунгаар билип чугаалааны ышкаш, ниити улустуң херээнин тудуш кежээ болуу берген ындыг үеде чурттап турар-дыр бис.

Совет улус бодунуң ленинчи партиязының удуртулгазы-биле коммунистиг ниитилелди тургузуп турар. Коммунизмни тургузарында бистиң кол сорулгавые, ону онзалап демдеглээнин,—ол дээрге күш-ажылдың кижилериниң эки чурттаарынга бүгү байдалдарны тургузары болур. Ынчаарга коммунистиг ниитилел харын-на күш-ажыл кижилериниң ниитилели болур.

Күш-ажылды кылыры кижилерниң мага-бот талазы-биле шынары. Харын чүгле капитализм болза, күш-ажыл кижилерин кижизиг эвес байдалга тургузуп алгаш, оларны үргедеп, хөй-хөй кижилерниң күш-ажылга хамаарылгазынга сандарап будулар салдарны чедирип турар. Кижини кижи дарлаар чорук-биле эптешпейн турар кижилер күш-ажылчы ажыл-чорудулгазының кижизидилгезинге, ажыл-ишти организациялаарынга, ажылдың ыяшталгазынга, ажылдың ыяшталгазынга, ажылдың ыяшталгаз

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Эгези 1-ги арында).

газалдарынга, шимлерге, кино-чуруктарга, хөгжүмге, чурулгага—уран чүүлдүн бүгү-ле хевирлеринге шыны-биле көргүзерин күзеп турар бис. Ону ам-даа билбейн турар кижи боданып көрзүн, а оон шын туруштү аялээринге бистер дузалаар бис.

Ындыг кино-чуруктуң идеязын олар канчап бодап алганыл дээрзин кино-чуруктуң режиссёру эш Хрущевтен болгаш оон шевеи эш Герасимовтан айтырза чогүүр.

Кино-чуруктуң шынгыы аддагладарлыы илден-дир. Ол кино-чуруктү көрген кино ажылдакчылары ол дугайын режиссёрга ажыы-биле болгаш дорту-биле чугаалап бээр ужурлуг турган-дыр. А херек кырында ук кино-чурук дээш кайгамчыктыг чүве боон турган. Кинону кым-даа көрбээн, а ол хирезинде ону «бистиң уран чүүлдүвүсте эң-не тулган болуушкун» кылдыр бүгү делегей хемчээлинге калбаа-биле чарлап, мактап эгелээн-дир. Оон херээ чүл? Ынчаар кылып болбас, эштер!

Партийжи болгаш улусчу болур чорук—бистиң уран чүүлүвүстүң чугула принциви

Литератураның болгаш уран чүүлдүн ажылдакчылары боттарының чогаадылгазынга совет ниитилелдиң амыдыралында Сталинга чүдүп турган үе-биле хамбашкан ол үеже сөөлгү чылдарда улуг кичээнгейни салып турар. Бо бүгүнүң чылдагааны черле билдингир болгаш ол ындыг болур ужурлуг-даа. Ол чылдарда совет бөттүг чүүлдү партийжи туруш-биле шын чырыдып бижээн чогаалдар көстүп келгилээн. А. Твардовскийниң «Талыгыр ыракта» деп поэмазын, А. Солженицынның «Иван Денисовичиниң бир хүнү» деп тоожузун, Е. Евтушенконуң чамдык шүүлгелерин, Г. Чухрайның «Арыг дээр» деп кинофильмин болгаш өске-даа чогаалдарны чижек кылдыр көргүзүп болур иймек.

Амыдыралдың кандыг-даа талазында чок талааларын бижээн-даа болза, бир эвес ёзулуг шынчы чечен чогаалдар чаа ниитилел дээш улустуң демиселинге дузалап, оон күжүн сыры каттыштырып, быжыглап турар болза партия ындыг чогаалдарны деткип турар.

Сатира, ыланшыл басня кандыг чүгүлә рольду ойнап турарын бүгү кижилер билир. Чижээлээрге, эш Михалков бо жанр-биле үргүлүү бижип турар-дыр. Сатира—ол дээрге чидиг бижек-тир: кижиниң аарыглыг чүүлдерин көргүзер болгаш эки кезер эвчи ышкаш, оларны дораан кезип хаптар. Ындыг болза-даа хоралыг аарыглыг чүүлдерни кезерде организмни үредевес, аңаа хора чедирбес төлээде, кезер эвчи бодунуң бижээн ажыглап турары ышкаш, сатираның чепсээн шак ынчаар эки ажыглап билир херек. Маңаа мергежил негеттинер. Бир эвес ол мергежилди шингээдип албаан болзунза, ону сегирип алба, чүге дээрге өскелерге хора чедирер сен, харын бодуниуң холуунү-даа кезиптер болгай сен. Үргүлары чидиг бистиг чүүлдү ажыглаарын өөренип алгыжеге чедир оларга чидиг бистиг чүүлдү тудуспас мелер шын кылып турар болгай. (Залда шимээргешкин, аныш часказашкыны).

Оон-биле кады чамдык авторларның чогаалдарында илереттинип турар чамдык частырыглыг темаларны болгаш утланышкыннарны бүгү чогаадыкчы ажылдакчылар оказарып көөрү эргежок чүгүлә деп санап турар бис. Шын эвес утланышкыннар чүдел дизе ужур-дүрүм чок, кара-туразында, эрге-чагырганы сагыштыы-биле соора ажыглаар чоруктуң фактыларын колдуунда чаңгыс тала-биле көргүзүп турарында болур-дур.

Шынында, книжиге чүдүүр чоруктуң чылдары аар уржуктарны артырып каан. Бистиң партиявыс ол дугайын улус чонга бүгү шыны-биле чугаалап берген болгай. Бистиң дайзынарывыстың бодап турары ышкаш, ол чылдар совет ниитилелдиң хөгжүлдезинге докталашкынның үези болбаан деп чүвени моон-биле кады барымдаалап көөр болгаш бижип алыр херек. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, улуг Ленинниң идеяларының болгаш чагыгларының тугунуң адаабиле чораан, бистиң улузувус социализмни чедиишкинниг тургузуп турган болгаш тургускан. Партияның болгаш улустуң күжениишкиннери-биле Совет Эвилели күчүлүг социалистиг күрүне кылдыр хуулган, ол күрүне аар дайын шыгалдарынга шыдажып үнген болгаш төөгүде көзүлбээн түлүүшкүннарны тиилелгелиг доосхан, фашистиг аг-шериглерни бүрүү-биле чылча шапкан. (Дииитиг адыш часказашкыны).

Бистиң чуртувустуң амыдыралында ол үе-чаданың бүгү болуушкуннарын мунгаранчыг байдалдыг кылдыр көргүзерин, оларны каратты көргүзерин орадаашпышаан, кедергей чаңгыс тала-биле көрүп турар чогаалчылар шын эвес кылып турар дээрзин харын ынчангаш чугаалап турар бис. Бодунга хереглеттинер материалдарны бок төгер оңгардан тып алырын бодап чоруур болгаш ындыг чогаалдарны улустуң амыдыралын шын чырыткан чогаалдар кылдыр көргүзерин күзеп чоруур литераторлар ам-даа бар. Ындыг үзел-бодалдарның талалакчылары болза бистиң улустуң чедиишкиннериниң дугайын, амыдыралда эки талалыг түүлдериниң дугайын чугаалап турар чогаалдарны «арын чаап каан» чогаалдар болуурдур деп санап турар. Ындыг янзылыг бадыткаашкыннар-биле чепшээрежин болбас. Чамдык чогаалдарга хөөредиң бижээн үүлдер турган болгаш ындыг болуушкун таарымча чок деп партия айыткан болгай. Ындыг болза-даа ол үеде бүгү чүве шуптузу-ла багай турбаан болгай, социализм тургузуушкунуңуң үезинде улус чон база-ла маадырлыг чоруктү кылып турган, ынчангаш бүгү-ле чүвениң шуптузун бактап болбас.

Бистиң чуртувустуң амыдыралында эки талалыг түүлдериниң дугайын бижип турар чогаалчыларны «арын чаакчыларывыр» дээрзинге ынак кижилерни ойтур шавар херек. А ынчаарга амыдыралдан түгле четпес түүлдерни дилеп, бүгү-ле үвени багайтыр көргүзер кижилерни кымнар деп адаарыл ынчаш? Оларны четпес чүве сүрелер деп адаар болза чогүүр ышкаш-тыр. Амыдыралда эки түүлдер литературага болгаш уран чүүлге төлептиг илереттинген турар ужурлуг.

Литератураның болгаш уран чүүлдүн ажылдакчылары амыдыралдың болуушкуннарын хандыр өөренип көөр болгаш оларны боттарының чогаалдарынга шын чырыткан турар ужурлуг. Кижи бүрүзү бодунуң чепсээ-биле улус чонга, бистиң ниити херээвиске бараан болгаш турар ужурлуг. Чогаалчы, скульптор, композитор, киноның болгаш театрның ажылдакчы бүрүзү ынча деп тур мен. Ынчангаш дайзынарны чылча шавар болгаш келир чырыткылыг үеже—коммунистиг ниитилелче оруктү салыр төлөөле уран чүүлдүн хевир бүрүзүнүң чепсээ бистиң улуска ажыктыг кылдыр утланган турар ужурлуг.

Ол дугайын доктаамал сактып чоруур ужурлуг бис. Хоозун чогаалдар херек чок. Чогаадыкчы ажылдакчы бүрүзүнүң дугайын улус чон оон чүнү тургусканын барымдаалап үнелеп көрүп турар. Ол үеде бистиң амыдыралывыстың эки талалыг түүлдерни база көрүп, чогаалдар бижээн бүгү кижилерни чаңдык кижилер бруу шаап турар ышкажыл. Ол үеде бижээн чогаалдарның шуптузун барымдаа чок бактан болбас херек. Ол дээрге XX болгаш XXII съездилерден чайлааны-дыр дижир чадавас. Чок, ол дээрге XX болгаш XXII съездилерниң утланышкынны бадыткааны ол-дур! (Дииитиг адыш часказашкыны).

И. Г. Эренбургтуң сактыышкын демдеглелин номчуй бээрге, бүгү-ле түүлдерни оон мунгаранчыг кылдыр чуруп көргүскенин кижи дораан-на көрүп каар. Кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде эш Эренбург боду истеп сүрдүрер азы хоруглалыр чорукка таварышпаан. Чижээлээрге, хөй чылдарда хоругдалга олурган Галина Серебрикова ышкаш ындыг чогаалчының хуу-салыны мырыңай сыр өске байдалдыг болган. Ынчалза-даа Серебрикова утаан-бодал талазы-биле омак-сергек чоруун, партияның хереэзинге шынчының шыкшинээн болган аларын үнген соон дарый чогаадыкчы ажылынче кирип, бодунуң чепсээн холга түткаш, улус чонга болгаш партияга керектиг чогаалдарны бижип турар. (Дииитиг адыш часказашкыны).

Күчүлүг бүдүүркү күштер чуртта тургустунган, культура революциязы боттанган. Совет улустуң ол шылгаранга тиилелгелериниң кайгамчык түүнделдерин коммунизмче орук-биле бистиң чуртувустуң күчүлүг базымыдан, эртемниң болгаш техниканың улуг ажыдыышкыннарындан, космосту чаалап ап турарындан бөгүн бүгү делегей көрүп турар. Бөгүнгү бистиң тиилелгелеривисти ол чылдарда экономиканың болгаш культураның чедиишкиннериндең хоорудур көрүп болбас.

Хоойлу-дүрүмүү үгээр, эрге-чагырганы сагыштыы-биле соора ажыглаар чоруктү Сталин дириг турар үезинде чүге илередип, чайлатпааның, ынчарда ону кылып болур турган бе? дээр дугайында айтырыгны ам хаая эвес салып турар-дыр. Бо айтырыгның талазы-биле бистиң үзел-бодалдарывысты партия документтеринде бүрүү-биле болгаш четчир биидингирии-биле чаңгыс эвес удаа чырыдып келген. Болуушкуннарны хажыы чырыдарын орадажып чоруур кижилер, оон иштинде уран чүүлдүн ажылдакчыларының аразында ам-даа бар болуп турары харааданчыг-дыр. Оон ужурунда Сталинга чүдүп турган чоруктуң дугайында айтырыгны база катап айтыр ужур бөгүн биске таварышып турар-дыр.

Ынчаарда кижилерни түлүп хоругдап турган дугайын партияның удуртукчу кадрлары билип турган бе ынчаш? Ййе, билип турган. Ынчалза-даа кандыг-даа буруу чок кижилерни түлүп хоругдап турганын олар билип турган бе ынчаш? Чок. Олар ону билбейн турган. Олар Сталинга бүзүреп турган болгаш бистиң хереэвиске шынныг, ак-сеткилдиг кижилерге удур дерзин чоруктарны кылып турар деп бодавайн турган.

Совет ниитилел Октябрь революциязының баштайгы хүнеринден эгелээш, чуртту иштинде мелчүкчү ажыларны шүүт үзүткаарынга чедир эң чидиг аңгы демиселиниң байдалынга турган. Аңгы дайзыннары хамаагы дайынның ажык түлчүүшкүнүнга чылча шаптыртпкан, ындыг болза-даа олар күш талазы-биле үзүткаттынмаан болгаш олар совет тургузутта хора чедирер дээр боттарының кара сагыштыг бодалдарын кагбаан турган. Олар демиселдиң хевирин өскерткеш, саботаж, хоралакчы, чажыды-биле өлүрер, террорисчи үүлгедиглер, үймээннер ышкаш ындыг аргаларны ажыглай берген.

Революция бодунуң чаалап алышкынныарын камгалаар үжурлуг турган бе? Ййе, ол ону кылыр ужурлуг турган болгаш баштайгы хүнеринден эгелээш ону бүгү шинтирлии-биле кылып турган. Совет эрге-чагырганың баштайгы айларында Владимир Ильич Ленинниң декредин ёзулаар контрреволюцияга удур демисежирии-биле пролетар диктатуразының органы Бүгү-эвилелдиң онза комиссазы ышкаш, революциянын дайзынныарынга ындыг сүртенчиг органның тургустунганы биидингир болгай. Революцияга удур сүлчээлерии илереткен үезинде Төп Комитеттиң секретары болур Сталин чуртту сүлчээчилерден арыгаан аштаар талазы-биле демиселди чорудуп турган болгаш улустуң дайзынныарынга удур демисежир деп лозун-биле чорудуп турган. Бо талазы-биле Сталинга бүзүреп, ону деткип турган. Оон өскээр канчап-даа болбас турган. Шаанда бистиң партиявыстың төөгүзүнге саттынакчы болгаш революцияның хереэнге өскерлир чоруктуң таварыылалары хөй удаа боон турган, чижээлээрге, Күрүне думазынга большевик фракциянның кежигүнү Малиновскийниң саттынакчы чоруу турганы биидингир болгай.

Ынчаарда революцияның болгаш социалистиг тургузуушкунуңуң дайзынныарынга удур партияның демиселин Сталин баштап турган. Ол чорук оон ат-алдарын быжыглаан. Октябрь революциязының мурнунда революстуг демиселге, ол революцияны өөскүдүп турда болгаш социалистиг тургузуушкуннуң параазында чылдарында Сталинның салыышкыны бүгү кижилерге база-ла биидингир. Партияның иштинге антиленинчи агыышкыннарга болгаш оппозистиг болуглежиишкиннерге удур, партияның болгаш Совет эрге-чагырганың хүреэлерии быжыглаар дээш, партияның иштинге троцкистер, зиновьевчилер, барыын үзелдиг оппортунистер болгаш буржуаз национа-листер ышкаш, ленинизмге өжээнниг ындыг агыышкыннарга болгаш оппозисчи болуктерге удур демиселиин үезинде Сталинның ат-алдары онза улгакан турган.

В. И. Ленин мөчээн соонда партия социалистиг тургузуушкунуң болгаш иштики партийжи байдалдың үндезин айтырыгларының талазы-биле дискуссияны троцкистер болгаш зиновьевчилер-биле чоруткан. Капиталистиг хүреэлээшкиниң байдалдарында бистиң чуртувуска социализм тургузуушкунуңуң ленинчи угланышкынын үзеринче угландырган Троцкийниң, Зиновьевтиң болгаш оларның талалакчыларының социализмге удур антиленинчи өжээнниг үзелдери болгаш үүлгедиглери ол дискуссияга илереттинген болгаш соңгалаттырган.

Троцкистерниң соон дарый, чуртту индустриализастаары болгаш көдээ ажыл-агыйны коллективизастаары дээш партияның ленинчи угланышкынынга удур Бухарин, Рыков болгаш Томский оларга баштаткан барыын үзелдиг оппортунистер көдүлүү үнген, бир эвес оларның үзел-бодалдары амыдыралга боттанган турган болза, Совет Эвилелиниң экономиказы капиталистиг чурттардан хамаарылгалыг болу бээри чайлаш чок турган иймек, ол чорук бистиң чуртувуска капитализминиң катап тургустунарынга чедирип болур турган иймек. Барыын үзелдиг оппортунистерниң шугуму болза биске өжээнниг агрессчи капиталистиг хүреэлээшкин турда бистиң чуртувусту шериг талазы-биле чепсек чок болган турарынга чедирген турар иймек.

Бистиң партиявыстың чуртту индустриализастаар болгаш көдээ ажыл-агыйны коллективизастаар угланышкыны ленинчи угланышкын болган, ону бүгү партия, чуртту бүгү ажылчы чоннары деткип турган. Экономиктиг хөгжүлдениң талазы-биле Барыын Европаның түө чылдың дургузунда эрткен ындыг оруун бистер он чылдың дургузунда эртер ужурлуг турган бис. В. И. Ленинниң мөчээнииниң сөөлүнде баштайгы чылдарда троцкистерге, зиновьевчилерге, бухаринчерге болгаш буржуаз националистерге удур демиселге Сталин ленинчи туруштарны камгалап турган болгаш бо талазы-биле элээн рольду ойнаан. Оон ужурунда партия болгаш массалар аңаа бүзүреп, ону деткип турган.

Ындыг болза-даа Сталин улуг четпестерлиг болгаш частырыглыг чораан, Владимир Ильич Ленин чогуур үезинде ол улуг четпестерни болгаш частырыгларны оваарып көөрүн партияга айтып турган.

Сталин улуг эрге-чагырганы бодунуң холунга мөөннеп алгаш бодунуң хүүда улуг четпестерининң хараазы-биле ол эрге-чагырганы шын ажыглап шыдавас чоруктуң айыылдыын Ленин айтып турган. Төп Комитеттиң чингине секретарыныы ол үеже бистиң партияның болгаш чонунуң болган «аш Сталинидан өске-даа бүгү түүлдер талазы-биле түгле чаңгыс чүүл-биле, ылавылаарга, бодун эки туттунуп шыдаар, эвилеп, эштеринге ээлдек, кичээнгейлиг, хыйланчак эвес база өске-даа ол ышкаш түүлдер талазы-биле» ылгалып турар ындыг ажылдакчыны ол албан-дужаалга олуртур ужурлуг деп санап турган.

Владимир Ильич Ленин Сталинны марксист, революцияга бердинген, бистиң партиявыстың кескү ажылдакчызы деп санап чораан. В. И. Ленин бодунуң бодалдарын партияның ээлчегиниг съездизинге киирген чагаазынга бижээн, ол чагаазы төлээлер XIII партийжи съездиге чугаалажып көрген. Ынчаарга ол айтырыгны шинтирлевишаан, ТК-ның иштинде күштерниң бөттүг дензигүүрүн партия барымдаалаан болгаш Сталинның ажыл-ишчи эки талаларын өөренип көргеш, Владимир Ильичиниң айыткан четпестерии ажып эртип шыдаар мен деп оон берген сөзүнге бүзүрээн. Сталин оон соонда бодунуң сөзүн үрээн болгаш партияның бүзүрелин сагыштыы-биле соора ажыглаан, ол чорук кижиге чүдүүр чоруктуң үезинде нептереэн ындыг аар уржуктарга чедирген.

Партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын Сталинның каржызы-биле үрээнин, кара-туразында ажылаалын болгаш эрге-чагырганы оон сагыштыы-биле соора ажыглаар турганын партия бүгү эптеп чогу-биле буруу шапкан болгаш буруу шаап турар, Сталинның-ол чоруктары коммунизминиң хереэнге улуг когаралды чедирген болгай. Ол бүгү турзажок партияның болгаш коммунистиг шинчээшкинниң мурнунда Сталинның ачы-хавыяалын партия чогуур-биле үнелеп көрүп турар. Сталин коммунизмге бердинген чораан, ол марксисчи чораан дээрзин хүлээп көрбейн барып болбас ужурлуг деп ам-даа санап турар бис. Сталинның буруузу чүдел дизе, оон теоретиктиг болгаш политиктиг шынарлыг улуг частырыгларны кылганында, күрүне болгаш партия удуртулгазының ленинчи принциптерин үреп турганында, партияның болгаш улустуң аңаа бүзүреэн эрге-чагыргазын соора ажыглап турганында.

Сталинны хөөржүдүп турда хөй-хөй кижилерниң характерының чажы, оон иштинде мээнии база-ла төөгүп турган. Ол дээрге ижии-кара чок карак чажы болган. Сталинның хууда чамдык четпестерии бис база билип турзувусса-даа, аңаа бүзүреп турган бис.

Сталинга бүзүрел болгаш оон ат-алдары кайы хире улуг болуп турганын тода билип алыр төлээде, ындыг чижекти көргүзейн. Хөй-хөй кижилер эш Якирни эки билир. Бо дээрге улуг шериг начальниги болгаш кончуг арыг большевик чораан, ол чылдарда буруу чокка, халаптыг байдалга тавариышкаш өлүрткен. Өлүртүр деп шинтирген Якир бо херекке Сталин киришпээн боор деп чүвеге бүзүреп, боолап өлүртүрүнүң мурнунда «Сталин делгерезин!» деп алгырган. Мени түдүп хоругдааны болгаш буруудалып турары күткүүшкүн-дүр, партияны болгаш Сталинны будуддуруп турар кижилер бар-дыр. Сталин биле партия бо бүгүнү хынап көөр, күткүүшкүннерниң түнелиинде мен ышкаш ындыг кижилерниң өлүп турарын олар хынап көөр апаар деп байысаалга үезинде байысаакчыларга эш Якир медегээн турган. Чүгле эш Якир эвес, харын база партияның болгаш чазактың буруу чок черге качыгдалга тавариышкан өске-даа хөй-хөй шылгарангай ажылдакчылары база-ла ынчаар бодап турган.

Сталин аңыдырал-чурттагазының сөөлгү чылдарында сезигдээр, каразыыр талазы-биле аажок аараан кижи чораан. «Ленинград хереэ», «эмчилер хереэ» болгаш өске-даа ол чергелиг «херектерни» Сталинның канчаар тургузуп турганының дугайын партия чонга калбаа-биле чугаалап берген. Ынчалзажок бир эвес ол үеде Сталин-биле кожа ажылдап чораан кижилер бүгү-ле түүлдерге оон-биле чепшээрежии чораан чүве болза, ындыг «херектер» моон-даа дыка хөй болур турган иймек, эштер. «Москваның контрреволюстуг төвүнүң дугайында» херек дээр чүвени Сталинның канчаар үрдүндүрер бодап турган дугайын бодумнуң чугаалаарымның бирээзинге чугаалаан мен. Ынчалза-даа ону өнемчитпээни билдингир болгай, ынчангаш Москваның партия организациязының кадрлары чаа массалыг дерзинилээшкиннерге таварыштаан.

Совет Украинаның чогаадыкчы интеллигенциязының алаан хөй кезиин Сталинның чок кылыр бодалдыг турганы база билдингир болгай. Бериянын болгаш Кагановичиниң сымыраныышкынын ёзулаар Сталин дайын соондагы Совет Украинаның чогаадыкчы интеллигенциязының ортузунга кандыг-бир национализм угланышкыннар, хөөннер тыптып орар кылдыр каразааш, болуушкуннарны Украинаның аң кескү чогаалчыларын болгаш уран чүүл ажылдакчыларын аайлап каапгарының угланышкынынче чыгап турган хире. Бир эвес ынчан украин большевиктер Сталинның хөөннеринге алзыкан чүве болза, украин интеллигенция улуг когаралга таваржып, украин националистерниң дугайында «херек» тургустунган турар хире.

Сталинның аарыглыг сезигленнишкиннерин болгаш каразыныышкыннарын билгеш, империалистиг чурттарның разведкалары аажок шынзыг көстүр ындыг херектерни база ындыг «документилерни» «октап» турган болгаш Совет эрге-чагырганы удур, Совет күрүнеге удур бөлүк шериг түскай артемниглер хөделип турган-дыр, янзы-бүрү кем-буруулуг болуглежиишкиннерниң сүлчээлери туруп турган-дыр деп бодаар чыгы бүзүрелди бүрүн тургузуп турганнар.

Сактыышкынныг литературага ынак кижилер ол үениң болуушкуннарын болганчок-да даштыкыдан чүве дег ыракта бижип, ындыг болурда, чогум утказының-даа, ол болуушкуннар-биле болдунган уржуктарының-даа талазы-биле алырга, олардан шынап-да оранчок ырак ындыг болуушкуннарны бижип турарлар.

Ынчаарга Сталинның кара-туразында ажылаашкынының уржуун боттарынга шенеп көрген болгаш ол онза аар-бергe үеде бөзин ындыг болуушкуннар-биле эптешпейн, удурлаарын, ажыт-чажыт чок медегелдерии шуут Сталинга киирип турган ындыг эштер болгаш кончуг сураглыг чогаалчылар, уран чүүлүн ажылдакчылары бистe бар.

1933 чылдың чазынында Донга болуп турган кара-туразында ажылаашкынга удурланган үнүн бистиң хүндүткелдиг Михаил Александровичиниң Сталинга чоруткан ийи чагаалары болгаш ол чагааларга Сталинның харылары чоокта чаа архивтен тывыгган. Донның Вешенский болгаш өске-даа районнарынга кем-буруулуг херектерни кылып турган кижилериниң ырма сынчыг үүлгедиглериниң дугайында шын, чүректиң ханы-биле бижиттинген шолоховчу сөстерии кижи киленнир сеткил чокка номчуйвайн барып шыдавас.

1933 чылдың апрель 16-да Сталинга чоруткан болуунуң чагаазынга Михаил Александрович мынча деп бижээн: «Бо чижектерни сан чок хөйнү көргүзүп болур. Ол дээрге кедерээшкиннерниң чамдык таварылгалары эвес-тир, ол дээрге тараа белеткелдерии чорударының район хемчээлинде дүрүмчээн «аргазы-дыр». Ол фактыларның дугайын коммунистерден-даа, ол бүгү «аргаларны» боттарынга мөнеп көрген болгаш оон соонда «ол дугайын солуннарга бижинрин» мөңден дилеп кээп турган колхозчуларның боттарындан-даа дыннаан мен.

Короленконуң «Намдаан суурга» деп очериин утпаан боор Силер аа, Иосиф Виссарионович? Ында ындыг «чиде бээр» чоруктар кулак байан оор кылганынга каразыттырган үш тараачыннарга хамаарыштыр эвес, харын он-он муң колхозчуларга хамаарыштыр болуп турар-дыр. Ынчаарга техниктиг чепсектерни элээн байлакшыл ажыглаары-биле болгаш улуг кажарлаашкын-биле кылып турары көстүп турар ышкажыл».

Сталиндан Шолохов оон ынай «районнарда чүү болуп турарынче көрүп көөрүн» дилээн. «Колхозчуларны болгаш Совет эрге-чагырганы дорамчылап турган чүгле ындыг кижилериниң херектерин эвес, харын оларны холу-биле башкарып турган кижилериниң херектерин база истеп хынаар херек.

Бир эвес мээң тайылбырлап бижээн бүгү чүүлдеримче ТК кичээнгей салыр дээр болза — боттарының буруузу-биле колхозчу ажыл-агыйны шаанга кижир баксыраткан бүгү кижилерни арын-нүүр барымдаалавайн сөйгалап илередиринге дидим чоруу четчип болгу дет, хилинчектээшкиннерниң, эттеп-эриидээшкиннерниң болгаш дорамчылаашкыннарның чүдек-бүжар «аргаларын» колхозчуларга хамаарыштыр ажыглап турган чүгле ындыг бүгү кижилерни эвес, харын олче оларны сорук кирип турган кижилерни база ёзулуг истеп хынап, илередип болгу дет шак ындыг ёзулуг коммунистерни Вешенский районче чорудуп көрүнер».

Эш Шолоховтуң чагаазынган, ынчаарга оон чогаалдарында-да, сактыышкынныарында-да парлаттынмаан ол дорт, ажыт-чажыт чок болгаш дидим чагаадан өске-даа үзүлдүлерни база көргүзүп болур.

Ынчангаш өске чүүлге — чогаалчы Шолоховка Сталинның чүнү харыылаанынга докталыксан тур мен. «Силерниң чагаалырнар элээн чаңгыс талаланчак болуп турар-дыр» деп Михаил Александровичиге ол бижээн. Сталинның чагаазында бижээни болза:

«Чагаалар дээш Силерге өөрүп четтирген мен, чүге дээрге олар бистиң партия-совет ажылывыстың балыын, бистиң ажылдакчыларывыс чамдыкта дайзынны кынчыктырбазын күзээш, аддаг-биле онуктерии сога бээр болгаш дерзии аажылаашкыннарга безин чеде бээр чоруктарны илередип турар-дыр. Ынчалза-даа ол дээрге шупту-ла чүвете Силерниң-биле маан чепшээрежии турарым ол эвес. Чаңгыс талазын көөр-дүр. Силер, көөрүнер багай эвес-тир. Ынчалза-даа ол дээрге херектии чүгле чаңгыс талазы-дыр. Политикага алдагдал кылбас төлөөле (Силерниң чагаалырнар—аңаа-ла белеткеристика эвес, шүүт-ла политика-дыр), эргий көөр херек, өске талазын база көөр херек. А өске талазы чүл дээрге, силерниң районнуң хүндүлүг тараажылары (харын чүгле силерниң районнуң эвес) «итальянканы», (сагыштыы-биле будуддурар чоруктү) чорудуп турган болгаш ажылчыннарны, Кызыл Арминяны — хлеб чок артырып каарындан чалданмас турганнар. Сагыштыы-биле кылыр чорук оожум болгаш даштыныан кем чок (хан төгүүшкүн чок) турган ол факт хүндүлүг тараажылар херектии чогум утказы-биле алырга, Совет эрге-чагыргага удур «оожум» дайынны чорудуп турганын солувайн турар. Чилчик үзериниң дайынын аан, әртим эш Шолохов...

Силерниң бүзүредип турарынар ышкаш, бистиң ажылдакчыларывыстың болдурганы ол үй-балай чоруктарны ол байдал кандыг-даа хемчээлге агартып шыдавас болбайн аан.— деп, Сталин оон ынай бижээн.— Ынчангаш бо үй-балай чоруктар ужунда буруулуглар чогуур кезеңчек үүктээр ужурлуг. Ынчалзажок хүндүлүг тараажылар дээрге, ырактан хөстүүр ышкаш, ындыг-ла кем чок кижилер эвес болдур ийин деп чүве аяс хүн дег тодаргай-дыр».

Көрүнер бе, Сталинга дынадып турганы илергей-де дүрүм чок үүлгединишкиннериниң дугайында чогаалчы Михаил Александрович Шолохов «ырактан көөрге ындыг болгу дег» болуушкуннарны көрген ышкаш болуп турар ышкажыл. Ынчангаш ол дээрге чоннуң ортузунга турган болгаш коллективизация дугайында оң дээре, шынчы партийжи номну — «Андарган күр черни» тургускан чогаалчыга ындыг болгаш ышкажыл. (Үргүлчүлелдиг адыш часказашкыны).

Ёзулуг чогаалчы—большевик болганы-биле М. Шолохов илергей-де чөптүг өвес чорукка эптешпейн, ол үеде болуп турган дүрүм чок аажылаашкыннарга удурланып турган-дыр, ынчаарга Сталин, өске-даа эрес-маадырлыг коммунистерниң ындыг янзылыг медээлериниң хамаарыштыр база кылып турганы ышкаш, ол шолоховчу медээлерни херексевейн баргаң-дыр.

Сталинниң эрге-чагырганы соора ажыглап турганының болгаш оон үүлгедип турарынар ышкаш, бистиң ажылдакчыларывыстың болдурганы ол үй-балай чоруктарны ол байдал кандыг-даа хемчээлге агартып шыдавас болбайн аан.— деп, Сталин оон ынай бижээн.— Ынчангаш бо үй-балай чоруктар ужунда буруулуглар чогуур кезеңчек үүктээр ужурлуг. Ынчалзажок хүндүлүг тараажылар дээрге, ырактан хөстүүр ышкаш, ындыг-ла кем чок кижилер эвес болдур ийин деп чүве аяс хүн дег тодаргай-дыр».

Көрүнер бе, Сталинга дынадып турганы илергей-де дүрүм чок үүлгединишкиннериниң дугайында чогаалчы Михаил Александрович Шолохов «ырактан көөрге ындыг болгу дег» болуушкуннарны көрген ышкаш болуп турар ышкажыл. Ынчангаш ол дээрге чоннуң ортузунга турган болгаш коллективизация дугайында оң дээре, шынчы партийжи номну — «Андарган күр черни» тургускан чогаалчыга ындыг болгаш ышкажыл. (Үргүлчүлелдиг адыш часказашкыны).

Ёзулуг чогаалчы—большевик болганы-биле М. Шолохов илергей-де чөптүг өвес чорукка эптешпейн, ол үеде болуп турган дүрүм чок аажылаашкыннарга удурланып турган-дыр, ынчаарга Сталин, өске-даа эрес-маадырлыг коммунистерниң ындыг янзылыг медээлериниң хамаарыштыр база кылып турганы ышкаш, ол шолоховчу медээлерни херексевейн баргаң-дыр.

Сталинниң эрге-чагырганы соора ажыглап турганының болгаш оон үүлгедип турганы кара-туразында ажылаашкынынарның фактыларының дугайын, чүгле оон мөчээнииниң база партияның болгаш чоннуң хоратан дайзыны, шивишкин болгаш чүдек-бүжар провокатор — Бериянын сойгалап илереткенинин соонда билген бис.

Берия дээрге эрге-чагырганы, партияга баштакчы болурунче калчаалыг чүткээш, Сталинниң мага-бодуи салган хааржактың чанында тура безин бодумуң өөрүшкүзүн чажырбаан ческинчиг бүжар амытан-дыр деп чүвени барымдаалап көөр херек. Ынчангаш оон ындыг чүткүүшкүнүнүң айыылы ол үеде херек кырында туруп турган. Ол дээрге Октябрь революциязының чаалап алышкыннарына, бистиң чуртувуска коммунистиг тургузуушкунуңуң херээнге болгаш делегейниң коммунистиг шинчээшкинниниң чедиишкиннеринге улуг ондактыг турган.

Партияның ажылын дезорганиазастаар болгаш социалистиг лагерьниң аксы-дүжүмә чурттары-биле Совет Эвилелиниң найыралдыг харылзааларын баксырадырынче, угланган базымнарны Сталинның мөчээнииниң соонда баштайгы хүнеринден эгелээн-ле Берия кылып агелээн. Чижээлээрге социалистиг күрүне болур Герман Демократтыг Республиканы үзүткаар, социализмни тургузар дээш демиселдиң лозунунган ойталаарын Германияның Социалистиг чаңгыс аай партизызына сүмелээр деп өнчүк-чөнгээлиг саналды Малеиков-биле кады ол кииришп турган. Ынчан партияның Төп Комитединиң ол өскерликчи саналдарыны киленнээшкин-биле буруу шапкан болгаш провокаторларга олуминг ойтур шавышкынны берген.

Төп Комитеттиң ап чоруткан хемчеглери империалистерниң ол дерзии хоратан агентизи Берияның кара сагыштыг чүдек бодалдарындан партияны болгаш чуртту камгалап алган.

Совет ниитилелдиң амыдыралының дугайында, оон амгы болгаш келир үезиниң дугайында чогаалдарны тургузуп чоруур кижи бүрүзү ол бүгүнүң дугайын эки сактып ап, төөгүлүг болуушкуннарны хаңы тодарадып билир херек. эштер. Эрги, буржуаз делегейниң буза шаварындан эгелээш, бистиң чуртувуста эчизинге чедир тиилээн чаа, социалистиг ниитилелди тургузарынга чедир совет улус улуг болгаш алдарлыг оруктү эрткен. (Үргүлчүлелдиг адыш часказашкыны).

Ол орук белен эвес болган; социализм дээш демиселге бистиң улузувус оон мурнунга тыптып кээп тургулаан бүгү-ле бергелерни болгаш чедиимес чоруктарны маадырлыы-биле ажып эртип келген. Бергелерни ажып эртер чорукка совет кижиниң, чаа ниитилелдиң кижизиниң, делегейниң революстуг ёзу-биле чаарты тургузары дээш демиселчиниң характерии хевирлеттинип тургустунган. Ленинчи бедик идейлиг чорук, чайгыыш чок тура-сорук, коммунистиг идеалдарның тимлелгези дээш бодун бердиниттеринге шинтирлиг чорук — Коммунистиг партияның кижизиткени совет кижилерниң салгакчыларының хевир-бүдүжүнүң кайгамчыктыг онза демдектеридир. Скептицизм, тура-сорук чокталыры болгаш сула салдынары, пессимизм болгаш херек кырында боттуг чүүлдү херексеп көрбес чорук совет кижилерге канчап-даа таарышпас.

Кижилерниң амыдыралында бергелер дугайты оларның мунгаргай болгаш сарыналдыг чурттаң эртиишкиннериниң литератураның чамдык чогаалдарында, кинофильмнерге болгаш шилерге чүүл-бүрү арга-биле көргүзүп туруп бээр чорук кижини элдепсиндире бээр-дир. Боттары чоннуң тургузукчу ажыл-чорудулгазына кириштейн, оон күш-ажылының чогаадылгазынга хандыкшываан болгаш бүгү-ле чүүлдерни хажыыдыңдан көрүп турар чүгле ындыг кижилер амыдыралдың байдалын ынчаар көргүзүп болурлар. Чамдыкта бүдүрүп байдалдарга болгаш хиреемик шинчилерге чуруттуунуп турар ол чылдардагы болуушкуннарның киржикчиин болганын-биле, ол дээрге аас-кежиктиг, өөрүшкүлүг чылдар, демиселдиң болгаш тиилелгелериниң, коммунистиг идеяларның тиилелгезинин чылдары болган деп чүвени бодумнуң хуула дүржүлгам бадыдаалап чугаалап болур мен. (Үргүлчүлелдиг адыш часказашкыны).

Немец кино ажылдакчылары Аннеланиың болгаш Андре Торндайктың тургусканы «Орус хуулгазын» деп документалдыг кинофильмни эш Вальтер Ульбрихт чоокта чаа бээргe көргүскен. Ол — кайгамчыктыг фильм. Ону көрүп олурарывыска, бистиң чуртувустуң амыдыралының ышкы чүүлдер бистериң мурнувус-биле көстүп эртип турду. Кажан ону көрүп олурарывыска, хамаагы дайынның киржикчилериниң аразынга бодумну көрген ышкаш болдум, ол хүнүнде Кызыл Арминың дайынчылары ындыг турганнар. Фильмни бистиң документалдыг материалдарывыска үндезилеп кылган болду. Бурган-на өршээлии деп чугаалаары ышкаш, бистиң кино ажылд

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Уланчызы. Эгези 1, 2 арыннарда).

кириштээн ындыг кижилер база бижээннер. Болуушкуннарның чалгыглары оларны бир черден өске черже — Москвадан Крымче, Крымдан Тбилисиже, а оортан бүгү-ле октаргайны одуртур шывадапкан. Оларга болгаш ол явыдалыгларга таварышкан бергелер дугайты, чыдыг балык-биле болгаш өске-даа ол черделиг чүүлдер-биле аштаныш чемненип чорук оларга канчаар таваржып турганының дугайында боттарының чурттап эрттиишкиннерин көргүзер дээш олар тоожулардан, романнардан болгаш сактыышкындан копартының турарлар. Ынчан бистиң совет кижилеривис багай кеттинген болгаш чартык аш-даа турган болза, дайзыннарны тиилеп турганнар, муңгарап болгаш човуурлавайн, харын турушту тудчуп, революцияның чаалап алышкыннарын бодун бердинтени-биле камгалап ап турганнар. (Дидимттиг адыш часкаашкыны).

Бистиң партиявыс литератураны болгаш уран чүүлге партийжи чорук дээш кезээде туржуп келген. Партия болза уран-чечен чогаалдыгланын айтырыгларының талазы-биле коммунистиг идейлиг болур чоруктуң туруштарынга быжыы-биле туруп турар бүгү-ле кижилерге — литератураның болгаш уран чүүлдүң кырган-даа, аныяк-даа ажылдакчыларынга, партия кежигүнү болгаш кежигүнү эвестерге-даа байыр чедирип турар. Олар — партияның чөленгиижи, оон шынчы солдаттары-дыр. (Адыш часкаашкыны).

Оларны деткип келген болгаш деткиир бис, бистиң чогаадыкчы күштеривис өзүп, быжыксын, боттарының чогаадылгазынга марксизм-ленинизмниң тиилелгелиг идеяларын чайгылыш чок камгалап, бүгү-ле ирик-чыдыг, чүдек-бужар, өжээннешкек чүүлдерниң кайын-даа тыптып келгенинден хамаарыштыр чокка, оларны эптеш чок көөр революсчу чурукчуларның чаңгыс аай, дайынчы өг-бүлези кылдыр сырый каттышсын дээш сагыш салып турар болгаш сагыш салыр апаар бис. (Адыш часкаашкыны).

Маңаа шүлүкчү Р. Рождественский чүве чугаалады. Н. Грибачевтуң «Хоржок, оолдар» деп шүлүү-биле ол маргыжып турду. Бистиң бүгү аныяктарывыстың хөөнүн чүгле бөлүк аныяк литераторлар илередип турар, олар аныяктарның суртаалчылары болуп турар дээр аянныг бодал эш Рождественскийниң чугаазындан билдинип турду. Ол черле ындыг эвес. Бистиң совет аныяктарывысты партия кижизиткен, олар партияның соо-биле чоруп, ону боттарының кижизидикчизи болгаш баштыңчызы кылдыр көрүп турарлар. (Дидимттиг адыш часкаашкыны).

Көрүнгүр характтыг болгаш идея талазы-биле дайзыннарның чазыг чокка, ылап адар шүлүкчү-солдат, шүлүкчү коммунист Н. Грибачевту үлегер-чижек кылдыр аныяк шүлүкчү Р. Рождественскийге көргүзерин күзээн мен. (Адыш часкаашкыны). Идейлиг чидиг демиселдиң үезинде, угаан-бодал дээш, кижилерни эде кижизидери дээш демиселдиң үезинде чурттап турар бис. Ол дээрге станоктарны болгаш заводтарны эде кылырындан черле элээн берге нарын херек. Силер — литератураның болгаш уран чүүлдүн ажылдакчылары — чеченчидип чугаалаарга, — кижилерниң психологиязын чаарты каннаарының дарганнары-дыр силер. Күштүг чепсек силерниң холунарда бар, ынчангаш силерниң ол чепсээңер кезээде улустуң эрге-ажыктарынга таарыштыр ажыглаттынган турар ужурлуг. (Адыш часкаашкыны).

Бир эвес шынын чугаалаар болза, партийжи эвес дээр чорук ниитилелде база чок. Ынчаарга партийжи эвезин чарлап чоруур кижилер дээрге партияның үзелдери болгаш идеялары-биле боттарының чөпшээрешпес чоруун чажырар, боттарынче талалакчылар хандыкшыдып алыр дээш ынчаар кылып турар. Эң-не калчаа реакционерлер болгаш контрреволюсчулар партийжи эвес дээр чоруктуң лозуну-биле демисежип үнүп кээп тургулааны төөгүде ховар эвес болгаш чүгле соонда барып оларның буржуаз партийжи чоруу илереп кээп тургулаан.

Совет эрге-чагырганы быжыглаар дээш бистиң чуртувустуң ажылчын ангызының болгаш күш-ажылчы тараачыннарының демиселиниң төөгүзүнден ындыг чижектерни эвээш эвести көргүзүп болур. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның дайзыннары ангы-ангы үе-чадаларда, ангы-ангы үелерде партийжи эвес чоруу-биле чагдынып алгаш, коммунистерге удур, социализм тургузуушкунунга удур демиселдиң чепсектерин чүүл бүрү ажыглап турганнар.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында эсерлер, анархистер, меньшевиктер, кадеттер болгаш өске-даа идеяттер мөлчүкчүлерниң болгаш интервентилерниң тура-соруун илередип, оларга агентура болгаш айбычылар болбушаан, революцияга удур, Ленинге удур, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эрге-чагырганынга удур ажык болгаш дорт демисежип турган.

Капиталистер болгаш помещиктер даштыкы интервентилер-биле эвилелдежип алгаш, хамааты дайынның чылдарында ажылчын ангының болгаш тараачыннарның дайзыннарының лагеринге турган. Бүгү-ле меньшевикчи, эсержи, анархисчи шаарланчактар контрреволюцияга бараан болуп, оон албаттылары болу берген.

Контрреволюцияга болгаш интервенцияга удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарның одунга бистиң чуртувустуң ажылчы чоннары политиктиг кижизидилгениң школазын эртип, политиктиг билигниң ужур-дузазын бергелерниң үезинде билип ап, кымның соо-биле баарын, кымның талазынга демисежирин шиитпирлеп, большевиктер болу берип турганнар.

Д. Фурмановтуң тоожузунда болгаш «Чапаев» деп кинофильмде, А. Серафимовичиниң «Демир агым» деп романында, А. Фадеевтиң «Чылча шаптырышкын» деп романында, Н. Островскийниң «Кан канчап каңналганыл» деп романында болгаш бистиң революсчу совет чогаалчыларывыстың өске-даа уран-чечен чогаалдарында ону кончуг эки болгаш бүзүредир көргүскен. Партийжи чоруктуң идеялары синниккен оларның чогаалдары ам-даа улуг рольду ойнап, бистиң партиявыстың идеологтуг ажылынга чепсек болуп турар. «Кан канчап каңналганыл» деп ном боттарының хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар Кубада болгаш өске-даа чамдык чурттарда улуу-биле сурагжааны таварылга эвес-ле болгай.

Ажылчыннар болгаш тараачыннар угаан-бодалынга Лениннин идеяларын улам-на улуу-биле шиңгээдип ап, чоннуң ортузунга коммунистерниң салдары бызыкан тудум-на, Совет эрге-чагырганың ат-алдары өзүп келирге, большевиктерни революцияның дайзыннары үндүр кызарының болгаш Советтерни боттарының холунга ажелеп алырының оралдажыышкынын кылып, олар «коммунистер чок Советтер» деп лозунну салып үндүрген.

Коммунистер чок Советтер деп чүл ол? Ол дээрге революсчу утка-бүдүжүн чидирген хоозун хевир-дир. Контрреволюсчулар ону эки билип турганнар, ынчангаш «коммунистер чок Советтер» деп лозунну көдүрбүшаан, олар Советтерни революсчу эрге-чагырганың органнары болурундан массаларга боттарының салдарының дамчыдыкчызы болдурарын, боттарының улуска удур бодалдарын боттандырарда Советтерниң ат-алдарын ажыглаарын кордап турганнар.

Чүвениң ужуру болза, кайы-бир организацияны канчалдыр адаарында эвес, харын оон кандыг политиканы чорудуп, кандыг ангының эрге-ажыктарын камгалап турарында болур.

Чижээлээрге, коммуналар Францияда шаган бээр туруп турар. Көрдүнер бе, эргелелдиң ол органнарын революсчу ёзу-биле адап-дыр, ынчаарга оларның алыс бүдүжү капиталистиг болгаш олар монополистерниң эрге-ажыктарын камгалап турар болгай. «Коммуна» деп революсчу сөстен француз буржуазия бичии-даа кортпайн турар, чүге дээрге ол сөс-биле оон эргелел органнарын адап турар-дыр.

Социалистиг домак-биле боттарының буржуаз политиказын чаап чажырып турар янзы-бүрү чурттарда буржуаз ажылдакчылар эвээш эвес. Олар социализмни тургузарының дугайын чарлап турар, ол хрезинде-ле коммунистерни кара бажыннап, оларны өлүрүп шаажылап, коммунистиг партияларны чажыт байдалче ойладып кирип турар болгаш социализм дээш демисежип турар бис деп чугаалап турарлар. Олар ону социализмниң идеялары бүгү чурттарның улус массаларынга улам-на сурагжып, оларның медерелинче хылып кирип турар боорга ынчаар кылып турарлар.

Совет Эвилелиниң улустарының үлегер-чижээ улустарга революсчу айтыкчы болур. Чогум-на харын оон ужурунда буржуаз ажылдакчылар, ылаңгыя чөөн үзелдиг буржуазияның төлээлекчилери ажылчы чоннарны мегелээр дээш, социализм тургузуушкунунуң лозунун калбаа-биле ажыглап турар.

Бистер идеология талазы-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынга удур бис

Политиктиг, идеологтуг демисел чоруп турда сөстерге болгаш декларацияларга идегеп болбас, оларны кым, чүнүң ужурунда үндүрүп турар апарганын таныш билир херек деп чүвени төөгү дуржулгазы өөредип турар. Ынчаарга аңаа хамыктың мурнунда бодунун амыдыралын, бодунун талантызын чер кырында күш-ажылчы кижилерниң аас-кежии дээш демиселге бараан болдурган, марксисчи-ленинчи, бүзүреттинген коммунист болур херек.

«Чаагай-даа, хоралыг-даа чүвени сагыш амыр көрүп», бодун күш-ажылчы улустуң эрге-ажыктары дээш демиселчи кылдыр санааш, — демисежип турар талаларның аразынга аңаа-ла киржилге чок туруп болбас.

Ниитилелдиң бүгү кезектери ангы демиселинче хаара туттурар, ол демисел өг-бүле иштинге-даа чарлыышкынны болдуруптар. Ол-ла чаңгыс өг-бүлениң кежигүннери баррикадаларның янзы-бүрү талаларынга туруп алгаш, бот-бодунга удур-даа апаар. Революцияга киришпес чоруун «гуманныг» бодал дээр чүве-биле тайылбырлаар кижилерниң категориязы бар болур; бодунга дөмей кижилерже хол көдүрүп шыдаттынмас-тыр ийин дижирлер. Ынчаарга кижилерни бодунга дөмей эвестерден өске кым өлүрерил ынчаш?

Революцияны ниитилел ангылары өөскүдер. Капиталистиг ангыларны дүжүрери дээш ажылчыннарның болгаш тараачыннарның революциязы эң гуманныг, эң кижизиг херек болур. Ындыг революцияга ажылчыннарның болгаш тараачыннарның талазынга киржири гуманизмниң эң дээди илерээшкини болур. Мөлчүкчүлерниң тургузуун дүжүрбейн тура ажылчы чоннарны хостаары болгаш оларга аас-кежиктиг амыдыралды тургузары болдунмас. Демиселге ажылчы чоннарның талазынга киришпес кижилер херек кырында буржуазияга дузалап турар деп чүвени билип алыры берге деп бе. Ажылчыннар-биле болгаш тараачыннар-биле кым кады чорбас болдур, ол кижи оларга чайлаш чок удур апаар. Мону эки билип алыр херек, эштер! (Адыш часкаашкыны).

Коммунизмниң идеязын хүлээп ап турар болгаш харын-даа чамдыкта ол дээш чүткүп турар бис деп чоруур, ынчалза-даа демиселге идепкейлиг киришпес, демисежип турар кижилерниң буттарынга шорлуп, боттарын бүдүлдүрүп база өскелерни бүдүлдүрүп чоруур кижилер таваржып тургулаан болгаш ам-даа таваржып турар.

Революция чаагай күзээшкин эвес-тир, ол дээрге шыңгыы болгаш чидиг демисел-дир. Революция дээш чүгле оон өөскүшкүнүнүң чорудулгазында эвес, харын оон чаалап алышкыннарын быжыглаарының үезинде коммунизмни тургузарынга чедир демисежир херек. Маңаа чүгле чаңгыс рефераттар, лекциялар, илеткелдер эвээш, кажан байдал негеп келир болза аткылажыышкынга киржири эргежок чугула.

Чайгылыш чоруур кижилер ангыларның демиселиниң нарын байдалдарында, чамдыкта ону олар боттары күзевейн, чаржынчыг байдалга таваржы бээр. А. В. Луначарскийге ындыг таварылга болганын сагындырып көрейн. Чепсектиг ажылчыннарның дайзынче боолаашкыны төөгү тураскаалдарынга дээптеринден база оларга хора чедирип болурундан ол корткаш, удурланыр хөөнүн илередип, харын-даа Совет чазактың составындан үнер апаары-биле кыжанып, В. И. Ленинге келген. Революция дугайында дужун хараар ол бодалды Владимир Ильич шоодуп көрген. Луначарский соонда ону боду билип каан.

Оон-биле холбаштыр эш Эренбург дугайында каш сөс чугаалаксай-дыр мен. Эш Эренбург Парижке В. И. Ленинге чораан үе турган болгаш оон бижип турары-биле алырга, ону ол деткип хүлээп алган. Харын-даа эш Эренбург партияга кирген, оон соонда ол оон чайлай берген. Социалистиг революцияга ол дорт киришпээн, хажыызындан хайгааракчының туружун ээлеп турганы-ла ол боор. Бир эвес бистиң революциявысты болгаш социалистиг тургузуушкунун оон соңгаарғы бүгү үезин эш Эренбург бодунуң «Кижилер, чылдар, амыдырал» деп сактыышкынынга ындыг туруштар-биле үнелеп турар-дыр деп чугаалаза, шынны хажытканы ол эвес боор деп бодай-дыр мен.

Совет чогаалчының, чурукчунуң, композиторнуң, чогаадыкчы ажылдакчы бүрүзүнүң дээди хүлээлгези — коммунизм тургузукчуларының хүрээлелинге турары, бистиң партиявыстың улуг херээнге бодунуң талантызы-биле бараан болуру, марксизм-ленинизмниң идеяларының тиилелгези дээш демисежири болур. Делегейде эптеш чок ийи идеологияларның — социалистиг болгаш буржуаз идеологияларның чидиг демисели чоруп турар деп чүвени билип чоруур херек.

Чурукчунуң сорулгазы — коммунистиг идеяларның бадыткаттынарынга бодунуң чогаалдары-биле идепкейлиг дузалаары, социализмниң болгаш коммунизмниң дайзыннарынга күштүг согуушкуннарны таварыштырары, империалистерге база колонизаторларга удур демисежири болур.

Чурукчунуң сорулгаларын патриотчу, партийжи ёзу-биле билириниң кайгамчык чижээ болза бистиң шылгарангай чогаалчывыс Михаил Александрович Шолоховтуң чогаал ажылы болур-дур. Оон «Оожум Дон» болгаш «Андарган кур чер» деп романнарын, «Кижиниң хуу-салымы» деп чечен чугаазын, «Олар Төрээн чурт дээш тулчуп турган» деп романындан эгелерин ап көрээлиңер. Ол дээрге — коммунистиг партийжи чорук-биле болгаш революцияның база социализмниң тиилелгези дээш бистиң чуртувустуң ажылчыннарының болгаш тараачыннарының ангы демиселиниң ёзузу-биле синниккен, кайгамчык улуг күштүң, революстуг сорук кириишкиннин бедик уран-чечен чогаалдары-дыр. Хамааты дайынның үезинде, сөөлгү мөлчүкчү ангы болур кулактарны узуткаарының үезинде, фашистиг эжелекчилерге удур Адаттуң дайынының чылдарында эш Шолохов боду демиселге идепкейлиг киржип чораан. Бо тулчуушкуннарга ол харагалзакчы болуп эвес, а дайынчы болуп киржип келген, ынчаарга тайбың үеде ажылчы чоннарның аас-кежии дээш ол база-ла ындыг дайынчы болуп арткан. (Дидимттиг адыш часкаашкыны).

Михаил Александрович Шолохов болза ниитилел болуушкуннарының болгаш чорудулгаларының утка шынарын ханы билир, өөнүктерни эки көөр, дайзыннарны таныш билир болгаш боттуг амыдыралдың көстүп турар чурумалдарын партийжи туруштан көргүзер кайгамчык улуг арга-лыг кижи. Коммунистерниң, күш-ажылчы кижилерниң овур-хевирлерин ол бодунуң чогаалдарынга улуг ынакшыл-биле тургузуп турар!

Бистиң ниитилел тургузуувустуң дайзыннарын ангы талазы-биле эптеш чок көөр хөөн чок чоруу-биле ол чылча шаап турар. Дайынчы сегиржип алыышкыннарның чурумалдарын ол кайы хире тодазы-биле болгаш бүзүрелдиг-биле чураан ийик! Сокулажып кирипкенде селемелерден оттар кызаннаар, улустуң шыны дээш сокулажыр кижи тиилээр.

Чогаалчының коммунистиг партийжи чоруу оон уран-мерген онзагай байдалын чүгле боогдавайн турар эвес, харын сыр өскээр, талантының чечектелиишкининге деткимчени көргүзүп, оон чогаалдарын эң бедик хөй-ниити ужур-дузага чедир көдүрүп турар дээрзин Михаил Александрович Шолоховтуң чогаал ажылының чижээнден бүгүде көрүп турар.

Бис уран чүүлге ангы талазы-биле турушта туруп турар бис база социалистиг болгаш буржуаз идеологияларның тайбың кожа-хелбээ догуннаарынга удур шиитпирлиг демисежип турар бис. Уран чүүл болза идеологияның кезектеринге хамааржыр. Ынчангаш социалистиг реализм-даа, формалистиг, абстракционистиг агымнар-даа совет уран чүүлге тайбың кады туруп болур деп бодаар кижилер болза идеология талазы-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаар дээр, биске таарышпас турушче чайлаш чок-ла тайып кире бээрлер. Ындыг хөөннер сөөлгү үеде бисте таваржып турар. Ол сыырткышка чамдык коммунистер — чогаалчылар болгаш чурукчулар, харын-даа чогаадыкчы организацияларның чамдык удуртур ажылдакчылары таварышканы хомуданчыг-дыр. Оон-биле кады чижээ, эш Л. Соболев ышкаш партия кежигүнү эвестер литератураны болгаш уран чүүлге партийжи шугумну туруштуу камгалап турарын демдеглээр херек.

Кожа-хелбээ догуннаашкынның идеязы чагаада баштактанган хевирлиг сөглеттинген деп эш И. Эренбург моон мурнунда чугаалаан. Ындыг болган-даа дийик че. Ынчалза-даа ол дээрге хоралыг баштактаныышкын-дыр. Идеология талазынга ынчаар баштактанып болбас. Литературада болгаш уран чүүлде янзы-бүрү идейлиг угланыышкыннарның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының таалалакчылары үстүнден сегирип алган дээр чүве болза, совет уран чүүлде херек кырында чүү болу берген дээрзин тодаргайлап көрээл. Социалистиг уран чүүл талазы-биле бистиң революстуг чаалап алыышкынналывыска ол баштайгы базымда согуушкун таварыштырган турар ийик. Демиселдиң логиказы-биле алырга херек аңаа черле соксаар деп бе. Ол кижилер күштерин мооннеп алгаш, революстуг чаалап алыышкыннарга удур демисежир оралдажыышкынның хемчеглерин алыр чадавас ийик дээрзи чугаажок боор.

Идеология талазынга тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээрге марксизм-ленинизмге өскерликчи, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның херээнге хоралакчы чорук-тур дээрзин чугаалаар ужур меңээ таварышкан болгай. Ленинчи партияның удуртулгазы-биле коммунизмни чедиишкинниг тургузуп турар чурттуң социалистиг бүгү нацияларының, улустуң бүгү кезектериниң — ажылчыннарның, тараачыннарның, интеллигенцияның долу, быжыг чаңгыс эви чедип алдынган амгы үе-чадада совет ниитилел туруп турар.

Ол быжыг чаңгыс эпче кандыг-даа янзы-биле шоглаар чорукка бистиң улус база партия тааржып эптешпес. Ындыг шоглаашкыннарның бирээзи болза идеологияларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының биске дөгээр оралдажыышкын-дыр. Ынчангаш бис адыышкынны ол бөйлаан идеяларга-даа удур, оларны барымдаалаарларга-даа удур угландырып турар бис. Бо-даа талазы-биле бис шупту чаңгыс аай бис дээрзинге идегээр мен! (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).

А кым-на ам-даа азып турар болдур, олар боттарының алдагдалдарын боданып тодарадырынче, ол алдагдалдарның мөзү шынарын болгаш үнер дөзүн билип, боттарының азыышкынын ажып эртеринче болгаш партия-биле кады, ниити чыскаал-биле, марксизм-ленинизмниң кызыл тугунуң адаа-биле коммунизм тургузуушкунунга идепкейлиг киржиринче, социалистиг культураның, литератураның болгаш уран чүүлдүн чедиишкиннерин көвүдедиринче оларны кыйгырып турар бис.

Абстракционизм, формализм дээрге, буржуаз идеологияның хевирлериниң бирээзи-дир, социалистиг уран чүүлге оон турар эргези дээш оон чамдык өмээржикчилери туржуп турарлар. Чамдык чогаалчы ажылдакчылар, оон иштинде амыдырал дуржулгазы-биле дадыккан кижилер безин ону билбейн турар дээрзинге кижи хомудаар чүве-дир ийин.

Эш Эренбургтуң сактыышкын демдеглелдеринде мындыг чер бар. Ону көргүзейн: «Литератураның хөй санныг үзел-угланыглары турган: конфуттар, имажинистер, пролеткультчулар, экспрессионистер, фуистер, беспредметниктер, презентистер, акцидентистер болгаш харын-даа кайда-даа чоктар тургулаан. Ындыг теоретиктер эвээш эвес мелегей чоруктарны тарадып турганнар... Ынчалза-даа ол ыраккы үени мен камгалаксап тур мен».

Сактыышкын демдеглелдериниң авторунуң «чөөн» уран чүүл дээр чүвениң төлээлекчилеринче улуг сеткил күзел салгаш, ол уран чүүлдү камгалаар сорулганы бодунуң мурнунга салып турары илдең-дир. Кымдан камгалаарыл?—деп айтырар апаар. Бистиң марксисчи-ленинчи критикавыстан камгалаар дээн боор. Чүү дээш ону ынчап турарыл? Бистиң амгы уран чүүлүвүске ындыг азы ол чижектиг болуушкуннарның турун болурун камгалаар дээш ынчап турары ол боор. Ол дээрге социалистиг реализмниң болгаш формализмниң кожа-хелбээ догуннаашкынын хүлээп көөрү ол болур ийик. Эш Эренбург идеологтуг улуг алдагдалды кылып турар, ынчангаш оон ону билип алырынга аңаа дузалаар хүлээлгелиг бис.

Бистиң мурнунда эрткен ужуражыышкынывыска эш Евтушенко абстракционизмни камгалап чугаалаан. Реалистерниң-даа аразында, формалистерниң-даа аразында эки кижилер бар дээрзи-биле бодунуң туружун ол үндезилээрин оралдажып турган, ол оралдажырда, уран чүүлге үзелдери дыка ангы-ангы тургаш, а оон соонда революция дээш тулчуушкунга чаңгыс оңгуга өлген ийи куба чурукчуларны айтып турган. Ындыг факт амыдыралга ийи-чаңгыс таварылга боор туруп болур.

Оон шуут сыр өске хевирлиг чижекти көргүзүп болур. Хамааты дайын соонда Украинада Артемовск хоорайга формалистиг үй-балай тураскаалды тургускан, оон автору скульптор кубисчи Кавалеридзе болган. Ол чүдек-бужар кылдыр көстүр турган, а кубисчилер аңаа өөрүп байырлап турганнар (хайын үезинде тураскаал буступ үрелген). Формалистиг тураскаалдың автору кижи фашистер эжелээн девискээрге чыдып калгаш, төлеп чок байдал-биле аажылап турган. Ынчангаш эш Евтушенконуң көргүскен чижээ оон үзелинге ажыктыг хире чугула барымдаа болуп шыдавас-тыр.

Абстракционизмге хамаарыштыр эш Евтушенконуң туружу алыс ужурунда эш Эренбургтуң камгалап турар үзелдери-биле дүгжүп турар. Шүлүкчү эш Евтушенко ам-даа аныяк кижи болгаш, бистиң партиявыстың политиказында хөй чүүлдерни ам-даа билбейн, уран чүүл айтырыгларының талазы-биле будулчак чүүлдерни болдуруп, үзели туруш чок болуп турары ол-дур. Ынчалза-даа Идеология комиссиязынга оон чугаазы бодунуң чайгылыышкынын ол ажып эртип шыдаар дээр идегелди берип турар. Массаларның идегелин үнелээрин, чиик сенсация дилевейн, чашпаачыларның хөөнүнге болгаш аянынга таарыштыр тургустуна бербезин эш Евтушенкога болгаш өске-даа аныяк литераторларга сүмелексээн ийик мен. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны). Бодунарның алдагдалынарны миннириңден ыттапанар, эш Евтушенко. Өңнүк эвестер силерниң дугайынарда чүнү чугаалаарындан кортпанар. Принципиалдыг туруштан чайлаан дээш бис силерни шүгүмчүлеп турувуста, удурланыкчылар силерни мактап эгелээр дээрзин тодаргай билир ужурлуг силер. Бис эвес бистиң херээвиске удурланыкчылар оларга ажыктыг чогаал дээш силерни мактап эгелээр болза, улус силерни чөптүү-биле шүгүмчүлээр апаар. Ынчангаш силерге чүү эң эки болурун шилип алыңар. (Адыш часкаашкыны).

Коммунистиг партия абстракционизмге болгаш уран чүүлде өске-даа янзы-бүрү формалистиг хажыдыышкыннарга удур демисежип турар болгаш демисежир-даа. Формализмге хамаарыштыр нейтралдыг болуп шыдавас бис. Мен Америкага чорумда бир-ле чурукчулар—та сураглыглар чүве, та сураг чоктар чүве, билбес мен—меңээ чурук белекке берген. Ол былчактаашкынны дүүн силерге көргүскен мен. Ол кижилер мээң дайзыннарым эвес болган боор, ындыг турган болза олар меңээ боттарының кылган ажылының үрезин тутпастар-ла болгай. Ынчалза-даа меңээ туткан белек дээди үлегерлиг чүве азы чурулга уран чүүлүнүң ниити үлегерлиг чүвези ол деп бо таварылгада-даа санап шыдавас мен.

Чугаалапарам, ында чүнү көргүскенил? Ковгруг кырындан хоорайның көстүп турарын чураан деп чугаалажыр. Канчаарда-даа көөрге, янзы-бүрү өңнүг шыйыглардан өске, чүү-даа көзүлбес. Ынчаарга ол былчактаашкынны чурук деп адап турар.

База бир ындыг «үлегерлиг чүве», дөрт карактар көстүр, олар оон хөй-даа боор чадавас. Ында коргуп, сүртээшкинни көргүскен деп чугаалажып турар. Абстракционистер уран чүүлдү кандыг чүдек-бужарга чедирип турар-дыр че! Ол болза америк уран чурулганың овур-хевири-дир.

Бистиң архитектура уран чүүлүвүстүң талазындан каш таварылгалар мындыг. Москвада, Сокольникиде, архитектор эш Мельниковтуң төлевилели-биле туттунган Русаков аттыг клуб бар. Ол дээрге бүгү-ле аалларга дөмейлежир, багай овурлуг таарымча чок тудулга. (Залга шимээргээшкин). Ынчаарга ону ол үеде дешпилгелиг чаа чүүл кылдыр бараалгаткан.

Архитекторлар Алабян болгаш Симбирцевтиң төлевилели-биле Москвада туткан Совет Армияның театры база-ла архитектурага формаже угаангыр эвес хандыкшылдың үлегери болур. Беш адыр сылдыс хевирлиг театр тудар деп мугулай идеяны архитекторларга Каганович албадаан. Беш адыр сылдыстың символ, эмблема демдек болуп турары бир уткалыг херек-тир, а практиктиг ажыглаар бажыңны беш адыр хевирлиг тудары—өске херек-тир. Ында херек чок булуңнар, ажык чок шөлдер эмге-ле чок!

Совет Армияның театры эң-не бодамча чокка туттунган бажың ол боор. Ол мындыг болган чүве. Кагановичтиң бодунуң идеязын Сталинга илеткээн, аңаа ол идея таарышкан, ынчангаш беш адыр сылдыс хевирлиг бажыңны тудары шиитпирлеттинген турган. Ол беш адырны кым-даа көрбейн турар болгаш көрбес-даа: ону дээрден көөр херек. (Залга каткы). Уран чүүлде болгаш амыдыралда чараш болгаш угаангыр чүүлдер дугайында бодалдарның бышпаан бараалгадыы, мугулай идея-дыр.

Чүге, чүнү дээш угааннг, эртемниг кижилер мелегей чүве чугаалап, мегелеттинип, эң-не чевен—шорбажылап, сонаан чүвелерни уран чүүл чогаалы кылдыр көргүзүп турарын кижи кайгаар чүве. А оларны долгандыр амыдырал чаагайла сеткил-сагыш хайныктырар чараш чүүлдер-биле долдунган.

Хоорай кыдыы көдээге чораш, чаа чылдың бүдүүзүнде Москваже дедир чанып орган мен. Декабрьның 31-де бүдүн хүн иштин эртенден эгелээш арга иштинге эрттирдим. Ол дээрге тоолчургу хүн, орус кыштың эң чараш хүнү чогумна орус кыш болган, чүге дээрге, бистиң Россияга ышкаш ындыг кыш чер-ле болганынга турбас болгай. Ол дээрге национал эвес, а агаарның, бойдустуң болуушкуну болбайнаан, чугаамны шын билиңер дилеп тур мен. (Залда каткы. Адыш часкаашкыны).

Ол хүн арга-ыяш дыка-ла чараш болган. Ыяштар чымчак хөөг хыраа-биле шугланыпканындан ындыг чараш болган. Аныяк чораан шаамда «Огонек» сеткүүлден бир-ле чечен чугаа номчааным сактып тур мен. Ол чечен чугааның авторун билбейн-дир мен, ында мындыг сөстер бар: «эргим мөңгүннелчек хөлегелер». Автор кышкы аян-шинниик садты чуруп бижээн. Ол чечен чугааны бижээни эки болган ышкаш, ынчалза-даа ынчан мен чечен чогаалга шала кошкак негелделиг турганым магат чок. Ындыг болза-даа ол чечен чугаа меңээ солун болган, ынчангаш оон чамдык чүүлдери сагыжымда эки сиңнигип калган. Эң ылангыя, кышкы шимелделиг ыяштарны бижээни меңээ таарымчалыг болган.

Чаа чылдың бүдүүзүнде кышкы арга дыка солун болганындан ол ындыг чараш болган-дыр. Хөлегелер мөңгүннелчек эвес болган-даа чадавас, ынчан арга-ыяштың мени ол хире ханы сонуургатканын илередир ындыг сөстер меңде чок турган. Хүннүң үнүп кел чоруурун, оъжуу-биле шыптынган арга-ыяшты хайгаарап көрүп турдум. Арга иштинге чоруп, ол хире кайгамчык чүүлдү боттары көрген чүгле ындыг кижилер ол элдептиг чараш чүүлдү билип шыдаарлар. Чурукчу кижи боду сонуурганчыг чурукту тургузуп шыдаары-биле өскелерден ол артык, ынчалза-даа ындыг уран-шевер чорук кижи бүрүзүнде чок болур.

Бодумнуң кады чораан өөрүмге: силер бо шивилерже, оларның шимелдезинче, бо хүн херелинге ойнап, чайынналып турар харжыгашче көрүңер даан, кайы хире кайгамчык чараштыр деп чугаалаадым. А модернистер, абстракционистер ол шивилерни дазылын өрү кылдыр чуруурун күзеп, ол дээрге уран чүүлде чаа, депшилгелиг чүүл-дүр деп чугаалап турарлар.

Ындыг уран чүүл кажан-бир шагда угаан-медерелдиг кижилерниң тооп көрүүшкүнүн алгаш, бистиң клубтарывыстың, культура бажыңнарывыстың залдарын, чурттаар черлеривисти каастаары-биле чурукчуларның сиилип кылганы бойдустуң ындыг каас-чараш дириг чуруктарын кижилерниң сонуургап көөр аргазын узуткаары болдунмас.

Хрущев болза уран чүүлге фотографизмче, натурализмче кыйгырып тур деп чамдык кижилер ынча дээр чадавас. Чок, эштер! Боттуг чүүлдерни оон чүзүн-баазын хөй хевирлери-биле көргүзүп турар чайынначак уран-чурулганың чогаадылгазынче кыйгырып турар бис. Чүгле ындыг уран чүүл кижилерге өөрүшкүнү болгаш таарзыныышкынны болдурар. Уран-мерген чоруун кижи кажан-даа чидирбес, ынчангаш уран чүүлдүң чогаалдары деп чажыртынып-биле кандыг-даа элчигенниң бодунуң кудуруу-биле шыйбактап каап болуру хирлиг былчактаашкынны кылырын болдурбас. (Адыш часкаашкыны).

Ындыг янзылыг «чаартыкчыларга» ойтур шавар күштүг улус бодундан тыварынга чигзиниг турбас. Ынчан оларның иштинден угаан-медерелдиң оксунмааннары миннип бодангаш, улуска бараан болуруунуң оруунче кирип, өөрүшкү-биле долдунган, ажыл-ишче кыйгырып турар чурук чогаалдарын тургузарлар.

Уран чүүлдүң социалистиг реализмниң оруунда турар ажылдакчыларны формализмниң, абстракционизмниң таалалакчылары консерваторлар деп, а абстракционистерни уран чүүлде мурнакчы чүүлдүң төлээлекчилери деп чүге адап турары билдинмес. Ынча дээриниң үндезини бар бе? Ынча дээриниң кандыг-даа үндезини чок болгаш формализм биле абстракциялыг былчактаашкыннар улуска удур болгаш билдинмес болганда ындыг үндезин чок деп бодаар мен. А чоңга кым-на удур болдур, чон кымны деткивес болдур, олар мурнакчы болуп шыдавас-даа!

Чоокта чаа чурукчу А. И. Лактионов «Правдага» чүүл бижээш, абстракциялыг уран чүүлдү бодунун эптеш чок көрүп турарын аңаа илереткен. Ол чүүл болза уран чүүлде консервативтиг угланыышкынга тураскааттынган деп абстракционистер болгаш оларның камгалакчылары ук чүүлге хоралап турганнар. Ынчангаш эш Лактионовтуң уран чурулгаларын ол кижилер натуралистиг деп ужур-дузазын кудуладып турарлар.

Уран чурулганың ийи чогаалдарын — А. Лактионовтуң автопортредин болгаш Б. Жутовскийниң автопортредин дөмейлеп көрээлиңер. Бо талазы-биле чамдык кижилер чүнү-даа бодап база чүнү-даа чугаалап турарлар болза үрелиш будалбаан сонуургалдыг, угаан-медерелдиг кандыг-даа кижиге чурукчу Лактионовтуң чуруу бодунун кижизии-биле хаара тудупшаан, кижиге хүндүткелди болдуруп турар. Ону көргеш, дыка сонуургап, кижи дээш өөрүүр сен.

Б. Жутовский чогум чүнү дүрзүлеп чурааныл? Үш-үдүрүм чүве-дир! Оон автопортредин көргеш коргуп болур. Ындыг хевир чок чүве чурууррунга күжүн чарыгдаарындан ол кижи чүге ыятпазыл! Ол кижи совет школаны, институтту доосан, аңаа улустуң акшазын чарыгдаан-дыр, улустуң хлевин ол чип тургаш, канчап ындыг болганыл. Оон өөренириңге улустуң ажылчыннарының болгаш тараачыннарының чарыгдааны акша-хөреңгизи дээш, оларның ам аңаа берип турар чаагай кежиктери дээш ол оларга чогум чүнүң-биле төлеп турар-дыр—ындыг автопортрет-биле, ындыг үш-үдүрүм болгаш бужар-чүдек чүве-биле ышкажыл? Ындыг хирлиг былчактаашкынны көөрге кижи хөңнү калыр болгаш ону камгалап турар кижилерни дыңнаары-даа кижи хөңнү былганыр-дыр.

Социалистиг реализмниң туруштарында турар чурукчуларның чогаадыкчы ажылдарын кандыг-даа бак сөстер-биле сөглээр болгаш абстракционистерни, өске бүгү формалистерни кандыг-даа сөстер-биле алдаржыдып мактаар болза, баштайгы таварылгада кижилер ёзулуг чурукчулар, боттуг уран чүүл-дүр, а ийгилер—мээ-медерели хойтпакталган, кижилерниң сагыш-сеткилин дора көрген, чараш эвес халтуржу кижилер-дир—деп, кадык мээ-медерелдиг кижилер тодазы-биле билип турар. (Адыш часкаашкыны).

Совет ниитилел болза уран чүүлге өлүг кылдыр төрүттүнген бүгү чүүлдерни үези эрткен, өлүгленчек клеткаларны дириг организм бүрүзүнүң үндүр октаптары ышкаш үндүр октаптар.

Бистиң улустуң угаан-бодал амыдыралында, идеологтуг ажылда музыка улуг болгаш чугула черни ээлеп турар. Аңаа холбаштыр музыка чогаадылгазында угланыышкынның дугайында чамдык бодалдарны чугаалаары эргежок чугула. Бистер кандыг-бир шииткекчилер болуп, азы башкарылга черинге туруп алгаш, композиторларны дирижёрлаарын—айтырын күзевейн турар бис.

Уран чүүлдүң өске-даа хевирлеринде ышкаш, музыкада база-ла ангы-ангы жанрлар, аяннар, хевирлер хөй. Ол аяннарның болгаш жанрларның чаңгызын-даа кым-даа хоругла-

(Уланчызы 4-кү арында).

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Уланчызы. Эгези 1, 2 болгаш 3-кү арыннарда).

вайн турар. Ынчалза-даа бистер музыканы, ооң сорулгаларып болгаш музыка чогаадылгазында угланыышкынны боттарывыстың канчаар көрүп турарывысты черле илередирин күзеп тур бис.

Кысказы-биле чугаалаар чүве болза, бистер аянныг аялгаларлыг, утка-шынарлыг, кижилерниң сагыш-сеткилин күштүг хайныктырыптар музыка дээш турушпушаан, харын чүзүн-баазын какофонияларга удурланып турар бис.

Будённыйның армиязынын дугайында ырны кым билбес боор! Композиторлар—Покрасс алышкылар эки ырларны дыка хөйнү чогаадып бижээн. Ажыы-биле чугаалаарга, кажан мен партияның Москва комитединиң секретары турумда, бистиң чагывывысты ёзугаар оларның бижээни Москва дугайында ыры меңээ дыка тааржыр. Бистер Москва комитединге чыглып кээривиске, оларның бирээзи ук ырны бир-ле дугаарында өйнап күүсеткенин билир мен. Үнүнүң талазы-биле ол ындыг-ла эки эвес ыраажы болган, ынчалза-даа Покрасс алышкылар эки музыканы бижээннер.

А «Аар-берге хоругдалга хилинчектеттирген», «Варшавянка» дээн ышкаш ындыг революсчу хоочун ырлар сеткилди кайы хире хайныктырар ийик! «Интернационалды» кым билбес боор? Ол ырыны каш-даа чылдарда ырлажып келдивис ышкажыл, ол ажылчын аңгының делегей гимнизи апарган. Революсчу бодалдарны болгаш сагыш-сеткилди ол хайныктырып, кижини сергедир көдүрүп, ону ажылчы чоннарның дайзыннарынга удур мобилизастап турары кайы хире-дир!

Кажан мен Глинканың музыказын дыңнай бергенимде, мээң карактарымга болган чок-ла өөрүшкүнүң чажы бүлдеңнейни бээр.

Ол дээрге хевир чок, эргижирээн-даа боор чадавас, а мен назы талазы-биле аныяк эвес кижи болгай мен, ынчалза-даа кажан Давид Ойстрах скрипкага ойнай бээрге, меңээ сонуурганчыг; ол коллективти профессионалдыг дыл-биле канчаар адаарын билбес мен, ол Улуг театрның скрипкачылар коллективи ойнай бээрге меңээ дыка-ла таарымчалыг. Оон ойнааның дыка хөй катап дыңнаан мен, ынчангаш үргүлчү-ле улуг сеткил ханыышкынныг дыңнаар мен.

Мээң музыканы билип дыңнаарым бүгү кижилерге кандыг-бир норма-чижек болзун деп күзевейн турарым билдингир. Ынчалза-даа үннерниң уш-баш чок дааш-шимээни—какофонияны ёзулуг музыка деп көргүзүп турар кижилерни, а улустуң ынак музыказын чамдык кижилерниң эргижирээн чүүл кылдыр санаарын деткип шыдавас бис.

Улус бүрүзү-ле музыкага тускай чанчылдарлыг болгаш боттарының национал, улусчу аялгаларынга болгаш ырларынга ынак. Мен орус сугурга төрүттүнгеш, орус болгаш украин улусчу музыкага, оларның аялгаларынга болгаш улусчу ырларынга кижизиттинген мен. Соловьев-Седойнуң ырлары, шүлүкчү Евтушенконуң сөзүнге композитор Колмановскийниң чогаатканы «Орустар дайынны күзээр бе» деп ырызы меңээ улуг тааланчыг. Меңээ украин ырлар база дыка тааржыр; Андрей Малышконуң сөзүнге композитор П. Майбороданың бижээни «Рушничок» деп ырга ынак мен. Ол ырны дыңнаанда кижи ону кыр-кырынга дыңнап-ла олурукстазы келир. Бисте эки композиторлар хөй, олар дыка хөй эки ырларны чогаадып бижээннер болгай, ынчалза-даа бодумнуң чугаамга оларны шуптузун бажын санап адаары меңээ бергезин билир силер.

Музыка чогаадылгазында улуг четпестер база бар. Джаз музыказынга болгаш джазтарга хандыкшылдың көскүлең апарганын чогумчалыг чүүл деп санап болбас. Бистерни джазтың бүгү-ле музыкаларынга удур улус деп бодап болбас, джазтар аңгы-аңгы болгаш оларга күүседир музыкалар база аңгы-аңгы болур. Дунаевский джазтарга-даа эки музыканы бижип билир чораан. Леонид Утесовтуң удуртулгазы-биле джазтың күүсеткени чамдык ырлар меңээ таарыжыр. Ынчалза-даа дыңнааш, кижиниң кускузу кээр, ижин долгады бээр ындыг музыка база тургулаар.

РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң пленумунуң соонда эш Шостакович бистерни Кремль театрынга концертче чалаан. Бистер дыка чай чок турзувусса-даа, ол концерт солун болур деп биске чугаалаарга, музыка дыңнаар дээш чорупкан бис. Ынчангаш аңаа шынап-ла солун номерлер бар болганынга бүзүрээн бис. Ынчалза-даа канчаары ол чүве ийик, баштай бир джазты, ооң соонда база бирээни, үшкүзүн үндүрүпкеш, адактың соонда үжээлдирзин хары угда ойнадыпкан. Бир эвес хөй болур болза эки чүүлдер безин бергедей бээр болгай, а ол джаз музыказының ындыг дааштаашкынныг дааш-шимээнинге шыдажыр күш чок апаар чораан. Оон чаштына берикзээн кээр, ынчалза-даа баар чер чок.

Аянныг аялга чок музыка болза шугулдаашкындан өске чүнү-даа болдурбас. Ындыг чорук билбезиниң хараазындан болур деп чугаалашкылаар. Шынап-ла кижиниң билип-даа шыдавазы, дыңнаары-даа хөөн калынчыг ындыг джаз музыказы база тургулаар.

Бистиң чуртка Барыын чүктен дамчып келген, амгы үениң дижири ындыг чамдык танцылары кижиниң сагыш-сеткилинге таарышпас, аңаа удурланышкак. Мен чурт иштинге хөй удаа чоруур ужурга таваржып турган мен. Мен орус, украин, казах, узбек, армян, грузин болгаш өске-даа танцыларны көрдүм. Ол чараш танцылар, оларны көөрү солун. А амгы үениң модалыг танцылары деп адаар чүвелери дээрге кандыг-бир ыят чок, уш-удуруп дырбаңнаан, та чү деп чүвези, кым билир боор. Ындыг бужар чүвени чүгле сирилээштер сектазындан көрүп болур деп чугаа бар. Ындыг деп бадыткап шыдавас мен, чүге дээрге, сырбаңнааштарның чыжыынга кажан-даа чорбаан мен. **(Залда каткы).**

Музыкада аялга бодунуң турар эргезин чидирген, ооң орнунда «чаа» музыка—«додекафония», дааш-шимээнниң музыказы эгелеп турар дээр янзылыг хоозун бадыткалды кылып турар аныяк кижилер чогаадыкчы ажылдакчыларның аразындан база таварышкылаар боор-дур. «Додекафония» деп сөстүң артында чүү чажыртынып чыдарын аңаа кижиниң билири берге, ынчалза-даа какофония дээр сөстүү ышкажы чүүлдерден ол билдиңгир. Ынчангаш музыкада ол какофонияны бис арылдыр ширбип кааптар бис. Бистиң улузувус ол бокту бодунуң идейлиг чепсээнге ап шыдавас.

Үннер: Шын-дыр! **(Адыш часкаашкыны).**

Бистер дайынчы маадырлыг чорукче болгаш күш-ажылче кыйгырып турар, сорук киирикчи музыка дээш туржуп турар бис. Солдат тулчуушкунче кирипте бодунга херек чүүлүн алыр, ынчаарга оркестрни кажан-даа кагбас. Походка оркестр сорук киирер. Социалистиг реализмниң талазында туржуп турар амыдыралдан, улустуң демиселинден чарылбас болгаш улуска деткидип турар композиторлар ындыг оркестрге музыканы чогаадып шыдаар болгаш чогаадып-даа турарлар.

Уран чүүл талазы-биле бистиң политикавыс, абстракционизмге, формализмге болгаш өске бүгү буржуазтыг буурааашкыннарга эптешпезиниң политиказы болза бистиң чайгылыш чок боттандырып турганывыс, боттандырып турарывыс болгаш боттандырар апаарывыс-даа ленинчи политика болур-дур. **(Адыш часкаашкыны).**

«Литература болгаш уран чүүл болза ажылчыннарның болгаш тараачыннарның эрге-ажыктарынга, улустуң эрге-ажыктарынга бараан болур ужурлуг»—деп Владимир Ильич Ленин чугаалап чораан.

Чамдык кижилерниң Бөрээл салып мактап турары чөөн үзелдиг дээр ындыг уран чүүлдү Владимир Ильич эң-не мугулай бүдүлүүшкүн, орта эвес болгаш мелегей чорук деп адаан. Уран чүүлде формалистиг чогаалдарга Ленин эптежип, харын-даа сагыш-сеткил каттыжыышкыны-биле көрүп турган дээр дугайында хоозун чугаалар амгы үеде нептереп турар. Лениниң уран чүүлдү канчаар көрүп турганының дугайында шын эвес чугааның нептерээринге эш Эренбургтуң киржилгелиг болганы база хараадаанчыг. Бодунуң сактыышкынында ол мынчаар бижээн: «Май 1-ге уткуштур Кызыл шөлдү «чөөн» чурукчуларга каастаттырып болур ирги бе деп А. В. Луначарский Ленинден айтырарга, Владимир Ильич: «Мен бо талазы-биле специалист эвес мен, бодумнуң сонуургалымны өскелерге албадаарын күзевес мен» деп харылааның А. В. Луначарский меңээ чугаалаан».

Совет уран чүүлге янзы-бүрү идейлиг угланыышкыннарның туруп болурунуң аргаларын Ленин чөпшээрежип турган дээр янзылыг кылдыр ында эш Эренбург номчукчуга билиндирип турар.

Ол шын эвес, эш Эренбург! Литератураның болгаш уран чүүлдүң идейлиг болгаш партийжи болурунуң принцивин чогум-на Лениниң көдүрүп үндүргенин силер эки билир болгай силер. Ооң соонда ону Горький болгаш Совет эрге-чагырганың туружунга, ажылчын аңгының херээ дээш демиселдиң туружунга, коммунизмниң тиилелгези дээш демиселдиң туружунга быжыы-биле турушкан өске-даа чогаалчылар изиниле деткээн. Партийжи, идейлиг чоруу болгаш чечен чогаалчы мергежили дээш Максим Горькийниң «Ава» деп тоожузун Владимир Ильич бедик-биле үнелээн.

Чечен чогаал чогаалдарының кужу — чечен чогаалдың мергежилинде, идейлиг туруштарның билдиңгир болгаш боттуг тодаргай болурунда. Ынчалза-даа, ол чорук чамдык кижилерге таарымча чок болганы ол ышкажыл. Чамдыкта хоозун коңаргак болгаш суртаалзырак чүүлдер-биле демиселге сылдап алгаш, литератураның болгаш уран чүүлдүң чогаалдарының идейлиг тодаргай чоруун атакалай бергилээр. Некрасовтуң «Новый мир» журналга парлаттынган «Океанның ийи талаларында» деп чүүлүнде ындыг бодал эң ажык хевир-биле илереттинген. Ам-даа экранга үнмээн «Ильичиниң заставазы» деп фильмни үнелевишаан, ол мынчаар бижээн: «Кырган ажылчынның бүгүнү билир, бүгү-ле чүүлдерлиг тодаргай, билдиңгир харызын ооң бүүрул салындан туткаш, олар экранче сөөртүп үндүрбээни дээш Хуциевке болгаш Шпаликовка кызыгаар чок өөрүүр-дүр мен. Ол бодунуң өөредикчи сестери-биле көсту берген болза—кино-чурук бууран дужер ийик».

Үннер: Бужарын.

Мону совет чогаалчы кижи совет журналда бижээн! Кырган ажылчынның дугайын дүжүметсиг, тоомча чок аян-биле бижээн ындыг чүүлдү элдепсиниишкин чокка номчуп шыдаттынмас. Ындыг аянныг чугаалаар чорук совет чогаалчыга шуут таарышпас деп бодаар мен.

Ооң-биле кады мээң чугаалаан чүүлдеримде уран чүүлде чүгле хуу таварылганы канчаар көрүп турарын илереткен эвес, а харын бистиң уран чүүлүвүске шуут таарышпас принципти чарлап турар. Ынчангаш ол чорук бистиң эң шиитпирлиг удурланыышкынывысты болдурбайн барып шыдавас.

(Төнчүзү дараазында үнер).

Эш Н. С. Хрущев Тула областың химия бүдүрүлгелеринге чораан

НОВОМОСКОВСК (Тула область). (СЭТА). СЭКП ТК-ның Бирги Секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев марттың 14-түң эртенинде Новомосковскиде химия комбинадынга барган.

Н. С. Хрущев-биле кады химкомбинатка СЭКП ТК-ның секретары П. Н. Демичев, ССРЭ-ниң Курпланының чанында химия талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы Н. К. Байбаков, а ол ышкаш партияның Тула үлетпүр болгаш көдээ обкомнарының секретарьлары О. А. Чуканов биле И. Х. Юнак, Приокск совнархозтуң даргазы К. К. Яковлев болгаш областың өске-даа удуртукчулары химкомбинатка чорааннар.

Бүдүрүлгениң удуртукчулары-биле Н. С. Хрущевтуң беседазының үезинде комбинаттың директору С. В. Садовский бүдүрүлгени калбартыры дээш, химия продукциязының чаа хевирлерин бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип алыры дээш, техниктиг деңнелге дээш коллективтиң демиселиниң дугайын чугаалаан.

Чеди чыл планының чылдарында комбинат лавсанны — эң-не үнелиг синтетиктиг волокнону, нарын чемишчидилгелерни, гербицидтерни бүдүрүп үндүреринге таарыжыр чиг-этти үндүрерин шиңгээдип алган, аммиак, карбамид (мочевина), аммиак селитразы бүдүрүп үндүрер талазы-биле күчүнү хөй катап калбарткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 55 хуузу бедээн. Дөрт чылдарның дургузунда бүдүрүлгени болбаазыраңгайжыдарынга болгаш калбартырынга чарыгдаттынган он-он миллион рубль продукцияның бот-үнезин чиигеткениниң күсели-биле дедир эгиттинген. Техниктиг деңнелге болгаш технологияны болбаазыраңгайжыдары дээш күжениишкинниг демиселдиң түңнелинде комбинат чеди чыл планын күүсеткен.

Эш Н. С. Хрущев комбинаттың коллективиниң чедиишкиннерин бедии-биле үнелээн болгаш улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдеринге химияның онза чугулазын демдеглээн.

Оон соонда Н. С. Хрущев, а ол ышкаш П. Н. Демичев болгаш Н. К. Байбаков олар талтың, компрессияның, диметилтерефталаттың цехтерин көрген. Бүдүрүлгени көрбүшаан, Н. С. Хрущев ажылчыннар-биле болгаш тускай эртемниглер-биле чугаалашкан. Комбинатты көрүп турар үеде ажылчыннар болгаш бүдүрүлгениң албан-хаакчылары Н. С. Хрущевка изиг байырны чедирип турган.

• • •

ШЕКИНО (Тула область). (СЭТА). Хүнүң ийиги чартыында Н. С. Хрущев Шекинонуң химкомбинадынга чедип келген.

Газ заводунуң баазазынга тургускан Шекино комбинады болза чурттуң эң улуг химия бүдүрүлгелериниң бирээзи болур. Ол дүргени-биле калбарбышаан турар. Новомосковскиниинде ышкаш, ында база-ла аммиак бүдүрүлгези ажылдап турар болгаш бойдус газын чиг-эт кылдыр ажыглап турар.

Бо чылын комбинат карбамидти бүдүрүп үндүрүп эгелээн. Ам бүдүрүлгениң шөлүнде капролактамның күчүлүг цегин болгаш «улуг химияның» өске-даа черлерин тудуп турар.

Н. С. Хрущев болгаш ооң-биле кады чедип келген өске-даа эштер карбамид бүдүрер талазы-биле чаа күчүлүг цехтиң тудуушкунунуң чоруп турары-биле танышканнар.

Оон соонда Н. С. Хрущев комбинаттың аммиак цехтеринге барган.

Көрүүшкүн үезинде ол ажылчыннар-биле, инженерлер-биле, техниктер-биле чугаалашкан.

Н. С. Хрущев, П. Н. Демичев, Н. К. Байбаков олар бүдүрүлгениң удуртукчулары-биле ужурашкан. Бүдүрүлгениң калбарып турарының болгаш чаа продукция бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип ап турарының дугайын комбинаттың директору П. М. Шаров оларга дыңнаткан.

ДОПЧУ ДЫҢНАДЫГЛАР

ССРЭ-ниң Курпланының чанынга автотрактор болгаш көдээ ажыл-агый машиналары тудуунуң Күрүне Комитедин болгаш ССРЭ-ниң Күртудуунга чагыртканы турар, ССРЭ-ниң эптелге болгаш тускай тудуг ажылдарының талазы-биле Күрүнениң бүдүрүлге комитедин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тургускан.

• • •

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң томуйлааны болза:

ССРЭ-ниң министри Е. П. СЛАВСКИЙНИ ССРЭ-ниң ортумак машина тудуунуң талазы-биле Күрүнениң бүдүрүлге комитединиң даргазынга,

ССРЭ-ниң министри Е. Ф. КОЖЕВНИКОВТУ ССРЭ-ниң транспорт тудуунуң талазы-биле Күрүнениң бүдүрүлге комитединиң даргазынга,

ССРЭ-ниң министри П. С. НЕПОРОЖНЫЙНЫ ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрижидилге талазы-биле Күрүнениң бүдүрүлге комитединиң даргазынга.

ССРЭ-ниң министри В. М. ГУЩИННИ ССРЭ-ниң Ортаакы Азияның экономиктиг районунуң тудуунуң талазы-биле Күрүнениң бүдүрүлге комитединиң даргазынга,

ССРЭ-ниң министри А. К. КОРТУНОВТУ ССРЭ-ниң газ үлетпүрүнүң талазы-биле Күрүнениң бүдүрүлге комитединиң даргазынга,

ССРЭ-ниң министри А. В. СИДОРЕНКОНУ ССРЭ-ниң Күрүнениң геология комитединиң даргазынга,

ССРЭ-ниң министри С. А. ЗВЕРЕВТИ ССРЭ-ниң камгалал техниказының талазы-биле Күрүне комитединиң даргазынга.

ССРЭ-ниң министри Н. И. СТРОКИННИ ССРЭ-ниң Курпланының чанында автотрактор болгаш көдээ ажыл-агый машиналары тудуунуң Күрүне комитединиң даргазынга томуйлаан.

Усть-лабинчилерниң үлегери-биле

Колхозта чаа чүүлдер





Ол хүн мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле семинар эрттирери-биле Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачы» колхозунуң Туран фермазынга өске ажыл-агыйлардан ажыл-ишчилер кээр турган.

Кызыл булуңга баргаш, ханада азып каан чарлалды сонуургап номчуй бердим. Ында мынчаар бижээн: «Эштер колхозчулар! Курорттарга барып дыштаныр күзелдиг кижилер өй-шаанда чагыдан кирицер. Баштаар чер».

Колхозчу көдээниң амыдыралында бо солун болгаш чаа чүве мени база хайныктыра каапкан. «Бо чылын курортка барып дыштанырын бо ферманың ажылдакчыларындан кым күзээн ирги?» деп бодал кирип келген. Ынчан ферма эргелекчизи Дмитрий Спиридонович Доронин кызыл булуңга кирип келди. Бодап турганым үстүнде айтырыгны аңаа салдым.

— Бистиң мурнакчыларывыс, бистиң чоргааралывыс — бызаа ажаакчызы Хомутова, хаван ажаакчызы Золотухина, ферманың ажылчыны Фисунов курорттарже чоруур деп турар. Бодум база эмненнксеп турар мен — деп харыылады.

— Бызаа ажаакчызы эш Хомутова че? А республиканың алдарлыг малчыны, силерниң сурагалыг бызаа ажаакчыңар Домна Родионовна Завьялова канчап барганыл?—деп сонуургап айтырдым.

— Домна Родионовна пенсияда болгай. Чамдыкта фермага чедип келгеш, канчаар ажылдаза чогуурун аныяктарга айтып берип, бодунуң арга-сүмезин берип турар. Ам ферманың бызаа ажаакчызында база бир мурнакчы колхозчу Татьяна Яковлевна Хомутова ажылдап турар. Ол бо чылын курортче чоруур.

Д. С. Доронин-биле чугааның соонда бызаа кажаазынга чеде бердивис. Кажаа арыг, чылыг, чырык. Кормушкаларда дус, мел, хээндектеп каан сиген. Чем белеткээр кухняда чаа, калорийлиг дүштеки чемни белеткеп турар.

— Бызаалар дүрген өссүн, деңзизи немешсин дээш сагыш салып турар мен. Уруум Алла болгаш ооң эжи Маша Балязина-биле кады ажылдап турар бис—деп Татьяна Яковлевна биске тайылбырлады.

Сүттүг ведро чанында эш Хомутованың уруу Алла тур. Ол эрес капшагай, чараш кыс каттып чадаан ышкаш, бир-ле чүве бодап турду. Ол элээн болганда чоокта чаа төрүттүнген, шоолуг чем чивес бо эр бызааның адын уттупкаш, ону бодап турдум дей—дир.

— «Кызыл тараачы» колхозка 12 чыл дургузунда ажылдап тур мен. Хаван ажаакчылап, саанчылап турдум, ам ийи чыл дургузунда бызаа ажаакчызы болуп тур мен—деп эш Хомутова чугаалаан.

Ооң кызымаккай, күш-ажылы, бодунуң мергежилинге ынакшылдыг чоруу кайгамчык эки түңнелдерни берип турар. Татьяна Яковлевнаның азыраан бызаалары бистиң байдалывыска бедик деңзи немелделерин берип турар. Бызаалар хонук бүрүзүнде 800-тен 950 грамм чедир деңзи немелдези берип турар айлар туругулаар.

Ол хүн өске колхозтардан келген өөрүнге эш Хомутова хөй ажыктыг чүүлдерни чугаалап, бодунуң сүмелерин берген. Татьяна Яковлевнаның бызаа кажаазынга кээп, ооң ажылының дуржулгазы-биле танышкан кижилер хөй чүүлдү билип алган.

Хынамчалыг, бодүүн ажыл-ишчи эш Хомутова дуржулга солчуру-биле келген кижилерни хүлээп ап тура оларга мынча дей тыртып каап турган:

— Силерниң келириңерге тускай белеткенген-дир деп бодай бербеңер, бисте бызаа кажаазы үргүлчү мындыг турар чүве...

Артель ажыл-агыйының эрге-ажыктарын бодунуң хуузунда херээнден ыракта бедик көөр, ажыл-херекти ёзулуг ак-сеткилдиг күүседир, ниитиниң херээ дээш бердинген кижилер кезээде мынчаар шудургу болгаш эки ажылдап турар.

Бүгү улустуң чарыжының оттары чуртта улам тода кыптыгып турда, колхозчу көдээниң ажыл-ишчилери усть-лабинчилерниң патриотчу эгелээшкинин изии-биле деткип турда Татьяна Яковлевна мынча деп чугаалап турар:

— Кубань колхозчуларының эгелээшкининиң дугайында медээ дыңналы бергенде бис кыстар-биле кады улам эки ажылдаарын, колхозтуң байлаан ковудедирин шиитпирлээн бис. Ынчангаш бүгү чаш төлдү бүрүн камгалап ап база доруктуруп өстүрер бис. Харын-даа бодувустуң бөлүүвүстү ам-даа алгылар бодап турар бис.

Татьяна Яковлевна чоокку үеде кожазында колхозтарга барып, бир эвес херек болза оларга дуза көргүзер, арга-сүме бээр, дуржулгазын дамчыдып бээр деп турар.

Улам эки ажылдаарын, ооң мурнакчы чоруу улам-на калбарып, нептерээрин күзеп каалыңар.

К. БЕЛОВ.

ЧУРУКТА: Т. Я. Хомутова уруу Алла-биле

Фото авторнуу.

ОРГАНИЗАСТЫГ СЕССИЯ

Ажылчы чоннар депутаттарының Тожу район Совединиң бирги сессиязы март 11-де болуп эрткен. Организастыг айтырыгны чугаалашкаш, район Совединиң күүсекчи комитедин сессия соңгаан. Күүскомнуң даргазынга О. К. Оолак, даргазының оралакчызынга Г. Н. Самофалов, секретарынга Б. Кол олар соңгуттурган.

Районнуң ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң түс-түс адырларының аайы-биле район Совединиң доктаамал комиссияларын база соңгаан.

Райкүүскомнуң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизинге Н. А. Достайны, саң килдизиниң эргелекчизинге С. А. Алдын-кысты, милиция салбырының начальниингинге С. Х. Адыгны, кадык камгалал килдизиниң эргелекчизинге М. В. Алышевскийни сессия түс-түс бадылаан.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни сессия база бадылаан. Районнуң төвү Тоора-Хем-биле колхозтар аразынга чартык автоматтыг телефон харылзааны, а ол ышкаш ыраккы тайгаларда дөрт фермаларга радио станцияларын бо чылдың апрель айдала ажыдары, район иштиниң оруктарын септээри, колхозтар аразынга автобус транспортуң доктаамал ажылдадыры, Тоора-Хем суурда школа, эмнелгениң чаа бажыңнарын база магазинни болгаш чунар бажыңны бо чылын ажыглалга киирери дээш өске-даа чугула хемчеглерни боттандырарын сессия шиитпирлээн.

АГИТКУЛЬТБРИГАДА

Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң Эйлиг-Хем участогунда Ховалыг Билчир-оолдуң эргелекчилеп турары көдээ клубтуң ажылын чон мактап турар. Аңаа массалыг кежээлер бо-ла эгелээн тургулаар. Ону клуб чөвүлелиниң кайы бир кежигүнү азы эш Билчир-оол боду баш бурунгаар көрдүнген план ёзугаар организастап турар.

Клубтуң чанында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү ферма, бригада бүрүзүнге үнүүшкүннүг концертти база организастап турар. Олар барган черлеринге беседаны, солун номчулгазын чорутпушаан, малчыннарга база боттуг дузалажып турар.

Агиткультбригаданың Кызыл-Дашта болгаш Улуг-Оймакта малчыннарга көргүскен концерти солун болган. Олар моон соңгаар улам-на солун, чаа болгаш байлак программалыг концерт көргүзүглерин белеткеп турар.

Т. БҮРБҮСЭЭН.

Малчыннарга сонуургаткан

Чоокта чаа Самагалдайның комсомолчулары болгаш аныяктары районнуң колхозтарының сүт-бараан фермаларынга болгаш ыраккы малчыннарынга үш хүн дургузунда концерт көргүзүп чорааннар. Аныяктарның агиткультбригадазы Оңгар-Өдек, Көжээ, Кош-Өдек деп черлерде хойжуларның төптерин, «Чодураа», «Ак-Эрик» колхозтарның фермаларын кезээн. Аныяктарның чедип чорааны коданнарның ажыл-ишчилери ол концерттиң киржикчилери Н. Комбуй-оолдуң «Алтай кожаннар», «Чылгычы» деп танцыларны ойнааның, А. Каранмайның «Сөглээри кай», З. Дупчурнуң «Айлаң кужуи» деп ырларны ырлааның, Д. Чоодунуң допшулуурга ойнавышаан хөөмейлеп, сыгыртканың улуг сонуургал-биле көргеннер. Районнуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери ам удавас база катап малчыннарже үнерлер.

Ш. СЕРЭЭДАР.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, хар шоолуг чагбас. Хат кошкак, даглыг черлерге — өй-тавында. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—3 градус чылыгдан 2 градус соок, оон өскезинге—4—9, а Кызылга—6—8 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Хуу хамаатылардан тырттар олча-ажык үндүрүүн төлээр хуусаазы март 15-те эгелээн.

Хуузунда бажыңныг хамаатылардан тырттар тудуг үндүрүүн болгаш чер рентазын төлээр хуусаазы март 20-ге чедир.

Автомашиналыг, мотоциклдиг, хемелиг болгаш моторлуг хамаатылар транспорт чепсектериниден тырттар чылда түңнерин бо чылдың апрель 15-тен эрттирбейн төлээр ужурлуг.

Төлелгелерни Күрбанк болгаш хоорайның ажаалга кассалары хүлээп алыр.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ САҢ КИЛДИЗИ.

Кинотеатрларга

МАРТ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Бистиң хоорайывыстан келген оолдар» 9.40, 11.40, 1.40. «Грешный ангел» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дириг маадырлар» 11.15, 1.15, «Бичии уруг бажыңында» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Кушкашчыгаш хензигбей» 2.30, «Капитан Лейнуң дужу» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дубровский» 3.15, «Ынак сеткил херек оол» 5.15, 9.15, «Граф Монте Кристо» (2-ги сериязы) 7.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарының 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00290. Чагыг № 129. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 17 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 65 (5469).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Бистиң күштеривис өзүп турар болганда, дайзын база-ла анаа удумзурап орбас. Ол, социализмниң өзүп турар күжүнден корткаш, социализм чурттарынга удур белеткеп турар дайынынга хереглээр чепсээн өжээнниии-биле шалып ап турар. Коммунизмниң дайзыннары социалистиг чурттарга идеологтуг диверсияларны кылыр деп ынанып турар. Ол дугайын кезээде сактып чоруңар, эштер, чепсээңерни бүрүн дайынчы байдалга, тулчуушкуннарга белен кылдыр тудуңар.

Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражылгазынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазындан.

ТУЛАНЫҢ ХИМИКТЕРИНИҢ УЛУГ ЧЕДИИШКИНИ

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан Н. С. Хрущев байыр чедирген

Тула областа Новомосковскиниң болгаш Щекинонуң химия комбинаттарының, Ефремовскиниң синтетиктиг каучук заводунуң, РСФСР-ниң тудуг министерствозунуң «Новомосковскхимстрой», «Щекинхимстрой», «Ефремовхимстрой» тресттериниң болгаш РСФСР-ниң эптелге болгаш тускай тудуг ажылдарының министерствозунуң «Союзпроммонтаж» эргелелиниң ажылчыннарынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга болгаш албан-хаакчыларынга чаагай чедиишкиннери-биле холбаштыр Н. С. Хрущев СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден байыр чедирген.

Туланың химиктери карбамидти бүдүрер талазы-биле улуг күчүлерни Новомосковскиниң болгаш Щекинонуң химкомбинаттарынга ажыглалга киирген, а ол ышкаш синтетиктиг аммиак бүдүрер талазы-биле күчүнү 1959 чыл-биле деңнээрге, барык-ла дөрт катап улгаттырган. Минералдыг чемишчидилгелерни, гербицидтерни, резина-техниктиг кылыгларны, каучукту болгаш химиктиг өске-даа продуктуларны бүдүрерин калбартыр талазы-биле база-ла улуг чедиишкиннер чедип алдынган.

Туланың ажылчы чоннары химияны дүрген хөгжүдериниң аажок улуг ужур-дузазын чүгле эки билип турар эвес, харын ол улуг болгаш чаагай сорулганы дүрген күүседиринге бүгү күжениишкиннерин салып турар дээрзин Н. С. Хрущев демдеглээн. Туланың химиктериниң үлегер-чижээн чурттуң өске-даа районнарының химия бүдүрүлгелериниң ажылчы чоннары деткиир болгаш ону эдерер дээрзинге ханы бүзүрелин Н. С. Хрущев илереткен.

* * *

Химия бүдүрүлгезин калбартпышаан, бистер болза эң-ие эвээш капитал салыышкыннарын үндүрүп, туруп турар бүдүрүлге шөлдерин, энергетиктиг курлавырларны база дериишкиннерни эң четчези-биле ажыглап, ажылдап турар цехтерни соксатпайн тургаш, күчүлерни улам немей өстүрерин хандырар сорулганы бодувустуң мурнувуста салып алган бис деп, Тула химиктер Н. С. Хрущевка чоруткан чагаазында бижээн.

1958 чыл-биле деңнээрге, 1963 чылдың планын ёзугаар химия бүдүрүлгелериниң ниити продукциязы барык-ла ийи катап көвүдээр, ол үеде бүдүрүлгелерге ниитизи-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 27 хууга өзер. Бойдус газын чиг-эт кылдыр ажыглаарынче шилчээниниң түңнелинде ол чылдарның дургузунда бир тонна аммиактың бот-үнези барык-ла ийи катап чиигээн.

Луган тудугжуларның болгаш эптекчилерниң, Горькийниң химиктериниң эгелекчи чорууңга байыр чедирбишаан, Тула областың химия бүдүрүлгелериниң болгаш тудуг организацияларының ажылдакчылары 1963 чылга чаа, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Тула областың химия бүдүрүлгелериниң коллективтери болгаш тудугжулары, тудуг организацияларының ажылчыннары, инженерлери, техниктери ада-чурттуң химия үлетпүрүн—коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузар талазы-биле ажылдарның эң чугула участоктарының бирээзин хөгжүдеринге төлептиг салыышкынны кылыр дээш күштерин харамнанмас дээрзин эргим Никита Сергеевич силерге бүзүредип тур бис деп, Тула химиктер бижээн.

Эш Н. С. Хрущев синтетиктиг волокнонуң заводунга чораан

КУРСК. (СЭТА). Март 15-тин эртенинде СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущев, СЭКП ТК-ның секретары П. Н. Демичев, ССРЭ-ниң Күрпланының чанында химия талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы Н. К. Байбаков Курскиде чеде берген. Партияның үлетпүр болгаш кодээ обкомнарының секретарьлары С. И. Шапуров, Л. Г. Монашев, Төп кара хөрзүннүг черниң Улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазы К. Н. Беляк болгаш Курск областың өске-даа удуртукчу ажылдакчылары эш Н. С. Хрущевту уткаан.

Областың удуртукчу ажылдакчылары-биле кады аалчылар синтетиктиг волокнонуң заводунга чораан. Бо завод болза хоорайның чаа үлетпүр районунда улуг химияның тудуп турар база бир эң улуг бүдүрүлгези болур.

Бүдүрүлгеде бирги болгаш ийиги ээлчегниң тудуглары ам безин ажыглалда киирттинген, совет химиктерниң тургусканы кайгамчык волокно-лавсанны бүдүрүп турар цехтер ажылдап турар. Ол волокно быжыг кедилии-биле ылгалып турар, шыкка өтпес, хүнге изивес. Бо волокнодан аргаан аргыг пөс ак хар-ла, куш дүгү ышкаш чиик, бодунуң шынары нарын дүктен кылган аргыгдан туддавайн турар.

Лавсан бүдүрүлгезин ажыглалга киирген үезинден бээр эрткен ийи чылдарның дургузунда Курскиниң химиктери чаа продукцияны шиңгээдип алыр, ону бүдүрерин көвүдедир, шынарын бедидер болгаш бот-үнезин чиигедир талазы-биле улуг ажылды кылган. Бүдүрүлгениң телевилээн күчүзү дыка ашкан. Ам лавсан волокнону пөс-таавы, аргыг болгаш алгы-өлүк үлетпүрүнде калбаа-биле ажыглап турар. Костюм болгаш платье кылыр кайгамчык чараш пөстерни аргыг болгаш өске-даа кылыгларны лавсан волокнодан бүдүрүп турар.

Н. С. Хрущев болгаш ону үдеп чоруур кижилер заводка чеде бергеш, бүдүрүлгениң кол чиг-эдин—синтетиктиг смолаларны бүдүрүп турар химия корпузун көрген. Заводтуң директору Л. Ф. Сафронков смолаларны белеткээриниң технологиязын, бүдүрүлге дерилгезин таныштырган. Бүдүрүлгеге ол бүгүнү сайзыраңгайжыдып база чаартыр талазы-биле улуг ажылды коллектив кылган.

Оон дараазында аргыг пөгениң кызыл булунунга хайныышкынныг беседа болган. Бүдүрүлгениң коллективиниң ажыл-чорудулгазының дугайын, синтетиктиг волокноларның бүдүрүлгезин хөгжүдер перспективаларының дугайын, заводтуң суурунуң тудуунуң чоруп турар дугайын заводтуң директору чугаалап берген. Аңаа олурушканнар, ылангыя Курскиниң заводу ышкаш ындыг бүдүрүлгелерни тударының экономика талазы-биле ажыктыг болуп турарының дугайында сан-медээлерни сонуургаан. Завод ону тударынга үнген чарыгдалдың 70 хуузун ам безин дедир эгидипкен. Ындыг бүдүрүлгелерни болдунар-ла арга-биле хөйнү тудуп тургузар болза чогуур дээрзин Н. С. Хрущев демдеглээн. Ол чорук күрүне хөреңгилерин камнап алыр, чиик өртектиг, чараш хеп-биле чонну, а үлетпүрнү бедик быжыг шынарлыг пөстер-биле хандырар арганы бээр.

Заводтуң ажылдакчылары-биле беседаның соонда бүдүрүлгениң цехтерин көөрүн үргүлчүлээн. Бүгү цехтерге ажылчыннар Никита Сергеевичиге изиг байырны чедирип турганнар.

Эш Н. С. Хрущев химияның улуг бүдүрүлгезиниң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш тудугжуларының чорудуп турар улуг ажылын бедии-биле үнелеп көрген.

И. АРТЕМОВ,
А. СИВОВОЛОВ.
(СЭТА-ның тускай корреспондентилери).

КОММУНИСТИГ КҮШ-АЖЫЛ ФЕРМАЗЫ

«Найырал» совхозтуң Кара-Тал сүт-бараан фермазының коллективи боттарының шудургу күш-ажылы-биле 1962 чылда сүт бүдүрериниң болгаш күрүнеге дужаарының планын чедиишкинниг күүсеткен. Ферманың мурнакчы саавчылары Нина Чыртык, Чечек Дамдын, Оолак Солдуп, Чечек Хаваа олар бир саар инекке онаaштыр ортумаа-биле 1582-ден 1962 кг сүттү саап, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткилээн.

Ферма эрткен чылдың бо үезинден хөй сүттү 1963 чылдың январь-февраль айларында сагган болгаш күрүнеге дужааган.

«Найырал» совхозта парткомунуң болгаш ажылчын комитединиң чоокта чаа болган каттышкан хуралындан Кара-Тал сүт-бараан фермазынга коммунистиг күш-ажыл фермазы деп атты тывыскан.

ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну болгаш кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдези

Н. С. Хрущевтуң илеткелдериниң болгаш чугааларының бешки тому

Эш Н. С. Хрущевтуң «ССРЭ-де коммунизм тургузуушкуну болгаш кодээ ажыл-агыйның хөгжүлдези» деп илеткелдериниң болгаш чугааларының бешки томун күрүнениң политиктиг литература үндүрер чери парлап үндүрген. Ында 1961 чылдың февральдан октябрьга чедир чугаалар болгаш чагаалар киирттинген.

Мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң талазы-биле тодаргай хемчеглерни чугаалажып көөрү-биле Совет Эвилелиниң кол-кол зоналарының аайы-биле кодээ ажыл-агыйның мурнакчыларының чөвүлел хуралдарын эрттирер дугайында шиитпирни СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунуң соонда хүлээп алган. Россия Федерациязының Кара-хөрзүннүг төп зоназының колхозтарының болгаш совхозтарының мурнакчыларының 1961 чылдың февраль 11-де чөвүлел хуралынга «Мурнакчы дуржулгага болгаш эртемниң чедиишкиннеринге даянмышаан, кодээ ажыл-агыйның ниити кодурлуушкунун чедип алыр» деп эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын бешки томда парлап турар.

РСФСР-ниң Кара-хөрзүннүг эвес зоназының кодээ ажыл-агый мурнакчыларының февраль 23-те чөвүлел хуралынга Н. С. Хрущевтуң чугаалааны «Кодээ ажыл-агыйны удуртурунун деңнелин бедидер» деп чугаазын номда киирген. Уралдың болгаш Сибирьниң кодээ ажыл-агый мурнакчыларының чөвүлел хуралдарынга чугаалары база киирип турар.

Чер болгаш мал ажылының хөгжүлдезинге чедиишкиннери дээш Свердловск болгаш Курган областар чазактың бедик шаңналдарын алганнар. Ол-ла областарга Ленин орденнерин тывысканынга холбаштырган Свердловскиге болгаш Курганга болган байырлыг хуралдарга Н. С. Хрущевтуң чугааларын томда киирип турар.

Кур черлиг крайның болгаш Казах ССР-ниң кодээ ажыл-агыйының мурнакчыларының чөвүлел хуралдарынга Н. С. Хрущевтуң чугаалары бистиң Төрээн чурттувустуң төөгүзүнге кайгамчыктыг арыннарны киир бижээн кур черлиг колхозтарның болгаш совхозтарның чаа-чаа сорулгаларынга холбаштынган.

«Кодээ ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле зона чөвүлел хуралдарының чамдык түңнелдериниң дугайында» СЭКП ТК-ның Президиумунга бижик болгаш «Кодээ ажыл-агый талазы-биле чамдык соңгаарлаттынмас сорулгалар дугайында» СЭКП ТК-ның Президиумунга бижик бешки томда парлаттынган.

Орёл областың Дмитровск районунуң «Кызыл тук» колхозунуң звено удуртукчузу П. Е. Сапунка, Пенза областың Свердловск районунуң «Надеждинск» совхозунуң звено удуртукчузу Люба Перегудоваға, Чита областың Шилкинск районунуң «Май бир» колхозунуң кукурузачы-механизаторлары А. Г. Лисичниковка болгаш И. Р. Сухановка, Винница областың Бершадск районунуң Шляховая кодээзиниң эр, херээжен колхозчуларынга болгаш Кабардин-Балкар АССР-ниң Лескенск районунуң Ленин аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчуларынга эш Н. С. Хрущевтуң байыр чедиришкиннери номда киирттинген.

Эш Н. С. Хрущевтуң бешки томда чыгдынган чугааларында болгаш чагааларында колхозтарның болгаш совхозтарның байлак курлавырлары илереттинген, чурттуң кодээ ажыл-агыйын удуртуруң улам ынай экижидериниң оруктары айыттынган.

(СЭТА).

ЧАСКЫ ТАРЫЛГА—ЭЖИКТЕ КЕЛДИ

Чаагай дүжүт дээш

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). «Найырал» совхозтуң механизаторлары бо хүннерде 50 тракторнуң (оон иштинде «ДТ-54» 32) септелгезин дооскан, амгы кылып турары 20 трактор удавас белен болур. Кожулда машиналарының септелгези база шыпкарылган, чоокку хүннерде бүрүн доостур.

Чуртка тараа бүдүрерин улам көвүдедир сорулга-биле совхоз тарылгазының шөлүн эрткен чылдыындан 3060 гектар көвүдедирип азы 17560 гектарга калбартырын көрүп турар, оон иштинде тараа культуралары 13600 гектар болур. Үрезин культуралар аайы-биле четчир, арыглаашкыны база доозулган.

Эрткен чылын кукурузаның ниити шөлү 2000 гектар турганын бо чылын 2800 гектарга калбартыр. Олуртулга шөлүнче чемишчидилге сөөртүрү амгы үеде кидин түлүк, бо хүннерде 6000 ажыг тонна өдекти шөлдерде чедирген. Чоокта чаа кукурузачыларның семинарын база организастаан.

Тарылга хүннеринде ажылдың графигин хову бригадаларының аайы-биле тургузуп эгелээн. Турлагларда чурттаалга бажыңнарын, столовая болгаш кызыл булуң турар черлерни септээр, чугайлаар, дериир ажылды организастыг чорудуп турар. Бо талазы-биле ажыл Аймыырлыг бригадазының төвүнде алзэв үлегерлиг чоруп турар.

ҮНЕЛИГ ЭГЕЛЭЭШКИН

БОРБАК-АРЫГ. (Телефон-биле). Часкы тарылга хүннеринде чаңгыс шак-даа халас эрттирбес, ылангыя техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар сорулга-биле Чөөн-Хемчик районда «Большевик» колхозтуң механизаторлары үнелиг эгелээшкинни организастап турар. Ол болза бир трактор черни аңдарбышаан, илиирээр, дырый бастырар — мындыг үш аңгы ажылдарны хары угда боттандырар арганы хандырар.

Колхозчу механизаторларның чогаадыкчы болгаш тывызык үлегери амгы хову ажылының баштайгы хүннеринден эгелээш амыдыралга ажыглаттынар. Олар комплекстиг 10 агрегаттарны шак ынчаар дериирин барык доозуп турар. Ол болза, ажылдың бүдүрүкчүлүүн үш катап бедитпишаан, кывар, чаар материалга улуг камналганы база хандырар.

Усть-лабинчилерниң кыйгырыын деткивишаан, колхозтуң ажыл-ишчилери бо чылын тарылга шөлүн 4420 гектар чедир калбартырын хүлээнген, оон иштинде тараа культуралары 3470 гектар болур. Ол ышкаш кукурузаны 750 гектарга, чигир свёклазын 35 гектарга олуртур.

Колхозтуң агроному Ховалыг Көк-оолдуң дыннатканының ёзугаар алырга, часкы хову ажылынга белеткел ам дооступ турар. Тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналары белен. Үрезин четчир, оон арыглаашкыны доозулган. Амгы бол кичээнгейни хову турлагларын таарымчалыг белеткээринче угландырган.



«Элегес» совхозтуң № 3 фермада бызаа азаакчызы Зина Черлинниң ажылдап турар профилакториязында арыг-силиг, чылыг. Оон азыраа турар бызаалары хүнде-ле 700 гр чедир немежип турар. Ол дээрге — Зина Черлинниң эки ажылының түңнели.

ЧУРУКТА: Зина Черлин. *Фото ПОНОМАРЕВТУУ.*

Тарылгага чүү кылдынганыл?

ЫЙГЫЛАК. (Телефон-биле). Кандыг-даа ажылдың чедиишкинниг болуру, аңаа ынамчалыг белеткелден, организастыг удуртулгадан чугула хамааржыр. Барын-Хемчик районда «Большевик» колхоз часкы тарылгага белеткелин барык доозар чоокшулаан.

Колхозтуң 15 трактору (оон иштинде «ДТ-54» 11) хову ажылынче үнеринге белен. Тракторнуң комплекстиг 9 аңдазыны, 19 сеялка, 3 культиватор бүрүн септеттинген. Тарылга хүннеринде үрезин, кывар, чаар материал болгаш өске-даа сөөртүлгеге 10 автомашина ажылдаар турар.

Бо чылын колхозтуң тарылга шөлү 2870 гектар чедир калбарар. Оон хөйү тараа культуралары, чүгле кызыл-тастың шөлү безин 1400 гектар болур. Чажар шынарынга чедир арыглап белеткээн 392 тонна тараа үрезиниң үнери багай эвес болганын хыналда көргүскен. Ол ышкаш 60 тонна картофель үрезини база белен.

Моон-биле кады четпестерни база айтыр херек. Эрткен чайын болгаш күзүн чер аңдарылгазын багай организастааныңдан ам 1415 гектарны үдур аңдарып тарыыр. Ол чорук часкы хову ажылынга шаптыктыг болбас аргажок. Кукуруза болгаш ногаа шөлүнге 2000 тонна өдек белеткээр тургаш, херек кырында чүгле 570 тонннаны сөөрткен.

Тарылганың эгелээр үези чоокшулап келген, ындыг турбуже 35 гектар чигир свёклазының, 5 гектар ногааның үрезини шуут чок, кукуруза үрезини ам-даа четчелеттинмээн. Ол ышкаш хову турлагларын септээр, дериир ажылды мынчага организаставайн турары канчап-даа таарышпас.

Дөң-Терезин салбырда

«Шекпээр» совхозтуң Дөң-Терезин салбырының тараа тарыыр шөлдери шаандан бээр тараа тарып келгени-биле эргижиреп, ирип баксыраан. Аңаа өдек, хүл төп чемишчидерни эргижок чугула. Ол сорулга-биле салбырның кукуруза тарыыр 350 гектар шөлүнге 2000 тонна өдекти төгери шиитпирлеттинген.

Ам ол ажылда 8 кижи составтыг тускай звено бир автомашиналыг ажылдап турар. Ол звено сөөлгү хүннерге чедир 350 ажыг тонна өдекти кукуруза тарыыр участокче сөөртүп төккен.

О. АҢГЫР-ООЛ.

Партийжи, дайынчы уран чүүл дээш

* * *

ЧАА СОРУК-БИЛЕ

Кремльге болган ужуражыышкынны бүгү чон, оон чогаадыкчы интеллигенциязы канчаар-даа аажок улуг сонуургал-биле хүлээп көрүп турар бис. Бо хүннерде мен база-ла ол ужуражыышкынга олуржуп турган дег сактып турдум. Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чогаадыкчы интеллигенция-биле ол кодурлуушкуннуг ужуражыышкынынга болгулаан санал-оналдар болгаш ылангыя Н. С. Хрущевтуң, Л. Ф. Ильичевтуң чугаалары чогаадыкчы интеллигенцияның кижи бүрүзүн чаа, чогаадыкчы чаяалгаже сорук кирип, эът-сөөктү хайындырып келир-дир.

Н. С. Хрущев бо үеде уран чүүл, чечен чогаал чогум кандыг болурул, чогаадыкчы интеллигенция канчаар ажылдаза чогуурул деп чүвени биске билдингири-биле айтып берип турар-дыр. Партияның бо чаа кайгамчык ханы утказы, тода болгаш чырык чаагай чалбыыштыг айтыышкыны биске реалистиг чаяалганың чаа оруктарын айтып, чаа күштерни, чаа аргаларны сиңирип келир-дир. Бо дээрге биске, бүгү-ле культура, уран чүүл, чечен чогаал ажылдакчыларынга — чогаалчыларга, композиторларга, артистерге, чурукчуларга, кино ажылдакчыларынга болгаш культураның өске-даа ажылдакчыларынга — коммунистиг кижизидилгениң херээнге улуг идегелди көргүспүшаан, оларның моон соңгаарғы чаяалгалыг ажыл-херектериниң улам-на бедик идейлиг, уран мергежилдиг болуру дээш бодунга ам-даа шыңгыы негелделиг болурун чагып турар.

Ынчангаш бис, чогаалчылар болгаш уран чүүлдүң, культураның бүгү ажылдакчылары, чаа ёзу-биле, чаа негелде-биле ажылдаарывыс чугула болуп турар.

Чогаадыкчы интеллигенция дээш, оларның моон соңгаарғы салым-чаяанның чогаадыкчы ажыл дээш сагыш салыышкынның доктаамал көргүзүп турар, бистиң улустуң уран чүүлүнүң болгаш чечен чогаалының тудукчузу — бистиң партияның Төп Комитединге четтиргенивисти сагыш-сеткиливистиң ханызындан илеретпишаан, бистиң коммунистиг амыдыралывыстың хүн бүрү көвүдеп турар маадырларының аразынче чаа бодалдар-биле, чаа сорук-биле кирип тер бис.

Чогаалчы Л. ЧАДАМБА.

* * *

ЫНДЫГНЫҢ БИСКЕ ХЕРЭЭ ЧОК

Литератураның, уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражылгазынга Н. С. Хрущевтуң чугаазын Тываның чечен чогаалының, уран чүүлүнүң, культуразының ажылдакчылары, бүгү интеллигентилер, албан-хаакчылар, ажылчыннар, колхозчулар, студентилер радиодан дыңнап, солуннардан номчааш, боттарының канчаар-даа аажок улуг чүүлзүнүүшкүнүн илередип, «Никита Сергеевич дыка-ла эки чугаалаандыр» дижип турарлар.

Бистиң күрүневистиң удуртукчузу болза литератураның, уран чүүлдүң хөгжүлдезинге шаптык ужураштырып турар чамдык шын эвес хажыдыышкынныг чүүлдер-биле шыңгыы демиселди чорударын бодунуң чугаазында онзалап айыткан.

Аай-бажы билдинмес, үш-үдүрүм шимчээшкиннерлиг, чараш эвес танцыларны бистиң чамдык аныяктарывыстың танцылап турарын Н. С. Хрущев бодунуң бо чугаазынга шыңгыы буруу шаап шүгүмчүлээн болгай.

Бистиң республиканың чамдык культура албан черлеринге чамдык аныяктар Барын-чүктен келген чаа моданың танцызы дээр ындыг үш-үдүрүм, үй-балай, чараш эвес танцыларны танцылап турар. Шак ындыг чоруктарны Кызылда, Ак-Довуракта, Хову-Аксыда, Шагаан-Арыгда, Чаа-Хөл суурда культура албан черлеринден көрүп болур. Культураның болгаш дыштанылганың Кызылда Гастелло аттыг парыгында танцылаар черге кежээниң-не аныяктар джаз оркестр дээр оркестрниң үделгези-биле үш-үдүрүм шимчээшкиннерлиг танцыларны танцылап турарлар болгай: чаңгыс черге шимчээр-шимчевес, хөөннүг-хөөн чок эленейнип, буттарын шалыштыр баскылап турарлар, чамдыкта дээрге холдарын, буттарын аай-баш чок кылдыр сарбаңнадып, тырттар аарыг кижилер ышкаш курлу бээрлер, бирде көрүп турарга, харын тозан кижи чогушкаш, сегиржип алган чүве ышкаш үш-үдүрүм дүвүренчиг апаар. Ак-Довурактың, Хову-Аксының Культура бажыңнарынга чамдык аныяктар база-ла ынчаар танцылай берген тургулаар. Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл суурунуң аныяктары кежээ Культура бажыңынга келгеш, арны-бажы көгергиже дээрле «Чарльзтоннааш» туруп бээриниң дугайында чагаа редакцияга келген. Чарльзтон дээрге утка-шынар чок «танцы-ла» болгай. Барын-чүктен тарап келген шак ындыг үш-үдүрүм шимчээшкиннерлиг кандыг-даа утка чок танцыларны моон соңгаар неп-тередириниң херээ бар бе?

Эптиг-ээлгир шимчээшкиннерлиг, чараш танцылар-биле бистиң культура албан черлеривистиң танцы репертуарын байыдар дээш культураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары чаа ёзу-биле ажылдап, боттарының ажыл-чорудулгазынга Н. С. Хрущевтуң бо чугаазын удуртулга болдурар дээрзинге быжыы-биле бүзүреп болур.

Журналист Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА

Грозныйның химия комбинадынга полиэтиленниң улуг үлетпүр бүдүрүлгезин Совет Эвилелинге бир-ле дугаарында тургузуп база чедиишкинниг шиңгээдип алганы дээш, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1963 чылдың март 15-те Чарлыы-биле онза шылгараан 99 ажылчыннарны болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларны база эртем ажылдакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

РСФСР-ниң Тудуг министерствозунуң Главкавказтудугунуң № 9 тудуг-монтаж эргелелиниң бригадири М. Н. Говоров, химия заводунуң даргазы Ю. А. Филатов оларны Ленин ордени-биле шаңнаан.

Күш-ажылдың Кызыл тук ордени-биле 10 кижини, «Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле 30 кижини, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» деп медаль-биле 26 кижини, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле 31 кижини шаңнаан.

(СЭТА).

Шүлүкчүге ажык чугаа

(Уран чүүл дугайында партияның чаа документилеринге холбаштыр).

Улуг куспак кылын номуң номчукчу мээң
Угаанымга чемиш бербес «харыг» болза,
Сеткилимни куду көрген болганың ол.
Иштиң-хөңнүм хөрээлептер шүлүк болза,
Ийи борбак олуруун-на номчуп алгаш,
Сергей бээр мен, хама бээр мен, таалай бээр мен.

С. СОСКАЛДАЙ.

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының 1963 чылдың март 8-те ужуражыышкынынга чугаазының төнчүзү

Ленинчи партияның удуртулгазы—бистиң хамык чедиишкиннеривистиң магадылалы

(Эгези 1963 чылдың март 16-да үнген № 64 «Шында»).

Кижи кандыг-бир янзы-биле кызыгаар чок хостуг болур дээрзиниң дугайында чугааларны чамдык ажылдакчыларның арызынга дыңнап болур. Чүнү ынча деп турар улус чүве ийик, билбес кижи-дир мен, ынчалза-даа кижиниң кызыгаар чок хостуг болур чоруу кажан-даа, мырыңай коммунизмниң бүрүн тургустуна берген үезинде безин болдунмас деп санап турар мен. «Кызыгаар чок хосталганың» каңгалакчыларынга харыы кылдыр Владимир Ильич Ленин ол шаанда: «Бис «кызыгаар чок чүвелерге» бүзүревес бис» деп чугаалап чораан. (Чог., том 32, арын 479). Коммунизм үезинде безин чаңгыс кижиниң күзел-соруу бүгү коллективтиң күзел-соруунга чагырткан турар ужурлуг. Шак ындыг байдал турбас болза, кижи бүрүзү туралааның-на үлгеткен турар үй-балай чоруктуң түңнелинде сандарал тыптып келир болгаш ниитилелдиң амыдыралы организас чок болу бээр. Организастап, углап башкарбас чүве болза социалистиг ниитилел туржук, өске кандыг-даа ниитилел, кандыг-даа ниитилел системазы, харын-даа каш-ла кижилиг коллектив безин туруп шыдавас.

Баштайгы амыдырал үезинден эгелээш, ниитилел хөгжүлдезиниң бүгү-ле үе-чадаларында кижилер амыдыраарынга херектиг чүүлдерни тып алыры-биле коллективтер болуп каттыжып ап чораан деп чүвени бүзүредип бадыткаан херээ-даа чок. Материалдыг чүүлдер бүдүрериниң база угаан-бодал амыдыралының-даа талазы-биле ниитилел системазының бүгү адырларының тодаргай ажылдаары, эң-не эптиг тургустунары болгаш организастыг болуру, ылаңгыя бистиң үевисте атомнуң, электроника биле кибернетиканың, автоматиканың, шуурт-турулга шугумнарының үезинде чүден артык чугула. Бүгле ындыг байдал тургустунар болза, кижиниң чедип алганы эртемниң бүгү-ле чаагай чүүлдерин ажыглап база кижиге бараан болур кылдыр тургузуп ап болур.

Коммунизм үезинде хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар, коллективтиң күзел-соруундан хажыыр чоруктар туруп кээп болур бе? Туруп болур. Ынчалза-даа ол чүгле ийи-чаңгыс фактылар болган турар ышкаш-тыр. Угааны солуудаар аарыглар турбас деп, угааны солуу кижилер кожа-хелбээ чуртталганың корум-чурумунуң үрекчилери болу берген турбас деп бодап болбас. Чогум кандыг байдалдыг болур чүве ийик, билбес кижи-дир мен, ынчалза-даа тенек аарыг кижилерниң уш-баш чок үүлгедиглерин болдурбас аргалар черле турар апаар боор. Ам үеде безин угааны солуу кижилерни сөөкүргадыптар аргалар бар-ла болгай, ынчангаш ол кижилер уш-баш чокка чүве үүлгедир харык чок, бодунга болгаш аңында турар улуска хора чедире албас-тыр.

Ангы үениң байдалдарында бистер чуртувустуң иштинде эргиниң артыышкыннарынга удур шудургу демиселди чорудуп, делегей аренезында бөлүглешкен ангы дайзынының атакаларын ойтур шаап турар бис. Бо дугайын чаңгыс-даа минута иштинде утту каалтар эргевис чок. А чамдык кижилер бистерни идеологтуг тайбың кожа-хелбээ догуннаарының оруунче кирр халзыптарын оралдажып, «кызыгаар чок хосталганың» ирик идеязын дөгээрин кызыдып турар-дыр. Бир эвес кижи бүрүзү бодунуң субъективтиг үзелдерин ниитилелдиң кежигүннеринге албан хүлээп көөр дүрүм кылдыр деп, социалистиг ниитилелдиң бүгү-нити хүлээп көрген нормаларындан хажышкак ол үзелин боттандырарын ыйыдып туруп бээр болза, ындыг чорук кижилерниң чаңчыл болган амыдыралынга, ниитилелдиң ажыл-чорудулгазынга организас чок чорукту чайлаш чок болдурар. Кандыг-даа кижи туралааның-на менниир болгаш үй-балай үүлгедиглер кылырынче чүткүүр чорук-биле ниитилел черле эптежип шыдавас.

Социалистиг ниитилелдиң удуртукчу күжү болза Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болур. Партия бүгү совет улустуң күзел-соруун илередип турар, ооң ажыл-чорудулгазының алыс сорулгазы чоннуң үндезин эрге-ажыктары дээш демисел болур. Партия бодунуң демисели-биле, төккен ханы-биле чоннуң бүзүрелин чаалап алган, хүн бүрүде чаалап албышаан, ол бүзүрелди эдилеп турар. Чоннуң эрге-ажыынга моондак болуп турар бүгү-ле чүүлдерни партия коммунизм тургузуушкунунуң оруундан чайладыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Гуманизм дугайында айтырыгны тодарадып көргеш, ооң кандыг утказы кымга эки база кандыг утказы кымга багайын дээрзин илередип алыры биске эргежок чугула. Өске-даа айтырыглар-биле бир дөмей, бо айтырыгны көөрде бис ангының үзел-бодалын, ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалаарының сорулгазын барымдаалаар бис. Чер кырынга ангылар туруп турар үеде амыдыралга кызыгаар чок эки чүве турбас. Буржуазияга, империалистерге кандыг-бир чүве эки болган болза, ол ажылчын ангыга хай-халаптыг болур, ынчаарга бир янзы чугаалаарга, күш-ажылчы кижилерге кандыг-бир чүве эки болган болза, ону империалистер, буржуазия чүүлдүг-дүр деп черле санавас.

Бистиң принциптеривисти улус дөгере эки билип алзыннар, ылаңгыя биске идеология талазы-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаарын дөгээрин оралдажып турар кижилер эки билип алзыннар деп күзээр ийик бис. Политикага оюн-баштак деп чүве туруп шыдавас. Идеология талазы-биле тайбың кожа-хелбээ догуннаарының идеязын суртаалдап турар кижи антикоммунизмниң турушталынче херек кырында чуглуп кире бергени ол. Коммунизмниң дайзыннары бисти идея талазы-биле хол-даян болдурарын күзээрлер. Шак ол кара-сагыштыг сорулгазын чедип аар дээш олар идеологияларының тайбың кожа-хелбээ догуннаарының пропагандазын ажыглаарын оралдажып турарлар, ол айыылдыг «троян аъдын» бисти дуурайдаар кылдыр октап берипсе амыраарлар ийик.

Социализмниң болгаш коммунизмниң дайзыннарының бистиң марксисчи-ленинчи идеологиявыска удур угланган кандыг-даа оралдажыышкыннарындан чүве үнмес, бистиң чуртувустуң ажылчын ангызының, колхозчу тараачыннарының, улусчу интеллигенциязының идейлиг болгаш политиктиг бузулбас чаңгыс эвиинге дыңнып шыдавайн, буурап чаштаар дээрзинге бүзүреп турар бис. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Парлалга биле радио, литература, уран чурулга, музыка, кино, театр—бистиң партиявыстың идейлиг чидиг чепсээ болур. Партияның бо чепсээ кезээде дайынчы белен байдалга турзун, дайзыннарга чазыг чокка дегзин дээш партия үргүлчү сагыш салып турар. Ол чепсекти дөгейлендирерин, ооң дээштиг күжүн кошкадырын партия кымга-даа чөпшээревес.

Совет литература болгаш уран чүүл Коммунистиг партияның болгаш ооң Төп Комитединиң доңт удуртулгазы-биле хөгжүп сайзырап турар. Ленинчи партия-биле болгаш улус-биле боттарының амыдырал-чурттаалгазын, чогаадылга ажылын тудуш кылдыр холбаштырган кайгамчыктыг, талантылыг чогаалчы, чурукчу, композитор, кино болгаш театр ажылдакчыларының кадрларын партия өстүрүп доруктурган.

Партия, чон, Ленин—чарылбас тудуш. Ленинниң херээ—партияның болгаш чоннуң херээ. Ол дугайын кайгамчыктыг шүлүкчү Владимир Маяковский эки чугаалаан:

«Партия биле Ленин—
ийистер дег хини тудуш.—
Не-тоогу
кайызын эң үнелээрил?
Ленин дээр бис,
партия—дээнивис ол,
Партия дээр бис,
Ленин—дээнивис ол».

Ленинчи партия—чоннуң мурнакчы кезээ, шылгаттынган дайынчы авангарды болур.

Бистиң чуртувустуң хамааты бүрүзү, ол кайда-даа ажылдап турар болза: ажылчын азы колхозчу, эртемден азы чогаалчы, чурукчу азы композитор—бистиң улузувустуң оолдары болгаш кыстары, олар боттарын чоннуң амыдыралындан, ооң тургузукчу ажыл-чорудулгазындан хоорук кылдыр бодай албастар. Уран чүүлге партийжи болгаш улусчу принциптер бот-болунга удурланышкак болбас, ол болза чаңгыс аай тудуш чүве-дир.

Ниитилелдиң мурнунга бодунуң сорулгазын ам-даа билбейн турар чогаадыкчы эштер ону эки медереп билзиннер дээш дузалаар херек.

Оркестрниң дирижёру хамык хөгжүм херекселдери чаңгыс аай болгаш эптиг-демниг эдип турзун дээш хайгаараары ышкаш, партия база-ла ниитилелдиң политиктиг амыдыралынга бүгү совет кижилерниң күжениишкиннерин чаңгыс аай сорулганы чедип алырынче углап башкарып турар.

Социалистиг ниитилел, бодунуң удуртукчу күжү болур партияны дамчыштыр кижилерниң чаңчыл болган амыдыралындан хажып турар шаптыктарны чайлатпышаан, коммунизмни тургузарынга эргежок чугула материалдыг, культурлуг, идейлиг белеткелдерни тургузуп турар.

Бистиң ниитилеливистиң угаан-бодал амыдыралынга чугула рольду ойнап турар литератураны болгаш уран чүүлдү хөгжүдериниң эрге-ажыктарын барымдаалааш, формалистиг хажыдыышкыннарны партийжи ёзу-биле шүгүмчүлеп көрүп турар.

Литературада болгаш уран чүүлде чонну сорук кирип, ооң бүгү күштерин каттыштырып турар чүгле ындыг чогаалдарны партия деткип турар. Ниитилел бодунуң эрге-ажыктарынга удурланышкак апарган чогаалдарны буруу шаап көөр эргелиг.

Бистер шуптувус чоннуң кылган чүүлдерин ажыглап чурттап турар бис, ынчангаш чонга ону бодувустуң күш-ажылывыс-биле төлээр хүлээлгелиг бис. Кижи бүрүзү бир ары өөнде болдунушкен арылар ышкаш, ниитилелдиң материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарынга бодунуң салыышкынын немээр ужурлуг. Ооң-биле чөпшээрешпес бис, ол дээрге кижиниң күчүлээни ол, эрткен үеже ээп киргени ол дээр кижилер тыптып кээр чадавас. Орта мен: бис чаңгыс кижиниң эрге-ажыктары ниитилелдиң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар, ниитилелдиң эрге-ажыктарынга удурланышкак болбас кылдыр организастаттынган социалистиг ниитилелде чурттап турар бис деп харылаар мен.

Партияның политиказы бүгү ниитилелдиң эрге-ажыктарын бүрүнү-биле, ындыг болганда кижи бүрүзүнүң хууда эрге-ажыктарын база илередип турар, а партияның бүзүрелин эдилээн, ооң төлээлеткен эргезин ёзугаар партияның съездизинге соңгуткан Төп Комитет партияның политиказын амыдыралга боттандырып турар. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Уран-чечен чогаадылга айтырыгларынга Төп Комитет бүгү-ле чогаадыкчы ажылдакчылардан—литератураның болгаш уран чүүлдүң эң-не алдар-хавылалыг, эң-не сураглыг ажылдакчызындан-даа, аныяк, эгелеп чоруур чогаадыкчы ажылдакчыдан-даа — партийжи политиканы чайгылыш чокка чорударын чедип алыр.

Кижиге чүдүүр-чорук үезиндеги болгаш ангы хүннерде совет ниитилелдиң амыдыралының дугайында эвээш эвес чогаалдарны сөөлгү үеде чечен-чогаал журналдарынга, а ол ышкаш ном үндүрер черлер парлап үндүрген. Эрткен үениң берге болгаш ыарын болуушкуннарын өөренип көөр дээн чогаалчыларның чүткүлү черле чайлаш чок болур херек-тир. Эң чидиг шүгүмчүлелдиг элээн каш чогаалдарны Төп Комитеттиң деткээни билдингир.

Ынчалза-даа өске янзы номнар база тыптып кээп турар деп чугаалаар херек, ол номнарда, бистиң бодап турарывыс-биле алырга, кижиге чүдүүр чорук-биле холбашкан болуушкуннарны болгаш партияның XX съездизиниң соонда чоннуң хөй-нити, политиктиг амыдыралынга болгаш угаан-бодал амыдыралынга болган, болуп турар принципиалдыг, үндезин өскерилгелерниң алыс ужурун көргүзерде, бети дизе хажыдыр, а ылап чугаалаарга, шын эвес, чаңгыс талалап чырыдып турар. Ындыг номнарның санынга мен эш Эренбургтуң «Часкы кавыскы» деп тоожузун киирер ийик мен.

Часкы кавыскы үези дээрге-ле бойдустуң агаар байдалы билиш чок, өскерлиичел, орта догуннаваан, сооп-даа, чылып-даа турар үе болур, ынчан агаар байдалы канчаар өскерлирил, агаар канчап баарыл деп чүвени баш удур билип алыры берге. Чечен чогаалга ындыг үлегер-хевирни бодап аарга, Сталинниң мөчээниниң соонда совет ниитилелдиң хөй-нити, политиктиг, бүдүрүкчү амыдыралынга болгаш угаан-бодал амыдыралынга болган принципиалдыг өскерилгелерниң алыс ужурун шын көргүзер арга турбас.

Бистиң улузувустуң мурнунга коммунистиг келир үениң тодаргай, чырык перспективазы ажыттынган. Совет кижилерниң ангы салгалы коммунизмниң үезинде чурттаар деп чүвени медереп бодаарга-ла, совет кижилерниң сеткил-чүрээн бодунуң чуртунга чоргаарал дола бээр, коммунизмниң херээ дээш күш-ажылчы маадырлыг херектерже оларны ол чоргаарал сорук кирип турар. Ам үеде бистиң чуртувуста хамык улус хостуг, бот-боттарынга бүзүрежир, бичии-даа каразышпас, амыдыралдың бүгү-ле тургузуу-биле магадылаан ангы болгаш келир үези өскерли бээрийне деп дүвүревейн турар.

Сталинга чүдүүр чоруктуң артыышкыннарын узуткап кааш, Коммунистиг партия ажылчы чоннарның эгелекчи болгаш идепкейжи чоруун боогдап турган бүгү моондактарны чайлаткан болгаш чоннуң чогаадыкчы күштерин хөгжүдеринге эң-не таарымчалыг байдалдарны тургускан.

Партияның болгаш чоннуң амыдыралында чаа үе-чада келген. Кижиге чүдүүр чоруктуң хоралыг уржуктарын ажып эртпишаан, партия болгаш күрүне амыдыралынга ленинчи нормаларны катап тургузарынче, социалистиг демократияны улам ынай хөгжүдеринче болгаш коммунизмни калбаа-биле тургузарынга бүгү күштерин мөөңнээринче угланган шиитпирлиг ажылды бистиң партиявыс кылып чоруткан болгаш чорудуп турар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ол дээрге кижиге чүдүүр чорукту буруу шапканының сөөлүнде ам чайгаарлалдың үези келген дээни ол эвес, углап башкарылга кошкаан, ниитилел чалгыг аайындан эртпес корабльге дөмейлежи берген болгаш кижи бүрүзү бажынга киргениң туралаан аайы-биле үүлгедип чоруур апарган дээни ол эвес. Чок. Партия кандыг-даа идейлиг чайгылыышкыннарга болгаш бистиң ниитилеливистиң амыдырал нормаларын үрээр дээн оралдажыышкыннарга удур эптеш чокка турушпушаан, бодунуң ажылдап кылганы ленинчи угланыышкынны чорудуп келген болгаш моон соңгаар-даа чайгылыш чокка, бызыы-биле чорудар.

Литератураа кижиге чүдүүр чоруктуң үезин чырыдары-биле холбашкан база бир айтырыгны чугаалаксап тур мен. Шөлүлгеге, кара бажыңнарга, лагерьлерге турган кижилерниң амыдыралының дугайында чогаалдар журналдарже болгаш ном үндүрер черлерже эндерлип кээп турар дижир-дир.

Ол болза эң-не ондактыг тема болгаш берге материал деп база дагын катаптап тур мен. Чурттуң болгаш партияның ангы хүнү болгаш келир үези дээш харысалганы тооп херексевес кижи бодунуң дугайында материал берип эгелээр болза, олче сенсация талалакчылары, «шык чем» талалакчылары амырап халчы бээрлер болдур ийин.

Үннер: Шын-дыр. **(Адыш часкаашкыннары).**

Силер сенсацияны чогаадып, ол «шык чемни» кылып бергеш дижик силер, а олче кым дектм мурнай халый бээрил? Ындыг «шык чемни», чыдыг сек үглээн чүве ышкаш, сээктер үглеп кээр, кедергей улуг семис сээктер, даштыкыдан чүзүн-баазын буржуаз курт-кымыскаяк союп чедип келир.

Бистиң дайзыннарывысты амырадырын күзээн кижи оларга бергедээшкин чокка чашпаалап болур. Бистиң улузувустуң херээнге, бистиң партиявыстың херээнге бараан болур деп күзээр кижи болза, ындыг теманы алгаш, экидир деңзигүрлеп көргеш, хандыр бодаар, ол материалды ажылдап кылыр күжү четчир деп бодаар болза, чонга херектиг чогаалды бижип каар; ол материалды ажыглаарда, чоннуң күжүн быжыглаар, бистиң партиявыстың чонну сырый каттыштырар талазы-биле ажылынга дузалаар болгаш чоннуң улуг эчис сорулгаже базымын дүргедедир кылдыр ынчаар ажыглап ажылдаар. Бодавыже, хөй-хөй кижилер ол материалды ажыглаар деп оралдажыр-даа болза, кижи бүрүзү-ле ындыг сорулганы чедип ап шыдавас-ла боор.

Маңаа чүвениң өйүн билир херек. Хамык чогаалчылар чүгле бо темага бижээш туруп бээр болза, ынчан кандыг литература турар боор!

Литератураның, музыканың чамдык чогаалдарында болгаш чамдык шиилерде бистиң чуртувуста еврейлерниң байдалын хажыдыр көргүзүп турары-биле холбаштыр дүвүрелин илереткен чагаалар партияның Төп Комитединге кээп турар. Буржуаз парлалгада, ону силер англи философ Рассел-биле мээң чагаалар солушканывыстан билир болгай силер, биске удур нүгүл-хопту безин түлүктеп чорудуп турар.

Евгений Евтушенконуң «Бурьяк Эли» деп шүлүүнге болгаш Дмитрий Дмитриевич Шостаковичиниң ол шүлүкту ажыглап бижээн чаа симфониязынга холбаштыр бо айтырыгны бистер декабрьда бистиң ужуражыышкынывыска чугаалажып көрген болгай бис. Бо айтырыгны база дагын чугаалажып көөрүн үениң байдалы негеп келген.

Эш Евтушенконуң бо шүлүүн чүнүң ужун шүгүмчүлеп турарыл? Чүге дээрге «Бурьяк Эли» деп шүлүүнге автор фашистиг дерзиилерни, массалыг өлүрүкчү чоруктарны үүлгеткен фашистиг дерзиилерни херек кырында көргүзүп шыдаваан, буруу шаап көргүспээн. Шүлүктү номчуп орарга, фашистиг дерзиилелдиң үезинде чүгле еврей чон качыгдаан ышкаш апарган, а херек кырында гитлержи өлүрүкчүлерниң холундан эвээш эвес орус, украин болгаш өске-даа националдыг совет кижилер өлүрткен болгай. Ол шүлүкту ап көөрге, ооң авторунуң политиктиг билииниң четпези болгаш төөгүнүң фактыларын билбези илден-дир.

Бистиң чуртувуска еврей националдыг чонну кым-бир кижи кызып-кыйып турар-даа ышкаш кылдыр көргүзери кымга база чүге херектиг апарган чүве ийик. Ол шын эвес. Октябрь революциязының эгелээн хүнүнден бээр бистиң чуртувуста еврейлер ССРЭ-ниң өске хамык улустары-биле бир дөмей бүгү талазы-биле деӊ эргелиг байдалда туруп турар. Бисте еврей айтырыы чок боор турар, а ону тып эккелген кижилер өскелерни өттүнүп турар-дыр.

Орустуң ажылчын ангызын ап көөр болза, ол революция мурнунда-ла кандыг-даа национал дарлалдың, ооң иштинде еврейлерни доорамчылай көөр чоруктуң эптеш чок дайзыны болуп турган.

Революция мурнунда мен шахтёрлар арызынга чурттап чордум. Еврейлерге массалыы-биле халдаарынга киржип турган кижилерни ажылчыннар канчаар-даа аажок бак көөр турган. Ол халдаашкыннарны хааныыг чазак, капиталистер, помещиктер болгаш буржуазия өөскүдүп үндүрүп турган. Ындыг халдаашкыннарны олар революстуг демиселден ажылчы чоннарны чардыктырарының аргазы кылдыр херегле турганнар. Ол халдаашкыннарның организакчылары болза ниитилелдиң шаарланчак кезектериниң, ангы хамаарылгазын өскүнганнарның арызындан эң дерзиилерни элзедип ап турган каргыс шагдаалар болгаш чүс карачылар болур. Хоорайларга хөй-хөй хаалгачылар оларның шивишкиннери болуп турган.

Чижээ, сураглыг революсчу-большевик эш Бауманны, ол еврей эвес-даа болза. Москвага хаалгачы кижи каргыс шагдааның даалгазы-биле өлүрүп каан болгай.

Горькийниң «Ава» деп кайгамчыктыг тоожузунда Россияның ажылчын ангызының интернационалчы байдалын кончут эки көргүскен. Ажылчын-революсчуларның хүрээлеңинде янзы-бүрү национал кижилер туруп турар. Бети дизе орус ажылчын Павел Власов биле украин Андрей Находканы безин сактып көрүңер.

Мээң чаш болгаш аныяк үем Юзовкага эрткен, анаа ынчан хөй еврейлер чурттап турган чүве. Заводка алзээн када мен слесарь Яков Исаакович Бутиковтуң дузалакчызы боор ажылдап турган мен. Ол мергежилдиг ажылчын кижи чүве. Заводтуң ажылчыннарының арызынга ооң өске еврейлер база бар турган. Чес кудар кудукчу боор еврей кижи ажылдап турганын билир мен, а ол ажыл ынчаарда хөлчок бедик мергежилдиг ажыл деп санаттынып турган. Мен ол кудукчуну үргүлчү-ле көрүп турган мен, шажынга чүдүүр кижи турган боор, ынчангаш суббота санында ажылдавас, ынчалза-даа хамык украиннер, орустар болгаш өскелер-даа ажылдап турар боорга, ажылга хол дегбес хирезинде, чес кудар черге өөрү-биле кады кээп, анаа хүнзээр турган. **(Залда каткы).**

Заводка орустар, украиннер, еврейлер, поляктар, латыштар, эстоннар болгаш өскелер-даа ажылдап турганнар. Кайы ажылчын кандыг националдыгыл дээрзин чамдыкта кым-даа билбес боор чүве. Ангы-ангы националдыг ажылчыннар эш-хуу харылзаалыг турган.

Ангының чаңгыс аай сеткили, пролетаржы интернационализм деп чүве ол-дур.

Американың Каттышкан Штаттарынга чоруп турган, Лос-Анжелосче машиналыг бар чорууда, бистиң машинавыска хоорай чагыргазының даргазының оралакчызы мен дээр кижи олуруп алган. Ол орустап чугаалап чораан, сөс адаар аяны арыг эвес-даа болза, черле шору, хостуг чугаалаар болду. Мен олче көргеш:

— Силер орус дылды канчап билир силер?—деп айтырдым.

— Ол чү дээриңер ол боор, мен Ростовка чурттап турдум, мээң адам ийи дугаар чергениң садыгжызы чораан.

Ындыглар Петербургка-даа, туралаан-на черинге кала-даа чурттап турганнар.

Бодап көрүңерден, мээң заводка кады ажылдап турганым еврей Бутиков хааныыг үеде туралаан черинге чурттап шыдавас турган, а Лос-Анжелос хоорай чагыргазының даргазының оралакчызының адазы ышкаш еврей туралаан-на черинге чурттап турган ышкажыл моонар.

Хаан чазак национал айтырыгны ынчаар көрүп турган; хаан чазак ону база ангының үзел-бодалын барымдаалап көрүп турган-дыр. Ооң ужурунда улуг садыгжы, капиталист—еврейлер кала-даа чурттаар эргелиг турган, а ядыы еврейлер—орус, украин болгаш өске-даа ажылчыннар-биле бир дөмей салым-чолду эдилеп чораан; олар хааныыг Россияның бүгү улустары-биле бир дөмей, казанак бажыңнарга чурттаар болгаш аар-берге күш-ажылды кылыр ужурлуг турганнар.

Фашистиг эжелекчилерге удур Ада-чурт дайынының үезинде база ангы-ангы кижилер ангы-ангы туружун көргүскен. Ол үеде кижилер эвээш эвес маадырлыг чоруктарны көргүскен, оларның арызында еврейлер база бар. Оларның иштинден шылгараан кижилерге Совет Эвилелиниң Маадыры деп атты тывыскан, хөй-хөй кижилер орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаткан. Чижек кылдыр Совет Эвилелиниң Маадыры генерал Брейзерниң адын адап көрейн. Волгага болган улуг тулчуушкун үезинде Брейзер ийи дугаар гвардейжи армияның командылакчызының оралакчызы турган. Донбассты болгаш Крымны хостаары дээш тулчуушкуннарга киришкен. Ам генерал Брейзер Ыраккы Чөөн чүкте шериг командылакчызы болуп турар.

Ангы-ангы национал кижилерниң талазындан өскерликчи чорук көргүскениниң таварылгалары база бар. Силерге мындыг фактыны айтып болур мен. Паулюстуң бөлүглешкен шериглерин бүзээлээниниң болгаш ооң соонда чылча шапканының үезинде,—Паулюстуң штавын тудуп алырынга 64 дугаар армия киришкен, ону генерал Шумилов командылап турган, а Шериг Чөвүлелиниң кежигүнү генерал Сердюк турган. Ол менээ телефоннааш: Паулюстуң штавы-биле кады туттурганнарның арызында Киев хоорайның комсомол комитединиң инструктору турган Коган бар болган деп дыңнаткан.

— Ол ынаар канчап кире бергени ол чоор, эндээ таныыптаан силер бе?

— Чок, часпаан бис—деп, эш Сердюк чугаалаан.—Ол Коган Паулюстуң штавынга хелемечилеп турган болду.

Паулюсту тудуп алырынга механизастаттынган бригада киришкен, ооң командири полковник Бурмаков, а ол бригаданың комиссары—эш Винокур еврей националдыг кижи турган. Винокурну мен 1931 чылдан бээр-ле билир кижи мен: Москвага партияның Бауман райкомунуң секретарынга ажылдап турган мен, а Винокур сүт-саржаг заводунга партия үүрүнүң секретары турган.

Кандыг болган-дыр че: бир еврей—Паулюстуң штавынга хелемечилеп бараан боор турган, а өске еврей бистиң шериглеривис-биле кады Паулюсту база ооң хелемечизин тудуп алырынга киришкен-дир.

Кижилерниң кылып турар чүүлдерин үнелеп көөрде, национал омаан эвес, а ангы талазы-биле барымдаалап көөр болгай.

Янзы-бүрү националдыг күш-ажылчы кижилерниң арызынга эрткен-барган чөрүлдээлерниң чижектерин коптарары бистиң херээвистиң эрге-ажыктарынга дүүшпейн турар. Национал сөөк ылгаар чорукту болгаш национал дарлалды өскүдүп турган ужун харысалганы күш-ажылчы кижилерге онаавас. Бо дээрге—мөлчүкчү ангыларның үүлгедип турган херээ-дир. А революцияның эрге-ажыктарынга өскерилген кижилер кымнарыл дизе, хааныыг ёзунуң, помещиктерниң болгаш буржуазияның хөлезилеттинген чалчалары оларны чер болганындан-на элзедип, янзы-бүрү национал кижилерниң арызындан саттыныкчыларны тып ап чораан.

«Чүс караларның» бужар-бак төөгүлүг үүлгедиглериниң ужун орус улусту буруулуг кылдыр шаанаар болза мырыңай таарышпас, база ол ышкаш «Бундуң» национализми болгаш сионизми дээш, Азефтиң болгаш Житомирскийниң («Отцовтуң») чөңгээлиг үүлгедиглери дээш, «зубатовчулар»-биле болгаш хааныыг каргыс шагдаалары-биле ол шаанда харылзаалыг турган янзы-бүрү еврей организациялар дээш бүгү еврей улуска харысалга онаар болза база-ла мырыңай таарышпас болур ийик.

Бистиң ленинчи партиявыс бүгү улустар арызында найыралдың политиказын чайгылыш чокка чорудуп, совет кижилерни интернационализмниң ёзузунга, рассаларны кызыпкыярының, сөөк-язы ылгаарының кандыг-даа илергейлээшкиннериниң шуптузунга эптеш чок болурунуң ёзузунга кижизидип турар. Интернационализмниң, улустарның акы-дуңмалышкы чоруунуң бедик-чаагай болгаш бүрүнныг идеалдарын бистиң уран чүүлүвүс бадыткап турар.

Бистиң чогаадыкчы ажылдакчыларывыстың даштыкы чурттарга аалдап чоруп турары—чугула айтырыг болур. Партияның Төп Комитеди ындыг аалдаар чорук улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар. Совет чогаалчылар янзы-бүрү чурттарның улустарының амыдыралын караа-биле көөр, империализмге болгаш колониализмге удур, тайбың, улустарның хосталгазы болгаш аас-кежии дээш ажылчы чоннарның амыдыралын болгаш демиселин көргүскен чогаалдарны бижип тургузар ужурлуг. Интернационалчы ёзу сиңниккен совет литератураның болгаш уран чүүлдүң чогаалдары социалистиг чурттарның улустарының амыдыралын болгаш демиселин шын чырыдып көргүзүп келген.

Ынчаңмыже чогаалчыларның даштыкы чурттарга аалдап чорааны ажык-дузалыг болбайн турар туржук, харын-даа бистиң чуртувустуң эрге-ажыктарынга удур угланып турар таварылгалар база бар.

Чамдык совет чогаалчыларның даштыкыга чугааларының дугайында материалдарны таныжып көөрге, оларның сагыжы чүге хөлзеп турары билдинмес, совет улустуң чедиишкиннериниң дугайында чүвениң шынын чугаалап бээр дээни-даа, байгы кара шаа-биле канчап-чоор-даа турган даштыкы буржуаз дыңнакчыларның сеткилинге чашпаалаар дээни-даа билдинмес болгулаар-дыр. Ындыг «туристер» оң, солагай талазындан үглеп келген янзы-бүрү буржуаз, ооң иштинде эң-не реакцылыг буржуаз солуннарга, журналдарга болгаш информастыг агентилелдерге интервью бергилеп, төрээн чуртунда амыдырал дугайында меге чүүлдерни эң-не элдепейлиг харысалга чок байдал-биле тарадып турарлар.

Чогаалчылар В. Некрасов, К. Паустовский болгаш А. Вознесенскийниң Францияга чорааны кончуг эчок байдалдыг кылдыр көзүлген. В. Катаев Америкага чоруп турар үезинде оваарымча чок чугааларны база-ла чугаалагылаан.

Турушку быжыг эвес кижини даштыкыга хөөредип, «чаа үениң символу» деп азы ол янзылыг кандыг-бир ат-биле адай каантарга, ол кайыын келгенин, кайда турарын база чүге келгенин уттупкаш, уш-удуруш чүүлдер чугаалааш туруп бээр.

Мырыңай чоокта чаа шүлүкчү Евгений Евтушенко Барыын Германияга болгаш Францияга чорук кылып чораан. Ол Парижтен чап-чаа ээп келген, анаа элээн каш мун ажылчыннарның, студентилерниң, Совет Эвилелиниң өннүктериниң мурнунга чүве чугаалаан. Эш Евтушенко, шынын сөглээр херек, ол аян-чоруктуң үезинде бодун төлептиг туттунуп чораан. Ынчалза-даа ол база, бир эвес «Леттр Франсез» журналга бүзүрээр болза, буржуаз дыңнакчыларның мактаалын алыксааш туттунуп шыдашпаан боор турар.

Бистиң чуртувуста ооң «Бурьяк Эли» деп шүлүүнге холбаштыр чүнү чугаалажып турарының дугайын шүлүкчү буржуаз дыңнакчыларга чиктиг байдал-биле тайылбырлавышаан, ооң шүлүүн чон хүлээп алган, а догматиктер шүгүмчүлеп турган деп дыңнаткан. Ынчаарга эш Евтушенконуң шүлүүн коммунистер шүгүмчүлеп турган деп чүве бүгүдеге билдингир болгай. Ол дугайын канчап уттуп алыр болгаш чогуур түңнелдерни кылбас чүвел?

Буржуаз парлалганың сөзү-биле алырга, бистиң чамдык уран чүүл ажылдакчыларывыстың бодалдары «партийжи доктринага» дүүшпейн баарга, «диалектиктиг хоозун чүүлдерге ажыттылып алгаш, аткаарлап эгелээрин» оралдашпайн турар деп буржуаз парлалга оларны бо-ла мактап турар.

Ындыг мактаалганы дыңнаары совет кижиниң сеткилинге хомуданчыг. Владимир Ильич Ленин шүлүкчү Некрасовтуң кайгамчык чараш сөстерин чижеглээринге кончуг ынак чораан:

Хөөг-чымчак мактал эвес,
Кончуг доңгун бактаашкындан
Үнелелди дыңнап чорду.

Мону эш Некрасов бижээн, ынчалза-даа дүү олурар Некрасов эвес, а бүгүдеге билдингир Некрасов бижээн. **(Залда каткы, адыш часкаашкыннары).**

Бистиң чурттап турар үевисти улус шупту эки билген турары эргежок чугула. Бистиң чуртувуста социализм бүрүнү-биле болгаш шүүт үзе тиилээн. Ам социализмниң кызыгаарлары калбара берген. Социализмниң болгаш коммунизмниң тургузукчуларының армиязының хүрээлеңинде миллиард ажыг кижилер кирип турар. А чер бөмбүрзээнде үш миллиард ажыг кижи чурттап турар болгай.

Бистиң күштеривис өзүп турар болганда, дайзын база-ла анаа удуузурап орбас. Ол социализмниң өзүп турар күжүнден корткаш, социализм чурттарынга удур белеткеп турар дайынынга херегляэр чепсээн өжээнниң-биле шалып ап турар. Коммунизмниң дайзыннары социалистиг чурттарга идеологтуг диверсияларны кылыр деп ыңанып турар. Ол дугайын кезээде сактып чорунар, эштер, чепсээнерни бүрүн дайынчы байдалга, тулчуушкуннарга белен кылдыр тудуңар. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

* * *

Эштер! Бистиң күрүневиске, партияның идеологтуг ажылынга чугула дыка хөй айтырыгларны бистер силер-биле кады чугаалажып көрдүвүс. Бистиң силер-биле эп-хуунуң байдалында ужуражып, бис бүгүдениң сеткиливисти хайныктырып келген айтырыгларны кады чугаалажып турарывыс болза сөөлгү чылдарда бистиң чуртувуста тургустунган чаа байдалдың илерээшкини болур-дур.

Бисте уран-чечен чогаадылга ажылы шын угланыышкын-биле хөгжүп сайзыраан турарынга чон биле партия ханы сонуургалдыг. Бүгү улустарның чугаалажып бергени, ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенцияның бүгү-нити деткимчезин болгаш чүүлдүгзүнүүшкүнүн алган партияның Программазы литератураның болгаш уран чүүлдүң сайзыраарының үг-шиин тодараткан.

А уран-чечен чогаадылганың ол үг-шиин кандыг арга-биле эки болгаш шын боттандырарыл деп чүвени силерниң иштиңерден кижи бүрүзү чоннуң мурнунга бодунуң хүлээлгезин билип турарының болгаш бодунуң талантызының, уран-чечен онзагай байдалдарының хире-шаа-биле шиитпирлээр.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражыышкыннары, четпестерни шүгүмчүлээни, амыдыралга туруп келген чаа сорулгаларны кайы-кайывыстың тодаратканы, бо ужуражыышкыннарның үезинде болган ижин-кара чокка чугаалажыышкыннар—бо бүгү болза литератураның болгаш уран чүүлдүң чедиишкиннерин үнелээринге, четпестерин тодарадырынга бистиң силер-биле чаңгыс эп-сеткилдиг болганывысты көргүзүп турар-дыр. Бөгүнгү санал-онал солчуушкуну литератураның болгаш уран чүүлдүң улам ынай сайзыраарынга база-ла чугула ужур-дузалыг болур боор деп бодап тур мен. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Совет литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчыларын, партияның шынчы дузалакчыларын, боттарының одуругларын ам-даа сырый каттыштырарынче болгаш ленинчи Төп Комитеттиң удуртулгазы-биле коммунизм тургузуушкунунга чаа-чаа чедиишкиннерни чаалап алыры дээш боттарының бүгү күжениишкиннерин салырынче кыйгырып тур бис. **(Диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Шупту бут кырынга туруп келген).**

КАА-ХЕМ РАЙОННУҢ „ТИИЛЕЛГЕ“ КОЛХОЗУНДА КОМПЛЕКСИЛИГ БРИГАДАЛАРНЫҢ АЖЫЛЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

(СЭКП ТЫВА ОБКОМУНУҢ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ КИЛДИЗИНИҢ ТАЙЫЛБЫРЫ)

XXII съездиден хүлээп алган, бистиң партияның Программазында көдээ ажыл-агыйының техниктиг ажыр чепсегленишкинин күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының эң-не дептиилгелиг хевирлери болгаш аргалары-биле дүүштүрген турар ужурлуг деп айыткан.

Тус бүрүзүнде бригадирлер болгаш эргелекчилер баштап турган тускайланчак трактор-хову ажылдыг бригадалар, сүт-бараан болгаш өске-даа фермалар хөй адырлыг ажыл-агыйның негелделерин харылавайн келген, ынчангаш күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени сайзырангайжыдары эргежок чугула апарган.

Күш-ажылды организастаарының эрги хевири бүдүрүлгениң адырларын эки эргелеп башкарар болгаш оларның бот-боттарының аразынга өй-тавында харылзаа тударын хандырбайн, онаалдаларның күүселдезин дээш хүн бүрүнүң контролюн тургузарын бергедедип турган. Чижээ, тускайланчак бригадалар турда малдың чем-суурун тургузарының айтырыын шиитпирлээри шын хевирни тыппаан.

Трактор-хову ажылының бригадаларының бригадирлери болгаш оларның дузалакчылары мал чемнери бүдүреринге база белеткээринге сонуургал чок турган болгаш чедишпес база багай шынарлыг мал чемнериниң түңнелинде болур уржуктар дээш барык-ла харысалга хүлээвейн турган. Оон ужурунда мал чемнерин белеткээриниң болгаш кадагалаарының технологиязын хажыткандан силосту, сигенни үрегдээр, мал чемнериниң курлавырлары ажыл-агыйда бар турда-ла мал чемнерин өй-шаанда сөөртпес, ону үзүктелдирер фактылар ховар эвес тургулаан.

Тус черниң чемишчидилгелерин мөөңнээр болгаш кадагалаар талазы-биле ындыг байдал база турган. Ферма эргелекчилери өдек бөлеринге болгаш оларны ховуларже сөөртүп төгеринге материалдыг сонуургал чок турган болгаш өдекти база тус черниң өске-даа чемишчидилгелерин көвүдедири болгаш шын кадагалаары дээш кандыг-даа харысалга хүлээвейн турган.

Өске областарның болгаш крайларның ажыл-агыйларының дуржулгазынга үндезилээш, «Тиилелге» колхоз 1962 чылда күш-ажылды организастаарының чаа, дептиилгелиг хевирин нептереткен. Механизастаттынган отрядтарны болгаш агрегаттарны, мал ажылының фермаларын бригадирниң чаңгыс аай удуртулгазы-биле чаңгыс бүдүрүлге единицазынга каттыштырып турар дөрт комплексилиг бригадаларны ажыл-агыйда тургускан.

Комплексилиг бригаданың бригадири болза, мал болгаш чер ажылының байдалы дээш колхоз баштаар чериниң мурнунга бир дөмей хемчээлдиг харыылап, ажылдың чорудулгаларын организастап, шынарын хынавышаан, ажылды хүлээп ап, оларны камналгалыг ажыглаарын чедип албышаан, ажылчын күжүн болгаш техниканы көрүп турар. Бригадир болза оон эргезинде турар бүгү адырларның түңнелдери дээш күш-ажылдың шаңнал төлевирин ап турар.

Комплексилиг бригадалар чогуур хемчээлдиг ажыглал черлерлиг, техникалыг, продуктулуг малдыг болгаш ажылчын күштүг болбушаан, тараа, мал чемнери, эът, сүт, дүк болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрери-биле ажылдап турар.

Бо ажыл-агыйда бригадалар бүдүрүлге-девискээр принцивин, составтың болгаш быжыглаан бүдүрүлге чепсек-херекселдериниң доктаамал чорууң барымдаалап тургустунган. Ажыл-агыйның удуртукчулары бригада бүрүзүнүң чер участогун шынарлыг ажыглаарынче чүткүп, чер ажыглалының хемчээлиниң болгаш санының энергочепсегленишкининиң болгаш ажылчын күжүнүң, продуктулуг малдың санының-даа талазы-биле барык-ла бир дөмей байдалдарны тургускан.

Бүдүрүлгениң кол-кол хөреңгилериниң хуваганының сан-медээлери ол дугайын чугаалап турар:

	Бригадаларның номерлери				
	1	2	3	4	шупту
Тараа тарып болур бүгү чер (га)	2290	2157	2520	2512	9479
Бүгү тарылга (га)	1457	1403	1326	1552	5738
Оон иштинде тараа культуралары (га)	1073	1088	1137	1414	4712
Оон иштинде кызыл-тас (га)	1056	1067	1117	561	3801
Бүгү мал чеми культуралар (га)	406	191	257	144	998
Оон иштинде:					
Силос кылыр кукуруза (га)	70	135	93	86	384
Сигенни алыр люцерна (га)	260	—	—	—	260
Чаңгыс чылдыг сигеннер	—	—	106	—	106
Чигир свёклазы	18	—	—	—	18
Силос культуралары (кукурузадан аңгыда)	58	56	58	58	230
Ногаалар (га)	—	—	3	—	3
Картофель (га)	6	8	6	5	25
Техника (сан-биле):					
Янзы-бүрү маркаларлыг тракторлар	6	6	6	5	23
Тараа комбайннары	5	6	5	5	21
Бүгү чүзүн малдар (баш-биле):					
Мыйыстыг бода мал	437	306	450	378	1571
Инектер	173	134	175	138	620
Хаваннар	—	—	—	211	211
Хойлар болгаш өшкүлер	—	3138	—	—	3138
Чылгы мал	—	—	—	160	160
Куштар	4 724	—	—	—	4724
Күш-ажыл шыдаар колхозчулар	68	57	55	62	242 кижи.

Бо таблицада көргүскен сан-медээр болза, комплексилиг бригада бүрүзү бодунуң эргезинде 5—6 тракторларлыг, 5 тараа комбайннарлыг, 2,1—2,5 муң гектар тараа тарыыр черлиг болгаш күш-ажыл шыдаар 55—68 кижилиг болуп турарын көргүзүп турар. Бо ажыл-агыйда мыйыстыг бода мал бригада бүрүзүнде, хойлар чүгле ийиги, хаваннар дөрткү, куштар бирги бригадада таарыштыр тургустунган.

Мал ажылын мынчаар таарыштыр тургузары ажыл-агый талазы-биле ажыктыг болгаш мал кажааларының бар туругларынга, мал чемнери бүдүреринге база чаагаар бүткен сиген кезер черлерни ажыглаарынга болгаш өске-даа байдалдарга дүгжүп турар.

Комплексилиг бригадага бүдүрүлге адырларын удуртуруп бригадир, а ажылды кылып бүдүрер черлерге улуг колхозчулар (улуг саанчылар, хойжулар болгаш өскелер-даа), механизастаттынган звенолар удуртукчулары боттандырып турар. Оон ангыда техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаары болза күш-ажылды организастаарының кол кезии болур дээрзин өөренип көрбүшаан, бригадирге дуза кылдыр эрткен чылын бригадириниң механизация талазы-биле дузалакчызын томуйлап турган, а 1963 чылдан эгелеп оон орнунга тускай аайлакчы кижини тургускан, ол кижи ажылга шуут кириппишаан, механизаторлар-биле кады машиналарның техниктиг ажаалдазын болгаш септелгезин чорудуп турар.

1963 чылда комплексилиг бригадаларга бот-орулга-чарылгалыг чыл онаалдаларын кварталдар аайы-биле доктаадып, оларга нииити продукцияның натура болгаш акша-биле хемчээлин, бүдүрүлге чарыгдалдарының лимиттерин (акша болгаш материалдыг хөреңгилер) болгаш экономиктиг түңнелдерин: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның бот-үнезин кииирип турар.

Хову ажылдарының үезинде механизаторларның күш-ажылының учётун учётчик-заправщик кижи, мал ажылының фермаларынга — улуг колхозчулар чорудуп турар.

Күүседиинген ажылдарның шынарын хынаарын, хүлээп алырын болгаш нарядтар кылырын шуут-ла бригадирниң бодун дамчыштыр чорудуп турар.

Эрткен чылдың четпестерин өөренип көргеш, бо чылын бригадалар аайы-биле ангы-ангы учёт чорударын колхозта организастаан. Ам продукция бүдүрерин, күш-ажыл болгаш хөреңгилер чарыгдалдарын ай санында өөренип көрүп, бригадаларның түңнелдерин баштаар черге болгаш бригадаларның хуралдарынга үндүрүп турар.

Комплексилиг бригадаларның бүгү ажылы эрткен чылын бүдүрүлге онаалдаларынга болгаш ажылчын пландарынга база агропаспорттарының негелделеринге дүүштүр тургустунган турган, а 1963 чылда хынамчалыг ажылдап кылдынган технологтуг карталарга болгаш бүдүрүлге адырларының аайы-биле ай санының бот-орулга-чарылгалыг онаалдаларынга үндезилеттинип турар. Карталарны тус черниң байдалдары болгаш бар машиналарның системазы-биле дүүштүр культура бүрүзүнүң база мал ажылының фермаларының болгаш бригада бүрүзүнүң аайы-биле чогаадып кылган.

Бригадага чорудар ажылды чылдың үелериниң аайы-биле колхоз баштаар черинден бадылаан, иштинки хүн чурумунуң дүрүмүнге дүүштүр чорудуп турар. Часкы үеде ажылды эртенгиниң 8 шакта эгелээш, 12 шактан 13 шакка чедир дүъштеки чемге чапсарлааш, 21—22 шакта, доозуп турар. Дүъштеки чем агрегат бүрүзүнүң ажылдаар черинге эртип турар. Хову ажылдарының үезинде механизаторлар ийи ээлчег-биле ажылдаар. Трактор агрегаттарын хүлээп алырын база дужаап бээрин хонукта ийи удаа: 6 шактан 7 шакка чедир база 19 шактан 20 шакка чедир чорудуп турар.

Мал ажылының фермаларында ажылдың хүн чуруму чылдың үезинден, малдың чүзүнүнден болгаш оон азырал-ажаалдазының байдалындан хамаарыштыр тургустунар.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунда

Комплексилиг бригадаларның ажылының түңнелдерин чугаалажып көргеш, механизастаттынган агрегаттарны, отрядтарны болгаш мал ажылының фермаларын чаңгыс аай бүдүрүлге бригадаларынга каттыштырып турар Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунга 1962 чылдың эгезинде тургустунган комплексилиг бригадалар болза, күш-ажылдың болгаш акша-хөреңгилериниң эң эвээш чарыгдалдарынга продуктулар бүдүрерин көвүдедирин хандырып турар деп СЭКП обкомунуң бюрозу демдеглээн.

Комплексилиг бригадалар ажыглал черлерлиг, техникалыг, ажылчын күштүг болгаш продуктулуг малдыг тургаш, 1962 чылда күш-ажылды организастаарының эрги хевиринге бодаарга үнүш болгаш мал ажылының продуктуларын: тарааны — 28 хуу, сүттү — 86 хуу, дүктү — 34 хуу, шыктыг чемнерни — 35,5 хуу хөйнү бүдүрген; малдың баш санын 25 хуу, нииити продукцияны — 25 хуу болгаш акша орулгазын — 41,4 хуу көвүдеткен.

Бригадаларга бүдүрүлге көргүзүглерин экижидери күш-ажылды организастаарын сайзырангайжытканының база күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш колхозчуларның бүдүрүлгечи идепкейин көдүргениниң түңнели болур ажыл-агыйны чорудары культуразын бедидери-биле чедип алдынган.

Комплексилиг бригадаларны тургузары колхоз болгаш совхоз бүрүзүнге черле болдунар, ол онза чүүлдер болгаш немелде чарыгдалдар база акша болгаш материалдыг хөреңгилер негевейн турар.

Колхозтарга болгаш совхозтарга комплексилиг бригадаларны тургузарын калбаа-биле организастаарын, күш-ажылды организастаарын экижидерин болгаш аңаа үндезилээш чер болгаш мал ажылын чорударының культуразын бедидерин, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин мурнунге садарын көвүдедирин чедип алырын көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунга, девискээр аайының бүдүрүлге эргелелдеринге, партиямнарга, райкүүскомнарга СЭКП обкомунуң бюрозу дааскан.

Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында комплексилиг бригадаларның ажылының айтырыгларын калбаа-биле чырыдарын республика болгаш зона солуннарының редакцияларынга, радио дамчыдылгазының болгаш телевидениениң комитединге хүлээткен.

Бо чылын доктаамал ажылдаар, чөвүлээр эргелиг органнар — бригада чөвүлелдери бригада бүрүзүнде тургустунган. Ол чөвүлелдер болза чылдың-даа база сезоннуң-даа ажылдарының планнарын чугаалажып, ажылдарның чорупп турарын, акша болгаш материалдыг хөреңгилерниң чарыгдалының дугайын, агротехниктиг болгаш зоотехниктиг хемчеглерниң күүселдезиниң чорупп турарының дугайын дыңнап, күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып көрүп турар.

Колхозта механизастаттынган комплексилиг бригадаларны тургузарынга күш-ажылдың магадылалдыг акша төлевирин нептереткени идиг берген. Ол төлевирни үк ажыл-агыйда дөрт чыл дургузунда чедишкиннииг ажыглап турар.

Продукцияның саны болгаш шынары дээш ажылдарның тариф ставкалары база расценкалары колхозта доктааттынган, немелде шаңнал-мактадың элээн үре-түңнелдиг системазы ажылдап кылдынган.

Аът болгаш хол-биле күүседир ажылдарны ажылдың аар-чиигиниң хемчээлин барымдаалап коэффициентилер-биле алды разрядтарга хуваан, тодаргайлаарга адакы болгаш бедик разрядтар 1:2.

Ажылдарның мындыг хемчээли болза төлевириниң туруп турар деңнелинге үндезилеттинген болгаш дугжуп турар. Ол болза совхозтарда төлевириниң деңнели-биле чоокшулап турар.

1963 чылда коэффициентилер барымдаалаан даразында тариф ставкаларын (бир хүнге) хүлээп алган:

	Бригадаларның номерлери					
	1	2	3	4	5	6
Тариф коэффициентилери	1	1,18	1,36	1,5	1,78	2,00
Хүн ставкалары (рубль болгаш көпеек-биле)	1—20	1—50	1—80	2—00	2—30	2—60

Үнүш ажылынга болгаш нииити ажыл-агый ажылдарынга ставкаларны бүдүрер ажылдың ээлчег азы хүн нормазы дээш санап берип турар. Мал ажылынга болза бүдүрген продукция дээш төлевирни төлеп турар. Механизаторлар боттарының күш-ажылы дээш хову ажылдарының дургузунда тариф ставказының 70 хуузу хемчээлдиг авансыны ап турар. Дүжүт ажаап алышкыны доозулган соонда олар продукция бүдүрериниң талазы-биле планныг онаалгаларны күүсеткениңден хамаарыштыр ажыл төлевириниң арткан кезиин, а ол ышкаш хөреңгилер чарыгдалының хемчээлинден болгаш продукцияның бот-үнезиниң деңнелинден хамаарыштыр пландан ажыр продукция алганы дээш күш-ажылдың немелде төлевирин алыр.

Материалдыг шаңнал-мактадылдың системазы колхозта боттанып турар. Ол система ёзугаар продукция бүдүрер талазы-биле планны ажыр күүсеткени дээш бригадаларга пландан ажыг продукцияның өртээниң 25 хуузун төлеп бээр, акша-хөреңгилерни камнап алганы, өске сөс-биле чугаалаарга бүдүрүлге чарыгдалдарын кызырганы дээш комплексилиг бригадаларның кежигүннери камнап алган акша-хөреңгилерниң 50 хуузун алыр. Материалдыг акша-хөреңгилерни ажыр чарыгдаан таварылгада ажыр чарыгдаан акша-хөреңгиниң 25 хуузун немелде төлевириниң нииити түңүнден казып каавтар.

Күш-ажылдың немелде төлевирин бригадаларның кежигүннериниң аразынга кылган ажылының шынарын, база ажылга үнгениниң санын барымдаалап, ажылдакчының кол төлевирин ёзугаар деп-дески хуваар.

Нииитиниң өй-тавында болгаш кижи бүрүзүнүң тус-тузунда эң бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы дээш шаңнал-мактадын ангыда тодаргай шаг-үени үндүргенинге төлевир-биле кады күш-ажылды интенсификастаар талазы-биле хемчеглер «Тиилелге» колхозта боттанып турар, тодаргайлаарга дүрген күүседир болгаш онза чугула ажылдарга (дүжүт ажаап алышкыны болгаш өске-даа) онза шылгараан ажылдакчыларны шаңнап турар.

1962 чылда көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүннериниң күш-ажыл төлевиринге 224 муң рубльди хуваан. Ол болза орулганың 33 хуузу. Ол түңнүң иштинден 15 муң рубльди немелде төлевирге төлээн.

Эрткен ажыл-агый чылында бир колхозчунуң айда ортумак ажыл төлевири мындыг болган: саанчының — 86 рубль, бир хойжунуу —115 рубль, инек кадарчызының —86 рубль, бызаа ажаакчызының —92 рубль, механизаторнуу—126 рубль; эң эки ажылдакчылар — трактористер: Валентин Гороховтуу — 166 рубль, Алексей Санаровтуу — 164 рубль; хойжулар: Салчак Ундушпаның — 149 рубль, Ондар Идамның — 151 рубль; саанчы Капитолина Архипованың — 128 рубль болган.

Күш-ажыл төлевириниң тургустунган системазында деп күш-ажыл дээш деңг төлевир деп принцип үндезин болуп турар. Продукцияны хөйнү бүдүрген, оон шынары бедик болган тудум-на колхозчулар хөйнү алыр.

Акша төлевириниң нептереткениниң түңнелинде тыптып келген чугула чүүлдерниң бирээзи болза нииитиниң ажыл-агыйындан колхозчуларны продуктулар-биле хандырарының чуруму өскерлип турары болур. 1962 чылда күш-ажыл төлевиринге кииринштир колхозчуларга 231 тонна тарааны, 18 тонна сүттү, 12 муң борбак дагаа чуургаларын болгаш нииитиниң ажыл-агыйындан өске-даа продуктуларны саткан.

Күш-ажылды организастаарының элээн дептиилгелиг хевирин ажыглааның — механизастаттынган комплексилиг бригадаларны тургусканының, күш-ажылдың магадылалдыг акша төлевирин нептереткениниң, колхозтуң техниктиг хандырылгазының бедик деңнелдиг апарганының түңнелинде күш-ажылдың сагылга-чуруму бедээн, нииитиниң ажыл-агыйынга колхозчуларның хамаарылгазы өскерилген, колхозчуларның чогаадыкчы идепкейи болгаш бот-тывынгыр чорук хөгжээн.

Ол болза бодунуң ээлчээнде чер болгаш мал ажылының культуразын илези-биле бедидеринге чедирген.

Колхозка тараа культураларының элээн бедик дүжүттерин ажаап алганда чорук хамыктың мурнунда ажыл-агый нииити сорттуг тарылгаларже шилчээни-биле тайылбырлаттынар. 1962 чылда кызыл-тас тарылгазын «Мильтурум-553» болгаш «Скала» деп сорттар-биле чорутткан, а 1963 чылдың тарылгазының бүгү шөлүнге четчир кызыл-тастың «Скала» деп сортун уруп алган. «Скала» болгаш «Саратовская-29» деп ындыг перспективтиг сорттарны улам ынай өстүрүп көвүдедирин колхоз планнап турар.

Комплексилиг бригадаларны организастааның түңнелинде кол-кол тараа культураларының тарылгалаарының хуусаалары кызырылганын демдеглезе чогуур. 1962 чылда тараа культураларын ажыл-агыйга ниитизи-биле эки агротехниктиг хуусааларда — 12 ажыл хүнүнде тараан. Эрткен чылын 3800 гектар кызыл-тастың 2900 гектарын катташкан андарылга агрегады-биле андарган черлерге болгаш эрте дескилеп хоюглаан ангыстарга кызы одуруглуг арга-биле чажып тараан. Үрезиннерни бир дески хөмдүрер болгаш өл-шыкты эки камгалап алыр арганы берип турар болгаш база өске-даа эки шынарларлыг ыявала күүседир арга болза хөрзүннү дескилээри болур. Бүгү тараа культураларының тарылгаларын кызы арга-биле кылган ыяш катоктар-биле дескилеп, оларны селяка-биле агрегатка ажыглап келген. Көдээ ажыл-агый культураларының үрезиннерин чаштырарының нормаларынче бригадалар улуг кичээнгей салып турар. Ол болза бедик болгаш туруштуг дүжүттерни чедип алырының чугула чүүлдериниң бирээзи болур. 1962 чылда үк ажыл-агый бир гектар черге 180—200 килограмм кызыл-тасты чаштырган.

Чаштырылганың нормазын тодаргайлаарда чүгле үрезиннерниң лабораториядан үндүрген өл-шыгын барымдаалавайн, харын оларның хову өл-шыгын, өзүп үнер энергиязын, үрезин материалдарының ажыл-агый талазы-биле кайы хире ажыктыын ыявала өөренип көрүп турар. Частаа эгелээш бригада бүрүзүнге үрезин участоктарын үндүрүп берип, оларга эң-не эки үрезиннерни чаштырып тарып турарының фактылары болза үрезиннер дугайында онза сагыш салыышкынының дугайын чугаалап турар. Эрте хуусаада аңгылап ажаар арга-биле ажаап алган участоктарның тараазын үрезинге уруп турар.

Үрезиннерни чаштырылгага белеткээриниң ыявала күүседир негелдези болза оларны агаар, хүн чылыынга чылыдары деп санап турар. Үрезиннерни чажарының мурнунда 3—4 хонук бүрүнтаар ховуже үндүрүп, эки арыглаан шөлчүгешке, хүн чылыынга кылын эвес кылдыр чадып каар. Ол ышкаш ону чажарының мурнунда гранозан-биле хораннаар. Үрезиннерни эки арыглап белеткээниниң түңнелинде чаштырылга соонда баштайгы хүннерде элээн эки өзүмнер үк ажыл-агыйның шөлдеринге үнүп кээп турар. Ындыг тараалар шөөлүг дарывас болгаш хоралакчыларга-даа белен алыспае.

Тараа культураларының тарылгазын дүргедедир соруглга-биле тыртар күш (трактор) орнунга «СК-3» комбайннарны колхоз 1962 чылда часкы тарылгага бир-ле дугаар ажыглаан. Комбайн чаңгыс селяка сөөртүп алгаш чорупп турган, ындыг агрегаттың хүнде бүдүрүкчүлүү 12-15 гектар чедип турган. Часкы тарылга үезинде бир комбайн ортумаа-биле 177 гектарны ажылдаан, ийи комбайнның ремень кезээн солааның санавас болза, машиналар бүрүн, четче ажылдааш, ниитизи-биле 710 гектар шөлге тараа чаштырган. 1963 чылда часкы тарылгага 14 комбайннарны ажыглаарын планнап турар. Комбайнны камныг эдилевишаан, тарылганы бедик шынарлыг чорудары, хөрзүннүң тарылга мурнундагы ажылдап кылыышкынын ол ажыл-агыйда эки чорудуп турары-биле хандыртынып турар.

Мурнакчы аргаларны мал ажылында база нептередип турар. Саар инектерниң үштүң ийизи хирезин тускай шөлчүгештерде механиктиг саалдаже шилчиткен, бүгү бызааларны чагыштырып эмзирер арга-биле доруктуруп турар. Бызаа чагыштырып эмзирер инек бүрүзүнге онаашты 1962 чылда дөрт баш бызааны чагыштырып доруктурган. Оон түңнели тодаргай көсту берген. Бызааларның хонукта ортумак немелде дензизи бир башка онаашты колхозка ниитизи-биле 600 грамм болган. Нииитиниң бүгү малында төрүүр хойларның бот-дензизи 75 хуу, саар инектерниң болгаш дунгуш хунажыннарны — 49 хуу болуп турар. Малдың уксаазын экижидер талазы-биле ажыл чоруттунуп турар.

Бо бүгүнүң түңнелинде бүдүрүлге илези-биле улгадып база ажыл-агыйның экономиказының деңнели көдүрлүп турар.

Ол дугайын 1961—1962 чылдарның сан-медээлери тодаргай көргүзүп турар:

Көргүзүглер	1961 чылда	1962 чылда	Немелде өзүлдениң хуузу
Продукция бүдүрери (тонна-биле):			
Тараа	5669.3	7293.0	28.0
Сүт	279.6	506.3	86.0
Эът	236.2	246.0	4.0
Дүк	48.0	64.6	34.0
Силос	4500.0	6100.0	35.0
Концентраттар	518.0	597.0	15.0
Бүгү чүзүн малдың баш саны	3916	4920	25.0
Акша орулгазы (акша-биле)	475.1	672.3	41.4
Хуваашпас фондуга шилчидилге (муң рубль-биле)	101.3	128.1	27.0

Үстүнде айыткан сан-медээлерден алгаш көөрге ажыл-агый чаңгыс чыл дургузунда тараа бүдүрерин 28 хуу, сүттүң — 86 хуу, дүктүң — 35,5 хуу көвүдеткен, а малдың бүгү чүзүннериниң баш санын 25 хуу өстүрген-дир. Нииити продукция база 25,2 хуу, колхозтуң акша орулгазы 41,4 хуу, хуваашпас фондуну немээринге шилчидилге 27 хуу өскен. Оон ангыда бүдүрүлгениң алгыдарынга болгаш колхозчуларга авансылар бээри-биле 60 муң рубль түңнүг курлавыр фондузун колхоз бо чылдың январь 1-ге тургузуп алган.

Бүдүрүлгениң санының өскени-биле база хемчээлиниң көвүдээни-биле чергелештир колхозтуң экономиктиг көргүзүглериниң шынары база экижип турар.

Ол дугайы адаанда сан-медээлерден илден:

	1961 ч	1962 ч
Тараа культураларының дүжүдү (центнер-биле)	12.7	15.4
Кызыл-тастың дүжүдү	13.6	15.0
Бир саар инекке онаашты ортумак сүт саалдазы (кг)	870	1238
Мыйыстыг бода малдың ортумак диириг дензизи (кг)	275	296
Хойларның ортумак диириг дензизи (кг)	39	53
Хаваннарның ортумак диириг дензизи (кг)	100	100
Ортумак дүк кыргылдазы (кг)	2.1	2.9
Көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг 100 гектар черинге онаашты алганы (центнер-биле):		
Эът	13.8	15.2
Сүт	14.8	26.6
Дүк	26.3	35.0
Акша орулгазы	2.6	3.5
Продукцияның бот-үнези (бир центнерни):		
Тараа (рубль-биле).	3.02	2.26
Инек эъди	56—56	56—77
Хой эъди	56—46	36—17
Сүт	13—35	15—02
Бир кижи-хүнүнге онаашты нииити продукция бүдүргени (рубль-биле)	7.9	13.6

Продукция бүдүреринге күш-ажыл чарыгдалы илези-биле кудулаан. Чижээ, 1961 чылда 100 муң кижи-хүнү чарыгдаан болза 1962 чылда 72,8 муң кижи-хүнү болган, тодаргайлаарга бир чыл мурнунда турганынга бодаарга 27 хуу эвээш болган. Бир эвес 1961 чылда бир кижи-хүнүнге 2 рубль 17 көпеекти төлеп турган болза 1962 чылда 3 рубль 02 көпеекти төлээн.

Нииити продукция бүдүрери 1961 чылда 795 муң рубль турган болза 1962 чылда 996 муң рубль чедир өскен. Көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг чүс гектар черинге онаашты нииити продукция бүдүрери 1961 чылда 4,2 муң рубль турган болза 1962 чылда 5,6 муң рубль болган.

Бүдүрүлгениң өзүлдезин продукцияның бараанныг чорууңун бедээни хандырган. Ол дугайын мындыг сан-медээлер чугаалап турар:

	Күрүнеге сатканы		Колхоз рыногунга, кооперативтиг садыынга болгаш өске организацияларга сатканы		Күш-ажыл төлевиринге кииринштир колхозчуларга сатканы		Бүгү бүдүрген продукция	
	1961 ч	1962 ч	1961 ч	1962 ч	1961 ч	1962 ч	1961 ч	1962 ч
Тараа (тн)	3298	4490	3.6	71.2	184.4	231	3486	[illegible]
Эът (тн)	123.4	142.0	3.36	2.1	1.9	1.7	125.4	[illegible]
Сүт (тн)	241.5	389.1	16.0	21.0	2.0	18.1	259.5	[illegible]
Дүк (тн)	47.9	66.0	—	—	—	8.0	48.0	74.0
Чуургалар (муң борбак)	64.9	56.2	8.1	—	6.0	12.0	79.0	68.2

Бо чурагайлар болза эрткен чылдың иштинде тарааның бараанныг чоруу 38 хуу өскенин азы тараа культураларының бир гектарындан-на 9,3 центнер тараа күрүнеге саттынганын, а сүттүң бараанныг чоруу 64 хуу, база дүктүү — 54 хуу бедээнин чугаалап турар.

База бир эки чүве болза нииитиниң ажыл-агыйының хөгжүлдезин колхозчуларның материалдыг байдалын хажык чокка бедидип турары болур. Ол дугайын моон адаанда чурагайлар херечилеп турар.

Көргүзүглер	1962 ч.	1961 ч.
Колхозчуларның күш-ажыл төлевиринге хуваган акша-хөреңги (муң рубль-биле)	224.0	192.0
Шөлээлер төлевири, ажылдаар аргазын түр үеде оскунган колхозчуларга болгаш божуур база божаан херээжен колхозчуларга дузаламчы көргүзери (рубль-биле)	4000	2556
Бир удаавың дузаламчызы кылдыр тывысканы (рубль-биле)	2350	50
Пенсия хандырылгазының чуруму-биле тывысканы (рубль-биле)	2935	1965
Уруглар албан черлериниң ажаалдазынга акша-хөреңги чарыгдалы (рубль-биле)	4266	3339
Кадрлар белеткелинге акша-хөреңги чарыгдалы (рубль-биле)	3900	1773

Бо сан-медээлер болза «Тиилелге» колхозтуң колхозчулары боттарының күш-ажылы дээш улам өзүп турар хемчээлдиг чүгле магадылалдыг төлевир алыры-биле кызыгаарлаттынмайн, харын ажыл стажындан база кылып турар ажылындан хамаарыштыр янзы-бүрү шөлээлерни ажыглап турарының дугайын херечилеп турар. Артель кежигүннери чылда 12-ден 24 хонук чедир ээлчеглиг шөлээлерни ап турар. А божуур болгаш божаан херээжен колхозчулар дөрт айның шөлээзин ажыглап турар. Колхозчулар пенсияларны база ап турар. Оларның хемчээли чыл келген тудум-на өзүп турар. Ажыл-агыйда доктаамал ажылдаар уруглар сады, клуб, культура бажыңы, столовая, магазин, эмнелге, школа, хлеб быжырар чер, чунар бажың бар.

Оон-биле кады бригадаларның ажылынга эрткен чылын чамдык четпестер база турган. Хамыктың мурнунда продуктулар бүдүрериниң, күш-ажыл болгаш акша-хөреңгилер чарыгдалының талазы-биле бригадалар аайы-биле тус-тус чогуур учёт чок турган. Продукция бүдүрериниң талазы-биле тускай онаалгалар болгаш чарыгдалдар лимиттери бригадаларга барык-ла чедиртинмейн турган. Оон ангыда айтырыгларны шиитпирлээринге баш мииннир чорукту бригадирлерге бербейн турган. Бо бүгү болза колхозта ам-даа туруп турар ажыл-агыйжы эвес чорукту узуткаарынга шаптыктап, база бригадирлерниң инициативазын болгаш бот-тускайлан чорууң элээн саададып турган. Бо четпестерни колхоз баштаар чери өөренип көрген болгаш аңгы үеде чогуур хемчеглерни ап турар.

Күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының бо чаа дептиилгелиг хевирин 1963 чылдан эгелээш, бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга калбаа-биле нептередири эргежок чугула деп санап турар бис.



Күш-ажылга ынакшылдыг, бодунуң соруңгазын эки билир болгаш эш-өөрүнүң, коллективтиң хүндүткелин чаалап алган аныяк саанчы Ооржак Шортак «Сүт-Хөл» совхозтуң Ортаа-Тал фермазының мурнакчы саанчыларының бирээзи. Эрткен чылын ол бодунга быжыглаан инек бүрүзүнге онаашты 1822 литр сүттү саап алган.

Комсомолчу саанчыны Ак-Дашта чаа тургустунган симменталь уксаалыг аныяк инектер фермазынче чорутткан.

Ам Ооржак 13 инекти саап турар. Январь айда ол инектеринден 2340 кг сүттү саап алган. Хүнде ортумаа-биле инек бүрүзүнден 8 кг чедир сүттү саап ап турар болгаш бодунуң арга-мергежилин ында чаа саанчыларга дамчыдып берип турар.

ЧУРУКТА: О. Шортак.

Фото О. Санаю.

КУБАДА ЧАА ТУДУГЛАР

ГАВАНА. СЭТА-ның корреспондентизи М. Бузинскийниң дамчыдып турары болза:

Кубада чуртталга болгаш орук тудуун аажок улуг хемчээл-биле чорудуп турар. Чурттуң кодаа районнарында чурттакчылыг чаа-чаа суурларны тудуп турар. Чүс-чүс чылдарда тараачын өг-бүлелерниң чурттап келген эрги, ириг казанактарының орнунда чаагайжыды туттунган муң-муң чаа бажыңнар тургустунган. Дагда Эскамбрай (Лас-Вильяс можу) районга чүгле март 10-да безин дөрт чаа суурлар ажыттынган. Шаанда казанактарга чурттап чораан 900 хире өг-бүлелер чаа бажыңнарже кожуп киргениниң байырлалын кылган.

Суурларда суг дамчыдылгазын, канализацияны, электри дамчыдылгазының шугумун тудуп, школаларны, магазиннерни, клубтарны ажыдып, оруктарны асфальтылап турар.

Революстуг чазак тараачыннар чурттаарынга таарыштырган чаа бажыңнарның тудуун чурттуң бүгү можуларында чорудуп турар. Революция чылдарының дургузунда кодээниң он-он муң чурттакчылары чаа бажыңнарже кожуп кирген.

Чуртта орук тудуун база калбаа-биле чорудуп турар. Наймысылалдан эң ырак болгаш эң улуг Ориенте можуда автомашиналар маңнаар амгы үениң узун дурту ниитизи-биле 830 километр он үш чаа оруктарның тудуу эгелээн. Ол оруктарга он-он көвүрүглерни тудуп тургузар. Чаа оруктар кодээ ажыл-агыйлыг болгаш делгем районнар биле хоорай төптериниң аразынга аргыжылганы дыка экижидер.

Чуртталга болгаш орук тудуунуң амгы ышкаш ындыг калбарышкынын Куба бодунуң бүгү төөгүзүнде билбес чораан.



Кыдат Улус Республика. Ында хөй национал улустар чурттап турар. Бүи дээр национал улустуң уруу, мурнунда кадарып чораан Ван У-лянь (оң талазындан бир дугаарында) амгы үеде уездиниң улусчу комитединиң даргазының оралакчызындыг хүндүлүг албан-дужаалда туруп турар. Чон ону улуг угбавыс дижир.

Чурукта: Ван У-лянь бодунуң өөрү-биле.

Синьхуа—СЭТА-ның чуруу.

Францияның чазаанда

ПАРИЖ. (СЭТА). Чоокта чаа Елисей ордуга (республиканың президентизиниң турар чери) министрлер чөвүлелиниң хуралы болуп эрткен, ажыл соксадыышкынныг шимчээшкиннин, ылаңгыя шахтёрларның ажыл соксадыышкынының амгы күчүлүг чалгыының түңнелинде тургустунган байдалды ол хуралга холдуунда чугаалажып көрген.

Хурал доозулган соонда билдингени-биле алырга, министрлер чөвүлели тускай комиссияны тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ол комиссия «аргалыг-ла болза, кыска хуусаада» профэвилелдериниң болгаш администрация черлерибиле сүмележилгелерни чоруткан соонда, үлетпүрүн национализастаан секторунуң янзы-бүрү адырларында ажыл төлевириниң турар байдалын илередир, а ол ышкаш национализастаан адырларда болгаш үлетпүрүң хуу секторунда ажыл төлевириниң шимчээшкининиң деппеп көрген хемчээлин министрлер чөвүлелинге кирер ужурлуг.

Ол комиссия бодунуң илеткелин чазакка кирген соонда дораан-на чазак бо талазы-биле кандыг-бир шиитпирни хүлээп алыр деп информация министри Пейрефит чугаалаан. Мынчангаш шахтёрларның ажыл төлевирин бедидерин болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негээн негелделерге чазак чөпшээрежир боор деп бодап турар кижилерниң бодалы шын эвес болган. Катап ажылдап эгелээрин негээрин чазак үргүлчүлевишаан, а ооң соонда ам тургускан ышкаш ындыг янзы-бүрү комиссиялар «бодалды өөренип көөр», «байдалды чугаалажыр», «илеткелдерни бижиир»—ынчангаш кажан-бир шагда кандыг-бир шиитпирни хүлээп алыр, ол кандыг шиитпирил, ону кым-даа билбейн турар...

Сирияда байдал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Үймээнчи кижилерниң», «корум-чурум чок чорукту» болдура бээр аргазын чайладыр төлээде чыскаалдарны соксадыр деп «Сирияның революстуг командылалының национал чөвүлели» чонну кыйгырган. Дамаскыда хөлзээзин чок чоруктуң нептерей бергенинге дүвүреп турар. Хоорайда чыскаалдар болбаан дээрзин ЮПИ агентилел дыңнаткан.

* * *

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң Дамаскыдан дыңнадып турары болза, шаанда Сирияның министрлери чораан беш кижиниң Каирден чуртче ээп келирин чаа сирий чазак чөпшээревээн. Сирияның КАР-ның составындан үнген соонда Каирге чурттап турган 14 сирий эмигрантыларны, оларның иштинде министр чораан кижилерни Дамаскының аэропортунга байысаап турган, а ооң соонда оларны сирий шериг-агаар күштериниң самолёдунга олурткаш Каирже дедир чорудупкан.

* * *

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Насер-биле премьер-министр Салах Битар ужуражыр дээш Каирже удавас ужудуп үнер бодап турар дээр дугайында дыңнадыгны сирий чазактың төлээлекчизи шын эвес дээн деп ЮПИ агентилел дыңнаткан.

* * *

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Чаа сирий ёзу-чурум «бүгү чуртта коммунистерни аглап сүрерин» күштелдиргенин Ассорнэйтед Пресс агентилел дыңнадып турар. Тускай эвес сан-медээлерни ёзугаар алырга, 100 хире коммунистерни тудуп хоругдаан. Дамаскыда шериглер болгаш шериг полиция аглаашкынны чорудуп турар.

АКШ-тың ат-алдары дорайтаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Февраль 21-де болган парлалга конференциязынга АКШ-тың президентизи Кеннеди Американың Каттышкан Штаттарының даштыкы политиказының дугайында Европаның чурттарының хөйниитизиниң санал-оналын өөренип көргениниң түңнелдерин корреспондентилерге дыңнадырындан ойталаан. Ындыг болза-даа АКШ-тың информас агентилелдиң алган чамдык сан-медээлери сөөлзүредир «Нью-Йорк таймс» солуннуң корреспондентизи Кенуортиге билдингир апарган.

Ол сан-медээлерни барымдаалааш, Кенуортиниң медеглеп турары болза, Европаның чурттарынга, ылангыя Англияга, Францияга болгаш Барыын Германияга Каттышкан Штаттарның ат-алдары сөөлгү үениң дургузунда дыка баксырзан. Корреспондентиниң бодалы-биле алырга, АКШ-тың ат-алдарының баксырзаны, ылангыя Кариб далайга кризистиң үезинде америк чазактың өткүт көрүнгүр эвес политиказы-биле тайылбырлаттынып турар. Совет Эвилелиниң... ат-алдары сөөлгү үениң дургузунда дыка бедээн дээрзин Кенуорти моон-биле кады мииниш турар.

Чаа базым



Тыва национал хөгжүм херекселдериниң сайзырангайжыдарының дугайында айтырыг моон мурнунда чылдарда-ла кодурлуп турган. Ооң эгелекчилери бистиң композиторларывыс болгаш Тываның уран чүүлүнге хөй чылдар дургузунда ажылдап келген хоочун артистер болган.

Энир чылын Москвага Бүгү-российниң ыраажылар ниитилелиниң эксперименталдыг мастерскаязынга игил, бызаанчының чаа болбаазыраткан хевирлерин кылырының чагыын республиканың Культура министерствозу кирген. Ол ажылды ССРЭ-ниң национал улустарының хөгжүм херекселдерин кылырының талазы-биле мергежилдиг мастер Петр Александрович Шошин хүлээп алган. Эрткен чылдың күзүнүнде ол тыва национал хөгжүм херекселдериниң баштайгы хевирлерин кылгаш, тывага эккелген, тыва композиторларның болгаш хөгжүмчүлерниң база уран чүүлдүң өске-даа ажылдакчыларының санал-оналын ап, эде кылырын аңаа сүмелээн.

Бо айның баштайгы чартыында хылдыг-хөгжүм херекселдериниң болбаазырадып кылган хевирлери Тывага чедип келген. Чоокта чаа республиканың Культура министерствозунга хөгжүм херекселдерин чугаалажып көрген. Аңаа культураның, партия, совет органнарының, парлалганың, радионуң төлээлекчилери киришкен. Бызаанчы болгаш дошпулуурлар үнериниң чиңге, чоон талазы-биле аңгы-аңгы (прима, пикколо, альт, тенор, бас, контрабас) ыргалдарлыг, ол ышкаш шанзы база бар. Ол хылдыг-хөгжүм херекселдери шупту 23 санныг.

Петр Александрович Шошин ол дааскан ажылдарны кылыры дээш эксперименталдыг мастерскаяның ажылдакчылары өөрү-биле кады күженишкининг ажылдап, оларның тыва национал хевирлерин чидирбес дээш канчаар ажылдап, ыяш материалдарын таарыштырып турганын, оларны кылып доосхаш, Москваның Улуг театрынга, Москва консерваториязынга шенеп ойнап, хылдыг-хөгжүм талазы-биле эртемниглерниң, хөгжүмчүлерниң үнелээшкинин чугаалаан.

Моон мурнунда кылган хылдыг хөгжүм херекселдерин ойнаары дыка берге турган болза, чаа келгилээн бо хөгжүмнерни бистиң композиторларывыс, хөгжүмчүлеривис, Кызылдың хөгжүм училищезиниң сургуулдары кандыг-даа бергедээшкин чокка ойнай бергеннер. Бөлүк сургуулдар болгаш композиторлар Р. Кенденбиль, С. Бюрбэ олар ол чугаалажып көрүүшкүнге ойнап көргүскеннер. Игилди, бызаанчыны кылганы черле дыка эки, олар чүгле тываның улустуң болгаш композиторларының ырларын ойнаарындан аңгыда, Совет Эвилелиниң хөй национал бүгү улустарының ырларын база делегейниң янзы-бүрү хөй улустарының аялгаларын, классиктиг музыка чогаалдарын ойнап болур. Игил, бызаанчыларның үнү дыка өткүт.

Чугаалажып көрүүшкүнге санал-онал берген эштер ол хөгжүм херекселдеринге немей шаг-шаандан бээр улустуң хөгжүмү болуп келген чадаган база шаң, кеңгирге дээн ышкаш өске-даа хөгжүм херекселдери болур чүүлдерни болбаазырангайжыдып сайзыраткаш, бо үстүнде игил, бызаанчы аймаандан тургустунар тыва симфониялыг оркестрге каттыштыргаш, чүге ажыглап болбазыл дээрзин чугаалааннар. Шаң, кеңгиргени хөгжүм херекселдери кылдыр ажыглаар.

Бо баштай келгилээн хөгжүм херекселдерин Кызылдың хөгжүм училищезинге бээриниң эргежок чугулазын аңаа келген эштер саналдаан. Республиканың хөгжүмчүлер театры болгаш уругларның хөгжүм школалары база Культура бажыңнары, чамдык кодээ клубтар чаа келир хөгжүм херекселдерин алырлар.

Удавас тыва национал симфониялыг оркестр туруптар. Ол дээрге бистиң уран чүүлүвүстүң хөгжүлдезинге база бир улуг базым-дыр.

Чурукта: (солагай талазындан) шанзы, бызаанчыларның болгаш игилдерниң үнериниң чоон, чиңгезиниң аайы-биле түс-түс хевирлери.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Фотозу В. КУЛИПАНОВТУУ.

МӨГЕЛЕРГЕ СҮМЕ

Чаңгыс аай формалыг болур

Тыва улустуң национал хүрежи тыптып келгенинден бээр-ле чаңгыс аай форма хептиг болуп келген. Мөгениң эгиннерин шуудак, күдер дөңмектерин содак каастап чоруур. Ол тыва хүрежикчиниң бир янзы эрес шинчи кирип турар.

Сөөлгү чылдарда республика хемчээлдиг хүреш маргылдааларынга киржип келгенимниң дургузунда мөге салыкчыларының, судьяларның болгаш спорттуң удуртукчуларының-даа талазындан мөгелер формазынче кичээнгей салбас чоруктарны эскерип келдим. Бир-тээ тыва национал хүрешти кыш, чай дивейн үргүлчү чорудуп турар апарганда, а ол ышкаш ооң секцияларын чер болганга тургузар дугайында айтырыг үнүп келип турда, тыва хүрештиң чурумнарын, негелделерин, аргаларын билир тренерлер херек апарган. Олар национал хүрештиң чаңгыс аай формазын өөреникчилеринден негээр эргелиг апаар болгай.

1960 чылдың июль 4-те балылаан тыва хүреш талазы-биле дүрүмнү чамдык мөгелер үреп турар. Хүрежири-биле келгеш, чүгле чирик дугтаан кижи болуп, хөөн чок хүрешкилээр, содак, шуудак болгаш сапык идик-даа кедип турбас болгулаар. Барыын-Хемчик районнуң мөгези эш Крипан национал хүрешке элээн үр киржип турар кижи, ол талазы-биле ниити чурумну билбес хире эвес. Ол хиреде-ле эш Крипан республика маргылдааларынга безин бо-ла майыктааш кедипкен хүрежи бээр. Узун хончулуг чүвүр кедип алган ыйнкпе, азы харын-даа даштыкы хеви-биле бүрүн кээп хүрешкилээр мөгелер болганчок-ла таварышкылаар. Ындыг мөгени канчап тиилелгеже чүткүлдүг, ак-сеткилдиг-биле хүрежир дээш келген деп санаарыл? Ону көрүш чок, чараш эвес деп бодаар мен.

Оон ыңай чамдык эштерни хүрештирер дээш кыйгырып үнүп кээрге, сапыктарын хоска киир теп алгаш, кээп хүрешкилээр. Ооң уламындан кемдээр, хүреш чорудулгазынга шаптыктаар хөй-ле уржуктар үнер. Ону судьялар чурумчудуп, ооң хыналдазын холга алза чогуур. Бистиң сураглыг мөгелеривис С. Семис-оол, М. Дукар болгаш оон-даа өскелер канчап содак, шуудак чок черле хүрешпезил? Олар хүрештиң тутчур чурумун эки билир болгаш форма чокка хүрежип чаңчыкпааннары олдур.

Содакка-даа, шуудакка-даа кевин херек чок чүвелер сиилип, чуруп алган болур чорукту чараш эвес деп бодаар мен. Ооң орнунга харын-даа тыва хээлер-биле оларны хаажылап алза ажырбас-ла. Оон ыңай аргалыг-ла болза оларның өңү командалар (районнар) аайы-биле аңгы-аңгы болза таарымчалыг ышкаш. Содактың дөңмекке баглаар баа быжыг болбаанындан изиг сегиржип алыышкын үезинде үстү бергилээр таварылгаларны болдурбас херек. Ооң иштинден кедип алыр чолдак ырыктааш чүвүрнү мөге бүрүзү кылдыртып алыры чугула. Ол чорук шевергии болурунга улуг дузалыг.

Эгин шуудаа мөгелерниң арга хереглениринге чугула. Ону кижи бүрүзү-ле чаңгыс аай эвес кылып ап турар: чамдыктарында ооң чеңи чолдак, өскелери ону узун чеңниг кылгаш, оргазын астыйтыр чолдайтып-даа алган болур. Ол-ла хевирлериниң кыйызы эптигил? Ону чаңгыс аайжыдар болза эки.

Чамдык мөгелер эгин шуудааның адакы баан хоска халаңнадып алыр. Кажан мөгелер сегиржип алыры билек-ле оларның кайызының-даа шуудактары баштарын ажып, хос уштунуп келир, а мөге салыкчылары ол өйде кымның байдалы кандыг-даа турганы хамаан чокка хүрежикчилерни ара соксаткаш, ону эдип, мөгелерни катап салыр. Ындыг байдал хүреш дургузунда чеже-даа катаптаар. Үнелиг минуталар, харын-даа секундалар аңаа халас чарыгдаттынар, мөгелерниң дыка эки хөделиишкиннери ооң-биле будалыр, олар хей-ле могап келир. Бир-тээ аңаа хос баглап алыр баг болганда ооң ажыы чүл ынчаш? Үе-дүптен туруп келген чурум-дур дээш, ужур эдерип турарывыс ол ышкажыл. Мен бодаарымга, ону чаңчыл сүрүп эдертпейин, аргаларга дүүштүр ажыглаар болза эки. Чамдык мөгелер ону кыскаладыр азы харын-даа дыңзыды баглап алгаш, чедиишкиниг хүрежип турар боор-дур. Мээң хуумда саналым болза ону төш сакпаандан эртпес кылдыр кызыра ыйнкпе дыңзыды баглаза ажыктыг. Өске хоочун мөгелер база бо талазы-биле саналын киирер боор деп бодап тур мен.

Бо кел чыдар чай, тыва хүрештиң киржикчилеринге улуг сонуургалдыг болурун бо кыжын бир-ле дугаар практикалаттынган кышкы хүреш шенелделери херечилеп турар. Аңаа мөге бүрүзү белеткелдиг ужуражыр ужурлуг. Кижи бүрүзү формазын ынак белеткеп алыр болза эки. Шыктыг черни чымчаңнады, сигенниг черни сириледи девип үнер өйүвүс келди, эштер, мөгелер!

О. СЮР-ООЛ,
тыва хүрештиң бирги разрядчызы.

Редактор Д. Б. БАЯЫР-ООЛ.

АГААР бойдус

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, соңгу-чөөн районнарга хар чаар, оон өскезинге болгаш Кызылга хар шоолуг чагбас. Хат кошкактан өй-тавынга чедир. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—2 градус чылыгдан 3 градус соок, оон өскезинге—3—8, а Кызылга—6—8 градус соок.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗ кооперативтиг дээди өөредилге черлеринге кирерининң белеткел курстарынга чыылданы чарлап тур.

Орта кирерин күзээннер билдиришкинин, оңгу азы он бирги класстыы доосканының дугайында документизин (бодун), кадыының дугайында шынзылганы **КЫЗЫЛ ХООРАЙ, ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗ** деп адресче чорудар. Ол документилерни бо чылдың июнь 25-ке чедир хүлээп алыр.

ДАҢ ХАЯАЗЫНДА

РАССКАЗ

Серен-оол удуп, оттуп чыдарга, бир-ле кижи эжик-хаалга үреп каа дег, чудурууу-биле шашкылаар-даа, буду-биле тепкилээр-даа, шеле-шеле тырткылаар-даа, медээжок-ла турган. Серен-оол караан көрүптерге, бажың иштин караңгы хевээр. Чүгле соңгалар бүлүртүң көстүр болган. Оон, чырык-даа кывыспайн, сыйбанып чораш, хаалгаа чеде берген.

— Кымыл?

— Кымыл деп чүңүл, када берген! Эжиниң ажыт! — диже-ле кадайы Сереңмаа көскенип үнген. Оозунуң хүндүс-ле чоруткан уйгузунга демгизин уттуп ап-тыр ийин моң, ооң үнүн дыңнааш, ам харын сактып келген.

—Дөргүл-төрелиң бак. Мени кижи диведи, мени кыдытлады! Хей-ле эңмежок селик садып, хупурай бер!.. — деп, кадай-даа кирип ора-ла чаңчаттынып эгелээн.

Серен-оол ооң ындыг сөстеринге хат-ла эриккен. Оларны ол та чеже катап дыңнаан чүве — санап-даа четпес. Куда-ла болур — Сереңмаа баш удур-ла ынаар чоруп каар. А оон дүъ ортузунда, чамдыкта даң бажында, оон кедерезе — даартазында-даа кылаштап кээр. Ол кээрде, ыявыла ээрик болурдан аңгыда, бажыңче кирип олура-ла, өкпелеп эгелээр. «Өөдежок куда болду. Хырным тотпады, сускунум ханмады, Серен-оол! Сөөм четпес шөйбек шөйүңдү чидим... Арагазының чамдыын база чажырыптылар ышкаш. Манап чададым...» дээш-ле баар.

Бо удаада ооң база-ла кончуттуунуп келгенинге кижи кайгаар чүве чок. Ынчалза-даа демгизи мооң мурнунда аажылап турган аажы-чаңын үндүрбейн барган: чаа кылаштап чоруур уругтар ышкаш, элең-теңдиң, ужа-тура баскылап, ыңай-бээр шавылаңнары-даа көзүлбээн; үш-баш чок аңгырар-кыышкырары-даа дыңналбаан; аваан-даа тымыдыр кончуп шыдавайн барган. Сактырга, элээр-даа ышкаш. Серен-оол сайгылгааның чырылдышкаш, пат кайгаан — оозу шынап-ла элээр бооп-тур. Та канчап дүш болган чүве, бараа кайгамчык. Ооң аңгыда, доңганы дээрге черле кедергей, арны-бажы көк баар-ла, бүткүр боду сириглейнип, халый бер чазып турган ышкаш.

Серен-оол демгизин эдерти кайгап, кадайының арнынче туддур көөрүн кызыткан. Оозу ашааның ишти-хөңнүн эндевейн барган. Оозунче-даа көрүнмейн, хая көрнүп туруп алгаш, соок шайны харамдыгып пактапкаш, удуур өрээлинче дүрген-не ыңайлап чорупкан. Оортан улуг уруунуң өрээзи үнү дыңналган.

— Ап четтиң бе, авай?

Иези харылаваан. Ооң чүгле идиктерин уштуп, шала кырынче медиледи каап турары дыңналган. Серен-оол чырып өжүрүпкеш, дөжээнге чыдыпкан. Дужунда кадайы аңдарлып-дүңдерлип-ле чыткан. Өйлеп-өйлеп, бир-ле чүвеге хомудаан-даа ышкаш, улут-даа тынгылаар — уйгузу черле келбестээн хевирлиг.

Серен-оол чугаа үндүрерин оралдашкан:

— Каш шагыл?

— Та... Даң чырып олур ышкажыл. Алды шак чедип тур ыйнаан — деп, кадайы дыйылааш, шегдиргелеңчек үн-биле харылаан.

— Сергеп калганың ол бе, авай?— деп, уруу доорадан база чаржалажы берген.

Хөнүп бар чыткан хайыраан чугаа ара соксаан.

Харын орнунга оруннуң пружиназы кыжыраан. Хевирин бодаарга, демгизи хая көрнү берген ышкаш.

Сереңмаадан аңгыда, ол өг-бүледе үш адашкы бар. Авазы ээрикте олар дооза түрүзүн көөр: кым-даа удувас, кым-даа дыштанмас, чүве чугаалаар кижи безин чок апаар. Үш харлыг Аңгыр безин иезинден дезер, ооң чанынче-даа чагдавас, ооң-биле-даа удувас, адазынче, чок болза, угбазынче сыңныр. Ам база-ла угбазының хойнунда ылым-чылым чыткан.

— Уруун чүве айтырарга, чоп харылавас кижи сен? — деп, ол айтырыгның харызын база-ла дыңнаксап, Серен-оол далаштырган.

Сереңмаа харын орнунга оглун кый дей берген.

— Аңгыр, бээр кирип кел, оглум!

— Шен элээй шен бе, авай?—деп, оозу амырай берген, чорган иштинден бажын уштуп, шомук үңгүрден үнүп келген өрге дег, хереп келген.

— Ийе, оглум, бээр ап чет.

— Шо-шо, шоогуңну, авай — деп, оглу иезиниң хойнунче кирип чыдала, алгыра берген.

Серен-оолдуң, шынап-ла, төреллери хөй. Ол дүве база-ла аңаа хамааржыр, ооң ырак төрели улус оглун өглеп турган. Ынчалза-даа Серен-оолдар олче чалатпаан. Ол хиреде Сереңмаа, ынчап өөренген чаңы-биле, кудаже чоруп каан чүведир. Ол баарда куруг эвес, мун-не шору белек-селектиг барган: оолга — галстук, а уругга — капрон ук садып алган. Ол бүгү турза-даа, Сереңмаа элээр кылаштап келген. Чүү болганыл ынчаш? Азы кудазы болбайн барганы ол бе?

Серен-оол кезек ыт чок, бүлүңгүй аразында агарып турза-даа, тода көзүлбес дээвиирже кайтап алгаш чыткан.

Кадайы база-ла удуур сагыш чок. Аңгырын өйлеп-өйлеп чассыдып каап чыткан: «А-а-а. Хемей чүвемин...»

— Кудаңар эки эрти бе? — деп, Серен-оол чугааны эгелээн.

— Та... ындыг ыйнаан.

— Па, сен каяа чораан кижи сен?

— Каяа чоруур боор, аңаа-ла турдум.

— Оон?

— Оон чүү боор, ап-ла четтим.

Суурда аныяктар хөй. Оларның кудазы удаа-дараа болгулап турар. Салым-чолун мөңгези-биле каттыштырып, өөрүшкүнү болгаш кударалды бүгү назында деңге үлежир дээн оол, кыска аас-кежиин күзээри, оларга алгыш-йөрээлдиң чылыг сөстерин чугаалаары, оларга белек-селекти тутсуру, оларны тускайлан, чаа амыдыралче үдежири, оларның кады чурттаалгазының эң-не эгезинге олуржуп, аңаа херечи болуру кымга күзенчиг эвес боор! Кудага киржири, шынап-ла сонуурганчыг болгаш магаданчыг. Серен-оол, өске бүгү кижилер ышкаш, база-ла аңаа киржиксээр. Ынчалза-даа куда — шаг-шаандан тургустувуп келген, сагыза чогуур элээн хөй чаңчылдарлыг. Оларның бирээзи — аңаа чүгле хамаарышкан азы чалаткан кижилерниң киржири. Ындыг турбуже, бо суурда ол чаңчыл илейти-ле үрелген. Куда болган черге кижилерни көөрге, көшкен туман, ушкан таан ышкаш шаараңайнып-ла турар. А оларның хөй кезии доора, азы ол үеде олче чоокшулап, өскелерге шаптык катпас ужурлуг кижилер болур. Оларның хайы-биле кудашкыларның планы-даа будулар; ёзулалдың чуруму-даа үрелир; олурар, турар чер-даа чок апаар...

Куда болза аныяк кижиниң амыдыралында улуг болуушкун болгаш байырлал. Ында кол түүл — ону чаңчыл ёзугаар ёзулап эрттирери, аңаа байырлалдың шинчизин кирери, аңаа хөглээшкин, ыры, танцы, хөгжүм, катсы-чугаа кол черни ээлээн турар ужурлуг. Серен-оол ол дугайын ынчаар билип, ол бүгүнү сагып-даа турар. А ооң кадайы, ол мөзүлүг кижилер куданы чүгле халас аъш-чем болгаш арага-дары делгээн столовая кылдыр билип турар. Оларның чаңгыс-даа куда эрттирбейн, эът чыды билип каан сээктер ышкаш, шиңгейнип, оон-моон ала-хөңнүүде бөлдүнүп кээп турарының ужуру-даа ында.

Кадайы элээр турда, Серен-оол ол дугайын чугаалап пат болган. Оон аңгыда, Сереңмааның ээрикте аажы-чаңы база багай, оон өске кижи болза, хөй чыылган, арага-дары-биле холбашкан черлерже кылаштаарындан эгенги дег: шуугак, ас-кы-мурну ойда-кайда, удувас-чытпас, өкпелээчел болгаш өкпээргек. Ындыг болгаш, суурда алдар-хүндүзү база кудулаан; байыр-кыскаалда, куда-куйу болганда, ону чалаар кижилер илейти-ле эвээжээн. Ол хиреде оон чондан чалданмазын кижи кайгаар. Ашааның сургаалын хаайынга-даа какпас, «кудашкыларның магазын көөр болгай аан!» дээр ыйнкпе, азы ол янзылыг доза шапкан сөстер чугаалап каар. Бир көөрге, шынап-ла, арлы берген боор.

Бо кудаа база-ла ынчанган.

— Сен аңаа олуржуксааш канчаар сен, кел дээн эвес, эпчок болгай. Кижи дээрге эңмежок чүве ыйнаан. Селиниң аппарып берипкеш, ап чет— деп, ашаа хүндүс сагындырган чүведир. А оозу ону кайын херекке алыр — дүш соонда чораан ояар ам чаа кылаштап келгени ол. Бо соокта та каяа турганы ол. Кожа бажыңнарның уруг-дарыын-даа удутпайн, эжик-хаалгазын-даа амыратпайн, үнүп-кирип-ле туржук ирги бе. Азы кажан иштинде сараагтап каан сиген чиксээн кышкы инек ышкаш, куда болган бажыңны долгандыр кыйырады базып-ла туржук ирги бе.

— Сени хүндүлевейн барган ышкажыл? — деп, Серен-оол кезек үзүктелиишкин соонда, чугааны уламчылаан.

— Багай кижини улус кайын тоорул... Демги ол, шөртегер ижиниңг, семис Маадыр чүң ыйнк? Акың ыйнк бе? Ол чүве эжик аскында туруп алган, «хаандан хаалгачы кончуг» чүве дээн, чеде бээримге, ойтур идиптер часты. Ческиичээн чүвениң! Арага ижиксээш, чашпаалап турары ол ыйнаан! — деп, хейде-ле, өске кижи кончуй берген.

— Чүгле чаңгыс сени киирбээни ол чүве бе?

— Чүге чаңгыс мен боор...—деп, бар чыткаш, кадайы доора будулдура берген. — Чиктиин бо чүвениң, кижи байысаап алган. Бодуң аңаа чеде бергеш, ылавылаттынып турзуңза!

Чугаа ооң-биле доозулган. Ону оон ыңай үргүлчүлээниниң-даа ажыы чок апарган. Чүге дээрге, хамык чүве билдинген: чалатпаан кижилерни кудага кавыдатпайн барган деп чүве тодараан.

Даң улам-на чырып, өрээл иштинде хер-херекселдерниң орунарының, ол хамаан чок стол кырында номнарының безин дүрзү-сомазы улам-на тодарап келген. Даң хаязы келгени-биле холбаштыр, Серен-оолдуң көскү-хөрээнче өөрүшкү кутту-ла берген.

— Бо куда, бодавыже, эки эрткенмир. Бистиң суурга культурлуг, чурумнуг куда эрттирериниң эгези ооң-биле салдынган-дыр. Өскелер база ооң үлегерин ыявыла эдерер ужурлуг — деп, Серен-оол дыка-ла амырап, сеткили таалап, чугаалаттынып, тура халып келген.

С. СҮРҮҢ-ООЛ.

Бо рассказ «Шынның» конкурузунга келген.

Кинотеатрларга

МАРТ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Уругларга программалар 9.40, «Хар кадын» 10.40, 11.40, 1.40, «Грешный ангел» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Уругларга программалар 10, «Ол Донбаска болган» 11.15, 1.15, «Бичии уруг бажыңында» 3.15, 5.15, 7.15, «Хүн, чаашкын болгаш хүлүмзүрүг», «Бичии уруг бажыңында» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Марья-искусница» 10.30, 12.30, «Иванна» 2.30, «Капитан Лойнуң дужу» (делгем экранныг) 4.30, 6.30, «Надежда Константиновна Крупская», «Капитан Лойнуң дужу» (делгем экранныг) 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Богдан Хемельницкий» 11.15, 1.15, «Ынак сеткил херек оол» 3.15, 5.15, «Аас-кежик-биле ужуражылга» 7.15, «Цыганнарның аялгазы», «Ынак сеткил херек оол» 9.15 шактарда.

МАРТ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Он муң оолдар» 9.40, «Бедик» 1.40, «Хуана Гальо» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Грешный ангел» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Уругларга программалар 10.30, «Бичии уруг бажыңында» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Согур хөгжүмчү» 11.15, 3.15, «Капитан Лойнуң дужу» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажыы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның болгаш харыысалгалыг дежурнуйнуң 23-35, кодээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00291. Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылдан үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

№ 66 (5470) 1963 ч. март 19, вторник | Өртээ 2 көп

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

Академик Т. Д. Лысенконуң аргазы-биле шыйыстыг бода малдың сүдүнүң үскүрүн бедидериниң айтырыгларының талазы-биле Молдав ССР-ниң мал ажылының ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралының кыйгырыының дугайында

Академик Т. Д. Лысенконуң аргазы-биле шыйыстыг бода малдың сүдүнүң үскүрүн бедидериниң айтырыгларының талазы-биле Молдав ССР-ниң мал ажылының ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралының киржикчилериниң кыйгырыының дугайында доктаалды СЭКП ТК хүлээп алган.

Инектерниң сүдүнүң үскүрүн бедидери дээн ышкаш, сүт продуктуларын бүдүрериниң өстүрериниң шак ындыг улуг курлавырын хөй-хөй колхозтарда болгаш совхозтарда ам-даа четпес ажыглап турар деп, СЭКП ТК-ның ол доктаалында демдеглеп турар.

Молдав ССР-ниң көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары үнелиг эгелекчи чорукту кылган болгаш академик Т. Д. Лысенконуң аргазы-биле малдың сүдүнүң үскүрүн бедидериниң талазы-биле ажылды 1958 чылдан эгелээш чорудa берген. Сүдү үскүр эвес түс черниң инектерин академик Т. Д. Лысенконуң аргазы-биле алдынган хайнак буғалар-биле хайнакташтырганындан алдынган 300 ажыг малдар, оон иштинде 150 саар инектер амгы үеде Молдавияның 137 колхозтарында болгаш совхозтарында, эртем-шинчилел институттарының ажыл-агыйларында бар. Ук черниң инээнге бодаарга, ол инектерниң сүдүнүң үскүрү 1—1,5 хуу артык болуп турар.

Чоокку чылдарда колхозтарның болгаш совхозтарның фермаларынга инектерниң сүдүнүң үскүрүн 3,5-тен 4,5 хуу чедир көдүрериниң аргазын берип турар ажылдарның тодаргай программазын сүдү үскүр эвес малды чаартыр талазы-биле чогумчалыг дуржулгага үндезилээш, республика чөвүлел хуралынга чугаалашкаш хүлээп алган.

Молдав ССР-ниң көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының эгелекчи чоруун СЭКП ТК чүүлдүг деп көрген. Бода малдың сүдүнүң үскүрүн бедидериниң талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын, ол ажылды чорударынга эртемденнерни, тускай эртемниглерни, мал фермаларының ажылдакчыларын киириштирерин СЭКП ТК эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның көдээ крайкомнарынга, обкомнарынга, бүдүрүлге эргелелдеринге, партия, профэвилел, комсомол организацияларынга сүмелээн.

Чеди чылдың бешки чылында көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыыл

1963 чылдың март 12-де Россия Федерациязының партия комитеттериниң секретарьларының болгаш колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң чөвүлел хуралынга

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Эргим эштер! Коммунистиг партияның Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың даасканың ёзугаар, Россия Федерациязының көдээ ажыл-агыйының мурнакчыларынга, бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктеринге болгаш тускай эртемниглеринге, партия комитеттериниң секретарьларынга, бо чөвүлел хуралдың бүгү киржикчилеринге изиг байырны чедирип тур мен. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бо болза СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партия болгаш совет органнарны чаарты тургусканының соонда чыылган, Россия Федерациязының көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының баштайгы улуг чөвүлел хуралы-дыр. Чаарты тургузуушкуннуң кандыг-бир түңнелдериниң дугайын, а оон дуржук коммунистиг тургузуушкуннуң херээнге ол чаарты тургузуушкуннуң берген түңнелдериниң дугайын чугаалаары ам-даа элек болбайн аан. Ындыг түңнелдерни бистер чылдың төнчүзүнде үндүрер апаар боор бис.

Улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы чаарты тургускан чорук бодунуң кайгамчыктыг үре-түңнелдерин бээр, коммунистиг тургузуушкуннуң улуг пландарын боттандырарын дүргедедир дээрзинге партия быжыы-биле бүзүреп турар.

Партия болгаш совет органнарны чаарты тургусканының алыс утказы чүдел дээрзин экизи-биле билир болгай силер. Бир эвес допчузу-биле чугаалаар чүве болза, ол дээрге, ам партия организацияларын адаандан үстүнге чедир бүдүрүлге принциви-биле тургузуп турары ол болур. ТК-ның Пленумунуң шиитпири ёзугаар бүдүрүлге эргелелдериниң партия комитеттерин, СЭКП-ниң көдээ болгаш үлетпүр обкомнарын база крайкомнарын, эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының көдээ ажыл-агыйны удуртур талазы-биле бюроларын болгаш үлетпүрнү удуртур талазы-биле бюроларын тургускулаан.

Совет органнарны анаа дүүштүр чаарты тургускан. Көдээ ажыл-агый органнарын чаарты тургузарын партия оон мурнунда-ла чорудткан. Көдээ ажыл-агый министерствозун бистиң эде организастаанывыс билдингир болгай. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң материал-техниктиг хандырылгазының айтырыгларын «Сельхозтехникага», а белеткелдерниң айтырыгларын — Белеткелдер комитединге болгаш бүдүрүлге эргелелдеринге мөөннээн.

Совхозтарны болгаш колхозтарны удуртурунуң принципиалдыг чаа органнарын — совхоз-колхозтар бүдүрүлге эргелелдерин чыл мурнунда тургускулаан. Эртемни, эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы практиканы бүдүрүлгеге шингээдирин удуртурунуң эрге хүлээлгезин көдээ ажыл-агый министерствозунга даандырган.

Ынчангаш, ам бистиң чуртувуста колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезинге ажыктыг салдарны чедирер көдээ ажыл-агыйны удуртурунуң чогумчалыг системазы тургустунган-дыр.

Ындыг чаарты тургузуушкун чүге негеттиниш келгенил? Партия райкомнары болгаш райкүүскомнар база-ла багай эвес ажылдап турганнар болгай деп, чамдык эштер чугаалаар чадавас. Ол шын. Олар шынап-ла багай эвес ажылдап турганнар. Коммунистерниң—партия райкомнарының, райкүүскомнарның ажылдакчыларының хөй нуруузу магалыг ажылдааннар деп чугаалап болур. Олар боттарынга онаашкан херекти алдарлыг-биле күүсеткеннер, колхозтарны болгаш совхозтарны быжыглаарынга, көдээ кадрларны кижизидеринге хөй чүүлдү кылганнар. Ынчаарга ол ажылды кым-даа сандан ап октавайн турар. Чылдар эрте, ынчалза-даа партияның көдээ райкомнарынга ажылдап турган, партияга болгаш чоңга ак-сеткилдиг бараан болган коммунистерни совет кижилер кезээде хүндүлел-биле сактып чоруур болур. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ынчалза-даа ам өске үе-дир, эштер! Бүдүрүлгениң хемчээлдери өскен, үлетпүрге болгаш көдээ ажыл-агыйга салып турар негелделер бедээн-дир.

Бо байдалдарның үезинде улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганың-даа дугайында айтырыг чаа ёзу-биле тургустунуп келген.

Россия Федерациязының көдээ ажыл-ишчилериниң кол сорулгалары

Амгы үеде, бистер коммунизмни калбаа-биле тургузарынче кирипкенивисте, бистиң кадрларывыс тодаргай бүдүрүлге айтырыгларын шиитпирлээринге бүгү-ле күштерин, билиглерин, организакчы мергежилин мөөннээр аргалыг болур кылдыр, улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы шак ынчаар тургузар херек.

Экономиканы, ажыл-агый тургузуушкунуң удуртурунга партияның ролунуң дугайында Владимир Ильич Лениниң бодалын база катап сагындырар бодай-дыр мен. Октябрь революциязының тиилээшкининиң соонда, эрге-чагырганы чаалап алганының соонда партияның, ажылчын аңгының, бүгү чоннуң күжениишкиннерин экономиканы тургузарынга мөөннээн турар ужурлуг деп, Совет эрге-чагырганың ээлчеглиг-сорулгаларынга тураскааткан бодунуң ажылынга В. И. Ленин өөреткен. Ам политика эвес, а экономика артык ужур-дузалыг болуп турар деп, Владимир Ильич онзалап демдеглээн. Үлетпүрнү болгаш көдээ ажыл-агыйны хөгжүдери, чурттуң камгаланыр аргалыын быжыглаары, чоннуң материалдыг чаагай амыдыралын көдүрери — бо болза партияның болгаш күрүнениң ажыл-чорудулгазынга бирги чергеже Владимир Ильичиниң идип үндүрүп турган чүүлдери-дир.

В. И. Ленин болза социалистиг экономиканы тургузарынче чүгле кыйгырып турган эвес, харын-даа ону канчаар кылырын көргүскен. Россияны электрижиткени, күчүлүг индустрияны тургусканы, кооператив планынга үндезилээш, көдээни чаарты тургусканы — бо дээрге социализмни болгаш коммунизмни тургузарының дугайында гениалдыг ленинчи идеяларның херек кырынга боттуу-биле боттанганы ол-дур.

Ам бистиң боттандырып турарывыс, үлетпүрге, ылангыя болгаш көдээ ажыл-агыйга партийжи удуртулганы чаарты тургузар чорук ленинчи өөредигге бүрүнү-биле үндезилеттинип турар. Партияның чорудуп турар хемчеглери улуг Лениниң бодалдары-биле чырыттынган деп бистер бөгүн чоргаарал-биле чугаалап болур бис. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Колхозтарны болгаш совхозтарны эргелеп башкарарының эки хевирин ам бистиң партиявыс тывкан дээрзинге силерни чөпшээрежир боор деп бодап тур мен. Чаа байдалдарда ажыл-агый бүрүзүнге бүдүрүлгени мергежилдиг организастаарының, колхозтарның болгаш совхозтарның байлак аргаларын дээре ажыглаарының улуг аргалары бүдүрүлге эргелелдеринде, бүдүрүлге эргелелдериниң партия комитеттеринде бар.

Мында чыглып келген силерлер Совет Эвилелинде эң-не улуг республиканы — Россия Федерациязын төлээлеп турар-дыр силер. Россияның колхозчулары, совхозтарының ажылчыннары, тускай эртемниглери, эртемденнери, партия болгаш совет организацияларының удуртукчулары көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң нийти партийжи болгаш нийти улусчу сорулгазын шиитпирлээринге улуг салдышкынны киирген.

Сөөлгү он чылдарның дургузунда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хөгжүлдезиниң дугайында сан-медээлер ол дугайын бүзүрелдиг чугаалап турар. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринде бергелерни бистер ажып шыдавас деп хоозун чулчуруушкун кылып турган кижилерге база катап харылаар дээш, ол сан-медээлерни маңаа чижек кылдыр киирери менээ чогумчалыг-дыр. Социализмниң дайзыннары ам эң-не чүгүла уткаанывышкынга — экономиканы хөгжүдеринге бистиң бүрүнгаар шимчээшкинивистен кончуг коргуп турарлар. Ажыл-агый тургузуушкунунга бистиң чедиишкиннеривис шиитпирлиг ужур-дузалыг болуп турар. Ону чүгле марксистиг билиглиг азы черле билиглиг кижилер билип турар эвес. Экономиканы көдүрериниң чугулазын бүгүде билип турар, чем чиш билир апарган кижи бүрүзү билип турар деп чугаалап болур. **(Залда шимээн. Адыш часкаашкыны).**

1953 чыл-биле деңнээрге, Россия Федерациязынга көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээри ынчаар өскен-дир:

	1953 чыл	1962 чыл	1953 чылга удур 1962 чылда	
Тараа (миллион пуд-биле)	1.098	2.217	202	хуу
Оон иштинде кызыл-тас	608	1.387	228	« «
кукуруза	6,7	65,2	9,7	катап
бобылар	6,8	39,1	5,8	катап
Чигир свёкла (миллион тонна)	3,9	14,0	360	хуу
Тарымал тоорук (миллион тонна)	1,0	1,6	163	хуу
Картофель (миллион тонна)	3,2	3,7	113	« «
Ногаалар (миллион тонна)	1,2	2,9	245	« «
Кат-чимистер (муң тонна)	261	643	246	« «
Оон иштинде виноград	85	401	473	« «
Эът (миллион тонна)	1,9	4,5	232	« «
Сүт (миллион тонна)	6,1	16,4	269	« «
Ажылдап үндүрген мал саржаа (муң тонна)	274	506	185	« «
Дүк (муң тонна)	97	181	187	« «
Чуурга (миллион кезек)	1.392	5.089	366	« «

Бо дээрге партияның болгаш улустуң маадырлыг күжениишкиннериниң түңнели-дир, коммунизм дээш демиселге улуг шылгараңгай чорук-тур. **(Диңмиттиг адыш часкаашкыны).**

Силер дыңнап олура ол эки-дир деп, бүдүү иштинерде бодап олур боор силер. Ам чедиишкиннер дугайын чугаалап тур, оон соонда шүгүмчүлээр ийин он. Ол база-ла шын, база-ла багай эвес болгай. **(Залда шимээн. Адыш часкаашкыны).**

Россияның көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының күш-ажылы партияның, бүгү чоннуң бедик үнелээшкинин алган. Ынчалза-даа ам силерниң мурнуңарда чаа улуг сорулгалар туруп турар. Чедип алдынган чүүлдерге даянып алгаш, колхозтар болгаш совхозтар көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин ажы-чем продуктуларынга чоннуң хереглелин бүрүн хандырарының аргазын бээр шак ындыг деңнелче көдүрер, партияның XXII съездизиниң салган сорулгаларын күүседир ужурлуг.

Чугаа болза кандыг деңнелдиң дугайында болуп турарыл, эштер? Чуртка ниитизи-биле тараа белеткелин чоокку чылдарда 4 миллиард 200 миллион—4 миллиард 500 миллион пуд чедирерин коммунистиг тургузуушкуннуң эрге-ажыктары негеп турар дээрзиниң дугайы ТК-ның ноябрь Пленумунга чугаалаттынган болгай. А оон иштинден Россия Федерациязының үлүг-хуузунга чеже хире онаажып турарыл? Ол чурагайларны билир силер: 2 миллиард 500 миллион—2 миллиард 600 миллион пуд болгай.

Эштер! Ол сорулга силерге күш четтинер, ол мырыңай боттуг болгаш күүсеттинер. Бир эвес эрткен чылын Сибирьге ортумак-даа дүжүттү алган турган чүве болза, тараа белеткелиниң ындыг деңнелинге чоокшулай берген турар ийик силер. Алтай чежени чедир бербээн-дир, эрткен чылын Сибирь ниитизи-биле чеже хире тарааны чедир бербээн-дир, санап көрүңер даан.

Бо чылын чаа черлерни немей тарыыр болгай силер, күзүн чажар тарааларның тарылгазы дыка калбарган-дыр. Бо кыжын хар улуг болган, ынчангаш ол-шык хөй болур. Бир эвес күзүн чашкан тараалар кышты ажырбайн ажар болгаш час чаагай болур болза, силер чаагай дүжүттү алыр силер. Ынчаарда силер берген онаалга эвээш-тир деп, тараа белеткелиниң планын немеп бээрин дилээр апаар боор силер. **(Залда шимээн. Адыш часкаашкыны).** Ынчаарга бир эвес силер онаалганы көвүдедирин дилээр болзуңарза, бир эвес бүгү республикалар бо чылдың планын күүседиптер болза, ынчан силерниң дилээнерни хандырбас апаар. Күрүнеге тараа саларының талазы-биле силерге берген онаалганы бис бедитпес бис, а чаагай дүжүттен алган немелдени мал ажылын хөгжүдеринге ажыглаарын сүмелээр бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Мал ажылының продуктуларын бүдүреринге силерниң республиканарның колхозтарының болгаш совхозтарының ролю улуг.

1953 чылда ТК-ның сентябрь Пленумунга көдээ ажыл-агыйны көдүрер дугайында айтырыгны чугаалажып турда, мал ажылы кайы хире сандаргай байдалдыг турганын эки билир силер. Ынчаарда биске инектен ийи муң килограмм сүт саап алырын эң-не бедик деп турган. Шак ындыг ортумак саалданы датчаннар болгаш шведтер ап болур, а бисте ындыг инектер чок-тур деп, хөй-хөй кижилер ынчаарда чугаалажып турган.

Сталин-биле беседаларның бирээзин мен сактып тур мен. Грузияда чылда бир инектен-не 300 килограмм хире-ле сүт саап ап, саалданың келергей куду болуп турарын ол беседа үезинде чугаалаан мен. Грузияның онзагай байдалын билбес-тир сен, ында хову черниң эвес, а даг черниң инээ-дир деп, Сталин ынчаарда мени чемелээн. Ам дээрге ол даг инээ безин 300 килограммның орнунга 1.200 килограммны берип турар-дыр. А Россия Федерациязынга байдал кандыг турганыл? Анаа бир инек-ле чылда 900—1.000 килограмм хирени берип турган (а бир инектен 1.200 килограмм сүттү саап ап турган кижи, улустуң чугаалажыры ышкаш, бурганның сегелинден сегирип алган мен кылдыр санап турган). **(Залда шимээн).** Ам дээрге ол-ла инектер чылда ийи муң болгаш оон-даа хөй килограмм сүттү берип турар-дыр. Мал чеминиң дугайында улуг сагыш салыышкынын үндүрүп турар ындыг колхозтарда болгаш совхозтарда бир инектен чылда 3—4 муң килограмм сүттү ап турар.

Сөөлгү чылдарның дургузунда бистер көдээ ажыл-агый талазы-биле хөй чүүлдү кылган бис. Ынчалза-даа чем чиснээр хөөн чемнеп турган үезинде бар апаар дижир болгай. Ындыг болганда бистиң чедиишкиннеривисти өзүп турар хереглелдерни барымдаалап көөр херек. Эът, сүт болгаш өске-даа продуктулар бүдүрери кайы хире көвүдээнин көргүзүп турар чурагайларны алдым. Ынчалза-даа хереглелдер үзүктел чок өзүп турар. Ындыг болганда мал ажылының продуктуларын бүдүрерин үзүктел чок көвүдедир дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыры биске херек болуп турар.

Чуртка ниитизи-биле чеди чыл планының төнчүзүнге чедир чыл бүрүде 16 миллион тонна эътти бүдүрери төлевилеттинген, оон иштинде Россия Федерациязы эът бүдүрүлгезин 8 миллион 600 муң тоннага чедир көвүдеткен турар ужурлуг. Ол дээрге улуг чурагай болбайн аан.

Чеди чыл планының төнчүзүнге чедир ындыг-ла үр эвес үе — чүгле үш чылдар арткан-дыр. Бүдүрүлгениң ындыг деңнелин хандырар дээш колхоз болгаш совхоз бүрүзү чүнү кылыр херегил? Ону чедип алыр төлээде, колхозтарның болгаш совхозтарның хөй нуруузу бирги үе-чадаже шилчиир херек, тодаргайлаарга 100 гектар тарылга шөлүнге онаалтыр коң деңзи-биле 75 центнерни болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг өске черлериниң чүс гектарынга онаалтыр 16 центнер эътти алыр ужурлуг.

Ол дээрге берге болзажок күүсеттиниш болур, боттуг сорулга. Тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң дыка бедик деңнелин кыска хуусаада чедип алган колхозтарның болгаш совхозтарның хөй-хөй чижектери бисте бар.

ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри болган эш И. П. Воловченко бөгүн маңаа санал берип, чүве чугаалады. Оон удуртуп турганы «Петровский» совхозтуң коллективи ийи чылдарның дургузунда, совхозка каттыштырган колхозтар черлеринге тараа культураларының дүжүдүн бир гектар черден 12 центнерден 26 центнер чедир көдүргенин ол чугаалады. Силерге тодаргай чижек ол-дур. А чурттуң хемчээлдеринге бир гектар черден дүжүттү ортумаа-биле 26 центнер чедирер деп чүл ол? Ол дээрге тараа бүдүрерин ийиден ажыг катап көвүдедири-дир. Бир эвес бистер тараа бүдүрерин ийи катап көвүделипкен болзувусса, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин ийи катап, харын-даа үш катап көвүдедип шыдапкан турар ийик бис.

Колхоз болгаш совхоз бүрүзү бодунуң бүгү-ле болдунар аргаларын эът бүдүрерин көвүдедиринге ажыглаан турар, ол орукта бирги үе-чаданы ажыл-агый бүрүзү эң-не кыска хуусаада чедип алган турар херек.

Чуртка ниитизи-биле сүт бүдүрерин чеди чыл планының төнчүзүнге чедир 100—105 миллион тонна чедир көвүдедирин төлевилээн. Ол онаалгадан Россияның үлүг-хуузунга 56 миллион тонна, тодаргайлаарга нийти эвилелдиң сүт бүдүрүлгезиниң барык-ла деңкезии онаажып турар.

Амгы үеде силерниң республиканар ол деңнелден дыка ырак туруп турар. 1962 чылда Россия Федерациязы эътти коң деңзи-биле 4 миллион 800 муң тоннаны болгаш сүттү 35 миллион 679 муң тоннаны бүдүрген. Ол дээрге кончуг эвээш-тир.

Эът болгаш сүт бүдүрерин көвүдедириниң улуг болдунар аргалары республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында бар болуп турар. Көдээ ажыл-агыйның мурнакчылары, бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктери, партия комитеттериниң секретарьлары маңаа чүве чугаалап турдулар. Тарааны, эътти, сүттү, дүктү, чигир свёкланы, үстүг болгаш мал чеми культураларны бүдүрерин колхозтар болгаш совхозтар кыска хуусаада шапкын көвүдедип болур дээрзин олар хөй-хөй тодаргай чижектерге бүзүрелдиг кылдыр көргүзүп турдулар. Ол сорулганы шиитпирлээри бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш партия комитеттериниң организакчы ажылындан, колхозтарның болгаш совхозтарның бүдүрүлгени шын организастаарынга оларның тодаргай дузаламчыны көргүзүп билиринден дыка хамааржыр.

Бюрократизмге болгаш дөгейленчек хевирге удур, дириг болгаш боттуг удуртулга дээш

Бүдүрүлге эргелелдери, партия комитеттери канчаар ажылдаар ужурлугул? Бистиң чорутканывыс эде тургузуушкуннуң ужур-утказы чүдел?

Шаанда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң байдалы дээш үр үеде кым-даа тодаргай харыылавайн турган. Партияның район комитеди, райкүүском — девискээр аайы-биле бо организациялар—удуртулганы нийти туруштардан көөр турган. Олар районнуң бюджедин, көдээ ажыл-агыйны-даа, кадык камгалалын, орук тудуун-даа, культура-массалыг ажылды-даа бир дөмей хемчээл-биле ажылдап турганнар.

Ажыл-херекти шак ынчаар тургускан турда көдээ ажыл-агый кандыг-бир онгу черлелиг черде туруп турганы ховар эвес. Райкомнарның пленумнарынга, райкүүскомнарның сессияларынга көдээ ажыл-агыйның айтырыгларын нийти хевир-биле чугаалажып көөр турган, ынчалза-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин билдилиг-биле база тодаргай ажылдап турган кижи эвээш. Илеткелди дыңнап, резолюцияны хүлээп ап турар, ынчалза-даа, чугаалажып турары ышкаш, «долгап каанда», ам чүү боор, ажыл-херек-даа шулуудаар дижирлер. А бир эвес көдээ ажыл-агыйны тодаргай билбес база кижилерни организастап билбес болза, сен чеже-даа долгазыңза ажыл-херек чорбас болгай.

Шыырак даргалар бар черлерде чамдык колхозтар сайзырап турган, а өскелери чыл-чылда хожудап турган болгаш оларны кым-даа дүвүретпейн турган. А бир эвес дүвүреткен болза, оларның чүгле удуртукчуларын шүгүмчүлээр, кончуп каар бо-ла турган. Силер колхозтуң азы совхозтуң удуртулгазынга арга-мергежил чок кижини олуртуп каар болзуңарза, ажыл-херекти ол сегидип шыдавас болбайн канчаар. Силер ол кижини эртенден эгелээш дүнекиге чедир, бүдүн хонукта-даа кончуп болур силер, ынчалза-даа оортан оон ажыл-херээ чүгле экиживес эвес, а харын дорайтап болур чадап чок, чүге дээрге, чугаалажып турары ышкаш, ол кижи мырыңай аңгадай бээр, ынчангаш бодунда бар ажылдап болур сөөлгү аргазының артыын ышкынар апаар.

Шүгүмчүлээр, кончуп чемээлээринге шаг-үе тыптыр турган, а ажыл-агыйга баар, ол черинге ажыл-агыйның байдалын өөренип көөр болгаш бүдүрүлгени эки организастаар талазы-биле тодаргай дузаламчыны көргүзеринге негеттинер шаг-үе тывылбас турган. Колхозтарның чамдык даргалары болгаш совхозтарның директорлары кончуттуруп, чемээлеттирип турза-турза мырыңай шөйгүп, сула салдыныптар турганнар. Бир эвес олар-биле эки ажылдап, оларга ажыктыг сүмелерни-биле дузалап, бүдүрүлгени канчаар дээре организастаарын айтып берип турган болза, ол кижилер дыка эки көргүзүглерни чедип ап болур турган ийик. Ындыг тодаргай удуртулга, ындыг дузаламчы эвээш турганы хараадаанчыг.

Нийти, эреңгей удуртулганың уржуктарының ам-даа барын көрүп турар-дыр бис: шыырак колхозтар-биле чергелештир, харын-даа чүгле орук кежилдир безин турар сандаргай, хожудаңгай ажыл-агыйлар бар.

Бо бүгү айтырыгларны кым ажылдаар ужурлугул? Бүдүрүлге эргелели, партия комитеди ажылдаар ужурлуг.

Ам дыка хөй колхозтар гектар бүрүзүнден кукурузаның 50—60 центнер тараазын бүдүрүп турар. Чүс-чүс ажыл-агыйлар эът бүдүрер талазы-биле баштайгы сорулганы күүсеткен: тарылганың чүс гектарынга онаалтыр 75 центнер эътти, көдээ ажыл-агыйның өске-даа ажыглалдыг черлериниң чүс гектарынга онаалтыр 16 центнер эътти ап турарлар. Бир эвес бүгү колхозтар болгаш совхозтар ол деңнелди чедип алыр болза, бистиң чуртувуста, бистиң улузувуста мал ажылының продуктулары четчири-биле бар болу берген турар.

Оон ужурунда, бүдүрүлге эргелелдериниң кол сорулгазы — **бүгү колхозтарны болгаш совхозтарны мурнакчыларның деңнелинге чедир көдүрер талазыде шудургу организакчы ажылдары, эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы кызымаңкай нептередири болур** деп база катап чугаалап тур мен.

Мал ажылын көдүрер талазы-биле эргелелдиң болгаш партия комитединиң ажылының көрүнчүктелип турар көргүзүү—ол дээрге, черниң чүс гектарынга онаалтыр эътти болгаш сүттү бүдүрериниң деңнели-дир. Партия комитединиң болгаш бүдүрүлге эргелелиниң ажылының көрүнчүктелип турар көргүзүү—ол дээрге, тарылга черниң бир гектарынга онаалтыр тарааны бүдүрериниң деңнели-дир, техниктиг болгаш өске-даа бүгү культураларның дүжүткүрү-дүр, черниң гектар бүрүзүн ажыктыг кылдыр ажыглаары-дыр. Чогум-на харын хөй-хөй партия комитеттериниң болгаш эргелелдерниң ажылдакчылары боттарының сорулгаларын шак ынчаар билип турар.

Бүдүрүлге эргелелдери нийти директиваларны бербес ужурлуг. Нийти директивалар берип турзун дээш оларны тургуспаан. Оларның хүлээлгези—бүдүрүлгени организастаар, экономиканы өстүрер талазы-биле колхозтарга болгаш совхозтарга дузалаары болур.

Ынчалза-даа шупту кижилер боттарының сорулгаларын шак ынчаар билип турар бе ынчаш? Чамдыктарының ынчаар билбейн турары хараадаанчыг. Көдээде эргелелдиң чаа органнарынга удуртулганың эрги канцеляр-бюрократсыг аргаларын дөгээрин оралдажып чоруур ындыг ажылдакчылар бисте ам-даа бар. Олар дириг организакчы ажылды кымга-даа ажыы чок директиваларны чогаадыры-биле солуп турары хаая эвес. Бо чорук ажыл-херекке кончуг айыылдыг. Ындыг орукче кирери—көдээ ажыл-агыйны эргелеп башкарарының чаа органнарын үндезининден божаңнадыр дээни ол-дур.

Моон-биле холбаштыр чамдык чижектерни көргүзүксеп тур мен. Калуга областың Сухинич бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш Гараничев болгаш партком секретары эш Смирнов олар мында олуржуп турарлар боор. Чоокта чаа олар, чугаалажып турары ышкаш, көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлгезиниң чорудулгазынга ийи кижиниң деңге ырлаан үнү-биле дээштиг салдарны чедирер деп шиитпирлээннер. Олар мындыг директиваны будуктуг саазын-биле хоолгалаашт, колхозтарның бүгү даргаларынга болгаш партия эге организацияларының секретарьларынга чорутканнар:

«Колхозтуң даргазы эш...

Парторганизацияның секретары эш...

(Ону канчаар кылырын билир болгай силер). **(Залда шимээргээшкин).**

1963 чылдың марттың баштайгы он хонуунуң төнчүзүнде Москвага Россия Федерациязының төп областарының көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларының зона чөвүлел хуралы болур, анаа часкы тарылгага белеткелин, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын шапкын көдүрер дээш демиселдиң болгаш күрүнеге продуктуларны садарын көвүдеткениниң түңнелдерин үндүрер.

Партия комитеди болгаш бүдүрүлге эргелели март 1-ге чедир дараазында хемчеглерни чорударын Силерге хүлээдип тур:

1. Үрезиннер арыглаашкынының доозар болгаш оларның шынарын үрезин-контроль лабораторияларынга хынап көөр.

2. Чажар шынары четпес үрезиннерниң орнаарын доозар.

3. Өдекти, компостаны, торфту ховуже үндүрерин болгаш ылангыя чутайны база минералдыг чемишчидилгелерни демир орук станцияларындан бүгү аргалар-биле дүрген сөөртүр.

4. Бүгү көдээ ажыл-агый машиналарының—сеялкалар, культиваторлар, андазынна..., картофель, кукуруза олуртур машиналар, илиирлер, кожуулдалар, катказар болгаш өске-

(Уланчызы 2-ги арында).

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Уламчызы. Эгези 1-ги арында).

лериҥ-даа септелгезин доозар. Тракторларныҥ, автомашиналарыҥ болгаш транспорт чепсек-херекселдериниҥ септелгезин база доозар.

5. Март 4-тен 10 -га чедир (көрүнер даан, шуптузуп күүседириниҥ хуусаалаарын айтып бижээн) (**залда шимээргээшкин**) бот-боттарыныҥ аразынга хыналаданы—бригадаларныҥ болгаш чаржып турар колхозтарныҥ часкы тарылгага белениниҥ көрүлдезин чорудар.

6. Март 1-де Төп статистика эргелелиниҥ куротчёдунга тарылгага белеткелдиҥ талазы-биле долу сан-медээлерни бүтүү көргүзүглери-биле айтыр.»...

(Директивaныҥ авторлары кайнаар чүткүп турарын билип тур боор силер: март 1-ге чедир бүтү-де чүве кылдына бээр, көрүнер даан, ынчан Төп статистика эргелелиниҥ медиволериҥе чурагайлар база-ла тас болган турар. А. Корнейчукуҥ «Украинаныҥ ховуларында» деп шиирииҥде чүүл-биле мырынай домей-дир. Ол шиирде район начальниктериниҥ кол сагыш салып турар чүвези болза чурагайлыр-ла долу болган турары болгай деп Галушканыҥ чугаалап турарын сактып тур силер бе. (**Залда шимээргээшкин**).

«...7. Чаҥгыс-даа хүнүү халас эртгирбейн, сүт саалдазын көвүдедир дээш дениселди күштелдирер. Эрткен чыл-биле деннээрге ниити саалданы көвүдедирин чедип алыр болгаш саар инекке онаалтыр саалданыҥ хожудаашкынын март 10-да (чүге дээрге март 11-де—Москвага чөвүлел хурал болур болгай) (**залда шимээргээшкин**) узуткаар; бо чылдыҥ февраль 12-де болган СЭБП обкомунуҥ пленумунуҥ бо айтырыг талазы-биле доктаалын күүседир.

Бүрүнеге мал, чуурга болгаш дүк садарыныҥ квартал планнарын күүседирин шапкынчылар, ол ажыыке бүтү коммунистерни, комсомолчуларны болгаш колхозчуларны мобилизастаар.

Москвага болур чөвүлел хуралга белеткел талазы-биле шалыпчы ажылды организастанар.

Партком секретары **Смирнов**, Эргелелдиҥ начальниги **Гараничев**».

Бүдүүлге эргелелиниҥ удуртукчуларыныҥ чогаатҚан документизи бо шыкажыл. Көрүнер даан, бүтү-де айтырыгларында шын тургускай-дыр. Ындыг болза-да, көдээ ажыл-агый бүдүүлгезин херек кырынга удуртур ужурлуг кижилер ынчаар ажыддаар ужурлуг турган бе ынчаҥ? Бо дээрге партия комитединиҥ база эргелелдиҥ удуртур ажылдакчылары болунуҥ ролюн билбейн турары тодаргай-дыр. Сухиничиден келген эштер, силерниҥ директивалыраҥарны болгаш резолюцияларынарны инекте номчувастар деп чүвени билип ап көрүнер. Инектерге олар херек чок. Ылангыя мал чеми чедишпейн турда 10-даа, 20-даа хонукта, харын ай-даа дургузунда саалданы чедип алыры берге. Бир эвес инек чугаалаар аргалыг турган чүве болза, ол мынчаар чугаалаар ийик: «Хүндүлүг удуртукчулар! Менден хөй сүттү аликсап турар тур силер. А меҥээ чүнү берип турар силер?» «Мен чөптүг солчулгаже барып болур мен: силер меҥээ чемниҥ берииер, а мен силерге сүттү берейн» деп мындыг түнелди инек кылыр ийик. (**Залда шимээргээшкин**). Малдарныҥ дылын билир херек, эштер. Саар инектерни эки чемгерип, оларны сагыш човангырыбиле ажаап, азыраар херек. Чүгле ынчаарда биске негеттинер харыныҥ алыр бис.

Мен металлург эвес мен, ындыг болза-даа мөчээн Я. Ф. Тевосяниҥ меҥээ чугаалааны бир таварылганыҥ дүгайын маҥаа чугаалаксап тур мен. Донбасска домна суугуну ажыглалга кииргени-биле холбашкан митингиге чүве чугаалап тургаш, бир хоочун ажылчын мынча дээн: «Домна дээрге кижи ышкаш, эштер. Бир эвес ону эки ажаап эдилээр болза, ол шойну бээр; бир эвес ол чок болур болза—шой чок болур. Чаҥгыс сөс-биле чугаалаарга, маҥаа чүнү салыр болдур силер, моон үне бээр». Оратор бодунуҥ бодалын черле тодаргай шимчээшкин-биле илереткен-дир. (**Залда шимээргээшкин, адыш часкаашкыны**).

Ол шынында ындыг. Бир эвес домнага демир холуксаазы куду руданы салыр болза, азы бир эвес багай флюстер болгаш кокстуҥ шынары багай болур болза, домна эргежок чугула санныг металлды бербес. Хоочун доменщиктиҥ чугаалаан чүүлдериг мал ажылыныҥ продуктуларыныҥ бүдүүлгезиниҥ чорудулгазынга база хамаарыштырыҥ болур. Ылгал чүдел дизе, ынында ол чорудулга домнадазыры ышкаш доора эвес, а үзүҥ дургаар чүгле чоруҥ турарында болур... (**Залда шимээргээшкин**). Канчаар чемгерер, ынчаар алыр сен. Директивалар маҥаа ужур-дүза чок.

Сухиничиден келген эштериҥ директивазыны база катап ап көрээлиҥер. Бижикти чорудукчан. Эргелелдиҥ начальниги ооҥургаан. Парткомнуҥ секретары база-ла ооҥургай берген. А колхозтарда, совхозтарда ажыл-херектиҥ байдалы кандыгыл?

Январьныҥ дургузунда Сухинич эргелелдиҥ ажыл-агыйларынга мал чеми чоктуҥ болгаш багай ажаддарын чылдагаанындан хөй мал өлген; бир инекке онаалтыр сүт саалдазы 25 килограмма кудулаан. Февральда план ёзугаар ховуга 100 муҥ тонна өдектиҥ сөөртүп төгөр тургаш, 37 муҥ тоннаны сөөртүп төккен. Орнаар ужурлуг 21 муҥ центнер үрезиннерден чүгле 1.090 центнери орнаттынган. Ажыл-херекти «өдер» толээде, март 1-де Төп статистика эргелели тааргыштыр санап каан дээр аяннаг сос директивада база кирген ышкаш-тыр. Бир эвес ындыг болур чүве болза (а бо таварылгада чазыпкан болзумза деп, күүзээр ийик мен) ындыг хөделиишкиннер дээш кезеиче көргүзер дээрзин сагындырып каайн. Төп статистика эргелели ылаптуг болгаш боттуг отчётту кылыр ужурлуг. Ол автомат-да: чүнү кылганыныҥ-ла бижип каар.

Сухинич эргелелдиҥ түскай эртемниглери боттарыныҥ удуртукчуларыныҥ практиказын катаптап турарын чугаалап каар херек, ажыы чок саазыннарны колхозтарже болгаш совхозтарже база чорудуп тураралар. Чижек көргүзейн. Тельман аттыг артельде саалданыҥ «ёлочка» тургузулгазын эптеп тургускан. Тудугиҥ үезинде кандыг-бир чепшек чүүлдерни болдурганы иле, чүге дээрге «ёлочка» ажылдавайн турар. Колхоз моҥу хынап көөрү-биле түскай эртемниглерни эргелелден чалап келдирген. Олар чедип келгеш, хынап көргеш, Сухиничиже ээп чаныҥ келгеннер, а колхозтуҥ даргалы ээш Тихоновка дараазында чүүлдерни бижээн бижикти эргелелден чоруткан:

«Саалда тургузулгазын дүрген ажыглалга киирер соруулга-биле 1963 чылдыҥ январь 25-ке чедир дараазында ажылдарны чорударын силерге дагзып тур:

1. Саалда залынче киирер ажикти тудуп доозар.

2. Кышкы соҥга рамаларын тургузар, бүтү соҥга блоктарын шилдээр болгаш чылыглап сыскыыр, кажааны чөгүүрүбиле чылыглаар хемчеглерни алыр.

3. Инек саар кажааны долгандыр бедии 1,5 метр маазы херимни кылыр.

Бүдүүлге эргелелиниҥ тудугчу-кол инженери Воробьев.

Кол инженер-механиктиҥ хүнээгезин ийүседип турар Веникти».

Веникти холга тудуп алгаш, оларныҥ бюрократеыг бораҥнаттарын сывырыпкан болза, ынчаарда ажыктыг чүве улуг болур магат чок турган ийик. (**Катны. Залда шимээргээшкин**). Бо дээрге эргелелдиҥ ажылынга шоодуг ышкажыл.

Саазын бижиири херек эвес, а кижилер-биле кызымаккай ажылдаары, оларны өөредири, колхозтарга болгаш совхозтарга тодаргай дузалажыры херек—эргелелдиҥ кол сорулгазы бо-дур.

Эргелелдерии болгаш оларныҥ ажылдакчыларын командылаар дээр партия комитеттериниҥ орааидажышкыннары бар болуп турар. Чамдык парткомнар бүдүүлге эргелелиниҥ аппарадын улгаттыр каттыштырган хемчээлдиҥ райзээу кылдыр көрүп турар. Чоокта чаа Орёл областыҥ Орёл бүдүүлге эргелелиниҥ парткому (секретары ээш Андреев А. К.) доктаал хүлээп алган, ында чугаалап турары болза:

«...Көдээ ажыл-агый продуктуларын садарыныҥ планын үш хонук хуусаа иштинде ажыл-агый бүгүзүүге чедирген турарын база колхоз болгаш совхоз бүгүзү белеткел организацияларыҥ-биле контрактация кергээлерии чарарын организастаарын бүдүүлге эргелелиниҥ начальниги ээш Демиденкога хүлээдир. Бо ажылды 1963 чылдыҥ февраль 5-ке чедир дээзир».

Бо дээрге партийжи ажыл эвес, а бюрократизм-дир. Бис продуктуларны бүдүүп турар кижилер-биле диҥиг харылзаалыны түүсүп даҥ бүдүүлге эргелелдерии түргүзүп, оларга түскай эртемниглерни берген бис. Ынчаарга, резолюциялар бижип база хуралдар кылып турбайн, а кижилер-биле харылзажыр, ажыл-агыйларга ажылдаар херек.

Ээш Демиденкода бодунуҥ аппарады бар болгай, ол база-ла: ээш секретарь, салдынган сорулгаларны күүседириичe, бүдүүлгени көдүреринче бисти углап турар силерниҥ айтышкыныҥнарны алдывыс деп, өске-даа чүүлдерни адап, хуралдап, дагзып тур болгай аан. (**Катны. Залда шимээргээшкин**).

Бо бүтү кымга херек чүвел, эштер? Силер бот-боттарынар-биле бижиглежип турунарда-ла ажыл-херек саадап турардыр. Чугаалажып-ла турар. Бижиглежип-ле турар. Ийи чаа чогаалчы тыпты берген-дир! (**Залда катны**). Чогаалчыларны бис багай чогаалы дээш шүүмүүлээн болгай бис. Силер чогаалчылар болуп шыдавас-ла боор силер. Бүдүүлгеге-ле эки ажылдап көрүнер. Бүдүүлгениҥ билири болгаш кижилерии организастаҥ билири—силерден негеп турар чүвевис болур.

Январь 15-те парткомнуҥ бюрозунуҥ доктаалында мынча деп бижээн:

«1962 чылда колхозтуҥ бүдүүлге-сан-хөө ажыл-чорудулгазыныҥ дүгайында чын отчётчун шынарлыг (аҥаа-ла эвес, а шынарлыг кылдыр денер-даан!) кылырын контрольга алырын болгаш бо чылдыҥ февраль 1-ге чедир хуусаада хандырарын бүдүүлге эргелелиҥге (ам база-ла ээш Демиденкога!), колхозтарныҥ баштаар черлериҥе болгаш партия организацияларынга хүлээдир». Мынчаар айтырар апаар-дыр: а бир эвес ажыл-херек шынар чок болур болза, ынчан кандыг отчёт шынарлыг боон болур чүвел? (**Залда катны**). Ол парткомнуҥ кол сагыш салыр чүүлү отчёттуҥ шынарлыг болуру болуп турар ышкажыл! Өске үгланыышкын алдынган-дыр. Бисте ол үргүлчү-де карак чаар чорук (очковтирательство) деп адаттыныҥ турар (чамдыктар ол сөстү «о»-га, а орловчулар ылап-ла, «а»-га дыҥзыдыр адаарлар—«очкавтирательства»). (**Залда катны**). Чүл ынчаҥ, дыҥзыды адаары ылгалдыг, а утказы чаҥгыс чүве ышкажыл.

Парткомнуҥ шиитпиринде ооҥ ынай чугаалап турары бодур: «Материалдыг үнелиг чүүлдериҥ болгаш акша-хөреҥгилериҥ саналшкынын, чылдыҥ документалдыг ревизиязын чорударын доозар. Колхозтарныҥ орулгаларын артель Уставынга дүүштүр хувааарын хандырар. Февральдыҥ 20-ден орайтатпайн ажыл-агыйларныҥ чыл отчёттарын колхозтарныҥ даргаларыныҥ болгаш түскай эртемниглериҥиҥ киржилгези-биле баланс комиссиязынга хүлээп алырын болгаш чугаалажыҥ көөрүн хандырарын бүдүүлге эргелелиҥге (ээш Демиденкога) дагзыр».

Мында кээп харын точка салган-дыр. Бо точканыҥ соолунде парткомнуҥ ажылдакчылары бооларын алгаш, койгунаар сегиртип чоруканнар эвес ыйнаан? (**Залда шимээргээшкин**). Ынчаарга кайын боор, эштер! Көрүнерден, парткомнуҥ протоколунда шуптуу чүве тас ышкаш чүл. Обкомнуҥ инструктору келгеш, эът чүге эвээш бүдүүтүнүп турарын хынай бээр, а аҥаа протоколду көргүскеш: «Бистиҥ шиитпиреривис бар, шуптузуп бижип каан; партияныҥ айтышкыннарын бо Демиденконуҥ күүсетиҥин турары бо-дур, а бисте чүү боор» деп чугаалаарлар. Мындыг практика, ажылдың мындыг стили кымга херек чүвел? деп айтырар апаар-дыр.

Эштер! Чаарты тургузулганы боттандырып кирип тура, бүдүүлге эргелелиниҥ начальниги биле бүдүүлге эргелелиниҥ парткомуныҥ секретары ийи алышкы дег болур, бир домей эргелиг болгаш ажыл-агыйларда херектиҥ байдалы дээш бир домей харыысалгалыг болур деп бодаан бис. Улустуҥ чугаалажыры ышкаш, ыжыктарны-даа, кууҥуурларны-даа хувааҥхырлар. (**Залда катны**). А орловчуларда дедир болган ышкажыл: бир эвес кууҥуур таваржыр болза—денге үзежир (чүге дээрге айтышкын бердинген турган), а бир эвес ыжык таваржыр болза—ынчан сеҥээ. бүдүүлге эргелелиниҥ начальниҥиге онаажыр, чүге дээрге айтышкын күүсетпээн болгай сен. Ынчап болбас, эштер! (**Адыш часкаашкыны**).

Бо дээрге партийжи эвес, бюрократтыг чорук-тур. Ёзулуг партийжи удуртукчулар эвес, а бодун камгалаттынарлар ынчаар кылып болур. Чадаарда-ла удуртулга стили деп адаар ындыг чорук багай хөөниҥ өстүрүп, бюрократизмге туралыг удуртукчуларны өнемчидер. Бир эвес ындыг эштерни этпес чүве болза, дузалыг чүве үнмес, партийжи удуртулга экономиканы көдүреринии, коммунистиг тургузуушкуннуҥ планнарын чедишкиннииг боттандырарынче массаларны мобилизастаарының дээштиг чепсээ болбайн баар.

Ындыг директивaларны бижип турган кижилер партия билеттерлиг, ынчалза-даа олар партийжи удуртулганыҥ уткашынарын шын билбестер-дир.

Ордов областан келген эштер, силер мээҥ-биле чөпшээрежир силер бе?

Үннер. Чөпшээрежир бис!

Н. С. Хрущев. Ынчаарга Орёлдуҥ бүдүүлге эргелелиниҥ партия комитединиҥ хөделиишкиниҥ канчаан билир чүвел? Эргелелди командылаарын, түскай эртемниглерни янзы-бүрү саазыннар-биле чүдүрээн, оларны практиктиг ажыл-херектеҥ чардыктырын дээш парткомну тургускан чүве бе. Силер дээрге агрономнуҥ, зоотехниктиҥ, инженерниҥ бүдүүлгеге ажылдап, бодунуҥ ажылын кылыр аргазын казып турардыр силер. Эргелелде 40 түскай эртемниглер ажылдап турар ышкаш ийик.

Үн. 38.

Н. С. Хрущев. Ортумаа-биле эргелелде 38 түскай эртемниглер бар. Бо дээрге—улуг күш-түр. Бир эвес түскай эртемниг кижи хүн бүүдее-ле бир колхозка барып турар болза, ынчаҥ ол бүтү колхозчуларны ады, аразының ады-биле адаар кылдыр дораан билир, оларныҥ негелдерии болгаш хереглелдерии билир, колхозчуларга болгаш совхозтар ажылчыннарынга улам-на тодаргай дузалаар апаар. Кижилер-биле диҥиг харылзаа болгаш оларга боттуг дузаламчы кандыг-даа резолюциядан дээре. Силер ажыл-агыйда байдалды, ажылдакчыларны көрүп билир, оларны бурунгаар кыйгырар апаар силер.

Донбасска ажылдап турган чылдарым маҥа сагыжыма кирип тур. Ол үеде Харьковка турган «Донбассугольдуҥ» чөвүлел хуралыныҥ удаа-дараа баар ужур таваржып турган. Мындыг таварылга болган. Харьковтан ээп чаныҥ орган мен. Вагонга дыштанып чыдып алдым. Поезд маҥа дүжер станциямга чоокшулап келгенде оттуп келдим. Көөрүмге танылазым бир-ле кижи маҥа-биле кады вагонда чоруп ор. Ынчаҥ мен аныяк турган мен. Ыяк удуп калгаш, кожаныҥ кажан келгенин билбээн болдум. Хевин көөрүмге ол меҥээ даштыкы кижи ышкаш көзүлген. Мен кичээнип бердим. Ынчалза-даа кижим чугаалап үнген болгаш чүве дораан билдингир апарган: бистиҥ киживис, хартыгавыс болду. А «даштыкы» кижи даштыкыже чорааныҥ, аҥаа көрген чүүлдериниҥ дүгайын чугаалай бээрге, мен бодумнуҥ төрел дагжымны улам эки билип каан мен.

Бо чижекти чүге чугаалап тур деп мен? Кижиниҥ дүгайын чүгле даштыкы хевириидеи билип ап болбас. Кижилерни өөренип көөр, оларны билир херек. Кижи-биле ужурашкаш, ооҥ-биле чугаалашкаш, ажылдап турарын көргеш, ынчан ооҥ дүгайын шын билип ап, ооҥ чүү чүвеге аргалыын, аҥаа чүнүҥ-биле дузалаарын бодап болур. Кижиниҥ эки шынарларын ажыдып ап, ооҥ аргаларын калбартыр төлээде, чамдыкта катап-катап ужуражыр херек.

Партияныҥ чаа органнары болгаш бүдүүлге эргелелдери кижилерге онза кичээнгейлиг болур ужурлуг.

Бүдүүлге эргелелдери чүнү кылыр ужурлугул? Колхоз болгаш совхоз бүгүүнге бүдүүлгени организастаарын, ажылдың эки үлегер-чижектериҥге кадрларны өөредирин, аҥаа үндезилээш бүдүүлгениҥ ниити деннелиин көдүрер төлээде, мурнакчы дуржулганы колхозтар болгаш совхозтарже нептередир ужурлуг.

Эргелелдиҥ начальниги, түскай эртемниглери ваза ажылдаар ужурлугул? Колхозка, совхозка, бригадага, фермага.

Бүдүүлге эргелелиниҥ партия комитеди чүнү кылыр ужурлугул? База-ла бүдүүлгеге, ынчалза-даа өске тала-биле. Ол партия болгаш комсомол организацияларыныҥ дайынчы чорууп көдүрер, коммунистерни болгаш комсомолчуларны шын таварыштыр тургузар, кадрларны бедик негелделиг, харыысалгалыг чорукка болгаш чүрүмге өөредир хүлээлгелиг.

Кижилер-биле ажыл партия ажылдакчыларыныҥ дээди хүлээлгези. Кижи-биле чугаалажып билир херек, кижилер аҥы-чаҥы, домей эвес аажы-чанныг болгулаар. Шахтага ажылдап турган оглуҥуп көдээде адазынга чагаазыныҥ дүгайында шахтёрларныҥ бир рассказын сагындырар ужур менээ база таварышкан. Бижик бизбес кижиге ооҥ оглуҥуп чагаазын янзы-бүрү номчукчулар номчуп берип турган болгаш ол чагаазы адазыҥ аҥы-аҥы көөр чоруун боллуруп турганнар. Инээн саткаш ажазын олче чорудар дүгайында оглуҥуп адазынга дилээн бир кижи негелде дег дыннаныр кылдыр номчаан. Ынчаҥ адазы: «Акша бербес мен!» деп харылаан.

Бир, ийи хүн эртеиде бижик билир өске кижиге баргаш, чагааны номчуп бээрии дилээн. Ол кижи чагааны адазыныҥ көөргели хайныҥ, оглуҥ качыгдап турар болгаш ооҥ ужурунда дуза чедирерин—инээн саткаш, акша чорударын дилээн ышкаш сагындырар кылдыр бир янзы номчаан. «Оглум аараан боор, черле аҥаа дузалаар апаар-дыр» — деп адазы шиитпирлээн. (**Залда шимээргээшкин**).

Амыдыралга ындыг таварылга турган чүве ийикпе, биябестир мен. Турбааны-даа чадавас. Ынчалзажок кижиниҥ хүндүлел көөр дугайында, чымчак сөстүҥ күжүнүҥ дугайында рассказты улуг чугаалап турар-дыр. Кандыг аяҥ-биле айтышкыҥ бээрии, кижи-биле кандыг аяҥныг чугаалажыры—бо дээрге аяҥ-саап чүве эвес. Бир эвес кижиге даргазыг шыҥгыы дүрзү-биле келгеш, кастыныҥ-ла, чөҥгээлеҥ-ле турар болзунза, ол кижиниҥ бодунга удур тургузуптар апаар сен: Ажылдакчы кандыг-даа болза, бодунуҥ төлептиг чүүлү бар, ынчангаш бир эвес аҥаа чөҥгээлеп, хүндүткел чок чугаалаар желээр болза, ол пружина дег чыырлыр болгаш каржылаашкынга болгаш хүндүлевес чорукка харылаарынга белеп апаар. А бир эвес сен аҥаа эш-хуузу-биле, ооҥ-биле деп эргелиг ышкаш чеде берип, харын ооҥ-биле ажыл-херекти билдилиг-биле чугаалажып, утаанзыр суме-биле сорук киирер болзунза — ол бир янзы көөр. Ол бодун эвээш дуржулгалыг кылдыр бодаарын билдиртпе, а сен удуртукчу болганыҥда ажыл-херекти билиринии болгаш кижини хүндүлээриҥни билирбейн көргүс. Ынчаҥ сеҥи хүндүлээр, идегелги шынзыдарын кылар апаар. (**Адыш часкаашкыны**).

Чон аразынга чоруруу партия ажылдакчызындан кезээде негеттинер. Партия комитединиҥ ажылдакчызының турар черии кайдал? База-ла колхозта, бригадада, партия организациязында.

Эргелел начальниҥиге болгаш ооҥ өске-даа ажылдакчыларынга айтышкыннар бижиири парткомнуҥ херээ эвес-дир. Партия комитединиҥ сорулгазы болза будүүлгеге планнарын күүседириичe, партияныҥ XXII съездизиниҥ хүлээп алганы коммунизм тургузуушкуныҥ Программазын күүседириичe коммунистерни болгаш партия кежигүнү эвестерни, бүтү кижилерни көдүрүп үндүрери болур.

Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртуруныҥ практиказынга кижилерниҥ бот-идепкейин боогдаар чорукту канчаадаа болдуруп болбас ужурлуг бис. Ынчаларга колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларынга хамаарыштыр тежээлгехайгаарадлар турар дээр дүгайын солуннар арыннарында ховар эвес чугаалаан турар. Ол дүгайында Киев областа Ленин аттыг колхозтуҥ даргазы ээш Хазан база тааргынмайн турарын чугаалаан деп мекээ дыннаткан чүве. Ол даргазы мен эки билир мен, ол 25-муҥу, ажылчыннардан келген, көдээ ажыл-агыйны кайгамчык эки өөренип алган болгаш колхозту үлегерлиг удуртуп турар.

Үүрмек хайгаараларга удур шиитпирлиг туржуп, колхозтар даргаларыныҥ болгаш совхозтар директорларыныҥ инициативазын моондактавас, харын боттарыныҥ арга-ларын болгаш организакчы садыныҥ оларныҥ калбаа-биле илередириичe дузалаар херек.

Мурнакчы дуржулганы өөренир, эртемниҥ болгаш практиканыҥ чедиишкиннерин бүдүүлгеге нептередир

Ажыл-агыйны удуртуруп чаарты тургузар талазы-биле партияныҥ организастыг хемчеглериниҥ ужур-дузазын сананал бергиинер ханыы-биле билип турарын дыннаары өөрүнүт-дүр. Партийжи болгаш совет удуртулганыҥ чаа структуразы биотиҥ будүүлгевистиҥ хереглелиичe дүжүп турар дээрзии силер шуптунар бир эп-сеткилдиг чугаалаарыныр. Ам колхозтарны болгаш совхозтарны удуртуруп эжикиреринге эҥ-не таарымчалыг байдалдар тургустуган.

Эргелеп башкарарының чаа структуразын үнелеп көрбүшаан, ооҥ-биле кады кадрларны шын таарыштыр тургузарыныҥ болгаш ажыглаарының онза ужур-дузалыын демдеглээр херек. Чаарты тургузулганың түнелиндe колхозтарга болгаш совхозтарга улам дуржулгалыг ажылдакчылар немешкен. Дыка хөй төлептиг болгаш талантылыг түскай эртемниглер будүүлгe эргелелдериндe ажылдап турар. Ынчалзажок чамдык таварылгаларда будүүлгe эргелелдериниҥ агрономнары, зоотехниктери, ветеринария эмчилери колхозтарда болгаш совхозтарда ажылдап турарлардан кошкак болуп турар дээрзии чугаалавайн барып болбас. Чер болганга бир домей күштүг түскай эртемниглерлиг болдуру эки болбайн аан.

Ындыг болза-даа эргелелдиҥ чамдык түскай эртемниглери эки колхозтар даргаларыныдан, совхозтар директорларыныдан кошкак болурунда багай чүве чок. Ындыг түскай эртемден чүгле бодуныҥ ролюн эки билген турары, бүтү кижилерни дегерезии өөредирин кыспайн, а бодуу өөренген, эки дуржулганы шудурту өөренген база дамчыткан турары чугула.

Эргелелдериниҥ түскай эртемниглери ындыг орук-биле ургулчу эвес чоруп турар. Кандыг-бир агроном азы инспекторорганизакчы билиглериниҥ болгаш дуржулгазының талазы-биле хайгааралында совхоз директорунуҥ азы колхоз даргазының деннелинден куду тургаш-ла, бодун улуг кылдыр санап база мынча деп чугаалап турар: дыннаҥ көр, менден үгланныр мен дээр эргеҥ чок! (**Залда катны**). Ындыг практиканы болдуруп болбас.

Будүүлгe эргелелдериниҥ агрономнары зоотехниктери болза эки, ак-сеткилдиг кижилер болгай. Ынчалзажок олар чамдыкта четчир дуржулгалыг эвес болгулаар. Олар мурнакчы дуржулганы өөрензиннер.

Эштер инспекторлар болгаш будүүлгe эргелелдериниҥ өске-даа ажылдакчылары, дуржулгалыг колхозтар даргалары болгаш совхозтар директорлары силериниҥ адыпар болгаш албан-дужаалыҥар мурнунга мөгейип сөгүрүүр дээрзинге идегевеҥер. Олар ат мурнунга эвес, а билиг мурнунга мөгейип сөгүрүүрлер. Хөй-хөй колхозтарныҥ болгаш совхозтарныҥ баштыныҥда шылгарангай организакчылар болгаш түскай эртемниглер туруп турар. ССРЭ-ниҥ Көдээ ажыл-агый министри Иван Платонович Воловченко маҥаа чүве чугаалады. Ол дүүнге чедир-ле совхоз директору болуп, улуг будүүлгени кайгамчык эки организастап турган. Ажыл-херектерни боду ханызы-биле билбее эргелел ажылдакчызы ээш Воловченко ышкаш ындыг түскай эртемден болгаш организакчы-биле чугаалажыры белеп деп бодаар силер бе?

Моон-биле эргелел ажылдакчызының ролюн кудуладыр деп черле бодавайн, а харын чүгле эргелелге чүвени билир кижилер турар ужурлуг дээрзин демдеглексеп тур мен. Олар болза боттарының билиглериин немээр, колхозтарның болгаш совхозтарның дээре түскай эртемниглериниден өөренир хүлээлгелиг. Өөренири кижи бүрүзүнге ажыктыг. Көдээ ажыл-агыйбиле хөй чыл дургузунда ажылдап келдим. Украинага, ооҥ соонда Москва областа, ооҥ соонда база катап Украинага, база катап Москва областа дыка хөй чылларда ажылдаан мен. Ынчалза-даа мурнакчы дуржулганы ханызы-биле билип алыр, утаанныг колхоз даргазынга азы институтка баар, эртем болгаш практика-биле төрүттүнген чаа чүүлдү өөренип алыр чүткүл кезээде турган. Чү-даа чүвеге өөретпес институттар чамдыкта таварыштыр турганы база шын харын. Ындыг эртем албан черинге баргаш, ийи практик кижиже чорууруига дегийт-ле далажы бергилээр (**Шимээргээшкин. Адыш часкаашкыннарны**).

Мээн чугаамны шын билип алган боор силер деп бодай-дыр мен. Эртемденнерни хомудадыр, оларныҥ ролюн кудуладыр деп черле бодавайн тур мен. Бистиҥ эртемивис улуг чедишкиннерлиг. Эртемни болгаш практиканы бурунгаар шимчедип турар кайгамчык эртемденнер бисте хөй. Албан черлериндe олуруп алган, боттарын эртемденнер кылдыр санап, харын-даа номнар бижип, лекциялар номчуп турар, ынчалзажок кулаан-даа, хавaан-даа боттары билбес өске ындыг эртемденнерни чугаалап тур мен. (**Залда шимээргээшкин**). Ындыг эртемденден картошка дугайын бижип турар, а дуржулга шолуҥге кожазында колхозтан куду дүжүттү ап турар.

Ынчалзажок олардан ёзулуг өөренип ап болур эртемденнер болгаш практиктер бисте хөй дээрзин катаптап тур мен. Ындыг кижилерге барып, олардан өөренип алынар. Черкассы областа «Злобуток Жовтня» колхозтуҥ даргазы, ам мөчээн Федор Иванович Дубковецкийни сактып тур мен. Ол колхоз будүүлгезиниҥ шылгарангай билир кижи турган. Одесса областа колхоз даргазы — Макар Анисимович Носинтыйны, Москва областа совхоз директору—Алексей Михайлович Житковту силер шуптуу билир боор силер. Бо кижилер болза улуг билиглеринии, улуг дуржулганың кижилери-дир.

Ол эки кижилерден өөренирии, кошкак ажыл-агыйларның удуртукчуларынга өөренир талазы-биле дузалаан турарын эргелел ажылдакчыларынга сүмелээрин база катап күзеп тур мен. Ким-даа эвес, харын инспектор кижи хожудан турар ажыл-агыйга чеде бергеш, даргага: Иван Иванович силерде морковка багай өзүп турар-дыр, а ээш Житковта кончуг эки морковь бар, аҥаа барып көр деп чугаалаар. Ынчангаш оонбиле кады ээш Житковка чеде бергеш, боду өөреди бербейн, а чүнү канчаар кылза чогуруун айтып бээрии ээш Житковтан дилезе эки ийик. Ол дузалыг болур ийик. Бо болза инспекторорганизакчыга ков-ла чүве ол-дур.

Дуржулганы дамчыдары дээрге чемоданны холга тудуп алгаш, ону чаа черже салып каары ол эвес. Дуржулганы савалавас, ону кандыг-даа савага бир черден өске черже дажыгаары болдунмас. Дуржулга бар черден кижилер ону өөренген, ону шингээдип алган болгаш бодунга ажыглаан турар херек.

Бир эвес ону кылбас болгаш бүтү чүвени саазыннар биижириҥге чедирериичe орaлдажыр болзувусса, бюрократизмге чайлаш чок чеде бээр бис. Ынчаҥ инспекторлар будүүлгeниҥ организакчыларындан дезорганизакчылар кылдыр хуула берип болур. Олар колхоз даргазының азы совхоз директорунуҥ мойнунга олуруп, дадарык хирээ дет, ону хирээлеп турун бээрлер. Ындыг инспектор боду-даа дуза чедирбес болгаш өскелерни-даа ажылдатпас. Ол болза көдээ ажыл-агыйга улуг хора чедиргени ол болур. Ындыг чорукту узуткаар, ажылдың аргаларынга хажыдыышкыннарны болдурбас болгаш оларның дүгайында чугаа чоруп турар четчестер аидыында хоочун аарыт болу бергелекте ам кылыр херек.

Билдингир-дир бе, аза билдинмес-тир бе, эштер!

Үннер: Билдингир-дир! (**Адыш часкаашкыннары**).

Н. С. Хрущев. Ам кол чүве чүл? Чер болгаш мал ажылынга будүүлгени эки организастаарының, гектар чер бүгүзүн үре-түннелдиг ажыглаарының айтырыглары, сиген аралаштырар системаның уржуктарын узуткаары, олуругларының аразын сайзырадыр культураларны калбаа-биле нептередири, бобы культураларын нептередири болгур.

Чочак-тараа кайы хире ёзулуг күштүг болу бээр-дир көрүп көрүнер даан. Онза бедик дүжүттер дүгайын маҥаа чүве чугаалаан хөй эштер чугаалап турдулар. Чочак-тараа бобыларны-даа арта бээр боор деп бодаар мен. Чочак-тараа бобыларны чүге арта бээрил? Дүжүттүүнүҥ талазы-биле бобыларга бодаарга ол бедик болуп турар. Оон ынай чочак-тараа дүрген быжычал культура, а бистиҥ климаттыг байдалдарывыска ол өөлүг көргүзүг эвес дээрзин база бодаар херек. Чочак-тараа — хөй күш үнмес культура, тарып кааш, бир эвес бүтү чүвени эки кылып кагзынза, бир гектардан 42 центнер дүжүттү отчётка киирер сен. (**Залда шимээргээшкин**). А «Петровский» совхозтуҥ дээрге участокторынга мен бодаарымга бир гектардан 50 ажыг центнерни алган ышкаш чүве.

И. П. Воловченко. Бир гектардан 55 центнер болгай.

Н. С. Хрущев. Көрбединер бе, бир гектардан 55 центнер! Бир гектар чочак-тараа чеже хире маҥа чемнерии бээрил. Ол дээрге ёзулуг байлак-тыр! Оон ангыда ындыг дүжүт турда хөрзүннүҥ бир гектарынга-ла 100 килограмм хире азот артып турар.

Чочак-тараа тараан черге көдээ ажыл-агыйның өске культуралары кайгамчык үнер.

Чочак-тараа силоска база эки. Чочак-тараа-сула холумактарлыг тарылгаларны чамдык үеде шүүмүүлеидиг ёзу-биле көрүп турган мен. Ам мөөннеп алган дуржулгага үндезилээш ол туруштуу эде көрүп болур. Чажылганың нормазы эки болганда чочак-тараа холумаанын хөй дүжүдүн ап болур. Эш Н. П. Воловченконуҥ саналынче база ылангыя чажарының нормазының дугайында, тараанын шынарының болгаш дески чоруунуҥ дугайында ооҥ чугаалап турган кезээнче онза кичээнгей салырын сүмелеп тур мен. Шаанда чажарының нормаларын тодаргайлаарда эртемденнер, түскай эртемниглер, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары чуду-каралап турганнар боор. Кажан биске тараа чедишпес турда ээвээш санныг үрезиннерни улуг шөлдерге чажып тарырын ораддажып турган бис. Оортан чажарының нормалары кудулап турган. Ам нормаларны шыҥап-ла эртем ёзуу-биле көөр, ооҥ бедик дүжүттү хандырар ындыг санныг үрезиннерни чажып болур арга бисте бар.

Чочак-тарааны силоскага ажыктыг эвес ирги бе дээрзин бодаза чогуур. Чочак-тарааны чүгле элактыг культураларбиле силостаар деп чамдык эштер бадыткап турар чүүл база бар. Ленин Дагларында дуржулга ажыл-агыйынга чораан чочак-тарааны силостаар дуржулганы кызза кандыгыл деп эштер Лысенко болгаш Ольшанский оларнан дилээн мен.

Үн. Дуржулга кылдыраан болгаш кайгамчык эки түннелдерни берген.

Н. С. Хрущев. Бир эвес ол ындыг болза, кара хөрзүннүг эвес зонага силос массазы алыры-биле чочак-тараа тарылгаларын калбаа-биле ажыглаарын бодаар херек. Силос кылырынга чочак-тараа бедик дүжүттерии берип турар болганда ол дугайын чугаалаза чогуур. Эртем чылын Михайловский совхозка бир гектардан чочак-тараанын 800 центнер ажыг ногаан массазы алдынган деп маҥаа чүве чугаалаан. Таловск бүдүүлгe эргелелиниҥ партия комитединиҥ секретары ээш Кириллов ынча диди. Ээш Кириллов ындыг чугайлыр

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

Кодээ ажыл-агый — бистиң экономикавыстың эң шарын адырларының бирээзи. Кодээ ажыл-агый айтырыгларын ханызы-биле өөренири, эртемниң билиглерин практикага ажыглап билири, эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы бүдүрүлгеге нептередири — колхозтарны болгаш совхозтарны удуртурунуң үндезин айтырыы. Эртем—ол болза чүгле билиглерни пропагандалаары эвес, ол дээрге кодээ ажыл-агыйда шиитпирлээри негеттинип турар тодаргай организастыг айтырыглар-дыр. Чүгле кодээ ажыл-агый эртемниниң дузазы-биле, аңаа даянып, эртемниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептеретпишаан, дүжүттү, малдың продуктулуун бедидип, бүдүрүлгени механизастап, күш-ажылдың элээн бедик бүдүрүкчүлүүн хандырып болур. Кодээ ажыл-агый эртемниниң адыр бүрүзү колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезиниң практиктиг сорулгаларын шиитпирлээринге бараан болуп турар.

Селекция—бедик дүжүттүг сорттарны тургузары-дыр; үрезин ажылы—ол сорттарны өстүрүп көвүдедири болгаш нептередири-дир. Үксаажыдылганың херээ—малдың эки үксаалаларын тургузары-дыр. Ветеринария—малдың аарыырын узуткаар байдалдарны тургузары-дыр. Бо дугайын академик К. И. Скрябин чечен чугаалады: «Малдың маңгыстарынче, үнүштерниң маңгыстарынче халдаар херек».

Мал ажылынга, үнүштерни камгалаарынга антибиотиктер, химиктиг чепсектер улуг ужур-дузалыг. Бок үнүштерни узуткаарынга янзы-бүрү химиктиг чепсектер—гербицидтер бар. Үрезиннерни ажылдап кылырынга, үнүштерниң өзүлдезинге идиг болдурарынга херегләэр чепсектерни эртемденнер тургузуп турар. Бо бүгүнү кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң эрге-ажыктарынга ажыглаар ужурлуг бис.

Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары болза эртен кодээ ажыл-агыйга чаа-чаа улуг аргаларны ажыдып турар деп билип турарлар. Ынчалзажок чүгле билири дээрге эвээш болур. Эртемниң чедиишкиннерин практикага нептередирин хандырар херек. Эртемниң ролюн хүлээп көрбейн ажыл-агыйны бедик деңнелге чорудуп болбас.

Ла Терруга хамааржып турар америк ферма дугайын меңээ чугаалаан чүве. Ол ферма эътке өстүрүп турар дагаа оолдарының немелде өзүлдезиниң бир килограммынга 2,04 килограмм чемнерни чарыгдап турар. А бисте кандыгыл? Бир килограмм эътке беш килограмм чемнерни чарыгдап турар дээр болза, дыка хөй удуртукчулар тааржырлар боор.

Фермер Антон Майенбергер Барыын Германиядан меңээ чагаа чоруткан. Хаван эъдиниң бир килограмм немелде өзүлдезинге 2 килограмм чемнерни чарыгдап турар мен деп ол дыңнадып турар. Ол кайы хире шын болурун билбес мен. Ынчалзажок ол кижи бодунуң ажыл-агыйының дугайында бижип турар, ынчангаш аңаа бүзүревейн баарының барымдаазы чок. А бис бир килограмм хаван эъдинге кайы хире чемнерни чарыгдап турар бис? Баш катап хөй. А чүге ындыг болуп турарыл? Мында чылдагаан-на хөй. Оларның иштинден бир чижек болза колхозтар болгаш совхозтар тарааны малга бүдүн хевээр чиртип турары болур. Оон-биле кады тарааның улуг кезии шиңгээттинмейн чидип турар. Малдың холуксаалыг чемнериниң шынарының дугайында бисте эвээш сагыш салдынып, ооң эргежок чугула кезектерин ажыглавайн, белоктуг немелделерни кылбайн турар. Мындыг таварылга дугайын номчаан мен. Бир америк фермер тускай фирмадан янзы-бүрү холуксаалыг чемнер садып алган, ынчалзажок ол ук фирманың магадылааны немелде деңзини албаан. Ынчан фермер садып алган чемнериниң анализин кылган болгаш оларда мал чеминиң чамдык кезектери четпес, когаралдыг болган, ол судка барган, фирма-биле судтажып, ук фирма когаралды дуглаарын негеп турган. А бисте канчаар кылып турарыл? Малдың холуксаалыг чемнерин канчап-чоор борастаны бээр ыйнаан дээр принцип ёзугаар белеткеп турар, ол белеткээн чемнерни мал дөгере чий дыртып каар-дыр. **(Залда шимээргээшкин).**

Малга сыкыртыптарга биеэги-ле мал чемнери барда немелде өзүлдени 10 хуу хире көвүдедирин хандырып турар биопрепараттар бисте бар. Ындыг болза-даа мал ажылының чеже ажылдакчылары ол препаратты ажыглап турарыл? А чеже кижилер ол дугайын черле дыңнаанарыл? Аажок эвээш. Оон-биле кады бисте институттар, колхоз бүрүзүнде, совхоз бүрүзүнде агрономнар, зоотехниктер бар. Олар чүнү көрүп турарыл, бо хире чугула херекке сонуургалын чүге илеретпейн турарлары?

Эртем чокка кодээ ажыл-агыйга улуг чедиишкиннерни чедип ап шыдавас, эштер. Бистиң удуртукчу практиктеривиске, база чүгле практиктерге эвес, а база эртемниг кижилерге ол чамдыкта четпейн турары хараадаанчыг-дыр. Билиглери бар-даа болза ажыл-агыйны шаандакы өгбелер ёзузу-биле чорудуп турар. Ол болза кодээ ажыл-агыйга улуг когаралды чедирип турар. Эртемниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге нептередири кодээ ажыл-агыйны удуртурунда кол чүүлдерниң бирээзи дээрзин бис шуптувус билир ужурлуг бис.

Билдилии-биле ээлеп башкарар, бүдүрүлгениң экономиказынче ханылап кирер

Эвилелдиң болгаш Россия Федерациязының кодээ ажыл-агый министерстволарын шүгүмчүлээрин, эртем албан черлерин удуртуп турарының кошкак деңнелиниң, мурнакчы дуржулганы нептередир талазы-биле ажылдың кошкаанының дугайын чугаалап турар фактыларны көргүзерин күзей-дир мен.

Министерстволарның кайызы-даа Москва чанында: бирээзи — Подольск районда, бирээзи — Дмитров районда турар. Министерстволарда бир дөмей директиваларны бижип, бот-бодун хоолгалажып-ла турар.

Эвилел министерствозу, чижээ, Москва чоогунга азы өске-даа районнарга картофельди тарып өстүрер талазы-биле сүмелерни бодунуу-биле ажылдап, а Россия Федерациязының Министерствозу ол сүмелерни бодунуу-биле база ажылдап кылып турар. География талазы-биле чаңгыс ол-ла төптен чаңгыс ол-ла культура талазы-биле аңгы-аңгы айтыышкыннар берип туруп бээри болдунуп болур бе ынчаш? Ол болдунмас хире. Ийи министерстволуг болуру чогумчалыг бе дээрзин бодаза чогуур. **(Адыш часкаашкыны).** Кодээ ажыл-агый министерствозу ам эртемни—дуржулга станцияларын, эртем-шинчилел институттарын башкарып турар. Ол дээрге мурнунда турганы ышкаш, административ—эргелел министерствозу эвес-тир.

Бүдүрүлгени эргелеп башкарары-биле ам бисте кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерстволары, бүдүрүлге эргелелдери тургустунган болгай. Техника-биле, минералдыг чемиштидилге-биле хандырарының ажылын «Союзсельхозтехника» кылып турар. Кодээ ажыл-агыйның амгы министерствозунуң эң кол сорулгазы болза—эртем албан черлерин удуртуру болур, а эртемниң айтырыглары дээрге чүгле республикага чаңгыс аай эвес, харын бүгү чуртка чаңгыс аай болгай эштер, ынчалзажок зона, агаар-бойдус, хөрзүн болгаш өске-даа онзагай байдалдарны барымдаалап турар болбай наан. Ынчаарга эртемни болгаш мурнакчы дуржулганы нептередирин чүге ийи министерстволар удуртур ужурлуг чүвел?

Ам херек кырында мындыг болуп турар-дыр: бир институт эвилел министерствозунга, өске институт — республика министерствозунга чагыртып турар. Чаңгыс ажыл-херекти кылып турар, ол хирезинде ийи ээлиг. Ол таарышпас-тыр.

Эвилелдиң Кодээ ажыл-агый министерствозу болгаш Россия Федерациязының Кодээ ажыл-агый министерствозу ам-даа багай ажылдап турар деп чүвени чугаалаар херек. Олар эртемниң чедиишкиннерин бүдүрүлгеге черле барык нептеретпейн, колхозтарга болгаш совхозтарга эртемге үндезилээн сүмелерни ажылдап кылбайн, эртемниң чүүлдеринге үндезилээш бүдүрүлгени башкарып чорударынга дузалавайн турар-дыр. Моон-биле холбаштыр Эвилелдиң болгаш Россия Федерациязының кодээ ажыл-агый министерстволарының баазазы болуп турар ындыг совхозтарның ажылының дугайында сагындырыгларны чугаалаары күзенчиг-дир.

Россия Федерациязының Кодээ ажыл-агый министерствозу ийи хире чыл мурнунда Москва чоогунда «Яхромский» совхозче көже берген. Ол дээрге министерствонуң ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турган. Эки шынаа черлерлиг совхозтуң суурунга өске ажыл-агыйларга бир янзының онза үлегери болгу дег үлегерлиг ажыл-агыйны тургузуп болур турган ийик. Ол сорулганы РСФСР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозу канчаар шиитпирлеп турарыл? Чамдык саннардан көргүзүп көрейн:

«Яхромский» совхозта тарылга шөлү 6.832 гектар. 1962 чылда күзүн чажып тарыыр кызыл-тасты—237 гектарны, көк-тарааны—363, чазын чажып тарыыр кызыл-тасты—100, чочак-тарааны — 65, картофельди—900, ногааларны — 1.115, мал чемгерер чигир свёклазын—350, хөй чылда үнер сигеннерни—1.520, азы тарылга шөлүнүң 23 хуузунга, чаңгыс чылда үнер сигеннерни—492 гектарны, азы тарылга шөлүнүң— 7 хуузунга тараан. Шупту сигеннерни тарылга шөлүнүң 30 хуузунга тараан. Ол дээрге министерствонуң дуржулга ажыл-агыйында ышкажыл!

Сиген шөлдүг система ажыл-агыйга чүнү берип турарыл дээрзин көрүп көрээли. Дүжүт талазы-биле сан-медээлер болур. Күзүн чажып тарыыр кызыл-тасты гектардан-на 11 центнерни, көк-тарааны—11 центнерни, чазын чажып тарыыр кызыл-тасты—17, чочак-тарааны—7,3, картофельди—90, ногааларны—187, ооң иштинде капустаны—247 центнерни, морковьту—164, столовая свёклазын—76, мал чемгерер чигир свёклазын—142 центнерни ажаап алган. Хөй чылда үнер сигеннерниң сигенин гектардан-на 11,9 центнерни ажаап алган. Центнер продукцияның бот-үнези: тарааның—12 рубль, мыйыстыг бода мал эъдиниң—166 рубль, сүттүң—21 рубль 63 көпеек болуп турар.

Өске ажыл-агыйларга ол канчап онза үлегер болур чүвел? Бир эвес шупту-ла ол онза үлегер-биле ажылдаар болза, чугаалап турары ышкаш, чүвүр чок артар апаар. **(Залда шимээргээшкин).**

«Яхромский» совхоз—ногаа ажыл-агыйлыг. Ногаа культураларын ол 1.115 гектарны тараан. Москва чоогунда эш Гольцов директорлап турар «Большевик» совхозта ногаалар база барык ол хире. Ол ажыл-агыйларның кайызы-даа ыйгыл шынаа черлерде турар, ногаа культураларын тарып өстүреринге бир дөмей байдалдарлыг.

Ол ажыл-агыйларда центнер ногааның бот-үнезин ам деңнештирип көрээли. Центнер ногааның бот-үнези «Большевик» совхозта—1 рубль 29 көпеек, а РСФСР-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң «Яхромский» совхозунда—2 рубль 45 көпеек. Орай быжар капуста: «Большевик» совхозта—51 көпеек, «Яхромскийде»—1 рубль 73 көпеек; столовая свёклазы: «Большевикте»—1 рубль 99 көпеек, «Яхромскийде»—3 рубль 40 көпеек.

«Большевик» совхоз миллион рубль орулганы берген, а «Яхромский» совхоз—538 муң рубль каражалыг болган. Кодээ ажыл-агый министерствозу Яхромаже көжериниң мурнунда ол совхоз орулга берип турган болдур ийин. **(Залда хөглүг шимээргээшкин).**

Бир-тээ кодээ ажыл-агый министри чаңгыс совхозка корум-чурум тургузуп чадап кааңда, республика хемчээлинге эртемни канчап удуртуп шыдаарыл?

ССРЭ-ниң Кодээ ажыл-агый министерствозунуң баазазында—«Михайловское» совхозту ап көрээли. Совхоз 1962 чылда дараазындагы дүжүттү алган: тараа культуралары—9,9 центнер, чочак-тараа—6,7, мал чеми бобылар—7,4, картофель—41, ногаалар—52, чигир свёклазы—65 центнер.

Чавыс дүжүттүң түңнелинде министерствонуң «Михайловское» болгаш «Вороново» совхозтарынче малды чемнер-биле хандырар дээш өске ажыл-агыйлардан болгаш областардан: саванны—329 тонналы, холуксаалыг чемнерни—1.689 тонналы, шишкиндини болгаш жмыхты—329 тонналы сөөрткен. Шупту 155 муң рубльдиң мал чемнерин сөөртүп алган. Эвилелдиң министерствозунга ындыг ажыл-агыйның үлегер-чижээнге эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин нептередир деп чыылган эштер-дир бо. А ында дээрге докторлар-даа, кандидаттар-даа, министр боду-даа ажылдап турар. Ол ажыл-агыйга, ол баазага эртемденнерни, тускай эртемниглерни, практиктерни чыып, ажыл-херекти канчаар чорударын оларга көргүзерин барымдаалап турган. Ажыл-агыйда гектардан-на 40 центнер картофельди ажаап ап турар болганда, маңаа министр чүнү көргүзерил ынчаш? **(Залда шимээргээшкин).** Ындыг удуртулганы кым хүндүткел-биле көөрүл? Кым-даа көрбес.

Эш Иван Платонович Воловченконуң он ийи чыл иштинде удуртканы, Липецк областың «Петровский» совхозун силерге үлегер-чижек кылдыр көргүзери күзенчиг-дир, эштер министрлер. Чоокта чаа ону ССР Эвилелиниң кодээ ажыл-агый министринге бадылаан. **(Адыш часкаашкыны).**

Совхоз тарыыр 10 муң гектар черлиг. 1962 чылда аңаа дараазындагы культураларны тараан:

күзүн чажып тарыыр кызыл-тас	1.058 гектар
көк-тараа	642 »
арбай	2.477 »
чиңге-тараа	400 »
чочак-тараа	320 »
чигир свёклазы	355 »
үрезинге херегләэр чигир свёклазы	760 »
мал чеми чигир свёклазы	140 »
силостаар кукуруза	1.293 »
хөй чылда үнер сигеннер	545 гектар, азы 5 хуу
чаңгыс чылда үнер сигеннер	388 гектар, азы 4 хуу.

1961 чылда хөй чылда үнер сигеннер 890 гектар, чаңгыс чылда үнерлер—1.075 гектар болган.

Совхозка бүгү культураларның бедик дүжүдү алдынган. Тараа культураларының гектар бүрүзүнден 28,2 центнерни, ооң иштинде: кызыл-тасты—26,2, көк-тарааны—17,8, арбайны—29,4, чиңге-тарааны—23,8, чочак-тарааны—42,1, чигир свёклазын (фабриканың)—270, чигир свёклазының үрезиннерин—20 центнерни, силостаар кукурузаны—418, мал чеми чигир свёклазын—гектардан-на 230 центнерни ажаап алган. Ажыл-агый 1960 чылда 661 муң рубль, 1961 чылда—699 муң, 1962 чылда—743 муң орулганы берген.

Эш Воловченконуң удуртуп турган совхозу Кодээ ажыл-агый министерстволарының дуржулга совхозтарында бары ышкаш ындыг аргалары ыракта четпес турган деп чүвени билип олур боор силер. Чүгле чаңгыс чижекти алыйн. «Яхромский» совхозка 4.500 тонна минералдыг чемиштидилгелерни, азы тарылга шөлүнүң гектар бүрүзүнге онаалтыр 6,5 центнерни берген. А «Петровский» совхоз тарылга шөлүнүң гектар бүрүзүнге онаалтыр 1,7 центнер чемиштидилгелерни алган. Чамдыкта удуртукчулар: «Меңээ берип-ле, берип-ле көрүнер, соонда мен база бере бээр мен»—деп негээрлер. «Яхромский» болгаш «Михайловское» совхозтарга чемиштидилгелерни берген-дир че. А чүнү алганыл ынчаш? Куруг болган-дыр! **(Залда шимээргээшкин).** Чүгле бээр эвес, харын кымга берип турарын билир херек.

Эш Воловченкога гектарга онаалтыр 1,7 центнер чемиштидилгени берген, ооң орну дыка хөй болган. А өскелерге харын гектарга онаалтыр 6,5 центнерни бергилээн. Ынчаарга чү болганыл? Каража. Бүдүрүлгени билир, эртемни билир кижилерге, чулчуруп болгаш чагырып дужаап олурбас, харын бүдүрүлгени билдилиг организастап турар ындыг кижилерге удуртулгаже орукту ажыдып бээр херек. **(Адыш часкаашкыны).**

Мындыг чижек база сагышка кирип келир-дир. Курган областың Поныкинский МТС-тиң директору Григорий Михайлович Ефремов он чылдар мурнунда бо индирден чүве чугаалап турган чүве. МТС коллективиниң кайгамчыктыг ажыл-херектериниң дугайын ол чугаалаан. Чылдар эрткилээн, МТС-ти эде организастаан, эш Ефремов «Кызыл Сылдыс» совхозтуң директорунда ажылдай берген. Совхозтуң коллективи кандыг кайгамчык түңнелдерни чедип алганын көрүп көрүнер.

Совхозта бүгү тарылга шөлү 14.738 гектар. Беш чылдарның дургузунда тарааларның дүжүдү ортумаа-биле гектардан-на 16,5 центнер, ооң иштинде 1962 чылда 3 муң гектар кызыл-тастың гектар бүрүзүнден —17 центнер, 3,2 муң гектар шөлде арбайның гектарындан-на 15,2 центнер, 451 гектар шөлде чочак-тарааның гектарындан-на 17,9 центнер, 1.056 гектар шөлде тараага херегләэр виканың гектарындан-на 15,8 центнер болган. 1957 чылда 47 муң центнер турганынга удур 1962 чылда тарааның ниити чыылдазы 163 муң центнер болган.

1962 чылда совхозтуң коллективи эът бүдүреринге баштайгы бедикти чедип алган—чүс гектар тарылга шөлүнге онаалтыр коң-эът деңзизи-биле 75,2 центнер эътти болгаш ажыглалдыг өске чүс гектар чер бүрүзүнге онаалтыр 16 центнер эътти алган. Мынча хемчээлдиг эътти болдунуң мал чемнерин ажыглап тургаш бүдүрген-дир.

Мындыг кижилер, мындыг удуртукчулар айтыкчылар болур-дур, эштер, олар дээрге кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң бүгү ажылдакчыларынга үлегер-чижек болурлар.

«Сельхозтехника» дугайында каш сөс чугаалаксай-дыр мен. Ооң ажылын колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-агый сорулгаларының сөөлгү түңнелдери-биле холбаштырары эргежок чугула. «Сельхозтехниканың» ажылдакчыларының ажыл төлевирин ооң хандырып турары ажыл-агыйларында дүжүттүң, мал ажылының продуктулуунуң байдалынга хамаарыштыр, тракторларның, комбайннарның болгаш өске-даа машиналарның бүдүрүкчүлүүнге хамаарыштыр төлээр херек. **(Адыш часкаашкыны).** Ындыг саналдарны бо чөвүлел хуралга чугаалаарга, бистиң парлалгавыска кииргилеп турган чүве, эштер. Ол дээрге кончуг угаазылалдыг саналдар-дыр.

Одесса областың «Сельхозтехниказының» Цербиковск салбырының ажылдакчыларының инициативазын деткиир болза чогуур. Олар болза 11 колхозтарда техниканы комплексилиг, техниктиг хандырылгага алыр, техниканың ажаалдазын болгаш септелгезин боттарының күжү-биле чорудар деп шиитпирлээннер. Ындыг практика эки түңнелдерни берип турар. 1961 чыл-биле деңнээрге, колхозтарның артык кезектерге чарыгдалы 106 муң рубльге азы 30 хуу эвээжээн. Техниканы улам бүдүрүкчүлүг ажыглап турар.

Белорус ССР-ниң «Сельхозтехниказының» Копыльск салбырында болгаш Омск областың чамдык салбырларында ол-ла дуржулганың барын меңээ чугаалагылап турду. Ол дуржулганы өөренир херек. Ындыг практика кандыг артык ажыкты бээрил? «Сельхозтехниканың» мастерскаяларынга септелгени кезектер аайы-биле шуушттурулгалыг арга-биле организастаары, ажыглалдан үнген чүүлдерни дүргени-биле солуурунга саарылга агрегаттарлыг болгаш белдирлерлиг турары дээре болур. Ынчаарда ажыглалга турар машиналар кезээде хөй болур, септелге черле бедик шынарлыг болур. Ынчаарга шынар бедик болганда, септелге соонда машинаның ажылдаарының хуусаазы узун болур болгай. Бо бүгүнү организас талазы-биле бодап көрүп, мурнакчы дуржулганы нептередир херек.

Кур черге болгаш хову шөлдүг өске-даа районнарга калбарты алыр техниканы нептередир херек. Калбарты алыр жаткаларны ажыглаары улуг ажыкты берип турар дээрзин дуржулга көргүскен. Жатка 10 метр черни ап турда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ийи катап бедиир. Бо чылын кур чер районнарынга дүжүт ажаап алыышкынын, черле ынчаш, калбарты алыр жаткалар-биле чорударын организастаар арга бар. Калбарты алыр жаткаларны эң-не баштай кур черге көрген мен. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү канчаар бедип турарын көрүп көрүнер! Тарааны кезериниң-даа, бастырарының-даа хуусаалары кызырлыр. Ажаап алыышкынга ажылчын күжүнүң талазы-биле хереглел ийи катап кызырлыр.

Бо херекке кол чүве—ындыг техниканы бүдүрерин организастаары, кижилерни өөредири, калбарты алыр жаткаларны ажыглаарынга эки белеткенип алыры болур.

Фермаларны механизастаарынга «карусель» хевирниң саалда тургузулгаларын улам калбак ажыглаарының оруу-биле чоруур болза чогуур. Сөөлгү үеде элээн хөй улуг ажыл-агыйларда саалданың ындыг тургузулгаларын туткулап турар. Омск областың «Кызыл Октябрь» болгаш «Ермак» совхозтарында «карусель» деп саалда тургузулгазынга (16 станоктарга) шакта 115—137 инектерни саап турар. Запорожье областың «Каменка» болгаш партияның XX съездизи аттыг совхозтарында 22 станоктарлыг «карусель» деп тургузулгалар бар. Шакта 163—178 инектерни саар.

«Карусель» болгаш «ёлочка» деп саалда тургузулгаларының дугайында деңнеп көргүскен чамдык сан-медээлер болур:

	«Карусель»	«Ёлочка»
Станоктарның саны	16	16
Шакта каш инекти саары	160	60
Бир саанчыга каш инек онаажыры	53	30
Металл херегленинери (бир инекке шакта килограмм кылдыр алырга)	41	88

«Карусель» деп саалда тургузулгазының улуг ужур-дузалыын өөренип көргеш, улам сайзырангайжыткан саалда тургузулгазын ажылдап кылырын, конкурс чорударын, эң-не камналгалыг тургузулганы шилип алгаш, ооң бүдүрүлгезин организастаарын «Союзсельхозтехника» каттыжылышкынынга чогуур үезинде СЭКП ТК даалган турган. Ынчаарга «Союзсельхозтехниканың» мооң мурнунда турган удуртукчулары ол даалганы харысалга чокка көрген болгаш «карусельди» бүдүреринге белеткел чок болганнар дээрзин чугаалаар херек. Бурлан бүдүрүлгелерге чүгле 1.500 «карусельдерни» кылыр чагыг берген.

Чаа чүүл дээш хөөн канчап барган, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер дугайында сагыш салыышкыны канчап барган?

Омск областың «Кызыл Октябрь» совхозунуң слесары эш И. М. Ленскийниң дугайында бир-ле катап кино-журналга очерк көрген кижи мен. Ол черле эки конструкциялыг «карусельди» тургузуп алган. Ол камналгалыг, ону белеткээринге эвээш металл чарыгдаттынар.

Чамдыкта инженер чогаадып кылгаш, ол херектиң кандыг болурун боду тодаргай билбес болгаш ышкындырыг кылып каар болгулаар. Ынчаарга үргүлчү колхозта азы совхозта ажылдап турар слесарь кижи чүнү кылыры негеттинерин эки көрүп, билип турар. Ол дээрге аажок камналгалыг машинаны конструкциялап алган, ынчангаш ооң «карусели» профессионалдыг конструкциялар-биле чижип турар чүүл бар. Бодап көөрге, ындыг ажылдарже кичээңгей салыр болза эки.

Колхозтарны улгаттыр каттыштырарының айтырыының талазы-биле чамдык саналдарны чугаалаксай-дыр мен. Каш чыл бурунгаар Москва болгаш өске-даа областарга партия организациялары үүрмек колхозтарны улгаттыр каттыштырар талазы-биле чамдык ажылдарны кылгылаан. Ол дээрге эргежок чугула хемчеглер турган. Ол үеде Москва областың хөй-хөй колхозтары, чижээлээрге, 100—200 гектар черлиг, каш-ла он-он баш малдарлыг тургулаан. Колхозтарны улгаттыр каттыштырган чорук черни болгаш техниканы эки ажыглаар, ажыл-агыйны экономика талазы-биле улуг ажыктыг кылдыр чорудар арганы берген.

Ынчалза-даа улгаттыр каттыштырар ажылды чорудуп тура, колхозту кедергейн-биле улгаттыра бээринге удур партия база сагындырып турган. Улгаттыр каттыштырган колхозтар эки эргелеп башкартынар ажыл-агый болган турарын барымдаалаар ужурлуг турган.

Колхозтарның хемчээли чогуур районунуң тодаргай байдалдары-биле тодараттынар. Чижээлээрге, үүрмек колхозтар-биле деңнээрге, Москва областың улгаттыр каттыштырган колхозтары мынчаар көстүп турган:

	1950 чылдың январь 1-де турганы	Улгаттыр каттыштырган соонда каш апарганы
Колхозтарның саны	6.069	1.419
Бир колхозка онаажып турган бүгү чер	345 га	1.475 га
ооң иштинде тараа тарыыр чер	196	836
Колхозчу өрегелер	42	164
Чурттакчылыг черлер	1	4
Күш-ажылы кылыр колхозчулар	67	249

Москва областың байдалынга таарыштыр колхозка 800—900 гектар тараа тарыыр черлиг, чурттакчылыг 4—5 черлерлиг турза эң-не ажыктыг болур деп көрген турган.

Ындыг ажыл-агыйларны чедиишкинниг-биле башкарып болур. Оон-биле кады Москва область дээрге—Волга чоогунуң азы Украинаның ховулары эвес, оргу чер муң-муң километри-биле чаттыла берген чыдар Кур чер крайы эвес деп чүвени бодаза чогуур: Москва чоогунда аърга-даа, тулаа-даа, шынаа-даа бар. Моон ужурунда колхоз кончуг улуг болза-даа, ооң тараа тарыыр чери чүгле 900—1000 гектар боол болур турган. Ынчаарга чурттакчылыг черлер аажок тарамык. Ындыг ажыл-агыйларны эргелеп башкарары кончуг берге. Ынчанмыже, Москва областың удуртукчулары 1960 чылдың чазынында кончуг улуг совхозтар тургузарынче хандыкшый бергеннер. Олар болза тараа тарыыр чери 8—10 болгаш оон-даа хөй муң гектар болуп турар ажыл-агыйларны тургускулап эгелээн.

Ындыг совхозтар чурттакчылыг 40—50 черлерни каттыштырып турар апарган. Херек кырында эргелеп башкартынмас ажыл-агыйларны тургускулап алган.

Чамдык чижектерден көргүзейн.

	Совхозка чурттакчылыг черлерниң саны	Тараа тарыыр черниң хемчээли
Волоколам эргелелиниң XXII партсъезд аттыг совхозу	54	9.526 гектар
Солнечногорск эргелелиниң «Найырал» совхозу	63	8.273 »
Можайск эргелелиниң «Советтер эрге-чагыргазы» совхозу	57	8.818 »
«Уваровский» № 2 совхоз	53	8.536 »
Волоколам эргелелиниң «Теряевский» совхозу	56	7.603 »
Мытищинск эргелелиниң «Тиилелге» совхозу	56	7.979 »
Можайск эргелелиниң «Рузский» совхозу	53	7.213 »
Ленин эргелелдиң «Чепелевский» совхозу	56	7.725 »

Мындыг чижектерни хөйнү көргүзүп болур.

Чурттакчылыг 50—60 черлерни каттыштырып турар совхозту канчап удуртуп болурул?—деп айтырыг туруп келир. Ындыг мелегей чорукту кым болдурганыл?

Оларның хөй-хөйү ажыл-агыйны орулга чок чорудуп, когаралга дүжүп турары таварылга эвес. Ол дээрге ажыл-херекче харысалга чок чорук-тур. Ажыл-агыйны моон соңгаар ынчаар чорудуп болбас.

Ам чүнү кылза херектигил? Бодап көөрге, арга бар черлерге амни эртпир улуг ажыл-агыйларны бичеледир болза чогуур ышкаш-тыр. **(Адыш часкаашкыны).** Ынчаарга ону кылыр арга чок черлерге салбырларда бүдүрүлгени эргелеп башкарарының черле улам бодалдыг организастыг хевирин тывар херек.

Чурттакчылыг каш-каш он черлер санаттынып турар, эргелеп башкарары берге ындыг ажыл-агыйларга контроль чок болур чорукка болгаш янзы-бүрү хоралыг ажыглаашкыннарга үндезин тургулап кээр. Совхозтуң амгы ажылчыны дээрге — колхозчу турган кижи-дир. Ооң боду бажыныг-даа, ногаалыг-даа. Совхозтуң мал чеми-биле чемгерип турар ооң инээ база бар. Чамдыкта совхозтуң инектеринге чем чедишпейн баар, ынчаарга совхозтуң ажылчыннары боттарының инектерин совхозтуң мал чемнери-биле чемгерип турар чүүлдер тургулай бээр. Ол чорук ниитиниң бүдүрүлгезинге когаралды чедирер. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла В. И. Ленин совхозтарның ажылчыннары боттары малдыг болурун канчап-даа болдуруп болбас деп сагындырып турган болгай. Ол айтыышкынны бодаар ужурлуг бис.

Хууда малдыг турар чорук ажылчын кижиниң, ылангыя херээжен кижиниң хөй шагын чардыктырып турар, ол чорук бүдүрүлгеге база багай салдарлыг болур.

Коммунистер хожудаңгай хөөннерниң кудурууңга сөөртүнүп чоруп болбас. Бо айтырыгларны совхозтуң ажыл-ишчилеринге олар бодалдыы-биле тайылбырлап бээр ужурлуглар. Эш Н. П. Воловченко болза, ооң бодунуң директорлап турганы, Липецк областың «Петровский» совхозунда ажылчыннарда малдар чок деп меңээ чугаалап турду. Ынчалза-даа аңаа кижи бүрүзү бодунуң өг-бүлезинге, уруг-дарыынга совхозтан сүттү, эътти садып ап болур турган. Ажыл-херекти угаазылалдыг организастаар деп чүве ол-дур! **(Адыш часкаашкыны).**

Партия организациялары, совхозтарның удуртукчулары ажылчыннарны сүт болгаш ногаалар-биле хандырар дугайында сагыш салыр ужурлуг. Совхозка ниитиниң ногааларын тарыыр, эки столоваяларны организастаар, продуктуларны бот-үнезин ёзугаар садыглаар херек. Шуут чугаалаарга, совхозтарның ажылчыннарын хандырарынга аргалар улуг-дур. Бир эвес совхозтуң директору, партия болгаш профэвилел организациялары ол аргаларны шын ажыглаар болза, ажылчыннар ону үнелеп көөрлер. Ынчангаш совхозтарның ажылчыннарынга хуу малдыг турары негеттинмес апаар. А эътти болгаш сүттү чиниженнеп садыглаар дээш мал азырап турар кижилерге удур демиселди чорудар херек.

Чигир свёклазының үрезин ажылының дугайында каш сөс. Он-он чылдарның дургузунда свёкланың үрезин ажылы бисте чигир заводтарын долгандыр мөөннеттинген тургулаан. Украинада ол тургустуна берген система хевээр арткан: совхоз—завод—трест, ынчаарга Россия Федерациязында ол системаны үрээриниң оруунда кирген. Мында болза трестерни узуткаан, а үрезин ажылының совхозтарын бүдүрүлге эргелелдеринде шилчиткилеп берген. Совхозтарны специализастаары үрелген, ооң түңнелинде чигир свёклазының бедик шынарлыг үрезиннери-биле колхозтарны болгаш совхозтарны хандырарын берге байдалга таварыштырган.

1962 чылда Украинага чигир свёклазының үрезининиң дүжүдү гектардан-на 14,8 центнер болган. А Россия Федерациязынга гектардан-на чүгле 10,8 центнерни ажаап алган. Краснодар крайга бир гектардан-на 1960 чылда 10,6, 1961 чылда—8,4, а 1962 чылда—7,1 центнер свёкла үрезини алдынган.

Чигир свёклазының үрезин ажылын Россия Федерациязында шын эвес көрүп турарының хараазында республика ол культураның үрезинин 1962 чылда 150 муң центнерни, а 1963 чылда — 138 муң центнерни өскээртен киир сөөртүр ужурга таварышкан. Чигир свёклазының үрезинин өстүрүп алыр кайгамчык таарымчалыг байдалдарлыг турган-ла, ону чогуур санныы-биле белеткеп албазы — ол дээрге бужар чүве-дир, эштер!

Үрезин ажылының эки системазы хевээр арткан. Украинада хөй-хөй совхозтар чигир свёклазының үрезиннериниң кайгамчык эки дүжүдүн өстүрүп ап турар. Чижээ, Тернополь областың «Подолие» совхозу гектардан 26 центнерни, Черкасе областың «Жашковский» совхозу—24 центнерни, Кировоград областың «Новоукраинский» —23,1 центнерни, Сумск областың «Терновский»—23 центнерни ажаап ап турарлар. Бисте чигир свёклазының үрезиннери хөй негеттинип турар. Колхозтар болгаш совхозтар бо культураны фабрикага ажыглаар кылдыр-даа, мал чеминге-даа тарып өстүрер ужурлуг. Ынчангаш чигир свёклазының үрезин ажылының бодунга бадыткаттынган системазын катап тургузары эргежок чугула. **(Адыш часкаашкыны).**

Хоорайларны долгандыр ногаа ажыл-агыйлыг болгаш сүттүг мал ажылдыг совхозтарны тургузарынче силерниң кичээңгейиңерни база катап угландырып көрейн. Бистиң үлетпүр төптеривистиң ажылчы чоннары ногааларны, картофельди, чаа сүттү четчир кылдыр алыр ужурлуг.

Соя кайгамчыктыг эки культура. Ооң үнезиниң дугайын Приамурьеге сояны нептередир талазы-биле хөй ажылды кылган, партияның Амур обкомунуң секретары эш П. И. Морозов маңаа эки чугаалады. Ол культураны тарып өстүрер дээш сөөлгү үеде Молдавияда база ажылдап киришкен. Соңгу Кавказтың, Украинаның болгаш чамдык өске-даа районнарның колхозтары болгаш совхозтары сояны тарып өстүрер дээш база-ла ажылдаза чогуур.

(Төнчүзү 4-кү арында).

ЭШ Н. С. ХРУЩЕВТУҢ ЧУГААЗЫ

(Төнчүзү. Эгези 1, 2, 3 арыннарда).

Прасковья Андреевна Малинина чөвүлел хуралга чүве чугаалады. Бодунуң «Октябрь 12-зи» колхозунуң чедиишкиннериниң дугайын, ол ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң чедип алган бедик түңнелдериниң дугайын ол эки чугаалаан.

Эш Малинина малдың кострома уксаазын дыка мактады. Ынчалза-даа уксаа үнелээшкининиң дугайында ооң билиишкининге чамдык тодарадылгаларны киирзе чогуур. Кострома уксаазы хөй эът бээр, эки кештиг болгаш кежи чараш өңнүг деп эш Малинина чугаалады. Ынчаарга эът биле кеш—сүткүр инекке кол чүүл эвес болгай. Маңаа кол чүве—сүт саалдазы болгаш ооң үскүрү болур. Инек хүрең бе аза кыр-ала бе, шилги бе азы шокар бе дээрзи биске хамаан эвес, бедик үскүр сүттүг ол бээр болза-ла, чугулазы ол. Кара-даа инек—ак сүттүг бээр-ле болгай. **(Залда каткы).**

Эш Малинина меңээ малдың кострома уксаазының дугайында альбом берди. Ук альбомда дараазында чүүлдерни номчаан мен: «Караваево» өөредилге ажыл-агыйының малдары продуктулуунун талазы-биле шылгарангай бооп турар». Сөөлгү 10 чыл иштинде аңаа инектен-не сүттүң ортумак саалдазы болза үскүрү 3,8—3,9 хуулуг 5 муң ажыг килограмм болган.

Ону шуптузуң үске шилчидер болза мындыг болур:

— «Ленин Дагларда» инектен беш муң килограмм сүттү саарга база үскүрү 5 хуу болурга, 250 килограмм сүт үзүн берип турар.

—«Караваево» өөредилге ажыл-агыйында инектен 5 муң килограмм сүттү саарга база үскүрү 3,8—3,9 хуу болурга, 190—195 килограмм сүт үзүн, азы 55—60 килограмм эвээшти берип турар.

Бир эвес ол бүгүнү акша орулгаже шилчидер болза, «Караваево» өөредилге ажыл-агыйының инээнге бодаарга, «Ленин Даглар» фермазында инек 234—255 рубль хөй орулганы берип турар.

Ажыл-агый чүге инектиң шокарындан корткаш, бир инекке онаажтыр 255 рубль түңнүг 60 килограмм үстү чедир албас ужурлугул? **(Адыш часкаашкыны).**

Бо дээрге, эш Малинина, силерниң арай кыжырыптым ышкаш.

П. А. Малинина. Ажырбас, Никита Сергеевич.

Н. С. Хрущев. Ажырбас дидир силер бе. Колхозтуң эки даргазы силер, билир мен. Бо дээрге силерге ажыктыг болур, амдаа быжыы-биле кедүрлүр силер. «Ленин Дагларга» барынар деп силерге сүмелээн болгай мен. Силер аңаа чораан мен дидинер. Херектиң алыс ужурун билбээн ышкаш-тыр силер. Ам база аңаа барынар.

П. А. Малинина. Ыявыла баар бис.

Н. С. Хрущев. Академик Т. Д. Лысенко инектиң үскүр-сүткүрүн бедидер дугайын хөй удаа чугаалап турган. Моон мурнунда, каш чылдар бурунгаар, кайы-бир талазын эки хынап көрзе чогуур дээр чергези-биле ол кичээнгейлиг чугаалап турган... Ол-даа шын. Дуржулга чоорту чыгдыр, ынчангаш теория бадыткаттынар болгай. Эш Лысенко бөгүн бодунуң ажылының дугайын черле улуг бүзүрел-биле чугаалады.

Бо айтырыгның талазы-биле шудургу ажылдаар херек, эштер. Сүттүң үскүрүн бедидери улуг улус-ажыл-агыйжы ужур-дузалыг.

Ажыглаттынмаан курлавырлар бисте хөй. Шөлдерлиг районнарны, ховар үнүштүг болгаш куруг ховуларлыг черлерни ап көрээлиңер. Эрткен чылын Туркменияга чорупт турган үемде тевелерни өстүрүп көвүдедири ышкаш ындыг чугула ажылды бистер шын эвес көрүп турганывысты көрген мен. Ол — сүттүг, кештиг, кончуг эки дүктүг бээр үнелиг мал. Ынчаарга тевелер ам кончуг эвээжээн. Оларны өстүрүп турар черлерде эки түңнелдер бар. Туркмен ССР-де «Ербент» совхоз чаңгыс мөгенниг бир теведен сүт саалдазының үезинде 4 муң литр сүттү ап турар деп чарлалгадан номчаан мен. Тевениң сүдүнүң үскүрү 4—5 хуу. Ол багай бе ынчаш? **(Адыш часкаашкыннары).**

Ховар үнүштүг болгаш куруг ховуларга-даа хойну ажаап болур. Оон өске мал аңаа өспес, а хөй өзүп сайзыраар. Ынчаарга хойта берге черлерге теве чурттап өзер. Хөй ажаалга дивес ол малды өстүрүп көвүдедир, ооң үнелиг продукцияны алыр херек.

Чөвүлел хуралга чүве чугаалаан чамдык эштер СЭКП ТК-ның Президиумунга кедээ ажыл-агый талазы-биле мээн бижиимни адап турдулар. Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларынга таныштырар сорулга-биле ол бижикти парлалгага үндүрер деп дугуружкан бис. Ол бижикте чугаалап турар чамдык айтырыгларга доктааксаан кижи мен.

Дүжүттү бедидер дээш демиселге чемишчидилгелерниң кайы хире улуг ужур-дузалыы билдингир болгай. Бүгү-ле районнарга, ылангыя кара хөрзүннүг эвес зоналарның хөрзүнүнге чемишчидилгелер онза херек. Чемишчидилгелер чокка кедээ ажыл-агый бүдүрүлгезин бедик деңнелче көдүрүп шыдавас деп маңаа шын чугаалагылап турду.

Партияның Төп Комитеди болгаш Совет чазак химия үлетпүрүн сайзырадыр дугайында улуг кичээнгей салып, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрериң көвүдедириниң хемчеглерин ап турар. Кедээ ажыл-агый чыл бүрүде бистиң үлетпүрүвүстен улам хөй чемишчидилгелерни болгаш өске-даа химиктиг чүүлдерни алыр.

Бир эвес колхозтарда болгаш совхозтарда бар турар органиктиг чемишчидилгелерни эки ажыглаар, янзы-бүрү компостарның белеткелин организастаар болзувусса, бистер бо чылын-на дүжүттүң дыка бедиишкинин чедип ап болур бис. Колхоз болгаш совхоз бүрүзү боду чемишчидилге фабрикалыг болур ужурлуг. Ынчаарга ону чүгле ажыл-агыйга хөй санныг малдыг болур болза, ам тургузуп ап болур. Четчир санныг чемишчидилгелерлиг болур төлээде, чүс гектар черге онааштыр 25—30-ден эвээш эвес инектиг болур херек.

Эрткен чылын бистер Курск областың Калиновка суурунга чораан бис. Шөлде бедик, улуг чемиштиг кызыл-тасты көрдүвүс, ол бисти өөртүп турган.

Ынчан ук шөлге кожа суурдан колхозчулар чедип келген.

— Кызыл-тас кандыг-дыр?— деп, айтырдым.

— Кызыл-тас-даа эки-ле-дир, а чеже чемишчидилгени төккен ирги аа!

Кол-ла чүве чемишчидилгелерни боттарының фермаларында бүдүрүп турары болурун Калиновка колхозтуң удуртукчулары кожаларынга тайылбырлаар ужурга таварышкан. Калиновчулар чүс гектарга-ла 24 инектерни ажаап турар. Бо чылын боттарының шөлдеринче 50 муң тонна өдекти олар сөөртүр. Чемишчидилге деп чүве ол-дур.

Хөй санныг мал барда хөй өдек алыр арга бар, ол дээрге шөлдү эки чемишчиткеш, кедээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн алыр дээни ол болур. Ынчаарга бедик дүжүт болурун ээлчээнде хөй санныг малды ажаар арганы бээр.

Чүгле дүжүттү бедидип турган, мал чеминиң быжыг баазазын тургузуп турган, чүс гектарга онааштыр малдың баш санын өстүрери дээш чедиишкинниг демисежип болур. Чүс гектарга онааштыр малдың баш санын көвүдедир чорук органиктиг чемишчидилгени хөйү-биле мөөңнеп, шөлдерниң дүжүткүрүн бедидер арганы силерге бээр.

Бүдүрүлге эргелелдериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларынга шыңгыы негелделиг болуп, инектерниң баш санын болгаш мыйыстыг бода малдың нииити санын дүрген көвүдедир, ооң продуктулуг чоруун бедидер сорулганы шиитпирлээринче оларның күжениишкиннерин угландырар херек.

Хөй-хөй областар чүс гектар черге онааштыр инектиң санын өстүрер талазы-биле элээн каш чылдар дургузунда чаңгыс черде таптап тургулаар чорук мырыңай-ла шыдажыр арга чок болуп турар. Рязань областы чижекке ап көрээлиңер. Ол областың колхозтары чүс гектар черге онааштыр чеже инектерлиг-дир? Ол талазы-биле сан-медээ мындыг-дыр:

1960 чылда — 5,1
1961 чылда — 5,2
1962 чылда — 5,9

Ынчаарга ол чорукту чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынмайн турары хараадаңчыг. 1962 чылда кедээ ажыл-агыйның ажыглалдыг чүс гектар черинге онааштыр колхозтарның болгаш совхозтарның бар инектери: Вологда областа—8,3, Новгород — 8,4, Псков — 7,7, Брянск — 7,7, Калинин — 7,9, Кострома — 7,1, Смоленск — 8, Тула — 7,1 Киров — 4,8 баш болган.

Чүс гектарга онааштыр инектерниң саны болгаш сүттүң хемчээли — ол дээрге колхозтарның болгаш совхозтарның ажылының эң чугула көргүзүү, чер ажылының болгаш мал ажылының культуразының көргүзүү болур.

Россия Федерациязының соңгу-барыын областарының, Белоруссияның, Прибалтика республикаларының кедээ ажыл-агыйын специализастаар дугайында чамдык саналдарны чугаалаксап тур мен.

Аңаа кедээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң угланыышкынын шиитпирлиг өскертип, ол делгем районну сүт-эът угланыышкынныг мал ажылының зоназы кылдыр хуулдурары чугула деп бодал меңде тыптып турар. Аңаа сүт-эът угланыышкынныг мал ажылын, хаван ажылын, а ол ышкаш көдүүнда-ла сугга эштир куш өстүрер ажылды чедиишкинниг хөгжүдүп болур.

Мону кылырда ол зонага бараанныг тараа садып алырындан ойталааш, мал чемнери бүдүрерин көвүдедиринче колхозтарның болгаш совхозтарның күжениишкиннерин мөөңнээри негеттинер хире-дир.

Ук зонага черни дээре ажыглаарының болгаш ажыл-агыйны улам ажыктыг кылдыр угландырарының айтырыынче катап кирери эргежок чугула деп санап турарымның ужуру чүдел? Сөөлгү чылдар дургузунда ол районнарга элээн үнелиг мал чеми культураларны — кукурузаны, чочак-тарааны, чигир свёкланы, люпинни, бобыларны тып шылаан бис, ол чорук кедээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң аргазын үндезини-биле экижидип турар. Аңаа, ук зонага чигир свёкла эки өзүп турар. Күзүн Москва чоогунда, эш Житков директорлаан совхозка баар аргалыг болдум. Ол совхоз гектардан-на 293 центнер чигир свёкланы алган. А ажыл-агыйның участоктарының бирээзинге «Ленин Даглары» дой-довурак хөрзүннүг черниң гектарындан-на 523 центнер чигир свёкланы алган турган.

Ам бистиң кадрларывыстың караңдаштарын туткаш, янзы-бүрү культураларының үнелээшкинин кылып, гектардан-на мал чеминиң единицаларын кандыг культураларның хөйнү берип турарын илередип турарын көргүскен, тодаргай санаашкыннарлыг чугааларны чөвүлел хуралга дыңнаары меңээ солун болду. Ол санаашкыннар-биле дүүштүр тарылга культураларының ажыл-агыйга эң-не ажыктыг бөлүүн тодарадыр херек.

Ол зонаның чамдык областары күрүнеге кайы хире хемчээлдиг тарааны садып турганын көрүп көрүңер.

1962 чылда күрүнеге саткан тараазы: Вологда областы — 647 муң пуд, Ленинград — 195 муң, Новгород — 561 муң, Псков — 926 муң, Кострома — 981 муң, Смоленск — 2 миллион 988 муң, Владимир — 2 миллион 16 муң, Ярославль 1 миллион 416 муң пуд болган.

Ол зонаның совхозтарынга центнер тарааның өртээ чеже болуп турарыл?

Вологда областа — 19 рубль 20 копеек; Ленинград — 20 руб. 90 коп., Новгород — 21 руб. 50 коп., Псков — 18 руб. 30 коп. Ол-ла үеде Ростов область күрүнеге 193 миллион пуд тараа саткан. Ол областың совхозтарынга тарааның бот-үнези центнерниң-ле 1 рубль 80 копеек болган.

Кара хөрзүннүг эвес зонаның областары болгаш республикалары тараа орнунга чогуур эде саналга ёзугаар күрүнеге эът болгаш сүт садар ужурлуг. Каш чыл бурунгаар бис ону саналдаан бис, ындыг болза-даа ынчан ук херекти ёзулуг организаставаан турган. Ооң түңнели мындыг болган: чамдык областарны тараа садарындан хостаан, а олар тараа культураларын тарыырын соксаткаш, сигеннер тарыыр апарганнар. Ол чорук дээш республикаларның болгаш областарның удуртукчуларын шүгүмчүлеп турганывысты билир силер. Ам ону бодамчалыг чорудары чугула: тараа садып алырын планнаар, ынчалза-даа тарааны мал ажылының продуктуларынга эде санаар; тараа орнунга мал ажылының продуктуларын белеткээр болза чогуур деп бодап тур мен. Мен бодаарымга ол ажыктыг болур.

Картофель бүдүрериниң дугайында чамдык саналдар бар. Москва областа картофельди нургулайында-ла агаар багай турда ажаап ап турар. Аъш-чемге херегләэр картофельдиң тарылгазының чамдык кезээн Москва чоогундан агаарының байдалы элээн таарымчалыг Тула, Рязань, Орлов, Курск болгаш чамдык өске-даа областарның районнарынче шилчитсе ажыктыг хире-дир. Ол дугайында ону олуртуп өстүрер совхозтарны болгаш колхозтарны тодарадыр херек. Картофельди өстүрери бүгү талазы-биле ажыктыг. Бир эвес гектардан-на 150—200 центнер картофельди алгаш, а ооң соонда кызыл-тасты тарыыр болза, гектардан-на 25—30 центнер тарааны өстүрүп болур. Эрте олурткан картофель зөлеттинген аңдарган черлерге эки өзүп болур. Ону июньнуң төнчүзүнде, июльдуң эгезинде ажаап алыр. Москва областың мурнакчы ажыл-агыйларында эрте олурткан картофельдиң дүжүдү гектардан-на 150 центнер чедип турар. Ол хире хемчээлдиг картофельди ажаап алганының соонда аңаа күзүн тарыыр кызыл-тасты тарааш, кайтамчык дүжүттү ап болур. Хоорайларга херегләэри-биле бедик шынарлыг картофельди өстүрер херек. Ол ону кылырда органиктиг чемишчидилгени калбаа-биле херегләэ чогуур. Картофель шөлүнге минералдыг чемишчидилгени төгери база чугула. Ынчалза-даа картофельди кадагалап турда ооң шынарын баскырадыр салдарны болдурбас ындыг чемишчидилгелерни база оларның ындыг хемчээлдиин төгер херек.

Янзы-бүрү зоналарның байдалдарын өөренип көрзэлиңер эштер, бүдүрүлге эргелелдери, область, республика организациялары кады ажылдап база янзы-бүрү зоналарга ажыл-агыйны специализастаар дугайында саналдарны киирип көрүңер.

• • •

Эргим эштер!

Силерниң чөвүлел хуралынар бодунуң ажылын доозуп турар-дыр. Ам кол-ла чүве организакчы ажылда болурун база катап онзалап демдеглексеп тур мен. Силер колхозтарынарже болгаш совхозтарынарже дуржулгалыг болуп чанар болгай силер. Нииити кыйгырылгар-биле кызыгаарлаттынмайн колхозтарга, совхозтарга, бригадаларга, фермаларга баргаш, бүдүрүлгени хөгжүдериниң соңгаарлаттынмас сорулгаларын аңаа шиитпирлеңер.

Ам кол сорулгаларның бирээзи — ол дээрге частың тарылгага белеткел, колхозтарга, совхозтарга частың ажылдарны организастыг чорудары болур. Бо чылын тараа болгаш мал чемнери бүдүрерин улуу-биле көвүдедирин хандырар төлээде тарылга шөлдериниң структуразын база катап көрүп көрүңер.

Кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериниң бедик деңнелин хандырган колхозтар болгаш совхозтар бүдүрүлге эргелелдери бүрүзүнде-ле бар деп, санал берген эштер маңаа чугааладылар. Ол дуржулганы бүгү колхозтарга болгаш совхозтарга тодаргай, бөттүу-биле дамчыдарын холга алзывысса чогуур.

Ол болза бүдүрүлге эргелелдери бүрүзүнге күүсеттинип болур сорулга-дыр. Бисте кадрлар бар, техника бар, дуржулгалыг тускай эртемниглер четчир. Ындыг байдалдар турда, чамдык колхозтарның болгаш совхозтарның хожудап турар чоруу-биле моон ыңай эштежип болбас.

Бир эвес бүдүрүлге эргелелдери ындыг ажыл-агыйларга кадрларны өөредип берип, техниканы эки белеткеп болгаш ажыглап, чемишчидилгелерни мөөңнээрин организастап, черниң болгаш техниканың ажыглалында ээ-харыысалга чок чоруктарны узуткап, колхозчуларның материалдыг сонуургалдарын бедидип шыдаар болза, бүгү колхозтарны болгаш совхозтарны мурнакчыларның деңнелинге чедиреринче орукка улуг базымны бо чылын-на кылган турар.

Бүдүрүлге эргелелдери, партия комитеттери колхозтарны болгаш совхозтарны удуртурунга улуг күш. Эргелелдерге болгаш партия комитеттеринге ажылдаар кылдыр бистиң партияның дуржулгалыг кадрларын чорутулаан.

Колхозтарны болгаш совхозтарны удуртур талазы-биле бүгү ажылды билдилиг организастаарынарны, партияның, чазактың, бүгү совет улустуң силерге хүлээндирген улуг сорулгаларны күүседиринерни партияның Төп Комитеди силерге бүзүреп турар, эргим эштер. **(Дыңмыттыг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны. Шупту туруп келген).**

Эш Н. С. Хрущев Лисичанск химия комбинадынга чораан

Соңгу-Донецк. (**Луганск область**). (СЭТА). Март 16-ның эртенинде СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев Лисичанск химия комбинадынга чораан.

Химия комбинадынга Н. С. Хрущев-биле кады Украинаның Компартиязының бирги секретары Н. В. Подгорный, СЭКП ТК-ның секретары П. Н. Демичев, ССРЭ-ниң Күрпланының чанында химия талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы Н. К. Байбаков, а ол ышкаш партияның Луганск үлетпүр болгаш кедээ обкомнарының секретарьлары В. В. Шевченко, Н. М. Гуреев, Донецкиниң Улус ажыл-агый чөвүлелиниң даргазы Н. М. Худосовцев олар чеде берген.

Лисичанск химия комбинады — чурттуң эң чугула бир чүс чаа тудугларының бирээзи. Н. С. Хрущев, а ол ышкаш Н. В. Подгорный, П. Н. Демичев, Н. К. Байбаков олар кошкак азот кислотазының, аммиактың, кислородтуң, капролактамның, ацетиленниң, аммиак селитраның, карбамидтиң бүдүрүлгезин көрген.

Комбинатты көрүп турган үезинде бүдүрүлгениң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары Н. С. Хрущевка чылыг байырын чедирип турганнар.

Н. С. Хрущев бүдүрүлгениң удуртукчулары-биле чугаалашкан.

Хову ажылынга белен

БАЯН-ТАЛА. (**Телефон-биле**). Частың хову ажылының эгелээр үези чоокшулаан тудум-на аңаа белеткел бүгү черде улам хайныгып турар. Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң тарылгазының шөлү эрткен чылга удур 1660 гектар калбарар, бо чылын кол культура болур кызыл-тасты 3000 гектарга тарыыр, кукурузаны 850 гектарга олуртур.

Трактор-хову бригадазының бригадири Кара-Сал Тамбаның дыңнатканын ёзугаар алырга, тарылгага белеткел бо хүннерде барык доозулган.

Тараа культураларының 815 (ооң иштинде кызыл-тастың 652) тонна үрезинни чажып болур шынарынга чедир арыглаттынган. Колхозта 21 трактордан ам 19 шуут белен, септелгеде (дугуйлуг) 2 трактор удавас база доостур. Кожулда машиналарының септелгези багай эвес болганын хыналда илереткен.

Усть-Элегестинчилерниң үнелиг эгелээшкинин деткивишаан, колхозчу тараажылар бедик дүжүт дээш, ылангыя техниканы камныг, бүдүрүкчүлүг ажыглаары дээш чарышты улам калбартып турар.

Кукуруза шөлдеринче

БӨК-ЧЫРАА. (**Телефон-биле**). «Улуг-Хая» совхозта партком секретары эш Дугур-Сереннин редакцияга дыңнатканы болза: ажыл-агыйның үш салбырында кукуруза шөлдеринче өдек сөөртүлгезин бо хүннерде чорудуп турар.

Хөрзүннү чемишчидер дээш салбырлар аразынга калбарган чарышта совхозтуң Арыг-Бажы салбыры мурнап турар, ук салбырда бо хүннерге чедир 1742 тонна өдек кукуруза шөлдеринде чедиртинген. Ол ажылче Бөк-Чыраа салбырының ажыл-ишчилери эки сагыш салып келгеннер. Улуг-Буура, Биче-Буура дагларында хойжуларга мал чеми чедирер ажылга өдек сөөртүлгезинде механизаторлар чардыгар ужурга удаа-дараа таваржып келген. Ында ийи «Беларусь» трактор быжыглаттынган, оларның-биле бо эрткен каш хонукта безин 814 тонна өдек шөлдерде төктүнген.

Совхозтуң Хайыракан салбырының өдек сөөртүр звенозу бо хүннерге чедир 1610 тоннаны сөөрткен. Кукуруза шөлүнче өдек сөөртүлгези совхозтуң кайы-даа салбырында үргүлчүлевишаан.

Март 15-те совхозта партия организациязы болгаш дирекция чери совхозтуң кукурузачыларының семинарын организастап эрттирген. Аңаа кукурузачылар ол культураның агротехниказын өөренип, ооң бедик дүжүдүн өстүрүп алырының талазы-биле ажыктыг дуржулга солчулгазын кылганнар.

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА

Кызылдың транспортчуларының болгаш энергетиктериниң эгелекчи саналының дугайында

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты калбарткан Кызылдың бирги чүък АТК-зының болгаш төп электри станциязының коллективтериниң бот-идепкейин эгелээшкинин СЭКП обкомунуң бюрозу чугаалажып көргеш, деткээн.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге төлептиг ужурашкыга дээш күш-ажылчы кедүрлүүшкүнге угланган ажылчы чоннуң бот-идепкейин чоруун бүгү хемчег-биле деткип, делгередирин, бүдүрүлгелерге, тудугларга, албан организация черлеринге чеди чылдың бешки чылының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты организастаарын СЭКП Кызыл хооркомунга, парткомнарга, профэвилелдер обкомнарынга, ВЛКСМ обкомунга, чер-черде партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу дааскан.

Профэвилелдериниң XIII съездизин төлептиг уткуул!

Тыва АССР-ниң бүдүрүлгелериниң, тудугларының болгаш албан организация черлериниң бүгү коллективтеринге Кызылдың төп электри станциязының болгаш бирги чүък АТК-зының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының

КЫЙГЫРЫЫ

Бо чылдың октябрь 28—совет профэвилелдериниң амыдыралынга чугула болуушкун болур—ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизиниң ажылы эгелээр. Партияның XXII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң тоогулуг шиитпирлери-биле сорук кирген Кызылдың төп электростанциязының болгаш бирги чүък АТК-зының коллективтери бо улуг болуушкунга күш-ажылчы алдар болдурган социалистиг чарышка киришкен.

Коммунистиг партия совет профэвилелдеринге, коммунистиг тургузуушкунга оларның ролюн бедидеринге улуг кичээнгейни салып келген болгаш салып турар. СЭКП-ның Программазында онзалап демдеглээни болза, коммунизм тургузуушкунунуң калбарышкынының үезинде эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйны ээлеп чорударының школазы, коммунизмниң школазы болур профессионал эвилелдерниң ужур-дузазы онза улгадыр. Профессионал эвилелдерниң съездизин чылдырар дугайында медээ совет кижилерге политиктиг болгаш күш-ажылчы чаа көдүрлүүшкүнү болдурган. Чурттуң ажылчы чоннары ол болуушкунга алдар болдурган бедиткен социалистиг хүлээлгелерни боттарынга ап турар.

Бирги чүък АТК-зының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары профэвилелдериниң XIII съездизинге рапорт бээр эрге дээш чарышка киришкеш, боттарынга дараазында хүлээлгелерни ап турар:

он айларның бүдүрүлге планын—305 муң тонна чүъктерни сөөртүрүн, 36.626 муң тонна-километрни ажылдап кылырын — съездиниң ажыттынар хүнүнде күүседир;

техниктиг белен болур чоруктуң коэффициентизин планда көрдүнгенинге удур 0,5 хуу, а машиналарны ажыглаарының коэффициентизин — 1 хууга бедидер;

бот-үнени планда көрдүнгенинге удур 0,5 хууга чиигедирин чедип алыр болгаш 12,5 муң рубльдиң камналгазын алыр;

күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 5 хууга бедидер;

370 комплект резинни камнап алыр.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 93 чыл оюнга дөрт айның планын—2,5 муң тонна чүъктү сөөртүп, 15.200 муң тонна-километрни ажылдап кылгаш, күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр.

Кызылдың төп электри станциязының коллективи:

Он айларның бүдүрүлге программазын октябрь 15-те күүседир;

бодунуң херегленинге чарыгдалды кызырарының күсели-биле камналганы чорутказ, съездиниң ажыттынар хүнүнде 50 муң киловатт-шак электри энергиязын камнап алыр;

чаңгыс киловатт-шак электри энергиязының бот-үнезин 0,12 копеекке чиигедир;

ажылдап кылдынган чаңгыс киловатт-шак электроэнергиязынга онааштыр хөмүр даш одаарының чарыгдалын планда көрдүнгенинге удур 25 грамм эвээжедир;

тос айларның орулга планын 103 хуу күүседир.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, коммунистиг тургузуушкунуң хереэ дээш бедик харыысалгалыг чорукка бодувусту улам турушгуг кылдыр кижизидер бис. Бистиң коллективтиң тускай эртемниглери, чаартыкчылары техниканы сайзырангайжыдар, мурнакчы дуржулганы шиңгээдир дээш чүткүлдүг ажылдаар.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш чарышка калбаа-биле киржиринче Тываның бүдүрүлгелериниң, тудугларының болгаш албан черлериниң бүгү коллективтерин кыйгырып тур бис. Чеди чылдың бешки чылының онаалгаларын хуусаа бетинде күүседирин чүткүлдүг, турасорууктуг күш-ажылывыс-биле хандыраал, ооң-биле бистиң чуртувуска коммунизм тургузуушкунунуң херээнге үлүг-хуувусту киирээл!

(Кыйгырыгны Кызыл ТЭС-тиң болгаш бирги чүък АТК-зының коллективтериниң нииити хуралынга чугаалажып көргеш, хүлээп алган).

РСФСР-ниң Дээди Соведин чыылдырар дугайында

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң
ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Конституциязының 39 чүүлүнге үндезилээш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Российиниң Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң алдыгы чыыжының бирги сессиязын 1963 чылдың апрель 4-те Москва хоорайга чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Н. ИГНАТОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
С. ОРЛОВ.

Москва, 1963 чылдың март 16.



Республиканың орук тудуунуң коллективи улуг эвес-даа болза, чугула ажылды кылып турар. Ол коллективте тракторист Ф. Зазулин хүн бүрүде нормазын ажыр күүседип, социалистиг чарышка бирги черни ээлеп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктаамал бедидип ажылдап турар.

ЧУРУКТА: В. Зазулин.

Сөзү, фотозу Н. ЦЕЛИЩЕВТИИ.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

МАРТ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Аза күш четпээн черге» 9.40, 11.40, 1.40, «Хуана Гальо» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Максимка» 11.15, «Дүнеки эштер» 1.15, 3.15, «Грешный ангел» 5.15, 7.17, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чалгыннарда сылдыстар» 10.30, 2.30, «Бөчин уруг бажыңында» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Боду баштыг» 11.15, 1.15, 3.15. «Капитан Лойнуң дужу» 7.15, «Мегелеп хоралаан» 5.15, 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның болгаш харыысалгалыг дежурнуйның 23-35, кедээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларының 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00096 Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БУГУ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkomунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 20 СРЕДА № 67 (5471).

Өртээ 2 көп.

Ам кол сорулгаларның бирээзи—ол дээрге часкы тарылгага белеткел, колхозтарга, совхозтарга часкы ажылдарны организастыг чорудары болур. Бо чылын тараа болгаш мал чемнери бүдүрерин улуу-биле көвүдедирин хандырар төлээде тарылга шөлдериниң структуразын база катап көрүп көрүңер.

РСФСР-ниң партия комитеттериниң секретарьларының болгаш колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң чөвүлел хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазындан.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАА ЧЕДИИШКИННЕР ДЭЭШ

Кукурузаның чаагай дүжүдүн алыр

Аныяк кукурузачыларның бирги республика слёдунуң киржикчилериниң Тыва АССР-ниң бүгү кукурузачыларынга, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге

КЫЙГЫРЫЫ

Эштер кукурузачылар! Совет Эвилелиниң төрээн Коммунистиг партиязының XXII съездизиниң болгаш ВЛКСМ-ниң XIV съездизиниң соонда совет аныяк оолдар, кыстарның патриотизми, Төрээн чуртунуң алдарынга чаа күш-ажылчы маадырлыг чоруктарга оларның белени онза күштүг-биле илереп турар апарган.

Комсомолчулар болгаш аныяктар — кукуруза дээш демиселчилерниң мурнакчы отряды. Оон чаагай дүжүүн өстүрер чорук Ленинчи комсомолдуң, бүгү совет аныяктарның шалыпчы хереэ болуп турар.

Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери чеди чыл планының бешки чылында күрүнеге 20000 тонна эътти, 19000 тонна сүттү, 2000 тонна хүвүү садар ужурлуг. Кукурузага үндезилеттинген быжыг чем-суурну тургузар болза, шак ындыг чедиишкиннерни чедип ап болур.

1963 чылда республикага кукурузаның тарылга шөлү 42 муң гектар болур, оон иштинден 36000 гаңы комсомолчулар болгаш аныяктар ажаап өстүрер. Ынчалза-даа тарылга шөлдерин анаа-ла көвүдедир чорук мал чемнерин көвүдедириниң сорулгазын шиитпирлеп шыдавас. Кукурузаны хөйнү тарып болур, ынчалза-даа оон дүжүдү багай болур болза, бистер мал чемнериниң быжыг суурун тургузарынга ынанып шыдавас бис.

Күш-ажылдың эң-не эвээш чарыгдалдарын үндүрүп тургаш, 1963 чылда кукурузаның чаагай дүжүүн алыр дээш боттарының бүгү күштерин, мергежилин, билиглерин, сураглыг кукурузачыларның дуржулгазын ажыглаарынче, холунда техниканы тудуп, ону бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, хову ажылдарын чогуур өйүнде болгаш бедик шынарлыг күүседирин харылап турар көдээ ажыл-агыйның бүгү-ле аныяк тускай эртемниглерин, кукурузачыларны слёттуң киржикчилери бистер кыйгырып тур бис. Сорулга чүл дээр болза кукурузаның, бобыларның, чигир свёклазының чаагай дүжүүн холдуң күш-ажылының чарыгдалы чокка өстүрери, гектар чер бүрүзүнден 6—7 муң чемгерилге единицазын алыры болур.

Бистер 1963 чылда түс-түс участоктарга кукурузаның чаагай дүжүүн алырындан бүгү шөлдерге оон чаагай дүжүүн алырынче шилчиир ужурлуг бис. Бо талазы-биле дуржулгалыг кижилер бисте бар! «Межегей» совхозта Петр Пикало, Владимир Цыпушев, «ҮТКА 25 чылы» совхозта Дамдын-оол Сундуй, «Найырал» совхозта Опай Ыглаашпай, Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунда Адыя Александр болгаш өскелер-даа ышкаш, үлегер ап болур шак ындыг орук айтыкчылары республикада эвээш эвес. Кукурузаның чаагай дүжүүн алырын чүгле күзээр чоруктан хамык чүве бүде бербес, кызымак күш-ажыл, тарылгага ылык белеткел херек дээрзи бистиң шуптувуска билдингир болур ужурлуг.

Звеноларны четчелээринче, эң дээре звеноларның болгаш агрегаттарның үндезининге оларның өөредилгезин организастаарынче, кукурузаны тарып өстүрериниң агротехниказының үндезиннериниң талазы-биле теоретиктиг кичээлдерни, чажар машиналарны аайлап таарыштырарын херек кырынга көргүзери-биле холбаштырарынче колхозтарның, совхозтарның удуртукчуларының, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң, ВЛКСМ комитеттериниң кичээнгейин аныяк кукурузачыларның слёду угландырып тур. Кукурузаны өстүрериниң мурнакчы, дешпилгелиг аргазын кукурузачы бүрүзү өөренип алган турар ужурлуг.

Эрткен чылын часкы хову ажылдарынга белеткелдиң талазы-биле ажылдың кошкак болганының болгаш кукуруза шөлдерин багай сайзыратканының түңнелинде республикага куду дүжүттү—гектар бүрүзүнден кукурузаның 106 центнер ногаан массазын алган.

Ынчалза-даа хөй-хөй кукурузачылар, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары эрткен көдээ ажыл-агый чылының частырыгларындан бо чылын-даа шынгыы түңнелдерни кылбайн турар-дыр.

Бо хүннерде 236 кукуруза олуртур машиналарның чүгле 41 септеттинген. Оларның септелгези Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды районнарның колхозтарында болгаш совхозтарында онза багай чорун турар.

Кукурузаның дүжүдүн бедидериниң улуг курлавыры шөлдерни чемишчидери болур. Ындыг түрбуже, бистер бо ажылды четпес чорудуп, оон ужур-дузазын чедир көрбейн турарывыстан ам үеде чүгле 24100 тонна өдек сөөртүнген азы оон планы 10-на хуу күүсеттинген. Кукуруза дүжүдүнүң хуу-салымы «Тес-Хем», «Тиилелге», «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда болгаш Каа-Хемниң «Совет Тыва», «Кызыл тук», Чөөн-Хемчиктиң «Искра» колхозтарында болгаш өске-даа чамдык ажыл-агыйларда улуг дүвүрээзиннig болуп, амга чедир түс черниң чемишчидилгелерин ховуларже сөөртпейн турар.

Түс черниң чемишчидилгелерин сөөртүрү ам эң чугула айтырыгларның бирээзи. Моон ужурунда бистер кукуруза тарып өстүрер участоктарже өдек сөөртүлгезиниң воскресниктерин, декадаларын болгаш айын организастап чорударывыс эргежок чугула.

Эштер, бедик дүжүт дээш демисел тарылга эгелээриниң мурнунда-ла чоруттунар ужурлуг, ынчангаш ам кукуруза үрезиннерин хынамчалыг белеткээр, гектар бүрүзүнге 15—20 тонна ирик өдекти тарылга эгелээр бетинде сөөртүп төгер, техниканың септелгезин болгаш белеткелин өй-шаанда доозар херек. Сеялкаларның бүгү беллирлерин хынаары, чажылгага оларны шын тургузары, кукуруза тарыыр шөлдерниң кырының байдалын өөренип көөрү эргежок чугула.

Бедик дүжүттерни алыр төлээде, тарылгаларның шын ажаалдазын организастаары, одуруглар аразын өй-шаанда үлдүреттири болгаш ону немей чемгерилге-биле хандырары, кукурузачы бүрүзү бодунуң участогунга доктаамал ажылдаан турары онза чугула.

Комсомолчу-аныяктар агрегаттарының аразынга социалистиг чарышты калбартып чорударынче республиканың бүгү кукурузачыларын кыйгырып тур бис. Механизатор-кукурузачы бүрүзү бодунуң ажылының үре-түңнелин хүн бүрү көрген турар кылдыр ажыл-херекти ынчаар тургусса чогуур.

Хүлээлгелерниң күүселдези дээш социалистиг чарышты, контрольду организастаарынга дээштиг хевирлерниң бирээзи бот-боттарының аразынга хынажылгазы чорудары болур. Бот-боттарының хынажылгазы чорун турда ужуражыышкыннарны болгаш беседаларны чорудары, санал-оналын доктаамал солчуру, чаа чүүлдерни көргүзери хову ажылдарының эң дээре агротехниктиг хуусааларда, эки шынарлыг чорударын хандырар болгаш кукурузаның бедик дүжүттерин алырының идегелдиг үндезини болур.

Эштер, кукурузачылар, слёттуң киржикчилери бистер «Межегей» совхозтуң кукурузачыларының кыйгырыын изин-биле деткившаан, кукуруза дээш демиселге социалистиг чарышты дайынчы ёзу-биле калбартырынче, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш демиселге бүгү күштерни болгаш энергияны салырынче силерни кыйгырып тур бис! 1963 чыл кукурузаның бедик дүжүттерин алырының чылы болзун! Гектар бүрүзүнден кукурузаның 300 центнерден эвээш эвес ногаан массазын өстүрүп алыылыңар! Күш-ажылга чаа-чаа чедиишкиннер дээш ажылдаалыңар, эштер!

Аныяк кукурузачыларның бирги слёду

ВЛКСМ Тыва обкому, Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу республиканың аныяк кукурузачыларының бирги слёдун бо чылдың март 18-те Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң бажыңынга эрттирген. Слёттуң ажылынга республиканың бүгү районнарындан келген аныяк кукурузачылар, бүдүрүлге эргелелдериниң кол агрономнары, комсомол комитеттериниң секретарьлары киришкен.

Тыва АССР-ниң аныяк кукурузачыларының 1963 чылда сорулгаларының дугайында ВЛКСМ Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. ШИРШИН илеткел кылган. Ол ышкаш кукурузаны тарып өстүрер талазы-биле дуржулга солчулгазының дугайында илеткелди республиканың Көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң кол агроному А. К. БАКУЛИН кылган.

Слёдка чугаалашкан айтырыглар талазы-биле «Найырал» совхозтуң кукурузачызы О. ЫГЛААШПАЙ, Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң кукурузачызы Х. КӨК-ООЛ, «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң кукурузачызы С. ДАМДЫҢ-ООЛ, Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң кол агроному А. СЕРДЮК, Өвүр районда комсомол комитединиң секретары С. ТАНОВ, Дуржулга станциязының кукурузачызы Ф. МУРЫГИН, көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министриниң бирги оралакчызы М. ДОСТАК-ООЛ, облпрофчөвүлелиниң даргазы Т. НОРБУ, «Тээли» совхозтуң кукурузачызы, С. ХУРАЛБАЙ, «Тес-Хем» совхозтуң кукурузачызы О. КЫЗЫЛ-ООЛ, Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң кол агроному А. БОНДАРЬ, Дуржулга станциязының эртем ажылдакчызы Э. ПОПОВА, Тес-Хем эргелелиниң кол агроному Н. БАДЫ-СУУР, СЭКП обкомунуң секретары А. ПОПОВ санал берип, чүве чугаалаан.

Слёттуң киржикчилери Тыва АССР-ниң бүгү аныяк кукурузачыларынга, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге кыйгырыг хүлээп алган.



Чурукта: слёттуң киржикчилери бөлүк аныяк кукурузачылар (солагай таладан оң талаже)—«Кара-Хөл» колхозтан С. Чуглуг-оол, «Шекпээр» совхозтан Д. Сарыглар, «Тиилелге» совхозтан О. Оттуг-оол, «Тес-Хем» совхозтан О. Кызыл-оол, «Тээли» совхозтан С. Хуралбай, Улуг-Хем районда «Х Улуг хурал» колхозтан Д. Докуй.

Фото С. Феоктистовтуу.

Найыралдың болгаш тайбыңның керээзи

ССРЭ биле Болгарияның удуртукчу ажылдакчыларының бижиктер солушканы

ССРЭ биле Болгарияның Улус Республиказының аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажылга дугайында керээге ат салган хүнден бээр 15 чыл болганынга таварыштыр эштер Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң чазааның болгаш чонунуң өмүнээзинден акы-дуңма болгар улуска изиг байырны чедирген.

Ол керээ болза ийи чурттарның аразынга найыралды болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылганы улам ынай хөгжүдеринге база быжыглаарынга быжыг үндезин болуп турар болгаш Балканнарга база Европага тайбыңның, улустарның айыыл чок чорууну чугула чепээ болур деп, болгар удуртукчулар—эштер Тодор Живковтуң болгаш Димитр Ганевтиң адынга чоруткан бижикте онзалап демдеглеп турар. Болгарияның кайгамчыктыг чедиишкиннеринге совет улус чүрээниң ханызындан өөрүп турар болгаш социалистиг база коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын күүседиринге чаа улуг чедиишкиннерни болгаш тиилелгелерни Болгарияның Коммунистиг партиязынга, бүгү болгар улуска сеткилиниң ханызындан күзеп турар.

Болгар-совет керээ болза акы-дуңмалышкы ийи улустарның аразында чүс-чүс чылдардагы найыралдың болгаш төөгүлүг харылзааларның дээди илерээшкини, социалистиг чурттарның аразында тургустунган делегейниң чаа харылзааларының көргүзүү болур деп, Тодор Живков биле Димитр Ганевтиң Н. С. Хрущевка болгаш Л. И. Брежневке чоруткан бижиинде демдеглеп турар.

Ол керээ болгар улустуң чаагай тура-соруун илередип, оон амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүгжүп турар болгаш Болгарияның айыыл чок чоруун хандырарының хереэнге, Балканнарга база Европага тайбыңга чугула рольду ойнап турар деп бижикте айтып турар.

Оларның чуртунга социалистиг тургузуушкунга доктаамал көргүзүп турар хөй талалыг болгаш үнелеп четпес дузаламчызы дээш СЭКП Төп Комитединге, Совет чазакка болгаш совет улуска ханызы-биле өөрүп четтиргенин Болгарияның удуртукчулары чоруткан бижиинде илереткен. Бистиң улузувус совет улустарның кайгамчыктыг тиилелгелеринге шын сеткили-биле өөрүп турар болгаш коммунизмни тургузарының делегейге төөгүлүг сорулгазын күүседириниң хереэнге чаа чедиишкиннерни оларга күзеп турар деп бижикте чугаалап турар.

(СЭТА).

Өөрүнчүг түңнелдер

Тураның үлетпүр комбинадының коллективи январь айда бүдүрүлге планын күүсетпээнииниң чылдагаанын өөренип көргеш, чогуур түңнелди кылган. Күш-ажылдың организациязын көскү экижиткен. Ынчангаш февраль айда комбинат ниити продукция бүдүрериниң планын 118 хуу күүсеткен. 25,4 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрген. Ол болза планда көрдүнгенинден 6,4 муң рубльге хөй болган.

Ай дургузунда 847 кубометр тудуг ыяжы белеткеттинген. Ыяш сөөртүлгезинде чолаачы эш Павлин хүнде ажыл нормазын 120—130 хуу күүседип, мурнакчы ажылдап турар.

Чазаныр цехте эштер Доронина, Гуляева, Кудрин онаашкан херээнге ак-сеткилдиг, чүткүлдүг ажылдап турар.

Бирги кварталдың бүдүрүлге планы күүсеттинген турзун дээш чарыш комбинатта калбарган.

• • •

Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыгда үлетпүр комбинадының ажылчыннары чеди чылдың бирги кварталының бүдүрүлге планын күүседир дээш сорук күштүг ажылдап турар.

Ыяш материалдарны четчир санныгны белеткеп алыры комбинаттың бүдүрүлге чорудулгазынга эң кол негелде болур. Ынчангаш февраль айда ыяш белеткээриниң темпизин улам күштелдиргеш, 628 кубометр эки шынарлыг ыяшты белеткээн, азы план 101 хуу күүсеттинген. Белеткеттинген ыяшты бүдүрүлгеге ажыглаары-биле сөөртүп алырының планын 118 хуу күүсеткен. Бо херекте чолаачылар Владимир Железнев, тракторист Владимир Андросов шалыпчы ажылдап турар.

ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ БЕШКИ ЧЫЛЫНДА

Үш тудугдан

Чеди чылдың бешки чылында чуртталга тудугларының планын чедиишкинниг күүседиил! Ол болза Төрээн чуртка тудугжулар бистерниң төлептиг белээвис. Республиканың найысылалында болгаш Ак-Довурактың, Хову-Аксының-даа чуртталга тудугларында ажылдап турар чүс-чүс тудугжулар шак ындыг сорулгалыг, чаңгыс аай тура-сорук-биле ажылдап турар.

Ынчангаш ол сорулгазын чедип алыр дээш тудугжулар бригада аайы-биле социалистиг чарыштыг ажылдап турар. «Кызыл тудуг» эргелелиниң 50 бригадалары бот-боттарының аразында чарыштылар. Оларның аразында коммунистиг күш-ажылдың 7 бригадалары бар. 15 бригадалар ол бедик атты чедип алыр дээш демисежип турар.

Эш Давыдовка баштаткан штукатурщикларның коммунистиг күш-ажыл бригадазы февраль айның онаалдазын 120 хуу күүсеткен. Ук бригада Чудановскаяның штукатурщиклар бригадазы-биле чаржып турар. Сартыковтуң болгаш Зыряновтуң удурткан аныяктар бригадалары база чарышка кыйгырышкан.

Чарыш чүгле бригадалар аразында эвес, харын бүдүн-бүдүн коллективтер аайы-биле калбарганы өөрүнчүг. Чижээ, «Кызыл тудуг» эргелелиниң тудугжулары «Тыва кобальт-тудугунуң» тудугжуларын чарышка кыйгырган.

Тудугларда партия, профэвилел организацияларының сорулгазы болза калбарган социалистиг чарыштың түгүн бедик тудар дээш организакчы, мобилизакчы ажылдарны күштелдирери болур.

Чарышта бир кол чүүл ажылда четпестерни дүрген эскерип, оларны чайлаажырының хемчеглерин дораан алыры. Тудуг материалдарын камныг чарыгдаар, бар техникаларны бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар дээш боттарын хынажыры, дуржулгазын солчуру чарыштыг бригадаларның болгаш коллективтерниң сонуургалдыг чүүлү болур.

Хову-Аксында «Тыва кобальт» комбинаттың тудуг участоктарындан мындыг бир кол четпес чүүлдү эскерип болур. Мында бар техника четче ажыглаттынмайн турар. Тудуг ажылдын механизастааны ам-даа четпес. Чоокта чаа тудуп эгелээн ийи каът эмнелге бажыңында байдалды ап көрээл. Ук бажыңны дешпилгелиг арга-биле кылган тудуг материалдарындан блоктар-биле кылып турар. Ол блоктарның бирээзи-ле 30 кг деңзилиг. Ону «С-419» двор кран-биле көдүртүп тургаш эптеп салыр. Ук кранны ол тудугга шилип тургусканы таарымча чок. Чүге дээрге бажыңның узун дурту 29 метр, а кранның чүъкүү ап чедирер согунунуң узуну 19 метр. Ынчангаш тудугнуң чамдык кезээнде аар ажылдар хол-биле чоруттунуп турар. Ол ышкаш бетон заводундан блоктарны тудугже дажыглаары, оларны чүдүрери болгаш дүжүрери механизастаттынмаан.

Ону механизастап, тудугжуларның күш-ажылынга шак, минутаны камнап ап, кол күштү тудугже мөөннээриниң аргазы бар болган. Ол тудуг участогунда «Пионер» деп маркалыг элээн каш краннар ажыглал чок турган. Ол краннарны ажыглаар болза хары угда 16 блоктарны чүдүрүп, дүжүрүп болур. Ынчангаш ол участокка ажыл чиик, темп дүрген апаар.

Бо чижектиг фактылар өске-даа тудуг организацияларында база бар.

«Тыва тудуг» трезинге хамааржыр турберкулёз диспансериниң тудуун дооскан соонда оон үрелген 3,5 муң кубометр тудуг материалдарын, колдуунда-ла туйбуну сөөртүп үндүрген. Ол-ла организацияга хамааржыр общежитие тудуу доозулганда, ооң орнундан 30 дөрбелчин метр тудуг ыяжын, 20 кубометр манзыларның «сегин» ыраткан. Ол дээрге материалдарга камналга чок чорукту, ажыл-агыйжы эвес чорукту түңнели-дир.

Граммнардан — килограммалар, килограммалардан — тонналар тургустунар болгай. Ынчангаш тудуг участогу бүрүзүнге материалдарны камнаары тудугжуларның, бригадирлерниң хүлээлгези болур.

К. ОЮН,
профэвилелдерниң область чөвүлелиниң чуртталга тудуг килдизиниң инструктору.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

„Марс-1" ужудуушкунда

Планеталар аразының «Марс-1» деп станциязы-биле радио харылзаазының ээлчегиг сеансызын марттың 16-да кылган. Станциядан телеметриктиг информацияны хүлээп алган. Радио харылзаазының сеансызын кылып турар үеде планеталар аразының станциязынга чедир хемчээл 98 миллион 863 муң километр болган. Ынчангаш «Марс-1» деп станция-биле космостуң радио харылзаазының ыраа, америк парлалгага парлап үндүрген, «Маринер-2» деп космос аппарады-биле радио харылзаазының ыраандан 12 миллион километр ашкан. Марттың 17-де Москваның-биле 9 шакта «Марс-1» деп станция дараазында астрономиктиг координаттарлыг турган: дорт үмери—7 шак 34 минута, ийленири—26 градус 53 минута. Станцияның черден ыраарының дүргени амгы үеде секундада 16,25 километр болуп турар.

Кызыл туктуг фермадан

Дуржулга станциязының кол зоотехниги эш Калкиниң сүмезин алгаш, оон биеке чуруп берген орууң часпайн сүт-бараан фермазынга чедип келдивис.

Ынаар ыракта, шөйлүп чоруткан кезек чуртталга бажыңнарының ужу — бир бажыңдан аныяк оол үнүп келгеш, эжик аскында таапкылай берди. Оон чаңынга келгеш:

—Саанчылар, ферма ажылдакчылары кайда чоруп тур дуңмам — деп, оолдан айтырдывыс.

Оол таапкызын харамдыгып сорбушаан, — бо бажыңда хуралдап тур — дээш эжикче айытты.

Кире бээривиске ферманың саанчылары бичежек өрээлде сыңмарлаштыр олурупкан, илеткелчи доозупкан, ам санал-онал солчуушкунунда чорун тур.

Станцияның директору Юртаев—бисти көре-ле эртинер, эртинер — деп чалааш:

— Че, дараазында кымыл? — деп, хуралдың ажылын дүргедедип каап олур.

Бо дээрге Таңды эргелелиниң Дуржулга станциязының Хадын-Аскы сүт-бараан фермазының январь, февраль айларда сүт саалдазының түңнел хуралының болуп турган үези ол.

Станция бо чылын 800 тонна сүттү күрүнеге дужаар, а март 5-ке чедир 116 тонна сүт сагдынган болгаш дужааттынган. Ол эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 38 тонна хөй болуп турар.

Мурнунда чылдарда «фермаларның доразы» деп санадып чораан хадынчылар усть-дабинчилерниң кыйгырыын таныышкаш, бедиткен хүлээлгени алганнар. Олар эрткен ийи айларның дургузунда алган хүлээлгезин ажыр күүсеткеш, күрүнеге 50 тонна сүттү дужааган.

— Фермада тургускан «ёлочка» хевирлиг сүт саар агрегат хол-биле инек саар ажылды солаан болгаш хөй сүттү берип турар —деп, ферманың мурнакчы саанчызы Ооржак Чечек чугаалады. Оон ынай ол мынча дээн:

—Фермада 150 ажыг саар инек бар, алды кижи ээлчежип, бир саарда-ла 24 инекти хары угда саар бис. Сүт саалдазының талазы-биле саанчылар хүн, ай, квартал аайы-биле түс-түс хүлээлгелиг. Мен хуумда сүт саар хүлээлгемни эрткен ийи айда ажыр, 7800 литр кылдыр сагдым. 1963 чылда бир инекке онаштыр 1400 литр сүттү саар хүлээлгелиг мен. Кыштың берге байдалы турза-даа малдың ажаалда, чемгерилгезин экижидип тургаш, сүт саалдазын кудулатпайн келдивис.

Сүт саалдазының талазы-биле өске фермалардан мурнакчы болу бергениниң чылдагааның ферма эргелекчизи Оюн Сырат мынчаар чугаалаан:

— Бир-ле дугаар онзалап демдеглээр чүве бо чылын ферманы электри саалда-биле механизастаанында. Эрткен чылдарда Дүргенге биче күштүг электри станциязы чуртталга бажыңнарынга имис чырыкты дөңгүп бээр турган. Ам сыр өске. Кызылдың бүс-биле ажылдаар электри станциязының тогун бо районче шөйүп келген соонда, ыракта бистиң фермавыс безин оон күжү-биле механизастаттынды. Ол хөй күш-ажылды хостаан болгаш саанчыларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан, саалда шагы кызырылган, малды ажаап чемгереринге, эт-херекселди, малдың оран-савазын, аъш-чемин таарыштырып, арыглап аштаарынга үе шак четчир апарган. Кижилер аразында социалистиг чарыштыг. Алган хүлээлге дээш кижилерниң чүткүлдүг күш-ажылының түңнели сүт саалдазын бедидеринге улуг идигелиг болуп турар.

Эш Юртаев бисти ферманың ажыл-агыйы-биле таныштырды. Инек саар черни, инектерниң болгаш бызааларның оран-савазын таарыштыр кылганы дыка солун.

Бо ферманың саар инээ колдуунда чурт иштиниң уксаазы. Малдың сүт саалдазын көвүдедиринге четчир санныг мал чеми бар, фермада 187 төрээн инектерниң бызаалары менди, эки доругуп турар.

Малдың баш санын өстүрер, продуктулуун бедидер дээш күженишкинниг ажылдап турарларның саны көвүдээн. Саанчылар О. Чечек, С. Үвүш, Ч. Чайзат олар эвээш эвес сүттү саап, мурнакчы ажылдап турар. Кадарчылар О. Былын-оол, О. Күдерек болгаш өскелер-даа малдың ажаалга, чемгерилгезин, одар, суггадын эки таарыштырып турарлар.

Малдың продуктулуун бедиткени, сүт саалдазын көвүдеткени дээш ферманың 11 саанчылары, кадарчылары ол хуралга акша шаңналын алган.

Ферманың ажыл-ишчилериниң культурлуг амыдырал-чуртталгазынче сагыш салышкын багай эвес. Саанчылар ийи квартиралыг чуртталга бажыңнары-биле хандыртынган, чунар бажыңныг. Неделя санында садыг, эмчи хандырылгазы, кино доктаамал кээп турар. Удавас кызыл булуң база ажылдап эгелээр. Бо чылын ийи квартиралыг 5 чуртталга бажыңнарын тудар. 25 орунуг яслиниң тудуу орту кирген болгаш четчир санныг тудуг материалы фермада дүжүртүнген. Ында эш Бурковка удуртурган 8 кижилиг бригада доктаамал ажылдап турар.

Хадынчылар чеди чылдың бешки чылында Төрээн чуртка мал ажылының хөй продуктуларын бээр дээш улам бедиткен хүлээлгени алган, соруктуг ажылдап турар.

А. СОДУНАМ.

Коммунарның хөөрүнде

НОВОСИБИРСК. (СЭТА). Баньоль чурттуг Париж ажылчынның оглу, хоочун коммунарларның бирээзи Адриен Лежен ында, революцияның маадырларының сесерлиинде, Сибирьге Совет эрге-чагырга дээш демиселчилер-биле кожа хөөржүткен. 92 чыл мурнунда, Париж коммуназының маадырлыг хүннериниң үезинде ооң кылган маадырлыг чоруунга ёзулал кылыр дээш, хоорайның чурттакчылары ооң хөөрүнге чедип келгеннер.

Адриен Лежен 70 ажыг чылдарны бодунуң чонунуң аас-кежиин дээш, бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эрге-ажыктары дээш демиселге бараалгаткан. 1870—71 чылдарның төөгүлүг болуушкуннарынга киришкеш, париж коммуназын чылча шапканының соонда, шаажылалдан дүш бөөп чайлаан болгаш кадыг-берге хоругдал черинге халаптыг он чылдарны эрттирген. Бельвильдиң баррикадазының сөөлгү дайынчызы, Францияның Коммунистиг партиязының үндезилеттингени хүнүнден бээр ооң кежигүнү Лежен хөй-хөй он чылдарда идепкейлиг ажылдакчы болуп турган. Лежен чүгле тозан хар чоокшулап турган, Совет Эвилелинге чедип келгеш, шөлээткелче шилчээн. Делегейниң ийиги дайынының чылдарында ону Сибирьге эккелген.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛЫНГА

Кукурузаның бедик дүжүдү дээш

Республиканың бүгү кукурузачыларынга „Межегей“ совхозтуң кукурузачы-механизаторларының кыйгырыы

Мал ажылы — бистин ажыл-агыйывыстың нол адырларының бирээзи. Ооң хөгжүлдези малдың чеи-суурун быжыглаар дугайында эки бодунарын совхозтуң ажылдакчыларындан иегээн. Н. С. Хрущевтуң чагыгларын эдербишаан, бистиң механизаторларывыс 1958 чылда улуг эвес шөлге шоолуг эвес кукурузаны бир-ле дугаар тараан. Ынчан кукурузаның улуг аргаларынга бүгүревес кижилер совхозка хей турган. Ынчалзажок оларныы ыны эвес болганынга ол эштер күзүн-не бүзүрээнмер, кукуруза эки дүжүтүг берген.

Бистиң механизаторларывыс ол күчүлүг культураны тарып өстүрериниң уран аргазын чедишкининг шингээдип алган болгаш малдың чемгериге рационнарынга кукуруза бирги черди эалээн. Ам бүгү малды кукуруза-биле чемгерип турар бис, бистиң малчыннарывыс ону чүнүн-биле солуп болуруи бодап-даа шыдавас апарганнар.

Совхоз 1962 чылда «ховуларының дангыназын» 2000 гектарга тарып өстүрген болгаш күзүн 23.000 тонна кукуруза силозун салган. Совхозтуң мурнакчы кукурузачылары бедик көргүзүглерни чедип алганнар. Чижээ, М. Иванов болгаш Г. Шараев улуг шөлдүң гектар бүрүзүнден кукурузаның 502 центнер ногаан массазын алганнар. П. Пикало болгаш В. Цыпушев 25 гектарга 925 центнерни, а 80 гектарга—330 центнерни өстүргеннер. Оларның чедишкининиң чажыттары бөдүүн. Кукурузачылар тарылга мурнунда бир гектар хөрлүнге-ле 10,5 тонна өдекти төккен, черге үрезин чажары эки агротехниктиг хуусазда чоруттуган.

Олар тарылга соонда база аиаа олурбааннар. Өзүмнер үнүүже чедир база өзүмнер үнүп кээрге оларның аразы-биле участоктарга илиртээнкинни, а оон эалээн орайтазы—одуругларга минералдыг чемишчидилгелерни төкпүшаан, одуруглар арайын ажылдап кылганнар.

Чамдык өске кукурузачылар база эки ажылдааннар. Ындыг болза-даа ногаан массаның дүжүдү совхозка ниитизи-биле улуг эвес, бир гектардан чүгле 110 центнер болган. Мынчангаш кукуруза тараан шөл улугдаа болза одар үези өгелегиже чедир силос совхозка четпес. Кыштың баштайгы айларында бистиң фермаларывыска мал чемнерин, ылангыя силосту ажыл-агыйжы эвес ажыглап турган. Ону норма чокка, кайы хамаан чок төтчеглеп турган. Ынчалзажок силос чедишпээнинин кол чылдагааны болза кукуруза тараан черлериниң чавыс дүжүттүг болганы болур.

Мал чемнеринге хереглел өзүп турарын барымдаалаш, бир болза кукуруза тарыыр шөлдү калбартыр, бир болза дүжүттүг кедүрер үжүрлүг бис. Ийи дугаар орук-биле чоруурун шиитпирлээн бис. Кукуруза тарыыр черлер 2000 гектар хевээр артар, а дүжүттүү өзер.

Тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин бо чылын-на дыка көвүдедир деп усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыылавышаан, совхозка ниитизи-биле бир гектардан-на өртүмал-биле кукурузаның 400 центнер ногаан массазын алыр болгаш 80.000 тонна кукуруза силозун салыр деп хүлээлгени ап тур бис.

Бо бедик хүлээлгени канчаар күүседир деп бодап турар бис? Бистиң ажыл-агыйывыска шупту 15 кукурузачылар ажылдаар. Ийи-үш кижилиг звеноолар болуп ажылдаарын шиитпирлээн бис. Звено бүргүү түс-түс хүлээлгелиг. Республикада эки биледингир кукурузачылар П. Пикало болгаш В. Цыпушев 50 гектардан сүт-биштак чем быжыттыг мочактары-биле кады кукурузаның 800 центнер, 100 гектардан 500 болгаш 150 гектардан — 300 центнер ногаан массазын алыр деп сес бергеннер. Механизаторлар М. Иванов болгаш Г. Азевич 200 гектардан 700 центнер, а 100 гектардан—500 центнер ногаан массаны алырлар. Г. Шараев болгаш Н. Рязанов 150 гектардан 500 центнер база 150 гектардан—300 центнер силос массазын алыр дээш демисежир. Өске кукурузачылар база бедик хүлээлгелерни ап турадыр.

Бистиң сөзүвүс ажыл-херек-биле карышпазын дээш хөрүнүү ажылдап кылыр агротехниктиг хемчеглерниң эртемге үндезилээн комплексизин шынгыы барымдаалаар, участоктарга түс черниң чемишчидилгелерин төгер бис. Ол ажыл ам безин чоруттунуп турар. Кукуруза тарыыр черлерже 6000 ажыг тонна органиктиг чемишчидилгелер чедиртиниген. Чоокку хүннерде ховуларга ам база 8000 тонна өдек төктүнген турар.

Амгы үеде кукуруза звеноларының составы бадылаттынган, чер участоктары быжыглаттынган. Барык-ла бүгү тарылга шөлүнге четчир чер күзүн-не белеткеттиниген. Кукуруза тарыыр черлер мынчыл янзылыг ажылдап кылдынар. Чазын эрте бүгү участоктарга шык базырыйшкынын чорудар, а оон соонда органиктиг чемишчидилгелерни төкпүшаан, черни илиртээр бис. Тарылга мурнунда участоктарны база катап илиртээр болгаш оларны катоктар-биле дескилээр бис. Чаштырылгашы чүгле дөрбелчин-үзүлэнчак арга-биле чорудар бис.

Кажан кукуруза өзүп эгелей бээрге бүгү участоктар база катап илиртеттинер (өзүмнер аразы-биле), а оон соонда культивизастаашкын болгаш одуруглар аразының үлдүреднишкини эгелээр. Одуруглар аразының культиваторлар-биле баштайгы ажылдап кылышкыны 3—4 бүрүлер үнүп келген үе-чадада, а үлдүреднишкин—оон арай соңгаар чоруттунар.

Бодувустуң күжүвүс хей чарыгдаттынар деп кортпас бис: ол эки түнелдиг болур болгаш бүгү малды чемнер-биле четчир кылдыр хандырар арганы бээр даярын бидинр бис.

Тараа болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш бүгү улустуң чарыжынга кйрбишаан, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп ат дээш демисежир бедик хүлээлгени боттарывыска ап тур бис. Аморалдыг үүлгедиглериниң чаңгыс-даа таварыылгазын болдурбас бис, совхозтуң хей-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржир, боттарывыстың билиивисти бедидер бис.

Бо чылын-на ниитиниң мал ажылынга быжыг чем-суурну тургузар, эът, сүт, дүк бүдүрерин эалээн көвүдедир төлээде кукурузаның, чигир свёклазының, бобы культураларының бедик дүжүттерин алыр дээш чарыштыг улам калбартыр санал-биле республиканың бүгү кукурузачыларын кыйгырып тур бис. Малчыннар эки ажылдап, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедирнге байдалларны тургускан, олар кыжын: четтирдивис, кукурузачы-механизаторлар дээр кылдыр ажылдаалынар.

Бис бодувустуң мурнувуска салып турар соруга ажыл-агый бүргүүнүң механизаторларынга күш четтинер соруглга. Черни чүгле ажыл-агыйжы чорук-биле ажылдап кылыр, ажыл-херекти ынакшылдыы-биле көөр херек.

Тываның кукурузачылары чарышче үнүңер, чеди чылдың бешки чылын совет улуска эдбешшилдиң чылы, коммунистиг тургузуушкунга чедишкиннерниң чылы болдуралыңар!

П. ПИКАЛО, В. ЦЫПУШЕВ, Г. ШАРАЕВ, М. ИВАНОВ, Б. ДОЛГАНОВ, Н. РЯЗАНОВ, В. КОЛТЫШЕВ, Г. АЗЕВИЧ, П. ЧУЛЬДУМ, Б. КҮҮЛАР, А. АЛЕКСЕЕВ. «Межегей» совхозтуң кукурузачылары.



«Межегей» совхозтуң кукурузачылары тарад болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедирн дээш чедишкиннээн, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары деп ат дээш демисежирн, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар, кукурузаның ногаан массазының бедик дүжүттерин алыр дээш чедишкиннерин алган.

ЧҮРҮКТА: «Межегей» совхозтуң кукурузачы-механизаторлары (солагай талазындан оң талазынче) Б. Долганов, Н. Рязанов, В. Колтышев, Г. Азевич, А. Алексеев, М. Иванов, В. Цыпушев, П. Чульдум, П. Пикало, Б. Күүлар. Мурнуку одуругда совхозтуң агроному Д. П. Лысак.

Фотозу Г. СИРОТИННИН.

Малчыннарга

Коммунист Б. Балдай-оол, школа директору, комсомолчу К. Ким-оол болгаш оон-даа өскелер СЭКП өбкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин бүгүседир дээш малчыннарга чайылбыр ажылын чорудуп, оон-биле чергелештир мал ажаалаарының аразын кургаглаарынга дыштаныр хүн санында дузалажып турар. Олар тос малчыннарның, чижээ, оон иштинде хойжу Б. Күүртейниң, Ч. Серен-оолдуң, Б. Эниккеннин кажааларын хөрүп дооскан.

Ол ажылга Б. Эрес-оол, Б. Дадар-оол, А. Сарыгбай болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг дузалашкан.

О. СЕДИИ.

Улуг-Хем район, «Х Улуг хураг» колхоз.

Четчир

Улуг-Хем районуң «Х Улуг хураг» колхозуның ногаа бригадазындан Б. Доңчаага удуртқан звено беш хүн 65 тонна картофельын арыглап сорттаан. Колхозтуң картофель талазы-биле үрезинн четчир.

Ногаа бригадазында херээженнер кол ажылдап турар. Тарылга шөдүнче чемишчидилге сөөртүр, одуртулга өске-даа белеткелдн бригада чедишкининг чарудуп турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.



1963 ЧЫЛДА ОЛАР ЧҮНҮ ДЭЭШ ДЕМИСЕЖИП ТУРАРЫЛ

«Чеди чылдың планын хуусаа бетинде!»—деп күш-ажылчы лозуң Ам-Довуракты болгаш Хову-Аксының бүгү тудугчуларының тугу болу берген. Чеди чылдың бешки чылында оларның мурнунда улам улуг харылсаалгалыг сорулгалар салдынган. Ону чедип алырынга сөрүн күштүүн илередип, бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришнеш, улуг тудугларның кижилери 1963 чылда мынчыг бөт-хүлээлгелерни алганнар.

„Тыва даг-дүгү“ тудуг эргелели

Чеди чылдың бешки чылының тудуг-монтаж ажылының талазы-биле онаалдазын декабрь 27-ге чедир күүседир.

1963 чылда планнаттынган 8 муң дөрбелчин метр чурттаалга шөлүн декабрь 25-ке чедир ажыглалга киирер.

Фабрика тудуунуң бирги эалчээн сентябрь 30-де ажыглалга киирер.

5 муң киловатт күштүг бүс-биле ажылдаар электростанциянын тудуун үшкү кварталда доозар.

Ийиги кварталда чылда 10 муң кубометр демир-бетон белеткээр база 27 муң кубометр ыяш дилер күчүлерни ажыглалга киирер.

1962 чылда чедип алдынган дөшөлге бодаарга ажылдап турар бир кижиге онааштыр бүдүрер ажылды 5,8 хууга көвүдедир.

6 миллион кезек чиг туйбуну белеткээр, оон үштүң ийи кезээн быжыр өртедир. Демир-бетон чылдагазындан 8 муң кубометр кылыгларны эптеп белеткээр.

„Тыва кобальт“ тудуг эргелели

Тудуг-монтаж ажылдарының планын декабрь 25-ке чедир күүседир.

Доозарынга белеткеп турар тудугларны дараазында хуусаларда ажыглалга дүжаар: материалдар складын — июнь 20-де, администрация чурттаалга комбинадын — август 10-да, төп магазинини болгаш материалдар складын—сентябрь 15-те, мурнуу участоктуң компрессор станциязын, чугай шыгжаар черни, 50 тонналга соодукчуну — декабрь 5-те, № 14 чурттаалга бажынын — апрель 10-да, № 17 бажыңны — ноябрь 7-де.

Тудуг ажылы-биле холбашкан чер ажылдарының 80 хуузун, шаалда тудуг материалдарын тыварының—65 хуузун, кедүртүп дажыглаар ажылдарның — 85 хуузун механизастаар.

Дүзээр бүдүрүлгелерниң комбинады чылдың онаалгазын ниити болгаш бараанның продукция талазы-биле декабрь 25-те күүседир. Тудуг материалдарын, чудуктарны, демир-бетонну, блоктарны белеткээриниң планын база ол-ла өйде күүседир.

Чаартыкчы саналдарны шингээдип тургаш, эргелелге ниитизи-биле 75 муң рубльдиң камналгазын алыр.

Эрткен чылдың четпестерин катаптавас

Эрткен чылын Улуг-Хемниң хем-пароход ажыл-агыйынын Кызыл участогу республиканың тудугларынга 1550 тонна тыкту база 52 муң кубометр тудуг ыяшын сөөртүп берген. Моон алгаш көөрге улус ажыл-агыйынга оон дузазы улуг.

Эрткен чылын капитаннар Плюскинге, Молодыхка, Юшковка удуртқан коллективтер эки ажылдаан. Ынчалза-даа Улуг-Хемнин хем-пароход ажыл-агыйынын Кызыл участогу чыл планын күүсетпээн. Ол ыяш салдадырының планын 90 хуу, чүгле сөөртүлгезинин планын чүгле 13 хуу күүсеткен. Оон чылдагааны кывар, чаар түүлдер-биле хандырылга баазаларын болгаш судно доктаар черлерни багай белеткээнинде, механиктерниң хей кезиниин түскай эртем чогунда, оларның ажызынга харысалга чогу болур. Чижээ, механик Романов 61 ажыл хүнүн үскен. Бухгалтер Черкашин бухгалтер үйдүн багай чорудуп, участокта кайыг ажылдар кылдынганын билбес турган.

Кызыл участогунуп кол ажыглакчызы Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы салдарыны багай белеткеп, капитаннарга, механиктерге, ооң-биле кады ажылдаар матростарга, машинистерге, кочегарларга

АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ СОВЕТТЕРИНДЕ

ХООРАЙНЫҢ ЧААГАЙЖЫДЫЛГАЗЫ ДЭЭШ

Бистиң республиканың хоорайларын, чурттакчылыг черлерин чаагайжыдарынга болгаш ногаанчыдарынга кургүне чыл бүрүде-ле хөй түңнүг акша-хөреңгини берип турар. Эрткен чылын чүгле Кызыл хоорайга безин 638 муң рубльди үндүрүп берген турган.

Кызылчылар ол акша-хөреңгиниң күзели-биле хоорайның Чехов, Гагарин, Титов, Оон Күрееди, Интернационал болгаш өске-даа кудумчуларынга чаагайжыдылганың улуг ажылдарын чорудкан.

Хоорайның кудумчуларында чеди муң хире ыяштарны, 17 муң чадаң үнүштерни, дыка хөй чечектерни болгаш сигеннерни тарып олурткулаан. Бо бүгү ажылдарга ажылчы чоннарның, коллективтерниң киржилгези улуг. Хөй-ниитиниң күжү-биле күүсеттинген ажылдар 57 муң рубль хире түңге тодаргайлаттынып турган. Боттарының участоктарын чаагайжыдып, ногаанчыдар, ногаан үнүштерни ажаар талазы-биле «Сельхозтехника» каттыжыышкынының, кодээ ажыл-агыйның профессионал-техниктиг училищезиниң, республика эмнелгезиниң, хоорайның харылзаа конторазының, кодээ ажыл-агый техникумунуң коллективтери улуг ажылдарны чорудкулаан.

Эштер Чапайкин, Шамшурин, Изместьев, Чемезов, Плюснина олар [illegible]галаан кварталдарның чурттакчылары боттарының бажыннарының чоок-кавызының участоктарын ногаанчыдары дээш идепкейлиг ажылдааннар, ол ышкаш арыг-шеверни сагыырының төлээлери эштер Смагина, Петухова, Николаев, Тяпкина олар хамаарышкан участоктарының богун аштап арыглаары дээш шиитпирлиг демисежип турарлар.

Оон-биле кады чаагайжыдылгага көрдүнген акша-хөреңгини бодамчалыг ажыглап, бо ажылга чоннуң киржилгезин улам-на калбаа-биле хандыкшыткан болза, чүгле төп кудумчуларга эвес, харын хоорайның кыдыгларынга-даа улуг ажылдарны чорудуп болур турганын Кызыл хоорай Совединиң чаа соңгуттурган депутаттары боттарының бирги сессиязынга шыңгыы демдеглээннер.

Чаагайжыдылганың болгаш ногаанчыдылганың ажылын боттандырарда суг дамчыдылгазының болгаш канализацияның келир үеги тудугларын чорудар черлерниң шугумнарын барымдаалавайн турар. Кызыл хоорайны чаагайжыдарының болгаш ногаанчыдарының чаңгыс аай перспективтиг планы чок, оон уламындан чамдык кылдынган ажылдар безин чаагайжыдылганың оон ыңайгы планынга дүүшпейн баар чоруктар бар болган.

Чаагайжыдылга конторазының удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглерниң буруузу-биле ногаанчыдылганы бодамча чокка чорудар, кудумчуларга чаңгыс аай ыяштарны болгаш чадаң үнүштерни олуртур чоруктарны депутаттар шүгүмчүлээн болгаш моон соңгаар яблоко, ранетка, кат, чодураа сыптарын база өске-даа янзы-бүрү үнүштерни хөй-биле олуртурунуң чугулазын демдеглээннер.

Хоорайның тудуг организацияларының удуртукчуларының талазындан кудумчуларга ханы оңгарларны, траншейлерни кастыргаш, оларны кажаалаттырбайн, кижилер эртер черлерге көвүргжүгештерни кылдыртпайн база тудуг, септелге кылган черлериниң богун аштатпайн турар чоруктарны сессияның киржикчилери шыңгыы илереткен болгаш ындыг четпестерни чайладырының чугулазын хоорküскомга саналдап турганнар.

Кудумчуларны, тротуарларны асфальтылаар, канализацияның болгаш суг дамчыдылгазының тудугларын калбартыр талазы-биле бо чылын улуг ажылдарны чорудары төлевилеттинген. Ол бүгү ажылдарны боттандырар херекке хоорайның чурттакчыларының киржилгезин улам-на калбаа-биле хандырарының чугулазын сессияга чүве чугаалаан депутаттар эштер Барыбин, Сюрюн-оол, Киселев, Ковенский, Кудрявцев, Понамарчук, хоорайның санэпидстанциязының кол эмчизи эш Шур, аъш-чем хандырылга чериниң начальниги эш Осмоловский, республиканың коммунал ажыл-агый министриниң оралакчызы эш Зильберман олар боттарының саналдарынга чугаалап турганнар.

Кыш дургузунда чыылган харны, бокту болгаш өске-даа, арыг эвес чүүлдерни аштап, оларны хоорай даштынче үндүр сөөртүр ажыл хоорайда эгелээн болза-даа, ол ажылдың ам-даа эки чоруттунмайн турары сессияга илерээн. Ылаңгыя столоваяларның, магазиннерниң база хоорайның чөөн болгаш барыын талакы кезээнде чамдык чуртталга бажыннарының девискээрлеринде чыылган боктарны аштап арыглаар талазы-биле хемчеглерни дарый алырын хамаарышкан албан черлериниң, а ол ышкаш хоорайның санэпидстанциязының удуртукчуларындан депутаттар негээннер.

Кызыл хоорайга бо чылын 5 муң дөс ыяшты, 35 муң дөс чадаң үнүштерни, 150 муң дөс чечектерни тарып олуртуру көрдүнген. Апрель 15-тен май 15-ке чедир хоорайны чаагайжыдарының болгаш ногаанчыдарының айын чарлаар, июль 14-те «Кадыкшылга хүнүн» эрттирер, август 25-те чечектерниң делгелгезин организастаар дугайында шиитпирни сессия хүлээп алган.

Район Советтериниң сессияларындан

Чөөн-Хемчик район Совединиң бирги сессиязы чоокта болуп эрткен. Аңаа Советтиң күүсекчи комитедин соңгаан, оон даргазынга эш Дилгижек, дарганың оралакчызынга эш Аваа, штаттан дашкаар оралакчыларынга эмчи Долматов, башкы Дадар-оол, секретарынга эш Оюн олар соңгуттурган.

Сессия район Совединиң доктаамал комиссияларын соңгаан болгаш райкүүскомунуң килдистериниң эргелекчилерин база бадылаан.

* * *

Бии-Хем район Совединиң чоокта чаа болган организастыг сессиязын улуг назылыг депутат эш Кипын ажыткан. Сессия организастыг айтырыгны чугаалашкаш, район Совединиң күүсекчи комитедин соңгаан. Оон даразында эш С. М. Байыр-оол даргазынга, оралакчызынга эш М. А. Усманов, секретарынга Н. Ф. Золотухин олар соңгуттурган.

Райкүүскомунуң килдистериниң эргелекчилерин сессия база бадылаан. Культура килдизинге эш Лабровский, районога — эш Молянов, сан килдизинге — эш Шветов, социал хандырылга килдизинге — эш Шашков оларны тус-тус бадылаан.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни сессия чугаалажып көргеш, тодаргай шиитпирни хүлээп алган.

БРАТСК ГЭС-ТИҢ ТУДУУНДА



Коммунистиг күш-ажыл дээш чарыш энергия тудугжуларының хөй муң кижилиг коллективинде калбарып турар. Братск ГЭС-тиң тудууның кол-кол деришкиннерин механизастаарының эргелелиниң кран участогунуң механизаторлары коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп бедик атты чаалап алган. Бетон салырының шынары дээш чарыштың эгелекчилери комсомолчулар болган. Краннарның экипажтары ээлчеглер аразының анаа туруп бээр чоруун узуткаарының күсели-биле хонукта 700 кубометр ажыг бетонну салып турар.

ЧУРУКТА: ийи консольдуг кранның улуг машинизи Николай Валуйский (оң талазында) биле машинист Виталий Мишутин кранның башкарылга белдирлерин хынап көрүп турлар.

Фото М. Редькинниң. СЭТА-ның фотохрониказы.

Малчыннарда

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң мурнакчы малчыннарының санынга Булун-Терек салбырының дуржулгалыг хойжузу Б. Ховалыг база кирер. Оон кыштаа Чинге-Дагның малга таарымчалыг черинде туруп турар. Малчынның кадарган хоюнуң 215-жи төрээн. Хураганнары менди доругуп турар. Ында сакманщиктер М. Чимит биле Ч. Чолдакпан олар чаңгыс-даа баш хураган хоратпас дээш кызымак ажылдап турар.

Салбырда инек кадарчылары Ш. Опан-оолдуң, М. Кызыл-оолдуң, М. Банданның коданнарында инектер оолдап эгелээн. Чоокку үеге чедир үш коданда 65 инек төрээн, оларның бызаалары менди. Кадарчы бүрүзүнүң кодан ыпда четчир сиген болгаш саваң база бар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Хойжу

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырында дуржулгалыг хойжу О. Доржу мал ажылынга хөй чылдар иштинде ажылдап келген. Ажылдап келген үезинде малдың чаш төлүн менди доруктурар, кажаалар иштин чылыг, арыг-шевер тургузар, малга четчир чем белеткээр болгаш өске-даа ажылдарның талазы-биле салбырның өске хойжуларынга ол үлегер-чижээн көргүзүп келген.

Мурнакчы хойжу бо чылын 100 хойга онаапш тыр 105 хураганны, хой бүрүзүнден 2,1 кг дүктү кыргып алырын хүлээнген. Алган хүлээлгезин ол ажыр күүседип шыдаар. Бо үеге чедир оон кадарган хоюнуң 158-зи төрээн болгаш оон хураганнары менди доругуп турар. Хойларының кужу шыырак.

Салбырның ажыл-ишчилери хойжунуң ажылын бедик-биле үнелээш, ону район Совединиң депутадынга соңгааннар. Эш Доржу үстъ-лабинчилерниң кыйгырыын изиг-биле деткивишаан, бедик көргүзүглерни чедип алырынче салбырның бүгү малчыннарын кыйгырып турар.

А. САТ.

КУЛЬТУРА ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Малчыннарның культура хандырылгазын экижидер талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң парткому боттуг хемчеглерни ап турар. Районда 24 сүт-бараан фермалары, 31 хойжу бригадалар бар. Оларны 55 көжер библиотекалар четчир санныг номбиле хандырып турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта көжер библиотекалар эргелекчилери Т. Ондар, З. Сат, «Сүт-Хөл» совхозта Бора-Тайга салбырында О. Экер-оол, К. Өрге, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Б. Өшкү-Саар болгаш өскелерден малчыннарның чагыын ёзугаар оларның сонуургаан номнарын чедирип бербишаан, беседаны кылып, номчулганы чорудуп келген.

Районнуң Культура бажыңының чанында болгаш кодээ клубтарда 53 бот-тывынгыр уран-чүүл бөлгүмнери организастаттынган. Оларның иштинден Бора-Тайганың кодээ клувунуң О. Норбуга удуртказ, Алдан-Маадырның К. Борашка удурткан, Шеминиң А. Ондарга удурткан бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери өскелеринден дээре ажылдап турар. Сүт-бараан фермаларының болгаш ыраккы малчыннарның доктаамал аалчызы болуп, боттарының талантызы-биле оларны сонуургадып турар уран чүүл бөлгүмнери районда эвээш эвес. Ынчалза-даа малчыннарның турлагларынга чаңгыс-даа барбас, чүгле суурларга ында-хаая концерт көргүскүлээр уран чүүл бөлгүмнери база бар. Оларның санынга Кызыл-Тайганың, Хендергейниң, Бажың-Алаактың кодээ клубтарында бөлгүмнер кирер.

Районнуң эмчилери, лекторлары, библиотека, садыг ажылдакчылары неделяда ийи катап малчыннарже үнүп турар. Колхозтарның болгаш совхозтарның малчыннарының хөй кезии кинону үргүлчү көрүп турган. Ындыг болза-даа «Сүт-Хөл» совхозтуң Сарыг-Булуң, Кара-Тал, Ийи-Дыт, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Мажалык, Дөң-Терек, Шеминиң Кара-Суг сүт-бараан фермаларынга үр үениң иштинде кино болбаан.

Колхозтарның болгаш совхозтарның бүгү ажыл-агыйларынга мурнакчы дуржулганы нептередир сорулга-биле, дуржулгалыг малчыннар, саанчылар-биле ужуражыышкынны организастап турар.

Чылдың баштайгы айларында «Большевик» колхозтуң ажыл-ишчизи, республиканың алдарлыг малчыны эш Саңгыспаа, «Искра» колхозтуң саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаты эш Кужугет-биле, «Чыраа-Бажының» мурнакчы саанчызы эш Кувискаал база Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры эш Лопсанчап-биле болгаш өске-даа мурнакчылар-биле дуржулга солушкан ужуражыышкыннар хөй-хөй ажыл-агыйларга болуп эрткилээн.

Чоокта чаа болуп эрткен, районнуң партия активиниң хуралынга малчыннарның культура хандырылгазын моон соңгаар улам экижидер дугайында боттуг хемчеглерни ап чорударын шиитпирлээн. Амгы бо хүннерде ол шиитпир чедиишкиниг боттанып турар.

С. ДАГБА-ДОРЖУ,
райкүүскомнуң культура килдизиниң эргелекчизи.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Кымнар буруулугул?

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг кодээ ажыл-агый артелиниң колхозчу ажыл-ишчилери эрткен 1962 чылда СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга күүседир дээш элээн күженишкинниг ажылдааннар. Кургүнеге эът, сүт, дүк болгаш тараа садарының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин хууса бетинде күүсеткен.

Ынчалза-даа колхозтуң ажылында эптежир аргажок улуг четпестер бар. Ол четпестер ниитиниң ажыл-агыйынга амгы үеде улуг каражаны болдуруп турар. Байдал бир эвес ол хевээр турар болза мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле сорулгаларны күүседири бергедээр апаар.

Колхозтуң баштаар чери эрткен чылдың сентябрь 1-де «1100 тонна сигенни белеткээн бис, азы планны 105 хуу күүсеттивис» деп чогуур организацияларга меге медээ кирген. Колхозтуң ревизия комиссиязы ол медээниң херек кырында байдал-биле дүүшпейн турарын илереткен. Сентябрьның 10-дан эгелээш, бүгү-ле белеткеттинген сигенни хемчээп көөрге, чүгле 530 тонна болган (план чүгле 47 хуу күүсеттинген).

Меге медээ берген буруулуг кижилерге кым-даа, кандыг-даа харысалга хүлээтпээн, а колхозтуң малы амгы үеде чем чокка бергедеп турар. Бо чылдың чүгле январь, февраль айларында хойжулар Ном-Хуурак биле Сенгин-оол оларның коданнарындан 300 ажыг чаш хураган болгаш 90 ажыг улуг хой өлүп хораан. Малдың чудап өлүрү уламчылап турар. Боос болгаш саар инектерни азыраар сиген чок.

Колхозтуң удуртукчуларының ажылга харысалга чок чоруунуң өске-даа фактылары илерээн. Эрткен күзүн мал кыштагладыышкынынга белеткел ажылдары багай чоруттунган. Мал кажаалары чылыглаттынмаан болган. Ынчангаш ноябрь, декабрь айларда төрүттүнген бызааларның болгаш хаван оолдарының кулактары одурлу доңгулай бергилээн. Ноябрь, декабрь айларга чедир чамдык кыштагларга чылыг кажаалар безин чок тургулаан. Беш бызаа доңуп өлген.

Бүрүне мегелээн, колхозтуң ажыл-агыйынга когаралдыг чорукту бодурган буруулуг кижилерни илередир болгаш харысалгага кирер дугайында колхозчуларның нийти хуралының негелдези чүге күүсеттинмейн турарыл?

Н. ЛОПСАН.

Хар иштинде „Москвич“

1960 чылдың декабрьда «Май 1» кодээ ажыл-агый артелиниң төвү Ий суурнуң кудумчуларынга «Москвич» деп № 13—56 чаа машина чымчаңнадыр маннап турган. Тожунуң девискээринге ынчан кара чаңгыс чиик машина-даа ол турган.

Ол машина 26966 километрни эрткеш турупкан. Колхозтуң ревизия комиссиязының кылган түңнелин ёзугаар алырга, ол машинаны чолаачы И. Седенбаа кайы хамаан чок эдилеп, Ий биле Тоора-Хем суурларның аразынга арагалап, орукка чораащ, ыяшка-даа үстүрүп тургаш, үрээни илерээн.

Ам гараж даштында хөөкүй «Москвич» харда хөмдүне берген турар. Оон ангыда, ында ийи трактор база-ла ажыглалдан үнген болгаш харда бастырган турарлар. Оларны көрген кижиге бирде кээргенчиг-даа, бирде кылыктанчыг-даа.

Кол механик Н. Юшин биле колхозтуң даргазы турган Б. Дастай-оол мону база харыылаар ужурлуглар. «Кодээ ажыл-агый машиналарын сагыштыг-биле үрээрлерге келемче харысалгазын онаар дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар бо айтырыгны көрзе чогуур.

К. НОЯ.

Ынчаар ажылдап болбас

Бистиң коллектив 1963 чылдың март 20-де чеди дугаар бажыңның тудуун дооскаш, ажыглалга кииреррин хүлээнгел. Ынчалза-даа ында ажылдар ам-даа хожудааш кыннар-биле уламчылавышаан. Моон чижээн эш Виноградовтуң бригадазындан көрүп болур. Ында күш-ажылдың организациязы багай. Ажылдың шынары четпес. Ол бүгү—бригаданың чуруш чогундан болуп турар. Ажыл шагы үзер, арагалаар чоруктар чаңчыл апарган. Ол чорук ажылды үрей кылырынга болгаш планны күүсетпезинге чедирип турар.

С. ХЕРТЕК,
«Кызыл тудуг» эргелели.

Ол чүүлдерни кылза чогуур

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң төвү Бажың-Алаак суурга чыл келген тудум-на чурттакчылар көвүдеп, чаа-чаа бажыңнар немежип, кудумчулар тургустунуп турар. Ынчалзажок бо үеге чедир-ле бажыңнарның дугаарлары, кудумчуларның аттары чок. Суурда чаңгыс-даа кудук чок. Чадаана хемден суглаар. Удавас часкы хову ажылдары эгелээр болгай. Колхозтуң тараа шөлдери Чадаана хемниң ол чарында, а ол хемни кежиндир көвүрүг үрелген, оон септелгезин ам-даа эгелевээн.

М. УРАН-ХЕРЕЛ.

Кичээңгей салыр

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкин салбырының Кызыл-Тайга суурда дагаа фермазынга эрткен чылдың декабрь 15-ке чедир 3.707 баш дагаалар санаттынган турган. Олардан январь 2-ге чедир 1.706 баш өлген. Январь ай иштинде база 50 ажыг дагаа өлген. Ам ында чүгле 2.106 баш дагаалар арткан.

Дагааларның өлүп, хорап турарының кол-ла чылдагааны болза оларга эът, сөөк далганы, хөмүр, элезин, чугай болгаш өске-даа эргежок чугула минералдыг чемнерни бербейн турарында болуп турар. Дагааларның азырал, ажаалдазын экижидип, оларның хоралчазын эвээжедир талазы-биле совхозтуң кол зоотехниги эш Васильев, Ишкин салбырның эргелекчизи эш Канчыыр-оол тодаргай хемчег албайн келген.

Мынчангаш совхозтуң дирекция чери дагаа фермазында четпестерден чогуур анализ үндүрүп, дагааларже кичээңгей салыры негеттинип турар.

О. ДАДАР-ООЛ.

Хаван ажаакчыларында

Таңды районда «Межегей» совхозтуң Кара-Булуң салбырында хаван ажаанчызы А. Попова ол ажылга бир чыл ажыр ажылдап келген. Ам ол совхозтуң бичии назылыг хаваннарын ажаап турар. Оон ажаап турар хаваннарының баш бүрүзү хонукта 400 грамм немелде деңзизин ап турар. Оон ажаалдазында 100 ажыг хаван бар. Бодунга бижыглаттынган хаван бүрүзүн шыырак күштүг, деңзизин хөй кылдыр азыраар сорулганы салбышаан, ол-ла салбырның хаван ажаанчызы Д. Ермолаеваны чарышка кыйгырган.

В. Шойлаа.

* * *

БИСТИҢ ФЕРМАВЫСТА

Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң хаван фермазында эрткен чылдың эгезинде 120 хаван турган, а ам бо үеге чедир олар 530 башка чедир өскен. Колхоз январь, февраль айларда 95 баш хаванны күрүнеге саткан.

Ферманың хаван ажаанчыларының кижи бүрүзүнге 25 төрүүр хаванны бижыглаан. Иезинден чарган хаван оолдарын ажаанчы бүрүзү 50—60 башты ажаап турар. Ажаакчылардан бир кижини кужу кошкак хаваннарны ажаар кылдыр бижыглаан. Ажыл-ишчилерниң аразында эштер Дөмпай болгаш Бадагандай ышкаш мурнакчыларның саны өзүп турар. Олар бо чылын боттарынга бижыглаан 25 хаванындан 300 хаван оолдарын менди алырын хүлээнгеннер.

О. Очур-оол.

МАЛ ЭМЧИЛЕРИНГЕ, ХОЙЖУЛАРГА СҮМЕ

ХУРАГАННАРНЫҢ ШЫҢГАННАРЫ ШҮҮРЕЛИР ААРЫГ

Сөөлгү каш чылдардан бээр бистиң республикада чаш хураганнарның чидирии кончуг хөй боор турар апарган. Оон чылдагааннарын тодаргайлап көөрүнүң үези келген.

Колхозтарга болгаш совхозтарга чоруурга хорап турар чаш хураганнарның хөй кезии-ле төрүттүнгениниң баштайгы 2—3 хонуктарында аарып өлген болур. Мал эмчилериниң тургускан актыларын көөр болза, хөй кезиинде-ле коллибациллёз, паратиф деп халдавырлыг микробтар тывылдырар аарыглардан эгелээш пневмония (өкпе аарыы), соокка алысканынга чедир тургускулаан болур. Чамдык черлерде өлген хураганнарны шуптузун-на кадарчыга шаап, багай азырал ажаалгадан өлгендир деп актылар бижээн болур. Ол бүгү бар болгаш туруп-даа болбайн аан. Ындыг-даа болза бистиң республикада чаш хураганнарның шыңганнары шүүрелир аарыгдан өлген хураган деп акт тургускан эмчи-даа, ол аарыг-дыр дээш эмнеп-даа турар кижилер барык-ла чок.

Мынчангаш ол аарыгның дугайын тодаргайлаан көрээлиңер.

Хураганнарның шыңганнары шүүрелири деп аарыг Совет Эвилелиниң элээн хөй областарында база крайларында тарап нептерээн болгаш элээн улуг когаралдарны чедирип турар. Чижээ, бистиң республикадан ындыг-ла ырак эвес Чита областа 1958 чылда төрүттүнген бүгү хураганнарның 25 хуузу хораан, оларның ден кезии хураганнарның шыңганнары шүүрелир аарыгдан болган. А ол область 3 миллион ажыг хойлуг болгай. Бурят АССР, Иркутск область болгаш Красноярск край бо аарыг талазы-биле база менди эвес, хөй когаралдарлыг болгаш аңаа улур шыңгыы демисел чоруткаңының түңнелинде хураганнарны менди ажаап алыры дыка чедиишкиниг боор турар. Ол чижектерден алырга, ол аарыг бисте база хөйү-биле нептерээн деп болур.

Ындыг аарыгдан өлген хураганны ол-ла дораан соөп, чазып көөрге, иштиг-хырнында, өкпе-чүрээнде кандыг-даа хувулуушкуннар, азы аарыг демдээ чок болур. Ындыг-даа болза, хураганның шыңган эъдин топтап шинчилеп көөр болза, оон ону аксымаар, хан чок чүве дег, чамдыкта харын балык эъди дег ак-даа бергулаар. Ону эмчилер эскербейн баар. Оон ужурунда ону кандыг-бир өске аарыгга азы чылдагаанга шаанай бээр. Ынчангаш бо аарыгны сөөлгү чылдарга чедир аарыг шинчилеп турар эртем-шинчилел черлеринден эгелээш херек кырында ажылдап турар эмчилерге чедир, чогум чүү аарыгыл, оон өөскүдүкчүзү микробтар бе, азы вирустар бе, азы черле кандыг чылдагааннардан болу бээринге чедир маргылдаалыг турган.

Амгы үеде бо аарыгны шинчилеп турар эртемденнер (Бүгү-эвилелдиң Ветеринария шинчилел институдунуң профессорлары А. А. Кудрявцев, М. Д. Полыховский, М. Н. Андреев, эртем ажылдакчызы В. А. Косарев, Бурятияның эртем-шинчилел лабораториязының эртем ажылдакчызы Г. Н. Титов, Читаның ветеринария лабораториязының эргелекчизи Н. С. Герасимов) болза хураганнарның шыңганнары шүүрелир аарыг дээрге, микробтар, вирустар болгаш өске-даа халдавырлыг эгелер тывылдырар аарыг эвес, а хөй малды, ылангыя боос чоруур үезинде, хоолузу куду, чаңгыс аай чемнер-биле чемгерериниң ден тыптыр аарыг деп түңнел үндүрүп, шинчилээннер. Ук аарыгның хөй нептерээр черлерин шинчилеп көөрге, малгаштыг азы арыглыг оларларга турган мал, азы ындыг черлерден кескен быяр-сигенни, ажыг оъттарны, чок болза орай кескен хараганны, азы чаъска өткен кара сигенни мал чип турган болза оларның хураганнары хөйү-биле аарыыр. Оон аңгыда көк сула саваны шынары кудун, кескен сывы сараттаттынмайн үр чыткан, азы соокка доңган болза, ындыг чем чиген хойларның хураганнары база хөй аарыыр. Чайын хураганнары өй-шаанда үспээн, чайын семиривээн, деңгели арган кыштаглап кирген хойларның база-ла ындыг.

Моон алырга бо аарыг бистиң республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында черле бар. Аңаа удур демиселди бистер арай чедир эвес, ара чорудуп турар деп чүве чайлаш чок. Оон ужурунда бо аарыгны болдурбас дээш чүнү кылырыл? Аарыгның демдектери кандыгыл? Бир эвес хураганнар аарып эгелей берзе, канчаар эмнезе экил? Ону өөренип көрээлиңер.

Бо аарыгдан хураганнар төрүттүнге-ле дораан аарыыр болгаш 2—3 ай назы четкиже чедир-даа аарып болур. Улгады берген хураганнар шоолуг аарывас. Хойнуң боозун шинчилеп көргенин алырга, хураган боза иезиниң иштинге чораащ-ла база аараан болур. Ындыг хураганнар төл савазынга арада өлүп калгаш, ара салыр чүүлдер база эвээш эвес.

Аарыгның даштыкы демдектери: чаа төрүттүнген хураган баштай черле атпаннааш, дески тура албас болур. Ындыг-даа болза ол бир-ийи хонгаш-ла анаа маннап, дешкилеп турар апаар болгай. А бо аарыгдан аараан хураганның ийи холдары азы ийи буттары атпагар, үр үениң иштинде орта бастынмас, чүстери чоржак, даваннары курлур, шавыжар, азы тыртаңнаар, шавыштыр аскай бээр. Ындыг хураган иезин ээп албас, сөөк-даяа ылбыргай, чүрээниң согуушкуну диртилээш, минутада 140—200 чедир согар, тыныжы дүрген болгаш дашкаар, минутада 70—90 чедир тынар. Эъдиниң изиин хемчээрге анаа болур. Ханын шинчиирге эритроциттерниң саны болгаш гемоглобиннерниң хуузу кончуг эвээш болур. Оон-даа өске химиктиг өскерлиишкиннер хөй. Аарыгны ылап одуур деп шинчилеп тыварда, бо чүүлдер кончуг дузалаар. Ынчап барган хураган 2—3 хонуктар иштинде хенертен өлүп каар.

Сөөлгү үеде бо аарыгны эмнээриниң болгаш төрүттүнер хураганнары аарывазын дээш баш удур боос хойларны эмнээр арганы база тыпкан.

Бүгү-эвилелдиң ветеринария шинчилел институдунуң лабораториязы (эртемденнер В. А. Бесхлебников, Е. Я. Ивлиева) микроэлемент с е л е н деп будумелди эмге хереглээриниң талазы-биле шинчилел кылып тургаш, оон бүдүрген эм хураганнарның шыңганнары шүүрелир аарыгга удур херегдээрге эки түңнелдиг болганын көргүскен. Ону селенит натрий хевиринче шилчидип алгаш, боос хойнуң бир кг дириг деңзизинге-ле 0,1—0,15 миллиграммны кеш адаанче сыкыртыптарга, ол дораанна хойнуң боозунче база дамчый бээр. Хой төрүүрүнүң мурнунда 1—2 ай бурунгаар сыкыртып эмнээрге оон төрээн оолдары бо аарыгдан аарывас. Моон көөрге бо эмни боос хойларга ажыглап тургаш, аарыгны баш удур болдурбайн барып база болур. Чаа төрүттүнген хураган аарый бээрге, аңаа 1—2 миллиграмм селенит натрий сыкыртырга дораан-на эккирий бээр.

1962 чылда Чита область селенит натрий-биле 55.435 баш хойларны баш удур сыкыртканболгаш 278.153 хураганнарны база эмнээн. Оон түңнелинде хураганнарның хораар чоруу Карым районга 10 катап, Шилкин районга 20 катап, Оргун районга 7 катап эвээжээн. Бурят АССР-ниң чамдык ажыл-агыйларынга хураганнарның 60 хуузу хорап турган болза, бо эмни ажыглап эгелээнден бээр ол аажок кудулаан. 1961 чылда Бурят АССР-де Джидинск районда «Боргай» совхозтуң болгаш Еравнин районда «Найырал» болгаш «Тиилелге» колхозтарның хойларын төрүүрүнүң мурнунда 1—2 ай бурунгаар селенит натрий-биле баш удур эмнээн. Оон түңнелинде 1960 чылда «Найырал» колхозка төрээн 5.336 хураганнарның 2.893-жү өлүп, оон иштинден 2.485 баш хураганнар шыңганнары шүүрелир аарыгдан хораан болза, 1962 чылда төрүттүнген 6.055 хураганнарның чүгле 538-зи өлген, оон иштинде шыңганнары шүүрелир аарыгдан өлгени 78-ле болган. Ниитизи-биле ийи колхоз, бир совхозтуң 1960 чылда төрүттүнген 26.836 баш хураганнарындан 9.814 баш өлүп турган болза, селенит натрий-биле баш удур эмнээниниден 1962 чылда төрүттүнген 28.890 баш хураганнарның чүгле 276-зы өлген.

Бо бүгү болза селенит натрийни улуг хойларга-даа, чаш хураганнарга-даа ажыглап болурун көргүзүп турар. Ол будумел хойга болгаш хуарганга хора чедирбес. Ону ажыглаары база белен. Сыкыртып-даа, чиндиртип-даа болур.

Мынчангаш республиканың ветеринария килдизи болгаш ветеринария лабораториязы ол селенит натрий, селенит барий, альфа-токоферол деп эмнерни дүрген эккелгеш, хураганнарны менди алыры-биле массалыг ажыглаары чугула.

Ону дүрген эккеп ажыглаар болза, дыка хөй хураганнарны камгалап ап болур. Бо аарыгның тыптыр чылдагааны бисте мырынай херек кырында бары илдең апарган. Оон ужурунда бо аарыг бисте черле чок деп болбас.

И. КЫЗЫЛ-ООЛ,
ветеринария эртемнериниң кандидады.

Болгар-совет мөңге найыралдың үндезини

СОЦИАЛИЗМНИ БОЛГАШ КОММУНИЗМНИ ТУРГУЗАРЫНЫҢ МАГАДЫЛАЛЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгар улус бодунун төөгүзүнде чырыткылыг ийи хүнну—Турцияның дарлалындан орус улустуң акы-дунма дузаламчызы-биле Болгарияның хосталганының 85 чыл оюн болгаш ССРЭ биле Болгарияның Улус Республиказының аразынга найырал, кады ажылдажылга база бот-бодунга дузалажыр дугайында керээге ат салганындан бээр 15 чыл болган оюн калбаа-биле демдеглеп турар.

Хоорайларда болгаш кодээ черлерде ажылчы чоннарның байырлалдыг хуралдары болуп турар. Ол хуралдарның киржикчилери социализмни тургузар талазы-биле Болгарияга улуг болгаш ак-сеткилдиг дузаламчыны көргүзүп турары дээш СЭКП-ге болгаш акы-дунма совет улуска өөрүп четтиришкинни сагыш-сеткилиниң ханызындан илерегейлеп турар.

Болгарияның парлалгазы, радиозу болгаш телевидениези ССРЭ биле БУР-нуң аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажыр дугайында керээниң төөгүлүг ужур-дузазын демдеглеп турар. Болгар-совет найыралдың бүгү улус комитединиң даргазы Цола Драгойчеваның «Земеделско знаме» солунга бижээни болза, болгар улуска ыдыктыг бо керээ ийи акы-дунма улустарның аразында мөңге найыралды бүгү талазы-биле хөгжүдериниң чайгылыш чок үндезини. Болгарияның даштыкы политиказының кол чүүлү, чурттуң хамаарышпас чоруунуң, Болгарияга социализмни болгаш коммунизмни чединишкинниг тургузарының магадылалы болур.

КЕЗЭЭДЕ КАДЫ

СОФИЯ. (СЭТА). ССРЭ биле БУР-нуң аразынга найырал, кады ажылдажылга, бот-бодунга дузалажылга дугайында керээге ат салганының 15 чыл болган оюнга холбаштырган мурнуку чүүлүн «Работническо дело» солун «Чырыткылыг, бузулбас, үре-түңнелдиг» деп эгениң адаа-биле парлап үндүрген.

Болгарияның Улус Республиказы бодун ийи катап хостаан улуг акызы Совет Эвилели-биле бодунуң салым-чолун мөңгези-биле холбаштырган болгаш үр база аар-берге демиселге чаалап алган бодунуң хосталгазын оон ачызы-биле быжыглаан болгаш социализмни база коммунизмни тургузарының оруу-биле бар чорууп деп, ол солун медеглээн.

Болгар-совет керээ болза пролетаржы интернационализмниң принциптериниң, шын сеткилдиг кады ажылдажылганың болгаш акы-дунмалышкы дузалажылганың ёзулугла боттанышкыны болур. Ол керээ бистиң Төрээн чуртувустуң социалистиг тургузуушкунунга үнелеп четпес дузаламчыны көргүзүп, чаа амыдыралдың тургузуушкунунга бистиң куштеривисти ийи катап улгаттырып турар деп, солун демдеглээн.

Болгарияның Улус Республиказы биле Совет Эвилелиниң аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажылга дугайында керээге ат салганының 15 чыл оюн таварыштыр бистиң улузувус кезээде кандыг-даа байдалдарның үезинде Совет Эвилели-биле кады болурун шын сеткили-биле болгаш быжы-биле база катап медеглеп турар деп, солун онзалап демдеглээн.

Экономиктиг комиссия бодунуң ажылын дооскан

МАНИЛА. (СЭТА). БНО-нуң Азия болгаш Ыраккы Чөөн чүк талазы-биле экономиктиг комиссиязы бодунуң ажылын дооскан.

Азияның болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң чурттарының экономиктиг тускай конференциязын чыылдырарынче кыйгырып турар резолюцияны сессияга хүлээп алганының чугулазын түңнел хуралга чүве чугаалаан делегаттар онзалап демдеглээннер.

Түңнел хуралга совет төлээлериниң баштыңы Г. М. Пушкин чүве чугаалаан.

Экономиктиг комиссияның дараазында сессиязы келир чылдың мартта Тегеранга болур.

Эрге-чагЫргага диктатор артар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Март 16-да Мурнуу Корейниң шериг хунтазының дээди чөвүлели Ким Хюн Чульдуң чазааның душкенин чүүлдүг деп санаан болгаш чаа чазакты тургузарын база-ла анаа дааскан. Ким Хюн Чуль чаа дөрт министрлерни томуйлаан болгаш оон өске кижилерни мурнундагы албан-дужаалдарынга хевээр арттырган дээрзин Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Сеулдан дыңнаткан.

* * *

СЭТА-ның тайылбырлакчызы И. Хромовтуң бижип турары болза:

Мурнуу Корейниң «чазааның» душкени болза чуртта үргүлчүлеп турар политиктиг кризистиң, Мурнуу Корейниң шериг бөлүглелдериниң ортузунда эрге-чагырга дээш демиселдиң түңнели, башкарыкчы шериг хунтаның удуртукчуларынга удур сүлчээни илеретикениниң түңнели болган. Душкен «чазактың» кашкаш кеску ажылдабчылары сүлчээчилерниң талазынче кире берген турган.

Японияның «Асахи» деп салдарлыг солунунуң тайылбырлакчызының мындыг бодалы-биле чөпшээрешпейн барып болбас, чүл дээрге, мурнуу Корейниң төп разведка эргелели, ону шефтеп чораан болгаш Пак Чжон Хиниң оң холу генерал Ким Чок Пиль хунтаның амгы удуртукчуларынга удур кижилерге хамаарыштыр кара-туразында аажылаар база боттарының байдалын быжыглаар дээш бо сүлчээни үндүрген боор деп ол тайылбырлакчы бижээн.

30 ажыт сүлчээчилерниң оон иштинде хунтаның кежигүннери чораан дөрт кижини тудуп хоругдаан соонда Пак Чжон Хи херек кырынга хунтаның чепсээ болуп келген болгаш болур-даа ужурлуг «чазакты» организастаарын шиитпирлээн.

Мурнуу Корейде шериг диктатуразының болгаш фашисчи ёзу-чуруннуң үезин канчап-даа тургаш болза узадырын оралдашпышаан, мооң-биле кады Пак Чжон Хи шериг эргелеп башкарарының үезин база 5 чылда узадыр төлээде «национал референдумну» чорударын саналдап, радио дамчыштыр чүве чугаалаан. Шериг погоннарын ап октаар, ам болур соңгулдага президентиниң албан-дужаалынга боттарының кандидаттарын дешпидериниңден ойталаар, хамааты албан черлерни тургузар, ынчангаш чуртта политиктиг кризисти ажып эртер деп чоокта-ла ыыт чогу-биле аазап турган политиктиг партияларның ажыл-чорудулгазын Пак Чжон Хи бодунуң кара-туразы-биле соксаткан.

Шериг хунтазы президентиниң болгаш национал хуралдың соңгулдазын чорударының аргазы-биле чуртта «байдалды турумчудар» дугайында бүгү аазаашкыннарын база чугааларын ырадыр ап октаан дугайын Мурнуу Корейде амгы болуушкуннар, ылангыя Пак Чжон Хиниң сөөлгү хөделишкиннери херечилеп турар-дыр.

КЫШТЫ ҮДЕП, ЧАСТЫ УТКААН

Кызылда № 2 школаның байырлалындан репортаж



Эрткен дыштаныр хүнде Кызылдың № 2 ортумак школазының өөреникчилери магалыг хөглеп хүнзээннер. Ол хүн оларның ада-иелери, башкылары анаа база-ла катгы хөглел-биле келгеннер.

Бистиң Төрээн чуртувус — Совет Эвилелинде кандыг-кандыг улуг-биче хоорайлар, суурлар чок дээр! Муң-муң хоорай, суурларның аразындан бистиң аныяк республикавыстың төвүн уругларның тоолчургу ынак ирези — «Соок-Ирей» шилип ап, Кызылдың № 2 школазының өөреникчилериниң байырлалынга моорлап кээп олар-биле байырлашкан.

Соок-Ирей бичии уругларга, ылаңгыя өөреникчилерге дыка ынак. Бо удаада ол чүгле өөредилге чылының баштайгы чартыында эки болгаш кончуг эки өөренгеннерге, школаның тергиин эки спортчуларынга болгаш хоорайның уран чүүл көргүзүглеринге идепкейлиг киржикчилерге белектиг келген. Ирейниң белээн алганнарның аразында кончуг эки өөредилгелиг өөреникчилер Зоя Байыр-оол, Лора Бады-Сагаан, Ооржак Аксыс, спорт-биле ылап өннүктешкен Коля Тумат дээш кымнарны чок дээр!

Соок Ирей болгаш Снегурочка уруглар-биле кышкызы дег үр ойнап, хөглеп турар аргазы чоктар, час келген—олар дүрген-не үш аът кошкан каас-шиник шанаанга олурупкаш чоруйканнар. Уруглар өннүктери-биле ынчаар байырлашканнар.

Дараазында олар бо кыштың элбек душкен харындан чыып тургустунган «Хар-хоорайжыгажынга» барып ойнаарынче уругларны, ада-иелерни болгаш башкыларны чалааннар. Анаа улуг-биче дивейн хөглеп, ойнаар дээш олар база бир кол аалчының моорлап келгенин эскербээннер. Ол болза—чылыг хүннериниң, баштайгы чечек сигенниң эргим ээзи Час чедип келгени ол. Ону уруглар база улуг өөрүшкү-биле уткааннар.

Өөредилгеге, ниитилелге ажыктыг күш-ажылга аныяк салгакчыларның чединишкинниг болурун Час күзеп, чалыы өннүктеринге байыр чедирген. «Силерниң мурнуңарга тургустунуп келгилээр түр бергелерни ажып эртеринге бодумнуң шыдаар шаам-биле дузалажыр дээш чедип келдим, уруглар! Өөредилгеге болгаш күш-ажылга аравыстан суг акпас өннүктер болууңар!» деп, ол кыйгырган.

Кышты үдээн, хөглүг частың чылыг, чырык хүннерин уткаан ол кайгамчык байырлалдың оюн-тоглаазы үр үргүлчүлээн.

Чурукта: Час аалдап келген (солагай талада) Соок-Ирей биле Снегурочканың өннүктериндeн чарлыр өйү келген.

О. НАМЧЫЛАК.
Фото авторнуу.

АЛЕСКЕ ЧЫСКААЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Кадайларын болгаш уругларын эдерткен 10 муң шахтёрлар боттарының сырый каттышканың болгаш дагжыларның чөптүг негелделерин хандырарын чедип алыр дээн чүткүлүн көргүзер дээш, Алес хоорайның кудумчуларынга үнүп келгеннер.

Бүгү чуртка 24 шактыг ажыл соксадыышкының кылган демир оруккчулар, элээн каш бүдүрүлгелерниң ажылчыннары, а ол ышкаш албанхаакчылар, өөреникчи аныяктар база-ла чыскаалган шахтёрлар-биле кады чоруп турганнар. Бүгү-ле шахтёр суурларының чагырга даргалары чыскаалганнарның бирги одуругларынга чорааннар.

Алес хоорайның чагырга черинин чанында шөлге массалыг митинг болган, тиилелгеге чедир демисежиринче болгаш монополияларның чазаа-биле сегиржип алышкынга ажылчын аңгының чаңгыс эвин быжыглаарынче кыйгырган чугааларны анаа чугаалап турган.

Голландияны „ийи дугаар эжелээни"

Үш чылдың мурнунда Голландияның «Де фолкскрант» деп улуг солунунга шоодуглуг мындыг чурук көстүп келген: аңчы кижиниң хевин кеттинген Аденауэр, баш удур бодап алган тывыжының—Барыын-Германия-биле кожаларының чериниң даңзызы аңчының карманында халаңайнып турар. Оон чанында—ээзиниң баштайгы дужаалы-биле бодунуң когаралынче шурай бээринге белен шынчы ыды «бундесвер». Хүндүлээчел ыяш кадарчызы—голланд премьер-министр ээзим иштинден далаштыг кел чоруур. Премьер-министр таалавчыг кылдыр хүлүмзүревишаан, баштайгы тывышты—кызыгаар область Элтенни аңчыга тутсуп турар. Ол чуруктуң адаанда бижээни: «Бо чүгле эгези-дир».

Дайын сөөлүндеги голланд-герман керээниң дугайында ынчаарда эрткен чугаалажыышкыннарның утка-шынарын илереткен шоодуглуг чурук Боннуң дипломаттарының таарзынмас чоруун хөлзедип үндүрген. Үш чыл эрткенде голландылар ынчаарда шыныг чорукка солун кайы хире чоок турганын сактып келген бо. Нацизмниң таварыштырган уржуктарының талазы-биле когарааннарга төлевирни төлээр дугайында, кызыгаар айтырыын болгаш делегейниң ийиги дайыны-биле холбашкан өске-даа айтырыгларны таарыштыр шиитпирлээр дугайында Голландия биле Барыын Германияның аразында керээге ат салган болгаш ону голланд парламентиге бо чылдың февраль 19-та бадылаар кылдыр киирген турган.

Немец эжелелдиң чылдарында 250.000 кижизин ышкынган болгаш материал талазы-биле аажок хөй когаралдарга таварышкан Голландия чарган керээни ёзугаар 280 миллион марканы (герман акшаны) ГФР-ден алыр болгаш ооң иштинден 125 миллион марканы нацист террордан когарааннарга төлээр ужурлуг.

Ындыг болза-даа керээниң бижиттинген чүүлдериниң утка-шынары-биле ылап таныжып көөрге, Голландиядан хөй чүс-чүс миллион гульден (голланд акша) Барыын Германияже ону дамчыштыр кирип болуру илереттинип келир. Ылаңгыя шаанда синтетиктиг каучук бүдүрер талазы-биле АКУ дээр голланд улуг концерниге акша-хөреңгизин салган немецтерниң талазындан негелдени тургузуп келиринге сестип болурунуң үндезин барымдаалары голландыларда бар. Бодунуң үезинде эвилелчилерниң шиитпирин ёзугаар концернде салган үлүг-хуузун немецтерниң алыр эргезин казаан турган. Ол негелделерни хандырып бээр чорук Голландия чүгле кончуг хөй түңнүг хөреңгини төлээр эвес, харын база голланд өнчүнүң ээлери чораан ГФР-ниң өске-даа кижилериниң негелделерни тургусканы ол болур.

Маргылдаалыг район Эмс-Доллард дугайында айтырыг керээде шиитпирлеттинмээн. Ында бойдус газының аажок хөй курлавырларының ажыттынганының соонда ооң ужур-дузазы хемчээл чокка өскен. Айтырыгны шуут таарыштыр шиитпирлээрин манавайн ГФР ол районга газ тывыжын эгелеп кириптер дээрзинге Голландияның сестип турар барымдаалары бар. Рейнге суднолар чоруушкунунуң дугайында айтырыг база-ла Голландияга сагыш аарынчыг байдал кылдыр арткан. Барыын герман эрге-чагыргаларның кызышкыннары ам безин Рейнге суднолар чорууруунга Голландияның үлүүн эвээжеткен.

ГФР кызыгаарны «эдер» талазы-биле айтырыгга улуг артык чүүлдерни чедип алган. Дайын сөөлүнде Германиядан аңгылаттынган Элтен биле Туддерен районнарны ГФР чүгле катап ап турар эвес, харын база күштүг-биле хунаап алганы Эмстиң голланд чартык кезиин бодунга хевээр арттырып ап турар. Мынчангаш гитлерлиг Германияның үезинде турган голланд-герман кызыгаар херек кырынга катап тургустунуп турар. Элтенге болгаш Туддеренге 10 чылдарның дургузунда Голландияның салган улуг капитал салыышкыннарының орнуун чүнүң-биле-даа дедир эгидип төлевес.

Чүүл бүрүзүнге-ле Боннуң турамык чоруу илереп турар керээни голланд улус шыңгы буруу шапкан. Парламент кежигүннериниң элээн хөй кезии ол керээге удурланып үнген. Голланд парламентиниң ийиги палатазының кежигүннериниң баштайгылары илеткелинге керээниң түңнелдери Голландияга «ыядынчыг» болур турар деп демдеглээн.

Чонуң эң калбак бөлүктери керээни таарымча чок кылдыр көрүп турзажок, Голландияга ажыктыг эвес болгаш нацияның төлептиг чоруун дорамчылап турар ол керээге чурттуң чазаа ат салган. Политиктиг чылдактар, НАТО талазы-биле эвилелчи харылзааларга алзыпкан. Ону парламентиниң үстүнде айыткан илеткелинде база демдеглээн. Ол илеткелде чугаалап турары болза: Чогаадыныга улуг рольду эвилелчи харылзаалар дээр чүве ойнаан ол керээниң ёзузун үнелеп көрбейн барып шыдавазын парламентиниң чамдык кежигүннери меделээрин күзеп турар. Гитлержи рейхтиң үезинде турган удуртукчу кижилер болгаш бөлүктер кол рольду ойнап турар Барыын Германия-биле эвилел дугайында чугаа чорул турар дээрзин палатаның ол кежигүннери чаңгыс эвес удаа айтып келген. Ол чурт бодунуң агрессчи болгаш милитаристиг характерин каш удаа көргүскен, ынчангаш «эвилелчи харылзаалар» болза ол политикага НАТО-нуң өске-даа чурттарын чагыртырынга Барыын Германияның улам илередип турар оралдажыышкынын айтып турар-дыр».

«Де фолкскрант» солуннуң баш удур айтып турганы ышкаш, голланд-герман керээни чарганы адаанзырактарны өмээржидерниң чүгле эгелээни ол болган. Голланд чазактың дужуп беришкининге амдажаан Бонн чаа-чаа негелделерни идип үндүрүп турар апарган. Барыын-герман бундесвериниң кезектерин голланд черге сайгара тургузар дугайында чаа дугуржулгага чоокта чаа улустан чажырып ат салган. Бо болза Голландияга база-ла бужар дугуржулга болур. Барыын-герман шериг-агаар күштериниң 3.000 солдаттары болгаш офицерлери турар казармаларны болгаш бажыңнарны Бюдел общинада немец эжелекчилериниң араатаныг ёзу-биле хилинчектеп база боолап өлүрген голланд патриоттарының хөөрлериниң чоогунда ам тудуп деңип турар. Патриоттарның тураскаалын дорамчылаар чорукту голланд улус кыленнеп көрген. Январь 26-да удурланыышкынның күчүлүг чыскаалы Бюделге болган. Ол чыскаалга чүгле Бюделдиң чурттакчылары эвес, харын база чурттуң эң ыязы-бүрү районнарының төлээлекчилери киришкен.

Адаанзырактарның ханы бодалдыг планнарынга өмээржириниң тускай политиказы делегейниң ийиги дайынны доозулганының сөөлүнде 18 чыл эрткенде безин немецтерге удур хөөннер голланд улуста соксавайн турарынга чедирген. «Бистиң чуртувуска немец шериглерни тургусканынга байыр чедирип турар кым-бир кижини билир силер бе!»—деп «Трау» солун бижээн. «Алгемейн дагблад» солуннуң демдеглээни болза: «Голландияда болгаш өске-даа чурттарда немецтерге удур хөөнүң туруп турарынга немецтер (барыын талакы немецтер) боттары буруулуг. Европага Гитлерниң чедирген когаралдарын чөгенчиг хемчээлдиг кылдыр көргүзерни олар үргүлчү оралдажып турар. Шаанда бужар үүлгедиглерни үүлгеткенинге чигзиннишкини безин болдурбайн турар нацистерни (Глобке, Греве болгаш өскелерни-даа) улуг албан-дужаалдарда арттырып кааның бүзүреп көргенде, шаандагы нацистиг үзел-бодалдан хоорлур деп немецтерниң (барыын талакы) быжыг шиитпиринге бүзүрээри берге. Гитлерниң үезинде муң-муң кижилерни азып өлүрери-биле шиидип база өлүрүкчүлерниң холунга шилчидип берип турган шииткекчилер ам-даа шииткекчилер болуп турар төлээде, чаагай күзелге бүзүрээри берге. Крупптуң фирмазында, бүгү хүлээлгелерге болгаш аазаашкыннарга чөрүштүр, чүнү-даа хураап хавырбааның көргенде ак-сеткилдиг деп чүвеге бүзүрээри берге».

Нацизм алызындан тура нацияга удурланышкак. Нацизм непереттинер азы шуут узуткаттынып турар, ону Голландияда база эки билип турар. Өске немец күрүнениң — нацизмни херек кырында шуут узуткап чок кылган—Герман Демократтыг Республиканың адынга бо талазы-биле чемелээшкинни кылырын кажан-даа голланд солуннарның чаңгызы-даа оралдашпаан.

Бонндан келген дээргилер Голландияның девискээринге кара туразында аажылап чорууруун хүн бүрүде көргеш, голланд улустуң немецтерге удур хөөнү чүү чүвеге үндезилеттинген дээрзин билип ап болур. Голландияның чурттакчы чонунуң сырый черинде барыын-герман боо-чепсектиг болгаш ок-чемзектиг складтары өндере тургустунган. Складтарны чүгле чер кырында тургускан эвес. Голландия парлалганың дыңнадыглары-биле алырга, ындыг складтарны Рейнхемде суднолорда, баржтарда болгаш Фрисляндияның суг эриктеринде база тургускан. Чамдык складтар-биле чоогунда турар чурттаалга бажыңнарының аразында хемчээли 80—100 метр болуп турар. ГФР-ниң шериг болгаш хамааты эрге-чагыргаларының тускай төлээлекчилери голланд черге өлүмнү болгаш качыгалдыг чедирген гитлержилерниң хөөрлеринге ёзулалды ыыт чокка кылып, чечектерни салып турарлар.

Бреда хоорайның даштыкы аалчылар доктаар база бир дээре аалчылар бажыңынга назы төгүй берген дөрт немец херээженнерниң аалчы болуп келгеш, аңаа үр үеде чоруп турары хаая эвес болгулаар. Оларның бай амыдыралының дугайын бо херээженнерниң чүгле турамык хевири чугаалап турар. Олар барыын-герман чазактан хөй пенсияны — айда 1200 марканы ап турарлар. Ол дугайында «Де ваархейд» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, оларның ыңай-бээр чорууруунуң болгаш Голландияга турарының шүүделин голланд чазак төлеп турар. Олар болза голланд кара бажыңга олурган сөөлгү немец шериг херектенниң кадайлары-дыр (шериг херектеннерниң оон өскезин хостап үндүрген азы ГФР-че дезе берген). Бо дөрт шериг херектеннер чугаалаар безин сөс тывылбас ындыг кемниг үүлгедиглерни үүлгеткеннер. Он-он муң өлүрткен кижилерниң ханы оларның холунда борашкан. Оларны дөртээлдирзин шаажылап өлүрер деп шииткен турган. Ооң соонда ол шииткелди назынында кара бажыңга олуртуру-биле солаан, а ам Бонндан келген юристер оларны хостап үндүрерин оралдажып турар дээрзин «Де ваархейд» солун дыңнаткан.

Голландияда барыын-герман компаниялар болгаш бүдүрүлгелер чаъс сөөлүнде мөөгү ышкаш өзүп турар. Дээре чер участоктары Барыын Германиядан келген немецтерниң холунче шилчип турар. Чайгы үеде Голландияның эриктеринде курорт хоорайларынга немец чугаа голланд чугааның үзе кирип, дуй шаап турар апарган. Суббота болгаш байырлал мурнунуң хүннеринде голландыларның чаңчылы-биле далаш чокка чүве садып алыр аргажок—бүгү магазиннерде немецтер дола берген турарлар дээрзин ГФР-биле кызыгаар хоорайларның чурттакчылары хомудап турарлар. Голландияда продуктуларның өртээ ГФР-нииңдеи чиик, ооң ужурунда долдур чүък чүдүрген немец машиналар понедельник хүннерде шуужуп алган Чөөн чүкче чоруп турар.

Эрткен чылын чүгле чүдүлге хүннеринде безин ГФР-ден 800.000 хире немецтер Голландияга чораан. Хүндүлээчел ёзуну сагыштыы-биле ажылаар чорук таарзынмас байдалды кезээде болдуруп турар, ооң ужурунда голланд турист фирмалар Барыын Германияга хамаарыштыр чарлалды кызырар деп шиитпирлээн.

Автомашина оруктары-биле маннажып бар чоруур ак дугаарлыг немец машиналарының соонче көрбүшаан, голландылар «ийи дугааргы эжелел-дир» деп муңгаргай сеткили-биле шоодуп турарлар. Бонн-биле албан ёзузунуң НАТО-чу найыралы Голландияны чүү чүвеге чедирип болурун хөй кижилер улам хандыр угаап билип турар апарган. «Де фолкскрант» солуннуң бо дээрге чүгле эгези-дир деп сагындырып бижээни черле чөптүг.

О. ПИВОВАРОВ.

Боктуң кадыкшылгага хоразы

Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдарында херимнер чоогун, кудумчуларны, шөлдерни арыг-шевер тургузары чугула. Бокту арыглаары кадыкшылгага эргежок чугула, чүге дээрге бок янызы-бүрү аарыгларның тарап нептереринге идиг болур. Ындыг боктарга бажыңнардан үндүрүп төккен аъш-чем артынчылары, чуундулар; мал өдээ болгаш өске-даа чүүлдер хамааржыр. Арыгланыр база чуунду, аъш-чем аймааның артынчыларын төгер черлерни үргүлчү аштап турар херек.

Боктарны аштап арыглаар ажылдарны санитар дүрүмнеринге дүүштүр чорудуп турар. Ону чер-чер Советтериниң чурттаалга болгаш бажың эргелелдери организастаар хүлээлгелиг.

Шагдаа органнары кудумчулар, бажыңнар чоогу шөлдер, хөй-ниитиниң ажыглаал черлери арыг турарын хайгаарап, санитар дүрүмнүң үрекчилерин торгаар болгаш харысалга хүлээдир эргелиг.

Эмнелгелерниң санитар-эпидемиология станциялары болгаш салбырлары чурттакчылыг черлерде боктарны арыглаар ажылдарның канчаар чоруп турарын хынап турар.

Бистиң чуртувуста чурттакчылыг черлерге чаагайжыдылга ажылдарынга Кызыл крест ниитилелиниң чер-черде комитеттери, бажыңнарда, албан черлеринде, школаларда санитар комиссиялары болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары кол рольду ойнаар. Ол организациялар чурттаалга черлери, чем кылыр черлер, кудумчулар, парктар, садтар, херимнер ишти арыг болурун хынап турар ужурлуг.

Боктарда хөй органиктиг будумелдер (чем аймаа, хир-чам, чуушкуннар, өдек) бар болур. Ынчангаш олар дүрген ирип-чыдып, багай (метан, күгүрлүг водород) чытты тарадып турар. Ол багай чыттыг хейлер бажыңнарже кирип, бистиң тынар агаавысты баксырадып турар. Кудумчуга шимчээшкин үезинде көдүрүлген доозун кижиниң өкпезинге, карактарынче кирип, янызы-бүрү аарыгларны тывылдырып турар. Бокка аарыгларның хензиг халдавырларлыг микробтары база тараар. Бокка сээктер хонуп, боттарының халдавырлыг үүргенелерин, база халдавырлыг микробтарын боттарынга чыпшырып алгаш тарадып турар. Ынчангаш сээктер дизентерияның, ижин тиввниң, сибирь язвазының, туляремияның болгаш өске-даа халдавырлыг аарыгларының тарадыкчылары болур. Оон ангыда, бок мөөннелген черге күскелер чыглыр, олар база чамдык аарыгларны тарадып болур.

Хоорайларны, суурларны боктан аштап арыглаары — аарыгларны болдурбазының эки аргазы ол. Бокту хаалгыг саваларга хоорай даштынче азы бок төгер черлерже аппарып төгер ужурлуг. Бок төгер черлерге күскелер, сээктер, куштар чыглырын болдурбас дээш бок төгер хааржактарның аастарын үргүлчү хаалгыг тургузуп, олардан бокту үргүлчү арыдып турар херек. Олянызы-бүрү аарыгларның тыптырын болгаш тарап нептерээрин болдурбас. Бок төгер черлерге сээк хораннары ДДТ-ни, гексахлоран, хлорлуг чугайны ажыглаарын сүмелеп турар. Санэпидстанциялар болгаш салбырлар бажың болгаш чурттаалга эргелелдеринге ол хоран чүүлдерни канчаар ажыглаарын тодаргай тайылбырлаар ужурлуг.

Кудумчуларга, кажаа-херимнерге, бажыңнарга, хөй-ниитиниң черлеринге — каяа-даа арыг-шевер болзун дээш сагыш салыышкын совет кижиниң оон төрээн хоорайынга, суурунга ынаан херечилеп турар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КООПЕРАТОРЛАРНЫҢ СПАРТАКИАДАЗЫ

Кашпагайлар чарышта

Эрткен дыштаныр хүнде, эртенгиниң 11—00 шакта «Совет Тываның 5 чылы» стадионга кооператорларның кышкы республика спартакиадазы эгелээн. Аңаа Бии-Хем, Улуг-Хем, Эрзин районнарның болгаш Кызыл хоорайның 72 спортчулары киришкен.

Баштайгы хүнде дош оруунга болган маргылдаа херээженнерниң болгаш эр улустуң 500, 1500 болгаш 3000 метрге чарыжындан эгелээн. Бирги ээлчегде херээженнерниң 500 метр чарыжы болган. Садыг кооператив школазының сургуулу Рая Доспан 65,8 секундада бир дугаарында маңнааш, ол дистанцияга кымга-даа четтирбээн. Ооң соонда Дмитренко (Улуг-Хем) биле Ондар (Кызыл) 67,2 секундада кээп ийиги, үшкү черлерни алганнар.

Эр улустуң 500 метр чарыжынга Казанцев (Бии-Хем) 58,6 секундада, Ооржак (Кызыл) 58 секундада, Комбуй (Улуг-Хем) 61 секундада кээп 1—3 черлерни дараалаштыр ээлээннер.

Херээженнерниң 1500 метр черге чарыжынга база 500 метрге тергиин ээн Рая Доспан 4 минута 06,8 секундада маңнааш, бирги черни алган. Ондар Өлчей 4 минута 15,4 секундада, Сандан 4 минута 31,2 секундада маңнааш ийиги, үшкү черлерни үлежилээн.

Эр улустуң 3000 метр чарыжы солун болган. Мельников (Кызыл) бодунуң кады үнген эжи Рязанцевти каш-каш секунда мурнавышаан узак болгаш дүрген маңнаашкынны көргүзүп, 5 минута 26,1 секундада маңнааш, бо дистанцияга эң дээре көргүзүгнү кылган. Эжи Рязанцев (Бии-Хем) оон озалдазажок 6 минута 53,5 секундада келгеш ийиги черни, үшкүзүн 6 минута 54,1 секундада маңнап эрткеш — Ооржак (Кызыл) алган. Коньки талазы-биле маргылдааның баштайгы хүнүн ынчаар доозулган. Бо маргылдаа мурнунда чыылдарга бодаарга кооператоржу спортчуларның саны дыка эвээш болганы сельпо, райпо болгаш өске-даа хамаарылгалыг организацияларның четпес ажылдааның херечилеп, чүгле дөрт черден команда киржип турары дыка четпес.

С. АЛЕКСЕЕВ.

Хөл шыдыраа секциязы

Кызылда Күрүнениң педагогика институдунда хөл-шыдыраа секциязы ажылдап эгелээнден бээр үш ай ажып турар. Ону мастерге кандидат Н. П. Шишигин удуртуп турар.

Орта бистин сонуургалывыс өзүп, бодалгаларны болгаш этюдтарны бодап, мастерлерниң кештерин коллективтии-биле сайгарып турар бис. Чоокта чаа Николай Петровичиниң «Ботвинник—Петросян» деп лекцияны кылганы кончуг сонуурганчыг болган. Гроссмейстерлерниң доп-чу намдарлары-биле таныштырбышаан, март 23-те оларның аразынга эгелээр делегей чемпиону дээш маргылдаага белеткелин бисте тайылбырлаан.

Лекция сөөлүнде ол хары угда 15 кижи-биле ойнаан. Мастерге кандидат анаа 9 кижини удуп, 3 кижиге уттуруп, ийизи-биле хайымнашкан. Секция среда санында-ла үргүлчү чоруп турар.

М. ДАМДЫН.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге хар чаар. Хат өй-тавында, чамдык черлерге дыңзыг, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы даглыг черлерге—2—7 градус чылыг, оон өскезинге—3—8, а Кызылга—3—5 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Рыжик» 9.40, 11.40, «Казантар» 1.40, 3.40, «Хуана-Гальо» 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Байырлыг, көге-бугалар» 11.15, 3.15, «Бичии уруг бажыңында» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Далайжының кызы» 11.15, 1.15, 3.15, «Стакан ишти суг» 7.15, «Париштиң бурган мезиниң дуганы» (1-ги сериязы) 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Чарылбас өннүктер» 10.30, 2.30, «Бачыттыг ангел» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчызының 35-24. пропаганда килдизиниң 23—54. харысалгалыг секретарьның 23-35. көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38. партийжи амыдырал килдизиниң 37-13. иштики информация килдизиниң 20-60. чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 21-47. харысалгалыг дежурнайның 23-54. Солун келбейн баргаңда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00100 Чагыг № 129. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылдан үнелээлеттинген

1963 ч. МАРТ 21 ЧЕТВЕРГ № 68 (5472).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

КӨДЭЭ СОВЕТТЕРНИҢ ЧАРЫЖЫ

Совет эрге-чагырганың чер-черде он хөй санныг, массалыг болгаш чон-биле шууд кады ажылдап турар органнары көдээ Советтер болур. Оларның бүгү-ле организакчы болгаш массалыг ажыл-чорудулгазы көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседиринче, ажылчы чоннарның материал-культурлуг деңнелин улам бедидеринче угланган. Ынчангаш бистиң республиканың көдээ Советтериниң социалистиг чарыжының негелделери көдээде ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү адырларын хаара тудуп турар. Совет Тываның көдээ Советтери социалистиг чарыштың чаа негелделерин ёзугаар ам таптыг-ла бир чыл дургузунда ажылдап келген—ол негелделер эрткен чылдың мартта бадылаттынган.

Чарыштың 1962 чылдың ийиги чартыының түңнелинде мурнакчы чаа көдээ Советтер илереттинген. Чөөн-Хемчик районнуң Ийме көдээ Соведи кандыг көргүзүглер чедип алгаш, чарыштың бирги черин ээлээни? Көдээ Советтиң девискээринде Ленин аттыг колхоз эрткен чылын экономиктиг эки көргүзүглерлиг болган. Күрүнеге эът, сүт, дүк садар хүлээлгезин колхоз чедишкинниг күүседип, тараа садар планын бүдүн чартык катап күүсеткен. Мыйыстыг бода малдың, хаваннарның, куштуң баш санын өстүрер планын база ажыр күүсеткен. Чыл дургузунда 17 чуртталга бажыңнарын, 8 бүдүрүлге тудугларын ажыглалга кииргеп. Хойжу бригаданың төвү Сарыг-Сигеңде 400 хойга ийи кажааларны, дөрт чуртталга бажыңнарын, хөй тарып бооладыр пунктуну туткан.

Колхоз бүдүрүлгезинде бо чедишкиннерни чедип алырынга көдээ Совет, оон күүсекчи комитеди болгаш доктаамал комиссиялары улуг рольдуг болган. Советтиң депутаттары соңгукчуларга отчёттарын ийи-ийи удаа кылган, сессияларны болгаш күүскомнуң хуралдарын өй-шагда чыылдырып келген. Көдээ Советтиң төвү—Кызыл-Чыраа суурда беш квартал комитеттери, клуб, библиотека чөвүлелдери, эш-хуузунуң суду, улусчу дружина доктаамал ажылдап турар. Ажылчы чоннарның нийти хуралдарын чыл дургузунда беш удаа чыылдырып, хүлээлгелер күүседиринче чонну мобилизастап келген. Культура-амыдырал черлериниң ажылын экижидеринче угланган дээштиг хемчеглерни көдээ Советтиң күүскому ап турар. Бо бүгү хемчеглер ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын күүседиринге улуг идиглиг болган.

Өвүр районнуң Саглы көдээ Соведи социалистиг чарыштың негелделерин күүседир талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алгаш, чарыштың ийиги черин ээлээн. Ол ышкаш Тес-Хем районнуң Самагалдай, Каа-Хемниң — Ильинка, Таңдының—Элегес дээн чижектиг көдээ Советтер боттарының девискээринге ажыл-агый, культура тургузуушкунун удуртурун база элээн экижиткилээн.

Бир эвес көдээ Советтерниң күүскомнары, бүгү депутаттары ажыл-херекти холга ёзулуг ап, организакчы ажылды колдадып, массаларның күжүнге даянып ажылдаар болза, хөй чүүлдерни чедип ап болурун мурнакчы көдээ Советтерниң дуржулгазы херечилеп турар. Республиканың бүгү көдээ Советтери мурнакчы көдээ Советтер ышкаш ажылдаан болза, коммунизм дээш бүгү улустуң демиселинге бистиң салышкынывыс улам-на улуг турар ийик. Барын-Хемчиктиң Ак-Барлык, Бии-Хемниң Алдыы-Өөк, Тес-Хемниң Берт-Даг, Улуг-Хемниң Арыг-Үзүү болгаш өске-даа чамдык көдээ Советтер социалистиг чарыштың негелделерин күүсетпээнин, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун кошкак удуртуп келгенин демдеглезе чогуур.

Райкүүскомнарның, районнарның партия комитеттериниң талазындан көдээ Советтерниң социалистиг чарыжынга удуртулганы экижидери, оларга хүн бүрү боттуг, дээштиг дузаламчыны көргүзери улуу-биле негеттинип турар. Социалистиг чарыштың чорап турарының хыналдазын чер-черге айлап, кварталдап чорудар болгаш ооң түңнелин район болгаш көдээ Советтерниң күүскомнарынга чугаалажыр чорукту шуут чурум болдурар херек. Чарыштың чорап турарының хыналдазынга болгаш күүселдезин организастаарынга бүгү депутаттарны, доктаамал комиссияларны, чоннуң бот-тывынгыр хөй-нийти организацияларын калбаа-биле кииириштирери эргежок чугула.

Көдээ Советтерниң депутаттарының составының хөй нуруузу чаа болган соңгулда-биле чаартынган чүве-дир, ынчангаш социалистиг чарыштың негелделерин оларга таныштырары, ону күүседиринче бүгү хөй-нийтиниң чогаадыкчы идепкейин көдүрери—Советтерниң күүскомнарының хүлээлгези болур.

Малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыры, часкы тарылгага белеткелди дүрген доозуп, тарылганы чогуур үезинде бедик деңнелге чорудары — чарыштың ажыл-агый талазы-биле негелделерин күүседиринге амгы үеде кол сорулга ол. Ол сорулга-биле көдээниң ажыл-ишчилериниң, ылаңгыя малчыннарның, хову ажылдакчыларының культура-амыдыралының дугайында хүн бүрү сагыш салыры көдээ Советтерниң, оларның күүскомнарының бир чугула хүлээлгези болур. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер хемчеглерни айыткан СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлериниң күүселдезиниң организакчылары көдээ Советтер болур ужурлуг.

Социалистиг чарышка бирги чер дээш демиселге киржип, республиканың көдээ Советтери коммунизм тургузуушкунунуң херээнге ам-даа улуг салышкынны киирер.

Часны тарылгаже үнериниң хүннеринге чедир санныг хонуктар арткан. «Часны хүн чылды чемгерер» дээр улустуң үлегер чугаазын бо хүннерде кым-даа бир дугаарында сагтыр ужурлуг. Аңаа баш бурунгаар долу белеткелдиг ужуражыры — көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң кол сорулгазы.

Бо харыысалгалыг болгаш чугула херекке Таңды эргелелиниң дуржулга станциязының механизаторлары долу белеткелдиг ужуражыр сорулганы салган күжениишкиннииг ажылдап турарлар. Усть-лабинчилерниң кыйгырыынга соруп киирген механизаторлар эштер В. А. Хасанин, П. Ф. Калинин болгаш А. Г. Неделин олар тракторлар септелгезиниң хүн нормазын 130—150 хуу күүседип, мурнакчы ажылдап турарлар. Ам септээр чогуур тракторларның колдуу септеттинген.

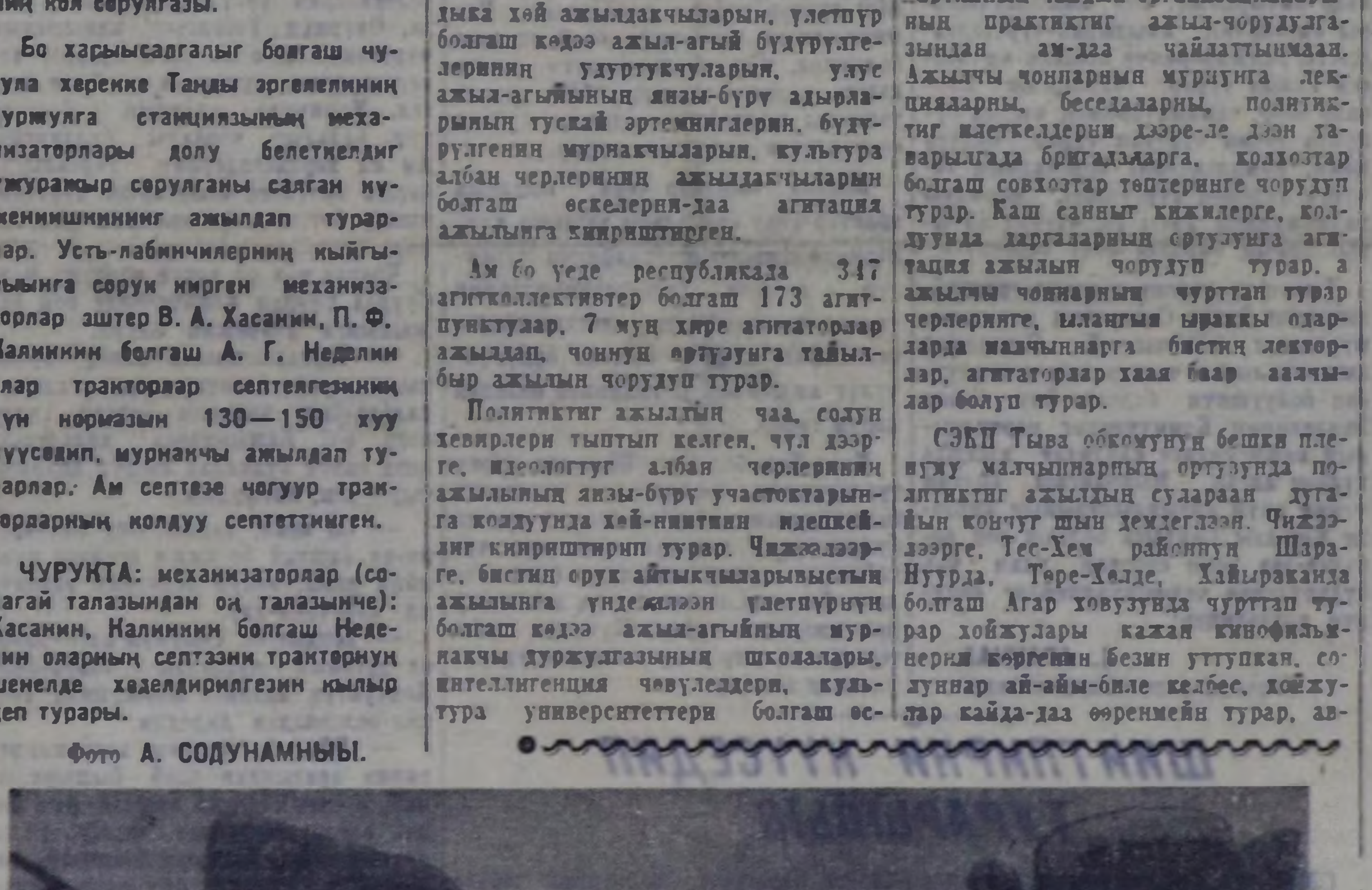

ЧУРУКТА: механизаторлар (солагай талазындан оң талазынче): Хасанин, Калинин болгаш Неделин оларның септээни тракторнуң шенелде хөделдирилгезин кылыр деп турары.

Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

Советтер сессияларындан

Таңды район Совединиң бирги сессиязын улуг назылыг депутаттарның мурнундан хойжу Оюн Доктугу ажыткаш, эрге-чагырга органнарының ажылынга ажылчы чоннарның калбак киржилгезин хандырар талазы-биле партияның XXII съездизиниң шиитпирлериниң амыдыралда боттанып турарын демдеглээн.

Сессия организастыг айтырыгны чугаалашкаш, район Совединиң күүскомун соңгаан. Күүскомнуң даргазынга В. Даваадор, дарганың оралакчызынга В. Кудрин, секретарынга З. Полунина олар соңгуттурган.

Районнуң ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң аңгы-аңгы адырларының аайы-биле 8 доктаамал комиссияларны тургускан, ол ышкаш райкүүскомнуң тус-тус килдистериниң эргелекчилерин сессия база бадылаан.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни сессияга чугаалашкаш, Бай-Хаак суурга 500 олуттуг Культура бажыңын, чунар бажыңны бо чылын тударын, район эмнелгезиниң бажыңын калбартырын, Балгазын суурга чаа школа бажыңын тударын, күрүнениң көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының сүт-бараан фермазын электрижидерин болгаш механизастаарын шиитпирлээн.

Районнуң бүгү суурларынга чаагайжыдылганың болгаш ногаанчыдылганың ажылдарын доп-дораан эгелээр, Дүрген хемге көвүрүгнү тудар талазы-биле хемчеглерни шиитпирде база айыткан.

* * *

Ажылчы чоннар депутаттарының Өвүр район Совединиң организастыг сессиязы болуп эрткен. Сессияны улуг назылыг депутаттарның даасканы-биле Хандагайты көдээ Советтиң даргазы эш Шагдыр ажыткан.

Организастыг айтырыгны чугаалашкаш, район Совединиң күүсекчи комитедин сессия соңгаан. Ооң даргазынга С. Сакты-Сюрюн, дарганың оралакчызынга Х. Базыр-оол, секретарынга М. Биче-оол олар соңгуттурган.

Районнуң ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң тус-тус адырларының аайы-биле беш доктаамал комиссияларны тургускулааш, оларның даргаларын база соңгаан.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле айтырыгны чугаалажып көрген, район төвү Хандагайты суурга чаа электростанцияны, чунар бажыңны бо чылын ажыглалга киирер, он бир чыл школазының бажыңын бус-биле чылыдар, районнуң колхозтарының хойжу бригадаларының төптерин электри чырыткызы-биле хандырар хемчеглерни алырын райкүүскомга сессия дааскан.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ МАЛЧЫННАРЫНДА

НАРЫН. (Телефон-биле). Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Коммунизмче орук» колхозунуң шээр малы 42 коданда, мыйыстыг бода малы 12 кезек черде хүр кыштаглап турар. Сээлгү хүннерге чедир төрээн 4600 ажыг хойнуң хураганы менди. Ол ышкаш эки ажаап, чемгерип турарындан 83 бызаалар боткур, дүрген өзүп турар.

Нийтиниң малын өстүреринге, ооң продуктулуун улам бедидеринге үлегерлиг малчыннар хөй. Чижээ, Кунаажап Биче-оолдуң коданындан 207, Кыргыс Чигжиттиниден 150, Чамбал Самбыладындан 217, Кыргыс Теребишиниден 250 хой төрээн, хураганы шупту бар. Ажылы үлегерлиг, шак ындыг кижилерни сүт-бараан фермазындан болгаш мал ажылының өске-даа адырларындан илередип болур.

Усть-лабинчилерниң кыйгырыынга улам сорук кирген малчыннар бирги кварталда күрүнеге эът садарының хүлээлгезин хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Кварталдың сүт планын база-ла күүседир чоокшулаан.

СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалынга холбаштыр колхоз бо чылдың тудугларын мал ажылынче кол угландырып турар. Чижээ, сүт-бараан фермазынга болгаш хөй бригадаларынга 24 чуртталга бажыңын чаа кылыр, 3 кызыл булуңну, 2 чунар бажыңны, хлеб быжырар черни ажыглалга киирер.

Колхозта тудуг ажылы бо хүннерде калбарып турар. Тудуг бригадазынга дузалаар 5 звенону организастаан, оларның ужу тайгада ыяш белеткелинче үнген. Ийизи тудугда ажылдап кирген. Чаагайжыдылгага шеф бо-ла эгелээн тургулаар. Март 18-те болган воскресниктиң киржикчилери 230 ажыг чудукту тудугга белеткээн.

Организастыг ажыл-иштиң эки түңнелдери илереп эгелээн: 2 чуртталга бажыңы доозулган, фермада сүт сайзырадыр бажың, хереске силады кылдынган, элээн каш тудугларның ханазын салыпкан. Социалистиг чарыш кижилерни кушажылче улам сорук кийирип турар.

Бо чылдың тудугларынга нийтизи-биле 4000 кубометр ыяш херек, оон нуруузун азы 3000 кубометрни белеткеп алган. Тудуг шөлдеринче ыяш сөөртүлези бо хүннерде улажып турар.

* * *

СҮГ-АКСЫ. (Телефон-биле). «Сүт-Хөл» совхозтуң Бора-Тайга салбырының малы менди болгаш хүр кыштаглап турар. Сээлгү хүннерге чедир төрээн 3000 ажыг хойнуң хураганы, 168 өшкүнүң анайы шупту менди. Бо талазы-биле ажылы үлегерлиг малчыннар хөй илереп турар.

Сарыглар Бошканың коданындан 206 хой 218 хураганы, Ховалыг Калзанның 225 хою 226 хураганы төрээн. Сарыглар Бораның баштайгы төрээн 210 хоюнуң хураганы база шупту менди.

Оолдаашкын чүгле шээр мал бригадаларында түлүктээн эвес, сүт-бараан фермаларында база улажып турар. Ажаалда хайгааралче кичээнгейни улгаттырбышаан, ылаңгыя чемгерилгени экижиткениниң түңнелинде баштайгы төрүттүнген 187 бызаалар менди, эки дорууп турар. Инектиң сүдү кыштың амгы хүннеринде безин 4—5 килограммдан кудулавайн турар.

Нийтиниң малы хүр кыштаглап турары-биле холбаштыр, салбырның коллективи бирги кварталда күрүнеге 90 центнер эът белеткээр хүлээлгезин хуусаа бетинде 110 центнер кылдыр күүсеткен. Ийиги кварталда киирери-биле 600 ажыг иртти, 90 шарыжыкты семиртип турар. Ол ышкаш март 10-га чедир 160 центнер сүттү саткан, арткан 20 центнер сүттү апрель 1-ге чедир ажыр күүседиринге малчыннар бүзүрелдиг.

Политиктиг ажылды үе-байдалга дүүштүр тодаргай удуртур

К. С. ШОЙГУ,
СЭКП обкомунуң секретары.

Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын күүседиринге, коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынга, коммунистиг нийтилел харылзааларын хевирлеп тургузарынга болгаш чаа кижини кижизидеринге кайгамчык улуг роль идеологтуг ажылга онаажып турар. Ооң деңнели бедик, хемчээли калбак болган тудум, коммунистиг улуг тургузуушкунуң херээ улам чедишкинниг болур.

«Идеологтуг ажыл болза, бот-тус-кайлаң сорулга эвес, а коммунистиг тургузуушкунуң үндезин сорулгаларын шиитпирлээриниң эң чугула чепсээ-дир. Ындыг болганда, аң-не дээштиг, үре-түңнелдиг болуру—амгы үениң байдалдарында идея-кижизидилгелиг ажылга салдынып турар негелделерниң алыс утказы болур» — деп эш Н. С. Хрущёв партияның XXII съездизинге чугаалаан.

Бистиң республикада идеология албан черлериниң хөй санныг ажылдакчылары СЭКП-ниң XXII съездизиниң сөөлүнде үениң иштинде элээн эки дуржулганы мооннеп ап шыдаан. СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың хүн бүрү сагыш салышкынының ачызында Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң херээнге 1962 чылда чамдык эки түңнелдерни чедип алган. Бо херекке боттарының ажылының чогуур үлүүн идеология фронтузунуң ажылдакчылары база киирген.

Элээн хөй парткомнар политиктиг ажылды чоннуң тус-тус бөлүктериниң иштинге, оларның назынын, эр, херээженниң, мергежилин, билиин барымдаалап, аңаа дүүштүр чорудуп турарлар. Кызылда, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарда ажыл-ишчилерниң мергежилин барымдаалап организастаан тематиктиг кежээлерни, чижээ, малчыннар хүнүн, башкылар хүнүн, интеллигентилерниң дыштанылга хүнүн, медицина ажылдакчыларының кежээлерин, херээженнерниң дыштанылга хүнүн эрттирип турар.

«Белоруссияның Коммунистиг партиязының Минск обкомунуң идеологтуг ажылды удуртуп турар дугайында» база «Партияның Куйбышев обкомунуң идеологтуг ажылды удуртуп турар дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалдарының сөөлүнде республиканың дыка хөй партия эге организациялары агитаторларының составын чаартып, партия-советтиң дыка хөй ажылдакчыларын, үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчуларын, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының тускай эртемниглерин, бүдүрүлгениң мурнакчыларын, культура албан черлериниң ажылдакчыларын болгаш өскелерни-даа агитация ажылынга кииириштирген.

Ам бо үеде республикада 347 агитколлективтер болгаш 173 агитпунктулар, 7 муң хире агитаторлар ажылдап, чоннуң ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп турар.

Политиктиг ажылдың чаа, солун хевирлери тыптып келген, чүл дээрге, идеологтуг албан черлериниң ажылының янзы-бүрү участоктарынга колдуунда хөй-нийтиниң идепкейлиг кииириштирип турар. Чижээлээрге, бистиң орук айтыкчыларывыстың ажылынга үндезилээн үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның мурнакчы дуржулгазының школалары, интеллигенция чөвүлелдери, культура университеттери болгаш өске-даа хөй-нийти организациялары ажылдап турар.

Колхозтарда болгаш совхозтарда, үлетпүр бүдүрүлгелерде чоннуң ортузунга политиктиг ажылды чорудар талазы-биле солун, өөредиглиг дуржулганы Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунуң партия организациязы, Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң партия организациязы көргүзүп турар. Чижээлээрге, Жданов аттыг колхозта интеллигенцияның чөвүлели тургустунган болгаш эки ажылдап турар, ону энергиялыг болгаш суурда улуг авторитеттиг кижи, школа директору эш Бавуу-Сюрюн баштап турар. Ийи-Тал суурда чаңгыс-даа хостуг кежээ барык-ла чок: школаларның, бөлгүмнерниң кичээлдери, лекциялар, концерттер болгаш өске-даа хемчеглер ында үргүлчү болуп турар. Колхозтуң клувунда ыр, шии, танцы бөлгүмнери үргүлчү ажылдап, оларда 40 ажыг аныяктар киржип турар. Ийи-Талда клубту политмассалыг ажылды чорудар талазы-биле партия организациязының ёзулуг даянгыр баазазы деп адап болур.

Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң даргазы эш Куулар Шулуу бодунуң эки үлегер-чижээн көргүзүп турар. Эш Куулар делегей байдалынга, политиктиг болгаш ажыл-агый темаларынга лекцияларны номчуп, илеткелдерни кылып, колхоз клувунуң бот-тывынгыр уран чүүлүнде киржип турарын бо-ла көрүп болур.

Шеми суурда сес чыл школазының директору эш Зоя Монгушка баштаткан интеллигенция политиктиг ажылды эки чорудуп турар. Колхозта ажыл-херек база-ла багай эвес чорап турар, бүгү планныг онаалгалар ажыр күүсеттинген, малчыннарның культура-амыдырал байдалдары багай эвес тургустунган.

Ынчалза-даа эки талалыг ындыг чижектерниң бисте кончуг эвээш болуп турары хараадаанчыг-дыр. Эреңгейлээр чорук, коммунистиг тургузуушкуннуң тодаргай, практиктиг сорулгаларындан политиктиг ажылды хоорук чорудуп турарының фактылары бистиң республикада партияның чамдык организацияларының практиктиг ажыл-чорудулгазындан ам-даа чайлаттынмаан. Ажылчы чоннарның мурнунга лекцияларны, беседаларны, политиктиг илеткелдерни дээре-ле дээн таварылгада бригадаларга, колхозтар болгаш совхозтар төптеринге чорудуп турар. Каш санныг кижилерге, колдуунда даргаларның ортузунга агитация ажылын чорудуп турар, а ажылчы чоннарның чурттап турар черлеринге, ылаңгыя ыраккы оларларда малчыннарга бистиң лекторлар, агитаторлар хаая баар аалчылар болуп турар.

СЭКП Тыва обкомунуң бешки пленуму малчыннарның ортузунда политиктиг ажылдың суларааан дугайын кончуг шын демдеглээн. Чижээлээрге, Тес-Хем районнуң Шара-Нуурда, Төре-Хөлде, Хайыраканда болгаш Агар ховузунда чурттап турар хойжулары кажан кинофильмнерни көргенин безин уттупкан, солуннар ай-айы-биле келбес, хойжулар кайда-даа өөренмейн турар, автолавкалар хаая баргылаар, ында быжыглаттынган агитаторлар чок. Бистиң республиканың чамдык районнарында херектиң байдалы оон база-ла дээредевес.

Чамдык эштер аргалар эвээш, материалдыг база болгаш өске-даа чүүлдер чок деп чылдак тыртып турарлар, а боттары болдунар аргаларны көрүп, дилеп тыварын күзевейн турарлар. Мындыг чижекти ап көрээли: бисте дыка хөй сүт-бараан фермаларында кызыл булуңнар бар, оларның хөй нуруузу херек кырынга ажылдавайн турар. Тес-Хем районнуң «Чаа орук» колхозунуң Тарлашкын фермазында, «Ак-Эрик» колхозтуң төп фермазында, Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң Бора-Тайга салбырында, Тожу районнуң «Май бири» колхозунуң Бүштүг-Кежиг фермазында, «Совет Тыва» колхозтуң Танмалык фермазында кызыл булуңнар одаар чүүл чок болган ужурунда хагдынган.

Чамдык колхозтарның болгаш совхозтарның дыка хөй клуб албан черлери одаар чүүл чогунуң ужурунда хагдынып турары оон даа дора. Ындыг таварылгалар Улуг-Хем, Барын-Хемчик болгаш республиканың өске-даа районнарында бар.

Политмассалыг ажылдың шак ынчаар багай тургустунган байдалы хамыктың мурнунда ооң кампанийжи чоруу-биле, ажыл-агый айтырыгларын долгандыр хоозун шуугаашкыннар-биле тайылбырлаттынар. Чамдык ажылдакчылар кол чүүлдү — кижи дугайында сагыш салышкынны уттуп турар. Сүт, эът, чаг дугайын хөй чугаалап турар хирезинде ол продуктуларны бүдүрүп турар кижилерниң дугайын уттуп турарлар.

Бир эвес бис коммунизм дугайында, бедик мораль дугайында хөй чүүлдерни чугаалап, чоннуң чамдык кезиин, материалдыг байлактарны тургузуп турар кижилерни культура-амыдырал талазы-биле хандырарын херекке албас болзувусса—ол дээрге улуг четпес чүүл болур ийик. Ооң ужурунда СЭКП обкомунуң пленумунга бо айтырыгны кончуг чидиг-биле тургусканы таварылга эвес.

Бо талазы-биле ажылдың суларааының база бир чылдагааны болза, районнарның партия комитеттериниң чамдык удуртукчуларының, партия организацияларының секретарьларының, колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының талазындан четпестерниң фактыларын хамаан чок чүве кылдыр көрүп, оларның-биле эптежип турарында.

Бир эвес хойжу самдар өгде чурттап, чунар бажынга чунар аргазы чок болуп, солун номчувас, кино көрбес, радио дыңнавас болза, бо бүгү ажыл-агыйларның удуртукчуларынга болгаш партия организацияларынга дүвүрээзинни болдурар ужурлуг. Чамдык эштер аңаа дүвүревейн турар болгаш ол дээрге чанчыл болган чүве-дир, аңаа шыдажып болур деп санап турарлар. Колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының хөй нуруузу малчыннарның херектелдеринче эвээш сагыш салып турарының ужуру-даа бо. Чамдык партия комитеттериниң талазындан бо айтырыгның чугулазын билип алырын күзевейн турар удуртукчуларны харыысалгага киирбейн турарының ужуру-даа бо.

СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпириниң үнгени-биле холбаштыр партия организация бүрүзү, колхозтуң баштаар чери, совхозтуң дирекциязы чурттаалга бажыңнарын чаагайжыды тударын доозар болгаш өске-даа хемчеглерни күүседир хуусааларын айтып, чорудар ажылдарның планнарын тодаргай чогаадып кылыр ужурлуг. Оон аңгыда оңза кичээнгейни малчыннарның ортузунга политмассалыг ажылче көрүндүрер херек. Кижилер дугайында хүн бүрү сагыш салып, олар эртем, билигни чедип алган турар кылдыр, шак ынчаар ажылдаар ужурлуг. Бистиң республиканың улуг назылыг чонунуң ортузунда бижикти биче билир кижилерниң хөй болуп турары, харын чамдык черлерде бижик билбес кижилерниң бары чажыт эвес-ле болгай.

Мынчангаш ажылчын болгаш көдээ аныяктарның кежээки болгаш заочный школаларының ажылын үндезини-биле экижидер ужурлуг. Бо бүгү айтырыгларны партия комитеттери шыңгыы контрольга алыр херек.

РСФСР-ниң Дээди Соведиңге болгаш ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулданың белеткелиниң болгаш ону чорутканының үезинде партия организациялары, дыка хөй агитаторлар эки талалыг дуржулганы чыып алган. Агитколлективтерниң ажылы экижээн, хөй-хөй агитпунктулар чоннуң ортузунга политмассалыг ажылдарының ёзулуг төптери болу берген турган. Сорулга болза, чедип алган эки талалыг түңнелдерни быжыглаары болгаш оларны улам ынай хөгжүдүп, нептередири болур.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ Совединиң Президиумунда

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы болуп эрткен. Аңаа «Чөөн-Хемчик районда социалистиг өнчүнүң камгалалынга хөй-нийтини кииириштирер талазы-биле ажылдарының байдалының дугайында» ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы эш Дилгижектиң илеткелин дыңнаан болгаш чугаалажып көрген.

Чөөн-Хемчиктиң район болгаш хоорай Советтериниң күүскомнары ажылчы чоннар депутаттарының көдээ Советтери, а ол ышкаш прокуратураның, шагдааның болгаш судтуң органнары күрүнениң болгаш колхоз-кооперативтиг өнчүзүн камгалаары дээш демиселге хөй-нийтини хаара тудар талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар. Ажылчы чоннарның бот ажыл-чорудулгалыг хөй-нийти организацияларын районда тургускулаан, оларның ажылынга 2000 ажыг кижи киржип турар.

Ооң-биле чергелештир шыңгыы четпестер бар болуп турар.

Район болгаш хоорай Советтериниң күүскомнары, көдээ Советтер социалистиг өнчүнү камгалаарының болгаш ол ажылга калбак активти хаара тударының айтырыгларын күүскомнарының хуралдарынга болгаш Советтерниң сессияларынга чугаалашпайн турган. Тус-тус бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны хынап көргениниң түңнелдерин күүскомнарның хуралдарынга чугаалажып көрүп турары ховар.

Райкүүском болгаш ооң инидистери, көдээ Советтер хөй-нийтиниң бот ажыл-чорудулгалыг организацияларын багай удуртуп, ажыл-агыйжы эвес чоруктарга, улустуң өнчүзүн самчыгдаар чоруктарга удур демиселдиң талазы-биле хүн бүрүнүң ажылынга оларны хаара тутпайн турар. Райкүүскомнуң чанынга хөй-нийтиниң шугуму-биле тургускан саң-хөө чөвүлели чыл дургузунда ажылдаваан.

Улусчу дружиналарның, эш-хуузунуң судтарының хөй-хөй кежигүннери боттарының хүлээлгелерин болгаш эргелерин билбес болуп турар, чүге дээрге оларның-биле семинарларны эрттирбээн. Олар «Искра» колхозта, «Тыва» совхозта ажылдавайн турар, а ол черлерде улуг самчыгдалдар бар болуп турар.

Чадаанада улусчу дружиналар болгаш эш-хуузунуң судтары безин багай ажылдап турар.

Социалистиг өнчүнү камгалаары дээш демиселге хөй-нийтини кошкак хаара тудуп чорук чамдык албан черлеринде, колхозтарда болгаш совхозтарда самчыгдаачылар-биле демиселди багай чорударынга чедирген.

Шагдаа, прокуратура болгаш суд органнарының ажылында шыңгыы четпестер бар. Улус суду чыл дургузунда чүгле чаңгыс херекти хөй-нийтиниң буруудадыкчызының киржилгези-биле көрген.

Истелге органнарының ажылында-даа четпестер бар болуп турар.

Чөөн-Хемчиктиң район болгаш Чадаана хоорай Советтериниң күүскомнары, көдээ Советтери хөй-нийтиниң бот ажыл-чорудулгалыг организацияларын социалистиг өнчүнү камгалаарынга хаара тудар талазы-биле ажылды эң-не четпес чорудуп турар деп, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму демдеглээн. Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң болгаш ажылчы чоннар депутаттарының көдээ Советтериниң ажылында шыңгыы четпестерни чайладырынче угланган доктаалды хүлээп алган.

Хову ажылынга

Улуг-Хем районда «Чодураа» колхоз часкы хову ажылынга белеткелдиң организастыг чорудуп турар. Бо хүннерде 14 трактор белен, аңгы септелгеде 3 трактор удавас доостур. Көдээ ажыл-агыйның кожулда машиналарындан 75 илиир, 12 сеялка бурун септеттинген. Тракторларны эш Черепан удурткан механизаторлар чедиишкинниг чорудуп турар. Кожулда машиналарын дарганнар Дамбаа, Бунгаа, Достай-оол олар хынамчалыг септеп турар.

Тараа культураларының үрезинин четчир, а арыглаашкыны база доостур чоокшулаан. Бо хүннерде бир кол кичээнгейни хову турлагларын септеп дериринче угландырган.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Партия кежигүнүнге кандидат

(Кожай фермазындан репортаж)

Кожай дээрге, улустуң ыр-шоорунда кирген, бистиң Тывада эң сурагжыг черлерниң бирээзи. Ында ажылдап, чурттап турар күш-ажылчы, бодуун кижилерниң ады-сураа база-ла бистиң республикада калбарган. Шынап-ла ол сүт-бараан фермазында кайгамчыктыг ишчилер хөй. Оларның аразында Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Түлүш Тойлааровна Макпал угбай, республиканың Дээди Совединиң депутады Көк-кыс Санчы дээш кымнарны чок дээр ийик!

Ол найыралдыг, мурнакчы коллективтиң ажыл, амыдыралы-биле таныжып чораам, ооң кежигүннериниң дугайында, бо репортажты бижиир деп бодаан мензэ хенертен терүттүнүн тывылган. Репортажымга Көк-кыс Санчының дугайын хөйнү чугаалаар бодадым. Чүге дизе, ол бодуун саанчы болза чүгле ферманың чоргааралы, мурнакчы кижизи эвес, харын республиканың, бүгү чурттуң төлептиг кижилериниң бирээзи болганда, ооң дугайын хөйнү чугаалавастың аргажок.

Фермада болуунуң үе-чергези, хөй-хөй саанчы өөрүнден онзаланыр чүвези чок. База-ла олар ышкаш чазык шырайлыг, шоваа кара карактарлыг, хөглүг аажы-чаңныг Көк-кыжывыс ферма кызыл булуңунуң бичежек өрээлинде олурупкан, аажокла хандыкшылдыг номчуттунган олуруунда, ооң-биле ужуражы бердим.

— Экии, Көк! Чүнү-ле ындыг кончуг сиңниглиишкин-биле номчуп олур силер?—деп айтырдым.

— «Караваево» совхозтуң сураглыг саанчыларының дуржулгазының дугайын сонуургап олурдум—дидир.

— Силерниң ферманың ажылы-биле таныжып, солуңга чырыдар сорулга-биле келген кижи мен. Өске саанчылар-биле алээн чугаалаштым, ам силер-биле чугаалажыксаан күзелим бар... болур бе?— деп айтыргалак чоруумда, Көк-кыс мээң бодалымны бүдүү билгензиг, ол дораан-на:

— Болбайн канчаар ийик. Ынчаарга нииити ферманың ажылын чугаалаар мен бе, азы чүгле бодумнуң бе?—деп харыылавышаан, менден удур айтыра-дыр.

— Бодуңарның чугаалаарыңарга, ферманарның чугаалааны барык-ла ол апаар ыйнаан дүннам, ынчангаш бодуңарның ажыл, амыдыралыңарны колдады чугаалап көөрүн дилеедим—дидим.

— Ийет, ийет, ол черле шын. Ынчаарга бүдүрүлгечи көргүзүглерим бедик боор турар боордан башка, мээң ажылымда өске өөрүмнүүнден улуг-ла онзаланыр чүве чок ийин—деп ол биче сеткилдиг-биле чугаалап эгеледи.—Бистиң ферманың саанчылары, кадарчылары, бызаа ажаакчылары «шуптузу чаңгызы дээш, чаңгызы шуптузу дээш» деп принцип-биле ажылдап турар, чаңгыс демниг, найыралдыг коллектив-ле болгай, акым.

— Саанчылап ажылдаа-ла чеже чыл болдуң моң, Көк?

— 1955 чылдан бээр саанчылап келдим. Баштайгы үеде мензэ эвээш эвес бергелер таваржып турганы ам безин сагыжымга кирип олур. Инектерниң чамдыызы сагдырар хамаанчок чагдатпас-даа, а чамдыызы — чагдатса-даа сүт бербес, эмиглерин харыг-даа чок шөйбелээрге, ойтур тепкеш, салып ыңай болур тургулаан. Ынчалза-даа мен соруум ыкынмайн, бичии-даа удараашкын чокка, ажылдың дуржулгазын кызымак шиңгээтпишаам турдум. Зоотехниктерниң арга-сүмези, хоочун саанчы Макпал угбайның өөредии, сагыш човаңгыр дузаламчызы мени бо ажылдың хөй аргаларынга өөреткен.

Саанчы кижиниң сорулгазы инектерниң аажызын таныр билиринден аңгыда, оларның ажаалга, чемгерилгезин экижидеринде, саалдаанын хүн чуруунуң шыңгыы барымдаалаарында дээрзин мен-даа, мээң өөрүм саанчы кыстар-даа ам ыяк билир апарган бис. Ооң ачызында бисте сүт саалдазы улам-на көвүдеп, планның онаалгаларны, социалистиг хүлээлгелерни шуптувус долдур болгаш ажыр күүседип турар бис. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге мээң көргүзүглерим чүгээр болган. Инек бүрүзүнден сүт саалдазының талазы-биле республикага ийи дугаар черни ээлеп, чүгле «Межегей» совхозтуң тулган дээн саанчызы А. Вейрамга чедип шыдавайн барган мен.

—А бо чылын канчаар силер?— деп, үле кирип, айтырыг салдым.

— Ол кайгамчык мастерни бо чылын ажар дээш, инек бүрүзүнден ортумаа-биле 2600 литр сүттү саарын хүлээнген мен. Ол дыка берге сорулга, ынчалза-даа черле күүседип шыдаптар боор мен деп бүзүрээр мен — дээш, үүрүк-суурукта кирип келгилээн өөрү кыстарже көрүнмүшаан, «чүү деп бодаар силер?» дээнзиг хүлүмзүрей-дир. Оозун бодаарга, демги «шупту чаңгызы дээш, чаңгызы шуптузу дээш» деп принципке оларның мырыңай-ла чаңчыкканы илдеп болду.

Макпал угбай ынчан арай оозалдап кирип келген болза-даа, чугааның аяның билип кааны-биле:

— Черле шыдаар сен ийин, харын Көк, ажырбас — деп, ооң сеткилин оожургадып, бодунуң өөреникчизин улам сорук кирип каан.

Көк-кыс-биле бистиң аравыска эгелээн ол солун беседа ооң ыңай барык-ла бүгү саанчылар-биле хары угда чугаалажыышкынче шилчээн. Хөй кижи киржикчилиг ол чугааның хөй кезиин кышкы үеде сүт саалдазын көвүдедир дээш ферманың ажыл-ишчилери, ооң иштинде саанчылар кайы хире демисежип, кандыг аргаларны херглеп турары ажелээн. Шынап-ла олар хөй болгаш ажыктыг аргаларны херглеп турар чорду.

— Кышкы үеде төрүүр чыгаан инектерни неделя бурунгаар тускай азыралга киирип, оонактадыр кесилээш, шыгыткан дузап каан сиденге, саванга, азы белен силоска концентраттарны холуй бүлгааш чиртип, чылыткан сугну берип турар улус бис. Ынчаар азыраарга инектерниң күжү улам экижип, бызаалаан соонда оларның сүдү кедергей-ле көвүдээр, нииити чемгериигеге киириптерге безин бичии-даа кызырылбас боор-дур—деп, Көк-кыс Санчы өөрүнүң мурнундан тайылбырлап чугаалады. Бызаа бүрүзүн чажындан эгелээш улгаткыже чедир азырап, ажаар талазы-биле ажыглап турар хөй чүүл аргаларын Көк-кыс болгаш ооң өөрү мензэ база сонуургадып чугаалаан. Ындыг янзы-биле бызаа азырап чорбаан болганымда, оларның ол солун тайылбырын дыңнааш, «болар-даа шынап-ла бызааларны чаш уруг-биле домей-ле азырап турар улус-тур» кылдыр бодандым.

Ажыл-херектиң боттуг байдалында, Көк-кыс Санчы, Түлүш Макпал оларның бүзүрелдиг чугаазында барымдаалаарга, Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хоочуу» колхозтуң Кожай сүт-бараан фермазы ёзулугла сүттүг хемниң фабриказы болуп турар дизе черле хоорем эвес. Ол ферманың коллективи эрткен ажыл-агый чылында инек бүрүзүнге онаалтыр ортумаа-биле 1637 кг-дан эвээш эвес сүттү бүдүрүп, курунеге саткан болуп турар. Сүт саалдазының талазы-биле парткомнуң болгаш райкүүскомнуң фермалар аразында шилчиир Кызыл тугун кожайжыларның мынчага чедир ыткынмайн турары ынчангаш таварылга эвес.

Республиканың сураглыг саанчылары Санчы биле Макпал суглдарның ажылдап турары ферма оларның салгакчылары база кончуг көвей. Оларның аразында Э. Анчымаа, Х. Биче-кыс дээш оон-даа өскелер бар. Олар база-ла чеди чылдың бешки чылында сүт бүдүрерин көвүдедир дээш улам бедиткен хүлээлгелерни боттарынга ап, социалистиг чарышта массалыы-биле хаара туттунганын көргеш, усть-лабинчилерниң кыйгырыынга ёзулугла боттуг харыы ол-дур дээрзинге бүзүрээн мен.

Мурнакчы ферманың саанчылары болгаш өске-даа ажыл-ишчилери боттарының ажылында чамдык четпестерни бичии-даа чажырбайн, ажылы-биле миннип, оларны узуткаары дээш быжыг чүткүлдүүн база илередип турарлар. Ол дугайы Көк-кыс Санчының дараазында чугаазындан-на илдеп:

— Эрткен чылга бодаарга бо чылын силосту, сигенни инектерге эвээшти бээр ужурга таваржып турар бис. Ол дээрге четчир хемчеглиг мал чемнерин белеткеп шыдавааныстың түңнели-дир. Бисте саар инектиң баш саны көвүдээни-биле оларның кажаа-хоралары база сыңышпастаан. Колхоз баштаар чери болгаш партком ферманы механизастаар айтырыгже, оон ажылдакчыларының амыдырал-чурттаалгазын экижидеринче кошкак кичээнгей салып турар. Чажырган канчаар боор, чаңдыктарывыс кызыл булуңда безин чурттап турар болдур ийин. Комплекстиг бригаданың төвүнге телефон тургузары, ферманы радиожудары амгы эң чугула айтырыгларның бирээзи болу берген.

Тываның төлептиг кызы, республиканың Дээди Совединиң депутаты, мурнакчы саанчы К. Санчының амыдыралынга чоокта чаа уттундурбас болууушкун болган. Ону Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. Мынчангаш бистиң үениң өрү айтыкчыларының бирээзи Көк-кыс Санчыга болгаш ооң өөрүнге-даа моон соңгаар улам чаа бүдүрүлгечи чедиишкиннерлиг болурун күзээлиңер!

Д. АРАКЧАА,
(бистиң корреспондентивис).



Респотребсоюз АТК-зының токары Степан Иванович Хайманов бүдүрүлгениң мурнакчыларының бирээзи. Ол бүдүрүлге планын үргүлчү 160 хуудан ажыр күүседип турар. Ооң удуртуп турары мотористер бригадазы коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп хүндүлүг атты чедип алыр дээш демисежип турар. Дуржулгалыг токарь ам 4 станоктарны башкарып турар.

ЧУРУКТА: Кызыл хоорай Совединиң депутады С. И. Хайманов.

Фотозу *Г. СИРОТИННИИ.*



Комсомолчу Геннадий Москалёв Сибирьге ажылдаары-биле Волгадан чедип келген. Амыын ол Куйбышевтиң инженер-тудуг институдун дооскаш, Красноярскиниң улуг тудугларын тургусчурунга идепкейлиг киришкен. Красноярскиниң комсомол организациязының путёвказы-биле Хову-Аксынга ээп ажылдай берген.

Геннадий бо хүннерде Хову-Аксының № 1 тудуг участогунуң прорабы болуп, участок ажылчыннарын билдилиг-биле башкарып, күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип ап турар.

ЧУРУКТА: Г. Москалёв.

Чурукту Ю. МААДЫ чураан.

Организастыг ажыл

БАЖЫҢ-АЛААК. (Телефон-биле). Усть-лабинчилерниң кыйгырыын деткивишаан, Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң тараажылары часкы хову ажылынга белеткелди организастыг чорудуп турар. Тараа культураларының үрезинин четчир, ону шуптузун чажар шынарынга чедир арыглап урган.

Колхозтуң механизаторлары кол септелгени «Сельхозтехника» каттыжышкынының Чадаана салбырынга, а биче септелгелерни колхоз төвүнге организастап турган, бо хүннерде ол ажылды барык доозуп турар. Хову ажылынга 22 трактор белен, 2 тракторнуң септелгези ам удавас доостур. Кожудда машиналары база бүрүн септеттинген.

Эрткен чылын кукурузаны 625 гектарга олурткан, ам оон шөлүн 800 гектар чедир калбартыр. Чемишчилиге соортурүн орай эгелээн болзажок, ийи «Беларусьтуг» звено кыска үениң иштинде 100 ажыг тонналы шөлдерде чедирген. Өлек соортулгези түлүктеп турар.

Колхоз баштаар чери, ылангыя трактор-хову бригадазы тарылга хүннериниң ажылдың графигин тургузуп эгелээн. Усть-лабинчилерниң үнелиг эгелээшкининиң деткиишкин, техниканы камныг болгаш бүдүрүктүг ажыглаарын графикте онзалай көрүп турар.

Кара-Тал болгаш Шаараш хову турлагларын белеткээр: чуртталга бажыңнарын, столовая болгаш кызыл булуң турар черлерни септээр, чугайлаар, дериир ажылдар база эгелээн. Бо талазы-биле мында аныктар кол ажылдап турар. Күчүлүг тракторларның үнү хову-шөлдерге удавас улажып эгелээр.

ШИИТПИРНИ КҮҮСЕДИП ТУРАРЫВЫС

СЭКП-ниң Тыва обкомунуң чоокта чаа болуп эрткен пленумунга малчыннарның культура-амыдырал байдалын экижидер дугайында делгеренгей доктаалды хүлээп алган. Ол доктаалды «Найырал» совхозтуң партия комитединиң хуралынга чугаалажып көргеш, ону боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, күүседип эгелей берген.

Малчыннарның культурлуг хандырылгазын экижидер сорулга-биле үгрмек кодааннарны бо чылын улгаттыр каттыштырып, хөйжү бригадаларны организастаарын доозар. Ынчангаш 2—3 чыл иштинде 65 малчыннарны чаагайжыды туттунган бажыңнар-биле хандырган турар болгаш олар шупту туйбу печкалар-лыг болур. 48 квартиралыг 34 бажыңнарны тудар, хөйжү бригадалар төвүнге 9 кызыл булуңнарны, 7 чунар бажыңнарны тудар болгаш 10 кудуктарны казар.

Ооң-биле чергелештир малчыннарның культура-амыдыралын экижидери-биле оларга 65 радиоприёмниктерни, 20 мотоциклдерни, хеп чуур 45 машиналарны, 60 шкафтарны болгаш оон-даа өске дериг-херекселдерни садыглаарын организастаар.

Бо хемчеглерни совхозта партком болгаш ажылчын комитет боттандырып эгелей берген болгаш амгы үеде садыглыг чок садыглары 4 черде организастаан. Ындыг садыгларны ам-даа 2 черге чоокку үеде тургузар. «Родина» деп 10 радиоприёмниктерни малчыннарга саткан, Шанчыда бригаданың төвүнде чунар бажыңны ажыткан. Малчыннарга концерттерни кодээ клубтарының уран чүүл бөлгүмнериниң киржикчилери көргүскен. Бо херекке Кара-Тал клуву (эргелекчизи эш Чапчын) эң идепкейлиг киржип турар. Ол ышкаш садыг, кижи эмнелгезиниң ажылдакчылары айда 3-тен эвээш эвес катап малчыннарга барып турар чурумну тургускан болгаш олар чорун турар апарганнар.

Фермаларга болгаш ырак одаарларга агитаторларның дээре күштерин быжыглаан болгаш малчынның эң эки арыг-шевер бажыңы дээш социалистиг чарышты калбартып чоруткан.

Малчыннарның күш-ажылы улам үре-түңнелдиг болзун дээш партияның ада сагыш салышкынынга харыы кылдыр бистиң «Найырал» совхозтуң малчыннары база чүткүлдүг демисежип турарының мааңа демдеглээри чугула.

Ылангыя Булуң-Терек салбырының хөйжүлары төрээн 1919 хоюндан 1958 хураганны менди камгалап алганнар. Ооң иштинде совхозтуң алдарлыг малчыны эш Ойбаа төрээн 612 хоюндан 617 хураганны, эш Дурбүй төрээн 619 хоюндан 619 хураганны, Кечилек 157 хоюндан 157 хураганны бүрүн камгалап ап, чаш малын эки доруктуруп турарлар.

Ол ышкаш Үрбүн салбырында эштер Доңгак Бавуу 200 хоюндан 200 хураганны, Матвей Кызыл-оол төрээн 163 хоюндан 163 хураганны, Макар 169 хойдан 169 хураганны, Балчый 150 хойдан 156 хураганны, Маскыр-оол 200 хойдан 200 хураганны бүрүн ап, кыштаглаашкынны чаңгыс-даа баш мал хоратпайн үнергиг чорудуп турарлар.

Эң эки арыг-шевер культурлуг амыдырал-чурттаалга дээш демиселге бирги малчыгде Кызыл-Дагда хоочун малчын Минчит-оол, Саргалдаа сураглыг малчын эш Лойдаа олар чорун турарлар. Оларның бажыңнары кезээде арыг-силиг, чугайлаттынган турар. Бажыңнарында 2—3 демир орунарлыг, чунар демирлериг, «Родина» деп радиоприёмниктерлиг, соңгаларында тюльдуг, ак хөөргенарлыг болуп турарлар.

Моон аңгаш көөрге, малчын кижиниң ажыл-ишчизи-даа, чурттаалгазының арыг-шевери-даа ол кижиниң кызымаккай чорундан база дыка хамаарылгалыг тодаргай-дыр.

Бо эки чижектерни пропагандалап, планнаттынган хемчеглерни амыдыралга боттандырары дээш бүгү ус, органиакчы ажылдарны совхозта партия, профэвилел, комсомол организацияларының база бир кол сорулгазы болур.

Р. ХУНАЙ-ООЛ,
совхозта партком секретары.

ПРОФЭВИЛЕЛИНИҢ РАЙОН КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Каа-Хем парткомунуң хуралдаар залын улус долдур олурупкан турган. Ол болза күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының Каа-Хемде профэвилел райкомунуң ажылын конференцияга чугаалажыры-биле чыылган ооң делегаттары болгаш чалаттырган активчилери-дир. Конференцияга профэвилел райкомунуң база ооң ревизия комиссиязының отчёттарын дыңнап чугаалашкан.

— Ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң сорулгаларын шиитпирлээринче ажылчын, албан-хаакчыларны мобилизастаар талазы-биле күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел райкому отчёттуг үениң иштинде чамдык ажылдарны чорудкан—деп, ук райкомнуң даргазы эш Ярошевич чугаалаан. Сарыг-Септе харылзаа конторазының коллективи эрткен чылдың IV-кү кварталында бистиң республикада харылзаа конторалар аразынга калбарып келген социалистиг чарышка тиилекчи болуп, бирги черни ээлээш, харылзаа эргелелиниң болгаш күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алгышаан, 160 рубльдиң акша шаңналын алганын ол конференцияга дыңнаткан.

Профэвилел кежигүннериниң ортузунга кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг чамдык ажылдар база чорудтунган. Отчёттуг үеде профэвилел организацияларынга 98 лекция, беседалар номчуттунган. Район эмнелгезинде профэвилел местком медицина ажылдакчыларының дыштаныырга база калдыкшыырга кежээлерни организастап турган. Дыштаныырга кежээлерни райкүүскомда, харылзаа конторазында, банкы салбырында местком база эрттирглээн.

Райкомнуң составында кирип турар местком нардан 11 профэвилел кежигүннери чурттуң кадыкшылга черлеринге дыштаныш эветкен. Элээн каш профактивчилер туристиг путёвкалар-биле Крымның мурнуу эриинден бээр аян чорук кылып чораап келген. Профэвилелдиң херенгизи-биле 30 уруглары лагерьлерге дыштандырган. Байырлалдар үезинде болгаш чаа чылда бичии уругларга утренниктерни каш удаа организастаан. Кежигүн дадывырын хавырарының планын райком ниитизи-биле эрткен чылын 116,7 хуу күүсеткени дээш, ап чорудкан өске-даа чамдык организастыг хемчеглерни конференция чүүлдүгзүнүн демдеглээн.

Ынчалзажок ол райкомнуң болгаш түс-түс местком нарының ажыл-чорудулгазында ам-даа четпестер хөй дээрзин конференцияның делегаттары айтып турганнар. Түс-түс местком нар болгаш райком-даа социалистиг чарышты, ылангыя ооң дээди хевири коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни, масса ортузунга кошкак организастап келгени-биле чогуур түңнелдер чедип алдынмаан.

Күш-ажылдың хоойлузу чамдыкта каржызы-биле хажыттынып, местком нар-биле дугуржулга чокка ажылчын, албан-хаакчыларны албан черлериниң удурукчулары боттарының туразы-биле ажылдан үндүрүп турарының фактылары конференцияның делегаттары илередип, ол дүрүм чок чорукту буруу шапканнар. Чижээ, райкүүскомнуң культура килдизинден киномеханик эш Килинин, райпо баштаар чер садыг ажылдакчызы эш Головинаны ында местком нар-биле дугуржулга чокка ажылдан үндүрүп, ынчангаш местком нарның ролюн кудуладып турган. Местком нар эш-хуу султарын удуртурунуң херээнден шуут-ла чайлаан турганнар.

Районнуң күрүне албан черлеринде профэвилелиниң хөй-ниитичи эки активчилери болгаш дээре ажылдыг местком нар бар, а оларның дуржулгазын нептередир ажыл чорувайн келген. Организас-массалыг хемчеглер профэвилелиниң ажылының чугула участогу болур турбуже, профэвилел райкому оларже кошкак кичээнгей салган. Райкомнуң болгаш ооң президиумунуң кежигүннери түс-түс местком нарга кончуг ховар барып, оларга дуза чедирбейн турган.

Отчёттуг үениң дургузунда профэвилел райкому чаңгыс-даа местком нуң илеткелин албаанын конференция онза буруу шапкан. Профэвилел местком нарының дайынчы дузалакчылары болза чогуур доктаамал ажылдаар комиссиялар чүнү-даа кылбайн келгеннер.

Профэвилел кежигүнүнге ажылчын, албан-хаакчыларны алдыдып кирер ажыл база четпес чорудтунган. Күрүне албан черлеринде ажылдакчыларның нииити санының чүгле 83 хуузу профэвилел кежигүнү боор турар. Ол талазы-биле херектиң байдалы, ылангыя Каа-Хемниң олуттуг ажыл-агый черинде, районда хамыктың дора болуп, оларда нииити ажылдакчыларның чүгле 42—62 хуузу кежигүнде хүлээп алдынтаны дыка таарышпас. Профэвилел райкомунуң, түс-түс местком нарның ажыл-чорудулгазында өске-даа четпестерни конференцияның делегаттары боттарының саналдарынга илереди, айыткан четпестерни дүргеп узуткаарының арга оруктарын айтып турганнар. Ол саналдарга үндезилеп ук конференция делгеренгей шиитпирни хүлээп албышаан, райкомнуң чаа составын, ооң ревизия комиссиязын болгаш профэвилелиниң область конференциязынга баар делегаттарны соңгаан.

Б. ТОКАРЕВ,
Облсовпрофтуң улуг инструктору.

АМДАННЫГ ХЛЕБ

Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң ырак-даа, чоок-даа одаларында малчыннары янзы-бүрү сорттуг хлеб быжырарының бир аргазын шиңгээдип алган. Олар магазиннерден хлеб садып алыр дээш чорук кылып шуудевес апарганнар.

Республиканың өске районнарында колхозтарның болгаш совхозтарның чамдык ырак-узак одаларда малчыннары быжырган хлеб чогундан далганны үске хаарып, арбай, чиңге-тараа, кызыл-тасты хоорун, үүр, бала-биле азы хол дээрбезинге соктап, тыва далган, тараа кылдыр белеткээрин үргүлчүлевишаан турда. Өвүрнүң Торгалыг кавызының чурттакчылары бо эрги арганы херегзээрниниң шуттүүн ам биле берген. Мурнуңда оларның база-ла үүр, балалыг чорааны билдингир. Ам ол херекселдерни Торгалыгда барык көзүлбес апарганын чурттакчылар боттары чугаалажып турарлар.

Чоокта чаа ол черге чораш, Чаа-Суурда Степан Кончук-биле ооң бажыңынга хоорежип олура:

— Торгалыгжылар хлеб, булка кылыгларын белеткээринге канчап калбаа-биле чанчыга берген улус боор, бо? Бажыңнарга кирерге-ле онза солун булкалар көстүр апарып тыр—деп, айтырдым.

— Ол шын, харын. Ону бо черге эң-не баштай бо кижи эгелээн чүве ийин дээш, ооңуң хероажен вознивче ол көргүлей-дир.

— Ындыг бе. Солуңун аа!—дээш, ол дугайын чугаалап бээри-биле Кончуктуң кадайы Норжунмаа Тотхан-ооловнадан дилеедим.

— Ийе, бо черниң хероаженнериниң аразындан хлеб быжырарының аргазын эң-не баштай мен билип алган кижи мен, харын. Бо-ла печкамга ону быжыра бээримге, кожа-хелбээ эштерим ону көөп көрүп, сонуурган чыы турган, улаштаанда олар мени өттүнүп эгелээннер...

— А ол арганы кана өөренип алганыңар ол?..

— 1934 чылда Шагаан-Арыг хоорайта чурттап турагш, кожавыс Кузьмина деар каланнан өөренгеп мен, далганы ажыдарын, хуваарын, быжырарының аргазын ол мензэ үргүлчү өөредип, бодунуң печкаынга мээн ажыткан далганымны быжырып берип, мензэ быжыртырын-даа турган. Ол ыяалап чугаалаар-даа, кончуг-ла бөдүүн, эки кижи чүве—деп, ол сактып чугаалады.

— Бистиң малчыннарывыстың колдуунда-ла демир печкалар бар. Эң-не баштай 1961 чылдың чазында чүве. Хөйжү Ыйнаның ооңуң хероажен эзги маадыр не Түлүш Тоопитовна Севилбаа маңаа келгеш, хлебти быжырарының аргазынга өөренип алган, анаа хөреңгинин, ийи форманы белек кылдыр база берген мен — деп, чугаазын ол немеп органы.

— Оларның чурттап чоруур черлеринде оттулар ыяш чок, кыжын-даа, чайын-даа көржен одаар улус чүве. Ол маадыр не далганны ажыдып, форма иштинге салып, кырын так кылдыр дуглааш, көржен көзүүнүң аразынга ону тургузуп, ак шынарлыг хлебти быжырып турар апарган. Ол арганы өске хероажен малчыннар дыңнааш, хоржан-на сонуурган, анаа хөйү-биле кээп, чеп белеткээриниң ол аргазынга өөренип эгелээннер. Чалааты, Ирбитей, Кара-Тал, Сарыг-Хол, Тайга-Бели деп черлерде малчын араттар ам тараа соктавастаан, олар хлебти чемге калбаа-биле херглеп турарлар — деп, Норжунмаа Тотхан-ооловна чугаазын ооң ыңай улаштылаан.

Сөөлгү үеде ол колхозтуң малчыннары хлебти чүгле демир печка иштинде көржен бөзүнге эвес, а ол көсту таз иштинге салгаш, ооң аразынга форманы ийикпе паалык чок сакпыныы-даа салып турагш база быжырып алыр апарганын ол чугаалады. Олар шынап-ла далганның сортунга хамаарыштыр ак, чартык ак, бора хлебтерни быжырып билир апарган болду. Ылангыя нарын далган-биле эки үстеп турагш быжырган бичии-бичии булкалар онза эки амданныг болуп турар. Малчыннарның хлевин чиген кижи ооң шынарының экизин, арыг-чаагайын мактавайн барып шыдавас.

Торгалыг суурнуң магазинниге эрткен чылын хлеб ээлчээ улуг турган болза, ам ол мырыңай эвээжээн. Ооң чурттакчылары чаа-сууржуларның үлегерин адерин, хлеб быжырарынга калбаа-биле чанчыга берген. Бо арганы районнуң «Коммунизмче орук», «Кызыл туг» колхозтарының малчыннарының херглеп эгелээнин база демдеглээр херек.

Ниитизи-биле Өвүр районда калбарган бо чаа эгелээшкин болза, орус улустуң үлегери-биле хлебти быжырып белеткээрин тыва кижилерниң, ылангыя Торгалыгның хероаженнериниң эки шиңгээдип алганының тодаргай херечилел турар-дыр.

С. ЛОПСАҢ,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

Техниканы камныг эдилээр

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» кодээ ажыл-агый артели автомашиналарны болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа машина-чепсектерин чыл бүрүде немей садып ап турар. Ындыг болза-даа колхоз оларны кам чок эдилеп, машина-техниканың дыка хөйүн ажыглаадан үндүрүп турар.

Амгы үеде колхозта 16 автомашиналардан чүгле 9 машина ажылдап турар. Оон өскелери үрелген, анаа тургулаар. Моон кол чылдагааны машиналарны эдилеп турар чолаачылардан болуп турар. Чамдык чолаачылар ажылга харысалга чок чорууп көргүзүп, арагалап алгаш, машиналарны башкарып турарындан машиналар үрелип, колхозка коргарал болуп турар.

Бо дугайын херечилеп турар мындыг фактылар бар. Колхозтуң «ЗИС-5» деп маркалыг 48—25 дугаарлыг автомашиназы, ол ышкаш «ГАЗ-69» машина үрелгенден бээр үр үе иштинде ажыглал чок анаа турар. Маады Шүлүкайның харысалгазында турар «ДТ-54» тракторнуң радиаторун Н. Кара-оол бодунуң тракторубиле буза үстүрген, ооң ыңай база бир «ДТ-54» тракторнуң коробказы үрелген, ажыл чок турар.

Бо бүгү үрелген автомашиналарны, тракторларны септедип, ажыглалга кирер, техника эдилелин чурумчудар хемчегни алыры колхоз баштаар черинден негеттинип турар-дыр.

Н. СУНДУЙ-ООЛ.

Сессиялар материалдарындан

Ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң сессиязы чоокта чаа болуп эрткен. Сессияны улуг назылыг депутаттар чөвүлелиниң даасканы-биле депутат эш Н. С. Бойлу ажыткан.

Организастыг айтырыгны чугаалашкаш, район Совединиң күүседикчи комитедин сессия соңгаан. Күскомнуң даргазынга эш О. Б. Биче, дарганың оралакчызынга М. П. Бондаренко, штаттан дашкаар оралакчызынга «Тээли» совхозтуң салбыр эргелекчизи Н. М. Найдын, секретарынга Д. Д. Бакай олар соңгуттурган.

Районнуң ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң түс-түс адырларының айыы-биле район Совединиң чеди доктаамал комиссияларын сессия тургускан болгаш оларның даргаларын соңгаан.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни сессия база чугаалажып көрген болгаш бо айтырыг талазы-биле тодаргай шиитпирни хүлээп алган.

* * *

Ажылчы чоннар депутаттарының Каа-Хем район Совединиң организастыг сессиязының улуг назылыг депутаттарның мурнундан Сарыг-Сеп кодээ Советтиң даргазы А. М. Берестов ажыдып тура, эрткен соңгулда үезинде район Совединге 40 депутатты соңгуп турганындан бо соңгулдаа депутаттарның саны 61 кижи четкен чорук—күрүне эрге-чагыргазының органнарынга ажылчы чоннарны улам-на калбаа-биле киириштирер дугайында Коммунистиг партияның салып турар сорулгазының боттанышкынының тодаргай херечизи болганын демдеглээн.

Сессия райкүүскомну соңгаан, күскомнуң даргазынга Х. Д. Даржаа, дарганың оралакчызынга Д. А. Попков, секретарынга И. Б. Сарыгина олар соңгуттурган.

Сан-хөөнүң болгаш бюджеттиң; улус өөредилгезиниң болгаш культура чырыдыышкынының; садыгның, бүдүрүлгениң болгаш харылзааның; тудугнуң, орук тудуунуң болгаш чаагайжыдылганың; хөй-нииитиниң корум-чурум камгалалының талазы-биле район Совединиң доктаамал комиссияларын тургускулаан болгаш оларның даргаларын сессия соңгаан.

Районда часкы тарылгага белеткел ажылдарының чоруун турарының дугайында айтырыгны сессия чугаалашкан. Эрткен чылга деңнээрге техника септелгези элээн дүрген чорун турар, районда кызыл-тастың, арбайның сорттуг үрезиннерин чедер кылдыр үрүп алган.

Ындыг болза-даа часкы тарылгага белеткел ажылдарында улуг четпестерни депутаттар илереткен. Тараа культураларының үрезиннериниң 80 хуузу чогуур шынарынга чедир арыглаттынмаан. Хову-шөлдерге одеп, хүл сөөртүп төгер ажыл эки организастаттынмаан, колхозтарның картофель үрезининиң 80 ажыг хуузу белеткеттинмээн.

Үстүнде четпестерни чайладыр талазы-биле боттуг хемчеглерни дораан алырын райкүүскомга сессия даскан. Районнуң колхозтарының үрезин арыглаашкынын март 25-ке, техника септелгезин апрель 1-ге чедир бүрүн доозарын, а ол ышкаш хову турлагларын апрель 10-га чедир бүрүн дерип белеткээрин колхозтарның баштаар черлеринге сессия сүмелээн.

Депутаттарга кандидаттар-биле ужуражыышкын үезинде соңгукчуларның берген чагыгларын күүседир хемчеглерни чугаалашкаш, бо талазы-биле тодаргай шиитпирни сессия база хүлээн алган.

Гектар бүрүзүнден 300 центнерден ЭВЭЭШ ЭВЕС НОГААН МАССА — Тываның кукурузачыларының хүлээлгези бо

ВЛКСМ обкому, Кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозу республиканың аныяк кукурузачыларының бирги слёдун март 18-те Кызыл хоорайга эрттирген. Аныяк кукурузачылар кукуруза өстүрер талазы-биле боттарының эрткен чылын чорутькан ажылының түңнелдерин үндүрүп, 1963 чылда кукурузаның ногаан массазын көвүдедир талазы-биле сорунгаларын чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширшин кылган.

Республиканың бүгү кукурузачыларынга, кодээ ажыл-агыйының тускай эртемниглеринге слёттуң киржикчилериниң кыйгырыын «Шын» солуннуң дүүнгү номеринде парлаан.

«Шынның» бо арнында республиканың аныяк кукурузачыларының слёдунуң дугайында отчётту парлап турар.

Эш Г. Ч. Ширшиңниң илеткелинден

Бистиң республиканың аныяк оолдары болгаш кыстары бүгү совет аныяктар ышкаш кодээ ажыл-агыйны улам-ла хөгжүдериниң херээнге бичи эвес салыышкынны киирип турар. Кодээ комсомол, колхоз-совхоз ховуларының, фермаларының, бригадаларының аныяк оолдары болгаш кыстары мал болгаш чер ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге улуг салдарны чедирип турар деп илеткелчи чугаалаан.

Ам оолдар болгаш кыстар ажылдавайн турар ындыг бригаданы, ферманы кым-даа тыппас. Эвээш эвес комсомолчу-аныяктар коллективтери тургустунган болгаш ажылдап турар. Оларның хөй кезии эки ажылдап турар. Чижээ, Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Билелиг сүт-бараан фермазының аныяктар коллективи эрткен чылын бир саар инекке онаалтыр 1.997 кг, «Межегей» совхозтуң Доора-Хадың сүт-бараан фермазының коллективи — 1.806 кг сүттү саггап. Ындыг фермалар бисте эвээш эвес. Дыка хөй аныяк малчыннар кайгамчык эки ажылдап турарлар.

Мал ажылының хөгжүлдезинде кол чүве мал чемнери болур. Мал ажылын мал чемнери-биле хандырарының херээнге кукурузаны тарып өстүрери шиитпирлиг рольду ойнап турар. Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында кукурузаның тарылга шөлү чыл келген тудум-на көвүдеп турар. Бир эвес 1961 чылда 20.818 гектар кукуруза тарыттынган болза ол эрткен чылын 35 муң гектар четкен, а бо чылын ооң тарылга шөлү 42 муң гектар чедер.

Эрткен чылын республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга 180 комсомолчу-аныяктар агрегаттары ажылдаан, оларга 30 муң гектар кукуруза шөлүн быжыглаан. Аныяктарның чамдык агрегаттары багай эвес түңнелдерни чедип алган. «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң аныяк кукурузачызы Сундуй Дамдың-оол 82 гектар шөлдүң бир гектарындан-на 570 центнер ногаан массаны өстүрген. «Найырал» совхозтуң кукурузачызы Опай Ыглаашпай 172 гектар шөлдүң бир гектарындан-на 390 центнер ногаан массаны алган. Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» колхозунуң кукурузачызы Александр Адыя 133 гектар шөлдүң бир гектарындан-на 345 центнер ногаан массаны өстүрген. «Межегей» совхозтуң кукурузачылары Петр Пикало болгаш Владимир Цыпушев, Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң Белекпен Ыргай-оол, Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң Тюлюш Эрендей болгаш өскелер-даа эки түңнелдерлиг болгулаан.

Кукурузаны тарып өстүрериниң дуржулгазын шиңгээдип ап турар аныяк кукурузачылар улам-на көвүдеп турарын демдеглээр херек. Бир эвес 1960 чылда эки түңнелдерлиг кукурузачылар чүгле бир-ийи кижи турган болза олар ам 20 ашкан. Ындыг болза-даа кукурузаны тарып өстүрериниң херээнде четпестер амдаа хөй. Кукуруза өстүрер агрегаттарның болгаш звеноларның хөй кезии хүлээлгелерин күүсетпейн чыл бүрүде чавыс дүжүттү ап турар. Чижээ, 1962 чылда аныяк кукурузачыларга быжыглаан шөлден республика ниитизи-биле чүгле 106 центнер ногаан массаны алган. Бии-Хем, Барын-Хемчик районнарның ажыл-агыйларынга база Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарының чамдык колхозтарынга болгаш совхозтарынга кедергей эвээш дүжүт ажаатыным алдынган. Чижээ, Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг колхозунга бир гектардан чүгле 5 центнер, «Өөк» совхозка—20 центнер ногаан масса алдынган деп илеткелчи демдеглээн.

Кукуруза дүжүдүнүң чавыс болуп турарының кол чылдагааны болза, кукуруза дээш чогуур сагыш салыышкын чок болуп турарында. Ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери, комсомол ажылдакчылары, аныяк кукурузачылар кукурузаны тарып өстүрери-биле ёзулуг ажылдавайн турар. Эрткен чылын дыка хөй аныяк кукурузачылар часкы тарылганы аажок чавыс агротехниктиг деңнелге эрттирип, чайгы ажылдап кылыышкынны барык-ла үскен. Аныяктар звенолары, агрегаттары, оларга быжыглаан 30 муң гектар кукуруза тарылгаларындан 10 муң гектар черни шуут ажылдап кылбаан, а ийи угланыышкыннарга чүгле 3 муң гектарны ажылдап кылган. Кукуруза тараан черлерге чемишчидилгелер сөөртүп төгерин, кукурузачыларның өөредилгезин кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, комсомол комитеттери болгаш оларның ажылдакчылары багай организастаан. Кукурузачылар ортузунга чарыш ёзу барымдаалап организастаттынган турган. Бот-боттарының аразынга хыналдалар кылыры, тээлээр солчуру, мурнакчы дуржулганы пропагандалаары барык-ла боттанмайн келген деп оратор айыткан.

Эки кукурузачы болуру белен эвес. Кукурузачы болза идепкейлиг, бодунуң ажыл-херээнге ынак, шудургу ажылдакчы кижи болур ужурлуг. Ындыг турбуже дыка хөй аныяк кукурузачылар бергелерден ойталап, ажыл-херек дээш кыспайн, боттарының хүлээлгелерин ээ-харыысалга чок күүседип турар. Кукурузачыларның составы доктаамал эвес болуп, олар болганчок-ла халажып, солчуп турар. Эрткен чылын республикага ажылдап турган аныяк кукурузачыларның барык-ла 50 ажыг хуузу бо чылын халашкан. Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарда 70 ажыг хуузу халашкан.

Кукурузачыларны ындыг янзылыг кайы хамаан чок халап солуур чорук-биле шиитпирлиг демисежири, а агрономнар, инженерлер, ВЛКСМ комитеттери кукурузачы кадрларның доктаамал болурун чедип алыры эргежок чугула.

1963 чылда күрүнеге 19 муң тонна сүттү, 20 муң тонна эътти, 2 муң тонна дүктү болгаш 6,4 миллион пуд тарааны садар деп улуг сорулга бистиң республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда туруп турар. Бо сорулгаларны шиитпирлээринге кукуруза шиитпирлиг рольду ойнаар.

Оон ынай кукуруза тарылгазынга белеткелдиң чоруп турарының дугайын чугаалааш, эш Ширшин техника септелгези, өдек сөөртүлгези аажок оожум темпилиг чоруп турарын, ВЛКСМ комитеттери, тускай эртемниглер болгаш кукурузачылар боттары-даа кукуруза дугайында чогуур сагыш салыышкынын салбайн, эрткен чылдың четпестерин катаптаар чорукту тургузуп турарын, ону моон соңгаар болдуруп болбазын демдеглээн.

1963 чылда кукурузаның ногаан массазының дүжүдүн дыка көвүдедири дээш социалистиг чарыштың мурнакчылары болуру бистиң республиканың аныяк кукурузачыларының алдарлыг хереэ болур. Бүгү-ле аныяктар агрегаттары, звенолары, оларның кежигүннери бот-боттарының аразынга чарышкан турары эргежок чугула. Бо чылын гектар бүрүзүнден кукурузаның 300 центнерден эвээш эвес ногаан массазын алыр дээш демиселди калбартыр херек. Ол болза күүсеттинип шыдаттынар сорулга, ону шиитпирлээринге хамыктың мурнунда республиканың аныяк кукурузачылары үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг.

Республиканың аныяк кукурузачылары кукурузаның ногаан массазының бедик дүжүдүн чер болганга чедип ап, ооң-биле ниитиниң мал ажылынга малдың чем-суурун белеткээриниң херээнге боттарының салыышкынын киирер деп эш Ширшин түңнелинде чугаалаан.

Слёттуң киржикчилериниң саналдарындан

Яндирде «РСФСР-ниң эки кукурузачызы», «Найырал» совхозтуң кукурузачы-механизатору О. Ыглаашпай. Ол кукурузаның ногаан массазының бедик дүжүттерин өстүрер талазы-биле бодунуң ажылының дуржулгазын слёттуң киржикчилеринге чугаалаан.

— Эрткен чылын менээ быжыглаан 552 гектар шөлге кукуруза тарып, ону агротехниктиг негелделер ёзугаар илииртеп, культивастап, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни төп, кызымаккай ажылдаанымның түңнелинде чүгээр түңнелди чедип алган мен. Бир гектардан ортумаа-биле 390 центнер ногаан масса алдынган. Бо чылын бистиң звеновус 1.025 гектар шөлге кукуруза тарыыр. Тарылга шөлүнге четчир аңгыс күзүн белеткеттинген. Кукуруза тарыыр участоктарже 5.000 тонна өдек төктүнген, ооң сөөртүлгези ам-даа үргүлчүлеп турар. Чеди кукуруза сеялказының алдызы септеттинген. Бо чылын эрткен чылдан куду эвес дүжүттү алырын шиитпирлээн бис. Бодум хуумда 200 гектар шөлдүң бир гектарындан-на ортумаа-биле 450 центнер ногаан массаны өстүрер хүлээлгеге алган мен деп оратор чугаалаан.

— Бистиң үш звеновус 1963 чылда 750 гектар шөлдүң бир гектарындан-на ортумаа-биле 300 центнер ногаан массаны өстүрер, бүгү шөлге 3.000 тонна өдекти, 400 гектарга минералдыг чемишчидилгелерни төгерин хүлээнген бис. Кукуруза тарылгазынга эң эки черлер шилиттинип алдынган. Техника септеттинген. Өдек сөөртүлгези чоруп турар. Кукурузаның ногаан массазының бедик дүжүттери дээш «Искра» колхозтуң кукурузачы-механизаторларын социалистиг чарышка кыйгырып тур бис — деп, Чөөн-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң кукурузачызы Х. Көк-оол чугаалаан.

Дуржулга станциязының кукурузачызы П. Мурыгин индирге үнүп келгеш, мынча деп чугаалаан:

— Эрткен 1962 чылда кукуруза тарыыры-биле быжыглаан шөлдү 1961 чылдың күзүнүнде-ле аңдарып белеткээн мен. Чазын тарылга мурнунда хар эрнири билек илииртеп, шык базырыышкыны чоруттум. Ооң соонда чаштырылганы дөрбелчин-уланчак арга-биле чоруткан мен. Чаштырылга соонда кукуруза тараан участокка 2—3 бүрүлер үнүп кээрге одуруглар аразы-биле база катап илииртээш, немелде чемгерилге кылдыр минералдыг чемишчидилгени ажыглаан мен. Ооң соонда бирги-ийиги, адак сөөлүнде үшкү культивастаашкын чоруттунган. Мындыг агротехниктиг хемчеглерни боттандырганының түңнелинде 113 гектар шөлдүң бир гектарындан-на 520 центнер ногаан масса алдынган.

Бо чылдың часкы тарылгазынга белеткелче улуг кичээнгей салып турар бис. Тракторлар септелгези бүрүн-биле доозулган. Кукуруза сеялкаларының септелгези чоокку хүннерде доостур. Өдек сөөртүлгези үргүлчүлеп турар. Бир гектарга ортумаа-биле 12 тонна өдек төктүнер. Ол ышкаш гектар бүрүзүнге онаалтыр 120 килограмм минералдыг чемишчидилгелерни ажыглаар бис. Бо чылын 180 гектар шөлдүң бир гектарындан ортумаа-биле 650 центнер ногаан массаны ажаап алырын хүлээнип, «Межегей» совхозтуң кукурузачы-механизаторларының кыйгырын деткивишаан, «Найырал» совхозтуң кукурузачызы Опай Ыглаашпайны социалистиг чарышка кыйгырып тур мен.

— Эрткен чылын бистиң «Тээли» совхозка кукурузаны тарыырының, ооң чайгы ажаалгазының талазы-биле агротехниктиг негелделерни сагываанындан эвээш ногаан масса алдынган. Эрткен чылдың частырыгларын өөренип көрүп, чогуур түңнелди кылган бис. Бистиң звеновус бо чылын 250 гектар кукурузаны тарыырын шиитпирлээн. Кукуруза тарыыр чер шилиттинген, ол ышкаш техника септеттинген. Ындыг болза-даа өдек сөөртүлгези хожудап турар. Чүге дээрге өдек сөөртүр тергежигештер эвээш. Он беш тракторнуң чүгле чедизи тергелиг. Ынчалзажок четчир санныг өдекти сөөртүп төгер хемчег алдынып турар. Бодум хуумда гектар бүрүзүнден 300 центнер ногаан массаны өстүрер хүлээлгени алган мен —деп, «Тээли» совхозтуң кукурузачызы С. Хуралбай чугаалаан.

— Чөөн-Хемчик эргелелиниң зоназынга эрткен чылын кукурузаның га бүрүзүнден чүгле 98 центнер ногаан масса алдынган. Ооң чылдагааны агротехниктиг негелделерни багай ажыглааны болур — деп, ол эргелелдиң кол агроному А. Бондарь чугаалаан.

Оон ынай эш Бондарь саналынга март 23-те кукурузачыларның практиктиг өөредилгезин эрттирер деп турарын, кукурузачы бүрүзүнүң дүжүт дээш харыысалгазын бедидерин демдеглевишаан, «Шекпээр», «Барлык» совхозтарга белеткелдиң байдалын чугаалаан. «Шекпээр» совхоз кукуруза шөлүнге чүгле 30 тонна хире өдек төккен, кукурузачылар кайдал, олар чүнү канчап турарыл дээрзи билдинмес. «Барлык» совхозта байдал оон дээре. 160 тонна хире өдекти сөөрткен, кукурузачыларның чамдызы өдек сөөртүр, бир чамдызы септелге чорудар кылдыр ажылды хуваажып алган ажылдап турарлар.

Республиканың кодээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министриниң оралакчызы М. Достан-оол кукуруза тарылгазын чорударының кол-кол агротехниктиг негелделерин чугаалаан. Тарылганы чорударда кукурузачы бүрүзү каяа тарыырын баш удур билир херек. Баштай кызылтасты, арбайны болгаш өскелерни тарыыр, оон кандыг чер арткан болдур, ооң эки, багайы-даа хамаан чокка, азы чазын удур аңдарып-даа турзаш, кукурузаны карак-ажыт тарып каар чорукту черле болдуруп болбас. Кукуруза тарылгазынга эң эки чер шилип алдынган турар ужурлуг.

Кукуруза өстүрер звенонуң үш кижизи 300—400 га тарылганы тус-тузунда үлешкилеп алгаш, чүгле бодунуң дужунда ажылдап туруп бээр болза хоржок. Звенонуң кежигүннери бир демниг ажылдаар болгаш чаңгыс га бүрүзү дээш бир демей харыылаар ужурлуг. Москва областың кукурузачызы эш Жирновтуң үш кижилиг звенозу кукуруза-биле кады чигир свёклазын, чочак-тарааны тараааш, га бүрүзүнден алды муң чартык чемгерилге единицазын алгап. Бо дуржулганы биске ажыглаза чогуур.

Кукурузаны тарыырының мурнунда хөрзүннү илииртээри, дескилей бастырары, үнүштер чаа үнүп олурда ийиден эвээш эвес катап илииртээри, бир эвес бар болза азоттуг чемишчидилгени ажыглаары чугула. Өдек суун ажыглаар болза улам эки. Кукуруза шөлү бүрүзүнге агропаспортту тургузар, чүнү кылырын апаа тодаргай айыткап турар.

Агроном эш Сердюктуң бир деске 3—4 үрезин чажар дээнинге эш Достак-оол чөпшээрешпейн, 2—3 үрезин чажары чугула деп саналдаан. Дөрбелчин эвес тарылганы хүлээп албас. Тарылганың хуусаазын ыяавыла майның 15-тен соңгаарладыры шын эвес. Агаар-бойдустуң болгаш чер-черниң байдалынга таарыштыр майның 7-ден тарылганы эгелеп болур, а чигир свёклазын майның баштайгы хүннеринде тарыыр ужурлуг.

— Бистиң Өвүр районнуң девискээринге кукуруза үнүп шыдавас, аңаа агаар-бойдустуң байдалы таарышпас боор деп чамдык кижилер чигзинип турган. Ол чигзинишкиннерниң барымдаа чогун бистиң кукурузачыларывыстың ажылының түңнели көргүскен — деп, ВЛКСМ Өвүр райкомунуң секретары С. Танов саналынга чугаалаан.

Эрткен чылын «Торгалыг» колхозтуң кукурузачызы Тюлюш Эрендей 18 гадан ортумаа-биле 350 центнер ногаан массаны мочактары-биле кады алган. «Коммунизмче орук» колхозка кукурузаның ногаан массазының ортумак дүжүдү 200 хире центнер болган. Бо ийи колхозка дүжүт чүге ылгалдыг болганыл? «Торгалыгта» бодаарга, «Коммунизмче орук» колхоз кукуруза шөлүнге эң эвээш өдек төккен болгаш өске-даа агротехниктиг негелделерже шоолуг кичээнгей салбаан.

1963 чылда Өвүрнүң бо ийи колхозунуң кукурузачылары 700 га кукурузаны тарыыр. Оон 600 газын комсомолчу-аныяктар өстүрер. Ам 2000 тонна өдекти кукуруза тарыыр шөлдерде чедирген.

Өвүр ышкаш малчын районга кукуруза эң үнелиг культура. Бистиң аныяктарывыс бо чылын гектар бүрүзүнден 350 центнер ногаан массаны алырын хүлээнмишаан, Тываның бүгү аныяктарын социалистиг чарышка кыйгырып турар.

Облпрофчөвүлелиниң даргазы Т. Норбу санал берген. 1961 чылда турганынга бодаарга 1962 чылда бистиң республикага кукуруза тарылгазы 14 муң гектарга өскен-дир. Ийи чыл бурунгаар совхозтарның кукурузачыларының социалистиг чарыжының тиилекчилерин шаңнаарының негелделерин ажылдап кылган бис. Эрткен ийи чылдың түңнелдерин алырга, ол негелдени күүсеткен чаңгыс-даа ажыл-агый чок болган, а звеноларда болгаш тус-тус кукурузачыларда ону чедип алганнар бар.

1961 чылдың дүжүдүнүң түңнелинде бирги шаңналды «Межегей» совхозтуң кукурузачызы эш П. Пикало, ийиги шаңналды ынчан «Кызыл партизан» совхозтуң (амгы дуржулга станциязы) кукурузачызы Н. Федосеенко алган. Пикалонуң звенозунга кодээ ажыл-агый профчөвүлелиниң Төп Комитединден 350 рубльдиң акша шаңналын болгаш шилчиир вымпелди, а Федосеенкога 300 рубльдиң шаңналын болгаш шилчиир вымпелди тывыскан.

Чарыштың негелдези болза совхозка гектар бүрүзүнден 400 центнер ногаан массаны алырга бирги шаңналды. 300 центнерге ийиги шаңналды тыпсыр, а звеноларга 500 центнерден куду эвес болур. Бистиң республиканың байдалынга гектар бүрүзүнден 400 центнерни кайы-даа совхоз чедип ап болур. Ол дугайын эрткен чылын Пикалонуң звенозунуң 26 гектар шөлдүң га бүрүзүнден 925 центнер ногаан массаны алганы болгаш өске-даа кукурузачыларның чедиишкиннери бадыткап турар.

1962 чылдың түңнелинде бирги шаңналды дуржулга станциязының кукурузачызы эш П. Мурыгин, ийиги шаңналды «ҮТКА 25 чылы» совхозта эш Сундуй Дамдын-оол алган.

Дуржулга станциязының кукурузачылары Мурыгин биле Бопуш-оолдуң эрткен чылын канчаар ажылдап, кандыг түңнелдиг болганын оратор чугаалаан. Олар Кара-Чыраада кожа участоктарга ажылдаан. Оларның черни белеткээни, тарылганы чоруткан үези бир дөмей. Кажан үнүштер көстүп келгенде Мурыгинниң шөлүнде бир черде 2—3 үрезин, а Бопуш-оолдуң—4—5 болгаш чамдык черлерде оон-даа хөй үрезин хөмдүнген. Тарылга соонда Мурыгин дораан илииртээн, а демгизи илииртевээн. Баштайгы үеде Бопуш-оолдуң участогунуң үнүжү эки турган болза, ооң соонда ол минералдыг чемишчидилге чорутпаан болгаш одуруглар аразының сайзырадылгазын четпес чоруткан, а Мурыгин минералдыг чемишчидилгени төккен болгаш ажаалганы экижиткен. Түңнелинде чүү болганыл дизе, Бопуш-оолдуң кукурузазының үнүжү баксырап, бүрүлери саргарып эгелээн, а бирээзиниң үнүжү кайгамчык эки апарган. Бо-дур, чаңгыс черде ажылдың түңнели.

Бисте чамдык кукурузачылар болза чүгле чазын тарып кааш, күзүн ажаап алырын бодаар. Ындыг байдал-биле эки дүжүт канчап-даа алдынмас. Ындыг болганда кукурузачы бүрүзү дүжүттү ажаап алгыже чедир ооң эки ажаалдазы дээш демисежир ужурлуг. 1963 чылда бистиң шаңналывыска чедер ажыл-агыйлар-даа, звенолар-даа хөй болзун!

«Тес-Хем» совхозтуң кукурузачызы эш О. Кызыл-оол сөс алгаш, мынча деп чугаалаан:

— Бистиң совхоз 1962 чылда 1170 гектар шөлге кукуруза тараан. Ооң чайгы ажаалдазын багай чорутканының түңнелинде бир гектардан чүгле 53 центнер ногаан масса алдынган. Кукуруза өстүрер звеноларның ажылын совхозта комсомол комитеди багай удурткан. 1963 чылда совхоз 1300 гектар черге кукуруза тарыыр. Кукуруза тарыыр участоктарда 200 тонна өдек төктүнген. Өдек сөөртүлгезинде 2 самосвал, 7 трактор ажылдап турар. Кукуруза тарылгазынга шупту дөрт звено ажылдаар. Мен бодум 1962 чылда бир гектардан 240 центнер дүжүттү алган мен, а бо чылын 450 гектар шөлге кукурузаны тарып өстүрерин хүлээнген мен. Бодумдан хамааржыр бүгү чүүлдерни агротехниктиг негелде ёзугаар күүседип тургаш, эрткен чылдан ыракта дээре дүжүттү чедип алырын хүлээнип тур мен.

Түңнелинде СЭКП обкомунуң секретары А. Попов санал берген. Мал ажылын хөгжүдеринге кукуруза улуг рольдуг. Сибирьниң байдалынга кукуруза таарышпас дээш чамдык кижилерниң ону тооп көрбейн турганы шын эвес. Эки тарып, ажаар болза кукуруза кая-даа үнер болгаш чаагай дүжүттү бээр ужурлуг. Кожа турар ажыл-агыйларда, оон туржук чаңгыс ажыл-агыйда безин дүжүттүң аңгы-аңгы болуп турары кукурузаның бедик дүжүдү дээш харыысалга бир дөмей эвес болуп турарында болур.

Кукурузаның мал чеминге, ылангыя сүткүр малга улуг ажыктыын үнелеп көрбейн турары дээш эш Попов Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларын шүгүмчүлээн. Ол районнуң «Хадың» колхозунуң болгаш «Өөк» совхозунуң удуртукчулары кукуруза Бии-Хемге таарышпас дээр хөөнге алыскаш, олче сагыш салбайн турарлар. Ында «Тиилелге» колхозтуң кукурузачыларының эрткен чылын багай эвес дүжүттү алганы Бии-Хемге кукуруза үнмес деп чүвениң үндезин чогун көргүскен.

Бо кыжын хар улуг, январьда соок дыңзыг болган. Бир эвес кукуруза тарываан болза ажыл-агыйлар ат болур турган, ооң ачызы-биле шыдажып турары бо. «Межегей» совхоз 23 муң тонна кукуруза силозун кышка белеткээп турган. Ооң ачызы-биле малды кыш ажырып турар. Ынчалза-даа силосту ажыл-агыйжы эвес чарыгдааның түңнелинден совхоз ам бергедеп турар.

«Межегейде» Петр Пикалонуң, Каа-Хемниң «Ленинчи орук» колхозунда Адыя Александрның болгаш оон-даа өскелерниң аттары бүгү республикада билдингир. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар Опай Ыглаашпай, Сундуй Дамдын-оол, П. Мурыгин, Г. Сараев, М. Иванов, С. Кара-оол, Н. Калинин дээн ышкаш кукурузачыларның шаңнатканы улуг алдар-дыр. Моон соңгаар оон-даа артык ажылдаар херек.

Ховуларның тергиини деп адап турары, мурнуу таланың ол аалчызы Тывада келген болгаш бодунуң чогуур орнун ээлээн-дир. Тывада бо чылын хар аажок улуг, чаагай дүжүттү алырынга дузалыг боор деп чугаалажып турар апарган. Харның улуу-даа, хөрзүннүң өл-шык болурунга ооң дузалыы-даа шын-на. Ынчалза-даа ээн чылыг градустуг хүннер болу берзе, хар арлы бээр болгаш ооң өл-шыгы тарылгага чедир кургай бээри магат чок. Ындыг болганда Бурят АССР-ниң болгаш өске-даа черлерниң практикалап турары ышкаш, кукуруза тарыыр шөлдерниң харын чалдай тырттырар болза чогуур.

Тывага чылда ортумаа-биле элшик 180—200 милиметр болур. Ынчангаш агротехниктиг хемчеглерни шыңгыы чорутса чогуур. Өдек төкпейн турган кукурузаның эки дүжүдүн ап шыдавас. «Межегей» совхоз 6 муң тонна өдекти төккен, дуржулга станциязында өдек сөөртүлгези база чүгээр чоруп турар. А Каа-Хем районнуң колхозтарында өдек сөөртүлгези органызастаттынмайн турар, оларның удуртукчулары чүнү бодап турары билдинмес.

Кукуруза-биле кады чочак-тарааның, чигир свёклазының, бобы культураларының тарылгаларынче база улуг кичээнгейни салыр.



Республиканың суг ажыл-агый ажылдакчыларының чөвүлел хуралы чоокта чаа Кызылга болуп эрткен. Ол чөвүлел хуралга 1962 чылдың ажылының түңнелдериниң болгаш бо чылдың сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ооң киржикчилери суг ажыл-агый килдизиниң, «Тыва суг ажыл-агый тудуузунуң» эргелелиниң тудуг-монтаж эргелелиниң, суггарылга системазының эргелелиниң ажылын шыңгыы шүгүмчүлеп, хожудаашкыннарны узуткаарының болгаш суг ажыл-агыйының бүгү участоктарынга ажылды экижидериниң оруктарын айыткан.

ЧУРУКТА: Барлыктың тудуг участогунуң дарганы С. С. Доңгак, машинистиң дузалакчызы Ф. Ф. Найденов, Терезин тудуг участогунуң бригадири Г. К. Тюлюш, Барлык участогунуң экскаваторщиктери К. М. Бухтуев, Т. И. Сизиков.

Фото Г. СИРОТИНИНИ.

Олар 1963 чылда чүнү чедип алырыл?

	Ниити шөлү (гектар-биле)	Ногаан масса (центнер-биле)
Петр МУРЫГИН („Дуржулга станциязы)	180	650
Сундуй ДАМДЫҢ-ООЛ („ҮТКА 25 чылы“ совхоз)	300	500
Опай ЫГЛААШПАЙ („Найырал“ совхоз)	250	450
Салчак ХУРАЛБАЙ („Тээли“ совхоз)	100	300



Март 18-ти — Париж коммуназының Хүнүн дешпилгелиг бүгү кижи төрелгетен демдеглеп эрттирген.

ЧУРУКТА: 1871 чылдың март 18-те Францияга болган пролетар революциязының үези. Париж коммуназының хуралы чоруп тур.

СЭТА-НЫҢ ФОТОХРОНИКАЗЫ.

Софияга байырлыг хурал

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспондентизи К. Орлованың дамчыдып турары болза:

Туркияның кулданыындан Болгарияның хосталганының 85 чыл оюнга болгаш ССРЭ биле Болгария Улус Республиканың аразынга найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-бодунга дузалажылга дугайында керээге ат салганындан бээр 15 чыл оюнга тураскаал болдурган найысылалдың ажылчы чоннарының байырлыг хуралы март 18-те Софияга болган.

Хуралдың президиумунга БКП ТК-зының бирги секретары болгаш БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Тодор Живков, Болгарияның Улустуң хуралының Президиумунуң даргазы Димитр Ганев болгаш партияның база чазактың өске-даа удуртукчулары, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Болгарияда элчини Н. Н. Органов көстүп кээрге залда олурушканнар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле оларны уткаан. Болгар болгаш совет улустарның амыдыралында кайгамчык ийи хүннерниң дугайында илеткелди БКП ТК-зының кежигүнү, Болгарияның даштыкы херектер министри Иван Башев кылган.

ССРЭ-ниң Болгарияда элчини Н. Н. Органовтуң байыр чедирген чугаазын олурушканнар чылыы-биле уткаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге чорудар телеграмманы хурал улуг сорук киришкин-биле хүлээп алган.

КОСМОСКА АЯН-ЧОРУК

Солуннар, журналдар редакцияларынга, парлалга, радио агентилеринге эртем болгаш техниканың янзы-бүрү айтырыгларынга харыылап бээрин дилээн сан-түң чок хөй чагаалар үзүктел чок кээп турар. Номчукчуларның хөй кезии Чер чоогунуң делгемнерин шиңгээдип алырының айтырыгларын улуу-биле сонуургап турар. Олар космиктиг корабльдер канчаар тургустунганыл, хүн радиациязы деп чүл, «Восток» деп космиктиг корабльдиң чедирикчизи ракетаның шимчедикчизиниң күчүзү кандыгыл деп база өске айтырыгларны салып турарлар.

Бо болгаш оон-даа өске айтырыгларга бөдүүн, билдингир арга-биле канчаар харыылаарыл? Бо талазы-биле «Известия» солуннуң редакциязы баштайгы базымны кылган. Бо солун номчукчуларның 80 ажыг айтырыгларынга билдингир, тодаргай кылдыр харыылап берген. Оларның чамдыктары бо:

— Космос деп чүл?

— Бо сөс-биле бистиң планетавыстың ындынче шөйлүп чоруткан делгемни ынчаар адап турар бис. Чогум космос кайыын эгелээнил ынчаш? Маңаа харыы бээри берге болуп артпышаан деп профессор В. В. Парин чугаалап турар. Космостуң кызыгаарын эртемнер аайы-биле янзы-бүрү кылдыр тодарадып турар. Чижээ, Чер чоогунуң делгеминиң шынарын өөренир физика эртемнини-биле алырга Чер кырындан 200 км ыңайлаарга-ла космос эгелээр. Ол бедикке шимчеп чораан бүдүмелге кандыг-даа шаптыктаашкын таварышпас. Биология талазы-биле алыр болза космостуң кызыгаары Черге чоок. Биологтарныы-биле 16 километрден өрүлээрге-ле космостуң эгелээни ол, чүге дизе кижилер Черден 16 км бедий бергеш тускай герметиктиг кабинада агаарны ажыглап чоруур ужурга таваржыр.

— Амгы үениң космиктиг корабльниң канчаар тургустунганының кысказы-биле чугаалап берип көрүңер.

— «Восток» деп космиктиг корабль ийи кол кезектен тургустунган. Ооң бирээзи — космонавтың кабиназы болур: ында ужудуушкуң үезинде кижиниң амыдыралчы ажыл-чорудулгазын хандырар системаларны болгаш черге хонарының системаларын тургускан. Өскезинде приборлар кезээн тургускан. Ында радиотехниктиг болгаш телеметриктиг аппаратураларны, ол ышкаш корабльдиң дүргедээшкинин оожумнадыр тормоз тургузуун тургускан. Космонавтың кабиназы элээн делгем. Ооң ортузунда — космонавтың олурар креслозу. Ол кресло-сандайның уннарында парашют системазы, парашют-биле халыырда кижини корабльден үндүр октаптар тускай херекселди, пиротехниктиг тургузугну, аъш-чем, суг болгаш өске-даа чугула курлавырларны, Черге хонупкан соонда космонавтың харылзаа тудар радиостанциязын таарыштыр кылгылаан. Космонавтың сандайының мурнунда приборлар самбыразында улуг эвес глобусту эптеп каан. Ужудуушкуң үезинде ол глобус оожуму-биле долганып, космонавтың Черниң кайы үезинде чоруп турарын айтып чоруур. Ооң чанында радио-телефон системазын башкарар тудалары, ол ышкаш кабинада температураны таарыштырар, корабльди хол-биле башкарар, ооң шимчедикчизин тормозтаар херекселдерни тургускан.

Совет космиктиг корабльдерде космонавтарның ужуп үнеринден эгелээш Черге хонуптарынга чедир таарымчалыг байдалды бүзүреддии-биле кылган. Космонавтар таварылга болуп кандыг-бир озал-ондактарга таваржы берзе оларның амы-тынын камгалап алырының бүгү аргаларын корабльде кылып каан.

— «Восток» деп корабльди октаргай делгемниче чедирген, ракета шимчедикчилериниң күчүзү кайы хире болуп турарыл?

—20 миллион аът күжүнге деңнежир. Бо дээрге Волгада В. И. Ленин аттыг гидроэлектростанция ышкаш 6 ындыг электри станцияларның күжүнге деӊ болуп турар.

— Парлалгага «дүргедээшкиниң участогу» деп термин бо-ла чоргулаар, ону канчаар билзе чогуурул?

— Дээрже ужукkан ракетаның изи шөйлүп чыдып каар, ол болза ажылдап чораан шимчедикчилерниң изи-дир. Ону дүргедээшкиниң участогу азы ужудуушкуннуң идепкейлиг участогу деп адап турар. Оон ыңайлаарга ракетаның сөөлгү чадазының хостут шимчээшкини эгелээр. Аңаа планеталар аразының автоматтыг станциязы, азы космиктиг корабль-спутник, азы кандыг-бир өске ажыктыг чүъктүң чорууру билдингир болгай.

— Хлорелла деп чаңгыс клеткалыг суг үнүжүн биологтарның улуг сонуургал-биле өөренип турарының ужуру чүдел?

— Хлорелланың мырыңай азарганчыг клеткаларында үнүш аймааның кижиге берип турар бүгү чүүлдери бар. Хлорелла белок, үс-даа хөй. Хлорелла С витаминнериниң саны лимонда витаминнерге деңнежир. Хлорелланың 100 грамм далганы (порошогу) янзы-бүрү витаминнер-биле кижиниң бир хонукта херегделиг хандырып шыдаар. Хлорелланы сугга эзилдирер болза ол углекислоталарны узуткап (бодунче соруп ап), харын кислородту кижиге бээр.

Солуннуң номчукчулары боттарының айтырыгларынга кандыг аргалар-биле харыыны алганнарыл?— «Известия» солуннуң ном үндүрер чериниң үндүргени «КОСМОСКА «А-ДАН» «Я-ГА» ЧЕДИР АЯН-ЧОРУК» деп номну дамчыштыр алганнар. Космиктиг терминнерниң бо бирги словарын журналистер Б. Колтов, Г. Остроумов, Е. Худякова олар номчукчуларга бараалгатканнар. Ол номнуң редактору Н. Шумилов, эртем талазы-биле редактору физика-математика эртемнериниң кандидады М. Крошкин.

Моон соңгаар оон-даа долу словарьны азы энциклопедияны тургузарынга бүзүрээр бис. Ол чорук кижилерниң космосту шын билип алырынга дузалаар.

А. РОМАНОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Часкы дыштанылга

Өөредилге чылының үшкү улдузу төнүп турар... Школачы чеди айларның дургузунда хөйнү өөренип, хөй-хөй чаа, солун, чугула чүүлдерни билип алганнар. Олар өөредилге дээш шыңгыы ажылдап, а чамдыкта дыка хөлзеп, дүвүреп-даа келген: бир эвес бөгүн контроль ажыл азы доска чанынга туруп харыылаар апарганда, кижи бүрүзү тавында болуп шыдавас-ла болгай.

Шынын чугаалаарга, уруглар шагзыраан, ынчангаш оларга амгы часкы дыштанылга күзенчиг болгаш эргежок чугула.

Часкы дыштанылга кыска. Школачылар эки дыштанзын дээш ону канчаар ажыглаза чогуурул?

Бирги, эң кол чүүл болза — уруглар болдунар-ла шаа-биле арыг агаарга селгүүстээр херек. Өөренип турган үезинде оларга четпейн турган чүве, ол-ла болгай.

Арыг агаарга селгүүстээри, ойнаары — медерелдиң ажылдаар аргазын катап тургузарының эң эки аргазы. Ынчан нинти шагшинээзи сергээр, аъш-чемге хөлчок туралыг апаар.

Селгүүстээшкин үезинде уруглар хүнүң агаар байдалынга таарыштыр шын кеттинген болурун хайгаараар херек. Уругларның организминиң чылыг таарыштырар механизми улуг кижилерниинге бодаарга кошкак болур, ынчангаш уруглар дүрген эмин эртир изиргенип болур. Идикче база онза сагыш салыр херек — ол уругну өл-шыктан камгалаар ужурлуг.

Дыштанылга үезинде школачыга хандыкшылдыг байдалды тургузарда, олар арыг агаарга селгүүстээшкин-биле холбашкан кылдыр таарыштырары чугула.

Киноларга, театрларга, концерттерге баар дээш коллективтиг походтарны школаларга доктаамал чорудуп турар. Ол чорук уругларга ажыктыг, өөрүнчүг болбайн аан. Ынчанмыже ындыг походтар арай көвүдеп турар эвес ирги? Дапкыш залга элээн каш шакта олургаш, уруглар шагзырап човаары хаая эвес, ындыг таварылгада олар кандыг-даа дыш албастар.

Чамдыкта ада-иелер безин уругларының чедишкинин дээш «шаңнал кылдыр», дыштанылга үезинде барык-ла хүн-бүрү киноладып турар. Ол дээрге чедир бодаваан чорук-тур.

Дыштанылга үезинде школачының чаңчыл болган хүн чурумун үреп болбас. Хүн чурумун чаңгыс неделяда үрээр болза, соонда барып берге апаар. Бирги болгаш ийиги ээлчегниң өөреникчилери эртен 7 шакта турар ужурлуг. Бичии уруглар — 21 шактан орай эвесте, элээди уруглар — 22 шак 30 минутадан эртпейн удаан турар.

Ол ышкаш, анаадаазы ышкаш, чаңгыс-даа хүн эрттирбейн эртенги сула шимчээшкин гимнастиказын кылыр херек. А бир эвес, школачы мурнуда ону кылбайн турган болза, ам часкы дыштанылга үезинде эртенги сула шимчээшкин гимнастиказын кылып эгелээри таарымчалыг болур.

Бир эвес дыштанылганы чөп эки ажыглап эрттирер болза, школачы өөредилгеже чаа күштүг омак-сергек эгелеп киргеш, өөредилге чылын чедиишкинниг доозар. Арыг агаарже, уруглар!

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Парлакчыларның ажыл соксадыышкыны үргүлчүлевишаан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Нью-Йорктуң ажыл соксаткан парлакчылары боттарының профэвилелиниң удуртукчуларының болгаш бүдүрүлге ээлериниң дугурушкавы чаа коллективтиг керээниң негелделерин хүлээп албаан. Чоокта чаа болган хуралынга ажыл соксадыышкынының киржикчилери ол керээниң негелделери күзелдиг хандырып шыдавас деп саваш хүлээп албаан болгаш боттарының негелделерин бүрүн хандыргыжеге чедир демиселди үргүлчүлээр деп шиитпирлээн. Парлакчыларның ажыл соксадыышкынының уламындан Нью-Йорктуң эң улуг сес солуннары 100 хонукта үнмейн келген.

Найыралдыг-даа болза таакпызы тускай болуру дээре

ПАРИЖ. (СЭТА). Мадридте Испания биле АКШ-тың аразында болуп турар чугаалажыышкыннар мунгаш байдалга таварышкан дээрзин Францияның «Комбо» солунунуң Мадридте корреспондентизи Жан Креаш бижээн. Испан чазак бодунуң чепсектиг күштерин чаартырынга негеттинер америк чепсектиң өртээн доллар-биле төлээр ужурлуг деп Вашингтон недегээн. Ынчалзажок Испания аңаа удурланып турар.

Корреспондентиниң сөзү-биле алырга, Испания америк негелдеге чагыртпас болгаш бир эвес ол негелдени мурнуку хевээр тургузуп туруп бээр болза, АКШ-биле эвилелден ойталаарынга белен деп Испанияның министрлер чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Муньос Грандес АКШ-тың Мадридте шериг төлээлеринге сагындырган.

Франкочу чазактың ындыг шиитпирлиг туружу мырыңай бодуун чүүл-биле тайылбырлаттынар: «Поларистер-биле» чепсеглеттинген суг иштиг-биле чоруур хемелерни тургузар ужурлуг Испанияның мурнуу чүгүнде Рота шериг-далай баазазын бодунга хевээр арттырып алырынга АКШ-тың онза сонуургалдыы Испанияга эки билдингир. Оон ужурунда Испания бодунуң күзелин, боо-чепсекти бодунга ажыктыг негелделерин ёзугаар чедип ап шыдаарынга идегеп турар.

Чер-ортузу далайда өске баазаларны, чижээлээрге, Мальтада азы Италияның Неапольда азы Мессинде порттарын суг иштиг-биле чоруур хемелерни тургузарынга ажыглап болур, болбазының дугайын АКШ-тың камгалал министерствозу өөренип көрүп турар дээрзин Мадридте америк бөлүктер айтып турар деп «Комбо» солун дыңнаткан.

Боо-чепсек бээрин соксадыр

ЛОНДОН. (СЭТА). Мурнуу-Африка Республиканың (МАР) чазаанга англи боо-чепсекти берип турарынга удурланыышкынның массалыг митингизи чоокта чаа Лондонда Трафальгар шөлге «Мурнуу Африкага кандыг-даа англи боо-чепсекти бербес!», «оон-биле садыгны соксадыр!» деп лозуңнуң адаа-биле эрткен.

Чыскаал болган дараазында каш-каш муң англичаннар киришкен митинг МАР-ның милитаризациязынга болгаш ол чуртта сөөк-язы ылгай көөр политикага удурланыышкынның калбак кампаниязының эгелээни болган. Ол кампанияның эгелекчилери болза «МАР-да сөөк-язы ылгаар политикага удур шимчээшкин», «Колонияларның хосталгазы дээш шимчээшкин» деп организациялар, көску лейбористчи ажылдакчылар болган.

Митингиге лейбористчи партияның удуртукчузу Гарольд Вильсон чүве чугаалааш, МАР-да чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиканы шиитпирлиг буруу шапкан. Мурнуу Африкаже боо-чепсекти кирер чорукту соксадырын лейбористчи партия негеп турар дээрзин ол чугаалаан.

МАР-ның эрге-чагыргаларының хоругдааны африка национал конгресс партияның Англияда чоруп турар чиңгине секретары Дума Нокве, парламент кежигүннери — лейбористер Ноэль-Бэйкер, Барбара Касл болгаш өскелер-даа митингиге база чүве чугаалааннар.

Мурнуу-Африка Республикада расизмниң калчаараашкынынга удур шимчээшкин өзүп турар дээрзин Дума Нокве демдеглээн.

Сөөк-язы ылгаар политикага удур КНО-нуң туружун деткиир болгаш Мурнуу-Африка Республикаже англи боо-чепсекти база шериг дериништиниң кирип, хандырарын соксадыр деп Великобританияның чазаан кыйгырып турар резолюцияны митингиниң киржикчилери хүлээп алган. Резолюцияда чугаалап турары болза, МАР-га боо-чепсекти берип турарынга удурланыышкынның кампаниязын деткиир болгаш Мурнуу-Африканың калбак хереглелдиң барааннарындан ойталаарынга бүгү хемчег-биле киржир деп англи улусту кыйгырып тур бис.

Кеннеди Сан-Хоседе

ГАВАНА. (СЭТА). «Нотисиас де ой» солун «Коста-Рикаже Кеннединиң аян-чоруу Американың чурттарынга аажок улуг айыылды тургузуп турар» деп эгелиг редакция чүүлүн парлап үндүрген. Төп Америка чурттарының болгаш Панаманың президентилери-биле АКШ-тың президентизиниң Коста-Риканың найысылалы Сан-Хоседе март 18-те ажыттынган чөвүлел хуралынга америк империализмниң алыс планнарын ол чүүлде илередип бижээн. «Чөвүлел хуралдың сорулгазы — куба революцияны боой тударының чаа планнарын белеткээри база америк диптиң ол стратегтиг районунга АКШ-тың экономиктиг, политиктиг болгаш шериг тергиндээшкинин быжыглаары болур» деп солун айыткан.

Төп Американың чурттарының шериг талазы-биле каттыжарының планнарын АКШ-тың империалистиг бөлүктериниң кылып турарының онза айыылдыынче кичээнгейни бо чүүлде көрүндүрген. Ол планнарны боттандырар чорук Төп Америка чурттарның кандыг-даа демократтыг болгаш улусчу шимчээшкиннериниң базары ол чурттарның шериглериниң хүлээлгези болур дээни олдур деп «Нотисиас де ой» солун демдеглээн. АКШ-тың удуртулгазы-биле Төп Американың чурттарын каттыштырары чамдык чурттарда бар турар шериг диктатураларын быжыглааны болур, ол чоруктуң ужуру болза улустарга удур дерзии үүлгедиглерни улам калбартып, Кубаже халдаашкынче империалистерниң оралдажыышкынын база катап күткээни ол болур. Кубага удур агрессияга империалистиг чепсектиг күштерге «үтер-боо аскынче кир каап бээр эътти» бээринче Төп Америкада АКШ-тың чалчаларын албадаары Сан-Хоседе чөвүлел хуралдың сорулгазы болур дээрзин ол солун айыткан. Кубага болгаш Төп Американың чурттарының улустарынга хамаарыштыр америк империализмниң агрессчи планнарын «Нотисиас де ой» солунда парлааны Төп Американың чурттарының демократтыг болгаш патриотчу янзы-бүрү организацияларының медеглелдеринде база сойгалап турар.

Ылаңгыя Коста-Риканың «Улусчу авангард» партиязының ТК-зының медеглелинде демдеглеп турары чүл дээрге, Кубаның маадырлыг улузунга хамаарыштыр өжээнниг политиканы чорудуп турар АКШ-тың чазаанга бараан болур кылдыр Төп Американың чазактарын болгаш улустарын албадаары Сан-Хоседе чөвүлел хуралдың кол сорулгазы болур. «Кубага удур агрессчи планнарны, Кубага удур АКШ-тың чепсектиг күштериниң киржилгези-биле калбак агрессияның болдунуп болурун көрүп турар планнарны улам ыңай боттандырарын америк империализмге чигедип болгу дег резолюцияларны болгаш медеглелдерни ол чөвүлел хуралга хүлээп алырын АКШ-тың империалистиг бөлүктери оралдажып турар».

Төп Американың экономиктиг интеграциязы дээр чүвениң планнарының реаксылыг утка-шынарын «Гватемаланың патриотчу эвилели» бодунуң медеглелинге сойгалаан. Ол планнарны Сан-Хоседе президентилерниң чөвүлел хуралынга база чугаалажып көөр деп турар чүве-дир. АКШ-ка баштадыр Төп Америка чурттарының экономиктиг каттыжыышкыны ол чурттарның улустаарынга америк империализмниң улам улуг тергиндээшкининиң чепсээ болу берген турар дээрзин медеглелде демдеглээн.

Кинотеатрларга

МАРТ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мичман Панин» 9.40, 11.40, 1.40, 3.40, «Хуана Гальо» 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«ВОСТОК»: Мультипликациялар 11.15, «Бичии уруг бажыңында» 3.15, 5.15, 7.15, «Анна на шее» 9.15 шактарда.

«БАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Амыдырал сээң холдарыңда» 11.15, 1.15, 3.15, «Рим каникулдары» 7.15, «Париштиң бурган өргээзиниң дуганы» (2-ги сериязы) 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Мультипликациялар 10.30, «Бачыттыг ангел» 2.30, 6.30, «Доозулбаан төөжу» 4.30, 8.30 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА
В. КАТАЕВТИҢ

„Ийи кожайның чалчазы“

деп шиизиниң баштайгы көргүзүглери марттың 21, 22 болгаш 24-те тыва дылга болур. Шии кежээниниң 7 шакта эгелээр. Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

Хөл-шыдыраага сонуургалдыгларның бул уну

Шыдыраа төөгүзүнден одуруглар

Швед гроссмейстер Гидеон Штальбергке ёзулуг-ла аас-кежии таварышкан. Бүгү-делегей арбитрлериниң аразындан хөл-шыдыраа талазы-биле делегейге бирги чер дээш маргылдааны март 23-те ажыдар эргени ол алган.

М. Ботвинник бодунуң алдарын чедиги удаа камгалаар: хөл-шыдыраа оваадайы дээш бир-ле дугаар Москваның эстрада театрының сценазынга бодунуң олудун Т. Петросян ээлептер.

Хөл-шыдыраның дээди алды дээш төөгүлүг ужуражыышкыннарның сетказы хайныктырар хөй таварылгалары бо эрте-бурунгу оюнну чыл демдеглелдеринде бижиттинген. Оларның аразында романтиктер Лябурдоние биле Андерсенниң үези. Морфиниң хамыкаашкыннар оюннары. эртем ёзунуң туруштуг демиселиниң үндезинин салган, делегейниң баштайгы чемпиону Вильгельм Стейництиң демир дег быжыг халдаашкыннары дээш, чүнү чок дээр.

Стейниц (1894 ч.) «27 чылда хөл-шыдыраа хааны болуп келген» шылгараңгай немец шыдыраачы Эмануил Ласкер солаан.

Техниктиг чаартыкчы байдалы-биле ылгалып турар, оюнну элээн башкартыкгыр болгаш шимченгир хевириниң камгалакчызы гениалдыг кубачы Х. Р. Капабланка делегей чемпиону болу берген. Ласкер-биле ооң маргылдаазы (Гавана, 1921 ч.) 24 ужуражыышкындан тургустунган. Ындыг турбуже олар чүгле 14 ужуражыышкын кылганнар. Ол ужуражыышкыннарның дөртүнге кубачы тиилээн, а 10 ужуражыышкын — хайым болуп доозулгулаан. Ласкер болза теория талазы-биле аңаа арткан 10 ужуражыышкынны эттирип болур аргалыг турза-даа, ойнавайн барган болгаш аныяк удурланыкчызынга аштырганын чарлаан. Ол дээрге хөл-шыдыраа төөгүзүнде амдыгаа чедир туруп көрбээн таварылга-дыр!

База ол-ла өйде шыдыраа талазы-биле чаа «чырык сылдыс»—Михаил Чигоринниң өөреникчизи, 29 харлыг орус шыдыраачы Александр Алёхин көстүп келген. (Ол болза Капабланкадан безин барык дөрт хар биче турган).

Капабланка биле Алёхинниң үр маңаан маргылдаазы Ласкер биле Капабланканың ужуражыышкынындан бээр алды чыл эрткен соолунде, Буэнос-Айреске болган.

Чиңиг демисел ийи ай ажыр үргүлчүлеп келген. Аңаа Алёхин тиилээн. Ол аңаа алды катап уткан, ужунге уттурган болгаш 25 ужуражыышкынга хайым болган. Алёхин оон эгелээш делегей чемпиону апарган болгаш бүгү чуртталгазының дургузунда оваадайын чүгле голланд гроссмейстер Макс Эйвеге ийи чылда (1935—1937 ч.) «ачылаткан». Улуг орус шыдыраачы кымга-даа тиилеттирбейн өлген (1946 ч.) болгаш делегейниң шыдыраа уран чүүлүнге үнелеп четтинмес улуғ киирген.

1948 чылда чер бөмбүрзээниң эң шыырак гроссмейстерлери хөл-шыдыраа талазы-биле өзэн чок болу берген «пальманың бирги чери» дээш демиселди катап эгелээннер. Аңаа шылгараңгай совет шыдыраачы Михаил Ботвинник тиилелгени чедип алган. Турнирге болган дөрт маргылдааның дөртелдирзинге ол удуп алган: Смыслов-биле ойнааш 3:2, Керес-биле — 4:1, Решевский-биле — 3,5:1,5, Эйве-биле — 3,5:1,5 ыыдыр уткулаан.

37 харлыг Ботвинниктиң делегейге ужур-дузалыг чедиишкини, эртем принциптеринден тургустунган совет шыдыраа школазының тиилелгези болуп, ССРЭ-де хөл-шыдырааның массалыг хөгжээниниң үре-түңнели болу берген.

Ам үеде шыдыраның хааннары биеэгиде дег тайбың саадаар аргазы чок болу берген. Шыдыраа маргылдааларынче күзеп чүткээн элээн аныяк удурланыкчылар оларга амыр-дыш бербес апарган. Келир үедеги боттарының удурланыкчыларын делегей чемпионнары боттары шилип, олар-биле ужуражылгазын боттары доктаадыр, ындыг чурум эгиттинер аажок эрткен үе болу берген. Делегейниң хөл-шыдыраа федерациязы (ФИТА) Ботвинникке оваадай кедирген өйден эгелээш-ле «конституциялыг» шыңгыы сагылдын чемпионнарга дагылдырган — ол ам үш чыл болгаш-ла шилиндектерниң маргылдааларынга тиилекчи болуп үнген шыдыраачы-биле бир катап ужуражыр ужурлуг.

Михаил Ботвинник тергиинеринин оруунга тулчуушкунун эгелээн. Турнирлерге тиилекчи болуп үнгүлээн Давид Бронштейн биле Василий Смысловтуң атакаларын ол ийи удаа харыылап шыдаан. Ынчалза-даа база бир ийи ужуражыышкынга ол аштырыышкынныг болган: Смыслов-биле ийиги ужуражыышкынынга, Михаил Таль-биле баштайгы ужуражыышкынынга тиилеттирген. Өскелерден ылгалыг спортчу шынар (Алёхинниң чедирген салдары), психологтуг кайгамчык мергежил (Ласкерниң шугуму), а кол-ла чүве ылаптыг оптимизм болгаш кайгамчык шыдыраачы билдилиин удук негээр маргылдааларга Ботвинниктиң көргүзүп шыдааны хөл-шыдыраа дужуулгезин катап чедип алырынга аңаа дузалаан.

Ботвинниктиң амгы удурланыкчызы 33 харлыг гроссмейстер Тигран Петросян — ол дээрге, турнирниң шудургу лайынчызы, шыдырааның ам үедеги дыка хөй тергиидекчилерин ажып шыдаан, а «бодунуң заңзызында» делегейниң болгаш Совет Эвилелиниң дыка хөй маргылдааларынга шаңналдарны алган шыдыраачы.

Ботвинник—Петросянның бо ужуражыышкыны хөл-шыдыраа талазы-биле бистиң үениң эң улуг болуушкуну болур.

Я. РОХЛИН,
делегей орбитри, СЭТА-ның
хөл-шыдыраа хайгааракчызы.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге хар чаар. Кызылга хар шоолуг чагбас. Хат кошкактан ой-тавынга чедир. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—0—5 градус чылыг, оон өскезинге—1—6, а Кызылга—4—6 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

МАРТ 30-ДЕ ЕРЕВАН ХООРАЙГА КУРУНЕНИҢ 3 ХУУЛУГ ОЙНААШКЫННЫГ ЧЭЭШКИНИНИҢ 92-ГИ ТИРАЖЫ БОЛУР.

16 разрядтарга ойнап алыышкынның дараазында хемчээлдери таваржыр:

Ойнап алыышкынның хемчээли	Ойнап алыышкынның саны
5000	32
2500	80
1000	400
500	1280
100	11200
40	123008
Шуппу	136000
Ойнап алыышкыннарының ниити түңү (рубль-биле)	7440320

Дараазындагы кол тираштар май 30-де, июль 30-де, сентябрь 30-де болгаш ноябрь 30-де болур. Оон аңгыда сентябрь 30-де немелде 16-гы тираж база болур.

Ойнап алыышкынга таварышкан облигацияларның ойнап алыынган түңүн төлээрде, өртээн кады эгидер, база оларны оон ыңайгы ойнаашкыннарга киириштирбес чүве болганда, тираж болган санында-ла 3 хуулуг чээшкинниң талазы-биле ойнап алыышкыннарның хемчээли улгадып турар, а тираждарга кирер ойнап алыышкыннар саны чээшкинниң хуусаазының төнчүзүнге чедир өскерилге чокка хевээр артар.

Хамаатылар! 3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

Тыва респотребсоюз 1963—64 өөредилге чылында Новосибирскиниң, Барнаулдуң, Краснодарның, Иркутскиниң кооператив техникумнарының бухгалтерия, бараан, планнаашкын, аңныыр талазы-биле эртемнерниң болгаш аъш-чем белетнээриниң технологиязының талазы-биле салбырларга шуут өөреникчилерни хүлээп алырын чарлап тур.

Үстүнде айыткан өөредилге черлеринге 1962 чылга чедир доосkан 7 класстан куду эвес болгаш оон соонда чылдарда доосkан 8 класстан куду эвес билиглиг кижилерни хүлээп алыр.

КИРЕРИН КҮЗЭЭННЕР ДАРААЗЫНДА ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУДАР:

а) Билдиришкин.

б) Билииниң дугайында документ (боду-биле).

в) Ажылдап азы өөренип турар черинден берген характеристика.

г) Кадыының дугайында шынзылга.

д) Автобиография.

е) Чурттап турар черинден шынзылга.

ж) Дөрт фото чурук. (3×4 см хемчээлдиг).

з) Күш-ажыл дептеринден үшта бижиишкин. (Ажылдап турарларга).

Кирериниң экзаменнери июль 1-ден эгелеп кооперация училищезинге болур. Билдиришкиннин киирген дараазында эртемнерге экзамен дужаар. 8—9 класс дооскаанар: орус дыл (диктант), математика (бижимел болгаш аас-биле); 10—11 класс дооскаанар: орус дыл болгаш литература (сочинение), математика (бижимел болгаш аас-биле).

Документилерни 1963 чылдың июнь 25-ке чедир Тыва респотребсоюзтуң адрезинче чорудар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00102. Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАРТ
22
ПЯТНИЦА
№ 69 (5473).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Партия-күрүне контролюнуң ленинчи принциптерин шыңгыы сагыыр

«Кижи бүрүзүнден — шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге — ажылдаан шаа-биле» деп принцип амыдыгаа чедир күштүг артпышаан турар, шак ындыг ниитилелде чурттап турар болганывыста социалистиг бүдүрүлгеге болгаш продукция хуваалдазынга чаңгыс аай, улусчу контрольду доктаамал боттандырары совет ниитилелдиң коммунизмче оруктап бурунгаар шимчээшкининге эң чугула негелделериниң бирээзи. Ынчаарга улус ажыл-агыйын удуртурунуң, ниитилелди эгелеп башкарарының ол ленинчи принциптери Сталинга чүдүлгениң үезинде каржызы-биле хажыттынган, партия-күрүне контролюнуң ролю аажок кудулаан турган.

Партияның XXII съездиниң айыткан угланыышкынын барымдаалап, СЭКП ТК-ның эрткен чылдагы ноябрь Пленуму партия биле күрүне контролюн каттыштырар, аңаа коммунистерни болгаш бүгү ажылчы чоннуң калбак массаларын киириштирер дугайында ленинчи өөредигге дүүштүр чуртта контроль системазын үндезини-биле эде организастаарын шиитпирлээн. Пленумнуң ол шиитпири ам амыдыралга боттанып эгелээн. Партия биле күрүнениң чаңгыс аай контроль органы — СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Партия-күрүне контролюнуң комитеди тургустунган болгаш ажылдап турар. Оон чер-черде органнары база организастаттынып, боттарының ажылын эгелээн.

Ол шиитпир ёзугаар бистиң республикада партия-күрүне контролюнуң республика комитеди болгаш хоорай, районнар комитеттери база тургустунгулаан. Ол комитеттерге дуза чедирериниң бөлүктери болгаш постулары республикада бүдүрүлге черлериниң, транспорт, тудуг болгаш садыг организацияларының, колхозтар, совхозтарның хөй кезиинде база тургустунуп, боттарының ажыл-чорудулгазын эгелеп турар. Бо хүннерге чедир республикада ниитизи-биле контроль органнарынга дуза чедирериниң 379 бөлүктери болгаш постулары тургустунган, оларның составында бүдүрүлгениң мурнакчылары, хөй-ниитиниң идепкейлиг ажылдакчылары — 2437 коммунистер, комсомолчулар болгаш кежигүн эвес активчилер, бүдүрүлгениң мурнакчылары, тускай эртемниглер соңгуттургулаан.

Улусчу контрольдуң ол чаа органнарындан, ылаңгыя Кызылдың бустурбиналыг электростанциязында, «Сельхозтехника» АТК-зында, дааранылга комбинадында, «Коммунал тудугнуң» тудуг-септелге эргелелинде, Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» колхозта, Барыын-Хемчиктиң «Барлык», «Шекпээр» совхозтарында, «Тыва даг-дугу» тудуг эргелелинде дуза чедирериниң бөлүктери организастаттынган хүннеринден бээр боттарының ажыл-чорудулгазын калбартып эгелээннер. Ол бөлүктерниң ажылынче СЭКП-ниң Кызыл хоорkому, оон чанында партия-күрүне контролюнуң комитеди, үстүнде районнарның партия комитеттери, ажыл-агыйларда парторганизациялар чогуур кичээнгейни салып турарын демдеглээр херек.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бадылаан Саавырын ёзугаар партия-күрүне контролюнуң органнарынга калбак эргелер тывыстынып, улуг сорулгалар оларның мурнунга салдынып турар. Партия-күрүне контролюнуң хоорай, кодээде комитеттериниң, оларга дуза чедирер бөлүктериниң болгаш постуларының ажыл-чорудулгазында кол чүве — бистиң чуртка коммунизмни тургузарының өндүр улуг программазын чедиишкиниг боттандырар, партия биле чазактың чугула-чугула доктаал-шиитпирлериниң чер-черде күүселдезиниң турарын контрольдаар, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң ээлчеглиг сорулгаларын соңгаарладыышкын чокка шиитпирлээр, партияның, күрүнениң сагылга-чурумун улам быжыглаар, социалистиг дүрүм-хоойлуну шыңгыы сагыыр талазы-биле партия органнарынга, күрүне албан черлеринге үргүлчү дузалажыры болур.

Контроль органнары болза чүгле хыналда чорудар, буруулуг кижилерни харыысалгага онаар эвес, харын оларның частырыгларын илередир, албан-дужаалды соора ажыглап, таарышпас үүлгедиг кылыр чоруктан кадрларны чайладыр, партия, күрүнениң сагылга-чурумун шыңгыы сагыыр, ажылга харыысалгалыг болурунга оларны кижизидер хүлээлгелиг дээрзин Саавырда айтып турар.

Партия-күрүне контролюнуң чер-черде тургустунгулаан комитеттери, оларның хөй санныг активчилери болза, совет ниитилел хөгжүлдезинге шаптык ужуражтырып чогуур бижилер — дужуметсиглер, ажыл чылзырлар, карак чаап мегелээрлер, хээли алыкчылары, оорлар, ажыл кылбастар, спекулянтылар, оларның хайгааралындан канчап-даа дашкаарлап шыдавас, совет хөй-ниитиниң улуг күжүнден олар чаягаар-ла коргуп сүртээн турар кылдыр боттарының ажылын шак ынчаар организастаары чугула.

Бүдүрүлгелерниң, албан организацияларның ажылын контрольдаар төлээде, контроль органнары оларның ажыл-херээнче хандыр сиңниге, херектиң байдалын эки билир, күрүне планнарының күүселдезин кичээнгейлиг хынаар, продукцияның шынарын тодарадыр, үрей кылышкыннарга удур шыңгыы демисежир, акша-хөреңгиниң, материалдарның чарыгдалынга, техниканың ажыглалынга хайгааралды тургузар, ажыглаттынмайн турар курлавырларны илередип тывар, көзүлген четпестерни дүрген чайладып узуткаарынга боттуу-биле дузалажыр ужурлуг. Эргелел аппараттарының, албан черлериниң чарыгдалын эвээжедип, ажыл-чорудулгазын экижидип сайзыраңгайжыдары, оперативтиг ээлдек болдурары дээш хемчеглер алыры, ажылчы чоннарның негелде-хомудалдарын оларның талазындан канчаар шиитпирлеп турарын хайгаараары контроль органнарының база эң чугула сорулгаларының бирээзи.

Боттарының практиктиг ажылынга партия, күрүнениң сагылга-чурумун үреп, директивтиг айтыышкыннарны хажыдып, күрүне планнарының күүселдезин хандырбайн турар ийикле акша-хөреңгиниң, материалдыг чүүлдерниң артыр чарыгдалын, төтчеглээшкинин болдурган удуртукчуларны партия-күрүне контролюнуң комитеттери боттарының хуралдарынга шыңгыы тургузуп, кеземче харыысалгазынга кииреринге чедир хемчег алыр эргени контроль дугайында Саавыр оларга тыпсып турар.

Партия-күрүне контролюнуң дээштии болгаш шиитпирлии улус массаның бот-идепкейинге, күжүнге доктаамал даянган турарында, оларның-биле быжыг харылзаалыг болурунда. Контроль комитеттери, оларга дуза чедирериниң түс-түс бөлүктери болгаш постулары хөй-хөй активчилерлиг болган тудум оларның күжү улгадыр, ажылы идепкейжиир апаар.

Контрольдуң чаа системазы—ол дээрге эң демократтыг принциптерге үндезилеп, коммунистиг тургузуушкунну удуртурун сайзыраңгайжыдарының база улус чон-биле харылзааны быжыглаарының күчүлүг чепсээ-дир. Контроль болза калбак массаларны коммунистиг ёзуга кижизидериниң, оларга бот-эргелелдиң билиг чаңчылдарын бээриниң кайгамчыктыг школазы-дыр. Коммунизм дээш бүгү улустуң демиселинге партия-күрүне контролю төлептиг черни ээлээн турзун дээш, партия комитеттери, эге организациялар аңаа бүгү таланып деткимчезин көргүзүп, боттуг дузалашса чогуур.

ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Ортаакы Азияның республикаларының идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралы Ташкентиге ажыттынган.

«Партия организацияларының идеология ажылының дугайында» илеткелди СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичев кылган.

СЭКП ТК-ның Ортаакы Азия бюрозунуң даргазы В. Г. Ломоносов, СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, Узбекистанның компартиязының ТК-зының бирги секретары Ш. Р. Рашидов олар чөвүлел хуралдың ажылында киржип турар.

Допчу дыңнадыг

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму республиканың автомобиль оруктарының тудуг болгаш септелге эргелелиниң начальнигиниң хүлээлгезинден Оюн Тамдынович Ёнзакты кадыының байдалын барымдаалааш хостаан болгаш ол албан-дужаалга Игорь Семёнович Степановту томуйлаан.

Енисейни штурмнаарының бүдүүзүнде

Красноярск ГЭС-тиң тудуунда

ДИВНОГОРСК. (СЭТА-ның корр.). Енисей ам-даа дош адаанда, хар-биле шыптынган. Чүгле чаңгыс черде—чаа унда суг бодунуң күжүн болгаш күчүзүн кижилерге көргеткен чүве дег, хайнып, мөөреп чыдар. Красноярск ГЭС-тиң тудугжулары хемниң күчүлүг агышкынын 50 метр дурттуг чаа унга чыгап келгеннер. Чоокку хүннерде гидротудугжулары ону-даа дуглаптар. Сибирьниң улуг хеминиң суу бетон унче агып бадар.

Сөөлгү үеде гидротудугжуларының кол күжениишкиннерин суг өттүр агар плотинаның бодунга бетон салырынче угландырган турган. Ол ажылга Николай Смелконуң, Александр Лардыгинниң, Яков Лесниковтуң болгаш өскелерниң-даа бригадалары шылгарап үнген. Бетон салдынган Енисейниң суу ону таварты агып эртер плотина белен болган.

Ооң-биле кады келир үедеги плотинаның «адагаштарының» кырынга 30 метр бедиинде тудугжулар көвүрүгнү дерип кылганнар. Ам ында шывыг салыры доозулган. Енисейни дуй боорунуң хүнүнде хевилеп каан бетон, даштар чүдүрген күчүлүг самосвальдар ол көвүрүглеп чорууp.

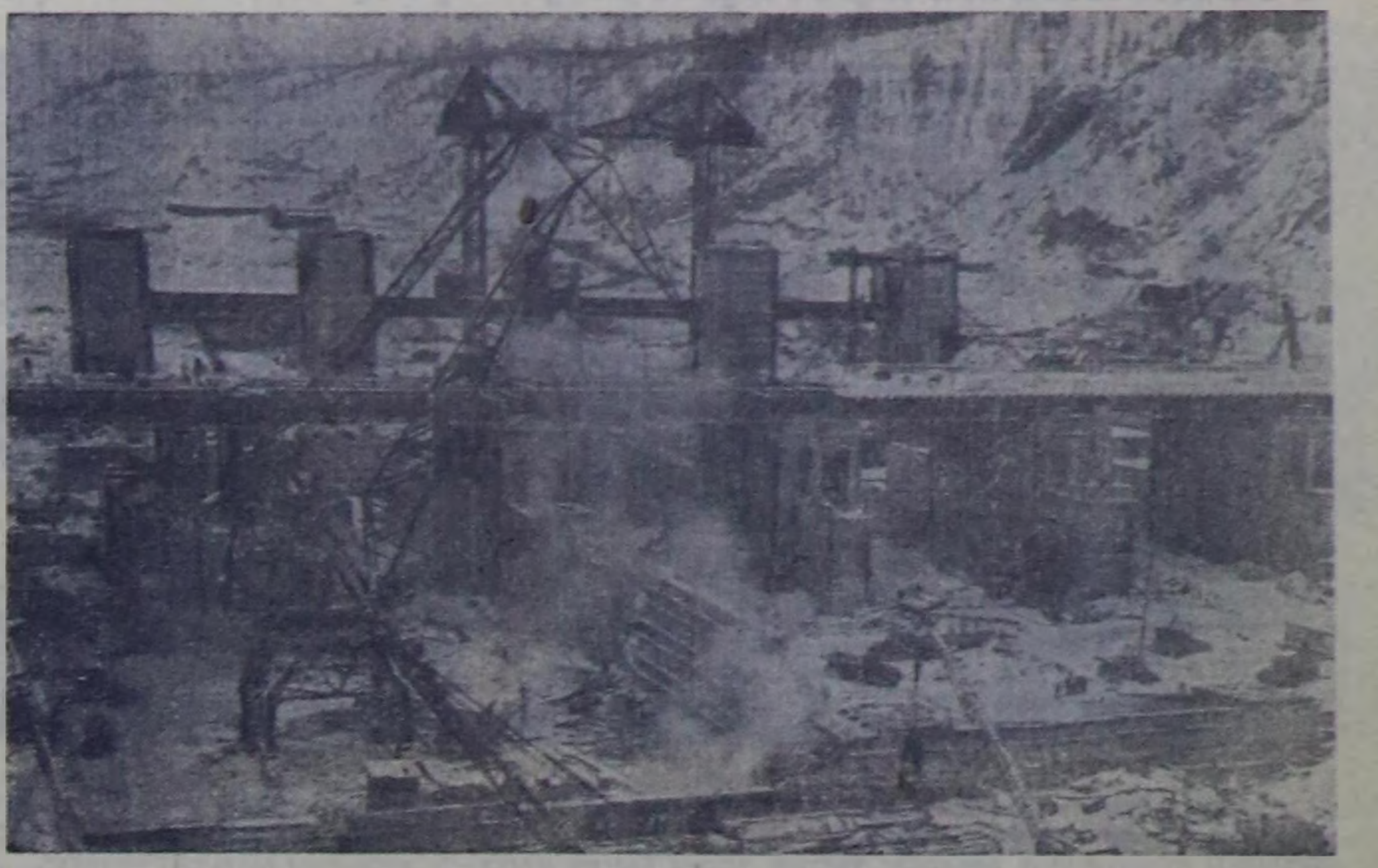

Сибирьниң күчүлүг хеми—Енисейни дуй боорунга белеткел Красноярск ГЭС-тиң тудуунда шалыпкыны-биле чоруттунуп турар. Бо хүннерде гидротудугжулары онза соруу кириишкин-биле ажылдап турарлар. Бетончулар ажылдың графигин мурнап турарлар.

Плотинаның дериишкини оңгарже суг бадыларынга болгаш чаашкын суун эрттирерилге эргежок чугула хемчээлге чедир көдүрлүп үнүп турар. Хемниң кызылап турар артык өзээнге чүъгүн боди дүжүрер машиналар үзүктел чок шиижип турарлар.

ЧУРУКТА: Красноярск ГЭС-тиң кол дериишкиннериниң солагай талакы оңгарынга суг бадыларынга белеткел талазы-биле ажылдар.

Фото Ю. Барминниң.

СЭТА-ның фотохрониказы.

УСТЬ-ЛАБИНЧИЛЕРНИҢ КЫЙГЫРЫЫ-БИЛЕ

„Чыраа-Бажы“ совхозтуң ажыл-ишчилериниң социалистиг хүлээлгелеринден

1963 чылда тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында чурттуң кодээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларынга Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң чагаазы-биле таныжкаш, оларның кыйгырыын бүрүнү-биле деткивишаан, «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары, тараажылары бар аргаларны болгаш курлавырларны санап көргеш, 1963 чылда боттарывыска дараазында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап тур бис:

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедири болгаш күрүнеге хөйнү садары бистиң кол сорулгавыс болгаш Төрээн чурттуң мурнунга патриотчу хүлээлгевис болур. Ынчангаш бо чылын 885 тонна сүттү, 660 тонна эътти, 70,2 тонна дүктү бүдүргеш, оон иштинден күрүнеге 665 тонна сүттү, 650 тонна эътти, 70,2 тонна дүктү садарын хүлээндивис.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир сорулга-биле 960 баш шарыларны, 1240 хаваннарны семиртир азыралга тургузар болгаш хонукта бир шарыга-ла 800 граммдан өрү, бир хаванга 500—600 грамм немелде деңзиниң чедип алыр.

Малдың азыралын болгаш ажаалдазын доктаамал экижидип тургаш, саар бир инектен-не ортумаа-биле 1200 литр сүттү саар, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү кыргып алыр. Бир төрүүр дагаадан 70 дагаа чуургазын алыр.

Мыйыстыг бода малдың баш санын 4075, оон иштинде төрүүр инекти 1755; хойну 38060, оон иштинде төрүүр хойну 20525, өшкүнү 2360, оон иштинде төрүүр өшкүнү 1055 баш, хаванны 605 баш чедирер бис. Малдың баш санын өстүрериниң планын чедиишкинниг күүседир сорулга-биле 900 инекти, 15000 хойну тарып боозадыр. Чүс баш малга онаалтыр 90 бызааны, 90 хураганны болгаш анайны, 80 кулунну, бир улуг хавандан 12 хаван оолдарын, дуңгуш хавандан 6 хаван оолдарын алыр.

Хойжу бригадалар төптеринде чедир былдынмаан тудугларны бо чылын бүрүнү-биле ажыглалга киирер. Ол ышкаш малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер сорулга-биле үш хойжу бригадаларның төптеринге ийи-ийи аал иштин чурттаар чаңгыс аай хевирлиг 3 бажыннарны, үш сүт-бараан фермаларынга ийи-ийи аал иштин чурттаар чаңгыс аай хевирлиг 4 бажыннарны, хой кадарчыларынга болгаш инек кадарчыларынга 20 бажынны туткаш, ажыглалга киирер. Сүт-бараан фермаларынга болгаш хойжу бригадалар төптеринге чунар бажыннарны, кызыл-булуңнарны тудар болгаш ажыглалга киирер, ийи сүт-бараан фермаларының, ийи хойжу бригадаларның төвүн электрижидер. Дөң-Терек сүт-бараан фермазын механикастаар болгаш Улуг-Ховуда хойжу бригаданың төвүнге 1 кудукту казкаш, ажыглалга киирер. Сүт-бараан фермаларын болгаш хойжу бригадаларны радиоприёмниктер-биле хандырар. Чайгы үеде малчыннарга херегләэр 20 чаа өглерни кылыр.

Малдың баш санының өзери, оон продуктулуунуң көвүдээри малга быжыг чем-сүүрну тургузарындан хамааржыр. Ынчангаш бо чылын 2750 тонна сигенни, 3780 тонна силосту, 1000 тонна зеленканы, 1000 тонна саванны белеткээр бис. Бо чылын 1800 га кукурузаны, 200 га чочак-тарааны, 200 га сулаажы, 60 га чигир свёклазын тарыыр бис.

Тарылга шөлдеринин тургузуун ам-даа эде көрүп, чер ажылының культуразын бедидер, бо чылын тарылга шөлүн 10505 гектар, оон иштинде тараа культураларын 8000 гектар чедир калбартыр, тараа культураларының бир гектарындан ортумаа-биле 12 центнер дүжүттү өстүрер, тарааның ниити чыылдазын 9600 тонна чедирер болгаш 3300 тонна тарааны күрүнеге дужаар бис.

Ол сорулганы чедиишкинниг күүседир төлээде, 557 гектар черни суггарар, 600 гектар черни 6000 тонна өдек-биле чемишчидер бис. Часкы тарылганы үлегерлиг белеткел-биле үткүүр бис.

Усть-лабинчилерниң үлегери-биле чеди чылдың бешки чылы—1963 чылда кодээ ажыл-агый продуктуларының элбекшили дээш, коммунизмче базымга боттарывыстың төлептиг салыышкынывысты киирер дээш Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң ажыл-ишчилерин социалистиг чарышка кыйгырдывыс.

Социалистиг хүлээлгелерни совхозтуң ажылчын, албан-хаакчыларының ниити хуралы бадылаан.

ХООЧУН ХОЙЖУ

БАРЫЫН-ХЕМЧИК. «Бара-Хөл» колхозтуң 1951 чылдан бээр хойжузу Хертек Успун ам 54 харлыг. Ол дуржулгалыг малчынның эки ажылын колхозтуң баштаар черни демдеглеп турар.

Эш Успуң эрткен он бир чылдар иштинде бодунуң колхозунга 2750 хураганнарны өстүрүп бергени болгаш 4 тонна 125 килограмм дүктү дужааган. Ол дээрге колхозка улуг орулга-дыр. Бо хойжу сигенни чыл бүрүде боду белеткеп ап турар.

Ам эш Успуннуң 323 хойларының 83-жү 84 хураганнарны төрээн. Чаш мал чидириг чокка доругуп турар. Бо чылын 100 хойга онаалтыр чүс хураганны алырын, хой санындан-на ортумаа-биле 2 кг дүктү кыргыырын бо хоочун хойжу хүлээнген.

Малчын дугайында

ӨВҮР. «Коммунизмче орук» кодээ ажыл-агый артелиниң Бора-Шайда № 4 хойжу бригадазының кежигүнү Түлүш Өлчей бо кыжын малды хүр кыштагладып турар. Эрткен чайын эки одарладып семирткен хой кыштын бергезин тоовааи, оларны кадарчының кыжып азыраны болгаш ажааганы база эки.

Эш Өлчейниң кодан хойларындан төрээн 305 хоюнуң 305 хураганы чидириг чокка камгалап алдынган. Мал ажылының дүжүдүн өстүрерин, 100 хойдан-на чүстен эвээш эвес хураганны алырын, хой бүрүзүнден 2,5 килограммдан кудуу эвес дүктү кыргып алырын бо хойжу хүлээнген.

Хойжунуң ажылдап турары эки. Ынчаарга оон кыштаалга чурттаалга бажыңын тудуп бээринче колхоз баштаар черни чүге сагыш салбайн турар ирги?

Эптежир аргажок

ТЕС-ХЕМ. Ленин аттыг колхозтуң № 1 бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазында ниитиниң малы хүр кыштаглаан. Тос коданда 5054 баш хой бар.

Төрүүр 2500 хойнуң оолдааш-кыны кидин-түлүк үргүлчүлеп турар. Чаш хураганнар чидириг чок. Хойжу Соян Шимениң коданында 520 хойнуң 405-жи төрээн, оларның 407 хураганы бүрүнү-биле камгалап алдынган. Каас Шиметтиң 599 хоюндан төрээн 378 хойнуң 379 хураганнары менди доругуп турар.

Малдың азырал, ажаалгазы мында черле эки. Чем четчир. Кажаалар бар. Бригадада мал чемнерин дажып турар чолаачы-коммунист Б. Самбыл онза кызымак ажылдап турар.

Ынчалза-даа малчыннар дугайында сагыш салыышкыны мында экиживейн турар. Оларның эрткен чылда тыпкан ажылының 30 хуузун чыл төнчүзүнде бээр дээн хирезинде-ле, бо чылдың февральдың төнчүзүнге чедир бербээн. Бо чылдың январьның ажыл төлевирин база мынчага бербээн. Далганны нормалап бериш тургаш, ам шуут бербестээн. Автолавка айда чаңгыс катап келзедаа, малчыннарда акша чок болгулаар. Чоннуң чагыткан солуннары 3—4 неделя дургузунда келбейн баргылаар. Мындыг четпестерге ам черле эптежир аргажок.

ЫНЧАЛЗА-ДАА...

Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң Улаатайда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригада бар. Ында малчыннар кызымаккай ажылдап, малды хүр кыштагладып, чаш хураганнарны чидириг чокка камгалап ап турарлар.

Ынчалза-даа малчыннарның культурлуг херегледин хандырар талазы-биле сагыш салыышкыны мында багай болуп келген.

Почта чедирилгези дыка озалдап турар.

ТАРЫЛГА БҮДҮҮЗҮНДЕ

Комплексилиг бригада

Каа-Хем районнуң Ажык шөлү—улуг тараалаң чер. Амгы үеде ол шөлге үш колхозтар байлак дүжүттү өстүрүп ап турар.

«Тиилелге» колхозтуң № 4 комплексилиг бригадазы бо чылдың часкы тарылгазынга 4 тракторларны, 10 андазыннарны, 31 илиирлерни, 3 сеялкаларны, 5 катоктарны болгаш 2 ъът тергелерин септеп доосказ, күрүне комиссиязынга көргүскен.

Бригада бо чылын 1750 гектар янзы-бүрү тараа культураларын тарыыр. Аңаа белеткелдиң бүгү-ле ажылдары бо хүннерде хайнышкыныг чорупп турар.

Баштаар черниң кичээнгейинге

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозунуң Кара-Сугда № 1 хову бригадазы (бригадири эш Соловьёв) часкы тарылгага белеткелди кошкак чорудуп турар. Септезе чогуур 6 тракторларының бежи, 6 андазыннарның үжү, 6 сеялкаларның дөртү ам-даа септеттинмээн, а септелгениң шынары дыка багай. Үрезин арыглаашкынының шынары багай. Чоокта чаа ону комиссия хынааш, үрезинни катап арыглаар деп шиитпирлээн. Шөл чемишчидилгези чоруттунмаан.

Шак мынчаар салгаа ажылдаар болза хову ажылынга бедик дүжүттү тарып өстүрүп алыры болдунмас дээрзи билдингир. Ынчангаш колхозтуң баштаар чери часкы тарылгага белеткелде четпестерни дарый чайлатса чогуур.

Х. КУЖУГЕТ.

Бо чылын болдурбас

Барыын-Хемчик районнуң «Шекпээр» совхозунуң Аянгаты салбыры бо чылын 2850 гектар черге янзы-бүрү культураларны тарыыр ужурлуг.

Салбырның аңаа белеткели кандыгыл? Белеткел-даа дыка кошкак, ам кылыр ажылдар-даа хөй. Салбыр бо чазын 1900 гектар черни удур аңдарып тарыыр ужурга таваржып турар. Чайгы болгаш күскү чер аңдарылгазының планын күүсетпээниниң үржүү ол-дур. Черни эки ажыглаар дугайында негелделер күүсеттинмейн турар. Аянгаты аксында тарылга шөлүн суггарып ап болур турда-ла, а дирекция чери чылдың-на ол ажылды организастаарын сонуургавайн келген.

Үрезиннер арыглаттынган болза-даа кызыл-тастың үрезини ам-даа дыка боктуг. Техника септелгезинде ажылдың хемчээ улуг. Ол хирезинде-ле мынчага чедир 3 андазын, бир сеялка септеттинмээн. Шөл чемишчидилгезинге 4 муң тонна өдек төгер турган, ам чүгле 600 тонна өдек төктүнген. Агрегаттарны ам-даа четчелеп тургуспаан.

Эрткен чылын Аянгатының тараазының дүжүдү кырлаң ажыр Чыргакының тараазының дүжүдүнден куду болган. Агаар-бойдузунуң байдалы-даа, ажылдап турар кижилери, техниказы болгаш үрезиннери-даа бир дөмей ол черлерниң тараазының дүжүдү чүге ындыг кончуг ылгалдыг болуп турарыл? Чүге дээрге, тарылганың агротехниктиг хуусааларын болгаш чурумнарын сагывааныңда, ажылдың шынар чогунда болуп турар. Ол четпестерни аянгатчылар бо чылын болдурбас дээш эки ажылдаар ужурлуг.

С. СОКСУР-ООЛ.

Партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эвиниң тодаргай көргүзүү

Грузин, Азербайджан, Литва, Кыргыс, Армян болгаш Эстон Совет Социалистиг Республикаларга 1963 чылдың март 17-де — воскресеньеде ол республикаларның Дээди Советтеринге соңгулдалар болган.

Чер болганга бадылаашкыннар эртенгиниң 6 шакта эгелээн болгаш ол черлериниң шагы-биле дүнекиниң 12 шакта доозулгулаан.

Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринге соңгулдалар болза Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXII съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлери-биле сеткил хайныккан, бедик политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүннүң байдалынга эрткен. Чер болганга бедик идепкейлиг болгаш организастыын соңгукчулар көргүскен. Партияның болгаш чоннуң бузулбас чаңгыс эптиин соңгулдаларның түңнелдери херечилеп турар. Коммунистиг партияны долгандыр бодунуң сырый каттышканын, коммунистиг тургузуушкуннуң өндүр улуг программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле боттарының чайгылыш чок шиитпирлиин ажылчы чоннар база катап көргүскеннер.

Грузин ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларының ниити санының 99,99 хуузу киришкен. Депутаттарга кандидаттар дээш, бүгү соңгулда округтарынга соңгулдага киришкен соңгукчуларның ниити санының 99,96 хуузу бадылааннар. Грузин ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының арaзында херээженнер — 31,2 хуу, партия кежигүнү эвестер—28,8 хуу, ажылчыннар болгаш колхозчулар—47 хуу. Республиканың Дээди Совединиң депутаттарының составы 76 хуу чаартынган.

Азербайджан ССР-ге Дээди Советтиң депутаттарының соңгулдазынга соңгукчуларның 99,96 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга соңгулдага киришкен соңгукчуларның 99,84 хуузу кандидаттар дээш бадылааннар. Азербайджан ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга 31,88 хуу херээженнер, 21,03 хуу партия кежигүнү эвестер, 47,25 хуу ажылчыннар болгаш колхозчулар соңгуттурганнар. Депутаттарның составы 79,13 хуу чаартынган.

Литва ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның 99,91 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга соңгулдага киришкеннерниң 99,94 хуузу кандидаттар дээш бадылааннар. Литва ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының арaзында херээженнер — 33,1 хуу, партия кежигүнү эвестер — 34,8 хуу, ажылчыннар болгаш колхозчулар—54,14 хуу. Депутаттарның составы 83,45 хуу чаартынган.

• • •

Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның ниити санының 99,86 хуузу киришкен. Соңгулдага киришкен соңгукчуларның 99,56 хуузу депутаттарга кандидаттар дээш бадылааннар. Кыргыс ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга 34,81 хуу херээженнер, 30,45 хуу партия кежигүнү эвестер, 52,51 хуу ажылчыннар болгаш колхозчулар соңгуттурганнар. Депутаттарның составы 73,75 хуу чаартынган.

Армян ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның 99,97 хуузу киришкен. Соңгукчуларның ниити санының 99,74 хуузу депутаттарга кандидаттар дээш бадылаан. Армян ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының арaзында херээженнер — 32 хуу, партия кежигүнү эвестер—32 хуу, ажылчыннар болгаш колхозчулар—44,3 хуу. Депутаттарның составы 69,3 хуу чаартынган.

Эстон ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарын соңгууруңга соңгукчуларның ниити санының 99,55 хуузу киришкен. Бүгү-ле соңгулда округтарынга бадылаашкыннарга киришкен соңгукчуларның 99,53 хуузу депутаттарга кандидаттар дээш бадылааннар. Эстон ССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарының составында 34,27 хуу херээженнер, 35,39 хуу партия кежигүнү эвестер, 47,19 хуу ажылчыннар болгаш колхозчулар соңгуттурганнар. Депутаттарның составы 83,15 хуу чаартынган.

• • •

Үстүнде айыттынган республикаларның төп соңгулда комиссиялары соңгулда округу бүрүзүнүң талазы-биле материалдарны хынап көргеш, республикаларның Дээди Советтеринге соңгулдалар дугайында дүрүм-чурумнуң чогуур чүүлдеринге үндезилээш, Дээди Советтерге соңгуттурган депутаттарны бүгү-ле соңгулда округтарының талазы-биле бүрүткээннер.

Соңгуттурган бүгү депутаттар коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары болуп турар.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозундан, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинден болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумундан

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады, РСФСР-ниң министри Михаил Фомич Надточий аар болгаш үр аарааның соонда, 1963 чылдың мартының 20-де мөчээнин СЭКП ТК-ның РСФСР талазы-биле Бюрозу, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму ханы кажыдал-биле дыңнадып тур.

СЭКП ТК-НЫҢ РСФСР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БЮРОЗУ. РСФСР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ. РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ.

Механизаторларның бүгү-ниити өөредилгези



Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң машина-трактор парыгынга чыл бүрүде-ле чаа-чаа машиналар немежип турар.

Машиналарны бүдүрүкчүлүг ажыглаар телээде, часкы болгаш күскү ховү ажылдарының үезинде ийи ээлчеглиг ажылды организастаары негеттинип турар. Ынчаарга бо совхозта механизатор кадрларның саны чаңгыс ээлчегге ажылдаарынга безин чедишпес. Ынчангаш механизатор тускай эртемге бүгү-ниити өөредилгени организастап тургаш, четчир санныг кадрларны белеткеп алыры чугула апарган. Совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы эрткен чылдың төнчүзүнде ындыг өөредилгени организастап эгелээн-даа. Бөлгүмге өөренир кыдыр шупту 34 кижи адын бижиткен.

Часкы ховү ажылдары эгелээринге чедир каш-ла санныг хонуктар арткан. Ынчангаш механизатор кадрларның өөредилгезиниң темпизин дүргедедир, программаны бүрүн эртер болгаш ол кадрларның часкы тарылгага киржирин хандырар ужурлуг.

Бөлгүмнүң кичээлдери эм неделяның суббота, воскресенье-ден өске хүннеринде хүннүң-не 3—4 шак иштинде болуп эртип турар. Бөлгүмнү тракторлар талазы-биле инженер Николай Станкин, кодээ ажыл-агыйның машиналарының талазы-биле механик Павел Бутонаев башкылап турар.

ЧУРУКТА: бөлгүмнүң ээлчеглиг кичээлин эш П. Бутонаевтиң башкылап турары.

Фото Г. СИРОТИННИИ.

ЧАА ТЕХНИКАНЫ ШИҢГЭЭДИП АЛГАН КИЖИНИҢ ЧОЛУ

КОДЭЭ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРНИҢ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Механизаторлар курузунда колхозчулар тарылга эгелээр бетинде, аңгы-аңгы маркалыг ийи чаа тракторну база кодээ ажыл-агый машиналарын, чепсек-херекселдерин теория, практика талазы-биле өөренип дооскаш, часкы ховү ажылдарынга шуут киржир хүлээлгелиг дээрзи билдингир. Чөөн-Хемчик районнуң Чадаана хоорайда механизаторларның өөредилгези эрткен чылдың ноябрьда эгелээн.

Дөртен сес колхозчулар аңгы-аңгы ажыл-агыйлардан келгилээш, барык 4 ай чыгыы үениң дургузунда өөренип келген. «ДТ-54а», «МТЗ-50 пл» деп чаа тракторларның моторун, бүгү кезектерин олар бирде-бирээ чокка өөренип эрткен. Бо өөредилгеде «Искра» колхозтан 9 кижи бар, шыгалдадан илерээни: ол артельдиң кежигүнү И. Айыыжы тракторнуң чугула кезектерин кончуг эки шиңгээдип алган, оон боду санакчы тускай мергежилдиг. Х. Аракчаа, Т. Тангыт-Доржу, О. Шуурку база кончуг эки демдектерлиг өөренип турар. Школаның чеди класс өөредилгезин доосакан, бызанчы, прицепщик тускай мергежилдиг, инек кадарчызы М. Семис-оол («Октябрь 30 чылы» колхозтан) ам тракторист болур дээш 5 демдектерлиг өөренип турар.

СЭКП XXII съездизи аттыг колхозтуң штурвальныйы, прицепщиги болуп ажылдап, чылгычылап-даа чораан С. Борбак-Сат ам бо чылдың чазынында тракторист болур. Ленин аттыг колхоз трактористер курузунче 14 кижини чоруткан, оон иштинде херээжен аныяктар — 5. Ол-да колхозтан комсомолчу кыстар Зоя Ондар, Ондар Чылбак тракторнуң моторун, трансмиссия, шимчевир кезектерин эки билир кылдыр өөренген. Колхозунга поварлап, аар-саар ажылдарны үргүлчү кылып келген, сески класс доосжан Рая Ондар техниканы башкарып билир механизаторларның бирээзи болур дээш улуг сорук-күзел-биле өөренип турар.

Колхозчуларны, албан-хаакчыларны механизатор тускай эртемнерге өөредир дээш СЭКП XXII съездизи аттыг кодээ ажыл-агый артелинде партия эге организациязы, колхозтуң баштаар черни хемчеглерни алган: колхозтуң бодунда техника өөренир бөлгүм эрткен чылдың ноябрь 19-та тургустунгаш, кыш, час дургузунда өөредилгезин үзүктел чокка чорудуп келген. Кичээлдер неделяда ийи катап, бир хүнде 2 шак, оон өске бир хүнде 4 шак үргүлчүлеп турар. Техниктиг өөредилгеге көргүзүг херекселдери-биле багай эвес хандыртынган. Колхозчулар 27 кижи «ДТ-54» деп тракторнуң моторун болгаш бүгү кезектерин, агрономияны база өөренип турар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, механик Х. Очур-оол, механизатор С. Кошкар-оол ол колхозтуң кижилерин техникага өөредир талазы-биле арга-дуржулгалыг. Колхозчулар С. Биче-оол, О. Бавуу-Доржу, түдүгжү А. Дамзы-Белек, санакчы К. Доржу трактор моторун, оон кезектерин эки шиңгээдип ап турар. Партбюро секретары А. Дигит, колхоз даргазы К. Комбукай, саанчы Х. Хорлуу, мал тарып боозадыкчызы С. Айыы-Хөө, күш ажаакчызы В. Байлак болгаш оон-даа өскелер техникага күзелдии-биле өөренип келген. Колхозчу, албан-хаакчыт, кодээниң чурттакчы бүрүзү механизаторнуң кайы-бир мергежилин шиңгээдип, тракторист, комбайнер, чолаачы, электрик, техник болгаш механик болуп алырының алыс сорулгазын билген болгаш ол дээш демисежип турар апарган.

Хоорайда өөренип турар механизаторлар агротехниканы сагыырын, черни канчаар, кайы хире ханы андарарын, оон хөрзүнүн эки сайзырадып, ажылдап кылырының аргаларын билип ап турар. Олар хүнүнүне кичээлдевишаан, неделяда 5 катап практика кырынга өөренир. Беш аңгы маркалыг трактор андазыннарын, оон аңгыда дуцильниктерни, культиваторларны, урезин чажар, кукуруза, картофель олуртур селкаларны, тараа арыглаар машиналарны канчаар ажылдадып ажыглаарын олар кичээнгейлиг өөренип ап турар болгаш март ортандан эгелээш тракторларны шуут хөделдирип ажылдадыр өөредилге практиказынче кирген. Чаа техниканы эчизинге чедир шиңгээдип алган кижиниң чолу. Ол дээрге, чүгле кандыг-бир хууда херек эвес-тир, а харын колхозтарны, совхозтарны моон соңгаар быжыглаарынга болгаш улам хөгжүдеринге улуг ужур-дузалыг херек-тир.

ДУРЖУЛГАЛЫГ МЕХАНИЗАТОР БАШКЫ

Район төвүнге колхозчуларны механизатор мергежилге эки өөредип турар башкы кымыл дизе, аныяк коммунист Сат Кошкар-оол ол-дур. Тракторларның болгаш өске-даа машиналарның тургузуун, кезектерин, ажылдаарын ол билдингир-биле тайылбырлап бээрге, дыңнакчылар эки шиңгээдип билир апарган. Оларның хөй нуруузу кончуг эки болгаш эки демдектерлиг өөренип турар.

1959 чылда Кызылдың механизация училищезин эш Кошкар-оол кончуг эки өөренип доосжан, ынчаарда орус дылды хирелиг билир курсантыларга очулдурукчулап база турган. Эрги, чаа маркалыг тракторларны, комбайннарны, кодээ ажыл-агый машиналарын, чепсек-херекселдерин билдингир-биле тайылбырлаар, ажылдадып билир, механизатор тускай эртемнерге мергежилдиг кижилерниң бирээзи ол. Ынчангаш оон боду кижилерни техникага өөредип турары ол-дур.

1960—1961 чылдарда Кызылдың кодээ ажыл-агый механизация училищезиниң бүдүрүлге практиказының башкызынга ажылдаан, чеже кижини ол техника практиказынга өөретпээн дээр. Техникага мергежээн болгаш дуржулгалыг механизатор 1962 чылда Чөөн-Хемчикке «СБ-3», «СБ-4м», «С-6» деп комбайннарга 41 кижини өөреткен.

Хамыктың мурнунда оон боду эки өөренип алгаш, үш чыл дургузунда кодээ ажыл-агыйның техниктиг кадрларын белеткээринге эки ажылдаан дээрзин демдеглевейн эрттирип болбас. — Кажан өөредилге шуут доостү бергенде, өөренген кижи бүрүзүнүң билиминиң шынары кайы хире болганын билип алыры-биле инженерлерни, механиктерни, техниктерни болгаш кодээ ажыл-агыйның оон-даа өске тускай эртемниглерни чалап олурушпургаш шылгалдаарын эрттирер бис, бистиң өөредилгевистиң шынары кандыг болганы, кым кайы хире деннелдиг өөренгени оон-на билдине бээр. Өөренип турарларның хөй нуруузу быжыг билиглерни чедип ап турар деп сөглеп болур — деп, эш Кошкар-оол чугаалап турар.

САГЫШ САЛЫЫШКЫН АМ-ДАА КОШКАК

«Большевик» колхоз, «Тыва» деп мал семиртир совхоз район төвүнде механизаторларның өөредилгезинче чаңгыс-даа кижи чоруптаан. «Чыраа-Бажы» совхоз 15 кижини чорудар турган чүгле чаңгысты, «Октябрь 30 чылы» колхоз 15 кижиниң орнунга чүгле 6 кижи. Өвүр районнуң «Торгалыг», «Коммунизмче орук», «Кызыл тук» колхозтары кайызы-даа 5—5 кижини чорудар турган чүгле 3—3 кижини чоруткулаан. «Тыва», совхозта, «Большевик» кодээ ажыл-агый артелинде механизатор кадрлар чедишпейн турда, ол ажыл-агыйларның удуртукчулары өөредилгеже кижилерни эвилелдеп чорутпааны кончуг элдепсиниг.

Районнуң колхозтарынга болгаш совхозтарынга 500 ажыг механизаторлар негеттинип турда, херек кырында бары 368 кижи. Кодээ ажыл-агый машиналары өөренир 14 бөлгүмнерде 342, республиканың механизация училищелеринде өөренип турар кижилерниң саны-биле катай алырга, бүгү механизаторларның саны негеттинип турарындан дыка ажыг болуп турар, ол дээрге, эки көргүзүг-дүр. Ындыг-даа болза, чыл келген тудум-на, мал ажылынга болгаш чер ажылынга механизация улам калбарар тээде, механизатор тускай эртемниглер оон-даа хөй негеттинер.

Тракторларны, комбайннарны, автомобильдерни болгаш кодээ ажыл-агыйның оон-даа өске машиналарын бүрүн болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдап шыдаар аргалыг механизатор кадрларны массалыы-биле белеткээри колхозтарның, совхозтарның соңгаарладып болбас херээ. Кодээниң ажыл-ишчи бүрүзү техниканың тургузуун, ажыглаарының дүрүмнерин билип алыр, херек апарганда машинага ажылдап билир ужурлуг үе келген. Механизаторнуң мергежилин шиңгээдип алыры — кодээниң ажыл-ишчилериниң чугула сорулгазы.

«Союзсельхозтехниканың» районнар аразының Чөөн-Хемчикте салбыры өөредилгеже сагыш салыр черлерниң бирээзи хирезинде, механизаторларның Чадаана хоорайда өөренип турар оран-бажыңын столдар, сандайлар, өөредилге плакаттары, херекселдери-биле четче хандырбайн келген. Столдар, сандайлар чедишпестиң караазы-биле хүннүңне 7—8 кижи бүт кырынга тура, соңгалар караанга баартактангаш кичээлдеп кыштаан. Ындыг байдал кижилер өөренип турган чүүлдерин шиңгээдип алырынга чедимчелиг эвес, дөгүм дуза чок болган. Өөредилгеге чугула негеттинип турар чүүлдерни хандырып бээр дугайында механизаторларның башкызы салбырның начальниги В. Каковка, ажыл-агый эргелекчизи С. Аранчылага каш катап «бараалгап», дилеглерни кирип келген. Кужур даргалар хоозун аазааашкынын кылып турда, кыш манавайн эртип, марттың 1-ге чоокшулап орган.

Үргүлчү өөредилге эртип турар бажыңның иштинде башкы олурар тускай стол, сандай чок, кичээлдер эрттиреринге негеттинер самбыра, мел, пөс дээн ышкаш бөдүүн херекселдер безин хандыртынмаан. Ханада аскан өөредилге чуруктары, расписаниези база чок. Мурнунда турган өөредилге плакаттары «читкен». Оон дугайында чагыгны республиканың профессионал-техниктиг Кызыл училищезинче киирген боордан башка, херек кырында хоога алдынган чүве чаңгыс-даа чок. Механизаторларга херек өөредилге номнарының талазы-биле байдал база чегей. Өөредилгениң шынарын экижидери үстүнде айыттынган четпестерни чайладырындан база хамааржыр. Колхоз, совхоз бүрүзү механизатор тускай эртемниглерге быжыг билиглиг кадрларны хөйү-биле белеткеп алыр дизе, оларның өөредилгезинче доктаамал сагыш салыр херек.

К. КУНДУП.

„Совет Тыва“ колхозта

СҮГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Часкы ховү ажылының эгелээр үези келген. Таңдының колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң чамдык ажыл-агыйлары тарылгага белеткелин мынчага доозпаан. «Совет Тыва» колхозта байдалды чижекке айтып болур.

Эрткен чайын болгаш күзүн чер андарылгазын эки организастап чорутпааныңдан ам 6000 хире гектар шөлдүң барык нуруузун удур андарын тарыыр. Ол чорук ховү ажылын дүргедедиринге шаптыктавас аргажок. Тараа культураларының үрезинин четчир болза-даа, оон чүгле баштайгы арыглаашкынын чоруткан азы чүгле улуг богун чидирген, ийиги арыглаашкынны чоокта чаа эгелээн.

Колхозта 24 трактор бар, оларның чамдызы септелге негеттинмес (чаа), янзы-бүрү септелгени 12 трактор эрткен. Бо хүннерде 5 трактор септеттинмээн хевээр. Кожулда машиналарының септелгези база эки эвес. Ховү турлаан дерир, кижилерниң ажылдаарынга таарымчалыг тургузар айтырыгны амга чедир көдүрбейн турары четпес.

Артель бүдүрүлгезиниң планында кукурузаны бо чазын 600 гектарга олуртуру көрдүнген. Бо талазы-биле чүгле звенолар тургускан боордан өске, херек кырында белеткел база чорутпааан. Өдек сөөртүлгезин чүгле ногаа бригадазы чорудуп турар, а кукурузачылар ол ажылды мынчага эгелевээн.

Кызылывыс — хоорай-сад болзун дээш

Төрээн хоорайын, суурун чаагайжыдары — бүгү-ниитиниң херээ

1962 ЧЫЛДА ЧҮҮ КЫЛДЫНГАНЫЛ? Аныяк республиканың найысылалын чаагайжыдарынга күрүне улуг дузаны көргүзүп турар. 1962 чылда Кызылдың чаагайжыдарынга болгаш ногаанчыдарынга 600 муң рубль түңнүг хөреңгини күрүне берген. Оон-биле хоорайга 19,5 муң дөрбелчин метр оруктү чаагайжыды кылган, кудумчуларга чадаг кижилер чоруур 13 муң дөрбелчин метр оруктү асфальтылаан. Чеди муң кезек ыяштарны кудумчуларга тарып олурткулаан. Бажыңнар чанынга болгаш скверлерге 17 муң хире чадаң үнүштерни олурткан. Хоорайның чаагайжыдылгазы организациязының шугуму-биле 12 муң дөрбелчин метр оруктар, чадаг кижилер чоруур 7 муң дөрбелчин метр кудумчу оруктары септеттинген. Хоорайның парыгынга 100 үзүн, улуг сандайларны кылган. Чаагайжыдылга талазы-биле оон-даа өске чамдык ажылдар чоруттунган.

Машиналарның болгаш чадаг кижилерниң шимчээшкининиң озалдак чок чоруун хандырар сорулга-биле хоорайның кол-кол кудумчу белдирлеринде 9 кезек черде автоматчыткан светофорларны тургускан. 1962 чылда Кызылга чаа чүүлдүң бирээзи бо.

Ногаанчыдылга херээнге хоорайның хөй-ниитизиниң идепкейлиг киржилгези улуг дуза чедирген. Четче эвес сан-биле алырга хөй-ниитиниң күжү-биле эрткен чазын 5 муң кезек ыяштарны, 3 муң хире чадаң үнүштерни болгаш хөй санныг чечектерни тарып олурткан. Ылаңгыя «Сельхозтехниканың», Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТБ-ларының, Тываның комплекстиг экспедициязының, механизация училищезиниң коллективтери болгаш өске-даа коллективтер чаагайжыдылга херээнге идепкейлиг киржип келген.

ЧЕЧЕКТЕР ХӨЙ-ЛЕ БОЛЗУН. Эрткен чылын найысылалга 250 муң хире янзы-бүрү чечектер тарыттынган. Ол дээрге бажыңнар чанынга, скверлерге ёзулугла шимелде. Аңаа кым өөрүвес боор! Чечектер тарып өстүрериңче сагыш салып, бо талазы-биле үлегер-чижээн көргүзүп турар албан организация черлери, тус-тус чурттакчылар бар. Чечек өстүрериниң мастерлериниң хүрээлениң калбартыр талазы-биле найысылалга чечектер делгелгезин чылдың-на организастап турары таварылга эвес. № 43 квартал комитеди эрткен чылын ол делгелгеге идепкейлиг киришкен. Күрбанк, Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалалының министерствозунуң коллективтери бирги черни ээлээн. Өг-бүле ээзи П. А. Воробьева, № 9 школаның өөреникчизи Володя Губанов, Н. П. Семенова болгаш өске-даа чурттакчылар чечек өстүрериниң мастерлери болу бергеннер, олар делгелгеге база чедиишкинниг киришкеннер.

Төрээн Кызылын сад-хоорай кылыр чаагайжыдарынга чурттакчы чон боттарының улуг-хуузун киирер хүлээлгелиг.

1963 ЧЫЛДА ЧҮНҮ КЫЛЫРЫЛ? Чеди чылдың бешки чылында Кызыл хоорайның чаагайжыдылгазы, ногаанчыдылгазы улам хөй ажылды кылырын, чурттакчы чонуң болгаш хөй-ниитиниң массалыг бот-идепкейлиг киржилгезин негеп турар.

15,2 муң дөрбелчин метр оруктарны чаагайжыды тударын, чадаг кижилер чоруур 11 муң дөрбелчин метр кудумчу оруктарын кылыры планда көрдүнген. Оон иштинде Титов, Оюн Күрседи болгаш Интернационал кудумчуларында орук ажылдарын доозар. Авиация, Сельская болгаш Степная кудумчуларынга чаа оруктарны кылыр, ол сорулгага 192,5 муң рубль түңнүг хөреңгини чарыгдаар. Оюн Күрседи, Правобережная болгаш өске-даа кудумчуларга 2 муң хире ыяштарны болгаш 14 муң чадаң үнүштерни тарып өлүртүр. Бажыңнар чанынга, скверлерге, хөй-ниитиниң черлеринге нийти шолу 30 муң хире дөрбелчин метр газоннарны белеткээш, оларга 100 муң кезек чечектерни олуртуп өстүрер. Ол бүгүден аңгыда хөй-ниитиниң күжү-биле 5 муң ыяштарны, 36 муң чадаң үнүштерни болгаш 150 муң хире чечектерни тарып олуртуру хоорайның ногаанчыдылга планында кирген.

Чаагайжыдылга конторазының программазында 1963 чылда 9,7 муң дөрбелчин метр оруктарны, чадаг кижилер чоруур 2,9 муң дөрбелчин метр кудумчу оруктарын септээр болгаш өске-даа ажылдарны чорудары көрдүнген.

Чурттакчы чоннарга коммунал-хандырылга албан черлериниң четкизи мурнукузундан-даа элээн калбарар. Октябрь кудумчузунда парикмахерсканың алгыдын эде кылыр. Ийиги кварталга Пушкин кудумчузунда чунар бажыңның тудуу доостур, ажылдап эгелээр. Степная, Дружба, Оюн Күрседи, Комсомольская кудумчуларында электри четкизин чаартып кылыр. Чоокку өйде Кызыл партизан кудумчузунда хеп чуур черни бүрүн ажыглалга киирериниң эргежок чугула хемчеглерин ап турар. Щетинкин-Кравченко кудумчузунуң эгезинден ынай парикче эрикти дургаар чалдаары коммунал-ажыл-агыйның бо чылгы планында база көрдүнген. Ону боттандырганының түңнелинде эштиринге болгаш хеме станциязының ажылдадырынга эптиг доктаамал сүт мөөннээшкинни тургустунар болгаш парктың мурнуу кезээ улам аянчый бээр. Үк чалды кылырының смета өртээ 37 муң рубль.

Чечектер өстүрер ажылды улам калбартыр, аңаа таарымчалыг байдалды тургузар сорулга-биле 1963 чылдың чаагайжыдылга планында 200 дөрбелчин метр шөлдүг чечектер тарып өстүрер теплица тудуун кылыры көрдүнген.

Республиканың найысылалының 1963 чылдагы чаагайжыдылгазынга болгаш ногаанчыдылгазынга, коммунал хандырылганың албан черлери алгыдарынга болгаш чуртталга фондузунун капитал септелгезин кылырынга шиитизи-биле 789 муң рубль түңнүг ажылдарны кылыры негеттинип турар.

Хоорай чаагайжыдылгазының ажылдары ам хүннүң ээлчээнде тургустунган чугула айтырыгның бирээзи болур. Бо талазы-биле чамдык хемчеглер ам чоруттунуп турар.

Ылаңгыя бо хүннерде соңгаарладып болбас чугула хемчег болза хоорай иштиниң харын дүрген аштаары болур. Ол ышкаш кышкы боктарны аштап, ырадыр төгерин чурттакчы чон, бажың эргелелдери, квартал болгаш кудумчу комитеттери хоога ап боттандырар херек.

В. БАРАНОВ.

ДЕПУТАТТЫҢ УДУРТКАНЫ БРИГАДА

Кара-Хаак девискээри хөрзүн климаттыг байдалдарының талазы-биле шаандан бээр Тывада сураглыг черлерниң бирээзинге санадып келген. Шынап-ла ногаа-бахчы культураларын, кат-чимистерни өстүрүп сайзырадырынга, арыг азыраарынга кайгамчык таарымчалыг чер. Элээн каш чылдар бурунгаар кара-хаакчыларның өстүргени чаагай андазыныг арбузтар, дыньялар, яблоктар, ранеткалар, азыраан арыларының чигири дээш өске-даа байлактар Кызылдың рыногунга бо-ла көстүп келгилээр, а оларны чемге херегзээрибиле садып ап турган кызылчылар ам-даа утпаан боор...

Ол байлактыг черниң күш-ажылчы кижилери каш чылдарны улаштыр ол-бо районнар аразынга шилчип турза-турза, оларның ажыл-херээ элээн сандарап, үнүш-дүжүткүр чер байлаан шоолуг-ла бербестээн турган. Ол үеде Черби, Кара-Хаакка чеже удуртукчулар солчуп халашпаан дээрил! Бирээзи колхоз даргазынга келир-ле, удатпаанда ажыл-агыйны үгдеретекеш, албан-дужаалындан үндүртүп, шииттирип-торгаткаш чорупкаар, оон орнунга бирээзи келир — база-ла ындыг. Моон ужурундан бистиң черниң чону пат-ла шоюгуп, организас чок апар чыткан.

Эрткен чылдың ийиги чартыыдан эгелеп Кара-Хаак Таңды районнуң составынче шилчип, «Тиилелге» совхозтуң салбыры апарган, а оон ажылчы чоннары кодээ ажыл-агыйда күрүне бүдүрүлгезиниң ажылчыннары болу берген. Ол чорук оларның политиктиг идепкейин хайныктырган, күш-ажылчы сонуургалын илдеци-биле өстүрген. Мурнунда ниитиниң бүдүрүлгезинге кирипшейн, колдуунда-ла хуу ажылга сундугуп, шаг-үениң эвээш эвес кезиин арагалаашкынга эрттирип чораан чамдык кижилер безин ам совхоз бүдүрүлгезиниң идепкейлиг киржикчилери апарган.

Оон эгелээш-ле Кара-Хаак салбырының ажыл-херээ каш-ла айларның дургузунда көскүзү-биле сегип экижээн. Мааңа салбырның амгы эргелекчизи, Чедер кодээ Советтиң депутады, ажыл-агыйның билдилиг организакчызы, коммунист Н. И. Шошин биче эвес рольдуг болганы онзалап демдеглээри чугула. Бүдүрүлгени башкарып билир, кижилер-биле ажылдап шыдаар аргалыын ол шынап-ла кыска үеде чоңга бүдүредип көргүскен. Ынчангаш бодунуң ол төлептиг удуртукчузу Николай Иванович Шошинни кара-хаакчылар эрткен соңгулда үезинде Чедер кодээ Советтиң депутадынга чаңгыс эпсеткилдиг соңгааннар.

Салбырда ажыл-херектиң амгы байдалы-биле допчулап таныжаал. Ында шупту 104 өг-бүлелер ажылдап, чурттап турар. Оларның хөй кезии бүдүрүлгениң ажылчыннары — малчыннар, ногаажылар, механизаторлар. Салбырда 5230 баш хой, өшкү, 425 бода мал, 6 трактор, 2 автомашина бар. Тарылга шөлү амдызында 1000 гектар чедип турар.

Салбырның күш-ажылчы кижилериниң аразында бүдүрүлге мурнакчыларының саны улам өзүп олурар. Чүгле малчыннарның иштинде безин В. Дылбаа, Ч. Нандай, Д. Эрендей, О. Дажы-Серен дээн ышкаш мурнакчы хойжулар бар.

Салбырның ажыл-ишчилери часкы ховү ажылдарынга база шимчалыг белеткенип шыдаан. Олар бо чазын 300 гектар шөлге арбайны, 150 гектарга — кукурузаны, 23 гектарга — ногаа культураларын тарыыр болгаш оон арткан шөлдү картофель, чочак-тараа, мал чеми сигеннер ажылаар. Часкы шөл ажылдары бүрүн механизастаттынар.

Ол салбырның экономиказында чимистер өстүрүлгези, арыг азыралы база чугула черни ээлеп турар. Чимис өстүрүлгезиниң хоочун мастери Алексей Иванович Праведников эрткен чылын бодунуң садындан 2 тонна 65 кг яблокту, 870 кг ранетканы, 100 кг малинаны күрүнеге дужаавышаан, совхозтуң ниити орулгазын өстүреринге биче эвес салдышкынны киирген. Чимистерниң дүжүдүн бо чылын ол барык 2 чыгам катап өстүрерин бодап турар.

Арыг азыраарының алдарлыг мастери Василий Дмитриевич Шепилов база-ла сорукттуг ажылдап турар. Эрткен чылын ол 71 санныг арыг өглерин азырап чайлаашка, 3 тонна 976 кг арыг чигирин күрүнеге саткаш, хөй орулганы совхозка берген. Салбырның бүдүрүлге планын ёзугаар бо чылын эш Шепиловтуң арыг өглери 90 санга чедир көвүдээр.

Бо бүгүнү алгаш көөрге, Кара-Хаак моон соңгаар совхозтуң чугула салбыры апаар дээрзи тодаргайдыр.

С. БЮРЮҢНЕЙ.

Картофель болгаш ногаа культуралары

Күрүнениң аъш-чем фондузунга картофель болгаш ногаа чугула черни ээлеп турар. Ол культуралар хөй болган тудум-на аъш-чемниң өске продуктуларынга камналга улуг болур. Ындыг турбуже-ле бистиң республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының тускай эртемниглери, удуртукчулары картофель болгаш ногаа тарылгазынче кошкак хайгаарал салып турар. Ол культураларның дүжүдү кулу, ажаалдазы багай. Ажыл-агыйлар картофель тарыыр шөлдерни багай шилип ап турар. 1962 чылда Таңдыда дуржулга станциязы болгаш «Тиилелге» совхоз кызыл-тас тараан шөлге картофель олуртуп каан. Ол шөлден күзүн колдуунда-ла кызыл-тас үнген. Ынчангаш олар бир гектар черден чүгле 20—30 центнер дүжүт алган. «Межегей» совхоз кара довурактыг кур черге картофелин тарып олурткан. Оон ортумаа-биле 80—90 центнер дүжүттү ап болур турган. Ынчалзада оон ажаалгазын багай чорутткан.

1962 чылдың күзүнүнде бистиң республиканың ажыл-агыйлары чүгле 9700 тонна картофельди ажаап алган, азы гектар чер бүрүзүнден-не ортумаа-биле 45-ле центнер дүжүттү ажаап алганнар. Ол болза эң-не кулу дүжүт болган. Республиканың колхозтары болгаш совхозтары ол чылдың чазынында кооперация черлери-биле керээлеринге өөрүнчүг хүлээлгелерни ап турганнар. Олар картофельди болгаш ногааларны кооперацияга хөйнү дужаарын аазаан.

Херек кырында чаңгыс-даа колхоз болгаш совхоз керээлиг хүлээлгезин күүсетпээн. Ынчангаш, Бай-Хем районунуң белеткел конторазы ол районнуң колхозтарындан 795 тонна картофельди, 896 тонна ногааны садып алыр деп керээ чарган турган, херек кырында чүгле 249 тонна картофельди, 492 тонна ногааны садып алган. Улуг-Хем районунуң белеткел конторазы 365 тонна картофель, 590 тонна ногаа киирип алыр турган, чүгле 21,5 тонна картофель, 303,8 тонна ногаа хүлээп алган. Бай-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозу 200 тонна картофель, 317 тонна ногаа садар турган, чүгле 79 тонна картофельди, 180 тонна ногааны дужааган. Ол районнуң «Совет Тыва» колхозу 200 тонна картофельди, 85 тонна ногааны дужаар деп керээге айыткан турган, а херек кырында картофель дужааваан, ногааны чүгле 11,3 тоннаны саткан.

Чөөн-Хемчик районнуң Партияның XXII съездизи аттыг колхозу 400 тонна картофель, 346 тонна ногаа садар турган, чүгле 85 тонна картофель, 26,7 тонна ногаа дужааган. Шак ындыг багай чижектер районнар санында бар. Ынчангаш эрткен чылын республиканың күрүнеге картофель болгаш ногаа садып алыр планы күүсеттинмээн: картофельди 65,2, ногааны 56,5 хуу күүсеткен. Ылаңгыя Барыын-Хемчик, Улуг-Хем районнары болгаш Кызыл горпозу эң багай түңнелдерлиг болган. Кызылдың аъш-чем комбинады картофель садып алырын 75 хуу, ногааны чүгле 18,1 хуу күүсеткен.

Күрүнеге картофель болгаш ногаа садып алыр планның багай күүсеттингениниң буруузу садыгның белеткел организацияларынга база-ла хамааржыр. Белеткел конторалырының удуртур ажылдакчылары колхозтардан болгаш совхозтардан продуктулар садып алырының талазы-биле керээлерниң ылавыла күүселдезин дээш демисел чорутпааннар. Керээ күүсетпээн ажыл-агыйларга материалдыг харыысалга хүлээтпейн тургулаан. Чамдыкта колхозтарның болгаш совхозтарның белеткеп каан ногааларын болгаш картофелин өйшаанда сөөртүп албайн турган фактылар бар. Чамдык колхозтар, совхозтар арай деп тарып өстүрүп алган картофелин болгаш ногааларын садарындан харамнанып турган-да лопуруп өлүрген чоруктар база бар. Оон чижээнге Улуг-Хем районунуң «Улуг-Хая», «ҮТКА 25 чылы», Чөөн-Хемчик районунуң «Чыраа-Бажы» совхозтарының удуртукчулары хамааржыр.

Тарып өстүрер культураларның бедик дүжүдүнүң эки үрезиннерден хамааржыр. Респотребсоюз эрги үрезиннер садыглап турар. Ынчангаш оларның дүжүдү кулу. Ам чаа үрезиннер сөөртүрүп эккелиринден респотребсоюзтуң садыг эргелели ойталап турар. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар ногаа үрезиннерин кооперацияның садыг четкизи дамчыштыр садыглаар ужурлуг.

Ногаалар үрезиннериниң эки сорттарын колхозтар болгаш совхозтар боттары тус черниң агаар-бойдузунга таарыжыр кылдыр белеткээр хемчеглерин алыры чугула. Кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери чүгле сорттуг белен үрезиннер тыптып кээрин манап олурбайн, боттары үрезин талазы-биле ажылды чорударлы. Тываның агаар-бойдузунга таарышкан, эрте бижар, эки үнүштүг, соокка быжыг турушттуг сорттарны дилеп тывары чугула.

1963 чылда республиканың картофель тарылгазынга 4 муң тонна картофель үрезини четпейн турар. Ол үрезиннерни ам садып белеткеп алыр талазы-биле кооперацияның белеткел органнары-даа, ажыл-агыйларның удуртукчулары-даа сагыш салып ажылдаза чогуур.

Бо чылын 28 муң тонна картофельди күрүнеге садып алыр деп курплан органнары санап турар. Кооперация системазында картофель шыгжаар подвальдарга чүгле 2660 тонна картофель кирер. Ынчангаш күзүн садыглаары-биле кады чүгле 3000—3200 тонна картофельди садып ап болур аргалыг.

Чүгле Кызыл хоорайның ажылчы чоннарынга чылда 4000—5000 тонна картофель негеттинип турар. Ынчаарга респотребсоюзтуң баштаар чери, оон даргазы эш Будегечиев картофель болгаш ногаалар шыгжаар складтар тудуун калбартырынче сагыш салбайн келген. Сөөлгү үш чыл иштинде Кызыл хоорайга чаңгыс-даа чаа склад кылдынмаан. Районнарда байдал оон база-ла дээре эвес. Таңды, Балгазын, Бии-Хем белеткел черлеринге бирээзинге-ле 250 тонна картофель шыгжаар подвальдар тудар деп 2—3 чыл иштинде планнап келген, ол ам-даа күүсеттинмээн.

Бо чылын картофель болгаш ногаалар тарылгазын улам калбартыр, чоннуң аңаа херегзелин хандырар дээш бүгү-ле белеткел ажылдарын хамаарышкан организациялар үлегерлиг чорутса чогуур.

И. ТОРЖУ.

ҮНЕЛИГ ЭГЕЛЭЭШКИН

Таңды районнуң «Тиилелге» совхозунда ажылчын кооперациязының ажылы баштайгы үеде четпес турган. Ооң ажылдакчылары, чижээ, даргазы, бухгалтери болгаш өске-даа чамдык ажылдакчылары ургулчу халажыр, ажыл-агыйжы эвес чорук, самчыгдалдар болуп турган. Хуучу кежигүннер 75 кижи, оларның хуучу дадывыры бир муң рубль болуп, садыгга бодунуң саарылга хөреңгизи чок турган. Ревизия, лаңгы, столовая комиссиялары ажылдавайн келген.

Ынчалза-даа респотребсоюзтуң баштаар чериниң талазындан рабкоопту быжыглап, ажылын экижидеринче угланган хемчеглерни алган. Респотребсоюз бодунуң хөреңгизи-биле сельмагты, столоваяны, хлеб быжырар черни тудуп, автолавканы берген болгаш удуртукчу кадрларны шилип киирген. Ооң аңгыда рабкоопка 40 муң рубльдиң чээлизин берип, документилиг ревизияны кылып, практиктиг дузаламчы көргүзери-биле респотребсоюзтуң ажылдакчыларындан тускай бригаданы ынаар чоруткан.

Алдынган ол хемчеглерниң түңнелинде рабкооптуң ажылында кескү экижидилгелер болган. Ылаңгыя 1962 чылдың ийиги чартыындан эгелээш садыг хандырылгазы экижип, өре-самчыгдалдар, артык чарыгдалдар эвээжээн. 1962 чылда рабкооп 14 муң рубль арыг орулгалыг болуп, бараан саарылгазының чыл планын чедиишкинниг күүсеткен.

Ажылчын кооперациязының ажылын экижиткен чорук совхозтуң ажылынга идиглиг болганын эрткен чылдың чедиишкинниг көргүзүглери херечилеп турар. Совхозтуң ажыл-ишчилери 1963 чылда кедээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алган. Ол хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседири рабкооптуң ажылындан, ажыл-ишчилерниң хандырылгазындан база улуу-биле хамааржыр.

Ол сорулга-биле совхозтуң 300 ажыг ажылчыннарының киришкен хуралынга рабкооптуң ажылын чугаалажып, ооң ажылын экижидер хемчеглерни олар-биле сүмелешкен. Рабкооптуң ажылының дугайын ооң даргазы эш Монгуш-оол илеткээн. Хуралга санал бергеннер рабкооптуң ажылын экижидер хемчеглер дугайында үнелиг саналдарын берип, кооператив кежигүнүнге чоннуу массалыг киреринче кыйгырганнар.

Совхозта чазаныкчы эш Коваленко сөс алгаш мынча дээн:

— Бистиң кооператив садыы кедээниң ажыл-ишчилериниң эки ажылдаарынга болгаш культурлуг амыдырап чурттаарынга чугула ужур-дузалыг болуп турар. Мен бодумнуң кадайым-биле кады кооперация кежигүнүнге кирип, хуучу дадывырывысты бүрүн төлээривисти хүлээнмишаан, бистиң үлегеривисти эдеринче совхозтуң бүгү ажылчыннарын болгаш албан-хаакчыларын кыйгырып тур мен. Кооператив кежигүнүнге бараанны чээлиге бээр чурумну бистиң магазинивиске тургузуп турарынга байыр чедирип тур мен. Ол дээрге бистерниң дугайывыста улуг сагыш салышкынының база бир илерээшкини-дир.

Суурнуң интеллигенциязының өмүнээзинден комсомолчу башкы Мария Доржу сөс алгаш, башкылар коллективин кооператив кежигүнүнге киреринче кыйгырган.

Кооперативтиң хоочун кежигүнү эш Власова кооперация шугуму-биле бодунга хөй ажыктыг чүүлдерни садып ап, арыг орулгазының хуваалдазындан эвээш эвес түңнүг акшаны ап келгенин боттуг чижектер-биле көргүскен.

Совхозтуң бүгү ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары чоокку үеде кооператив кежигүнүнге кирер, хуучу дадывырны бүрүн төлээр болгаш херелел ниитилелдерин быжыглаарынга дузаламчы көргүзер дугайында хүлээлгени хуралга чаңгыс үн-биле бадылаан.

1963 болгаш 1964 чылдарның хургулунда совхозтуң хөреңгизи-биле болгаш күжү-биле суурга садыгның чаа дериглелери-биле хандыртынган магазинни туткаш, рабкоопка чээли ёзузу-биле төлээр кылдыр шилчидип бээрин хүлээлгеде айтып турар. Совхоз транспорт-биле рабкоопка дузаламчы көргүзерин, столоваяга продуктуларны чиик өртекке бээр дугайын ында база чугаалап турар.

Оларның үлегерин эдерер дугайында Тыва АССР-ниң совхозтар ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга, колхозчуларынга, интеллигенциязынга кыйгырыгны хуралдың киржикчилери хүлээп алган.

«Тиилелге» совхозтуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының ол үнелиг эгелээшкинин СЭКП обкому, Министрлер Чөвүлели, респотребсоюзтуң баштаар чери болгаш күрүне албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел обкому чүүлдүг деп санааш, тускай доктаалдарны үндүрген.

Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның нииты хуралындан соңгаан 28 организаторлар кооперация кежигүнүнге чонну киирер болгаш хуучу дадывырын хавырар талазы-биле улуг ажылды кылганнар. Хурал болган соонда 10-на хонук иштинде безин 300 чыгыы кижи кооперация кежигүнүнге кирген болгаш 1500 рубльдиң дадывыры хавыртынган.

Ынчангаш 1963 чылда кооперация кежигүнүнге кирериниң болгаш дадывыр чыылдазының чыл даалгазы каш-ла хонукта беш катап ажыр күүсеттинген.

Организаторлар эштер Ондар Дажы-Даваа, Огородникова болгаш оон-даа өскелер чон ортузунга тайылбыр ажылын эки чорутканнар. Чижээ, эш Дажы-Даваа 52 кижини кооперация кежигүнүнге киирип, 370 рубльдиң хуучу дадывырын хавырган.

Чонну кооперация кежигүнүнге элзидер ажылга хөй-ниитиниң киржилгезиниң кайы хире улуг ужур-дузалыг болуп турарын чедержилерниң бо эгелээшкини көргүзүп турар.

«Тиилелге» совхозтуң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының үнелиг эгелээшкинин республиканың бүгү херелел ниитилелдеринге нептередири—кооператив организацияларының ажыл-чорудулгазын улам ыңай экижидеринге идиг болур.

Совхозтуң дирекциязының дузаламчызы-биле рабкооп баштаар чери ийи фермаларга садыгжы чок ларектарны ажыдарын шиитпирлээн болгаш бараанарны чээлиге бээрин көвүдеткен. Кедээ магазинге дараан кылыгларны болгаш сава аймаан садып алыкчылар боттары кирип, хостуг шилип алыр салбырны база ажыдар. Рабкооптуң талазындан ол чижектиг чаа хемчеглерни ап турары—чоннуң кооперацияже хандыкшылын калбартыр.

Рабкооптуң ажылынга совхозтуң дирекциязының, кедээ Советтиң идепкейлиг дузаламчызын барымдаалааш, респотребсоюзтуң баштаар чери рабкоопка бүгү таланың дузаламчызын көргүзер. Чоннуң эки эгелээшкининге даянгаш, рабкооп республиканың мурнакчы садыг черлериниң бирээзи болуп шыдаар.

А. СИДОРКИН,
респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы.



Тес-Хем районнуң «Чаа орук» колхозунуң төп сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы Чурук Дежитмаа эрткен чылын бодунга алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Чеди чылдың бешки чылында саап турар инектериниң бызааларын менди албышаан, бир инекке онааштыр 1260 кг сүттү саап алырын хүлээнген.

ЧУРУКТА: Чурук Дежитмаа саап турар инээниң чанында.

Фото П. ДОРИННИН.

«Кызыл тараачын» колхозтуң баштаар чериниң кичээнгейинге

...Кыштың чыкылама соогу кидинне тулук турган. «Кызыл тараачын» колхозтуң малчыны Салчак Шомбулекович Тыка Дөге дааның Үзүн-Сайыр бажынга кээп хонуп алган. Чал тутказ, шаараш бажың. Эжик шуут чок, ооң орнунда кидис дүй азып каан. Малчынның бичии уруглары соок бажыңга аараан, чедуулакызы хелчок мындыг. Бир бичии уругнуң саламы аажок. Херээ киргиртейнип турар. Ада-иези коргуп, дүвүрээн турлар. Ол бажыңга мен душ болуп кире берген кижи болгай мен.

— Душ боол, эм ап чорбаан ирги силер бе?—деп, Салчактың кадайы менден айтырды.—Бо уруглар дүвааан, ат чүве акый. Эът ишин базырар, чедуг намдадыр эм болза...

Ынчаарда менээ харын-даа чаңан боол, карман аптечказы чораан чүве. Анияк ада-ие хелчок-ле өөрдүлер. Эмни уругларынга дораан-на четтиртипкен. Бо таварылга 1961 чылдың кыжынында болган чүве.

Салчак Шомбулекович бо чылын база-ла ол кыштаанда мал кадарып турар. Ол ам беш чыл улаштыр мал кадарып келген кижи. Ооң чедиишкиннери-даа шору. 1962 чылда 570 баш хураган кадаргаш, оозундан чаңгысты-даа хоратпайн, менди чыл ажыргаш, колхозка дужааган. Тогду бүрүзүнден 3,26 кг дүктү ап, дүк кыргылдазының планын дыка ажыр күүсеткеш, мактажып, немелде төлевирни-даа алган. Ам харын хураган кадарарынга «тускай мергежээн» кижи дириптип турар. Бо кыжын 530 ажыг хураганнарны база-ла четче-менди, хүр кыштагладып турар.

Чоокку эрткен хүннерде Салчак Шомбулековичтиңиинге кире душтум. Ынчаарга ам ооң чурттап турар байдалы кандыгыл? Байдал ам-даа өскерилбээн.

Малчынның чурттап олурар бажыңынга кире бээримге-ле, малчынның амыдыралы, адышта чүве дег, дораан-на каракка тода көстүп келди. Энтей хагжылмас эжиктиң аңгак черлеринден соок агаар бажың иштинче дывыржып кирип, ында чылыг буе-биле холужуп, изиг биле соок сегиржип ап турар. Бажыңның ындында-ла тар соңгалары куруг чамашкы. Иштики рамазы чок.

Анияк ог-бүле дөрт уруглардыг. Ында-мында ойбактардан үрген соокка ойлаттырган бичии уруглар бажыңның бир булуңунда шойбек изиг-демир чанында үнмерлежип алган олурлар.

Салчак Шомбулекович-биле ооң ажыл-херээниң дугайын дыка үр хөөрешкенивистиң соонда, колхоз баштаар чери малчыннар дугайында шоолуг сагыш салбайн турарын ол хомудап чугаалады.

Кадарчының күш-ажылы аар-берге. Эртен күш дүнүнде турар, кежээ хүн душкүже ажылдаар. Сарыг хүнну бадыр мал бажы дозуп, ону откарып, суггарып келир. А кышкы үеде бергези дам баар. Ол дээрге эң-не харыысалгалыг өй. Малчын кижиниң чес-холазы ынчан кестүр. Арган-доргаан малды аңгы үауп, тускай ажаар. Кодан малды бөлгээт кадарар, оларны шыыратпас, камнаар...

„Чогуур черге дыңнадып көрүңер".

Шак ындыг ажылдың соонда малчын кижиге дыш херек болгай. Ынчаарга Салчак Шомбулековичиниң чурттап олурары ышкаш шак ындыг байдалга дыштаныылга дугайында кандыг чугаа турар боор? Ады-ла бажың. Ол бажыңны та чүү ындыг арын-нүүр чок кижилер туткан чүве ийик! Шалалай салган манзының аразынче салаа кирип турар. Манзының бир ужун базыптарга, дириг чүве дег, өске ужу өрү халый бергилээр. «Хырны мурнаан, аңы соңнаан» деп сөглеп болур кижилерниң акша «кажарлап алырын» бодааш, ат чоруп, карак ажыттап кааны көңгүс-ле илдең. «Малчыннарга эки чурттаарга бажыңнары туттунган» деп, колхоз даргазы эш Астафьевтиң чугаалап турар бажыңнарының бирээзи ол ышкажыл.

— Шак мындыг байдалда чурттап олурар кижи-дир мен—деп, Салчак Шомбулекович бажыңының иштин эргий көрбүшаан, улуг тынгаш чугаалады.—Чаш ажы-төлдүг улуска кыжын соокта-ла кончуг берге болду.

— Черле хандырып турары кандыгыл?

— Хандырып турар деп чүү дээр, хандырбайн турар деп чүү дээр. Аазап-ла турар. Акшаны-даа бээр, аъш-чемни-даа эккээр дээр. А оозу бүтпес, хоозун чугаа болур-дур. Аъш-чем аймаа ургулчу үстүр. Бо берге чүве-дир. Малчын кижи аъш-чемнеп, акшалап турар чай кайда боор ийик. Кажан-на эккээр ирги дээш манап олурар. А Ээрбек участогунуң даргазы Бурханов малчыннар дугайын шуут уттуп аар ышкажыл. Ында-хаая чиг далган эккелгилээр. Оозунуң деп кезин даш боор. Та тараа кудурууң тырттырып каан чүве ийик бе? Кижи чиир дээш кылган чүве болза ооң дажын аштап, арыглааш тырттырып кагза канчап баар чүве ийик. Ындыг далганны кижиге хамаан чок, малга-даа канчап бээр боор. Эът, үс дугайын чугаалааш-даа херек чок. Колхоз баштаар чери ындыг чүүлдерни көңгүс бербейн турар. Азы малчыннар боттары садып алзын дээш ындыг чүве ийик бе. Ындыг бе дээрге акшаны база-ла чогуур өйүнде бербес-тир. Бир-ийи ай эрткенде аванс кылдыр эвээш акша бээр. Ол чүү-даа болбас, аар-саар чарыгдалдарга-ла арлы бээр.

Салчак Шомбулекович бир ындыг чижекти бодунуң чугаазынга киирди. Күскээр кыжын эккеп берген бир шоодай чиг далганны малчынның өг-бүлези кырзаныл, чемге херелеп турган. Ынчалза-даа далган төнер чыгаан. Ээрбек акшынче улустан каш удаа сөглеткен. Аъш-чем чедирип бербээн. Ам канчаар, чем чок олурар эвес. Малчын боду чоруур ужурга таварышкан. А кодан хойну кым кадарарыл? Кадайы кадарар дээрге, бажыңда чаш уругларны кыштың соогунда ээн артырып каар арга чок. Хоон хайгаараары-биле бир кижи дилеп эккеп каап, Салчак Тыка аъдын шанактанып алгаш, 40 ажыг километр черже «чемнеп» чорупкан. Участок төвүнге баарга далган-даа, акша-даа чок болган. Курут чоруур арга чок боорга, ийи хондур манаан. Өске кижиден бир шоодай далган чээп алгаш, чаныл келген. Ындыг таварылгалар чаңгыс ол-даа эвес.

Культура хандырылгазы кандыгыл? Малчыннарга почтаны чедирбейн турар. Бир ай болганда чорумал улус дамчып, бир удаа келзе келир. Чагыткан солуннарын малчыннар боттары барып ап турарлар.

— Делегейде хамаан чок, бистиң чуртувуста безин чүү болуп турарын билбес-тир бис—деп, Салчак Шомбулекович чугаалады.—Амыдыралдан көңгүс хожудап каар чүве-дир. Чаңгыс-даа катап беседа, лекция кылбас мындыг-дыр. Элден чүве. Малчыннарга солуннар, сеткүүлдер чедирер, тайылбыр кылыр кижиден участокка чүге тургуспас чүве ийик.

Өске-даа малчыннарның амыдыралы Салчак Шомбулековичиниң ышкаш ындыг дээрзи билдиниг. Эътти, сүттү, дүктү бүдүрүп, совет ниитилелдиң байлаан көвүдедип турар кижилер ол-дур. Бистиң чип турар эъдивисти, ижип турар сүдүвүстү олар берип турар. Оларның дугайында сагыш салбайн турар чорук-биле канчап эптежир боор!

— Бир эвес өске малчыннарның амыдырал байдалы мээниң ышкаш мындыг эвес деп бодаар болзуңарза, өске малчыннарга барып көрүңер—деп, Салчак Тыка адак сөөлүнде мени бүзүретти.—Артыы, иштин Дөгелерде бистиң колхозтуң элээн каш малчыннары бар. Мээң чанымда малчын Салчак Сельбисал, ооң-биле кожа Алыма бар. Бо Дөгелерде он ажыг аал, хөй муң мал бар. Малчыннарда байдал бир демей боор-дур. Хойнуң малын менди азырап, өстүрер дээш кара күш-биле кызып, кылайып-ла турар, ол хиреде-ле бистиң дугайывыста кошкак сагыш салып турары хомудаачыг-дыр.

Тыканың коданындан ырак эвесте турар, база-ла ол колхозтуң малчыны Салчак Сельбисалдың кыштаанга келдим. Сельбисал мал кадарарынга 8 ажыг чыл стажтыг кижи болду. Ооң көргүзүглери база-ла багай эвес. Эрткен чылын 560 ажыг тогдуларны менди чыл ажыргаш, дүк кыргылдазының планын 114 хуу күүсеткен. Ам-даа оларын кадарбышаан. Бо кыштың хары улуг болза-даа, кажараан малчын хойларын кур кыштагладып турар.

Салчак Чадамбаевичиниң амыдырал байдалы база-ла Тыканы ышкаш ындыг болду.

— Чоокта чаа СЭКП Тыва обкомунуң пленуму болуп эрткен деп дыңнаан кижи мен—деп, Салчак Чадамбаевич чугаалады. — Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкан дээр чораан. Ам-на чүвениң бир шиидип тыптыр боор деп ынаныш олурар улус бис. Ынчалза-даа сураг ийик мон. Байдалда өскерилген чүве чок. Азы бистиң колхозтуң баштаар черинге пленумнуң шиитпири четкелек турар чүве ирги бе?

Малчыннарның ол негелдези черле чөптүг. Ону колхоз баштаар чери хандырар ужурлуг.

— Бо дугайын чогуур черлерге дыңнадып көрүңер—деп, Дөгениң малчыннары менден дилээн чүве.

К. АРАНЧАА.

Күзенчиг аалчылар

Марттың ийиги декадазының бир хүнү—чылыг, харын хар шыгып чыдар, ажылга-даа таарымчалыг хүн турган. «Найырал» совхозтуң Кара-Тал салбырындан аныяктар колдаан бригада Чодураалыг-Алаакта малчыннарга дузалаары-биле эртежик үнүптүвүс.

Бистерниң келиривисти ында беш кодан малчыннар баш бурунгаар билген, чүнү кылдыртырын, чепсек-херекселди белеткээн турган. Ниитизи-биле 30 хире кижи элээн каш кажааларның кырында харын дүжүрүп, иштинде кержениң үндүрүп, девискээрин арыглаан.

Шефти чедиишкиннинг организастаан. Аңаа чыылган малчыннарга С. Севээн допчу болгаш амыдыралга холбашкан лекцияны номчаан, эмчи Х. Маадыр-оол солун беседаны кылган. Бистиң-биле кады келген автолавка, библиотека база ажылдап турган.

Кара-Тал аныяктарының бот-тывынгыр уран чүүл бөлүүнүң ол хүнге бараалгаткан концертин малчыннар аажок сонуургаан. Оларның база катап келирин күзээн.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

Чаа столовая

Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының № 1 хову бригадазында чоокта чаа столовая ажыттынган. Столоваяның белеткеп турар чемиииң шынары эки. Ооң ажылчыннары эштер Дандар-оол, Байлан-кыс болгаш улуг повар Полуева ховунуң ажыл-ишчилерин ургулчу изиг чем-биле хандырып, оларга таарымчалыг байдалды тургузар дээш кызымак ажылдап турар. Часкы хову ажылының хүннеринде ооң чемнеңир ажылчыннарының саны көвүдээри-биле кады столоваяның белеткээр чеми өлбээр болгаш шынары оон-даа экижир.

С. ТАС-ООЛ.

ЧОЛААЧЫ

Кижилерниң кандыг-даа ажылга чедиишкиннерлиг болуру ук ажылынга сонуургалдыындан кол хамааржыр. Виктор Монгуш чолаачы болурун бичиизинден-не күзеп чораан. Ооң ол күзели боттанган. 1957 чылда ол Чадаанага чолаачылар курузунга өөренип киргеш, ону кончуг эки дооскан.

— Күзел-даа бүткен, ам херек чүл дээрге, каң машинаны хүлээп алгаш, ону карак огу дег камгалап, ак-сеткилдиг кызымак ажылдаары менден хамааржыр — деп Виктор Монгуш бодаанган.

Кажан чүък машиназын хүлээп алгаш, ажылдап турганының баштайгы үелеринде Виктор янзы-бүрү чамдык бергелерге таварыжып турган. Ынчалза-даа ындыг бергедээшкиннерни чамдык дуржулгалыг чолаачыларның дузазы-биле аныяк чолаачы ажып эртип шыдаан.

Хемчик унунга молдурга, богба мунуп, анай, хураган кадарып чораан Виктор ам машина техниканы шиңгээдип апкан, чүгле Хемчик унунда эвес, харын Кызыл, Абакан даш Тываның машина чоруур бүгү кыдыгларынга чедир январьның соогунда-даа, чайның изиинде-даа, дүне-хүндүс-даа хамаан чокка ам 6 чылдар иштинде чолаачылап, ак-сеткилдиг ажылдап келген.

Виктор Шырапович Монгуш ам «Сүт-Хөл» совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи болу берген.

Комсомолчу чолаачы В. Монгуш чеди чылдың дөртку чылы 1962 чылда чүък сөөртүлгезиниң планын тонна талазы-биле 145 хуу, а тонна-километр талазы-биле 140 хуу күүсеткен болгаш 1500 кг кывар материалды камнап алган.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, чеди чыл планының бешки чылы 1963 чылда совхозтуң мурнунга салдынган сорулгаларын чедиишкиннинг күүседир талазы-биле «Сүт-Хөл» совхозтуң чолаачыларының аразынга калбарган социалистиг чарышка чолаачы Виктор Монгуш идепкейлиг киришкеш, чүък сөөртүрүнүң тонна болгаш тонна-километр талазы-биле чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүсетпишаан, 1600 кг кывар чүүлдү камнап алырын хүлээнип алган. Виктор хүн нормазын ургулчу ажыр күүседип, өскелерге үлегерин көргүзүп турар. Ооң-биле кады Монгуш бодунуң машиназын капитал септелгеге киирбейн турган, 1964 чылдың бирги кварталында 100 муң километрни эртерин база хүлээнип алган. Ооң ол сөзү ындаар боттаныр-даа ужурлуг.

Чолаачы В. Монгуш чүгле чолаачылап ажылдаар хүлээлгезин кончуг эки күүседип турар эвес, харын хөй-нииты хүлээлгезин база эки күүседип турар. Ол болуунуң чурттап турары Кара-Чыраа суурда кедээ клубта уран чүүл бөлгүмүнүң баяниы база болуп турар. Ооң ыңай дружинник болгаш агитатор хүлээлгелерин база эки боттандырып турар.

Виктор Монгуштуң мурнакчы чолаачы, идепкейлиг хөй-ниитичи чоруун ооң каш удаа шаңнатканы хүндүлел болгаш макталга бижиктери база өртектиг белектери бүрүну-биле бадыткап турар.

Н. ЧЫРТАКПАН.

БҮДҮРҮЛГЕ ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫНЫҢ РОЛЮН БЕДИДЕР

Үлетпүрну болгаш черле улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарынга ажылчыннарны база күш-ажылчы тараачыннарны улам хөйү-биле киириштирерин В. И. Ленин Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла шыңгызы-биле негеп турган. Ленинчи айтыышкыннарны удуртулга болдурбушаан, бистиң Коммунистиг партиявыс профэвилелдериниң ролюн болгаш ужур-дузазын чыл келген тудум-на өстүрүп турар.

СЭКП-ниң XXII съездизинге кылган отчёт илеткелге профессионал эвилелдериниң ролюнуң болгаш ужур-дузазының дугайын чугаалап тура, эш Н. С. Хрущевтуң айыткаңы болза: **«Профэвилел ажылының чаңчыл болган принциптерин ажыглавышаан, боттарының ажыл-чорудулгазын чаа, коммунистиг хевирлер болгаш аргалар-биле байытпышаан, бистиң профессионал эвилелдеривис бүдүрүлгени, ниитилелдиң бүгү херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы массаларны идепкейлии-биле хаара тудуп киириштирер хүлээлгелиглер»** —дээн.

СЭКП ТК-ның 1957 чылдагы декабрь Пленуму профэвилелдериниң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, бүдүрүлгелерде болгаш тудугларда бүдүрүлге чөвүлел хуралдарын доктаамал ажылдаар кылдыр тургузарын таарымчалыг деп көрген. Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдары болза, бүдүрүлгелерниң ажылын экижидеринге, бүдүрүлгеге контрольду боттандырарынга дузалап шыдаар ёзулуг органнар дээрзин Коммунистиг партия көрүп турар болгаш СЭКП-ниң Программазында ынчаар айыткан-даа.

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленуму коммунистиг тургузуушкуннуң үндезин айтырыгларын чугаалажып көрген болгаш партияның XXII съездизиниң шиитпирлерин, чаа Программаны амыдыралга дүрген боттандырар талазы-биле ап чорудар хемчеглерни айыткан.

Бүдүрүлгелерни болгаш тудугларны эргелеп башкарарынга демократтыг принциптерни улам ыңай хөгжүдериниң, бүдүрүлгени быжыглаарынга массаны калбаа-биле киириштирерин единоначалие-биле шын холбаштырарының эргежок чугулазының дугайында ноябрь Пленумунуң айтыышкыннары коммунистиг тургузуушкунуң херээнге чугула рольду ойнаар. Ол Пленумнуң шиитпирлери совет профэвилелдериниң мурнунга улуг болгаш харыысалгалыг сорулгаларны салган. Олар бүдүрүлге ажылын, организакчы, кижизидикчи хемчеглерни доктаамал экижидер, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын улам ыңай сайзырадырынче боттарының кичээнгейин күштелдирер хүлээлгелиг. Профэвилелдериниң комитеттери парторганизацияларының удуртулгазы-биле ажылдавышаан, сөөлгү үеде ниитилел амыдыралында кол чүүл—бүдүрүлге айтырыгларын элээн мергежилдиг шиитпирлеп турар апарганнар.

Бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчын, албан-хаакчыларны киириштирер талазы-биле доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының ролю бистиң Тывада база сөөлгү үеде элээн өскен. Бистиң республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринде, тудугларында, совхозтарында бөгүнге чедир доктаамал ажылдаар 92 бүдүрүлге чөвүлел хуралдары тургустунгулаан болгаш оларның составында 1273 ажылчын, албан-хаакчылар соңгуткан, оларда ажылчыннар сапы 987 кижи.

Тываның бүдүрүлгелеринде тургустунгулаан бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының элээн хөйү ажылчын кижилерге эргелелдиң болгаш ажыл-агыйның башкарарының ёзулуг школазы апарган. 1962 чылдың баштайгы чартыында 292 бүдүрүлге чөвүлел хуралдары болуп эртилээн болгаш оларга бердинген 572 эгелекчи саналдарның 490-ны амыдыралда боттанган.

Кайда-ла профэвилел организациялары бүдүрүлге чөвүлел хуралдарын удуртуп турар болдур, кайда-ла парторганизациялар болгаш администрация черлери ол чөвүлел хуралдарже хүн бүрү кичээнгей салып турар болдур, ында олар шымдап турарын амыдырал көргүзүп турар. Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының эки ажылдап турарының чижээн Шагаан-Арыг АТК-зында, Кызылдың дааранылга комбинадында, электростанциязында, «Тиилелге» совхозта, пассажирлер болгаш № 1 АТК-ларда ажылдың дуржулгазы чугаалап турар. Үстүнде бүдүрүлгелерде бүдүрүлге чөвүлел хуралдары бүдүрүлгениң эң чугула айтырыгларын чугаалажып, хүлээп алдынган саналдарны амыдыралга боттандырып турар. Чижээ, Шагаан-Арыг АТК-зында эш Прудниковтуң даргалааны бүдүрүлге чөвүлел хуралы эрткен чылын 14 катап хуралдап, оларга 1962 чылда алган социалистиг чарышты коллективтиң канчаар күүсеткени, автомашиналарны эдилеп турары болгаш техниктиг байдалы, чүък сөөртүлгелерниң бот-үнезин чингедири дээш чугула-чугула айтырыгларны чугаалажып шиитпирлээн.

Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралының ажылын ында местком ургулчу хайгаарап, ооң эгелекчи саналдарын деткип келген. Бүдүрүлге чөвүлел хуралынга хүлээп алдынган шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш автоажыл-агыйның администрациязы дужаал үндүрүп, оларны күүседирин түс-түс ажылдакчыларга шыңгыы дагзып турар. Хөй-нииты организацияларының, администрацияның болгаш бүгү коллективтиң дем каттыжыышкынныг ажылдап келгениниң түңнелинде ол автоажыл-агый тонна-километр талазы-биле 1962 чылдың бүдүрүлге планын 122,8 хуу күүсеткеш, Тыва автотрестиң автоажыл-агыйларының аразында социалистиг чарыжынга бирги черни ээлеп шыдаан.

«Тиилелге» совхозта тургустунган 46 кижи составтыг бүдүрүлге чөвүлел хуралы (даргазы эш Сат) база чүгээр ажылдап турар. Ол чөвүлел хурал 1962 чылда 4 удаа чыылгаш, сиген белеткелиниң чоруп турары, механизаторлар ортузунда техниканың айыыл чок чоруун канчаар сагып турары дээш өске-даа айтырыгларны чугаалажып шиитпирлээн. Бо чылдың мартта ол бүдүрүлге чөвүлел хуралы кедээ ажыл-агый машиналарын септеп турарының, часкы тарылгага белеткелдиң дугайында совхозтуң директору эш Алымовтуң, кол инженер эш Юркевичиниң отчёт илеткелдерин алгаш, илереттинген четпестерни чогуур хуусаада узуткаарын айыткан тускай доктаалды үндүрүп, ооң күүседдезин хандырып шыдаан.

Кызылда № 1 АТК-ның чанында тургустунган бүдүрүлге чөвүлел хуралы (даргазы эш Левушкин) база багай эвес ажылдап турар. Ооң кежигүннери боттарының хуралдарынга ээлчеглер аразында ажыл үзүктелир чорукту болдурбазы, машиналарның септелге чокка эдилээр хуусаазын узадыры дээн чижектиг чугула айтырыгларны шиитпирлеп, экономика талазы-биле бүдүрүлгеге ажыктыг чүүлдерни кылган. Бүдүрүлге чөвүлел хуралының үндүрген шиитпирлериниң боттаныылгазын хайгаараар 21 контролёрлар кымны-даа кыйчыктырбайн, бедик негелделиг ажылдап турар.

Ынчалзажок доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының ажылында ам-даа улуг четпестер бар. Элээн хөй бүдүрүлге чөвүлел хуралдары, чижээ, Кызылдың үлетпүр комбинадында (даргазы эш Бекасов), Тураның үлетпүр комбинадында (даргазы эш Зайков), «Тээли» совхозта (даргазы эш Биче-оол) болгаш өске-даа черлерде кандыг-даа ажыл чорутпайн, анаа-ла саазын кырынга санаттынып келгеннер.

«Кызыл тудуг» эргелели, «Тыва даг дугу» комбинат тудуу чергелиг улуг бүдүрүлгелерде бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының ролю кудук, оларны кончуг ховар чыылдырып турар болгаш оларның ажылынга ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны дыка эвээш киириштирип келген. Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдары мынчага тургустунмаан бүдүрүлгелер болгаш тудуглар бистиң республикада ам-даа бар.

Доктаамал ажылдаар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинден, ВЦСПС-тен 1958 чылдың июль 9-та бадылаан Саавыр ёзугаар 100-ден эвээш эвес ажылчын, албан-хаакчыларлыг бүдүрүлгелерге, тудугларга, цехтерге, салбырларга, бригадаларга тургузар болгаш оларның составынга месткомнарның, администрацияларының, партия, комсомол организацияларының төлээлери кирген турар ужурлуг. Ол төлээлер бүдүрүлгелерниң нииты хуралдарындан чыл чедир хуусаалыг соңгуттурар. Хүн-бүрүнүң аар-саар айтырыгларын шиитпирлээри-биле демги төлээлерниң иштинден 5—15 кижи составтыг президиумну бүдүрүлге чөвүлел хуралының даргазы болгаш секретары-биле кады соңгуур.

Бистиң республикада профэвилелдериниң фабрика-завод комитеттериниң болгаш профэвилел райкомнарының отчёт-соңгулдалыг хуралдары, конференциялары чоокта чаа болуп эртилээн. Моон-биле холбаштыр бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының соңгуткан хуусаазы эрткен, мынчангаш профэвилелдериниң түс-түс обкомнары, фабрика-завод комитеттери бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының отчёт, соңгулдаларын чоокку үеде эрттирип, бүдүрүлгелерниң ажыл-чорудулгазын экижидеринге оларның ролюн бедидер херек.

Б. ТОКАРЕВ.
Облсовпрофтуң улуг инспектору.

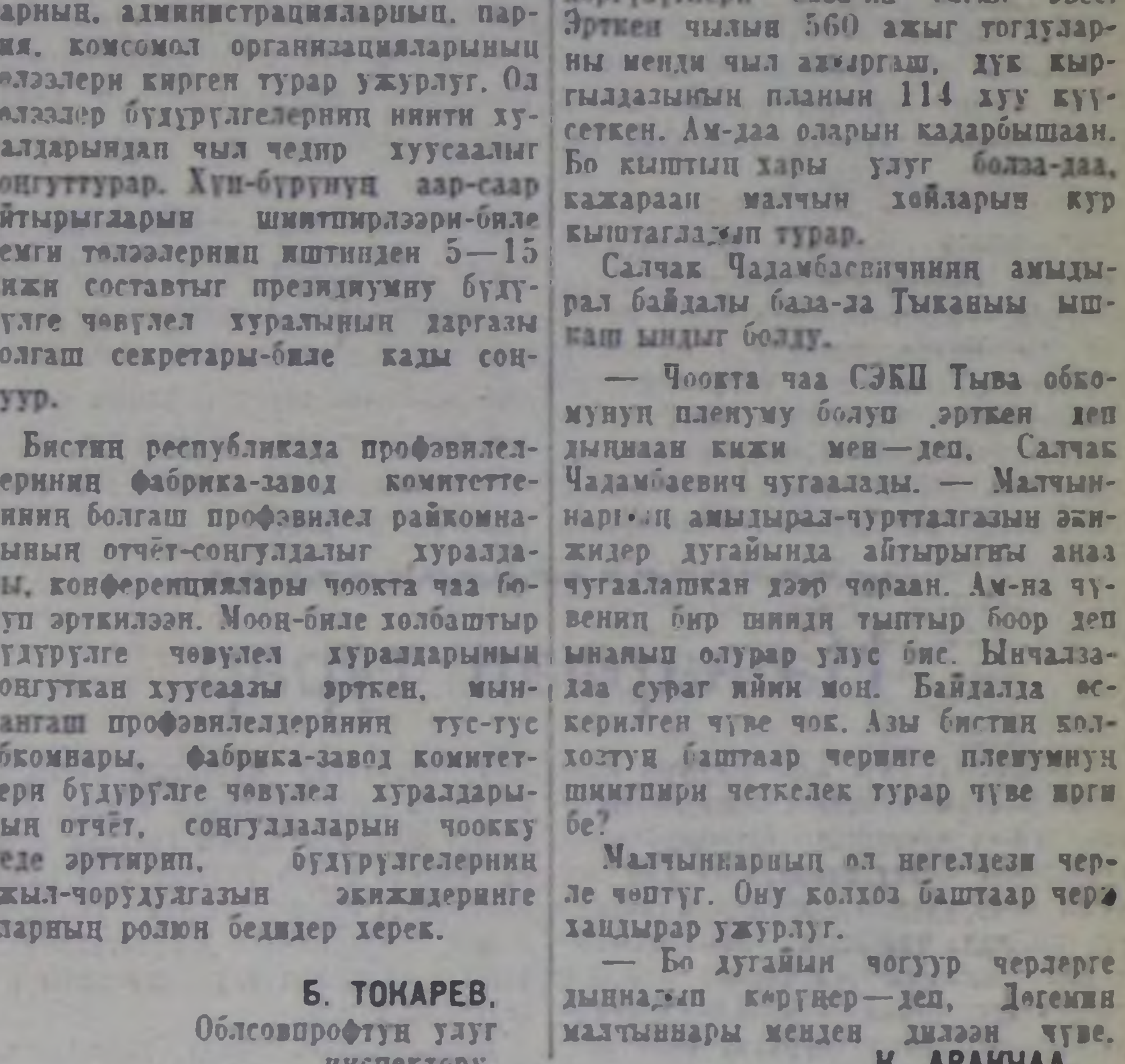

Бо чыл чадаанчыларга бир чаа чүүлдү берген. Хоорайның төп кудумчузунда автобус шимчээшкининиң чаа шугуму ажыттынган. Хоорайның ажылчы чонунга таарымчалыг байдалды хандырып турар бо чаа чүүлге чадаанчылар өөрүп турар.

ЧУРУКТА: хоорай иштиниң автобузунуң бир доктаар черинде.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, ДЫҢНАДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

ХУАЙХЭДЕ ПЛОТИНАЛАР

ПЕКИН. (СЭТА). Хуайхэ хемде тудуп тургускан улуг суг кадагалалдары болгаш өске-даа гидротехниктиг деримишкиннер суг уерлээшкиннери-биле демисежге чугула рольду ойнап турар болгаш мурнунда хоозураашкынныг уерлээшкиннерден база кандаашкыннардан качыгдап турган Хэнань, Аньхуэй, Цзянсу мөөңнүлдарның делгем зоназын чаартысынга идиглиг болуп турар.

Тос чылдарның дургузунда миллион-миллион тараачыннарның күш-ажылы-биле хемниң үстүү агымынга, соң кол-кол адырларынга Фоцзылиньниң, Мэйшаньның улуг суг кадагалалдарын болгаш өске-даа черлерни дерип тургускан. Ол черлерде суггарылгага, электроэнергиязын ажылдап үндүреринге болгаш балыктаашкынга ажыглап турар аажок улуг кылымал хөлдер бар апарган.

Хуайхэ хемде гидротехниктиг деримишкиннер ол хемге болгаш оон адырларынга сугнуң агышкынын корум-чурумчуткан. Ол чөрүк суггарылганың чаа системаларын тударын болгаш бар турарларын калбартырын чиигедип турар.

Дугуржуп алган

ЛОНДОН. (СЭТА). НАТО-нуң «хөй талалыг ядролуг күштерин» тургузарының планын Англия биле Барыын Германия кылып турар. Англияның камгалал министри Торникрофт биле ГФР-ниң камгалал министри Фон Хассельдиң аразынга чугаалажылгазының дугайында парлап үндүрген дыңнадыгда ол дугайын чугаалаан. Ол күштерниң шериг контролюнуң чогуур системазын НАТО-га тургузары билек-ле, ол планны амыдыралга боттандырган турар деп, дыңнадыгда айтып турар.

Англияга чугула болуп турар англи чепсегленилишкинни Барыын Германияның садып алырының дугайында айтырыгны ийи министрлер база-ла чугаалажып көрген деп, Рейтер агентилел дыңнадып турар. Бо сан-хөө чылында Барыын Германия ол садып алышкыннарга аазаан түңнүң барык-ла үштүң бир кезээ хирени эвээшти чарыгдаан турган. Бо удаада Фон Хассель Англиядан чепсегленилишкиннер садып алырын көвүдедирин аазаан.

Француз дагжыларның маадырлыг демисели

ПАРИЖ. (СЭТА). Боттарывыстың негелдевисти чедип алгыже чедир демисежир бис деп, Францияның дагжылары маадырлыг ажыл соксадышкынының он тоску хүнүнде медеглээннер. Чурттуң хөмүр даштыг черлеринде ажыл соксатканнарның массалыг митингилери болгаш чыскаалдары болуп турар.

Ла-Мюрнуң хөмүр даштыг районунуң ийи муң дагжылары «Гренобильче чыскаал-биле» чорупканнар. Чыскаалганнарның бажынга шахтёрлар суурларының чагырга даргалары — коммунистер, социалистер болгаш радикалдар кады чораан нар.

Монсо-Ле-Мин хоорайның кудумчуларынга шахтёрларның хөй кижи киржикчилиг митингизи болган. Демиселди тиилелгелиг төнчүзүнге чедир үргүлчүлээр дээш боттарының шиитпирлиин олар медеглээн.

Бо хүннерде күш-ажылчы бүгү Франция дагжыларга дузалап турар. Акша-хөреңгилер чыылдазы, ажыл соксадышкыннары болгаш чыскаалдар — ол боттуг сагыш-сеткил каттыштырылгазының илерээшкиннери ындыг. Дагжылар федерациязының адрезинге 600 муң хире франк кирген.

Өске чурттарның ажылчы чонунарының сагыш-сеткил каттыштырылгазының күжүн француз дагжылар медерел билип турарлар. Сагыш-сеткил каттыштырылгазын илередири-биле чоруткан чагааларның аразында Совет Эвилелинден (Донбасстың, Кузнецкиниң, Донда-Ростовтуң, Москва чанының хөмүр даштыг черлериниң шахтёрларындан), Польша Улус Республикадан, Герман Демократтыг Республикадан болгаш өске-даа чурттардан келген бижиктер бар. ГДР-ниң профэвилелдери француз дагжыларга чартык миллион маркты дамчыдып берген.

Ажыл соксадып турарларны ажылчы чоннарның деткивезин чедип алыр деп, деголлчу чазак оралдажып турар. Чуртта өртек-үнениң аартаавы дээш харысалганы ажыл соксатканнарже чүүй каарын эрге-чагыргалар оралдажып турар. Бир эвес демир орук хөлезиниң болгаш хөмүр даш өртээн чазак улгаттырар болза, ажыл төлевирин бедидерин негеп турар дагжылар болгаш демир-орукчулар бо талазы-биле буруулуг болур деп, буржуаз парлалга сөөлгү хүннерде шуутап турар апарган.

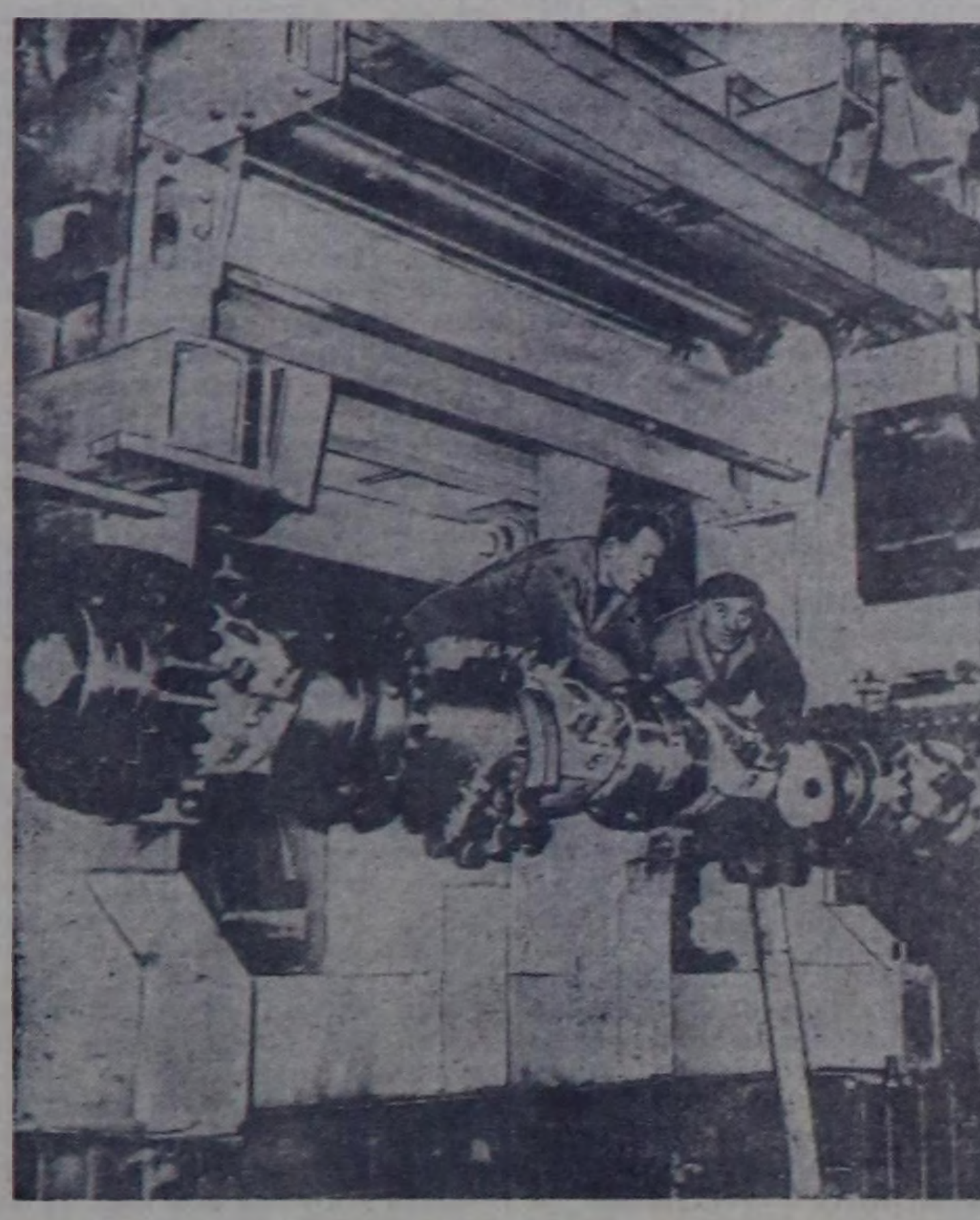

Чехословак Социалистиг Республика. Плъзенниң машина тудуунуң В. И. Ленин аттыг заводунуң продукциязы хөй-хөй чурттарда билдингир. Амгы үеде Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар бүдүрүлгениң цехтеринде электровозтарны, станоктарны болгаш үлетпүрүнүң өске-даа деңгелгелерин бүдүрүп турар.

ЧУРУКТА: Совет Эвилелинге бээр станокту эптеп турары.

ЧТК-СЭТА-ның фотохрониказы.

Вашингтоннуң ыйыышкыны

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Л. Пономарёвтуң дамчыдып турары болза:

Бразилияның иштики херектеринге АКШ-тың холгаарлаашкынынга удурланыышкынның «политиктиг чалгынының» ында өөскүп үнгениң Рио-де-Жанейродан телеграммаларда америк информас агентилелдер дыңнадып турар. Бразилияның чазаанда «коммунистер шургуп кирген» дээр дугайында АКШ-тың күрүне департаментизиниң кылган медеглели киленнээшкинни болдурган.

Америк парлалганың дыңнадыгларындан билдингени чүл дээрге, ол нүгүлдү баш бурунгаар бодап алган болган. Бразилияның сан министри Дантастың сан-хөө чугаалажышкыннарын чорудар сорулга-биле АКШ-ка келиринин мурнуу чарыында «Уолл-стрит джорнал» солуннуң бижээни: Баттышкан Штаттарның чазаа Бразилияга «дузаламчыны тыпсырынга баштай негелде тургузар» болгаш «Бразилияның чазааның ам кылып турар чүүлдерин эвес, а дараазында айларда ол канчаар хөделирин» удуртулга болдурар апаар.

Күрүне департаментизиниң медеглелин тайылбырлавышаан, Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң бижээни: бо медеглел Бразилияга «дузаламчы тыпсырынга удур конгресске саналдарга чаа күштелишкиннерни берген». «Бразилия бодунуң бажындан коммунистерни азы кедергей чөөн үзелдиглерни арыглап үндүрбес болза, анаа дузаламчыны тывыспас. Бразилия болза Совет Эвилели-биле садыглажылгага дузалаар сорулгага америк дузаламчыны ажыглап болбазын херек кырынга көргүзер ужурлуг деп негелделер конгресске дыңналып турар» деп агентилел дамчыткан.

Төлээлекчилер палатазының кежигүнү, Флорида штаттан республиканчы Брэмерниң Бразилиядан ыят чогу-биле негеп турганы болза: Гуларттың чазаа «латин-америк чурттарның хөй нуруузунуң аайынга кирер болгаш Кубаның чазаан хүлээп көөрүнден ойталаар ужурлуг».

Коммунизмге удур, оон иштинде Кубага хамаарыштыр эң кадыг-дошкун шугумну чорудар кылдыр Бразилияның чазаан албадаарын Вашингтон оралдажып турар дээрзин Ассошиэйтед Пресс агентилел демдеглээн.

Кажарлап турар

БОНН. (СЭТА). ХДС-ХСС-тиң парламент фракциязының кажарлаашкынының түңнелинде барыын-герман бундестаг Совет Эвилелинге ГФР-ден каң хоорзаларны чорудар хоруур дугайында чазактың айтыышкыны-биле холбаштыр шиитпир хүлээп алыр аргажок болган. ХДС-ХСС-тиң фракциязы эвээш нуруузу болу бергеш, бадылаашкынга киржиринден ойталаан болгаш бундестагтың хуралдаар залындан үнүп чоруй барган. СДПГ болгаш СВДП партияларының депутаттары чазактың айтыышкынынга удур бадылаан. Ниитизи-биле 244 депутаттар чазактың айтыышкынынга удур бадылаан. Ындыг болза-даа шиитпир дүрүм ёзугаар күштүг болган турар төлээде 250 бадылаашкын, тодаргайлаарга эвээш-ле дээрге бундестагтың депутаттарының чартык кезииниң бадылаашкыны негеттинип турар.

Бадылаашкын соонда бундестагтың даргазы Герстенмайер хоочун кырган депутаттарның чөвүлелиниң хуралын чыылдырган, бундестагтың тускай хуралының моон соңгаарты чуруму-нуң дугайында айтырыгны анаа шиитпирлээр ужурлуг.

Португали Гвинеяда дайын

ПАРИЖ. (СЭТА). Колониалисчи шериглерге удур португали Гвинеяның патриотчу күштериниң чепсектиг демисели сөөлгү айларда онза күштелген дээрзин Францияның «Юманите» солуну бижээн. Шаажылакчыларга удур хаая болгулап турган тулчуушкуннарның үези эртген, ам ёзулуг дайын чоруп турар. Ол дайын дээш харысалганы Португалияның чазаа бүрүнү-биле хүлээр апаар.

Португали Гвинеяның болгаш Ногаан-думчук ортулуктарының хамаарышпас чоруу дээш демиселдиң африка партиязының чиңгине секретары Кабраль Амилкарның чаңгыс эвес удаа медеглеп турганы чүл дээрге, бо португали колонияда демиселди баштап турар партия Португалияның чазаа-биле чугаалажышкыннарны эгелээринге белен. Ынчалзадаа Салазар чугаалажышкыннарны чорударындан ойталап турар.

Колонизаторлар боттарының шериг күштерин өстүрерин үргүлчүлевишаан. «Юманите» солуннуң дыңнадыын ёзугаар алырга, ам бо үеде Португали Гвинеяда шаажылакчыларның 10.000 солдаттары болгаш офицерлери туруп турар.

ЧАА КИНОЛАР

«АМЫДЫРАЛЧЕ КИРГЕНИ»

Чогаалчы В. Пановалың «Валя» болгаш «Володя» деп рассказтарынга үндезилээш, «Мосфильм» киностудиязынга режиссёр И. Паланкиниң тургусканы бо фильмни Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында амыдыралчы орукче кирген, чаа өзүп орар аныяк кижилерниң салгалынга тураскааткан.

...Дайзын Ленинградче чоокшулап келген. Өске-даа улуг хоорайлар-биле бир дөмей чамдык улуг-улуг бүдүрүлгелер, улуг, бичии кижилер Ленинградтан ыраккы тылче көжүп чоруп турар. Оларның аразында Володя база Валя дуңмазы-биле.

Володя чүгле авазы-биле чурттап турган. Оон авазы, госпитальдың кезер эмчизи Володяның авазындан чаңгыс берген, өске өгбүлелиг. Ленинградтан чоруур мурнунда авазы-биле кады алазынга барып ужуражырлар.

Көжүп келген черинге Володя болгаш оон өөрү ажылдап турарлар. Мында амыдырал эрги хевээр чоруп турар. Ленинградтың бир-ле хореография училищезиниң уруглары кичээлин мында чорудуп турар. Өскерилгелер эвээш дег сагыңдырар. Ынчалза-даа дайзынга чоннуң килеңи, дайынның уржуктары кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилинде хаңы сиңиккен.

Пезиниң амыдыралынга болган улуг өскерилгелерни Володя бирле келгеш, эскерип каар. Ол бичии дуңмалыг болган. Авазы аараан. Пезиниң берге амыдыралынга шыдаар шаа-биле дузалаарын ыяк шиитпирлеп аар. Хөй-ле бергелерни эртип тургаш, заводка ажылдап кирип алган. Тускайлан чурттаарынга ам-даа чедир өспээн бо оолдуң күш-ажылчы орукка быжыг турушту ээлээринге ол заводтуң хуржулгалыг ажылчыннары дузалаар.

Валяның хары база-ла Володяның хире. Ол бичии дуңмазы-биле өскүс арткан, амыдыралдан хейнү билип ап, улуг кижилер-биле бир дөмей шиитпирлиг болу бээр. Дайынның кадыг-бергелеринге өскен бо уруглар келир үелерин чурттаглазынга солун болгаш шиитпирлиг пландарлыг. Володя болгаш Валяның төгүзү дээрге ынчаардагы оларның бүгүле чажыттарының төөгүзү-дүр.

«АРЫГ АГААРНЫҢ ТААЛАНЧЫЫ»

«Арыг агаарның тааланчыы» деп кыска кинону Моол Арат Республиканың «Монголкино» киностудиязы үндүрген.

Аныяк бухгалтер Чойжил тугуга 26 ажыл хүнүн ажылдаар турган. Анаа ажылдап тура бирле кежээ аныяк кыс Дэнсма-биле ужуражы бээр. Дэнсма бодун «бухгалтер» мен деп мегелеп каар. Шынында ол тудугда мурнакчы бригаданы удуртуп турар. Ону Чойжил билбес.

Дэнсма болгаш оон өөрү дыштаныр хүннерде, ажыл шагының соонда-даа хаактап агаарлаарынга ынак. А бухгалтер чаңгыс-даа катап хаак кырынга туруп көрбээн. Чойжилти хаактаарынга Дэнсманың бичии дуңмазы оол өөредип турар. Удатпаанда ол эки хаакчы апаар болгаш Дэнсма-биле ужуражып, арыг агаарның тааланчыын ам-на билгенин миннип чугаалаар.

Б. ДИРЧИН.

Ылгай көөрүнүң хемчеглери

САН-ХОСЕ. СЭТА-ның корреспондентизи Франсиско Гамбоаның дамчыдып турары болза:

Коста-Риканың эрге-чагыргалары АКШ-тың президентизи Кеннеди-биле Төп Американың чурттарының президентилериниң чөвүлел хуралының ажылын чырыдып бижиирин силерниң корреспондентинерге чөпшээревээн. Ындыг турбужежок, чөвүлел хуралдың парлалга төвүнде делегейниң дыка хөй чурттарының төлээлекчилерин, оон иштинде ЮПИ, АП, Франс Пресс болгаш Рейтер деп эң улуг информация агентилелдериниң корреспондентилери ажылдап турар.

СЭТА-ның тускай корреспондентизи Вашингтондан чедип келир чадавас деп чүвени чөвүлел хуралдың ажылын чырыдып бижиирин корреспондентиге чөпшээревейн турарының чылдаа кылдыр баштай тайылбырлап турган. Оон чөвүлел хуралдың ажылының чоруп турарын чырыдып бижиирин Коста-Рикада бодунуң корреспондентизинге СЭТА тускай даасхан үеде чөвүлел хуралдың парлалга төвү СЭТА-ның корреспондентизин чөвүлел хуралга киирерин чөвүлел хуралдың киржикчилери чеди чурттарның политиказы шиитпирлээр ужурлуг деп медеглээн.

Чөвүлел хуралдың ажылын чырыдып бижиирин СЭТА-ның корреспондентизинге чөпшээрээринден ол чөвүлел хуралдың киржикчилериниң ойталаан чоруун совет информация агентилелге хамаарыштыр ылгай көөрүнүң хемчеглери, чөвүлел хуралдың сорулгаларының дугайында шынныг чүүлдү делегейниң хөй-ниитизинден чажырар дээр оралдажышкын кылдыр көөр ужурлуг.

Харылзаалар күштелип турар

ЛОНДОН. (СЭТА). Бенилюкстың (Бельгияның, Нидерландының болгаш Люксембургтуң эвилелиниң) министрлериниң комитеди экономиктиг кады ажылдажылганың айтырыгларын ажылдап кылыр англи-итали болгаш англи-барыын-герман холушкак комитеттер ышкаш Бенилюкс-Англия деп холушкак комитетти тургузарын чоокта чаа шиитпирлээн.

«Нийти рынокка» Англияны киирер дугайында Брюссельге чугаалажышкыннар буурап дүшкен соонда Англия биле «нийти рыноктуң» чамдык чурттарының аразында харылзаалар күштелип эгелээн. Чоокта чаа англи-итали экономиктиг комитеттиң хуралы Лондонга болган, а оон дараазында Италияның даштыкы херектер министри Пиччониниң англи министрлер-биле чугаалажышкыннары болуп эрткен.

Сахарада ядролуг частышкын

ПАРИЖ. (СЭТА). Франция Сахарага ядролуг установканы марттың 18-те чер адаанга чазылдырган дээрзиниң дугайын Алжирниң чазаа албан хуузу-биле чарлаан деп, Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Алжирден дыңнаткан.

Оон-биле холбаштыр алжир парламентиниң бачым хуралын март 20-де чыылдырар деп шиитпирлээн. Францияның Сахарага ядролуг чазылдырышкынны боттандырганы-биле холбаштыр алжир чазактың алыр деп шиитпирлээн хемчеглерин ол хуралга чугаалажып көөр.

Бонңда бачым хурал

БОНН. (СЭТА). Барыын-герман чазак канцлер Аденауэрниң даргалаашкыны-биле эөлчег чок хуралга чыылган. Ол хурал болза ГФР-ден каң хоорзаларны Совет Эвилелинче чорудуп бээрин соксадыр дугайында чазактың айтыышкынының күштүг болуп киргени-биле холбаштыр тургустунуп келген байдалды чугаалажып көрүп турар.

Институттуң чемпионнары

1963 чылда хаак болгаш конькиниң институт чемпионнарын илередир дээш ийи хүн үргүлчүлээн маргылдаага Кызылда Күрүнениң педагогика институдунуң 14 курстарындан 150 студент киришкен.

Баштайгы хүн оолдар 10, уруглар 3 километрге чарышканнар. Бо дистанцияларга эки белеткелдиг хаакчылар шылгап үнгеннер. Уругларның чарыжынга физика-математика факультединиң 3-кү курсчузу А. Бочкарёва 16 мин. 49 секундада маңнап келгеш, бирги черни алган. Г. Казанцева дистанцияны 17 мин. 48 секундада дооскаш, ийиги черни, О. Монгуш оон 6-ла секунда озалдааш, үшкү черни ээлээн.

Оолдарның 10 км дистанциязын 39 мин. 18 секундада эрткен Ю. Непомнящийниң көргүзүүн кым-даа ажып шыдаваан, ол институттуң бо чылгы чемпиону болу берген. 2-ги, 3-кү черлерни 41 мин. 14 сек. болгаш 42 мин. 02 сек. көргүзүглерлиг болгулаан Т. Монгуш биле М. Кызыл-оол олар үлешкилээн.

Хаак чарыжы организастыг эки эрткен. Түңнелинде дөрт кижи II разрядтың, 14 кижи III разрядтың нормаларын күүсеткилээн.

Ийиги хүнде дош кырынга маргылдаа эгелээн. Уругларның 500 м чарыжынга төөгү-дыл факультединиң студентизи В. Күжүгет тиилекчи болуп үнген, оон сөөлүнде 1000 метрге база-ла ол кымга-даа алыспаан. Ниитизи-биле ол конькичи кыс 148 санны ап, институттуң чемпиону болган.

Оолдарның 500, 3000 метрлерге чарыжының тиилекчизи физика-математика факультединиң 2-ги курузунуң студентизи А. Биче-оол болу берген.

Ол ийи хүннүң түңнели үнген. Команда аайы-биле бирги черни физика-математика факультединиң 2-ги курузу, ийиги черни—ол-ла факультеттиң 1-ги курузу, үшкүзүн—педагогика факультединиң 4-кү курузу түс-түзүнда алгылаан.

Тиилекчилерни өртектиг белектер-биле шаңнап, мактал бижиктерни тывыскылаан.

М. ДАМДЫН.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар, хар шоолуг чагбас хүн болур. Хат өй-тавында, дагылыг черлерге дыңзыг, барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: дагылыг черлерге—2—7 градус чылыг, оон өскезинге—2—7, а Кызылга—4—6 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Өй-шаанда эмнедиңер

Думчук суу төктүр аарыгның уламындан халалыг байдалга кижи болганчок-ла таварышкылаар. Думчук дамчыштыр тынары бергедеп кээр, үргүлчү думчук суу төгүлгенинден ооң иштики кежи хорлап эгелээр, даады-ла думчук аржыылы-биле аргастаныр ужурга таваржыр, баш аарыыр, ниити мага-бот сулараар...

Бо болза болганчок-ла тыптып келир аарыгларның бирээзи, ындыг турбуже оон аараан кижи болгаш ооң-биле кады-кожа турар кижилер ону тоомчага албайн баргылаар. «Думчук суу төктүрүн кандыг аарыг дээр боор! Эмчилерге-даа ону чугаалаары эпчок чүве-дир оң»—дижир. Ынчангаш боттары эмнениң эгелээр. Чамдык кижилер оон аараан кижиге: «өртентен пөстен чыттавыт», «Эң-не ылаптыг эм—думчукче ажыг сүт дамдыладыры болур чүве» сүг дигилээш, «сүмезин кадып» тургулаар.

Думчук суу төктүрү анаа болу айыыл чогу шын-на харын, ындыг болза-даа ооң нарыыдаашкыны берге байдалга чедирип болур дээрзин утпас херек.

Ооң ындыг нарыыдаашкыны думчук суу төктүрүнүң чидиг хевири дээр. Ол болза думчук иштиниң ыжып, балыгланып келири, аңаа халдавырларның өзүп, көвүдээри ол. Оларның хораннарлыг ылгавырлары ханче кирип сордунгаш, организмни хораннап эгелээр. Бо аарыг колдуунда даштыкы тынын шугумнарының каъттары, а чамдыкта гриппиң уламындан тывылгылаар, а бир чамдыкта ооң тыптыр чылдагааны организмниң соокка доңанындан болгулаар, ол ышкаш думчук суу төктүр аарыгдан аараан кижини дамчыштыр халдап база болур.

Думчук иштиниң ыжып балыгланыр чоруу чамдыкта кулактың ортаакы кезээнче база дамчый бээр. Кулактың дыка хөй аарыглары чогум-на оон тывылгылаар.

Бо аарыгны дарый эмнээри ону дүрген экиртиринден аңгыда, ооң хоочураашкынының баш удур болдурбазынга дузалыг. Боттары эмнеттинер арга улуг кезиинде ажык бербейн турар, а чамдыкта ол аарыгны кедередип-даа болур. Эң-не ажыктыг арга болза эмчиге шинчидери. Бир эвес кым-бир кижиге эмчиге чедер арга тывылбайн барза, аптекада аңаа белеткээн тускай эмнерден садып алгаш, ооң тайылбырын ап, амыттинер херек.

Аңаа колдуунда ментоловая деп чаар эмни, эфедриниң болгаш саноринниң дамдыларын база өске-даа эмнерни хереглеп турар. Бичии хөвеңни оттуг ыяш сывынга кошкак кылдыр ораагаш, ону чаар эмге өттүргеш, думчук иштинге он минута хиреде суп каар. Дамдыладыр эмнерни бажын ойталадыр алгаш 2—3 дамдызын думчуктуң ийи үдүнче дамдыладыпкаш, танактарын дуй тудуп алгаш баштың ол-бо талазынче ийленгирер. Ол болза демги эмниң думчук иштинге чедиштир сиңерииниге ажыктыг.

Думчук суу төктүр аарыг эмиг эмер чаш уругларга дыка халалыг, оларның эмеринге, думчук тынарынга шаптыктааш туруп бээр. Ындыг чаш уругларның эмзирер мурнунда эмчиниң сүмезин ёзугаар адреналин холуксаазының 1—2 дамдызын ийикпе незиниң сүлүүнүң 1—2 дамдызын думчуунче дамдыладып ап турар болза эки.

Сульфаниламидтер, антибиотиктер, гриппке удур кургаг эм дээш ышкаш, чамдык кинр тынар куруг хоюг эмнерни бо аарыгның эгезинде хереглээр болза база ажыктыг.

Дамыр чиңгеледир эмнер болур—санорин, эфедрин чергелиг эмнерни 5—8 хүн чедир улаштыр херетлеп болбас. Думчук суу төктүр аарыгны эмнээринге ол ышкаш соллюкс, УВЧ чергелиг эмнерни болгаш бутту изиг сугга суп чиңнээр арга база дузалап турар.

Бо аарыгдан болгаш ол ышкаш соокка доңанындан тыптыр өске-даа аарыглардан баш удур камгаланырда организмни быжыглаары, ону дадыктырары чугула. Шаг-үени барымдаалап, ажылының аайы-биле кеттинери аңаа база салдар чедирер. Ылаңгыя уругларны сагыш човангыры-биле, эмин эрттир чылыглавайн, чиик болгаш эптиг кылдыр хеп кедер херек.

Организмни быжыглаарынга күш-культураны кылыры, ылаңгыя эртенги гимнастиканы кылыры кончуг ажыктыг. Ооң соон дарый суг-биле эът мага-бодун баштай чылыг, чоорту соок сугга шаптап ап турар болза чогуур.

Чамдык кижилер бо аарыгдан камгаланыры-биле думчук таалкызы чыттаар дээш оон-даа өске аргаларны ажыглай бергилээр. Ооң ажыы чок, думчуктуң иштики кежин кижиргендирер, ону балыг, ыжык болдурар боордан өске дуза болбас.

Чамдыкта бо аарыг удаа-дараа катаптап турарының чылдагааны аарыг кижиниң думчуунуң иштинге өскерилгеден ийикпе думчук үдүнүң аас-биле белдирлешкен черинде шырыңманың кемдээнинден, ыжыктарының ужун болуп болур. Ындыг өскерлиишкиннерни тып, оларны эмнээрин чүгле тускай эмчи кылып болур.

Думчук суу төктүр аарыгдан камгаланыры, ону эмнээри оон өске өлээн берге аарыглардан болгаш ол-ла аарыгның бодунуң хоочургай апаарындан камгалап турар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Кинотеатрларга

МАРТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Одиссеяның оран кезип чорааны» 9.40, 11.40, 1.40, «Өскүс эвес мен» 3.40, 5.40, 7.40, 9.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак клык» 11.15, «Кометаның «матрозу» 3.15, 9.15 «Лаураның душтуу» 5.15, 7.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Херелче уткуштур» 11.15, 1.15, 3.15, «Хуана Гальо» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «13-түң дүнезинче» 10.30, 2.30, 6.30, «Кабирияның дүнелери» 4.30, 8.30 шактарда.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА К. ГОЛЬДОНИНИҢ

„Ийи кожайның чалчазы“

деп шиизиниң баштайгы көргүзүглери марттың 21, 22 болгаш 24-те тыва дылга болур. Шии кежээкиниң 7 шакта эгелээр. Коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

МАРТ 30-ДЕ ЕРЕВАН ХООРАЙГА КҮРҮНЕНИҢ 3 ХУУЛУГ ОЙНААШКЫННЫГ ЧЭЭШКИНИНИҢ 92-ГИ ТИРАЖЫ БОЛУР.

16 разрядтарга ойнап алыышкынның дараазында хемчээлдерн таваржыр:

Ойнап алыышкынның хемчээли	Ойнап алыышкынның саны
5000	32
2500	80
1000	400
500	1280
100	11200
40	123008
Шуупту	136000
Ойнап алыышкыннарның ниити түңү (рубль-биле)	7440320

Дараазындагы кол тираждар май 30-де, июль 30-де, сентябрь 30-де болгаш ноябрь 30-де болур. Оон аңгыда сентябрь 30-де немелде 16-гы тираж база болур.

Ойнап алыышкынга таварышкан облигацияларның ойнап алдынган түңүн төлээрде, өртээн кады эгидер, база оларны оон ыңайгы ойнаашкыннарга киириштирбес чүве болганда, тираж болган санында-ла 3 хуулуг чээшкинниң талазы-биле ойнап алыышкыннарның хемчээли улгадып турар, а тираждарга кирер ойнап алыышкыннар саны чээшкинниң хуусаазының төнчүзүнге чедир өскерилге чокка хевээр артар.

Хамаатылар! 3 хуулуг чээшкинниң облигацияларын садып алыңар.

АЖААЛГА КАССАЛАРЫНЫҢ ЭРГЕЛЕЛИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт базакультура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн баргарда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00295. Чагыг № 129. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. МАРТ 23 СУББОТА № 70 (5474).

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

Бистиң партиявыс литературага болгаш уран чүүлге партийжи чорук дээш кезээде туржуп келген. Партия болза уран чечен чогаадылганың айтырыгларының талазы-биле коммунистиг идейлиг болур чоруктуң туружунга быжыы-биле туруп турар бүгү-ле кижилерге, литератураның болгаш уран чүүлдүң кырган-даа, аныяк-даа ажылдакчыларынга, партия кежигүнү болгаш кежигүнү эвестерге-даа байыр чедирип турар. Олар—партияның чөленгиижи, ооң шынчы солдаттары-дыр.

Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражыышкынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазындан.

* * *

МИЛЛИОН-МИЛЛИОН СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Хөй миллион совет кижилер хүн бүрүде-ле столоваяларның, кафелерниң, закусочнаяларның, кухняларның хандырылгазын доктаамал ажыглап турар. Нииттиниң чемненилгези ажылчы чоннарның амыдырал-чурттталгазын экижидеринге улуг рольду ойнап, херээженнерни бажың ажылының үүрге-чүктешкининден хостап, нииттиниң күш-ажылынга киржир талазы-биле оларга дузалап турар. Нииттиниң столоваяларын В. И. Ленин коммунизмниң өзүмнери деп адаан.

СЭКП-ниң Программазында чугаалап турары болза: **«Нииттиниң чемненилге черлериниң четкилерин чоннуң херегледерин бүрүн хандырарынга четчир кылдыр калбартып, ооң иштинде бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш улуг башыңнарның чанынга столоваяларны тургузары онза кичээнгейни негеп турар. Столоваяларга белетикээн дүштеки чемнер амданныг, хоолулуг болгаш өг-бүлениң бодунга белетикээн чемден чиик өртектиг болзун дээш, херегленкчилерни хандырарын болгаш столоваяларның продукциязының шынарын үндезини-биле экижиттинер турар ужурлуг».**

Бо амыдыралчы чугула ажыл-херекти организастаарынга сөөлгү чылдарда партия, совет болгаш ажыл-агый органнары чамдык түңнелдерни чедип алган. «Нииттиниң чемненилгезин экижидериниң болгаш улам ыңай хөгжүдериниң дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дөрт чыл бурунгаар хүлээп алган доктаалы аңаа улуг ужур-дузалыг болган. Ол үениң дургузунда хоорайларга болгаш суурларга нииттиниң чемненилгезиниң муң-муң чаа бүдүрүлгелери ажыттынган. Оларның саазынга 23 хууга өскен. Херегленкчилерниң хандырарының культуразы бедээн.

Нииттиниң чемненилгезин улам ыңай экижидери бирги ээлчегде ооң ажылдакчыларының боттарындан хамааржыр. Кол чүве чүл дизе, ажылчы чоннарга амданныг, янзы-бүрү база чиик өртектиг чемнерни бээри, кижилерниң хандырарын үлегерлиг организастаары олардан негеттинип турар.

Эрткен чылдың төнчүзүнде Горький хоорайның автозаводск районунуң столоваялар трезиниң коллективи эң бедик шынарлыг аъш-чем база ажылчы чоннарны хандырарының культуразын бедидери дээш чарышты эгелээри-биле чуртта нииттиниң чемненилгезиниң бүгү ажылдакчыларын «Советская торговля» солунну дамчыштыр кыйгырган. Ол эгелээшкинге нииттиниң чемненилгезиниң ажылдакчылары изиг деткиишкин-биле ужурашкан.

Бо талазы-биле горькийжилер боттары үлегер-чижээн көргүзүп турар. Горький автозаводунуң бүгү столоваяларын бижырар кылдыр белеткээн чемнер-биле комплекстиг хандырарынче шилчиткен, ол болза аъш-чемниң шынарын бедидер база ассортиментизин көвүдедир арганы берген. Столоваяларда садар кылдыр кулинарларның боттарының белеткээни болгаш картофель база ногаа аймаандан кылган чиик өртектиг чемнерни белеткеп турар. Хандырылганың депшилгелиг аргазын калбаа-биле нептередип турар.

Келген кижилерни культурлуг болгаш дүрген хандырып, янзы-бүрү амданныг чемнерни белеткеп турар өске-даа хөй-хөй столоваяларны чижекке киирип болур. Воронежте Экскаватор заводунуң, Риганың «ВЭФ», Киевтиң «Ленинчи дарган» болгаш өске-даа заводтарның столоваяларында ажыл-херекти эки тургускан.

Ындыг болза-даа нииттиниң чемненилгезин организастап турарында хөй-хөй четпестерни чугаалавайн барып болбас. Чамдык черлерде столоваяларның, закусочнаяларның, кухняларның ажылын ажылчы чоннар чөптүү-биле чемелеп турар.

«Череповецлес» комбинаттың удуртукчулары ыяш кезип турар кижилерниң чемненилгезиниң дугайында багай сагыш салып турар дээрзи чоокта чаа чоруткан хыналдадан илерээн. Ында столовалар картофель, ногаа болгаш өске-даа продуктулар-биле хандыртынмаан. Чемнер чаңгыс аай, а оларның шынары куду болуп турар.

Партия, совет, профэвилел, ажыл-агый организацияларының чер-черде нииттиниң чемненилгезин организастап турарында четпестер-биле эптежип болбас. Тергиин эки шынарлыг чемнерни белеткээри, ажылга бедик культура дээш чарыш нииттиниң чемненилгезинге массалыг болгаш дөзтүг болган турарынче сагыш салыр херек. Алдынган хүлээлгелерниң күүселдезин хөй-нииттиниң контролюнга тургузар ужурлуг.

Нииттиниң чемненилгезиниң херээн сайзырангайжыдарының аргалары, ажылчы чоннарны хандырарының культуразын бедидери ыракта чедир кылдынмайн турар. Столоваяларга чемненикчилерниң санын көвүдедири, чонга улам таарымчалыг байдалды тургузары-биле чемни боду алырын сайзырангайжыдары эргежок чугула, талоннарны баш удур садарын, дүштеки чемни бүрүнү-биле чагыдып алырын калбаа-биле ажыглаар. Ажылының аайы-биле ажылчы чоннар столоваяларга кээп шыдавас черлерге изиг чемни шуутла цехтерге, тудуг шөлдеринге чедирер херек.

Совхозтарга болгаш колхозтарга нииттиниң чемненилгезин эки организастаар чорук улуг ужур-дузалыг болуп турар. Алтай крайның «Алтайский» совхозунуң үлегер-чижээн бүгү тала-биле деткиир, ында нииттиниң столоваязының ажылын ёзулуг таарыштыр тургускан. Бо столоваяга шынарлыг кылган чиик өртектиг чемнер кезээде доктаамал бар болуп турар. Совхоз столоваяга продуктуларны планнаан бот-үне-биле берип турар. Ажыл-агыйларның удуртукчулары нииттиниң чемненилгезиниң дугайында доктаамал сагыш салыры эргежок чугула. Совхозтарга нииттиниң огородун тургузуп, ногаалар олуртулгазын, ол ажылды болгаш ажаап алыышкынны механизастаары чугула. Бо чорук нииттиниң чемненилгезинге чиик өртектиг продуктуларны четчир санныг кылдыр бээр арганы хандырар.

Нииттиниң чемненилгезиниң бүдүрүлгелери чемни белеткээриниң хөй күш үнер ажылдарын механизастаарынга херектиг машиналарны болгаш таарыштырылгаларны эвээш эвести ап турар. Ындыг болза-даа ылаңгыя көдээ черлерге соодукчулар, технологтуг дериглге, рацион херекселдери ышкаш, ындыг машиналар талазы-биле негелде ам-даа улуг. Бо талазы-биле машина тудуглары, химия болгаш үлетпүрнүң өске-даа адырларының ажылдакчылары хөй чүүлдерни кылыр ужурлуг.

Столовая, закусочная, кухня бүрүзүнүң, буфет, кафе бүрүзүнүң ажылы дээш ажылчы чоннарның хөй-нииттичи доктаамал массалыг контролю нииттиниң чемненилгезин үлегерлиг организастаарының эң чугула чүүлү болур. Ындыг контрольду профэвилел организациялары, чер-чер Советтери, херегле кооперациязында хуучуларның комиссиялары башкарып чорудар ужурлуг.

Нииттиниң чемненилгезиниң ажылдакчылары социалистиг чарышты калбартпышаан, боттарының бүгү күштерин миллион-миллион ажылчы чоннарның хүн бүрү херегледерин эң эки хандырарынче угландырар ужурлуг.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

„Космос-13" ужудуушкунда

«Космос-13» деп черниң кылымал спутнигиниң ээлчеглиг салып үндүрүүшкүнүн Совет Эвилелинге 1963 чылдың марттың 21-де кылган. 1962 чылдың марттың 16-да СЭТА-ның чарлааны программа ёзугаар космос делгемин шинчилээрин үргүлчүлээри-биле эртем аппаратуразын спутникте тургускан. Спутникти мындыг параметрлерлиг орбитаже салып үндүрген: долганыг кылырының эге үези 89,77 минута, чер кырындан эң-не ырак бээриниң хемчээли (апогея)—337 километр, черге эң-не чоок эртериниң хемчээли (перигея)—205 километр. Экваторже ийлениринниң булуну 64 градус 58 минута.

Спутникте эртем аппаратуразындан аңгыда 19,995 мегагерц частотага ажылдап чоруур радио дамчыдыкчызы, орбитаның элементилерин ылаптыг хемчээринге херглээр радиосистема, приборларның болгаш эртем аппаратуразының ажылының дугайында медээлерни черже дамчыдарынга херглээр радиотелеметриктиг система бар.

Спутникте тургускан аппаратура чогумчалыг ажылдап чоруур. Кээп турар информацияны таарыштырылга-саналга төвү ажылдап кылып турар.



МОСКВА. Немец фашизмни ашканының Поклонная дагга тургускан турар Тиилелгениң тураскаалын көскү совет скульптор Е. В. Вучетич амгы үеде ажылдап кылып турар. Тиилелгениң монументизи совет улустуң маадырлыг чоруунга, Төрээн чурт дээш тулчуушкуннарга өлген ооң алдарлыг оолдарынга тураскааттынган.

Партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литератураның база уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле ужуражыышкынынга Н. С. Хрущев мынча деп чугаалаан. Фашизмни ашкан Тиилелгениң тураскаалының төлевилели-биле «ТК-ның Президиум кежигүннери болгаш партияның Төп Комитединиң секретарьлары чоокта чаа таныжып көрген чүве, ол тураскаалды эш Вучетичтиң төлевилелин ёзугаар Москвага тургузар. Тиилекчи улуска алдарны алгап-йөрээп турар болгаш бистиң улуг социалистиг Ада-чуртувустуң күчүзүн база ооң чүге-даа күш четтирбезин бижыглаары дээш демиселче кыйгырып турар, реалистиг уран чүүлдүң улуг күштүг чогаалын тургускан турар деп бодаарынга ол төлевилел үндезинин берип турар».

ЧУРУКТА: Тиилелгениң тураскаалының төлевилели.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Бедик дүжүткүр сорттар дээш

Колхозтарга болгаш совхозтарга ам бар сорттардан-даа бедик дүжүткүр үрезин сорттарын илередип тывары — Тываның сорттар шиликчилериниң хүлээлгези болур. Бедик дүжүткүр чаа сорттар болза ажыл-агыйларга муң-муң тонна эки шынарлыг немелде тарааны, ногааларны болгаш өске-даа культураларны бээр.

Таңды районнуң үрезин участогу чыл бүрүде 130—150 янзы-бүрү сорттарны шылгалда кылдыр тарып турар. Участок бодунуң ажылдап келген чылдарының дургузунда элээн хөй бедик дүжүткүр болгаш райончуткан үрезиннерни илередип тыпкан. Ол үрезиннер ам республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында кол черни ээлеп турар. Оларның аразында «Мильтурум-553», «Скала», «Арбай-Винер», «Чиңгетараа — Долинское-12» болгаш оон-даа өске үрезин сорттары бар. 1962 чылда мооң мурнунда райончуткан сорттарның орнунга чазын тарыыр кадыг кызыл-тастың «Харьковская-46» деп үрезин сорту райончуттунган. Ук сортту Тываның үлегерлиг станциязының бүдүрүлге практиказынга хынап көрген болгаш эки түңнелдиг болган.

Тываның үрезин участоктарының ажылдап келгениниң бүгү чылдарының дургузунда чазын тарыыр кадыг кызыл-тастың үрезин сортундан бо сорттуң ылгалы чүл дээрге, оон хөй белоктуг боор, үрезини эки кылагар өңнүг болгаш тергиин макарон шынарлыг боор турарында.

«Харьковская-46»—ортумак хуусаада бижар сорт. Чазын тарааның дан быштак чем кылдыр быжа бээринге чедир 109 хонук болур, тараазы улуг-улуг, 1000 борбак тарааның деңнизи 50,8 грамм чеде бээр. Көдээ ажыл-агый хоралакчыларынга алыспас, аарыгга белен таварышпас.

Чазын тарыыр кадыг кызыл-тастың ажыл-агыйга ажыктыг өске бир талазы база бар. Ооң күрүнеге садып алыр өртээ чымчак кызыл-тастыындан улуг боор турар. Чижээ, бир центнер чымчак кызыл-тас 11 рубль 38 көпеек, а бир центнер кадыг кызыл-тас 15 рубль 42 көпеек.

Эрткен чылын бистиң шөлүвүске кукуруза үрезининиң «Омская-2» деп сортун бир дугаар тараан. Ооң чиг мочактарының гектардан ортумак дүжүдү 38 центнер болган. Бо сорттуң үнүүчелиниң хуузу 95—98 хуу чедип турарын анализ көргүскен.

Бистиң үрезин участогувус бо чылын кукурузаның өскээртен экээр үрезиннерин-даа, маңаа шилип тыпкан үрезиннерни-даа тарыыр. Ынчангаш кукурузаны бистиң черниң байдалынга акклиматизастаар болгаш чүгле ногаан массаның эвес, харын кукуруза тараазының дүжүдүн алыр хемчеглерни чорудар бис.

Үрезин участогу тараа культураларының сорттарын шилип тыварындан аңгыда, ногаа культураларының 40—45 сорттарын чыл бүрүде тарып турар. Оларның иштинден «Сибирские скороспелые», «Пушкинские 1853» деп помидорлар, «Муромский 36», «Ржавский местный» огуреттер, «Номер первый» деп капуста, «Нантская-14», «Шантенэ-2461» деп морковь сорттары дүрген бижычаар, бедик дүжүткүр болгаш эки амданныг болуп, эки шынарлыын көргүскен.

Дуржулганың болгаш сорттар шенелдезиниң түңнелин шын үндүрер төлээде, сортучастоктуң ажылишчилери часкы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткенип турар. Бар үрезиннерни чажып тарыыр ыңнаарынга чедирген. Үрезинниң үнүүчелинге анализти үш катап кылган. Мурнакчы агротехниктиг аргаларны шиңгээдириниң агротехниказы ажылдап кылдынган, хову ажылының документациязын кылыры болгаш өске-даа ажылдар чорттунуп турар.

Чөөн-Хемчик сортучастоктуң ажыл-ишчилериниң кыйгырыын хүлээп албышаан, бодувуска база бедиткен хүлээлгелерни алган бис. Бо чылын гектар санындан ортумаа-биле тараа культураларының 18, кукурузаның 400, ногааларның—200, чигир свёклазының 300 центнерден эвээш эвес дүжүдүн өстүрүп алыр бис. Ажылга брак болдурбас, дуржулганы кончуг эки шынарлыг чорудар деп хүлээнген бис.

М. ГЛАДЫШЕВ,
Таңдыда курсортучасток эргелекчизи.

Көдээге идеологтуг ажыл

Волгоградта чөвүлел хурал

ВОЛГОГРАД. (СЭТА). Көдээде идеологтуг ажылдың айтырыгларын чугаалажып көөрү-биле зона чөвүлел хуралы март 21-де Волгоградта ажыттынган. Астрахань, Белгород, Волгоград, Воронеж, Куйбышев, Курск, Липецк, Орёл, Пенза, Саратов, Тамбов, Ульяновск областарның, Калмык болгаш Татар автономнуг республикаларның төлээлекчилери ол чөвүлел хуралдың ажылында киржип турар.

СЭКП ТК-ның РСФСР-ниң көдээ ажыл-агыйының талазы-биле идеологтуг килдизиниң эргелекчизи В. И. Степаков «Партия организацияларының идеологтуг ажылының дугайында» деп илеткеди кылган соонда санал бериишкини эгелээн.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери улус ажыл-агыйынга партийжи удуртулганы эде тургусканының баштайгы түңнелдериниң дугайын чугаалап, литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чоокта чаа болган ужуражыышкынының идеологтуг ажылды хамыладырынга аажок улуг ужур-дузазын демдеглеп турарлар. Массаларга партийжи-политиктиг ажылды экижидеринге, ону коммунистиг тургузуушкунуң тодаргай негелделеринче чоокшуладырынга дузалап турар үнелиг саналдарны чөвүлел хуралга чүве чугаалааннар киирип турар.

ЕНИСЕЙНИҢ АГЫП ЧЫДАР ЧЕРИНДЕ

ДИВНОГОРСК. Ында Енисейниң унунда барык-ла бир километр хире чалдаашкын-биле хаажылаттынган кедергей улуг оңгар бар. Ол дээрге Красноярск ГЭС-тиң оңгары—плотинаның солагай талакы ужун тудары-биле тудугжуларның күчүлүг хемден чаалап алган баштайгы бижыглалы-дыр.

Аңаа куженишкинниг ажыл барык-ла үш чылдарның дургузунда дүне-даа, хүндүс-даа, кыштың соогунда болгаш чайның изиинде-даа хайныгып келген.

Ынчаарга ам оңгар ээнзирээн, краннарны дүжүрүп аппарган, экскаваторлар чоруй баргылаан, тудугжуларның чиныып турган бажыңчыгаштарын чаа кырынче үндүр көдүрткен. Ында-мында оттар хып турар — тудугнуң богун өрттедип турары ол.

ССРЭ-ниң энергетика болгаш электрижидилге талазы-биле күрүнениң бүдүрүлге комитединиң тускай комиссиязы оңгарже суг бадырарының белениң хынап турар.

— Бистер адакы болгаш үстүкү чалды чазар дээш, комиссияның чөпшээрелин манап тур бис—деп, тудугнуң начальниги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Е. Бочкин СЭТА-ның корреспондентилеринге дыңнатан. — Плотинаны болгаш оңгарны таварты сугну аксыры—ол дээрге Енисейниң дуй бооруунуң мурнунда кылыр эң-не чугула болгаш харыысалгалыг ажыл-дыр, дош бадыышкынының баш удур болдурбас кылдыр ону шак ынчаар бүдүрер херек.

Енисейниң дуй бооруунуң бетинде черже чус-чус метр өрүмнээшкиннерни кылыры, 200 ажыг оңгарларны казары негеттинип турар. Экскаваторларның ажылын белен болдурар дээш, ол каскан черлерже частыр бүдүмелди урган, чаза тепсиптер.

Енисейниң суу удавайн оңгарже шаанайнып бадыптар. Улуг хемниң ажыглаалга кииреринң түңнел үечадазы эгелээр.

А. ГАЙДАЙ,
А. САШИН.
(СЭТА-ның тускай корр.).

Маадырның кыштаанда

— Олар Биче-Үзүк кырында кыштаанда хевээр, бо кыжын хар улуг чагтан болганда чазаглаарынга амдыызында далашпайн турар—деп, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Кандан Үрүлениң аалын айтырарывыска, кижи бүрүзү ынчаар харыылаар болду.

Биче-Үзүк дээрге шынап-ла бир улуг сын кырында үзүк чер. Хөй малдың ёзулуг оралы. Малчынның кыштаа ол. Бо кыжын хар улуг дүшкен болгаш ыйгын черлерде улуг хөртүк бар болганда ол кыштагга машиналар четпейн турар.

Кандан Үрүлениң кыштаанының чоогунга чеде бергеш көрүп турарга, Хемчик иштиниң адыш-өөзинде ышкаш көстүп турар, дыка-ла бедик черде кыштаг болду. Кыштаг кыштаг-ла ыйнаан, ында онза чүү боор деп чамдык номчукчулар бодаар чадавас. Чок. Ындыг эвес. Кандан Үрүлениң кыштаанга барган кижи кыштагның ээзиниң ажыл-ишчизин дораан-на эскерип каар, чүл дээрге, ооң девискээриниң арыг-силии-даа магалыг, бир-ле бут бөмбүү теп ойнаар шөл-ле, шымап-ла бүткен иилдигер чүү-даа чок, бүгү-ле чүүлдер чыдар ужурлуг черлеринде чыскаай салдынган, бүре чагдынган болдунган.

Ол кыштагже бо кыжын мал чемин сөөртпээн-даа болза, Канданның хонаңнуң кажаазының кырында элээн хөй көк сиген куржавыры белен чыдар.

Маадыр малчын Үрүле Кандан өг-бүлезиниң кол ээзи Саяан Кандан-биле кады карак-кызыл ажылдап, совхозтуң хөй малын өстүрер, продуктулуун көвүдедир дээш бүгү-ле чүүлдерни кылып турарлар. Олар эрткен чылын 6 тонна көк суланы, 12 тонна сигенни боттарының күжү-биле белеткээш, күзүн аъттарга чүдүрүп тургаш кыштаанда чедирип алган.

Хоочун малчын Үрүле Кандан эрткен чылын 100 хойга онаштыр 116 хураганнарны ап, оларны четче доруктуруп өстүрген болгаш ортумаа-биле бир хойдан 2,7 кг дүкту кыргаан.

— Эрткен чылда көргүзүүнер багай эвес болган ышкажыл—дээривиске, Үрүле бисче көрүнгеш:

— Көргүзүг харын ындыг-дыр, бо чылын, чеди чылдың бежики чылында оон-даа артык ажылдаарынче партия бүгү малчыннарны кыйгырып турар болгай—дидир. Шынап-ла дүүнгүзүнден бөгүн, бөгүнгүзүнден даарта улам эки ажылдаары совет кижилерниң чаңчылы апарган болгай.

Канданнарның кодан ында ам 380 хойлар бар, олардан 193 хойлар төрээн, оларның хураганнары бүрүнү-биле камгалап алдынган. Хойлар ам массалыг төрүп турар.

Малчынның кыштаанга бис дүнекиниң бир шак чедип турда чеде берген бис, олар удаан-даа болза өгде чырып болду, чүге дээрге, олар дүне үргүлчү ушуп, төрүүр четкен хойларны хайгаарап көөр дээш деңин өжүрбээни ол-дур. Өгге олурганаш хөрежип олурда-ла үргүлчү дашкаар дыңнаалаан орар улус болду.

Эртенинде малчыннарның кадарып, ажаап турар хойларын, бо чылын төрүттүнген хураганнарны көрдүвүс. Хойларның нийти күш-деңгели барык-ла күскү хевээр, а бо чылдың январьда төрүттүнген хураганнар ёзулуг өөтпелер апарган, улуг-чаагайы, сергээ, дүгүнүң силии-даа аажок болдулар.

Мындыг олут-чыдын чок, карак кызыл малчыннарның холундан мал кандыг-даа берге кышта кайын чудаар деп бодап Кандан Үрүлениң кыштаанга барган, ооң кадарып ажаап турар хойларын көрген кижиниң сагыжынга кирип келир.

Т. ТАЛГАНЧИК.



Чурукта: Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Бандан Үрүлениң хураган тудуп алган турары.

Фото С. Феоктистовтуу.

Байыр чедирииишкини

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущев биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев чаа чыл-биле холбаштыр Афганистанның хааны Мухамед Захир Шахка байыр чедирген.

Чаа чылда ийи чурттарның аразында найыралчы болгаш чаагай кожа-хелбээ харылзаалар совет болгаш афган улустарның чаагай чоруунга, бүгү делегейде тайбыңның бижыглаарының эрге-ажыктарынга моон-даа соңгаар хөгжүүр дээрзинге идегелди Н. С. Хрущевтуң телеграммазында илергейлээн. Н. С. Хрущев найыралчы афган улуска чаагай чорукту күзээн. ССРЭ биле Афганистанның аразында тургустунган бүзүрежиишкиниң болгаш үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың харылзаалары чаа чылда база-ла таарымчалыг хөгжүүр дээрзинге бүзүрелин Л. И. Брежнев Афганистанның хаанынга илергейлээн.

Н. С. Хрущев чаа чыл-биле холбаштыр байырлыг телеграмманы Афганистанның премьер-министри Мухаммед Юсуфка база чорудуп, Афганистанның найыралчы улузунга чаагай чорукту болгаш чедиишкиннерни күзээн.

(СЭТА).

УРАН-ЧЕЧЕН ЧОГААДЫЛГАНЫ ЧОНГА БАРААЛГАДЫР

Театрга чээрби үш чылда

Бир муң тос чүс дөртен чылдың күзүнүнде Тываның театр училищезинге хөй аныяктар өөренип кирген. Төгерик, шоваалаң карактарлыг, ырлаар, танцылаар, шүлүк номчуур талазы-биле черле онзагай ылгалып турар Намдараа дээр аныяк оол-биле ынчан таныжа шаап алган мен.

— Кайы кожуундан келген сен, эжим?—деп, оон сонуургап айтырдым.

— Хемчиким турда хертеш-ле мен деп ырлажып турар ырны билир сен ыйнаан. Барыын-Хемчик кожууннан келдим—деп, харыылаан-дыр ол.

Оон ынай, ол Алашка ядыы арат Донтуктуң өг-бүлезинден төрүттүнгеш, чеди харлыындан эгелеп Чарык-Карак деп хаанның хоюн кадарып чорааның, ол хамга холечиктеп тура кандыг ужуралдарга таварлажып турганын кударанчыг болгаш хөктүг, солун кылдыр чугаалаар-даа. Ону чугаалаан бээрге, ядыыларны дарлап чораан байларга, хам, ламаларга кижиниң килеңи хайнып келгилээр, чамдыкта мырыңай баар каткыже дээр каттырып шаг-ла боор. Кызыл-Мажалык школазынга өөренип турда-ла уран чүүлге кайгамчык сонуургалдыг апарганын, школаның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнеринге киржип, шииге канчаар ойнап турганын база-ла ынчан мээң-ле ол чугаалап берген.

Олег Донтукович Намдараа-биле ам чээрби үш чылдың дургузунда сценага кады ажылдап келдивис. Олег Донтуковичиниң бистиң театр коллективи болгаш көрүкчүлер улуу-биле хүндүлээр, ол бистиң талантылыг, хоочун артистеривистиң бирээзи. Биче сеткилдиг, дыннангыр эш, коммунист Олег Намдараа Тываның уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге бодунуң салымчыктыг киириштирип келген. Театр уран чүүлүнүң талазы-биле бодунуң арга-мергежилин аныяк артистерге дамчыдып берип, оларга улуг дузаны чедирип турар.

Олег Донтукович бир дугаарында-ла Д. Фурмановтуң «Үймээн» деп шиизинге дивизия командири Пуровойнуң ролюн ойнаан. Ол харыысалгалыг рольду аныяк артист ынчан чедиишкинниг ойнап, көрүкчүлерниң болгаш артист өөрүнүң, режиссёрларның мактаалын чаалап алган. Оон эгелээш-ле Намдараа кол рольдарны ойнап эгелээн. А. Островскийниң «Ядамыгы кемниг эвес» деп шиизинге Яшка Кусликиниң, К. Симоновтуң «Орус кижилер» деп шиизинге немец офицер Вернерниң база оон-даа өске хөй-хөй шиилерниң кол рольдарынга чедиишкинниг-биле ойнагылаан.

Улуг башкы Ленинниң овур-хевирин ойнаарынга Намдарааның күзели оон артист болуп эгелээн үезинден эгелээш-ле кыптыгып чораан. Ооң хөй чылдар дургузунда күзеп, бодап чорааны күзели боттанып: Н. Погодинниң «Боолуг кижи» деп шиизинге улуг Ленинниң овур-хевирин ойнаар аас-кежиктиг болган.

Олег Донтукович шак ол харыысалгалыг рольду ойнаар дээш болуп аңаа белеткеп, Ленин дугайында номнарны, улуг баштыңчының чогаалдарын каш катап номчуп, аңаа хамаарышкан музейлерни, киноларны, чуруктарны дыка-ла хөй катап көрген. Ол улуг овур-хевирни тургузарынга Москваның киностудиязының будукчузу Анджан болгаш Лившиц олар Намдараага улуг дузаны чедиргеннер.

Н. Погодинниң «Боолуг кижи» деп шиизинге Ленин башкының овур-хевирин ойнааның көрүкчүлер улуу-биле мактаан, ынчангаш Олег Донтукович В. И. Ленинниң овур-хевирин тыва артистерден бир дугаарында-ла ойнап күзеткен. Ол чорук Тываның театр уран чүүлүнге үттүндүрбес төөгү болуп артып калыр.

О. Д. Намдараа чүгле шииге ойнаарының талазы-биле уран-мергежилдиг эвес, янзы-бүрү уран номчулгаларны, танцыны күүседиринге, ырлаарынга талантылыг. Олег Донтукович Тываның уран чүүлүнүң хөгжүлдезинге моон соңгаар хөй-хөй чаагай салымчыктарны киирериниң изиг күзелдерин илередип турар.

Н. ӨЛЗЕЙ-ООЛ,
артист.

Син-оол Оюн Ленинградтың театр институдун доосканы соонда, республиканың хөгжүм-шии театрының режиссеру болуп ажылдап эгелээн. Аныяк режиссер бо аразында театрның сценазынга дөрт шиилерни тургускан. Ол бодунуң ажылынга улам-на мергежип орар.

— Бистиң амгы аныяктарывыстың дугайында шиилерни тургузарынга кончуг күзелдиг мен. Ындыг чогаалдарны бижиирин бистиң драматургтарывыстан манап турар мен — деп, эш Син-оол чугаалап турар.



Чурукта: СИН-ООЛ ОЮН.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ХҮН БИЛЕ ЭРТИНЕ

Анатолий Емельяновтуң шүлүктери моон мурнунда «Тувинская правда», «Шын» болгаш «Тываның аныяктары» солуннарга база Тываның чогаалчылар Эвилелиниң баштаар чериниң органы «Улуг-Хем» альманахка үнүп турган. Тывада чуртталп турар ол аныяк шүлүкчүнүң шүлүктериниң чыындызының «Хүн биле Эртине» деп аттыг номун бо чылын Тываның ном үндүрер чери парлап үндүрер.

Анатолий Емельяновтуң баштайгы чыындызындан «Хүн биле Эртине» деп шүлүкту моон адаанда парладывыс.

Магаданчыг аяс эртен
Эң-не баштай класска кээш,
Партаа дегтеш, чайнаан хүннүң
Хереллерин тудуп аар дээш,
Хензиг холун токпаннаткан
Эртиненин чаптанчыын аар.
Өөнзурак ошкан оол дег,
Хүннүң дезит херелдери
Адыштыва черле кирбес.
Ону туткан Эртиненин
Хүлүмзүрүүн көрүптерге,
Алдын хүнден артык чырык.

Хилин-кара чаштыгажын
Туң дег аккыр кожаа кааштаан.
Кирбии шыргай карактары
Өөрүшкүлүг кыланнашкан,
Тыва чоннуң хензиг кызы —
Өртээ турбас эртине-дир.
Ядыы-самдар чораан чонун
Чаагай чолун тыпты, дуңмай!
Хайыралыг чуртуңну көр —
Ырлаарынга херээн хостуг.
Ырак сылдыс оранынче
Баккаш келир хүнүң бар оң!
Кидис шөйлүр—кижи өзер.
Эдээнге чам ызырынмас,
Эрес уруг болу бээр сен...
Хире-хире, чассыг дуңмай,
Алдын хүннүң херели дег,
Арның хөлчок чаптаар-дыр мен!

А. ЕМЕЛЬЯНОВ.

А. Даржаа очулдурган.

Шыдамыыңга бүзүрээн мен

Чыгы манаар ээнчээң алгаш,
Хоглуг хевээр аъттанган сен.
Шымаа кешир—талыйты-ла
Хөөмей ырың чиде бержик.

Ийи хондур соок дендеп,
Дуву шуурган намдавады.
Ишти куруг бөрүлер дег,
Туунейндир улуп келди.

Чеминң малын кадагалаан
Шөлбаным сээ идегээн мен.
Чывар соокка девидевес
Шыдамыыңга бүзүрээн мен.

Сактырымга, кирбиктериң
Ак шаң кылдыр хыраалангаш,
Аскыр өөрү чылгың дөзүп,
Чара челзип турган дег сен...

Чаагай дүнну кузевишаан,
Дүшеп хөнар ужуруш ол.
Чалыы ботту ижиктирген
Дуягуур болур үнелииң ол.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

ЧАА ШҮЛҮКТЕР

БИРГИ ШҮЛҮК

— Инектерниң сүдү черле
Ийи литр-даа четпестеди,
Канчаар бис че, бригадир?—деп,
Хаяды саанчы айтырып-тыр.

— Эмиин эки шөө тыртып,
Эдириңер, саггар, саггар,
Ынчаалдаже черле хоржок,
Ыдык дүрүм—хүлээлге бар.

— Инек сүдү—дылында-дыр,
Ынчангаштың эзээжээн-дир.

— Дыка солун арга-дыр ол,
Дылын шөө тырткылаңар!
Боданмышаан, Хаяды сөглээн:
— Бодуң барып саап көр, дарга!

— Чоонганы!—дээш, бригадир
Човдак-Шилээ чеде бергеш,
Хаптыг холун сунуп чорда,
Хаазырадыр дайлавыткан...

Малдың чемин чедир кылып,
Магадылап албайн чыткаш,
«Хүлээлге!» деп, алгырзыңза
Күжүр инек сүдүн бербес!

ИЙИГИ ШҮЛҮК

Дал дүш турда, эргелекчи
Фермага тутсуп келген.
Далган үскен чаагай дүннү
Белек-кыс-даа сөңнеп салган.

Шопулакты долдур ускаш,
Шолурадыр аартагылааш:
— Дүзү кандаай чок чоор, дуңмай,
Дустан салып берем—диген.

— Казыралар чылгаар дус чок,
Каал берип тур бис—дигеш,
Белек-кыс-даа таваактыва
Перец каггаш, дедир сунган.

— Казыралар—кижи эвес,
Канчаар силер, хуврай бер,
Дузуңарны берберер—деп,
Турамыккай экииргеп-тир.

— Эргелекчи силерге бис
Ээр чай өттүр дыңнаттывыс.
Холун, хырнын бодаар болза,
Хөйнүң малын кадарган чоор!

ҮШКҮ ШҮЛҮК

— Эриниң канчап ыжа берди,
Эргим өңнүк, сөглеп көрем?

— Эжим оол дүүн меңээ чалчааш,
Эриндиве устурупту.

— Дружинниктерге ол-ла дораан
Дужаап бердиң ыйнаан але?

— Оң кайын ынчап баар мен.
Ол мээң эжим—таныжым-дыр.
Ийе ындыг чүве дээштиң
Истеп-сүржүп туруп бээрге,
Арын-нүүрге, маймыралга
Арай эпчок хоржок ыйнаан.

— Эжим-не дээш кижилерге
Эттеттирип чоруур болза,
Арагачы, чалчыктарга
Ажык орук болу бергей!
А ол эшти аңаа салып,
Адааскыдып болбас херек!
Борта шынчы болбазыңза,
Бодуң база буруулуг сен!

О. СУВАКПИТ.

ЧУРУКЧУЛАР БОЛГАШ УРАН-ШЕВЕРЛЕР

Бистиң партиявыс литератураның болгаш уран чүүлдүң улуг бедиктерже улам-на бурунгаарлап хөгжүүрү, чоңга, коммунизмниң херээнге бараан болуру дээш партийжи болгаш ада ёзу-биле доктаамал сагыш салып турар. Ылаңгыя бо чылдың март 8-те партияның болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражылгазынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы чаа коммунистиг ниитилелди тургузарынга, ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезинге канчаар бараан болурунга чогаадыкчы ажылдакчыларга программа болуп турар.

Тываның чурулга уран чүүлү—ССРЭ-ниң хөй национал улустарының уран чүүлүнде эң-не аныяк, эң-не хейжер. Ол ам ленинчи национал политиканың ачызында социалистиг утка-шынарлыг, национал хевирлиг уран чүүл болуп, шапкын сайзыралдың оруунда кирген.

Аныяк республиканың чурукчуларының болгаш уран-шеверлериниң отряды моон мурнунда чылдарга бодаарга дыка өскен. Красноярск, Иркутск болгаш өске-даа хоорайларның чурулга училищелеринде чурулгага салымныг аныяк тыва оолдар, кыстар өөренип турарлар. Москвада чурулга академиязында талантылыг чурукчу И. Салчак өөренип турар. Тываның чурулга уран чүүлүнге бир чаа болуушкун болза, ССРЭ-ниң чурукчулар Эвилелиниң кежигүнүнге Тывадан алаан каш бөлүк чурукчуларны, ылаптан, даштан чонуп тургаш чогаадыр уран-шеверлерни хүлээп алганы болур. Оларга Улуг-Хем районнуң Ак-Туругдан Моңгуш Черзи, «Тээли» совхозтуң хойжузу Х. Мижит-Доржу, ол-ла совхозта веттехник Х. Тойбу-Хаа, чурукчулар С. Ланзы, В. Конев болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Тываның чурукчулары болгаш уран-шеверлери боттарының чогаадып кылган ажылдарының делгелгезин чылдың-на организастап база өске хоорайларга болгулаан делгелгелерге киржип турарлар. Чоокта чаа республиканың хөгжүм-шии театрынга тыва чурукчуларның болгаш уран-шеверлериниң кылган ажылдарының делгелгезин организастаан. Ол делгелгеде живопись, графика болгаш чоннуң уран-шевер мастерлериниң 100 ажыг ажылдары делгеттинген. Чурукчулар Кузнецов, Ланзы, Даржай, Суздальцев болгаш өскелер-даа «Советская Россия» деп делгелгеге киржири-биле чаа-чаа чуруктарны чуруп турарлар. Ол делгелгеге ылаптан болгаш даштан чазап тургаш чогаадыр уран-шевер мастерлер база-ла солун ажылдарны белеткен турар.

Москваның чурукчуларының делгелгезинден илерээн чамдык шын эвес, формалистиг угланыышкынныг чуруктарны Тываның чурукчулары шыңгыызы-биле буруу шаап, уран чүүлге шак ындыг абстракционистиг ажылдарны болдурбазының дугайында партияның айтыышкынын улуу-биле чүүлдүгзүнүп, абстракционистиг чогаалдар-биле шыңгыы демиселди чорудар боттарының хуралдарынга чугаалашканнар.

Бистиң чурукчулар партия болгаш чазактың удуртукчуларының литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле ужуражылгазынга Н. С. Хрущевтуң «Бедик идейлиг болгаш уран-чечен мергежилдиг—совет литератураның болгаш уран чүүлдүң улуг күжү» деп чугаазын номчуп танышкаш, боттарының чогаадыкчы ажылын шак ол төөгүлүг документиге удуртулга болдуруп, чаа солун, бедик утка-шынарлыг чуруктарны чурууруның планнарын тургузуп турар.

Т. ЛЕВЕРТОВСКАЯ,
чурукчу.

КЫЗЫЛ БИЛЕДИМ

(Партияга киргенден бээр 30 чыл болганынга турас кааган, «Үжен харлаан» деп поэмадан үзүндү).

...Чолдуң бедик арттарында бергелер хөй,
Чоннуң дээди хүрежи ол деп көре бердим.
Булуң-ээтке чүъктер чайлып когарал боор,
Мурнап орган дидимнерниң чыны-даа баар.
Улус ынчаар чаныш чокка тулчу бээрге,
Улуг-Хемниң «сава чуттан» үери-ле:
Ирик чүдүк, тырылган бок, малгаш туржук,
Ийи кашпал аразы-даа делгем апаар.
Шак бо чаагай чаартылганы көрүп чораш,
Чаа дайын, дажаңнарга киржип чораш,
Чаа ёзу—коммунистиг тургузуг дээш
Чалгынналган хүрежикчи оол, кыс көвей.
Дааады-ла шуурганнарга чулбарладыр
Таңды, Саян—иреййлер-даа бөгүн чалыы—
Даарта куда болур дээнзиг, кеттиниккен,
Тянь-Шань, Урал одун көрүп далажып тур.
Улуг, биче угбалышкы түмен кызын,
Улуг-Хемим боду дериш. — баштангылаан,
Көвей кыстыг Байкал-биле, тоолда дег.

Көржүксээнин дестүнмейн ырлап чыдыр.
Чаа тудуг тулчуушкунга үдеттирген.
Чалгынныг куш хартыга дег, үе-шактар
Чалыы назын кырыырын-даа миннир чай чок
Чаагай чырык бедиктерже чаржып-ла тур.
Ашканым арт, кешкеним хем, чонум оруу —
Артым, мурнум дегере-ле кежик-чолум,
Улуг үүле, кежик буян чалакчызы
Улус чонум аразында ырлап чор мен...
Чонум улуг үүлезинге дуза кадып,
Шору диртип, улуглардан мактал дыңнап,
Ургулчу-ле кады чоруур кызыл бижиим,
Үжен харлыг апарганын болап тур мен.
Кала-даа-ла чоораанымда
Кады чоруур оруктажым,
Ханы долу чүрээм ышкаш,
Карманымда кызыл бижиим.

С. САРЫГ-ООЛ.

АНЫЯК КОМПОЗИТОР

Ынчан Ак-Туруг школазынга школачыларның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилериниң аразында, музыка ойнаарының талазы-биле мергежилдиг, узун, хүрең шырайлыг оол — Бегзи Каадыр-оол шылгарап үнүп келген. Хындыг хөгжүмге болгаш баянга ону өөреткен кижи-даа чок хирезинде-ле, тыва, орус дээш кандыг-даа улустарның аялгаларын шадик чокка ойнап турган.

Он класска өөренип турда, аялга чогаадырының изиг күзели аңаа тыптып, нота билбес-даа болза, баянга аялгалар чогаадырынче шудургу чүткүл-биле кирипкен. Чогаадып алган аялгаларын өөрүнге болгаш башкыларынга баян-биле ойнап бээрге, олар аңаа дыка таарышсынганын чугаалаарга, авторнуң иштинде бүдүү өөрүүрү-даа аажок болган. Оңгу класстың Бегзи Каадыр-оолдуң музыкага салым-чаяаныының дугайын ооң башкылары доораанда чугаалажы берген. Удаваанда чаңгыс суурда кады турары аныяк шүлүкчү Моңгуш Өлчей-оолдуң «Ленин» деп шүлүүнге аялганы бижээн. Ынчангаш келир үениң композитору, школачы оолдуң баштайгы-ла аялгазы улуг Ленин башкының дугайында делгем, чоргаар дыңналыр аялга болган. Ак-Туруг көдээ клувунуң ыры бөлгүмү «Ленин» деп ырны районнуң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге киириштирип ырлааш, бүгү-ле коллективтерниң ниити ырларындан бир дугаар черни ээлеп, бирги шаңналды чаалап алган.

Ак-Туруг ортумак школазын чедиишкинниг доозуп, бышкан билигниң аттестадын алгаш, Кызылга бир дугаарында-ла ажыттынар музыка училищезинге өөрениир кирери-биле белеткенип берген.

«Ленин», «Шеңне чечээ» деп ырларын училищеге кирерлерин хүлээп алырының комиссиязы улуу-биле үнелеп көрген. «Шеңне чечээ» деп ырның сөзүн болгаш аялгазын Каадыр-оол боду чогааткан. Бегзи Каадыр-оол Кызылдың музыка училищезиниң композитор-теоретик салбырынга өөренип кирген. Училищениң башкылары тыва композиторлар А. Чыргал-оол, Р. Кенденбиль оларның удуртулгазы-биле кызымак чүткүлдүг өөренип кирипкен. Каш айлар эрткенде нота ёзугаар хала чокка ойнап турар кылдыр өөрени берген. Ол ышкаш фортепианога база эки ойнаар мергежилди чедип алган.

Бегзи Моңгушович Каадыр-оол ам училищениң 3-кү курузунуң сургуулу. Ол ам өзүп олурар талантылыг аныяк композитор. Ооң чогааткан ырлары чоңга калбаа-биле дүрген нептерээн, ылаңгыя «Айлаң кушкаш», «Кады чорза», «Найыралдың ыры» деп ырлары бистиң аныяктарывыстың ынак ырлары апарган.

Эгир чылын аныяктарның болгаш студентилерниң республика фестивалының белеткел ажылдары чорут турар үеде, «Фестиваль ыры» деп солун ырны чогааткан. Күскү дужут ажаалдазының үезинде Кызылдың аныяктарының агиткультбригадазы-биле кады Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды районнарга концерт көргүзүп чорупт тургаш, ол агиткультбригаданың бир киржикчизи Виктор Ступаковтуң сөзүнге «Тыва комсомолчуларның ыры» деп орус аялга чогааткан. Көдээниң ажыл-ишчилери ону улуг сонуургал-биле хүлээп алган.

— Каадыр-оол бистиң училищениң кончуг эки өөредилгелиг, хөй-ниитичи сургуулдарының бирээзи. Черле кончуг төлептиг, томуг-томааныг. Ол, Кызылдың башкы институдунда баян башкылап, мында бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнге улуг дузаны чедирип турар. Ол ышкаш республиканың херегленикчилер ниитилелинде бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүн удуртуп турар—деп, музыка училищезиниң директору эш Панов ооң дугайын аажок мактап чугаалады.

Аныяк композитор ам бичии уругларга таарышкан ырларны баянга болгаш фортепианога бижип турар. Музыка школаларының болгаш уруглар садтарының чаа өзүп олурар бичии салгакчылары ооң ол ырларын удавас алырлар. Келир чылын ол училищени доозуп үнер болганда, бодунуң диплом ажылын база-ла чогаадып эгелей берген. Диплом ажылы кылдыр үделге чокка ырлаар, дөрт үннүг ырларны чогаадыр. Оон ыңай скрипкага квартет бижиирин база-ла чогаадыкчы планында кирген.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

НОМЧУП ТАНЫШКАШ...

Тыва АССР-ниң чогаалчылар эвилелиниң үндүргени «Улуг-Хем» деп чечен-чогаал альманагының ээлчеглиг 19 дугаары бо. Ону номчуп танышкаш, соолгу арнын хаап олура, номчукчунуң сөрээн сеткилин, чиптүг хөмүдалдарын, чаагай күзээшкиннерин илередир бодаан бис.

Ийе, чогаалчылар дээрге идеологтуг фронтунуң дайынчы армиязы. Ынчангаш олар амыдыралдың угаангыр сүмелекчилери. Шак ол хүндүлүг одурутга тыва чогаалчыларның чогаадыкчы салымыкынын эзээ эвес бар дээрзин ук альманахта парлаттынган чамдык чогаалдардан номчуп болур.

Коммунистиг партия дугайында Олег Суваклиттиң шүлүүн, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургусчур дээш демисежип турар муң-муң шалыпчыларның бирээзиниң дугайында Степан Сарыг-оолдуң «Кол-ла школавыс—ажыл» деп күзенчиг чечен чүүлдү, сеткилди кезээде аныяк Олег Саган-оолдуң «Кайында бол тып аар мен» деп амыдыралчы шиизин, Кызыл-Эник Кудажының бичии номчукчуларга таарыштыр бижээн чаптанчыг шүлүктерин канчап эки деп демдеглевезил.

Мурнуку чылдарда үнүп турган альманахтарга домейлээрге бо чечен-чогаал альманагы жанр талазы-биле хөй талалыг. «Критика болгаш библиография» деп ниити эгениң адаанда критик Антон Калзаңның, Доржу Куулардың чечен чогаал талазы-биле чүүлдерин парлаан. Ол ышкаш Улуг-Хемниң каас-чараш бойдус чуруналдарының дугайында чуруктарын киирген. Бо бүгү чаа эгелээшкин-дир. Ынчангаш ону болур, чогуур-биле, моон соңгаар-даа деткиир боор деп күзеп каал. Чечен чогаал альманагының өңнүг талазынга үр доктаавайн, өске талазын, четпестер дугайын чугаалаксап турар бис.

Журналистер Куулар Аракчаа биле Түлүш Кызыл-оолдуң очерктеринден өске, республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының болгаш кижилериниң дугайында даштыг чогаалдар көңгүс чок. Бо дээрге маадырлар чогун эвес, а харын мергежээн чогаалчыларның хүн бүрүнүң амыдыралы-биле кошкак харылзаазын илергейлеп турар.

Билбейн дайзынга бердиншкен, чалыы кыстың кем чок арыг-чаагай ынакшылының дугайын Юрий Кюнзегеш «Ынакшылдың ыры» деп шүлүглелинде ырлап турар. Авторнуң мурнунга салдынган сорулга ниитизи-биле шиитпирлеттинген. Ынчалзажок, бистиң бодап турарывыс-биле, кол маадыр Уранчы чүгле ынакшыл дээш «бергеден» чоруур, эки амыдырал дээш демисешпес олуткай кижи кылдыр көргүскен. Ийе, Уранны бис «сайзанактан ойналыдаар, саасканнар санагылаар» бичии кижи эвес, а харын амыдыралга бодунуң орнун ээлеп болгу дег улуг кижи кылдыр хүлээп алган бис. Соолунде кээп улуг «аал оглу» Адавайстай биле Шетинкинге каттыжар дээш чоруптар. Бижик билиг чок ядыы кыстың сагыш-сеткилинге улуг эргилде канчап болганыл, кымның салдарыл деп чүвени чуруп көргүзер турган.

Чогаалчы бурууу түскай үнүүт, чогаадыкчы арга-мергежилдиг дээрзин чугаалап тургаш, С. Сюрюн-оолдуң «Партия» деп шүлүүн чижекке ап көрээлинер.

«Бистиң үениң угааны
Алдары болгаш ыүрү
Бистиң улустуң удавчы.
Ачылыг күжү —
Партиявыс — баштыңчывыс»...

Мону номчаан В. В. Маяковскийниң «В. И. Ленин» деп шүлүглелинден хөйге билдингир одуруглар сагышка кирер. Ол ышкаш:

«Хосталганың кызыл тугу
Коммунизмче аппар чыдар»...

«Кызыл туг» деп деңнелге тыва шүлүк чогаалынга чаа чүве эвес-тир. Ажыглаттынып каапкан дээрзи хөйге билдингир.

Бистиң үениң коммунистиг манифестизи — СЭКП-ның чаа Программазының дугайында болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинниң база ооң шалыпчыларының дугайында темаларга бижиттинген чогаалдар альманахта чок болуп турар. Бо бүгүнүң даразында чыдыдыга кичээн көөр боор деп күзээр-дир бис.

В. ХОМУШКУ,
А. ТҮЛҮШ.
Свердловск хоорай.

Чаа бедик деңнелче

Тываның чурукчуларының болгаш уран-шеверлериниң кылган чогаадыкчы ажылдарының делгелгези республиканың хөгжүм-шии театрында ажыттынган.

Бо делгелгеде кымнар деп чурукчулар, кандыг ажылдары-биле киржип турарын таныжып көрээлинер.

Тываның хоочун чурукчузу В. Ф. Деменниң «Хурал», «Хову-Аксының тудуу», «Моңгун-Тайга» деп 3 ажылы делгеттинген. Бо ажылдарның иштинден «Моңгун-Тайга» деп чаа ажылы живопись болгаш композиция база он талазы-биле кончуг солун ажыл болур. Чурукчу Т. Е. Левертовская «Саянның чечээ» деп ажылын делгээн. Чурукчу Б. С. Кузнецованың «Ажыл соонда» деп ажылы делгеттинген. Тема аныяктарның амыдыралының дугайында, ынчалза-даа чуруп кылганы он талазы-биле чугаалажып-даа, маргыжып-даа болур ажылдар.

Чурукчу Г. С. Суздальцев Тываның мурнакчы колхозчуларының портреттерин делгээн. Бо ажылдардан алгаш көөрге чурукчу амыдыралды шын, чоптуу-биле көрүп, ажыл-ишчи колхозчуларның овур-хевирин кылганы кончуг өөрүнчүг.

Чурукчу А. М. Егоровтуң этюд ажылдары делгеттинген. Оларның иштинде «Алдын кызыл-тас» деп ажылы лириктиг болгаш он талазы-биле солун ажыл болур. Чурукчу Май-оол Даржай база-ла чаа солун ажылдарны киирген. Чурукчунуң чурукчу талантызын бо ажылдар херечилеп турар.

Чурукчу Л. Д. Протасов «Тыва чоннуң угулзалары» деп аттыг ажылдарын делгээн. Чурукчуларның бо ажылдары кончуг солун болгаш оларны амыдыралга ажыглап херегләэри бо хүннерде херегледтирип турар. Ынчангаш чурукчунуң бо өртектиг ажылдарын түскай «Тыва угулзалар» деп альбом кылдыр парлап үндүрерин Культура министерствозу болгаш өске-даа парлалга албан черлери өөренип көөрү онза чугула. Бо чоннуң уран чүүлүн амыдыралга ажыглап, чуртталга бажыннары, культура албан ажыл черлерин национал хевир-биле сиилип каастап кылырынга эргежок чугула материал болур.

Чурукчу Н. А. Филипповтуң ийи санныг ажылы делгеттинген. Бо чурукчу бот-тывынгыр чурукчу. Ынчалзажок чурукчунуң ажылдарында тыва бойдусту шыны-биле чуруп турарын демдеглевейн баар аргажок. Бо чурукчуну тыва бойдустуң ыраажызы деп санап болур.

Бо делгелгеде мээн ажылдарым база делгеттинген. Ында «Сценаже үнерде», «Чайлаг» деп чуруктар бар. Оон аңгыда артист Шведова база күрүне цирганың артизи Хензиг-оол сугларының портреди делгеттинген. Бо үстүнде санаан ажылдардан аңгыда «Чечен болгаш Белекмаа» деп шиинин шимелдезиниң эскистери делгеттинген. Живопись ажылындан аңгыда чурулганың база бир салбыры графика ажылдары делгеттинген. Ында бистиң тыва чогаалчыларның болгаш өөредилге номнары өске-даа хөй санныг номнар, дептерлер, журналдар шимелдези делгеттинген.

Бистиң бо делгелгевисте Тываның уран-шевер мастерлериниң ажылы делгеттинген. Оларның иштинде Моңгуш Черзи, Хертек Тойбу-Хааның ажылдары бар.

Делгелгеде киришкен чурукчулар болгаш чоннуң уран-шеверлериниң ажылдарының дугайында санал-оналдарны солуннарга бижиириңерни, эргим номчукчулар, силерден дилеп тур бис.

С. ЛАНЗЫ,
чурукчу.



Республиканың хөгжүм-шии театрында республиканың чурукчуларының болгаш уран-шеверлериниң чогаадыкчы ажылының делгелгези ажыттынган. Хөй-хөй кызылчылар хүннүң-не мында кээп, чурукчуларның ажылдарын сонуургап турарлар.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Ийи мергежил

Таңды районнуң «Межегей» совхозунуң Кара-Булуң салбырында комсомолчу чолаачы Леонид Исаков бодунуң ажылынга кончуг кызымаккай, өскелерге үлегерлиг ажылдап турар. Ооң машиназы чылдың кайы-даа үезинде кандыг-даа үрелиишкин чок, кезээде белен турар. Ам үеде ол совхозтуң фермаларының саггаан сүдүн Кызыл хоорайже сөөртүп, хүн нормазын 130—140 хуу күүседип турар.

Эш Исаков чүгле чолаачы эвес, харын мурнакчы комбайнер. Ол эрткен чылдың күзүнүнде дүжүт ажаап алышкынынга бедик көргүзүглерни чедип алган. «СК-3» комбайн-биле хүн бүрүде 16—18 гектар чериниң тараазын чидириг чокка ажаап ап, социалистиг чарышка тиилекчи болуп, кызыл вымпелди каш удаа чаалап ап турган. Сезонда 650 гектарның тараазын ажаап алыр деп бедиктен хүлээлгени алгаш, Леонид херек кырында 896 гектар чериниң тараазын чидириг чокка ажаап алган.

Техника өөренир талазы-биле бүгү-нити өөредилгени кодээге организастаан чорукту эш Исаков кончуг эки эгелээшкин-дир деп турар.

Ам үеде колхозтарда, совхозтарда аныяк кижи бүрүзү эш Л. Исаков ышкаш боду кандыг-бирле тускай мергежилди чедип ап, чуртка кодээ ажыл-агыйының продуктуларын бүдүрерин көвүдедириниң херээнге боду-биле киржир дээш техника өөренир талазы-биле бүгү-нитиниң өөредилгезинге идепкейлиг өөренири чугула болуп турар.

В. ШОЙЛАА.

Он ийи чылда

Чөөн-Хемчик районнуң Баян-Тала 8 чыл школазының хлеб быжырыкчызы Куулар Банаа ол ажылынга 12 чыл иштинде ажылдап келген. Куулар онаашкан ажылынга ак-сеткилдиг, кызымак.

Он ийи чыл дургузунда эш Банаа хлеб быжырарынга чээрби ажыг кижилерни өөреткен. Ооң өөреткен кижилери К. Шет, О. Хензиг, оон-даа өскелер ам хлебти боттары эки быжырып бирлер.

Баян-Тала 8 чыл школазының үстүкү класстарының өөреникчилери хлебти эки шынарлыг быжырыптар ыдыыр өөренип алганнар. Кууларның кызымак ажылын школа дирекциязы үнелеп көргеш, ону каш удаа өртектиг бараанныр-биле шаңнаан.

В. ЭДЕР-ООЛ.

Кысказы-биле

Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей 8 чыл школазынга башкылар кежээзи солун эрткен. Кежээге концерт болгаш янзы-бүрү оюннар болгулаан.

Б. САТ.

• • •

Улуг-Хем районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының аныяктары Булуң-Терек суурга концерттиг аалдап чораан. Булуң-терекчилер кожаларының талантызын сонуургааннар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

• • •

Өвүрнүң Торгалыг 11 чыл школазының башкылары школага одаар ыяш белеткелинге идепкейлиг киришкен. Ийи удаа шефтээшкинниң түңнелинде 140 кубометр токпак башкыларның күжү-биле белеткеттинген.

• • •

Ол-ла школага өөреникчилерниң дыштанылга кежээзин организастаан. Кежээниң программазындан 2-ги классчыларның концерти тергиин солун эрткен.

Э. ШАГДЫР.

КЫЗЫМАК АЖЫЛ-ИШЧИ



Моламдай Таапаевич Монгальбин чоокта чаа чуртталга бажыңнарын, мал кажааларын, ылаңгыя 2000 баш хаван кирер кажааны тударынга идепкейлиг ажылдап турган. Ынчаарга ажыл-херек негеп келирге, ол ынак ажылын каапкаш, колхозтуң баштаар чериниң саналы-биле ол хойжу болуп ажылдай берген. Күстен-не кажааларны эки септеп, чылыглаан, арган малдарны тускай өрээлдерге үзүп, концентраттарга тускай хааржакты кылгылап алган. Мал чемин чогуур өйүнде дажыглап алыр хемчеглерни база алган. Ооң ол кызымаа түңнелдерин берип турар: хойлар хүр кыш ашкан. Чаңгыс-даа баш когарал болбаан, хойлар семис.

ЧУРУКТА: М. Т. Монгальбин.

Фото Г. Сиротинниң.

ХӨЙ-НИИТИЧИ ЭГЕЛЭЭШКИННЕРНИ БҮГҮ ЧЕРЛЕРГЕ КАЛБАРТЫР

ДОСААФ ТК-зының 1962 чылдың декабрьда болуп эрткен ийиги пленуму СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр, ДОСААФ эге организацияларын боттарының мурнунда тургустунган кол сорулгаларны чедиишкинниг күүседирде хөй-нитини калбаа-биле киириштирерниче кыйгырган.

Ам үеде ДОСААФ организацияларының ажылынга хөй-нитичи активтиң киржилгези кажангызындан-даа өскен. Янзы-бүрү техниктиг тускай эртемниглер, курлавырда офицерлер, башкылар, агрономнар болгаш спортчулар хөй-нитичи эгелээшкин-биле ол ниитилелдиң организацияларының ажылынга идепкейлиг-биле киришп турары өөрүнчүг. Ындыгларга Кызылдың № 3 школазының башкызы эш Уколовту, Каа-Хем районда «Октябрь 14 чылы» колхозтуң инженери эш Моргун, СЭКП Кызыл хооркомунуң инструктору эш Родченко болгаш өскелерни-даа адап болур. Бо эштер чыл бүрүде республиканың янзы-бүрү ажыл-агыйларынга ажылдаар автомобиль чолаачыларын хөй-нитичи эгелээшкин-биле белеткеп турарлар. ДОСААФ-тың республика организациязында чүс-чүс активчилер бар, олар дээрге эге организацияларның болгаш ревизия комиссияларының даргалары, кежигүннери, спортчу командаларының тренерлери, янзы-бүрү бөлгүмнерниң удуртукчулары, инструкторлар болуп турар. Бистиң республикада чүс-чүс хамаатылар ындыктыг хүлээлгезин бедик мөзерел-биле күүседип, оон-биле бистиң Төрээн чуртувустуң Чепсектиг Күштеринге дузалаарының бүгү улусчу херээнге төлептиг үлүүн киирип турар.

Каа-Хем районда (даргазы эш Никитин) болгаш Таңды районда (даргазы эш Полынцев) ДОСААФ комитеттериниң ажылының дуржулгазын борта айтыры чугула. Ук комитеттер болза бо кыштың дургузунда хөй-нитичи эгелээшкинге үндезилээш он-он чолаачыларны, мотоциклистерни өөредип белеткээн. Ол ышкаш Кызыл хоорайда ындыг комитет (даргазы эш Ефимов) база-ла хөй чолаачыларны, мотоциклистерни болгаш мотохемелерниң башкарыкчыларын ынчаар белеткеп турар.

ДОСААФ ажылында хөй-нитичи эгелээшкинниң хөгжээни-биле чергелештир, хөй-нити организацияларды-биле ооң харылзаазы күштелген. Маңаа Ак-Довурак суурда ДОСААФ комитединиң ында комсомол комитеди-биле кады хөй-нитичи эгелээшкин-биле чолаачылар курузун ажытканын чижекке ап болур. Ол дээрге ындыг улуг тудугга эргежок чугула ажыл болуп турар.

Хөй-нитичи активтиң калбак массаларынга даянмайн турган организацияны удуртуп шыдавас дээрзин амыдырал бадыткап турар. Ындыг турбуже, чамдык район комитеттериниң удуртукчулары ону үнелевейн турар. Республиканың ДОСААФ комитединиң пленуму бистиң элээн каш комитеттеривистиң ажылында хөй-нитичи эгелээшкин амыдырал дээр ёзулуг калбак нептереди албаанын чидии-биле шүгүмчүлээн. Барыын-Хемчик (даргазы эш Монгуш), Бии-Хем (эш Ивашенко), Улуг-Хем (эш Месмачный), Чөөн-Хемчик (эш Прокуратов) районнарда ДОСААФ комитеттерин анаа чижек кылдыр ап болур. Үстүнде айыттынган черлерде мынчага дээр организас-массалыг ажылдың болгаш пропаганданың, техниктиг белеткелдиң болгаш спорттуң штаттан дашкаар секцияларын тургуспаан. Ол чорук комитеттерниң боттарының ажылынга шаптыктап турар, чүге дизе хөй-нитиниң талазындан контроль оларда чок. Барыын-Хемчик районда чолаачылар курстарының болгаш радистерниң кичээлдери болганчок-ла үстү бээр, а Чадаанада болгаш Шагаан-Арыгда автомашина чолаачыларының курстарында кичээлдерниң эртип турар шынары куду. Бо черлерде ажылды сегидип чорудары чугула негеттинип келген.

Оон-биле кады штаттан дашкаар комиссияларны тургузуп турарында ёзу барымдаалаар чоруктарның ужун ук комиссияларны эмин эртир чүдүрүлдүрер чүүлдер бар. Ону болурбазы-биле ындыг комиссияларга ылап мергежилдиг болгаш комитеттерниң хүн бүрүдеги ажылынга киржирин күзээн эштерни шилип алыр болза эки.

1963 чылда комитеттер бодунуң ажылын хөй-нитичи эгелээшкинче улам-на ханыладыр. ниитилелдиң кежигүннериниң үргүлчү өзүп турарын сонуургалын болгаш негелделерин четче ажыглаар, оларны практиктиг ажыл-чорудулгазынче дидими-биле эвилелдээр хүлээлгелиг.

Партия органнарының үргүлчү удуртулгазы, советтерниң, профэвилел, комсомол организацияларының болгаш ажыл-агый удуртукчуларының дузаламчызы-биле ДОСААФ-тың республика организациязы бистиң Төрээн чуртувустуң камгалал күчүзүн быжыглаарының амгы үедеги негелделериниң деңнелинге турар апаар.

Н. МАЛОФЕЕВ,
республиканың ДОСААФ комитединиң улуг инструктору.

Ыяш белеткели

Өвүр районда «Кызыл туг» колхозтуң ажыл-ишчилери школага 2 муң кубометр оттулар ыяшты хап бээр дээн хүлээлгезин 2960 кубометр кылдыр күүсеткеннер. Ол белеткеттинген ыяштың 800 кубометрин ам школа чанында чыып тургузупкан. Колхозтуң тудуг бригадазы 4189 чудукту кезип белеткээш, ажык черже үндүр сөөрткен. Боторулга-чарылгалыг хойжу бригадаларның кежигүннери тудуг ыяжының белеткелинде идепкейлиг киржип турар. Ол белеткеттинген ыяш-биле хойжу бригадаларның төптеринге удавас чаа чуртталга болгаш чунар бажыңнарны тудар.

В. БЮРБЮ.

Малчыннарга

СҮГ-БАЖЫ. (Телефон-биле). Каа-Хем районда «Совет Тыва» колхозтуң бо чылдың тудугларын мал ажылынче кол угландырып турар. Чижээ хөй ажылының бригада-төптеринге 3 кызыл булуңну, 1 чунар бажыңны кылыр, чурттал ганың чаа 10 бажыңнарын немей тудар.

Материалдыг байлактың тургузукчулары — малчыннар дугайында сагыш салыышкын СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда улам калбарган. Эрткен чылдарда чедир кылдынмаан, а херек кырында малчыннар чурттап турар 17 бажыңнарны чедир кылыры—крышалаары, кладовкалаары, соңгаларын каъттаары, печкалар салыры база чугула апарган. Бо талазы-биле колхозтуң тудуг бригадазы тодаргай хемчеглерни ап эгелээн.

Моон-биле кады элээн каш бүдүрүлге тудугларын база ажыглалга кирер. Чижээ, Чедер-Аксы сүт-бараан фермазынга 200 инектиң кажаазын тудар, оон-даа өске. Бо бүгү тудугларга ниитизи-биле 1700 кубометр ыяш херек.

Тудуг бригадазындан 20 кижи Мендүргениң удуртулгазы-биле Баян-Колда ыяш белеткеп турар. Оларның ыяжындан чериниң агында меөңнеттинген 700 кубометрни 1 автомашиналыг, 15 аъттыг звено тудуг шөлдеринче сөөртүп эгелээн.

ӨӨРҮП ТУР БИС

Комсомолчуларның мал ажылынга киржилгезиниң дугайында материалдарны солуннарга парлап үндүрүп турарга бистер кончуг өөрүп турар бис.

Бистиң «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаа сүт-бараан фермазында 28 комсомолчулар ажылдап турар. Бис чүнү кылып турарывысты номчукчуларга допчулап таныштырып көрейн.

Партия обкомунуң V пленумунуң шиитпирлери-биле танышкаш, бистиң комсомолчуларывыстың чамдыктары боттарының күзели-биле мал ажылында ажылдай берген. Ооң чижээнге Сүрүн Көкер-оол хамааржыр. Ол аныяк оол бо чылын Казанак деп черде дузалакчы кадарчы бооп ажылдай берген. Ооң коданында төрүүр 500 хойлар бар. Ам 200 ажыг хой төрээн. Мында сакманчык аныяк комсомолчу Окааш Дарыймаа база эки ажылдап турар. Улуг-Буурада кадарчы Айыыр-оолда төрүүр 754 хойлар бар. Ол усть-лабинчилерниң кыйгырыын деткивишаан, бо чылын төрүүр 100 баш хойга онааштыр 105 хураганнарны ап, бир хойдан 2,3 кг дүкү кыргып алыр деп хүлээнге алган. Комсомолчулар Агыы болгаш М. Бара-кыс олар сакманчыктап турарлар. Ол ышкаш бистиң ийи улуг сүт-бараан фермазында база дыка хөй комсомолчулар эки ажылдап, бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар. Демир-Суг фермазында Уйнукпан Дарыймаа, Базыр Мая эки ажылдап турарлар. Суурда фермада 3 комсомолчулар саанчылап турар.

Сарыг-оол Тамара фермага дыка үр ажылдап келген болгаш бодунуң дуржулгазын аныяк саанчыларга көргүзүп турар. Ол бо чылын 1 инектен 2000 кг сүттү саап алыр хүлээнген.

Уваңгыр Вера күстен эгелеп ажылдаан хирезинде-ле эки көргүзүглерни чедип алган. Бодунга быжыглаан 20 инектериниң бирээзинден-не февральга чедир 227 литр сүттү саап алган азы Т. Сарыг-оолдан 26 литр сүттү хөйнү сагган.

Комсомолчуларывыстың чамдызы механизаторлар. Чижээ, Базыр Дыртык, Доңгак Сарыг-оол, Кандан Кызыл-оол «Беларусь» трактор-биле малчыннарга мал чемин үзүктел чок сөөртүп чедирип турарлар.

Ынчаарга суурда ажылдап турар комсомолчулар малчыннарга дузалаарын утпайн турар бис. Оларга лекциялар, беседаларны номчуп берип, концерттерни каш удаа көргүскен. Чоокта чаа ыраккы малчыннарга четкеш, оларның бажыңнарын чугайлап, кажаалар хары аштап берген бис. Чижээ, Улуг-Буурада болгаш Казанакта малчыннарга чораан. Бо ажылга клуб эргелекчизи комсомолчу Хемер-оол Сандан, Г. Аракчаа, В. Седип оларның эки киржип турарын демдеглээри чугула. Бистиң комсомолчуларывыс малчыннарга дузалаарын улам күштелдирерлер.

А. ДАГБАЛДАЙ,
комсомол организациязының секретары.

Чагаалардан одуруглар

УДАВАС ДООЗАР

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң септелге цегинде механизатор А. Шаттарының удуртуп турары 10 кижи составтыг звено кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезин өй-шаанда доозар дээш күжениишкинниг ажылдап турар. Олар чооккуу үеге чедир 33 андазынны, 57 сеялканы, 2 аар катокту, 17 кукуруза сеялказын, 3 лущильникти, 120 илиирни септеп дооскан. Арткан элээн каш андазыннар болгаш лущильниктер апрель 1-ниң бетинде бүрүн септеттинер. Септелге ажылында механизаторлар Т. Бегзи, Ч. Биче-оол, Б. Эрес-оол олар шалыпчы ажылдап турар.

О. Чиңгин-оол.

• • •

КҮҮСЕДИП ШЫДААРЛАР

Ол-ла районда «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында малчыннарның коданнарында шээр мал төлүк оолдап турар. Хойжу М. Шериг-оол төрээн 364 хоюндан 364 хураганны, М. Очур-оол төрээн 314 хоюндан 314 хураганны менди алганнар. Бо малчыннарның коданнарында сиген, саваң болгаш өске-даа мал чемнери хөй. Салбырда малчын бүрүзү малдың чаш төлүн менди алыр болгаш ооң продуктулуг чоруун көвүдедир дээш боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Олар алган хүлээлгезин күүседип шыдаарлар.

М. Лама.

• • •

ХОЙЖУЛАРНЫҢ ЧЕДИИШКИНИ

Тожу районнуң «Совет Тыва» колхозунуң хойжулары, эштер К. Биче-оол биле К. Шимет олар малдың чаш төлүн менди камгалап алыр талазы-биле чыл санында бедик көргүзүглерлиг болуп келгеннер. Бо чылын эш Биче-оол төрээн 322 хоюндан 332 хураганны, эш Шимет төрээн 290 хоюндан 311 хураганны менди алган доруктуруп турарлар. Колхозтуң малчыннары хойжу эш Биче-оолдуң кызымак күш-ажылын бедии-биле үнелээш, ону кодээ Советтиң депутадынга база катап соңгааннар.

С. Кара.

• • •

ЧУГАЙ БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң тудуг бригадазының кежигүннери А. Биче-оол, Д. Биче-оол, Б. Хорлуу олар дуржулгалыг чугай өртедикчизи Х. Биче-оолдуң башталгазы-биле чугай белеткелинде шалыпчы ажылдап турарлар. Олар апрель 15-ке чедир 40 тонна эки шынарлыг чугайны өртедип белеткээш, колхозунга экзэп дужаарлар.

Б. Тадар-оол.

• • •

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ ДУЗАЗЫ

Барыын-Хемчик районда Кызыл-Даг сес чыл школазының өөреникчилери «Тыва» совхозтуң ажыл-агыйынга идепкейлиг дузалажып турарлар. Чоокта чаа 5 класстың өөреникчилери класстың удуртукчу башкызы Д. Чылбак-оолдуң башталгазы-биле шыйыстыг бода мал фермазынга шефтеп чораннар. Олар мынчан инек кажаазының иштин аштажып, бызалар кажаазын чылыглап дузалашкан. 7 класстың өөреникчилери хойжу С. Докпайның хойларының кажаазының кержеңин коптарып бергеннер.

Школаның өөреникчилери малчыннарның ажыл-агыйынга дузалажырындан аңгыда суурнуң чурттакчыларынга солунну номчуп берип, наазылап ырааннарын база кажың ажылынга дузалажып турар.

С. Хертек.

• • •

АДАЗЫНЫҢ ДУЗАЛАКЧЫЗЫ

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң № 1 хойжу бригадазы чыл санында чаа-чаа чедиишкиннерни чедип ап келген. Хойжулар бо чылын база багай эвес түңнелдерлиг ажылдап турар. Хойжуларга бо чылын чаа дузалакчы немешкен. Ол болза, ол-ла хойжу бригаданың хойжузунуң оглу Маадыр-оол Бирилей-дир. Аныяк оол чеди классты дооскаш, адазының ажылынга дузалажып эгелээн. Оларның хою ам оолдап эгелээн. Малдың чаш төлүн менди ап, колхозунга эътчир, дүквүр хөй баш хойну өстүрүп бээр дээш, ол мурнундагызындан-даа кызымак ажылдап турар.

Д. Мижит-оол.

ХУУЧУЛАР ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ХУРАЛЫНДАН

Самчыгдалдарга удур шиитпирлиг демисежир

Чөөн-Хемчик районнуң «Сүт-Хөл» совхозунда ажылчын кооперациязының хуучулар төлээлекчилериниң ээлчег чок хуралын респотребсоюзтуң баштаар чери Сүт-Аксы суурга чыылдырган. Рабкооптуң шугумунда өре-самчыгдалдар-биле демисел дугайында респотребсоюзтуң баштаар чериниң даргазының оралакчызы эш Сидоркинниң илеткели ол хуралга дыңнап, чугаалашкан.

Рабкооптуң шугумунда 90 кижиниң кырында 50 муң рубльдиң өре-самчыгдалдары бар болганы илереттинген. Ооң кол чылдагааның дугайы хуралга кол чугаа болган. Сүт-Хөл рабкооптуң баштаар черинге, саналга аппарадынга ажылдакчыларның удаа-дараа халажырындан, кадрлар шилилгезиниң принциптерин шыңгыы сагывайн турарындан рабкооп шугумунда бо таарымча чок чорук болдунган. Ооң тодаргай барымдаа, чижектери хуралга илереттинген. Сөөлгү чылдарда рабкооптуң даргаларынга 5 кижи солушкан болгаш саналга аппарадынга база ындыг байдал турган. Үнелиг чүүлдер харылаар кижилерде садыг талазы-биле тускай эртемниг, мергежилдиг кижилер эвээш.

Садыг шугумунга мурнунда самчыгдал кылып чораан кижилерни садыг ажылынга хүлээп алыр чорук тар ында үргүлчүлеп турар. Ол ышкаш арагалаар, сагылга-чурум чок кижилерни садыг шугумунга ажылдадырга, өре-самчыгдал кылыр таварылгалар оларда хөй. Ылангыя рабкооп даргалары турган Кысыг-бай, Хунажык, оон соонда даргалааннар Доржу, Очур-оол олар садыг шугумунга кижилерни ынаалда чокка киирип турган. Төлеп чок кижилер улай-улай өре-самчыгдал кылып турда, рабкооп баштаар чери чогуур үезинде хемчег албайн, харын-даа бир садыгдан өске садыгже чорудуп келген.

1959—1960 чылдарда магазин эргелекчилеп турган Манчын-Доржу, Хаажыкпан, Седен-оол оларның когараткан түңнери ам-даа агиттинмээн. Мурнунда самчыгдал кылганы-биле үр үеде шиткелин эрттиргеш келген Семис-оолду хлеб быжырар чериниң эргелекчизинге хүлээп алган турда, ол муң ажыг рубльди самчыгдаан. Садыг ажылынга мергежил чок Мандалды садыг ажылынга хүлээп алырга, ол удатпаанда-ла 4500 рубльдиң когаралын чедирген. Ындыг чижектер хөй.

Рабкооптуң улуг бухгалтери турган Биче-оол саң-хөөнүң корум-чурумун үреп, өре-самчыгдалдарны чажырып, кандыг-даа чөпшээрел-шиитпир, факт чокка 67 муң рубльди рабкооптуң когаралы кылдыр үндүр бижээнин илерээн. Магазин эргелекчилериниң харысалга чогундан болгаш таныштарны шыңгыыратпаанындан магазиннер өорлаар чоруктар көвей.

Рабкооптуң бухгалтер-ревизия аппарады дударгаал-самчыгдал кылганнарының материалдарын суд-истелге органнарынче чогуур үезинде киирбейн турганы бо талазы-биле суд-истелге органнары шыңгыы хемчеглер албайн турар дугайын хуралдың киржикчилери шүгүмчүлээн.

Садыг ажылдакчыларының билиг-мергежилин бедидер, өөредип кижизидер талазы-биле рабкооп баштаар чери дыка четпес ажылдап турар. Рабкоопту мергежилдиг кадрлар-биле хандырарынга, ажылдакчыларның билиг-мергежилин бедидеринге респотребсоюзтуң баштаар чериниң талазындан четпес дузалажып турар дугайында база шүгүмчүлеллер болган.

Илереттинген четпестерни дарый чайладыр болгаш рабкооптуң ажылын экижидер хемчеглерни хуучулар төлээлекчилериниң хуралы айыткан.

С. СЕРИҢ-ООЛ.

Бии-Хемден медээлер

КАДАРЧЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ

«Хадың» колхозтуң дуржулгалыг кадарчылары Н. Санчат-оол биле Н. Биче-оол олар чыл бүрүде хөй саныг молдургаларны болгаш бызааларны хүлээп алгаш, оларны чаңгыс-даа баш хоратпайн доруктуруп өстүрүп келген. Бо чылын Н. Санчат-оолдуң коданында 156, Н. Биче-оолдуң коданында 160 молдурга бар. Кадарчыларның кайызының-даа кадарган молдургаларының күжү шырак. Колхозтуң аныяк кадарчызы коммунист Б. Маадының кадарып турары 130 ажыг төрүүр инектери база менди кыш ажып турар.

С. Даңгаа.

• • •

МУРНАКЧЫЛАР КӨВҮДЕП ТУРАР

«Кызыл тараачын» колхозтуң мурнакчы ажыл-ишчилериниң саны чыл келген тудум-на улам өзүп орар. Оларның бирээзинге Эәрбекте № 2 хойжу бригаданың хойжузу Н. Меңге база хамааржыр. Мурнакчы хойжу эрткен чылдарда бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Ам ооң кадарган хоюнуң 390-ны төрээн болгаш 395 хураган менди алдынган. Арткан хойларның хураганнарын шупту менди алыр дээш ол кызымак ажылдап турар.

Эәрбек салбырда сүт-бараан фермазының бызаа ажаакчызы К. Бара-кыс база мурнакчы одуругда чоруп турар. Амгы үеде ол 30 чаш бызааны хүлээп алган доруктуруп турар. Ооң ажаап турар бызааларының бызаа бүрүзү хонукта 790 грамм чедир немелде деңзилиг болуп турар.

Х. Мөге.

Совет эртемниң болгаш техниканың чаа чүүлдери

МЕТАЛЛ-БУДУКТАР

Ленинград чоогунда машина тудуунуң ажылчыннарының болгаш металлургтарның хоорайы — Колпиного аажок чараш, онзагай көскү беш каът чуртталга бажыңы көстүп келген. Ооң даштыкы будуу чаъс-чаашкынны-даа, хүн херелин-даа тоовас. Ол кайгамчыктыг будукту тудугжуларга Ленинградтың Ленсовет аттыг технология институдунуң химия эртемденнери берген.

...Аспирант Августа Душина эртем талазы-биле кандидат атты чедип алыр дээш ажылдап белеткенип турагаш, бойдуста эң делгерээн органиктиг эвес полумерлер болур — кремний кислотазы-биле шилдиң суук холуунуң каттыжылышкыны болганда, оон артып калган турнуккан чүүлдүң реакциязын шинчилеп көрген. Кургадып каан турнугуушкун азы ону эртемде адап турары-биле силикагель деп ол-шыкты бодунче белен сиңирип алыр аргалыг шаараш кадыг будүмел болу берген.

Кафедраның удуртукчузу профессор Валентин Алесковский силикагельди өңнүг металлдарның суук дустары-биле холуштуруптарын шенеп көөрүн Душинага сүмелээн.

Ук шинчилел дуржулга ховар-ла дээн чедимчелиг болган. Өңнүг металлдарның ионнары кремний кислотазында бар кальцийни кызып үндүрүпкеш, демги кадыг будүмелдиң составынче ханылап кирген болгаш ооң кырын будуп каан. Оон алгаш көөрге, силикат кальций үндезининиг кандыг-даа кадыг будүмелди—а олар хөй ируузунда-ла тудуг материалдары болгай—өңнүг металлдарның дустарының хоюлуушкуну-биле будуп болур-дур.

Ол ажыдыышкынны доцент Максим Сычевка баштаткан хоюткан кевиг материалдарының кафедразынга хынап көрген. Түңнелинде көзүлгени болза, ак цементиже, силикат туу йбуже өңнүг металлдарның дустары бар сугну кударга тергиин эки будуттуна бээр болган. Металлдарның составында кирип турар демир оларга ызыл-сарыг өңнү, чес—кара-көк, хром—бүлүртүң ногаан, кобальт—ягаан-кызыл, никель—чырык ногаан өңнерни бээр. Кол өңнерни таарыштыр каттыштырып турагаш, күзелдиг аянчыдыганы чедип ап болур.

Бир эвес ак цементиниң ол дустарның холумаа-биле сугга эзилрер болза, өңнүг штукатурага херегээр хоюткан будүмелди (пастаны) белеткеп ап болур. Силикальциттен кылган панельдиң азы силикат туу йбудан кылган блоктарны тускай чаштырыкчылар-биле, булгаашкарар-биле азы ук материалдарны хоюткан чүүлче суп турагаш будуур.

Чаа өңнүг шывыглар анаазындан он катап быжыг, үр турар. Ындыг штукатураны катап чаартыр дизе сугнуң күштүг булгурттуушкуну-биле чуур, чок болза кырында картып тускай аппарат-биле харындаар апаар.

ГЕОНОМИЯ

«Геономия» деп сөс амдызында словарьларда-даа чок. Эртемденнерниң безин эвээш кезиинге билдиниир. Геономия, ук сөстүң бодундан алгаш көөрге, чер дугайында эртем болур. «Номос»—эрте-бурунгу грек дылда «сан» дээн утказы. Геономия чериниң иштин шинчилеп өөреникиринге сан хемчээлдиң арга-методтарын калбаа-биле шиңгээдиринге үндезилеттинер ужурлуг.

Шагда чериниң картының болгаш чер иштиниң байлактарының хоойлуларының дугайында бүгү билиглерниң үндезини геология турган.

Көскү совет эртемден, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүну Владимир Белоусов Черни өөренип шинчилеп турар үш эртемниң —геологияның, геофизиканың болгаш геохимияның күжүн каттыштыргаш, оларның үндезининге Чер дугайында чаңгыс ла эртемни—геономияны тургузарын саналдаан.

Каттышкан чаа эртемни — геономияны тургузары, профессор Белоусовтуң бодалы-биле алырга, өйү келген, эргежок чугула чүүл болур. Билиглерниң амгы үедеги ол бышпас адырлары бот-боттарынче чоокшулаштырары чериниң иштин улам-на ханыдыр шинчилеп көөрүн хандырар. Геологтуг, геофизиктиг, геохимиктиг — бүгү методтарны каттыштыр ажыглап турагаш, тооу болгаш тургузуг талазы-биле янзы-бүрү геологтуг районнарның — платформалар, сыгылгаанчак зоналар, диитер, далайлар болгаш океаннар хөгжүлдезин деңнештир шинчилеп көөрүнге тергиин дузаны чедирер.

Чер дугайында үш эртемниң чаңгызы-даа бот-тускайлаң чүве болуп чиде бербес, болбайн канчаар. Оларның кайызынга-даа бодунуң онзагай проблемаларының улуг кезии камгалаттынып артар.

— Чер-биле холбашкан бүгү-ле шинчилелдерни каттыштырарының эргежок чугулазы бистиң планетавысты өөренип турар бүгү эртемнерниң боттарының хөгжүлдезиниң эрге-ажыктарындан тывылып кээп турар. Ол каттыжышкынны боттандырары чайлаш чок. Бир эвес ол эргежок чугула чорукту эртемденнер чогуур өйүнде хүлээп көөр болза, ол мынчан улам-на үре-түңнелдиг болур—деп, Владимир Белоусов чугаалаан.

ЭЛЕКТРОННУГ СЕЯЛКА

Кукурузаны дөрбелчин-уяланчак кылдыр тарып олуртурда ам хемчээн, узун, чиңге демир сывырынданы—мерный проволок дээр херекселди ажыглап турары билдингир болгай. Шөлге одуругларны ооң дузазы-биле кылып ап турар.

Эрткен чайын Ленинград чоогунуң «Детскосельский» совхозка болган чаа техника делгелгезинге чаа сеялка көстүп келген. Ол сеялка мерный проволок чокка-ла шөлге шугумнапкан дег шын одуругларны кылыптар.

Ук машинаның чогаадыкчылары Ленинградтың көдээ ажыл-агый институдунуң профессору Константин Полевицкий болгаш ооң оглу —техника эртемнериниң кандидады Константин. Сеялка дөрбелчин-уяланчак олуртулганы чорударынга таарыштырган кагышкынныг фотоэлектриглиг изевчи системалыг.

Сеялканың ийи талазында доора дургаар ийи узун чагыжыгаштарда фотоэлементилерни тургусаан. Тракторда бешки дугуйну немей эптээн. Агрегаттың эрткен оруун ол хемчеп чоруур, ынчангаш ону хемчекчи деп адаар. Хемчекчи дугуй системаның эң-не чугула агрегадын — роторну хөделдирип тер.

—Сеялка баштайгы дилиндек-биле чорупкан. Ротор дескине бээрге электромагниттиң дузазы-биле сеялканың чаштырар аппараттарының халыптары ажыттынар. Ооң-биле хары угда үрезин чаштынган чериниң уунга биче бөлүк суперфосфат демдек болуп чылдып каар. Ийиги болгаш ооң дараазында эртерде кыпкан фараның чырыы демдектен чайынангаш фотоэлементиге барып дээр. Маңаа фотоимпульс электриглиг медээ бооп хуула бээр болгаш таарыштырыкчы хөделдирикчиге барып салдар чедирер. Ол хөделдирикчиниң сорулгазы—роторга немелде дүргедээшкинни болдурары болур. Ооң ачызында чаштырышкын бирде дүргедеп, чамдыкта өожумнап турар.

Чаа машинаны соңгу Кавказта «Кубань» совхозка шылгап көрген. Шылгалда чедиишкинниг эрткен.

Ыяш ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-российй чөвүлел хуралы

РСФСР-ниң ыяш ажыл-агый эргелели болгаш Улус ажыл-агыйының Бүгү-российй чөвүлели Россия Федерациязының ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларының чөвүлел хуралын Москва областың Пушкино хоорайынга марттың 15—16-да эрттирген.

Ыяш ажыл-агыйының эргелелдериниң болгаш инспекцияларының база ыяш камгалалының удуртур ажылдакчылары, РСФСР-ниң ыяш ажыл-агый эргелелиниң мурнакчы ыяш ажыл-агыйларының болгаш ыяш үлетпүр черлериниң директорлары, тускай эртемниглери, ыяшты өртен камгалаарының талазы-биле ужар чүүл баазаларының начальниктери, совнархозтарның ыяш ажыл-агый черлериниң эргелелдериниң (килдистериниң) харысалгалыг ажылдакчылары, эртем-шинчилел албан черлериниң болгаш төлевилел организацияларының төлээлекчилери, РСФСР-ниң ыяш ажыл-агый эргелелиниң, Улус ажыл-агыйының Бүгү-российй чөвүлелиниң, РСФСР-ниң Күрпланының, ССРЭ-ниң Күрплан чанында ыяш, целлюлоза-саалын, ыяш болбаазырадыр үлетпүрнүң болгаш ыяш ажыл-агыйының талазы-биле Күрүне комитединиң удуртукчулары болгаш харысалгалыг ажылдакчылары, бодунуң ажылының талазы-биле Россия Федерациязының ыяш ажыл-агыйы-биле холбашкан өске-даа төп организацияларның, министерстволарның болгаш эргелелдерниң төлээлекчилери чөвүлел хуралдың ажылынга киришкен.

«1960—1962 чылдарның дургузунда ыяш ажыл-агыйының талазы-биле ажылдарның түңнелдериниң, 1963 чылда сорулгаларның болгаш Россия Федерациязынга ыяш ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдериниң перспективаларының дугайында» РСФСР-ниң ыяш ажыл-агый эргелелиниң начальниги эш Бочкаревтуң илеткелин чөвүлел хуралга дыңнаан болгаш чугаалажып көрген.

Ыяшты катап өстүрер ажылды чорудуп турарынга, ыяш кезериниң фондузун чөптүг ажыглаарынга болгаш ыяшты өртен камгалаарынга чөвүлел хуралдың киржикчилери улуг кичээнгейни салган.

Бо чылдың часкы үезиниң дургузунда ыяш олуртурунуң чыл планын күүседир болгаш олурткан шетчигештерни чогуур өйүнде база шынарлыг ажаарын хандырар деп шиитпирни чөвүлел хурал хүлээп алган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге болгаш эш Н. С. Хрущевтуң бодунга чагааны чөвүлел хуралдың төнчүзүнде улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алган.

Марсельче поход

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи **Ю. Лопатинниң** дамчыдып турары болза:

Марсельдиң он-он муң чурттакчылары боттарының хоорайының кудумчуларынга Провансының хөмүр даш бассейниниң ажыл соксаткан шахтёрларынга байыр чедирип турганнар.

Дагжылар тиилелгени чедип алгыжеге чедир демисежиринге боттарының быжыг шиитпирлиин көргүзер болгаш ажыл соксатканнар-биле эп-сеткилин идепкейлиг-биле каттыштырарынче Францияның мурнуу чүгүнүң чонун кыйгырар дээш, Марсельге оларның чеде бергени ол.

...Ажык улуг дөртен автобустар болгаш автомашиналар Марсельдиң кызыы кудумчулары-биле соксаал чокка эртип турган. Оларга Марсельдиң чурттакчылары байырын чедирип, адыш часкап турганнар. Автобустарда болгаш автомашиналарда дагжының көк өңнүг тускай хевин, бөргүн кеттинген шахтёрлар.

«Марсельдиң чурттакчылары! Эң эгезинден тура деткимчени, эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээни дээш, Провансының шахтёрлары силерге байыр чедирип, өөрүп четтиришкинни дамчыдып тур. Силерниң ачыңарда демисел тиилелгени чедип алгыжеге чедир үргүлчүлеп шыдаар!»—деп үннер мурнунда кел чоруур автомашинада тургускан рупордан дыңналып турган.

Автоколонна Марсельдиң портунга чеде берген. Дыка хөй кижилер — шахтёрлар, Марсельдиң порт ажылчыннары, бичии садыгжылар, студентилер порттан хоорай чагыргазынче углааш чорупкан. Чыскаалдың мурнунда—бүгү профэвилелдер каттыжыышкыннарының төлээлекчилери, муниципальчы болгаш чингине чөвүлекчилер, парламент кежигүннери коммунистер болгаш социалистер.

Хоорай чагыргазының мурнунда шөлге митинг ажыттынган. Марсельдиң даргазы Гастон Деффер чыскаалчыларга байыр чедирип, чүве чугаалаан. Күш-ажылдын бүгү-ниити конфедерациязының, «Форс уврерниң», шажынчы ажылчы чоннарның француз конфедерациязының тус черде секцияларының секретарьлары митингиге база чүве чугаалаан. Чүве чугаалаан бүгү кижилер шуптузу ажыл соксатканнарны боттарының чаңгыс эвии быжыглаар, а чоннуң оларның чөптүг демиселин деткиир деп кыйгырган.

Митинг доозулган соонда шахтёрларның төлээлери ажыл соксатканнарның негелделерин бижээн дилег бижикти дамчыдары-биле префектураже чорупкан. Ажыл соксатканнарның фондузунга акша-хөреңгилерниң чыылдазын Марсельдиң кудумчуларынга дораан организастаан.

* * *

ПАРИЖ (СЭТА). Бо хүннерде шыңгыы аңгы тулчуушкуннары бүгү Францияда калбарган. Үш неделяда ажыл соксадыышкынын үргүлчүлеп турар чурттуң маадырлыг дагжылары-биле кады демиселче ажылчы чоннарның улам чаа-чаа бөлүктери кирип турар.

Чурттуң эң улуг профэвилел төптериниң кыйгырыын ёзугаар 300 муң француз демир-орукчулар ийи шакта ажыл соксадыышкынын эгелээн. Олар ажыл төлевирин көвүдедирин, ажыл неделязын кызырарын, шөлээ төлевирин көвүдедирин болгаш ооң хуусаазын узадырын негеп турар.

Март 21-де бүгү Францияда почта ажылдакчылары, металлургтар база ажыл соксаткан.

Дагжыларның тиилелгези

ПАРИЖ. (СЭТА). Ажыл соксадыышкыны 19 хонукта үргүлчүлээн соонда Лотарингияның демир-руда бассейниниң дагжылары катап ажылдап эгелээн дээрзин Франс Пресс агентизи дыңнаткан. Чазактың төлээлекчилери болгаш бүдүрүлге ээлери дагжыларның ажыл төлевирин бедидер болгаш күш-ажылының байдалын экижидер дугайында чугаалажыышкыннарны доп-дораан эгелээринге чөпшээрешкени-биле холбаштыр ажыл соксадыышкынын соксаткан.

Космонавтар Бразилияже чорупкан

КОНАКРИ. (СЭТА). Гвинея Республиканың найсылалынга март 20-зи байырлалдыг хүн болган: маңаа тус черини-биле 11 шак 45 минута турда «сылдыстар алышкылары» Андриян Николаев биле Павел Попович олар ужудуп чеде берген.

Гвинеяның найсылалы совет космонавтарны өөрүшкү-биле хүлээп алган. Аэродромга оларны Гвинея Республиканың албан төлээлекчилери, ССРЭ-ниң Гвинеяда элчини Д. Д. Дегтярь, социалистиг чурттарның элчиннери, Конакриде совет албан черлериниң ажылдакчылары уткаан.

Бразилияның Сан-Пауло хоорайында ужар чүүл болгаш космос талазы-биле делегей делгелгезинге кирришири-биле А. Николаев, П. Попович март 21-де Конакриден Бразилияже ужудуп үнүпкен. Космонавтар-биле кады Бразилияже совет журналистер база чорупкан.

Кубаның революциязын ара доктаадып болбас

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Чепсегленишкинни дужурер болгаш тайбын дээш демиселдиң национал чөвүлелиниң организастааны митинг Сан-Хосеге болган.

АКШ-тың президентизи Кеннеди-биле Төп Американың чурттарының президентилериниң март 18-те ажыттынган чөвүлел хуралының сорулгаларын митингиниң киржикчилери буруу шаап көрген.

«Улусчу-демократтыг хөделиишкин» партиядан депутат Хулио Суньоль бо чөвүлел хурал «Кубага удур агрессчи кажарлаашкын» болур деп медеглээн.

Ындыг янзылыг чөвүлел хуралдар куба улустуң күзел-соруун болгаш шиитпирлиг чоруун сый шаап шыдавас деп ол демдеглээн. Ол чөвүлел хуралдар маадырлыг куба революцияны болгаш бүгү латин-америка чурттарының революциязын арада доктаадып шыдавас.

Кеннеди хөй чүүлдерниң бээрин аазап турар дээрзин Суньоль үргүлчүлеп чугаалаан. Ындыг болза-даа «депшилге дээш эвилелдиң» хөделип эгелээниинден бээр чүгле ийи чыл эрткен, а Каттышкан Штаттар ол чурттарга тывыскан чээлилерин дедир төледип алырының аргазы-биле хөй миллион долларны немей алырын күзеп турар. Империалистиг дээрбечилер бистиң улузувусту мөлчүп база дарлап турар. Президентилерниң чөвүлел хуралының киржикчилери Кубага удур кандыг-бир шериг хемчеглерин организастаарындан дадагалзаарын болгаш Төп Американың чурттарының девискээринге америк шериг баазаларны тургузарын болдурбазын негеп турар резолюцияны митингиниң киржикчилери хүлээп алган.

Француз дагжылар ажыл төлевирин улгаттырарын болгаш күш-ажылдың байдалын экижидерин негевишаан, марттың 1-де бүгү-ниити ажыл соксадыышкынын эгелээннер. Дагжыларны албадал-биле ажылдадыр дугайында декретке Францияның президентизи де Голль ат салган. Ооң соонда ажыл соксадыышкынының демисел улам-на күштелген. Чурттуң күш-ажылчы бүгү чону шахтёрларны деткип турар. Ажыл соксатканнар-биле сагыш-сеткил каттыштырылгазының митингилери болгаш чыскаалдары чер болганда болгулап турар. Ажылчын аңгы бодунуң эргелерин камгалаарынга долу шиитпирлиг.

ЧУРУКТА: ажыл соксаткан ажылчыннарның Форбакага болган митингизи.

Кейстон-СЭТА-ның фотозу.



Н. Т. ФЕДОРЕНКОНУҢ У ТАНГА ЧАГААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээлекчизи Н. Т. Федоренко Мурнуу-Африка Республиканың чорудуп турар сөөк-язы ылгаар политиказы-биле холбаштыр чагааны КНО-нуң чингине секретары У Танга март 19-та чорутткан.

Улустарның деӊ эргезиниң болгаш бот-шиитпирлеттинериниң принциптериниң чайгылыш чокка камгалап турар Совет чазак сөөк-язы ылгап, дарлаар чорукттуң бүгү хевирлеринге удур, бүгү расаларның болгаш националдарның деӊ эрге-шөлээзи дээш бызыы-биле демисежип турар дээрзин чагаада чугаалаан. Маӊаа дүгүштүр Совет чазак мурнуу-африка расистерниң чорудуп турар сөөк-язы ылгаар арааттанзыг политиказын кезээде шиитпирлиг буруу шаап келген болгаш буруу шаап-даа турар. Бо политиканы колониализмниң улустарга удур эӊ бужар болгаш айыылдыг илередиишкиннериниң бирээзин кылдыр көрбейн барып болбас.

1962 чылда Кол Ассамблеяның XVII сессиязынга Совет Эвилелиниң төлээлери болза Мурнуу-Африка Республикада сөөк-язы ылгаар чорукту буруу шавар дугайында резолюцияны бүрүнү-биле деткээн. Мурнуу-Африка Республикага удур дипломаттыг харылзааларны үзерин болгаш садыгны соксадырын кирриштирбишаан, хемчеглерни алырын ол резолюция баш бурунгаар көрген.

Бир эвес Кол Ассамблеяның бо чугула шиитпирин КНО-нуң кежигүннери күрүнелер, ылаӊгыя ам бо үеде Мурнуу-Африка Республика-биле политиктиг, экономиктиг болгаш өске-даа сырый харылзааларны тудуп турар барыын талакы күрүнелер күүседир болза, Мурнуу-Африка Республикага улуг ындыг хемчеглерни боттандырар чорук бо айтырыгның талазы-биле Мурнуу-Африка Республиканың чазаанга дээштиг салдарны чедирериниң эӊ ажыктыг чепсээ болган туруп болур деп ССРЭ-ниң чазаа санап турар.

Совет Эвилелинге хамаарыштыр кандыгыл дизе, Мурнуу-Африка Республика-биле оон дипломаттыг болгаш консуль харылзааларны чок, а ол ышкаш садыг харылзааларын ооң-биле тутпайн турар.

Мурнуу-Африка Республиканың чазаанның чорудуп турары сөөк-язы ылгаар политиказын соксадырынче угландырган кандыг-даа базымны деткииринге Совет чазак белен.

Президентилер сүлчээзи

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи **В. Вашедченконуң** дамчыдып турары болза:

Сан-Хосеге (Коста-Рика) АКШ-тың президентизи Кеннеди болгаш алды төп-америка чурттарының президентилери «Кубага удур хемчеглер дугайында» дугуржулганы кылганнар. Ол хемчеглерни сөөлзүредир «Сан-Хосениң декларациязы» дээр декларацияга тодарадып бижиир.

Кеннеди база Панаманың, Коста-Риканың, Гватемаланың, Сальвадорнуң, Никарагуаның болгаш Гондурастың президентилери, Сан-Хоседен дыңнатканы-биле алырга, март 19-та хаалчак хуралынга «Куба Республикага удур ниити коллективтиг болгаш тус-тузунда алыр хемчеглерниң дугайын» үш шактың дургузунда чөвүлежип чугаалашкан.

Кубага удур чаа сүлчээни америк парлалга барыын бөмбүрзекке «коммунистиг хоралакчы ажыл-чорудулганы» кызыгаарлаар талазы-биле хемчеглер кылдыр айтып турар.

Төп Американың чурттарының тускай хуралын чыылдырган дашкы херектер министрлери экономиктиг интеграцияның дугайында медеглелдиң төлевилелин белеткээн. «Банан республиканы» болуудан бүрүн хамаарылгалыг кылдыр улам сырый холбаштырарын оралдажып турар Каттышкан Штаттар экономиктиг интеграцияны негеп турар болгай.

Экономиктиг интеграция «депшилге дээш эвилелдиң» америк программазының сорулгаларынга бараан болган турарын АКШ негеп турар. «Депшилге дээш эвилелдиң» кол сорулгазы — Латин Америкада революстуг чаартылгаларны арада соксадыры болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинни базары болур.

«Депшилге дээш эвилелдиң» программазынга чагдынган экономиктиг интеграция бирги ээлчегде «Кубадан коммунизмниң тарап үнерин бүзээлээринче» угланган дээрзин америк хайгааракчылар демдеглээн.

Америк планнары ёзугаар Төп Американың чурттарының экономиказын интеграстаары ниити рыноктуң хемчээлинге боттанган турар ужурлуг. Ол рыноктуң тургузуун эгелээниинге үндезин кажан Сальвадор, Гватемала, Гондурас, Никарагуа—бо чурттарның «Төп Американың интеграциязының дугайында ниити керээге» ат салганы 1960 чылда салдынган. 1962 чылда ол керээге Коста-Рика каттышкан.

Төп-Америка ниити рыноктуң чурттарының экономиказын «Сентрал Америкэн бэнк» болгаш «Интер-америкэн девелпмент бэнк» херек кырында контрольдап турар. Ол банкыларның фондуларының кол кезии АКШ-ка хамааржып турар.

Кубага удур декларация

САН-ХОСЕ. СЭТА-ның корреспондентизи **Франсиско Гамбоаның** дамчыдып турары болза:

Коста-Риканың даштыкы херектер министри Даниэль Одубер АКШ-тың президентизи Кеннеди-биле Төп Американың чурттарының президентилериниң март 19-та доозулган чөвүлел хуралынга хүлээп алган декларацияны парлалга конференциязынга номчаан.

Барыын бөмбүрзекке Кубаның «салдарының нептерээрин болдурбас» төлээде Кубага удур коллективтиг болгаш тус-тузунда алыр хемчеглерни чөвүлел хуралдың киржикчилериниң шиитпирлээни декларацияда билдиинип турар. Ол хемчеглерниң иштинде ылаӊгыя Кубаже чоруушкунну болгаш «пропаганданы тарадып нептередирин», тодаргайлаарга Куба дугайында шынныг чүүлдү тарадырын кызыгаарлаарын айтып турар.

Ындыг янзылыг полицейжи хүлээлгелерниң кол кезиин Каттышкан Штаттарга онаагаан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери «Рио-де-Жанейрога чарган керээге» боттарының бердингенин бадыткаан («Барыын бөмбүрзекти бот-боттары камгалаар дугайында» 1947 чылда чарган керээни ынчаар адап турар.— **редакцияның тайылбыры**) болгаш «коммунизмге удур демиселдиң» талазы-биле «хемчеглерни күштелдирерин» шиитпирлээн.

Төп Американың чурттарының экономиктиг интеграциязының «чоруушкунун дүргедедириниң» эргежок чугулазының дугайын декларацияда база чугаалап турар. «АКШ-тың дузаламчызы-биле хуу инициативаның ажыл-чорудулгазынга бээр идигниң» бирги чергелиг ужур-дузазын ол районнуң чурттарының экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарында үнелеп көрүп турар. Төп-америка чурттарының дашкаар үндүрер чиг-эт бараанынарының өртектерни турумчударының болгаш ылаӊгыя кофеге өртектерни улгаттырарының эргежок чугула болуп турарының дугайында чүүлдү ол чурттарның төлээлекчилериниң негелдезин ёзугаар декларацияда киирген илерен турар.

Бразилия Кубага хамаарыштыр бодунуң политиказын өскертпес

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Хөреңгитен бөлүктерниң төлээлекчилери-биле саң-хөө чугаалажыышкыннарын үргүлчүлээри-биле Нью-Йоркта чеде берген Бразилияның саң министри Сантьяго Дандастың парлалга конференциязынга медеглээни болза, бразиль-америк чугаалажыышкыннарның түңнели Кубага хамаарыштыр Бразилияның политиказынга салдарны чедирбес.

Бразилия Кубага хамаарыштыр бодунуң садыг политиказын өскертирин база бодавайн турар дээрзин министр демдеглээн.

Колхозтарның, совхозтарның белеткел организацияларының болгаш продуктулар болбаазырадыр бүдүрүлгелериниң удуртукчуларынга.

Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, баазаларның, белеткелдиң, садыгның база күрүнениң болгаш кооперативтиң өске-даа организацияларының аразынга

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКТУЛАРЫНЫҢ ШЫНАРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ МАРГЫЛДААЛАР ӨӨСКЭЭНДЕ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1961 чылдың ноябрь 30-де үндүрген доктаалын ёзугаар ол продуктуларның шынарын тодаргайлаарын болгаш экспертизи чорударын чүгле көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарының талазы-биле Күрүне инспекциязы боттандырарын, ооң үндүрген түңнелин күүседири бүгү-ле бүдүрүлгелерге, албан черлеринге болгаш организацияларга оларның кайы-даа черлерге чагыртып турарынга хамаарылга чокка ылавыла албан болурун РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуң көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарын хынаар талазы-биле Күринспекциязының Тывада эргелели чарлап тур.

Продуктуларның шынарын хынаар, маргылдааларны үзүп шиитпирлээр талазы-биле дилегни дараазында адресче киирзе чогуур:

Кызыл хоорай, Дружба кудумчузунда № 215 бажың. Көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарын хынаар талазы-биле Күринспекцияның Тывада эргелелинге болгаш лабораториязынга, телефон № 32—63.

Амур эриинде музейде

Амур хемниң эриинде, ыраттан ылгалып көстүр шаандагының архитектуразы каастаан, үш каът бажың бар. Маңаа чылдың-на чүс-чүс кижи келгеш баар. Чөөн чүктүң делгем крайының төөгүзү-биле таныжыксаан кижи бо төөгүлүг музейге бир дугаарында баар.

Музей 1894 чылда тургустунган. Бо үениң дургузунда культура чери крайның төөгүзүнүң, бойдус байлаазының, социалистиг тургузуушкунунуң талазы-биле дыка хөй коллекцияларлыг болгаш экспонаттарлыг.

1910 чылда музейниң директорунга Чөөн чүктүң сураглыг шинчилекчизи, чогаалчы Владимир Клавдиевич Арсеньев томуйлаттырган. Аңаа 10 чыл ажыр ажылдаан. Ооң делгелгелери кол черни ээлеп турар.

Бо музейде кол болгаш эртем-дузалал фондузунуң 50 муң ажыг янзы-бүрү экспонаттары бар. Чөөн чүктүң 20 ажыг үндезин чурттакчыларының культура, амыдыралын көргүскен коллекциялар-биле музей байлак. Революция мурнуу чарыының янзы-бүрү 10 муң ажыг монеталары ында делгеттинген.

Край бойдустуң байлаа болгаш дириг амытаннары-биле кончуг байлак. Амурнуң суунда 103 хевириниң балыктары бар. 100 килограмм деңзилиг, узун дурту 4 метр ажыг калуга деп улуг хем балыктарындан эгелээш, эң биче доктан байдаңнарга чедир хөй хевирниң балыктары бар. Берингове далайның 30 метр дурттуг киттен алган 3 метр кадыг кара сал, тайга хаваны, Амурнуң 380 килограмм шокар пары, Аңчы далайның база Татар өдүүнүң чурттаачылары болур сивуч деп далай арзылаңнары дээш кандыг амытаннар чок дээр.

Дараазында залдарда революция мурнуу чарыының төөгүзү болгаш баштайгы ниитилел тургузуунуң дугайында материалдар бар.

Орус улустуң Чөөн чүкту ажытканы болгаш Россияга каттыштырганының көргүскен документилер ында бар. Чөөн чүктүң баштайгы аян чорукчузу Е. П. Хабаровтуң скульптуразын сонуургаар бис. Аян-чорукчулар болгаш шинчээчилер В. Л. Комаров, Н. П. Пржевальский, В. К. Арсеньев оларның ажыл-чорудулгазы-биле маңаа келгеннер таныжарлар. Сихотэ-Алиньге шаанда кээп дүшкен метеориттиң бузундуларын көөрге база кончуг солун.

1904—1905 чылда орус-япон дайынының, 1905—1907 чылдарда революстуг бөлүүшкүннерниң материалдары-биле музей байлак. РСДРП-ниң Хабаровск бөлүүнүң чажыт типографиязының үжүктерин делгээн.

Нанай улустуң балык кежиинден кылган тону, айн улустуң шагар өттан сыраан хептери, куш чүглеринден кылган чүкчү улустуң бөрттери, күш-ажылдың болгаш амыдыралдың херекселдери хөй.

Дараазында залдарда делгелгелер совет үениң төөгүзүнге турасааттынган. Ол үениң көргүзүү Чөөн чүкке совет эрге-чагырга дээш демиселдиң материалдары-биле ажыттынар. Мында революция үезинде чоннуң демиселин, Чөөн чүкке хамааты дайынның маадырлары: С. Г. Лазо, В. Н. Блюхер, П. П. Постышев болгаш өскелериниң-даа хуу эдилелдерин көргүскен.

Совет үениң төөгүзү Ада-чурттуң Улуг дайынынга кирришкезин, крайның ажыл-агый хөгжүлдезин, ылаңгыя «Дальсельмаш», «Энергомаш», «Амурсталь» заводтарның чеди чылда алды чылда нүүседир дээш кужениишкинниг ажылын көргүскен. Чүгле эрткен чылын безин чаңгыс «Дальсельмаш» завод акы-дуңма Кубаның көдээ ажыл-агыйынга 100 ажыг комбайннарны бүдүргеш чоруткан.

Музейниң көрүүшкүнү «Коммунизмче бурунгаар» деп делгелге-биле төнер. Мында кижи ниитилелиниң кайгамчык, чырыткылыг келир үези — коммунизм тургузуушкуну дээш демиселге крайның ажылчы чонунуң киирер күш-ажылчы салыышкынының база сорулгаларының дугайын чугаалап турар.

Музейниң дирекциязынга, ооң ажылдакчыларынга эки делгелге, көргүзүг дээш өөрүшкүнү илереткенин «Санал-оналдар болгаш демдеглелдер» дептеримден номчудувус. Янзы-бүрү экскурсия бөлүктери, даштыкы чурттарның туристери — музейниң доктаамал аалчылары. Францияның, Англияның, Японияның болгаш өске-даа чурттарның хөй-ниити төлээлериниң бижээн бижиглери дептерде бар.

Акы-дуңма социалистиг чурттарның аалчыларының демдеглел бижиглери база дыка хөй. Бир венгер турисчи мынчаар бижээн: «Кайгамчык байлак болгаш делгем край-дыр, меңээ, венгер кижиге Чөөн чүк улам чоок болгаш таныш апарды, чараш-тыр, солун-дур».

Д. ЕНДАН.

Партияның Хабаровск Дээди школазының дыңнакчызы.

Бистиң аалчывыс

Неделяның среда санында-ла «Шын» солуннуң үнген дугаарларының сайгарылгазы болуп, аңаа тыва чечен чогаалдың, дылдың болгаш парлалганың көскү ажылдакчылары-биле редакцияның ажылдакчыларының ужуражыышкыны болуп турар.

Эрткен средада бистиң ээлчеглиг аалчывыс профессор Александр Адольфович Пальмбах болган. Тыва дылдың эртемдени, ооң бижииниң үндезилекчилериниң бирээзи—Александр Адольфович «Шын» солуннуң арыннарынга чоокта чаа үнгүлээн очулгаларга болгаш эртем-техниканың хөгжүлдезиниң аайы-биле тыва дылда чаа тыптып турар сөстерни үлегерлеп алырынга хамаарыштыр бодунуң хайгааралдарындан демдеглелдерни тайылбырлап чугаалаан. Бодунуң кыска беседазының сөөлүнде редакцияның ажылдакчыларының дыл талазы-биле сонуургаан элээн хөй айтырыгларынга тайылбырлыг солун харыыларны ол берген.

Улусчу театр аалдап чораан

Чоокта чаа Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунга Чадаанада улусчу театрның артистери концерт-биле аалдап чорааннар. Олар боттарының концертин Сергей Пюрбюнуң «Ачылыг салчаашкын» деп шиизи-биле эгелээннер. Шииде ойнаачылар боттарының эки ойнаашкыны-биле көрүкчүлерни сонуургадып шыдаан. Эң ылаңгыя Элбектиң ролюн ойнап турар эш Көмбу, Доланскийниң ролюнда Макар Байкара, Анай угбайның ролюнуң күүселикчизи Моңгуш Өлзеймаа оларның ойнаары черле солун.

Ол ышкаш, К. Дамдың биле Байкараның «Малиновкага болган куда» деп шииден үзүндүнү ойнааны эки. Екатерина Харлыгның «Демей оо» болгаш украин улустуң танцызын Көмбу-биле кады төп күүсеткени база-ла сонуургаңнаг.

Шак ындыг концерттер-биле моон соңгаар аалдап кээп турарын көрүкчүлер күзээн.

З. ШАГДЫР.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге хар чаар. Кызылга хар шоолуг чагбас. Хат кошкак, чамдык черлерге дыңзыг, мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы даглыг черлерге—4 градус чылыгдан 1 градус соок, оон өскезинге — 1—6, а Кызылга—4—6 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Даглыг хөлдүң чажыды» 9.40, «Гусар балладазы» 11.10, 1, «Ак кызыткыыш» 2.40, «Өскүс эвес сен» 4.20, 6, 7.40, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эрес-дииминернин школазы» 11.15, 1.15, «Бачыттыг ангел» 3.15, 7.15, «Ол силерге ынакшып турар» 5.15, «Бистиң тренеривиске», «Ол силерге ынакшып турар» 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Андрейка» 11.15, 1.15, «Гитаралыг кыс» 3.15, «Хуана Гальо» 5.15, 7.15, «Дагларда алдын казып турар черде», «Хуана Гальо» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Гаврош» 10.30, «Кижи-амфибия» 12.30, 2.30, «Ынакшылдың медээчизи» 4.30, 6.30, «Кожазында эдептиг», «Ынакшылдың медээчизи» 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—51, харысалгалыг секретарьның болгаш харысалгалыг дежурныйның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00297. Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮТҮ ЧУРТТАРЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, НАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үнелезилеттинген

ШЫН

1963 ч.
МАРТ
24
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 71 (5475).

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединин органы

Өртээ 2 көп.

СЭТА-ның медеглели

Бо чылдың март 18-те Сахарага, Алжир Улус Демократтыг Республиканың девискээринге, француз ядролуг чепсектиң чаа шенелде чазылдырышкынын чоруткан. Францияның чазаа бо базымы-биле делегейниң хөй-ниитизиниң санал-оналыга чөңгээлиг чорукту кылган деп совет удурлуу болуктер санап турар.

1959 чылда-ла Каттышкан Нацивлар Организациязы болза Сахарага ядролуг шенелделерин чорударындан дылагалзаар деп Францияны кыйгырганы билдингир болгай. 1961 чылда КНО-нуң Кол Ассамблеязы африка диниң атомнуг эвес зона кылдыр көөр, ылаңгыя Африкага ядролуг чепсектиң шенелделерин чорутпас деп күрүнелерни кыйгырган. КНО-нуң Кол Ассамблеязының XVII сессиязы, хөй миллион кижилерниң түткүлүн илергейлевишаан, 1963 чылдың январь 1-деп эгелээш бүгү ядролуг шенелделерни соксадырын негээн.

Ындыг болза-даа Францияның чазаа бо гуманныг кыйгырыгны мырыдай херекке албайн турар-дыр. Улустарга өжээнниг чепсегленишкиннерни эдээре бүдүреринге Францияның удам идепкейлиг киржиринче углайдырган болдуунуң политиказынга француз чазак Африканың улустарының эң бөдүүн эргелерин, ооң иштинде хораннаваан агаарны тынарынга африканнарның кижизиг чаагаар өргезин дорамчылаар дээш чүнү-даа кылырындан чалдаанмайн турар.

Францияның чазааның үүлгедиглери-биле холбаштыр ам Алжириниң болгаш өске-даа африка күрүнелериниң улустарын хаара туткан киленмээшкин ооң ужурунда черле чаягаар билдингир болуп турар-дыр. Бо үүлгедиглерин Алжириниң хамаарышпас чоруунга иледе халдаашкын кылзыр алжир чазантың үнелеп көргени чөптүг. Аныяк Алжир Республиканың тускай догуннаар эргезин дорамчылаавышаан, Францияның чазаа алжир черге чаа ядролуг чазылдырышкынны Алжириниң хамаарышпас чоруунуң дугайында дугуржулгага ат салганының бир чыл оонга кансырлаштыр тускай чорукчан дээрзин Алжирде бүрүн барымдаа-биле айтып турар.

Сахарада француз ядролуг чазылдырышкын тускайлаң болуушкун эвес. Невадада чазылдырышкын кылыр черде чорудуп турар америк ядролуг чепсектиң шенелде чазылдырышкынынары-биле ол холбашкан. АКШ болгаш Франция НАТО шериг блогунуң талазы-биле эвилелчилер, мынчангаш оларның чорудуп турары ядролуг чепсектиң шенелделерин ол агрессчи блоктуң тайбыңга айылдыг кылдыр белеткеп турары шериг белеткелдеринің ийиги ылчырбезинің звенозу кылдыр көрбейн барып болбас. Ол күрүнелериниң үүлгедиглери ядролуг чепсегленишкиннерни эдээре бүдүрериниң чаа эвилээшче делегейни чыгаа, чепсегленишкинни дужуреринің болгаш ядролуг чепсектиң шенелделерин хоруурунуң айтырыын шинтпирлээринің оруунга чаа-чаа мооидактарны тургузуп турар.

Боттарының аймыл чок чоруун быжыглаар дугайында, тайбыңны камгалаар дугайында сагыш човап турар бүгү күрүнелерни моортан чогуур түңнелдерни кылырының эргежок чугулазының мурнунга Американың Каттышкан Штаттарының болгаш Францияның үргүлчүлеп турары ядролуг чепсектиң шенелделерни тургузуп турар деп чүве боду-да билдингир-дир.

ПАРТИЯ-КҮРҮНЕ КОНТРОЛЮНГА КОМСОМОЛДУҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Ажылчы чоннарның калбак масаларының, комсомол болгаш профэвилел организацияларының киржилгези-биле бүгүнү хаара тудуп турар чаңгыс аай доктаамал ажылдыг партия-күрүне контролюнуң системазын тургузар дугайында шинтпирни СЭКП Төп Комитединиң ноябрь Пленуму хүлээп алган болгай. Республика, край, область, хоорай болгаш райониуң партия-күрүне контроль комитеттеринче база бүдүрүлгенің колхоз-совхоз эргелелдеринин болгаш үлетпүр зоналарының талазы-биле партия-күрүне контроль комитеттеринче боттарының төлээлекчилерин комсомол комитеттери саналдап киргилээн. Бүдүрүлгелерде, тудуларда, колхозтарда, совхозтарда, албан черлериңде болгаш бажың эргелелдеринин чанында, цехтерде, салбырларда болгаш бригадаларда партия-күрүне комитеттеринге дузалаарының болуктеринин болгаш постарының составынче он-он муң комсомолчулар киргилээн.

«Партия-күрүне контролюнуң органнарынга онаагаан сорулгаларны боттандырарынга комсомолдуң киржилгезинин дугайында» түскай доктаалды ВЛКСМ ТК-зы хүлээп алган. Партия организацияларының калбак деткимчези-биле «комсомол прожекторларын» бүдүрүлгелерге, тудуларга, колхозтарга, совхозтарга, албан черлеринге, эртем-шинчилел институттарынга, конструктор бюроларынга болгаш төлевилел организацияларынга тургускулаар дээрзин ол доктаалда демдеглеп турар «Комсомол прожекторунуң» отрядтары болгаш постары комсомол комитеттеринин удуртулгазы-биле ажылдаар, оларның практиктиг ажыл-чорудулгазын партия-күрүне контроль комитеттеринге дузалаарының болүктери үлап шиглээр болгаш оларның ажылы хөй-ниитиниң өске-даа организациялары-биле сырый харылзаалыг чоруттунар.

«Комсомол прожекторунуң дугайында» саавырны ВЛКСМ ТК бадылаан. «Комсомол прожектору» дээрге — партия-күрүне контролюнуң органнарынга онаагаан сорулгаларны боттандырарынга совет аныяктарының массалыы-биле киржиринің чугула хевири болур. «Комсомол прожектору» болза бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң ажылында четпеетерни чайладыр талазы-биле демисселге, бюрократизмге болгаш ажыл чылзыр чорукка, мегелеп карак ажыттаар чорукка, хээлиээшкинге, социалистиг өнчүнү янзы-бүрү-биле хоралыг ажыглаарынга болгаш ону төтчеглээринге, бистиң чуртта коммунистиг тургузуушкунга хора чедирип турар бүгү-ле чүүлдерге удур демисселге партия организацияларының идепкейлиг дузалакчылары болурлар.

«Комсомол прожекторунуң» ажылында кол чүве—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң озуктезининг бүгү-ле курлавырларын ажыглаары дээш демисел. Ажылчы чер, участок, бүдүрүлге, тудуг бүрүзүнге, колхоз, совхоз, албан чери бүрүзүнге «Комсомол прожектору» болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринин, продукциянын шынарын улам экижидиринин болгаш ооң бот-үнезин чиигедиринин аргаларын дилеп тывар болгаш оларны бүрүнү-биле ажыглаарын чүткүдүү-биле чедип ап турар үжурлуг. «Комсомол прожекторунуң» лозунгу: «Курлавырларны тып илерет—оларны ажыглалга киирерин чедип ал!». «Комсомол прожектору»—бүгү-ле чаа, мурнакчы чүүлдернин камгалакчызы, камналга болгаш хумагалаар чорук дээш идепкейлиг демиселчи, чүве тооп көрбес, шаптыланчак, ёзу барымдаалаан чүүлдерниң дайзыны. «Комсомол прожектору» болза бюрократизмнин болгаш ажыл чылзыр чорукчун талазы-биле бүгү-ле бурууулугларны. кижини тооп көрбес, ооң хереглелдерин болгаш негеделерин тооп көрбес бүгү-ле кижилерни сойгалап илереткеш, бүгүнинтинин бүрүү шавышкынынга киирер.

«Комсомол прожекторларының» отрядтарының, постарының ажылынга эң-не ат-алдарлыг болгаш чүткүлдүг оолдар, кыстарны, коллективтин бүзүрелин эдилээн, ажыл-херекти организастап болгаш ону туюлунга чедир кылып билир комсомолчудаа, комсомолчу эвес-даа аныяктарны хандыкшыдып киирер.

«Прожекторжуларның» ажылында кол чүүл—болдунган четпестерни болгаш чүрүм үрэшкиннерни чүгле илередири эвес, харын хамыктың мурнунда ол четпестерни болдурбазы болгаш оларны чайладыры болур. «Комсомол прожекторунуң» чедишкинниг ажылының кол негелдези—ооң ажылының хөйге калбаа-биле билдингири болур.

Партия-күрүне контролюнуң органнарының ажыл-чорудулгазынга идепкейлии-биле киржиринче комсомолчуларның болгаш аныяктарның калбак массазын хаара тудуп киирер чорук аныяктарны коммунистиг ёзугга кижизидиринің кайгамчыктыг школазы болур деп ВЛКСМ ТК санап турар. Комсомол организацияларының сорулгазы — ол бедик идепкейлии шынаыдары, «Комсомол прожекторунуң» отряд бүрүзү болза будүрүлгенің болгаш албан черинин ажылында четпестерни үзүткаар, коммунистиг тургузуушкуннуң херээнге хора чедирип турар бүгү-ле чүүлдерге удур демисежир талазы-биле партия организацияларының, партия-күрүне контроль органнарының идепкейлиг дузалакчызы болуру болур.

«Комсомол прожекторунуң» штабтарының болгаш отрядтарының ажылының шынары чүл дээрге, контрольдуң ленинчи принциптерин практика кырынга амыдыралга боттандырары, ону ажыл-херекти билири-биле, доктаамал боттандырары, илереттинген четпестерни үзүткаары болгаш ындыг четпестерни болдурбазы-биле баш бурунгаар хемчегларни алыры болуру чугаажок дээрзинче комсомол организацияларының кичээнгейин ВЛКСМ-ниң Төп Комитеди углап турар.

Комсомол организациялары, «Комсомол прожекторунуң» штабтары болгаш отрядтары партия-күрүне контролюнуң органнарының идепкейлиг дузалакчылары болуп, коммунизмни тургузарының херээнге боттарының төлептиг салыышкынын киирип шыдаар дээрзинге бызыг бүзүрелин ВЛКСМ ТК илергейлеп тур.

(СЭТА).

ВУР-НУҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНГА ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазының харымсалгалыг албан-дужаалынга эш Янош Кадарның катап соңгуттургаы-биле холбаштыр аңаа чоруткан телеграммазынга эш Н. С. Хрущев чүректиң ханызындан байырны СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурнуңдан болгаш бодунуң өмүнээзинден чедирген.

Бодунуң чуртунга долу социалистиг ниитилелди тургузарының херээнге, бүгү делегейге быжыг тайбыңны хандырар дээш бистиң кады демиселивиске чаа-чаа чедишкиннерни чедип алырынга күзээшкиннерни телеграммада чугаалап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев эш Иштван Добиге чоруткан бодунуң телеграммазынга ону Венгр Улус Республиканың Президиумунуң даргазының албанынга катап соңгуттургаы-биле холбаштыр аңаа байыр чедирген. (СЭТА).

СЭКП ХООРКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Пленумга тодаргай чугаалажып, аңаа 1962 чылда үндүрген 638 муң рубльдан янзы-бүрү 2200 ыяш, 14000 чадан үнүштер олуртулгазынга, 25 муң квадрат метр газоннарга сиген тарылгазынга болгаш чүс-чүс муң чечектер өстүрүлгезинге ажыглаамын илеткелчи демделгээн. Ол ышкаш чаагайжыдыла конторазы 12 муң квадрат метр орукту болгаш узун 100 сандайларны кылгаш салгылаан.

Мурнунда турган «Тыва тудуг» трезининг орук кылыр участогу орук тудуун 137,9 хуу, кудумчулар асфальтылаарының планын 104,2 хуу күүседип эрестиг ажылдаан. Кызылчылар төрээн хоорайын чаагайжыдар херекке идепкейлиг киржип, 4590 ыяштарны, 2250 чадан үнүштерни, 150 муң кезек чечектерни тарып өстүргеннер. Бо чаагай херекке «Сельхозтехника» АТК-зының механизация училищезининг, республика эмнелгезининг, хоорайның харылзаа конторазының коллективтеринин эки киришкенин пленум демделгээн.

Чамдык ылдынган ажылдар бардаа болза четпестериң эвээш эвезин пленумга санал бергеннер чугаалап турган. Ылаңгыя чаагайжыдылга болгаш орук-көвүрүг ажылагый конторазы планын чүгле 95,5 хуу күүсеткени четпес, Бажыңнар даштында бок хөй, черле хоорай ниитизи-биле арыг эвес байдалда турар.

Хоорайның ол-бо талаларынга чедир четчир санныг автобустар аргып турар. Ынчалза-даа чамдык Пушкин, Озон Күр-Седи аттыг кудумчуларда тротуарларның багайындан автобустар чоруурунга таарымча чогун эш Кдутовой саналынга шүгүмчүлээн. Ол бүгү чүнү көргүзүп турарыл дээрге, хамыктың мурнунда орук тудугжуларының багай ажылын, эгелээн ажылын ачызынге чедир эки кылбазын хереченлеп турар деп ол чугаалаан.

Респоликлиника эргелекчизи эш Куулар саналынга хоорайның санитар байдалын онзалап демделевишаан, бо талазы-биле медицина ажылдакчыларының ап турар хемчегларинин дутайын чугаалаан.

Чонның калык культурлуг амыдыралының бир кол чери чунар бажың болур. Хоорайда 6 чунар бажың ажылдап турар, бирээ чаа тудуп турар. 1962 чылда олар 450 муң кижи хүлээп алыр тургаш 447 муң кижи чундуруп, планын 97 хуу күүсеткени четпес. Чонның мынчаар чедир чунмайн барган чылдагаанын чамдык чунар бажыннарның үр үеде септелгере туруп келгенинден хамаарыр. Ылаңгыя № 2 чунар бажыңны 60 хонукта септеэр деп планнаан болза ону 170 хонукта септезе-даа агаар кирер чери таарымча чок, душтары багай кылдынгавын санал бергеннер шүгүмчүлээннер.

Пленумга илеткелчи болгаш санал бергеннер хоорайның үлетпүр комбинадының ажылынга колдуг доктаап, тодаргай фактыларны чугаалап турган. Ылаңгыя эрткен чылын даараан чүүлдер бүдүрер талазы-биле планын 97,7 хуу, ийик септекчилери 92, шак септекчилери 91,5, металл кылыкчылары 80-не хуу хылдыр тус бүрү планныг сорулгаларын күүсеткилээн, ынчангаш 17 муң рубльдиң продукциязын чедир албаан.

Эр болгаш херээжен улуска хөп даараар ательелер чайгы үеде чаңгыс хөйүнден күүседип куш четпейн баар, а кыжын бүгү мастерлери хостуг олуруп, планын ол үеде чедирбейн баар чоруктар бар. Ылаңгыя часкы, кышкы тоннар болгаш дүк материалдардан кылган платьелерни ательелерде четчир санныы-биле даарап, чагыг алырының байдалын чурумчуттаан. Ательелерде чиик өртектиг тоннар, костюмнер, платьелер даараар материалдар чок. Ол ышкаш сөөлгү каш чылдарда ательелерде янзы-бүрү өөктер, хендирлерниң чогун пленумнуң киржикчилери бүрүү шапкан. Мынчангаш саналдар, хомудалдар депгеринде чагыкчыларның бижип турарындан алырга, эки даараан хеп дээш мастерге байыр чедирип, өөрүп четтиргенин илереткеш, өөгү чок хепти кеперининг таарымча чогун болганчокла айткан болур. Хоорайның үлетпүр комбинадының директору эш Новиков пленумга чүве чугаалааш, бо бүгүнү канчангаш чедип алырыл, ооң уштунарының аргазы чүл дээр талазы-биле тодаргай чүве чугаалавааны четпес.

Пленумга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы эш Мендуме база санал берген.

Дараазында организастыг айтырыг чугаалашкан. СЭКП-ниң хоорай комитединиң секретары эш К. Н. Динге өске ажылче шилгээнии барымдаалааш, ону ол хүлээлгезинден хостаан болгаш СЭКП хоорхомунуң секретарынга эш К. Н. Шулууну соңгаан. Партия хоорай комитединиң бүдүрүлге килдизининг эргелекчизинге эш А. А. Балакинни пленум бадылаан.

С. ТАС-ООЛ.

Тарылгага белеткел—ам ажылдың шалыпчы участогу

Улуг-Хемниң ажыл-агыйларындан медээлер

„НАЙЫРАЛ“ СОВХОЗ

ЧАА-ХӨЛ. (Телефон-биле). Ажыл-херек бүрүзүн кижилер, кадрлар кылып бүдүрер болгай. Оларның чедишкинниг болуру — ажылга таарымчалыг байдалды тургускандыр улуг хамааржыр. Часкы хову ажылының эгелээр үези келген, бо талазы-биле белеткел, ылаңгыя турлагларны таарымчалыг дериир айтырыг «Найырал» совхозта организастыг чоруп турар.

Дөрт хову турлаглары бүрүзүнде ниити чурттанганың өрээлдериг бажыннары, столовая бажыны бар. Оларны септеэр, чугайлаар, дериир ажыл Аймырлыг бригадазында барык дооступ турар. Столоваяларны хову ажылының баштайгы хүнүнделе ажыдар кылдыр поварларны белеткээн, чемнин янзы-бүрү курлавырларын тургускан, чем продукту сөөртүрүге таарыштыр бир автомашинаны дерип белеткээн.

Тараажыларның культурлуг негелдезин хандырар соруга-биле совхозта ажылчын комитеди организастыг чамдык хемчегларни боттандырып турар. Турлаг бүрүзүнге библиотекалыг кызыл булуң ажылдаар, аңаа чаа солуннарны, журналдарны хандырар, ойнаар янзы-бүрү чүүлдерни делгээр. Ол бүгү шупту бар, дөрт чаа хол бомбүү (четкизи-биле) база белен. Терезин болгаш Шанчы хову турлагларынга салыр радиоприёмниктер белеткеттинген, ону Аймырлыг бригадазының төвүнге база хандырар.

Культура-массалыг ажыл талазы-биле комсомол, профэвилел организацияларының каттышкан ажылчын планында хову турлагларынга хамаарыштыр чугула хемчегларни база тодарадып турар. Чижээ концерт көргүзүглерин неделя санында организастаар. Совхозта үш кедээ клуб бар, оларның чанында бот-тывынгыр ураң чүүл бөлүмнери амгы көргүзүглерин малчыннарже угландырбышаан, тараажыларга бараалгадыр концерт программазын база белеткеп турар.

Аныяктар колдаан ол бригадалар чүгле оюн көргүзери-биле кызыгаарланмайн, амидыралга холбашкан допчу лекцияны, солун номчугазын, бесседаны база чорудар. Турлагларга хана солун үндүрериңе, көргүзүг самбыразын организастаарынга база дузалажыр. Агиткультбригаданың ажылын совхозта комсомол организациязының секретары Түлүш Шулуу удуртуп турар.

„Х УЛУГ ХУРАЛ“ КОЛХОЗ

УЛУГ-ХЕМ. Оттук-Дашта сүт-бараан фермазындан Таар-Оттуг ховуже өдек сөөртүп чоруп турар тракторну хүнүүн-не көрүп болур. Ооң башкарыкчызы комсомолчу-тракторист Сат Деспижек-биле ол ховуга барып ужураштывыс.

— Тарааны болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринче бистиң Төрээн чуртувустуң кедээ ажыл-агыйының бүгү ажылчылерин усть-лабинчилер кыйгырган болгай. Ынчангаш бо шөлге бо чылын дүжүт байлак болуун дээш шөл чемнигчидер ажылды чорудуп тур мен. Күзүүзү шөлүнде 280 тонна өдекти сөөртүп чедирдим—деп, бистиң айтырывысты ол харыылады.

Ол мурнакчы механизаторунуң ады «Х Улуг хурал» колхозтуң хүндүлел самбыразында кирген. Эш Деспижек ажылдың хүн нормазын 150—180 хуу күүседип турар.

— Ам-даа 200 тонна өдекти сөөртүр мен. Ынчангаш күзүн гектар санындан кукурузаның 350—400 центнер ногаан массазын алыр бис. Бо ажылга сүт-бараан фермазының ажылдакчылары эки дузалажып, мээң өдек сөөртүр хааржаамны дүрген долдуруп берип турарлар—деп, ол биске улам тодаргай тайылбырлап чугаалады.

Шөл чемнигчидер ажылга комсомолчу Долчан Дүвен-оол база-ла идепкейлиг киржип турар. Ол, 80 тонна өдекти шөлге аът-биле сөөртүп чедирген. Ооң-ады колхозтуң хүндүлел самбыразында база кирген.

ЖДАНОВ АТТЫГ КОЛХОЗ

НИЙ-ТАЛ. (Телефон-биле). Чуртка тараа бүдүрерин улам-на көвүдедиргн дээш чарыш чер бүрүзүнде кылбарган. Улуг-Хем районда Жданов аттыг колхозтуң механизаторлары септелгени мурнуку чылдардан дээре организастаан. Олар тракторларның болгаш кожулда машиналарының капитал септелгезин «Сельхозтехника» каттыжышкынының Шагаан-Арыг салбырынга, а үүрмек кылыларны колхоз төвүнге чоруткан.

Ажылдың бүдүнгүрү, продукциянын эки шынары дээш чарыш кижилерни улам сорук киирип турар. Ажыл-херекти шын организастаанының түңнелинде колхозтуң 11 тракторлары часкы хову ажылынче үнеринге шупту белен, ооң иштинден 3 трактороңун капитал септелгезин кылган. Ол ышкаш 11 сеялка-трактороңун (комплексилиг) 9 андазыны база белен.

Тараа культураларының үрезин четчир, бүрүн арыглаттынган. Хову турлагларынче болгаш шөлдерде агрегаттарже үрезин, кывар, чаар материал, өске-даа чүүлдер сөөртүрүгге 6 автомашинаны таарыштыр дераан. Ол ышкаш Салдам, Өөден-Шөл, Чээнек хову турлагларында белеткел ажылы эгелээн.

„УЛУГ-ХАЯ“ СОВХОЗ

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Усть-лабинчилерниң үнелиг эгелээшкинин деткивишаан, «Улуг-Хая» совхозтуң тараажылары часкы хову ажылынга белеткелди хынамчалыг чорудуп турар. Бежен трактор белен, сентелгеде 19 трактор удавас база доостур. Ол ышкаш 43 сеялка, 33 андазын, 13 лущильник бүрүн сентеттингеп.

«Улуг-Хаяның» тарылга шөлү эрткен чылдыындан ыракта калбарар, ниитизи-биле 18 муң ажыг гектар болур. Үрезин культуралар аайы-биле четчир, ооң барык кол уруузу чажып болуур кылдыр белеткеттингеп. Кол культура болур кызыл-тасты 9500 гектарга тарыыр, кукурузаны 2700 гектарга олуртур.

Эът болгаш сүт бүдүрерин улам көвүдедиринге эң үнелиг культура — кукурузаның чаагай дүжүдүн өстүрүп алырынга организастыг чамдык хемчегларни боттандырып турар. Тарылга участоктарының аайы-биле аныяктар колдаан 30 звеноларны быжыглаан. Оларның чоокта болган бир хонук семинарынга солуп айтырыглар көдүрүлүп тургаа.

Бо хүннерге чедир 3562 тонна өдекти олуртулга шөлүнде чедирген, 75 тонна минералдыг чемнигчидилгелер белеткеттингеп. Олар техниканы септелгезин хынамчалыг чорутпушаан, амгы үеде өдек сөөртүлгезин улам калбартып турар.

Часкы хову ажылының эгелээр үези келген. Совхозтуң дирекциязы чери, партия, профэвилел организацияларының амгы бир кол кичээнгейин хову турлагларын таарымчалыг белеткээринче угландырып турар. Үш хову турлагларында ниити чурттанга бажыңнарын, столовая болгаш кызыл булуң турар черлерин, чунар бажыңнарны дерип ажылды организастыг эгелээн. Бо талазы-биле ажыл Арыг-Бажы бригадада эки тургустуунган.

Дуржулгалыг бригадир

Тандыда «Межегей» совхозтуң № 3 трактор бригадазының бригадири Петр Ермолаев ол райониуң совхозтарында болгаш колхозтарында дуржулгалыг бригадирлерниң бирээзи. Ол, аныяк чылдарында колхоз будүргезинге бригадирлеп эгелээш, ам совхозта эки ажылдыг бригадир болуп турар.

Эш Ермолаев бо бригаданың ажылын хөй чыл удуртуп турар. Бодунуң бригадазының ажыл-ишчилериниң күш-ажылын ооң үлегерлиг организастап турары өөрүнчүг. Бо бригада чыл бүрүде-ле часкы, күскү хову ажылдарынга үлегерлиг белеткенип турар. Часкы тарылганы кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге чорудуп келген. Ынчангаш күзүн алыр дүжүдү-даа чаагай болуп турар. Эрткен чылын ниити тараа культураларының гектар бүрүзүнден 17 центнер дүжүтүү ол бригада өстүрүп алган.

Бо чылдың часкы тарылгазынга үткүштүр техника септелгези шагда-да доозулган. Амгы үеде шөлдерни чемнигчидер ажылдар чоруп турар.

Петр Ермолаев 17 чыл дургузунда бригадирлеп ажылдаан. Ону күш-ажыл алдаржыткан. Эш Ермолаевти Совет чазак 1947 чылда Ленин орден-биле шаңнаан. Межегейниң соңгукчулары ону көдээ Советтиң депутадынга соңгуп алган.

Чонга, ооң чаагай чоруунга

СЭКП Кызыл хоорай комитединиң ээлчеглиг сески пленуму болуп эрткен. Ажылчы чоннарның культура-амыдыралының байдалының болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында илеткелди хоорхомунуң ийиги секретары эш В. Добромыслов кылган. Чурттанга тудуунуң байдалы кандыгыл, садыг ажылын экижидер талазы-биле чүнү кылып турарыл, хөй-ниитиниң чемнеилгезининг байдалы, транспорт, коммунал ажыл-агый черлери: чунар бажың, парихмахерская дээш бо бүгү шупту-ла партия организациязының кичээнгейинде турар ужурлуг дээрзи СЭКП-ниң XXII съездизининг шинтпирлеринде чугула черни ээлеп турар. Кижининг амыдырал-чурттанганы тарымчалыг кылдыр тургустунгаш тудум, ооң сагыш-сеткили өөрүшкүлүг, кылган ажылы бүдүмчелиг эки болур.

Илеткелчи болгаш пленумга санал бергеннер эштер чурттанга тудуунуң айтырыынга оваа доктаап, санчурагайларны адап, деңнелдерни кылып турганнар. Хоорайның чурттанга тудуунуң планы эрткен 1961—62 чылдарда күүсеттинмээн. Чеди чылдың баштайгы ийигизи 1959—60 чылдарда 28975 квадрат метр чурттанга шөлүн ажыглалче киирер турган харын-даа 914 квадрат метрни артыкка дужаап, бердинген планны 103 хууга күүсеткен турган. А чеди чылдың ооң дараазындагы үшкү, дөрткү чылдарында тудуг организациялары техника болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылар-биле улам долу хандыртынган хиреде-ле план күүседирден, харын оранчок кудулап келген.

Эрткен чылын «Кызыл тудуг» эргелелиниң удуртукчулары эштер Нестеровский, Трещенко, Емельянцев оларның кончуг кошкак ажылдаанын пленум демделгээн. Үстүнде ады үнген эштер ынчан-мынчан дужаар бис дээн тудуун кажан-даа ол айткан хуусаазында ажыглалга киирбейн келгеннер.

Бо чылдың бштайгы кварталында ол эргелел 3850 квадрат метр чурттанга тудуун ажыглалче киирер тургаш, ооң чаңгызын-даа күүсеттпээн. Амгы үеде хоорайда канализация кылдынмааны-биле чамдык белен бажыннар ажыглалче киирбейн туруп берген. Канализация кылдынмаан болгай, мындыг байдалга таваржы бээр бис дээрзин билзе-даа, эштер Нестеровский, Трещенко-олар шинтпирлиг хемчег албайн келгеннер.

Тудуг шөлдеринде инженер-техниктиг удуртулга чавыс деңнелдинден бригадаларда күш-ажылдың организастыг чоруу четпес. Кылдынган тудугтуң ангы-аңгы иштики кезектерин кылыр болукке (начальныгы эш Зябрев, прорабтары эштер Фомин болгаш Кочубей) бо чылын мындыг таварылга болган: эштер Ельшова, Давыдова, Зрянова оларның удурткан бригадалары суг чогундан 5—6 хонук ажыл чок турганнар. Ындыг чижектерни санаар болза дыка хөй.

Бо чылын ниитизи-биле хоорай 18.152 квадрат метр чурттанга шөлүн алыр. Март 14-те партияның хоорай комитединиң бюрозунга бүгү-ле тудуг организацияларының удуртукчулары олурушкан болгаш тудугну айыткан хуусааларда ажыглалче киирерин аазаннар.

Чурттанга тудуунуң байдалын үстүнде чугаалашканы ышкаш хоорай чаагайжыдылгазының байдалын төтчеглээринге, бистиң чуртта коммунистиг тургузуушкунга хора чедирип турар бүгү-ле чүүлдерге удур демисселге партия организацияларының идепкейлиг дузалакчылары болурлар.

«Комсомол прожекторунуң» ажылында кол чүве—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң озуктезининг бүгү-ле курлавырларын ажыглаары дээш демисел. Ажылчы чер, участок, бүдүрүлге, тудуг бүрүзүнге, колхоз, совхоз, албан чери бүрүзүнге «Комсомол прожектору» болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринин, продукциянын шынарын улам экижидиринин болгаш ооң бот-үнезин чиигедиринин аргаларын дилеп тывар болгаш оларны бүрүнү-биле ажыглаарын чүткүдүү-биле чедип ап турар үжурлуг. «Комсомол прожекторунуң» лозунгу: «Курлавырларны тып илерет—оларны ажыглалга киирерин чедип ал!». «Комсомол прожектору»—бүгү-ле чаа, мурнакчы чүүлдернин камгалакчызы, камналга болгаш хумагалаар чорук дээш идепкейлиг демиселчи, чүве тооп көрбес, шаптыланчак, ёзу барымдаалаан чүүлдерниң дайзыны. «Комсомол прожектору» болза бюрократизмнин болгаш ажыл чылзыр чорукчун талазы-биле бүгү-ле бурууулугларны. кижини тооп көрбес, ооң хереглелдерин болгаш негеделерин тооп көрбес бүгү-ле кижилерни сойгалап илереткеш, бүгүнинтинин бүрүү шавышкынынга киирер.

«Комсомол прожекторларының» отрядтарының, постарының ажылынга эң-не ат-алдарлыг болгаш чүткүлдүг оолдар, кыстарны, коллективтин бүзүрелин эдилээн, ажыл-херекти организастап болгаш ону туюлунга чедир кылып билир комсомолчудаа, комсомолчу эвес-даа аныяктарны хандыкшыдып киирер.

«Прожекторжуларның» ажылында кол чүүл—болдунган четпестерни болгаш чүрүм үрэшкиннерни чүгле илередири эвес, харын хамыктың мурнунда ол четпестерни болдурбазы болгаш оларны чайладыры болур. «Комсомол прожекторунуң» чедишкиннинг ажылының кол негелдези—ооң ажылының хөйге калбаа-биле билдингири болур.

Партия-күрүне контролюнуң органнарының ажыл-чорудулгазынга идепкейлии-биле киржиринче комсомолчуларның болгаш аныяктарның калбак массазын хаара тудуп киирер чорук аныяктарны коммунистиг ёзугга кижизидиринің кайгамчыктыг школазы болур деп ВЛКСМ ТК санап турар. Комсомол организацияларының сорулгазы — ол бедик идепкейлии шынаыдары, «Комсомол прожекторунуң» отряд бүрүзү болза будүрүлгенің болгаш албан черинин ажылында четпестерни үзүткаар, коммунистиг тургузуушкуннуң херээнге хора чедирип турар бүгү-ле чүүлдерге удур демисежир талазы-биле партия организацияларының, партия-күрүне контроль органнарының идепкейлиг дузалакчызы болуру болур.

«Комсомол прожекторунуң» штабтарының болгаш отрядтарының ажылының шынары чүл дээрге, контрольдуң ленинчи принциптерин практика кырынга амыдыралга боттандырары, ону ажыл-херекти билири-биле, доктаамал боттандырары, илереттинген четпестерни үзүткаары болгаш ындыг четпестерни болдурбазы-биле баш бурунгаар хемчегларни алыры болуру чугаажок дээрзинче комсомол организацияларының кичээнгейин ВЛКСМ-ниң Төп Комитеди углап турар.

Комсомол организациялары, «Комсомол прожекторунуң» штабтары болгаш отрядтары партия-күрүне контролюнуң органнарының идепкейлиг дузалакчылары болуп, коммунизмни тургузарының херээнге боттарының төлептиг салыышкынын киирип шыдаар дээрзинге бызыг бүзүрелин ВЛКСМ ТК илергейлеп тур.

(СЭТА).

ВУР-НУҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНГА ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Венгрияның революстуг ажылчын-тараачын чазааның даргазының харымсалгалыг албан-дужаалынга эш Янош Кадарның катап соңгуттургаы-биле холбаштыр аңаа чоруткан телеграммазынга эш Н. С. Хрущев чүректиң ханызындан байырны СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң мурнуңдан болгаш бодунуң өмүнээзинден чедирген.

Бодунуң чуртунга долу социалистиг ниитилелди тургузарының херээнге, бүгү делегейге быжыг тайбыңны хандырар дээш бистиң кады демиселивиске чаа-чаа чедишкиннерни чедип алырынга күзээшкиннерни телеграммада чугаалап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев эш Иштван Добиге чоруткан бодунуң телеграммазынга ону Венгр Улус Республиканың Президиумунуң даргазының албанынга катап соңгуттургаы-биле холбаштыр аңаа байыр чедирген. (СЭТА).

Сарлык фермазында

Барыын-Хемчик районнуң «Тээли» совхозунуң Шуй хемде сарлык фермазының коллективи эрткен чылын саар сарлык бүрүзүнден 400 литр сүттү сагган болгаш бир сагбас сарлыкка онааштыр 1 кг дүктү кыргын алган. Бүрүнеге 20 тонна сүт садар хүлээлгезин 29 тонна кылдыр ажыр күүсеткен.

Усть-лабинчилериң чагаазын танышкаш, фермаңың коллективи 1963 чылда мындыг хүлээлгелерни алган: саар сарлык бүрүзүнден 450 литр сүттү саар, сагбас сарлыктарның бирээзинден-не 1 кг дүктү болгаш төрүүр 100 сарлыкка онааштыр 90 бызаавы алыр. Мурнакчы саанчылар Долума, Чадаймаа, Өлчей олар боттарының саап турары сарлык бүрүзүнден 450—500 литр сүттү саарын хүлээнгеннер.

Молдургалар кадарып турар Кадыр-оол биле Чүлдүм чайгы үеде молдурга бүрүзүнүң хонукта ортумак немелде денизинин 700 грамм чедирерин хүлээнгеннер. Сарлык фермазының кадарчылары, саанчылары бо чылын ийи аал ишти чурттаар бир чурттанга бажының туткаш, ийи саанчы өг-бүлеин көжүрүп киирерин база хүлээнип алганнар.



НОВГОРОД ОБЛАСТЬ. Организастыг чемнигчидилгелерни белетээриниң болгаш сөөртүп чорударының талазы-биле шалыпчы айны областың колхозтарында болгаш совхозтарында чорузуп турар. Ол үенин дургузунда миллион тонналдан аваэш эвес чемнигчидилгелерни, ооң иштинде 520 муң тонна торфту шөлдерже сөөртүп чоруткам турар ужурлуг.

Новгородтуң будурулге эргелелиниң «Гвардеец» деп куш ажылдыг фабриказының механизаторлары шалыпчы айның баштайгы хүнүнеринден бээрле чемнигчидилгелер сөөртүрүн дүргедеткен. Аңаа 30 муң тонна чемнигчидилгелерни шөлдерже сөөртүп үндүрер ужурлуг. Он хонуктуң дургузунда ооң чартыын сөөртүп чоруткан.

ЧУРУКТА:

АНЫЯКТАР—МАЛЧЫННАРГА

Малчыннарның чурттталгазын экижидер, культуразын бедидер талазы-биле районнуң партия комитединиң ажылдап кылган хемчеглерин боттандырарынга бистиң комсомолчуларывыс болгаш аныяктарывыс бичее эвес салышкынны киирип турарлар. 100 хире аныяктардан тургустунган 11 агиткультбригадалар бо хүннерде колхоз, совхозтарның малчыннарының ортузунда ажылдап чоруп турар. Оларның күжү-биле малчыннарның 89 чурттталга бажыннары чугайлаттынган, 13 чунар бажыңнар болгаш 4 кызыл булуңнар туттунуп, ажыглаада кирген.

Бо чугула ажылды, ылангыя Ленин аттыг колхозтуң комсомол организациязы (секретары Т. Чыртак-оол) дээре организастап турарын демдеглээр херек. Ында 12 комсомолчу оолдар, кыстардан тургустунган агиткультбригада кыштаглаашкын эгелээнден бээр 9 катап үнүүшкүннү кылып, хойжу бригадаларның төптеринде 13 чурттталга бажыңнарын чугайлавышаан, 3 чунар бажыңнарының тудуунга идепкейлиг киришкен. Ол бригаданың кежигүннери иштики, даштыкыда болуушкуннарның дугайында сонуургаачыг лекция, беседаларны малчыннар ортузунга хөй удаа организастап келгеннер.

Ол агиткультбригаданың ажыл-чорудулгазында бир онзагай чүве болза, оон удуртукчулары эштер Т. Чыртак-оол, М. Дарын-оол олар ында кодээ магазинден малчыннарның амыдырал-чурттталгазынга чугула хереглеттиннер барааннарны хүлээп алгаш, хөй-ниитичи эгелээшкин-биле садыглап чоруп турары болур. Чүгле сөөлгү үнүүшкүнде безин олар 86 ак чорганнарны, 63 аржыылдарны, шай, таапкы, чунар саваң оттугыыш дээш өске-даа хөй-хөй үүрмек барааннарны түс-түс одарларда малчыннарга садыглааннар.

Ол бригаданың составында 3 кижиден тургустунган санитар комиссиязы база кончуг чугула хемчеглерни чорудуп турар. Олар малчыннар аалдарынга барган санында-ла бажын, өг иштин канчаар арыг-силиг тургузар талазы-биле практиктиг дузаны көргүзүп, культурлуг чурттталганың билиг, чаңчылдарынга малчын кижилерни кызымак өөредип турар.

Малчыннарга дуза чедирер, оларга бараан болур талазы-биле «Чыраа-Бажы» совхозта комсомол комитеди (секретары Д. Маадыр-оол) база шору ажылдап турар. Ол совхозта малчыннарга дуза көргүзериниң 3 комсомолчу бригадалары организастаттынган. Оларның иштинден Шык-Бажында О. Бопуужап удурткан аныяктарның агиткультбригадазы эки ажылдап келген.

Совхозта аныяктар агиткультбригадаларының кежигүннери малчыннарның 21 чурттталга бажыннарын чугайлажып берген, 3 чунар бажыңнарын, 1 кызыл булуңнуң тудуунга идепкейлиг киришкен. 17 лекцияларны номчаан болгаш хөй-ниитичи эгелээшкин-биле 8 садыг точкаларын чер-черде организастааннар. Ол ышкаш малчыннарның амыдырал-чурттталгазын экижидериниң херээнге Хайыракан, Бора-Тайга, Бажын-Алаак болгаш Ийме школаларының башкылар коллективтери, ол черлерниң өске-даа кодээ интеллигентилери база идепкейлиг киржип турарын демдеглээри чугула. «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтарда аныяктарның агиткультбригадалары үр эвесте организастаттынган болза-даа, оларның ажылы база идепкейжип эгелээн.

Ындыг болза-даа кодээ ажыл-агый продуктуларының элбекшилин тургузар дээш могаг билбейн ажылдап турар малчын кижилерге таарымчалыг байдалдарны хандырар талазы-биле районнуң «Октябрь 30 чылы», «Большевик» колхозтарда комсомол организациялары (секретарьлары эштер Ондар, Байлак-оол) амдыгаа чедир тодаргай хемчеглерни албаан. «Сүт-Хөл» совхозта комсомол комитеди (секретары М. Хеймер-оол) малчыннарга дузалажырының ажылын кончуг багай организастаан.

Малчын чоннуң амыдырал байдалын экижидериниң херээн бистиң чамдык комсомол организацияларывыс чаңгыс талалай көрүп турарының фактылары бар. Олар колдуунда материалдыг хандырылганың айтырыгларынче кичээнгей салып келгеннер. Ынчаарга малчыннар дугайында сагыш салышкын чүгле оларга чунар бажыңнар, кызыл булуңнар, чурттталга бажыңнары тудуп бээри-биле кызыгаарлаттынмас болур ужурлуг.

База бир чугула чүве ыраккы одарларда малчыннарга почта чедирилгезинге үзүктелиишкинни болдурбас дээш, оларлар төптеринге кино-чуруктар, шии, концерттер көргүзүү өй-өйде организастаттынган, лекция, беседалар хөйү-биле номчуттунган, хана солуннар, агитхуудустар доктаамал үнген, библиотекалар, кызыл булуңнар үргүлчү ажылдаан, медицина дузаламчызы эки көргүстүнген, культурлуг амыдырал дугайында тайылбыр ажылы калбарган турзун дээш сагыш салыры, ол бүгүнү таарымчалыг организастаарынга комсомолчуларны идепкейлиг-биле киириштирери болур. Бо бүгү политиктиг кижизидилгелиг, культура-массалыг хемчеглерни калбартырынга херектиг хамык аргалар комсомол организацияларында бүрүн бар, маңаа кодээ интеллигенция улуг дузаны чедирип болур.

Бир эвес бистиң комсомолчуларывыс бүгү аныяк өскен ленинчи комсомолдуң революстуг чаңчылдарын ёзугаар бо чугула ажылче боттарының күштерин, болдунар аргаларын мөөннеп, долу энергиялыг, инициативчи ажылдаар болза, бистиң малчыннарывыстың материал-культурлуг хандырылгазы айгызындан улам экижиир болгаш олар хөй-хөй материалдыг байлактарны бүдүрер дээрзинге чигзениг турбас.

О. КОЙ-ООЛ,
Чөөн-Хемчик районнуң ВЛКСМ комитединиң секретары.

ФОТОРЕПОРТАЖ

КОЛЛЕКТИВТИҢ ЧОРГААРЛАРЫ





Кызыл аэропортунга ажыл хүнү эртенги хаалабиле кады эгелээр. Эртенги имиртиңде-ле техниктиг ажылдакчылар фонарьлары-биле самолёттарның моторларын чырыдып көрүп, оларны ужуушкуннарга белеткеп турар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, ужудукчу В. К. Кравцов: «Кышкы үеде самолёттуң шимчедикчизин эки чылыдар херек, оон башка оруңга доңа берип болур»—деп техниктиг ажылдакчыларга сагындыргылаар. Самолёттарны ужудуушкуннарга белеткээринге авиатехник, комсомолчу В. Шадрин (БИРГИ ЧУРУК) шалыпкын ажылдап турар. Ол ышкаш коммунистиг күш-ажылдың ээлчээ аныяк техниктер С. Дугершаа, Н. Илюшин, В. Литвиненко, М. Меренюк болгаш В. Котегов «Шуптузу—чаңгызы дээш, чаңгызы—шуптузу дээш» деп принцип-биле шалыпкын, демниг ажылдап турар. Ам инженер-техниктиг ажылдакчыларның коллективи коммунистиг күш-ажылдың деп бедик ат дээш демисежип турар.

Аэропорттуң коллективинде дуржулгалыг хөөчүн авиатехниктер Н. Лазарев, Н. Черных, М. Ткачёв оларның үлегери-биле аныяк авиатехник, Киевтиң ужар чүүл институдунда бот-өөредилге-биле өөренип турар О. Алёхин шиилип алган ажылынга чүткүлдүг ажылдап турар. Ооң «МИ—1» вертолётту ужудуушкунга белеткеп турарын (ИЙИГИ ЧУРУКТА) көргүскен.

Аэропорттуң инженер-техниктиг ажылдакчыларының ажылы нарын болгаш харысалгалыг. Самолёт иштинге чылыг, чырык, өөң олуттары чымчак болганы дээш инженер-техниктиг ажылдакчыларга пассажирлер өөрүп четтиргенин илередип турар.

В. ХУДЯШЕВ.
Сөзү, фотозу авторнуу.

ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИНИҢ СЕССИЯЛАРЫНДАН

ТЕС-ХЕМ

Ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем район Совединиң сессиязы болуп эрткен. Организастыг айтырыгны чугаалашкаш, райкүүскомну сессия соңгаан. Күүскомнуң даргазынга Т. Бегзи, дарганың оралакчызынга Г. Төгүс-оол, секретарынга Б. Сан-Хөө олар соңгуттурган.

Сессия оон ыңай район Совединиң доктаамал комиссияларын соңгаан. Райкүүскомнуң түс-түс килдистериниң эргелекчилерин база бадылаан.

Районнуң улус ажыл-агыйының планын бадылаар дугайында айтырыгны чугаалашкаш, ниитиниң малының баш санын өстүрер, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир база малдың быжыг чем-суурун тургузар хемчеглерни айыткан шиитпирни хүлээп алган.

Районнуң ажыл-агыйларында бүгү хойнуң 80 хуузун тарып боозадыры, делгем хову одарларга чаа кудуктарны казып, эргилерин септээри, 11 кезек черде хойжу бригадаларның төптеринге чурттталганың, культура-амыдыралдың тудугларын ажыглаалга киирери, оларны электрижидери болгаш радиожудары шиитпирде көрдүнген.

Бо шиитпирни күүседип, часкы тарылгага, дүк кыргылдазынга белеткел ажылдарынга чоннуң киржилгезин организастаар талазы-биле боттуг ажылдарны депутаттар чер-черде чорудуп турар.

КАРГЫ

Барыын-Хемчик районнуң Каргы кодээ Совединиң чоокта чаа чыылган бирги сессиязы организастыг айтырыгны чугаалашкаш, кодээ Советтиң күүскомун соңгаан, ооң даргазынга Н. Бады, секретарынга И. Өпей олар соңгуттурган.

Соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни депутаттар чугаалажып көрген. «Малчын» колхозтуң төвү-биле ооң бригадаларының, турлагларының арызында машина, аът оруктарын аштап база септээр, малчыннарның чурттталга-амыдыралын экижидер хемчеглерни колхозтуң баштаар чери-биле кады алырын кодээ күүскомга сессия дааскан.

Д. НАСТЫК-ООЛ.

Электросаалдаже шилчиир

Тес-Хем районнуң «Чаа орук» колхозунуң № 1 сүт-бараан фермазынга чоокта чаа Краснодар крайның Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң чагаазын танышкан. Ферманың коллективи усть-лабинчилерниң эгелээшкинин деткивишаан, инектерниң ажаалдазын, чемгерилгезин экижидип турган. 1963 чылда сүт саалдазын улам көвүдедир деп шиитпирлээн.

Фермада электросаалданың аппарадын тургузуп турар. Удавас электросаалдага кирер болгаш бистиң күш-ажылывыс чиңгээр апаар деп саанчылар өөрүшкүлүг чугаалажып турарлар. Фермада чаш бызааларны иштин чугайлап каан, чылыг температуразын таарыштырган кажаада ажаап турар. Бызааларның адаанда чадыын өл-шык апарганын көрүп тургаш, чогуур өйүнде солуп турар. Бызааларның ажаалдазын, чемгерилгезин зоотехниктиг чурум ёзугаар чорудуп турар. Бо чылын төрүттүнген 100 ажыг бызаалар эки ажаалда, азыралдың ачызында кадык, шыырак өзүп турар.

Ферманың коллективи чеди чылдың бешки чылында дараазында социалистиг хүлээлгелерни алган. Саар инек бүрүзүнден 1250 кг сүттү саар, төрүттүнген бызаа бүрүзүн камгалап алыр.

Ферманы зоотехник М. Сюрюн удуртуп турар. Ооң сагыш салып, хемчег алганы-биле фермага чаа солуннар хүн бүрү кээп турар апарган. Чамдыкта эш Сюрюн сөөлгү болуушкуннар дугайында, республиканың малчыннарының чедиишкиннериниң дугайында информацияны бодунуң коллективинге кылып берип турар.

П. ДОРИН.

Организакчы ажылдарны күштелдирер

Чоокта чаа «Кызыл тудуг» эргелелинде профэвилелиниң ажылчын комитединиң конференциязы болуп эрткен. Анаа эрткен чылын болгаш 1963 чылдың январь—февраль айларда тудугда ажылчын комитеттиң ажылының дугайында А. Т. Сагалаков отчёт кылган.

Чеди чылдың планын хуусаа бетинде күүседир дээш калбарган чарышка кирипкеш, тудугжулар мурнукузундан организастыг, тура-солуктуг ажылдап турар. Тудуг эргелелинде 280 кижини хаара тудкан 14 бригадалар коммунистиг күш-ажылдың бригадазының адын чедип алыр дээш демисежип турар. Оларның иштинден 3 бригада ол бедик атты чедип алган.

А. Ельшованың, Е. Чудановскаяның удурткан коммунистиг күш-ажылдың бригадалары тудугжуларының чарыжының мурнуку одуруунда чоруп турар. Ол бригаданың кежигүннери штукатурлаар, будуур ажылдарны чүгле эки шынарга күүседип, ажылга үрей кылыр чорукту болдурбазын чедип ап шыдаан. Ол ышкаш Ф. Лихаоузовка баштаткан дашчылар, М. Федотовтуң удурткан бызанчылар бригадалары үстүнде бригадалардан тудак чок ажылдап турар. Мында база үрей кылыр чорукту узуткаары чедип алдынган. Ай болгаш квартал планнары күүсеттинип турар.

1963 чылдың тудуг ажылдарының планын доддур болгаш ажыр күүседир дээш түс-түс тудугжуларның болгаш бригадаларның арзында чарышты калбартканының түңнелинде февраль айның тудуг планын эргелел 124 хуу күүсеткен.

Бир эвес тудуг эргелелинде ажылчын комитет тудугжулар ортузунга бүдүрүлгечи, организас-массалыг ажылдарны эки чоруткан болза, тудугжуларның чарыжы оон-даа дээре түңнелдерлиг болур турган. Чүгле бо чылдың январь—февраль айларда ниитизи-биле тудуг эргелелиниң шугумунга 696 кижи ажыл хүнү үскен. Бир эвес ол хүннерни бүдүрүкчүлүг ажыглаан болза 26 квартираны тудуп ап болур турган-дыр.

Мыя чижек болза профэвилелиниң тудуг комитеди болгаш бөлүктери күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыырынче, онаашкан херээнге харысалгалыг болурунга тудугжуларны кижизидер ажылды эреңгей, кошкак чорудуп турарын херечилеп турар. Чамдык тудуг участоктарында, чижээ, № 2 участокта (даргазы эш Паташов) местком нар чүгле тургустунган боордан башка мырыңай ажылдавайн турар. Оларда ийи ай иштинде ажыл планы безин чок, местком нуң бодунуң хуралын-даа чыылдырбаан.

Ол-бо тудуг участоктарында техниканың ажыглалы, материалдарның камналгазы кандыгыл, ажыл үезинде озал-ондактыг таварылга болбазын дээш чогуур байдал тургустунган бе дээн чижектиг бүдүрүлге айтырыгларын ажылчын комитет болгаш местком нар ында-хаая кыры-биле көрүп, ёзулуг холга албайн келген болгаш ам-даа ындыг болбушаан турар деп конференция санаан.

Бүдүрүлге чөвүлээ хуралының ролю куду деңнелде турар. Тудуг участоктарында ажыл херектиң байдалын, күш-ажылды организастаарының болгаш бүдүрүкчүлүүнүң дугайында айтырыгларны бүдүрүлге чөвүлел хуралынга чогуур өйүнде тургуспайн турган. Ажылчыннарның амыдырал-чурттталгазының айтырыы профэвилел организациязының эң чугула херээ болур турбуже, тудуг комитеди бо талазы-биле кончуг четпес ажылдап турар. База бир тудуг участогу—чүс сезен чедиги кварталдың тудугжуларынга таарымчалыг байдал хандыртынмаан. Ол кавыда буфет-садыг-даа чок. Дүъште изиг чем бээрин организаставаан.

Тудуг участоктарында агитас-массалыг ажылдар база кошкак чорут турар. Коску агитация чок. Культура-массалыг хемчеглер ала-чайгаарлаашкында кирген. «Кызыл тудуг» эргелелиниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективин эки организастап баштаар болза эки ажылдап болур. Ам дээрге уран чүүл бөлгүмнери ажылдаваастаан. Бар музыка херекселдери, ылаңгыя оркестр үрелип, буданналган. Спорт талазы-биле ажыл база-ла уттундурган. Ынчаарга тудугжулар коллективинде уран чүүлге болгаш спортка киржип болур мергежилдиг, сонуургалдыг кижилер чок бе? Ол канчап-даа ындыг эвес. Күш-ажылдың кижилери ойнап-хөглээринге, спортка база ынакшылдыглар. Чүгле ажылчын комитеттиң четпес ажылының түңнелинде ол бүгү болдунмайн турар-дыр.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге төлептиг ужуражыр төлээде, «Кызыл тудуг» эргелелинде ажылчын комитет бодунуң ажылын үндезини-биле экижидер, тудугжулар ортузунга организас-массалыг ажылдарны күштелдирер ужурлуг дээрзин конференцияга тодаргай чугаалашкан.

О. САМБУУ,
№ 2 участоктуң дашчызы.

Сөглээн сөзүн ээлээр

Хертек Ундургуевич Успуң «Кара-Хөл» колхоз тургустунган үеден бээр-ле ооң хойжуларының бирээзи болуп, үргүлчү ажылдап келген. Төрээн колхозунга дыка хөй хойну ол өстүрүп берген. Ооң кадарган хою чылдың-на хүр, чаш төлү менди болур. Бо чылын оолдаан хойларының хураганнарын ол база-ла бүрүн камгалап ап турар.

Эрткен чылын бодунуң күжү-биле белеткеп алган 20 тонна сиген-биле хоюн ол кыштадыр чемгерген, ооң артыы ам-даа бар. Хоюнуң кыштыы, чайгы кажааларын ол боду тудуп, септеп ап чоруур.

Кара-Хөл кодээ Совединиң депутадынга мурнунда-ла соңгуттурган турган хойжуну эрткен соңгулдада колхозчулар катап соңгуп алганнар.

Депутат бо чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 105 хураганны өстүрерин хүлээнген. Ол сөзүн ээлээр дээрзинге чигзиниг турбас.

С. ОЧУР-ООЛ.

Дуржулганы өөренир

УЛУГ-ХЕМ. «УТКА 25 чылы» совхозтуң Белдир-Кежии суурунуң комсомолчу-аныяктарындан 6 кижи чоокта чаа совхозтуң хоочун хойжузу О. Долдай-оолдуң кыштаанга чораанар.

Олар ол хоочун малчынның чээрби сес чыл дургузунда ажылдап келгениниң дугайында солун чугаазын дыңнааннар. Хоочун малчыннарның дуржулгазын аныяктар өөренири чугула дээрзин ол ужуражышкын көргүскен.

Аныяктар ол малчынның хоюнуң кажаазының көрженин коптаргаш, дашкаар үндүрүп бергеннер.

М. ДААНМАЙ.

БИСТИҢ ТЕХНИКУМДА

Эрткен чылдың күзүнүнде кодээ ажыл-агый техникумунуң комсомол организациязының отчёт-соңгулдалыг хуралынга эш Ховалыг Хөктүг-оолду эге организацияның секретарынга соңгаан. Ол хуралга комсомол ажылдың моон соңгаар канчаар чорударын, хөй-ниитиге ажыктыг чүнү кылырын шиитпирлээн. Ынчан элээн хөй өөреникчилерни ВЛКСМ кежигүнүнге база хүлээп алган. 1963 чылда 40 хире өөреникчилерни комсомолга база киирип алган. Ам бистиң техникумувуста 300 хире комсомолчулар бар. Оларның арзынга хөй-нити талазы-биле ажыл чорударынга комсомол организациязының секретары эш Ховалыг онза кызымаккай ажылдап турар.

Комсомол комитеди ооң удуртулгазы-биле янзы-бүрү дыштаналга кежээлерин, кино көөрүн, концерттерни организастап турар. Бо хемчеглерни чорударынга башкылар дыка дузалап турарлар. Эш Ховалыгның удуртуп турган белеткээни концертин көрүкчүлер чоокта чаа кончуг сонуургап көргеннер. Анаа орус болгаш польша улустарның танцыларын эки күүсеткен. Ооң-биле чергелештир техникумнуң комсомолчулары сөөлгү үеде спорт талазы-биле улуг чедиишкиннерлиг боор турар. Техникумда физкультура башкызы Сможевскийниң удуртулгазы-биле волейбол, баскетбол, чиик атлетиканың секцияларын тургускан. Республиканың кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының спорт талазы-биле чоокта чаа болган хокей маргылдаазынга «Уражай» командазы бирги черни ап, кубокту чаалап алган. Ол дээрге аныяк спортчуларга келир үеже улуг базым-дыр. Ынчалза-даа комсомол комитеди биле профэвилел комитеди студентилерниң өөредилгезинче кичээнгейни салып турар. Комсомолчу студентилер боттарының кошкак эштеринге дузалажып, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Чижээлээрге бухгалтерияның II курузунда К. Монгуш, Кудрявцева, I курузунда Безматерных, Ооржак, зоотехнияның I курузунда С. Андрусенко, Успун-оол Чкалов, II ветеринар салбырында Седен, А. Суван, III ветеринар салбырында Сат Таня, зоотехнияның 3-кү салбырында Чоодү дээш оон-даа өске хөй студентилер эки өөренмишаан, эштеринге дузалажып, хөй-нити ажылынга эки киржип турарлар. Олар билигниң үндезинин шиңгээдип ап, өөредилгени амдыгааштан амыдырал-биле, күш-ажыл-биле холбап, өске эштеринге эки үлегерин көргүзүп турарлар.

Ш. АРТЫНАЕВ,
студент.

ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

Тожу районнуң «Совет Тыва» кодээ ажыл-агый артелиниң ажыл-ишчилери 1962 чылда эки көргүзүтлерни чедип алган болгаш 1963 чылда оон-даа бедик, чаа-чаа чедиишкиннер дээш демисежип турарлар.

Эрткен чылын колхоз күрүнеге мал ажылының продуктуларын садар хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Бо чылын 140 тонна эътти, 230 тонна сүттү, 6 тонна дүктү күрүнеге садар азы планда көрдүнгениниден эътти 10 тоннаны, сүттү база 10 тоннаны ажыр садар деп бедиткен хүлээлгени алган. Малдың баш санын 8000 чедирер. Оон иштинде саар инектер 313 турган болза 375 баш, ивини 2550 турганындан 2800 баш чедирер. Саар инек бүрүзүнден 1350 кг сүттү, бир хойдан-на 2,2 кг дүктү алыр.

Хаван ажылынче онза кичээнгейни салыр. Эрткен чылын 6 тонна хаван эъдин күрүнеге саткан болза, бо чылын 18—20 тонна чедир садар азы үш катап көвүдедир деп көрген. Хаванның баш санын 400 чедирер.

Тожуда чер ажылы чоруттунмас, тараа үнмес дээр чугаалар мурнунда туруп турган болгай. Эрткен чылын колхоз янзы-бүрү культураларны 320 гектарга тарааш, 100 ажыг тонна тарааны ажаап алган. Дазылында чемиштиг культураларның дүжүдүнден база хөйнү ажаап алган. Ол дээрге Тожуга баштайгы дүжүт-тур. Бо чылын нити тарылга шөлүн 430 га чедирер болгаш оон иштинден тараа культураларындан 200 тонна дүжүттү ажаап алыр деп колхозтуң февральда эрткен отчёттуг хуралынга шиитпирлээн.

Моон ап көөрге, Тожу район чүгле мал болгаш аң-мең ажылдыг эвес, ооң-биле кады чер ажылын хөгжүдеринче база шилчип турары ол-дур.

С. САМИЯ.



УКРАИН ССР. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры Евгения Алексеевна Долинюктуң удурткан улусчу академия ажылдап эгелээнинден бээр ийи чыл болган. Кукурузаны тарып өстүрер талазы-биле мурнакчы дуржулганың ол школазында ам бо үеде Тернопольдуң кодээ суурларының 5.000 аныяк ажыл-ишчилери өөренип турар.

ЧУРУКТА: улусчу академияның ректору Борщевск бүдүрүлге эргелелиниң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозунуң звеночузу Е. А. Долинюк бодунуң өөреникчилери чораан, ам кукуруза звеноларының звеночулары М. И. Тимчук, А. М. Машталир, М. Н. Басылык олар-биле.

ФОТО Б. Шендлерниң. СЭТА-ның фотохрониказы:

АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ХЕРЕГЛЕЛИНГЕ ДҮҮШТҮР

(Кооперация ажылдакчызы чугаалап тур)

Чөөн-Хемчиктиң хереглел кооперациязының ажылдакчылары районнуң бүгү хереглекчилериниң, ылангыя малчыннарның хандырылгазын экижидер дээш эрткен чылын болгаш бо чылдың баштайгы айларында чамдык ажылдарны кылган. Участоктар аайы-биле хуучуларның хуралдары эрттирилээн. Оларга райпонуң болгаш чер-черде магазиннер эргелекчилериниң ажылының дугайында илеткелдерин дыңнааш, чамдык чедиишкиннерин демдеглевишаан, четпестерин дарый чайладырын болгаш ап чорудар тодаргай хемчеглерин шиитпирлээн.

1962 чылда райпо бараан саарылгазының планын 107,2 хуу, ниитиниң чемненилге черлериниң планын 122 хуу, а бо чылдың январь, февраль айларында бараан саарылгазының планын база ажыр күүсеткен. Хуучу кежигүннерге 240 кижи кирген. Эрткен чылын бараан саарылгазының планын күүсетпээн магазин, ларёк чаңгыс-даа чок.

Ооң-биле чергелештир бистиң ажылывыста бичее эвес четпестерни чиңнип демдеглээр ужурлуг бис. Райпо эрткен чылын Кызыл горпозу-биле арзында социалистиг чарыжының түңнелин үндүрбээн. Чамдык садыгжыларның ажылдап турарының культуразы ам-даа куду. Садып алыкчыларга каржы, акшаны четче чаңдырбас, барааннарны, аъш-чемни четпес хемчээп, тудуу дензилеп бээр чоруктарның фактылары ам-даа бар.

Райпо шугумунга самчыгдаашкыннарның бар турарын бужар-бак чорук деп көрүп турар бис. Материалдыг, үнелиг чүүлдерни харыылаар ажылга чогуур хыналда чокка, мурнунда шиитпирип чораан, хуузунда эрге-ажыын сүрген Даниленко ышкаш бүзүрел чок кижилерни хүлээп ап турган. Эрткен чыл дургузунда 5300 рубль түңнүг самчыгдаалар тос болган, кооперацияның 3942 рубль өнчү-хөреңгизин оор алган. Бо фактылар болза хереглекчилер ниитилелиниң өнчү-хөреңгизин шыңгыы камгалалга тургуспааның айтып турар-дыр.

Кооперацияга самчыгдалдар, оорлаашкыннар моон соңгаар турбазын дээш бүгү талалыг ажылдарны чорудары бистерден негеттинип турар. Ревизия, аңгыы комиссияларының, хөй-ниитичи контролёрларның ажылы тодаргай болган тудум-на, садыг ажылын экижидеринге боттуг дуза болур. Районда тургустунган партия-күрүне контролюнуң комитеди, анаа дузалаар бөлүктер болгаш постылар — кооперацияның ажыл-херээн контрольдаарынга, боттуг удурдурунга болгаш четпестерни чайладыр, частырыгларны эдер херекке, ниитиниң хөреңгизин самчыгдаан, оорлаан кижилерни базым бүргүзүнде илереткеш, шыңгыы харысалгага кииреринге бо чугула органнар улуг дузаны чедирер.

Малчыннарның культурлуг амыдырал-чурттталгазын экижидер хемчеглер дугайында СЭКП обкомунуң V-ки пленумунуң шиитпирлерин амыдырал кырынга боттандырар дээш райпо коллективи хемчеглерни ап чоруткан: хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдаар 21 чаа ларёктарны хойжу бригадаларда болгаш сүт-бараан фермаларында тургускан бис. Ындыг чаа садыгжыгаштар март 1-ге чедир «Искра» колхозта — 8 кезек, Ленин аттыг колхозта — 3, «Октябрь 30 чылы» артельде — 3, «Большевикте»— 2, СЭКП XXII съездизи аттыг кодээ ажыл-агый артелинде — 2, мал семиртир «Тыва» деп совхозта— 3 кезек черлерде ажыттынган. Чугула хереглелдиң барааннары-биле малчыннарны хандырып турар. Чолаачы-садыгжы эш Медведев чоокта чаа автолавказы-биле эргий каккылааш, Ленин аттыг колхозтуң Дүвүреңде, Сарыг-Ситенде, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң Сыын-Чүрээнде малчыннарынга 1000 рубльдиң чугула хереглелдиң барааннарын чаңгыс-ла хүнде сада каапкан.

Чолаачы-садыгжы эш Радыгин (автолавка) «Большевик» колхозтуң Даштыг-Тейде, Кудук-Бажында болгаш «Тыва» совхозтуң Чаш-Теректе, Кара-Суг-Аксында малчыннарынга чаңгыс хүн дургузунда 800 рубльдиң янзы-бүрү барааннарын саткан. Чер-черде тургустунган хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдап турар садыгжыгаштарның ажылын үш автолавканың чолаачы-садыгжылары контрольдаан турарын райпо оларга дааскан.

Ыраккы малчыннарны доктаамал хандырары-биле оларның чугула хереглээр барааннарының түскай фондуларын райпо тургускан. Чаа ажыттынгылаан ларёктарже барааннарны үргүлчү чедирип турар бис. Райпода үш автолавка доктааттынган график ёзугаар соксаал чокка ажылдап келген. Малчыннарның чагыгларын хүлээп алыры моон соңгаар калбарар. Кооперация ажылдакчылары тайылбыр-массалыг ажылды күштелдирип тургаш, хуучу кежигүннерге малчыннарны хандыып кииреринң сорулгазын салган.

Чадаана хоорайга сава аймаа садар садыгжызы чок магазинни майда ажыдар деп турар. Баштаар чер бүгү хлеб быжырар черлерниң септелгезин кылдырткан. Хлеб быжырар херекселдер четчир санныг белеткеттинген. Быжырган хлеб садыр түскай черлерни хөйү-биле белеткээн болгаш сүт дамчыдылгазын механизастаан. Районнуң хереглекчилер ниитилели бо чылын Чадаана хоорайга хары угда 80 кижи чемненир столоваяны ажыдар болгаш гостиница-ресторанның тудуун кылып, Хөндергейге үлетпүр, аъш-чем барааннарының магазининиң бажыңын тудуп, 20 автомашина турар автогаражты, 100 тонна ишкир хемчээлдиг, чайын аъш-чем продуктулары кадагалаар черни кылып доозар деп сорулганы салган. Бо бүгү хемчеглер болза кодээниң ажыл-ишчилериниң, хоорай чурттакчыларының хүн бүрү хереглелдерин чогумчалыг хандырарынче угланган.

И. КОЛПАКОВ,
Чөөн-Хемчик райпозунуң даргазы.

АЛДАРЛЫГ ХОЙЖУНУҢ КЫШТААНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму республиканың мурнакчы малчыннары чеди кижиге «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» деп атты тывысканы дугайында Чарлыкты бо чылдың февраль сесте хүлээп алган. Алдарлыг кижилерниң бирээзи Өвүрнүң «Торгалыг» колхозунуң Түлүш Чамзырынович Шанмак-оол. Республиканың малчыннарының аразында мыңдыг алдарны чедип алган кижиниң ажылын, хой ажылын хөгжүдер талазы-биле партия болгаш чазактың салып турар сорулгаларын күүседир дээш, оон хереглеп турар мурнакчы аргаларын өөренип, оон дуржулгазын өске малчыннарга дамчыдары чугула болгай.

Колхозтуң бир салбырының төвү Чаа-Суурга чеде бергеш, ол алдарлыг хойжунуң кыштаазының турар черин, ынаар баар орукту салбыр эргелекчизи Түлүш Доржудан чугаа аразында айтырдым.

— Моон ынай үжен шаа километр ырак Чиңге-Сайырда кыштап турар. Бистиң девискээривисте хар мурнунда чылдардаазындан улуг болган, малчыннар турлагларынче баар кол оруктан ынай чогум кыштагже эки машина оруу үнмээн болуп чадап чок—деп, ол харыылады.—Орук чок черже машина шаннаар эвес, боттан аът тып алыр дээрге ол черге эң-не баштай барган кижи малчынның аалын тывары база берге...

Ынчанмыже хойжунуң ажылын, оон кыштаазының, кададында хоюнуң кышкы байдалын, бодунуң амыдырал-чуртталгазының дугайын билир кижилерден сонуургап, элээн хөй чүүлдерни билип алган мен.

Бир-ле катап эртен колхозтуң Чаа-Суур сүт-бараан фермазының эргелекчизи Соян Мугурович Даваажаптан:

— Че, оолдар, бөгүн кедээр хойжуларже үнүп, инек кажаазының иштинге төгер өдек болуп, сөөртүрү-биле чорупкөрээлиңер, машина ам келир—деп, кадарчыларже көргеш, чугаалааның дыңнадым.

Бо улус хойжу Шанмак-оолдуунга баар чадавас деп бодал-биле:

— Кымның кыштаанга баар силер, эштер?—деп айтырдым. Кадарчы Кертик-оол оргаш. — Шанмак-оол деп кижиниң кыштаанда өдек бар дижир-дир, ынаар-ла баар боор бис—деп мыңдыг.

Хүндүс хүн херели чырый берген турда, өдекчилер боттарының машиназынга олурупкаш, Өвүрден Тес-Хемче шиглей шөйүлген улуг орукту дургаар хап чорупту. Машинаның кырынга олурган кижилер-биле хөөрежип көөрүмге, оларның аразында колхоз хоюн төс чыл дургузунда малдап чораан Тумат Чамзы, ветеринария ажылдакчызы Сарыг-Хаа дээш өскелер-даа хойжу Шанмак-оолдуң ажылын кончуг эки билир болганнар.

Бистиң колхозувус тургустунгандан бээр ам 10 ажыг чыл чедип турар. Бо аразында Шанмак-оол үргүлчү-ле малга ажылдап келген. Ол бүгү-ле ховаштарында кажааларын боду тудуп ап чоруур кижи. Чиңге-Сайырда ооң кыштаан ам баргаш көөр силер. Борбак-Дашта чазагның кажааларын база-ла ол боду туткан, ында хынамчалыы-биле чылыглап каан хураган кажаазы база бар. Чайын, күзүн хоюнуң одарын солуп семиртиринге ол кончуг мергежилдиг кижи чүве, сигенни ол хойу-биле белеткеп ап чоруур. Чыл бүрүде-ле ооң хою хүр болур, чаш төлүн ол база-ла бүрүн камгалап ап келген, ону мал ажылынга кызымаккай, кежээ кижи деп үнелеп турары черле кончуг шын—деп, алдарлыг малчынның чедиишкиннерин Тумат Чамзы ынчаар бадыткаан.

Машинавыс улуг орукту дургаар караннадып-ла орган, мурнувуста делгем шөлдерде кодан-кодан, шупту чаңгыс аай ак чүзүннүг меринос хойлар бо-ла кастынгылаан чоруур. Оларның семис, шыыраа, дүкүрү даштындан-на илден. Республикада эътти, дүктү бүдүрерин, ол продуктуларны күрүнеге садарын көвүделиринге кол рольдуг районнарның бирээзи—Өвүрнүң малчыннарының хойну хүр кыштагладып турарының чижээ өортан-на көстүп турган.

Хүн элээн чавызай бергенде бир-ле улуг даг баарында чоога аксының хажызында кыштаг барааны көстүп келди.

— Шанмак-оолдуң аалы бо-ла болгай—дижип, өөрүм аразында чугаалаштылар.

Кыштагда улуг хой кажаазы, сиген кажаазы, крыша чок бажың, өг-даа барааны көстүп турган. Аалдың чоогунга бир-ле баалыкты ажып олура, машина дугуйлары харга шымнып, дөъш черге чоруп шыдавайн турупкан.

Хойжу-биле дүрген-не барып ужуражыр дээш көстүп турган аалче базыптым. Өөрүмнүң чамдыызы база-ла мээң-биле кады келгеннер.

Иштинде чадыгларлыг, демир суугулуг өгге ооң херээжен ээзи Кара-Кыс Шогжаловна Түлүш бисти эвилең-ээлдек уткуп алган.

— Бистиң хоювус кышты чүгээр ажып турар, амдыызында арып-баксыраан чүве билдирбейн-дир, чүс чээрби хой оолдаан, хураганнары менди болду — деп, ол биске оожум, бүзүрелдиг харыылап берген.

— Шанмак-оол ашак кай барган чоор?—деп, чугаа аразында бистерниң бирээвис айтырган.

— Ол хоюн кадара берген, ам чоокшуладып чоруп олур боор...

Айтырыг харыылааарынга бичии-даа илдикпес, коданында хоюнуң байдалын тодаргайлап, боттарының ажылын түннеп орган хойжудан колхозтуң мал ажылынга кажандан бээр киржип келгенин сонуургадым.

— Бис колхозувустуң туруп келгениңден, тодаргайлаарга 1949 чылдан бээр-ле мал ажылынга киржип келген бис. Баштай өөмнүң ээзи ийи чылда чылгы кадарган кижи чүве. Ынчан кулун-чаваа менди өзүп, малывыс кышты хүр ажар турган. Оон соонда колхозтуң баштаар чери мал ажылынга тааржыр улус деп санааш, бисти шээр малга киирип каан. Ынчан төрүүр 360 ажыг хойну кадарып эгелээш, аңга чедир-ле ол ажылывысты уламчылап чорууруувус бо ийин—деп, ол харыылады.

Эрткен төс чыл дургузунда төрээн колхозунга ол өг-бүле 4500—5000 хойларны өстүрүп бергенин түннеп көрген бис. Чыл бүрүде-ле дүк кыргылдазының деңнелин бедидери-биле алган хүлээлгезин оларның ажыр күүседип келгенин колхозчулар бадыткап турганнар.

Хойжу өг-бүлениң уруглары база-ла ниитиниң мал ажылынга идепкейлиг киржип эгелээн.

— Бистиң улуг оглувус болгаш улуг уруувус ам тускайланып, өгленип-баштанып чоруй барган, олар кайызы-даа колхозтуң дузалакчы хойжулары, бичии оглувус Кызыл-оол Чаа-Суур школазында төрелививистиң бажынындан кирип өөренип турар—деп, хойжу ие чугаалап орда, узун сынныг, барык-ла чаа хой кежи тоннуг кижи кирип келгеш, бистиң-биле менди солушпушаан, ажык аксынга олуруп, таакпылай берди.

Өөрүм-биле ол хөөрежип, хоюнуң кышкы байдалының дугайын оларга чугаалап берип олурда, бодаа мээң ужуражыр дээним алдарлыг хойжу ылап-тыр деп билип алдым.

Хойжу кижиниң ажылының кол-ла көргүзүүү — ол дээрге малдың баш санын өстүрери-биле кады үксаазын экижиттипшаан, оон продуктулуг чоруун бедидери, ынчангаш бодунуң колхозунга, күрүнеге хөй дүктү болгаш эътти бүдүрүп бээри болгай. Ынчангаш алдарлыг хойжунуң коданында хоюнуң үксаазының кайы хире экижиттингенин оон бодундан бир-ле дугаарында айтырдым.

— Бистиң зоотехниктеривис, мал эмчилеривис малдың үксаазын экижидеринге үргүлчү дузалажып турарлар. Чылдың-на хойнуң тарып боозадылгазын чорудуп келген бис, оон түңнелинде хоювус ам барык шуптузу алтайның нарын дүктүг хоюнуң үксаазынче шилчип турар ийин — деп, ол чоргаар чугаалады.

Хойжунуң кыштаанда кажааларын, хойнуң, чаш хураганнарының туруп турар байдалын сонуургап көрдүвүс. Эрткен чылын 300 хой кирер турган бичии кажааны ол бодунуң күжү-биле 500 баш хой кирер кылдыр алгыдып алганын биске көргүстү. Ооң чанында хураган кажаазының иштин чылыдыр одап турар, ынчан ооңдаан 120 хойнуң хураганнары шупту ында, элээн өзе берген меринос хураганнар чымчак көк сигенни чип тургулаан.

Ол-ла кажааның мурнунда делгем, чалагай кажаада даңгаар-ла ак чүзүннүг бедик шыырак хойлар. Ол дээрге хойну немелде чемнер-биле чемгерер, оларга сиген каап бээр кылдыр хойжунуң таарыштыр кылып алган артык кажаазы-дыр. Хураганнарының иелеринге эмзирер чери база ол болуп турар.

Борбак-Дашта чазааның дугайын чугаалааш, ында дөрт чүс ажыг хураган кирер чаа кажааны бодунуң күжү-биле тудуп алганы, өлче дөрт ай эгезинде көжер деп турарын ол биске база таныштырды.

Хойнуң кышкы одарын, оон немелде чемгерилгезин таарыштырарынга Түлүш Чамзырынович улуг дуржулгалыг.

— Күскээр кыжын хар чуга, агаар чылыг турда хойну ыраажы Оргу-Шөл деп черге кодады кадарар улус бис, бо чоок кавызынга чүгле чооктан бээр кадарып эгелеривис. Төрүүр чоокшулаан болгаш хураган иези хойларны кыштаг чанындан ыратпаска эки болгай. Оларны сула чарбазы, сиген-биле немей чемгерип турарга кужу черле арбас болур-дур — деп, ол тайылбырлап турган.

Түлүш Шанмак-оол, ооң кадайы Кара-Кыс Шогжаловна хой бүрүзүнүң хураганнаар өйүн эндевес, оларны үргүлчү хайгаарап, чаш хураганнарны иелеринге эмзирер, дөңгүк турар ажылдарны боттары чорудуп, сакманщиктерниң дузазын херекелевейн турарлар.

— Малдың кыжын хүр чыл ажар чоруун хандырарынга ооң чайгы, күскү семиртилгези чугула ужур-дузалыг. Чайын ийи черде чайлаглаарга, күзүн одарның үш участоктарынга бо-ла өөвүс-биле көжүп чоруур улус бис. Оларны ынчаар солуштурарга хойнуң деңгилдези эки болурун дуржулгавыс көргүскен — деп, хойжу чугаалап орган.

Бо хойжулар «Торгалыг» колхозтуң Түлүш Седен-Дамбаа бригадирлээн Куй-Өдекте хойжу бригадазының кежигүннери. Ук бригада эрткен чылын сиген кезер планын ажыр күүсеткен, оон иштинде Түлүш Шанмак-оол 20 тонна сигенни кезип алган. Ооң кыштаазының адаанда чалагай кажаа иштинде сараат хире сиген олчаан көстүп турган.

Хойжуларның өөнде кыштап турары үстүнде демдеглеттинген, а оларның чурттаалга бажыны-биле чүге хандыртынмайн келгенин сонуургап айтырдым.

— Колхозтуң тудугжулары даштын турар бажынны алды чыл бүрүнгаар тудуп каан чүве, ынчалза-даа ооң шалазын, соңгазын, хаалгазын, крыжазын чедир кылбаан, оон ужурундан өгде чурттап турарывыс бо — деп, ол тайылбырлады.

Хойжу өг-бүлениң эр, херээжен ээлери кайызы-даа бижикти эки билир. «Шын», «Тываның аныяктары», «Ленинчи оруң» солуннарны олар үргүлчү номчуп, малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуг чоруун бедидер, эът, дүк бүдүрерин көвүделир дугайында партия болгаш чазактың салып турар сорулгаларын эки билип ап, оларны амыдыралга боттандырары дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар.

— Эрткен чылын төрүүр 337 хойдан 345 хураганны өстүргенин демдеглээш, бо чылын төрүүр 403 хойнуң чаш төлүн бүрүн камгалап, хой бүрүзүнден-не ортумаа-биле 3 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргыырын хүлээндивис. Ол сөзүвүстү ээлеп шыдаар бис — деп, хойжу Түлүш Чамзырынович Шанмак-оол бодунуң чугаазын ынчаар түңнээн.

Алдарлыг хойжунуң кыштаанда кажаа-хоражазының чурумнуун, арыг-силиин, ында хойларның, хураганнарның семис, чаагайын бистер шуптувус магадап көргеш, хой ажылын хөгжүдер талазы-биле улам-на бедик көргүзүглерлиг болурун күзээнивисти аңаа илертейлеп турган бис.

С. ЛОПСАҢ.
«Шынның» тускай корр.



«Тес-Хем» совхозта коммунист Б. Карма удурткан бир дугаар хойжу бригадада 4.216 хойлар бар. Бригаданың кежигүннери мал кыштагладыышкынынга баш удур эки белеткенип, четчир мал чемнерин белеткээниңден мал хүр кыш ажып турар болгаш бригаданың малындан чаңгыс-даа баш хораваан.

Бо чылын ол бригаданың кежигүннери күрүне планын ёзугаар төрүүр 100 хойдан 90 хураган алыр тургаш, 96 хураганны алыр деп хүлээлге алган.

ЧУРУКТА: хойжу бригаданың бригадири А. Б. Карма.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Зона конференциязы

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң девискээр аайы-биле Чөөн-Хемчик эргелелиниң кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел организацияларының организастыг бирги зона конференциязы чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң түңнелдери болгаш профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында илеткелди профэвилелдиң Чөөн-Хемчик комитединиң даргазы эш Б. Сагды кылган.

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң девискээр аайы-биле Чөөн-Хемчик эргелелиниң ажыл-агыйлары 1962 ажыл-агый чылында эвээш эвес чедиишкиннерлиг болганнар. Төрээн чуртка хөй продуктулар бүдүрүп бээр дээш демиселге «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл», «ҮТКА-ның 25 чылы» болгаш «Найырал» совхозтарның ажыл-ишчилери, тускай эртемниглери эки түңнелдерни чедип алганын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээннер.

Колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң девискээр аайы-биле Чөөн-Хемчик эргелелинде хамааржып турар колхозтар, совхозтар чамдык чедиишкиннерни чедип алган-даа болза, оларның чамдыктарында улуг четпестер барын илеткелчи болгаш санал бергеннер шыңгыы шүгүмчүлээннер.

Мал, чер ажылын сайзырадыр дээш колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының, оларның тускай эртемниглериниң ап турар хемчеглери ам-даа чогуур негелдезинге четпейн турар. Оон уламындан эргелелдиң ажыл-агыйларында чер ажылының продуктуларын бүдүрер, малдың продуктулуун бедидер талазы-биле ажылдар ам-даа кудуу деңнелде турбушаан, оон туржук малдың өлүп хораар чоруу эвээжевейн турар. Оон кол чылдагааны чүдел дээрге, мал ажылын хөгжүдеринге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургуспайн турарында. Мал кажааларының шынары багай, малга четчир санныг чем-суурну тургуспаанында. Ынчангаш амгы үеде «Тээли», «Барлык» болгаш «Шекпээр» совхозтарының малдың кышкы байдалы дыка дүвүрээзиниг болуп турар. Ол ажыл-агыйлар ам үеде мал чемин Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның девискээринден сөөртүп турарлар.

Мал кыштагладаашкынының шын эвес организастааны-биле амгы үеде «Тээли» совхозта байдал эң дүвүрээзиниг болуп турар. Ында ам үеде 14 муң баш малды тургузу азырап турар болгаш оларга бээр чем төнген, өскээртен саттынып, сөөртүп турар.

Чер ажылын хөгжүдер талазы-биле эргелелдиң колхозтарында, совхозтарында ажыл кудуу деңнелде болуп турар. Эрткен чылын тараа культураларының бир гадан алыр дүжүдүнүң планын чүгле «Найырал» совхоз күүсеткен, өскелери күүсетпээннер. Ооң чылдагааны болза, чер ажылының агротехниканың негелделерин шыңгыы сагып, күүсетпейн турарында.

Зонаның колхозтарында болгаш совхозтарында күш-ажылдың сагылга-чуруму болгаш ооң бүдүрүкчүлүү кудуу болуп турар.

Малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер талазы-биле колхозтарның, совхозтарның удуртукчулары ам-даа четпес сагыш салып турарын конференцияның киржикчилери база шыңгыы шүгүмчүлээннер. СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирин зонаның колхозтары, совхозтары ыракта четпес күүседип, ол талазы-биле айыттынган хемчеглерни боттандырар дээш организастыг ажылдарны кошкак чорудуп турарлар. Зонада өгде чурттап турар малчыннар ам-даа хөй.

Конференцияга организастыг айтырыгны чугаалашкаш, кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилелиниң Чөөн-Хемчик комитедин соңгаан. Ооң бирги организастыг пленумунга 7 кижи составтыг президиумну, комитеттиң даргазынга эш Б. Сагдыны соңгаан.

Х. КУНГАА.

Редакцияга ЧАГААЛАР

Бергелерден ундараваан

Бирги класска тыва дыл кичээли. Класста шыыпын. Мурнуку партада бөдүүн платьелиг, бажын кызыл пөсчүгеш-биле өрүп алган, сарыг баштыг уруг соңгаже көрүп, башкының тайылбырын-даа дыңнаар хире эвес, бир-ле чүвениң дугайын бодаңып, муңгаргай олурган. Башкызының чылыг сөстерин дыңнап, ээлдек-эвилең аажы-чаңын көрүп оргаш, уруг авазының ону канчаар эргеледип чораанын сактып келген.

Оон бээр ийи-үш хире чылдар эрткен. Ынчан Тамараның ада-иези Самагалдайга чурттап турган. Авазы биле ачазы ажылдап чоруптарга Тамара бодун бажынның ээзи кылдыр санап, чоргаарал-биле бажың иштиниң аар-саар ажылдарын кылып каар.

Авазы ажылдан чанып кээрге, Тамара амырап мактангылаар:

— Авай, мен бажың иштин ширбээш, аяк-саваны чуггаш, ойнаарагым платьезин база чуп бердим.

— Уруум кежээзин дээш бажып орта ошкап каар. Ол ам авазының чылыг сөстерин кажан-даа дыңнавас, авазының хөөг холу ооң сарыг бажын ам кажан-даа суйбавас. Хөөкүй авазы аарыгга таварышкаш мөчээн.

Авазы чок болган соонда удатпаанда Тамараның ачазы ону кедээде кырган иезинге аппарып кааш, бодунуң хуузун харап, мөчээн кадайының-даа мурнунда ап чораан Б-биле олуржуп алгаш, колхоз төвүнге чурттай берген. Кырган авазынынга элээн чурттап чорда, кырган иези база-ла мөчээн.

Байнаар баарыл? Канчалза-даа адазындан эргим чүве бар эвес дээш дедир чанып келген. Баштайгы үезинде Тамараның соңгу иези аңаа тааржыр ышкаш сагындырган. Ынчалза-даа үе эрткен тудум-на соңгу иениң «чес-холазы» көстүп эгелээн. Ол Тамараны улам-на көрбестеп, бичия-ле херек дээш эки-бак сөглеп, үндүр-киир ойладып туруп бээр турган.

1960 чыл. Тамара өөрү-биле бир дөмей өөренип эгелээн. Бир-ле катап Тамара кичээлдин дооскаш, бажыңынга чанып кээрге, ачазы шала кырында удуп чыткан. Соңгу иезиниң кара кыскылай берген. хиимирени аарак ырлаан олурган. Кирип келген Тамараны көрүп кааш, ие хыйланып чугаалаан:

— Кичээл шагда-ла доозулган, мынчага чедир чүнү канчап, улчуп чордуң? Ачаң ушкан-дыр. Суглап узуп эккелгеш, шайдан хайындыр!

— Бичии чүведен чий каапкаш, суглап келийн аа—деп, Тамара чөпшээрел дилээн.

— Чем-чум дивейн, суглап эккел дидир мен. Ажыл кылбас кижи болзунза бажынымдан үнүп чор!—дээш, уругну каржызы-биле үндүр ойладыпкан. Ооң соонда-даа ындыг тавалыгалар хөй удаа болгулаан.

Чежеге дээр мынчаар чурттаар.

Тамара ачазының төрели болур кижиниң аалынга туруп алган, аңаа база-ла үр болбаан. «Тоткан черге төс хонар, аштаан черге алды хонар» деп тыва улустуң үлегер чугаазында ышкаш ол ийи чыл иштинде аалдар кезип келген.

Бо өөредилге чылының эгезинден бээр ол төрели Сагаачының бажыңынга чурттап турган. Оозу ажыл аайы-биле өскээр көже берген, а Тамара ам база өске бажыңда туруп алган. Ийи-үш чылдарда бажыңнар кезип, чурттап чорза-даа, ол өөредилгезин кагбаан-даа, бергелерден ундараваан-даа. Амгы үеде ол 3 класста чүгле 4—5 демдектерлиг өөренип турар.

Тамараны күрүнениң долу хандырылгазынга киирер дугайында айтырыгны школаның дирекциязы чери кодээ Советке каш удаа киирген. Күрүне хандырылгазынга колхозчу эвес Оюн Шыдыраа ышкаш кижилерниң уругларын хүлээп алыр эргевис чок деп, суму даргалары харыылап турар. Оозу ындыг-ла харын. Ындыг-даа болза Тамара өске өөрү-биле бир дөмей аас-кежиктиг, омак-хөглүг өзер ужурлуг. Бо талазы-биле чогуур хемчеглерни алыры Кызыл Сылдыс школазының дирекциязындан, Эрзин кодээ Совединден негеттинип турар.

С. ОМЗААР.

Тес-Хем.

Чоннуң негелдезин хандырбаан

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң төвү—Белдир-Арыг суур Эрзинче болгаш «Ак-Эрик» колхозче чоруп турар автобустарның оруунда туруп турар. А кээп турар автобустар суурга тура душпес, ол-бо кудумчулар-биле халдып эртип-ле Самагалдай сууржe кылаштап чоруп турар.

Белдир-Арыг суурнуң чурттакчы чону бо дугайында негелдени 1962 чылдың эгезинден бээр район организацияларын дамчыштыр кылып келген. Ол чөптүг негелде бөгүнге дээр хандыртынмайн келген.

Бир эвес республиканың автотранспорт эргелели чоннуң амыдыралын ылаптыг өөренип көрүп турар чүве болза, бо айтырыгны шагда-ла билип каапкаш, чогуур хемчегни алган турар ийик.

Бо айтырыгны шиитпирлээрде кандыг-даа бергедээшкин турбас ужурлуг, чүл дээрге Кызылдан Эрзинче болгаш «Ак-Эрик» колхозче чоруп турар автобустар Белдир-Арыг суурну таварып эртерде колхоз конторазының чанынга азы магазин чанынга 5—10 минуталарда доктаагаш, эртерге ол-ла-дыр. Орта кылдынар чүве чүл дээрге, ол доктаар черинге расписаниезин, графигин азып каан турар бо-ла.

Республиканың автотранспорт эргелели чоннуң негелдезин өөренип көргеш, дораан хандырар болза эки.

Б. ИРГИТ.

Кичээнгей салбайн турар

«Тыва» совхозтуң Хөндергей салбырында чурттакчы чоннуң саны-даа хөй, ында ажылдың хемчээли-даа улуг.

Ынчаарга совхозтуң дирекциязы болгаш партия организациязы ол салбырже чогуур кичээнгей салбайн турар. Ында чүгле ийи чүък машиназы бижиттиттинген. Олар мал чемнерин болгаш оттулар ыяш сөөртүрүнге, өске-даа ажылдарга ажыглаарынга чедишпейн турар.

Клубтуң, эмнелге бажынының болгаш ажылчыннарның оттулар ыяжы үстүп турар. Соок клубка кино көөрү безин дыка берге.

Салбырда күш-ажылы организастап турары дыка четпес. Мында механизаторлардан амгы үеде 30 хире кижи ажылдавайн турар.

Теве-Хая болгаш Хөндергей суурларның чогум кайызы совхоз төвү болур чүвел дээрзи ам-даа үзе шиитпирлеттинмээн. Сөөлгү үеде совхоз директору эш Юртаев Хөндергей салбырга шуут келбестээн. Мында директорнуң кээп шиитпирлеп берзе чогуур амыдыралчы айтырыглар хөй боол турар. Күрүнеге хөй эътти, дүктү бүдүрүп бээр дээш мында ажылдап турар чоннуң ортунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылдарны экижитсе чогуур.

Д. САНДЫК.

Чөөн-Хемчик район.

„Шынның" материалдарының изи-биле

„Ажытталчак бажың"

Мындыг эге-биле бо чылдың февраль 6-да үнген № 31 «Шын» солунга театр студиязының сургуулдарының чурттап турар бажыңының чурттаар аргажок соок, эпчогун илереткен эш К. Шулуунуң материалы парлаттынган.

Студияның өөредилге эргелелиниң даргазы эш С. Лапзының редакцияга дыңнатканы болза, сургуулдарның ниити чурттаалга бажыңының чамдык ойбак соңгаларын шилдээш, өрээлдерни чугайлаан. Тус бажыңны ооаар ыяш болгаш хөмүр-биле долу хандыргаш, тускай одавчыны бижыглаан. Сургуулдарының өөренииринге болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустунган.

УЖУРАЖЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

Кызылда күрүнениң педагогика институдунга чогаалчылар болгаш композиторлар-биле ужуражылга кежээзин четтикпейн манап турган бис. Чогаалчылар, композиторлар чогаадыкчы ажылын канчаар эгелээнин, моон соңгаар кандыг-кандыг чогаалдарны, аялгаларны бижиирин сонуургаан чугаалар институтка-даа, ниити чурттаалга черинге-даа бо-ла дыңналыр турган.

Ол кежээге келген студентилер, башкылар болгаш аалчылар институтуң улуг залын долдур олурупкан. Тыва дыл болгаш литература башкызы Куулар Оргу кежээни ажыткаш, критик эш Калзаңга сөс берген. А. Калзаң тыва чечен чогаалдың хөгжүлдезинге доктаавышаан, литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле чаа болуп эрткен ужуражылга хуралынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазын бүрүнү-биле деткип, тыва чогаал ажылдакчыларының мурнунда улуг программа салдынганын тодаргай чугаалаан.

Профессиональдыг композитор С. Бюрбе бодунуң чугаазынга Р. Кенденбиль, бот-тывынгыр аныяк композиторлар К. Бегзи, Х. Чүлдүм-Сүрүң база Б. Көк-оол оларның аялга чогаадылгазынга эки киржилгезин демдеглеп, бодунуң музыкага хандыкшылының дугайын чугаалаан. Ол ышкаш «Чалымның вальсы», «Авай» болгаш өске-даа ырларны композиторнуң ырлап күүсеткени эң-не солун болган.

Ындыраге үнүп келген, чогаалчы эштер О. Суваккит, С. Сүрүң-оол болгаш өскелер-даа боттарының чогаадыкчы ажылын чугаалап, студентилерге арга-сүмени бергеннер. Чогаал ажылындан сонуургаан дыка хөй айтырыгларывыска бис тодаргай харыыларны алдывыс.

А. ДАГБА.

МААДЫР ИЕ

Кырлыг-Кара Дукур Дырышпаевнаны «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем салбырында таныбас кижи чок. Ол чонунга эптиг-ээлдек, хөй уруглалыг ие. Дукур угбайның бажыңының иштин арыг-силиг: радиоприёмник, ном этажерказы, сүт ыыртар, дааранып машиналар, демир оруннар эмгелиг салдынган.

Ол 10 уругларны божуп кижизиткен. Ооң уруглары күш-ажылга чүткүлдүглер, өөредилгеге — тергиининер.

Эң улуг оглу Кырлыг-Кара Дозур-оол 1956 чылда Кызылда механизация училищезин кончуг эки доозуп, оон бээр механизатор болуп ажылдап, каш удаа мактадып келген. Ол ам «Тиилелге» совхозтуң участок механиги. Уруу Тамара колхозунда идепкейлиг ажылдап, комсомол эге организацияларының секретары хүлээлгезин эки күүседип турар.

Оглу Январь акызы ышкаш колхозта механизатор кадр болуп ажылдап турар. База бир оглу Март Кызылда кодээ ажыл-агый техникумунда чедиишкинниг өөренип турар. Удавас мал эмчизи болур. Март — «Тываның аныяктары», «Шын» солуннарның идепкейлиг бижикчизи. Январь биле Тамара колхозта уран чүүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчилери.

Руслана, Пятница олар Шагаан-Арыг школазында өөредилгениң тергиининери. Өскелери ам-даа ада-иезиниң хайгааралында.

Кырлыг-Караның өг-бүлези найыралдыг, культурлуг, бот-боттарынга болгаш өскелерге-даа дузалашкан чоруурлар.

Олар уругларын кижизиг аажы-чаңга өөредип, коммунизмниң тургузукчулары кылдыр кижизидип өстүрүп турар.

— Шаанда эрге чок чораан арат ие менээ ам Коммунистиг партия, Совет чазак сагыш салып, дузалап турар. Дөрт уругларым школада күрүнениң бүрүн хандырылгазында өөренип турарлар. Назы-харым дөгүве-даа колхозумга ажылдап, Төрээн чуртумга улуг-хуумну шыдаар шаа-биле киирер мен—деп, ол чугаалап олурар. Дукур Дырышпаевна чазын, күзүн хой кыргылдазынга идепкейлиг киржип, хүнде 40—50 хойну электри машиназы-биле кыргып турган, кыжын хлеб быжырар черде ажылдап турар.

Эң эки арыг-шевер бажын дээш социалистиг чарышка Дукур угбай удаа-дараа бирги черни ап келген. Өөнүң ээзи Эйлиг-Хем садында хөй чылдарда таныылдап ажылдап келген.

Хөй уругларны төрүп, кижизиткени дээш Дукур Дырышпаевнага ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1959 чылда Чарлыгның ёзугаар «Маадыр ие» деп хүндүлүг атты тывыскан.

Ам оон хөрээнде 6 медальдар болгаш Иениң алдары деп орден чайынналып чоруур.

М. ДАМДЫҢ.

Хову-Аксы суурда эмнелге корпузунуң бажыңнары туттунуп турар. Ийи каът кол корпуска бежен ийи орунннар, аарыг улус хүлээп алыр чер, чунар өрээл, төп одалга, водопровод, канализация бар болур. Ооң-биле кожа, инфекция салбырының бажыңы болгаш ажыл-агый корпузу база туттунуп турар.

ЧУРУКТА: Хову-Аксы суурда эмнелгениң кол корпузунуң тудуу.

Фото Л. ВЛАДИМИРОВТУУ.



М. Горькийниң төрүттүнгенинден бээр 95 чыл болганынга

УЛУГ ЧОГААЛЧЫНЫҢ МУЗЕЙИНИҢ ЗАЛДАРЫНДА

«Мен дарладып делегейи тырып быжыг, «хостаттырган» тараачын чоннуң ханын күштүг-биле соруп турган ындыг үеде чурттап эгелээн мен. Ынчан хаанныг ёзу-чурумну ийи баштыг эзири чүгле күрүне сүлдези эвес, харын кончуг дириг болгаш өжээнниг дайзын күш турган чүве».

Пролетариаттың улуг чогаалчызы, орус революцияның шуурганының медээзи Алексей Максимович Горькийниң Москвада музейинге көрүлделер ындыг чидиг болгаш туюлунга чедир чепсеглеп чугаалаан сөстер-биле эгелээр.

Музейни Максим Горькийниң мөчээниниң соон дарый, Совет чазактың шиитпири-биле органызастаан. Ол болза улуг чогаалчыга совет улустуң өөрүп четтиргениниң чаагай демдээ болур.

Горькийниң чогаал ажылы, амыдырал-чуртталгазы—чечен чогаалга болгаш уран чүүлге бараан болуруунуң дээди үлегери. Ынчангаш хөй-хөй кижилер ол музейни чүгле Совет Эвилелинден эвес, харын бүгү делегейниң чүүл бүрү булуңнарындан кээп көрүп турарлар.

Музейниң баштайгы экспонаттары-ла чогаалчының эртем-билигже чаңнындан-на чүткүлүн чугаалай бээр. Бичии Алексей Пешковтуң чурттап турганы Башириннерниң бажыңының хевирин өл-ла хевээрзин кылып каан. Ооң чанында ханада Алеша Пешковтуң эге училищени доозарда, «эртемнерге чүткүлдүг болган» дээш шаңнаткан мактал бижииниң хоолгазын аскан. Ынчалза-даа Горькийниң «университеттери» ол оруктап барбаан деп чүвени билир болгай бис.

Орта чижек кылдыр чогаалчының «Улустар холунга чорааным» деп тоожузундан мындыг сөстерни алдын үжүктер-биле бижип каан:

«Аваңны орнукшуткан соонда каш-ла хонганда кырган-ачам мени мынча деп чугаалады:

— Че, Алексей, сен — медаль эвес-тир сен, мээң мойнумга халаннаар чериң чок, чон аразынче чорувут.

Чон аразынче чорупкан мен».

Улуг шкаф иштинде номнар. Олар эргилеп, үлдүрей бергилээн. Оларны Алексей Пешков бичиизинден-не номчугулаан. Оларның аразындан орус болгаш бүгү делегей уран чогаалының шылгарангай аттарын номчуур бис: Пушкин, Лермонтов, Беранже, Тургенев, Аксаков, Помяловский...

Горькийниң Россияны бир кыдыр кезип чорааның картазын ханада делгеп каан. Россияны аңаа-ла тояксааш эвес, чоннуң амыдыралын өөренип көөр дээш кезип турган мен деп чогаалчының сөөлүнде чугаалаан сөстери кижиниң сагыжынга алачайгаар-ла сагындырып келир. Ол-ла экспонаттарның чанында аныяк Горькийниң кедип чорааны узун кара тон, кара шляпа, кылайтыр улчугуп калган ыяш даянгыыш. А. П. Чеховтуң белекке бергени карман шагы делгеттинген.

Чогаалчының музейинде аныяк Горькийниң романтиктиг чогаалдарының баштайгы номнарын, оларның янзы-бүрү чурукчуларның каастап сиилбирлээнин байлаа-биле делгеп көргүскен. Ынчан баштайгы орус революцияның үези — 1905 чыл чоокшулап орган. Горькийниң романтиктиг чогаалдары—«Изергиль кадай», «Хартыга дугайында ыр», «Буревестник дугайында ыр» болгаш өскелер-даа революсчу кижилерниң ортузунга калбак нептерелди ап эгелээн. Дарлакчы делегейниң төлээлекчилери аныяк Горькийниң нүүрүнден бодунуң дайзынын көрүп кааннар. Ынчангаш оон амыдыралын кандыг-ла бир арга-биле боогдап каарын оралдажып турганнар.

Шил адаанда быжыг ыяш уруузундан чазаан таапкы хааржаа. Оон дал ортузундан чидиг бижек изи өде берген. Ол таварылга 1903 чылдың декабрь 19-та Нижний Новгородка болган. Горький бажыңынга чаасканн орда, бир-ле таныывазы кижи (сөөлүнде дыңнаарга, ол чүс-карачыларның бирээзи болган) кирип келген. Ол кижи тургаш: «Горький дээрзи силер силер бе?»—деп айтырган. Чогаалчы кандыг-даа кара чогу-биле, бажыңга келген кижиниң олурарынче чалап чорда, оозу хенертен бижек ушта соп келгеш, оон чүрээниң адаанче киир шанчыпкан. Аас-кежик болуп, бижек оон солагай талазының иштики карманында суп алгаш чораан таапкы хааржаанче кадалгаш хора чедирбээн. Оон соонда сегиржип алышкынга демги дайзын чогаалчыга бичии шыймактардан аңгыда, улуг хора чедирип шыдавайн, дезе берген. Горький ол чылдарда тывалап чугаалаарга, турза узун-даа, тутса мөге-даа турган болгай. Бо дугайында Горькийниң даартазында, декабрьның 20-де К. П. Пятницкийге бижээн чагаазын база делгээн.

Россияның дешпилгелиг кижилериниң кара бажыны чораан Петропавловская шивээ. Горькийниң хоругдалда өрган өрээлиниң хевирин база кылып каан.

Максим Горький — дарлаткан чоннуң чогаалчызы. Ол революцияның орууңга дораан-на келбээн. Ол нарын болгаш хөй оруктарны эрткен. Борта улуг салдарны В. И. Ленин чедирген. В. И. Ленин Горькийни бүгү талазы-биле, оон-биле хөй чылдарның дургузунда чоок харылзаалыг чораан.

«Хенертен, тооп чүве ышкаш, Россияның Социал-демократтыг-Ажылчын партиязының съездизинде келген турдум. Байырлаңчыым!» дээн Горькийниң сөстерин залдан номчуур бис. 1906 чылда Лондонга партияның V съездизинге Максим Горькийниң киришкени — оон амыдыралынга, чогаал ажылынга чаа үе-чаданы ажыткан. Үстүнде сөстерниң адаанда социалистиг реализмниң улуг чогаалы — «Аваңын» Берлинге үнген эң баштайгы номун делгээн.

«Горький бодунуң улуг уран-чечен чогаалдарының ачызында, бодун Россияның болгаш бүгү делегейниң ажылчын шимчээшкини-биле быжыг холбаштырган» деп ленинчи сөстерни база оон номчуп болур.

Горькийниң ажыл-амыдыралында бир өөрүнчүг чүүл болза, оон совет чечен чогаал, совет уран чүүл дээш, оларның келир үези дээш доктаамал сагыш салып чорааны болур. Максим Горький кымны-даа эвес, улуг Ленинни «чаа социалистиг культураның үндезилекчизи» деп санап чораан.

«Хамыктың мурнунда эң баштай-ла бодунуң дугайын эвес, а Россияның дугайын, бүгү чоннуң дугайын бодаар херек» деп, Горькийниң «Матвей Кожемякинниң амыдыралынга» бижээни ол музейге чораан кижиниң сагыш-сеткилин хайындырып келир. Ынчангаш улуг чогаалчының тыва арат хержээжерниң дугайын база кайгамчык чылыг сөстер-биле бижээни черле таварылга эвес.

Музейниң бир өрээлинде Горькийниң аныяк чогаалчылар-биле ажылын көргүскен. Ында Владимир Маяковскийниң, Александр Фадеевтиң, Михаил Исаковскийниң болгаш өске-даа хөй-хөй чогаалчыларның улуг өннүүнге, башкызынга белек кылдыр тудкан номнары калагалаттынып чыдар. Ол бүгү совет чогаалчыларның аңаа изиг ынакшылының, өөрүп четтиргениниң демдээ болур.

Горький аныяк чогаалчыларны кичээнгей-биле кижизидип, оларның четпестерин ажык, чидии-биле шүгүмчүлеп чораан. Ол-ла залдан оон мындыг сөстерин номчуур бис: «Чижек кылдыр Маяковскийни ап көрүңерден, ол чээрби-ле харлыг аныяк кижи-дир, алгыжы, дестүнмес кижи-дир, ынчалза-даа ында кандыг-бир мергежил бары чигзиниг чок-тур. Ол ам-даа ажылдаар, өөренир ужурлуг, чүгле ынчан эки болгаш ёзулуг номнарны бижип болур».

Моон-биле, пролетариаттың улуг чогаалчызы совет ниитилелге кандыг-даа өске агымнар турбас, чүгле социалистиг культура турар ужурлуг деп чүвени айтып чораан. Оон чогаал ажылы амгы үениң абстракционистеринге, социалистиг болгаш буржуаз идеология кожа-хелбээ чурттап болур дээр хоозун үзелдерге согуг болуп турар.

Мында В. И. Лениниң мынча дээн сөстерин киирип кааны кончуг өйүнде:

«Социалистиг пролетариат партийжи литератураның принципин идип үндүрер, ол принципти хөгжүдер болгаш ону амыдыралга болур чогуур долу хевир-биле боттандырар ужурлуг».

Музейниң сөөлгү залдары чогаалчының ажыл-амыдыралының сөөлгү чылдарынга көргүзүп турар. Ында оон эдилелдерин, чоннуң берип турган белектерин делгээн. Оларның аразында Л. М. Красин аттыг фабриканың ажылчыннарының чорууткан демир үжүктерниң баштары шыгжаттынып чыдар. Оларның хааржааның даштында мынча деп бижип каан: «Советтер чуртунуң амыдыралының дугайын совет демир үжүк баштары-биле бижиңер».

Бичии зал. Кызыл туктар мөгейип баады келгилээн. Кызыл маңнык-биле шып каан стол кырында улуг чогаалчының мөчээниниң соонда арын-шырайын хүлер-биле шуткааш салып каан. Оон чанында чогаалчының он холунуң хевирин база ынчаар шуткааш салган. Ол холу-биле өлүм чок чогаалдарны бижип чораан.

Номнар... Номнар... Кандыг дылдарда номнар чок дээр! Олар шупту Горькийниң чогаалдарының очулгалары. Оларның аразында өлүм чок «Аваңын» тыва дылда үнгенин база делгеп каан. Ону көргеш, Горькийниң Ниловназынга домей маадырларлыг чогаалдыг апарган тыва улустуң амгы амыдыралын сактып келгеш, кижиниң сеткил-сагыжы хайынмас аргажок!

Музейниң сөөлгү залындан үнүп чыда, Горькийниң мындыг өлүм чок чагыг сөстерин номчуур сен:

«Найыралдыг чурттаңар, эштер, ийи дугаар немер — бистиң социалистиг күчүлүг Төрээн чуртувуска ынак чоруңар».

К. КУДАЖЫ,
СЭКП Төп Комитединиң чанында партияның дээди школазының дыңнакчызы.



«Төрээн черниң делгемнеринде» деп фото этюд.
А. АИРНИИ.

Номчукчуларга чаа белек

Сураглыг чогаалчы Михаил Александрович Шолоховтуң чогаалдары бүгү номчукчуларга билдингир болуп, номчукчуларның улуг сонуургалын, кайгамчык үнелээшкинин чаалап алган. Чоннуң ынак чогаалчызы Шолоховтуң чогаалдарының чамдыызы тыва дылда очулдуртунуп турар. Ылангыя ооң «Аңдарган кур чер» деп романының бирги ному, «Кижиниң хуусалымы» деп тыва дылда очулдуртунган чогаалдары бистиң номчукчуларның холдан салбас номнары апарган.

Тываның ном үндүрер чери М. А. Шолоховтуң «Аңдарган кур чер» деп романының ийиги номунуң тыва дылдаазын парлап үндүрген. Улуг үнелээшкинни алган чогаал ам республиканың ном садыгларында кирген. Ол дээрге бистиң номчукчуларга чаа улуг белек-тир. Ол чогаалды Ондар Биче-оол, Сергей Пюрбю олар тыва дылче очулдурганнар.

Т. САЯН-ООЛ.

Тоолдар номчулгазынга

Тоол дээрге аңаа хоозун чүүл эвес, ында чоннуң күзел соруу, чаагай сеткили, шынчы чоруктарга бүзүрели чыгдынган. Бодумнуң класзымга тоолдар уроктарын канчаар эрттирип турарымның дуржулгазын маңаа чугаалаксадым. Класстан дашкаар бир-ле номчулга урогунга тоолдардан чуруктарлыг открыткалар эккээрин өөреникчилерге дыңнадып каан мен.

Дараазында урокка уруглар хөй-ле чуруктар эккелген. Улуг саазынга «Кандыг тоолдардан алган-дыр, тып» деп эгени чараштыр парлааш, адаанга янзы-бүрү тоолдардан открыткаларны чыпшырып алдым. Уруглар-ла ол дыка-ла таарышкан. Открыткада кандыг тоолдуң чуруу бар болдур, ону тыпкан өөреникчи тоолду боду өөрүнге чугаалап бээр деп чарладым. Харыылаксааннар хөй болган. Бир тоолду-ла кошкак болгаш эки ийи өөреникчиге берип кагдым. «Бөрү болгаш чеди анай», «Өдүректер болгаш кастар», «Тыва тоолдар», «Лама болгаш ооң ажылчыны Балда дугайында тоол» дээш өске-даа тоолдар үлеттинген. Ол тоолдарны класс мурнунга бодунуң билип алганы-биле чугаалаарын уругларга сагындырдым.

Ол урокка тергиин эки белеткелдиг келдилер. Шак ынчаар белеткенирге таарымчалыг, өөреникчилерниң ном номчуур чаңчылдары, чугаа домаа сайзыраар. Тоолду чугаалап тура уруглар бичии-даа сүрээдевээн, билдингир, тода болгаш кижи бүрүзү эки чугаалаарын оралдажып турду. Өске өөреникчилер эжин кичээнгейлиг дыңнааннар.

Дараазында кичээлге орус улустуң тоолдарын көрген бис. Чамдык тоолдарны уруглар боттары номчаан, өскелери — утказын чугаалаан, үнкүлери—фильмоскоп өттүр көргеннер. «Иван тажы болгаш Көк бөрү» деп тоолду бодум номчааш, ооң дугайында беседа чоруттум. Тоолда чүү таарышканын өөреникчилерден айтырарымга, Иван тажы кайгамчыктыг Елена-биле бүгү бергелерни ажып эрткеш, бөрүнү мунуп алгаш, адазынга чедип кээрин айыттылар. Ынчангаш шын кажан-даа тиилээр деп түңнел үндүрдүвүс.

Ол ышкаш, кандыг-бир тоолдуң эң-не солун кезээнге келгеш, кайы-бир өөреникчиге уламчылаарын база эки. Ынчан уруглар тоолду күзелдии-биле чугаалап эгелээр болгаш кичээнгейлиг дыңнап өөренирлер.

Янзы-бүрү нацияларның (грузин, итали, швед, моол улустуң) кижизидилгелиг утка-шынарлыг тоолдарын номчугулаан бис. Ол, уругларга дыка солун болган.

В. ПУГОВКИНА,
Кызылдың № 5 школазының башкызы.

Телеграф дамчыдып, медээлеп, дыңнадып тур

Космосту тайбың ажыглаары

РИМ. (СЭТА). Космос делгемин тайбың ажыглаарынга кады ажылдажылга дугайында айтырыгның талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш АКШ-тың төлээлекчилериниң аразынга чугаалажыышкыннар марттың 11-ден 20-ге чедир аңаа болган. Метеорологияга, черниң магниттиг чурукка тырттырыышкынга кылымал спутниктерни ажыглаарынга, а ол ышкаш «Эхо-2» деп, харылзааның спутниги-биле шенелде-шинчилел кылырынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып көрген.

Эрткен чылын Женевага дугурушкан, космосту шинчилээринге кады ажылдажылганың совет-америк программазын күүседириниң кезээнге чугаалажыышкыннарның чогумчалыг түңнелдериниң дугайын төлээлерниң баштыңнары академик А. А. Благонравов болгаш доктор Хью Драйден олар парлалга конференциязынга кады медеглээннер.

Партия билеттерин тывыскан

ГАВАНА. СЭТА-ның корреспондентизи М. Бузивскийниң дамчыдып турары болза:

Социалистиг революцияның чаңгыс аай партиязының үк чер организацияларының кежигүннеринге партия билеттерин Гавананың чоогунда Ранчо-Бойерос деп ажылчын суурга чоокку эрткен хүннерде байырлалдыг байдалга тывыскан. Партия билеттерин тыпсырының ёзулалынга КРО-нуң национал удуртулгазының кежигүнү эш Блас Рока чүве чугаалаан.

Бистиң партиявыс болза шын угланыышкынны болгаш удуртулганы хандырып турар организация болур, бистиң баштыңчыларывыс — Маркстың, Энгельстиң, Лениниң өөредиинге бүзүреп турар кижилерниң каттыштырып турар организация болур деп, Блас Рока чугаалаан. Партия болза социализмни тургузарының принциптерин өөренирингге, шиңгээдип алырынга, билиринге болгаш херегжээринге белен кижилерни каттыштырып турар организация болур.

Партия биледин алыр чорук—партияның кежигүн бүрүзүнге улуг алдар болур дээрзин демдеглевишаан, эш Роканың чугаалааны болза: революцияны камгалаарынга, партияны камгалаарынга, социализмни камгалаарынга быжыг болуруң партия биледи партияның кежигүнүнге хүлээдип турар.

Куба улус чаа ниитилелди, социализмни тургузуп турар. Империалистер бистиң революциявысты боой тудуп шыдаваан болгаш кажан-даа боой тудуп шыдавастар. Делегейниң улустары, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның улустары акы-дуңма дузаламчызының холун далайларны болгаш океаннарны, муң-муң километр черлерни кежилдир, бисче сунуп турарлар деп, Блас Рока түңнелинде онзалап демдеглээн.

Моондактавас

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. (СЭТА) Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америка конгрезиниң төлээлеринге чөпшээрел бижикти тыпсырынга Бразилияның чазаа моондактавас. Конгресс Бразилияның найысылал — Рио-де-Жанейрога болур.

Март 19-та конгресстиң белеткел комитединиң секретары депутат Макс де Коста Сантос конгресске белеткел-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле беседаны Бразилияның президентизи Жоао Гуларт-биле кылган дээрзин конгресстиң белеткел комитединиң даргазы генерал Гонзага корреспондентилерге медеглээн.

Гонзаганың дыңнатканы-биле алырга латин-америк чурттарның төлээлеринге чөпшээрел бижикти тыпсырынга моондак болбас дээрзин Гуларт медеглээн. Конгресстиң органи-закчыларының чалааны Европаның, Азияның болгаш Африканың чурттарындан келир аалчыларга хамаарыштыр кандыгыл дизе, ол аалчыларга бразиль чөпшээрел бижиктерни тыпсыр дугайында айтырышкынны Бразилияның чогуур элчин черлеринге бээр төлээде аалчыларның ат кырында данзызын канцелярияга киирерин президент Гуларт белеткел комитединден дилээн.

Бразилияның чазаа конгрессти эртирерин чөпшээревес деп шиитпирлээн болгаш оон төлээлеринге чөпшээрел бижикти бербес кылдыр айтырышкынны бразиль дипломаттыг төлээлекчи черлеринге берген дээр чүвениң дугайында америк информация агентилелдериниң шуугазының кандыг-даа барымдаа чогун генерал Гонзаганың медеглели көргүскен.

Грек патриоттарны хостаар

ПАРИЖ. (СЭТА). Грецияда политиктиг хоругдаттырганнарга бүгү-ниити келдерелди тыпсыр болгаш кижиниң эргелерин катап тургузар дээш бүгү делегей конференциязын чыылдырар талазы-биле белеткел комитеди болза Францияда грек элчин черниң Грецияда политиктиг хоругдаттырганнар чок дээр дугайында чоокта кылган бадыткалын буруу шапкан. Комитеттиң парлап үндүрген медеглелинде айтып турары болза: келдерел тыпсырын негеп турар 1.200 кижилерниң политиктиг хоругдаттырганнар болуру маргыш чок, чүге дээрге олар шуптузу — амгы ёзу-чурумга удурланган дээш шиитпирлээн, удурланыышкын шимчээшкининиң киржикчилери чорааннар болур-дур.

Ол кижилер кара бажыннарда 16—19 чылдарда хилинчектенип чыдырда, хоругдалда олурар шеригниң чаңгыс-даа кемниг ийлегеди Грецияда шагда чок болган дээрзин медеглелде айтып турар. «Өске талазында чаңгыс-даа чуртта (Испания биле Португалиядан аңгыда) кемниг херектеннерни ол хире үр үеде кара бажыңга хоругдап олуртпайн турар».

Грецияда политиктиг хоругдаттырганнарга бүгү-ниити келдерелди тыпсыр болгаш кижиниң эргелерин катап тургузар дээш делегей конференциязы Парижке март 23 болгаш 24-те болур. Ол конференцияның ажылынга киржирин күзээннерниң хөй санныг чагаалары белеткел комитединге кээп турар.

Куба контрреволюсчуларның өнчүк-чөңгээзи

Кубаның чазаа харысалганы АКШ-ка онаап турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ЮПИ агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, Кубаның Чепсектиг күштериниң министерствозунуң дыңнадыын Гавананың радиозу дамчыткан. Араатанзыг судно Кубаның суг эрииңге чораан совет суднону боолап турган, оон түннелинде суднонуң ыш үнер хоолайынга каш-каш октар дегген болгаш суднонуң ажылдакчыларынга айыылды таварыштырган дээрзин ол дыңнадыгда чугаалап турар.

Араатанзыг суднонуң бо кемниг үүлгедии болза бистиң чуртувуска удур үргүлчү катаптап турар агрессчи үүлгедиглерниң кезии болур, ол агрессчи үүлгедиглерни Каттышкан Штаттарның девискээринге белеткеп, оортан боттандырып турар, Кубага удур империалистиг политиканың бужар дайынзырак шынарын ол үүлгедиг база катап көргүзүп турар дээрзин медеглелде демдеглээн.

Бо кара сагыштыг араатанзыг үүлгедиглерни моон соңгаар болдурбас төлээде чаңгыс-даа шыңгыы хемчегни АКШ-тың чазаа албаан деп Чепсектиг күштерниң министерствозу айыткан. Революстуг чазак бо үүлгедиг дээш харысалганы Каттышкан Штаттарга онаап, ол үүлгедиглерниң уржуктары дээш буруу чүгле Каттышкан Штаттарның чазаанга онаажыр апаарын баш удур сагындырып турар.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың күрүне департаментизи куба контрреволюстуг эмигрантыларның өнчүк-чөңгээлиг халдаашкыны-биле холбаштыр тускай медеглелди парлап үндүрген.

«Каттышкан Штаттарның чазаа дескен кижилерниң бөлүктериниң» Кубага удур түс-түс кылып турар кыска үениң атакаларынга удурланып турар, чүге дээрге, ындыг халдаашкыннар Кастронуң ёзу-чурумун «кошкатпас эвес», а харын ону «күштелдирип болур» деп ол медеглелде чугаалаан.

Халдаашкынны Каттышкан Штаттарның девискээринден кылганын хүлээп көрбезин азы бадыткаарын күрүне департаментизи шиитпирлевейн турар. Медеглелде чүгле мындыг чүүлдү айыткан: «Каттышкан Штаттарның хоойлузун үрээр кандыг-бир чорук болган бе дээрзин тодарадыры-биле болур-чогуур истелгени Каттышкан Штаттарның чазаа чорудуп турар» (даштыкы күрүнелерже Каттышкан Штаттарның девискээринден хуу кижилерниң чепсектиг халдаашкыннарын АКШ-тың хоойлузун ёзугаар хоруглуг).

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Күрүне департаментизиниң медеглелин кылган ол-ла шакта, АКШ-тың даштыкы политиктиг албан черниң бажыңындан каш кварталдар ажылдыр, Ак бажың-биле кожа турар «Роджерс смит» деп гостиницага болган парлалга конференциязынга «Альфа-66» болгаш «Эскамбрай ийиги национал фронт» деп куба контрреволюстуг эмигрант бөлүктериниң удуртукчулары күрүне департаментизиниң медеглелин буруу шаап, дээрбечилерни кым ыдалааның шуут көргүзүп турар фактыларны хөй америк болгаш даштыкы журналистерге дыңнаткан.

Антонио Весиана болгаш Сесилио Васкес бис дээр кижилерниң корреспондентилерге чугаалааны чүл дээрге, Майамиде турум чурттап турар бис, үстүнде айыткан ийи эмигрант бөлүктерниң тускай төлээлекчилери бис, ол дугайын АКШ-тың юстиция министерствозунга демдеглеп данзылаткан бис.

Истелгени чорудар деп күрүне департаментизиниң медеглели-биле холбаштыр корреспондентилер ол дээрбечилерден мындыг айтырыгны салган: «Март 18-те халдаашкын кылган соонда АКШ-тың чазааның төлээлекчилеринден кым-бир кижи силерни байыысап көрген бе?»

—«Чок»—деп олар харылааннар.

Оон дараазында мындыг айтырыгны салган: «Силерниң бөлүктериңер үүлгедиглери Каттышкан Штаттарның политиказының эрге-ажыынга бүрүнү-биле дүгжүп турар деп санап турар силер бе?» Оларның харызы: «Ол черле мырынай шак-ла ындыг болуп турар». Бистиң ажыл-чоруувуска Каттышкан Штаттар моондактавайн турар чүве деп, дээрбечилерниң баштыңнары медеглээн. Моон соңгаар ындыг халдаашкыннарны кылыр бодап турарын олар база демдеглээн.

Араатанзыг халдаашкын болгаш Вашингтонда ону ынчаар көрүп турар чоруктуң уламындан ында журналисчи болгаш дипломаттыг бөлүктерниң мурнунга мындыг айтырыг ёзугаар тургустунуп турар: Ындыг янзылыг өнчүк-чөңгээлерниң болдуна берип болур уржуктарының улуг айыылдыын америк найысылалда харысалгалыг ажылдакчылар ының шынап-ла билбейн турары ол бе? Харын «Вашингтон пост энд таймс геральд» солун безин бодунуң чоокта чаа кылган тайылбырынга Кубаже халдаашкын «делегейге шыңгыы өнчүк-чөңгээже хуула берип болур магат чок» деп миннир ужурга таварышкан.

Хөлезиленикчилерни белеткеп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың чепсектиг күштери «халдаашкынның куба бригадазындан», тодаргайлаарга Плайя-Хиронга интервенцияга киришкен куба контрреволюстуларның иштинден 450 кижини «тускай белеткелди» эртери-биле киирип алыр бодап турарын америк шеригниң төлээлекчизи медеглээн. Ол дугайын ЮПИ агентилел дыңнаткан.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур. Хат кошкактан дыңзыыр болгаш мурнуу-барыын чүк угланыышкынныг болур. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—4 градус чылыг, өске черлерге 1—6 градус соок, а Кызылга—3—5 градус соок.

Редактор Д. Б. БАЙЫР-ООЛ.

Кинотеатрларга

МАРТ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чаңчыктырганнар» 9.40, 11.20, 1, 2.40, «Өскүс эвес сен» 4.20, 6, 7.40, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Гусар баллादазы» 11.15, 1.15, 3.15, «Бачыттыг антел» 3.15, «Отаровтуң кадайы» 7.15, «Ийи ме» 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Хөглүг оолдар» 11.15, 1.15, «Кохановканың артизи» 3.15, «Хуана Гальо» 5.15, 7.15, «Дагларда алдын казып турар черде», «Хуана Гальо» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Диканька суурнуң чоогунда кежээлер» 10.30, 12.30, «Өпей ыры» 2.30, «Ялымның чугаазы» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

МАРТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Өскүс эвес сен» 9.40, 11.20, 1, 2.40, «Ээрир тудуп алганы» 4.20, «Дөрттүң чүрээ» 6.10, 8.10, 10.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кижи-амфибия» 11.15, 1.15, «Дужуп бербээннер» 3.15, «Орукка тулчуушкуннар» (1-ги сериязы) 7.15, «Кайызынга-даа куруг калган» 5.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Чаңчыктырганнар» 11.15, 1.15, 3.15, «Өскүс эвес сен» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Алдын дугуйүр» 10.30, «Кара-далайжы кыс» 12.30, 2.30, «Хуана Гальо» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

Тываның ном үндүрер чериниң үндүргени чаа номнар республиканың ном садыгларында кирген:

1. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бирги сессиязының стенографтыг отчёду. 1963 чыл. Өртээ 62 көпеек. Орус болгаш тыва дылдарда.

2. М. Шолохов. «Аңдарган кур чер». Ийиги ному. 1963 чыл. Тиражы—2000 номчу. Өртээ 89 көпеек. Тыва дылда.

Редакцияның АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харысалгалыг секретарының 23-35, кедээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузулга килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч.
МАРТ
26
вторник
№ 72 (5476).

Өртээ 2 көп.

Республиканың чогаадыкчы интеллигенциязының чөвүлел хуралы

Март 23-те Тываның хөгжүм-шии театрының бажыңынга Тыва АССР-ниң чогаадыкчы интеллигенциязының чөвүлел хуралы болган. Аңаа чогаалчылар, чурукчулар, композиторлар, театр болгаш кино ажылдакчылары болгаш өскелер-даа чыглып келген.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары чогаалчы эш С. К. Тока хуралды кыска эге сөс-биле ажыткан.

«СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери-биле холбаштыр республиканың литература болгаш уран чүүл ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында» илеткелди СЭКП обкомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш Ю. Л. Аранчын кылган.

Илеткел талазы-биле хөй кижилер саналды бергилээн. Чүве чугаалаан кижи бүрүзү партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чогаадыкчы интеллигенцияның төлээлекчилери-биле сөөлгү үеде үш удаа ужуражып турары-биле, ол ужуражыышкыннарга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалары-биле холбаштыр өөрүп четтиришкенин илергейлеп, моон соңгаар кылыр ажылдарының дугайында планнарын тодаргайы-биле чугаалап турганнар.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га чагааны бир үн-биле хүлээп алган.

Түңнелинде чөвүлел хуралдың киржикчилери концерт көрген.

Бо чөвүлел хурал дугайында тодаргай отчёт дараазында солуңга үнер.

ЧЕДИ ЧЫЛДЫҢ БЕШКИ ЧЫЛЫ

ТЫВАНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ ЧЕДИП АЛЫР ЧҮҮЛДЕРИ



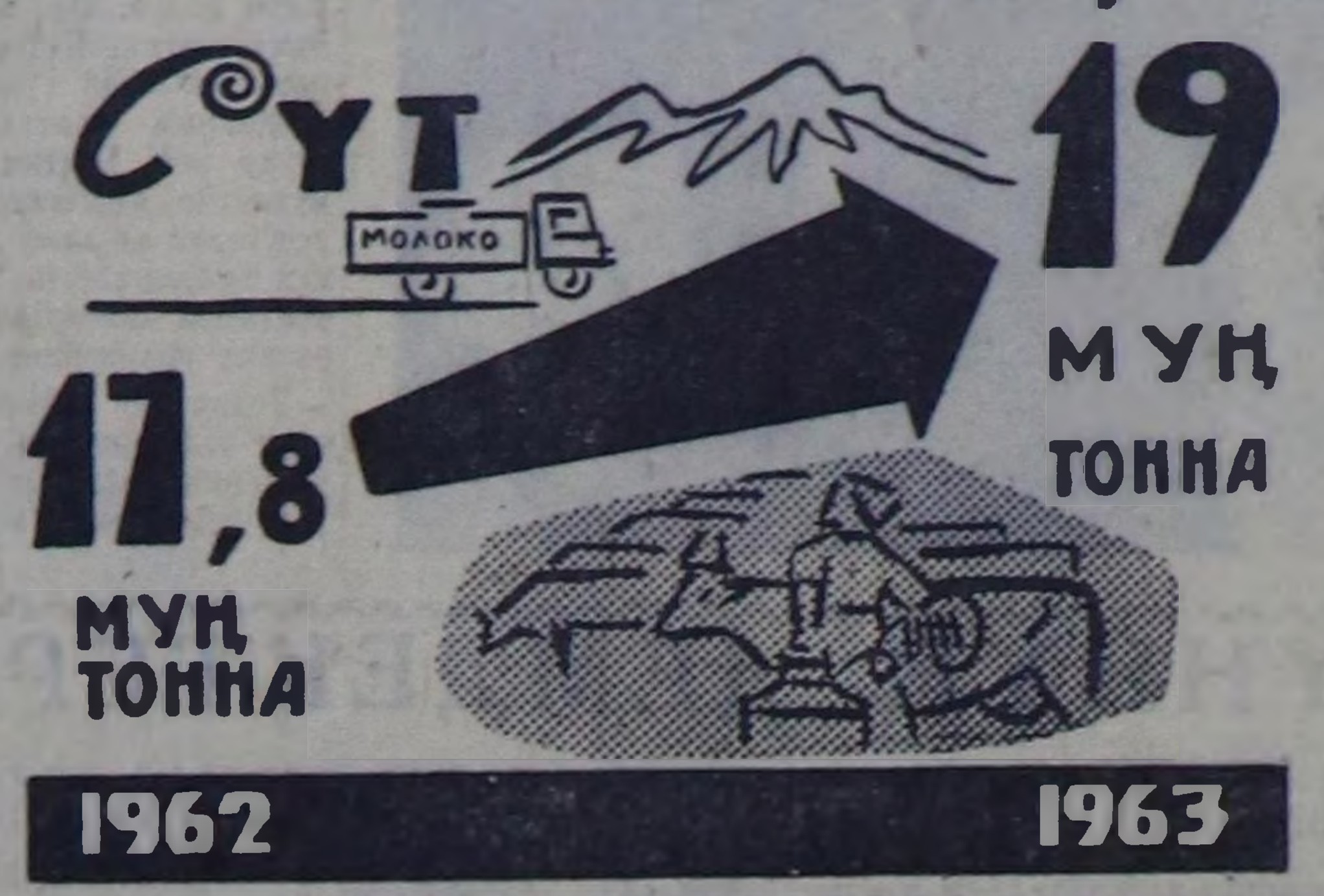



Бүгү аргаларны — хүлээлгелерни күүседиринче

Чеди чылдың бешки чылының баштайгы кварталы төнериниң бүдүүзүнде келген. Мал ажылының продуктуларының элбекшили дээш демиселге база бир улуг бурунгаар базымны кылыр харысалгалыг сорулга көдээниң ажыл-ишчилериниң мурнунда туруп турар.

Усть-лабинчилерниң үлегерин эдербишаан, Тываның көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары боттарының аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, чеди чылдың бешки чылында чаа-чаа хүлээлгелерни алган. **Республиканың ажыл-агыйлары бо чылын 20 муң тонна эътти, 19 муң тонна сүтту, 2000 тонна дүктү күрүнеге садар ужурлуг.** Бо сорулгалар болза боттуг болгаш бистиң колхозтарывыс, совхозтарывыс мурнуку чылдар ышкаш чедиишкинниг күүседип шыдаар сорулгалардыр. **Чүгле эки ажылдаар, ажыл-агый бүрүзүнге ажыл-херекти шын организастаар херек.**

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле планнарны, хүлээлгелерни күүседиринге чылдың бирги кварталында бистиң ажыл-чорудулгавыс улуг рольду ойнаар ужурлуг. Ынчаарга бирги кварталда канчаар ажылдап турар бис? Мал ажылының продукциязын белеткээр талазы-биле чыл эгезинден тура бедик темпилерлиг ажылдаан мурнакчы ажыл-агыйлар күрүнеге эът болгаш сүт садарының квартал планын чедиишкинниг күүседип турар.

Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-агыйлары күрүнеге эът садарының квартал планын 105 хуу күүсеткен. Күрүнеге эът садар талазы-биле бирги кварталдың планын үш-дөрт катап ажыр күүсеткеш, Тожу районнуң колхозтары улуг тиилелгени чедип алган. Дуржулга станциязы, беш совхоз, Каа-Хемниң «Ленинчи орук», «Бурунгаар», «Коммунизмче орук», Таңдының «Революцияның чалбыыжы» колхозтар эът садарының бирги квартал планын ажыр күүсеткен, ийиги кварталга кириштир эът белеткеп турар. Таңды эргелелиниң ажыл-агыйлары, Таңды район, Тес-Хем эргелелиниң «Тес-Хем» совхозу эът садарының квартал планын күүседиринге чоокшулаан.

Таңды район, дуржулга станциязы, «Тиилелге», «Межегей», «Найырал» совхозтар, Каа-Хемниң «Ленинчи орук», «Бурунгаар», «Октябрь 30 чылы», «Коммунизмче орук» колхозтары сүт садарының квартал планын ажыр күүсеткилээн. Каа-Хем, «Бий-Хем районнар, «Элегес», «Сүт-Хөл» совхозтар сүт садарының квартал планын күүседир чоокшулап турар.

Чамдык ажыл-агыйлар чыл эгезинден тура мал ажылының продукциязын күрүнеге садар талазы-биле планнарны чедиишкинниг күүседип турары болза, ол ажыл-агыйларда ажыл-ишчилер Төрээн чурттуң мурнунга харысалгазын бедии-биле медереп билип, ажыл-агыйны эки организастап турарының дугайын чугаалап турар.

Республиканың ажыл-агыйлары күрүнеге эът садарының квартал планын март 20-ге чедир ниитизи-биле 84,1 хуу, а сүттүүн—82,8 хуу күүсеткен. Оон-биле кады бо көргүзүглер болза мурнакчы колхозтар болгаш совхозтар онаалдаларны өй-шаанда элээн ажыр күүсеткениниң күзели-биле чедип алдынган деп чугаалаар херек. Ындыг болза-даа эът, сүт бүдүрер база күрүнеге садар талазы-биле ажыл-херек чамдык районнарда, тус-тус ажыл-агыйларда дыка багай чоруп турар. Күрүнеге сүт садар талазы-биле Барыын-Хемчик, Тожу, Тес-Хем, Өвүр районнар, «Барлык», «Улуг-Хая», «Шекпээр», «Тээли», «Тес-Хем» совхозтар, эът садар талазы-биле Улуг-Хем, «Баа-Хем районнар, «Тиилелге», «Найырал», «Шекпээр» совхозтар болгаш дыка хөй колхозтар аажок хожудап турар. Күрүне мурнунга планныг онаалдалар, хүлээлгелер күүседир талазы-биле мындыг четпестер-биле моон ыңай эптежип болбас.

Мал ажылының фермаларында улуг четпестер бар. Дыка хөй ажыл-агыйларда малдың хөй кезии арып-баксыраан. Мал чемнери эвээжээн. Мал ажылының продуктулуу ам-даа эвээш болуп үргүлчүлевишаан. Бүдүрүлге эргелелдериниң болгаш партия комитеттериниң ажылдакчылары тускай эртемниглер болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары-биле кады мал кыштагладыышкынын чедиишкинниг доозар, малдың продуктулуун көвүдедирин чедип алыр херек.

Республиканың колхозтары болгаш совхозтары 1963 чылда 6,4 миллион пуд тарааны күрүнеге садар. Бо сорулганы күүседирде часкы хову ажылдарынга бүгү талалыг белеткенир херек. **Бүдүрүлге эргелелдери, партколмар, инспектор-организаторлар, парторганизаторлар болгаш тускай эртемниглер техника септелгезин, үрезиннер белеткелин, чемишчидилгелер сөөртүлгезин, кадрлар белеткелин чер болганга дүрген доозар хемчеглерни чорудар хүлээлгелиг.**

Бүдүрүлге эргелелдери болгаш партия комитеттери 1963 чылда тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир дээш көдээниң ажыл-ишчилериниң ортузунга массалыг социалистиг чарышты калбартыр ужурлуг. **Кол болгаш чугула чүве болза алдынган хүлээлгелерни практиктиг ажыл-херек-биле бадыткаары болур.**

Бир эвес бүгү республиканың мурнунга хүлээлге ап, сөзүн берген болзунза, шаг-үе эрттирбейн, сөглээн сөс ажыл-херектен карышпас кылдыр ажылда. Бир эвес саанчы болзунза мурнакчы саанчылардан, хойжу болзунза—мурнакчы хойжулардан, механизатор болзунза—мурнакчы механизаторлардан, удуртукчу болзунза—колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң талантылыг удуртукчуларындан үлегер ап, оларга деңнежир ужурлуг сен дээрзин көдээниң бүгү ажыл-ишчилери медерелдии-биле билип, каш дапкыр күжениишкинниг ажылдаары чугула. **Планныг онаалдаларның, хүлээлгелерниң күүселдези оон хамааржыр. Чүгле ынчан ажыл-херек эки бүдер, Төрээн чурт көдээ ажыл-агыйның хөй продуктуларын алыр.**

Хүлээлгелерни өй-шаанда күүседир дээш удуртукчу бүрүзү, ажылдың тус-тус участоктарын харылап турар ажыл-ишчи бүрүзү чер болгаш мал ажылының мурнакчы аргаларынга өөренир, черни база техниканы, бар аргаларны болгаш курлавырларны четче ажыглаар ужурлуг.

Тараа, эът, сүт болгаш өске-даа продуктулар бүдүрерин көвүдедир дээш бүгү улустуң чарыжы улам өзүп калбарзын. Чеди чылдың бешки чылында алдынган бүгү хүлээлгелерни алдарлыы-биле күүседиилиңер!

Часкы хүн — чылды чемгерер

* * *

Белеткел багай эвес

Чеди чылдың бешки чылында хову ажылдарының бедик дүжүүн өстүрүп алыр дээш белеткел ажылдары бистиң колхозувуста уламчылавышаан турар. Часкы тарылгаже кириптеринге чедир ам каш-ла хонуктар арткан. Ынчангаш колхозтуң тараажылары тараа культураларының бүгү үрезиннериниң арыглаашкынын ийи удаа чоруткан, анализти ийи катап кылган. Үрезинниң шынары эки болган. Уруп белеткезе чогуур 184 тонна кызыл-тас, 17 тонна чинге-тараа, 20 тонна сула, 9 тонна чочак-тараа бүрүн бар.

Ам картофель үрезининиң арыглаашкынында 14 кижи ажылдап турар. Оларның аразында эштер Варвара Кантрашина, Тырлаа Допчаа, Хуна Чыртакай эң эки ажылдап турарлар.

Амгы хүннерде колхозтуң тарылга шөлүнүң чемишчидилгези чоруп турар. Ногаа, картофель, чочак-тараа болгаш чигир свёклазы тарыыр шөлдерде өдек бүрүн төктүнген. Ам кукуруза шөлүн чемишчидип турар. Өдек сөөртүлгезинде 6 шанактыг аътты, бир тракторну быжыглаан. Кукурузачы-тракторист Сендажы Деспижек бодунуң кукуруза тарыыр шөлүн эки чемишчидип турар. Өдек сөөртүкчүлери Михаил Доржу, Долчаң Дүвен-оол оларның эки ажылын мактаары чугула.

Колхозтуң кукурузачылары бо чылын гектар бүрүзүнден 300-чен эвээш эвес центнер ногаан массаны өстүрүп алырын хүлээнген, а тараажылар нииити тарылга шөлүнүң бир гектарындан-на 8 центнерден куду эвес дүжүттү алыр деп сорулганы салып алган. Бо чылын хар улуг болган, оон шыгын ажыглап, тарылганы агротехниктиг кыска хуусаада чорудар.

Часкы хову ажылының техниказының септелгези багай эвес чоруттунган. 13 тракторларның ону, 9 трактор андазыннарының алдызы, 9 сеялкаларның шуптузу болгаш 82 изиирлер, 2 лущильниктер септеттинген. Эштер Баян-оол, Алексей Тас-оол, Александр Филимонов олар септелге ажылының мурнакчылары болганнар.

Колхозчу тараажылар боттарының социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турарлар. Техниканың артык кезектериниң чок болуп турары септелгеге шаптыктыг боор келген. «Сельхозтехника» салбыры мындыг четпес чорукту болдурбас ужурлуг.

Ф. СОПУЛДАЙ.

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң агроному.

Агроном тайбың байдалда

«Найырал» совхозтуң ховуларынга часкы хову ажылдарының эгелээр үези чоокшулаан. Совхозтуң Булуң-Терек салбырында № 2 хову бригадазының хову турлаазында ажылчыннар чурттаар нииити чуртталга бажыңын болгаш столованы септеп турар.

Ынчалза-даа үрезин арыглаашкынының айтырыгларын шиңгыы көрбейн турары кайгамчык. Бо талазы-биле агроном эш Лаптенкова боттуг хемчег албаан. 150 тонна сула, 100 тонна чинге-тараа үрезиннери четче арыглаттынмаан. Өдек сөөртүлгезинде чүгле чаңгыс «Беларусь» трактор ажылдап турар. Салбырның тарыза чогуур 800 га кукуруза шөлүнге четчир өдекти ол чаңгыс трактор канчап-даа сөөртүп шыдавас. Агроном Лаптенкова үрезин арыглап турар шанга-даа, өдек төп турар участокка-даа барбайн, «улуг үүле чаягаар бүткей аан» дээнзиг тайбың байдалдыг олурар.

Бо үеде агрономнуң ажылы эң харысалгалыг. Тарылгага белеткелди хүн, шак бүрүзүнге планнап алгаш, ажылды организастаар ужурлуг.

А. ДАНМИТ.

Республикада тракторлар септелгезиниң чоруп турары

(1963 чылдың март 20-ге чедир медээ)

Районнар	Септеттинген тракторларның хуузу
ЧӨӨН-ХЕМЧИК ЭРГЕЛЕЛИ	**82,9**
Чөөн-Хемчик	96,3
Барыын-Хемчик	86,5
Улуг-Хем	71,1
ТАҢДЫ ЭРГЕЛЕЛИ	**91,6**
Каа-Хем	123,1
Бий-Хем	95,2
Таңды	84,7
Тожу	40,0
ТЕС-ХЕМ ЭРГЕЛЕЛИ	**82,1**
Тес-Хем	92,9
Өвүр	52,0
Оон иштинде совхозтар:	
«Тес-Хем»	143,8
«Тээли»	110,7
«Көк-Тей»	100,0
«Өөк»	98,2
Дуржулга станциязы	94,2
«Сүт-Хөл»	90,3
«Элегес»	90,0
«Сукпак»	86,7
«Межегей»	84,4
«Барлык»	83,0
«Шекпээр»	82,8
«Тыва»	82,8
«Чыраа-Бажы»	80,6
«Найырал»	79,0
«Улуг-Хая»	78,1
«Тиилелге»	72,9
«УТКА 25 чылы»	63,2

Республиканың ажыл-агыйлары тракторлар септелгезин ниитизи-биле 87,5 хуу күүсеткен.

КҮЧҮЛҮГ ЕНИСЕЙЖЕ ШТУРМ

Улуг хемни чагырып алырының баштайгы базымы

МАРТ 24. Үр болгаш кызымак белеткенип турган шак чедип келген. Бо эртен хүннерде ГЭС-тиң оңгарының часкамы ырактан көөрге чүшкүрүпкен кымыскаяк өөнге дөмейлежир. Кайгамчык улуг оңгарны, хынамчалыг ээлериниң боттарының оран-бажыңын байырлал уткуштур белеткеп алыры ышкаш, ыяк арыглап белеткеп каан.

Чазак комиссиязы оңгарның бодун болгаш суг адаанче мөңгеде кире бээр бүгү кылыышкыннарны кичээнгейлиг хынап көрген.

Оңгар куруг калган. Аңаа машиналар-даа артпаан. Бүгү техниканы алгаш барган. Ам ыржым апарган бетон кратерде чүгле каш кижи арткан—олар болза коргуш чок кижилер—буза тепсикчилер-дир. Олар оңгарда суг кирбес түр чал быжыглаашкынга 280 буза тевиишкин кылыр черлерин өрүмнеп белеткеп каан. Ында хөй тонна буза тепсир чүвени маадыр кижилер—Михаил Володин, Геннадий Кравченко, Иван Кудей олар А. Васильевтиң болгаш А. Багдасаровтуң удуртулгазы-биле салып кааннар.

Буза тевиишкинниң эртенгиниң чеди шакта кылыр кылдыр таарыштырган. Бүгүде тудугнуң болгаш Дивногорсктиң кырынга шууурган диңмиреп эрткен. Чоокшулап келген штурмну билип кааш, Енисей шавар халдаашкынны доктаадыр, краннарны ужур октаар, тудугжуларның күзел-соруун боогдаар деп шиитпирлээн чүве дег болган. Ынчалза-даа буза тепсикчилер оңгарда шөлээн, бүзүрелдиг ажылдап турганнар.

Штаб бажыңынга телефоннар чапсар чай чок дагжап турган. Тудугнуң начальниги А. Бочкин сан чок хөй рапорттарны дыңнап турган: рапорттар чаңгыс-ла белен деп сөс-биле төнүп турган.

Шупту чүве шынап-ла белен. Боттарының хүлээлгезин алдарлыы-биле күүседир деп даңгыракты берген коммунистер болгаш комсомолчулар штурмга белеткенип турганнар.

Дүне хат намдаан, соок дыңзып орган. Дээрде сылдыстар көстүп келгилээн. Сыынар болгаш туруглар баштарында, кабель-кранда, экскаваторларның согунчугаштарында оттар хып келген. Енисейниң кежилдир көвүрүглеп, дагда оруктар-биле бүгү дүн иштинде оңгарже автомашиналар шуужуп, кижилер чоруп тургулаан—олар шуптузу буза тевиишкинни көөрүн, Енисейниң дедир аккаш, оңгарже күштүг агыышкын-биле кирерин көөрүн күзеп турган. Чурттуң янзы-бүрү черлеринден болгаш даштыкыдан келген 100 хире журналистер, чогаалчылар, чурукчулар, кинооператорлар штаб бажыңын долуп келгеннер. Парлалга конференциязы эгелээн. А. Бочкин хөй-хөй айтырыгларны харылаан. Журналистер-биле чугаалашкаш, тудугжуларның ону манап турганы бажыңга катап чедип келген. Дүн эрткен. Даглар шал-шул көстүп келген. Енисейниң дожунга эртенги даңның даалаштыг хаязы дээп келген.

— Болган-дыр!—деп хоочун гидротехник чугаалаан. Буза тепсикчилер штабка келгеш, бүгү чүве таарымчалыг дээрзин дыңнаткан. Шупту белен.

Енисейниң дааш-шимээниниң чер алыспайн, хемни дүй боор черге уяңгылыг сирена атакаже кирериниң баштайгы медээзи хемни дуглаар черге дыңналып келген. Дагларда даш бедиктер кырынга чүс-чүс кижилер чыскаалыпкан. Олар буза тепсикчилерниң бараанын ийи-чаңгыстап көстүп турар үгже көре бергеннер. База катап медээ. Оңгарже кирер черде баар черни камгалап турган медээчилерниң кызыл тукчугаштары шивеңнеп тургулаан.

Эртен мугур 7 шак турда түр чал быжыглаашкынга күштүг частыышкын база теп үнген.

Булут дег ыш-бус арлы бергенде хемни дуглаар чер көстүп келген. Өлче суг сыңмарлажып кириш турган. Баштай сүт оожум, хөөн чок, шиитпирлиг эвес чүве дег шимчеп ора ооң соонда, күш немеп чоруй оңгарже дүрген ага берген.

Чүс-чүс кижилер түр чалда узуктелчек черже чүгүржүпкеннер. Олар бот-боттарын кужактажып, ошкажып, тиилелге-биле бот-бодунга байыр чедирип, бүгү чылдар иштинде коллективтиң эрткен улуг оруун кижи бүрүзү сактып турган.

Ийи таладан танкылар дег, күчүлүг бульдозерлер хемни боор черже чорупкан. Олар боттарының каң бижектери-биле чалда бедик черлерни дескилей кезип турган, а оларның соо-биле каң дугуйларын оожум шимчетпишаан, боду кылаштаар экскаватор шимчеп чоруп орган. Хүнүң ортаа кезиинде оңгар суг иштинче чиде берген. Мөңгеде чиде берген.

Енисейде улуг тиилелге чедип алдынган. Нарын болгаш берге инженерлиг операцияны ылаптыг кылган.

Ам-даа чаа ажыл манап турар: үстүкү чалды бөгүн чайладыр болгаш Енисейни чаа үнче кирер. Хем ийи унга аңгыланы берген соонда, —март 25-те кол штурм—Енисейниң суунуң кызаалаттынган черин дуглаары эгелээн. Тудугжулар чаа харысалгалыг ажылче үнер.

(Март 24-те «Правдадан»).

Шекпээржилерниң хүлээлгелеринден

Тараа болгаш мал ажылының продукциязын бүдүрерин көвүдедир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында Краснодар крайының Усть-Лабинск бүдүрүлге эргелелиниң ажыл-ишчилериниң патриоттуг эгелээшкинин деткивишаан, чеди чылдың бешки чылында көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге эрткен чылдан бедик көргүзүглерни чедип алыры-биле «Шекпээр» совхозтуң ажыл-ишчилери бедиткен хүлээлгелерни боттарынга алган.

Олар мал ажылының продукциязындан 415 тонна эътти, 435 тонна сүтту, 41 тонна дүктү бүдүрүп, оон 415 тонна эътти, 350 тонна сүтту, 51 тонна (зачёттуг деңзи-биле) дүктү күрүнеге дужаар, бир саар инекке онаажтыр 1200 кг сүтту саар, бир хойдан ортумаа-биле 1,8 кг дүктү кыргып алыр, малдың уксаазын экижидери-биле 10 муң хойну, 700 инекти тарып бөозадыр, төрүүр 100 баш малга онаажтыр 90 хураганнарны, 85 бызааларны мендии доруктуруп өстүрер, нииитиниң малынга 4000 тонна сигенни, 12 муң тонна силосту белеткээр, төп сүт-бараан фермазынга «ёлочка» хевирлиг саалда шөлүн тургузар деп шиитпирлээн.

Тарылга шөлдериниң тургузуун ам-даа эде көрүп, бо чылын тарылга шөлүн ниитизи-биле 8250 гектар чедирерин, оон иштинден 5000 гектар тараа культураларын тарыырын, тараа культураларының бир гектарындан 10,5 центнер дүжүттү, кукурузаның гектар бүрүзүнден 300 центнер ногаан массаны ажаап алырын совхозтуң ажыл-ишчилери хүлээнген. Ол сорулга-биле часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге эрттирер.

Малчыннар чурттаар чуртталга бажыңнарын болгаш бүдүрүлге сан-хөө планында көрдүнген өске-даа тудугларны ноябрь 7-ниң бетинде күүседирин, клубтарның, библиотекаларның, кижи эмнелгезиниң пунктуларының, школаларның кышка удур белеткелин август 20-ге чедир бүрүн доозар болгаш өске-даа хемчеглер социалистиг хүлээлгеде көрдүнген.

Ам совхозтуң бүгү ажыл-ишчилери алдынган социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседир дээш ажыл-агыйда бүгү аргаларны болгаш курлавырларны мөөңнеп турар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

База катап хамыкты мурнаан

Республиканың автоажыл-агыйларының коллективтеринде калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының коллективи СЭКП обкомунуң Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдериниң шилчиир Кызыл тугун ийи удаа улаштыр чаалап алган. АТК-ның чолаачылары чүък сөөртүлгезиниң планын февраль айда база хамыктың мурнай күүсеткеш, кывар-чаар материалдарның дыка хөй артык камналгазын чедип алганнар. Мурнакчы коллектив бо чылдың бирги кварталында база шилчиир Кызыл тукту салбас деп хүлээлгезин күш-ажылчы бедик чедиишкиннери-биле бадыткап турар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Чурттуң кинематографиязының хөгжүлдезин удуртурун экижидер сорулга-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кинематография талазы-биле күрүне комитедин тургускан болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кинематография талазы-биле күрүне комитединиң эргезинге дамчыдып берзе чогуур организацияларның база бүдүрүлгелерниң даңзызын бадылаарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму эш Алексей Владимирович **Романовту** ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кинематография талазы-биле күрүне комитединиң даргазынга—ССРЭ-ниң министринге томуйлаан.

Р. Я Малиновский Индонезияже чорупкан

МОСКВА. (СЭТА). Бирги министрниң камгалал болгаш национал айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле оралакчызы, Индонезия республиканың чепсектиг күштериниң штавының начальниги генерал А. Х. Насутионуң чалааны ёзугаар, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң маршалы Р. Я. Малиновский кадайы-биле кады, албанның аян-чоруун кылып, Москвадан Джакартаже чорупкан.

Индонезияга барганының соонда Р. Я. Малиновский болгаш оңу үдеп чорур кижилер Бирма Эвилелиниң камгалал министри Не Винниң чалааны ёзугаар Бирмага баарлар.

Кажыдал илергейлээшкини

Бали ортулукка болган чер шимчээшкининиң уламындан индонези улуска таварышкан өлүм-чидимге болгаш материалдыг когаралдарга холбаштыр Н. С. Хрущев биле Л. И. Брежнев шын сеткилинден хомудааның илереткен. Индонезия Республиканың президентизи болгаш премьер-министри доктор Сукарнонуң адынга чоруткан телеграммазынга олар чаагаар болган айыылдан качыгдаан өг-бүлелерге кажыдалды дамчыдарын дилээн.

(СЭТА).

Даарта—бөгүнгүзүнден эки ажылдаар



Иван Викторовтуң бригадазы

Кыш чеже-даа быжыгланза, хүн караа чылып, хар эрип эгелээн. Бок, хир холушкан шык хар-биле кузовун доллур чүдүрүп каан 10—54 дугаарлыг чүък машиназы Ленин кудумчузу-биле оожум өскеп олур. Чолаачы кудумчунуң ол-бо талаларынче кичээнгейлиг көрүп, машиназын бүзүреллиг башкарып чор. Ол республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының мурнакчы чолаачыларының бирээзи И. П. Викторов-тур. Оон удуртуп турар бригадазы эрткен чылдың планын 132,7 хуу күүседип, 8272 литр кывар чүүлдү камнап ап, норма ёзугаар 30 муң километрлерни эртер тургаш ол доктааттынган нормадан 10 муң ажыг километрлерни эрткен. Резина камналгазын база алган.

— Мээң удуртуп турар бригадам найыралдыг коллектив. Оон кежигүн бүрүзү «Шуптузу — чаңгызы дээш, чаңгызы — шуптузу дээш» деп принцип-биле ажылдап турар.

Бригадада хөй чылдарда чолаачылап келген, дуржулгалыг, бедик мергежилдиг И. Вертипрахов, А. Неволин, В. Лопатин ышкаш чолаачылар бар. Олар коллективтиң чоргааралы. Аныяк чолаачыларга олар боттарының дуржулгазын дамчыдып берип, бүгү амыдыралының херээ апарган тускай мергежилинге өөредип турар. Бистиң мурнакчыларывыс күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, дешпилгелиг чүүлдерни бүдүрүлгеге нептередири дээш идепкейлиг демиселчилер болуп турар — деп, Иван Прокопьевич чугаалаан.

Ам ол бригада СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырары, чеди чылдың бешки чылының күрүне планының чедиишкинниг күүседири дээш, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге алдар кыдыр калбарган социалистиг чарышка база хаара туттунган. Продукцияның бот-үнезин 0,35 көпеекке чиигедирин, резина дугуйлар-биле солулга чокка 43 муң километрни эртерин, чыл планын 1963 чылдың ноябрь 3-те күүседирин чедип алыр хүлээлгени салып алган ажылдап турарлар.

Олар берген сөзүн ээлеп шыдаарлар, чүге дээрге ол коммунистиг күш-ажылдың бригадазы — идегелдиг коллектив. Бөгүн — дүүнгүзүнден, а даарта— бөгүнгүзүнден артык эки ажылдаар! Оларның хүн бүрүдеги ажыл-ижиниң чүткүлү бо.

Чурукта: Коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүннери: солагай талазындан оң талазынче (бирги одуругда) Н. В. Рулев, А. А. Синицын, Л. Б. Кувшинов, И. Ф. Вертипрахов, (ийиги одуругда); И. Е. Оленин, И. С. Ульянов, В. И. Петров, И. П. Викторов (бригадир), В. И. Лопатин, Г. Б. Горбунов.

Мергежил дээш

Ийи чыл чолаачы болуп ажылдап турар мен. Баштайгы үеде Кызыл хоорайның тудугларынга, хоорай иштинге сөөртүлге ажылдарын кылып тургаш, сөөлзүредир республиканың ырак районнарынче бараан, тудуг материалдары сөөртүп чедирер ажылдарже шилчээн мен.

Аңгы үеде бистиң кол соруглавыс Кызылдың тудугларынга материалдар чедирерингe, кудумчуларда хар, бок сөөртүлгезинге идепкейлиг киржири болур. Ол ажылдарда эштер Викторовтуң, Надточнийниң бригадалары ажылдап турар. Мен эш Надточнийниң бригадазында ажылдап турар мен. Бистиң бригадавыс коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик ат дээш демисежип, бедиткен хүлээлгелерни алгаш, бригадалар аразында калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар.

Техниктиг билиг-мергежилди соксаал чок бедидери дээш ийиги класс чергениң чолаачызы болурун чоокку үеде чедип алыр мен.

Д. БАЗЫР-ООЛ.

МУРНАКЧЫ ХЕРЭЭЖЕННЕРИВИС

Бистиң Төрээн чуртувустуң экономиказының болгаш культуразының улам ынайгы хөгжүлдезиниң херээнге Тес-Хем районнуң ажыл-ишчи херээженнери бүгү совет херээженнер-биле бир демей идепкейлиг киржип турарлар.

Күрүнени эргелеп башкарарының херээнге херээженнерниң киржилгезиниң бир фактызы болза, чоокта чаа болуп эрткен РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге соңгулда үезинде бистиң районнуң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединге 17, кодээ Советтерге 30 ажыг херээжен депутаттар соңгутканы ол болуп турар.

Районда школаларда, уруглар албан черлеринде, столовая, эмнелге черлеринде, сүт-бараан фермаларында болгаш мал, тудуг ажылдарында ажылдап турар херээженнер бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар.

Чижээ, «Ак-Эрик» колхозтуң саанчызы М. Кара-кыс, «Чодураа» колхозтуң саанчылары Оюн Кини, Ч. Манмыр эрткен чылын бир инектен сүт саап алыр хүлээлгезин ажыр күүсеткеннер. «Чодураа» колхозтуң хойжузу Болат-оол, Ленин аттыг колхозтуң хойжузу Менди Сувааң эрткен чылын 100 хойга онаапштыр 100—109 хураганны алганнар. Ылангыя «Чодурааның» хойжузу Бадарчы Анчымаа бо чылын төрээн 158 хоюндан чаш төлдү бүрүн камгалап алган.

Районнуң ажыл-ишчи херээженнери чүгле мал ажылында кол күш боон турар эвес, харын үлетпүр, тудуг, садыг ажылдарында база идепкейлиг киржип турарлар.

Шуурмак промкомбинаттың будук аштакчызы Д. Суханова хүн нормазын 125 хуу күүседип турар, раймаг садыгжызы Д. Рачева бараан саарылгазының планын үргүлчү ажырып турар, «Чодураа» колхозта уруглар ясли-садының эргелекчизи Ш. Маадыр база эки ажылдап турар.

Херээженнер колхоз, совхоз бүдүрүлгезинге, албан организация черлериниң ажыл-чорудулгазынга шак мындыг улуг күш боон турда чамдык албан черлериниң удуртукчулары азы колхозтарның даргалары, ында партия организациялары херээженнерниң эки ажылдаарынга, чурттаарынга, өөренириңге таарымчалыг байдалдарны тургузарынга кошкак сагыш салып турарлар. Чижээ, «Ак-Эрик» колхозта (баштаар черниң даргазы эш Сарыглар) чунар бажың бүдүн чылдың иштинде ажылдаваан, уруглар албан черлеринге болгаш школага, клубка оттулар ыяшты чедир белеткеп бербээнинден ол черлер бо кыжын соокта бергедеп турарын херээженнер хомудап чугаалап турарлар.

Районнуң колхозтарында, совхозунда ажылдап турар ажыл-ишчи херээжен чоннуң сорулгазы болза, чеди чылдың бешки чылында районнуң мурнунда салдынган ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң талазы-биле сорулгаларны чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарышты улам калбартып тургаш, Төрээн чуртка хөй продуктуларны бүдүрүп бээрин хандырары болур.

О. ОРУС-ООЛ.
Тес-Хем парткомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

ХҮННҮҢ ДЕМДЕКТЕРИ

1966 ЧЫЛДЫҢ ПЛАНЫНГА КИИРИШТИР

Бо хүннерде Кызылдың кудумчулары-биле хар, бок сөөртүп чоруп турар самосвалдың чолаачызы, чымыраарты чазык хүлүмзүрээн, кыпкы бөргүнүң адаандан бажының сарыг дүктери дыдырарып бады келген, үжен ажыг харлыг тырың эрни бола көрүп болур. Ол республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының чолаачызы Виктор Александрович Чукломин-дир. Ол чеди чылдың планныг онаалгазын эрткен чылдың төнчүзүнде ажыр күүсеткеш, ам 1966 чылдың планынга киириштир ажылдап турар. Ол ындыг бедик көргүзүглерни канчап чедип алган силер деп айтырар болзуңарза: «чедиишкинниң үндезини — кызымаккай күш-ажылда» — деп ол харылаар. Бир эвес чолаачы бүрүзү Виктор Александрович ышкаш ажылдап турар болза, дыка-ла эки болур ийик. Шынап-ла Киров хоорайның суралгыт Шина заводунуң ажылчыларының оглу, бичиизинден күш-ажылга мергежээн ол кижиге деннежир дээш кижи бүрүзү эки ажылдаар ужурлуг. Мурнакчы чолаачы апрель 23-те Москвага болур коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының бүгү эвилел чөвүлел хуралынга уткуштур бир ажыл хүнүнде бүдүн чартык норманы күүседир сорулганы салган.

ТӨЛЕПТИГЛЕРНИ ПАРТИЯГА

Чоокта чаа чолаачылар И. А. Мишин, В. И. Петров, И. А. Козулин оларның амыдыралынга өөрүшкүлүг болгаш уттундурбас болуушкун болган — коллективтиң партия организациязы оларны СЭКП-ның кежигүнүнге киирип алган.

Ниитилелге кижиниң хамаарылгазын оон ажыл-херектери, чурттаглазы көргүзер болгай. И. А. Мишин он беш харлыг бичии оол тургаш-ла күш-ажылчы амыдыралын чолаачы болуп эгелээн. 1955 чылдың күзүнүнде И. А. Мишин Совет Армияның хүрээлелинге албан эрттирери-биле кыйгырткаш, үш чыл хуусаалыг шериг албаның чедиишкинниг эрттиргеш республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зынга чолаачы болуп ажылдап эгелээн. Ол бодунга, эш-өөрүнге негеделиг, техникага камналгалыг, ак-сеткилдиг, идепкейлиг күш-ажылчы, хөй-ниитичи болганы-биле коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик атты 1959 чылдан бээр эдилеп келген.

В. И. Петров — Совет Армияның запас офицери, партияның Кызыл хоорkомунуң чанында марксизм-ленинизмниң кежээки университединиң дыңнакчызы, партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктүң кежигүнү. Ол бөлүк техника камналгазының талазы-биле хыналданы чорудкан. Ажыглаттынмас хөй артык кезектер складтарга үр үеде анаа чыдып, дадарып үрелгени ол хыналданың түңнелинде илерээн. Моон соңгаар заводтарга артык кезектер кылырап чагылдарны канчаар кылырының дугайында айтырыг туруп келирге, В. И. Петров кандыг чаа чагылдар кылырын чолаачы бүрүзү боду шиитпирлээр кылдыр тургузарын саналдаан. Оон саналын ажыл-агыйжы үнелиг санал деп бөлүктүң кежигүннери болгаш чолаачылар деткээн. Ындыг болур ужурлуг-даа, чүге дээрге ол коммунистиг күш-ажыл бригадазының кежигүнү, коллективиниң амыдыралын эки билир мурнакчы чолаачы. Ынчангаш чолаачылар аңаа идегеп, ону хүндүлеп турарлар.

Оон эжи И. А. Козулин база мурнакчы чолаачыларның бирээзи. Ол соңгу чүкке ажылдап турда ону шеригже кыйгырткан. Шеригден халашкан соонда ол даг экспедициязынга ажылдап турган. 1957 чылдан бээр И. А. Козулин республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зында чолаачы болуп ажылдап турар. Ам ол кежээки школада база өөренип турар, АТК-ның хана парлалгазының кол редактору. Чолаачы ажылдан хостуг үезинде ол хана солуннарны организастап үндүрүп, көскү агитация ажылдарын кылып турар. Херээженнер хүнүнге тураскааткан янзы-бүрү солун темаларлыг, эки каастадгалыг хана солунну үндүреринге ол идепкейлиг киришкен. Ол АТК-ның коллективиниң социалистиг хүлээлгелерин көргүзүп турар улуг самбыраны кылган болгаш коллективиниң Хүндүлел самбыразын чаа мурнакчылар-биле доллуруп, ол ышкаш коллективиниң күш-ажылчы чедиишкиннерин көргүзүп турар агитлистоктарны үндүрүп турар.

Аныяк коммунистер хоочун коммунистер эштери-биле кады күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, социалистиг чарышты калбартыр дээш идепкейлиг демиселчилер, чаа, дешпилгелиг чүүлдерниң деткикчилери болгаш эгелекчилери болуп, партия кежигүнүнүң хүндүлүг адын шынзыдар дээш кызымаккай ажылдап турар.

А. ДАРЖАА.

ЧҮТКҮЛ ХЕРЕК

Эрткен чылдың төнчүзүнде, меңээ онаашкан бирги чеди чылдың онаалдазын хуусаа бетинде 124,9 хуу күүседип, 9024 литр кывар чүүлдү камнап алган мен.

Ындыг күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алырынга меңээ чүү дузалааныл? Ол дээрге хамыктың мурнунда чолаачының берге болгаш харыысалгалыг ажылынга изиг чүткүл-дүр. Бир эвес чеди шактыг ажыл хүнүнде сөөртүр ажылдарны кылыры-биле кызыгаарлаттынып турган болзумза, ындыг бедик түңнелдерни чедип албас ийик мен. Ажыл шагы-биле кызыгаарлаттынмайн, эртен эрте ажылга келгеш, хүнзедир ажылдап тура хүнзээр турган мен.

Ниитиге ажыктыг ажылдарны кылып, бодунуң болгаш коллективиниң алган социалистиг хүлээлгелерин күүседири дээш ак-сеткилдиг ажылдап турар болза, ооң ажылы үнелелди алыр болгай. Оон аңгыда база бир кол чүве, машиназынга камныг, аңаа ынак болуру. Машинаны камналгалыг эдилээрде база бир чугула чүүл ооң ажылдаар кезектериң доктаамал бир деспи чаал, машина ажылдап турда ол кезектериң ажылдаарын хынап көрүп турары болур.

Ам ийиги чеди чылдың планынга киириштир ажылдап, апрель 23-те болур Бүгү-эвилелдиң коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының чөвүлел хуралынга эки күш-ажылчы белектер-биле ужуражыр дээш ажылдап турар мен.

П. ОРЛОВСКИЙ,
чолаачы.



Республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының мурнакчы чолаачылары Сергей Гаврюшин, Виктор Чукломин, Павел Орловский чеди чылдың планныг онаалгазын хуусаа бетинде ажыр күүседиккеннер. Ам олар 1966 чылдың планынга киириштир ажылдап турар.

ЧУРУКТА: В. ЧУКЛОМИН.
Фотолары А. СОДУНАМНЫ.

КОЛЛЕКТИВТЕ ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

ЧАРЫШТЫ КАЛБАРТЫР

Республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт конторазында партия эге организациязы администрация чери-биле база профэвилел болгаш комсомол организациялары-биле кады бүдүрүлгеге удуртулганы элээн экижиткен.

АТК чеди чылдың дөрткү чылында пландан ажыр 50,6 муң тонна чүък сөөртүп, 1 миллион 587 муң тонна-километрни ажылдап кылган. Чүък машиназы бүрүзүнге ниитизи-биле ажылдан алышкын 111,8 хуу болган. 38.168 литр кывар-чаар материалдарны камнап алган, бир тонна-километрге бот-үнези 0,34 көпеекке чиигеткен. Күрүнеге 11,3 муң рубльдиң орулгазын берген. Коммуналчылар 1962 чылдың үшкү, дөрткү кварталдарында республиканың автоажыл-агый коллективтериниң аразында калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, СЭКП обкомунуң, Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдериниң область Чөвүлелиниң база партияның Кызыл хоорkомунуң болгаш хоорkүүскомунуң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының коллективи чеди чылдың бешки чылының планын хуусаа бетинде күүседири дээш республикада калбарган чарыштың эгелекчилери болган. Транспортчулар боттарынга алган хүлээлгелерин шудургу боттандырып, январь-февраль айларның планныг онаалгаларын ажыр күүсеткен.

Коллективте тос бригадаларның болгаш цехтерниң алдызы коммунистиг күш-ажылдың бригадазының адын чедип алыр дээш чаржып турар. Ийи бригада: коммунист эш Викторовтуң, Хоорай Совединиң депутаты эш Буртовойнуң бригадалары ол бедик атты чедип алган. Ол ийи бригадалар 1962 чылдың пландарын болгаш бо чылдың баштайгы ийи айларының планныг хүлээлгелерин ажыр күүсеткен. Эш Викторовтуң бригадазы коллективтиң шилчиир вымпелин чаалап алган, бригаданың 13 кежигүннери шуптузу бөлүү-биле чурукка тырттырган, Хүндүлел самбыразында мактаткан. Ол бригаданың кежигүннери хоорайның чолаачыларының чарыжының доктаамал тиилекчилери болгаш бирги чергениң шаңналдарының эдилекчилери.

Коллективте 80 ажылчыннар, бары-ла шуптузу коммунистер болгаш комсомолчулар, коммунистиг күш-ажылдың деп ат дээш демисежип турар. Коммунист чолаачы эш Орловский, чолаачы эш Чукломин чеди чылды хуусаа бетинде күүсеткеш, 1966 чылдың үлүүнге киириштир ажылдап турар. Эш Орловский чеди чыл планын тонна-километр талазы-биле 124,9 хуу күүседип, 2024 литр кывар-чаар материалды камнап алган. Эш Чукломин чеди чылды тонна-километр талазы-биле 110,6 хуу күүседип, 6864 литр, азы 354 рубльдиң кывар-чаар материалдарын камнап алган. Чолаачы коммунист эш Гаврюшкин чеди чыл планын хуусаа бетинде күүсеткен. Ол ам механик, партия эге организациязының секретарында ажылдап турар.

АТК-да бүгү бригадаларның болгаш цехтерниң социалистиг хүлээлгелерин көргүзүг самбыразында аскан. Чарыштың түңнелин он хонукта, ай, квартал санында үндүрүп, партия, профэвилел, комсомол организацияларының хуралынга доктаамал чугаалашкаш, четпестерин чогуур өй-шаанда илередип, чайладыр хемчеглерни ап турар.

Ынчалза-даа чарышты улам калбартыр, мурнакчы дуржулгаларны изин-биле деткиир болгаш өскелерге нептередир, чаа чүүлдерни тып илередир, чыдып каан турарларга дузалаар, оларны өөредир талазы-биле партия организациязы ам-даа сула ажылдап, арай мензэргенип, оожуга берген.

Коммунистиг күш-ажыл бригадаларының кежигүннериниң, ол атты чедип алыр дээш демисежип турарларның өөредилгези дыка сула организастаттынган, элээн хөй кижилер кайда-даа өөренмейн турар. Ол ышкаш бүдүрүлгечи мергежилин болгаш ниити билиин бедидер, культурлуг деннеди өрүледир хемчеглер четпес чорун турар. База коллективтиг кино, концерт көөр чорук, массалыг ажылдарга киржилге багай болгаш ол четпес чорук эскертинмейн турар. Четпес чүве кылып каан кижилерни өске черлерниң шугуму-биле хемчег ап турар боордан башка, бригадаларның кежигүннери боттары сонуургал үндүрбес, ындыг эштерниң дугайында сагыш човап, коллективтиг чугаалажып көөр, эде кижизидер хемчег албайн турары база четпес.

Партия организациязы коммунистиг күш-ажылдыы деп ат дээш демисежип турарларның чүгле бүдүрүлгечи көргүзүглеринче чаңгыс талалап хайгаарал салгаш, өөредилге, аажы-чаңчыл талазы-биле айтырыгларже кол кичээнгейден дашкаарлап турар. Бо демдеглеттинген четпестерден дарый чайлаар херек.

КӨСКҮ АГИТАЦИЯ

Алган социалистиг хүлээлгелерни боттандырар талазы-биле көскү агитация улуг роль ойнап турар. Коллективте көскү агитацияны хөй янзы хевирлер-биле көрүштүг, шевер, өткүт-чидиг кылдыр кылган. Чугула кампания ажылдарга болгаш демдеглеттинип турар төөгүлүг хүннерге холбаштыр кыйгырыг лозунгнарны үргүлчү чаартып турар. Ханаларда чүүл бүрү будуктар-биле чураш аскылап каан кыйгырыгларда: чеди чылды хуусаа бетинде күүседириниң, СЭКП-ниң XXII съездизиниң болгаш ТБ-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин боттандырарының, тайбыңны камгалаарының, интернационалчы эп-найыралды быжыглаарының дугайында сорук киирикчи лозунгнар болгаш коллективтиң бүдүрүлге пландарын хуусаа бетинде күүседиринче, коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, өөренир болгаш чурттаарынче кыйгырып турар агитация кижиниң кичээнгейин хаара тудуп каар.

Социалистиг чарыштың тиилекчилерин чарышты айлап, кварталдап, чартык болгаш бүдүн чылдап үндүрген түңнелдер аайы-биле Хүндүлел самбыразында киирип турар. Көргүзүг самбыразында ниити конторанын, бригадаларның болгаш цехтерниң социалистиг хүлээлгелерин машинага парлааш аскан.

«За рулем» деп хана солун доктаамал үнүп, аңаа бүдүрүлге пландарын күүседиринге, коллективтиң кежигүннерин коммунистиг ёзуга угланган материалдарны парлап турар. Ол хана солун бодунуң агитаторжу, пропагандисчи болгаш организакчы ролюн күүседип келген. Эки шынарлыг материалдарны чырытканы, көрүштүг кылдыр чураан хевир тургузуу дээш эрткен чылын хоорай көрүлдезинге «За рулем» ийи дугаар черни алган.

КОММУНИСТЕР — ИДЕПКЕЙЛИГ ХӨЙ-НИИТИЧИЛЕР

Коммунист бүрүзү билииниң, дуржулгазының хире чергези-биле доктаамал болгаш түр партийжи даалгаларны күүседип турар. Чижээ, коммунистер эштер Викторов, Орловский, Королев, Буртовой олар боттары агитаторлавышаан, бөлүк агитаторларны (5—6 агитаторлар) баштап турар. Оларны бөлүк агитаторлар харыылаар улуг агитаторлар дээр. Улуг агитаторлар агитаторларның боттарын, участоктарын, ында кижилерни эки билир. Агитаторларга дузалаар, сургаалда бээр, ажылын хынаар, кылган ажылдарны түңнээр хүлээлгелерни улуг агитаторлар база боттандырып турар. Партия эге организация секретары агитаторлардан хүн бүрүде негеде кылырда улуг агитаторларны дамчыштыр боттандырып турар. Улуг агитаторнуң хүлээлгези база бир чаа хевирниң партия даалгазы. Ону политиктиг билии шыырак, агитатор ажылынга дуржулгалыг кижилер боттандырып турар.

Коллективте партия болгаш күрүне контролюнуң ажылынга дузалаар бөлүктүң составынга алды коммунистер кирген. Бөлүктү партия кежигүнүнге кандидат эш Петров баштап турар. Олар ол чугула, чаа партийжи даалганы кызымаккай күүседип турар. Элээн каш чолаачыларның кылган ажылдарының талазы-биле документилерге меге эдилгелер кылган, агаарда немелде төлевир онаап турган Ахметгалиева биле Елизарова оларның херээн ол бөлүк илереткеш, эштиң судунга шилчидер талазы-биле администрация чериинге боттуг дузаны көргүскен.

Партияга кижилер киирип алырда даалгалар берип, ол даалгаларны канчаар күүседип турарын хынап көрүп тургаш, хүлээп ап турарын удуртулгага чаңчыл болдурган. Чижээ, чоокта чаа кандидаттан кежигүнге хүлээп алган эштер Петров, Мишин, Козулин олар кандидат стажының иштинде партия даалгаларын идепкейлиг күүседип, көргүскен идегелди турушту боттандырып шыдаар коммунистер болурун көргүскеннер.

• • •

Бо АТК-да партия организациязы бодунуң партийжи организас-массалыг ажылдарын улам экижидип тургаш, бүдүрүлгеге коммунистерниң ролюн улам бедидип, 1963 чылда коллективтиң мурнунда салдынган бүдүрүлгечи сорулгалын чедиишкинниг күүседип шыдаар дээринге чигзиниг турбас.

К. ЧАМЗЫРЫН.
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентизи.

Демниг ажылдаары — улуг күш

Школа дугайында Хоойлуну хүлээп алгандан бээр эрткен үе болза башкыларның чаа-чаа чогаадыкчы ажылының чечектелиишкининиң үези болган. Ада-иелерниң болгаш хөй-ниити организацияларының школа-биле харылзаазы улам быжыккан, ийи чылчылар чок өөредилгени чедип алган школалар, башкылар бистиң республикада көвүдээн.

Кызылдың № 6 школазының ада-иелери бо өөредилге чылының бирги хуралынга-ла ийи чылчылар чок өөредилге дээш ажылды калбартырын шиитпирлээн. Ада-ие бүрүзү бо чаагай херекке бодунуң хууда салыышкынын киирип, школага дузалаарын шиитпирлээн. Шынап-ла, бо школа Кызылдың эң-не мурнакчы школаларының бирээзинге саналып турар. Бирги чартык чылда школаның өөредилгези бедик деңнелдиг болган, башкылар эштер Красова, Сивкова, Маркелова, Башанова, Шачина, Никифорова болгаш өскелер-даа эң эки түңнелдерни чедип алган.

Чедип алган чедиишкиннерни улам быжыглаар дээш ада-иелер башкылар коллективи-биле демниг кады ажылдап турар. Бо херекке эң эки киржилгелиг ада-иелерни маңаа адап болур. Септелге заводунда А. Крупина чүгле боду школага кээп турар эвес, ында коммунистиг күш-ажыл бригадазы-биле өөреникчилерниң быжыг харылзаазын тургускан. Алгы заводунда А. И. Бочкарева, уруглар садының ажылдакчызы эш Копыловия база эш Гнездюкова, Миллер, Богачева болгаш өскелер-даа школага үргүлчү кээп, уроктарга олуржуп турар.

Чаңгыс класска өөреникчиниң ийи чыл өөренир чоруу дээрге башкының багай ажылының түңнели-дир, өг-бүлеге берге болуушкун-дур. Ол ышкаш уругнуң назыны улгадып, катап олурган клазынга белен-не чанчыкпас апаар болгаш чааскаанзыраар чорукка чедирип болур. Мындыг чижекти ап көрээли. 6-гы класстың өөреникчизи Ломкин ол клазынга катап олурган. Ол, 7-ги классчылар-биле бо-ла ойнаар болгаш оларның-биле кады турарын күзээр. Чүге ындыгыл? Чүге дээрге оон эштери ында, оон сонуургалы оларныы-биле бир демей.

Бисте чамдык ада-иелер мынча дижир: «Юра азы Оля катап өөренгей аан. Оларга келир чылын өөрениринге чиик-ле болгай». Бо айтырыгны ынчаар чиик көрүп болбас. Уругнуң азы оглунуң өөредилгезин хүн бүрү контрольдаары—ада-иениң хүлээлгези. Ростов областың башкылары ийи чылчылар чок өөредилгени канчап чедип алыр аргалыг болганыл? Ында уруглар бистиниинден артык деп бе? Чок. Оларның ада-иелери база-ла бистиниинде ышкаш, шуптуу ажылдап турар. Ынчалза-даа ол школаларга кым-бир өөреникчи ийи демдек апканда, ында пионер организациязы, ада-иелер, школа коллективи доран-на кичээнгейге ап, дузалаар. Ол өөреникчиниң өөредилгезин доктаамал хынап эгелээр. Оон түңнелинде, өөреникчи чалгаараар чоруктан уштунуп, хүн бүрүнүң түңнелдерин ада-иезинге илеткээр. Ада-иениң ажылдап турар организациязы уругнуң дугайын база-ла ынак билир, сагыш салып турар. Хар эрип, чылыг душкени-биле чергелештир, ада-иениң уругларынга хайгааралы кошкаар болза, чамдык уруглар онаалга кылбастап, ойнап чоруп бээр. Чижээ, пенсионер И. Теплых оглунуң өөредилгезин сонуургавас. школага кел дээрге черле келбес турган. Оон оглу ботаникада багай демдектиг. 5-ки классчы Девятьяров уроктарга чугааланыр, башкыларын дыңнавас. Оолдуң адазы оон кижизидилгезинче сагыш салбайн турар. Эштер Иконников, Коробков, Иванова, Лифанова дээн ышкаш ада-иелер школага кээп, башкылар-биле сүмелешпейн турар.

Чаңгыс класска катап олурар чоруктуң уржуундан күрүнениң хөй акшазы халас чарыгдаттынып турар. Бистер, ада-иелер школа-биле демниг ажылдаар болзувусса, ону болдурбайн барып болур аргалыг бис.

№ 6 школада ада-иелер комитеди сөөлгү үеде ажылын кошкаткан турган. Ындыг байдалды болдурбазын ада-иелер чоокта чаа хуралга сүмелешкен. Школада багай демдек ап турарлар ам-даа бар. Ынчалза-даа багай демдектерни узуткаар дээш ажылды школада калбарткан. Эң эки отряд дээш чарыш чоруп турар. Неделя санында-ла шутум чыскаалынга уруглар боттарының чедиишкиннерин илеткээрлер.

Школага дежурныйлаашкыннарны уруглар боттары чорудуп турарлар. Ол харысалгалыг херекти өөреникчилер ак-сеткилдиг күүседип келгеннер.

Н. ВАСИЛЬЕВ.

Ак-Туругнуң малчыннарында

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының малчыннары усть-лабинчилерниң патриотчу эгелээшкинин деткип, чеди чылдың бешки чылында бедиткен хүлээлгелерни ап турарлар.

Салбырның мурнакчы хойжулары М. Бөк-оол, Н. Даспак, М. Очур-оол төрүүр 100 хой бүрүзүнден 100 хураганны, хой санындан 2,5 килограммдан эвээш эвес дүктү алырын хүлээнгеш, өске хойжуларны социалистиг чарышка кыйгырганнар. Ам оларның коданнарында хураганнаан хойлар ийи-үш чүс ажыг. Сөглээн сөзүнге ээ болур дээш хойжулар карак-кызыл ажылдап, хураганнарны бүрүн камгалап ап турар.

Салбырның Чаш-Талда сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары 1963 чылда инек бүрүзүнден 1600—1800 кг сүттү саап алырын хүлээнген. Ферма эрткен чылда 190 тонна сүттү саган болза, бо чылын 300 тонна чедирер деп шиитпирлээн. Инектериң ажаалда, чемгерилгезин экижиткенниниң түңнелинде эрткен чылдың баштайгы ийи айларында саган сүттүң хемчээлинден бо чылын он ажыг тонна хөй сүт сагдынган. Инек кадарчызы эш Г. Комбужап 100 инекке онаапштыр 95 бызааны камгалап алырын хүлээнген болгаш чыл эгезинден бээр төрүттүнген бызаалада хорамча чок болган.

Д. МОНГУШ.

Кадрлар белеткээринге

ДОСААФ-тың бешки съездизи техниктиг мергежилдерни массалыы-биле чедип алырынче аныяктарны кыйгырган. Чолаачы, мотоциклист, тракторист, комбайнер тускай эртемни чедип алыр дээш походче янзы-бүрү профессияның кижилери хандыгып турар.

Бистиң республиканың ДОСААФ комитеди ол кыйгырыгны күүсетпишаан организастыг чамдык ажылдарны чорудуп турар. Колхозтарда болгаш совхозтарда аныяктарның техниктиг билигге сонуургалын деткивишаан, чоокта чаа I класстың чолаачызы болур эргениң экзаменнерин чедиишкинниг дужааганнар.

Каа-Хем районда март 5-тен эгелээн чолаачылар өөредилгези чедиишкинниг чорул турар. Оларның иштинде А. Чаш-оол, Ф. Кузнецов, Н. Буксин ышкаш кызымаккай өөренип турарлар хөй.

И. ЦЕЛИШЕВ.

Эки кижилер

Кандыг-даа ажылга үлүүн киприп тургаш маадырлыг херек кылып турар кыдыр сагынмайн, ындыг ужур-дузалыг ажыл-ишти херек кырында кылып турар кижилер болганчок-ла таваржы бээр. Хей янзы кезектерден тургустунган чангыс механизм дег коллектививни чавылбас кезээ бо-



лу берген ындыг, кескүте үнер хөнүү чок бөдүүн, эки кижилерни дугайын чугаалажып көрээлинер.

Кызыл хоорайныкы сүт заводунда Евдоким Иванович Владимиров доскаар кылып ажылдап турар. (№ 1 чуруктa). Оон бо мергежилин чедип алганы 1931 чылдан эгелээш бо үеге чедир кылып каан доскаарларын чыый салыр чүве болза та чүү хире делгем девискээрни эжелей бээр ыйнаан! Ай санының планын 120—130 хуу күүседири, үндүрген продукциязын үргүлүү бедик шынарлыг



кылыры бо кайгамчык ажыл-ишчинин көргүзүү ол.

Ол-ла бүдүрүлге черинде Анна Сергеевна Кретова ажылдап турар. (№ 2 чурук). Ол дээрге үш чыл бурунгаар заводтуң лаборантызы тускай мергежилин саржат цегинин ажылчынынга солаан. Оон эгелээш оон алыр шалыны эвээжээн, а ол ажыл болу үүдэн артык сагышка таваржыр болу берген.

Чаа быжырган, амданныг хлебке ким ынак эвес боор. Чогум-на ындыг хлебти Кызылдың хлеб заводунда Капиталина Емельяновна Оболенцованың бригадазы быжырып турар. Бригадада быжырыкчылар, хевирлекчилер болгаш ажыдыкчылардан тургустунган чеди кижи бар.

Ында комсомолчу Ольга Маңдарый (№ 3 чурук) хевирлекчилеп ажылдап турар. Бо үлүг эвес коллектив быжырган хлевинин эки шынарлыг болур чоруун чедип ап шыдаан.

Чадаананың колхоз-совхоз бүдүрүүге эргелелинин «Искра» колхозунга эрткен ажыл-агый чылында ийи кукуруза звенозун организастаан турган. Оларның бирээзин Удувас-оол Монгуш удуртуп турган. (№ 4 чурук). Ол



ажыл дээрге нарын, а ажыл-агыйның тараа шөлдери колдуунда тайга эдээ болганда кукуруза тарылгазы дыка орайтап эгелээр, күзүн ону ажаап алыр өйде соок эрте дүжер.

Ындыг болза-даа Удувас-оол ону өстүрүп алырының аргазын билип апкан. Кукурузаның бедик дүжүдүн алыр дээш демиселди ол күстен эгелээр. Бо эрткен күзүн база-ла ол оон тарылгазын чорудар. (№ 5

КОСМОНАВТАР БРАЗИЛИЯНЫҢ НАЙЫСЫЛАЛЫНДА

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Ужар чүүлдүн болгаш космоснавтика талазы-биле делегей делгелгезинче бар чоруур совет космонавтар Павел Попович биле Андриян Николаев «ТУ—114» самолёт-биле Бразилияның найысылалында март 21-де ужудуп чедипберсен.

Аэродромга совет космонавтарны ССРЭ-нин Бразилияда элчини А. А. Фомин, совет элчин черинин ажылдакчылары, республиканың президентизинин төлээлекчилери уткаан.

Бразилияда температура 50 градус ыгалдыг турзажок, космонавтарның байдалы кончуг эки. Уткааннар космонавтар-биле өөрүшкү-биле мендилежип, чурукка тырттырып, холунун ужуун салып бээрин олардан дилеп турган.

Ол-ла хүн Бразилияның президентизи Жоао Гуларт бодунун албан кылыр черинге совет космонавтарны хүлээп алган.

Акы-дуңма чурттарда

ВЕНГРИЯНЫҢ КҮРҮНЕ ХУРАЛЫНЫҢ СЕССИЯЗЫ

БУДАПЕШТ. 1919 чылда Венгр Совет Республиканың тургустунганының 44 чыл оюнуң хүнүнде парламентинин бажыңынга Венгрияның февраль 24-те соңгуттурган Күрүне хуралының бирги сессиязы чоокта чаа болуп эрткен. Төп соңгулда комиссиязының даргазы Ференц Данош күрүнениң эрге-чагыргазының дээди болгаш чер-чер органнарынга соңгулданың чоруп турганының болгаш ооң түңнелдеринин дугайында илеткелди кылган. Ооң дараазында сессия мандат комиссияның илеткелин дыңнаан.

Күрүне хуралы бодунун удуртукчу органнарын соңгаан. Күрүне хуралының даргазынга Иштванне Ваш. Венгр Улус Республиканың Президиумунун даргазынга Иштван Доби олар соңгуттурган.

Күрүне хуралының депутаттары ВУР-нуң чаа чазааның составын чаңгыс үн-биле бадылаан. Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының ТК-зының бирги секретары Янош Кадар ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазынга база катап соңгуттурган.

ВУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Янош Кадар сессияга чуве чугаалаан.

Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының VIII съездизинин шиитпирлери Венгр Улус Республиканың чазааның программазын тодарадып турар дээрзин ол чугаалаан. Социализмни бүрүн тургузар дээш ажылдаар, бистиң ниитилелдиң социалистиг болгаш национал чаңгыс эвин быжыглаар, беш чыл планын долдур болгаш ажыр күүседир ужурлуг бис.

Янош Кадарның үргүлчүлеп чугааланы болза, бистиң чазаавыстың даштыкы политиказы билдингир болгаш өскерилбес. Ол политиканың кол сорулгазы болза тайбыңны камгалаарынче чүткүл, кижи төрелгетенниң херээнге шынчы бараан болуру. Бүгү социалистиг чурттар-биле кады бис, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптерин камгалаарын болгаш сагыырын негеп турар бис.

Чугаазының түңнелинде Янош Кадар чуртка сөөлгү чылдарда янзы-бүрү кемниг үүлгедиглер дээш шииттирген кижилерге келдерелди калбаа-биле тыпсырын чорудар дугайында ВУР-нуң Президиумунга кордүрери-биле чазактың кирген саналын тайылбырлаан. Күрүнеге удур кемниг үүлгедиглерни кылган, а ол ышкаш төрээн чуртунга өскерилгени база шпионнаашкын дээш шииттирген кижилерге келдерели хамаарыштырбас.

ЧАА САДТАР ЧЕЧЕНТЕЛИП ТУРАР

ПХЕНЬЯН. Корейниң Улус-Демократтыг Республиказының Министрлер Кабинеди республикага чимис үнүжү, торгу тарып өстүрер шөлдү улам ыңай калбартыр талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Дайын соолуундеги баштайгы беш чылда КУДР-нин девискээринге 100.000 гектар черге чимистерни, 60.000 гектар черге торгу кылыр үнүштерни чаазы-биле олурткан. 1961 чылда 200.000 гектар черге чимис болгаш 40.000 гектарга торгу кылыр үнүштү олуртур кылдыр чаа черлерни немей шиңгээдип алыр деп чаа сорулганы идип үндүрер арганы Корейниң Күш-ажыл партиязынга ол чедиишкиннер берген.

Ол улуг сорулганы дүрген күүседир төлээде Министрлер кабинеди чаа садтарны өстүрер талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан. Ол хемчеглерни үлетпүр бүдүрүлгелерниң, күрүне албан черлеринин, дээди өөредилге черлеринин болгаш школаларның коллективтери чоокку 2—3 чылдарда күүседир ужурлуг.

Бо чылдың март 15-тен эгелээш ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш өөреникчилерниң эң калбак киржилгези-биле чимис садтарын болгаш торгу кылыр үнүштү ажаар талазы-биле айны чорудуп турар.

ГИДРОМЕТЕОРОЛОГИЯНЫҢ ДЕЛГЕЙ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВАРШАВА. Социалистиг чурттарның гидрометеорологтуг албанының удуртулгазының директорларының болгаш төлээлекчилериниң конференциязы Варшавада ажыттынган. Конференцияның хүн айтырыы — метеорологтуг сан-медээлерни солчуруп улам ыңай экижидерининң айтырыглары, метеорологтуг хайгааралдарның аргаларын дугуржур болгаш өске-даа айтырыглар. Метеорологтуг шинчилелдерге Черниң кылымал спутниктерин ажыглаарының айтырыын болгаш ужар чүүл-биле чорудар метеорологтуг албанның дугайында кады ажылдажылганың айтырыын конференцияга база чугаалажып көөр.

СОВЕТ ЛИТЕРАТУРАНЫҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИ

ПРАГА. Чехословак-совет найыралдың Эвилелиниң Прагада делгелге залынга совет литератураның делгелгези ажыттынган. Чехословакияның ном үндүрер черинин үндүргени болгаш делгелгеде делгээн номнар сөөлгү беш чылдарда совет чогаалчыларның болгаш шүлүкчүлерниң чогаадылгазы-биле көрүкчүлерни таныштырар.

Делгелгеге совет чогаалчыларның дугайында, совет литератураның чаа чүүлдеринин дугайында беседаларны хүн бүрүде чорудар.

(СЭТА).

БЭДЧ-ниң ажылдаар бөлүүнүң хуралы

ВАРШАВА. (СЭТА). Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң экономиктиг комиссиязының национал орулга айтырыгларының талазы-биле ажылдаар бөлүүнүң хуралы Варшавага март 15-тен 21-ге чедир болуп эрткен. Хуралга Болгарияның, Венгрияның, ГДР-нин, МАР-ның, Румынияның, ССРЭ-нин болгаш Чехословакияның төлээлери киришкен дээрзин ПАП агентизи дыңнаткан.

Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң киржикчилери чурттарның национал орулгаларын деңнеп көөр болгаш оларның үлетпүр база кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң деңнелин деңнеп көөр талазы-биле ам бо үеде чорудуп турар шинчилелдер-биле холбашкан методологтуг болгаш организастыг айтырыгларны хуралдың киржикчилери чугаалажып көрген. Бот-бодунга Экономиктиг дузалажылга Чөвүлелиниң киржикчилери чурттарның перспективтиг планнарын таарыштыр каттыштырар талазы-биле ол шинчилелдерниң түңнелдериниң баштайгы аргаларын болгаш ону ажыглаарының принциптерин ажылдаар бөлүк чугула дүг деп санаан.

Хурал найыралчы байдалга эрткен.

Харылзаа быжыгып турар

АККРА. (СЭТА). Африка чурттарының аразынга харылзааларны улам ыңай быжыглаар чорук бистиң алыс эчис сорулгавысты — Африканың хосталгазын болгаш чаңгыс эвин чедип алырын хандырар деп. ук черниң бот эргелел органнарының африкан эвилелин тургузарының талазы-биле Аккрада ажыттынган конференцияга Гананың президентизи Кваме Нкруманың чоруткан бижиинде чугаалап турар.

Африканың ук черде бот эргелел органнарының аразынга кады ажылдажылганың айтырыгларын шиитпирлээр апаар доктаамал консультативтиг чөвүлелди тургузары ол конференцияга чедип алдынар дээрзинге идегелин Кваме Нкрума илереткен.

Африканың 15 чурттарындан келген 100 ажыг төлээлер, а ол ышкаш ССРЭ-ден, АКШ-тан, БУР-дан, ГДР-ден, Чехословакиядан, Англиядан, Голландиядан болгаш өске-даа хөй чурттардан келген хайгааракчылар конференцияның ажылында киржип турар.

Францияның атомнуг чепсеглениишкининге удур

ПАРИЖ. (СЭТА). Де Голльдун чазааның чурту атомнуг чепсек-биле чепсеглээр талазы-биле чорудуп турар политиказынга удурланыышкын бүгү Францияда калбарып турар — бо болза, неделя санында үнер «Франс обсерватор» деп журналдың «Атомнуг кампанияга удур» деп чүүлүнге кылган түңнели-дир.

Атомнуг чепсегленишкинге удур демиселдиң француз федерациязы болгаш атомнуг согуг таварыштырар күшке удур демиселдиң национал лигазы бо шимчээшкинни баштап турар. Ниити сорулганы удуртулга болдуруп турар бо ийи организациялар де Голльга телеграмманы кады чорудуп, Сахарада атомнуг шенелделерге удурланыышкынны ында илергейлээн дээрзин чүүлде чугаалап турар.

Францияда чаа ажыл соксадыышкыннары

ПАРИЖ. (СЭТА). Чуртталга бажыңнарының болгаш албан черлериниң соңгаларынга чырып турар оттар өшкен, метронуң поездилери болгаш хоорай чоогунга аргыжар поездилер чорувастаан. газ бээри барык-ла бүрүнү-биле соксаан. Заводтарда станоктар ажылдавайн турупкан. Можуларда, хоорайларның кудумчуларында трамвайлар болгаш троллейбустар чорувайн турупкан.

Францияның электри болгаш газ үлетпүрүнүн ажылчыннарының дөрт шактыг ажыл соксадыышкыны шак ынчаар эгелээн. Ол болза ажыл төлевирин бедидерин негеп турар газчыларның болгаш электриктерниң бо неделяда ийиги ажыл соксадыышкыны болуп турар.

Ол-ла хүн чурттуң атомнуг бүдүрүлгелериниң он ийи муң ажылдакчылары материалдыг байдалы экижидер дугайында негелдени деткип, 24 шактыг ажыл соксадыышкынын эгелээннер.

Францияда харылзаа ажылдакчылары ийи хүн ажыл соксадып турарлар. Телекоммуникация албанының ажылдакчылары ажылын база-ла бир хонукта соксаткан.

300 муң француз демир-орукчулар ийи шактың ажыл соксадыышкынын кылган.

Чурттуң шахталарлыг районнарында аңгы тулчуушкуннары соксавайн турар. Дагжыларның ажыл соксадыышкынының комитеди чоптуг демиселди тиилелгеге чедирер деп шиитпирлээн.

Француз чазак ядролуг шенелделерни үргүлчүлээр бодап турар

ПАРИЖ. (СЭТА). Франция ядролуг чепсектиң шенелдезин Сахарага азы өске кайы-бир черге үргүлчүлээр апаар деп. Францияның чепсектиг күштериниң министри Месмер чурттуң элээн каш шериг округтарын кезип чорааш, Лионга медеглээн. Ол шенелделер «кымга-даа айыыл чок болуп турар» дээр янзылыг кылдыр министр бадыткаан. Ындыг чүве болза француз чазак атомнуг бомбаны чүге Францияга эвес, а өске чурттарның девискээринге чазылдырар бодап турарын ол тайылбырлаваан.

Делегейниң хөй-ниитизиниң удурланыышкыннарын болгаш делегейниң дүшкүүрлүг чорууң кошкадырының эрге-ажыктарын француз чазак көңгүс тоовайн турарын Месмерниң медеглели илередип турар.

ТЕАТР „ИЙИ КОЖАЙНЫҢ ЧАЛЧАЗЫ"



ЧУРУКТА: артистер О. Намдараа (солагай талазында) биле А. Тавакай.

Фото А. Нугуурактыы.

АКШ-тың планнарынга чөрүштүр

БЕРЛИН. (СЭТА). НАТО-нуң «ядролуг күштерин» тургузарының планнары-биле холбаштыр, ол бөлүглежиишкинниң киржикчилери күрүнелерниң аразында ам калбарып үнген шериг-политиктиг сүлчээниң чорудулгазында ГФР-ниң чагырыкчы бөлүктери атомнуг чепсекти алырын ажыы-биле негеп турар апарган. Камгалал айтырыгларының талазы-биле бундестагтың болгаш бундесраттың комиссияларының каттышкан хуралынга чуве чугаалааш, ГФР-ниң камгалал министри Фон Хассельдиң медеглээни болза: Германияның Федеративтиг Республиказы «хөй националдыг» болгаш ол ышкаш «хөй талалыг атомнуг чепсектиг күштерге» киржир апаар.

АДН агентилелдиң Бонндан дыңнадып турары-биле алырга, Лондонга болгаш Парижке бодунун чугаалажыышкыннарының дугайында илеткелди комиссияларга кирген Фон Хассель атомнуг чепсекти ажыглаарының дугайында айтырыгны чүгле АКШ-тың президентизи шиитпирлээр дээрзиниң дугайында АКШ-тың төлээлекчилери-биле Бонннуң чөпшээрешпейн турарын онзалап демдеглээн. Фон Хассельдиң бодап турары-биле алырга, «каттышкан атомнуг күштерни» ажыглаар дугайында дужаалга хамааржыр үндүрер шиитпирни бадылаашкынның хөй нуруузу-биле хүлээп алыр ужурлуг күүседикчи комитетти тургузары эргежок чугула болуп турар.

Он чеди чыл бурунгаар, тодаргайлаарга 1946 чылда бистиң кожавыс Хакас автономнуг областың театры биске аалдап чораан. Оларның программазынга К. Гольдониниң «Ийи кожайның чалчазы» деп шиизи база турган. Ону Тываның ажылчы чоннары улуг сонуургал-биле көргеннер. Бистиң кожаларывыс ынчаарда совет театр уран чүүлүнүң талазы-биле элээн мергежилдиг турганы маргылдаа чок.

Оон бээр он чеди чыл эрткенде, бистиң тыва театр К. Гольдониниң «Ийи кожайның чалчазы» деп шиизин тыва дылга белеткээш, тургускан. Ол шии амдыызында Кызылга үш удаа үнген. Ооң көрүкчүлеринде кымнарың чок дээр: Ленинградка, Москвага болгаш өске-даа улуг-улуг хоорайларга ол шиини үндүргенин көрген болгаш билир кижилер база бар. Бистиң театрывыс ол шиини канчаар-ла көргүзер ирги деп оларның ынчаар бодап турганы чугаажок.

Шииниң режиссёру Сип-оол Оюн болгаш ону көргүзүп турар чогаадыкчы коллектив делегейниң сураглыг классиктериниң бирээзи К. Гольдониниң шиизин тыва дылга эң-не баштай тургузуп турар дээрзин демдеглей шаап каалы. Аныяк режиссёр-даа, коллектив-даа шиини чоңга (ол шии комедиялыг азы каттырынчыг, кыжырыглыг-даа) барааладып үндүрүп келгенин эң баштайгы көрүкчүлер изии-биле деткээннер.

Бодавыже, бо шииде кескү роль ийи дээргиниң чалчазы болуру маргылдаа чок. Ону артист В. Моңгальбиниң холдуунда чедиишкиниг күүседип шыдаан. Ол шынап-ла, рольдуң дүрзү-хевирин тывары дээш кызып ажылдааны ооң ойнап турарындан на көстү бээр. Артистер Намдараа, Бады-Сагаан, Мартай-оол болгаш өскелер-даа боттарынга онаашкан рольдарын эки күүседип шыдааннар. Эң баштайгы көргүзүгге А. Доржу-Хандаа Беатриче Распонинин ролюн багай эвес күүсеткен.

«Ийи кожайның чалчазы» театрның сценазынга тыва дылга чаа-ла үнүп эгелээн чуве болганда, ол амдаа сайзырадыр ажылдаттынар, болбаазыраар дээрзинге көрүкчүлер быжыы-биле бүзүреп турарлар.

Чугааның эгелинде, хакас театрны база сагынган болгай бис. Бо шииниң чедир ажылдаар сайзырадылгазынга хакас театрның деңнелин чедери чоокку сорулга деп бодап алза кем чок. Хакас артистер Н. Коковтуң (Ломбардиниң ролюнга), Н. Шурышевтиң (Труфальдинонуң ролюнга) ойнап турганы бистиң артистеривиске ам-даа үлегер-чижек болуру маргылдаа чок.

«Ийи кожайның чалчазы» деп шиини ойнаарын бистиң артистеривис моон соңгаар ам-даа экижидер болгаш көрүкчүлерниң сонуургалын хаара тудар дээрзинге бүзүреп болур бис. Чүге дээрге театрның чогаадыкчы коллективи Гулак Артемовскийниң «Дунай ындында запорожчу» деп операзын, Мольерниң «Албадаткаш эмчи болган», Островскийниң «Ядамыгы кемниг эвес» деп шиилерин база Н. В. Гогольдуң «Ревизор» деп сураглыг шиизин чоңга чедиишкиниг көргүскени тодаргай чижек болур.

«Ийи кожайның чалчазының» көргүзүлгези улам-на сайзыраш, үстүнде адаан шиилер ышкаш, бедик утка-шынарлыг үнерин бүгү көрүкчүлер күзеп, манап турарлар.

С. КӨРГЕН-ООЛ.

СОНУУРГАТКАН

Улуг-Хем районнуң «Чодураа» колхозтуң клубунга солун концертти аныяктар көргүскеннер. Чыылганнарга «Тараа» деп танцыны бөлүк кыстарның күүсеткени, «Бүскү сесерликте» деп ырны Т. Намаа, Ч. Сюрюн-оол. А. Михаил оларның ырлааны кончуг солун болган. Ол ышкаш. Чалбаа Бара-оолдуң «Арагачы» деп шоодуглуг шүлүү, Тумат Байырның «Делгем кавайлыг» деп шүлүктү номчааны тергиин солун. Ындыг концерттерни доктаамал көргүзүп турары күзенчиг.

Д. АРЖЫ.

Солун кежээ

Чөөн-Хемчик районда Ленин аттыг колхозка херээженнер кежээзи солун эрткен. Кежээге аргып, кааста даараан чүүлдер болгаш амданныг чемнер делгелгези болган. Аргып, даараан чүүлдер делгелгезинге 51 херээженнер киришкен. Аңаа бирги черни Сат Өнермаа алган.

Эң эки культурлуг, арыг-силиг болган бажыңнар ээлерин бо кежээге илереткен. Бирги черни аныяк өг-бүле ээзи Түлүш Шофер-оол, ийиги черни О. Сүгдерек алгылаан.

Кежээниң программазының солун кезээ аныяктарның концерти болган. Сценага өткүт ырлар, танцылар болгаш уран номчулгалар улажыпла турган.

О. АРАНЧАА.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттаглап каап турар хүн болур, хар шоолут чагбас. Хат кошкактан өй-тавынга чедир. Агаарның температуразы: республикага 2 градус чылыгдан 3 градус соок. Кызылга—чижээ-биле 0 градус.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

МАРТ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»:
«Беркуттуң» изээнинде» 9.40, 11.20, 1, 2.40, «Кожазында элдептиг» 4.20, «Александр Невский» 5.20, «Дөрттүң чүрээ» 7.20, 9.20 шактарда.

«ВОСТОК»:
«Солдат дугайында баллада» 11.15, 1.15, «Илья Муромец» 3.15, «Орукка тулчуушкун» (2-ги сериязы) 7.15, «Өскениң хайы» 5.15, 9.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»:
Мультипликациялар 10, «Өскүс эвес сен» 11.15, 1.15, 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»:
«Чаңчыктырганнар» 10.30, 12.30, «Дужуп бербестер» 2.30, «Хуана Гальо» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

АМЫДЫРАЛДЫҢ ФАКТЫЛАРЫ

№ 222 орден

Чедер харлыг чазаныкчы Денис Алексеевич Масловтуң дугайында «Алдын холдуг, назы-хары улгатса-даа олут билбес» дижип чугаалажыр. Эртен эрте ону Новикки деп суурда турар хаван фермазынга, а хүндүс—Ямщиково суурда саанчылар аразынга, кежээликтей—чазаныр мастерскаяга көрүп болур.

Өг-бүлениң байырлалынга келген төрелдери безин ооң чок черинге келгеннер. Кежээ дыка орайтай бергенде ол чедип келген. Бажыңынга төрелдери долдур чыылган. Аңаа чүнүң дугайын чугаалашпааннар дээрил. Төрээн чуртка айыыл дириглип келген турган берге хүннерде аңаа дуза кылдыр чүнү кылган сен?—деп, темалыг чугаа чаптаар-ла оларның аразынга тургустунуп келген. Уруг-дарыының ажы-төлү Ада-чурттуң Улуг дайынының фронтуларынга канчаар демисежип турганын, аңаа алгылаан шаңналдарын боттарын үзе кирип чугаалап үнгеннер.

Денис Алексеевич оларны үр, кичээнгейлиг дыңнап олурган. Ол чугаалар сөөлзүреп келгенде, бажыңның ээзи стол артындан чорааар туруп келгеш, шкавының бир-ле бүлүңүндан үнелиг боошкунун уштуп әккелген.

— Төрээн чуртумнуң мурнунга мен база-ла өрелиг болбаан мен—дээш, ол боошкунун азар чазыпкан, ооң адыжында дайынчы Кызыл Тук ордени аддын алдыр чайынналы берген.

Денис Маслов Кызыл Тук орденниг дээрзи Ямщиково суурга дүрген тарай берген, удаваанда ол дыңнадыг Чкаловск районнуң Шериг комиссариадынга билдингир апарган.

— Бо орден дээрге мээниң эвес чүве—деп, Денис Алексеевич шериг комиссары И. М. Летуновскийге чугаалаан—ону мен өңнүүм, Кызыл Армияның анаа дайынчызы Аникиниң дугайында тураскаал кылдыр кадагалап чоруур кижи мен. Бистиң ийилдирибисти ындыг орденнер-биле шаңнаан чүве. Барнаул хоорайның чоогунга Золотово суурга акгвардейжи дээрбечилерни чылча шапканывыс үезинде эжим аңаа өлурткен.

Ол ынчаар болган. Аныяк Совет республика берге байдалга таварышкан турган. Колчактың акгвардейжи шерии Уфа хоорайдан Москваже чүткүп эгелээн. Денис Масловтуң хайгыылчы болуп турганы 228-ки Карел полк ынчан Кинель хемниң ындынга камгалалды ээлепкен. Хемни кешкен көвүрүгнү ээлеп апкаш, дайзынның баштайгы кезектери оң талазы эрикче чаза таварып келген. Оларны борта бүзээлээшкинден үнмес кылып каан турган. Кызыл Армияның кезектери ол өйде удур халдаашкынга белеткенип турган. Хайгыылчылар взводу көвүрүгнү дайзынидан хунаап албышаан, дедир дезип турган дайзыннарның оруун муңгаштапкан. Денис Маслов аныяк пулемётчу Ивановка дузалашпышаан, колчакчыларны кам-хайыра чок узуткашкан.

— Ооң соонда шаап халдаашкыннывыстың хүннери, айлары эгелээн. Уфаны, Златоустуну, Челябинскини хостап алган бис. Командылал черинден бисти кажан шаңналга киргенин безин билбес мен. Чүгле бир чыл ажа бергенде, Павлодарга меңээ болгаш мээң алды эжимге республиканың Революстуг Шериг Чөвүлелиниң дужаалы-биле орденнер тывыскылаан—деп, Денис Алексеевич сактып чугаалаан.

Алтайга турган дээрбечилерни чок кылыры-биле полкту Павлодардан ынаар чорудупкан. 1922 чылда бир-ле хүн кызыл-шеригжилер Золотово суурга дыштанып доктааган. Ук черниң тараачыннарынга дузалажып, таңныыл албаның эрттирип турган. Дүне када ол суурже дээрбечилер хеверттен халдаан. Дувурээзинниң медээзи эткен. Кончуг дүрген кеттиниипкеш, Аникин үне маңнаан, ооң соон ызырты Маслов биле взвод командири Степан Тарканов караңгыже үне чүгүржүп келгеннер. Дээрбечилерни чылча шаппан соолунде Денис Маслов эжиниң орденниг шериг хөйлеңин солуштур кезип алганын эскерип каан. Аникин аңаа өлүртүп каан болган, а Масловтуң хөйлеңи болгаш № 222 ордени база тывылбайн барган. Масловтуң полкче чоруткан бижиинге «Бодуңарның эжиңерниң орденин эдилеп чоруңар» деп харыы келген.

— Өңнүүмнуң тураскаалының болгаш Төрээн чуртумнуң камгалалынга бодумнуң шылгаралымның дугайын ынчаар кадагалап чорааным бо—деп, Денис Алексеевич чугаазын доскаан.

Чоокта чаа Денис Маслов сеткил хайныгар болуушкунга таварышкан. Ону Чкаловскиниң Культура бажыңынга болган кежээже чалаан. Аңаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң шаңнал килдизиниң дыңнадыын шериг комиссары И. М. Летуновский байырлалдыы-биле номчаан. Ында чугаалап турары болза:

«Аныяк Совет республиканың камгалалынга, Чөөн фронтуга тургаш көргүскен маадырлыг чоруу дээш кызыл-шеригжи Денис Алексеевич Масловту 1920 чылда Революстуг Шериг Чөвүлелиниң № 101 дужаалы ёзугаар Кызыл Тук ордени-биле шаңнаан».

42 чыл эрте бергенде дидим совет дайынчы Денис Алексеевич Масловка шериг комиссары № 222 орденниң хоолгазын болгаш орден дептерин тывыскан.

Е. СЕМЕННИКОВ.

Горький область.

• • •

Өлүмден күштүг

«Прогресс» артельдиң колхозчузу Екатерина Филипповна Пилиповеңти билир кижилер өлүмнү тиилээн кижи дижир. Бо херээжен кижиниң чурттаалгазы дээрге — шын болза, өлүмден күчүлүг, совет кижини кандыг-даа бергелер чалындырып шыдавас дээрзиниң көскү чижээ.

Екатерина Филипповна Украинаның барыын областарынга Совет эрге-чагырганы тургузарынга идепкейлиг киржип турган тараачын кижиниң өг-бүлезинге өскен. Ооң ужун ол тараачын болза бодунуң улуг оглу-биле ийилээн өлүрүкчүлерниң холундан өлген. Ынчан 17 харлап турган Катя чүгле мези-биле арткан. Бир-ле дүне өлүрүкчү илегеттер келгеш, уругну арыгта аппаргаш, ыяшка чыпшыр баглап алгаш: «Коммунизмден ойталаар сен бе!» деп айтырып, эттеп турганнар. Катя оларга кандыг-даа харыы бербейн, чорттаар турган. Өлүрүкчүлер чалашкаш, уругну боой азыпканнар, а оон аскан хендирлерден ону алыргаш, кудукче кирр октапкан. Эртенинде авазы уруун дилеп чораш, кудуктан арай деп дыңналыр човуурун дыңнап каан. Орта улус чыглы хона берген, чүгле ыштыы тыныыг уругну кудуктан ужулгаш, эмнелгеге чедирген.

Катины эмчилер үр-ле эмнеп келген, удаваанда ол бут кырынга туруп келип. улустуң херээнге бердинген, дидим чоруун уламчылаан. Ам ол черниң чурттакчылары ону «бистиң арын-нүүрүвүс» деп адап турар.

Колхозунда Екатерина Филипповна амыр-дыжын харам чокка ажылдап үргүлчүлевишаан. Ооң бөдүүн ажыл-ижи тараажының арын-нүүрүн кадагалаарының үлегер-чижээ болуп турар.

В. ЕВСЮКОВ.

«Сельская жизнь» солуннуң корреспондентизи.

• • •

Мөге оолчук

Витя чоокта чаа-ла 8 хар харлаан. Ол болза Одесса областың Казачий деп суурда эге школаның 2-ги клазында өөренип турар. Ооң сонуургаар-ла чүвези янзы-бүрү механизмнер.

Бо оолчук дээрге бодунуң үечергезинге көңгүс-ле дөмейлежир аажок мага-боттуг. Ооң дурт-сынны—148 сантиметр, 70 кг деңзилиг, 40 дугаарлыг идик кедер. Витя дыка мөге-шыырак. Ол чүгле беш харлап тургаш-ла «Беларусь» деп тракторну хостуг ыңай-бээр чуулдур чайгап турган. Газ-биле каңнаашкын кылыр дөрт пудтуг аппаратын тракторист адазы-биле аргажып көдүре бээр.

— Мээн эки-ле дузалакчым өзүп олурар чүве!—деп, Витяның адазы Николай Сидорович Погребняк чугаалап олурар.

(СЭТА).

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчызының 35-24. пропаганда килдизиниң 23—54 харысаалгалыг секретарьның болгаш харысаалгалыг дежурныйның 23-35. көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38. партийжи амыдырал килдизиниң 37-13. иштики информация килдизиниң 20-60. чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00284 Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң,
Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң органы

1925 чылдан үнделеттинген

1963 ч.
МАРТ
27
СРЕДА
№ 73 (5477).

Өртээ 2 көп.

Эш Пальмиро Тольяттиге изиг байыр чедирген

СЭКП Төп Комитединиң Италияның Коммунистиг партиязының чигинде секретары Эш Пальмиро Тольяттиге телеграмма чоруткаш, Италияның алдарлыг Коммунистиг партиязының шылгаттыгаш удуртукчузунга, делегейниң ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкининиң шыгаралдай ажылдакчызынга оон 70 хар харлаанының хүнүнде акы-дүнма ёзу-биле байыр чедирген.

Эш Тольятти пролетарлыг интернационализмниң принциптерин кезээде хажык чок камгалап, коммунистиг партияларның марксисчи-ленинчи чаңгыс эвин база сырый каттышканын быжыглаар дээш шинтпирлиг туржуп турар деп, телеграммада демдеглеп турар.

Совет Эвилелиниң ак-сеткилдиг болгаш шынчы өөнүүн, италия болгаш совет улустарның аразынга найыралдыг харылзааларны калбартыры болгаш быжыглаары дээш чайгылыш чок болгаш идепкейлиг демиселчиниң совет кижилер силерниң нүүрүмерден көрүп турар деп, телеграммада чугаалап турар.

(СЭТА).

„МАРС-1" УЖУДУУШКУНДА

СЭТА-ның дыңнадыы

Планеталар аразының «Марс-1» деп станцизы-биле радио харылзаазының эвлечелиг сеансызы марттың 17-деп 25-ке чедир уеде чоруткан. Радио харылзаазының сеансызының үезинде станцияга чедир хемчээл 106 276 муң километр четкен.

Марттың 26-да Москваныы-биле 9 шак турда, «Марс-1» деп станция дараазында астрономиктиг координаттарлыг болур: дорт үнери—7 шак 51 минута, ийиленири—26 градус 32 минута.

Күчүлүг Енисейни совет кижи чагырып алган

Красноярск ГЭС-тиң тудугжуларынга чүректиң ханызындан байыр

Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги А. Е. Бочкин-биле Н. С. Хрущевтуң телефон дамчыштыр кылган беседазы

ДИВНОГОРСК. (СЭТА). Март 25-те Москваныы-биле 10 шак 50 минута турда СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Никита Сергеевич Хрущев Енисейни дүй боорунуң штавынче телефоннаан. Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Е. Бочкин чугаалашкан.

Ол беседаны моон адаанда парлаан:

Н. С. Хрущев: Экии, эш Бочкин, Хрущев чугаалап тур.

А. Е. Бочкин: Экии, Никита Сергеевич, телефонда Бочкин. Силерни дыңнап тур мен.

Н. С. Хрущев: Силерниң ажыл-херээнер кайы хире чоруп тур?

А. Е. Бочкин: Чедиишкинниг чоруп тур, Никита Сергеевич. Ийи шак болгаш Енисейни дүй боор бис. Ажыл-херек бистиң бодап турганывыстан артык эки, чедиишкинниг чоруп тур.

Н. С. Хрущев: Улуг ажыл-херекти бүдүрүп — Енисейни чагырып ап турар Силерге болгаш Красноярск ГЭС-тиң бүгү тудугжуларынга байыр чедирип тур мен. Енисейни коммунизмге ажылдаар кылдыр албадаар бис. Бүгү тудугжуларга чүректиң ханызындан байырны дамчыдып көрүнер. Чедиишкинниг болганыларга байыр чедирип тур мен.

А. Е. Бочкин: Четтирдим, Никита Сергеевич, улуу-биле четтирдим. Силерниң чүректиң ханызындан чедирген байырыларны бистиң коллективке дамчыдар мен.

Н. С. Хрущев: Байырлыг.

А. Е. Бочкин: Байырлыг, Никита Сергеевич!

Электрижидилгениң ленинчи идеяларының тиилелгези

Сибирьниң энерготудугжуларының чаа, өөрүшкүлүг тиилелгени чедип алган — маадыр хем Енисейни дуглап, оон күчүлүг энергетиктиг кураавырларын шиңгээдип алырынче кирипкен. СЭКП-ниң XXII съездизиниң төвүлүг шиитпирлери-биле сорук кирген совет кижилер коммунизмни тургыспушаан, чуртту ниитизи-биле электрижидиринииң ленинчи идеяларын амыдыралга боттандырары дээш демиселге база бир уттундурбас арынны киирбээн.

Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги А. Е. Бочкин биле эш Н. С. Хрущевтуң телефон дамчыштыр беседазын бөгүн «Правдада» парлаан турар. Ол беседага эш Н. С. Хрущев мынча деп чугаалаан: «УЛУГ АЖЫЛ-ХЕРЕКТИ БҮДҮРҮП, ЕНИСЕЙНИ КОММУНИЗМГЕ АЖЫЛДААР КЫЛДЫР АЛБАДААР ДЭЭШ ОНУ ЧАГЫРЫП АП ТУРАР СИЛЕРГЕ БОЛГАШ КРАСНОЯРСК ГЭС-ТИҢ БҮГҮ ТУДУГЖУЛАРЫНГА ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙЫРНЫ ДАМЧЫДЫП КӨРҮНЕР. ЧЕДИИШКИННИГ БОЛГАНЫҢАРГА БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУР МЕН».

Волгадаш Енисейге чедир эртикен орук болза, энергетиктиг тудугнуң делегей теориязының болгаш практиказының эртиненгиге бодунуң төлептиг салыышкының киирген совет эртемниң болгаш техниканың, совет инженер бодаалдарның, бистиң ажылчынарывыстың чаартыкчы дилеп тывышкынарывының алдарлыг он-он чылдары болур-дур.

Енисейде улуг тудуг болза Волга ГЭС-тен барык-ла чүс катап хире күчүлүг болур. Оон агрегат бүрүзү Днепрогэс хире күчүлүг ажылдаар, а ыңдыг агрегаттар Красноярск ГЭС-те он ийи. Ол хире өскен-дир бис.

1920—1921 чылдарда аныяк совет республиканың бүгү электростанцияларынга чүгле 12 муң киловатт чаа күчүлерни ажылдадып киирген турда, В. И. Ленин мынча деп чугаалаан:

«12 МУҢ КИЛОВАТТ — АЖЫОК БӨДҮҮН ЭГЕЛЭЭШКИН-ДИР. АМЕРИК, ГЕРМАН АЗЫ ШВЕД ЭЛЕКТРИЖИДИЛГЕ-БИЛЕ ТАНЫШ ДАШТЫКЫ КИЖИ ОНУ ШООДУП БОЛУР БООР. ЫНЧАЛЗАЖОК ШООДУП КЫЖЫРЫЫР КИЖИЛЕР ДЭЭРГЕ БАК КИЖИЛЕР ОЛ-ДУР».

Ол үе эрткен. Братск ГЭС-тиң тудугжулары сөөлүг ийи чыл дургузунда 12 муң киловатт эвес, а 2 миллион киловаттан ажыг чаа күчүлерни ажыглаалга киирген.

Волгатудугга швед инженерлер-биле, Свирьтудугга — швед болгаш америк, Днепротудугга — немец болгаш америк инженерлер-биле консультация кылып турган бис. Ыңдыг болза-даа бистиң инженер бодаалывыс даштыкының практиказын шүгүмчүлеп болгаш чогаадымчы ёзу-биле көрген. Свирьтудугга болгаш Днепротудугга безин совет тускай эртемниглер эки техниктиг шиитпирлерни тыпкан. Волгада болгаш Камада, Днепрде — Каховка болгаш Кременчуг ГЭС-териң гидробелдирлерин, Сибирьниң хеммери Ангарада, Иртышта, Обьда болгаш Енисейде гидроэлектростанцияларны чүгле совет тускай эртемниглериң болгаш ажылчыныарының бодаалдары-биле төлевилээн, тутказ болгаш тудуп турар.

Эртикен чылдың күзүүнде Совет Эвилелиниге чораан, америк энергетиктериң төлээлери энергетиктиг күчүлерни дүрген ажыглаалга киирип турарын, бистиң чуртта ниженер, конструктор болгаш эртем бодаалдарының бедик деңнелин бодуңуң илеткелиниге хүлээп көргеп. Энергетиканың чамдык адырларында Каттышкан Штаттарда чок ыңдыг чедиишкиннер Совет Эвилелиниде бар дээрзин олар демдеглээн. Электроэнергетиканың көгжүдезинде бедик централизация болгаш билдилиг планнаашкын, электростанцияларның четкиларын болгаш дамчыдыгга шугумнарын улуг-улуг районнарны болгаш бүгү чуртту хаара тудуп турар чаңгыс аай системага катыштырганы АКШ-тың байдалдарынга болдунмас ыңдыг артык күштерни совет энергетикага берип турар. Волганың гидроэлектростанцияларында, ол ышкаш Братск ГЭС-те тургускан генераторлар делегейде эң-не улуг генераторлар болуруп, ыңдыг генераторлар АКШ-та чок дээрзин американнар база хүлээп көргеннер. Олар ол ышкаш эң ырак черге аажок бедик күчүүнүң түр тогун дамчыдарының талазы-биле Совет Эвилели база Американың мурнунда чоруп турарын хүлээп көргеннер.

Ынчангаш ам АКШ-та болгаш өске-даа мурнакчы капиталистиг чуртта тускай эртемниглер совет эртемниң болгаш техниканың артык күштүг чоруун чүгле космосту шинчилеер талазы-биле эвес, харын гидроэлектростанциялар тудар талазы-биле артык күштүүн хүлээп көөр ужурга таварышканнар.

СЭКП-ниң XXII съездизи коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының улуг программазын хүлээп алган. 20 чылдың дургузунда 200 хире улуг чылыг электростанцияларын, 260 хире чылыг электроцентралдарны болгаш 180 хире улуг гидроэлектростанцияларны тудар апаар. Чүс-чүс муң километр энергетиктиг четкилер шөйдүнген турар.

Чеди чылдың бо чылында безин ССРЭ-ниң Европа кезээнге чаңгыс аай энергетиктиг система, Сибирьниң, Ортаакы Азианың чаңгыс аай энергосистемазы тургустунган турар ужурлуг. Оларның суурунга үндезилээш, дараазындагы чылдарда Совет Эвилелиниң чаңгыс аай энергетиктиг системазы тургустунган турар.

Бо улуг соруглаларны боттандырары болза эртем-техниктиг дыка хөй айтырыгларны болгаш амгы үениң энергетиказының инженер соруглаарын шиитпирлээн, совет улустуң энергиязының болгаш күзел-соруунуң күжениишкинин негеп турар. Приднепровск болгаш Луганск ГРЭС, Волга, Кама, Днепровск, Ангара, ол ышкаш Красноярск ГЭС тудугжуларының бүгү дуржулгазы болза бистиң чуртту электрижидиринииң улуг программазы чедиишкинниг күүсеттинген турар дээрзин чугаалап турар. Оон бармдаазы Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле электрижидилгениң ленинчи идеяларын, коммунизм тургузарының улуг программазын амыдыралга хажык чокка боттандырып турар совет энерготудугжуларының кызымаккай ажылы, бистиң улустуң күзел-соруу болгаш күш-ажылчы көдүлүүшкүүнү болур.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Электрижидилгениң ленинчи идеяларының тиилелгези

Сибирьниң энерготудугжуларының чаа, өөрүшкүлүг тиилелгени чедип алган — маадыр хем Енисейни дуглап, оон күчүлүг энергетиктиг курлавырларын шиңгээдип алырынче кирипкен. СЭКП-ниң XXII съездизиниң төвүлүг шиитпирлери-биле сорук кирген совет кижилер коммунизмни тургыспушаан, чуртту ниитизи-биле электрижидиринииң ленинчи идеяларын амыдыралга боттандырары дээш демиселге база бир уттундурбас арынны киирбээн.

Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги А. Е. Бочкин биле эш Н. С. Хрущевтуң телефон дамчыштыр беседазын бөгүн «Правдада» парлаан турар. Ол беседага эш Н. С. Хрущев мынча деп чугаалаан: «УЛУГ АЖЫЛ-ХЕРЕКТИ БҮДҮРҮП, ЕНИСЕЙНИ КОММУНИЗМГЕ АЖЫЛДААР КЫЛДЫР АЛБАДААР ДЭЭШ ОНУ ЧАГЫРЫП АП ТУРАР СИЛЕРГЕ БОЛГАШ КРАСНОЯРСК ГЭС-ТИҢ БҮГҮ ТУДУГЖУЛАРЫНГА ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙЫРНЫ ДАМЧЫДЫП КӨРҮНЕР. ЧЕДИИШКИННИГ БОЛГАНЫҢАРГА БАЙЫР ЧЕДИРИП ТУР МЕН».

Волгадаш Енисейге чедир эртикен орук болза, энергетиктиг тудугнуң делегей теориязының болгаш практиказының эртиненгиге бодунуң төлептиг салыышкының киирген совет эртемниң болгаш техниканың, совет инженер бодаалдарның, бистиң ажылчынарывыстың чаартыкчы дилеп тывышкынарывының алдарлыг он-он чылдары болур-дур.

Енисейде улуг тудуг болза Волга ГЭС-тен барык-ла чүс катап хире күчүлүг болур. Оон агрегат бүрүзү Днепрогэс хире күчүлүг ажылдаар, а ыңдыг агрегаттар Красноярск ГЭС-те он ийи. Ол хире өскен-дир бис.

1920—1921 чылдарда аныяк совет республиканың бүгү электростанцияларынга чүгле 12 муң киловатт чаа күчүлерни ажылдадып киирген турда, В. И. Ленин мынча деп чугаалаан:

«12 МУҢ КИЛОВАТТ — АЖЫОК БӨДҮҮН ЭГЕЛЭЭШКИН-ДИР. АМЕРИК, ГЕРМАН АЗЫ ШВЕД ЭЛЕКТРИЖИДИЛГЕ-БИЛЕ ТАНЫШ ДАШТЫКЫ КИЖИ ОНУ ШООДУП БОЛУР БООР. ЫНЧАЛЗАЖОК ШООДУП КЫЖЫРЫЫР КИЖИЛЕР ДЭЭРГЕ БАК КИЖИЛЕР ОЛ-ДУР».

Ол үе эрткен. Братск ГЭС-тиң тудугжулары сөөлүг ийи чыл дургузунда 12 муң киловатт эвес, а 2 миллион киловаттан ажыг чаа күчүлерни ажыглаалга киирген.

Волгатудугга швед инженерлер-биле, Свирьтудугга — швед болгаш америк, Днепротудугга — немец болгаш америк инженерлер-биле консультация кылып турган бис. Ыңдыг болза-даа бистиң инженер бодаалывыс даштыкының практиказын шүгүмчүлеп болгаш чогаадымчы ёзу-биле көрген. Свирьтудугга болгаш Днепротудугга безин совет тускай эртемниглер эки техниктиг шиитпирлерни тыпкан. Волгада болгаш Камада, Днепрде — Каховка болгаш Кременчуг ГЭС-териң гидробелдирлерин, Сибирьниң хеммери Ангарада, Иртышта, Обьда болгаш Енисейде гидроэлектростанцияларны чүгле совет тускай эртемниглериң болгаш ажылчыныарының бодаалдары-биле төлевилээн, тутказ болгаш тудуп турар.

Эртикен чылдың күзүүнде Совет Эвилелиниге чораан, америк энергетиктериң төлээлери энергетиктиг күчүлерни дүрген ажыглаалга киирип турарын, бистиң чуртта ниженер, конструктор болгаш эртем бодаалдарының бедик деңнелин бодуңуң илеткелиниге хүлээп көргеп. Энергетиканың чамдык адырларында Каттышкан Штаттарда чок ыңдыг чедиишкиннер Совет Эвилелиниде бар дээрзин олар демдеглээн. Электроэнергетиканың көгжүдезинде бедик централизация болгаш билдилиг планнаашкын, электростанцияларның четкиларын болгаш дамчыдыгга шугумнарын улуг-улуг районнарны болгаш бүгү чуртту хаара тудуп турар чаңгыс аай системага катыштырганы АКШ-тың байдалдарынга болдунмас ыңдыг артык күштерни совет энергетикага берип турар. Волганың гидроэлектростанцияларында, ол ышкаш Братск ГЭС-те тургускан генераторлар делегейде эң-не улуг генераторлар болуруп, ыңдыг генераторлар АКШ-та чок дээрзин американнар база хүлээп көргеннер. Олар ол ышкаш эң ырак черге аажок бедик күчүүнүң түр тогун дамчыдарының талазы-биле Совет Эвилели база Американың мурнунда чоруп турарын хүлээп көргеннер.

Ынчангаш ам АКШ-та болгаш өске-даа мурнакчы капиталистиг чуртта тускай эртемниглер совет эртемниң болгаш техниканың артык күштүг чоруун чүгле космосту шинчилеер талазы-биле эвес, харын гидроэлектростанциялар тудар талазы-биле артык күштүүн хүлээп көөр ужурга таварышканнар.

СЭКП-ниң XXII съездизи коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарының улуг программазын хүлээп алган. 20 чылдың дургузунда 200 хире улуг чылыг электростанцияларын, 260 хире чылыг электроцентралдарны болгаш 180 хире улуг гидроэлектростанцияларны тудар апаар. Чүс-чүс муң километр энергетиктиг четкилер шөйдүнген турар.

Чеди чылдың бо чылында безин ССРЭ-ниң Европа кезээнге чаңгыс аай энергетиктиг система, Сибирьниң, Ортаакы Азианың чаңгыс аай энергосистемазы тургустунган турар ужурлуг. Оларның суурунга үндезилээш, дараазындагы чылдарда Совет Эвилелиниң чаңгыс аай энергетиктиг системазы тургустунган турар.

Бо улуг соруглаларны боттандырары болза эртем-техниктиг дыка хөй айтырыгларны болгаш амгы үениң энергетиказының инженер соруглаарын шиитпирлээн, совет улустуң энергиязының болгаш күзел-соруунуң күжениишкинин негеп турар. Приднепровск болгаш Луганск ГРЭС, Волга, Кама, Днепровск, Ангара, ол ышкаш Красноярск ГЭС тудугжуларының бүгү дуржулгазы болза бистиң чуртту электрижидиринииң улуг программазы чедиишкинниг күүсеттинген турар дээрзин чугаалап турар. Оон бармдаазы Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле электрижидилгениң ленинчи идеяларын, коммунизм тургузарының улуг программазын амыдыралга хажык чокка боттандырып турар совет энерготудугжуларының кызымаккай ажылы, бистиң улустуң күзел-соруу болгаш күш-ажылчы көдүлүүшкүүнү болур.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Сэкп Төп Комитединге эш Н. С. Хрущевка

Эргим Никита Сергеевич!

Енисейни дүй боору Красноярсниниң-биле 17 шак 30 минутада доозулганын Красноярск ГЭС-тиң тудугжуларының коллективиниң мурнундан Силерге илетизээри өөрүнчүг-дүр.

Енисейни дүй боор черге даш банкетти чыып салырын планда көрдүнген ийи хонуктуң орнунга 6,5 ажыл шагында доозган. Силерниң коллективке чедирген байырыңар Енисейни дүй боорунуң киржинчилерин соругаш шалыпчы ёзу-биле күүседиринче соруң киирген.

Партияның болгаш чазактың онаалгазы күүсеттинер. Енисей комгумизге амыдаар!

Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги
А. БОЧКИН.

1963 чылдың март 25.

Енисейни дүй богаи

ДИВНОГОРСК. (СЭТА-НЫҢ ТУСКАЙ БОРРЕСПОНДЕНТИЗИ). Март 25-те тус черниң-биле 17 шак 30 минута турда делегейде өндүр улуг Красноярск ГЭС-ке Енисейни дүй боор ажылды доозган.

Март 25-тиң эртенинде хемни шиитпирлиг штурмнап эгелээни баштайгы планда көрдүнген ийи хонуктуң орнунга алды чартык ажыл шагында үргүлчүлээн. Дашты, бетонну, чуурган даштарны сөөртүрүнге 200 хире автосамосвалдар киришкен. Оларның аразында 25 тонна, 10 тонна чүк сөөртүр машиналарның колонналары, хөй санныг бульдозерлер, кранныр болгаш өске-даа техника бар болган.

Кышкы үеле эвээш сугну чарыгдап тургаш, күчүлүг хемни дүй боорунуң экономика талазы-биле ажыктыг схемазын ажыдап кылган төлевилекчилериниң болгаш тудугжуларның дидим бодалы бүрүнү-биле бадыткаттынган.

Делегейниң гидротудуунуң практиказынга гидротехниктиг соруглаганы эң-не баштай шиитпирлээни бо.

Енисейниң, оон адырларының энергия талазы-биле болдунар аргаларын көөрде, ук черниң бойдус байлактарын ажыглаарын ыяавыла барымдаалаар херек. А ол айтырыг дээрге кедергей улуг, көстүп көрбээн хемчээлдиг болуп турар.

Ангара-Енисейниң району чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге кедергей улуг рольду ойнаар апаар. Ол районда кедергей улуг гидроэнергетиктиг курлавырлар-биле чергелештир, янзы-бүрү казар байлактар база бар болуп турар. Ында бедик шынарлыг демир рудазы, хөмүр даш, алюминий алырынга херек чиг-эт, ховар металлдар, дус, слюда, алдын, алмаздар, графит, өске-даа хөй чүүлдер бар. Оон карак четпес делгеммерин арга-эзим шыпкан.

Бойдустуң ол бүгү байлактарын үлетпүрге ажыглаар чорук индустрияның элээн хөй эң чугула адырларын чуртка эргежок чугула хемчээлдерге хөгжүдерин хандырар. Ылангыя алюминийниң, титанның, магнийниң, ферросплавтарның, чамдык янмиктиг продуктуларның хөй энергия чарыгдаттынар бүдүрүлгезин аңаа келир үеде калбаа-биле тургузуп болур. Ынчаарга экономиктиг алыр ажыны кедергей улуг болур, чүге дээрге Сибирь ГЭС-териниң электроэнергиязының бот-үнези чурттуң барын талазында электроэнергияның бот-үнезиниң дыка чиик болуп турар.

Ангара-Енисей районунга энергетиктиг тудуушкунну калбартып чорудары-биле кады, даг рудазының, ыяш болбаазырадылгазының болгаш өске-даа элээн хөй эң улуг бүдүрүлгелерин тургузар.

Братскиниң гидростанциязы 4,5 миллион киловатт күчүлүг болур. Усть-Илимскини—база-ла оон-биле дең дээрзи билдингир. Оон ыңгыда база бир шак ыңдыг гидробелдирни —Богучанның гидробелдирин Ангарага тударын төлевилеп турар.

Ниити күчүзү 30 миллион киловатт хире болур сүрүшкек гидростанцияларын Енисейниң бодунга тургузуп болурунуң аргазы бар болуп турар. Ол гидростанцияларны чыл бүрүде 160 миллиард киловатт-шак ажыг электроэнергияны берип шыдаар,—ол дээрге Германияның Федеративтиг Республиказының, Австрияның болгаш Швейцарияның бүгү электростанцияларының ам чыл дургузунда берип болурумдан үш катап хөй болуп турар-дыр.

Оон соонда база-ла барык шак ыңдыг күчүлүг Осиновск ГЭС-ти дерип тургузар бодап турар, оон турар чери Подкаменная Тунгуска хемниң кирген аксының элээн үстүү чарыы. Сүрүшкек гидростанцияларының эң-не адакызы—Игарск ГЭС болур, ол база-ла кончуг улуг болгаш бедик үре-түңнелиг станция.

ГЭС бүрүзү-ле кедергей улуг. Оларулус ажыл-агыйынга чиик карылгалыг, хөй санныг электроэнергияны бээр, чурттуң одаага-энергетика балавсызын илергей эжиждер. Чүге дээрге Иркутск, Братск, Красноярск ГЭС-тери чылда 20 миллион тонна чедир хөмүр даштыкамнап алырының аргазын берип турар болгай.

Ырак болгаш кижилер турумчуп чурттаваан черлер болгашда Ангарага болгаш Енисейге электростанцияларын дерип тургузары нарын болуп турар, ынчаарга-даа тудуг кылырының байдалдары ССРЭ-ниң Европа кезээниң хемнериниге бодаарга дыка эки. Европа кезээнге ГЭС-терин эртиле чымчак довуракты черлерге тургузуп турар, суг калгалаалдарын тургузарга суг улуг девискээрлерни шыва алы бээр. А Енисей бодунуң оруунга даг сыннарын хөй катап чиге шаап эрткен. Шак ыңдыг байдалдар адаанда быжыг даш үндезинге шоолуг узун эвес бедик плотиналарны дерип тургузарынга кончуг эки болуп турар.

Енисейге гидротехниктиг тудуушкуннуң планнарын боттандырары-биле чергелештир суг транспортун хөгжүдериниң байдалдары экижиир.

А. МЕДВЕДЕВ,
(СЭТА-ның корр.).

Тарылгага бүгү тала-биле белен силер бе?

РЕЙД

ХЫНАЛДАНЫҢ ТҮҢНЕЛИ

Тараа болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрериң көвүдедир дээш бүгү совет улустуң социалистиг чарыызынга «Сүт-Хөл» совхозтуң тараажылары киришкеш, чер ажылының дүжүттү көвүдедир талазы-биле боттарынга бедиткен социалистиг үлүзэлгелерин алганнар.

Тарылга талдериниң тургузуун эде көрбүшаан, бо чылын ниити тарылга шөлүн 6760 гектар, оон иштинде тараа культураларын 4720 гектар чедир калбарткаш, тараа культураларының бир гектарындан ортумаа-биле 12 центнер дүжүттү өстүрүп алыр, күрүнеге 400 тонна тараанны садар деп хүлээнген болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчылерин социалистиг чарышка кыйгырган.

Бо социалистиг хүлээлгелерниң чедиишкинниг күүселдезин хандырары — хамыктың мурнунда часкы тарылгага баш бүрүнгээр белеткелдеп хамаажыр. Ам частың баштайгы айы доостуң, тарылга чорудар хүннер чоокшулап келген.

ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ

Совхоз техника септелгезин бодунуң септелге мастерскаязынга чорудуп келген. Анаа 40 ажыг механизаторлар киришкен. Септелге ажылдарын инженер эш Кралин, участок механиги эш Ортуң-оол олар башкарып турар. Ынчангаш сөөлгү хүннерге чедир «ДТ-54» деп 22, «Беларусь» деп 5 тракторларны, 21 сеялкаларны, 23 андазыннарны, 240 илиирлерни болгаш өске-даа кожуг машиналарын септеп үндүрген. Мотор септекчилери Кысындак, О. Очуроол, токарылар Конгар-оол, Булчуңоол, аптекчилер Кан-оол, Үйнук, кезектер септекчилери Деге, Начын-оол, азилдиркичилер Танов, Дүндерик болгаш өске-даа механизаторлар техника септелгезинге мурнакчылар болуп, бүдүн чартык норманы күүседип бээгеннер.

Оон-биле чергелештир техника септелгезинде улуг четпестер бар болгаш хожудаашкыннар болгулаан. Совхозтуң дирекция черн артык кезектерни чогуур үезинде четчелеп бербээн. Оон уламындан септелге ажылдары узамдыгып, барык-ла 5 ай үргүлүлеп турар. Совхозта картофель олуртур дөрт машина бар, оларның 2-ни шуут септеттинмес кылдыр үреген, өске 2-ни ам-даа септевээн. Бүкуруза тарыыр 7 машинаның үжүнүң системазы бузук.

Совхоз бо чылын «Беларусь» деп чаа 7 трактор садып алган, ынчангаш септеттинмээн тракторлар-биле кады олар четтир. Ынчалза-даа кожуг машиналарындан «СУ» деп 5 сеялкалар, 5 корпустуг 2 андазыннар, 20 комплект илиирлер чедишпес. Чер дескилеп, шык базырар 3 каток бар, ыяш катоктарны чаа кылып эгелеп турар. Машиналар кожар сцепкалар база чедиишпейн турар. Септелгенин шынары эки эвес дээрзи ам безин илереп турар. Кыжын септээш үндүрген тракторларның ам 5-ни катап септелгеге кирген. Чамдык тракторларның кабинилери чылыгларынмаан, соңгалары ойбак, чедир кыддынмаан чүвелер-ле хөй. «Сельхозтехниканың» Чадаана салбыры артык кезектер-биле бо совхозту багай хавдырып турарын база айтыр херек.

УРЕЗИННЕРНИ ЧЕТЧЕЛЭЭР

Чер ажылындан бедик дүжүттү өстүрүп алыры— сөөртүк үрезиннерлиг болурундан дыка хамаажыр. Совхозтуң кол агровому И. Иванов, участок агрономнары Чечен, Монге-Назын олар болгаш совхозтуң дирекциязы эки шынарлыг үрезиннерни белеткеп ураринче чүгээр кичээнгей салгаш. Ынчангаш 600 тонна кызылтас, 200 тонна арбай, 36 тонна суда, 31 тонна чиңге-тараа үрезиннерни план ёзугаар четчелеп урган. Оларны шуптузун арыглаан. Ол үрезиннерниң үнүүчел шынары эки болган. Оон ангыда 200 тонна картофель, 29 тонна кукуруза үрезинни четчелеп алган.

Ынчалза-даа чочак-тарааның, чигир свёкласының болгаш чааларының янзы-бүрү сорттуг үрезиннерни мынчага четчелеп албаан. Ол хирезинде-ле 2700 килограмм свёкла үрезини рабкооптуң складында ам-даа чытпышаан. Чеже, кандыг ногаалар үрезиннери хереглеттинип турарының чагыын ам-даа киирбээн. Четпес үрезиннерни ам четчелеп алыры чугула.

КИЧЭЭНГЕЙНИ САЛЫР АЙТЫРЫГ

Бо чылын одуругларының аразын сайзырадыр культураларны тарылгазы бо совхозка киирдээр. Кукурузаны эрткен чылын 700 гектарга тараан, а бо чылын 1450 гектар чедирер болгаш га бүрүзүнден 300 центнерден эвээш эвес, а чамдык черлерден 500 центнер ногаан массаны алыр. Чочак-тараанын гектарындан 13 центнер, чигир свёкласының гектар бүрүзүнден 150 центнер дүжүт алыр. Ынчангаш механизаттыгнан 4 звеноларны түс-түс тургускулаан болгаш «Беларусь» деп 14 тракторну оларга быжыглаан. Чоокта чаа кукурузачыларның семинарын организастап эрттиргеп. Звеноларга удуртукчулары республиканың аныяк кукурузачыларының слёдүнга киришкен. Кара-Чыраа салбырда механизаттыгнан кукурузачы звено тарылга шөлүнге (удуртукчузу комсомолчу Хүреп-оол) 720 тонна одеңги сөөртүп төгер тургаш, 810 тоннаны төккен.

Ынчалза-даа тарылга шөлүнүң чеминчидилгези мында ниитизи-биле багай чоруп турар. Чүгле 2150 тонна одек токтуңнен, азы планы 43-де хуу күүсеттингеп. Алдан-Маадыр салбырда 1500 тоннаның орнунга чүгле 400 тонна, Бора-Тайга салбырда 1200 тоннаның орнунга чүгле 450 тонна одек сөөртүнген. Кукуруза тарыыр шөлдер мынчага четче шилиттиниккээн. Шак ыңдыг четпестер кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп алырынга шаптык ужураштырыы турар даарын совхозтуң дирекциязы билзе чогуур.

ХОВУ ТУРЛАГЛАРЫ БЕЛЕН ЭВЕС

Ам удавас часкы тарылга кампаниязы эгелээр. Ыңдыг турбуже совхозта 5 кол хову турлагларын амдаа сеттеп дериивээн. Тараажылар чурттаар баазынарны, столовая турар черлерни чүгайлаваан. Совхозтуң дирекциязы болгаш партия, профавилел организацияларны часкы кампания үезинде чорудар организас-массалыг ажылдарның планын ам-даа кылбаан. Ынчангаш чамдык белеткел ажылдары саадап турар.

Үрезиннерни, кывар-чаар материалдарны тарылга шөлүнче автомашиналар-биле сөөртүр болгай. Ыңдыг турбуже совхозта 12 автомашина үрелик, ажыл чок турар. Оон-биле кады кывар, чаар материалдар белен бе дээрзин база хайгаараар ужурлуг. Совхозта автол ниитизи-биле чүгле 200 кг хире бар. Ол хире автол часкы тарылга үезинде чүгле тракторларга безин чедишпес. Ынчангаш кывар-чаар материалдарны база четчелээри чугула.

ЭРТКЕН ЧЫЛДЫҢ ЧЕТПЕСТЕРИН КАТАПТАВАС

Эрткен чылын бо совхоз часкы тарылгага дыка четпес белеткелдиг кирген турган. Техниканы удур сеп-тээр, хову турлаглары белен эвес, чамдык белеткелдер чедир кылдынмаан болур чорук тарылганың хуусаазын узамдыктырарынга чедирип турган. Оон түңнелиңде күскү дүжүт хүлээлгениң 50 хуузунга бёзин четпээн. Тараа культураларының га бүрүзүнден-не 6-за центнер дүжүт алдынган. Бо чылдың часкы хову ажылдарының белеткелдеринде бар четпестерни ам дораан узуткавас болза эрткен чылдың четпестери катаптаар дээрзи чугаажок. Ынчангаш совхозтуң партия, профавилел болгаш комсомол организациялары часкы тарылганы организастыг чорудар дээш бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг.

«Шынның» рейдизи:
М. КОМБУЙ-ООЛ,
совхозтуң механизатору.
О. ЛОПСАН,
Сут-Аксы кодээ Советтиң депутады.
М. ХЕЙМЕР-ООЛ,
Н. ЧЫРТАКПАН,
«Шынның» штаттан дашкаар корреспондентилери.

ЧАСКА БИСТИҢ БЕЛЕТКЕЛИВИС

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» колхозу 19 трактормуу, 17 сеялканы, 10 трактор андазыны, 140 илиирни, 17 автомашинаны септеп дооскан. Моон-биле чергелештир тарылга белеткелимде ам-даа четче септеттинмээн болгаш чедир кылдынмаан чүүлдер эвээш эвес дээрзин демдеглээр херек.

Колхозтуң баштаар черн болгаш агроному часка белеткел ажылын чогуур неделезинге чедир организаставаан. Ынчангаш амдыгаа чедирле 3 трактор, 9 андазын, 5 автомашина, 3 лущильник, 3 сеялка септеттинмээн. Үрезин арыглаашкыны доозулбаан.

К. ХОЙЛААРАН.

Күчүлүг Енисей

Ыраккы Сибирь крайда болуп турар чүүлдер дугайында дыңнадыгларны совет кижилер оңза кичээнгейбиле хайгаарап турарлар. Делегейниң эң улуг электростанциязы — Красноярск ГЭС-ти дерип турар черге Енисейни дуй боопкан. Ол болза чөөн талакы районнарның бүдүрүкчу күштерин хөгжүдериниң дидим болгаш кедергей улуг программазын боттандырарының оруумда чаа үедир.

Енисей! Бүгү-ле чүве бичии болгаш эскет чок болур делегей картазындан безин Енисейни дораан тып алыр. Ол хем мурнуу чүктен соңгу чүкче дөрт муң ажыг километрге аккөк кожаа болуп шөйлүп чоруткан болгаш Саян дагларын Карск далайбиле тудуштуруп турар. Енисей-биле дениежир хем чер бөмбүрзээрде кончуг эвээш.

Енисейниң кол адырлары оон оң талакы эриктеринден кээп каттышкан. Оларның аразында — Ангара. Ангарада Иркутск болгаш Братск ГЭС-тери ажылдап турар, Усть-Илимск ГЭС-тиң тудуушкуну эгелээн. Красноярск ГЭС — Енисейде баштайгы электростанциязы. Кайызында 500 муң киловатт 10 агрегаттарлыг болган төлээде, ол станция күчүзүнүң талазы-биле Братскиниң гидростанциязындан ажып турар. Чеди чыл планының сөөлгү чылында Красноярск ГЭС үлетпүр тогун ажылдап үндүрүп эгелээр.

Бүгү Енисейниң болдунуп болур энергия курлавыры кандыгыл? «Гидропроект» институттуң инженерлери ол күчүлүг хемни, оон чоок-кавызында черлерни хөй чылдарда өөренип көрүп келген. Енисейни энергия талазы-биле ажыглаарының схемазын олар кылып тургускан. Төлевилелдиң кол инженери П. М. Дмитриевскийниң дыңнадып турары болза:

Енисейниң, оон адырларының энергия талазы-биле болдунар аргаларын көөрде, ук черниң бойдус байлактарын ажыглаарын ыяавыла барымдаалаар херек. А ол айтырыг дээрге кедергей улуг, көстүп көрбээн хемчээлдиг болуп турар.

Ангара-Енисейниң району чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге кедергей

ЛИТЕРАТУРАНЫҢ БОЛГАШ УРАН ЧҮҮЛДҮҢ ЧАА БЕДИИНЧЕ

Республиканың чогаадыкчы ажылдакчыларының чөвүлел хуралы



Бо чылдың март 23-те республиканың хөгжүм-шии театрынга республиканың чогаадыкчы ажылдакчыларының чөвүлел хуралы болуп эрткен. Чөвүлел хуралды СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели чыылдырган.

Чөвүлел хуралды СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. ТОКА ыг сөс чугаалааш, ажыткан.

— Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының чаа ужуражылгазы совет литература болгаш уран чүүл дугайында, идеологтуг ажыл дугайында СЭКП Төп Комитединиң, Совет чазактың болгаш эш Н. С. Хрущевтуң улуг сагыш салыышкынының маргыш чок көргүзүү болган—деп эш Тока бодунуң чугаазының эгезинге демдеглээн.

СЭКП Төп Комитеди чыл безин четпес үениң дургузунда чогаалчылар, композиторлар, чурукчулар, скульпторлар, кинонуң болгаш театрның ажылдакчылары-биле, Москваның, Ленинградтың, акы-дуңма республикаларның бүгү чогаадыкчы интеллигенциязы-биле үш удаа ужурашкан. Совет кижилерниң коммунизм тургузары дээш демиселинге бүгү улустуң херээниң чарылбас кезээ болу берген литератураның болгаш уран чүүлдүң улам мыңайгы шапкын, шын хөгжүлдезинге «Бедик идейлиг чорук болгаш уран-чечен мергежил—совет литератураның болгаш уран чүүлдүң улуг күжү»—деп, эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы төөгүлүг ужур-дузалыг. Коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунун калбартырының үезинде идеологтуг ажылдың, литература болгаш уран чүүл хөгжүлдезиниң, социалистиг реализмниң сорулгалары ол чугаада чайынначак көргүстүнгенин эш Тока демдеглээн.

Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының март ужуражылгазы, литература болгаш уран чүүл айтырыгларының талазы-биле эш Н. С. Хрущевтуң марксистчи-ленинчи чугаазы биске, идеология фронтузунуң ажылдакчыларынга чаа, улуг болуушкун болуп, чогаадыкчы ажыл-херектерже бистиң чүгле сорук киирип турар эвес, харын база чогаадыкчы ажылдакчы бүрүзүнге ленинчи айтышкын болур.

Коммунизм тургузуушкунун калбартыр үеде литератураның болгаш уран чүүлдүң улуг ужур-дузазының дугайын, бистиң уран чүүлүвүстүң партийжи, улусчу чоруунуң дугайын, идеология талазынга тайбың кожа-хелбээ доктаашкынының туруп болбазының дугайын, ленинчи партияның удуртулгазы бүгү чедиишкиннериниң, ылаңгыя литература болгаш уран чүүл фронтузунга чедиишкиннериниң үндезини болур дугайын эш Н. С. Хрущев бодунуң төөгүлүг чугаазынга чаа күш-биле чугулалап айыткан.

Ада ёзузунуң сагыш салыышкыны дээш, чогаадыкчы ажылдакчы бүрүзүнге тодаргай айтыышкыны дээш, СЭКП Төп Комитединге, эш Н. С. Хрущевка улуг өөрүп четтиришкинни чөвүлел хуралдың киржикчилериниң өмүнээзинден эш Тока илереткен.

«Уран чүүл талазы-биле бистиң политикавыс абстракционизмге, формализмге болгаш өске-даа бүгү буржуазтыг хажыдыышкыннарга эптешпезиниң политиказы болза бистиң чайгылыш чокка боттандырып турганывыс, боттандырып турарывыс болгаш боттандырар апаарывыс-даа ленинчи политика болур-дур»—деп, эш Н. С. Хрущев чугаалаан. Партияның болгаш чазактың биске удуртулга болур, бистиң чөвүлел хуралывыстың барымдаалаар ужурлуг айтышкыны бо-дур.

Чөвүлел хуралдың ажылынга идепкейлиг киржиринче, СЭКП ТК-ның болгаш Н. С. Хрущевтуң айтыышкынынга дүүштүр идеология ажылын экижидер талазы-биле боттарының бодалдарын, саналдарын чугаалаарынче, бистиң республикага литература болгаш уран чүүл талазы-биле боттандырар ужурлуг хемчеглерни чугаалаарынче, коммунизм тургузуушкунунуң улуг чаагай программазын боттандырарынга чогаадыкчы ажыл-биле боттарының салыышкынын кииреринче чөвүлел хуралдың киржикчилерин эш Тока кыйгырган.

Хуралдың хүндүлүг Президиумунга СЭКП ТК-ның Президиумун эш Н. С. Хрущевту баштадыр бедик көдүрлүүшкүн-биле хуралдың киржикчилери соңгаан.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге холбаштыр чогаадыкчы ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында СЭКП Тыва обкомунуң идеология килдизиниң эргелекчизи эш Ю. АРАНЧЫН илеткел кылган.

Эш Ю. Аранчынның илеткелинден

Совет литератураны болгаш уран чүүлдү коммунистиг партийжи болгаш улусчу принциптерге үндезилеп хөгжүдер дугайында партияның доктаамал сагыш салып турарының улуг ужур-дузазын эш Аранчын бодунуң илеткелинге онзалап демдеглээн.

1962 чылдың декабрь 17-де, 1963 чылдың март 8-те чогаадыкчы интеллигенция-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражылгазынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаалары ол дугайын тодаргай херечилеп турар. Совет литература болгаш уран чүүл, ужуражыышкынга демдеглээни ышкаш, үениң байдалынга дүүштүр кадык үндезинге болгаш шын угланыышкын-биле хөгжүп турар. Бистиң уран чүүлүвүс чогуур угланыышкын-биле шын чоруп орар дээрзин илеткелчи айыткан. Оон-биле кады уран чүүлде, музыкада, литературада, кинематографияда формализм база бар болуп турар. Амыдыралдан хоорук, боттуг чүүлдү сагыштыы-биле хажыдыр көргүзер чорукта, кандыг-даа ужур-утка чок шорбарлап бораставан чогаалдардан, буржуаз барыын чүктүң формалистиг уран чүүлүн дөзээр дээр оралдажыышкыннардан болгаш өскелерден-даа ол чорук илереп турар.

Чогаадыкчы чорук хостуг деп чулчурувушаан, уран чүүлге партийжи удуртулгага удурланып турарларны, кижиге чүдүүр чорукка удур демиселге сыдагалап алгаш, бистиң боттуг амыдыралывыста чүгле таарымча чок чүүлдерни дилеп, бистиң улузувустуң маадырлыг улуг ажыл-херектериниң өндүр улуун бодунуң чогаалдарынга көргүзерин оралдажып турар кижилерни «каастакчылар» деп багай ат-биле шолалап алап турарларга партия шиитпирлиг согуушкунну берген.

Тыва АССР-ниң чогаадыкчы интеллигенциязының ажыл-чорудулгазының дугайын анализтеп чугаалааш, совет литератураның болгаш уран чүүлдүң мурнунга партияның салган сорулгазын чедиишкинниг шиитпирлээриниң бүгү аргалары бисте бар деп илеткелчи чугаалаан. С. К. Токаның «Араттың сөзү», «Күш-ажылдың маадыры» ышкаш ындыг чедиишкинниг чогаалдар, республиканың алдарлыг кижилериниң ажыл-херектериниң дугайында С. А. Сарыг-оолдуң чечен чугаалары болгаш очерктери, О. К. Саган-оолдуң «Баян-Таланың кижизи» деп тоожузу, С. Б. Пюрбюнуң «Делгемнерже оруу» деп чечен чугаалар чыындызы ышкаш чогаалдарны бистиң чогаалчыларывыс тургускан. Илеткелчи ол ышкаш Михаил Иванович Пахомов, Николай Алексеевич Сердобов, Светлана Козлова болгаш өске-даа бистиң республикада орус эш-өөрүвүстүң чогаал бижииринче бүзүрелдиг кирипкенин демдеглээри өөрүнчүг деп чугаалаан. Ылангыя эш Сердобовтуң «Амыдыралдың үнези» деп романынга хамаарыштыр номчукчуларның эки үнелээшкини Тыва ном үндүрер черге кээп турар.

Бистиң талантылыг аныяк чогаалчыларывыстың болгаш шүлүкчүлеривистиң чогаадыкчы өзүлдезин илеткелчи база демдеглээн.

Аныяк тыва музыка база бодунуң баштайгы базымнарын бүзүрелдиг кылып турар. Композиторлар Алексей Чыргал-оол, Ростислав Кенденбиль олар музыканың улуг хемчээлдиг чогаалдарын тургузарынче дидими-биле кирип эгелеп турарлар. Ылангыя Р. Кенденбиль «Чечен болгаш Белекмаа» деп баштайгы тыва операны бижээн.

А. Лаптанның, Баазаң-оолдуң, Каадыр-оол Бегзиниң база өске-даа бот-тывынгыр композиторларның чедиишкинниг ажылдап турарын илеткелчи чугаалаан.

Республиканың хөгжүм-шии театры сөөлгү үе иштинде орус классиктиг болгаш совет драматургияның «Кремль курантылары», «Үшкү көдүрлүүшкүннүг», «Боолуг кижи», «Васса Железнова», «Иркутскиге болган таварылга», «Кажар Будамшу», «Талыгыр ыракшылдар», «Чаңнык» болгаш өске-даа улуг чогаалдарын сценага ойнап турар апарган. Тыва национал музыка болгаш хореграфия уран чүүлү улам ыңай хөгжүп орар.

Театрдан В. Оскал-оол, М. Севильбаа ышкаш РСФСР-ниң алдарлыг артистери, Өлзей-оол, Намдараа, Монгольбии ышкаш өске-даа талантылыг артистер депшип үнген.

Тывага чурулга уран чүүлүнүң улам ыңай хөгжүдүрүнүң улуг аргаларының дугайын херечилеп турар тус черниң чурукчуларының чамдык чогаалдарын эш Аранчын адаан. Оларга чурукчулар В. Деминниң, В. Коневтиң, А. Егоровтуң, бот-тывынгыр чурукчу Н. Филипповтуң чуруктарын хамаарыштырып болур.

Бистиң республикада бот-тывынгыр уран чүүлдүң талантылыг кижилери өзүп үнген. Семен Бухтуевти, Наталья Тыртык-Караны, Дамдынны болгаш өскелерни-даа чижекке көргүзүп болур. 1962 чылда бистиң бот-тывынгыр уран чүүлүвүстүң чамдык киржикчилери чепсегленишкинниң бүгү-ниити дүжүрери болгаш тайбың дээш Москвага болган Бүгү-делегей конгрезиниң киржикчилериниң мурнунга ойнаар аргалыг болган.

Чогаадыкчы интеллигенцияның ажыл-чорудулгазында чамдык эки чижектер-биле чергелештир улуг четпестерниң бар болуп турарын илеткелчи чугаалаан.

Бистиң ажылывыста кол четпес чүүл болза тыва литературада болгаш уран чүүлде амгы үениң темазынга холбаштырган чогаалдарның эвээш болуп турары болур. Ылангыя бистиң мурнакчы кижилеривистиң дугайында чогаалдар эвээш. А мурнакчы кижилер бисте хөй. Кедээ ажыл-агыйның хөй санныг мурнакчылары бисте өзүп үнген. Республикада үлетпүр дүрген хөгжүп турар. Улуг үлетпүр тудугларының—«Тыва даг-дүгү» болгаш «Тыва кобальт» комбинаттарның тудуглары тыптып келген. Ындыг турбуже литератураның, уран чүүлдүң ажылдакчыларының чоннуң мурнунга улуг өрелиг болуп турар. Илеткелчи ындыг чижекти көргүскен. Чогаалчы С. Сүрүң-оол бодунуң төрээн черинин — «Шекспир» совхозтуң кижилеринден чагаа алган. Чогаалчының репертуарының ядамызын оон чаңгыс чер чурттуглары шуут чугаалаан. Ынчангаш чогаалчыны боттарынче чалап, боттарының ажыл-херектериниң дугайын бижиирин аңаа сүмелээннер. Ол дээрге чүгле чаңгыс Сүрүң-оолга-даа эвес, өске-даа чогаалчыларга база хамаарыжыр деп илеткелчи демдеглээн.

Чамдык чурукчуларның ажылдары бойдус чурумалы көргүзеринче угланган. Чижээ, бир делгелгеге 12 чуруктарны «Бүргег хүн» деп адаан. Бүгүдеге хүндүткелдиг чурукчу В. Демин база-ла бойдус чурумалынче хандыкшып берген.

С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң сактыышкыны» деп тоожузу овур-хевириниң, дылының байлаанын, эрги амыдыралды өөренип көөрүнге ажыктының болгаш дузалының талазы-биле улуг үнелиг чогаал болуп турар. Тоожудан эртем-шинчилел институдунуң словарь ажылдакчылары бүдүн словарь тургускан дижип турар. Ынчалза-даа автор бодунуң номунда бижип турар болуушкуннарны канчаар көрүп турарын чугаалаваан, чогаалдың хамааты болгаш хөй-нийти талазы-биле улуг ужур-дузалыг болдурар дээш социал болуушкуннарны уран-чечени-биле түңнеп көөрүнүң деңнелинге үнеринче кандыг-даа оралдажыышкынны чогаалчы кылбаан деп илеткелчи чугаалаан. Оон түңнелинде амгы үениң үнү тоожуда бастынып калган. Эрги амыдыралдың ол-бо болуушкуннарын хоолун эрттир кевүдеткеш, автор чогаалын натуралистиг болдуруптан.

Ол чогаалды мактап турган аныяк шүлүкчү эш А. Даржаа бодунуң «Чечекмаа» деп чечен чугаазын идея талазы-биле кошкадыпкан. Салим Сүрүң-оол «Оржунмаа биле Балдай-оол» деп чечен чүүлүнге эзирик кижиниң аажызын хоолгалап бижээн.

Натурализмниң демдээ чурулга уран чүүлүнде база бар. Оон чижээн аныяк, арга-мергежилдиг чурукчу Май-оол Даржайның «Аныяк херээжен» деп чуруу болур-дур. Оон чурааны ол портретте амгы үениң кузел-соруктуг херээжен кижизинге дөмейлээр чүве чок. Чурукчулар Кузнецов, Скоркин, Невзгодин оларның сөөлгү үеде чураан чуруктары кошкак болуп турар. Олар янзы-бүрү хевирлерже хандыкшып, хевирни утка-биле дүүштүрер бис дижип турза-даа, оларның ажылдары чедимче чок болган.

Чамдык чогаалчыларда болгаш чурукчуларда чогаалда шын идея бар болза, оон хевиринге негелдениң херээ чок дээр хоон бар. Ындыг бодал шын эвес болгаш боралап шорбарлаар, карак ажыттаар кижилерни андажыдар дээни ол-дур дээрзин илеткелчи демдеглээн.

Чогаалдарны ажылчы чоннар ортузунга пропагандалаар талазы-биле Семен Бухтуев, Саая Бюрбэ, Мария Ишинеева, Доржу Куулар болгаш өскелерниң-даа эки ажылынга илеткелчи бедик үнелелди берген. Театрга база бот-тывынгыр уран чүүлге репертуар тургузар талазы-биле байдалды илеткелчи чугаалаан. Чаңгыс көжегелиг шиилерни тургузары элээн идепкейжээн. В. Көк-оол «Ах, чаражын!» деп комедияны, О. Саган-оол «Ырлажыылы», «Сени кайын-даа тып аар мен» деп шиилерни бижээннер. Ынчалза-даа ындыг шиилер ам-даа эвээш, куду деңнелдиг болуп турар.

Хөй-хөй бот-тывынгыр коллективтерниң репертуарларында улуг четпестерни эш Аранчын демдеглээн. Хөй-хөй концерттерниң программаларында мугулай бүрүү ырлар таваржып турар. Танец коллективтеринде улустуң ырлары эвээш. 1962 чылда Чадаанада улусчу театр Ю. Петуховтуң «Бир чылда чээрби куда» деп шиизин үндүрген, ук шии сиген таарыр системаны камгалап турар.

Хөгжүм-шии театры бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге ам-даа багай дузалажып турар. Эрткен чылын театр Кызылдың уран чүүл коллективтерин, Чадааның улусчу театрын шефке алырын, уран чүүл бөлгүмнериниң 25 удуртукчуларын белеткээрин аазааш, сөзүнге ээ болуп шыдаваан.

Тыва музыканы онза багай пропагандалап турар. Ол херекче хөгжүм-шии театры-даа, Кызылдың музыка училищези-даа чогуур кичээнгей салбайн турар.

Клубтарга, танец шөлдеринге, аныяктар кежээлеринге ында-хаая үш-үдүрүм даштыкы ырлар болгаш танецтер көстүп кээп тургулаар апарган. Ону болдурбас дээш шиитпирлиг демисежириниң чугулазын илеткелчи чугаалаан.

Композитор Чыргал-оолдуң чаа чогаалдар тургуспайн турары дээш, артистер Кара-кыс Мунзукту, Максим Мунзукту, Дмитрий Дамба-Даржааны чаа, кескү овур-хевирлер тургуспайн турары дээш илеткелге шүгүмчүлээн.

Чогаадыкчы коллективтерге тавалыылга болган, улчумал, олча-ажык сүрер кижилер шургуп кире бээр таварылгалар бар. Чижээ, чурулга мастерскаязынга чогуур белеткел чок, халтурщик Иван Сажин дээрзи хөй үе дургузунда кара-туразында ажылап келген.

Илеткелчи түңнелинде бистиң республиканың чогаадыкчы ажылдакчыларын партияның ленинчи Төп Комитединиң долгандыр сырый каттыжарынче болгаш бистиң кайгамчык үевиске төлептиг чогаалдарны тургузарынче кыйгырган.

Киржикчилерниң санал-оналдары

Литератураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражылгаларын чогаадыкчы ажылдакчылар, партия болгаш чон улуг сеткил ханылыышкыны-биле уткуп ап турарын чогаалчы О. Саган-оол бодунуң саналының эгезинге онзалап демдеглээн.

Литература болгаш уран чүүл айтырыгларының талазы-биле партияның Төп Комитединиң кайгамчыктыг сагыш салыышкынының ачызында аныяк тыва литература шаптыкшыны-биле хөгжүп орар. Улуг хемчээлдиг чаа-чаа чогаалдар безин сөөлгү үеде көстүп кээп турар апарганы өөрүнчүг. Ынчалза-даа бистиң чогаалчыларывыс, композиторларывыс, чурукчуларывыс боттарының чогаалдарын тургузарда, амыдыралче ам-даа эки ханылап кирбейн, кызыы темаларга бижип турар. Бистиң үениң орук айтыкчылары—янзы-бүрү мергежилдиг кижилерниң дугайын эвээш бижип турар.

— Эки чогаалдарны бижиириңге чүгле чаңгыс кузел-сонуургалдыг болур эвес, харын амыдыралды ханызы-биле өөренири чугула, ынчангаш бис моон соңгаар-даа чүткүлдүг-биле өөренир ужурлуг бис — деп, эш Саган-оол чугаалаан.

Композитор **А. Чыргал-оол** саналынга мынча дээн:

— Тывада үш профессионалдыг, чээрби ажыг бот-тывынгыр композиторлар ажылдап турар. Олар янзы-бүрү темаларга элээн аялгаларны бижээннер. Кенденбиль, Бюрбэ, Лаптан, Базыр-оол, Бухтуев болгаш өске-даа эштер амыдыралдың чугула айтырыгларын өөренип көрбүшаан, аңаа хамаарыштыр боттарының музыка чогаалдарын тургусканнар. Оларның хөй кезиин республиканың ажылчы чоннары чылыы-биле уткуп ап, ырлажып турарлар. Бо дээрге бистиң чогаадыкчы ажылывыска улуг базым болур. Ынчалза-даа тыва музыка уран чүүлүнүң хөгжүлдезин моондактап турар чамдык айтырыгларның дугайын чугаалажыры болгаш оларны ажып эртери чугула деп санаалдыг мен. Ол айтырыглар мындыг: бирээде, амыдыралды чаңгыс талалап көргүзери, бир дай хевирлиин, чамдык аялгаларның национал хевирин чидирип турары, амин эрттир бодууну. «Хандагайты» деп ырны ап көрээл. Ону бис кончуг сонуургап ырлаар бис, оон сөзү-даа, аялгазы-даа кижиниң сагыш-сеткилин чаагаар-ла өөртүп кээр. Ол ышкаш ырлар хөй болуру кончуг күзенчиг. Ынчалза-даа бис хөй нуруузунда-ла сес, он үнерге бижип турарывыс-биле, ол ырларывыс чоннуң ортузунга калбак нептерели албайн турар. Ийиде, бис патриоттуг темаларга, ол ышкаш күш-ажылчы кижилерниң чаагай бодал-сагыжын, чүткүлдүг ажыл-ижин илереткен темаларга ырларны эвээш бижип турар бис. Ол бистиң чогаадыкчы ажылывыста бир аскап турар тала ол деп бодаар мен. Үште, композиторлар биле чогаалчыларның аразында харылзаазы ам-даа кошкак, олар чогаадыкчы командировкаже эвээш чоруп турарлар.

Эш Чыргал-оол бо үстүнде айтырыгларны шиитпирлээри—тыва музыка уран чүүлүнүң ажылында соңгаарлаттынмас чугула сорулгаларның бирээзи болур деп айыткан.

Аныяк шүлүкчү **С. Козлова** литература болгаш уран чүүлдүң айтырыгларының талазы-биле партияның сөөлгү үеде ап чоруткан хемчеглери чогаадыкчы ажылдакчыларга улуг орукту ажыдып берип турар деп чугаалаан. Ылангыя аныяк чогаалчыларга, шүлүкчүлерге болгаш өскелерге-даа эш Н. С. Хрущевтуң чугаалары улуг өөредиг болур.

— Баштайгы тыва коммунистер дугайын бижиир деп улуг күзелдиг мен. Ол мээн чогаадыкчы ажылымның моон соңгааргы бир кол темазы болуп турар—деп, эш Козлова чугаалаан.

Индирде—Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы **А. Калзаң**.

— Партияның Төп Комитеди, эш Н. С. Хрущев совет литератураның болгаш уран чүүлдүң хөгжүлдезинче улуг кичээнгейин салып, ылангыя социалистиг реализм-даа, формалистиг, абстракционистиг агымнар-даа совет уран чүүлге тайбың кады туруп болур деп бодаар кижилерге удур, амыдыралда хүн бүрү хөгжүп, чаартынып турар чүүлдерни, совет кижиниң күш-ажылчы кайгамчыктыг чүткүл-соруун, энергиязын уран-чечени-биле көргүзүп шыдавайн турар чоруктарга удур демиселди чугулага көрүп турары өй-шаанда чугула айтырыг-дыр. Ынчангаш бис ону изиш-биле деткип, ол айтышкыннарга даянып турарывыстың ужуру-даа ол.

Эш Калзаң бодунуң саналынга чурукчулар эштер Ланзы, Май-оол болгаш өскелерниң-даа ажылдарында амыдыралды чаңгыс талалап, кызыы, тодаргай эвес көргүстүнген чүүлдерни шүгүмчүлээн. Кол нуруузунда-ла чамдык чурукчулар бойдустуң чурумалдарынче хандыкканш, бистиң амыдыралывыста чаартынып, хүннүң чугула айтырыглары бооп турар чүүлдерже кичээнгей салбайн турары четпес. Эш Калзаңның бодап турары-биле алырга, композиторлар тыва улустуң ырларын бижип, чыып, Тываның дыл, литература болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары-биле кады командировкаларже чоруур, ол чорааш аялгалар чыып бижиириңге киржири чугула болуп турар.

Амыдыралды шын көргүзери, күш-ажылчы көдүрлүүшкүннү бижиири чечен чогаалга кол тема болур дугайын профессор **А. Пальмбах** бодунуң чугаазынга чугулалап демдеглээн. Салчак Токаның «Адазы көрбээнин оглу көөр» деп, ам дээрезинде парлаттынмаан чогаалында күш-ажылды эки көргүскенин ол чижекке алган. Чогаалчы кижи үргүлчү, кызымаккай ажылдаар, амыдыралды чүректиң ханызындан көөр, чон-биле ужуражыр, кедээ ажыл-агыйда, бүдүрүлгеде мурнакчыларны чайынначак кылдыр көргүзер хүлээлгелиг. Литературага болгаш уран чүүлге критиканы хөгжүдериниң эргежок чугулазын оратор оон ыңай чугаалаан. Номчукчуларның санал-оналын алыры, аңаа дыңнангыр болуру, ону чөптүү-биле хүлээп алыры—чогаадыкчы ажылдакчының хүлээлгези болур. Амгы үениң номчукчузу улуг негелделиг апарган. Алдын-оол Даржааның парлаттынмаан романында адалар биле оолдар дугайында айтырыг чөптүү-биле шиитпирлеттинмээнин эш Пальмах демдеглээн. Адаларга аныяктар удурланышкак кылдыр ында көргүскен. Аныяк авторда талант бар-дыр. Ынчалза-даа уран-чечен мергежил четпейн турар. Оон-биле холбаштыр чогаалчы ажылдакчыларның уран-чечен мергежилин бедидериниң чугулазын, ылангыя литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражылгазынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазында ону чугулалап айытканын оратор онзалап демдеглээн.

Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактың удуртукчуларының ужуражылгазынга эш Н. С. Хрущевтуң чугаазы чогаадыкчы ажылдакчыларны сорук киирип, чепсеглеп турар дугайын чогаалчы **С. Сарыг-оол** бодунуң чугаазының эгезинге демдеглээн. Тыва литератураның тыптып турар үезинде чогаалдарга бижиттинип турган кузел-соруктуң ам үеде амыдыралда херек кырында боттанып турарының чижектерин ол өөрүшкү-биле демдеглээн. Биске дайынчы, партийжи критиканы хөгжүдериниң эргежок чугула болуп турарын оратор база айыткан. «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп оон чогаалында четпестер дугайында илеткелчиниң чугаазынга чөпсүнүп турарын ол чугаалаан.

Тудугжу эш **Александров** чогаалчылардан эки номну, композиторлардан чараш ырларны тудугжуларның манап турарын чугаалаан. Николай Островскийниң «Бак канчаар кадыналганыл» деп чогаалы ышкаш номнарны номчааш, аныяктар бистер ында маадырларны өттүнүп турар бис. Адаларывыстың эки эгелээшкинин аныяктар бистер үргүлчүлээр сорулгалыг бис деп ол чугаалааш, чогаалчының, чурукчунуң турар чери тудуг шөлү болур дээрзин демдеглээн.

— Чогаалчылар, биске барыңар, бис-биле таныжыңар. Эки чогаалдар бижип кагзыңарза, коммунистиг күш-ажыл бригадазынга силерни киирип алыр бис—деп, эш Александров бодунуң чугаазын доскан.

Республиканың хөгжүм-шии театрының ажылының дугайын артист **Н. Өлзей-оол** бодунуң чугаазынга демдеглээн. Театр коллективи эрткен чылын чер-черже хөй чорууушкуннар кылган. Оон иштинде Бурят АССР-же, Алтай крайже, Даг-Алтай болгаш Хакас автономнуг областарже болгаш Моол Арат Республиканың Убса-Нур аймаанче чораан. Бистиң театрывысты хөгжүм-шии театры деп турар. Ынчалза-даа хөгжүм деп адын херек кырында бадыткавайн турар дээрзин эш Өлзей-оол чугаалаан. 12 хөгжүмчүлер турар ужурлуг, ынчалза-даа олар чок, хөгжүмчү тыва кадрлар чедишпейн турар. «Чечен болгаш Белекмаа» деп операны тургузар дугайында чугаа болуп турза-даа, ол боттанмайн турар. Театрның репертуарының кызыызын, ылангыя тыва шиилерниң эвээжин, тыва чогаалчыларның шиилер биживейн турарын ол шүгүмчүлээн. Республиканың Культура министерствозу болгаш хөгжүм-шии театрының дирекциязы чогаалчылар-биле ажылдавайн турар.

Кескү агитацияның чүүлдерин—лозун, плакаттар кылырынче чурукчулар хандыкканш, уран-чечен чурумалдың чогаалдарын эвээшти чуруп турарын чурукчу **В. Демин** бодунуң чугаазынга айыткан. Улустуң шеверлериниң—уран сииликчилерниң, чазаныкчыларының дугайын оратор чугаалааш, ылангыя уран чазаныкчы Черзиниң кылган ажылдары Москвада, Красноярскиде делгелгелерде үнелеттип турарын демдеглээн. Чурукчуларның чон-биле харылзаазының четпезин ол миннип чугаалавышаан, чурукчуларның театрда амгы делгелгезин барыын талакы районнарже чурукчулар-биле кады чорудар деп турарының дугайын хуралдың киржикчилеринге дыңнаткан.

Кызылдың пединститудунуң студентизи эш **Черлин-оол** тыва литературада уруглар чогаалының эвээжин, келир үениң башкыларынга оон чугулазын чугаалаан. Ылангыя Тываның ном үндүрер чери сөөлгү үеде орус классиктерниң чогаалдарын очулдуруп үндүрерин эвээжедип турар деп ол шүгүмчүлээн.

Чогаалчы эш **С. Сүрүң-оол** литература болгаш уран чүүл дугайында партияның улуг сагыш салыышкынын өөрүшкү-биле демдеглевишаан, Тываның чогаалчылар эвилели сөөлгү үеде чаа чогаалдар чугаалажылгазын эвээш организастап турарын чугаалаан. Эки мөзү-шынарларны тыва чечен чогаалда четпес көргүзүп турарын оратор демдеглээн. Чижээ, С. Сарыг-оолдуң «Аңгыр-оолдуң тоожузу» деп чогаалында эки мөзү-шынарлыг маадырлар чок. Аңгыр-оол боду ында эки мөзүлүг маадыр эвес, а чүгле хайгааракчы болуп турар. Тыва литературада сатира чогаалдары сөөлгү үеде эвээжээн. Сатирага хамаарышкан чогаал бижиирге, чамдык кижилер чогаалчыны чүгле багай чүве бижиир, эки чүвени көрбес деп шүгүмчүлей бээри шын эвес дээрзин ол айыткан. Ындыг чорук сатираны хөгжүдеринге шаптык болуп турар. Улустуң чогаадылга бажыңы чаа ырларны чылда чүгле чаңгыс удаа хүлээп алыр дээш, чаа ырлар хүлээп албайн турары шын эвес деп ол шүгүмчүлээн.

Хуралга оон ыңай чурукчу эш **С. Ланзы**, «Шын» солунуң редакторы эш **Д. Байыр-оол**, пассажир АТК-зының чолаачызы эш **Павлючёк**, республиканың Культура министри эш **М. Хомушку** олар база санал бергеннер.

Кызылдың пионерлериниң төлээлекчилери хуралдың киржикчилеринге байыр чедирип, чогаалчыларның, чурукчуларның, композиторларның, артистерниң чогаадылга ажылынга улуг чедиишкиннерлиг болурун күзээннер.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге байырлыг чагааны чөвүлел хуралдың киржикчилери бедик көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

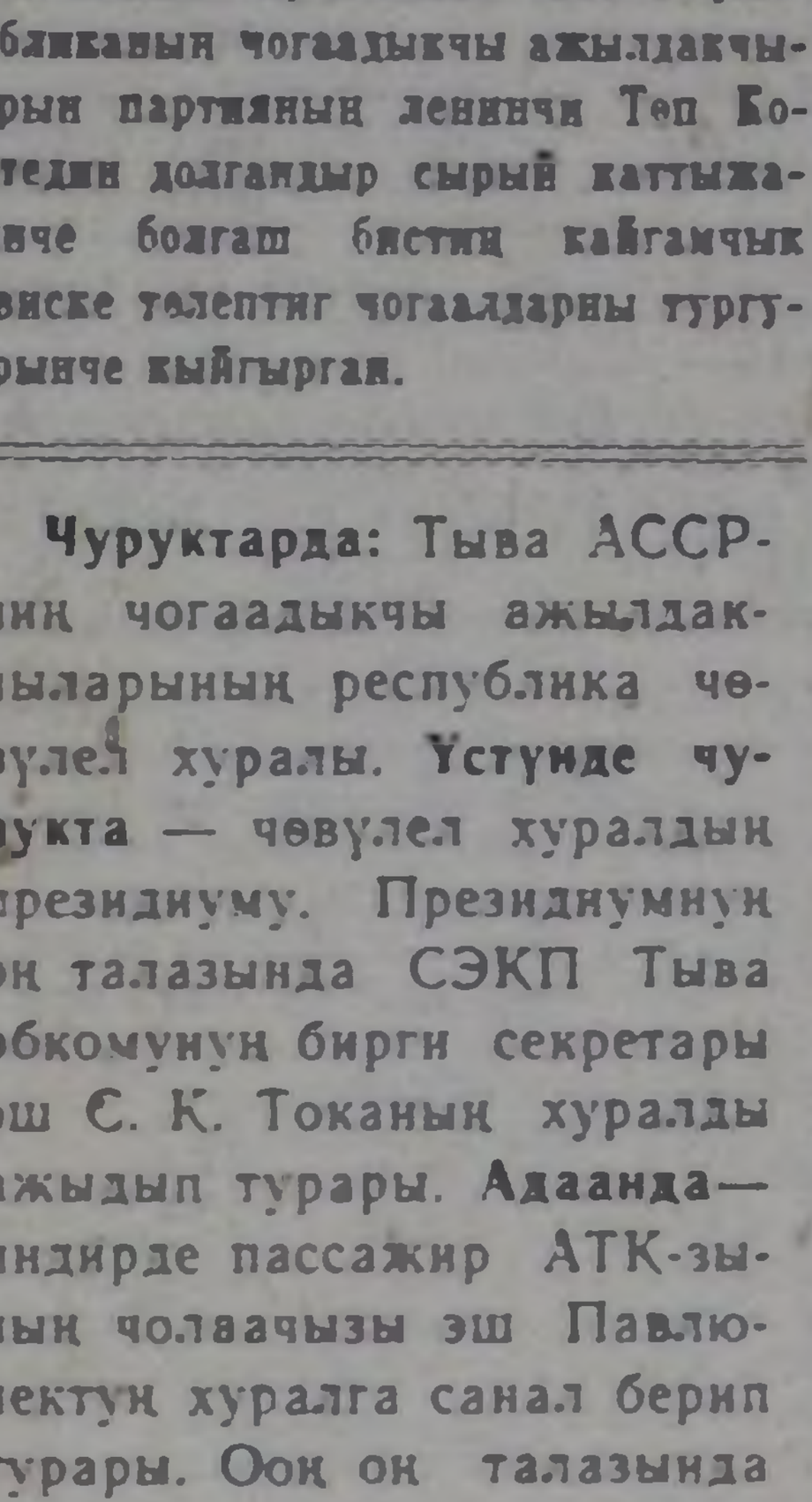

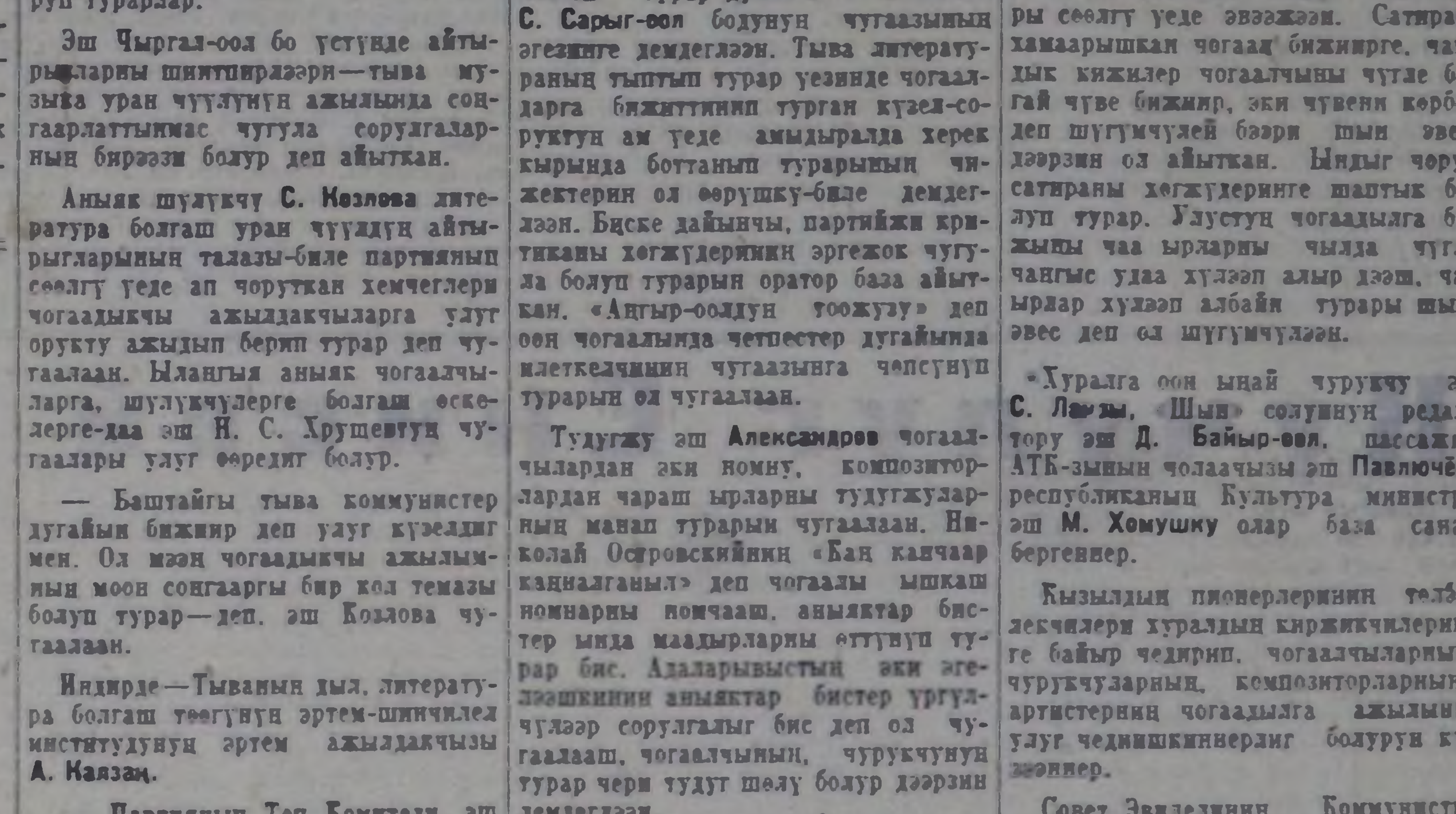

Чуруктарда: Тыва АССР-ниң чогаадыкчы ажылдакчыларының республика чөвүлел хуралы. **Үстүнде чурукта** — чөвүлел хуралдың президиуму. Президиумнуң оң талазында СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш С. К. Токаның хуралды ажыдып турары. **Адаанда**—индирде пассажир АТК-зының чолаачызы эш Павлючектуң хуралга санал берип турары. Оон он талазында хуралдың киржикчилери залда.

Фото **С. Феоктистовтуу.**

Партийжи даалга

СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү совет улустуң демиселинге коммунистерниң мурнакчы ролюн бедидеринге оларга түр болгаш үргүлчүнүң партийжи даалгаларын бээри улуг ужур-дузалыг. Бистиң «Чодураа» колхозта партия организациязының учёдунда шупту 60 коммунистер бар. Оларның шуптузу партийжи даалгалыг. Чижээ, мал болгаш тулуг ажылында 10 коммунистер тускай даалгалыг ажылдап турар. 15 кижи агитаторлап, 4 кижи пропагандистеп ажылдап турарлар.

Партия кежигүннеринге тодаргай партийжи даалгаларны берип, күүселдезин өй-шаанда хынап, ол-бо ажылдарда четпестерни чайладырынче база коммунистерниң күжүн мобилизастап турганывыс-биле колхоз эрткен ажыл-агый чылында кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрүп, күрүнеге садар талазы-биле хүлээлгезин чедиишкиннииг күүсеткен. Маңаа эр, херээжен колхозчуларны ажыл-ишче эвилелдээр, оларның күш-ажылын таарыштыр организастаар талазы-биле коммунистерниң чоруткан организакчы хемчеглери дыка ажык-дузалыг болган.

Ылаңгыя малда ажылдап турар коммунистер Д. Долбаа 500 баш хенче хураганнарны чаңгыс-даа баш чидириг чокка кыш ажырып турар. База ол ышкаш Х. Кызыл-оол, Д. Бадарчы, Д. Макпан-оол ам үеде төрүп турар хойларындан чаш төлдү менди ап турарлар. Хендергеде молдургалар малдап турар Д. Кашпык-оол, хову бригадазының бригадири А. Чиңмит-оол олар партийжи даалганы эки күүседип, боттарынга онаашкан ажыл-херекти ак-сеткилдиг күүседип турарлар.

Ындыг-даа болза, мал ажылын сайзырадыр, ооң продуктулуг чоруун бедидер, чер ажылындан бедик дүжүт алыр талазы-биле хамыктың мурнунда колхозта парторганизацияның, колхоз баштаар черниң, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң ап турар хемчеглери чогуур негелдеге четпейн турарын маңаа демдеглээри чугула. Чижээ, мал бажын өстүрериниң күрүне планын колхоз эрткен чылын хаваңдан өскезин шуптузун күүсетпээн. Тараа культураларының бир гадан ортумаа дүжүүн 12 центнер чедирер турган, чүгле 7 центнерни алган. Мооң бир кол чылдагааны болза, ажыл-агыйны чорударының мурнакчы аргаларын колхоз бүдүрүлгезинде кошкак нептередип турарывыста.

Ооң ынай, колхоз бүдүрүлгезиниң ол-бо адырларында ажыл-херектиң чорудулгазында, тус-тус кижилерниң, ылаңгыя коммунистерниң ажылында четпестерни илередип, чайладыр талазы-биле шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелди мурнунда партия хуралдарынга кошкак болуп турган чүүлдер база турган. Ам ол четпес чорукту чок кылып алган бис. Ооң түңнелинде кылган ажылынга харысаалга чок, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктар, ылаңгыя коммунистерниң талазындан болбайн турар апарган.

Ындыг-даа болза, партийжи даалганы өй-шаанда эки күүсетпес чорукту бисте чамдык коммунистер база кылып турар. Чижээ, школада интернат эргелекчизи коммунист эш Д. Натпит-оол бодунуң пропагандист болгаш хана солуну редакторунуң хүлээлгезин багай күүседип турар. Ол агар политика өөренир бөлгүмүнүң кичээлин 3—4 катап үскен болгаш хана солунун февраль, март айларда үндүрбээн.

Бистиң партия организациявыс, ында бактаап турар бүгү коммунистер болгаш партия кежигүнүнге кандидаттар бүгү күжүн, аргаларын чеди чылдың бешки чылында колхозтуң мурнунда салдынган улуг болгаш харысаалгалыг сорулгаларны чедиишкиннииг күүседиринче колхозчу массаларны эвилелдээринче мобилизастаар ужурлуг. Ооң-биле кады коммунистерни кижизидериниң бир кол аргазы болур партийжи даалганы СЭКП Уставының негелдезин ёзугаар күүседири дээш коммунистерниң харысаалгазын улам бедидери чугула.

О. ДҮМБҮҮ,
Улуг-Хемниң «Чодураа» колхозта парторганизация секретары.

Хоорайывысты чаагайжыдаалыңар

Час дүжүп келген. Хоорайлар чаагайжыдар ажылдарының изиг түлүк үези час болгай. Чаагайжыдылга кижилерниң кадыкшылынга улуг дузалыг болгаш хоорайның кудумчуларын арыг-силиг, ногаан үнүштер-биле шиметтинген караш болдурар.

Бистиң республиканың төвү Кызыл хоорайда чаагайжыдылга ажылдары чоруп турар. Республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң Кызыл хоорайда чаагайжыдылга конторазының бо чылын кылыр ажылдарының планында төп кудумчуларга 2762 улуг ыяштарны, 15200 дес чадан ыяштарны база 38800 дөрбелчин метр шөлге ногаан сигеннер болгаш чечектер олуртуру база хоорайжыгаштың болгаш дааранылга комбинадының баарында шөлдерге ыяштар олурткан болгаш чечектер тараан скверлер кылыры көрдүнген.

Төрээн хоорайның чаагайжыдарынче углаңган ол планны чедиишкинниг күүседири, ол чугула ажылышке бодунуң улуг-хуузун киирери дээш хоорайның чаагайжыдылга конторазының ажылчыннары час-биле кады хайныышкыннииг ажылышче кирипкеннер.

Ынчалза-даа амгы үениң чугула айтырыы хоорай иштинде харны кыска хуусаада аштап арыглаары болур. Ынчангаш хоорайның чаагайжыдылга конторазының бригадалары хар аштаашкынында ажылдап турар 20—20 кижилиг ийи бригадалар хоорайның бирги болгаш ийиги бажың эргелелдериниң девискээринде харны аштап, арыглаар ажылдарны чорудуп турар.

Хоорайның төп кудумчузу Ленин кудумчузунда хар аштаар ажылдарны И. Сатаевтиң бригадазы ийи звеноларга чарлып алгаш чорудуп турар. Ылаңгыя Лена Викторовага удурткан беш кижилиг звено хүн бүрүде 15—20 машина ишти харны чүдүрүп, эки ажылдап турар. Ол звенода Елена Богомолова, Анатолий Хлебников, Римма Помаписочкина, Вера Шевченко база республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зының 1966 чылдың планынга кииришпир ажылдап турар мурнакчы чолаачызы И. Надточий идепкейлиг ажылдап турар. Ооң-биле кады, хоорайның чамдык хөй-нииити организациялары, чурттакчылары хоорай иштинде хар болгаш бок аштаар, ыяш олуртур, олурткан ыяштарны камгалаар болгаш оларны ажаар ажылдарны чүгле хоорайның чаагайжыдылга конторазының хүлээлгези кылдыр көрүп, деткимче чедирбейн турар. Хоорай чаагайжыдылгазы — бүгү чурттакчыларның херээ болур.

Хоорайның чаагайжыдылга конторазы хар аштап арыглаар ажылдар-биле кады, олуртур ыяштарны белеткээр, садтарга чылыг үеде олуртур чаш үнүштер өстүрер, көвүрүглер, суг дамчыдар хоолайлар септээр болгаш кылыр ажылдарны эки чорудуп эгелээн. Улуг-Хемниң оң талакы эриинде Набережная кудумчузунга олуртур ыяштар белеткелинде ажылдап турар В. Крамаренкога удурткан бригада 150 улуг ыяштарны ол кудумчуда сөөртүп эккелген, оларны олуртур оңгарларны казып турар. Ол бригада апрель 1-ге чедир 300 улуг ыяштарны олуртурун хүлээнген. Бригадада М. Теплов, А. Агапов, Л. Шаронин, А. Житов мурнакчы ажылдап турар. Инженер И. Глушковка удурткан бригада Шоссейная кудумчузунда узуну 186 метр, калбаа 1,5 метр, ханызы 2,7 метр суг дамчыдылгазының хоолайларын салыр буганы казып доосkаш, ам суг дамчыдар чоон хоолайларны салып, оларны тудуштуруп турар. Ол бригадада чаагайжыдылга конторазының хоочун ажылчыннары Н. Абанкин, П. Петров, И. Склизков, Н. Покаташкин болгаш өскелер-даа доң черни эргизип, шудургу ажылдап турарлар.

Бистиң республикавыстың найысылалын чаагайжыдары дээш көрдүнген улуг планны чедиишкинниг күүседири дээш хоорайның чаагайжыдылга конторазының ажылчыннарынга хоорайның хөй-нииити организациялары болгаш ажылчы чоннары бүгү таланың дузаламчызын көргүзер хүлээлгелиг.

А. ДАРЖАА.

Малчыннар аразында

Малчыннарның материалдыг болгаш культурлуг амыдыралынче сагыш салыр дугайында негелделерни боттандырар талазы-биле ажыл «Сүт-Хөл» совхозта сөөлгү үеде ээзи экижип турар апарган.

Сүт-Хөлдүң ажылчын кооперациязы аъш-чемниң болгаш үлетпүр бараанныарын совхозтуң малчыннарынга чедирип садыглаарын организастап турар. Чүгле март айның иштинде безин 15 тонна дааганны, 8 тонна сухарейни, 10 тонна крупа болгаш макарон аймаан, 300 орунна рны, 200 янзы-бүрү чөрганнарны, идиш-сава аймаан болгаш өске-даа янзы-бүрү бараанныарны саткан.

Ооң ындай ырак черлерде малчыннарга бараан садыглаарын экижидер сорулга-биле Манчүрекке, Хүүректиге ийи магазиннерни, көжүп чоруур дөрт садыгны ажылчын кооперация организастаан. Садыгжылардан эштер Чекен-оол, Бошка олар эки ажылдап турарлар.

С. СЕРИН-ООЛ.

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧҮГЕ СОКСААНЫЛ?

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Ак-Туруг салбырының аныяк өскеннери болгаш албан-хаакчылары чүс ажыг кижи 1962 чылдың күзүнүнде техника өөренир бөлгүмге киргеннер. Ук бөлгүмге сес чыл школазының башкызы эш Самбуу автомашинаны, салбырының механиги эш Доржукай тракторну, агроном эш Чараш-оол агрономия эртемин өөредип турган. Бөлгүмнүң киржикчилери кичээлдерни үспейн, техниканы башкарар эргени чедип алыр дээш чүткүлдүг өөренип турганнар.

Чаа чылга чедир өөредилге эки чоруп келген. Өөн бээр өөредилге шуут соксаан. Ооң чылдагааның совхозтуң дирекциязындан ол башкылап турган эштерни деткивейн барганында деп турар. Чаа чыл эгелээн соонда неделя хире үеде мурнунда өөредилге бооп турган черге кижилер кээп, башкыларны манап чоруп турганнар. Ооң соонда олар чөгенгеш келбестээннер.

Күзелдиг кижилер оода автомашина чолаачылаарының эргезин чедип алыры-биле оларны өөретсе кандыгыл деп директорга эш Самбууның тургусkан айтырыын совхозтуң удурттукчуларындан кым-даа деткивээн.

Техникага өөренирингe күзелдиг кижилерниң күзелин совхозтуң дирекциязы чүге хандырбайн барганыл, чылдагааны чүдел? деп айтырыгның харыызын дыңнаксап тур бис.

Д. КОМБАЙ, Ш. КАРА-ООЛ,
Х. ЧИГИР-ООЛ.

РЕПОРТАЖ

Бир эвес бажыңныг болза...


Чурукта: Хойжунуң өг-бүлезиниң радио дыңнап олурары. Солагай талазындан оң талазынче: Салчак Мукаайлы, ооң адазы Салчак Маадыр-оол, Мукаайлының кадайы С. Нюра уруу-биле.

— Малчыннар кезиир, оларның чурттаалга-амыдыралының байдалы-биле таныжар, бир эвес өскелерге дуржулга болур солун чүүлдер тыптыр болза «Шын» солунунуң арыннарынга чырыдар сорулгалыг келген бис ийин — деп, «Тээли» совхозтуң директору Борис Баданович Чюдюкке ужурум илередип чугаалададывыс...

— Бистиң совхозтуң Элезиниг-Ховуда кыштап турар база бир мурнакчы хойжузу эш Салчак Мукаайлының аалынга барып, ооң амыдырал-чурттаалгазының, ажыл-агыйының байдалы-биле таныжар болзуңарза чогумчалыг ышкаш-тыр — деп, ындыг-мындыг тыртылыышкын-даа, муңчулуушкун-даа чокка харыылааш, директор бисти ынаар баарын дилээн хевирлиг болду.

Ол аалче баар орук элээн будулгаазыныг болгаш бергезимээр. Ынчангаш бистерге эштеп бергени аныяк оол-биле кады хап чоруптувус.

Совхозтуң Бай-Тал салбырының девискээринге бо чылын хар кылын чагганының база хатшуурган болганының түңнелинде, чамдык одарларда мал кыштаглаашкыны бергедээшкиннерлиг болганын, мал чемнериниң курлавырлары төнген дээрзиниң дугайын район төвүнге турган-ла дыңнаан бис.

Хойжунуң кыштаанга чедип келдивис. Аалдың коданында ийи өг, даш-биле кылган хой кажаазы болгаш өске-даа улуг, биче кажаалар бар болду. Хой кажаазының эжиинде шеттер-биле кылган чадагай кажаа иштинде оътка кирип доруккан хураганнар көк сула чиген, омак-сергээ аажок, ындай-бээр дешкилешкен турлар.

Оларны магадап көрүп турувуста, чээрби хар ажып чоруур хире-ле шилиндек эр өгден үнүп келгеш, бистерниң-биле кээп мендилешкеш, өгже киреристи ээлдээ-биле диледи. Шуптувус өгже кире бердивис.

Бичии уруг кужактаан аныяк херээжен кижи орун баарындан тура халааш, — өрү дөрже өскенер. — деп, чалады. Өгнүң иштиниң арыг-шевери-даа аажок. Даштыгаа кылаштажып турганывыс ужурунда идиктеривис удуңнары хирлиг ышкаш сагындырды...

Ам канчаар, өгге кире берген төлээде, тус-тус олуттарны ээлептивис. Алды ханалыг өг. Ханаларны, ыяаларны болгаш хараачаны (бөгежени) кызыл будук-биле будуп каан.

Өг иштиниң эжикче талазын чуга манзалар-биле шалалап каан. Дөрүнде ширтек, ооң кырында хевис чаткан. Дааранныр хааржак, «Родина» деп радиоприемник, стол шагы, шокар аптаралар, чемоданнар, чем шкавы болгаш өске-даа эдилел херекселдер өгнүң иштин каастап турар.

Өгнүң ол-бо талазында кыдыгар баштыг демир орунар. Оларның кырында куш дүктериниден кылган ийи-ийи сыртактары, чүзүн-баазын өңнүг чөрганнарны ааи кирр салгылап каан. Чунар демир, чунар саван, хол чодар арыг аржыылдарны тус-тус турар черлеринде белеткеп каан.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга хойжунуң чурттап олурарының культуразы черле эки. Бир эвес совхозтуң дирекциязы «Малчыннарның культура-амыдырал хандырылгазының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалынга үндезилээш, хойжу Салчак Мукаайлының өг-бүлезинге туүйбу суугулуг, штукатураалап, чугайлап каан бажыңны кылдырып берген болза, оларның чурттаалгазының көрүштүү оон-даа артык турар ийик.

Өг-бүлениң культурлуг чурттаалгазын экижидерингe херээжен кижиниң ролю улуг. Бо талазы-биле Салчак Мукаайлының кадайы комсомолчу Нура Салчак черле үлегерлиг боол, эки ажылдап турарын онзалап демдеглээр херек.

Хойжунуң ажылы-биле таныжып турувуста-ла кежээкиниң 6 шак чоокшулай берген. Салчак Мукаайлы радиоприемникти ажылдадып эгеледи. Малчынның өг-бүлезиниң кежигүннери-биле кады Кызылдан тыва дыл кырында дамчыдылганы болгаш концертти сонуургап дыңнай каан тывыс.

Дамчыдылга доозулду. Аңаа олурган кижилерниң аразында бажының дүктери бууураара көгере берген бир ирей хертеш баштыг сөөскен даңзазынга таакпызын тиккеш, ооң ыжын буруладыр сорбушаан, мынчаар чугаалай-дыр:

— Шаанда бо Бай-Тал сумузунуң даргазынга бижик билбес ажылдап турдум. Кожуунга азы Кызылга хуралдарга аъттыг баар, солун чүүлдерни чүгле оон дыңнаар чүве. Ам кайгамчыктыг аас-кежиктиг чаагай үеде чурттап, ажылдап турар апарган кижилер-дир бис ийин. Көрүңер-даан, бүгү-ле солун чүүлдерни олура-ла бо радиоприемниктен дыңнадывыс. Малчыннар шалыгын албан-хаакчылар-биле бир деңнемей ай санында ап турар мындыг үеде чамдык ийи-чаңгыс кижилер ажылдап тып алган акша-хөреңгизин чоп ажыглавайн, арага-дарыта хандып, ажылга харысаалгазын уттуп туруп бээр боор-дур. Кеткен идик-хевин, чурттап олурар оран-бажыңының иштин шылажыр аргажок чүттүг болгулаар-дыр. «Ада өлүр, оглу артар, аът өлүр, баглаажы артар» деп улустуң үлегер сөзү бар болгай. 60 хар ашкан мен. Чалгаа болбаңар, күш-ажылга улам мергежип ынакшыңар, ол силерни каастаар, улам культурлуг, чурумнуг чорудар деп, бо-ла олургулаан оолдарымны, кыстарымны болгаш хеэттеримни кезээде-ле чагып чоруур кижи мен, даргалар.

Ол болза хойжу Салчак Мукаайлының адазы, коммунист Салчак Маадыр-оол-дур. Хоочун коммунистиң ол чугаазы үретүңнелдиг-даа болган. Ооң оглу Салчак Мукаайлының болгаш уруу Салчак Чакталмааның өг-бүлелери культурлуг чурттаалга талазы-биле өскелерге ёзулуг-ла үлегерин көргүзүп турарлар.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.


Чурукта: С. Мукаайлы чинге-нарын дүктүг хураганнарны тудуп тур.
Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Механизатор

Ховалыг Дыртык-оол 1949 чылда Чадааның машина-трактор станциязынга маскачы болуп ажылдап кирген.

Аңаа баштайгы үеде чамдык бергелер таваржып турза-даа эш Дыртык-оол оларга торулбайн кызымаккай ажылдап турган. Ооң моң маказы-биле кып-кызыл кылдыр таптаттынган демирлерден хөй-хөй ажыктыг эт-херекселдер дарганнаар черден бүдүргүнүп үнүп турган. Дыртык-оолдуң талантыг, ажыл-херекке кызымак чоруун дарган С. Я. Русов бедии-биле үнелеп, мактап, ону дарганнаарынын мергежилинге өөредип турган. Маскачыга чартык чыл хире ажылдааныны соонда МТС-тиң дирекциязы чери Х. Дыртык-оолду улуг дарган кылдыр томуйлаан. Оон эгелээш ол беш чыл дургузунда дарганнап, бүдүрер ажыл нормазын үргүлчү ажыр күүседип, ажылдың эки шыңарын чедип ап келген.

Дарган болуп ажылдаавышаан, эш Дыртык-оол комбайннар болгаш тракторлар кезектерин чоорту өөренип, билбес чүүлдерин дуржулгалыг механизаторлардан айтырып ап турган. 1954—1955 чылдарда трактористер курузунга өөренгеш, 1956 чылда трактор, комбайн башкарар эргени чедип алган. Ховалыг Дыртык-оол ол чылдан бээр трактористеп, комбайнерлеп, чер ажылын хөгжүдүп, бедик дүжүттерни өстүрүп, ажаап алырынга бодунуң улуг-хуузун кирип, хөй чүүлдерни кылган.

Республиканың кодээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилериниң 1962 чылда Төрээн чурттуң шыгжамырынга урган 8.3 миллион пуд тараазынга эш Дыртык-оол күш-ажылчы үлүүн киирип, «СК-3» комбайн-биле 550 гектар шөлдүң тараазын кестирип бастырган.

— Эш Дыртык-оол чүгле тракторист, комбайнер эвес, черле кылбас чүвези чок, дарган, моторист, токарь кижи болгай—деп «Сельхозтехниканың» Чадаана салбырының эргелекчизи эш Каков улуг чоргаарал-биле чугаалап турар.

Коммунист Х. Дыртык-оол күш-ажылчы эки көргүзүглерни чедип алыры-биле кады бодунуң политиктиг билиин бедидип, партия чырыдыышкынының политбөлгүмүнде идепкейлиг өөренип турар.

Эш Дыртык-оол амгы үеде «Сельхозтехника» салбырының моторлар септээр цегинде бодунуң механизатор өөрү Соломатов, Шооча, Маннай-оол олар-биле кады бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

И. ХЕРТЕК.

Малчыннарга

«Тыва» совхозтуң Хендергей салбырында эш Өгбен-оолдуң звенозу ферма болгаш кыштаглар же мал чеми сөөртүрүн эки организастап турар. Олар чүгле февраль болгаш март айларда безин 270 тонна концентратты, 3250 ажыг тонна кукуруза силозун малчыннарга чедирген.

Звенода чолаачы Кайгал-оол, Дуран-оол, тракторист Дембил, Данзы-Белек олар хүн нормазын 150 хуу күүседип турар. Чудурукчулерден Чүлдүм, Даваалай, Укээжик оларны база мактап болур.

Т. КЕНДЕНБИЛ.

Ам-даа кужениишкиннер негеттинер

Бистиң республиканың бүгү девискээринде ышкаш, Тес-Хем районнуң девискээринде час бодунуң ээлчээнче чаза булгап кирипкен. Даглар мээстери карарып, ой-чикти кудуу хар суу хорулаԁыр агып бадып чыдар. Мындыг өйде тараажының эрези хайнып, уйгу-чыдын чок, эртежизи суг киткей бээр болгай. Тараажылар белен болган машина-техниказын, чепсек-херекселин безин бир хүн каш-даа барып ылавылап хайгаарап көргүлеп, чедер-четпес чүүлдерин кылдынган, четчелеттинген турар.

Шак-ла ындыг дүвүрээзинниг, шыңгыы үеге Тес-Хемниң колхоз-совхоз эргелелиниң «Чодураа» колхозу ам таваржып турар.

Эрткен чыл чодураачыларга эргилделиг чыл болган деп чугаалаза хөөрем болбас. Колхоз тарылга шөлүн 100 хуу калбарткаш, ёзулуг-ла тараалаң колхоз шинчи кирген. Агар-Арызының кайы шагдан бээр андазын бизи дээп көрбээн кур ховузу элбек дүжүт бээр, тараалаң чер апаар деп чоокка чедир-ле кым-даа бодавайн чораан. «Ак-Эрик» биле «Чодураа» колхозтарның мурнунда чылдарда тараан эвээш-биче тарааларының дүжүүү Агарны хүндүлеп көөрүнче кижилерни албадай берген. Ынчангаш чодураачылар 1961 чылда 1100 гектар тарылга шөлдүг турган, ону эрткен чылын 2200 гектар чедир калбартып, тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 9 центнер дүжүттү, кукурузадан 110 центнер ногаан массаны Агардан бир дугаар-ла алганнар. (Кукуруза орай чаштыганындан чаа-ла дескилежип четчип үнүп орда кестинген турган). Ак-эрикчилер кожазындан база-ла дудаваан. Ынчангаш ийи колхоз Тес-Хем районнуң баштайгы тараачыннары деп чонга үнелеттирбишаан, Агарның «түжезин» бузуп кирипкеннери ол.

Амыдырал кижини өөредир чүве болгай. Колхоз даргазы Ч. К. Шулуу-Маадырның: эрткен чыл тараа-биле бистиң «аскывыс изиткен», ооң-биле кады ону чедип алырында бергелер база хөй дээрзин көргүскен — деп чугаалап орары харын ынчангаш шын. Ооң ужурунда колхоз бо чылын тарылга шөлүн 3246 гектар чедир азы эрткен чылга удур тарылга шөлүн 47.5 хуу өстүрер деп улуг сорулганы бодунуң мурнунда салган. Бо сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээр дээш, «Чодураанын» тараажылары часкы хову ажылдарынга кызымак белеткенип турар. 2100 гектар шөлге чажар тараа культураларының үрезининден 2900 центнер арыглаттынып белеткеттинген. Бо дээрге, эрткен чылын тараа культураларындан бажыг дүжүттү алганының ачызы болуп, колхоз күрүнеге тараа садар хүлээлгезин ийи катап ажыр күүседирип, тараага бодунуң иштики херегдедин долу хандырбышаан, үрезинин боду үруп алыр арганы берген ол. Мурнунда чылдарда эвээш тарылга шөлүнге херегдээр үрезинни безин чылдын-на садып алыр ужурга таваржып чорааны демдеглевейн барып болбас.

Тараа культураларының үрезинин «ОВП-20» деп маркалыг, электри кужу-биле ажылдаар машина-биле арыглап турар. Машинист Адыя Сандыкка баштаткан үрезин арыглаар звено багай эвес ажылдап, бар үрезиннерин чажыптарырының шынарынга чедир арыглап белеткээннер. Ылаңгыя М. Аралдин, М. Дүүчүң ышкаш, хүнде 1,5—2 норманы күүседип, чүткүлдүг ажылдап келген колхозчулар звенода эвээш эвес.

Бо чылын часкы хову ажылдарының хемчээли колхозта аажок улуг. 3200 гектар ажыг шөлдү чажып тарыыр, 2500 ажыг гектарны чазын улур андарар. Ындыг болганда машина-техниканы дүрген болгаш шынарлыг септеп доозары, механизатор кадрларны четчелээри шиитпирлиг ужур-дузалыг. Бо талазы-биле колхозта байдал ындыг-ла эки эвес. Колхоз 16 тракторлардыг, ооң иштинде 6 «ДТ-54» трактор бар. Оларның 12-зи ажылдап кирерингe белен, 4 трактор септелгеде турар. Кодээ ажыл-агыйның кожуг машиналарының септелгези кожудап турар. 11 сеялкаларның 7-зи, 9 андазыннарның 6-зы, 60 илиирлерниң 47-зи септеттинген. Оон ангыда 4 кукуруза сеялкалары, ийи лущильник амга чедир септеттинмейн турар.

Чер ажылын чоокта чаа, кончуг дүрген калбартып эгелээн ажыл-агыйда бергелер хөй дээрзи шын болбайн аан. Ылаңгыя аңаа үрезин ажылын быжыглаары, четчир санныг техниканы садып алыры, механизатор кадрларны өөредири хамаарылыр. Бо ажыл-агыйда ам үеде 75 центнер чинге-тараа үрезини, кукурузаның 110 центнер, картофельдиң 800 центнер чигир свёклазының 6 центнер үрезиннери, 160 гектарга чажар чочак-тараа, 250 гектарга чажар чаңгыс чылдыг сиген үрезини чок болуп турар. Бо талазы-биле алдынып турар хемчеглер амдызында эвээш. Үрезин — чер ажылының үндезин айтырыы болгай, чажып тарыыр үе мырыңай-ла чоокшулап келген. Ол хиреде-ле бо хире үрезин четпейн турар чорук колхозтуң удуртукчуларын, Тес-Хем бүдүрүлге эргелелин дүвүредир ужурлуг. Мооң-биле кады чаңгыс чылдыг сигеннерниң тургузулгазын 500 ажыг гектар кылдыр, ооң иштинде могарь, чумиза ышкаш Тес-Хем районга чавыс дүжүт берип турган сигеннерни безин 250 гектар чедир тарыырын бүдүрүлге эргелелиниң ол колхозка сүмелеп турар дугайын колхоз даргазы эш Шулуу-Маадырның чөпсүнмейн турарын демдеглээри чугула. Шынап-ла мурнунда чамдыкта үнмейн барып тургулаан сигенни элезиннечек хөрзүннүг, колдуунда кур черге тарыырга ооң ажыктыы кандыгыл дээрзин бодап көөрү черле артык эвес болгу дег.

Эрткен күзүн чер аңдарылгазын эвээш чоруткаңындан бо чылгы часкы хову ажылдарының хөй болуп турары бүгү талалыг хынамчалыг белеткелди улам шыңгыырадырын база часкы ажылдарны болдунар-ла эрте эгелээрин, техниканы ийи ээлчегде долу ажыглаарын негеп турар. Колхоз чер ажылын сөөлгү ийи чылда шапкын калбарты берген болганда техника болгаш үрезин садып алырынга элээн хөй чарыгдалды үндүрген, ам оон ыңай улгаттырары берге болуп турары-биле бо бүгү улам шыңгыы шинчилиг болуп турар. Ынчангаш часка хынамчалыг белеткел, техниканың берип-ле болур бүгү чүүлдерин алыры бирги чергениң ужур-дузалыг болбас аргажок. Чижээ, чер аңдарылгазын чорудар «ДТ-54» деп 6 тракторлар чаңгыс ээлчегде ажылдаар болза, чүгле чер чарарынга 20 ажыг хүн негеттинер. Ынчаарга «ДТ-54»-ке кожар беш корпустуг андазыннар 4-ле бар дээрзин база барымдаалаар херек. Оон ыңай 4 тракторну (ооң иштинде 2 «ДТ-54»-тү), 3 андазынны, 8 сеялканы болгаш өске-даа машина-чепсектерни септеп доозарынга элээн хөй шаг-үе негеттинер. Септелгени дүрген доозуптарын А. Товуу, Б. Уваңнай, О. Суван, Б. Увангур, Э. Барый-оол болгаш өске-даа олар ышкаш мурнакчы механизаторларга идегеп болур болбайн аан. Ынчалзажок, шаг-үе маңавас, кынчыктырбайн келир дээрзин барымдаалап, колхозтуң удуртукчулары шалыпкын болгаш боттуг хемчеглерни дораан алыры чугула.

Часкы тарылга үезинде ажылдыышын организастаары улуг рольдуг. Бүгү тракторларны ийи ээлчегде ажылдадырынга четчир механизаторлар бар. Бо чылын 7 кижини немей өөредип алган. Кукуруза тарыыр болгаш өстүрер ийи звенону тургусkан болгаш оларның удуртукчу механизаторлары семинарга өөренип алганнар.

Ынчалза-даа тарылганы организастыг эрттирерингe белеткелдер база-ла шуптен болуп турар. Часкы хову ажылдарының планы чаа-ла белеткеттинип турар. Механизаторларның хуваалдазы кылдынмаан. Бывар, чаар материалдарны сөөртүрүнче, хову-турлагларын септээринче ам-даа кирбейн турар. Бо бүгү хову ажылында аар-саар чүүлдер эвес дээрзи чугаажок.

Часкы тарылганы эрттирер талазы-биле колхозта байдал элээн нарын боор турарындан, хову ажылын хар бүрүн эриирин манавайн, эрте-ле, баштайгы болдунар аргаларда-ла эгелээрин негеп турар. Бо дугайын колхозтуң удуртукчулары база билип турар. Ынчалза-даа часка белеткел чогуур темпини ам-даа чедип албаан дээрзин үстүнде барымдаалар көргүзүп турар-дыр.

Бо чылын тараа культураларының гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 8 центнер дүжүт алыр деп, «Чодураа» колхозтуң тараажылары хүлээлге алган. Тарылга шөлүн 1048 гектарга калбартыр деп турар. Чер ажылын хөгжүдер талазы-биле Тес-Хемге эгелекчи болган чодураачылар боттарының мурнунга салып алган сорулгазын чедиишкинниг шиитпирлеп, ам үеде колхозтуң ажыл-агыйының кол алыры болуп турар мал ажылы-биле кады чер ажылын ооң деңнелинге чедир бедиткеш, мал-даа, чер-даа ажылының элбек продуктуларын бүдүрүп шыдаар дээрзинге ам чигзиниг турбас. Ынчалзажок, бо бүгүнү чедип алырынга ам-даа хөй ажыл болгаш кужениишкиннер негеттинип турарын колхоз баштаар чери, партия организациязы болгаш колхозчу тараажылар ханы билзе чогуур.

С. ЧИГЖИТ,
«Шынның» тускай корреспондентизи.

Допчузу-биле

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбыры бо чылын 5190 гектар янзы-бүрү культураларны тарыыр. Тараажылар 456 тонна кызыл-тас, 60 тонна арбай, 30 тонна чинге-тараа, 4 тонна кукуруза үрезинин арыглап доосkан.

Бригада төвүнде столовая бажыңын, чурттаалганың 3 бажыңнарын чугайлаан.

Хову ажылдары удавас эгелээр. Ынчалза-даа аңаа белеткелдерде четпестер база бар. Бригада төвүн аштап арыглаваан. Бригаданың оттулар ыяжы белеткеттинмээн. Трактор агрегаттарынга тарылга чорудаарының онаалдалары ам-даа бердинмээн.

Т. ХАЙДЫП.

* * *

Бо-ла совхозтуң Кара-Тал салбырында школа чанынга хүл төгер ийи улуг хааржакты 1962 чылдың чазынында-ла сөөртүп эккеп каан. Школачылар хүлдү аңаа эккеп төпле турганнар. Ында мөөннээн хүл 3 тонна чеде берген, а ону тарылга шөлүнче сөөртүп алырын кым-даа сонуургаваан.

С. ӨПЕШ-ООЛ.

ТАЙБЫҢГА УДУР СҮЛЧЭЭНИ ҮЗЕ ШАВАР

БЕРЛИН. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязы болгаш Германияның Коммунистиг партиязы боттарының төлэзилевичилериниң чөвүлел хураглы болган сөөнда кадыкылган медеглелди парлап үндүрген. Де Голльдуң болгаш Аденауэрниң чарган шериг керээзинге удур демиседче француз улусту болгаш ГФР-ниң чонун ол медеглелде кыйгырып турар.

АДН агентилелдиң дыңнатканы-биле авырга, Аденауэрниң болгаш де Голльдуң айыылдыг керээзинге удур, тайбыңга, демократияга болгаш социал депшилгеге үндезилеттинген кемнер уе дээш бүгү ажылчы чонналрның болгаш демократтыг нүүтериниң дешселдэ кады чорударының эрге-чоок чугулазын медеглелде демдеглеп турар.

Тайбыңның эрге-амыктарынга болгаш делегейниң дүшүүрлүг черүүн чавырылдыгарынга удур Аденауэрниң болгаш де Голльдуң чорудуп турар политиказынга удур туруш зө янзы-бүрү үзел-бадалдарны барымдаалап турар социалистериниң болгаш профсоивел активтериниң ортузунда өзүп турарынга күзел хамыышкынын бистиң ийи партиларывыс иляргейлеп турар дээрзин медеглелде чугаалап турар. Францияның болгаш Барыын Германияның коммунистери тайбыңга удур сүлчээни үзе шаап ылыдаар хөделиишкиннериниң зө кайбак чаңгыс эвин хевшүдериңге боттарының күшенниишкиннерин көвүдедирлер.

Аденауэрниң болгаш де Голльдуң керээзинге, политика, социал талазы-биле бүгү чүүлдери бистиң ийи улустарывыстың амыдыралчы эрге-амыктарынга удур угланган деп медеглелде чугаалап турар. Ол керээ болза, тайбыңга удур эвилел, депшилгеге удур реакцияның эвилели, улустарга удур монополияларның эвилели болур.

Боттарының медеглелинге ийи партиларының демдеглеп турары болза, Европага тайбыңны тургузар төлэзде герман тайбың керээзин чарары эргежок чугула, Барыын Берлинни демилитаризастаан хөстүг хоорай болдурар херек, ийи герман күрүнелерни болгаш амгы герман кызыгаарларны хүлээп көөр үжүрлүг. НАТО биле Варшава керээзиниң чурттарының аразынга хандашпас дугайында керээ тайбыңны бышыглаарынга дузалаар ийин дээрзин медеглелде демдеглеп турар.

Делегейниң он дөрт чурттарынче

СОФИЯ. (СЭТА). «Болгария» деп сөстүг бижээн чүүк машиналары болгар бараанналрны, ногаалларны, чимистерни, тазакпыны, кызыл араганы болгаш өске-даа кылыгларны 14 күрүнелерге: Чехословакияга, Югославияга, Польшага, Австрияга, Италияга, Данияга, Голландияга болгаш өске-даа чурттарга чедирип турар. Ол машиналар бо чурттардан станоктарны, канны, чиг-этти экжеп турар. Эрткен чылда машиналарның чоруушкунунуң нийти хемчээли 9.500 мун километр болган.

ОМАН ДЕМИСЕЖИҢ ТУРАР

КАИР. (СЭТА). Оман патриоттар Аль-Джахерниң чоогунга кедег чернн тургускаш, анган бронетранспортёрну узуткап чок кылган. Анган эрге-чагыргалар аңаа харыы кылдыр шаажылал хемчегларни чоруткуп, түс черинин хөй-хөй чурттакчыларын тудуп хоругдап, оларны кара бажыннап, бажыңнарын өртеткен деп, Оманның Каирде төлөөлекчизиниң алган телеграммазында чугаалап турар.

Фон Брентано Вашингтонда чеде берген

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Вашедченконуң хамчылып турары болза:

ГФР-ниң хаштыкы хереглер министри чораан Фон Брентано ам албанның алн-чоруун кылып, америк найысылалда чоруп турар. Бо үеде Брентано христиан-демократтыг партиязының бүндестаага фракциязының удуртукчузу болуп турар турбуже, Боннда чугула рольду ойнаарын үргүлүлевишаан.

Март 22-де Фон Брентанону президент Кеннеди хүлээп алган. Оон мурнуу чарында Фон Брентано АКШ-тың камгалал министри Макнамарабиле болгаш конгресстиң удуртукчуларының-биле ужурашкан. Бо бүгү ужуражышкынныр чажыт байдалга эрткен, ол ужуражышкынныр дугайында шоолуг эвес түүлүг парлалгага дыңнадып турар.

Фон Брентанонуң кылган медеглелин өзүгаар алырга, Вашингтонга чугаалажып көрген айтырыглар делегеренгей болган. Фон Брентано АКШ-тың камгалал министри Макнамарабиле «камгалалдың нийти айтырыгларын», конгресстиң кежигүннериниле НАТО талазы-биле эвилелчилериниң аразында харылзаалардың айтырыгларын, европа «нийти рынок» дугайынга айтырыгны, ылангыя Каттышкан Штаттар-биле ол рынокту чурттарының харылзааларын чугаалажып көрген.

Президент Кеннеди-биле ужуражышкын үезинде Фон Брентано НАТО-ның айтырыгларын, оон иштинде ол агрессчи блоктуң «хөй талалыг ядролуг күштерин» тургузар дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Кеннеди-биле ужуражкан соонда Фон Брентанонуң медеглезинде: «Бо төлевилелге киржир болгаш харылсалганы өскелер-биле кады харылаарын бодап тургарывысты база катап медеглээн мен.»

Парлалганың национал клубунга бодунуң чугаазынга Фон Брентанонуң медеглээни болза: «Германияның федералыг чазаа, НАТО-ның хемчээлинге хөй национал азы хөй талалыг соңуг таварыштырар ниити күштерни тургузар дугайында америк чазактың саналын хүлээп албышаан, чангыс-даа минутада чайгылбас». Бо үүлү боттуг болган турарын күзеп турар бис, немелде хүлээлгелерни болдурска алыр бодап турар бис деп ол чугаалаан.

Барыын Германия бодунуң дайынчырак планнарынга корналды АКШ-ка салып турар деп чүвени Фон Брентано ажыы-биле чугаалаан.

Вашингтонга бодунуң ужуражышкыннарының үезинде Фон Брентано болза газ болгаш нефть хамчылыылгаларынга хереглээр улут хемчээлинг хоорзаларны Совет Эвилелинге бээр дугайында садыг керээлерин күүседирин хорууп деп ГФР-нин чазаанын шинтиринин дугайын дыңнаткан.

„Лумумбаны америк разведка өлүргөн"

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң Аккрадан дыңнатканы-биле алырга, Конго Республиканың премьер-министри чораан Патрис Лумумбаны өлүргени үзэш харыысалганы АКШ-тың төп разведка эргелели (ТРЭ) шуут хүлээп ужурдуг — деп Гананың «Ивнинг ньюс» солуну бижээн. «Лумумбаның өлүрткени—ТРЭ-нин шуут үүлгедиири» деп ол солун медеглээн. ТРЭ-нин агентилериниң бужар ажыл-чорудулгазы-биле холбаштыр өвааырымчалыг болуур деп Африканың улустарын «Ивнинг ньюс» солун кыйгырган. ТРЭ-нин ханныг үүлгедиглерин барыын талакы парлалга безин хүлээп көрген болгай.

Хөлезиленикчилер соксавайн турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Куба контрреволюсчу америк хөлезиленикчилер куба девискээрже боттарының дээрбечи халдаашкыннарынга ажыыбиле мактанмышаан турарлар. «Бистер ам-даа база катап атакалзар бодап турар бис»—деп, хөлезиленикчилерниң удуртукчуларының бирээзи Андрес Назарио медеглээн. Контрреволюсчуларның «Альфа-66» деп дээрбечи организациязының салбырлары Венесуэланың, Эквадорнуң, Панаманың, Пуэрто-Риконуң девискээринде, а ол ышкаш АКШ-тың элээн каш хоорайларында бар болуп турар деп, ол айыткан.

Каттышкан Штаттарда контрреволюсчу эмигрантылар боттарының «шыгараңгай чоруктарын» парлалганың төлөөлекчилеринге эң-не тодаргайы-биле бижип берип турда, америк чазак ол идегеттерниң үүлгелиишкиннерин АБШ-тың хоойлуларын хажыткаңа болуур бе дээрзинин дугайында айтырыгны өөренирин үргүлүлеп турар.

КАЛЧААЛЫГ ЧОРУК

РИМ. (СЭТА). Барыын-герман политиктиг полициняың делегейниң ийги дайынының чылдарында Миланга хамаатыларны массалыы-биле өлүрер чорукка киржип турган удуртукчу ажылдакчыларының бирээзин Тео Зевекенин кем-бүрүүлүг херээнин дугайында материалдар-биле танышып көөрү-биле Миланда чеде берген ГФР-нин суд эрге-чагыргаларының төлөөлекчизи Герхард Видеманның калчаалыы-биле медеглээни болза: «Менээ партизаннар-даа, фашистер-даа бир дөмей, олар боттарынын-биле дайылдажып турган болгай».

Фашистиг террорнуң айылынга таваржып турган кижилер-биле бир дөмей көрүп, өлүргүчүнү ажыыбиле камгалап турар аденауэржи дүжүметтиң калчаалыг медеглелинге Италияның төөн үзелдиг парлалгазы ханы киленнеп турар. Чедир соктурбаан гитлержилерниң херек кырында камгалакчызы болур «байысаакчыны» итали чазак Италияның девискээринден үндүр сывырыптар болза дээре болур ийик деп «Унита» солун бижээн.

Шпион „эки-турачылар" Африкаже чоруп турар

ПАРИЖ. (СЭТА). «Тайбыңның корпузу» дээр корпустуң америк «эки-турачыларының» чаа-чаа бөлүктери африка дүнче келбишаан турар. Ол корпусту Африканың хамаарышпас күрүнелериниң парлалгазы «шпионнарның корпузу» деп чөптүг адаан.

Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң дыңнадып турары-биле алырга, ындыг «эки-турачыларның» аалчеглиг бөлүү Барыын-Африкан күрүне Габонның найысылалы—Либревильде чедип келген. 38 кижиден тургустунган ол бөлүк «чыргыышкын төвү» деп адаар чүүлдү тургузарынга киржир. «Тайбыңның корпузунуң» агентузразының өске чурттарда тургусканы ол чергелиг-төптер амыдыралдың америк хевирин пропагандалап, антикоммунистиг пропагандаңы нептередип, а ол ышкаш чажыт медээлерни чыып ап турар.

Сеулда чыскаал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Шериг хунтазының башкыны Пак Чжон Хи хамааты эргелелди тургузарын ойталааны-биле холбаштыр аңаа удурланыышкынның чаа чыскаалы чөөкта чаа Сеулга болган. Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң дыңнатканыбиле алырга, Пак Чжон Хинин өзугурумунга удурланып турар 300 кижи Сеулдуң бир талазында бузуулган бажыңнарга онгуларны тургузуп алган болгаш олче полицияны бир шакта кирбейн келген, олар чазакка удур лозунгнарны салып турган. Митинг болуп турган заагче 100 ажыг полицейжилер бүгү күүзүн үндүрүп турган кирер аргалыг болган, ол үеде кудумчуга моонненелген чонну чүс-чүс полицейжилер дозуларын бичеледир ийикпе чайладып болур. Бо таварылгада кылымал камгалалдарны ажыглаары эң тавармчалыг, янчаарга черинң оңгул-чиңгилки, сырый ыяштыг болгаш чадаң үүштерни база ажыглаза чогуур. Бир эвес частыышкын бажыңга турда болу берзе, бажыңның булуңарынче чаштыныл, хана, крыша, брезент, фанера, картон ышкаш түүлдерге ажыттаныл, тон, плащ, тооргаң ышкаш хеп аймаа-биле шыптыныл болур. Туманныгда, чаашкыныгда чыыткыланчак хереддиң хоралыг салдары бичеләәр. Арынны протнвогаз эки камгалаар болгаш каракты шийиптер болза, согурарар чорукту чайладыр.

Өттүр сиңиигер радиацияның салдарындан (гамма-хереддем, нейтроннардан) камгаланыры, олар оңзагай шынарлыг болганы-биле, элээн нарын. Камгалалдың идегелдиг чепсээ болза, тускай таарыштырган деримишкин болуп турар. Оларга чер бажыңнар, траншейлер, даш болгаш түүйбу тудуглар, чер адаанда орангбажыңнар хамаарыжыр. Радиация янзы-бүрү хемчээлдиг камгалалдарны өде бээр болза-даа, янзы-бүрү материалдар эки камгалал боон база шыдаар. Чижээ, 15 сантиметр кылын довурак гамма-хереддиң сиңиигер чоруун 2 катап эвээжедир, а 1,5 метр довурак—1000 катап эвээжедир. 6 см куяк радиацияның күжүн 5 катап, 40 см ыяш ийикле 1 метр кылын хар—4 катап бичеледир. Графит, кобальт, марганец, коргулчуи, парафин болгаш бетон нейтронну эки чайладыр. Чамдык пистеин, цианид, тиомочевина ышкаш бүдүмелдер, кижилер ону баш удур ажыглаанда организминиң радиацияга удурланыышкынын улгаттырар.

Атомнуг частыышкын болган соонда ол девискээр болгаш ында турган тудуглар, бүгү чүүлдер радиоактивтиг бүдүмелдер-биле халдавыржыттынар. Ындыг болганда ол черлерден чурттакчыларны үндүрери чугула апаар. Радиоактивтиг черге тургаш, мага ботту болдунар-ла дүргеин-биле шыптынар болгаш чурттаага бажыңнарынче кирип, хол-биле арынга дээп, кандыг-бир чүве ап, чемнеин, суг ижип, таакпылап болбас болгаш черге олуруп-даа, чыдып-даа болбас.

Тыныш органнарын камгалаарының идегелдиг чепсээ противогаз болур, ынчангаш ону кижи бүрүзү ажытаан билирн чугула. Мага ботту кылын хөвең-саазын пөстер, комбинзон, плащ, көстүмнер болгаш янзы-бүрү шывыг-эжинчектер, а ол ышкаш хол хаптары, резин сапогтар, галоштар ышкаш үүрмек хептер эки камгалаар.

Атомнуг частыышкын үезинде тыптыр радиоактивтиг бүдүмелдерниң бир оңзагай үүлү болза, оон чиде бернчели болур. Мооң ужурунда мырыңай күштүү-биле радиоактивчиттинген черлер болгаш суг безин каш хонган соонда айыыл чок апаар.

Чурттакчы чонну атомнуг халдаашкыдан камгалаарынга агаардан халдаашкын дугайын чогуур өйүнде дыңнадыры чугула роль ду ойнаар. Дайзынның чайлаш чок халдаашкынының айыыны келгенде бүгү чурттуң девискээринге азы чамдык черлерге «айыылдыг байдалды» чарлаар. Ындыг таварылгада тускай айтышкын маңавайн, квартираларны, бажыңнарны, албан черлерин агаар халдаашкынынга удур камгалалга белеткээр. Хууда камгалалдың чепсектерин белеткеп, чаштывар черлерни тывар херек. Оран-бажыңнарны дүргеи кывар түүлдерден хостаар, соңгаларга чырык көжегелерни белеткээр, противогаз чок болза марля-хөвеңден кылган шарыышкыннарны кылып алыр, шарыт материалдарны белеткээр болгаш чогуур ажытаныышкынарны кылып белеткээр.

Дайзын агаардан халдай берген үеде «Агаардан халдаашкынның» медээзин радио-дамчыдылга четкизин дамчыштыр ийикпе азы будүрүлегелерниң медээлериниң үнү-биле бээр. Ындыг медээниң соонда чурттакчы чон шуптузу камгалал черлерже чоруур ужурлут, ынаар чоруурда хуудага камгалал херекселдерни, хүнезинын ап алыр. Чем аймаан кылын саазын-биле азы пөс-биле 2—3 кат кылдыр ораап алыр. Балыгланган болгаш качыгдаан кижилерге медицинаның баштайгы дузазын көргүзери кижи бүрүзүнүң ынавыла күүседир хүлээлгези болур. Атомнуг халдаашкынның уржуктарын узуткап, чайладырында чурттакчы чонуң кижи бүрүзү киржири албан. Атомнуг халдаашкынның айыылдыг уржуктарын радиоактивтиг үүлдерни чайладыр, суглары турнуктурар, шүүрээр болгаш бусталдырып үндүрер апаар. Халдавырга алыскан аъш-чемни суг-биле чуд, даштыкы каъдын картап, савазын солуп тургаш арыглаар.

Камгалалдың аргаларынга эки өөретткен болгаш организастыг хөделиг билир чурттакчы чонга атомнуг халдаашкын ындыг-ла улут айыылдыг болбас дээрзин барымдаалаш, кижи бүрүзү атомнуг чепсектиң хоралыг салдарындан болуп камгалавырынга, өскелерни чайладырының аргаларынга болгаш организастыг хөделиринге бүдүр өөренген турары эргежок чугула.

И. БАРДИН.

ДОСААФ-тың республика комитединиң даргазы.

ЧАҢЧЫЛ БОЛГАН БАЙЫРЛАЛ



Кызылдың Пионерлер Бажынын байырлалдыг шинчи-биле каастап шимээнн кижи кире бээрге-ле каракка илдеп. Хоорайның школачыларының часкы ыыштанылгазының үезинде байырлалы аңаа болган.

Кежээге улут концерти № 2 школаның өөренниктери көргүскен. Шилиидектерден тургустунган хөй кижи киржиннгиниг хөйнүң ыры-биле концерт эгелээн. Аңаа 8—11 класстарның өөренниктилери Соболевтиң «Бухенвальд коңгазы», тыва чогаалчы О. Сувакпиттиң «Элис чыргалче» деп ырларын өткүт чидиг, ынзыбүрү үннерге күүсеткенин көргүчүлер изин-биле үнелээннер. 4—8 класстарның пионерлери Аркадий Островскийниң «Пионер жи марш», Е. Танованың «Барабанчы» деп ырларын база күүсеткеннер.

Оон соонда ийи-чаңгыстың көргүзүлери эгелээн. Маңаа 9-ну класстың кыстарының күүсеткени «Чечек» деп танцызы база өөн болган. 10-гу класстың өөренниктиэи Седип Маадыр «Хөндергейим», 11-ги класстың өөренниктизи Куулар Хүлериниң «Гусар балладазы» деп кинода «Өпей» ырын орус дылга күүсеткенин онза таалаачыг болган.

Солаан Базыр-оолдуң «Арыкчыгаш» деп ырын 2-ги классчы Надя Бады-Сагаан ырлаанын, оон үнүнүң өткүт чидинн көрүкчүлер магазын, катап-катап дилеп турганнар. Ол ышкаш 11-ги класстың өөренниктизи Чечек Серенова гармонь-биле алаан хөй орус ырларны болгаш танцыларның аялгаларын күүсеткен.

Ураң номчулгалар талазы-биле номерлерге эки шилиидектер база хөй. Ылаңгыя Хүрең Оюларның чогаалчы С. Сарыг-оолдуң «Огонёк» деп шүлүүн чугаалааны, 6-гы классчы Володя Бады-Сагаанның «Немец өөнүүмүнүң чагаазы» деп шүлүктү чугаалааны, 10-гу класстың өөренниктизи Алёна Монгуштуң чугаалааны «Бөрүлер» дугайында шүлүү кижиниң сеткил-сагыжын хайындырып келир. Оларның ол концерти баштайгы базыннары-даа болур чадавас, ам кажы чылдар эрткенде, олардан ыраажы, композитор, эмчи, чогаалчы, ужудуккулар дээш кымнар үнмес дээр!

Мооң-биле кады, кажы сөстеи бистиң чогаалчыларывыска болган композиторларывыска хамаарыштыр сөглезе база артык ввес. Чүге дээрге бичии урутларга, оларның аажы-чаңыга, амыдыралынга таарыштыр ырлар болган шүлүктерден чүге хөйну чогаалчы болбазыва. Мен бодаарымга, бистиң урутларывыска таарыжыр аялгаларны база-да бижин болгу дег. Бистиң көрүн магадан турарывыс бо концертте өлөн хөй тыва танцылар бар, оларның үделгези чаңгыс аай, чүге «Декей-оонуң» аялгазы-биле шуптузум күүсеткен. Мынчап келирге, ук танцыларның көргүзүт талазы-биле шынары кудулаар боорду.

Шилиидек боон илереттингеи номерлерни хоорай школачыларының болгаш пионерлериниң маргылдаазынга киирер.

Т. КАРА-ТОННУГ.

ЧУРУКТА: солагай талазында 4—8 класстарның өөренниктериниң ниити ырны күүседип турары, оң талазында гармоньда 11-ги классчы Чечек Серенова.

Фотолары С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

„ЭМЧИНИҢ ДЕМДЕГЛЕЛДЕРИ"

(Номчукчу чаа ном дугайында)

Республиканың ном үндүрер черииэмчи Д. К. Куулариың ындыг аттыг номчугажын үндүрген. Аңаа холбаштыр, бодуиуң бодалдарымны маңаа бижип көрейн.

Автор бодуиуң бо баштайгы номунга амыдырал-чуртталгада ам-даа артып калган эргинин аргытышкынынарынга — чүүлүүр. «Кара эмнер-биле эмнээр» чоруктарга удур демисединн дугайын бижип турар. Номнуң бир эки талазы болза, автор ону бодуиуң ажыл-чорудулгазынга даянмышаан, тодаргай чижектербиле бижээни болур. Ында колдуунда үш таварылга дугайын айыткан: «Байланмай канчал аарааныл», «Викториянын кара аарааны», «Кызыл удаазын-даа, домналашкын-даа...»

Маңаа «Байланмай канчал аарааныл» деп эгени ап көрээл. Бир колхозтуң чыгыачызы, канкадык ар Байланмай эмдик ажт өөредип турган будун кадырын алыр. Ону ей-шаанда эмчиге эмнетпээниинден база «кара эмнер»-биле эмнеп, агы-биле чиннеп турганындан соок туберкулёзу тыптыр. Байланмай сөөлүнде кээп, совет медицинаның шыгарангай чедишкиннериниң ачызында аарры эттинип, сегип үнер. Автор бо эгеге Байланмайның аарыының канчап тыптып келгенин, оон Кара-биле изиг ханы ынакшылын черле солун, чечен бижээн деп бодаар мен. «Совет медицина артемининң ачызында Байланмай кан кадык кылдыр сегээн. Бодунуң изиг ынакшаан эки Кара-биле социалистиг ог-бүле тудуп алган. Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозта Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ооржак Лопсайчап бригалирээн боторугла-чарылгалыг хойжу бригаданың кежигүнү болуп, хой кадарып ажылдап турар...» деп автор бижээн.

«Эмчинин демдеглелдеринин» дыл-домаан ап көрээл. Мында тывазывас, кандай домактарны, уран-чечен талазы-биле эде кылдынмаан фразаларны санап болур. Маңаа база-ла «Байланмай канчал аарааныл» деп эгеден чижектер бо-дур.

«Кара Байланмайның доңгайын алгаш орган арнынче көрүпкеш, арнының агарганын, арыпканын кайгаан. Оон карандан ийи борбак чаштар торс дээш» деп домак. Кымның карандан борбак чаштар дамдылай бергенил? Байланмайның бе, азы Караның бе? Билдинмес. Карак чажын чүге ыяавыла ийи борбак дээнил? Ону чүге ынчаар санаанын?

База бир домак:

«Кажан Байланмай аарып турда оон дүштүү Караны тенек өөлдар: «Чоор сен ону, Байланзи Куулар Хүлериниң «Гусар балладазы» деп кинода «Өпей» ырын орус дылга күүсеткенин онза таалаачыг болган.

Солаан Базыр-оолдуң «Арыкчыгаш» деп ырын 2-ги классчы Надя Бады-Сагаан ырлаанын, оон үнүнүң өткүт чидинн көрүкчүлер магазын, катап-катап дилеп турганнар. Ол ышкаш 11-ги класстың өөренниктизи Чечек Серенова гармонь-биле алаан хөй орус ырларны болгаш танцыларның аялгаларын күүсеткен.

Ураң номчулгалар талазы-биле номерлерге эки шилиидектер база хөй. Ылаңгыя Хүрең Оюларның чогаалчы С. Сарыг-оолдуң «Огонёк» деп шүлүүн чугаалааны, 6-гы классчы Володя Бады-Сагаанның «Немец өөнүүмүнүң чагаазы» деп шүлүктү чугаалааны, 10-гу класстың өөренниктизи Алёна Монгуштуң чугаалааны «Бөрүлер» дугайында шүлүү кижиниң сеткил-сагыжын хайындырып келир. Оларның ол концерти баштайгы базыннары-даа болур чадавас, ам каш чылдар эрткенде, олардан ыраажы, композитор, эмчи, чогаалчы, ужудуккулар дээш кымнар үнмес дээр!

Мооң-биле кады, каш сөстеи бистиң чогаалчыларывыска болган композиторларывыска хамаарыштыр сөглезе база артык ввес. Чүге дээрге бичии урутларга, оларның аажы-чаңыга, амыдыралынга таарыштыр ырлар болган шүлүктерден чүге хөйну чогаалчы болбазыва. Мен бодаарымга, бистиң урутларывыска тааржыр аялгаларны база-да бижин болгу дег. Бистиң көрүн магадан турарывыс бо концертте өлөн хөй тыва танцылар бар, оларның үделгези чаңгыс аай, чүге «Декей-оонуң» аялгазы-биле шуптузум күүсеткен. Мынчап келирге, ук танцыларның көргүзүт талазы-биле шынары кудулаар боорду.

Шилиидек боон илереттингеи номерлерни хоорай школачыларының болгаш пионерлериниң маргылдаазынга киирер.

Т. КАРА-ТОННУГ.

ЧУРУКТА: солагай талазында 4—8 класстарның өөренниктериниң ниити ырны күүседип турары, оң талазында гармоньда 11-ги классчы Чечек Серенова.

Фотолары С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, хар шоолуг чагбас. Хат кошкактан ей-тавыга чедир. Агаарның температуразы: республикага—3 градус чылыгдан 2 градус соок, Кызылга—0-дан 2 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы Д. БЕГЗИ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

МАРТ 27-ДЕ.

«НАЙЫРАЛ»:

«Александр Невский» 9.40, 11.40, 1.40, 3.40, «Барон Мюнхаузен» 5.40, 7.30, 9,20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»:

Мультипликациялар 10, «Шериг чажыды» 11.15, 1.15, «Бергуттуң ижизинде» 3.15, «Дөрттүң чүрээ» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»:

Мультипликациялар 10.30, «Самбреро» 12.30, «Бөөлар бөлгөш каге бугалар» 2.30, «Өскүс эвес сен» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»:

«Политүң өглу» 11.15, 1.15, «Зики, Мосива» 3.15, «Хуана Гальо» 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Баш аарының дугайында

Баш аарыы — кижиниң организминге тывылган янзы-бүрү аарыгларның үржуунда болуп турар. Баш аарының тыптырынга утаан ажылы кылып турар кижилериниң хан четпес, шагзыргай байдалы, үр үезе аарын турган организминиң кошкаланы чылдагаан боон болур. Нерви системазы кошкак кижилер, ылаңгыя үргүлчү арагалаар, хөй таакпы тыртар кижилер баш аарыындан болганчок-ла аарын турар. Ол дээрге арагалаар чоруктуң болгаш таакпының хорааны-дыр.

Думчуктуң туварь, оон иштинге аарыглар тыптырь баш аарының чылдагаань болур. Ындыг баш аарыь билдирбес болгаш баштың хавак кезээнге иештерээр. Анчнна, ижин тнвн, малирин болгаш өске-даа аарыглар баш аарыын болдурар. Хая хөөрээр болгаш мээ саваларының кадмылавыр аарыгларь-биле аарааида баш аарыь күштелир.

Хенертен кирер аарыглар-биле аарып чоруур кижилер оваарымчалыг болур херек. Ындыг кижилер пирайнзон, аналыгин азы фенацетнн эмнерин ажыглаанда аарыг сонсай бээр болза-да, оон кол чылдагааны тодараттынмаан деп чүвени билирн чугула. Кезек үе эртеңде ол эмнерниң күжү кошкап, баш аарыыры-биле капсырлаштыр аарыг катап эгелээр.

Баш аарыы-биле аарый берзинерзе, ынчаар дораан барыңар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

АТОМГА УДУР КАМГАЛАЛ

Капиталистиг чурттарның армияларының чепсегээшкинниде аңаа дайынчы чепсектер-биле чергелештир атомнуг (ядролуг) чепсек база бар. Атомнуг чепсек ядролуг частыышкынның үезинде тыптып келир энергияны ажыглаарынга үндезилеттингеи. Ол чепсекти ажыглаарының кол соруглазы хоорайларны, чурттакчылыг суурларны, шериг черлерин, улуг будүрүлгелерни үрээри болгаш кижилерге өлүмнүг салдарны чедирери болуп турар.

Атомнуг частыышкынның үезинде согуушкунуг чалгыг, чыыткыланчак хереддиишкин, сиңиигер радиация, радиоактивтиг халдаашкын дээн чижектиг салдарлыг факторлар тыптыр.

Ядролуг частыышкынның кол хоралыг үүлү согуушкунуг чалгыг болуп турар. Ол дээрге күштүг дыгылган хей болур. Ол чалгыг частыышкынның төвүндеи аажок дүрген тарап эгелээр болгаш тудугларны, дериишкиннерни үрээр болгаш кижилерге, дириг амытаннарга хоралыг салдарны чедирер.

Частыышкын үезинде кыпкан үүлдерден тургустунар кедергей чыыткыланчак оттуг херел ядролуг чепсектиң база бир күчүлүг күжү болур. Чыыткыланчак херел будүмелдерни өртемдирер, чалбыштандырар, хайындырар болгаш өрт айыылын болдурар. Кижилерге болгаш дириг амытаннарга өртеннишкинни таварыштырар болгаш карак шоон кемдедир.

Каракка көзүлбес радиоактивтиг хереддиишкин ядролуг чепсектиң бир айыылдыг хоразы. Өттүр сиңиигер радиацияның халдавырынга кижи ийикпе дириг амытан таварышканда хереддиишкин аарыы деп ышкаш, частыышкын болган девискээрге, будүмелдерге болгаш агаарга ядроиуң үүрмектелген кезектери—доозун, кезекчигештер, хөрүүн дүшкениниден ол чер хораттыныар. Радиоактивтиг будүмелдер организмге сиңиикеш азы даштыңдан хереддеиип хааргаш, кижилерни болгаш дириг амытаннарны хереддеиишкин аарынга таварыштырар.

Атомнуг чепсектиң хоралыг салдары организмге чүгле тус-тузунда эвес, харын капсырлаштыр база халдап болур. Ынчалза-даа бүгү-ле хоралыг салдарлардан камгаланырының бөдүүн, белен болгаш идегелдиг чепсектери бар.

Согуушкунуг чалгыгдан камгаланырының идегелдиг аргазы болза кылымал камгалаал болур. Кижилерни согуушкунуг чалгыгдан камгалаарда оларны чер кырындан чавыс черлерге: чер бажыңнарга, чер адаанда тудугларга, дериглелерге чаштыныдырар. «Чер солдаттың идегелдиг өөнүүз» деп үлегер чугаа атомнуг халдаашкынның үезинде улам улуг ужур дузалыг. Черинң чаягаар бүткен оңгул-чиңгилдериге ажытталган кижилер атомнуг частыышкындан эвээш качыгдаар. Согуушкунуг чалгыгның хоразын эвээжедир эки камгалаа болза ханы оңгарлар, хооргалдар, чалдар, тудуглар ханалары болгаш өскелер-даа боон болур. Бир эвес атомнуг частыышкын кижилер ховуга чорда болган болза, дүргеннe чаягаар бүткен камгалалды ажыглаар, ындыг үүлдер тывылбас болза, черге арынн куду кылдыр чыдыпканы дээре.

Бир эвес баш удур хемчег алыр болза, хереддевчек чыыктың салдарын бичеледир ийикпе чайладып болур. Бо таварылгада кылымал камгалалдарны ажыглаары эң тавармчалыг, янчаарга черинң оңгул-чиңгилки, сырый ыяштыг болгаш чадаң үүштерни база ажыглаза чогуур. Бир эвес частыышкын бажыңга турда болу берзе, бажыңның булуңарынче чаштыныл, хана, крыша, брезент, фанера, картон ышкаш түүлдерге ажыттаныл, тон, плащ, тооргаң ышкаш хеп аймаа-биле шыптыныл болур. Туманныгда, чаашкыныгда чыыткыланчак хереддиң хоралыг салдары бичеләәр. Арынны протнвогаз эки камгалаар болгаш каракты шийиптер болза, согурарар чорукту чайладыр.

Өттүр сиңиигер радиацияның салдарындан (гамма-хереддем, нейтроннардан) камгаланыры, олар оңзагай шынарлыг болганы-биле, элээн нарын. Камгалалдың идегелдиг чепсээ болза, тускай таарыштырган деримишкин болуп турар. Оларга чер бажыңнар, траншейлер, даш болгаш түүйбу тудуглар, чер адаанда орангбажыңнар хамаарыжыр. Радиация янзы-бүрү хемчээлдиг камгалалдарны өде бээр болза-даа, янзы-бүрү материалдар эки камгалал боон база шыдаар. Чижээ, 15 сантиметр кылын довурак гамма-хереддиң сиңиигер чоруун 2 катап эвээжедир, а 1,5 метр довурак—1000 катап эвээжедир. 6 см куяк радиацияның күжүн 5 катап, 40 см ыяш ийикле 1 метр кылын хар—4 катап бичеледир. Графит, кобальт, марганец, коргулчуи, парафин болгаш бетон нейтронну эки чайладыр. Чамдык пистеин, цианид, тиомочевина ышкаш бүдүмелдер, кижилер ону баш удур ажыглаанда организминиң радиацияга удурланыышкынын улгаттырар.

Атомнуг частыышкын болган соонда ол девискээр болгаш ында турган тудуглар, бүгү чүүлдер радиоактивтиг бүдүмелдер-биле халдавыржыттынар. Ындыг болганда ол черлерден чурттакчыларны үндүрери чугула апаар. Радиоактивтиг черге тургаш, мага ботту болдунар-ла дүргеин-биле шыптынар болгаш чурттаага бажыңнарынче кирип, хол-биле арынга дээп, кандыг-бир чүве ап, чемнеин, суг ижип, таакпылап болбас болгаш черге олуруп-даа, чыдып-даа болбас.

Тыныш органнарын камгалаарының идегелдиг чепсээ противогаз болур, ынчангаш ону кижи бүрүзү ажытаан билирн чугула. Мага ботту кылын хөвең-саазын пөстер, комбинзон, плащ, көстүмнер болгаш янзы-бүрү шывыг-эжинчектер, а ол ышкаш хол хаптары, резин сапогтар, галоштар ышкаш үүрмек хептер эки камгалаар.

Атомнуг частыышкын үезинде тыптыр радиоактивтиг бүдүмелдерниң бир оңзагай үүлү болза, оон чиде бернчели болур. Мооң ужурунда мырыңай күштүү-биле радиоактивчиттинген черлер болгаш суг безин каш хонган соонда айыыл чок апаар.

Чурттакчы чонну атомнуг халдаашкыдан камгалаарынга агаардан халдаашкын дугайын чогуур өйүнде дыңнадыры чугула роль ду ойнаар. Дайзынның чайлаш чок халдаашкынының айыыны келгенде бүгү чурттуң девискээринге азы чамдык черлерге «айыылдыг байдалды» чарлаар. Ындыг таварылгада тускай айтышкын маңавайн, квартираларны, бажыңнарны, албан черлерин агаар халдаашкынынга удур камгалалга белеткээр. Хууда камгалалдың чепсектерин белеткеп, чаштывар черлерни тывар херек. Оран-бажыңнарны дүргеи кывар түүлдерден хостаар, соңгаларга чырык көжегелерни белеткээр, противогаз чок болза марля-хөвеңден кылган шарыышкынарны кылып алыр, шарыт материалдарны белеткээр болгаш чогуур ажытаныышкынарны кылып белеткээр.

Дайзын агаардан халдай берген үеде «Агаардан халдаашкынның» медээзин радио-дамчыдылга четкизин дамчыштыр ийикпе азы будүрүлегелерниң медээлериниң үнү-биле бээр. Ындыг медээниң соонда чурттакчы чон шуптузу камгалал черлерже чоруур ужурлут, ынаар чоруурда хуудага камгалал херекселдерни, хүнезинын ап алыр. Чем аймаан кылын саазын-биле азы пөс-биле 2—3 кат кылдыр ораап алыр. Балыгланган болгаш качыгдаан кижилерге медицинаның баштайгы дузазын көргүзери кижи бүрүзүнүң ынавыла күүседир хүлээлгези болур. Атомнуг халдаашкынның уржуктарын узуткап, чайладырында чурттакчы чонуң кижи бүрүзү киржири албан. Атомнуг халдаашкынның айыылдыг уржуктарын радиоактивтиг үүлдерни чайлад

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорхомунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 28 ЧЕТВЕРГ № 74 (5478).

Өртээ 2 көп.

Красноярск ГЭС-тиң тудугжуларының митингизи

ДИВНОГОРСК. (СЭТА-ның тускай корр.). Енисейни дуй бооруун чедиишкиниң дооскаанынга холбаштырган митинг Красноярск ГЭС-тиң тудуунга марттың 26-да болган.

Муң-муң тудугжулар хүндүскүнүң 12 шакта чалдап каан черге чыглып келгеннер. СЭКП-ниң Дивногорск хоорхомунуң бирги секретары М. К. Ралло митингини ажыткан.

Енисейни дуй бооруңга алдар болдурган чарышка бирги черни чаалап алган, Анатолий Шелковниковтуң удурткан тудугнуң мурнакчы звенозу тудугнуң «Күш-ажылга алдар» деп вымпелин көдүрүп үндүрген. ССРЭ-ниң Күрүне гимнизиниң аялгазы чаңгыланы берген. Кызыл түк хатка хөлбеңневишаан, түк азар ыяшты өрү көдүрлүп үнген.

СЭКП-ниң үлетпүр талазы-биле Красноярск крайкомунуң бирги секретары В. Ф. Гаврилов-Подольскийге сөс берген.

— Дивногорсктиң ажылчы чоннарынга, бистиң крайывыстың болгаш бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү ажылчы чоннарынга улуг байырлал болуп турар-дыр—деп, ол чугаалаан.— Красноярск ГЭС-тиң тудугжулары Енисейни тура-соруктуу-биле, аваангыр-тудуңгуру-биле дуй боопкан болгаш улуг гидростанцияны тургузар талазы-биле ажылдарны улам ыңай калбартып чорударынга чугула турушту чедип алганнар.

Красноярск ГЭС-тиң тудуунуң начальниги, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Е. Бочкин индирге үнүп келген, Гидростанцияның тудугжуларының дугайында партияның болгаш чазактың, эш Н. С. Хрущевтуң бодунуң салып турар кичээнгейиниң дугайын ол чугаалаан.

— Чуртту электрижидер дугайында В. И. Ленинниң улуг идеязын мында, Енисейниң эриктеринде, амыдырал кырында боттандырып турар ажылчыннарга, инженерлерге, техниктерге четтирдивис.

Звено удуртукчузу Анатолий Шелковников, чогаалчылар Борис Полевой болгаш Александр Безыменский, Тыва Автономнуг Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазы М. К. Мендуме, ВЛКСМ-ниң Дивногорск хоорай комитединиң секретары Виктор Плисов болгаш өскелер-даа митингиге базала чүве чугаалааннар.

СЭКП Төп Комитединге болгаш эш Н. С. Хрущевка чорудар чагааны митингиниң киржикчилери улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алганнар. Бистиң чуртувустуң эң улуг гидроэлектростанциязын тургузар талазы-биле ажылдарны чедиишкиниг доозар дээш бүгү-ле күжениишкиннерин салырын ол чагаада шынзыдып турар.

Соңгукчуларның чагыгларын—амыдыралче

Бистиң чуртка коммунизм тургузуушкунунуң улуг-чаагай сорулгаларынга сорук кирген совет кижилер РСФСР-ниң Дээди Советинге болгаш чер-чер Советтеринге боттарының эң эки оолдар, кыстарын соңгуп турган, Коммунистиг партияны болгаш Совет чазакты долгандыр сырый каттыжышкынын, чаңгыс эвин база катап илереткеннер.

Чоокта чаа болуп эрткен ол соңгулданың үезинде Советтерниң болгаш ажыл-агый, албан черлериниң ажылдарында четпестерни соңгукчулар шүгүмчүлеп, ол четпестерни чайладыр талазы-биле практиктиг саналдарын, чагыгларын, сүмелерин боттарының соңгааннарынга бергеннер.

Соңгукчуларның чагыглары болза, ажылчы чоннарның идепкейиниң бедээнин, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунун улам ыңай хөгжүдеринге бүгү чүүлдерни оларның кылыр күзел-соруктуун, Төрээн чурттуң күчү-зүн улам ыңай быжыглаар дугайында оларның сагыш салыышкынын херечилеп турар. Бодунуң чуртунуң бүрүн эргелиг ээзи болур совет соңгукчу бодунуң соңгаан төлээлекчизинге даалгаларны берип, чоннуң мурнунга алдарлыг болгаш харыысалгалыг хүлээлгезинге шынчы, шудургу болурун чагып турар. Соңгукчуларның чагыглары—чер-чер Советтериниң болгаш депутаттарның ажыл-чорудулгазынга дайынчы программа болур. Чоннуң күзел-соруу болгаш негелде-херегледери ол чагыгларда тодаргай илереттинген. Ынчангаш соңгукчуларның чагыглары депутаттарның болгаш чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң ажыл планының өзээнге турар ужурлуг.

Чер-чер Советтериниң бир дугаар сессиялары бистиң республиканың чер бүрүзүнге болуп эрткен. Ол сессиялар организастыг айтырыглардан, тодаргайлаарга Советтерниң күүсекчи органнарын соңгаанындан аңгыда, соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни чугаалажып, шиитпирлерни хүлээп алган. Ажылчы чоннар депутаттарының Чөөн-Хемчик, Таңды, Бии-Хем район Советтериниң сессияларынга соңгукчуларның чагыгларын чугаалажырынга, ол талазы-биле боттуг хемчеглерни ажылдап кылырынга депутаттар идепкейлиг киришкеннер.

Соңгукчуларның чагыг бүрүзүн күүседириниң хуусааларын болгаш харыылаар кижилерни айыткан шиитпирни Бии-Хем район Соведи хүлээп алган. Хемчег бүрүзүнүң күүселдезин күүском контрольдап турар. Депутаттар болгаш доктаамал комиссияларның кежигүннери садыгны, кадык камгалалын, чуртталга бажыңнарының тудуушкунун сонуургап, оларны экижидер хемчеглерни ап турар. Ол дээрге эки эгелээшкин-дир. Ону калбартыр, үргүлчүлээр херек.

Бистиң республиканың экономиказының болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү адырларын Советтерниң талазындан удуртуруң экижидерин соңгукчулар боттарының чагыгларынга онзалап демдеглээн. Ол дээрге таварылга эвес. Республиканың чер-чер Советтериниң болгаш ажыл-агыйларының удуртукчуларының ажылында четпестер ам-даа хөй. Ынчангаш соңгукчуларның чагыглары бир талазында чер-чер органнарынга шүгүмчүлел болуп турар, өйи талазында ажыл-чорудулгага угланыышкынны айтып турар.

Ажылчы чоннарның культура-амыдырал хандырылгазы амгы үениң өзүп турар негелдезинге ам-даа четпейн турар. Ынчангаш бо айтырыг соңгукчуларның чагыгларында кол черни ээлеп турар. Тес-Хем районнуң соңгукчулары районга садыг ажылын шиитпирлии-биле экижидер хемчеглерни алырын негеп турар. Ылаңгыя фермаларга, хойжу бригадаларга садыгны болгаш «Тес-Хем» совхозка ниитиниң чемнениилгезин экижидерин чагыгларда айтып турар. Улуг-Хем районнуң соңгукчулары электрижидилгеже кол кичээнгейни угландырган. Барыын-Хемчик районнуң соңгукчулары суггарылга системазын сайзыраңгайжыдып тургаш, тараажыларга бедик дүжүт өстүрер арганы тургузарын негээннер.

Оон ыңай соңгукчуларның чагыглары чер-черниң амыдыралынга холбашкан тодаргай, хүн бүрүнүң сорулгаларынче угланган. Чижээ, Хандагайтыга чаа электростанция, чунар бажың тударын, Өвүрнүң хойжу бригадаларының төптерин электрижидерин, Таңдының Дүрген хемин көвүрүглээрин, дуржулга станциязының сүт-бараан фермазын механизастаарын соңгукчулар боттарының соңгаан депутаттарын дамчыштыр чер-чер Советтериниң болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының мурнунга тургускан.

Чер-чер Советтериниң күүскомнарының хүлээлгези болза соңгукчуларның шүгүмчүлелдиг саналдарын, чагыгларын эки өөренип түңнээш, оларны амыдыралга боттандырар талазы-биле боттуг, дээштиг хемчеглерни алыры, организакчы ажылды чорудары болур. Соңгукчуларның чагыгларын боттандырарынга бүгү партия, совет болгаш ажыл-агый организациялары, бүгү совет актив эң-не идепкейлиг киржир хүлээлгелиг.

Чер-чер Советтериниң мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкиниг күүседир төлээде Советтерниң болгаш оларның күүскомнарының талазындан бүгү ажыл-агый, культура тургузуушкунун удуртурунуң деннелин бедидип, ажылдың методун сайзыраңгайжыдары эргежок түгула.

СЭКП-ниң XXII съездизиниң салган сорулгалары Советтерниң организастыг болгаш массалыг ажылын шиитпирлии-биле экижидерин негеп турар. Советтерниң ажылынга ажылчы чоннарны, активти, чоннуң хөй-ниити массалыг организацияларын калбаа-биле кириштирери, масса-биле харылзааны быжыглазары—салдынган сорулгаларны чедиишкиниг күүседириниң үндезини болур. Чагыгларны амыдыралга боттандырарынче соңгукчуларның боттарын идепкейлиг кириштирери болгаш мобилизастаары — Советтерниң, оларның бүгү депутаттарының, доктаамал комиссияларының, күүскомнарының хүлээлгези болур.

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының дээди чөвүлелинде

Март 26-да ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының дээди чөвүлелиниң (УАДЧ-ниң) бюрозунуң хуралы болган. Чаа хевирниң материалдарының бүдүрүлгезин хөгжүдери-биле, база чамдык чугула үлетпүр объектилериниң тудуу-биле болгаш чаартылгазы-биле холбашкан айтырыгларны аңаа чугаалажып көрген. Бо айтырыгларны чугаалажып көөрүнге ССРЭ-ниң Күрпланының, ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чөвүлелиниң, ССРЭ-ниң Эртемшинчилел ажылдарын таарыштырып каттыштырар талазы-биле комитединиң, үлетпүр адырларының аайы-биле күрүне комитеттериниң удуртукчу ажылдакчылары, улус ажыл-агый чөвүлелдериниң болгаш бүдүрүлгелерниң ажылдакчылары киришкен.

ССРЭ-ниң УАДЧ-ниң бюрозу, эш Н. С. Хрущевтуң даасканын ёзугаар, чаа силикат материалдарның, оларны хөгжүдеринге болгаш бүдүреринге эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрүп, улус ажыл-агыйынга ол материалдарны нептередир талазы-биле хемчеглерни белетээш, киирерин даасхан.

Чуртта база бир эң чугула тудуг болур кылымал волокнонуң Балаковск комбинадында күчүлерни ажыглалга кииририниң планының күүсеттинип турарының дугайында Приволжье Улус ажыл-агый чөвүлелиниң болгаш тудуг организацияларының информацияларын ССРЭ-ниң УАДЧ-ниң бюрозу дыңнаан болгаш ол комбинатта күчүлерни доктаатынган хуусааларында ажыглалга киирерин хандырар талазы-биле ээзэн хемчеглерни айыткан.

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чөвүлелиниң болгаш ССРЭ-ниң Күрпланының чанында Химия талазы-биле күрүне комитединиң саналын ёзугаар ССРЭ-ниң УАДЧ-ниң бюрозу эң быжыг корд волокнону кылып бүдүреринче шилчиир сорулга-биле корд бүдүрүлгезин чаартырын хандырарының хемчеглериниң дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Донецк Улус ажыл-агый чөвүлелиниң Ново-Краматорск машина тудуунуң заводунга металлургия болгаш даг-руда үлетпүрүнүң бедик бүдүрүкчүлүг дериглегезин бүдүрерин көвүдедир дугайында айтырыгны хуралга база чугаалажып көрген болгаш чогуур шиитпирни хүлээп алган.

Оон аңгыда хуралга өске-даа чамдык ажыл-агый айтырыгларын чугаалажып көрген.

Хүлээлгезин ажыр күүсеткен

БУНГУРТУГ. (Радио-биле). Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Тере-Хөл» колхозунуң малы менди болгаш хүр кыштаглап турар. СЭКП обкомунуң V пленумунуң доктаалын боттандырбышаан, бо чылдың тудугларын мал ажылынче кол угландыр көрүп турар.

Бүдүрүлге тудугларындан бригадага 800 хойнуң, фермага 200 инектиң кажаазын кылыр, чурттал-ганың ажыглалга киирер 24 бажыңнарындан малчыннарга 14 онаажып турар. Бызыл булуң, библиотека ышкаш культура албан черлериниң тудугларын база немей кылыр.

Материалдыг байлактың тургузукчулары, ылаңгыя малчыннарның чурттаалга амыдыралын улам экижидеринге партия болгаш чазактың ада ёзулуг сагыш салыышкыны чоннуң улуг өөрүшкүзүн илередип, ажыл-ишчи көдүрлүүшкүнү хайныктырып турар. Колхоз бо чылдың бирги кварталында күрүнеге эът, сүт садарының хүлээлгезин ажыр күүсеткен.

Чаа, немей кылыр тудуглардан аңгыда 25 бажыңнарны чурттаарынга таарымчалыг деририн база көрүп турар. Оларның чамдызынга крыштаалаар, кладовкалаар, печкалар салыр, соңгаларын кааттааар. Тудуг материалы белеткээри барык доозулган, бызаңчыларның тудуг звенолары бо хүннерде соруктуг ажылдап турар.



Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады коммунист Дембрел Доржу «Тес-Хем» совхозта хойжулар бригадазын удуртуп турар. Ооң бригадазында 3800 хой бар. Эрткен чылын 62 тонна сигенни, 110 тонна кукуруза силозун белеткээн. Ынчангаштың малдың кыштаглаашкынының үезинде байдал эки болган. Амгы үеде ында хойларның массалыг хураганнаашкыны чорул турар. Боос хойларны немелде чем-биле чемгерип турар.

Чурукта: бригадир Д. Доржу.

Фото В. Лутковтуу.

БО АРЫННЫ ЧЫСКААП ТУРДА

Кызылдың энергетиктериниң чедиишкини

Красноярск ГЭС-тиң тудугжуларының бүгү чуртта алдаржаан чаа күш-ажылчы тиилелгезиниң хүннеринде — күчүлүг Енисейни дуй боон турда, Кызылдың паротурбинниг төп электростанциязының коллективи база чаа күш-ажылчы чедиишкинниг болган.

Март 27-де, дал дүш турда, № 3 турбогенераторну хуусаа бетинде ажыглаалче киирген. Республиканың найысылалы болгаш ооң чоок-кавызында колхозтар, совхозтар немелде 2500 киловатт-шак электри энергиязын алган. Ол болза Кызылдың энергетиктериниң чаа агрегатты ажыглаалга киирер дээш ийи бүдүн чартык ай дургузунда чорудуп келген күжениишкиниң, хыйамчалыг ажылының түңнели-дир.

Коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези деп бедик ат дээш демиселип турар энергетиктер бо күш-ажылчы чедиишкинин В. И. Ленинниң төрүттүнгениниң 93 чыл оюнга болгаш коммунистиг күш-ажылдың шалыпчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралынга белек болдурган.

№ 3 турбогенераторну хуусаа бетинде киирген бүдүрүлгечи ажылхерек Красноярскиниң «Промэнергомонтаж» чериниң № 6 участогунуң монтажниктери улуг рольдуг болган. Ылаңгыя шеф инженер Дмитрий Пыдык, улуг прораб Степан Бойко, монтажниктер эштер Егорычев, Бренов болгаш өске-даа дарганнар, электромаңнакчылар шудургу, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар.

Чаа агрегат үлетпүр энергиязын берип эгелей бергенде, ол коллективке митинг болган.

Боо-чепсек чок делегей дээш, дайыннар чок делегей дээш

Тайбың камгалалының Совет Комитединиң президиумунуң хуралы

МОСКВА. (СЭТА-ның корреспондентизи). Тайбынга ынакшылдыг күштерни сырый каттыштырар болгаш каттышкан, идепкейлиг хөделиишкин-биле чер кырынга тайбыңны быжыглаар деп, Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыын Тайбың камгалалының Совет комитединиң президиуму изин-биле хүлээп алган.

Президиумунуң калбак хуралы март 26-да болган. Ол хуралдың ажылынга хөй-ниити организацияларының болгаш комиссияларының база тайбың камгалалының чер-черде чамдык комитеттериниң төлээлери киришкен.

Бо чылдың марттың эгезинде Швецияның Мальме хоорайынга Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң болган хуралының түңнелиниң дугайында А. Е. Корнейчуктуң информациязын дыңнаан. Чепсегленишкинни бүгү-ниити дужүрер болгаш тайбың дээш часкы кампанияны чорудар дугайында кыйгырыгны Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң ол хуралынга хүлээп алганы билдингир.

Санал-оналдарны солушканының соонда Тайбың камгалалының Совет комитединиң президиуму чепсегленишкинни дужүрер болгаш тайбың дээш часкы кампанияны чорударын деткип турар медегелди хүлээп алган. Часкы кампанияны чорудар дугайында Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Президиумунуң кыйгырыында илереттинген чаагай идеяларга совет кижилер бүрүнү-биле каттыжып турар деп ол медегелде чугаалап турар. Агрессчи күштерге болгаш колониализмге удур, национал хамаарышпас чорук болгаш бүгү-ниити тайбың дээш демиселге улустарның эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң угландырган чаа күжениишкиннеринге совет кижилер байыр чедирип турар. Чаагай сеткилдиг бүгү кижилер-биле бир демей, тайбынның совет талалакчылары болза, чепсегленишкинни дужүрериниң болгаш тайбынның талазынче шиитпирлиг эргилдени хандырар төлээде боттарының күзелин делегейниң улустары чугаалаар ужурлуг дээрзинге бүзүрелдиг.

Тайбынның совет талалакчылары тайбынга ынакшылдыг күштер-биле хол-холундан туттунчуп алгаш, бүгү делегей кампаниязынга эң идепкейлиг киржир болгаш боо-чепсек чок делегей дээш, дайыннар чок делегей дээш улустарның төөгүлүг демиселинге боттарының салыышкынын киирер дээрзинге бүзүрелин Тайбың камгалалының Совет комитединиң президиуму илергейлеп турар.

Мурнакчы дуржулганы—бүгү шахтёрларга

КЕМЕРОВО. (СЭТА-ның корреспондентизи). «Кемеровоуголь» трестиң «Березовская-1» шахтазынга бо хүннердегизи ышкаш, ол хире хөй аалчылар кажан-даа келбейн турган. Хөмүр даш үлетпүрүнүң ажылдакчыларының Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының киржикчилери ында чыылган. 31 ажыл хүнүнде «К-52М» деп комбайн-биле 76 муң 751 тонна хөмүр дашты казып үндүрген Г. И. Конончуктуң комплекстиг бригадазында хөмүр даш казар ажылдарны организастап турарының аргалары-биле олар танышкан.

Март 26-да шахтёрларның Культура бажыңынга хөмүр даш үлетпүрүнге ажылдың мурнакчы дуржулгазын калбаа-биле нептередир дугайын шиңгыы чугаалажып эгелээн. ССРЭ-ниң Күрпланының чанында Одаар чүүл талазы-биле күрүне комитединиң даргазының оралакчызы И. М. Кратенко бодунуң илеткелинге чоокку ийи—үш чылдарда комбайннарның бүдүрүкчүлүүн бүдүн чартык—ийи катап бедидип болурун Г. Конончуктуң бригадазының болгаш мурнакчы өске-даа коллективтерниң дуржулгазы көргүзүп турар-дыр дээрзин ол демдеглээн. Чижээлээрге, комбайннарның бүдүрүкчүлүүн 50 хуу бедидери— ол дээрге ай бүрүзүнде 7 миллион тонна чыгам хөмүр дашты немей алыр дээни ол. Конончуктуң бригадазының илереткен курлавырлары шахта бүрүзүнде бар.

Бригада комбайнның делегейде эң бедик бүдүрүкчүлүүн канчап чедип алганының дугайында Г. И. Конончуктуң чугаазын чыылганнар улуг сонуургал-биле дыңнаан.

Чурттуң чамдык хөмүр даш бассейннериниң төлээлекчилери ажылдың дуржулгазын чөвүлел хуралга солушкан.

Чөвүлел хурал бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар.

СОЦИАЛИСТИГ ӨНЧҮНҮ КӨРҮНГҮР КАМГАЛААР

СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга эш Н. С. Хрущев мынча деп айыткан: «Бузутчулар, оорлар болгаш хээли алыкчылары боттарының кем-буруулуг үүлгедиглерин болдурар арга чок хөй-ниитиниң шак ындыг байдалын тургузар ужурлуг бис».

Ол кем-херек үүлгедиишкиннерин болдурбазынга чугула роль хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының органнарынга онаажып турар. Күрүнениң материалдыг үнелиг чүүлдерин самчыгдаар, хээли алыр, төчеглээшкин кылыр чоруктар-биле, янзы-бүрү бузутчулар-биле демиселди канчаар чорудуп турарының дугайын РСФСР-ниң Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал министерствозунда чөвүлел хуралга чугаалажып турар.

Россия Федерациязының автономнуг республикаларының, крайларының болгаш областарының шагдаа органнарының төлээлекчилери ол чөвүлел хуралда киржип турар. Социалистиг өнчүнү самчыгдаар, хээли алыр чоруктарга болгаш өске-даа кем-херек үүлгедир чоруктарга удур демиселди күштелдирериниң хемчеглериниң дугайында РСФСР-ниң Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал министерствозунуң кол шагдаа эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Б. В. Новиковтуң илеткелин чөвүлел хуралдың киржикчилери дыңнаан.

Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының органнары сөөлгү үеде хөй-ниитиге калбаа-биле даянмышаан, самчыгдакчыларның, хээли алыкчыларының, чижең садыгжыларның ажыл-чорудулгазын элээн хөй автономнуг республикаларда, крайларда болгаш областарда мергежилдии-биле үзе шаап турарын илеткелчи-даа, санал бергеннер-даа айыткан. Шагдаа органнары улуг ажылды чорудуп турар, ынчангаш кем-херек үүлгедиишкиннерин чогуур өйүнде чайладырының саны көвүдеп турар. Татар, Чуваш, Башкир АССР-лериниң, Рязань, Горький, Пермь болгаш өске-даа областарның шагдаа ажылдакчыларының бо талазы-биле ачы-хавыязы улуг. 1962 чылдың дүжүт ажаап алыышкынының үезинде Ставрополь крайга, Орёл, Липец болгаш Ростов областарга чогуур өйүнде ап чорутхан хемчеглерниң ачызында, тараа болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа продукталарын самчыгдаар чоруктар дыка кызырылган.

Хээли алыр чорук—эргиниң ол чүдек-бужар артыышкыны бүгү совет кижилериниң килеңнээшкинин болдуруп турар деп, СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунга айыттынган. Ынчалза-даа Дагестан болгаш Калмык АССР-лериниң, Брянск, Псков, Киров болгаш чамдык өске-даа областарның шагдаа органнары хээли алыр чоруктарга удур чогуур демиселди ам-даа чорутпайн турар. Чамдык черлерде чижең садыгжыларны сойгалап илеретпейн турар. Якут болгаш Коми АССР-лериниң, Астрахань, Кострома, Магадан, Омск болгаш өске-даа областарның шагдаа органнары чижең садыгжыларны херекке албайн турар.

Дыка хөй районнарда хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының органнары самчыгдакчыларга болгаш хээли алыкчыларынга удур шиитпирлиг демиселди чорудуп турар апарган. Чижээ, Ленинградка шагдаа органнары садыг организацияларынга турган кем-буруулуг элээн каш бөлүктерниң ажыл-чорудулгазын үзе шапкан, самчыгдакчыларның улуг бөлүктерин Свердлов областа база-ла сойгалап илереткен.

Социалистиг өнчүнүң самчыгдакчылары-биле демисел чорудар органнары бодунуң ажыл-чорудулгазынга хөй-ниитиге калбаа-биле даянып турар апарган деп, чөвүлел хуралга демдеглээн. Күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң эт-хөреңгизин камгалаар талазы-биле чөвүлелдерни, инспекцияларны, бөлүктерни хөй-хөй бүдүрүлгелерде, колхозтарда болгаш совхозтарда тургускулаан. Бо талазы-биле улуг ажылды Татар АССР-де болгаш Амур областа чорудуп турар. Чижээ, социалистиг өнчүнү камгалаар талазы-биле он-он бөлүктер ам Амур областа ажылдап турар.

Социалистиг өнчүнүң самчыгдакчылары-биле, хээли алыкчылары-биле демиселге хөй-ниитини ам-даа калбаа-биле хаара тударын чөвүлел хуралдың киржикчилери боттарының чугааларынга онзалап демдеглээннер. Социалистиг өнчүнү камгалаар талазы-биле доктаамал ажылдап турар бөлүктерни бүдүрүлгелерге, тудугларга, садыг организацияларынга, базаларга болгаш складтарга тургусса чогуур.

РСФСР-ниң Хөй-ниитиниң корум-чурум камгалал министри В. С. Тикунов чөвүлел хуралдың ажылында киржип турар.

А. СЕРБИН,
(СЭТА-ның корр.).

„Горькийжи неделя"

ГОРЬКИЙ. (СЭТА-ның корреспондентизи). Хоорайның болгаш областың ажылчы чоннары Алексей Максимович Горькийниң төрүттүнген хүнүнден бээр 95 чыл оюн калбаа-биле демдеглеп турар. Бо хүннерде А. М. Горькийниң күрүне музейиниң залдарында кижилер дола берген, көрүкчүлер «Ленин биле Горький» деп чаа делгелге-биле таныжып турар, улуг чогаалчының дугайында ховар документилерни, ооң фото-чуруктарын ында делгээн.

«Горькийжи неделяның» бо хүннеринде хөй кижилер совет чогаалчыларның бирги съездизинге Горькийниң чугаалаан чугаазының бижимелин дыңнаар дээш ында кээп турар.

Хоочун нижегородчуларның кайгамчык хүнге тураскаал болдурган кежээзи музейге болган. Ооң киржикчилери Горький-биле ужуражыышкыннарын сактып чугаалааннар, театрларның артистери ооң чогаалдарының үзүндүлерин номчуп күүсеткилээн.

Чогаалчының амыдыралын болгаш чогаал ажылын чырыткан, кежүп чоруур он делгелгелерни ам бүдүрүлгелерде болгаш ажылчын клубтарда ажыткан.

Чечен чогаалдың номчуулга кежээлери, «А. М. Горькийниң ынак хөгжүм чогаалдары» деп кежээлер «Горькийжи неделяның» программазында база кирген.

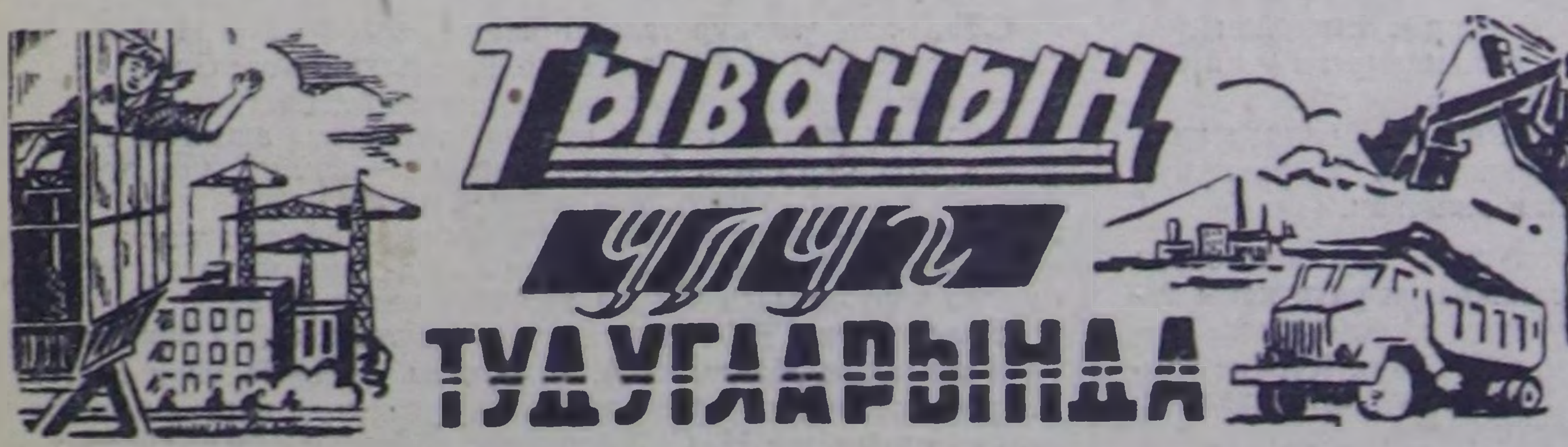

Дашчылар звенозу—кыстар

Ак-Довуракта даг-дүгү арыглаар фабриканың тудуу улам-на бедип үнүп орар. Ол дээрге эптекчилерниң, бызанчыларның, инженер-техниктерниң, дашчыларның, штукатуржуларның — чүгле бүрү мергежилдиг тудугжуларның дүн бүрүдеги боттуг ажыл-ижиниң көргүзүү-дүр.

Люба Тупоревага баштаткан дашчылар звенозунуң составы бүрүнү-биле аныяктар—кыстар. Быжыг найыралдыг, ажылга карак-кызыл, организастыг ол бичии коллектив комбинаттың бүгү тудугжуларының ниити улуг ижинге тодаргай үлүг-хуузун киирип турар. Дашчы кыстарның звенозу ажылдап турда, эр кижилерден тудак чок. Ыяңгыя фабриканың руда кургадыр корпузунга туулбу-биле эптеп салыр ажылдарны оларның күүсеткени мактадыг болган. Звено шуут даш-биле салыр кадыг ажылдардан-даа чалданмас.

Тудугжу кыстар боттарының бүдүрүлгечи мергежилин база бедидип, өөренип турар. А. Веденеева, Анна. Донгак, Иргит Стася, Монгуш Балчан болгаш Л. Тупорева эрткен чылдың декабрьда тудугжу мергежил бедидериниң курузун дооскаңнар. А. Донгак кежээки школаның онгу клазын дооскан, ам хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдап турар кадыкшылга университединиң дыңнакчызы, звено удуртукчузу Тупорева кежээки тудуг-индустриалдыг техникумга өөренип турар. Ол—эки спортчу.

Бүдүрүлге ажылындан хоорулбайн турган, шак ынчаар өөренип, мергежилин бедидип турары-биле дашчы кыстарның ажылы бүдүрүкчүлүг, даантан херек дээш харыысалгазын бедик-биле медерел билирлер.

Олар боттарының күш-ажылынга чоргаарланып болур. Бүгү-эвилел ужур-дузалыг онза улуг, шалыпчы тудугларның бирээзи—«Тыва даг-дүгү» комбинатты олар боттарының холдары-биле тудуп тургусчуп турар.

М. САРЫГЛАР,
дашчыларның бригадири.

Хову-Аксындан чаа медээлер

«Тывакобальт» комбинаттың тудугларында часкы ажылдар хайнышкынныг. Участок, объект болгаш бригада бүрүзүнде чаңгыс аай тура-соруг — чарышка алган хүлээлгени херек кырынга күүседир, ажылдың темпизин доктаамал дүргедедир дээш ажылдап турар.

Ажылчын суурда чурттаглганың, культура-амыдыралдың болгаш бүдүрүлгениң тудуглары ай, квартал санында немежип турар. Тудугжулар бригадазы февраль айның бүдүрүлге планын 106 хуу күүсеткен. Ам эмнелге корпузунуң, бирээзи-ле он ийи болгаш он алды квартиралыг чурттаглга бажыңының тудуглары дүрген чоруттунуп турар.

Эш В. Ереминге баштаткан бригада чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Февраль айның онаалдазын ук бригада 200 хуу күүсеткен. Он алды квартиралыг 2 бажыңның тудуун дооскаш, ам үшкүзүнүң фундаментизин салып турар. Егор Лебедев, Николай Гончаров, Степан Шапунов болгаш өскелер бызанчылар бригаданың чоргаарлары болуп, үлегерлиг ажылдап турар.

Чазаныр цехте эш Р. Коровин удурткан бригада коммунистиг күш-ажылдыы деп бедик атты чедип алган. Ында чазаныкчылар боттарының ажыл-ишчи мергежилин доктаамал бедидип, бар курлавырларны долу ажыглаар дээш чаңгыс эп-сеткилдиг туржуп турар. Цехте Красноярскиниң болгаш Свердловскиниң тудуг училищелеринден келген аныяктар-даа бар. Олар дуржулгалыг мастерлер-биле кады ажылдавышаан, оларның бүдүрүлгечи мергежилин дүрген шиңгээдип ап, эки ажылдап турар. Бригаданың кежигүннери чаартыкчы саналдарны база тып үндүрүп турар. Чижээ, дилип каан ыяш материалдарны канчап дүрген кургадып, ажыглалга киирериниң талазы-биле эптиг, ажыктыг саналды олар келдүрген.

Коммунистиг күш-ажылдын» бригадазы февраль айның планын 180 хуу күүсеткен.

Хову-Аксының чылыг кушу-биле амырдаар электри станциязының коллективи Кызылдың энергетиктериниң кыйгырыынга күзел-соруктуг-биле каттышкан. ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге төлептиг ужуражылга дээш чарышта Хову-Аксының энергетиктери база хаара туттунган.

Эрткен ийи айда электри энергиязын ажылдап кылырының онаалдазы 20,3 хууга ажыр күүсеттинген. Электри энергиязының станциязының бодунуң иштики хереглелинге чарыгдаары ээн кызырылган.



Я. Р. Коровин Хову-Аксы ТЭЦ-тиң котёльнийинде улуг машинист болуп ажылдап турар. Ооң машиназы кезээде арыг, үрелбес болгаш үзүктел чок ажылдаар. Ооң ажылдап турар ээлчээ январь планын 124 хуу күүсеткен, февральдың база ажырган.

ЧУРУКТА: Я. Р. Коровин. Фото Л. ВАЛЕНТИННИИ.



«Тывакобальт» комбинаттың бүдүрүлге тудугларының механиктиг цегинде комсомолчу Геннадий Смышляев ажылдап турар. Ооң кол мергежили —дарган.

Аныяк дарган — коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты чедип алган. Ол бедик атка ооң күш-ажылы, өөредилгези, аажы-чаңы-даа төлептиг.

Геннадий Смышляев ол ажыл нормазын 150 хуу чедир күүседип турар.

ЧУРУКТА: Геннадий Смышляев.
Ю. Курскиниң чураан чуруу.

СЭКП-ниң Программазын күүседиринге, партияның болгаш чазактың директиваларының күүселдезиниң доктаамал хыналдазын организастаарынга, коммунистиг тургузуушкуннуң удуртулгазын улам ынай сайзырангайжыдарынга, партийжи болгаш күрүне сагылга-чурумун база социалистиг хоойлу-дүрүмнерни сагыырын хайгаараарынга партияга болгаш күрүнеге дуза чедирерин партия-күрүне контролюнуң органнарының эң чугула сорулгазы деп санаар.

СЭКП ТБ-ның ноябрь Пленумунуң доктаалындан.

ПАРТИЯ-КҮРҮНЕ КОНТРОЛЮ АЖЫЛДАП ЭГЕЛЭЭН

Чоокта чаа Барыын-Хемчик районнуң партия-күрүне контролюнуң комитединиң хуралынга «Барлык» совхозта малдың өлүп хоралп турарының дугайында совхозтуң директору эш Макальскийниң болгаш кол зоотехник эш Мөнге оларның информацияларын дыңнаан. Комитеттиң хыналдазындан илерээни болза, совхозта чыл эгезинден бээр ийи чартык ай дургузунда 644 баш чаш хураганнар өлген болгаш 738 баш хөй ара салган. Чаш малдың хораашкыннары Бижиктиг-Хая, Аксы-Барлык салбырларында хөй бооп турар.

Совхозта чаш малдың хораашкыны эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге барык ийи чартык катап хөй болуп турар. Кадарчылар Хомушку Дамбадан 118, Монгуш Сүмбер-оолдан 83, Күжүгет Очурдан 60 хураганнар өлүп хораан. Монгуш Төгүс-оолдан 121 хөй, Соян Дойбаадан 89 хөй ара салгылаан. Х. Дамба, М. Сүмбер-оол оларның коданнарында хөйлар дендии арып баксыраан. Совхозтуң директору эш Макальский, кол зоотехник эш Мөнге болгаш малдың улуг эмчизи эш Харитонов оларның ажыл-агыйны кошкак удуртуп турарының түңнелинден ажыл-агыйга дедир эгиттинмес бо улуг когарал каража болган. Мынча хөй мал колдунда малдың бруцеллёз аарыындан болуп турда-ла, совхозтуң удуртукчулары ол болза кадарчыларның бүрүзү-дүр деп тайылбырлап турарлар. Хамык ужур малды багай ажаап азыраарындан болур дижип турары база-ла чеп.

Ындыг-даа болза совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемниглери ажылды контроль-хыналда чок чорудуп, ыяңгыя малдың чемин күстен эгелеп төтчеглеп баапканы мал өлүп хораар чорукка улуг салдарлыг болган. Чижээ, совхозтуң Барлыкта Бугалыг-Бутка, Хөңделен Аксынга, Бижиктиг-Хая шыгынга сигеннерин, Доора-Даг артынга көк-суглазын, шөлдерге хөй саваның совхозтуң база улустуң хуузунда-даа малдары үреп, төтчеглеп чип баапкан. Ам совхозта мал чеминиң курлавыры төнүп турар. Оон ынай совхозтуң кайы-даа салбырында чаа төрүттүнген чаш малдың учёду чок болуп турар.

Совхозта мал эдержилгезиниң зоотехниктиг чурумун сагывайн турарындан төрүүр үези четпээн 1962 чылдың орай кыс хураганнары төрүп турар, оларның чаш төлүн алырдан туржук, боттары өлүп турар. Кошкарларны амга чедир хойдан үзүп тускайлаваан.

Мал ажылында ажылдап турар кижилерниң амыдырал-чурттаглгазынга совхозтуң удуртулгазы ам-даа кошкак кичээңгей салып турар. Оон уламындан чамдык малчыннар одаар ыяжы чок бергедеп турарлар. Ажыл-агыйның удуртукчулары, тускай эртемниглер мал баксырап, чаш мал хөй өлүп турар кадарчыларга чогуур өй-шаанда барып, дуза чедирбейн турарлар. Монгуш Сүмбер-оолдуң чаш хураганы 5—6 хонук иштинде 70—80 баш чедир өлүп турда совхозтуң удуртукчулары-даа, кол зоотехник эш Мөнге, мал эмчизи эш Харитонов-даа барбааннар.

Малчыннарның хуузунда малдарын совхозтуң малындан үзүп, тускай кадатка тургузар ажылды совхозтуң дирекциязы, кодээ совет (даргазы эш О. Биче-оол) амга чедир шиитпирлевээн, ооң уламындан ол малдар совхозтуң сиген, суглазын чип турар. Чижээ, Соян Дойбааның коданында бодунуң 70 ажыг шээр малы, 20 ажыг инээ, 4 хире чылгы малы бар.

Совхозта амгы үеде 25 тонна сиген, 500 тонна силос арткан, чамдык одарларда малдың чаш төлүн чүгле саван-биле чемгерип турар. Малдың байдалы бо хире бергедеп турда бодунуң эртемниг Макальский болгаш совхозтуң кол зоотехниги эш Мөнге арткан мал чеминиң чарыгдалының болгаш ам кайы хире мал чемин өскээртен тыптыныш алыр дугайында тодаргай саңаашкынны безин кылбааннар. Бо дээрге ол эштерниң ажылга сагыш човавас, харыысалга чок чоруун көргүзүп турар. Үстүнде илереттинген четпестерни болдурганы дээш совхозтуң директору эш Макальскийни болгаш мал ажылының тускай эртемниглерин партия-күрүне контролюнуң район комитеди шыңгыы сагындырган.

Комитет илереттинген четпестерни чоокку үеде чайладыр дээш тодаргай хемчеглерни ап, партия, совет активтерин болгаш тускай эртемниглерни одар, бөлүктер аайы-биле бызыглаарын, малчыннарга бүгү талабиле тодаргай дузаны чедирерин совхоз директору эш Макальскийге шыңгыы даскан.

Ч. ЧЫЛБАК-ООЛ.

ХЕРЭЭЖЕН АЖЫЛ-ИШЧИЛЕР—КОЛХОЗТА УЛУГ КҮШ

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң херээженнери чеди чылдың бешки чылының сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш, колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү адырларында кызымак ажылдап турарлар. Хойжу бригадаларда ажылдап турар херээженнер малдың чаш төлүн чидириг чок ажаап ап турарлар. Монгуш Бавуунуң төрүүр 407 хоюндан 210 хөй төрээн, оон 216 хураганны алган. Сат Мөжей-оолдуң хоюндан төрээн 250 хойдан 251 хураганны алган. Ондар Бичии-уругнуң хоюндан 250 хөй хураганнаан, 252 хураганны ап, эки доруктуруп турар.

Саанчылардан Күжүгет Александра бодунуң саап турары 14 инээниң бирээзинден-не 242 литр сүттү, аныяк саанчы Монгуш Чүсүмаа бир инекке онааштыр 220 литр сүттү, бызаа ажаакчызы Сат Серүинмаа азырап, өстүрүп турар бызааларының бирээзиниң дүн-хүнде немелде өзүлдезин 350 грамм чедирип турар. Ол ам үеде 45 баш бызааны доруктуруп турар. Иргит Девиккей төрүүр улуг хаван бүрүзүнден 18 хаван оолдарын камгалап ап, доруктуруп турар.

Колхозтуң мал болгаш чер база тудуг ажылынга идепкейлиг киржип, ажылдап турар херээженнер 1962 ажыл-агый чылында хөй ажык-олчаны ажылдап алганнар. Чижээ, Монгуш Севил 442 күш-хүнүн, Хомушку Апууда 405 күш-хүнүн, Иргит Долчуң-оол 294 күш-хүнүн ажылдап алганнар. Назы-хары улгады берген-даа болза М. Оичүтпаа бригадаларга хлеб быжырып берип, 987 күш-хүнүн ажылдап алган. Ол ышкаш 60 хар чедип турар Монгуш Чаксал угбай школага хлеб быжырып, ам 5—6 чыл чедир аксеткилдиг ажылдап турар. Сумунуң 8 чыл школазының аныяк башкыларының аразында класстың удуртукчу башкылары Чат Тамара, Н. Нурзат өөредилге-кижизидилгелиг ажылды эки организастап, ажылын ада-иелер-биле сырый харылзаалыг чорудуп турар. Ооң түңнелинде ол класстарның өөреникчилери чартык чылдың өөредилге программазын чүс хуу күүсеткеннер.

Хөй ажы-төлдү божуп доруктурган, колхоз бүдүрүлгезинде эки ажылдап, бажыңнарының иштин арыг-шевер, шиник, хоорай улузундан дора эвес чурттап олурар О. Бертинне, О. Өшкү-Саар, Х. Казак, А. Анар, М. Анай ышкаш херээженнер колхозта хөй бар. РСФСР-ниң Дээди Совединге болгаш чер-чер Советтеринге март 3-те болуп эрткен соңгулдага район Совединиң депутаттарынга саанчылар М. Мая, М. Сержикей, кодээ Советке колхозчулар О. Вера, О. Өпей, Х. Борбак, хойжу М. Сенмит ышкаш мурнакчылар соңгуттканнар.

Кодээ Советте херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш Оюн Өпейниң эки удуртулгазы-биле колхоз бүдүрүлгезинге 285 херээженнер ажылдап, улуг ажыл-үүлени бүдүрүп турарлар. Херээженнер чөвүлели партия обкомунуң пленумунуң шиитпирин чон ортузунга тайылбырлап, культурлуг амыдыралды улам хөгжүдер талазы-биле кудумчулар аайы-биле комиссияларны тургускан. Культурлуг амыдырал дээш социалистиг чарыш колхозта улам калбарган.

Х. ДОРЖУ.

Үстүкү классчылар практикада

Бора-Тайга 11 чыл школазының үстүкү классчылары «Сүт-Хөл» совхозтуң Ортаа-Тал сүт-бараан фермазынга бо-ла чеде бээрлер. Ам ында 9-ку классчыларның практиказы эгелээн. Ол класстарның 23 уруглары үш звено кылдыр үстүп алган. Ийи звено инек саап, бир звено бызаа ажаап, ынчангаш ндеве болгаш-ла ажылдың черлерин сөлчүп турарлар. Саанчылар Шартан, Кызыл, Дүдүк инек саар талазы-биле арга-дуржулгазын күзелдии-биле дамчыдып, а бызаа ажаакчызы эш Идэй-оол чаш болгаш улгадып өзе берген бызааларны ажаап чемгерериниң чижек-нормаларын уругларга айтып берип турар.

Ол-ла класстарның оолдары машиноведение башкызы М. Кундактың удуртулгазы-биле херзуиниң үнүш-дүжүттүүн бедидер сорулга-биле тарылга шөлүнче өдек сөөртүп келгеннер. Оларда 1 тракторну бышыглаан.

Саанчылар болгаш өөреникчилер хостуг шактарын солун эрттирип, культурлуг дыштанырынга ынактар. Ооң дугайын 9-ку классчы О. Өлзей мынча деп чугаалаан:

— Бо коллективтиң ажыл-ишчилери быжыг эп-найыралдыг. Олар хөй кезиинде-ле комсомолчулар. Оларның-биле ажылдаары солун болгаш хөглүг. Ол ышкаш мында бүгү-ле байдал биске эки таарымчалыг. Саанчыларның башкылары арыг-силиг, чунар бажың, кызыл булуң база бар. Хостуг үевисте номнар, солуннар номчуп, баян, доштулуур болгаш гитарага-даа ойнап турар бис.

Бо фермага болган сөөлгү бир ужуражылгакын немээзин ап көрээлиңер. Аңаа ферманың учётчиги, комсомолчу саанчы Энзероол саанчыларның ажыл-ижи болгаш моон соңгаргы сорулгалары-биле уругларны сонуургаткан. Дараазында өөреникчилер Б. Чечек, О. Зина Кострома областың «Караваево» совхозунда кострома уксаалыг инектерни, чаш бызааларны ажаап, доруктуруп турарын база инектен элбек сүттү ук черниң саанчыларының саап ап келгенин беседага чугаалааннар. Ол саанчыларга дыка солун болган.

Ол-ла кежээге саанчылар боттарының концертин уругларга болгаш башкыларга бараалгаткан.

О. ЧЮДЕШ.
Чөөн-Хемчик район.

ШЕФ

«Тэзин» совхозтуң Бай-Тал салбырының ажылчы херээженнери мында сес чыл школазының ажылынга бо-ла дузалашкан тургулаар. Чоокта чаа бөлүк өелер интернаттың 5 өрээлдерин чугайлап берген.

Б. КЫРГЫС.

«Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында сес чыл школазының бөлүк өөреникчилери 80 харлыг Черлиңпейниң чурттап олурары бажыңны чугайлап берген, оттулар ыяжын база доорап чыгган. Оларның өөредилгеге болгаш амыдыралга чедиишкиниң болуруң кыргал алгап йөрээген.

А. ТҮЛҮШ.

Өвүр райкүүскомунуң шагдаа килдизиниң бөлүк ажылдакчылары «Коммунизмче орук» колхозтуң малчыны эш Очур-оолдуң кыштаанга шеф организастаан. Олар 400 хойнуң кажаазының иштинде көржецин үндүрүп, девискээрин арыглап берген.

К. КОМБУ.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи политиказы

«Совет чазак тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының ленинчи принциптерин быжыы-биле барымдаалавышаан, тайбыңны камгалаарынга эргежок чугула бүгү-ле чүүлдерни кылып келген болгаш кылып-даа турар».

Н. С. ХРУЩЕВ.

Социализм чурттарының даштыкы политиказының чиңгине шугуму

Боттарынга удурланышкак ийи социал системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының ленинчи принциптерин делегейниң коммунистиг шимчээшкини быжыы-биле камгалап турар. Ол принциптер дээрге—социалистиг чурттарның даштыкы политиказының чиңгине шугуму-дур, ынчаарга социалистиг чурттарның күчүзү болгаш сырый каттыжышкыны ол политиканы чедиишкинниг боттандырарының кол фактору болуп турар.

1957 болгаш 1960 чылдарда Москвага болган чөвүлел хуралдарга киришкен коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилери ол ленинчи шугумнуң чайгылыш чок чорууп өннелап демдеглээн болгаш ук политиканың дайзыннарындан ону камгалаарын хүлээнгеннер. 81 партияларның төлээлекчилериниң (1960 чылда болган) Чөвүлел хуралының Медеглелинде айыткан болза: «Бүгү делегейниң коммунистери тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны бир эп-сеткилдиг деткип, эчизинге чедир камгалап, дайынны болдурбас дээш шиитпирлиг демисежип турарлар».

В. И. Ленинниң ажылдап кылганы тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы, кажан бодунга оруктту чүгле ажыдып ап эгелээн чылдарда, ол политиканы ийи таланың калчаалыг халдаашкыннарындан камгалаар ужурга таварышкан бис. Бир талазында, улустар аразының харылзааларынга дүшкүүрлүг чорукту хевээр арттырарын болгаш ийи системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның болдурбазын оралдашкан буржуаз делегейниң дайынзырак идегеттерниң өнчүк-чөңгээлерин сойгалап илередири база сый шавары эргежок чугула турган. Аныяк Совет республиканы чылча шаварын империалистер оралдашпышаан, аңаа удур ээлээ каш калчаалыг походтарны организастаан болгаш удаа-дараа аштырышкынга таварышканнар.

Өске талазында, янзы-бүрү хевирниң оппортунистериниң халдаашкыннарындан тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын камгалаары эргежок чугула турган, ынчаарга ол оппортунистер ленинизмниң алыс утказын база ханы бодалын билип ап шыдаваайнар. Оларның чамдызы—чөөн үзелдиг сектанчы ойталакчылар («чөөн» коммунистер) кедергей хоозун, революсту чоруу-биле чагдынмышаан, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын бүрүү шаап, ол политиканы «капитализмге дужуп бериишкин-дир» деп адап, капиталдың чурттарынга удур дайын походун кыйырынче чоңгээшин-биле кыйгырып турганнар. Оларның ол политиказы өнчүк-чөңгээлиг болгаш ынчаарда быжыкпаан Совет республиказынга кончуг айыылдыг болуп турган. Оппортунистерниң оон өске бир чамдызы—барыын үзелдиг ойталакчы идегеттер коргуушкунга алысыпшаан, бүгү-ле чүүлдерни империалистерге садыптарынга, делегей айтырыгларының база чурттуң иштики амыдыралының талазы-биле чылдагаан чок чөпшээрежилгелерни реакцияның күштеринбиле кылырынга белен турганнар. Ленинизмниң «чөөн» болгаш барыын үзелдиг ол дайзыннары чоннуң база тиилээн революцияның күштеринге бузуревейн, революцияның херээн аштырышкынче чыгап турганнар. В. И. Ленинге баштаткан бистиң партиявыс оппортунистерни сойгалап илереткен болгаш эчизинге чедир чылча шапкан.

«Чөөн» үзелдиг оппортунистерниң политиказы кандыг айыылга чедирип болгу дег турганын төөгүнүң дараазында фактызындан көрүп болур. Кайзерниң Германия-биле тайбың дугуржулга дугайында Брест хоорайга чугаалажышкыннарның үезинде совет төлээлерни баштаан «чөөн» үзелдиглер, Троцкий олар В. И. Ленинниң аныяк Совет республиказынга түр дыш алышкынын хандырар дээш чөпшээрежилгелерни кылырының эргежок чугулазының дугайында айтышкыннарынга удурланганнар. Олар чугаалажышкыннарны үзерин күзеп, Совет республика кошкак болгаш империалистерге долгандыр бүзээлеттирген турган ындыг берге үеде, дайынны үргүлчүлээрин оралдашканнар. В. И. Ленинниң шыдаралгай утааныг, дидим политиказының ачызында Совет эрге-чагырга ынчаарда камгалаттынган.

Совет эрге-чагырганың даштыкы политиказының кол принциптерин В. И. Ленин ынчаарда айытпышаан, «чөөн» үзелдиг коммунистерге, мынча деп харылаан: «Оппортунистерниң ындыг хевирлиг үзел-бодалдарын ёзугаар алырга, империалистиг күрүнелерниң аразында турар социалистиг республика, экономиктиг кандыг-даа керээлерни чарып шыдавас, айже ушпайн чыткаш, догуннап шыдавас болганы ол ышкажыл». (Чогаалдар, 27-ги томнуң 49-ку арнында). Эрги делегей-биле чергелештир тускай догуннап турарынга Совет республика өөренип алыр ужурлуг. Тайбың байдалга чурттаар херек. Америка биске дегбезин. А бистер аңаа база-ла дегбээлинер—деп, Владимир Ильич чугаалаан.

Советтер чуртунга тайбың ынчаарда агаар ышкаш эргежок чугула турган — чогаадыкчы, тургузукчу күш-ажылче, социалистиг тургузуушкунче эгелеп кирер арганы ол берген.

Тайбын дээш демисел социализм дээш демиселдиң кол чүүлү болуп турган үеде, ажылчын шимчээшкининиң төөгүзүнден чижектерниң бирээзин Н. С. Хрущев Германияның Социалистиг Чаңгыс аай партиязының VI съездизинге чугаазынга айыткан. Октябрьның социалистиг революциязының үезинде байдал чогум-на ындыг турган. В. И. Ленинниң чугаалааны болза: «...дараазында шыныг чоруктан артык маргыш чок база оон артык тодаргай чүү турур болурул: үш чылды үлаштыр үргүлчүлээн үптекчи дайынга хинчектелген чоңга Совет эрге-чагырганы, черни, ажылчын контрольду болгаш тайбыңны бергенин тиилеттирбес болур. Тайбың — ол дээрге кол чүүл болуп турар-дыр». (Чогаалдар, 27-ги томнуң 17-ги арнында).

Ленинниң партиязы Россияның улустарынга тайбыңны, империалистиг дайындан уштунуп үнерин хандырып берген, социализм дээш демиселге ажылчы чоннарның эң-не калбак масаларын Совет эрге-чагырганы долгандыр сырый каттыштырган.

Улустар аразынга тайбыңның болгаш найыралдың ленинчи идеялары, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын аныяк Совет республиканың ажылчы чоннары кайгамчык улуг чүүлдүгзүнүүшкүнбиле уткаан болгаш изии-биле деткээннер. Тайбың дугайында, чепсегленишкинни дүжүрер дугайында Совет чазактың саналдарын бүгү чурттарның ажылчын аңгызы база аксеткилдиг хөй кижилери сорук киириишкин-биле деткээннер.

Буржуаз пропагандистер нүгүлчүг, хоозун чүлчүрүүшкүнүү ынчаарда дораан-на шууган эгелээннер. Ол чүлчүрүүшкүнү бистиң амгы хүннериисте капиталистиг парлалгада база-ла нептередип турар. Коммунизмниң бүгү делегейге чайлаш чок тиилээриниң дугайында ленинчи идеяларны буржуаз политиктер болгаш идеологтар хажытпышаан, коммунистер болза «боттарының ёзу-чурумнарын нептередир» дээш дайынзырак чорукче, өскениң девискээрлерин эжелеп алырынче чүткүдүгүлер деп бөгүнге чедир нүгүлдеп турарлар. Төөгү хөгжүлдезиниң оруун капиталистер билип ап шыдавастар азы билип алыр хөөн чоктар, чүге дээрге, төөгү хөгжүлдезиниң угланыышкыны оларның чазый-чиибү эрге-ажыктарынга удурланышкак болуп турар. А ынчангаш олар делегейге кандыг-даа болуушкунну — Йеменге азы Кубага болган революцияны-даа, АКШ-та азы Японияда дагжыларның ажыл сокседышкыныи-даа «Москваның өнчүктүг үүлгедиглери-дир» деп нүгүлдеп турар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының үндезиннерин империалистер нүгүлчү ёзу-биле соора тайызбырлап, социалистиг системаның «кошкааның» демдектерин ол политикадан тывырын оралдашпышаан, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказынга кезээде удурланып келгеннер, аңаа олар чүгле пропаганданы ажыглап турар эвес дээрзин демдеглээр херек. Герман болгаш Барыын Берлин айтырыгларының талазы-биле дугуржулгаларны чедип алырын олар үзүп, термоядролуг чепсекти шенээрин база бүдүрерин хоругдаар дугайында, чепсегленишкинни бүгүнинги дүжүрер дугайында чугаалажышкыннарны моондактап, улустар аразының харылзааларында дүшкүүрлүг чорукту кошкадыр херекти үзерин бүгү-ле аргалар-биле оралдажып турарлар.

Социализм чурттарынга удур хайын белеткелиниң дугайында милитаристер ажыы-биле чугаалавышаан, делегейниң чаа дайынының халавынче кижи төрелгетенни киирер дээш боттарынга таарымчалыг таварылгаларны дилеп турар. Ындыг болза-даа, дайын болур бе, азы болбас бе дээр дугайында айтырыг, улустар аразының харылзааларының бодунуң характери ам чүгле реакционерлерниң бодалдарындан хамаарышпас. Тайбыңның кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказын чорударынче капиталистерни албадап шыдаар шак ындыг күчүлүг апарган.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын—социализм чурттарының чайгылыш чок политиказы

Коммунистер—ыяңгыя политикага кандыг-даа өнчүк-чөңгээниң чайгылыш чок удурланыкчылары. Политика—ол дээрге, хөй чүс миллион кижилерниң эрге-ажыктарынга хамаарышкан ниитилел амыдыралының ындыг адыры-дыр. Чаагай сеткилдиг чоруктуң бедик идеалдарын удуртулга болдурган коммунистер болза кижилерниң эрге-ажыктарын кезээде бирги чергениң херзэ кылдыр үнелеп келген болгаш оларның салым-чолун дорамчылаар чорукту шиитпирлиибиле сый шаварлар.

Коммунистер бодунуң кандыг-даа политиктиг базымын бүгү үе-чаданың болгаш амгы үениң анализин барымдаалавышаан, эртем ёзугаар чогаадып ап турарлар. Социалистиг системаның даштыкы политиказының сорулгаларын база угланыышкыннарын ажылдап кылырда чогум-на шак ол арганы ажыглаан. Социализм чурттарының политиказының характери болгаш утка-шынары амгы бүгү үе-чаданың характерин тодаргайлаан. Ынчангаш, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээрге, кандыг-бир тускайлан үеде херектиг даштыкы политика эвес, а капитализмден коммунизмче кижи төрелгетенниң шилчиириниң бүгү үе-чадазының дургузунда социализм чурттарының стратегтиг сорулгазы болуп турар. Ол сорулганы боттандырарынга төөгүнүң түс-түс тодаргай үе-чадалары-биле холбашкан тактиктиг янзы-бүрү аргалар турур болур, ынчалзажок ук сорулганың алыс утка-шынары өскерилге чок хевээр арткан турар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын болза кижи төрелгетен ниитилелиниң хөгжүлдезиниң эргежок чугула боттуг чүүлү болуп турар. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээрге, бүгү кижилерге херек болгаш амгы үениң боттуг хоойлуларындан хамаарылгалыг. «Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын азы халаптыг дайын —айтырыгны төөгү шак ынчаар тургускан»—деп, СЭКП-ниң Программазында демдеглээн. Амгы байдалдарның үезинде дайын бир эвес болу берзе, ол хамыктың мурнунда капитализмге өлүмнүг болур, ынчалзажок чүс-чүс миллион кижилерни кырып, ниитилел хөгжүлдезин үр үениң дургузунда моондактаан турар ийик.

ССРЭ-ниң болгаш социалистиг бүгү чурттарның даштыкы политиказының кол сорулгазы — ол дээрге, социа-

ХОЙЖУЛАРЫВЫСТА АЖЫЛ-ИШ

Кидин-түлүк

Чөөн-Хемчик районда «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малы менди болгаш хүр кыштаглап турар. Ол болза мурнуку чылдарда болган четпестерни катаптавас дээш кышка белеткелди эки организастааның, ылаңгыя чаш малды бүрүн өстүрүп доруктурары дээш тодаргай хемчеглерни алганын илередип турар.

Сөөлгү хүннерге чедир төрээн 2880 хойнуң 2896 хураганы шупту менди. Бо талазы-биле ажылы үлегерлиг малчыннар колхозта көвүдеп турар. Чижээ, О. Чылбааның 229 хою 239 хураганны, К. Досумааның 395 хою 398 хураганы төрээн, шупту бар. Ол ышкаш О. Монгуш, М. Анай, С. Чолдайбан, Д. Серенмаа болгаш өске-даа малчыннарның кодаңында оолдаашкын кидин-түлүк.

О. ОЧУР-ООЛ.

Хойжу бригадир

Коммунист Казакин Доржу — Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң хөөчүн чолаачыларының бирээзи. Ооң күш-ажылга кызымаккай черуун колхозтуң баштаар чери-даа, колхозчулар-даа үргүлчү мактап келген.

Кодээ ажыл-агыйны кодурери бүгү улустуң, бүгү партияның хереэ дээрзин эш Доржу хамыыы-биле медереп билбишаан, СЭКП ТК-ның март Пленумунуң соонда шуут мал ажылынга ажылдаар күзелин ол илереткен. Колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы ооң ол күзелин изиг-биле деткээн болгаш ону Сарыг-Хөлде хойжу бригаданың бригадиринге томуйлаан.

Оон бээр ам бир чыл болган. Эш Доржу ында база-ла эки ажылдап турар. Бо чылын ол черге хар улуг болган. Ынчалза-даа бригаданың кыштаглаашкынга эки белеткели малдың хүр чыл ажырыышкынын хандырган. Амгы үеде бригадада 3500 хой бар. Олар кидин-не өөлдеп турар. Ылаңгыя ук бригаданың кежигүнү Кыргыс Эренчинниң 480 хоюндан 300 хой төрээн. Оларның бүгү хураганнары менди камгалап алдынган.

Чеди чылдың бешки чылында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедиринге бригаданың күш-ажылчы салыышкыннарын киирер дээш бригадир улам идепкейлиг ажылдап турар. Ук бригадага бижиглээн мал чеми сөөртүр чүък машиназын эш Доржу боду чолаачылап, мал чемин үзүктелдирбейн турар.

С. АНАЙ-ООЛ.

Кыштаглаашкын бисте кандыгыл?

Хар улуг дужуп, мал чемнери четчирри-биле белетнеттинмейн баргалыңдан бистиң «Х Улуг хурал» колхозка мал кыштагладыышкыны ынчалдаа кезек үеде дыка бергедээшкинге таварышкан турган. Колхоз баштаар чер, партия, комсомолдуң эге организациялары байдалды өөренип көргеш, малды менди кыш ажырарының бүгү-ле болдунар аргаларын хереглеп, шиитпирлиг хемчеглерни алган.

Хамыктың мурнунда мал ажылының удуртулгазын эң дээре күштерби-ле быжыглаан. Ылаңгыя төп сүт-бараан фермазының эргелекчизинге колхозта парторганизациязының бюро кежигүнү, ажыл-херектиң билдилиг организакчызы эш Сат Сорукту чорукан. Б. Балдай-оол, Б. Чүльдүм, Ч. Сарыг-оол дээн ышкаш коммунистер шээр мал коданнарында шуут ажылдап кирген. Элээн хой коммунистер болгаш комсомолчулар хүн бүрү дуза чедирери-биле түс-түс малчыннарда быжыглаттынган.

Малчыннар ортузунда политмассалыг ажылче база улуг кичээнгей салдынып эгелээн. Парторганизацияның ажылдап кылган тускай планын ёзугаар агитаторлар, пропагандистер малчыннарга үргүлчү чедип, допчу лекция, беседаларны номчуп турар апарган. Почта чедирилгези мурнукузундан экижээн. Аныяк саанчыларның, бызаа азаакчыларының кужу-биле бот-тывынгыр уран чүүлдер коргузуглери база организастаттынып турар. Колхоз школазының башкылар коллективи, үстүкү класстарның өөреникчилери төп сүт-бараан фермазында быжыглаттынган. Олар хана солуну, агитхуудустар болгаш кескү агитацияның өске-даа хевирлерин дерип кылырынга эки дузалажып турар.

Түс-түс фермаларда болгаш кыштагларда мал чемнериниң чарыгдалынга шыңгыы учётту тургускан, чүм оъттуг одарларының харын дайбыйлап аштааш, оларга кужу эки малдарны одарладыр хемчеглерни база хереглеп турар. Ал чоруткан хемчеглерниң түңнелинде мал кыштагладыышкынының берге байдалы ам чүтээржээн. Ниитизи малын менди кыш ажырып болурунун аргазы ам колхозта бар.

Чамдык одарларда шээр малдың оолдаашкыны үргүлчүлеп, чаш төл менди алдынып турар. Ылаңгыя коммунистер С. Баян-оол, С. Сендажы оларның коданнарында 200 — 300 хире хойлар оолдаан, оларның хураганнарында чаңгыс-даа чидириг чок. Колхозтуң малчыннары улуг малдарны менди кыш ажырарындан аңгыда, оларның чаш төлүн онча алыр дээш шыңгыы демиселди уламчылап турарлар. Мал кыштаглаадыышкынының бо шиитпирлиг үезинде ол дем каттыжыышкынның демисел бо хевээр үргүлчүлээр болза колхозтуң кол байлаа болур мал бо чылын менди камгалаттынар болгаш мал продуктуларының бүдүрүлгези өзер, ынчангаш күрүне мурнунга планныг оналгалар чедиишкинниг күүсеттинер дээрзинге бүзүреп болур.

О. СЕДИИ.
Улуг-Хем район.
Баян-Кол суур.

ССРЭ-ниң Дээди судунуң пленуму

ССРЭ-ниң Дээди судунуң ээлчеглиг пленуму А. Ф. Горкинниң даргалаашкыны-биле чоокта чаа болуп эрткен.

ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазының бирги оралакчызы В. В. Куликовтуң илеткели-биле пленум кеземче херектерин көөрде хоойлуларны судтарның сагып турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Дүрүм-хоойлуну болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун бүгү хемчег-биле быжыглаар, совет хамаатыларның эргелерин камгалаарын күштелдирер чорук болза бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди чедиишкинниг тургузарының эң чугула негелдези болур дээрзи илеткелге болгаш ССРЭ-ниң Дээди судунуң кежигүннериниң, а ол ышкаш пленумнуң ажылынга киришкен автономнуг республикаларның чамдык дээди судтарының, крайлар, областар судтарының даргаларының база улус шииткекчилериниң саналдарынга демдеглеттинген. Манаа холбаштыр суд органнарынга негелде дыка өзүп турар.

Суд органнары сөөлгү чылдарның дургузунда ажылдың шынарын элээн экижиткен, ынчалза-даа чамдык судтар херектерни болгаш ажылчы чоннарның хомудалын көөрде хоойлу-дүрүмнү шыңгыы хажыдар чорукту ам-даа болдуруп турарлар. Хамаатыларны үндезин-барымдаа чок черге шиидер, а ол ышкаш кем-херек үүлгеткен кижилерни агартып үндүрер таварылгалар, кем-херек үүлгедиишкинниң шын эвес тодарадырының болгаш кылган үүлгедигниң база херектээн кижилерниң бодунуң характерин дүүшпес кеземче-хемчег онаар, буруудаттырган кижиниң камгаланыр эргелерин кызып-кыяр, херекти көөрүнүң хоойлуда доктааттынган хуусаазын хажыдар фактылар суд практиказында бар болуп турар. Ол хажыдыышкыннар ажылчы чоннуң коммунистиг кижизидилгезиниң хереэнге болгаш кем-херек үүлгедир чорук-биле демиселди организастаарынга, совет хамаатыларның эргелеринге болгаш дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарынга улуг хораны чедирип турар.

Кем-херек үүлгедир чорукту чуртка узуткаар талазы-биле партияның салган сорулгазын чедиишкинниң күүседирин хоойлуларны шыңгыы болгаш хажык чок сагып турганы чедип алган туруп болур болгаш хоойлу-дүрүмнү кандыг-даа янзы-биле хажыдар чорук суд ажыл-чорудулгазынга турбас ужурлуг дээрзинче судтарның кичээнгейин пленумнуң хүлээп алган доктаалы угландырып турар. Херек үүлгеткен кижи бүрүзүн чөптүү-биле шииткен турарының болгаш буруу чок чаңгыс-даа кижини кеземче харыысалгазынга киирип, шиитпээн турарының дугайында хоойлунуң кол негелдезин күүседириниң эргежок чугулазын пленум онзалап айыткан.

Барымдаа чок черге шиитпээниниң азы агартып үндүргенин болгаш хоойлуну хажыдып турар өске-даа чоруктарның дугайында хамаатыларның хомудалдарын база билдиришкиннерин, а ол ышкаш хөй-нийти организацияларының, парлалганың дыннадыгларын эң-не кичээнгейлиг көөрүн, кээп турар медээлерни ылапты хынаарын болгаш хоойлуга дүүштүр катап тургузарының хемчеглерин алырын шииткекчилерге пленум хүлээткен.

«Хөй-ниитиге ажыктыг ажылдан ойталап, хөй-ниитиге удур мангыс амыдырал-биле чурттап турар кижилер-биле демиселди күштелдирер дугайында дүрүмнү судтардан боттандырарының чурумунуң дугайында» ССРЭ-ниң Дээди судунуң пленумунуң 1961 чылдың сентябрь 12-деги доктаалын суд органнарының күүседип турарының дугайында РСФСР-ниң Дээди судунуң даргазы Л. Н. Смирновтуң болгаш Литва ССР-ниң Дээди судунуң даргазы А. Л. Ликастың, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Дээди судунуң кеземче херектериниң талазы-биле суд коллегиязының даргазы Г. З. Анашкинниң илеткелдерин пленум дыңнаан.

Ниитилелге удур мангыс идегеттер-биле демиселди судтар кошкатпас ужурлуг деп, пленумнуң доктаалында айыткан болгаш ол херектерни хөй-ниитиниң төлээлекчилериниң киржилгези-биле, херектерни шын көөрүн магадылап турар доктааттынган хоойлу нормаларын шыңгыы сагывышаан, үнүүшкүннүг сессияларга, бүдүрүлгелерге, совхозтарга, колхозтарга, бажыңнар эргелелдеринге көөрүн сүмелээн.

Пленум өске-даа доктаалдарны хүлээп алган.

ССРЭ-ниң чиңгине прокурору Р. А. Руденко болгаш ССРЭ-ниң чиңгине прокурорунуң бирги оралакчызы А. Н. Мишутин, эвилелдешкен республикаларның дээди судтарының даргаларының кеземче херектериниң талазы-биле оралакчылары, ССРЭ-ниң Дээди судунуң чанында эртем-консультативтиг чөвүлелдиң кежигүннери пленумнуң ажылынга киришкен.

ХОЙЖУ ДЕПУТАТ

Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозунуң хойжузу эш Чап Дамдын Дежитович Шынаа кедээ Совединиң депутады турган. Бо чылдың март 3-те Тес-Хем район Совединиң депутадынга соңгуттурган. Чоннуң бедик идегелин ол бодунуң кызымаккай ажылы-биле, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржилгези-биле шынзыктырып турар.

Ниитиниң хоюн эш Чап ам тос ажыг чылдарның дургузунда малдап келген. Эрткен чылын ол төрүүр 100 хойга оналаштыр 101 хураганнарны доруктуруп өстүрген. Ол дээрге колхозтуң төрүүр чүс хоюнга хамаарыштыр алган хураганындан 16 хураган хөй болганы ол. Түс чериниң үксаазын экижитпээн хойларының бирээзинден-не 1,7 кг дүкту, азы колхозтуң хой бүрүзүнден алган дүгүнден 300 грамм хөй дүкту кыргып алган.

Чылдың бүгү үелеринде малдың одарын ол эки таарыштырып, эки шынарлыг, четчир санныг сигенни белеткеп, малды шынарлыг кажаалар-биле хандырган. Ооң ажаап турар хойлары хүр. Ам төрээн хойларын сиген-биле тургузур азырап турар. Хой төрүүр кол кыштаанда чаш хураганнарны, элээди апарган хураганнарны, мырыңай улгады берген хураганнарны оларның целери-биле тургузар үш аңгы кажаалыг.

Дамдын Дежитович бодунуң колхозчу хойжу болуп келгениниң он чыл оюн бо чылын ажыл-агыйжы чаа чедиишкиннер-биле демдеглээр дээш эрес-шудургу ажылдап турар. Хойну тарып боозадырынга ол мергежип алган болгаш элээн хойжуларны аңаа база өөреткен. Бодунуң ажылының дуржулгазын болгаш республиканың мурнакчы хойжуларының дуржулгазын өске хойжуларга таныштырып турар.

Кедээ болгаш район Советтериниң сессияларынга киришкеш, оларга болган айтырыглар болгаш хүлээп алган шиитпирлер дугайын бодунуң соңгукчуларынга үргүлчү таныштырары аңаа шуут чаңчыл болган.

Хой ажылын механизастаар, мурнакчы дуржулганы нептередир, малчыннарның амыдырал-чурттаалгазын экижидер талазы-биле депутат саналын салып, санал-оналын хамаарышкан организацияларга киирип турар.

Хойжу депутат эрткен чылдагызындан куду эвес көргүзүглерни бо чылын чедип алыр хүлээлгени бодунга алган. Бо хүлээлгезин эш Чап база-ла алдарлыы-биле күүседип, чоннуң айбычызы болур хүндүлүг хүлээлгезин ажыл-херектери-биле шынзыктырып шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас.

К. ЧАМЗЫРЫҢ.



«Тес-Хем» совхозта хойжу эш Делгер-оол чыл бүрүзүнде малга чемни чогуур өйүнде белеткеп, кажааларны септеп алыр. Ооң ужурунда чаш хураганнарны кезээде бүрүн ажаап алыр. Эрткен чылын төрээн 230 хойдан 245 хураганны ол ажаап, камгалап алган.

ЧУРУКТА: эш Делгер-оол. Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Хураганнар хүр

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» колхозтуң Эйлиг-Хем участогунуң малчыны В. Баазаңның хою менди болгаш хүр кыштаглап турар. Ол болза чайгы семиртилгени эки организастааның, кышкы одарны чөп ажыглавышаан, ажаалда-хайгааралче кичээнгейни улгаттырганын илередип турар.

Малчынның хою бо хүннерде оолдаашкынны уламчылап турар. Баштайгы төрээн 294 хойнуң хураганы 306 болган. Эки ажаап, чемгерип турарындан хураганнар хүр, дүрген мандып турар.

Т. БҮРБҮ-СЭЭН.

Аныяк ыраажы

Элээн улгады берген кадай ыңым мени ажиинде «ыры клазы» деп бижип каан өрээлче эккелгеш: «тыва кыстың ырлаарын дыңнаңар»—дээш, сандай ап берди. Олуруп алдым. Рояльдың халывын ажыткаш, ооң мурнунда турган, чиңгежек, узун, хөңү сынныг, кайгалзымаар улуг карактарлыг, дыдыраш кара чаштыг, ак шырайлыг уруг, шүлүкчү Сергей Пюрбюнуң сөзүнге бижиттинген «Айлаң кушкаш» деп ырның ырлай бээрге, мээң карактарымга Тываның алас-чараш үнүш-бойдузу, чечек-чимизи хөлбеңейндир көстүп келди. Куш-ажыл-биле чымышталган ховуларның кедээзинге, көк дээрниң дүдүскээнче шымылдыр ужуп, ырлап турган айлаң кушкаштың үнүнге дөмей, ол арыг, бедик үнүг тыва кыс болза, Евгения Александровна Смирнованың өөреникчизи, Кыргыс ССР-ниң төвү—Фрунзе хоорайның музыка училищезиниң 4-кү курзунуң сургуулу Монгуш Өшкү-Саар-дыр.

Өшкү-Саарның үнү чүгле ам чаа сырыннаалдыр дыңналып келбээн. Ол Чадаана хемниң унунга, Бажың-Алаактың торгу дег хөвү сигеннер, айыраңнааш өң-баазын чечектер шыпкан шыктарынга хураган кадарып чораан чылдарында-ла төрээн чериниң кыңгырашкан кара сугларынга үледип, чаңгыланып ырлап чораан. Хоочун ыраажы Маадыр-оол: «Мээң уруумдаа кедизинде барып берге ыраажы болур-дур эвеспе!» деп магадап, чоон-кавының чонунга алдаргадыр чугаалаан чораан. Өшкү-Саар Маадыр-ооловна 1959 чылда Хандагайтының ортумак школазын дооскаш, Кызылдың хөгжүмнүг театрынга кирген.

Ол ыраажы талантылыг уругну ол-ла чылын Фрунзе хоорайда музыка училищезинче өөредип чоруткан.

Артист болуруп кым күзевес боор. Артист кижи чоннуң дыңнаттыг адыш часкаашкыннарын чаалап алгыже, оларның улуг сонуургалын хандырып шыдаар мастер болгуже чедир берге оруктарны эртер, улуг күшту үндүрер дээрзи тодаргай. Ындыг бергелерге торулбайн, бодунуң ынак профессиязынга быжыг турушту-биле кирипкен, уран чүүлге бердинген аныяк уруг Өшкү-Саар бирги курстуң экзаменнерин эки дужааган. Ынчан «Өпей ыры» ырлап турган, ооң сеткил-сагыжы хайныгып, карааның чажы бүдедейиниң турганын башкызы Евгения Александровна ам-даа сактып чугаалап олурар.

Оон бээр дөрт чылдар эрте берген. Өшкү-Саар классиктиг болгаш совет композиторларының кандыг ырларын, романстарын ырлаваан дээр!.. Ол амыдыралдың бир улуг «артын» ажып келген, Бо чылын ол училищени доозар. Дипломнуг ажылынга композитор Вердиниң «Травиата» деп операзындан Виолетаның арияызын, «Гиголетадан» Джильданиң арияызын, Рахманиновтуң «Мында эки» деп романзын болгаш өске-даа ырны, берге ырларын күүседир.

Өшкү-Саар кажан бедик үн-биле ырлаарга үнүнүң арыы, хөөу дам баар. «Училищени дооскаш, төрээн Тывамга ээп келгеш, чонумга бараан болуп ажылдаар мен» деп келир үениң аныяк ыраажызы Монгуш Өшкү-Саар хамы күзелин чугаалап турар.

Композитор С. БЮРБЕ.

Сагыш салбааныңдан

«Большевик» колхоз тудуг ыяжының белеткелин хожудаткан. Артель баштаар чери ыяш белеткээр звенолары мырыңай чаа тургускан. Ыяш кезер участок дээш аңаа төлевир кылдыр киирер акша-хөреңги колхозта чок болганы-биле ыяш белеткелин баш удур чорутпаан. Ажыл-агыйның удуртукчулары бо айтырыгны чүге чогуур үезинде шиитпирлевейн турганыл?

Ам хар эрип турар, орук баксыраан үеде ыяш сөөртүрүнге берге байдал таваржыр деп чүве тодаргай. Бо чылдың тудугларынга 2500 кубометр ыяш херек. Ыяш дилеринге безин 700—800 кубометр ыяш негеттинип турар. Чоокка чедир-ле бо талазы-биле кылдынган чүве чаңгыс-даа чок. Пилораманың хирээзи эргижиреп үрелген. Чаа хирээни, ооң артык кезектерин сураглап эгелдирер талазы-биле баштаар чер боттуг хемчеглерни албаан. «РБ-65» деп маркалыг хирээни тып эккелдирип көрүнер деп чагыг бээрге, сыр өске хирээлер чагыттырып эккээрдир. Ынчап туруп кайын боор! Пилораманы хөделдирип ажылдадырынга херек калбак база безин чок.

Бо чылын кылыр тудуглаар хөй. Ынчангаш хамыктың мурнунда ыяш болгаш тудуг материалдарының белеткелин бүгү аргаларны хереглеп тургаш, дүргедедири бисте онза чугула айтырыг.

К. КАРА-САЛ.
Барыын-Хемчик.

лизмни болгаш коммунизмни тургузарынга тайбың байдалдарны хандырары, төөгүде эң-не халаптыг, хыдыкчы чаа дайындан кижи төрелгетенни бүгү улустар-биле кады камгалаары болур. Ол сорулганы бистер удурланышпас ийи социал системаларның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының болгаш экономиктиг чарыжының принциптеринге үндезилээш боттандырып турар бис. Социализмниң дайзыннары социалистиг системаның «кошкак чоруунуң» демдектерин тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказындан тывары оралдажып, Совет Эвилели шериг болгаш экономика талазы-биле капитализмниң системазындан дыка артык күштүг апарган дораан-на тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынындан ойталай бээр деп чугаалап турарлар. Оларның ындыг ыйтыачы бадыткаашкынында кандыг-даа үндезин чок. Күштерниң деңзигүүр байдалы биске ажыктыг кылдыр өскерилгенин билдингир болгай, ол дугайын капиталистиг идеологтар чамдыкта боттары безин хүлээп көрүп турарлар. Ындыг турбуже, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның идеяларын дээш демиселден ойталаваан бис, харында өртемчей кырында ийи социал системалар бар турда-ла безин ниитилелдиң амыдыралындан дайыннарны чок кылып, кезээ-мөңгеде узуткаарының сорук киирикчи перспективазын кижи төрелгетенниң мурнунга ажыдып берген.

1980 чылда социализмниң болгаш коммунизмниң делегей системазы үлетпүр болгаш өске-даа продукцияны бүдүрер талазы-биле капиталистиг делегейден дыка артык болур. Капитализм ынчаарда экономика талазы-биле коммунизмге бичии-даа деңнежип шыдавас, ынчаарга экономика болза кандыг-даа чурттуң азы системаның күчү-шыдалының үндезини болуп турар болгай. Буржуаз пропагандистерниң даап бодаашкыны болгаш коргудуушкуннары турзадаа, бодувустуң ниитилел тургузуувусту арткан делегейге дөгээринге капитализмден артык күштүг чорууувусту ажытлаарын бодавайн турар бис, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказындан ойталавас бис, а чедип алдынган артык күштүг чорууувусту чүгле тайбынны быжыглаарының эрге-ажыктарынга ажыглаарывысты быжыы-биле медеглеп турар бис.

Ниитилел хоойлуларының хөделиишкининиң кужун ёзугаар кижи төрелгетен коммунизмге чеде бээр деп чугаалап-даа турар бис. Ындыг болза-даа социализм чурттарының улустары боттарының идеяларын база ёзу-чуруумнарын өске улустарга дөгевейн келген болгаш дөгевейн-даа турар, а боттарының үлегериниң күжү-биле, эң-не чечектелген болгаш чөптүг ниитилелди тургузарынга чедиишкиннери-биле төөгүлүг деңнелгеге идигни бээр апаар.

«Дайыннарны узуткаары, өртемчей кырынга мөңге тайбынны бадытгаары—коммунизмниң төөгүлүг хүлээлгези... Янзы-бүрү ниитилел тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынының политиказын Совет Эвилели шиитпирлиг камгалап келген болгаш камгалаардаа апаар»—деп, бодунуң Программазында партия айыткан.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның ленинчи политиказының теоретиктиг үндезиннери

Социалистиг даштыкы политиканың кол принциптерин В. И. Ленин ажылдап кылган. Ол принциптерни, а ол ышкаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның идеяларын база ону херек кырында боттандырарының аргазын партияның хөй документилеринде, ылаңгыя СЭКП-ниң XX, XXI болгаш XXII съездилериниң төөгүлүг шиитпирлеринде улам ынай сайзыраткан. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның теориязынга болгаш практиказынга улуг салыышкынны эш Н. С. Хрущев киирген.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы болза түс-түс кижилерниң тура-соруундан хамаарышпас, төөгү хөгжүлдезиниң боттуг, дүрүм ёзугаар чүүлдеринден хамаарыжып турар, ол чүүлдерни В. И. Ленин капитализмниң дээди чадазы болур империализмни анализтеп турган илереткен.

Империализмниң үезинде, ооң хөгжүлдезиниң дески эвес чоруунуң түңнелинде чамдык чурттар социализмниң оруунче шилчииринге өске чурттарны мурнай сайзырай бээрин В. И. Ленин айыткан. Капитализмниң ылчирбези ооң кошкак талаларынга, чаа чүүлдүң күштери эрги чүүлдүң күштеринден артык апарган черге үстүп чаштаан турар.

Шылгараан угаанныг Ленин башкының өттүр көрген ол түңнелин төөгү бадыткаан: империализмниң ылчирбези 1917 чылда Россияга үстүп чаштай берген, а 28 чылдар эрткен соонда революцияларның чаа болууушкуну эгелээн болгаш элээн каш өске чурттарны капиталистиг системадан хостаан.

Кожа чурттаары—ол дээрге, кожа-хелбээ догуннаары-дыр. Кожа-хелбээ турарын капиталистер күзевээннер, олар социалистиг системаны узуткаарын, оларга дүвүрээзинни болгаш баш аарыышкынныг таварыштырып турар айтырыгны карак чивеш дээр аразында «шиитпирлээрин» күзеп келгеннер. Ынчалзажок Хүннүң эргилдезин дедирлендирериниң болдунмазы ышкаш, социализмни узуткаары кажан-даа болдунмас.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын болза капитализмниң чурттарының иштинге-даа, ийи системаларның аразынга-даа аңгы демиселин соксатпайн турар. Ынчангаш партияның Программазында айытканы болза, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээрге, «социализм болгаш капитализмниң аразынга тайбың чарыштың делегей хемчээлинге үндезини база оларның аразынга аңгы демиселиниң тускай хевири болуп турар».

Ол дээрге боттарының аразынга эптежилге кажан-даа турбас аңгы талазы-биле ийи идеологияларның демиселиниң база хевири-дир. Оларның бирээзиниң артык күштүг чоруун чепсектиң кужу-биле эвес, а кижи төрелгетенни бодунче хандыкшыдар, аңаа тайбынны болгаш чечектелиишкинни, социал талазы-биле чөптүг чорукту база төөгүде көстүп көрбээн депшилгени хандырып бээр аргалыы-биле көргүзер апаар.

Дайынның чок болуру—тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның кол чүүлү. Ынчалзажок ол дээрге, бүгү-ле чүүлдерниң бүткени ол эвес-тир. Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээрге, улустар аразының харылзааларынга элээн каш принциптерни кайы-кайызының хүлээп көөрү болгаш хүндүлээри, садыг болгаш культура харылзааларын калбартыры, тайбынны камгалаарынга таарымчалыг салдарны чедирер өске-даа байдалдарны тургузары болур! В. И. Ленинниң чогаалдарында дараазында кол принциптерни айыткан: халдашпас дугайында кайы-кайызынга хүлээлге алыры; девискээриниң бүдүн турар чоруун болгаш бүрүн эргезин хүндүлээри; өске күрүнелерниң иштики херектеринге холгаарлаап киришпези; ажыл-херекчи харылзааларга бүрүн, деп эргелиг болгаш кайы-кайызынга ажыктыг болуру.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптериниң тииилелгезин хандырар факторлар

В. И. Ленин тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынны камгалаарынга идиглиг эң чугула элээн каш боттуг факторларны илереткен. Совет Эвилелиниң идегелдиг ажыглап турары ол факторлар капиталистиг чурттар-биле тайбың харылзааларны үр үениң дургузунда камгалаар арганы берип келген болгаш берип-даа турар. Ол факторларның салдар чедирериниң девискээр-хемчээли эрткен 45 чылдарның дургузунда элээн калбарган, а ук факторларның чамдыызы өртемчей кырынга тайбынны камгалаарынга шиитпирлиг рольду ойнап турар апарган.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказынга идиглиг кандыг боттуг факторлар барыл?

Бирээде, капиталистиг чамдык чурттар дайынны күзевейн турар. Чаңчыл болган нейтралдыг чурттар-биле чергелештир, дайын соолунде империалистиг бөлүглежиишкиннерге киришпес чорук болгаш нейтралитет болза боттарының хамаарышпас чоруун камгалаарының эң чугула негелдези болу берген күрүнелерниң улуг бөлүү тыптып келген. Азияның болгаш Африканың колония чораан 50 ажыг чурттары национал-хосталгалыг шимчээшкининиң чедиишкиннериниң түңнелинде тускай күрүне эргезин чедип алган. Ол күрүнелерниң хөй нуруузу тайбың дээш, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның идеялары дээш идепкейлиг демиселди чорудуп турар. Социалистиг чурттар-биле кады олар Европага, Азияга база Африкага тайбынның делгем зоналарын тургузуп турар.

Ийиде, империалистиг хартаачы күрүнелерниң аразынга экономиктиг болгаш политиктиг чөрүлдээлер кезээде болуп турар. Социалистиг күрүнелер ол чөрүлдээлерни тайбынның хереэн камгалаарынга ажыглавышаан, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш демиселдиң үезинде боттарының дипломаттыг ажыл-чорудулгазынга оларны база өөренип көрүп турар. Ындыг чөрүлдээлер чежемейниң бичии болзажок, массаларның практиктиг хөделиишкиннеринге олар эң-не чугула деп В. И. Ленин буржуаз чагырыкчыларның аразында чөрүлдээлерниң дугайын чугаалавышаан, «Коммунизмде уругларның «чөөннээр» аарыы» деп номунга бижээн.

Үште, экономиктиг эрге-ажыктар, садыгдан алыр орулгалар социализмниң чурттары-биле экономиктиг база политиктиг харылзааларны хөгжүдеринче капиталистерниң чамдык күрүнелерин азы бөлүктерин кезээде албадап келген. «Бистиң ышкаш ындыг социалистиг күрүне капиталистиг чурттар-биле ажыл-херекчи калбак харылзааларны тудуп болбазының кандыг-даа чылдагааннарын көрбейн турар мен» деп, В. И. Ленин бир даштыкы корреспондент-биле беседазынга чугаалаан. (В. И. Ленин. Биография. 1960 ч., 525-ки арында).

Ынчалза-даа тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын чедиишкинниг чорударынга боттуг аргаларны тургузар шиитпирлиг кол факторлар болза дараазында ийи чүүл болур.

Бирээде, улус массаларның тайбынче чүткүлү, дайынны болдурбас дээш, тайбың кожа-хелбээ догуннаашкын дээш өртемчейниң бүгү-ле булуңнарында калбарган шимчээшкин, социалистиг идеяларның өзүп турар хандыкчы кужу. ССРЭ-ниң болгаш социализмниң бүгү чурттарының тайбынга ынакшылдыг политиказын бүгү-ле черлерде хүлээп көрген. Капиталдың чурттарында хөй миллион коммунистер болгаш чүс-чүс миллион ажылчы чоннар тайбың дээш демисежип турар тайбың талалакчыларының шимчээшкининге интеллигенция, тараачыннар, буржуаз аңгыларның төлээлекчилери киржип турарлар. Ол иштики улурланыышкын дайынзырак политикага боттарының тыылы дээш буржуаз чазактарның сүртээшкинин болдуруп, чөпшээрежилгеге оларны албадап турар. Колонизаторлардан хамаарышпас чоруун ам-даа чедип албаан чурттарда национал-хосталгалыг шимчээшкин тайбың дээш нийти демисел-биле каттыжып турар.

Ийиде, социализмниң күчүзү болза тайбынның эң-не идегелдиг чеденгижи, төөгүнүң хөгжүлдезиниң улам-на шиитпирлиг фактору болуп турар. Империалистиг дайынзырак идегеттерниң кандыг-даа үүлгедиглерин сый шаварынга четчир хемчээлдиг амгы үениң чепсээниң бүгү-ле эргежок чугула хевирлери улустарның социалистиг дем каттыжыышкынында бар.

Социалистиг системаның өзүп турар күчүзү империалистерниң калчаараашкыннарының оруунга улуг моондак, а улус массаларның тайбың дээш демиселинге сорук кирикшкин айыыл чок болурунга идегел болуп турар. Дайзынның халдаашкынынга таварышкан азы боттарының чаалап алган хамаарышпас чоруун империалистерниң кыжаныышкынындан камгалап турар аныяк күрүнелерни ССРЭ-ниң база социалистиг бүгү чурттарның деткип турары тайбынны хандырарынга, чаа дайынның айыылын узуткаарынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Чижээ, 1956 чылда Суэц каналының зоназынга империалистиг агрессияны египет улустуң чедиишкининиг ойтур шапканынга, Ирактың болгаш Сирияның улустарының хосталга дээш демиселинге, ажы-дуңмалышкы куба улустуң 1962 чылда америк империализмге удур ылдыктыг демиселинге Совет Эвилелиниң быжыг туружу шиитпирлиг рольду ойнаан. Барыын Ирианны хостаарын чедип алган Индонезияга болгаш бодунуң девискээриден португали колонизаторларны үндүр сывырган Индияны социализмниң чурттары деткип келген.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказын чедиишкинниг чорударынга боттуг аргаларны берип турар кол факторлар ол-дур.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказы — делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң, тайбың болгаш социализм дээш улустарның демиселиниң чедиишкинниг болурунуң чугула негелдези-дир: «Бистиң амгы үевисте тайбың дээш демисел болза социализм дээш демиселдиң эң чугула негелдези апарган. Ажылчын аңгының революстуг шимчээшкининиң, национал-хосталгалыг шимчээшкинниң кандыг-даа айтырыын тайбың дээш, делегейниң термоядролуг дайынын болдурбас дээш демиселден дашкаар көрүп болбас. Кариб далайының районунга сөөлгү болуушкуннарның үезинде делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң тактиказының чугула дуржулгазы шак ында болуп турар»—деп, Н. С. Хрущев ГСЧП-ниң VI съездизинге чугаазынга онзалап демдеглээн.

В. МИХЕЕВ,
төөгү эртемнериниң кандидады.

БИСТИҢ КАЛЕНДАРЫВЫС

ӨНДҮР ЧОГААЛЧЫ

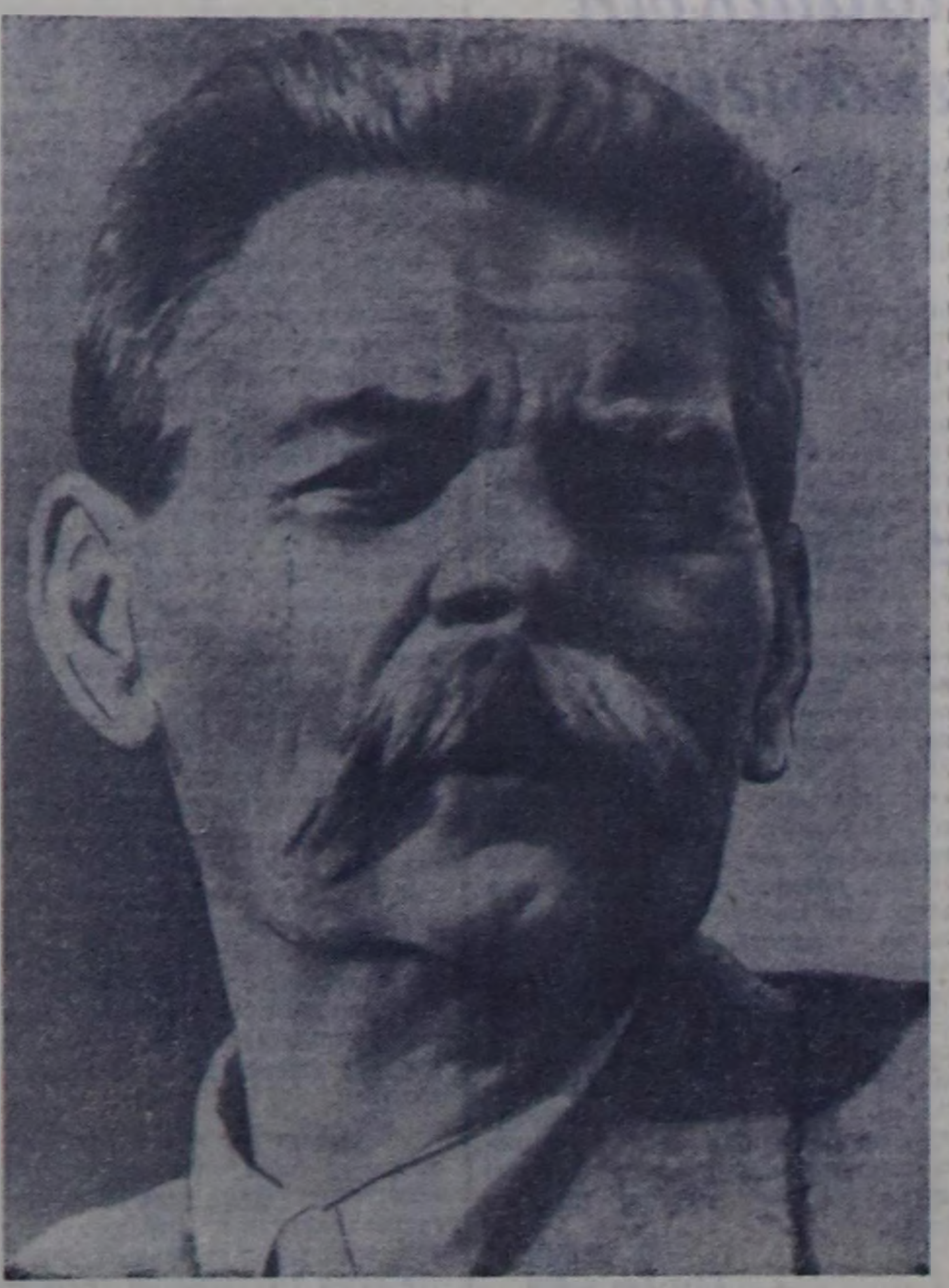

Алексей Максимович Горькийниң төрүттүнген хүнүнден бээр бөгүн 95 чыл болган. Оон-биле кады ленинчи хүннер база чоокшулап орар чуве болганда, Алексей Максимовичиниң «В. И. Ленин» деп очеригиниң дугайында чугаалажып көрээли. Ооң совет үезинде чогаалдарының иштинде үстүнде айыткан очерк бир чугула черни ээлеп турар. М. Горький ону 1924 чылда бижээн болгаш 1930 чылда ээлээн немеп калбарткан. Тургузуг талазы-биле очерк ийи кезекке чарылган: биргизинде — Ленин-биле оон даштыкыга, революция мурнунда ужурашкылап чорааны, ийигизинде—Ленин-биле совет үеде ужуражып, чугаалажып чорааны.

Партияның 1907 чылда Лондонга болган V съездизинге Ленинни көргүзүп турар таварылга-биле очерк ажыттынган. Бөдүүн, биче сеткилдиг, шынчы, бодунуң херээниң шынныынга быжыт болгаш чайгылыш чок бүзүреддиг — Ленинни Горький ынчаалдыр көргүскен. Ленин — оратор, партияның баштыңчызы, революсчу стратегияның өндүр улуг мастери.

Очерктиң иштики шынары, ылангыя ол съездиге таварылгаларны бижээни Лениннин ол шынарларын илередиринде болуп турар, чүл дээрге Ленин — милилион-миллион кижилерниң, анаа ажылчы кижилерниң баштыңчызы, ол болза чаа болгаш кайгамчыктыг шынарлыг.

Очеркте оон ынайгы бодалдар, таварылгалар, хайгаарaашкыннар, фактылар болза Ленинни өндүр улуг, төөгүнүң хөгжүлдезин баш бурунгаар билип шыдаар бодалчы кылдыр көргүзүп турар. Лениниң чаныш-чыныш чок, принципиалдыг партийжи шынарын Горький тодаргай бижээн, ону чижээлээрге, марксизмни бужартадып, ревизиялап, ынгылдеп турар Богданов болгаш оон бөлүү-биле эптежиринден оон шынгыызы-биле ойталаанының чижээ-биле көргүзүп турар. Очерктиң ийиги кезээниң ээлээн черлеринде хамааты дайынның, даштыкы халдаашкынның, ак-гвардейжилерниң сүлчээзиниң үезинде Совет күрүнениң удурттукчузу турган. Лениннин хайнышкынныг, хөй талалыг ажылының дугайында бижигилээн. Лениннин кужу чүде турган дээрге, орус улустуң кайгамчык улуг аргаларын, чаланың шыны-биле үнелеп көргеш, ону Россияның чаагай чоруунга, күш-ажылчы бүгү кижи төрелгетенниң чаагай чоруунга бараан болур кылдыр углап шыдааныңда кылдыр Горький көрүп турар. Оон бижээни: «Ол орус кижи чораан... Россияның боттуг күжүн — чоннуң кайгамчыктыг талантылыын ол шын үнелээн...»

А. М. Горький Ленинни илередип бижиирде, янзы-бүрү аргаларны херглеп турар. Оларның аразында янзы-бүрү кижилерниң, ылангыя ажылчыннарның, бөдүүн кижилерниң Ленинни канчаар көрүп чорааның бижээни очеркте дыка хөй черни ээлээн. Ленин дээрге оларның баштыңчызы, башкызы болгай.

Съездиниң төлээлери, Ленинни бир-ле дугаар көрген ажылчыннарның аразынга чугаалажыышкыны Горький көргүзүп турар. Чижектер бо-дур.

— Мында, Европада ажылчыннарның өске-даа ындыг угаанныг кижизи бары магатчок, ону билбес-тир мен — Бебель азы өске-даа болуп чадавас. Ынчаарга бо кижи ышкаш, мээн дораан-на ынакшый бээрим ындыг өске кижи бар дээрзинге — кижи бүзүревес-тир!

Өске бир ажылчын анаа хүлумзүрээш, немеп чугаалаан:

— Ол — бистиң-дир!

Анаа бир кижи мынчаар удурланды:

— Плеханов база бистиң болгай.

Орта ылавылалдыг харыы дыңналды:

— Плеханов бистиң башкывыс, кожайывыс, а Ленин — бистиң баштыңчывыс болгаш эживис-тир.

Калбак ажылчын масса база-ла Ленинни ынчаар көрүп турар. Ол дугайында мындыг чижекти Горький бижээн:

— 18 чылдың күзүнүнде Сормовонуң ажылчыны Дмитрий Павловтан, оон бодалы-биле алырга, Лениниң эң-не онза демдээ чүү болуп турарыл?— деп айтырдым.

— Бөдүүн, биче сеткилдиг. Шын-биле дөмей бөдүүн — деп, ол харыылаан.

Чүгле орус ажылчыннар эвес, харын база бүгү делегейниң пролетарийлери Ленинни чоок, төрээн кижизи кылдыр көрүп турган. Горькийниң бижээни:

«Ол дээрге, күш-ажылдың кижилериниң чүректерин болгаш ынакшылын бодунче тырта бээр чүү бир сорунзалыг кижи. Ленин итали дылга чугаалавас турган, ынчалза-даа Каприниң Шаляпинни болгаш оон өске-даа эвээш эвес улуг орус кижилерни көрүп чораан балыкчылары Ленинни кандыг-бир онза бодалы-биле дораан ылгалдыр көре бергеннер. Ооң каттырары магаданчыг кижи...

Хоочун балыкчы Джованни Спадро оон дугайында мынча дээн:

— Чүгле ак-сеткилдиг кижи ынчаар каттырып болур».

Октябрь революциязының соонда, күрүнениң улуг ажылы-биле бүргеткен Ленин дээрге, чамдык ажылдакчыларының безин кадыының, хөөнүнүң дугайында сонуургаар шакты тып ап турган. Чижээлээрге, Горькийни эки эмнедиринче сагыш салып турган. Очеркте Ленинни ёзулуг гуманисчи, ажылчы чоннуң сагыш човангыр өннүү кылдыр көргүскен. Чоннуң дайзыннарын коор хониу чок Ленин бөдүүн, ак-сеткилдиг кижилерге ынак чорааның база тодаргай бижээн. Горький болза Лениниң угаан-бодал талазы-биле сонуургалының калбаан, хөй талалыын чайынналчаа-биле илередип турар. Ильичиниң хол-шыдыраага кайы хире хандыкшылдыы-биле ойнап чорааның, эки музыкага оон кайы хире ынаан Горький база бижип турар.

Лев Толстойнуң чогаадылга ажылын Лениниң кайы хире магадал-биле көрүп турганын Горький чугаалап турар. Ону холбаштыр Лениниң национал талазы-биле патриотчу чоргааралдызын база демдеглеп турар. Оон бижээни:

«Орус уран чүүлге оон чоргаарланыр демдээн үргүлчү эскерип чораан мен... соолунде ажылчын чонга ханы чажыт, өөрүшкүлүг ынакшылдың чангызын оон дыңнап өөрени берген мен».

Маадырлыг болгаш кайгамчык эки кижи дугайында Алексей Максимович Горькийниң алыс бодалдары Ленинде амыдыралчы болгаш боттуг кылдыр боттанып турар. Ынчангаш, революсчу маадырлыг чорукту көргүзерин-биле оон мурнунда херглеп турганы — кижи төрелгетенге келир үеже орукту чырыдып турар кыпкан чырыткыны Горькийниң бо очеркте база херглеп турары таварылга чүве эвес. Ынчангаш ол мынчаар бижип турар:

«... Ойлук чок каргыс делегейниң тунаргай карангызынга Лениниң көдүрүп үнзүргени чырыткыны өжүрүптер ындыг күш чок».

Алексей Максимовичиниң «В. И. Ленин» деп очериги дараазында состер-биле дооступ турар: «Владимир Ленин мөчээн-дир. Ынчалза-даа ооң угааныңың болгаш күзелиниң салгакчылары — дириг. Олар дириг болгаш делегейге кым-даа ынчаар ажылдап көрбээни дег шак ындыг чедишкин-биле ажылдап турарлар».

Түңнелинде А. М. Горькийниң дугайында В. И. Лениниң дараазында состерин сактып көрээли:

«... Горький — пролетарының уран чүүлдүң чугаажок эң улуг төлээлекчизи...» База оон ынай: «...Бодун ол бодунуң өндүр улуг чечен чогаалдары-биле Россияның болгаш бүгү делегейниң ажылчын шимчээшкини-биле быжыг холбаштырган...»

КУЛЬТУРА АМЫДЫРАЛЫНДАН

* * *

Допчузу-биле

УЛУСЧУ ТЕАТРНЫҢ АРТИСТЕРИ

Чадааназың улусчу театрының артистери Хандагайты суурга аалдап кээп, солун концертти көргүскеннер. Концерттиң программазы байлак: Сергей Пюрбюнуң «Ачылыг салчаашкын» деп ..., «Малиновкага болган куда» деп шииден үзүнду болгаш ырлар, танцылар хөй.

«Ачылыг салчаашкын» деп шиде клуб эргелекчизи Оолак Долааның ролюн Макар Байкараның ойнааның көрүкчүлер изиг-биле уткаан. Шиде Анай угбайның ролюн Ооржак Өлзеймаа база-ла эки ойнаан.

С. Тамбаның «Авамга» деп ырызын Людмила Монгуш, ол ышкаш «Декей оо» болгаш «Шөлүгеш» деп танцыларны Екатерина Харлыг, Иван Комбуңуң күүседиин көрүкчүлер катап-катап ойнаарын дилеп турганнар.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

Өвүр район.

* * *

ЭКИ АЖЫЛДЫГ

Барыын-Хемчик районда «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей кодээ клувунда аныяктарның бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүму эки ажылдап турар. Клуб эргелекчизи эш Эртине-Очурнуң удуртулгазы-биле 40 ажыг аныяктар неделяда 2 катап доктаамал белеткенирлер. Алды бызааныы болгаш ийи изилдеп тургустунган, национал хылдыг-хөгжум бөлүү база бар.

Биче-тейжилер боттарының концерти-биле кожаларынга удавас аалдап баарлар.

М. ЧҮЛДҮМ.

* * *

КАШ УДАА

«Найырал» совхозтуң Бүдүн-Терек салбырынга «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Түруг салбырының аныяктары каш удаа концерт көргүзүп чораннар. Оларның концертин чон сонуургаан.

А. ТҮЛУШ.

Улуг-Хем район.

Ажылынга кызымак

3-кү класска арифметика кичээли чоруп турган. «Хой оранныг саннарны ийи оранныг саннарга көвүдедирин» өөрениринге холбашкан урокка элээн хөй чижектерни уруглар бодадылар. Самбырага чижектер бодап турган уруглар кылдыныгларны ылык тайылбырлап, ону шын кылып чанчыккан болдулар.

Класстың башкызы Раиса Моламдаевна Монгалбии бодунуң өөреникчилерин организакчы, кичээнгейлиг чорукка 1-ги класстан эгелеп-ле кижизидип турар. Ынчангаш урок үезинде чурум үрээр ийикпе чалгаарап олурар өөреникчилер класста чок. Өөрүнүн харыызын эң кичээнгейлиг дыңнааш, немээр азы шын эвес чүүлдерни дораан эдер. Ол ышкаш өөреникчиниң кошкак билиин башкы дораан-на эскерер болгаш ону чедир билиндиреринче угланган айтырыгны салыр азы тайылбырлап берип турар.

Сан урогунга өөренип эрткен чаа теманы быжыглавышаан, мурнунда өөренип эрткен чүүлдерин уруглар катаптаан. Чижектерни аас-биле база бижимел-биле бодаан. Бодалганы номчааш, айтырыгларын тургузуп билирлер. Бердинген бөдүүн кылдыныгга бодалга тургузарынга Раиса Моламдаевна уругларны чаңчыктарып турар. Бо урокка өөреникчилер хөйнү билип алган болгаш нижи бүрүзү күженишкиниг ажылдап, халас эрткен минута чок.

Аныяк башкы бодунуң билиин, мергежилин бедидип, Кызылдың педагогика институдунга бот-өөредилге-биле өөренип кирип алган. Раиса Монгалбии ам педагогика факультединиң 3-кү курузунда чедиишкинниг өөренип турар.

Кызымак башкы башкылаашкынга чаа аргалардан чыдып калбайн, ийи чылчылар чок өөредилге дээш ростовчуларның дуржулгазын, Липецк, Тюмень областарның башкыларының мурнакчы аргаларын ханызы-биле өөренип, бодунуң ажылынга ажыглап эгелээн. Оон түңнели багай эвес. 3-кү класстың өөредилгезиниң шынары бедик. Ийи чылчылар чок өөредилгениң долузу-биле чедип алыр сорулганы башкы салган.

Б. ДИРЧИН.

Тес-Хем район.

Концерт-биле

Тес-Хем районнуң Кызыл-Чыраа 8 чыл школазының башкылары болгаш өөреникчилери «Н» кезектиң дайынчылары-биле быжыг найыралдыг болгаш бот-боттарынга бо-ла аалдажып баарлар.

Чоокта чаа ол школаның башкылары дайынчыларга солун концерт көргүскеннер. Варвара Монгуштуң «Испан танец» база акробатика номерлери кончуг эки күүседиингенгенн. Башкы Дасерниң «Шеми хеми», Светлана Мындырыянның «Чеди бай душтуктар» деп баштак ырыны күүсеткенин көрүкчүлер сонуурган.

Ө. ТАНОВА.

ШКОЛАЛАРГА

Улуг-Хемниң Ак-Туруг сес чыл школазының келир өөредилге чылында оттулар 1500 кубометр ыяжын Мачын Кара-оолга удурткан 6 кижи чедиишкинниг белеткеп турар. Олар ажылдап эгелээнинден бээр үр эвес үеде безин 280 кубометрин хап тургускан.

Уруглар бажыңынга херглээр 1500 кубометр оттулар ыяшты Монгуш Марыш-оолдуң звенозу белеткеп турар. Звенода 6 кижи бар, олар соолгу хүннерге чедир 600 кубометрни белеткээн.

Д. ШОЙДАР.

* * *

Школага оттулар ыяш белеткээрин ажылга ада-иениң киржилгези улам калбарып турар. Чөөн-Хемчиктиң Чыраа-Бажы школазының келир өөредилге чылында оттулар ыяжын белеткээринге ада-иениң чангыс эвес удаа шеви болган.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылагый эргелекчизи Куулар Семисоолдуң удуртканы соолгу шеф органнзастыг болган. Чангыс ол хүн безин 48 кубометрни белеткээн.

К. ЭКЕР-ООЛ.

* * *

«ҮТКА 25 чылы» совхоз (директору В. Стихарев) Арыскан школазынга 850 кубометр оттулар ыяш белеткедип бээр дээниң күүсетпээн, шилчиттирип алган акшазын база эгитпээн. Оон түңнелинде январь болгаш февраль айларда школа берге байдалга таваржып, удур ыяш белеткээн.

Шак ындыг байдалды болдурбас сорулга-биле келир чылга оттулар ыяш белеткелин школа аидыгаштан хынамчалыг чорудуп турар. Бо талазы-биле ада-иениң киржилгези улуг.

О. ДЕЛЕГ.

Тайбың болгаш найыралдыг чурттаар

ТОКИО. (СЭТА). «Япония—ССРЭ» деп ниитилелдиң чедиги национал съездизи бодунуң ажылын март 25-те Токиога доосскан. Съезд 1962 чылда ниитилелдиң ажыл-чорудулгазының түңнелдерин чугаалажып көрген болгаш бо чылда программазын хүлээп алган.

Совет күрүнениң дугайында шынныг чүүлдерин япон улустуң массаларынга таныштырар, ССРЭ-ниң улустары биле япон улустуң аразынга бот-бодун билчир чорукту болгаш найыралдың ёзузун улам ханыладыр төлээде күженишкиннерин харамнанмазын съездиниң төлээлери мелеглеп турар. Съездиниң декларациязынга болгаш резолюцияларынга төлээлер Япония биле ССРЭ-ниң аразынга ёзулуг чаагай кожа-хелбээ харылзааларны хөгжүдериниң оруунда турар бүгү моондактарны чайладырын негээн, а ол ышкаш сүт ишти-биле чоруур америк атомнуг хемелерниң япон порттарга турарынга шиитпирлиг удурланыышкынны илергейлээн.

Съезд ниитилелдиң чаа удуртукчузун соңгаан.

Ниитилелдиң баштаар черииниң даргазынга Японияның политиктиг болгаш хөй-ниитичи кожу ажылдакчызы, социалистиг партиядан парламентиде депутат Ситиро Мацумото соңгутурган.

М. Ботвинник—Т. Петросян

М. М. Ботвинник биле Т. В. Петросян оларның аразынга холшыдыраа талазы-биле делегейниң бирги чери дээш маргылдаа Москваның эстрада театрынга эгелээн.

Петросян кожун мерзе мурнунда оолдан эгелээн. Барык-ла үтүндурган чыгыы Нимцовичиниң камгалалы даар кош-биле Ботвинник харылап кошкен. Баштайгы үеде Петросян ноян талазынче халдаашкын кылган. Ынчап чоруй көшту дынзытканы-биле ак тала темпизин чидирген, Ботвинниктиң кожу экижээн.

Делегей чемпиону оон соонда кожун улам күштелдирип турган. Удаваанда Петросяның камгаланыры, бергедээн болгаш оглун чидирипткениниң соонда 41-ги көште Петросян үттүрген.

2-ги салыгда хайынналкаиннар. Ам Ботвинник—1,5, а Петросян—0,5 санныг.

НАЙЫРАЛДЫҢ ДЕЛГЕЛГЕЗИНДЕ

Көрүкчүнүң мурнунда — каракка айыран болгаш чайынналып костүр, кайгамчык чараш, каас шыва тон. Ону дыка нарын, мырынай алдын, мөнгүн, хола, чес өңнүг удаазыннар-биле аргып турган синлип кылган. Ук тонну пес-тааны аймааның кандыг-бир чингe удаазыннарындан сырып кылбаан, холга тудаарга кадак, торгу дег, хөөг чымчак, шөө тырттарга резина дег, шөйлүп, дедир чыырлып турар.

— Бистиң крайның ажылчы чоннарынга Кыдат Улус Республиканың Хейлунцзян провинциязының ажылчы чоннарының белээ-дир ийин бо, ынчангаш бо залды «белектер залы» деп адаан, а херек кырында бо болза найыралдың залы чүве — деп, экскурсовод нанай кыс чугаалады.

Бо делгелгениң экспонаттары совет-кыдат найыралды илеретпишаан, оон-биле кады, улусчу Кыдаттың бүдүрүкге болгаш культура талазы-биле чедиишкиннерин көргүзүп турар.

Боттарының хостаалгазы дээш кыдат улустуң холга тудуп алгаш демисежип турганы үш метр узун боозу көрүкчүлерниң сонуургалын хаара тудуп турар.

Хейлунцзян провинцияның белектериниң аразында совет-кыдат найыралга, а чамдыктары мырынай чоокку үелерде херек кырында болгулаан акы-дуңма кады ажылдажылгага алдаржыткан чуруктар болгаш өске-даа экспонаттар бар. Суттуң халаптыг үер чайыы-биле демиселге улуг киржилгелиг болган «Одесса» деп биржаның командазынга тывыскан сиилилгелиг транспорант кайгамчык чараш болгаш солун.

Аңгы Кыдаттың аар үлетпүрүнде чедиишкиннерин заводтар болгаш фабрикаларның майык-макеттерин херечилеп турар. Көрүкчүлер болганчок-ла, узун дурту 60 сантиметр хемчээлдиг огуречке үр-ле доктаарлар. Бо болза кыдат школачыларның крайның пионерлеринге белээдир.

Кыдат национал бот-тывынгыр уран чүүлдүң өске-даа солун чүүлдерин моон көрүп болур. Оларның аразында хол-биле болгаш машина-биле сиилип дааран идик-хеп аймаа, ыяштан өртедип, чазап, чонуп шеверлеп турган кылган чүзүн-базын кылыглар, «Төрээн чурт», «Кыдат кодээ суур» деп чуруктар, даштыкы чуруп, каастаан чурумалдар дээш черле чүү чок дээр!

Солун болгаш үттүндүрбес бо найыралдың делгелгезин крайның чурт-шинчилел музейиниң бир залында ажыткан болгаш боже чүсчүс экскурсантылар үзүк чок ниуужуп турарлар.

Д. ЕНДАН.

Хабаровск хоорай.

Бирги чер дээш

Чиик атлетика талазы-биле Кызыл хоорайның бирги чери дээш маргылдаа көрүштүг солун эрткен. Анаа хоорай школаларының, «Буревестник» болгаш «Спартак» ниитилелдериниң шилиндек командалары кирипшкен. Шупту 95 спортсменнер, команда болгаш хууда чедиишкиннер дээш чүткүлдүг мергежилди илередип турган.

Оолдарның 100 м чарыжынга бирги черни В. Баклыков, ийигизин В. Ховоров, үшкүзүн В. Лутанов ээлээн. Уругларның 100 м чарыжынга бирги черни Пахомова, ийигизин Носова, үшкүзүн Кудрина алган.

Бедиин халыырынга маргылдаа көрүкчүлерниң сонуургалын уламна хайныктырган. Оолдарның тергиини болганы 1,70 метр, уругларның 1,45 метр халаан. Черниң узунунга оолдардан Баклыков — 6,63 метр, уруглардан Поскрякова—4,93 метр халааш, тиилекчи болуп шыгдааннар.

Ядро октаарының маргылдаазы база солун болган. Уругларның 500 метрге, оолдарның 1000 метрге чарыжы оон-даа көрүштүг эрткен.

Маргылдаага хууда тиилекчи болган спортсменнерге мактал бижик база өртектиг шаңналдар тывыскан. Студентилер командазы тиилээш, кубокту алдышаан, бирги чергениң дипломну-биле шаңнаткан, а ийиги черни «Спартак» ниитилелиниң командазы ээлээн.

Моон-биле кады чамдык четпестерни айтыры база артык эвес. «Динамо» биле «Урожай» ниитилелдериниң, механизация школазының командалары кирипшпээни четпес.

М. ДАМДЫН.

Аңчының олчазы

Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң хоочун аңчызы Бараан Лопсанның хары ам 59. Тывыш ажылынга мергежип эгелээнинден бээр эш Лопсан чеже түңнүг олчаны Төрээн чуртка бараалгатпаан дээр.

Бо чылын азы аңныыр сезонунуң баштайгы үш айларында ол база-ла өөрүнчүг олчаны эккелген, тодаргайлаарга: 17 киш, 75 диин, 2 дырбактыг, 1 адыг болгаш оон-даа өске.

Ч. СЕРЕН.

АГААР

Бөгүн республикага бүрген каап турар хүн болур, чамдык черлерге биче хар чаар. Кызылга хар шоолуг чагбас. Хат өй-тавында болгаш чоорту дыназыр, соңгу-барыын чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: даглыг черлерге—2—7 градус чылыг, оон өскезинге—2 градус чылыгдан 3 градус соок, а Кызылга—0 градус болур.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

„ЧАЗАК ББУРАП ДҮШКЕН"

ЛОНДОН. (СЭТА). Чөөн Суонсиге (Уэльс) болган хуралга чүве чугаалап тургаш, Великобританияның Коммунистиг партиязының чиңгине секретары Джон Голлан консерваторларның чазаа бүгү талазы-биле бодунуң ат-алдарын бужартаткан, оон ужурунда дүжер ужурлуг деп мелеглээн. Чурттуң иштинде ажыл чокталар ай бүрүзүнде көвүдеп турар. Чазак ажылчы чоннарының ажыл төлевирин «өстүрбес» талазы-биле бодунуң политиказын үргүлчүлевишаан. Даштыкы херектер министри Хьюм ядроулуг чепсек барыын-германмилитаристерниң холунга кирген турарын чедип алырын кандыг-даа янзы-биле оралдажып турар.

* * *

ЛОНДОН. (СЭТА). Беркенхедке лейбористерниң болгаш профэвилел организацияларының хуралынга чүве чугаалап тургаш, лейборисчи партияның удуртукчузунуң оралакчызы Джорд Браун консерваторларның чазаа «күш-даа, угаан-бодал-даа талазы-биле буурап дүшкен» деп чугаалаан. Консерваторжу партия кандыг-даа деткимчени албайн турар деп Браун демдеглээн. Парламентиге соңгулданы доп-дораан чорударын чазактан ол негээн.

Өнчүк-чөңгээни соксадыр

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). «Соок дайынның» политиказын болгаш ГДР-ге база социалистиг өске-даа чурттарга удур өнчүк-чөңгээлерии «фронт хоорайның» эрге-чагыргаларының чорудуп турарынга Барыын Берлиниң тайбыңга ынакшылдыг чурттакчылары дүвүреп турар. Олар бо айыылдыг политиканы соксадырын шиитпирлиг негеп, Герман Демократтыг Республика-биле угаазылалдыг болгаш чаагай кожа-хелбээ харылзаа тударының оруунче кирерин, бүгү немец улустуң болгаш Европага тайбыңны хандырарының эрге-ажыктарын барымдаалааш, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының политиказын чорудар деп чаа соңгуттурган барыын-берлин хоорай парламентизин болгаш оон сенадын кыйгырып турарлар.

Нацизм үезинде истедип сүрдүрүп турган кижилерниң барыын-берлин каттыжыышкынының «Дер Манруф» деп парлалга-бюллетенинде демдеглеп турары чүл дизе, айыылдыг бо байдал дээш харысалганы чаа соңгуттурган сенат шуут хүлээр ужурлуг. Оон ужурунда бистиң хоорайда тайбыңга кыжанып турар өлүрүкчүлерни болгаш халдакчыларны тудуп хоругдап, шыңгыы шаажылаарын сенаттан негээр херек. Чугаа болза чүгле өлүрүкчүлер болгаш халдакчылар дугайында эвес, харын база хоорайда кемниг үүлгедиглерге дузалап турар бүгү байдалдың дугайында чоруп турар-дыр. Бо дээрге, айыылдыг шериг үскүлежиишкиниң үндезинин болдуруп турар «соок дайынның» байдалы-дыр. Мынчангаш ону ГДР-биле дугуржулгага, чугаалажыышкыннарга ак-сеткилдиг белен болур чорук-биле солуур ужурлуг.

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының Барыын Берлинде организациязы «соок дайынның» политиказын, кызытаарда өнчүк-чөңгээлерни болгаш өлүрүкчү халдаашкыннарны соксадыр, Барыын Берлин биле ГДР-ниң аразынга чаагай кожа-хелбээ харылзааларны тургузарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар деп Барыын Берлинниң чонун кыйгырган. Барыын Берлинниң бони күрүне-биле чаңгыс талалыг харылзаазы, ГДР-биле харылзааларны чогумчударындан ойталаашкын болгаш өлүрүкчү өнчүк-чөңгээлер тайбыңга кыжанылгны күштелдирип, Барыын Берлинде экономиктиг болгаш политиктиг байдалды улам туруш чок болдуруп турарынче бүгү ажылчы чоннарның кичээнгейин Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының организациязы көрүндүрүп турар.

Чиг болгаш хайындырган суглар дугайында

Кандыг сугну ижип болурул — чиг бе азы хайындырган бе? Өг-бүлеге маргылдаалыг айтырыгларның бирээзи ол. Авазы уругларынга чиг суг черле ижиртпес, ачазы чиг сугну ажыктыг дээр.

Бо айтырыгга эмчилер база аңгы-аңгы харылап турарлар.

Херектиң ужуру чүдел дизе, эң-не арыг, кылагар бойдус суунда безин органиктиг болгаш органиктиг эвес бүдүмелдериниң, дустарның холумаа база микроорганизмнер бар болур. Оларның составы болгаш хемчээли янзы-бүрү. Чижээ, Кольск чартык ортулуктуң хөлдериниң бир литр суунда бир граммның оннуң бири кезии хире дустар бар, а Туркменияның болгаш Апшеронуң кудуктарының бир литр суунда элээн каш грамм дустар бар.

Сугда ажыктыг микроорганизмнерден аңгыда дизентерияның, ижин тиилииң болгаш өске-даа аарыгларның өөскүдүкчүлери бар болур. Ынчангаш ыяш кажаалыг кудуктардан, ижер сугну арыглавайн турар черлерден эккелген сугну хайындыргаш ижер ужурлуг.

Сугну хайындырып турда чамдык дустар (магнийниң, кальцийниң карбонаттары) көвүк болуп ылгалып турар. Ынчалза-даа кальцийниң дустары кижиниң сөөктериниң болгаш диштериниң өзүмүнге дузалыг. Сугну хлорлап, арыглап турар суг дамчыдылгалыг черлерге (Москвага, Ленинградка) чиг сугну ижип болур. Санитар-гигиена негелделерин хандырып турар ханы артезиан кудуктарындан алган сугну хайындырбайн ижип болур.

Силерниң чурттап турар хоорайыңарда азы сууруңарда суг дамчыдылгазының краннарындан сугну ээп ижип болур бе? Ол айтырыгны силерниң районуңарда санитар-эпидемиология станциязы шиитпирлээр ужурлуг.

Ижеринге таарымчалыг сугну доңгуута, графинге азы термоска куткаш ону сээктерден, доозун кирериндеи камгалаар херек. Савада сугже кирген дизентерия бактериялары 15—27 хүннериң дургузунда халдавырын чидирбес деп чүвени шинчилелдер көргүскен. Ынчангаш ижер сугну хүннуң-не солуп, ооң савазын үргүлчү дуглаглыг тургузуңар.

Доңгуура азы графинде соок сугже изиг суг немей кутпаңар, чүге дээрге суг чылбай анаар болгаш аңаа хоралыг микробтар тыптып болур.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

МАРТ 28-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Хоттабыч ашак» 9.40, «Сашко» 11.20, «Кочубей» 12, 1, 2.40, «Шуурган үндүрер сен» (1, 2-ги серия) 4.30, 7.20, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Джунглиниң ноипазы-биле» 11.15, «Александр Невский» 1.15, 3.15, 7.15, «Дарттуң чүрээ» 5.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өскүс эвес сен» 10.30, 4.30, «Балтийниң дээри» (1-ги серия) 12.30, (2-ги серия) 2.30, «Иван Рыбаков» 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Саванна болгаш джунгли» (делгем экранныг) 11.15, 1.15, «Дүнеки патруль» 3.15, 9.15, «Хуана Гальо» 7.15 шактарда.

ЧАЛАП ТУР

Марттың 30-де, кежээкиниң 19 шакта Кызылдың педагогика институдунга доозукчуларның кежээзин эрттирер. Аңаа институтту доосқан бүгү кижилерни чалап тур.

РЕКТОРАТ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харысаалгалыг секретарьның 23-35, кезээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харысаалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00807. Чагыг № 129. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1963 ч. МАРТ 29 ПЯТНИЦА № 75 (5479)

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

Өртээ 2 көп.

300 ЦЕНТНЕР НОГААН МАССА ДЭЭШ

Бистиң республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга сөөлгү чылдарда кол мал чеми культура кукуруза апарганы ам кымны-даа бүзүреткен. Улуг харлыг болган бо кыштың берге байдалын республиканың дыка хөй ажыл-агыйлары кукуруза силозунуң ачызы-биле шыдап эртип турары билдингир. Ынчангаш республикага кукуруза тарылгазының шөлү эрткен чылын 35682 га турган болза, бо чылын 42 муң га чедирер деп көрген.

Тарылга шөлүнүң хемчээли дүжүттүг көвүдедиринге чугаажок хамаарылгалыг болур. Ынчалза-даа оон-биле кады бедик дүжүттүг алырын хандырар кол чүве болза тарылганың эң эки шынары болур. Ону чедип алырда тарылгага ажылгышчы белеткел херек. Бистиң мурнакчы кукурузачыларывыстың бедик дүжүттерни өстүрүп ап турарының бир кол чүүлү—тарылгага баш удур белеткелди чорудуп турарында. Дуржулга станциязының кукурузачызы П. Мурыгин эрткен чылын гектар бүрүзүнден 520 центнер ногаан массаны алгаш, «РСФСР-ниң эки кукурузачызы» деп атты чедип алган. Ол ам бодунуң участогунга өдекти төп, техниканы хынамчалыг белеткеп, гектар бүрүзүнден 650 центнер ногаан массаны өстүрүп алыр дээш демисежип турар. Ол ажыл-агыйның өске-даа кукурузачылары кукуруза тарылгазынга ажыглаар техниканың септелгезин хынамчалыг чорудуп, бригадаларда өдек сөөртүлгезинге күштүг улам немеп турар.

Ол ышкаш «Межегей» совхозта сураглыг кукурузачылар П. Пикало, В. Цыпушев болгаш оон-даа өскелер кукуруза тарылгазынга белеткелди база багай эвес чорудуп турарлар. Ол совхозтуң кукуруза тарыыр шөлдеринче өдек сөөртүлгези черле чүгээр чорупп турар.

Республикада ниитизи-биле кукуруза шөлдеринче өдек сөөртүлгезиниң ажылы онза багай чорупп турарын айытса чогуур. 258 муң тонна пландан чүгле 30 муң тонна хире-ле өдекти шөлдерже сөөрткен. Өдек сөөртүлгезиниң кол үези кылдыр чарлаттынган март айның республиканың ажыл-агыйлары багай түңнелдиг эрттиргени ол-дур. Ылангыя Бай-Хем районнуң колхозтарында өдек сөөртүлгези хамыктың доразы болуп, планын чүгле он хуу хире күүседип турар. Бо районнуң Ленин аттыг колхозунуң удуртукчулары чүгле кукуруза звенозун тургузуп каары-биле кызыгаарланган, а септелгени амга чедир чорутпаан. «Сүт-Хөл» совхозтуң Алдан-Маадыр, Бора-Тайга салбырларында кукуруза тарылгазынга белеткел ала-чайгаарлаашкын-биле чорупп турар. Оларда өдек сөөртүлгези багай организастаттынган болгаш кукуруза звеноларының тарыыр черлери амга чедир четче шилиттинмээн.

Кукуруза тарылгазын шак мынчаар көрүп тургаш, гектар бүрүзүнден 300 центнер ногаан масса алыр дээн хүлээлгевисти канчап күүседир бис. Мындыг байдал-биле моон соңгаар эптежип болбас. Апрель айда өдек сөөртүлгезинче бүгү күштү салып, тракторларны, автомашиналарны, дириг тыртар күштерни олче эвилелдээр херек. Гектар бүрүзүнге оода 15—20 тонна өдек төктүнер болза хөрзүннүң үнүш-дүжүттүүн дыка бедидер.

Кукуруза тарылгазынга белеткелдиң бир эң чугула айтырыы техниканың септелгези болур. Ам үеде республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында 210 кукуруза сеялкаларының чүгле деп кезии септеттинген. Ам тарылгага чедир барык чаңгыс ай хуусаа арткан. Мындыг болганда, септелгениң темпизин дүргеддир болгаш септелгеден үнген техниканың шынарын хынаар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни алыр херек.

Колхозтарда, совхозтарда кукуруза звенолары тургустунган болза-даа, эрткен чылдарда ышкаш, чамдык черлерде ёзу баримдаалаар практиканы катаптап, оларга техниканы, кукуруза тарыыр участокту быжыглап бербээнинден чамдык звеноларның кежигүннери амга чедир ажылдавайн турарлар. Чижээ, «Элегес» совхоз кукуруза звеноларының тарыыр черлерин айтып бербээн. Бир-тээ тарыыр чери билдинмес болганда өдекти кайнаар сөөртүрү база билдинмес болур. Чамдык ажыл-агыйларда кукуруза звеноларын доктаамал тургуспас, дуржулгалыг кукурузачыларны өстүрүп албас, звеноларны чыл бүрү катап чаартып тургузар болгаш чаа кижилер өөредир чорук чаңчыл апарган. Мындыг чорук ажылдың шынарынга, мурнакчы дуржулганы чедиишкинниг ажыглаарынга кайы хире чедимчелиг болуру билдингир.

Ам сорулга болза чер-черге кукурузачыларның, ылангыя чаа кижилерниң семинарлыг өөредиглерин эрттирери чугула. «Сельхозтехниканың» Барыын-Хемчик салбырынга 30 кижиниң ийи хонуктуг семинарын эрттирген. Шак ындыг семинарларны бо хүннерде районнарга, ажыл-агыйларга чорудуп, сеялкаларга шуут практиктиг өөредилгени эрттирери чугула. Сеялканы эки башкарып албас, дөрбелчин-уяланчак тарылганы эки шиңгээдип албаан чаңгыс-даа кукурузачы турбас ужурлуг.

Чоокта чаа болуп эрткен республиканың аныяк кукурузачыларының слёдунуң киржикчилери гектар бүрүзүнден 300 центнерден эвээш эвес ногаан массаны өстүрүп алыр деп кыйгырыгны үндүрген. Чамдык мурнакчы кукурузачылар оон-даа бедик хүлээлгелерни алгылаан. Ылангыя «Межегей» совхозтуң кукурузачылары гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 400 центнер ногаан массаны өстүрүп алырын хүлээнмишаан, республиканың бүгү кукурузачыларын социалистиг чарышка кыйгырган. Партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының хүлээлгези — кукурузачыларның социалистиг чарыжын организастаары, мурнакчыларның дуржулгазын нептередири, амгы үеде тарылгага белеткелче кол кичээнгейни салыры болур.

Москва областың кукурузачызы эш Жирновтуң дуржулгазын ажыглаар сорулга база салдынып турар. Чүл дизе, бир шөлге кукурузаны, чигир свёкласын, чочак-тарааны аралаштыр тараш, гектар бүрүзүнден 6 муңдан эвээш эвес чемгерилге единицазын чедип алыр. Черни шилип алырда болгаш үрезиннерни белеткээрде бо культураларның тарылгазын мынчаар чорударын барымдаалаар херек.

БҮГҮ-ЛЕ ЧҮҮЛДЕРГЕ ИЛЬИЧИНИҢ ЧАГЫГЛАРЫН КҮҮСЕДИҢЕР!

Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының төлээлекчилериниң слёдунга Н. С. Хрущевтуң байыр чедирген чагаазы

Эргим аныяк өңнүктер!

Силер, чурттуң өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадаларының төлээлекчилери, боттарыңарның ажыл-херектериңерниң болгаш бодалдарыңарның дугайын, келир үедеги планнарыңарның дугайын чугаалажып көөрү-биле, частың чоруткан төлээлери боор, бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалынга чыглып келген-дир силер. Силерге чүректиң ханызындан байыр чедирип база слёттуң ажылынга улуг чедиишкинни күзеп тур мен.

Мен өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының кежигүннери-биле хөй удаа ужурашкан болгаш оларның солун чугааларын дыңнаан мен. Ставропольдуң, Кубаньның, Украинаның, Белоруссияның, Казахстанның кур чер совхозтарының болгаш бистиң чуртувустуң өске-даа хөй-хөй республикаларының база областарының школа бригадалары кайы хире сорук кириишкинниг ажылдап турарын билир мен. Аныяктар школага турган-ла кодээ ажыл-агыйның чаагай болгаш хүндүткелдиг күш-ажылынга өөренип ап турары кончуг эки-дир. Школачылар багай эвес түңнелдерни чедип ап, а чамдыкта дуржулгалыг мастерлерни безин ажып турарлар. Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадалары — коммунизмниң идепкейлиг тургузукчуларын кижизидериниң ёзулуг школазы дээрзин силерниң дуржулгаңар база катап бадыткап турар. Бистиң алдаржаан механизаторларывыстың, малчыннарывыстың, селекционерлеривистиң эки салгакчылары мында өзүп турар.

Бистер айыттынган эчис сорулга—коммунизмче дорт болгаш чырыткылыг орук-биле бар чоруур бис. Бистиң чедиишкиннеривис дыка улуг, ынчалза-даа чедип алдынган чүүлдерге оожургап болбас бис. Элбекшилдиң коммунистиг савазын долдурар төлээде, бистиң улузувустуң мурнунда күүсетсе чогуур хөй-хөй магалыг болгаш күш-ажылчы херектер туруп турар.

Сөөлгү чылдарның дургузунда бистиң кодээ ажыл-агыйывыс быжыккан. Колхозтарга болгаш совхозтарга машиналар, тракторлар, комбайннар чыл бүрүде улам-на көвүдеп, тарааның дүжүдү элбеп турар. Кодээниң ажылчыларын партияның, бүгү чоннуң доктаамал сагыш салышкыны-биле болгаш кичээнгейи-биле хүрээлеткен. Төлептиг салгакчылар, колхозтарның база совхозтарның байлактарының тургузукчулары болгаш ооң ээлери болурунга белеткениңер.

Кижи черни каастап турар. Чер кырында магалыг чаагай бүгү-ле чүүлдерни ажыл-ишчилер тургускан. Черге, тараажының күш-ажылынга ынакшыл—ол дээрге кижиниң магалыг бүдүжү-дүр. Черге ынак болуңар, ооң алдарын көвүдедиңер. Ниитилелдиң чаагай чоруунга күш-ажылы—эң дээре кижизидикчи дээрзин сактып алыңар. Коммунизм дээш, материалдыг кежиктерниң элбекшили дээш демисежири—ол дээрге бирги ээлчегде ол кежиктерни тургузарынга бодунуң күш-ажылы-биле доктаамал киржири-дир. Школаны доозуп үнгеш, төрээн колхозтарынга болгаш совхозтарынга ажылдап артпышаан, кодээ ажыл-агыйның өөредилге черлеринге бот-өөредилге-биле өөренип, бодунуң амыдыралын кодээге ажыл-биле мөңгеде холбаштырып турар ындыг сургуулдар боттарының патриоттуг хүлээлгезин бедии-биле билирин илередип турарлар. Өөреникчилер бригадаларының кижизиткеннериниң бүгү клазы-биле фермаларже, шөлдерже чоруур дээн чүүкулун бүгү тала-биле деткиир, комсомолчу-аныяктар звеноларын болгаш бригадаларын тургузар херек.

Колхозтар шөлдеринге, фермаларга эртем-билиглиг, угаан-сарыылдыг ээлер херек. Эртем чок болза, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип албас болза, ажыл-агыйны чорудар арга чок, чаагай дүжүттерни чедип алыр арга чок. Школачылар эвээш эвес солун дуржулгаларны кылып турарлар. Ол база кончуг эки-дир. Школага алган билиглерни практика кырынга хынап турар-дыр силер. Өөреникчилерниң бригада бүрүзү эртемденнер-биле, агрономнар-биле, зоотехниктер-биле найыралдашкан, оларның сүмелерин күүсеткен, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга өөренген турарын сүмелээр бодай-дыр мен. Ол чорук школаны дооскан соонда, эң эки кылдыр ажылдаарынга, чонга хөй продуктуларны тургузарынга дузалаар.

Өөреникчилер бригадаларынга турган-ла урутлар техникага ынакшаан, ону эки шиңгээдип алган болгаш тракторну, комбайнны чорударынга белен турары кончуг чугула. Төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш кижи күш-ажылга өзүп, дадыгар, ооң тура-соруу болгаш угаан-сарыылы аңаа каңналыр.

Комсомолчунуң болгаш пионерниң тугун бедик тудуңар, бүгү-ле чүүлдерге Ильичиниң чагыгларын күүседиңер. Школага өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларынга коммунистиг бүдүштүң хевиринге кижизиттиниңер, хоочун салгакчылардан эстафетаны алырынга болгаш ону коммунизмниң бүрүн тиилелгезинге төлептиг чедирерин белеткениңер.

Н. ХРУЩЕВ.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының бригадирлериниң болгаш кежигүннериниң Бүгү-эвилел слёду

МОСКВА. (СЭТА). Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларының бригадирлериниң болгаш кежигүннериниң бирги Бүгү-эвилел слёду Ленин дагларында пионерлер Ордузунга марттың 27-де ажыттынган. Чурттуң эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларындан, областарындан база крайларындан 750 делегаттар слётта келген.

ВЛКСМ ТК-ның секретарьлары, Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының Төп Чөвүлелиниң кежигүннери, министерстволарның болгаш эргелелдерниң удуртур ажылдакчылары, партия, комсомол, пионер организацияларының төлээлекчилери слёттуң ажылында киржип турар.

Слёттуң президиумунде — эштер Д. С. Полянский, Л. Н. Ефремов, сураглыг украин тараажы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Г. Заглада, алдаржаан механизатор, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. А. Светличный болгаш өскелер-даа.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павлов слётту ажыткан. СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. С. Хрущевтуң слёттуң киржикчилеринге байыр чедирген чагаазын ол номчаан. Коммунистиг партияга, эргим Н. С. Хрущевка аныяктар дугайында ада-сагыш салышкыны дээш ханызы-биле өөрүп четтиргенин делегаттар дидимиттиг адыш часкаашкыны-биле илереткен.

«Өөреникчилерниң бригадалары — коммунизмниң идепкейлиг тургузукчуларын кижизидериниң школазы» деп илеткелди ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павлов кылган.

Герман айтырыының талазы-биле бодалдарның совет-америк солчулгазы

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Герман айтырыын тайбың таарыштырары-биле холбашкан айтырыгларга санал-оналдарның совет-америк солчулгазы аңаа болган. ССРЭ-ниң АКШ-та элчиниң А. Ф. Добрынин АКШ-тың күрүне секретары Д. Раск-биле ужурашкан.

Санал-оналдар солчуруун уламчылаар.

Ф. Р. Козловтуң Туркменистанда чоруп турары

АШХАБАД. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, партияның Төп Комитединиң секретары Ф. Р. Козлов марттың 27-де Мургаб шынаазының ажыл-ишчилеринге чеде берген. СЭКП ТК-ның Ортаакы Азия бюрозунуң даргазы В. Г. Ломоносов, Туркменистанның КП ТК-зының бирги секретары Б. Овезов болгаш өскелер-даа оон-биле кады чеде берген.

Республиканың хевеҥ ажылдыг мурнакчы колхозтарының бирээзи—Марының бүдүрүлге эргелелиниң «Москва» кодээ ажыл-агый артелинге эш Козлов барган. Колхозтуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Джумадурды Атаджанов-биле кады Ф. Р. Козлов механизаторларның хевеҥ чаштырып турганы шөлге барган, хевеҥ үнүжү тарып өстүрериниң дептилгелиг аргазын сонуургап, колхозчулар-биле, механизаторлар-биле чугаалашкаш, оларның амыдыралының дугайын, күш-ажылчы херектериниң дугайын айтырган.

Ол-ла хүн Ф. Р. Козлов Кара-Кум бугазынче аян-чорук кылган.

Республиканың удуртукчулары-биле, бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнарының ажылдакчылары-биле, колхозчулар-биле, кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери-биле беседаларынга эш Козлов ажыл-агыйны чорудуп турарының системазын, ооң экономиказын тодаргай сонуургап айтырган. Кара-Кум бугазының суун эң-не үре-түңнелдиг кылдыр ажыглаар дугайында, чаа сут магистралының зоназынга ажыл-агыйны хынамчалыг чорудар дугайында айтырыгны база-ла чугаалажып көрген.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң пленуму

МОСКВА. (СЭТА-ның корр.). ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң пленуму чогаалчыларның Төп бажыңынга ажыттынган. «Совет литератураның идейлиг бедик деңнели болгаш уран-чечен мергежилгези дээш» деп айтырыгны Москваның, өске-даа хоорайларның чогаалчылары, национал республикаларның төлээлекчилери чугаалажып көөр.

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары К. А. Федин эгезинде чүве чугаалааш, чогаадылганың чугула айтырыгларын айыткан.

СЭКП ТК-ның секретары Л. Ф. Ильичев пленумнуң ажылында киржип турар.

СЕМИНАР ЭРТТИРГЕН

Чоокта чаа Тес-Хем парткомунуң идеология килдизи районнуң партия чырыдыышкын четкизиниң бүгү бөлгүмнериниң пропагандистериниң 2 хүнүнүң семинарын эрттирген. Семинарга районнуң пропагандистери барык шупту киришкен.

Россия Федерациязының бүдүрүлге эргелелдериниң начальниктериниң болгаш парткомнар секретарьларының Москвага болган чөвүлел хуралының дугайында болгаш районнуң мурнунда турар сорулгалар дугайында илеткелди парткомнуң секретары эш М. С. Кызыл-оол кылган. Секретарьның илеткелин пропагандистер улуг сонуургал-биле дыңнаан болгаш практиктиг ажылга ажыглаар чугула материалдарны алганнар. Ол ышкаш пропагандистер кодээ ажыл-агый экономиказының, амгы үеде идеологтуг ажылдың сорулгаларының, делегей байдалының дугайында лекцияларны бирги хүнүнде дыңнааннар.

Семинарның ийиги хүнүнде пропагандистер секциялар аайы-биле өөренип, СЭКП төөгүзүнге, экономикага, политшколага болгаш агар политикага хамаарышкан лекцияларны, консультацияларны түс-түс дыңнааннар. Семинарның түңнелинде пропагандистерниң дуржулга солчулгазын база организастаан.

Пропагандистерге лекция номчуурунга Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниң начальниги эш С. Сонам, партком секретарының оралакчызы М. О. Минчимаа болгаш районнуң өске-даа шыырак билиглиг лекторлары киришкен.

Енисейде штурм сөөлүнде

ДИВНОГОРСК. (СЭТА-ның корр.). Каш-ла хүннер мурнунда Енисейниң суу тар өөшке хайнып, мөөреп чыткан, ам мында ыяк таптай бастырып каан ыяанышты чал бар апарган. Ол чалдың кыры-биле солагай талакы эриктен оң талакы эрикче машиналар караңнадыр маңнажып турар. Чалдаашкын бедивишаан турар. Енисейни дуй боггаашының эгезинден бээр аңаа 50 муң кубометр дашты болеш сайны төккен.

Хемни штурмнаарының хүннеринде чедип алдынган темпилерни тудугжулар кудулатпайн турарлар. Марттың 26-да болгаш 27-де сай сөөртүрүнге чүс—чүс бежен машиналар ажылдап турган. Далажыр херек—каш-ла неделялар болгаш дош бадар болгай. Ону бүрүн белени-биле уткуур төлээде, ам оң талакы эрикте тургузуп турар оңгарның чалдаашкынынга ийи чүс бежен муңдан эвээш эвес кубометр довуракты төгери эргежок чугула.

Плотинаның тудугжулары-даа часкы суг үерлээшкининге белеткенип турарлар. Олар бетон дериишкиннерни кылырын дүргедедип турарлар. Бо чылын олар 500 муң кубометр бетонну салыр ужурлуг. Ол болза эрткен чылдыындан дыка хөй бөлүп турар.

ЕНИСЕЙ КОММУНИЗМГЕ АЖЫЛДААР

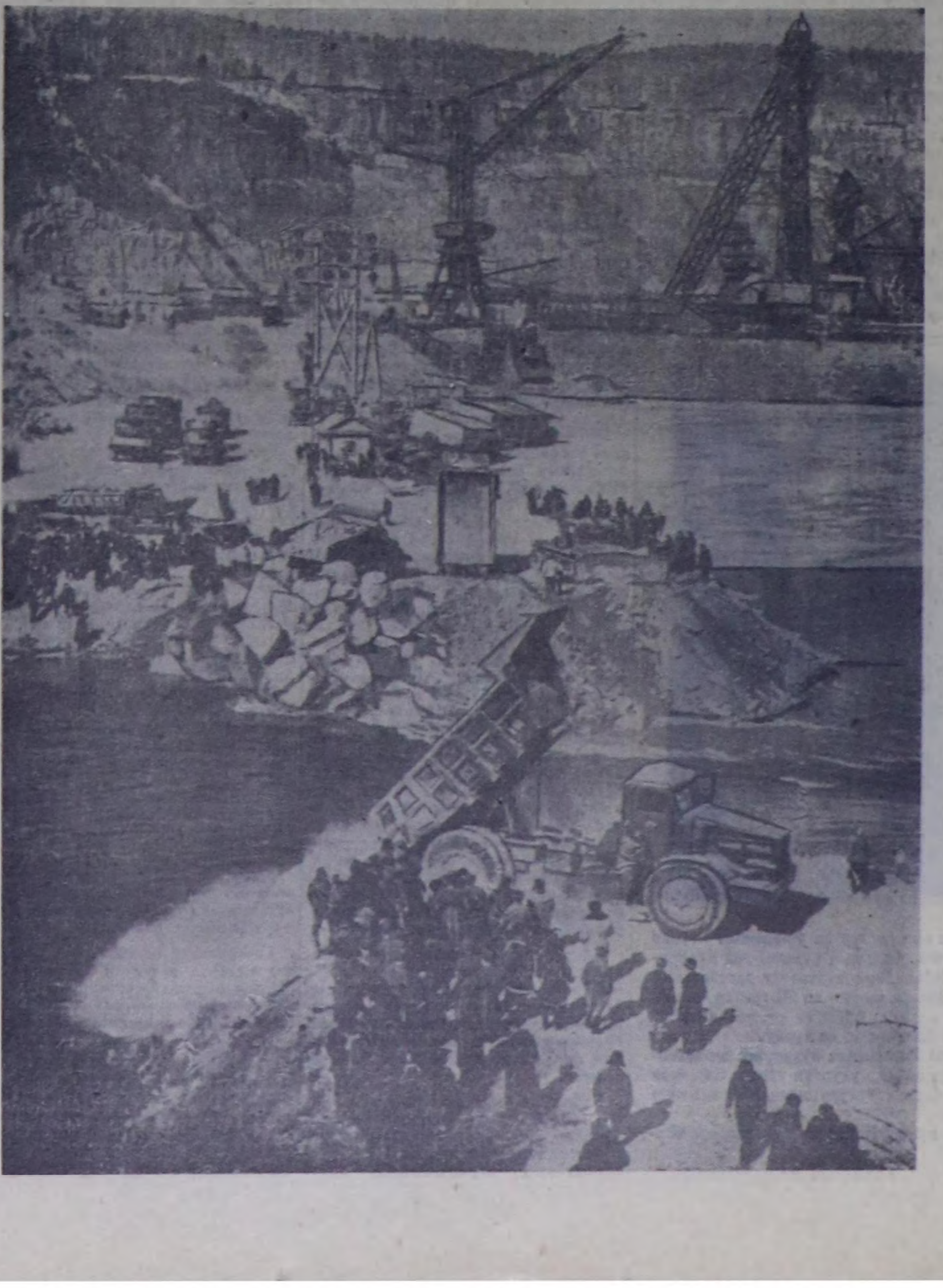

ДИВНОГОРСК. Улуг Енисейни дуй боггаашының хүнү ёзулуг байырлал, Красноярск ГЭС-тиң тудугжуларының күш-ажылының өндүр-чаагай тиилелгези болган.

ЧУРУКТА: дуй боол эгелээни. Баштайгы машиналар сугнуң арткан эзээнче хевилеп каан бетоннарны уруп турлар.

Фото В. Соболев биле Ю. Бармииннии. СЭТА-ның фотохрониказы. (Фототелеграф-биле хүлээп алган).

ХОВУ ТУРЛАГЛАРЫНДА

«Найырал» совхозтуң тараажылары часкы хову ажылынга белеткелин организастыг чорудуп турар. Тракторлар болгаш кодээ ажыл-агый машиналарының септелгези доозулган. Бо хүннерде кол кичээнгейни хову турлагларын таарымчалыг септеп дерииринче угландырып турар.

Хову ажылының бирги бригадазының үрезин арыглаар звенозу 600 тонна кызыл-тасты, 290 тонна суланы болгаш 150 тонна арбайны чажып болур кылдыр белеткээн. Олар турлагда шаңның үш гектар шөлүнүң харын аштап, девискээрин арыглаан.

Ийиги хову бригадазының звенозу тараа культураларының үрезинин чогуур өйүнде арыглап дооскан. Олар ам Аймыырлыгның хову турлаанда шаңның дөрт гектар шөлүн арыг-шевер байдалга белеткеп турар.

Терезинниң хову турлаанда ажылыш база хайныгып турар. Үрезин арыглакчылары ол ажылын дооскаш, ам мында шаңның ийи гектар шөлүн белеткеп турар.

Семиртилгеде

Дуржулга станциязының малчыны Михаил Чыдыкпанович Кенденниң кыштаанда концентрат, силос, сиген болгаш саваң курлавыры четчир. Ол ышкаш далбыйлаан черлер ам карандылап эгелээн.

Малчынның ажаалдазында 246 шарыжыктарның хонукта немелде дензизи 600 граммдан кудулавайн турар. Бо чылдың ийиги кварталында күрүнеге садары-биле 146 шарыжыкты семиртип турар, а өскелерин дараазында кварталда садар.

Часкы хову ажылының бүдүүзүнде

ЧАДААНА. (Телефон-биле). «Чыраа-Бажы» совхозтуң тараажылары усть-лабинчилерниң кыйгырыын деткивишаан, бо чылын тарааның ниити чылдазын 9600 тонна чедирерин, күрүнеге 3300 тоннадан эвээш эвес тарааны белеткээрин хүлээнген.

Бедик дүжүт дээш калбарган социалистиг чарыштың түңнелинде часкы хову ажылынга белеткел ай барык доозулган. Тараа культураларының 5550 тонна үрезинни чажар шынарынга чедир арыглаттынган, ооң шынары багай эвес болганын хыналда бүзүреткен. Совхозтуң механизаторлары техника септелгезин база организастыг чоруткан.

Совхозтуң дирекция чери, ажылчын комитеди болгаш партия, комсомол организациялары амгы бир кол кичээнгейни хову турлагларының белеткелинче угландырып турар. Улуг-Хову, Ак-Хая болгаш Дагыр-Шеми хову турлагларында ниити чуртталга бажыңнарының, кызыл булуң болгаш столовая тургузар бажыңнарның септелгезин чогуур өйүнде организастаан. Ону чугайлаарынга, турлагларның девискээрин арыглап аштаарынга комсомолчу-аныяктар звенолары идепкейлиг ажылдаан. Олар турлагларга көскү агитацияны хандырарын, кызыл булуңнарны дериирин шефке алган, спорт херекселдерин, янзы-бүрү оюн чүүлдерин база белеткеп турар.

Хову ажылының эгелээр хүннери келген. Тракторларны, кожулда машиналарын шөлче үнеринге белен кылдыр турлагларда аппарып тургузупкан. Тараа культураларының үрезинин, кывар-чаар, материалдарны база мөөннеп эгелээн.

Кариб далайда өнчүк-чөңгээлерни соксадыр

АКШ-тың чазаанга удурланыышкынның нотазы

«Льгов» деп совет судноңу боолап турганы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу бо чылдың март 27-де АКШ-тың Москвада элчин черинге удурланыышкынның дараазында нотазын чоруткан:

«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Даштыкы херектер министерствозу Совет чазактың даасканы-биле дараазында чүүлдү медеглеп тур:

Бо чылдың март 17-ниң дүнезинде Кубаның Исабела-ла-Сагуз портунга турган «Льгов» деп совет садыг судноазун далайның талазындан судноже чоокшулап кел чораан катерден боолаан. Улуг араалыг пулемёт-биле судноже каш удаа боолаан.

Март 19-та куба контрреволюстуг организацияларның баштыңнары АКШ-тың найысылалы Вашингтонга эрттирген боттарының парлалга конференциязынга совет судноңу бистиң бөлүүвүс боолаан деп медеглээннер. Каттышкан Штаттар оларның ындыг ажыл-чорудулгазынга шаптыктавас болгаш ол бөлүктер ындыг халдаашкыннарны үргүлчүлээр деп турарын олар база медеглээн.

Ол-ла хүн АКШ-тың күрүне департаментизи дыңнадыгны парлап үндүрген. Ол дыңнадыгда совет судноңу куба контрреволюсчулар боолааның фактызын хүлээп көрүп турзажок, Кариб далайның районунда ындыг янзылыг өнчүк-чөңгээлерни чүгле буруу шаппаан эвес, харын база ол дээрбечи үүлгедиглерни херек кырында деткип турар медеглелдерни кылган.

АКШ-тың чазааның материалдыг дузаламчызы чок турган, база америк боо-чепсекти болгаш судноларны оларга бербээн болза, куба улустуң Американың Каттышкан Штаттарының девискээринде чаштынган саттыныкчыларының бөлүү ындыг янзылыг өнчүк-чөңгээлерни үүлгедип шыдавас турган ийик деп чүве билдингир эвеспе. Контрреволюстуг бөлүктерни Каттышкан Штаттарның акшаландырып, олар Каттышкан Штаттарның өмээржилгезин бүрүн ажыглап турарын албанның америк кижилери хөй удаа миннип келгеннер.

Куба Республикаже араатанзыг халдаашкыннарны организастаары-биле куба контрреволюсчуларга бодунуң девискээрин болгаш материалдыг херекселдерин тывыспышаан, АКШ херекти Кариб далайның районунга болгаш бүгү делегейге байдалдың айыылдыг чидиглениишкининче чыгап турар.

Куба контрреволюсчуларның үүлгедиглери дээш, ооң иштинде «Льгов» деп совет судноже оларның кылган халдаашкыны дээш харысаалганы АКШ-тың чазаа бүрүнү-биле хүлээри мырыңай билдингир. АКШ-тың талазындан ындыг үүлгедиглерни деткип турар чорук судноларның хостуг чорууруннуң дугайында делегей эргезиниң ниитиге хүлээп көрдүнген нормаларын болгаш КНО-нуң Уставының кол принциптерин чүгле каржызы-биле үреп турар эвес, харын база Кариб далайның районунда кризисти таарыштыр шиитпирлээр дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чазактарының аразында чедип алдынган дугуржуушкунга дүүшпейн турар.

Совет чазак болза, «Льгов» деп совет судноже араатанзыг халдаашкын-биле холбаштыр удурланыышкынның АКШ-тың чазаанга медеглеп, келир үеде ындыг янзылыг өнчүк-чөңгээлерни болдурбазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни АКШ-тың чазааның талазындан алырын манап турар.

Москва, 1963 чылдың март 27».

Чарышка шаптыктаашкын

Чеди чылдың бешки чылында ажыл-агыйның мурнунда салдының турар сорулгаларны чеднишкинниг шиитпирлээринче коллективтиң күженнишкинин мобилизастаар дээш № 1 АТК-ның администрация чери, партия, профэвиилел организациялары кичээнгейни улгаттырып турар апарганнар. Хөй чолаачылар болган септекчилер эрткен чылдың бүдүрүлге онаалгаларын чеднишкинниг күүседип шыдаан болгаш ам база эки ажылдап турарлер. Ю. Н. Зюзинниң бригадазының чолаачылары эрткен чылын алээн күженнишкинниг ажылданнар. Планны ажыр күүсеткенниден аңгыда, олар 2 муң ажыг литр кывар чүүлдү, 35 дугуй резиналарын, 23 аккумуляторларны камнап алганнар. А. Н. Кравцовтуң, С. Г. Пономарёвтуң, В. Е. Кузнецовтуң удуртканы бригадаларның чолаачылары эрткен чылын база эки чеднишкиннерлиг болганнар.

Ол АТК-да бүгү чолаачыларның болгаш септекчилерниң 40 ажыг хуузу коммунистиг күш-ажыл дээш чарышка киржип турар. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы кыдыр ададыр дээш 25 бригадалар деңисежип турар, оларның 13-жү ол бедик атты чаалап ашкан. Чеди чылдың планын дөрт чыда күүседишкен эш Пономарёвтуң болгаш чеди чылдың алдыгы чылының планын күүседип эгелээн эштер Захаров, Красильников оларның аттарын коллективте аажок үнелеп турар. Ол черле биздингир, чүге дизе, ол эштер ындыг бедик түннелдерни чедип алыр дээш дыка кызып ажылдаан болганда, коллективтиң оларга чоргаарланыры чеп.

Ажылдың бедик бүдүргүчүлүү болза, кижилерниң ажылында чугула факторларның дугайын чаңгаарла чугаалап турары билдингир. Шак ындыг бедик түннелдерни келир үениң разведчиктери, коммунистиг күш-ажылдың кижилери колдуунда-ла техниканы мергежилдиг эдилеп билириниң, ажыл хүнүнүң минута бүрүзүн бүрүн ажыглаанының ачылында чедип ап турарын практика көргүзүп турар. Ынчаарга № 1 АТК-да херектиң байдалы кандыгыл?

Коммунистиг күш-ажыл бригадаларының чамдык ийи-чаңгыс чолаачыларының чүгү сөөртүлгезиниң план күүселдезинде чедип алдынып турар бедик көргүүлүгөри колдуунда-ла ажыл шагын ажыр ажылдап турарының күсели-биле болдунуп турар дээрзин дөрт чугаалаза чогуур. Ол дугайын фактылар бүзүрелдин-биле чугаалап турар. Чолаачы эш Пономарёвтуң чижекке ап кээл. Чүгле эрткен чылын безин ол хөөйлу ёзугаар докгаатгынган ажыл шагындан барык 600 чыгам шакты артыр ажылдаан боон турар. Ай санында ол рейске 174 шак ажылдаар ужуруур тургаш, керек кырында 224 шакты ажылдап турган. Оон ескеда чолаачылар база-ла шак ынчаар ажылдап келген. Оларның кижи бүрүзү 80—100 шак чедир артыр ажылдаан боон турар.

Коммунистиг күш-ажыл бригадаларының кежигүнери чолаачылар хөй-хөй шактарда, харын-даа хонуктарда рейстерге чоруп турар, оон ужурунда олар каш-каш неделяларда боттарының удуртукчуларын көрбейн, ужуражып чугаалашпайн, дурзулгазын солушпайн тургулаар. Мынчап кээрде он кижилер кино-даа көрбес, театрга-даа барбас, солун номчуур, ажы-төлүн кижизидер-даа шак тывылбастап турар. Күш-ажылды ынчаар организастап, коммунистиг күш-ажыл дээш ынчаар чаржып турарын чаа өзүмнер деп адап болур бе, ынчаш? Хоржок болбайнаан.

Ам база бир эш чугула түүлүү дугайын ап көрээл. Күш-ажылдың бедик бүдүргүчүлүү чедип алыры чугула болбайнаан, ынчаза-даа ону коммунистиг күш-ажыл коллективтериниң болгаш малыпчыларының амыдыралында кара чаңгыс фактор кыдыр санап болбас. Оон ескеда дыка чугула негеделер база бар, олар чокка коммунистиг күш-ажыл дээш чарыш барык-ла хоозун чүүл болу бээр дээрзин СЭБП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлеринде тодаргай чугаалаан болгай.

Кызымак өөренир, бодунуң ниити биилинн болгаш тускай белеткелин докгаамал бедидер, амыдырал-чурттазынга үлегердиг болур — коммунистиг ёзу-биле ажылдап, чурттаарынга өөренирин шиитпирлээн кижилерниң сагыыр дүрүмү бо шыкажыгай. Бо байдал № 1 АТК-да кандыгыл, ынчаш? Бо дугайында бис коммунистиг күш-ажыл бригадалар

„Шынның" ноштукчуларының ЧАГААЛАРЫ

«ТЕРЕ-ХӨЛ» КОЛХОЗ

Чеди чылдың бешки чылында кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрериин көвүдедири дээш кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң социалистиг чарыжын калбартыр дугайында усть-лабинчилериниң кыйгырыын Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозунуң бүгү кежигүннери улуг сонуургал-биле таныжып, бедиткен хүлээлгелерни алганнар.

Бо чылын «Тере-Хөл» колхоз саар инек бүрүзүнден 1000 кг сүттү саап алыр, курунеге садар мыйыстыг бода малдың дензизин бир башка онааштыр 280 кг чедир семиртир, төрүүр 100 инекке онааштыр 85 бызааны алыр база хой бүрүзүнден 1,7 кг дүктү кыргып алыр болгаш 100 баш хойдан ортумаа-биле 95 хураганны алыр, 100 баш төрүүр иви малга онааштыр 85 анайны алырын планнаан. Ажыл-агый бо чылын 264 тонна эътти бүдүрер болгаш 230 тоннаны азы эрткен чылдыындан 30 тонна хөй эътти курунеге садар, 175 тонна сүттү бүдүрер болгаш оон 165 тоннаазын, дүктү 10 ажыг тонналы, азы эрткен чылдыындан 2 тонна хөйнү садар. Колхоз баштаар чери малдың уксаазын экижидеринче база улуг сагыш салып турар.

Колхозтуң мурнунда салдынып турар бо сорулгаларны чедиишкиннииг күүседир дээш кижи бүрүзү тус-тус хүлээлгелерни ап турар. Чижээ, саанчылар Ч. Мыңмыр бир инекке онааштыр 1400 кг сүттү, З. Идам 1300 кг-ны саап алырын хүлээнген. Кадарчылар С. Ак-оол, Э. Карма 100 хойдан-на 110 хураганны, М. Идам, Ш. Баадыр 105 хураганны менди алырын хүлээнген. Бо хүннерде хойжуларның кадаанарында хой массалыг ооддап эгелээн болгаш хураганнары менди доругуп турар. Хойжу бригадаларга болгаш сүт-бараан фермазынга тарып бээзадылга пунктуларын белеткээш, чөгуур айыттынган хуусаада хойнуң 70 хуузун, инектиң 40 хуузун тарып бээзадыр сорулганы салып турар бис. Тудуг ажылының талазы-биле база кылза чөгуур чүүл хөй. Малчыннарның турлагларынга болгаш суурнуң бодунга 24 чаа бажың немей туттунар болгаш 25 эрги бажың бүрүн септеттинер. Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазынга 200 инек кирер кажаа, Балыктыг-Хемде бөт-оруяга-чарылгалыг хойжу бригаданың төвүнге 800 хой кирер кажаа, хойжу бригадаларның төптеринде 3 чунар бажың туттунар.

Колхозтуң мурнунда салдынып турар бо бүгү сорулгалар өй-шаанда күүсеттинер дээрзинге чигзиниг турбас.

Ф. БЕГЗИ,
колхозта партия организациязының секретары.

Комсомолчулар— малчыннарның амыдыралы дээш

СЭКП обкомунуң V пленумунуң шиитпирлерин күүседир дээш комсомолчу-аныяктар малчыннарже садытны организастажып турар болгаш ийи кезек черде агитбригаданы тургускан.

Комсомол организациязы малчыннарга дузалажыр 8 кижи составтыг бир звенону тургускан. Ол звено малчыннарның арыг-шевер чурттапгазынга дузалажыр, кажаалардының адаан хооржуп бээр, оларга концерт көргүзер болгаш беседа, солун номчулгазын чорудар хүлээлгелиг. Оон-биле кады кижи эмчизи, баш таарыыр кижи кады чоруп турар.

Комсомол организациязының ажылынга партком секретары Д. Оолакай, колхоз даргазы М. Мирчин практиктиг дузаны көргүзүп, комсомолчулар кандыг-бир айтырыгларны кедүрүп үндүрерге, ону чөгуур үезинде деткип турар.

Үжен комсомолчу аныяктар хойжуларга сакманщиктеп дузалажып турар. Оон иштинде комсомолчу сакманщиктер Т. Алдын-оол 112, Т. Долзатпаа—80, Т. Кара-кыс — 78, З. Айыр-Саназ 90 хураганнарны тус-тус доруктуруп ажаап турар. Пленум доктаалын күүседири-биле холбаштыр комсомолчулар, аныяктар социалистиг чарыштың хүлээлгелерин алган. Чижээ, комсомолчу саанчы Дежик Дадар чыл дургузунда бир инекке онааштыр 1500 кг сүттү, Д. Сержин—1350 кг-ны, Я. Херелмаа—1300 кг сүттү саар деп хүлээнгеннер.

Усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозунуң аныяк саанчылары чеди чылдың бешки чылында ниитизи-биле 212.150 кг сүттү саап, комсомолчуларның, аныяктарның күжү-биле 5620 хураганны, 3800 анайны, 720 бызааны, 238 кулунну менди өстүрер, 37 тонна 164 кг дүктү кыргып алыр деп социалистиг хүлээлгелерни алган. Сигенни чежени белеткээри, 400 гектар кукурузаны тараап, оон гектар бүрүзүнден 300—350 центнер ногаан массаны алыры, суурну чаагайжыдары-биле 1500 ыяшты тарып олуртуру, ийи кудукту казары, күш-культураның болгаш спорттуң бөдүүн стадионун кылып тургузары хүлээлгеде база көрдүнген.

Ам хамык ужур оон эки үре-түңнелдиг күүселдезин дээш бүгү аргаларны хереглеп, күжениишкинниг ажылдаарында. Социалистиг хүлээлгелеривисти долдур болгаш ажыр күүседип шыдаар аргалар бисте бар дээрзин демдеглевишаан, «Коммунизмче орук» колхозтуң комсомолчуларын, аныяктарын социалистиг чарышка кыйгырдывыс.

О. ТАСПАЙ,
колхозта ВЛКСМ комитединиң секретары.

РОССИЯ

Ленинниң кызыл түгүн холга тудкаш,
Ленинниң шынныг херээн чалгыннангаш,
Совет улус чолдуг чаагай чуртталганың
Чогаадыкчы оруун кирген ээзи болган.

Тайбың ижи — өңнүктерге чоргааралдыг,
Тайбың ижи—дайзыннарга күштүг согуг.
Ленинчи партия мерген баштаан
Ие-чуртум магаданчыг сайзыралда.

Коммунистиг бригадалар ижи хөгжүп,
Коммунизм хоңук саңай чоокшулаан,
Улуг-биче чоң шуптузу чаңгыс демниг
Россиям, Россиям, сеңээ алдар!

О. ХӨВЕҢМЕЙ.



«Тыва кобальт» тудуг эргелелинде Ховү-Аксы электри станциязының тудуу база чорул турар. Ук станцияның тудуунуң электри цегинде ажылдап турар ээлчег коммунистиг күш-ажылдыы деп адалыр эрге дээш демисежип турар. Ол ээлчег январьда бүдүрүлге онаалдазын 127 хуу күүсеткен.

Улуг тудугга 1960 чылда-ла комсомолдуң путевказы-биле келген Николай Беляков ол ээлчегде шалыпчыларның бирээзи болуп ажылдап турар.

ЧУРУКТА: комсомолчу электрик А. Беляков электри херекселдерни хынап тур.

Фото **В. ЛУТКОВТУУ.**

АНЫЯК ЧАЗАНЫКЧЫ

Чөөн-Хемчик районда «Искра» колхозтуң кежигүнү Ховалыг Дуваң-оол шериг албанынга чораэш үш чыл бурунгаар төрээн колхозунга чаныш келген. Белген дораан колхозтуң ажыл-ишчилериниң ажыл-агыйның янзы-бүрү адырларында хайныышкыннаг ажылдап турарын көргеш, шаандан черле таныш ажылы болур чазанылга черинге ажылдаарын шиитпирлеп алган. Бодунуң бодалын колхоз баштаар черинге чугаалаарга, баштаар чер оон ол күзелин изин-биле деткивишаан, аныяк оолду чазанылга черинге ажылдадып каан. Столсандай болгаш бажың иштиниң өске-даа херекселдерин чазаарын хоочун чазаныкчы М. Севилбаадан өөренип ап, хүн келген тудум чаа мергежилди чедип ап бар чораан. Ажылдаа-ла ийи чыл четпейн чораш-ла дуржулгалыг чазаныкчылардан тудакчок болу берген.

Колхозтуң чазанылга черинде беш кижи ажылдап турар. Эрткен чылын баштаар чер эш Дуваң-оолду чазаныкчыларның удуртукчузунга томуйлаан. Чазаныкчылар ажыл-агыйның тудуунуң соңга, хаалгазындан эгелээш хөй-хөй эргежок чүгула чүүлдерин кылып турар. Чазаныкчыларның удуртукчузу эш Дуваң-оол боду безин чоокка чедир 62 раманы, 4 автомашина кузовун, 40 ажыг хаалганы, дагаа оглу азыраар 28 хааржакты болгаш өске-даа хөй чүүлдү кылган. Аныяк чазаныкчының бүдүрүкчүлүг ажылын баштаар чер үнелээш, ону каш удаа өртектиг белектер-биле шаннап келген.

Эш Дуваң-оол чоокта чаа колхозтуң чазанылга черинге хереглээр ыяш белеткеп алыры-биле өөрүн баштап алгаш тайгаже үнүпкен.

М. ӨРГҮМЧҮ.

Хожудаашкындан чайлаар херек

«Чодураа» колхозтуң партия эге организациязының ажык хуралынга тарылгага белеткелдиң дугайында айтырыгны чугаалашкан. Агроном Б. Лаажаптың илеткелинден ап көөрге, артель 8 тракторну, 7 сеялканы, 7 андазынны, 45 илиирни холдан үндүр септээн, чаа 2 тракторну садып алган. Тараа культураларының үрезиннери 188 тонна, кукуруза үрезини 5 тонна бар.

Ындыг-даа болза, часкы тарылгага белеткел хожудаашкында турбушаан дээрзин коммунистер шыңгыы шүгүмчүлээн. Тарылгага кол чүве техника болгай. Ындыг турбуже, март ортаңга чедир 6 тракторнуң, 5 сеялканың, 3 андазынның септелгези доозулбаан, ам-даа 30 илиир херек. Кукуруза олуртур 4 машинаның чаңгызы-даа септеттинмээн. Кукуруза тарыыр ам-даа 2 машина негеттинип турар.

Кодээ ажыл-агый машиналарын септээриниң графиги тургустунмаанын, септелге кылыр талазы-биле механизаторларда тодаргай онаалдалар бердинмээнин, хову бригадазының бригадири Хураган, агроном Лаажап, механик Бюрбю ажылды кошкак организастааныг болгаш негелдени суларатканын хуралга санал бергеннер шүгүмчүлээн.

Арткан санныг хонуктарда бүгү-ле аргаларны хереглеп турган, техниканың, чепсек-херекселдерниң септелгезин бедик шынарлыг доозарын, үрезиннерни бүрүн четчелээш, чажар шынарынга чедир арыглаан турарын, тарылгага ажылдаар механизаторларны четчелээрин, хову турлаан белен кылдыр деририн коммунистер хуралынга шиитпирлээн.

Колхоз бо чылдың чазынында 3246 гектар тараа, мал чеми культураларны, ногаа, картофель аймаан тарыыр деп планнаан. Техниканы бедик шынарлыг септеп доосхан, үрезиннерни эки арыглаан, тарылгага кирер бүгү-ле чүвени белен болдурган тудум-на, часкы тарылга чедиишкиниг эртер.

Д. ДИРЧИН,

Тес-Хем район.

БӨЛУКТУҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Ак-Довуракта күрүнениң онза чугула ужур-дузалыг даг-дүгү комбинадының тудуунда партия организациязының чанында тургустунган партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүк бодунуң ажыл-чорудулгазын калбартып эгелээн. Чоокта чаа бөлүктүң кежигүннери тудугнуң складтарында, участоктарында болгаш ажыл-агый черлеринде тудуг материалдарын, механизмнерни база дериг-херекселдерни канчаар кадагалап, чеп ажыглап болгаш камнап турарының талазы-биле ниити хыналданы чоруткан. Оон түңнелинде бо талазы-биле мурнунда кымның-даа эскербейн база чамдык удуртукчуларның херекке албайн келгени улуг хажыдыышкыннар: ажыл-агыйжы эвес болгаш камналга чок чоруктуң дыка хөй фактылары илереттинген.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың болгаш тудуг эргелелиниң төп складтарында өске черлерден сөөртүп экеп турар улуг өртек-үнелиг чугула тудуг материалдарын болгаш дериг-херекселдерни кончуг багай кадагалап турар. Бедик шынарлыг туйбу, цемент, чазаглыг кылыглар дээн ышкаш тудуг материалдары болгаш дериг-херекселдер ажык черлерде, кандыг-даа шывыг, дөжек чок чыдып турар. Ол чорук ук материалдарның болгаш дериг-херекселдерниң үрелип, дадарып, шынарын баксырадырынга чедирип турар. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың складында 1 миллион ажыг рубльдиң дериг-херекселдери ажык черде кандыг-даа кадагалал чок чыдып турар. Ылангыя ында өл-шыкка болгаш хүн херелинге дүрген үреличел резина кылыглыг транспортёрлар, кабель продукциязы болгаш электри дериг-херекселдери кончуг хөй. Ол ышкаш бедик шынарлыг туйбу материалдарын кайы хамаан чок дүжүр октагылапкан, чыып сайлаваан чыдар, ам оларны кижилер, автомашиналар кырлап, чуура базып эртип турар.

Тудуг материалдарының болгаш дериг-херекселдерниң кадагалалы тудуг участоктарында онза багай болган. Фабрика тудуунуң участогунда 20 тонна ажыг арматура болгаш оон кылган кылыглар чер болганда сандаргай чыдар, чамдыктары бок болгаш довурак адынче шуут кирген, үрелип чыдар. Хаалга, соңга карактары болгаш рамалар дээн ышкаш чазаглыг чүүлдер ажык черде чыдарындан хажып, сыйлып үрелгилээн. Дилген ыяш материалдары, туйбу, цемент, кадаг болгаш өске-даа тудуг материалдары кончуг сандаргай чарыгдаттынып турар. Фабрикага хереглээр кончуг хөй дериг-херекселдер тудуг шөлүнде чедиртинген. Оларның хөй кезии база-ла үрелип, дадарып эгелээн. Чамдык кезектер шуут чидип, төтчеглээшкинге таваржып турар. Бо бүгүнү илередип көргеш, бөлуктуң кежигүннери участоктуң инженер-техниктиг ажылдакчыларын, бригадирлерни чыггаш, бо четпестерни дарый чайладыр талазы-биле тодаргай саналдарны берген.

Чуртталга тудуунуң № 2 участогунда брус, дилген манзылар, чудуктар, кадаг болгаш өске-даа тудуг материалдары база-ла корум-чурум чок, чер санай октаттынган, кандыг-даа хайгаарал чок болуп турарын бөлүктүң кежигүннери илереткен. Ылангыя 250 кургаг штукатура аналары ажык, өл черге чер санай чыткаанындан шуут ажыглалдан үнүп когарал болганы илереттинген. Ол ышкаш рама шилдээр 3 хааржак ана шилдер бузулган.

Тудугнуң өске участоктарынга байдал база-ла дүвүренчиг болуп турар. Ылангыя бүдүрүлге чериниң цехтеринде материалдарны болгаш дериг-херекселдерни кончуг багай кадагалап, ажыглап турарындан күрүнеге улуг когарал болуп турар.

Партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүк бүгү хыналда материалдарын чыып ниитилештиргеш база бо талазы-биле чөгуур саналдарны ажылдап кылгаш, хемчег алыры-биле парткомга киирген. Тудугнуң партия комитединиң бюрозунга бо айтырыгны тускай көрген. Илереттинген бүгү четпестер бюрога база бадыткаттынган, бо талазы-биле тускай шиитпирни партком үндүрген.

Тудуг материалдарын болгаш дериг-херекселдерни шак ындыг янзылыг багай кадагалап, чөгуур хемчеглерни өй-шаанда албайн келген участоктар начальниктери эштер Патов, Даниленко, Коновалов оларны шыңгыы хемчег алырын тудуг эргелелиниң начальниги эш Внуковтан бюро негээн. Бо талазы-биле бурулуг коммунистер Гордеев, Желтоногов, Даниленко оларга партияның шыңгыы хемчээн көргүскен.

Ам үеде тудугнуң участоктарында, цехтеринде болгаш ажыл-агый черлеринде бо айтырыгның талазы-биле партия тускай хуралдары болгаш бүдүрүлге хуралдары эртип турар.

А. МОҢГУШ.

Кылдынмаан ажылдар ам-даа хөй

Шагның дөрт үезиниң бирээзи час бодунуң ээлчээнде кирген. Хүн келген тудум улам чылып, дагларның хүннээрек талазы карандылап, бажыннарның крышаларындан дамды бадып турар. Бо бүгү кодээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилерин часкы хову ажылынга белеткелинер кандыгыл деп сагындырып турар. Шынавыла улустуң шагдан бээр чугаалап турары, «эки ээ—чайын шанаан, кыжын тергезин белеткээр» деп чугаа амыдыралда долузу-биле бадыткаттынып турар.

Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» колхозунуң механизаторлары чеди чылдың бешки чазынга канчаар белеткенип турарын, амгы үеде техниканы кайы хире септеп турарын билип алыры-биле колхозтуң төп гаражынга чеде бердивис. Трактор септелгезиниң талазы-биле механизаторлар районда дээре черде чоруп турар. «ДТ-54» болгаш «Беларусь» деп шупту 25 трактор септеттинген. Бо чорук механизаторларны болгаш бүгү колхозчуларны өөртүп турары чугаажок. Часкы тарылганың чепсек-херекселдерин өй-шаанда септээриниге хоочун механизаторлар, эштер Ш. Белекпен, К. Натпит, А. Сендажы болгаш өскелер-даа боттарының төлептиг үлүүн киирип, кызымак ажылдаан. Колхоз бо чылын 3800 га кызыл-тасты, 400 га арбайны тарыыр. Аңаа хереглеттинер 847 тонна «Мильтурим», «Скала» деп кызыл-тас үрезиннериниң база 64 тонна арбайның, 66 тонна чиңге-тарааның бирги арыглаашкыны доозулган. Үрезин арыглаашкынында колхозчу кыстар С. Багай-уруг, Т. Билдей, Н. Саңчай олар шалыпчы ажылдап турарлар.

Ынчалза-даа тарылга чоокшулап келзежок, ам-даа дыка хөй ажылдар четче кылдынмаан. Колхоз кодээ ажыл-агыйның кожуг машиналарын март 15-тен септеп эгелээн. Септелгеде көрдүнген 22 сеялка, 13 андазын бар. Оларга хереглеттинер артык кезектер чок. Ону садып алыр дээрге колхозтуң агар санында чүгле 8 рубль бар болуп турар. Кодээ ажыл-агыйның кожуг машиналарының септелгезиниң озалдап турарының бир кол чылдагаанын кол механик эш Байыр-оол ынчаар тайылбырлап турар.

— Ажыл дээнде дыжын билбес кызымак механизаторлар бисте бар. Хамык ужур артык кезектер чогунда. Артык кезектер турган болза март 25-те кодээ ажыл-агыйның кожуг машиналарын доозуп болур арга турган. Кодээ ажыл-агый техниказының талазы-биле отчёт, учёт дыка четпес. Тарылга доозулган соонда техниканы кым-даа хайгаарап, шын учёттун кылбас. Моон ужурундан кожуг машиналарын чер болгандан чыыр. Механизаторларның күш-ажылчы сагылга-чуруму база кусу деңнелде.

Механизаторларның сонуургалын бедидип, эң эки септелге кылганнарны шаңналга киирериниң талазы-биле колхоз баштаар чери организастыг ажылдарны кылбайн турар. Механизаторлар-биле кижизидилге ажылын кошкатканының түңнелинде ажыл шагын үзер, арагалаар чоруктар көскүлең болу берген. Чижээ, септелгеден чаа үнген «ДТ-54» деп тракторну механизатор Ө. Ажаалай эзириик ыяш сөөртүп чораш, үреп каан. Оон ол үрелик трактор база катап септелгеге кирер ужурга таварышкан. Чолаачы Кызыл-оол, тракторист Ак-оол олар ниитиниң өнчү-хөреңгизинге ээ-харысалгазын кошкатканнар.

Ховунуң ажыл-ишчилери усть-лабинчилерниң кыйгырыы-биле таныжкаш, бо чылын гектар бүрүзүнден ортумаа-биле 13 центнер дүжүттү алырын хүлээнгеннер. Бедик дүжүттүң үндезини болза, тарылга шөлдерин чемишчидилгелер-биле өй-шаанда хандырары болур. Ынчалзадаа шөлдерже өдек сөөртүлгезиниң шалыпчы айы ол колхозта дыка шушпеңчоруп турар.

Часкы тарылгага чедир каш санныг хонуктар арткан. Кодээ ажыл-агыйның кожуг машиналарын септеп доозары, өдек сөөртүлгезин дүргедедири колхоз баштаар черинден дарый негеттинип турар.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

„Шынның" материалдарының изи-биле

„ШООЧАДА ЧҮҮ БООР"

Мындыг эге-биле бо чылдың январьда үнген № 18 саңынга «Найырал» совхозтуң Шаңчыда чунар бажыңның үш чыл иштинде шоочалыг туруп, ажыглал чогун илереткен эш Ак-Ламаның чагаазы парлаттынган.

Совхозта ажылчын комитединиң даргазы эш Күңгааның редакцияга дыңнатканы болза: авторнуң бижип турары фактылар хыналдадан шын болуп илерээн. Совхозтуң ажылчын комитединиң хуралынга ук чүүлдү чугаалашкаш чөгуур хемчегни алганының түңнелинде чунар бажың доктаамал ажылдап эгелээн.

ЧОГААЛЧЫНЫҢ ШИЛИП АЛГАН ТЕМАЛАРЫ

Чогаалчы Сергей Пюрбю шүлүктериниң чыындызын «Чаа үениң шапкынчызы» деп адааны таварылга эвес. Чыындыда кирген чогаалдарының утказы номнуң адындан-на илдең.

Номчугашта кирген чеди шүлүк сөөлгү чылдарда бүгү совет улустуң болгаш оон иштинде Тываның ажылчы чоннарының амыдыралында болгулаан чугула болуушкуннарны чогаалчының канчаар көрүп турарын, чонунга чоргаарланганын көргүзүп турар.

Хамыктың мурнунда, бо шүлүктерде улуг Ленинниң болгаш партияның овур-хевири кол черни ээлеп турар. «Партия дугайында сөс» деп шүлүкте чоннуң ортузунга партияның улуг ат-алдарын, бистиң кылып алганывыс бүгү-ле материалдыг үнелиг чүүлдерни «партияның шинчи демдээ кылдыр танып» чоруурун чогаалчы уран-чечени-биле бижип турар.

Кырган, чалыы чоннуң чугаасоодун чыып, чоннуң ижиниң магалыг үре-түңнелин, оларның чырыткыланчак амыдырал-чуртталгазын көрүп чораш, чоннуң ол чуртталгазы—магадылыг чаңгыс сөске—партияга доңнашканын чогаалчы билип алган. Бо шүлүк, черле ынчаш, утка, шынар талазы-биле онзагай чараш, солун бижиттинген.

Коммунизм тургузуушкунунга, делегейге тайбыңны быжыглаар дээш демиселге партияның улуг башкарыкчы ролюн көргүзерин чогаалчы оон-биле кызыгаарлаттынып кагбаан. Партия дугайын эш Пюрбю моон мурнунда-даа бижип турган. Ынчангаш ук тема аңаа чаа эвес. Ындыг-даа бол, номчугашта кирген шүлүктерде партияны көргүскени чаа, солун, сагыш-сеткилге өөрүнчүг.

Улуг Ленинниң овур-хевирин база-ла делгеренгейжидип турар. Ленинниң чүрээ—чоннуң чүрээ. Ленинниң чагыглары—улуска дүрүм. Ынчангаш кымдан артык ыракшыл бис. Болдунмас, кылдынмас хире чүвени бүдүрүп, кылып аптар бис. Шак ындыг чүглүг одуруглар бо-дур:

Ленинниң кызыл түгүн
холдан салбас,
Ленинниң
өөредиин чаңдыр баспас,
Черни туржук.
Дээрни безин чаартып алыр
Сестир, коргар чүвевис чок
күштүг чон бис.

Кижиниң арын-нүүрүнүң дугайында, ол чокка чурттаары берге дээр дугайында бо хүннерде фабрикаларның, заводтарның ажылчыннары, ховунуң ажыл-ишчилери, малчыннар чугаалажы бергенде, дараазындагы одуруглар улустуң чүрээниң согуунга аянныналпайн турар деппе?

Чазын барып дериттинер
кудумчу,
суур
Чанында бо чудукта-даа —
чуруттунар:
Өгленир дээн өөрүвүстүң
шагда манаан
Өөрүшкүлүг өргээзи-даа
көсту хонар;
Ясли долдур
ажы-төлдүң
шулурашкан
Чассыг аян үннери-даа
чаңгыланыр...

Чыккылама соокта доң дыттарны «боо дег дагжадыр» ужуруп турар ыяш кезикчизиниң таапкы тыртып орда бодалы бо-дур. Мында бурунгаар кыйгырган, дынзыг дыңналыр сөстер чок, шупту бедүүн, билдингир.

«Күш-ажылга мактал», «Дүнеки орукка», «Делгелгеге» болгаш өске-даа шүлүктер бүгү-ле үнелиг чүүлдерни болгаш байлактарны тургузуп турар совет кижилерниң маадырлыг ажылдыжын алгап турар. Күш-ажылчы маадырлыг херектерни кылырыпга аныяк тыва ажылчынның үлүг безин улуг деп чогаалчы чоргаарал-биле бижип турар:

Космиктиг корабльдер
чалгыннарын
Хову-Аксы кобальтызы
база чүглээр.

Төрээн чуртунуң салым-чолунуң дугайында бодалдар «Россияга йөрээл» деп шүлүкте сиңниккен. Күчүлүг Төрээн чуртунга чоргаарал болгаш ханы ынакшыл чогаалчының өске-даа шүлүктеринде илереттинген. Кала-даа барганда, кала-даа чораанда, «хилиң чок октаргайда сылдыска-даа» Төрээн чурт уттундурбас, кагдынмас.

«Күзелдер» деп шүлүк сагыш-сеткилди хайныктырып, бодалдарны сергедип, кижини кыйгырып турар лириктиг. Бистиң бөгүнгү амыдыралывыстың магалыг экизин, чурттаары ышкаш ындыг улуг аас-кежии чогун, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бүгү-ле чырыткыланчак чаагай чүвени алгап ырлаан. «Күзелдер» дээрге, элээн агый берген кижиниң эртип келген чалыы назынының дугайында хомудаксап, бүгү-ле чаагай чүвени күзээни эвес, а амыдыралда ынак кижиниң омакшылы, амтызындан артык чаагай чүвени көрүксээн чүткүлү-дүр. Бо дээрге коммунизм тургузукчузу — бистиң кижилеривистиң күзел-бодалы-дыр.

Чогаалчы Сергей Пюрбюнуң «Чаа үениң шапкынчызы» деп чыындызында чамдык шүлүктерниң дугайында номчукчу мээн бодалдарым мындыг. Ниитизи-биле алырга, бо чыындыда кирген шүлүктер чогаалчының оон мурнундагы шүлүктеринге бодаарга, идейлиг утказы болгаш уран-чечени-биле черле тывынгыр болгаш сагыш-сеткилге дээштиг кылдыр бижиттинген.

С. НАТПИТ-ООЛ.



Сарыг-Септиң школа-интернадының бирги клазының өөреникчизи Алдын-оол Иргит школага өөрениириниң мурнунда-ла шыдыраага ойнап турар кылдыр өөрени берген турган. Чамдыкта ол улуг кижилер-биле безин шыдыраалай бээр. Школа-интернаттың өөреникчилери бичии Алдын-оолду «бистиң чемпионувус» деп баштактанып адап турарлар. Бирги классчы Алдын-оол шынавыла хөл-шыдыраа талазы-биле ында дээрелерниң бирээзи.

ЧУРУКТА: Алдын-оол Иргиттиң бирги классчы эжи-биле шыдыраалап олурары.

Фото: **И. ЦЕЛИЩЕВТИИ.**

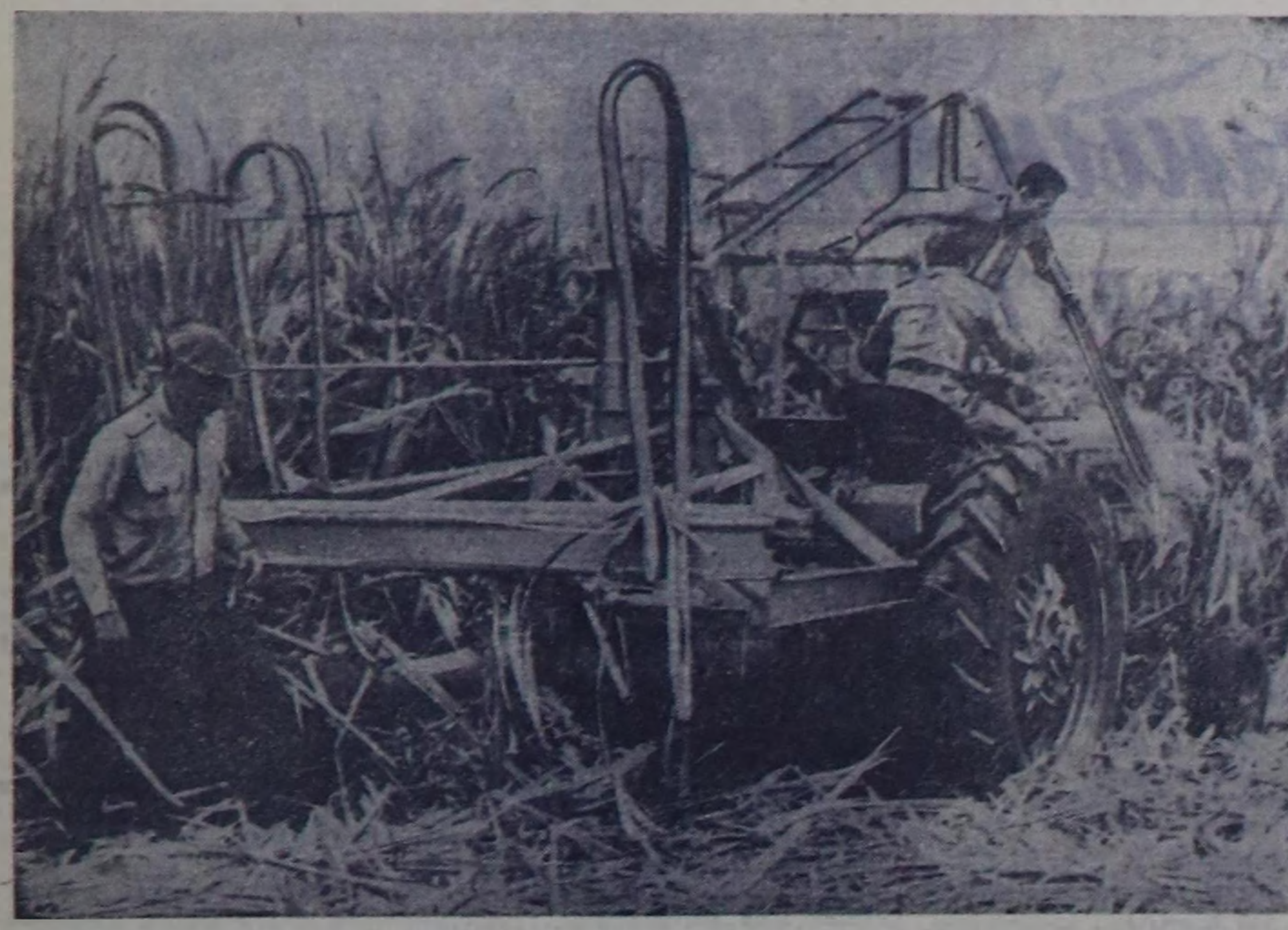

Кубада чигир тростниги ажаап ап турар. Бо чылын дөрт миллион 800 муң тонна чигирни бүдүрүп үндүрери планнаттынган. «Кызыл батальоннарны» тургузары дээш шимчээшкин улус имениелериниң ажылчыннарының аразында калбарган, кылыр ажылдың бедиткен нормазын бодунга доктаадып тургускан, чигир тростнигиниң эң дээре кезиикчилери аңаа кирип турар. Хоорайлардан экитураачылар — үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары улус имениелеринде кээп турарлар.

ЧУРУКТА: чигир тростнигин машина-биле ажаап ап турары.

Пренса Латина—СЭТА-ның фотозу.

«СП—12-ниң» ажылдакчылары Арктикаже ужудуп чорупкан

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА-ның корр.). Пояр бассейнинге организастап турар, дош кырынга эжиндирип чоруур «Соңгу полюс—12» деп станцияның ажылдакчылары Арктикаже самолёт-биле ужудуп чорупкан.

«СП—12» деп станцияның начальниги, Арктика болгаш Антарктика институдунуң эртем ажылдакчызы Л. Н. Беляков бедик широталарже ужудуп чоруптарының мурнунда СЭТА-ның корреспондентизинге мынча деп чугаалаан:

— Бистиң станциявысты Врангель ортулуунуң соңгу талазынга эжиндирип чоруур доштарның бирээзиниң кырынга организастаар бодап турар. Ол болза бедии базылыкынының чер болур. Арктиканың полюс чоогунуң районунуң циклоннары Чөөн-Сибирь болгаш Чукотск далайларының районунче холужуп кээп турар. Ынчангаш далайга эжиндирериңге таарымчалыг эвес болгаш доштарны Лонг оңгүже киир хадып, суднолар чорууруп бергедедип турар соңгу-барыын чүктүң хаттары ооң эгелеп турар.

«СП—12» деп станцияны тургузар чорук Арктиканың ол районундан гидрометеорологтуг медээлерни доктаамал алырының аргазын бээр. Ол чорук транспорт суднолорын Соңгу далай оруунуң чөөн секторунче чорударын хандырар.

Бистиң станциявыстың коллективи он кижи. Гидрологиның, доштарны шинчилээриниң, метеорологтуг, магниттиг болгаш астрономиктиг хайгааралдарының талазы-биле бистер эртем-шинчилелдиң улуг ажылын чорудар ужурлуг бис.

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

Часкы демисел үргүлчүлевишаан

ТОБИО. СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Вдовинниң дамчыдып турары болза:

Поездилерниң чоокшулап кел чоруурунуң дугайында автомашиналарның чолаачыларынга баш удур сагындырып турар медээлер Японияның дыка хөй демир оруктарының эртер черлеринге март 26-ның эртенинден эгелээш дыңналбаан. Чуртуң хуу демир оруктарының барык шуптузунга шимчээшкин каш-каш шактарда мырынай соксаан. Ол оруктарның ажылдакчылары ажыл төлевирин бедидер болгаш күш-ажылдың байдалын экижидер дугайында боттарының негелделерин деткивишаан, ажыл соксадыышкынын чорупкан.

Хуу демир оруктарның ажылдакчыларының профэвилелдериниң бүгү-нитти федерациязы ол ажыл соксадыышкынын организастаан. Бо федерация 190 муң кижини каттыштырып турар. Хуу автобус компанияларының ажылдакчылары, таксилерниң 30 муң хире чолаачылары демир оркчулар-биле кады ажыл соксаткан.

Япон транспортчуларның демисели Японияның ажылчы чоннарының март 26-да эгелээн часкы чаңгыс аай бешки хөделиишкиннериниң бези болур. Демиселди кады чорудар талазы-биле комитет оларны удуртуп турар. Профэвилелдериниң кол чөвүлели болгаш Японияның нейтралдыг профэвилелдериниң федерациязы ол комитетти баштаан.

Японияның химия болгаш саазын үлетпүрүнүң ажылчыннарының национал федерациялары болгаш металлистер 24 шакта ажыл соксадыышкынының комитеттиң кыйгырыын ёзугаар март 26-да база эгелээн.

Чаңгыс аай хөделиишкиннер март 31-ге чедир үргүлчүлээр.

Партизаннар диктаторга удур

ГАВАНА. (СЭТА). Чуртта күштүг партизан шимчээшкининиң бар болуп турар дугайын Гватемаланың чазаа дыңнаткан дээрзин Пренса Латина агентилелдиң корреспондентизи Гватемаладан дыңнаткан.

Парлалгага үндүрген медеглелинге Гватемаланың президентизи Идигорас Фуэнтес партизаннар «национал шериг-биле каш удаа таваржып келгенин мининген. Олар найысылал биле улуг порт болур Цуэрто-Барриостуң аразында телефон харылзаазын үрээн, демир оруктарга чазылдырыышкыннарны кылган, америк демир орук компанияларының болгаш «Юнайтед фрут компаниниң» харылзаазының шугумун үскен.

Март 17-де партизаннар биле чазак шериглеринин аразынга тулчуушкун болганын камгалал министри Энрике Перальта Асурдиа мининген. Чазак шериглери партизаннарны бузааларын чедип ап шыдавайн баргын. Партизаннар чурттуң кончуунда соңгу даглыг районнарында демиселди чорудуп турар.

АКШ Англияны ыйыдып турар

НЬЮ-ЙОРК. Каттышкан Штаттар Совет Эвилелинге улуг хемчээлдиг хоорзаларны садарындан ойталаарынче Англияны албадаар сорулга-биле олче ыйыышкынны күштелдирип турар.

ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң Вашингтондан дыңнатканы-биле алырга, АБШ-тың күрүне секретарының оралакчызы Джордж Болл март 25-те англи элчинни бодунга кыйгыртып келдирген. Совет Эвилелинге ол хоорзаларны англи хуу фирмаларның садыглаарын болдурбас дугайында бүгү эргежок чугула хемчеглерни Англияның чазаа алыр ужурлуг деп, ол элчинге медеглээн.

АНГЛИЯ БОДУНУҢ БОДАЛЫНГА ТУРЖУП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Совет Эвилелинге кан хоорзаларны садарын хуу фирмаларга чөпшээрээр дугайында бодунуң шиитпири күштүг артар дээрзин Каттышкан Штаттарга Англия медеглээн. Англияның АБШ-та элчини Ормсби-горнуң ол дугайын дыңнаткаш, парлалга төлээлекчилеринге медеглээни чүл дээрге, англи чазак ындыг хоорзалар стратегтиг материалдар эвес болур дугайында бодунуң бодалын мурнуку хевээр барымдаалап турар.

Америк информация агентилелдериниң дыңнадыгларын ёзугаар алырга, англи элчин ол медегелди АКШ-тың күрүне секретарының оралакчызы Джордж Болл-биле ужурашкан соонда кылган. Ол ужуражылышкынга Джордж Болл Совет Эвилелинге кан хоорзаларны бээрин Англия чөпшээревес ужурлуг дээрзин элчинге медеглээн.

Чалчаларның чөвүлел хуралы

ГУАЯКИЛЬ. (СЭТА). Сан-Хосеге болган чөвүлел хурал шынында АКШ-тың «чалчалары күрүнелерниң майор доминары-биле президент Кеннединиң чөвүлел хуралы болган» деп, Эквадорнуң «Цуэбло» солуну Кеннеди-биле Төп-Америка чурттарының президентилериниң ужуражылыышкынының түңнелдериниң дугайында бижээн чүүлүнге демдеглээн. Бо чөвүлел хуралдың кол сорулгазы «депшилге дээш эвилелди» быжыглаары, Кубага хамаарыштыр чаа агрессчи планнарны кылыры болуп турган дээрзин ол солун үргүлчүлеп бижээн.

Каттышкан Штаттар Төп-Америк чурттарынга чоокку он чылдарда 150 250 миллион доллар хемчээлдиг дузаламчыны тыпсырын аазап турар. Ындыг болза-даа сөөлгү он чылдарның дургузунда ол чурттардан кофени үндүр сөөрткениңден америк бүдүрүлгелериниң алган орулгалары 600 миллион доллар болганын ол солун айыткан. Төп Америкага «нийти рынокту» тургузуп, каайлы үндүргүлерни соксадып чорук чүгле америк монополияларның эрге-ажыктарынга таарымчалыг болур деп «Цуэбло» солун бижээн.

БУЖАР СУДЧУГАШ

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Орайла дээрге бо чылдың июльда бонн эрге-чагыргалар нацизм үезинде истелип, сүрдүрүп чораан кижилерниң барыын-герман каттыжыышкынын судтаарын үргүлчүлээр бодап турар.

Бо бужар судчугаш эрткен чылдың декабрьда барыын-герман федералдыг администрация судунга эгелээн. Бо суд чери болза барыын талакы эжелел эрге-чагыргаларының өөзэржилгези-биле Барыын Берлинде дүрүм чок ёзу-биле туруп турар. Боннуң башкарыкчы бөлүктериниң демократияга удур ол базымын бүрүү шапкан делегейниң хөй-ниитизиниң удурланыышкын ыны ыйыышкыны-биле база судту шаандан нацисчи чораан бонн шииткекчи Вернерниң даргалап турары хайге билдине берген соонда дораан-на бо судчугашты соңгаарлаткан турган.



Час деп фотоэтюд.

В. Лутковтуу.

Ыяш белеткели

Барыын-Хемчик районда Эрги-Барлык 8 чыл школазының чаа өөредилге чылынга одаар ыяжын эш Үндүңге баштаткан 30 кижи составтыг звено 1450 кубометрни хап тургускан. Тайгада ыяш кылып турар улуска партия организациязының секретары эш Эмер-Сарыг үргүлчү чедип, таңыдылга ажылын кылып турар.

Тудуг ыяжының белеткелинде звено стол, сандай, шкаф ышкаш нарын херекселдер кылыры-биле 80 кубометр кургаг пөшту кезип, пилорама чанында эккеп алган.

Суд залындан

Дээди хемчег-биле

Илья Павлович Черанев дээрзи ниитилелге ажыктыг күш-ажылы кылбайн, үргүлчү арагалап, мангыстылчак амыдырал-биле чурттап чораан. 1949 чылда ол күрүнениң хөреңгизин оорлааш, 15 чылга шиидиртирген кеземчезин эрттирзе-даа оортан кандыг-даа түңнел кылбаан.

Сөөлгү үеде Кызыл хоорайның Донмас-Сут кавызынга бир херээжен кижи-биле өг-бүле тудуп чурттап турган хирезинде-ле арагалаар чоруун үргүлчүлеп, 6—7 хонукта бажыннар кезип, тоноп кылаштаар турган.

Совет кижи болур мөзү-шынарын оскунган идегет ол-ла тоноп чоруп тургаш, эрткен чылдың август 9-та З. Н. дээр назы четпээн урууну күштеп чазарлааш, совет ниитилелдиң мурнунга аар кемниг херекти үүлеткен.

Тыва АССР-ниң Дээди суду дээрзи Черанектиң херээн көргеш, ону кезеглениң дээди хемчээ-биле боолаар деп шииткен. РСФСР-ниң Дээди судунуң коллегиязы судтуң шииткелин ёзугаар бадылаан. Черанетиң амытынын арттырар дугайында дилээн хандырбаан, ынчангаш шииткел күүсеттинген.

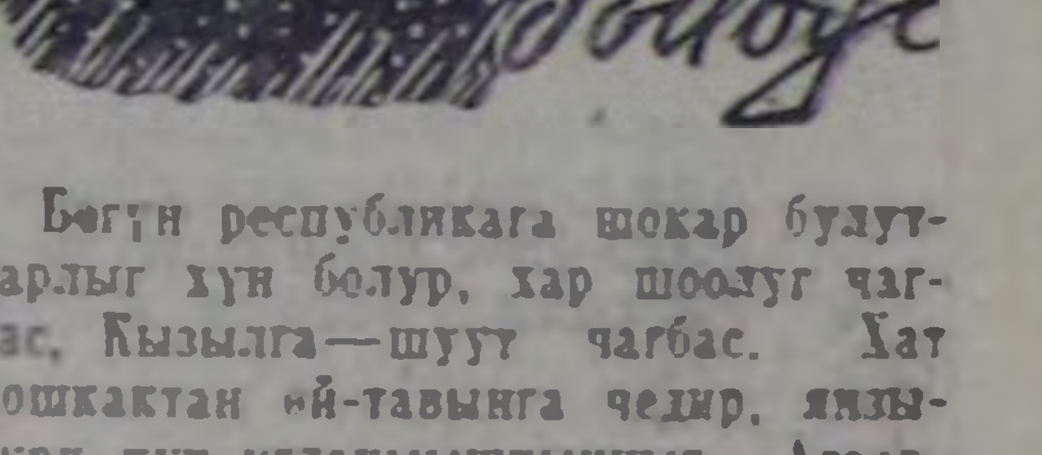

Бөгүн республикага шокар булуттарлыг хүн болур, хар шоолуг чагбас, Кызылга—шуут чагбас. Хат кошкактан ой-тавынга чедир, янзы-бүрү чүк угланыышкынныг. Агаарның температуразы: ыйгыл черлерге—1—6 градус соок, оон өскезинге—2—7 градус чылыг, а Кызылга—3—5 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Бундесвер күжүн өстүрбүшаан

Барыын Германияның дагын чепсегленишкининиң дугайында айтырыг ГФР-ниң болгаш Францияның шериг-политиктиг сырый эвилелиниң дугайында январь 22-де Парижке ат салдынган керээ-биле холбаштыр хөйнүтиниң кичээнгейин база дагын бодунче хаара тудуп турар апарган. Ол чурттарның чазактарынга февраль 5-те берген совет ноталарда килеңнеп көргенин ёзугаар алырга, дайынның ол керээзи ГФР-ни дагын чепсеглээриниң айыылдыг хемчеглерин күштелдиреринге идиг бээр.

Барыын чүктүң империалистиг күштериниң Барыын Германияны эңдерилдир чепсеглээриниң талазы-биле дайынның соондагы баштайгы чылдарда-ла ап чоруда берген угланыышкыны чепсегленишкининиң талазынга Барыын Германияга хамаарыштыр янзы-бүрү хевириниң «хүлээлгелери» болгаш «кызыгаарлаашкыннары» дээр хоозун чүүлдер-биле үргүлчү чажыртынып келген. Ол «хүлээлгелер» чүү болуп доозулганының болгаш олар чүү чүвеге чедирип келгенин дайын соондагы үеде оларның кылып келген чүүлдери чугаалап турар.

«Германияны шуут-ла чепсек чоктаадырарын болгаш чепсээн дүжүрерин» көрүп турар дугуржулгага 1945 чылдың август 22-де тиилекчи күрүнелер Потсдамга ат салганнар. Ынчалзажок каш чылдар эрткен соонда, барыын талакы күрүнелер (1952 чылда) «хостуг делегейниң дем каттыштырган камгалалынга» киржиринче Барыын Германияны хандыкшылдар деп шиитпирлээннер, а 1955 чылда-ла Федеративтиг Республика агрессчи соңгу-атлантика блогунга—НАТО-га кирген. Оон бээр-ле ГФР-ниң чепсектиг күштериниң деңнели 1954 чылдың чазынында Лондонга болгаш Парижке барыын талакы күрүнелерниң ат салганы дугуржулгалар-биле тодаргайлаттынып турар. Барыын чүктүң дем каткан «камгалалынга» ГФР-ниң «салыышкыны» 200 муң хире кижилиг 12 дивизиялардан, шериг-агаар күштериниң болгаш шериг-далай флодунуң эрик камгалалының чиик корабльдериниң болгаш таңныыл корабльдериниң тургустунган турар ужурлуг. Атомнуг болгаш чепсектиң өске-даа хевирлерин, ооң иштинде башкартынар ракеталарны болгаш эң ыракшылдыг ракеталарны, боттары частыр миналарны, 3000 ажыг тонна чүък кирер ишкир дайынчы корабльдерни болгаш 350 тонна ажыг чүък кирер ишкир суг адааның хемелерин бүдүрерин ол дугуржулгалар Барыын Германияга хоругдап турар.

Ынчаарга ол дугуржулгалар ёзу барымдаалап ам-даа күштүг болуп турар, ынчалза-даа Англияның «Лейбор рисерч» журналының-биле алырга, «оларга ат салган үеден бээр оларны өскээр тайылбырлап турар апарган». Америк генерал Норстэд барыын-герман армияны тактиктиг атомнуг чепсек-биле чепсеглээри «мырыңай эргежок чугула» деп, 1958 чылда медеглээн. Бундесверни ракета-ядролуг чепсек-биле чепсеглээр дугайында резолюцияны барыын-герман бундестаг ол-ла чылдың мартта хүлээп алган. Барыын-европейжи эвилел дижир чүве 1958 чылдың майда танкага удур боду башкартынар снарядтарны боду бүдүрерин Барыын Германияга чөпшээрээн. «Чер—агаар» болгаш «агаар—агаар» деп чергениң ракеталарын ГФР-ге бүдүреринге кызыгаарлаашкынны Барыын-европейжи эвилел дараазындагы чылын дүжүрген. Боду башкартынар снарядтарны кырынга тургузарынга таарыштырган 6000 тонна ишкир хемчээлдиг эсминецтерни база шак-ла ындыг тонналар хемчээлдиг дузалал корабльдерин тудуп тургузарын, а ол ышкаш боду частыр миналарны бүдүрерин ГФР-ниң чазаанга ол эвилел 1961 чылда чөпшээрээн. Сугта ишкир хемчээли 450 тонна болур суг адааның хемелерин тударын ГФР-ге чөпшээреп турар шиитпирин ол эвилел эрткен чылдың күзүнүнде хүлээп алган.

Бүгү-ле «кызыгаарлаашкыннар» турзажок, Барыын Германия амгы үениң хыдыкчы чепсээ-биле чепсеглеттинген ам күчүлүг армиялыг болуп турар. 1962 чылда камгалалдың бонн министриниң отчёдун барымдаалап алырга, бундесверниң шериинин саны 415 муң кижи чедип турар. Соңгу Атлантиканың составында кирип турар 25 дивизияларның 11 дивизиялары ГФР киирген болуп турар. Бундесвер ам дээрге НАТО-нуң Европада шериг талазы-биле дыка улуг күжү болуп турар деп «Штерн» журнал бижээн.

Бундесверниң чепсеглелинде ам безин «Онест Джон» болгаш «Матадор» дээр америк ракеталар бар. Ол ийи ракеталарның кайызы-даа ядролут боеголовкаларны чедирип шыдаар аргалыг, ынчаарга ол боеголовкалар американнарның холунда турар. Боду башкартынар «Мейс» дээр снарядтарны бонн чазак АКШ-ка 1960 чылда-ла чагаан. Барыын Германия оон аңгыда, «Сарджент» дээр чаа америк ракеталарны, боеголовкаларны чедирип шыдаар аргалыг «Першинг» дээр ракеталарны база чагаан. Ол ракеталарны ажыглаарының талазы-биле тускай белеткелдиг ГФР-ниң шериг кезектери АКШ-та эрттирип турар.

ГФР-ниң кургаг чер болгаш шериг-агаар күштери чепсегленишкининиң өске-даа амгы үедеги хевирлери-биле база чепсеглеңип турар.

Бундесверниң командылал чери бодунуң шериг-агаар күштеринче улуг кичээнгейни салган. Барыын-герман шериг-агаар күштериниң тудуу үш үе-чадага хуваазып турар: «ийиги үе-чадазы 1960 чылда эгелээн, үшкүзү—60 чылдарның ийиги чартыында эгелээр. Ийиги үениң дургузунда барыын-герман шериг-агаар күштери «бүгү делегейде техниканың амгы хөгжүлдезинден хожудавас» деп, мурнунда-ла тускай медеглеттингени ышкаш, эң чаа реактивтиг самолёттар-биле чепсеглеттинген турар ужурлуг. ГФР-ниң камгалал министерствозу 1965 чылга чедир бодунуң шериг-агаар күштерин 700 ажыг санныг «Старфайтер» дээр самолёттар-биле чепсеглээрин планнап турар. «Штерн» журналдың тайылбырлап турарын ёзугаар алырга, ол самолёттар бомбаларны сорулгаан черлеринче октаар атомнуг бомбардировщиктери болуп турар. Ол самолёттарның чамдызын чер адаанда бетоннап дуглаан черлерге тургузар болгаш «дайылдажып кириптеринге кезээде белен болур». «Шниттпирлиг» деп адап турар үшкү үе-чаданың дургузунда Барыын Германияның шериг-агаар күштерин аажок дүрген ужугар реактивтиг самолёттар-биле чаарты чепсеглээн турар ужурлуг. Барыын-герман ужар чүүлдүң мурнунда турар сорулгаларның дугайын шериг-агаар күштериниң командылакчызы, албан-дужаалдан чоокта чаа халажып үнген генерал-лейтенант Каммхубер чугаалаан. ГФР-ниң «чиңге дилиндек» кылдыр сагындырар географтыг байдалын барымдаалап алырга, шериг-агаар күштериниң сорулгазы чүл дээрге, «шаап халдакчы камгалалда—атомнуг удур согуушкунда» болуп турар деп ол чугаалаан.

ГФР-ниң чазаа бодунуң шериин чепсеглээринге чылдан чылче өзүп орар аажок хөй түңнү чарыгдап турар. 1962 чылда ГФР-ниң шериг бюджеди 15 млрд. марка акша турган болза, бо чылын 18 млрд. марка акша ашкан турар. Аажок хөй ол-даа түң бонн генералдарның чилбизин хандырбайн турар. Канцлер Аденауэр чоокта чаа чазактың медеглелин кылгаш, барыын-герман хаматтылар эмдаа куруг дыңзыг куржаттынар апаар деп билиишкинни берген. «Камгалалга эргежок чугула акша-хөреңгилер баштай көрдүнген түңнерден дыка ажып турар-дыр. Күрүне бюджединиң ажылдап кылып турганының үезинге бодаарга, өске чүүлдерге чарыгдалдар дыка эвээжээр апаардыр»—деп, ол медеглээн.

Барыын Германия бодунуң бюджет хөреңгилериниң дыка хөй кезиин даштыкыдан чепсек садып алырынга чарыгдап турар. Ынчалзажок статистиканың сан-медээлери Барыын Германияның бодунда сайгарган шериг чагыгларының соксаал чок өзүп турарын херечилеп турар. Бонн мындыг арга-биле бодунуң экономиказын боочепсек дарганнакчызы болдурарын күзеп турар. Ол угланыышкын ГФР-ниң ужар чүүл үлетпүрүнде оңза тодаргай илергейлеттинип турар. Барыын-герман ужар чүүл үлетпүрү шериг чагыгларының ачызында катап төрүттүнген деп, чазакка чоок турар «Дивельт» солун чоокта чаа айыткан. Амгы үеде барыын-герман ужар чүүл үлетпүрүнде аажок улуг каттыжыышкыннар тургустунган, дайын үезинден бээр сурагжаан бүгү-ле фирмалар ында кирген.

Барыын Германияда амдызында атомнуг чепсек чок. Ынчалзажок «ГФР-ниң чазаа ядролуг чепсектиң дүлгүүрүн чедип алыр дээш каш чылдарның дургузунда шудургу чүткүдүп келгенин билдингир болгай—деп, бонн чазакка совет нотада чугаалап турар. — Бонн чазак ядролуг чепсекти бодунуң холунга алыр дээш «НАТО-нуң хөй талалыг күштери» дижир чүвени азы база бир өске янзы-биле атомнуг эштежилгени тургузарынга чедир, кандыг-даа планга чыпшынып киреринге белеңин чажырбайн турар».

Мынчангаш атомнуг чепсекти чедип алыр дээр алыс сорулгазын боттандырып алыр дээш Бонн элээн каш оруктар-биле бар чыдар. Бирги орук: «НАТО-нуң хөй талалыг күштерин» тургузарының англи-америк планынга киржилге. Ийиги орук: Францияны болгаш Барыын Германияны оларның аразынга чоокта чаа чардынган шериг-политиктиг керээге дүүштүр дем каттыштырган ядролуг күш (атомнут эштежилге) болдурары. Ынчангаш адак соонда үшкү орук бар—ол чүл дээрге, Барыын Германия бүгү-ле хүлээлгелерни болгаш кызыгаарлаашкыннарны оюп эрткеш, оларны үрээш, бодунуң ядролуг чепсээн шиңгээдип алган фактының мурнунга делегейни тургузуптарының талазы-биле бодунуң күжениишкиннерин салырының оруу бар болуп турар.

Үшкү оруктуң дугайын элээн тодаргай чугаалаза чогуур.

Улуг үлетпүр ээлериниң эрге-ажыктарын төлээлээн «Дейче цейтунг» дээр барыын-герман солун бир эвес ГФР-ни «атомнуг клубтуң» составынга киирбес болза, Бонн бодунуң атомнуг боеголовкаларын бүдүрериниң оруунга туруп алыр» ужурга таваржыр деп, чоокта чаа бижээн.

ГДР-ниң Улус палатазының сагындырыг бижиинде демдеглээнин ёзугаар алырга, атомнуг болгаш ракеталыг чепсекти чедирип шыдаар самолёттарлыг болгаш корабльдерлиг, база оларны бүдүрүп турар Барыын Германия ам бодунуң атомнуг чепсээн бүдүреринче угланган күжениишкинниг белеткелди калбарткан. ГФР-ниң тускай эртемниглери ядролуг боеголовкаларны канчаар бүдүрерин билирлер деп Англияның «Лейбор рисерч» журналы шуут бадыткап турар.

Шериг техниказының талазынга ГФР-ниң чедиишкиннери сөөлгү үеде Англияның, Францияның, оон туржук АКШ-тың чедиишкиннерин безин ажып турар деп, ГФР-ниң камгалал министерствозунуң шериг техниказының килдизиниң удуртукчузу Фишер мактанып медеглээн.

Барыын-герман атомнуг үлетпүрнүң дүрген хөгжүлдезиниң дугайын даштыкы парлалга дыңнадып тургулаан. 400-тен 500 мегаватт күчүлүг атомнуг улуг элээн каш электростанцияларны амгы үеде ГФР-де тудуп азы төлевилеп турар.

Барыын-герман тускай эртемниглер каш-даа чылдарның дургузунда ядролуг чепсектиң чажыт француз лабораторияларында ажылдап турары билдингир болгай. Француз-барыын-герман дугуржулгага 1958 чылдың март 31-де-ле ат салган. Ону ёзугаар Сен-Луиде француз шериг шинчилел институду Францияның болгаш ГФР-ниң чазактарының контролюнда турар дем каттыштырган албан чери болу берген. Бо дугайты «Юманите» солун мынча деп бижээн: «Ол лабораторияда бистиң эң дээре эртемденнеривис ол айыылдыг бөлүкте герман эртемденнерге чагырты берген... Атомнуг характерниң бүгү төлевилелдери Сен-Луиде немецтер хөй нуруу болуп турар лабораторияда эртип турар». Сахарага атомнут шенелделерже ГФР-ден хайгааракчыларны чорудуп турарын алгаш көөрге, бонн дайынзыраактар боттарының төлээлекчилерин француз шериг лабораторияларынче чорудуп турары анаа эвес деп чүвени база тодаргай көргүзүп турар.

А. РАЧКОВ.

«Хостуг» Америкада индейлерниң хуу-салымы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Дакота штатта чурттап чоруур 26.000 индейлер чүгле коргунчуг элегделгүреглелдерниң эвес, харын база сөөкязы ылгаар чоруктаң качыгдап турар деп, «Нью рипаблик» журнал дыңнаткан.

Штаттың албан кижилери индейлерни канчаар көрүп турар дугайын хоорайның даргазы Чемберлен тодаргай илереткен. Ооң медеглээни болза: «Маңаа индейлерниң амыдыралын таарымчалыг болдурарын бодавайн турар бис. «Шынында АКШ-та индейлерниң амыдыралы багай. Чижээлээрге, Мурнуу Дакота штатта индейлерниң ортузунда ажыл чоктар бүгү штаттыындаа 10 хөй болуп турар.

Бир эвес индейлер чурттап турар черинден үнүп, дээре амыдырал дилеп чоруп бээр болза, олар истепсүрер болгаш ылгай көөр чорукка таваржып турар. Эрткен чылда бөлүк индейлер бужар фактыларның дугайын сенаттың тускай комиссиязынга дыңнаткан. Кажан олар ресторанга кирерин оралдажып турган үезинде оларга чүгле чем бээриңден ойталаан, кудумчуже үндүр октапкан эвес, харын кандыг-даа чылдак чокка тудуп хоругдаан. Полицейжилер индейлерни кара бажыңга күш-биле чедире бергеш, ында оруннарга демирлеп кааннар.

Шаажылал хемчеглери буурап дүшкен

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамның Сайгондан ырак эвес черде турар партизаннарынга удур иголиньдьемчилерниң шаажылал хемчеглериниң буурап дүшкенин Ассошиэйтед Пресс агентилели дыңнаткан. Шаажылакчыларның хөй шериглери бронетранспортёрларның, вертолёттарның дузазы-биле Тай-Нинь можута партизаннарны дилеп тыварын оралдажып турда, партизаннар иголиньдьемчилерниң турган черинден 20 миль ырак турар оларның быжыглал черин атакалаан. Оон өске партизаннар отрядтары ооң кожазында турар быжыглал черлеринче чедиишкинниг халдаашкынны кылган. Ол быжыглал черлериниң чамдыктарын узуткап чок кылган, каш-каш иголиньдьемчи солдаттарны өлүрген.

КИНОТЕАТРЛАРГА

МАРТ 29-ТА.

«НАЙЫРАЛ»:

«Граф Монте Кристо» (1-ги серия) 9.40, 1, (2-ги серия) 11.20, 2.40, «Шуурган үндүрер сен» (1-ги, 2-ги серия) 4.30, 7.30, 9.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»:

«Барабанчының салым-чолу» 11.15, «Кижилер холунга чорааным» 1.15, «Майтак өңнүк» 3.15, «Барон Мюнгхаузен» 5.15, «Катап келбес час» 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»:

Мультипликациялар 10.30, «Ийи океанның чажыды» (1-ги серия) 12.30, (2-ги серия) 2.30, «Дөрттүң чүрээ» 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»:

«Чүткүл» 11.15, 1.15, «Өскүс эвес сен» 3.15, 5.15, 9.15, «Хуана Гальо» 7.15 шактарда.

ДИШ ШАЗЫ ЧҮГЕ ХАНЗЫРААРЫЛ

Чамдыкта диш чуп турда ийикпе хлеб дайнап олурда ханзырай бергилээр. Ону кижи болганчок-ла херекке албайн уттуптар. Кажан диш шазы кижип, божуңнап келирге сактып келир.

Диш шазы бичии-ле ханзырап турар апарганын эскерип каан доораан хемчег албас болза, үргүлчү ындыг болуп, кедерей берип болур. Ынчап барган таварылгада олар хос алаар, диштерниң доорзу чамагаштталы бээр, ооң ужун диш чоорту божуңайнып турар апаргаш, туралу берип болур.

Ындыг ханзыраашкыннар янзы-бүрү чылдагааннардан тыптыр. Оларның бирээзинге диштерни багай ажааганы, аас иштин чугбайн турары база диш доорзу карарар чоруктан хамааржыр. Бо таварылгада диш доорзунуң карарганын ап кагдырыпкаш, аас иштин хайындырган чылыг суг-биле чайып төккеш, диш шазын 3—5 минута хиреде салаалар-биле нугуптарга чиде бээр.

Диш шазы ханзыраар чорук гингивит дээр ооң тускай аарыынзай база болур. Ол ышкаш демир диштерни шын эвес эптээниңден диш шазы үрелип болур. Иштиг херээженнерниң дижиниң шазы ханзыраар, кижиниң чоруу организминде кандыг-бир витамин четпейн турарындан ийикпе цынга, диабет ышкаш чамдык аарыглардан аарып чоруур кижилерге бар болуп болур.

Ол бүгү чылдагааннардан аңгыда диш шазының ханзыраар чоруунуң кол чылдагааны болза таалайның пародонтоза дээр үр болгаш шыңгыы эмнээшкин негээр аарыы болуп турар.

Кандыг-даа чылдагаандан диш шазының ханзыраар чоруу тывылганы-биле холбаштыр диш доорзу карарар, организмге витаминнер четпестээр чоруктар көстүп илерээр. Ынчангаш дижиниң шазы ханзырап турар апарганын эскерген дораан чемнеириниң чурумун шыңгыы таарыштырар, сүттен, үнүштен кылган, ылаңгыя хөй витаминнерлиг продуктуларны болгаш диштерни база аас иштин арыг болурунга ажыктыг чаа чимистерни, ногааны чемге херегл ээри чугула.

Ол ышкаш диш доорзунуң карарар чорууи аштаар, аас иштиниң кадык болуруи хайгаараар болгаш чогуур эмнээшкинни чорудаар диш эмчизинге үргүлчү барып турар херек.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63. редакторнуң оралакчызының 35-24. пропаганда килдизиниң 23—54 харыысалгалыг секретарының болгаш харыысалгалыг дежурныйның 23-35. көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38. партийжи амыдырал килдизиниң 37-13. иштики информация килдизиниң 20-60. чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27. үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64. бухгалтерияның 31-75. корректорларның 21-47. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00107. Чагыг № 121. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорkomунуң,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. МАРТ 30 СУББОТА № 76 (5480).

Өртээ 2 көп.

КӨДЭЭГЕ ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛЫНЫҢ ЧАА ҮЕ-ЧАДАЗЫ

Иркутскиге чөвүлел хурал

Амгы үеде бистиң чуртувустуң бүгү-ле булуңнарында партия активиниң кичээнгейи көдээге идеология ажылын бойбаазырангайшыдарының, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң ортузунга массалыг политиктиг ажыл-чорудулганың чаа хевирлерин дилеп тыварының, партияның идеяларын пропагандалаарының айтырыгларынче угланган. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн-чүктүң идеология ажылдакчыларының чөвүлел хуралы марттың 28—29 хүннеринде Иркутскиге болган. СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлеринден, чаа Программадан болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринден үндезилеттинип турар идеологияның сорулгаларын чугаалажып көөрү-биле ол чөвүлел хуралды чыылдырган. Ол чөвүлел хурал бистиң партиявыстың, бүгү чоннуң амыдыралында дыка чугула үе-биле капсырлашкан. СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр партийжи удуртулганы бүдүрүлге принципи-биле чаарты тургузарын боттандырган. Улус ажыл-агыйының улгаттыр каттыштырган чөвүлелдерин тургускан, тудугну эргелеп башкарарын эде организастаан, колхозтарны болгаш совхозтарны удуртур талазы-биле чаа бүдүрүлге эргелелдерин тургускулаан. Бо байдалдарның үезинде көдээге идеология ажылының дуржулгазын ханызы-биле өөренип көөрү, ону моон соңгаар калбаа-биле хөгжүдериниң дугайында бодалдарны солчуру эргежок чугула болу берген. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидеринче, көдээниң ажыл-ишчилериниң сагыш-сеткил талазы-биле бедик негелделерин хандырарынче угланган дайынчы идеологтуг ажыл-чорудулганың чаа хевирлерин дилеп тывары —амгы үениң негелделиг сорулгалары ол-дур.

Партияның областар болгаш крайлар комитеттериниң секретарьлары, СЭКП крайкомнарының болгаш обкомнарының идеология килдистериниң эргелекчилериниң оралакчылары, бүдүрүлге эргелелдериниң партия комитеттериниң секретарьларының идеология ажылының талазы-биле оралакчылары, областар болгаш крайлар солуннарының редакторлары, аныяктар солуннарының редакторлары, радио дамчыдылга болгаш телевидение талазы-биле комитеттерниң даргалары, ВЛКСМ-ниң областар болгаш крайлар комитеттериниң секретарьлары, ном үндүрер черлериниң, политиктиг чырыдыышкының башкыларының директорлары, политиктиг болгаш эртем билиглер нептередир талазы-биле ниитилелдиң салбырларының даргалары, областарның улус өөредилге килдистериниң эргелекчилери, областарның болгаш крайларның культура эргелелдериниң начальниктери Иркутск чөвүлел хуралының ажылында киржип турар.

Иркутск чөвүлел хуралының тургускан айтырыглары кур черниң районнарының болгаш Ыраккы соңгу чүктүң, Оожум океанның эриктериниң болгаш Кулундин ховузунуң, Коммунистиг партияның Программазын ёзугаар көдээ ажыл-агыйны көдүрериниң чаа курлавырларын ам ажыглалда киирип турар кайгамчык улуг делгемнериниң идеология фронтузунуң ажылдакчыларын өлче хаара тудкан. Бурят, Тыва, Якут АССР-лерниң, Алтай, Красноярск, Примор, Хабаровск крайларының, Магадан, Амур, Чита, Сахалин, Иркутск, Новосибирск, Кемерово, Камчатка, Омск болгаш Томск обастарының төлээлекчилери чөвүлел хуралга киришкен.

Көдээ ажыл-агый талазы-биле СЭКП-ниң Иркутск обкомунуң бирги секретары С. Н. Шетинин чөвүлел хуралды ажыткан.

«Амгы үениң байдалдарында партия организацияларының идеологтуг ажылының дугайында» илеткелди СЭКП ТК-ның идеология килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы А. Г. Егоров кылган.

Бо хурал дугайында делгереңгей отчёт даараазында солунга үнер.

ЧОҢГА ЭМНЕЛГЕ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Коммунизм тургузукчулары бистерге кол чүве — кижи болур, коммунизм дээш демисел — ол дээрге кижиге эң эки амыдырал дээш демисел болур. Бүгү-ле чүүлдерни кижиниң аас-кежии дээш кылып турар... Бо ленинчи идея сиңниккен сөстер эң чугула партийжи документ бүрүзүнде болгаш эш Н. С. Хрущевтуң чугааларында база бир кол черни ээлеп турар. Ону бис болувустуң амыдыралывыстың бүгү талаларындан хүн бүрү медереп, көрүп турар бис.

Улустуң кадыын камгалаарының дугайында партияның болгаш чазактың хүн бүрү сагыш салыышкыны — оон чайынналчак илерээшкиннериниң бирээзи болур. Оон ачызында бистиң республикада кадык камгалалының херээ дүрген хөгжүп, ол сорулгага акшаландырыышкын көвүдеп, эмнелге албан черлериниң четкилери улам калбарып, оларда дээди болгаш ортумак эртемниг, мергежилдиг кадрларның саны өскен.

Бо талазы-биле чижек кылдыр эрткен чылын бистиң АССР-ниң күрүне бюджединден ол сорулгага 6 миллион ажыг рубльди чарыгдааның, а ам ол 7 миллион четкениң, чүгле бо чылын безин чүс хире дээди эртемниг эмчилер биске келириң болгаш медицинаның чаа-чаа албан черлерин ажыдарын чугаалаарга-ла четчир. Ам бисте өкпениң, ижинниң, сөөктүң аарыгларының талазы-биле нарын, берге кезиишкиннерни Кызылдың болгаш чамдык районнар төптериниң эмнелгелеринде кезип эмнеп турар апарган болгаш чон ортузунга санитар-профилактиканың ажылдары күштелген.

Республиканың кадык камгалалының органнарында чоннуң бүгү-ниити хүндүткелин чедип алган Г. Федорович, А. Кануннинов, Кара-Хайлар, Б. Балчий-оол болгаш өске-даа хөй-хөй дуржулгалыг хоочун эмчилер-биле чергелештир, ажылга чүткүлдүг, тура-соруктуг он-он аныяк кижилерниң тыптып турары өөрүнчүг. Өвүр районда кол эмчи Д. Барасан, Сагльда участок эмнелгезиниң эргелекчизи Т. Клачко, Чадаанада уруглар эмчизи Ч. Удумбара, Таңдының Балгазында участок эмнелгезинде М. Шойму, Каа-Хемде фельдшер Н. Лавриненко болгаш оон-даа өскелерни оларга хамаарыштырып болур.

Сөөлгү үеде, ылангыя СЭКП обкомунуң V пленумунуң соонда партия, совет болгаш хөй-ниити, ажыл-агый органнары, эмнелге албан черлериниң ажылынче улуг кичээнгейни салып турар апарган. Малчыннарга медицина хандырылгазын экижидери-биле холбашкан айтырыгларны бүгү райкүүскомнарның хуралдарынга тодаргай чугаалашкан. Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнарның эмнелге ажылдакчылары четверг санында малчыннарже чоруп, оларга чогуур дузаны көргүзүп турар. Республиканың Кадык камгалал министерствозу көдээ эмнелге черлеринге база малчыннарга дуза көргүзери-биле шыырак билиглиг дуржулгалыг эмчилерден тургустунган бөлүктү ыйы-ыйде ырак районнарже чорударын практикалап эгелээн.

Тывада кадык камгалалының шапкын хөгжүлдези, кижиниң кадыы дээш чорууттунуп турар хемчеглер — улуг чаагай херек-тир. Ынчалза-даа бүгү аргалар бар турда-ла чамдык черлерде ол эң чугула ажылды амдаа багай шиитпирлеп, анаа кошкак кичээнгей салып турар. Чижээ, Өвүрнүң район эмнелгезинге кижи шыдажыр аргажок четпестер турган болгаш оон кол эмчизи турган Н. Ануфриев коллективти сандарадырынга чедирип, кара-туразында аажылап турганының дугайында редакцияга келген чагааларны хынааш соонда, чамдык республика органнарының шуут киржилгези-биле эткен болгай. Бир эвес Өвүрнүң партия комитеди, райкүүском бо таарымча чок чорукту чогуур өйүнде эскерип, шиитпирлиг хемчеглерни алган болза, ону шагда-ла эдип ап болур турган ийик.

Оон-биле кады чамдык участок эмнелгелери болгаш пунктулар амдыгаа чедир эки бажыңнар-биле хандыртынмаан, оон ажылдакчыларының ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузуп бербээниниң чижектери база бар. Улуг-Хемниң «ҮТКА 25 чылы», Таңдының «Элегес» совхозтарга 25 оруннуг эки дериттинген участок эмнелгелерин тургузары негеттинип турар. Ынчалзажок ол ажыл-агыйларның удуртукчулары бо айтырыгны барык-ла тоокседвайн келген болгаш харын-даа «ҮТКА 25 чылы» совхоз участок эмнелгезин оран-бажың чогундан бичии медпункт кылдыр тургусканын таарымчалыг деп санап болбас. Колхозтар аразының участок эмнелгезин тургузарынга дузалаар дугайында Каа-Хемде «Тиилелге» колхозтуң удуртукчулары 3 чыл дургузунда аазап келзе-даа, түңнел чок болган. Ындыг эмнелгелерни тургузары чонга эмнелге дузаламчызын үлегерлиг хандырарынга улуг ужур-дузалыг болур. Чүге дизе, олар аарыг кижилерни чыттырып эмнээр 25 — 35 оруннар, лаборатория, рентген, бедик билиглиг кадрлар-биле хандыртынган турар болгай.

Чамдык районнар эмнелгелери, оларның кол эмчилери көдээ эмнелге пунктуларының ажылынче, ылангыя чон ортузунга санитар-профилактика талазы-биле хемчеглерни чорударынче кошкак кичээнгей салып турарлар. Маңаа чижек кылдыр Таңдыда район эмнелгезиниң кол эмчизи Б. Сараевти кирип болур. Ажыл-херекти ол озал-шуушпен шиитпирлеп, ылангыя ыраккы малчыннарга медицина хандырылгазын четпес органызастап турар.

Чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, ылангыя Советтерниң доктаамал комиссиялары эмнелге албан черлерин хүн бүрүнүң кичээнгейинге ап, оон ажылдакчыларының ажылдаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар хүлээлгелиглер. Ол ышкаш республика эмнелгезиниң чамдык салбырларында база аптека эргелелинде тургустунгулаан ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң шимчээшкинин улам деткиир болгаш ол эки эгелээшкинни эмнелге албан черлериниң өске коллективтеринге калбаа-биле практикалаар база хөй-ниитиниң төлээлекчилеринден тургустунган чөвүлелдерни эмнелгелер чанынга тургузуп, оларның ажылын идепкейжидер херек. Ол хемчеглер чоннуң медицина хандырылгазын улам экижидеринге идиг болур дээрзин утпас херек.

Күш-ажылдың эстафетазын хүлээп алырынга белен

Өөредилге бүдүрүлге бригадаларының бригадирлериниң болгаш кежигүннериниң Бүгү-эвилел слёду

МОСКВА. (СЭТА). Өөредилге бүдүрүлге бригадаларының бригадирлериниң болгаш кежигүннериниң Бүгү-эвилел слёду бодунуң ажылын март 28-те дооскан.

ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары С. П. Павловтуң илеткелин чугаалажып көөрүн пленарлыг түңнел хуралга үргүлчүлээн. Слёттуң киржикчилери чурттуң бүгү школачыларынга кыйгырыгны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Бистиң ажылдаар черлеривис — шөлдерде болгаш фермаларда деп, аныяк энтузиастар медеглеп турар. Кедизинде баргаш, өөредилге бүдүрүлге бригадалары комсомолчу-аныяктар звенолары, бригадалары, фермалары болуп үнзүн. Школаны дооскан соонда көдээ ажыл-агыйга ажылдаарын шиитпирлээн бүгү оолдарга болгаш кыстарга изиг байырны слёт чедирген.

СЭКП Төп Комитединге СЭКП ТК-ның Бирги секретары, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевка чорудар байырлыг чагааны слёттуң киржикчилери улуг сорук кириишкин-биле хүлээп алган.

Көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүреринге боттарының бүгү күштерин, бүгү билиглерин бээрин төрээн Коммунистиг партияга, эш Н. С. Хрущевка Бүгү-эвилел слёдунуң киржикчилери чурттуң бүгү школачыларының мурнундан бузурееткен. Салгакчыларның эстафетазын бистиң адаларывыстан болгаш иелеривистен, бистиң угбаларывыстан болгаш акыларывыстан хүлээп алырынга белен болур, ол эстафетаны коммунизмниң долу тиилелгезинге алдарлыг-биле чедирер төлээде бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис деп чагаада чугаалап турар.

АКШ-тың чазаанга нота

Чоокта чаа АКШ-тың Москвада элчини Ф. Колер ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунга нота дамчыдып берген. Март 15-те Алясканың районунга Каттышкан Штаттарның агаар делгемиин ийи совет самолёттар үрээн дээр дугайында ол нотада чугаалап турар.

Бо чылдың март 27-де ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозу харыы нотаны АКШ-тың Москвада элчинге чоруткан. Чогуур совет эрге-чагыргаларының кылган ылавылаар истелгезиниң түңнелинде бо чылдың март 15-те ийи совет самолёттар Берингово далайның делегей сугларының кырынга ужудуушкунну чурум ёзугаар чорутканы илереттингенин Совет чазактың даасканың ёзугаар ол нотада дыңнадып турар. Ындыг болза-даа ол ужудуушкун үезинде совет самолёттар Американың Каттышкан Штаттарының девискээриниң кыры-биле ужуп эртпээн болгаш АКШ-тың агаар делгемиин америк элчин чериниң айыткан нотазында черлерге-даа, Алясканың кандыг-бир өске черинге-даа үревээн болган.

Истелгениң медээлери-биле ап көөрге, ужудуушкуннар делегей сугларының кыры-биле эрткен. Совет самолёттар элчиниң нотазында айыткан АКШ-тың агаар делгемиин үрээн дээр черинге 350 километр безин чоокшуладыр ужутпаан болган.

Үстүнде айыткан чүүлдерни барымдаалааш, Совет чазак Американың Каттышкан Штаттарының чазааның удурланыышкынының барымдаа чок болган ужурунда хүлээп албайн турар.

Тарылга эжикте келди

БОТТУГ, ОРГАНИЗАКЧЫ АЖЫЛ-ХЕРЕКЧЕ

Таңды бүдүрүлге эргелелиниң чөвүлелинде

Март 27-де болган колхоз-совхоз бүдүрүлгезиниң Таңды эргелелиниң чөвүлелинге Россия Федерациязының бүдүрүлге эргелелдериниң партия комитеттериниң секретарьлары болгаш начальниктериниң Москвага болган чөвүлел хуралының түңнелдерин чугаалажып, эргелелдиң ажыл-агыйларының чедип алыр сорулгаларын чугаалашкан.

— 1963 чылда эргелелдиң ажыл-агыйларының мурнунда көдээ ажыл-агыйның бүгү культураларының тарылга шөлүн 214.300 гектар, оон иштинде кол мал чеми культура болур кукурузаның тарылга шөлүн 14.100 га чедирер сорулга салдынган—деп, эргелелдиң начальниги **Н. И. Куценко** илеткелинге чугаалаан.

Эргелелдиң колхозтары болгаш совхозтары часкы хову ажылдарын чедиишкинниг чорудар дээш бүгү чүүлдерни кылган бе? Кылдынган ажылдар ыракта четпес. Часкы тарыыр культураларның тарылгазынга 90 муң ажыг га черни чазын үлүр андарар. Ылангыя «Тиилелге», «Межегей», «Элегес» совхозтарның болгаш Бии-Хем, Каа-Хем районнарның колхозтарының механизаторлары бо талазы-биле улуг ажылды кылыр апарганнар.

Техника септелгезиниң байдалы онза четпес. Амга чедир 190 тракторлар септеттинмээн, а кышкы үеде ажылдап турган 270 тракторга катап септелге чорудары негеттинип турар. Божуг машиналарының септелгезиниң талазы-биле кылдынмаан ажылдар хөй.

Септелгениң хожудаанының чылдагааны чүдел дизе, механизаторларның хөй кезии кышкы үеде ийиги чергениң ажылдарынга тургаанында. А септелге кылып турганнарның ортузунга септелгениң темпизин дүргеледир болгаш шынарын экижидер дээш социалистиг чарыштыг ёзулуг организастап чорутпаан.

Механизатор кадрларның талазы-биле айтырыг чиди-биле тургустунуп турар. Чамдык ажыл-агыйларда механизатор кадрлары белеткеп турза-даа, олар дөмей-ле негелдеге четпес, ничирбелиг тракторларга ийи ээлчег-биле, дугуйлуг тракторларга чаңгыс ээлчег-биле ажылдаарынга 126 механизатор четпес. Ылангыя «Межегей», «Элегес» совхозтарда болгаш Каа-Хем, Бии-Хем районнарның чамдык ажыл-агыйларында трактористер дыка чедишпес.

Тракторларның ховуже үнер үези ырак эвес. Ынчалза-даа үрезин белеткелиниң айтырыы дүвүрээзиниг байдалда туруп турар. 29.300 тонна үрезиннерниң чүгле 40 хуузу чажар шынарынга чедир ажылдаттынган. Дыка хөй анаа үрезиннерни сорттуг үрезиннерге амга чедир солуваан. Ажыл-агыйларда чочак-тараа, картофель болгаш ногаа культураларының үрезиннери дыка четпес.

Кукурузаның болгаш өске-даа культураларның бедик дүжүттерин херээжиң эки чемишчидип турган чедип ап болур дээрзин мурнакчы ажыл-агыйларның практиказы көргүзүп турда-ла Таңды эргелелиниң ажыл-агыйлары бо чылын ону база-ла ожаап көрбейн турарлар. Бо чылын 91.200 тонна түс черниң чемишчидилгезин шөлдерге төгер пландан чүгле 11 муң тоннаны шөлдерге чедиргенни маңаа чугаалаарга четчир. Кукуруза тарып өстүрер 100 звеноларның 80-ниң организастаан. Чамдык черлерде звеноларга чепсек-техниканы, тарыыр участокту быжытлап бербээн.

Оон ыңай эш Куценко мал ажылының болгаш бирги кварталда эътти, сүттү күрүнеге садарының планнарын күүседип турарының айтырыгларынга доктааган. Таңды эргелелиниң колхозтары, совхозтары эрткен чылдарга бодаарга бо кыжын малдың бөлүүн болгаш шыктыг чемнерни-биле артык хандыртынганы билдингир. Ынчалза-даа күш-ажылды багай организастааның, мал чемнериниң чарыгдалы дээш партия комитеттериниң, эргелелдиң болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының талазындан чогуур контрольду чорутпааның түңнелинде мал ажылынга улуг хорамчаны болдурган. Ылангыя Бии-Хемниң «Хадын», Каа-Хемниң «Совет Тыва» колхозтарынга болгаш «Өөк» совхозка, дуржулга станциязынга малдың хорамчазы улуг болган.

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар талазы-биле эргелелдиң ажыл-агыйлары багай эвес көргүзүглүг болуп турар. Март 20-ге чедир медээ-биле алырга, бирги кварталда күрүнеге эът садарының планы 97,6 хуу, сүттүү—99,2 хуу күүсеттинген. Моон ап көөрге, бирги кварталдың онаалдаларын дыка ажыр күүседип болурунуң аргазы эргелелдиң ажыл-агыйларында бар.

Бии-Хем районнуң «Искра» колхозунуң даргазы Дежнев, Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы» колхозунуң даргазы Гудков, «Бек-Тей», «Сукпак» совхозтарның директорлары Ломаев, Петенёв, Каа-Хемниң «Тиилелге» колхозунуң агроному Глазырин, Таңдының партия комитединиң секретары Сухачёв, Тожунуң партия комитединиң секретары Машпадай болгаш оон-даа өскелер боттарының саналдарынга усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр көдээниң ажыл-ишчилери часкы тарылгага канчаар белеткенип, мал кыштаглалыышкынының чедиишкинниг доозары дээш кандыг хемчеглер ап турарын чугаалааннар. Оон ыңай оларның саналдарынга көдээ ажыл-агыйны удуртурун улам экижидер, социалистиг хүлээлгелерни хууса бетинде күүседиринче тараажыларның болгаш малчыннарның бүгү күжүн мобилизастаар талазы-биле боттуг, тодаргай хемчеглер ам-даа четпес чорудуп турары дээш парткомнарның, эргелелдиң болгаш оон тускай эртемниглериниң адресинге чамдык шүгүмчүлелчи чемелээшкиннер бар болган.

СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый килдизиниң эргелекчизи эш Н. Конгар партия комитеттери болгаш бүдүрүлге эргелели көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин экижидеринге колхозтарга болгаш совхозтарга тодаргай дузаны көргүзер талазы-биле канчаар ажылдаза чогуурун чугаалаан.

Таңды эргелелиниң чөвүлели 1963 чылда күүседир тодаргай хүлээлгелерни айыткан доктаалды хүлээп алган. Эргелел 1963 чылда күрүнеге 5,5 миллион пуд тарааны, 6305 тонна эътти, 10425 тонна сүттү болгаш 432 тонна дүктү садар.

Бо алдынган бедик хүлээлгелерни чедиишкинниг күүседириниң аргазы бар деп чөвүлелдиң киржикчилери чаңгыс аай түңнелди кылганнар.

Н. ВАНЬКОВ.

Чаа хову турлаанда

КЫЗЫЛ-ЧЫРАА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик бүдүрүлге эргелелиниң Ленин аттыг колхозунуң тараажылары часкы хову ажылынга белеткелин хынамчалыг чоруткан. Тараа культураларының үрезини четчир, оон хөй нуруузу эки үнүш-дүжүттүг сорттар болуп турар.

Колхозтуң механизаторлары техника септелгезин база чедиишкинниг дооскан. Бүгүдүү 11 «ДТ-54» болгаш өске-даа тракторлар, кожулда машиналары шупту белен. Амгы хову ажылынга комплекстиг 7 агрегаттың ажыглалга кирери—колхозтуң амыдыралында база бир солун чүүл болур. Ол болза черни андарбышаан, илииртээр, дыгый бастырар—мындыг үш аңгы ажылды хары угда бүдүрер.

Сесегеде кол хову турлаа ам белен, ында чурттаалга бажыңнары, столовая болгаш кызыл булуң турар черлер септеттинген, чугайлаттынган. Бо хүннерде тракторларны, кожулда машиналарын, үрезин болгаш кывар-чаар чүүлдерни Сесегеже көжүрүп эгелээн.

Тарылга шөлү эрткен чылын 1600 гектар турганындан ам 2000 чедир калбарар. Аңаа холбаштыр бо чылын Бөк-Теректе чаа хову турлаан база немей организастаан. Думен-Байрга удурткан бызанчылар бригадазы ол турлагны дериириңге эки ажылдаан. Бо хүннерде ажыл-иш ында улам хайныгып турар.



Коммунист Чооду Сюров — «Тес-Хем» совхозтуң мурнакчы тракторизи болгаш сөөлгү үеде трактор бригадазының бригадири. Ол 13 чылдың дургузунда механизатор болуп турар.

Чооду Сюровтуң бригадазы ам чеди чылдың бешки чылының тарылгазынга ажыл-ишчи белеткелди чорудуп турар. Септезе чогуур 29 тракторнуң 26-зы, 9 сеялканың 7-зи, 120 илииринң шуптузу, 12 андазын болгаш 3 лущильник септеттинген деп, бригадир чугаалап турар.

Көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезинде комсомолчулар М. Чавырык, Б. Даваа, трактор септелгезинде көдээ Советтиң депутады О. Шоюн-оол, С. Маадыржал, А. Дадар-оол болгаш оон-даа өскелер шалыпчы ажылдап турарлар.

Чооду Сюров район Совединиң депутадынга ийи удаа соңгуттурган.

ЧУРУКТА: бригадир Чооду Сюров.

Сөзү болгаш фотозу С. Чажын-оолдуу.

Тарылга шөлүн чемишчиткен

Шагаан-Арыг хоорайның № 2 школазының 9—10 класчылары шупту 50 кижи үш бөлүк бооп алгаш, совхозтарга практика эрттиргеннер.

Школада ветеринария башкызы А. А. Кузнецованың удуртулгазы-биле бирги бөлүк «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң хавак фермазынга барганнар. Олар ферманың арыглаашкынынга киржип, хаваннар ажаарынга дузалашкан.

Ийиги бөлүк «Улуг-Хая» совхозтуң Алдыы-Шынаада кукуруза бригадазынга практика эрттирип, тарылга шөлүн чемишчиткен.

Күш-ажыл башкызы Г. Б. Некрасовка удурткан үшкү бөлүк Шагаан-Арыг промкомбинатка чазанылга херээн улам ханы өөренип, теоретиктиг билиглерин практикага ажыглаан.

Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америк конгрезинге

Куба улус-биле боттарының эп-сеткил каттыштырылгазын илергейлээри-биле амгы конгресске чыылган Латин Американың улустарының төлээлеринге совет улустуң болгаш бодумнуң өмүнээмден изиг байырны чедирип тур мен.

Латин Америкада хосталгага ынакшылдыг кижилер, делегейниң бүгү чурттарында чаагай сеткилдиг кижилер Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазын, эрес-маадырлыг куба улусту деткиирин боттарының интернационалчы ыдыктыг хүлээлгези кылдыр санап турар. Бодунуң күзел-соруу-биле бодунуң орууң шилип алган куба улус, бодунуң хосталгазы дээш турушпушаан, тускайлаң хөгжүүрүнге бодунуң тускай догуннаар эргезин камгалап турар. Куба улустуң хосталгазын болгаш бодунуң социал-экономиктиг тургузуун ооң шилип алыр эргезин камгалаары — ол дээрге чүгле Куба дээш, куба улустуң эргелери дээш демисел эвес, харын база бүгү улустарның боттарының хуу-салымын боттары шиитпирлээр эргези дээш демисел-дир. Ооң ужурунда хосталгага ынакшылдыг куба улустуң иштики херектеринге холгаарлаашкынның кандыг-даа оралдажыышкынынга делегейниң улустары шиитпирлиг удурланып турар.

Куба революцияның дайзыннары Кубага удур өжээнниң кампаниязын өөскүдерин чаа күштүг-биле оралдажып турар үеде силерниң конгрезиңер чыылган-дыр. Хосталганың ортулуунуң кырынга айыыл база катап диргелип кел чыдарын Сан-Хосеге чөвүлел хуралдың киржикчилериниң чоокта чаа кылган сүлчээзи тодаргай херечилеп турар. Бо байдалда Латин Американың мурнакчы хөй-ниити күштериниң, делегейниң бүгү улустарының Куба Республика-биле эп-сеткил каттыштырылгазы онза чугула ужур-дузалыг болуп турар.

Совет кижилерге хамаарыштыр кандыгыл дизе, олар революсчу Кубаның талазынга кезээде туруп келген болгаш турар-даа. Бодунуң чырыткылыг келир үезин тургузар, бодунуң чаалап алыышкыннарын камгалаар талазы-биле акы-дуңма куба улуска совет кижилер дузалажып келген болгаш дузалажып-даа турар.

Кубаның маадырлыг улузу-биле боттуг эп-сеткил каттыштырылгазын болгаш найыралды хөгжүдер дээш демиселдиң чаагай херээнге чедиишкиннерни конгрестиң киржикчилеринге күзедим.

Н. ХРУЩЕВ.

МАЙ 1-ГЕ УТКУШТУР

Дүүн, ажыл шагы төнгелекте республика типографиязының коллективиниң митингизи болган. Бүгү делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү, бүгү улустуң байырлалы—Май 1-ге алдар болдурган байырлал мурнунуң социалистиг чарыштын калбартырын Кызылдың полиграфистери шиитпирлээн.

Май мурнунуң ээлчээнге турушкаш, дөрт айларның бүдүрүлге планын 120 хуу күүседирин, пландан ажыр 10 муң рубльдиң продукциязын бүдүрерин хүлээнгеш, найысылалдың бүгү бүдүрүлге черлериниң коллективтерин болгаш ажылчы чоннарын Май 1-ге алдар болдурган күш-ажылчы ээлчегге туржурун полиграфистер кыйгырган.

КЫСКАЗЫ-БИЛЕ

★ Барыын-Хемчик районда «Кара-Хөл» колхозтуң малчыны Хертек Биче-оол хөй ажылында ам сес чыл чедип турар. Оон кадарганы кодан хөй чыл бүрү менди, продуктузуу-даа бедик болуп келген. Чижээ, эрткен чылын тыва хөй бүрүзүнден 2800 грамм дүктү кыргып алган.

Малчынның коданында төрүүр 300 хөй бо чылын база хүр кыштаглаан. Төрээн 200 хойнуң 205 хураганы шупту менди. Хертек Биче-оол амгы үеде часкы одарда көжүп келген. Боос болгаш чаа төрээн хойларынга немелде чемни берип турар.

★ Улуг-Хемниң «Күш-ажылдың хостуу» колхозунуң Эйлиг-Хем участогунда Түлүш Өдектиң коданындан 310 хөй 323 хураганы төрээн. Эки ажаап, чемгерип турарындан он хураганнар менди доругуп турар.

Хойнуң массалыг оолдап турарынга холбаштыр, ол коданда чедиглиг сакманщиктерни быжыглаан. Оларның аразында бежен алды харлыг Долума 43 хураганы доруктуруп дужааган, Ж. Сандык, Д. Мениш, А. Акыс олар база эки ажылдап турар.

★ Тес-Хем бүдүрүлге эргелелиниң «Чодураа» колхозунуң малчыны Б. Ч. Сырат бо чылын хөй бүрүзүнден 3500 грамм дүктү кыргып алырын, чаш хураганы бүрүн өстүрүп доруктурарын хүлээнтен. Ооң сөзү ажыл-херек кырында боттанып турар.

Малчынның хою хүр кыштаглап турар. Бо хүннерге чедир төрээн 359 хоюнуң хураганы шупту бар, эки мандып турар.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

Совхоз бүдүрүлгезинде бистиң коммунистеривис

СЭКП ТК-нын ноябрь Пленуму улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга партийжи удуртулганы бүдүрүлге принцивин барымдаалап эде тургузарын шиитпирлээш, партия амыдыралынга чаа угланыышкынны берген. Барыын-Хемчиктиң «Шекпээр» совхозунуң Биче-Тей салбырында партия эге организациязы ноябрь Пленумунуң шиитпирлериниң боттандырарынга холбаштыр эрткен үениң иштинде чамдык хемчеглерни ап, совхоз бүдүрүлгезинче бодунуң удуртулгазын элээн чоокшулаткан.

Хамыктың мурнунда бодунуң дээре күштерин парторганизация мал, чер ажылдарының, тудугнуң шиитпирлиг участоктарында бышыглаан. Салбырда 50 ажыг коммунистерниң 26-зы мал ажылында, оон иштинде 13 коммунист — кадарчылап, 4 коммунист — саанчылап, 6 коммунист — сакманщиктеп ажылдап турар, а оон арткаңнары хаван болгаш куш ажылында хаара туттунган. 25 коммунистер чер ажылында болгаш тудугга киржип турарлар.

Шуут-ла бүдүрүлгеде ажылдап турар коммунистерниң хөй кезии чон ортузунда организас-массалыг, политкижизидилгелиг хемчеглерге идепкейлиг киришпишаан, бүдүрүлгеге боттарының мурнакчы үлегерин көргүзүп турарлар. Чижээ, Биче-Тей сүт-бараан фермазының саанчылары Бычылдай, Сыгыр олар эрткен ажыл-агый чылында инек бүрүзүнден ортумаа-биле 1600—1700 литр сүттү сагганнар. Олар бо чылын база бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

Хойжу бригаданың бригадири коммунист Доржу бодунда бышыглаттынган 500 ажыг хойларының иштинден төрээн 320 хоюндан 322 хураганны ап, менди доруктуруп турар. Ол ышкаш Сүлдемчик, Дөрбелчин дээн ышкаш хойжу коммунистер база-ла төрээн хойларының чаш төлүн менди ап турарлар. Сүт-бараан фермазының бызаа ажаакчызы коммунист Комбу-Доржу эрткен чылын 300 бызааларны менди доруктуруп, семирти азыраш, совхозка дужааган. Ол амдызында 50 бызааларны азырап турар. Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр бызаа бүрүзүнге хонукта 500—600 граммдан эвээш эвес немелде семиртилгени бээрин ол хүлээнген.

Совхозтуң трактор бригадазында база хөй коммунистер ажылдап турар болгаш олар база-ла бүдүрүлгеге мурнакчы үлегерин көргүзүп келген. Коммунист О. Белек-оол удурткан механизаторларның ол улуг бригадазы совхозтуң үш салбырының аайы-биле тус-тус бөлүктерге чардынган. Механизаторларның бригадазы часкы шөл ажылдарынга техника септелгезин күстен эгелээш-ле бо хүннерге чедир үргүлчүлеп келген. 40 тракторларның 37-зин септеп доосkан, 37 сеялкалар, 20 трактор андазыннары, 168 илиирлер болгаш кодээ ажыл-агыйның өске-даа машиналары ам ажылдап кириптеринге белен болган. Маңаа механизаторжу коммунистерниң ролю дыка улуг болганын демдеглээр херек.

Совхозта бо чылын тудуг ажылдарының планы база улуг. 30 аал ишти чурттаар 15 бажыңнарны тударынга, хөй-хөй бүдүрүлге тудугларын чорударынга 3000 кубометр тудуг ыяжы хереглеттинер турган. Оон 2010 кубометри тайгада белеткеттинген, 400 кубометри тудуг шөлдеринде дүшкен. Тудуг ыяжының сөөртүлгезинде принцептиг үш машиналар доктаамал ажылдап турар. Тудуг ажылында бистиң мурнакчыларывыс база эвээш эвес. Оларның аразында Күдерек, Чат, Сандыков, Сегбелдей, Бойду-Салы дээн ышкаш улуг-норманы үргүлчү-ле 125—150 хуу күүседип турар эштер бар. Олар совхоз төвүнде 6 чурттаалга бажыңнарының тудуун хайныышкынныг чорудуп турарлар.

Салбырда парторганизация чон ортузунга идеологтуг ажылды күштелдиреринче база улуг кичээнгейни салып келген. Партия чырыдыышкыны, техниктиг болгаш ниити өөредилге бо чылын мурнукузундан дээре организастаттынган. Кодээ ажыл-агыйның тодаргай экономиказын өөрениринин бөлгүмүнде 25, партия төөгүзүн өөренир бөлгүмде 14, агитаторлар школазында 23, кодээ аныяктарның кежээки школазында 30 коммунистер, комсомолчулар, кежигүн эвестер үзүктелиишкин чок өөренип, боттарының политиктиг, экономиктиг болгаш ниити билиин кызымак өстүрүп турарлар. Өөредилгениң бүгү хевирлерин шыырак белеткелдиг пропагандисчи кадрлар башкылап турар.

Ажылчы чоннуң ортузунда агитас-массалыг ажыл, лекция пропагандазы база элээн калбарып турар. Бистиң хөй санныг агитаторларывыс ноябрь Пленумунуң материалдарын болгаш өске-даа чугула-чугула документилерни салбырның ажылчы чонунга делгеренгейи-биле таныштырып, оларны чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерже сорук кирип келген. Агитаторларның иштинден, ылангыя С. Седен, Чудуруклай, О. Седип, Дава, Ангыр-оол, М. Доржу олар эң идепкейлиг ажылдап, сүрдан эгелээш, тус-тус малчыннарга чедир калбак таныштырылганы чорудуп, политиктиг ажылды ажыл-агый сорулгалары-биле тудуш холбаалыг эрттирип келгенин онзалап демдеглээр чогуур. Сөөлгү үеде бистиң агитаторларывыс болгаш пропагандистеривис малчыннарның амыдырал хандырылгазын, культурлуг хереглелдерин экижидер дугайында СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң шиитпирлерин күүседиринге холбаштыр таныштырылга ажылын элээн калбартып, тус-тус кыштагларга чедип барып турган, хөй-хөй организас-массалыг хемчеглерни ап чорутканнар.

Ынчалза-даа СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлерин күүседир талазы-биле бисте ап чорудкан хемчеглер ам-даа эвээш. Ол улуг сорулгаларны амыдыралга ботандырар дээш ам-даа дыка кужениишкинниг ажылдаары бистиң мурнувуста салдынып турар.

М. ЧУЛЬДУМ,
салбырда партия эге организациязының секретары.

МАЛДЫҢ БАШ САНЫН ӨСТҮРЕР, ЧИДИРИГЛЕРНИ БОЛДУРБАС



«Тес-Хем» совхозта Дандаш-Кара Дажы саанчы болуп хөй чылдарда ажылдап турар. Эрткен чылын ол чурт инектеринден 1085 литр сүттү инек бүрүзүнден саап алган. Бо чылын бир инекке онаалтыр 1150 литр сүттү саап алырын ол хүлээнген. Ажылга болгаш хөй-нииитиниң ажыл-чорудулгазынга эки көргүзүглери дээш, совхозтуң ажылчы чоннары эш Дандаш-Кара Дажыны ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң депутадынга ийиги удаа соңгааннар.

ЧУРУКТА: Дандаш-Кара Дажы.

Фото *Л. ВАЛЕНТИННИИ.*

* * *

Малчыннарның культуразын улам бедидер

«Улуг-Хая» совхозтуң парткому болгаш ажылчын комитеди совхозтуң дирекциязы чери-биле кады малчыннарның амыдырал байдалын экижидеринче, культурлуг негелделерин чеп хандырарынче угландыр элээн хемчеглерни чорударын көрүп турар. Бо чылын нииитизи-биле чаңгыс аай хевирниң ийи-ийи аал-ишти чурттаар 16 бажыңнарны тударын көрдүнген. Ол тудугларны Шагаан-Арыгның тудуг-монтаж эргелелиниң ажылчыннары тудуп эгелээн. Тудугжуларның аразында калбарган социалистиг чарыштың түңнелинде Арыг-Бажы салбырда ийи, Эжимде хойжу бригаданың төвүнде бир, Демир-Сугнуң сүт-бараан фермазының төвүнде ийи бажыңнарның тудуу шалыпкыны-биле чоруп турар болгаш олар май 1-ниң бетинде ажыглалга кирген турар.

Бо чылдың төнчүзүнге чедир Эжимде, Хендергеде, Демир-Сугда, Сенекте хойжу бригадаларының төптеринге болгаш фермаларга чунар бажыңнар, кызыл булуңнар туттунуп ажыглалга кирген турар. Арыг-Бажы салбырның төвүнде кодээ клубтуң тудуун дүрген доозуп, ажыглалга кирер дээш совхозтуң ажылчыннары күжениишкинниг ажылдап эгелээннер. Бир эвес ажылдың амгы темпизи ол хевээр үргүлчүлээр болза, салбырның ажыл-ишчилери май 1-ге эки белектиг ужуражып болурлар. Культураның ол одаан бус-биле чылдар кылдыр тудуп турар болганда, ажылчы чоннуң дыштанылгазынга, культурлуг өзүлдезинге дыка таарымчалыг болуру чугаажок.

Ам үеде совхозта элээн хөй малчыннар өглерде чурттап турар болгаш олар бо чылын чаа бажыңнар-биле хандыртынар. Оон аңгыда малчыннарның чайлаглаашкынга хереглээр бүрүн дериглиг өглерин кылыр, оларның дөрт бөгүнге чедир кылдынган. Сенектин, Дөн-Теректиң малчыннарынга садыгжызы чок садыгны организастаары чоокку хүннерде эгелээр. Демир-Сугнуң сүт-бараан фермазында кодээ садыг ам ажылдап эгелээн. Фермалар, хойжу бригадалар төптеринге хлеб быжырар черлерни база тургускулаан.

Оон-биле кады совхозтуң ажылчын кооперациязы орук-чирик баксыраан эгелээни-биле холбаштыр Улуг-Хем ол чарыында кодээ садыгларга эргежок чугула бараанарның курлавырын тургузары чугула. Ылангыя Эжимниң кодээ садыында далган болгаш аъш-чемниң өске-даа курлавырлары чок болуп турарын малчыннар хомудап турар.

Мынчангаш малчыннарның культура-амыдыралынга таарымчалыг бүгү байдалдарны тургузар чорук хойжуларның, саанчыларның, кадарчыларның чеди чылдың бешки чылында күүседири-биле алган бедиткен хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседиринге идигни бээр.

Д. АРАНЧАА.
(Бистиң корреспондентивис).

Ажыл-ишчи херээженнер улуг күш

Өвүрнүң ажылчы херээженнери районда улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга идепкейлиг киржип, сөөлгү үеде улуг күш болу бергенин демдеглээри безин өөрүнчүг. Шупту 1200 ажылчы херээженнерниң 997-зи колхоз бүдүрүлгезинде хаара туттунган. Оларның 155-и бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадаларда, 80-и сүт-бараан фермаларында, 182-зи тудугда, 68-зи хову ажылында ажылдап турар.

Материалдыг байлактарны тургусчуп турар колхозчу херээженнерниң аразында бүдүрүлгениң мурнакчылары, кайгамчыктыг кижилер эвээш эвес. Оларның иштинде эрткен чылын саар инек бүрүзүнден 1400—1600 литр сүттү сагган, район Совединиң депутаттары Д. Дадар, М. Көк дээн ышкаш мурнакчы херээженнер бар. Олардан аңгыда 27 саанчы херээженнер инек бүрүзүнден 1000—1400 литр чедир сүттү саап, районга сүт садыгазын өстүрериниң херээнге төлептиг салышкынны киирген.

Хой ажылында киржип турар херээженнерниң иштинден Т. Кара-Сал, М. Дамбыш, М. Докпак олар төрүүр 100 хойга онаалтыр 100 хураганнарны менди ап, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,7 кг дүктү эрткен ажыл-агый чылында кыргып алганнар. Чамдык хойжу херээженнер оон-даа бедик бүдүрүлгечи көргүзүглерни чедип ап келгеннер. Чижээ, «Кызыл тук» колхозтуң хойжузу С. Бараш хой бүрүзүнден 3 кг 410 грамм дүктү, Торгалыгда ирт кадарчызы Т. Садымаа 412 ирттерниң бирээзинден-не 4 кг 543 грамм дүктү кыргып алган, ол-ла колхозтуң хойжузу П. Дондуп 100 баш төрүүр хойга онаалтыр 106 хураганны менди доруктурган дээш өске-даа мурнакчы херээженнерни хөй-биле санап болур.

Районнуң чамдык колхозтарының тудуг ажылында киржип турар ажылчы херээженнер база эки чедиишкиннерлиг. Ылангыя «Кызыл тук» колхозта тудугжу херээженнер (ында херээженнер чөвүлелиниң даргазы эш С. Көк) 10 машина кирер гаражты 5-ле айлар дургузунда тудуп доосkаш, ажыглалда кииргеннер. Бо колхозта тудугжу херээженнерниң ол эки үлегерин өске колхозтарның херээженнери эдербейн турары хомудалчыг. Чижээ, «Торгалыг», «Коммунизмче орук» колхозтарда гаражтар тудуу 4—5 чылдар иштинде доозулбаан. Оон чыдагааны үстүнде адаан ийи колхозтарда херээженнер чөвүлелдери колхозчу херээженнерниң күжүн тудуг ажылынче мобилизастаавайн келгенинден база хамааржыр деп санаар херек.

Районнуң кодээ интеллигентилериниң аразында чон ортузунга политкижизидилгелиг, культура-массалыг хемчеглерге идепкейлиг киржип турар мурнакчы херээженнер база көвей. Оларның иштинден медицина ажылдакчылары Т. Клачко, Т. Сертек, школа башкылары О. Очур, М. Чечекмаа оларны онзалап демдеглээри чугула. Бо эштер кодээ ишчилерниң ортузунга медицина болгаш коммунистиг кижизидилге айтырыгларының талазы-биле хөй таныдылгалыг ажылдарны чорудуп, ырак одарларда малчыннарның күзенчиг аалчылары болуп келгеннер.

Үстүнде айыткан эки чижектер чүнү чугаалап турарыл дизе, чурттакчы чоннуң чартык кезии болур ажылчы херээженнерниң ортузунга партийжи-организастыг хемчеглерни калбартыр, херээжен ишчилерни нииитиге ажыктыг ажыл-херекче шын мобилизастаар болза, олар социалистиг бүдүрүлгениң хөгжүлдезинге, хөй-нииитичи ажылга улуг күш болуп шыдаар дээрзин тодаргай херечилеп турар. Мынчангаш хамык ужур херээженнер-биле организастыг ажылда, оларның политиктиг медерелин, күш-ажылчы идепкейин соксаал чок өстүреринде деп чүве билдингир-дир.

Ындыг турбуже, чамдык ажыл-агыйларда парторганизациялар, ылангыя херээженнер чөвүлелдери херээженнерни колхоз бүдүрүлгезинге идепкейлии-биле хаара тударынче, оларның политиктиг болгаш ниити билиин өстүреринче, культурлуг деңнелин бедидеринче ам-даа кошкак кичээнгей салып турар. «Торгалыг» болгаш «Коммунизмче орук» колхозтарда херээженнерни бүдүрүлгеге хаара тудуп болурунуң бүгү аргалары бар. Оларда уруглар садтары болгаш яслилер ажыттынгылаан, а ол хирезинде элээн көвей херээженнер мурнукузу ышкаш анаа-ла бажың ээлери болуп артпышаан турары элдептиг. Маңаа хамаарыштыр мындыг чижекти ап болур. «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжузу Кечил-оол районда кончуг кызымак малчыннарның бирээзи. Ол шынап-ла маадырлыг ажылдап турар кижи. Ынчаарга ооң ажылынга чүнүң-даа мурнунда кадайы кижи эң идепкейлиг дузалашкы дег. Шынында ындыг эвес болуп турар. Кечил-оол хүнну бадыр хой кадаргаш келирге, өөнде изиг шай безин чок болур. «Ооза-ла чүге шай хайындырып кагбас чүвел?»—деп, кадайындан ол айтырарга, оозу: «Мен ышкаш чалгаа кижини чоп кадайланып алган сен, шорун ыйнаан» деп дошкуну-биле харыылап каарын канчап чөптүг деп болурул, ынчаш?

Оон ыңай чамдык кодээ интеллигентилерниң талазындан боттарының ажылынга харысалга чок чорукту көргүзүп, чоннуң ортузунга социалистиг культураның нептередикчилери болур хүлээлгезин ак-сеткилдиг эвес күүседип турарын база демдеглевейн эртип болбас. Чижээ, «Торгалыг» колхозта элээн хөй культура фронтузунуң ажылдакчылары, аныяк кыстар бар. Олар хөй-нииитиниң ажылынга киржиринден болган чок-ла ойталап турар болгаш малчыннарның аал-оранынга барбайн, лекция, беседа чорутпайн, колдуунда конторага ажылдаары-биле кызыгаарлаттынып келгеннер. Кымнарыл ол? Олар, Д. Кара, Х. Валя, О. Мария дээр эртем-сургуулуг, аныяк кыстар-дыр. Үстүнде эштер болза, чон аразынга боттарының мындыг үлегер чок чоруу-биле совет кодээ интеллигенциязының адын бужартадып чорууру бончуг-ла хомудаачыг-дыр.

Үстүнде бижиттинген, херээженнер-биле ажылда эки-даа, багай-даа талалар мурнакчы херээженнерниң чоокта чаа районга болуп эрткен чөвүлел хуралынга хөйү-биле чугаалаттынган болгаш ол хуралга районда ажылчы херээженнер ортузунда организас-массалыг, политкижизидилгелиг ажылды моон соңгаар экижидериниң тодаргай хемчеглери ажылдап кылдынган. Маңаа хамаарыштыр кол кичээнгейни малчын херээженнерниң ниити билиин, культурлуг деңнелин бедидеринче угландыр салыры онзалай айыттынган.

Х. СЕМИС.

Хойжунуң ажыл-херээ

Оржак Дамдын-оол барык бир чыл бурунгаар «Большевик» колхозтуң мурнакчы бызаачыларының бирээзи турган, хойжу бригадага ажылдаар күзелин илереткен билдириишкинин киирерге, колхоз баштаар чери ону хойжу кылдыр ажылдадып киирген.

Эрткен чылын Оржак ажаап турар хоюн кончуг эки семирткен, чүс хойга онаалтыр 98 хураган алган. Ол бодунуң күжү-биле 16 тонна сигенни белеткээр турган, 21 тоннаны белеткээн. Ынча сигенни белеткээри чаңгыс кижиге ындыг-ла амыр эвес болган. Шаг-үени халас эрттирбейн, ажылдың аргазын хереглеп турган хойжу ол хире сигенни белеткеп шыдаан.

Быштаглаашкын белеткелин эрткен чылын ол эки доосkаш, хойну хүр кыш ажырган, ооң кужу баксыраваан, ам-даа семис хевээр. Усть-лабинчилерниң кыйгырыынга харыы кылдыр 1963 чылда чүс хойга онаалтыр 110 хураганны, тус черниң хой бүрүзүнден 1900 грамм дүктү алыр деп социалистиг хүлээлгени алган.

Оон ажаалгазында 342 төрүүр хой бар. Ам хураганнаан 176 хойдан 181 хураган менди алдынган. Оон кодаанында хой оолдаашкыны кидин түлүктээшкинде. Кажааларының иштин, даштын, кодан девискээрин ол үргүлчү арыглап аштап турар.

С. ОЧУР.
Барыын-Хемчик район.

АЖЫЛ-ИШКЕ ҮЛЕГЕРЛИГ

«Элегес» совхозтуң малчыны Кыргыс Авандаваа хой ажылында дөрт чылын улаштыр мактаттырып келген. Эрткен чылын төрүүр 100 хойга онаалтыр 105 хураганны менди доруктурбушаан, хой бүрүзүнден-не 3480 грамм дүктү кыргып алган.

Малчынның хою бо чылын база хүр кыштаглап турар. Амга чедир төрээн 395 хойнуң 480 хураганы шупту менди.

Усть-лабинчилерниң кыйгырыын таныышкаш эш Авандаваа бо чылын төрүүр 100 хойга онаалтыр 110 хураганны өстүрбушаан, хой бүрүзүнден-не 3500 грамм дүктү кыргып алырын хүлээнген.

Т. МААДЫ.
Таңды район.

КЫЗЫМАККАЙ МАЛЧЫНДА

«Улуг-Хая» совхозтуң хойжузу Тюлюш Каспыл-оол дуржулгалыг малчыннарның бирээзи. Ол нииитиниң малын алды чыл дургузунда малдан турар. Аңаа бижиглээн хойларының чаш төлүн эш Каспыл-оол чыл бүрүде менди камгалап ап, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргып ап келген.

Хойжу эш Каспыл-оол усть-лабинчилерниң кыйгырыын таныышкаш, бо чылын аңаа бижиглээн төрүүр 100 хойга онаалтыр 105 хураганны камгалап алырын, бир хойдан-на 2,5 килограмм дүктү кыргыырын хүлээнген. Ам оон кодаанында 480 баш хойлардан 276 хой хураганнаан.

Б. БААЗАҢ.
Улуг-Хем район.

ХОЙЖУ БРИГАДАДА

Өвүр районнуң «Кызыл тук» кодээ ажыл-агый артелиниң Чыраа-Бажы деп черде бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригадазы 34 кижи составтыг ажылдап турар.

Бригаданың бүгү ажыл-ишчилери бригаданы организастааныиның баштайгы чылында нииитиниң малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуун көвүдедир, малдың чаш төлүн четче камгалап алыр дээш шудургу ажылдааныиның түңнелинде үк бригада эрткен ажыл-агый чылында чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Бригада 13 тонна 882 кг дүктү, 92 центнер хой эъдин күрүнеге садып, социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Ол ышкаш төрүүр 100 хойга онаалтыр 99 хураганны камгалап ап, хой бүрүзүнден ортумаа-биле 2,4 кг дүктү кыргаан. Дээре хойжулар С. Моңгул-оол, С. Дамдын дүк кыргыыр болгаш чаш төл камгалап алыр хүлээлгелерин ажыр күүседип, эки көргүзүглерлиг болган.

Кодээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле усть-лабинчилерниң кыйгырыын таныжып чугаалажып көргеш, хойжу бригаданың кежигүннери 1963 чылда 15 тонна 200 кг дүктү, 1231 центнер хой эъдин күрүнеге садарын, продукцияның бот-үнезин дыка чиигедирин хүлээнген. Бригада бодунуң күжү-биле малдың хереглелинге четчир мал чемнерин өй-шаанда белеткеп, эрги кажааларның капитал септелгезин кылыр, алды өг-бүле чурттаар алды чурттаалга бажыңын тудар. Оон ыңай чайгы үеде малды эр кижилер Арзайты тайгаларынга семиртип чайладыры, а херээжен колхозчулар чурттаалга бажыңнарын септеп, бригада төвүн ногаанчыдары хүлээлгеде көрдүнген.

СЭКП обкомунуң бешки пленумунуң соонда бот-орулга-чарылгалыг хойжу бригада бир чаа чунар бажынны немей туткан. Саглы-Бажының малчыннары ук чунар бажыңга неделя санында чунуп турар. Өвүр райпозунуң автолавказы доктааттынган график ёзугаар Саглы-Бажының малчыннарынга доктаамал барып, чугула хереглел барааннары-биле малчыннарны хандырып, оларның чагыгларын күүседип турар.

Бригадада 8246 баш хойлар бар. Амгы үеде хойларның хураганнаашкыны түлүктеп турар. 2146 хураган четче камгалаттынып алдынган.

С. МОНГУШ.
О. ШУМБУУ.

Кичээнгейни малчыннарже

Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозунуң иви малы бир муң баш чедир өскен болгаш аңнаар-тывыш сезонунда колхозка орулга киирер талазы-биле биче эвес рольду ойнап турар.

Иви мал кадарарынга колдуунда-ла улуг назылыг кижилер ажылдап турар. Аныяктар болгаш комсомолчулар иви малчыннарының аразында чок. Оон-биле кады ырак тайгаларда иви малдап турар малчыннарның амыдырал чурттаалгазынче колхоз баштаар чери болгаш колхозта партия организациязы чогуур кичээнгей салбайн турар.

Маңаа хамыктың мурнунда чурттаар оран-сава айтырыы хамааржыр. Иви малчыннары оран-сава-биле багай хандыртынган. Чижээ, хоочун малчын А. Хүрбе школада өөренип турар 2 уруундан аңгыда үш чаш уруглары-биле кады аргажок бичии, эрги чадыр өгде чурттап турар. Чурук Шулуу чоокта чаа иви кадарып үнген. Ол база-ла өг-бүлезиниң 5 кежигүннери-биле чавыс, караңгы майгында чурттап турар. Оон-биле кады иви кадарып турар Тожу Өдүрек база-ла самдар пөстер-биле шып каан чадыр өгде аргастанып олурар. Мындыг чижектер өске-даа иви малчыннарында бар.

Иви малчыннарының культуразын көдүрер талазы-биле колхозта партия организациязы кандыг-даа ажыл чорутпайн турар.

Чамдык малчыннар солуннар чагытпаан. Малчыннарның чагыткан солуннары ээлеринге чогуур өйүнде четпейн турар. Чүге дээрге солун чедирер тускай почтачы кижи чок. Мал эмчилери-даа, медпункт ажылдакчызы-даа иви малчыннарынга шуут барбайн турар.

Колхоз баштаар чери, партия организациязы иви малчыннарының хандырылгазын экижидеринче угланган тодаргай хемчеглерни кандыг-даа соңгаарладылга чокка боттандырары негеттинип турар.

К. ДАНЗЫНАЙ.

Барыын-Хемчиктен медээ

«Шекпээр» совхозтуң М. Күдерек удурткан тудугжу бригадазы 2200 кубометр тудуг ыяжы белеткээр тургаш, ооң 1500 кубометрин белеткеп алган. Белеткеттинген ыяштың 400 кубометри тудуг шөлүнде дүжүртүнген. Ында шупту 4 автомашиналыг, 17 аъттыг 41 кижи ажылдап турар. Эштер Сат, Моңгуш, Седунам олар бригаданың шалыпчылары.

* * *

«Малчын» колхозтуң хойжулары төрээн 8835 хоюндан 8833 хураганны менди камгалап алган. Колхозта хойжу бүрүзүнүң көргүзүү бедик. Чижээ, И. Шиилей төрээн 269 хоюндан 269 хураганны, С. Харлыг-оол 226 хоюндан 226 хураганны менди алган. И. Дамдын-оол, И. Бербак-оол болгаш өске-даа хойжуларның хою хүр кыш ажып турар болгаш төрээн хойларының хураганнары менди доругуп турар.

Т. ТАЛГАНЧИК.



Кызылдың чоогунда, Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудуунче чаа-чаа металл болгаш демир-бетон дериглелер кээп турар. Көвүрүг тудар отрядтың монтажниктери көвүргүнүң демир тудуштурулгаларын эптеп кылып эгелээн.

ЧУРУКТА: Улуг-Хемни кежилдир көвүрүг тудуунуң ниити хевири.

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

Чагаалардан одуруглар

СЕС ӨГ-БҮЛЕГЕ... Кызыл-Мажалыктың кедээ тудуг-монтаж участогунуң тудугжулары 1963 чылда боттарының мурнунга салдынган сорулганы күүседир дээш чүткүлдүг ажылдап турар. Сергей Очурга удуртуккан бригада 8 аал иштиг чурттаар бажыңны ажыглалга киирген. Тудугжулар О. Көк-Хуна, С. Сюрюн-оол, К. Аймаан хүнде ажыл нормазын 140—150 хуу чедир күүседип турар.

А. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик район.

* * *

СОВХОЗ КЛУВУНГА. «Межегей» совхозтуң төвү — Алаак суурнуң клувунга солун лекция болган. Аңаа 200 ажыг ажылчыннар чыылган. «Бүгү делегейниң амгы байдалы» деп темалыг лекцияны Политиктиг болгаш эртем билиглер нептередир ниитилелдиң кежигүнү эш В. Куренев номчаан. Лектор дыңнакчыларның сонуургааны элээн каш айтырыгларга тодаргай харыыларны берген.

Т. ТАЖЫ-САМБУУ.
Таңды район.

* * *

КОМСОМОЛЧУ ЧОЛААЧЫ. Ч. Экер-оол «Найырал» совхозтуң Булуң-Терек салбырында чолаачылап ажылдап, салбырның инек фермазын сиген, силос-биле үзүктел чок хандырып турар. Машиназынга камныг, биче сеткилдиг, эш-өөрү-биле найыралдыг комсомолчуну салбырның ажылдакчылары хүндүлеп турарлар.

А. ТҮЛҮШ.

* * *

ЧАГЫГ КҮҮСЕТТИНГЕН. «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы суурнуң чурттакчы чонунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга берген чагыы, Арыг-Бажы — Шагаан-Арыг аразынга доктаамал автобус аргыжылгазын тургузары хандыртынган. Чон аңаа өөрүп турар. «Депутаттар чоннуң негелдезин ынчаар боттандырып турар-дыр. 78 харлыг кырган мен безин чымчак олуттуг автобус-биле бо суурдан Шагаан-Арыг аразынга даржылга чок дүргенчеткеш, чорууш бүдүрүп алгаш, эртежик-ле чанып кээр-дир мен. Машина-техникалыг болбазын үеде чурттаары магалыг-дыр» — деп, Суванчап ирей чугаалаан.

Х. САРЫГ-ООЛ.

* * *

ЧОННУҢ НЕГЕЛДЕЗИН ХАНДЫРАР. Кижилер автобуска Шагаан-Арыг хоорайдан олургаш, Кара-Тал суурнуң чоогунга дүшкеш, 35 кепеекти төлээри чаңчыл болган. Ол—Чаа-Хөл суурга чедир өртек. Кара-Талдан Чаа-Хөлге чедир 5 км. Ооң өртээ 5 кепеекти чолаачылар боттары ажыглап турар.

Чылдың-на чурттакчы чон автобустарның Кара-Тал тавары чорууруң негеп турар. Мынчага чедир ол негелде хандыртынмаан. Чолаачы бүрүзү ол дугайын «бээр кээр деп айтыышкын чок» дээш херекке безин албас.

Бо талазы-биле транспорт чериниң удуртукчулары чүнү бодап турар ирги?

С. ӨПЕШ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

* * *

ТААРЫШТЫРЫП КӨРЗЕ. Эрги-Барлык биле Кызыл-Мажалык суурнуң аразынга чоннуң аргыжылгазын чаңгыс автобус хүнде чаңгыс катап чорааш, хандырып шыдавайн турар. Санал болгаш негелде чүл дизе, ук автобусту олла маршрутка хүнде үш, а оода ийи катап чоруур кылдыр таарыштырып көрзе кандыгыл?

Оон аңгыда автобус чолаачыларынга хамаарыштыр мындыг хомудал бар. Пассажирлерниң орук хөлезиниңге берген акшазынга билет үзүп бербес чорукту удаа-дараа болдуруп турар. Ол канчап-даа шын эвес. Ону хынап көргеш, моон соңгаар болдурбас херек.

К. КАРА-САЛ.
Барыын-Хемчик район.

ХУУЧУЛАРНЫН ХУРАЛДАРЫНДАН

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАДЫР

Өвүр райпозунуң 1962 чылда чорутган ажылының дугайында ооң даргазы эш С. Очурнуң илеткелин районнуң хуучулар төлээлекчилери боттарының хуралынга чоокта чаа чугаалашкан.

Райпо бараан саарылгазының планын 104 хуу күүсеткен. Боттарының планнарын үргүлчү ажыр күүседип келген Хандагайтыда Дыртык-Кара, Торгалыгда Соскал, Ак-Чыраада Алдын-оол ышкаш өске-даа мурнакчы садыгжыларның аттары хуралга демдеглеттинген.

Ындыг болза-даа автолавка садыгжызы Сандак, Улаатай магазининиң эргелекчизи Чуктан, нефтебаза эргелекчизи Адыя ышкаш кижилерниң талазындан ажыл-агыйга ээ-харыысалга чок чоруктарны болдуруп, кооперативтиң акша-хөреңгизин боттарынга шиңгээдип турган чоруктар илерээн.

Ол садыг организациязының даргазы турган эш Ойдуптуң болгаш өске-даа удуртукчуларның ажыл-херекке харыысалга чок чоруунуң уламы-биле күрүнениң шоодайларын чогуур үезинде эгидип дужаавайн турганы дээш райпо 2 муң рубльдиң торгаалын төлээр ужурга база таварышкан.

Райпонуң складтарында чамдык бараанарның ажаалдазы дыка четпес тургустунган. 10 тонна чигир ел-шыкка киргеш, шуут үрелген чорукту хуучулар шыңгыы буруу шаап турганнар.

Кооперативтиң өртектиг чүүлдериниң ажаалда кадагалалында үстүнде ышкаш четпестерни дарый чайладыр, садыгжы кадрлар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер, ажылчы чоннарны үлетпүр болгаш аъш-чем бараанары-биле хандырарын улам экижидер хемчеглерни алырын райпонуң баштаар чериниң чаа составынга хуучулар хүлээндирген.

С. Успундай.

* * *

Торгалыг суурнуң хуучулары садыгжы эш Соскарбаанның илеткелин дыңнааш, суурда болгаш малчыннар турлагларында магазиннерниң, ларёктарның ажылының сөөлгү үеде элээн экижээнин демдеглээн.

Ооң-биле чергелештир чамдык бараанарны кедээ магазиннерже чорутпайн, чүгле район төвүнге садыглаарынга чаңчыккан болгаш чер-черде бараанарның шимчээшкинин хайгаарап көрбейн турган райпонуң удуртукчуларының четпес практиказын хуучулар илереткеннер.

Чоокта чаа районга шаажан аяктар келирге, оларның чамдык кезиин Торгалыгже чорудар кылдыр хувааган болза-даа, херек кырында Хандагайтыга шуптузун садыпкан, а Торгалыг магазининге чүгле ооң өртээн эккеп дужааган турганы илерээн. Ол ышкаш диш шётказы, дырган, эр улустуң чүвүрлери чижектиг өске-даа бараанарны кедээ магазиннерже чорударын райпо үзүктелдирип келген.

3 автолавкаларын четче ажылдатпайн, ылаңгыя ырак одарларда малчыннарже оларны график ёзугаар чорутпайн турар райпонуң четпес практиказын хуучу малчыннар демдеглээннер.

Торгалыг суурда столоваяның эргелекчизи эш Норзуманның талазындан ниитиниң чемнениилге чериниң арыг-шевер байдалын хандырбайн, чемнерниң шынарын экижидери дээш демиселди кошкак чорудуп база чамдык чемнерниң өртээн кара-туразы-биле улгаттырып турган чорукту хуучулар тодаргай фактылар-биле илереткеш, ол четпес чорукту моон ыңай болдурбазын негээннер.

Э. Шагдыр.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозунда хуучулар райпонуң баштаар чериниң болгаш Саадак-Теректе магазининиң эргелекчизи эш Б. Монгуштуң илеткелин дыңнааннар.

Райпо эрткен чылын бараан саарылгазының планын 102 хуу күүсеткен болза-даа, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарынга чоннуң өзүп турар негелделерин ырак-та-ла чедир хандырбайн келгенин хурал демдеглээн.

Макарон кылыглары, янзы-бүрү үстер база чоннуң чугула херегелдери — папирос, диш порошогу, одеколон, бритва бизи чижектиг өске-даа үүрмек бараанарның магазинге үр үеде кирбейн турарын, хлеб хандырылгазының үзүктелип келгенин хуучулар илереткен.

Садыгжы Б. Монгуш хуучулар ортузунга тайылбыр массалыг ажылды барык чорутпаан. Хуучуларның хүрээлениге бүдүн чыл иштинде чүгле 25 кижини ол киирип алган. Магазинге арыг-шеверниң чурумун шыңгыы сагывайн, чамдык садып алыкчыларга дорүн аажы-чаңын илереди турганын шүгүмчүлээш, ындыг четпестерни дарый чайладырын садыгжыдан хуучулар шыңгыы негээннер.

Ч. Чылбак-оол.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунда хуучуларның төлээлекчилери рабкооптуң баштаар чериниң даргазы эш Потылицынның илеткелин чугаалашкан. Рабкооп эрткен чылын бараан саарылгазының планын 103,8 хуу, ниитиниң чемнениилгезин—113 хуу күүсеткенин хурал демдеглээн.

Ындыг болза-даа эш Потылицынның талазындан кадрларны шын шилип албайн турганындан магазиннер, складтар эргелекчилери үргүлчү халажыр, оон уламы-биле чамдык магазиннерни үр үеде хаглыг тургузар чоруктар үргүлчүлеп келген.

Рабкооптуң системазында өре-самчыгдал түңү эрткен чылдаазындан барык-ла эвээжевээн болгаш 10 муң ажыг рубль болуп турар. Ында кооперативтиң өртектиг чүүлдерин харылап турган 9 кижиниң кырынга 6300 рубль түңнүг самчыгдал илереттинген.

Ховар бараанарны таныш көрүштеринге садар чорукту болдурбушаан, ооң-биле совет садыгның чурумун В. Потылицын боду-ла каржызы-биле үреп турган. «ИЖ-56» маркалыг ийи мотоциклди, хеп чуур бир машинаны Кызылдан келген таныштарынга ол чепшээреп берген. Бир чаа мотоциклди Шагаан-Арыг нефтебазазының директору Сафроновка, бир эки шынарлыг хевисти райүлетпүр комбинадының директору Мальцевке ол саткылапкан.

Рабкооптуң баштаар чериниң хуралынга шиитпирлевейн, рабкооптуң хаванының ооларын, а ол ышкаш одаар ыяжын бодунуң кара-туразы-биле садыглаар чорукту эш Потылицын база болдуруп келген.

Х. КУНГАА.

СОВХОЗТА ШКОЛАЧЫЛАР





Самагалдай 11 чыл школазының 10-гу классчылары «Тес-Хем» совхозта бүдүрүлге практиказын эртип турарлар. Олар малчыннарга барып, мажаалар иштин аштажып, кырының харын дужурушкеннер. Чамдык өөреникчилер кукуруза шелүнче одек сөөрткен. 50 гектар черге-ле 1000 тонна одекти төгер хүлээлгелиглер.

Бир гектар черге ногаа культураларын тарааш, ажаап өстүрер хүлээлгени база алганнар. Ногаа шелүнден белик дүжүттү алыр дээш чемишчидип, амдыгааштан кызып ажылдап эгелээннер. Өөреникчилерге алды трактор, бир авточудурукчуну бышыглаан.

Чурукта: (Үстүнде) Самагалдай 11 чыл школазының үстүнү классчылары физкультура башкызы С. Ф. Инкижиновтуң удуртулгазы-биле мажаалардан хар дужуруп турары. (Адаанда) кукуруза шелүн чемишчидери-биле одекти авточудурукчулуг чудуруп турары.

Сөзү болгаш фотолары Л. ВАЛЕНТИННИИ.

Редакцияга ЧАГААЛАР

ХЕРЕККЕ АЛЗА

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң кедээ клувунуң иштики дериглези багай. Каш чылдар мурнунда бижиттингилээн лозуңнар таакпы ыжынга карара берген тургулаар. Залда көрүкчүлерниң олуттары чедишпес. Клуб чөвүлели ажылын шуут уткан. Одаар ыяш чогундан ол соок, библиотека мырынай хагдынган.

Клуб эргелекчизи О. Баян-Доржу, библиотека эргелекчизи М. Байыр оттулар ыяш дугайында айтырыгны тургузуп келгеннер. Ынчалза-даа колхоз баштаар чери, кедээ Совет херекке албаан. Келир кышка одаар ыяшты белеткеп алыр түлүк өйү ам база эртип турар. Эрткен кыштың дуржулгазын утпайн, одаар ыяш айтырыын херекке албаже болур бе?

В. ЭДЕР-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

ӨРЕ-ЧЭЭЛИ НЕПТЕРЕДИП БОЛБАС

Тес-Хем районнуң «Тере-Хөл» колхозу 1961 чылдың январь 1-ден эгелеп күш-хүн төлевиринден акша төлевиринче шилчээн. Ол чорук ниитиниң ажылын хөгжүдеринге, колхозчуларның колхоз бүдүрүлгезинге сонуургалын бедидеринге улуг идиктини берген. Ам колхозчулар кылып бүдүрген ажылы дээш акша төлевиринин 70 хуузун ай санында доктаамал аванс кылдыр ап турар.

Ындыг болза-даа мал ажылының продукциязын аванс кылдыр колхозчуларга бээр чорук үргүлчүлеп турар. Оон түңнелинде чамдык колхозчулар чыл төнчүзүнде колхозка өрелиг болуп турар. Бо бүгүнүң түңнелинде колхозчуларның колхозка төлээр өрези 16.062 рубль четкен. Оларның иштинден И. Аратына 564 рубль, Б. Аракчаа 505 рубль, колхоз даргазы турган С. Давааллай 713 рубль, Б. Байыр 909 рубль, Б. Хаазыт 1292 рубль өрелиг.

Өрелиг колхозчуларның хөй кезии колхоз бүдүрүлгезинге орта ажылдавас, ажылдаза-даа ак-сеткилдиг ажылдавас кижилер болуп турар.

Колхоз баштаар чери акша авансызындан аңгыда мал ажылының продукциязын авансыга бээрин соксадып, колхозка төлээр өрелиг колхозчуларның өрезин доп-дораан төледир хемчеглерни алыры негеттинип турар.

К. ДАНЗЫНАЙ.

Боттуг хемчеглерни алыр

Чоокта чаа Тес-Хем районда улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының профэвилел конференциязы болуп эрткен. Конференцияның киржикчилери Тес-Хем профэвилел райкомунуң даргазы Маланичеваның илеткелин чугаалашканнар. Районнуң школаларында профэвилел организациялары школаларның өөредилге-кижизидилгелиг ажылын амыдырал-биле холбаптырар, мурнакчы башкыларның дуржулгазын нептередир талазы-биле чамдык ажылдарны чорутканын илеткелчи, санал бергеннер демдеглээннер.

Районнуң школаларында мурнакчы башкыларның саны улам өскен. Эштер К. Монгальбии, Дулова, Танова, Сухоносова, Шалык Серен-оол, Молчанов болгаш өскелер-даа районнуң улус өөредилгезиниң мурнакчылары болуп турарлар.

Кылдынган ажылдар-биле чергелештир профэвилел райкомунуң ажылында хөй четпестер бар. Районнуң башкыларындан боттарының билиин бедитпейн турарлар база бар. Районнуң башкыларындан чүгле он тос-ла кижи эртем-билиг нептередир ниитилелдиң кежигүннери болуп турары четпес. Ол ышкаш школаларны өөредилге чылынга сеткеп белеткээринниң талазы-биле школалар аразында социалистиг чарышты организаставаан.

Амгы үеде районда бижик билбес 51, бижикти биче билир 104 кижилер бар, оларны бижикке өөредир талазы-биле ажыл ам-даа четпес.

Районнуң чамдык школаларында, ылангыя Кызыл-Чыраа, Чыргаланды школаларының дирекция черлери местком-биле харылзаа чок ажылдап турар. Чыргаланды школазының директору эш Санчат-оол месткомну тоовайн турар. Ол ышкаш, Кызыл-Чыраа школазының дирекциязы местком-биле харылзаа чок ажылдап турар. А ол школаның 5-ки клазының өөредилгези 50 хуу болган.

Районнуң чамдык школаларында месткомнар интернат ажылын хынавайн, дузалашпайн турарындан Кызыл-Чыраа, Берт-Даг школаларының интернаттары хирлиг, соок, оруннар херекселдери чедишпес. Чамдык колхозтарның удуртукчулары, месткомнар даргалары башкыларның амыдырал чуртталгазынче кичээнгей салбайн турарын конференцияның киржикчилери шүгүмчүлээн. Чижээ, Кызыл сылдыс школазының башкылары чугула продуктуларны Эрзинден садып ап турарлар.

С. ОМЗААР.

Кажан гаражтыг болурул?

Баа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунуң экономиказы чыл бүрүде хөгжүп, чүгле районда эвес, харын республикада шыырак колхозтарның бирээзи болуп турар. Ол болза машина-техника-биле колхозтуң хандыртынганындан тодаргай көстүп турар. Колхозта 18 автомашиналар, янзы-бүрү маркалыг 26 тракторлар болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа машиналары бар.

Ындыг болза-даа колхозта автомашиналар болгаш тракторлар турар эки гараж чогу хараадынчыг. Колхозка машина-техника эвээш турган үеде туткан биччи гаражты септелге мастерскаязы кылдыр эдередерээнден бээр ийи чыл эрткен болза-даа эки шынарлыг, делгем, чырык, чылыг гараж тудар дугайында колхоз баштаар чери чогуур кичээнгей салбайн турар.

Амгы үеде беш хире трактор арай боорда сыңчып кирер бажың бар. Ол бажың чайын дагаа кажаазы, а кыжын трактор «гаражы» апаар. Бо кыжын ол гараж-бажыңга бир автомашинаның, ийи тракторнуң радиаторлары доңгаш, чарылган. Автомашиналар гаражы тракторлар турар гараж-бажыңдан база дээредевес. Аңаа хөй машина кирбес, ынчангаш мурнап келген чолаачылар машиналарын киирип каарга артканнары даштыгаа хонуп турган.

Оон түңнелинде автомашиналарны-даа, тракторларны-даа ажылдадыры-биле оларның адаанга от салып хилинчектенир чорукка механизаторлар хөй удаа таварышкан келген. Кыжын соокта машиналарны, тракторларны чылыдып ажылдадырынга механизаторлар хөй шаг-үени эрттирип, артык кывар чүүл чарыгдап турган. Ол чорук ажыл-агыйга база багай салдарны чедирип келген.

Мынчангаш колхоз кажан гаражтыг болурул? деп айтырыг салдынып турар. Колхоз баштаар чери гараж дугайында айтырыгны шиитпирлээри негеттинип турар.

С. КЕНДЕН.

Кызыл Крест ниитилелиниң конференциязындан

Кызыл хоорайның Кызыл Крест ниитилелиниң VII конференциязы болуп эрткен. Конференцияга хоорайның Кызыл Крест ниитилелиниң даргазы эш С. Кузевановтуң отчёттуг илеткелин дыңнаан.

Кызыл Крестиң хоорай комитеди эрткен отчёттуг үениң иштинде СЭКП-ниң XXII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш демиселге кадык камгалал органнарынга улуг дузаны чедирбишаан, ажылчы чоннуң калбак массаларын ССРЭ-ниң санитар камгалалын быжыглаарынга хаара тудар айтырыг талазы-биле элээн ажылдарны кылган. Отчёттуг үениң иштинде хоорайның бүгү школаларында Кызыл Крестиң эге организациялары тургустунган, ол ышкаш үлетпүр бүдүрүлгениң албан черлеринде ажылдап турар чоннуң хөй кезии — 105 эге организацияларда 5000 ажыг кижи хаара туттунган.

Бо чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир Кызыл Крестиң хоорай комитединиң ажылында ам-даа улуг четпестер барын илеткелчи болгаш санал берген делегаттар боттарының саналдарынга демдеглээн. Чамдык эге организацияларның чүгле саны бар, олар херек кырында боттуг ажыл кылбайн турарлар. Дыка хөй организацияларның даргалары чыып алган кежигүн дадывырларын 1—2 чыл иштинде дужаап бербейн турар ийикпе, азы ой-шаанда чыып албайн турарлар.

Делегат эш Лукьянова бодунуң саналынга эрткен чылын соңгуткан хоорай ниитилелиниң президиумунуң кежигүннери хүлээлгелиг ажылын четче кылып шыдавааныңдан ам-даа хоорайның үлетпүр бүдүрүлге черлериниң ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары ниитилелдиң кежигүннери кылдыр хаара туттунмаан, ол ышкаш Кызыл Крестиң эге организациялары школаларда тургустунза-даа, ында эмнелге ажылдакчылары, эге организацияның даргалары школаның баштаар черлеринден деткимчени албайн турар. Школаларга Кызыл Крестиң ажылын экижидер дугайында гороно (эргелекчизи эш Борисова) сөс кырында хүлээнип турза-даа школаларның дирекция черлеринге чогуур айтыышкыннарны бербейн, тускай шактарны бербейн турар.

Санал берген эштер Пахомова (СЭКП хооркому), Д. Буулар (№ 1 поликлиниканың эргелекчизи) болгаш Морозова арыг-шевер дээш демиселге Кызыл Крест организацияларының ажылының кошкаан илереткеннер. Хоорайның кудумчулары амдыгаа чедир кышкы богундан адырылбаан. Эң ылангыя хоорайда суг агар хоолайлар чогунуң уламындан автовокзал, № 6 ясли болгаш өске-даа черлерде хар суундан кижи базар чер тывылбайн турда, хоорайның Кызыл Крест комитединин-даа, санитар эпидемиологтуг станциянын-даа тайбыңчырай берген олуруп турары кайгамчык. Чүгле ол эвес, чунар бажыңнарывыстың безин ажылы кошкак, ында хирлиг, улус чунуп турда изиг суг төнө бээрин эш Пахомова демдеглээн.

Кызыл Крест организацияларының ажылын уштап баштаарынга санитар-эпидемиология станциязының ролю улуг, ынчалза-даа ол ой-шаанда хыналдаларны чорутпайн турар.

Республиканың Кызыл Крест ниитилелиниң даргазы эш Кирюшин болгаш эш С. Кузеванова, хоорайның кадык камгалал килдизиниң эргелекчизи эш Ю. Ковенский делегаттарның чидиг шүгүмчүлелдерин чөптүг деп хүлээп албышаан, айыткан четпестерни узуткаар талазы-биле бүгү хемчеглерни алырын хүлээнгеннер.

Эш Кирюшин бодунуң саналынга Кызыл Крестиң ажылынга республика эмнелгези (Н. Сизых), республиканың тубдиспансери (Баракай) кошкак киржип турарын илеретпишаан, чоннуң калбак массаларын чурттуң санитар камгалалын күштелдиреринге хаара тудар ажылга эмнелгелерниң болгаш ооң ажылдакчыларының улуг ролюнуң дугайында чугаалаан.

Хоорайның кадык камгалал килдизиниң эргелекчизи эш Ю. Ковенский хоорай эмнелгелериниң болгаш эмнелге салбырларының чоокку үеде бүгү чоннуң кадыкшылын, эң ылангыя туберкулёз болгаш рак аарыгларын баш бурунгаар хынап, ой-шаанда илередирин чугаалаан.

Ол ышкаш бо чылдың 6 айның 14-те болуп эртер РСФСР-де хоорайларны болгаш суурларны ногаанчыттканының дугайында түңнелге бистиң хоорайывыстың ногаанчыдылгазы бедик деңнелге турар талазы-биле хемчеглерни алырынга кадык камгалал органнарының болгаш өске-даа хөй-нити организацияларының идепкейлиг киржилгези негеттинер дээрзин чугаалаан.

Ынчангаш хоорайның Кызыл Крест ниитилелиниң VII конференциязы чугаалашкан айтырыглар талазы-биле шиитпирни хүлээп алган.

К. ЧАМАЕВ.

САЛГАКЧЫЛАРНЫҢ КАДЫКШЫЛЫ ДЭЭШ

«Уругларны эрте чажындан эгелеп-ле күш-шыдал болгаш угаан-бодал күштери бир дески сайзыраңгай, мага-бот талазы-биле быжыг, шыырак салгакчылар кылдыр кижизидериң хандырарын партия эң чугула сорулгаларының бирээзи кылдыр санап турар»—деп, СЭКП-ниң Программазында онзалап демдеглээн. Партияның бо айтыышкынын удуртулга болдургаш, бо өөредилге чылында республиканың Чырыдыышкын министерствозу, күш-культура болгаш спорт ниитилелдери база организациялары-биле кады өөреникчилерниң күш-культуржу кижизидилгезиниң экижидер талазы-биле чамдык тодаргай ажылдарны кылган.

Школачыларның 119 күш-культура коллективтеринде 11234 өөреникчи спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге доктаамал өөренип келген. Школачы спортчуларның аразында разрядчыларның саны өзүп турар. 1962—1963 өөредилге чылының эгезинден бээр республиканың школаларында 1015 разрядчы спортчулар белеткеттинген, БГТО болгаш ГТО деп херек демдектериниң I чергезин 2839 өөреникчи, «ССРЭ-ниң турисчизи» деп демдекти 1000 ажыг кижи дужаап алган. Школага шын тургускан күш-культуржу дадыгыышкын аныяк салгакчының спортка хандыкшылдыг, кадык-шыырак болуп өзериинге улуг салдарны чедирип турар. Бо талазы-биле кижизидилге ажылы багай эвес тургустунган школалар бистиң республикада эвээш эвес. Бай-Хаак, Хову-Аксы, Туран, Сарыг-Сеп, Кызыл-Мажалык, Тоора-Хем болгаш Кызылдың № 1, 2, 6, 11 школаларын аңаа хамаарыштырып болур.

Бай-Хаак ортумак школада күш-культура кичээлдерин уругларның кадыкшылынга ажыктыг кылдыр эрттирип, хаак, коньки, волейбол, баскетбол ышкаш спорттуң нептереңгей хевирлеринге маргылдааларны чорудуп турары солун. Ооң түңнелинде ол школаның өөреникчилериниң спортка сонуургалы улуг, район болгаш харын-даа республика хемчээлдиг маргылдааларга олар бо-ла чедиишкинниг киржи берген тургулаар. Республиканың школачыларының бо кышкы спартакиадазынга ук школаның төлээлекчилери колдаан Таңды районнуң командазының тиилекчи болганы аңаа таварылга эвес болгай.

Күш-культуржу кижизидилге талазы-биле өөредилге программазында көрдүнген чүүлдерни четче ажыглавышаан, боттарының ажыл-чорудулгазында чаа чогаадыкчы аргаларны ажыглап турар башкы кадрлар бисте эвээш эвес. Оларның ындыг методтарының аразында класска ажылдан дашкаар өөредилге-шенелделерлиг спортчу белеткелдер, мактаалыг шацналдар, бөлүктер болгаш класстар аразында маргыжар шимченгир оюннар дээш оон-даа өске тывызык аргалар бүгү школаларга калбаа-биле нептерээн турар ужурлуг.

Күш-культура болгаш спорт херээниң школаларга кол-ла сорулгазы аныяк салгакчыларның кадыкшылы дээш сагыш салыышкыны болганда, спортка школачы бүрүзүн киириштирерин чедип алыры чугула. Бо талазы-биле ажыл бистиң школаларывыста ам-даа хөй четпестерлиг болуп турар. Биче чаштарны чаягаар-ла хандыкшыда бээр улусчу оюннарга даянып алгаш, хүреш, баг кагары, чадары ышкаш спорттуң национал хевирлеринге уругларның сонуургалын бедидер ажылдар республиканың барык кайы-даа школазында калбарып нептеревээни четпес. Ол ышкаш чиик атлетика, футбол, сугга эштири, уран гимнастикалар кылыры дээн чергелиг спорттуң нептереңгей хевирлери элээди школачыларның өөредилге программазында көрдүнген турза-даа, чамдык школаларда олар чорутттунмайн турар. Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнарда ышкаш чамдык черлерниң школаларында күш-культура кичээлдери куду деңнелге эртип турар, а чамдык школаларда харын-даа ындыг кичээлдерни чугулага көрбейн, өске эртемнерниң кичээлдери-биле солуй бергилээр таварылгалар тургулаан. Ындыг харыысалга чок чоруктарны болдурбазының болгаш күш-культура кичээлдериниң шынарын бедидер, ооң башкылаашкынының методун чогуур-биле ажыглаарын башкылардан негээрин республиканың Чырыдыышкын министерствозу холга алыр ужурлуг.

Күш-культура кичээлдерин база боттары эрттирип турар эге класстар башкылары бо чугула херектиң алачаптаарлаашкынга, эреңгейлээр ёзу-биле чорудар чоруктан уштунар, күш-культура болгаш спорт уругларның кадыкшылының өңнүү болур кылдыр кижизидер херек.

Бистиң аныяк салгакчыларывыс күштүг-шыырак, кадык болгаш сергелең болган тудум оларның тургузукчу күш-ажылга, бодунуң ынак Төрээн чуртун камгалаарынга белен болурунуң магадылалы ол. Чамдык улус чырыдыышкын органнары, спорт эки-тура ниитилелдериниң болгаш организацияларының чер-черде чөвүлелдери, школалар удуртукчулары бо негелдени удуртулга болдурбайн турары четпес. Күш-культура болгаш спорт херээн школачыларның ортузунга организастаарынга комсомол, пионер организациялары боттарының дорт үлүүн киирген турар ужурлуг. Чогум-на оларның инициативазы-биле болгаш башкыларның киржилгези-биле өөреникчилерниң ортузунга спортчу семинарларны организастаар, ол талазы-биле тускай доктаамал хүннерни тургузар, разрядчы спортчулар-биле ужуражыышкын кежээлерин эрттирери чугула.

Хөй-ниитиниң спортчу инструкторларын тургузар, школачыларга тускай семинарларны эрттирип турган, спортчу судьяларны белеткээринге спорт чөвүлелдери школаларга дузалаары эргежок чугула. Ындыг хемчеглерни ап чорудар болза үстүкү класстарның өөреникчилеринден хоорай, район хемчээлдиг спорт маргылдааларынга судьялаар эргелиг чалыы спортчуларның саны көвүдээр ийик.

Республиканың чамдык школаларынга амга чедир спорт болгаш күш-культура баазалары дыка чедишпес болуп турар. Ажыл-агый, албан организация черлериниң удуртукчуларының болгаш хөй-ниитиниң мурнунга школа директорлары ол талазы-биле чогуур негелдени тургузар, ооң күүселдезин улус чырыдыышкын килдистери контрольдаар болза чогуур.

Бо айтырыгны шиитпирлээринге өөреникчилерни школаның бодунуң иштинге эки эвилеңдээр чорук база улуг рольду ойнаар. Спорт залдарын, шөлчүгештерин, күш-культура эртирер бодуун дериглерни тургузарынга школаның мастерскаязынга кичээлдерни болгаш ниитиге ажыктыг күш-ажыл кичээлдерин ажыглаары ол билиглерниң чоок харылзаалыг болурунга болгаш уругларның боттарының бот-идепкейин көдүрериңге ажыктыг.

Чырыткылыг келир үе—коммунизмниң тургузукчулары, бистиң аныяк салгакчыларывыстың чаагай чорууңга, оларның кадыкшылынга Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне хүн бүрү улуг сагыш салып турар. Совет аныяк өскенниң кадык-шыырак, угаангыр, ажыл-ишчи болурунуң бүгү аргалары бисте тургустунган.

БИСТИҢ КАЛЕНДАРЫВЫС

М. С. Шагинян

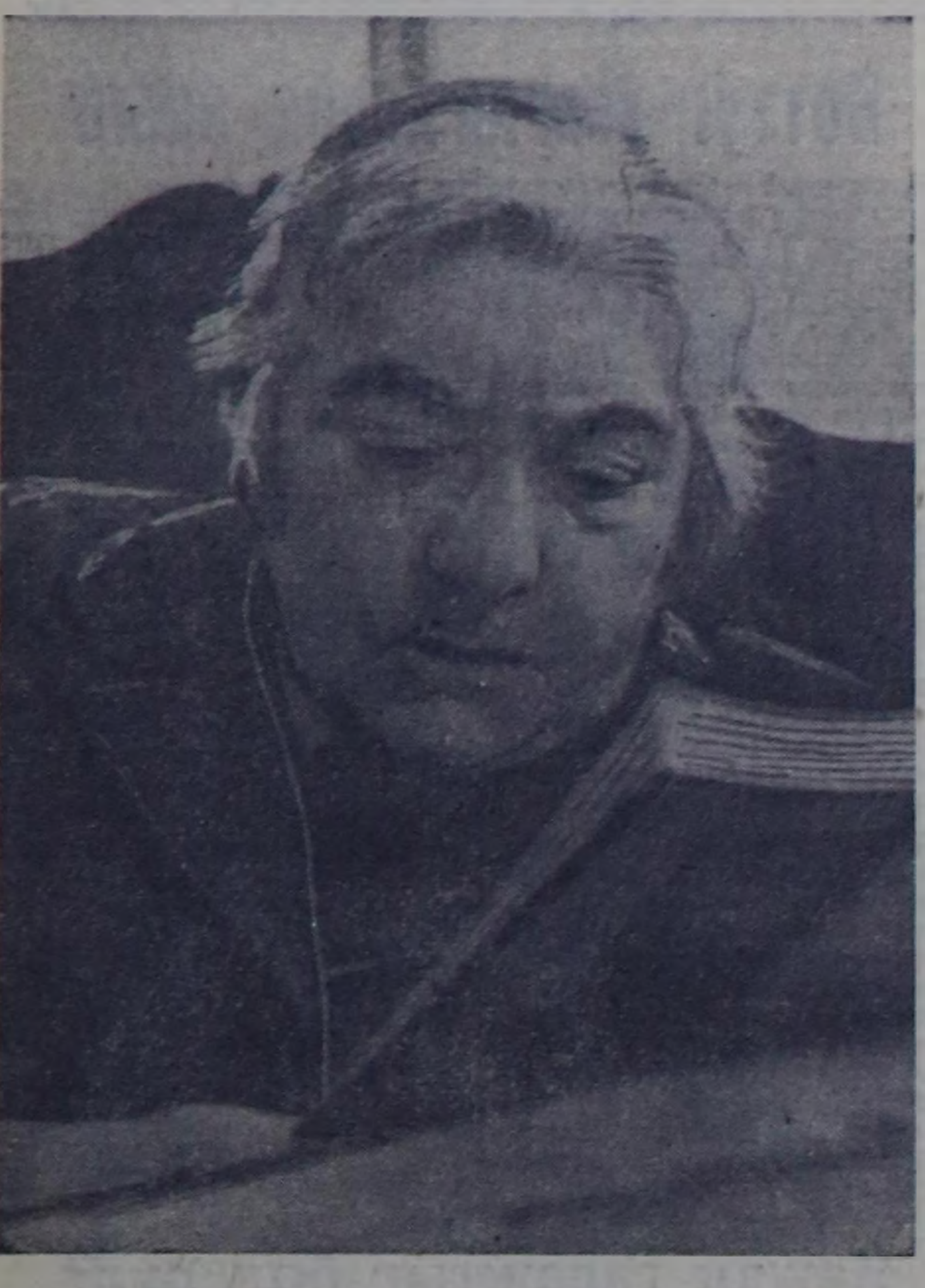

Чогаалчы, филология эртемденнериниң доктору Мариэтта Сергеевна Шагинянның төрүттүнген хүнүнден бээр 75 хар харлааны болгаш ооң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының 60 чыл болган оюу чоокта болган. Мариэтта Сергеевна парлалгага 60 чылдың мурнунда чүве бижип эгелээн: 1903 чылда «Кара далай эрии» деп солунга ооң «Геленджиктиң аялгалары» деп фельетону парлаттынган. Ооң шүлүктериниң баштайгы ному 1909 чылда үнген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының эң эгезинден тура чогаалчы Совет эрге-чагырганың Донда чер-чер органнарының ажылынга идепкейлиг киржип, очеркист болуп үре-түңнелдиг ажылдап турган.

20 чылдарда ооң «Өскерилге», «Ниитилелден херээженниң ужуралдары» деп романнары, «Агитвагон» деп рассказы, «Мосс-Менд» деп романы үнген, а 1930—1931 чылдарда М. С. Шагинян бодунуң дээре чогаалдарының бирээзи — Арменияда гидростанция тудуунга тураскаал болдурган «Гидроцентраль» деп романын бижээн.

40 болгаш 50 чылдарда Мариэтта Сергеевна публицисчи болуп, «Правда» солунга болгаш өске-даа солуннарга чүве бижииринге идепкейлиг киришкен, ол-ла үеде ооң «Урал камгалалда», «Бешки чылдың оруктары-биле», «Совет Армениярга аян-чорук» деп очерктериниң номнары база Англия болгаш Чехословакия дугайында чамдык очерктери үнген. «Совет Армениярга аян-чорук» деп очеригин Күрүне шаңналы-биле демдеглээн.

«Ульяновтарның өг-бүлези» деп романны, а ол ышкаш «Тарас Шевченко», «Гёте», «Низами дугайында этюдтар» болгаш өске-даа чечен чогаал ажылдарын Мариэтта Сергеевна бижээн.

Ам бо үеде Мариэтта Сергеевна XVIII чүс чылда чех композитор И. Мысливчекке тураскаал болдурган «Өлүглерден диргизер» деп чаа чогаалын бижип турар.

Чурукта: чогаалчы Мариэтта Сергеевна Шагинян.

СЭТА-ның фотохрониказы.

П. П. Вершигораның тураскаалы

Сураглыг совет чогаалчы, Совет Эвилелиниң Маадыры, Күрүне шаңналының лауреады Петр Петрович Вершигора 58 харлыында бо чылдың март 27-де Молдавияга мөчээн. П. П. Вершигора ажылдаары-биле чыл бүрүде-ле Молдавияга чеде бээр турган.

Совет улус П. П. Вершигораны эки билир. Ол «Ак сеткилдиг кижилер» деп сураглыг номнуң автору, гитлерчи эжелекчилерниң тылынга Төрээн чурт дээш маадырлыг демисежип турган эрес-дидим разведчик болгаш партизан отрядының командири чораан.

(СЭТА).

«Куба чааскаан эвес»

РИО-ДЕ-ЖАНЕЙРО. СЭТА-ның тускай корреспондентизи **Е. Ельшовтуң** дамчыдып турары болза:

Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының национал конференциязы латин-америк конгрессиниң эгелээринге чедир бир хонук бурунгаар ажыттынган. Бо конференция мурнунда айытканы-биле Рио-де-Жанейрога эвес, а Гуанабара мугулдурнуң дужунда эрикте Рио-де-Жанейро штаттың найысылалы Нитерое хоорайга болган.

Херектиң ужуру чүл дээрге, Гуанабара штаттың губернатору Карлос Ласерда Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының национал конференциязын болгаш латин-америк конгрессти хоруур дугайында декретти үндүрген. Ол конференция болгаш конгресс «хоралакчы шынарлыг» болгаш «Бразилияның демократтыг тургузуун дүжүреринче» угланган дээрзин Карлос Ласерда санап турар. Бо декретти үрээн кижилерни тудуп хоругдааш, судче шилчидер деп губернатор медеглээн.

Конгрессиң организастыг комитеди ол антидемократтыг каржы үүлгедиигге удурланып турар. Конгрессти эрттирерин магадылап турар «айыыл чок чоруктуң мандадын» суд эрге-чагырганарындан комитет негээн.

Реаксычы губернаторнуң өнчүк-чөңгээзи Кубаның өнүктеринге шаптыктап шыдаваан. Национал конференцияның киржикчилери далай транспортунуң ажылдакчыларының профэвилелиниң бажыңынга чыылган. Конференцияның президиумунда — тараачын лигаларының удуртукчузу Франсиско Жулиао, конгресстиң организастыг комитединиң даргазы генерал Гонзага, национал конгресстиң депутаттары, бразиль хөй-ниитиниң кескү төлээлекчилери бар.

Санал берген ораторлар конгресстиң идеязы дээш чаңгыс эп-сеткилдиг туржуп турган. «Куба чааскаан эвес» деп олар медеглеп турганнар. Конференцияны болгаш конгрессти чыылдырарын чүүлдүг деп көрүп турар чүс-чүс телеграммалар болгаш чагаалар президиумнуң адрезинге кээп турар.

Национал конференция ийи хүн үргүлчүлээр.

Сан-Пауло штатта Кубаның өнүктери эп-сеткил каттыштырылгазының Хосталга ортулуу-биле ужуражышкынын эрттирген. Реакционерлер өнчүк-чөңгээлиг чыскаалды чоруткан. Чамдык черлерге полицияның киржилгези негеттинип турган үскүлежиишкиннер болгулаан. Улустарның бот-шиитпирлеттинер принцивин шиитпирлиг камгалап, Кубаны деткип турар чаагай сеткилдиг бразильчилерни ол өнчүк-чөңгээ коргудуп шыдаваан.

Чамдык төлээлер, ылаңгыя Чилиниң, Аргентинаның болгаш Уругвайның төлээлери Рио-де-Жанейрода чедип келген деп конгресстиң организастыг комитеди дыңнадып турар.

Ойтур шапкан

ГАВАНА. (СЭТА). Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америк конгрези Рио-де-Жанейрога ажыттынарының бүдүүзүнде бразиль реакция болгаш делегейниң империалистиг күштери ону эрттиреринге шаптыктаарын оралдажып турар деп чүве парлалганың дыңнадыгларындан билдинип турар. Конгрессти аңаа эрттирерин Бразилияның төп эрге-чагырганарындан чөпшээрээн турда-ла Гуанабара штаттың губернатору сураглыг реакционер Карлос Ласерда ону «хоруп» турар өнчүк-чөңгээлиг «декретти» үндүрген. Ласерда конгрессти деткээн митингилерни организастаарын хораан болгаш өске чурттардан кээп турар төлээлерни тудуп хоругдаар деп кыжанган.

Ласерданың өнчүк-чөңгээлиг ажыл-чорудулгазы бразиль хөй-ниитиниң күштүг килеңнээшкинин болдурган. Пренса Латина агентилелдиң Рио-де-Жанейродан дыңнатканы-биле алырга, конгресстиң белеткел комитединиң даргазы генерал Гонзага де Оливейра Лейте Ласерданың шиитпирин «кара туразында болгаш дүрүм ёзугаар эвес» шиитпир болур деп айыткан. Бразилияның политиктиг болгаш хөй-ниитичи кескү ажылдакчызы депутат, «Националисчи парламент фронтузунуң» даргазы Сержио Магальяэс Ласерданың шиитпирин база буруу шапкан. Ол фронт чүс хире депутаттарны болгаш сенаторларны каттыштырып турар.

Национал конгресстиң кежигүннери — депутаттарның болгаш сенаторларның төлээлери республиканың президентизи Жоао Гулартка чораан. Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америк конгрезинге кээп турар даштыкы төлээлерге чазак кандыг-даа моондактаашкынны кылбас деп президент оларга медеглээн.

Турцияда чыскаалдар

СТАМБУЛ. (СЭТА). Чоокта чаа Стамбул университединиң студентилериниң массалыг чыскаалы Таксим шөлге болган митинг-биле доозулган. Студентилер президент чораан Баярны хоругдалдан хостап үндүргени-биле холбаштыр удурланышкынын илергейлээн болгаш май 27-ниң эргилдезиниң принциптеринге боттарының шынчызын медеглээннер. Хоорайның кудумчуларынга чоруп турган үезинде студентилер «Ени Истанбул» солунну болгаш «чөптүг чоруктуң партиязының» деткип турар парлалганың өске-даа солуннарын ора тыртып, өртедип турган.

«Чөптүг чоруктуң партиязының» (Мендерестиң ам хоругдаан демократтыг партиязының) талалакчыларының улуг эвес чыскаалы хоорайга ооң-биле кады болган.

Хоорайга ийи бөлүктерниң үскүлежиишкини чайладыры-биле айыыл чок чоруктуң хемчеглери алдынган.

• • •

СОФИЯ. (СЭТА). Анкарадан дыңналып турары-биле алырга, чоокта чаа Турцияның айыыл чок чорууунуң национал чөвүлелиниң онза хуралы премьер-министр Иненюнуң даргалаашкыны-биле болуп эрткен. Хуралга кол штабтың начальниги, курган чер, шериг-далай болгаш шериг-агаар күштериниң командылакчызы, өске-даа дээди дужаалдыг офицерлер — чөвүлелдиң кежигүннери, а ол ышкаш чазактың кежигүннери киришкен.

Чазактың парлап үндүрген тускай медеглелинде чугаалап турары болза, түр үеде хостап салган президент чораан Баярны долгандыр каттышкан шаандагы түрк чагырыкчыларның болгаш «чөптүг чоруктуң партиязының» талалакчыларының өжээннииг үүлгедиглерин, бодалдарын чайладыр сорулга-биле бүгү-ле эргежок чугула хемчеглерни алыр деп Турцияның чазаа шиитпирлээн.

АЛЖИРДЕ ЧЕР РЕФОРМАЗЫ

АЛЖИР. (СЭТА). ТАНЮГ агентилелдиң корреспондентизи-биле кылган беседазынга Алжирниң көдээ ажыл-агый болгаш аграр реформа министри Амар Уаганның медеглээни болза, Алжирге аграр реформаны чоруткан соонда алдынган бүгү черлерни коллективтии-биле ажылдап кылыр апаар. Ол черлерни, а ол ышкаш мыйыстыг бода малды тараачыннар чөвүлелдериниң эргезинге шилчидип бээр деп турар. Чер реформазын чорутканының түңнелинде Алжирде ажылдап кылып турар барык 7 миллион гектар черни коллективтии-биле ажылдап кылыр болурун ол демдеглээн.

Ооң даараазында аграр реформаны боттандырып турарының үе-чадаларын ол тайылбырлап чугаалаан.

Чазактың чер реформазын Алжирге үш үе-чадада боттандырар деп ол чугаалаан. Бирги үе-чада каш айларның мурнунда эгелээн. Боттарының удуртукчу чөвүлелдерин ам безин соңгуп алган ядыы тараачыннарга бир миллион гектар хире черни шилчидип берген болгаш ам бо үеде черни коллективтии-биле ажылдап кылып турар.

Аңга чедир көшкен европейжилерниң эргезинде турар 1.500 муң гектар черни чер реформазының ийиги үе-чадазында алыр.

Үшкү үе-чадада боттарының күш-ажылы-биле ажылдап кылып шыдаар чер участоктары алжирлерниң боттарынга турарын барымдаалааш, оларның чер участоктарының хемчээлдерин кызыгаарлаар.

Алжир—экономиктиг хамаарышпас чорук дээш демиселде

АЛЖИР. (СЭТА). Чоокта чаа Алжирниң Национал тургузулга хуралы капитал салыышкыннарының программазын чугаалажып көөрүн эгелээн. Чазактың баштыңы Бен Белла бо айтырыгның талазы-биле делгеренгей чүве чугаалаан. «Хамаарышпас чорук—революцияның эң чоокку сорулгазы болур деп, ол демдеглээн. Алжир хожудангай чоруктан уштунуп, программада айыткан социалистиг орукче кирген турар төлээде хосталга дээш чорудуп турган демиселден-даа артык шиитпирлиг демиселди бүгү фронтуларга ам чорудар ужурлуг...»

«Экономиканы планнаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунганда, чүгле ынчаарда, чурт экономика болгаш социал депшилгениң оруунче кирип шыдаар...» деп Бен Белла демдеглээн.

Программада көрдүнген херектилерниң 36 хуузун көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге болгаш 17 хуузун үлетпүрнү хөгжүдеринге киирерин Бен Белла айыткан.

Австрияның чаа чазаа

ВЕНА. (СЭТА). Канцлер Альфонс Горбахха баштаткан чаа австри чазак тургустунган.

Австрияның Социалистиг партиязының даргазы Б. Питтерман оралакчы канцлерниң албан-дужаалынга хевээр артар.

АМЫДЫРАЛДЫҢ ФАКТЫЛАРЫ

ӨЛҮМДЕН КҮШТҮГ

Аныях партизан Таня Логунова 1942 чылдың январьның бир-ле кежээзинде Королевщина суурга хаактыг чоокшулап келген. Павловтуң партизан отряды-биле харылзажырынга дуза чедирип болгу дег кижилер ол суурга турган.

Хаактарын орук кыйыында ыяш аразынга чажырып кааш, уруг суурга чедип келген. Таня уну чок кижи болуп алгаш, фашистерге эм алыр бижик сунуп, суур аптеказынче бар чыдарын имнеп турган. Ынчалза-даа немецтер ол суурда чаңгыс-даа кижиге бузуревес турганнар. Таняны эттеп, партизан отряды кайда турарын билип алыр дээш байысаагаш турупканнар, канчаар-даа хилинчектеп турда ол чаңгыс сөс эттээн, чүгле элбек карак чажы-биле аңаа харылап келген. Кежээ орайтагыже ынчаар хилинчектеп келирге уруг моорап калган, фашистер ону анмаар иштинче кирип октааш, шоочалап кааннар.

Дүне Таня миннип келген, арай деп удунуп туруп келгеш анмаарның кызаа соңгазын барып бакылай берген — ол дүн тоолда дег каас чараш кылдыр аңаа көзүлген. Айның айдың чырыы херелдеңип, хыраалыг ыяштарны ооң чырыы магалыг чараш кылдыр каастап турган. Ол кышкы дүне дайын мурнунда бир-ле часкы хүн Таняга сагындырып келген. Ынчан оларның чечектелген садынга магалыг-ла чараш турган!

...Смоленщинада Стабна деп суур бар. Бот-боттарындан ылгашпас бажыңнар суурнуң ногаан садтарынга бүргеткен көстүп турар. Суурну долгандыр тараа шөлдери, хадыныг арыглар, чойганныг аргалар хүрээлээн.

Логуновтарның улуг өг-бүлези делгем бажыңныг турган. Бодунуң элекке мөчүп калган өнүүү—ол суур чурттуг тараачын Афанасий Логуновту солуй, ол улуг өг-бүлениң адазы болу берген кижини чаңгыс суур чурттуглары аваа-ла Петрович деп хүндүлеп адап турган. Хоочун коммунист Петр Петрович Сенкевич ынчан Стабна көдээ Советиниң даргазы турган, а ооң кадайы Ксения Павловна Логунова улуг уруу-биле колхозка ажылдап турганнар. Ооң бир уруу Татьяна ынчан башкы училищезинге өөренип кирген. Болганчок-ла ажына берген турар боорга өг-бүлезиниң ишти Петушок (аскырдагаа — ред) деп шолалап алган, хеймер оглу Петр көдээ ортумак школага өөренип турган.

Ол часкы хүн Петрович, чажыт ажылга кады ажылдап турган, Сибирьге кады кара бажыңга шииттирип чораан Феликс Эдмундович Дзержинский биле Глеб Максимилианович Кржижановский оларның дугайын өг-бүлезиниң кежигүннеринге чугаалап берген. Сибирьниң хоругдалындан партияның даалгазын ёзугаар дезип үнгеш, аңаа будун ужудуп алганын Петрович база-ла чугаалап берген. Ооң соонда ол, Октябрь революциязының тиилээшкиниң баштайгы хүннеринде Владимир Ильич Ленин биле каш удаа ужуражып чугаалашканының дугайын база-ла чугаалаан.

Хамааты дайынның чылдарында Петр Сенкевич фронтута дайылдажып чораан. Дайын төнген дораан ол Смоленщинага келгеш, колхоз организакчыларының бирээзи апарган.

Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн. Гитлерчи аг-шериг чөөн чүкче бурунгаарлавышаан, Смоленщинаның суурларын хан-чиңге борап турганнар. Совет кижилер партизан отрядтарынга барып, эжелекчилер-биле амы-тынын харам чокка демисежип эгелээннер. Стабна суурга улустуң өжээн негеп алыкчыларын Петрович удуртуп турган. Партизан отрядынче оон-биле кады Лагуновтарның бүгү өг-бүлези чорупкан. Дайын мурнунда суурга башкылап турган Таня аңаа баргаш, партизан отрядында комсомолчуларның баштыңы болу берген. А Ксения Павловна биле оглу Петушок партизаннарның хайгыылчылары апарган...

...Таня анмаар соңгазын өттүр суурнуң харлыг кудумчузун көрүп олурган. Оларның садынга болгаш ол магалыг чаагай часкы хүн-биле бо коргунчуг кышкы соок дүннүң аразы аңаа дыка-ла ырак ылгалдыг кылдыр сагындырган. Ам даарта та кайы хире хилинчектээр чүве? Ону шыдажып эртип шыдаар хире күш меңде бар бе? деп, ол бодаан.

Эртен Таняны немец солдат кудумчуга үндүрүп келген. Гитлерчилер ону ында шагда-ла манаан турганнар. Уругну база-ла камхайыражок эттеп эгелээннер, ынчалза-даа ол борта база-ла чаңгыс-даа сөс ыттаваан. Ынчаар орта фашист офицер орукче айыткаш, «чоруй бар» деп холун чаңгаан. Таня хосталганынга бүзүревейн, кудумчулап оожум базыпкан. Хеп-хенертен ооң соонда элээн каш боо даажы дыңналган. Октар ооң бажының кыры-биле сыыгайнып эрткилээн. Ээгипсээн келир, маңнап ынай болуксаар, ынчалза-даа Таня бодун туттунуп, демги-ле оожум кылажы-биле бурунгаарлап олурган. Немецтер кажарлап, ылап дүлей бе дээрзин хынап турганын ол билип чораан.

Каш-ла хонук эрткен соолунде Таня Логунова чугула дайынчы операцияга киржир апарган. Ол операцияны Миша Шерстобитов баштап чораан. Партизаннар Юдина дээр кедээ суурже халдаашкын кылыр, ооң чурттакчыларынга човулаң ужураштыргаш туруп берген ол черниң полицейжилерин чок кылыр даалгалыг турган.

Стабна чурттуг таныыры кадайга Таня аргага ужуражы берген.

—Сен-даа Юдинаже бар чыдар эвес сен ыйнаан? Бир эвес ындыг болза ынаар барган-даа херээ чок, ол суурда немецтер кедеп манап турар. Оларның ында мөөңнеп эккелген солдаттары дээрге аңа «дүк-шимчээр» чүве чорду!

«Юдинада манаг бар, а бистиң улузувус ында барган-на болгай!» деп бодал ону от-биле чиртипкензиг дүвүредипкен.

Таня хаактарынга турупкаш, ол суурже ковчуг дүрген халып каан. Юдина көстүп келген. Чүгле хем кежери арткан. Ынчап тура Таня аткылажышкын дыңнап каан. Суур чанында тулчуушкун эгелей берген болган. Суурга чедир чүгүре бергеш, Миша Шерстобитов сөөлгү гранатазы-биле бодун чаза тепсипкеш, өлген чытканын көрген. Партизанны тудуп алыр дээш чоокшулап келген элээн каш гитлерчилер Мишаның гранатазының частышкынындан өлген болган.

Тулчуушкун чаа-ла изиг тулчуп турган. Ол дээрге деңи эвес тулчуушкун болган. Партизаннар-биле кады комсомолчуларның удуртукчузу Таня Логунова база-ла маадырлыг тулчуп турда, оон таптыг-ла чулчургайынга бир-ле чүве изиш кылдыр дегген...

Отрядтың эмчизи молдав кыс Феня өөрүнүң кызып чорааш эккелгени балыгланган Таняга кандыг-даа дуза чедирер аргазы чок болган. Партизаннарның даалгазын ёзугаар бир-ле суурда немец шериг эмнелгезинде ажылдап турар, Таняның таныыры башкы Мария Степановага апарыбиле чадаг шанакка сөөртүп алгаш, партизаннар чээрби ажыг километрни эрткен.

— Кандыг-бир аргазын көргей бис аан—деп, Мария чугаалаан.

Эмнелгениң кол кезер эмчизи болуп ажылдап турар немец профессорга Степанова чеде берген. Шыңгыы болгаш кезээде дүтдүнчек аажы-чаңныг, ол кырган немец Марияга бак чаңнавас турган. Ук доктор фашист идеологияга каттышпайн турар, эптиг таварылгада бүрүзүнде-ле совет кижилерге дуза чедирип турар дээрзин Мария даап билип турган.

Таняны профессор шинчип көргеш:

— Доп-дораан кезиишкин кылыр черже аппарыңар!—дээн.

Кезиишкин кылган соолунде Таня демги шериг эмнелгезиниң чанында чадыр бажыңга чыткан. Ооң байдалы ам-даа берге хевээр турда бир-ле саттыныкчы идегет фашистерге: «Силерниң аспааларда хоптан дайзыннарыңарның бирээзи боду-ла кирип келип-тир» деп дыңнадыпкан.

Партизан кысты доп-дораан оон хоставас болза хоржок болу берген. Немец шериг эмнелгези дүн-хүн чок фашистер таңныылдап турганы-биле, ону кылыры ындыг-ла белен эвес турган. Партизаннар Таняның чыткан бажыңының адаан үттей каскаш, уругну негей тонга ораапкаш, кудумчуже үндүрүп алганнар, а оон бичии оолдар чадаг шанакка суурдан үндүр сөөртүп эккелген.

Башкы Степанованы доп-дораан партизаннарның баазазынче чедип келзин деп, командирниң берген дужаалын олар дамчытканнар. Канчангаш чүве ийик, Мария оон дүрген арлы берип четтикпейн барган. Фашистер ону тудуп алгаш, даартазында азып өлүрген.

...1943 чылдың февраль чедизе Таня-биле кады беш партизан-хайгыылчылар элээн улуг фашист шериг кежээ кээп доктааган Заозерье деп суурже чорупкан. Хайгыылчылар кежээликтей отрядче ээп келир ужурлуг турган, дүн дүжүп келген, а олары—сураг болган. Ынчан өлген партизан Коваль ирейниң Заозерье суурда кадайының бажыңынче Миша Хайрединовту чорудупкан. Ол бажыңче кире бергеш мендилээшкеш, көрүп турарга сандайда ийи кырган кадай ыглажып олурган, а стол кырында комсомол биледи кызыл хаапарган көстүп чыткан. Билетте чыпшыртынган бичии фоточурукта демги партизан оол Таняның арнын танаан.

— Таня канчап барганы ол?—деп, хайгыылчы дегийт-ле айтырган.

— Бөгүнгү тулчуушкунга партизаннар шупту өлүртүп кагдылар. Таняны бис акы-дуңма хөөрүнде аппарып хөөржүттүвүс. Ёзулуг чурум ёзугаар ажаадывыс, а ооң хөөрүн немецтер билбезин дээш кырынче хар чашканнап каан бис...—деп, Коваль ирейниң кадайы шүжүлеп ыглавышаан, чугаалаан.—Ооң бажынга болгаш хөрээнге ок дегбээн хире, бүдүн чорду. Чүгле холундан, будундан-на хөй хан төктүр чорду. Таняны пес-биле ораап чыдар аравыста безни оовус шуут көк-мөөн апаргандыр, оглум—деп кадай уламчылаан.

— Өлүт кижизен хан төгүлбес ышкажыгай!—дээш, Миша олурган сандайындан тура халып келген — Дириг кижи хөөржүдүп кааныар ол дур!

Ковальдың кадайы корткаанындан тейлей каавыткаш, тонун эктинге эшти тыртып алгаш, хүүрек алгаш, Михаил-биле хөөрлерже ыдыпкан. Хөөрнү казып каапканнар. Ында Таня дээрге удаан кижи дег чыткан. Эриннерин ызыртыныпкан, ийи карааан шийипкен болган. Ковальдың кадайы уругнуң хөрээнге бир кулаан дегзип алгаш, дыңнаалаан. Чүрек дыңналыр-дыңналбас соп чыткан. Таня дириг! Михаил дүктүг чолдак тонун ужулгаш, Таняны орта ораагаш, арыгда баглап каан аъдынче маңнапкан...

Каш хонган соолунде аар балыгланган уругну самолёт келгеш, Москважже алгаш барган.

Кажан Таня шериг эмнелгезинден үнүп келирге, институтка барып өөренирин аңаа сүмелээннер. Ол боду ынавайн барган. Уруг болуунуң партизан отрядынче ээп келген.

...Ам бис бо Татьяна Афанасьевна Логунованың бажыңында олурарывыс бо. Ол ам Москвада «Динамо» стадионнуң чоогунда чаа бажыңнарның бирээзинде чурттап турар.

ССРЭ-ниң революция Музейинде көргенивис, ынчаардагы чолдак тонуг, көк папаха бөрттуг, караанның кирбиктери кара, партизан кыс Таня Логунова-биле амгы Татьяна Афанасьевнаны чаңгаар-ла деңзилей көрүксээн келир. Чылдар эртип, ол шала улгадыксай бергени илдең болбайн аан. Бажының дүктери мөңгүн өңнүг кылдыр агара берген, арнында — доора-хээре дырышкактар көзүлдээн. Ынчалза-даа ак-көк карактарында дириг өөрүшкүнүң херелдери чайынналмышаан.

Татьяна Афанасьевна партизан тулчуушкуннарынга киришкени дээш Ленин ордени, Ада-чурттуң дайынының ордени-биле болгаш дайынчы медальдар-биле шаңнаткылаан. Дайын төнери билек аңаа пенсия тывыскан, төлептиг дыштаныр эргени аңаа саналдап турган. Ынчалза-даа ол бүгү тамчыктыг чоруктардан Таня ойталап каапкан. Москваның күрүне университединиң чанында аспирантурага өөренип кирген. Кедээ башкы чораан, партизан кыс удаваанда эртем кандидадының диссертациязын чедиишкинниг дужаап алган болгаш ам үеде университеттиң төөгү факультединде эртем ажылдакчызы болуп ажылдап турар.

Татьяна Афанасьевна өскен, төрээн черинге база катап чедип, бодунуң дайынчы эш-өөрү-биле ужуражырын күзеп турар.

Өлүмнү ажып тиилээн эрес-маадырлыг чоруун дыңнаан кижи бүрүзү магадаар, бо бөдүүн, кайгамчык орус херээжен кижи-биле байырлажып тура, ооң холун дыңзыг туткан бис.

А. РОЖКОВ.

„ЧООС"

КИНО

Депшилгелиг америк чогаалчы Альберт Мальцтың чогаалдарын номчаан боор силер. Чогаалчы «Оюн», «Делегейде эң-не аас-кежиктиг кижи», «Чоос» деп рассказтарынга 1930 чылдардагы Американың амыдыралының аңгы-аңгы талаларын көргүскен. «Мосфильм» киностудиязы ол рассказтарны ёзугаар «Чоос» деп кино-чурукту кылып үндүрген.

Дендии хоозураашкын кемниг херектер үүлгедиринче кижилерни албадап турар.

Дүнеки хоорайның караңгы, соок кудумчузунга самдар идикхептиг бичии оол көстүп келгеш, кайда-ла чем артынчызы чыдыр ирги деп дилегзинип, шагзыргай карактары-биле караңгы булуңнарже коргуп көрүп, хорлап балыгланган эриннерин сирилеп чоруп турар. Ооң ачазы ажыл чок, угбазы аарып турар. Хенертен мотор даажы ыржымны үрептер. Сүт сөөрткен машина кудумчуга доктаай бээр. Чолаачы хааржак сүт кедүрүп алгаш чорүй баар аразында ол бичии оол бир шил сүттү оорлап алгаш машинадан дүжүп келирге, чолаачы үткүп келир. Ынчалза-даа оол чааскаан эвес, ооң биле ачазы... Чолаачы оолга дээринден дидинмес, чүге дээрге ооң шимчээшкин бүрүзү ону өлүреринге белен каржы, аш карактарның хайгааралында.

Он үш харлыг оол бежен кепектиң чоозун таварылга болуп тып алыр. Ядаралга хоозураан улуг кижи ону ол бичии оолдан хунаап алырын оралдажыр, ынчалза-даа ону ол оол борбак даштар-биле хайыра чокка соккулап ойладыптар.

Ынак кадайын чеңгерер чем, кедер идик-хеп садып алыр кашла акша ажылдап алыр дээш, секунда бүрүзүнде кижи хамаан чок, агаарже машина безин тээргеннелдир часты берип болур нитроглицерин сөөртүр машинага чолаачы болуп ажылдап кирип алган кижи бодунуң дугайында «Делегейде эң-не аас-кежиктиг кижи мен» деп чугаалап, өөрүп турар.

Ол кино-чуруктуң дончу утказы ындыг. Ону киносценарист А. Алов кинорежиссёр В. Наумов тургускан. Кол рольдарны А. Попов, Р. Плятт, Г. Стриженов, Э. Гарин ойнап турар.

А. ДАРЖАА.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, хар шоолуг чагбас. Хат өй-тавында болгаш чоорту дыңзыыр. Агаарның температуразы: республикага—3 градус чылыгдан 2 градус соок, а Кызылга—1—3 градус соок.

Редакторнуң оралакчызы
Д. О. БЕГЗИ.

Кинотеатрларга

МАРТ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кижи-амфибия» 9.40, 1, «Кронштадтан келген бис» 11.40, 2.40, «Үш мушкетер» 4.30, 8.10, 10, «Каролина Риенская» 6.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Мультипликациялар 10, «Ак-Азыг» 11.15, «Ногаан патруль» 1.15, «Кудумчуда элдептиг ужуралдар» 3.15, «Түреңгиниң чугаазы» 5.15, «Баштайгы өөрүшкүлер» 7.15, «Делегей бис мырынга турда», «Баштайгы өөрүшкүлер» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Беркуттуң ижээнинде» 10.30, 12.30, «Александр Невский» 2.30, 6.30, Казимир» 4.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хуана Гальо» 7.15, «Өлүм чок гарнизон» 11.15, 1.15, «Хат» 3.15, «Өскүс эвес сен» 7.15, «Дөрттүң чүрээ» 5.15, «Дошкун крайның кончалары-биле», «Дөрттүң чүрээ» 9.15 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчызының 35-24, пропаганда килдизиниң 23—54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, көдээ ажыл-агый килдизиниң 25-38, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, иштики информация килдизиниң 20-60, чагаа болгаш совет тургузуг килдистериниң 21-27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал килдистериниң 22-64, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47, харыысалгалыг дежурныйның 23-54. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

ТС—00110 Чагыг № 129. Культура министерствозунуң типографиязы

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун болгаш Кызыл хооркомунун,

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң органы

1925 чылда үнедезилеттинген

1963 ч.
МАРТ
31
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 77 (5481).

Өртээ 2 көп.

БИСТИҢ ТӨРЭЭН ЧУРТУВУСТА

★ ЛЕНИНГРАД. Совет Эвилелиниң дээди өредилге черлеринге өөренирил-биле кирип турар даштыкы аныяк кижилерге таарыштыр тургускан чаа белеткел факультединиң баштайгы студентилери Гвинеядан, Сомалиден, Британ Гвинеядан болгаш Малиден келген аныяк кижилер болган. Факультетти Ленинградтың гидрометеорология институдунуң чанында ажыткан.

★ ВИННИЦА. Болгария Улус Республиканың көдээ ажыл-агый төлээлери Виннипага беш хомукта аалдап чоруп турган. Болгар өөнүктер Тульчинск бүдүрүлге эргелелиниң Суворов аттыг колхозунга барып, артельдиң ажыл-агыйы-биле танышып, тараа-бобы культураларыны, кукурузаны болгаш свёкланы тарып өстүрериниң дуржулгазын өөренип алтанмар.

★ ТБИЛИСИ. Республикалар аразының садыг ярмарказы Тбилисиде ажыттынган. Аку-дүнма республикаларның садыг организацияларының болгаш үлетпүр будүрүлгелериниң 700 ажыг төлээленчилери ярмаркада келген.

★ ПЕТРОПАВЛОВСК. Ийи залдыг болгаш 1000 кижи олурар олутгут деллеген экранныг «Шалынчы» деп кино-театр Соңгу-Казахстан областың төвү — Петропавловскиде ажыттынган.

★ ЕРЕВАН. База бир хөй бөлүк арминиар Ирандан боттарының төрээн черн — Совет Арминиява чанып келген. Чаа үлетпүр төвү — Разданда таарымчалыг квартираларны чанып келген арминиарга берген.

★ БЕЛГОРОД. Будүрүлге чаартыкчыларының клуву ажылдан эгелээн. Ол клубту партинниң хоорай комитеди болгаш «Белгородская правда» солуниүң редакциязы организастаан.

★ ВЛАДИВОСТОК. 1963 чылда Улуг Владивостоктуң тудуунуң болгаш чаагайжыдылгазының талазы-биле улус ажыл-агый планын бадылаан. Бо планны ам-на боттандырып эгелей берген.

★ КИШИНЕВ. Бо чылын Молдавиянның чиик үлетпүрү хем аймаанның 700 хире чаа хевирлерин будүрүлгеге киирер деп турар. (СЭТА).

„Ултима ора" деп солуннуң директору П. Силвейраның айтырыгларынга ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазы Н. С. ХРУЩЕВТУҢ харыылары

Бразилияның «Ултима ора» деп солуннуның директору Пауло Силвейра чамдык айтырыгларны харылап бээрин ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң Даргазы Н. С. Хрущевтан дилээн.

Н. С. Хрущевтуң харыыларын моон азаанда паралаан.

Айтырыг. Силерниң бодалыңар-биле алырга, Бразилия биле ССРЭ-ниң аразында дипломаттыг харылзаалар кандыг түрүлгелерге тургускан болгаш ол ышкаш харааннарны, ылангыя кофе, какао-бобылар болган өске-даа ол ышкаш харааннарны садып алырының хемчээлин калбартып болур ийик бис.

Өске сөс-биле чугаалаарга, бистин чурттарывыстың аразынга садыг харылзааларын хөгжүдер артадар дыка улуг-дур.

Сөөлгү чыл дургузунда совет-бразил харылзаалар өске талалар-биле база сегип эгелээнин күзел ханышкыны-биле демдеглеп турар бис. Политиктиг ажылдакчыларның, эртеменнерниң, ураң чүүл ажылдакчыларының төлээлериниң солчулгазы улам-на үргүлчү болуп бар чыдар. Дио-де-Жанейрога совет-садыг-үлетпүр делгелгезинге бразилчилерниң илергейлээн сонуургалы бистиң күзелливисти хандырган. Бистиң кижилеривис Совет Эвилелинге Бразилияның салым-чаянның артистериниң киргускен оюннарынга изиг байыр чедирип, бразил улустуң онзагай байлак культуразын белии-биле үнелээн.

Мынчангаш Совет Эвилели биле Бразилияның аразында дипломаттыг харылзааларның катап тургустунганы бистиң чурттарывыстың найыралдыг кады ажылдажылгазынга калбак аргаларны ажыткан. Тайбын кожа-хелбээ догуннаашкынның политиказының үтказы чүдел дизе, яңзы-бүрү нинтилел тургузуглуг ийи күрүнелер кайылынга-даа ажыктыг чүүлдерни берип турар кады ажылдажылганың ындыг оруктарын дилеп база тып турарында. Бис ындыг кады ажылдажылга дээш туржур бис.

АЙТЫРЫГ. Садыг солчулгазындан ангыда ССРЭ бистин чурттувустун экономиктиг хөгжүлезинин чорудулгазын дүргедиригре дузалаар сорулганы барымдаалаш. Бразилия-биле экономиктиг кады ажылдажылганың идепкейлиг политиказын чорудуп болурун ССРЭ санап турар бе?

ХАРЫЫ. Бодунун национал экономиказын хөгжүдер, бодунун улустарының чаагай байдалын бедидер деп өске чурттарның чүткүлүн Совет Эвилели билип турар. Оон ужурунда бистин чурттувус өске күрүнелерге экономиктиг болгаш техниктиг деткимчени көргүзүп, экономиктиг хөгжүдениң талазы-биле бодунун дүржулгазын солчуп турар. Оларның экономиказын хөгжүдер талазы-биле өске чурттарга деткимчени көргүзепшээн, чурттуң тускай догуннаашкының үреп турар кандыг-бир политиктиг азы өске негелделерни салбайн, а боттарывыстың аразында харылзааларны ден эргеге болгаш бот-бодунга ажыктыг болур чорукка үндезилээш тургузуп турар болгай бис.

Чогум-на харын аңаа үндезилээш, ССРЭ ыка хөй өске-даа күрүнелерге экономиктиг болгаш техниктиг деткимчени амгы үеде көргүзүп, оларбиле сырый ажылдап турган өске чурттарга 480 үлетпүр будүрүлгелерни, электростанцияларны болгаш өске-даа объектилерни тутқан болгаш тудуп турар. Социалистиг лем каттыштырылгазының чурттарынга Совет Эвилелиниң көргүзүп турар ол дузаламчызының дугайын чугаалавайн тур мен.

Даштыкы монополистиг капиталдан хамаарылга чок турар национал экономиканы быжыглаар болгаш хөгжүдер сорулганы салган Бразилияның чазаа 1963 — 1965 чылларда үш чыл планын ажылдап кылган болгаш ол үеним дургузунда национал будүрүлгени чылда 7 хуу хемчээлге өстүрери ында көрдүнгени биске билдингир. Ол планның боттанышкынынга бүгү-ле чедишкиннерни бразил улуска күзеп турар бис.

Совет чазак экономиктиг кады ажылдажылга дугайында айтырыгны Бразилияның чаза-биле чугаалажып көөрүнге болгаш Бразилияның экономиктиг хөгжүлезинге деткимче көргүзериниң бот-боттары хүлээп ап болур хевирлерин тыварынга белеп. Чижээлээрге, ССРЭ-ден эргежок чугула машиналарны болгаш дериглегни бээр дугайын, совет тускай эртемнигнерни Бразилияже чорудар дугайын, ССРЭ-ге бразил тускай эртемнигнерни белеткээр болгаш өөредир дугайын дугуржуп болур ийик.

Бразилияда, чижээлээрге, тудуг, архитектура талазы-биле кылып турар чүүлдерден ажыктыг хөй чүүлдерни совет кижилер база ап болур ийик деп бодап тур мен. Мынчангаш бистин чурттарывыстын аразынга экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге бистин бодалывыс бүрүн боттуг үндезининг болуп турар.

АЙТЫРЫГ. Каттышкан Штаттар ол чуртту чаасказанырадып турар болзада, Кубада социал болган экономиктиг организастаашкынның чаа

КӨДЭЭГЕ ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛЫНЫҢ ЧАА УЕ-ЧАДАЗЫ

ИРКУТСКИГЕ БОЛГАН ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

«Амгы үениң байдалдарында партия организациязының идеологтуг ажылының дугайында» илеткедги СЭКП ТК-ныҢ идеология килдизиниң эргелекчизиниң орлакчызы А. Г. Егоров кыяган.

Идеология ажылын шынар талазыбиле бедик чадаже көдүреринин бүгү-де болдунар аргалары амгы үеде бисте бар болуп турар дээрзин илеткел болгаш оон соонда калбарып үнген санаалар тодаргай көргускен. XXII съездиниң соолдуде болуп эртикилээн партиявың Төп комитединиң Пленумнары көдээ ажыл-агыйда болгаш үлетпүрде херектиң байдалы хамызы-биле анализтеп көргеш болгаш практиктиг ажыл-херектериниҢ дайынчы программазын, а ол ышкаш коммунизмни калбаа-биле тургузуп түвүрүнүң үелиңге эң-не бүрүнү-биле дүгжүп турар, ажыл-агый, күрүне болгаш партия удуртулгазының ыңгыр чаа хевирлерни бүрүнү-биле тодаргайдыр. Ынчы болгаш төлээде, коммунизмге дүргедээшкиниҢ бурунгаарларын хандырып турар болгаш улусчу чогаадылганың күүлүт үнер дестерин, хоорайга, ол ышкаш кедээге массаларның эгелекчи чоруун ажыдың турар ёзулуг-ла революстуг улуг оскерилгелер бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларыңа болган.

Бистиң бүгү-де идеологтуг ажылывысты-даа ол эң чугула оскерлиишкиннер-биле дүүштүр тургускан турар үжүрлүг, идеология ажылы совет ниитилелдиң хөгжүдезиниң амгы үе-чадазында оон херек кырында боттуг хереглелдеринге бүрүн дүүшпен турар үжүрлүг дээрзинге чигинииг чок—деп, ораторлар онзалап демдеглээн.

Идеология ажылының дээштии, чедиишкиннии, ук ажылды үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези-биле, кол сорулганы — коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарын шиитпирлээрибиле канчаар ыык холбаштырып турарындан хамаарыжыр.

Көдээге политиктиг, чырыдыышкыныҢ, кижизидилгелиг ажыл-чорудулганы хөгжүүр үжүрлүг колкол угланыышкыннары чөвүлел хуралдың чорудулгазында тодаргай илереп келген. Бо чылын тараа белеткелии 4 миллиард 500 миллион пуд чедирер, эът, сүт болгаш оскедаа продуктуларны бүдүрериң болгаш садыг алырын дыка көвүдедир сорулганы партия салган. Көдээге чорудар бүгү-де идеология ажылы хамыктың мурнунда ол сорулганы күүседиринге чагырткан турар үжүрлүг.

Ам көдээниң ажыл-ишчилери часкы тарылгага белеткенип турар, ынчаарга ол хайныышкынныг өйже үлегерлиг киреринге, чаагай дүжүттү өстүргеш, чогуур өйүнде ажаал алырынга, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин көдүрериңге бүгү-де бар болуп турар болдунар аргаларны бүрүнү-биле ажыглаарынга идеология ажылының бүгү-де аргаларыбиле идиг бэәр херек.

Эрткен чыл чуртуң көдээ ажыл-агыйынга эвээш эвес чаа чүүлдерни киирген. Тарылга шөлдериниң тургузуун улуг-биле оскерткен, кукуруза, чигир свёклазы, бобылар дээш ышкаш шак ыңгыр культураларны масспалыы-биле ниитилээдип алыры үргүлчүлеп турган. Колхозтар болган совхозтар тарылга шөлүн дыка калбарткан. Ынчалза-даа бистер сеткил оожургап шыдавас бис. Сибирь дээш ышкаш шак ыңгыр тараалап чериниң байлак курлавырларын ам-даа четче ажыглавайн турарының фактыларын чөвүлел хуралга чиик кылдыр көргускеи.

Ыланган бир демей бойдус байдалдарлыг черлерде туруп турар Сибирьниң янзы-бүрү колхозтары ыракта-ла бир демей эвес түннелдерни ап турарын көргүзүп турар сан-медээлер ол дугайын херечилеп турар. Хожудан турар ажыл-агыйларга дузалаарының эргежок чугуланын Н. С. Хрущев чангыс удаа эвес айтып келген. Ол болза партия обкомнарының, бүдүрүлге эргелелдериниң парткомнарының эң-не чугула сорулгазы-дыр. Ол болза идеология ажылында эң чугула звено-дур. Көдээ амыдыралдың үжүр-үтказы болуп турар оске-даа хөй-хөй айтырыглар идеология ажылының киченгелиниң кавызынга хамаарыжыр. Ол болза ажыл-агыйларның аразында чогаадыкчы социалистиг чарыпты организастаары, колхозтуң иштики демократизиин хөгжүдери, көдээниң ажыл-ишчилериниң

Ленинчи хүннерге уткуштур

Москва чоогунун аъргазында, Сеченка хемнин ол-бо талазында чаттылган, Антоново дээр ыржым көдээ суурга чеде бергенимниң ужуру мындыг чүве.

Бир-ле катап, 1920 чылдың апрель 16-да үнген «Беднота» солуннун эрги номерин көрген мен. Эргижээн-даа бол оон арны чамдыкта дыка хөй чүүлдер дугайын чугаалап, кижини кайгалыптар. Сыгыланып элгдээн, бодүүн, ол солун чээрби чылдың апрель хүннериндеги амыдыралдың тыныжын эккеп тургазыг болган. Ук солуннуң «Кызыл аныяктарга арын» диген бир тускай арнындан Москва губерниязының Богород уездизиниң Антоново көдээ суурдан С. Ширяев дээр элээди оолдун улуг авес материалын номчаан мен:

«ДЕЛЕГЕЙ РЕВОЛЮЦИЯЗЫНЫҢ БАШТЫҢЧЫЗЫНГА—КӨДЭЭ ООЛДАН».

(ЭШ ЛЕНИНГЕ ЧАГАА)

«Владимир Ильич.

Советтиг Россияга Силериниң күженишкинниг болгаш бижыг туруштуг ажылынар дээш Силерге байыр чедирип, холуңарны дыңзыг туттум. Бистиң көдээниң амыдыралының дугайын Силерге дыннадырын хөлчок-ла күзедим... Фронтуга дузалаар неделя болган. Дыка эки эртти, картофель, хлеб, акша болгаш өскедээ чыылдаларны чоруткан. Столовая ажыттынган, кажан уругларботтарының оранчыгажынга чыглып келгенде көөрге, экизин чүү дээр. А ол херектериң баштыңы сен болдуң, эргим аш.

Мен 14 харлыг оолчугаш мен, ынчалза-даа бодумнуң бүгү күжүмүнү Советтиг Россияга бээр мен—улгады берген дораан-на коммунист болур мен, ам аныяктарның Коммунистиг Эвилелинде мен.

Бисте күш-ажылдың фронтузу организастаттынган, мен станция ажылында дузалап, хар аштап, өске-даа ажылдар кылып тур мен.

Силериниң ажылынар дугайында, келир үениң дугайында Силериниң бодалыңар чүү дээрзиниң талазы-биле каксы-даа бол дыннадып көрүнер. Силериниң холуңар үжүүн-даа көрүмзе канчаар өөргей эртик мен, көдээниң уругларының дугайын бистиң эштеривис утпайн чоруур-дур деп бодап чоруур ийик мен.

Күш-ажылдың фронтузу делгерезин! Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның аку-дүнма чаңгыс өг-бүлези делгерезин!

С. Ширяев, 14 харлыг»

Борис ГАЛИН

ЛЕНИНГЕ ЧАГАА

(Ленин дугайында очерктерден)

Антоново көдээ суурдан тараачын оолдуң чагаазы аныяк сагыш-сеткилди доскелчок дириг күш-биле хайныктырыптар. Черле ынчаш солуннуң ол номериниң бүгү материалдары сеткилди хөлзедиптер болган. Фронтучу чорудулгаларның медээлери: Крым участогунда, Перекоптуң болгаш Сиваштың сонгу талазында тулчуушкуннар. Бир көскү черде — «Бижик билбестерниң булуңу», ында: «Билиглиг эштер бижик билбестерге дузалажынар. Дыныалдыр номчуп бергеш, ону каталтаарынче албаданар» деп редакция кыйгырган.

Чээрби чылдың апрельдиң ол хүннериндегги кичээлдер бистиң улуг партиявыстың ролинга болгаш ужурдузазынга тураскаатты ган турган: «Бистиң партиявыс» — оон темазы ындыг. Кичээл аажок кыска. Улуг үжүктер-биле парлап каан, кыска домактар күчүлүг, мерген, дээштиг утка-биле сиңниккен:

«Бистиң партиявыс — ажылчыннарның болгаш тараачыннарның (коммунистерниң-большевиктерниң) партилазы, бодуңуң программазында мынча диген:

Бүгү эрге-чагырганы Советтерге!

Бүгү черни тараачыннарга!

Фабрикаларны болгаш заводтарны ажылчыннарга!

Бистиң партиявыс—ажылчы чоннуң кара чаңгыс камгалакчызы!

Коммунизм делгерезин!»

Тараачың оолдуң чагаазын нарлаан «Кызыл аныяктарга арын» болгаш фронтудан медээлерниг, часкы тарылгага белеткелдер дугайында, улуг партияның ролюнуң дугайында кичээл материалдыг ук солун дыка үр үе өртекен ол хүннердеги бистиң амыдыралывыстың шинчи-байдалын тода илередип турган.

Партияның болгаш Совет күрүнениң баштыңчызындан «...келир үениң дугайында Силериңиң бодалыңар чүү ирги» дээрзин хандыкшаан күзел-биле билип алыксаан, Антоново чурттуг оолдун Ленинге бижээн чагаазының одуругларында кичээнгейни хаара туда бээр бир-ле ханы утка бар болган. Ынчаардагы Москва губерниязының, Богород уездизиниң Антоново көдээ суур чурттуг оол, С. Ширяев деп кымыл, ол ам дириг бар бе дээрзин билип алыры күзенчиг болбастың аргажок апарган.

Владимир Ильич, «Беднота» солунну номчуп оргаш, тараачың оолдуң чагаазын көрүп каапш, ону номчаан чадавас боор деп-даа бодагылаан мен.

Чээрби чылдың чазынында, апрельдиң хүннеринде, кажан ол көдээ оол Ленинге чагаа бижээн турда, Совет күрүненин улуг тургузукчузу «Эрги шагның тургузуун сый шапкаш, чаа тургузулгаже» деп чүүлүн бижип турган. Ол чүүлде келир үениң дугайында, коммунистиг күш-ажылдың дугайында бодалдар бар болган.

...Мынчангаш 1954 чылдың февральда Антоновоже чорупкан мен.

Амгы көдээ аныяктарның баштыны Владимир Новиков, кара кирбиктерлиг, аныяк эр, колхозта электри монтёрлап ажылдап турар. Оон хөглүг, кыптыккан чүве дег дөскелчок күштүг, соруктуг алн-шинчизи кижини бодунче хаара туда бээр болган.

Новиков менээ Ширяевтиң төрүттүнгени, чаш болган аныяк чылдарын эрттиргени бажыңны көргүскен. Бажыңның сонгалыг талазы Сеченка хемче көрүнген. Ширяев боду ам чок. Дайын мурнуу чарында-ла өлген болду. Ширяевтиң дүнмазы акыының фото-чуруун меңээ көргүскен. Ужен чылдар үелиниң чуруу. Сеня Ширяев бодунуң үе-чергелериниң — аныяк инженер-механиктериниң аразында. Ол берге, ынчаныже эки амыдыралды эрткен: төрээн суурунуң аныяктарын организастап баштап-даа чораан, рабфакка өөренген, институт-даа дооскан, көдээ ажылышке дадыккан. Чурукче үр, кичээнгей салып көрүп ораргa, сактырга-ла бажыңын дүгү кара, тырың мага боттуг ол аныяк кижиниң каракгары чайыннап органзыг, «Байдз-ла чоп—Ширяев ында» деп бир колхозчунуң чугаалааны ол чыыртыкшыг овур-хевирге эки үнелээшкин кылдыр бодаттынып кээр чораан.

Новиков-биле колхоз баштаар черинин бажыңында келдивис, ынчан аңаа изиг-түлүк чугаалажышкын болуп турган. Колхоз отчёттуг хуралында белеткенип турган, ынчангаш кижилернин сагыш-сеткилинде чыгдынган бодалдар, чугаалар чидиг маргылдаа-биле илереттинип турган. Новиков көстүп кээри билек аныяктар дугайын чугаалажы бергеннер. Олар кайдал? Чоп мырыңай шимээн чок барганы?

Комсомолчулар өөренип турар эвезикпе—деп, Новиков шынзыдарын оралдашкан. Шынап-ла район төвүнче курсче чоруй барган комсомолчуларны адаап, чазын олар чедип келирге, комсомол ажылы динмирел үнер, ынчан комсомол бо-дур дээрзин көргүзүүтерлер деп аазаан.

Ону бир-ле кижи ыы диген. Ол хая көрүп берген. Колхозтуң санакчызы аныяк херээжен, шорулгактыг хөөн-биле мынча диген:

— Сээн комсомолчуларың ыржым чурттап турар! Ужуру болза бүдүрүлгеге идепкейлиг киржир херек...

Колхозчуларның база бирээзи, аңаа чамдык тайылбырны кылыры черле артык эвес.

Мен мал ажылының талазы-биле тускай эртемден эвес-даа болзумза, бо районга элээн каш чылдарда ажылдап келгеш, мал ажылының алээн дөгүй берген назылыг, карак шилдиг, кадыг сегел салдыг кижи Новиковту шаптырыглыг айтырыглар-биле ырмазырады берди:

— Бистиң комсомолувус черле кайдал, бо?

Новиков хүлүмзүрээн. Чемелээшкин шын болганы илден апарган. Комсомолчу аныяктар ажыл-агыйда көскү киржилгелиг болбайн турар хире болду.

«Шаап халдап турар эш кымыл ол?» деп Новиковтан бижимел-биле айтыра каапты м. Володя оны номчаан, дүрген-не, харын ажыныксайдаа берген ышкаш мээң ол-ла сазынымга: «Ревиз. комиссия»-дыр деп бижип берди.

Чугаа элээн оожумнай бергенде, колхозчулардан Ширяевтиң дугайын айтырган мен. С. Ширяевти олар билир ирги бе? О, Антоновода Семен Александрович Ширяевти эки билир болду!.

Новиковка шоглап турган демги колхозчу—«ревиз. комиссия». Ширяев дугайты чугаа болу бээрге, база хөлзеп үнген:

— Сеня дириг ажыл-херекти болап тыпкаш, аныяктарны чыыш шапкаш, үгаалып тайылбырлаар, медерелди чырыдар.«Демиселдин адыбиле»—деп чугаалаар. Оон ынак, соруктуг кириикчи сестери ол: демиселдиң ады-биле бүгү чүвени ажып эртип болур...

Чугаа база-ла бөгүнүңүн айтырыынче — көдээ ажыл-агыйны көдүрер дээш демиселче шилчээн. Демги-ле киживис—«Ревиз. комиссия» аныяктарны ам өнемчидип эгелээн: Силер, оолдар биилиглиг, эки улус силер, а ынчанмыже, «демиселдиң ады-биле» дээр ширяевчи мөзүг-шынарны бодунарга быжыглаар, улам- хөгжүдер керек.

Кежээ Володя Новиков ус-тывыш кооперациязының кызыл булуңунга аныяк колхозчуларны чыгган. Ук кызыл булуң ширяевтер бажыңындан каш-ла базым черде турган. Чыылган аныяктарга делегей революциязының баштыңчызынга тараачын оолдуң чагаазының дугайын чугаалап берген мен. Бистиң беседавыска партия организациязының секретары Виктор Митягин киришкен. Ол чоокта чаа шеригден ээп чанып келген. Оон фронтучу кители аңаа ам тар, эпчок апарган. Митягин оон бодунуң сестери-биле алырга «төрээн Сеченказындан—Эльба чедир» дайынның улуг, узун оруун эрткен.

Кышкы хүнүңүн кежээки имиринде Антоноводан үүп чорупкан мен. Сеченка хемни кежилдир ковуургелеп эрткеш, аңаа кезек доктаагаш, коммунист кижиниң чаагай сеткилин шингээткен тараачын оолдуң ынчан чурттап турганы бажыңны, оон төрээн суурун база катап топтап көрүп турган мен.

Улуг Ленин дугайында номнар

ТБИЛИСИ. (СЭТА). Н. К. Крупскаяның «Владимир Ильич Ленин» деп номун Грузиның «Накадули» деп күрном үндүрер черн парлап үндүрген. Бо болза совет улустуң улуг баштыңчызының дугайында ленинчи хүннерде үндүруп турар хөй номнарның баштайгызы-дыр.

В. Бонч-Бруевичиниң «Ленин биле уруглар» деп номун грузин номчукчулар боттарының төрээн дылынга уламаз номчуурлар. Ильичиге тураскаал болдурган грузин поэзиязының дээре чогаалдарынын чыындызынга чээрби ажыт авторларның чогаалдары кирген. Б. Полевойнун «Бистиң Ленин» деп номун Н. Жуковтун чуруктары-биле хөй тираждыг кыдыр үндүрүп турар. Чогаалчы С. Виноградскаяның «Искорки» деп документтиг рассказтары грузин дылга база үнер.

Владимир Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 93 чыл оонга тураскаал болдурган номнарны Грузиның бүгү ном үндүрер черлери үндүрүп турар.

Кызылдың бүдүрүлгелеринде

САЛГАН СОРУЛГАЖЕ ЧҮТКҮЛ. ПАССАЖИРЛЕР АТК-ЗЫ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭЭЛЧЕГЕДЕ. БҮДҮРҮЛГЕ АЖЫЛЫНЫҢ БЕДИН КУЛЬТУРАЗЫ ДЭЭШ. МОНТАЖНИКТЕР — ЧААРТЫКЧЫЛАР. ЧАА ЦЕХ.

Кызылдың пассажирлер АТК-зының кайы-даа цегинде, кандыг-даа ажылчын турушта чаа күш-ажылчы көдүрүүшкүн. Хүн-дүн дургузулга маңаа ажыл-иш соксавас. Ол ындыг болбас аргажок. Моон, АТК-ның херимниден, республиканың ол-бо ужу-кыдыгларынче автобустар, чүк машиналары, янзы-бүрү марканың чиик машиналар шуужуп үнүп-де турар. Ол бүгү машиналар чогуур сорулгазынга ажыглаттынып, тура дүшпейн ажылдазын дээш, чүүл бүрү мергежилдиг кижилер АТК коллективинде ажылдап турар.

Ынчангаш бо күш-ажылчы коллектив, республиканың бүгү транспортчуларының коллективтери-биле бир дөмей, чеди чылдың бешки чылының планын хуусаа бетинде күүседир дээш күш-ажылчы ээлчегде турушкан. 1963 чылда чеди алыр сорулгазын тодаргайлаш, бот-хүдээлгени алдан.

ССРЭ-нин профэвилелдериниң XIII съездизинге алдар болдурган чарыштың калбартыр талазы-биле Кызылдың энергетиктериниң болгаш бирги чүк АТК-зының транспортчуларының кыйгырыын бо коллектив чүүлдүгүнүүн көрген. Цех биле цех, бригада биле бригада чаржып турар. А инити коллектив Минусинскиниң пассажирлер АТК-зының коллективин чарышка кыйгырган.

Мында ажыл хүнү хайныгышкыныг: кайы-даа станокта, ажылчын турушта септелге-ле-септелге. Ажыл график ёзугаар чоруттунуп турар.

Эрткен ийи бүдүн чартык айның дургузунда чолаачыларның эки ажылы-биле муң литр бензин, элээн хөй дугуй резиналары камнаттынган. Ол ышкаш септелгеде ажылдап тураралар септелге материалдарын база каминап ап турар. Машиналарның, бүгү партың белен чоруунун көргүзүүн — коэффициентизин бедидери септекчилерниң болгаш чолаачыларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның бир чугула сорулгазы бо.

Ол сорулганы чедип алырының болдунар хемчеглерин албыпаан, чаа арга-методче шилчээнинин түннелинде, автопарктың белен турар чоруунун коэффициентизи 70 болгаш 75 хуу чедир бедээн. Эрткен чылын ук көргүзүг—68 хуу турган.

Пассажирлер АТК-зының коллективи ам бүгү күштүн машина бүрүзүн часкы-чайгы сезонга үлегерлиг белеткээриниң ажылдарын чорудуп турар.

Коллективтиң хүн бүрүдеги ажылхереэнде чугулалап дедеглезе чогуур чүүл болза ажылдың бедик культуразы дээш демиселдиң көскү апарганы болур. Бүдүрүлге ажылының бедик культуразы, ажылчын туруш бүрүзүнүң арыг-шевер, эмгесескелиг чоруу ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге база бир идиг фактор болур.

Ынчангаш септекчилерниң ажылының бүдүрүкчүлүүн бедидер төлээде, часкы оруктарга чораан келген машиналарны чүп аштаарын канчап дүрген, эвээш күш чарыгдап тургаш чедип алыры деп айтырыг хүнүүн өөлчээнде салдынган. Коллективтиң мурнакчы бүдүрүлгечилери, чаартыкчылар ону шинтпирлеп шыдаан.

Механик Альберт Алексеевич Гурковка баштаткан монтажниктер механиктиг чүүлда дерилгезин тургузарының чаартыкчы саналын киргеш, ону кылган. Механиктиг чүүлданың чаа идеи ажыттынган. Ол дээрге коллективтиң транспортчуларынга улуг ажык-дузалыг, чугула чаа чүүл болган. Ам маңаа кара малгаш апарган машинаны кинре каапталга кирип, ол минутада кылайтыр чугдуна бээр. Чаа цехтиң ажыгалга киргени-биле септекчилерниң ажылының бүдүрүкчүлүүн мурнукузундан ийи катап бедээн.

Чеди чылдың бешки чылында салдынган сорулганы чежиишкиниг күүседир дээш бо коллективтиң кежигүннери чүткүдүг, сорук киришкиниг ажылдап турар.

И. ЦЕЛИЩЕВ,
ажылчын корреспондент.



Каш чылдар мурнунда республиканың Коммунал ажыл-агый министерствозунуң АТК-зынга Кызылдың чолаачы школазын дооскан аныяк оол чедип келген. Удаваанда чолаачының берге ажылынга ооң ынаа, кызымаккайы-биле өске аныяк чолаачылардам ылгалыг турар апарган. Ол ам АТК-ның мурнакчы чолаачыларының бирээзи Юрий Бочкарёв-тур. Ю. Бочкарёв ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш калбаргаш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, септелгеде ажылында хүн бүрүде нормазын 112—116 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: Ю. Бочкарёв.
Фото А. СОДУНАМНЫЫ.

АҢАА ХҮЛҮМЗҮРҮП ЧОРУҢАР...

Коммунисти күш-ажыл бригадазының кижизи

Октябрьскай биле Красноармейская кудумчуларның белдиринге чоокшулап келген кижи аъш-чемнин амданныг чылын болганчок-ла эскерип каар. Ында Кызыл хоорайның хлеб заводунуң далгандан нарын чемнер кылыр цеги ажылдап турар. Ол цехтиң ажылчын бүгүзү ажылчоннарның хереглелиниге эки чемнерлыг, амданныг, чүүл бүрү чемнерни бээр деп чаңгыс аай иинти сорулгалыг.

Коллективтиң чоргаарланыр кижизи, ажыл-ишке, амыдыралга-даа үлегерин ап, ажылчыннарның аңаа деңнежиксээри, ындыг идегелдиг кижизи—В. И. Попова.

Валентина Ивановна Попова ол цехке чээрби ийи чыл мурнунда, школадан чаа-ла үнген, он алды харлыында чедип келген. Ам ол—мастер, коммунист, хоорай Советиниң депутады. Валентина Ивановна ынак ажылының дугайында хандыкшылыбиле чугаалап турар.

— Төрт деп чүл?—деп, аныяк ажылчын оон сонуургай каапкан.

— Төртту куда азы кандыг-бир байырлал болганда садып ап турар. Төрт—байырлал чеми. Куда болганда дүштүк кыстың каас хевви ышкаш торт база ындыг аянныг болгаш амданныг болур ужуражыр. А бир эвес аныяк оол дүштүү кыстың төрүттүнгенин хүнүнге торт садып бээр жектер-биле тайылбырлаш болур. Хөй чарыгдалдар үндүрбейн турган, хөй эътти, дүктү бүдүрер, күрүнеге бээр хүлээлгелиг бис. Ынчаарга апрель биле майда төрүттүнген нарын дүктүг хураганнарның дүгүн ол-ла чылында кыргын ап шыдавас бис. Чүге дизе, апрельде төрүттүнген хураганның дүгү ноябрь — декабрьда, майдан сонгаргы хураганнарның дүгү декабрь—январьда четчир. Ынчан кыргызда чоруттунмас дээрзи билдингир болгай. Бир эвес январь—февральда төрүттүнген хураганнар болза, оларны июльдүң төнчүзүнде август аңа

ДАШТЫКЫДАН МЕДЭЭЛЕР

СОВЕТ КОСМОНАВТАР БРАЗИЛИЯДА

РИО-де-ЖАНЕЙРО. (СЭТА). Совет космонавтар А. Николаев биле П. Попович олар Сан-Пауло хоорайбиле болгаш ооң чоогу-биле таныжарын үргүлчүлевишаан. Олар атомнуг энергия талазы-биле национал институттуң ажылдакчылалы-биле ужурашкан, «Кампинас» деп көдээ ажыл-агый институдунга чораан.

Чер болганга аалчыларны өөрүшкүлүг, чылыы-биле уткуп, совет улуска сагыш-сеткилдиң эң дээре күзээшкиннерин илергейлеп тургулаан.

Конгресске бижик

ПРАГА (СЭТА). Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америк конгрезинге тайбың камгалакчыларының чехословак комитединиң чоруткан бижинде чугаалап турары: Куба Республиканың хамаарышпас чорудун, чурт девискээринге дээш болбазын, куба улустуң беш негелделеринде илереткенин ёзугаар нинтилел тургузуун ооң хостуу-биле шилип алыр эргелии хандырар дээш силерниң салып турар чүткүлүнерни бүрүүбиле деткип тур бис.

Кубада чаа хоойлулар

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Министрлер Чөвүлели ийи чаа хоойлуну: социал-хандырылга дугайында хоойлуну база оор болгаш үптээшкин дээш кезекче хемчегленiрiниң дугайында хоойлуну хүлээп алган.

Социал-хандырылга дугайында хоойлу бо чыдыш май 1-ден эгелеп күштүг болур. Саатты хереэженнерге бөжүүрүнүң мурнунда болгаш бөжаан соонда шөлээ тыпсырын, аарыг, озал-онзактыг таварылгалар болганда ажылчы чоннарга пособиелерни төлээрин, а ол ышкаш күш-ажыл кылып шыдавас болганда азы назылап кыраанда пенсиялар тыпсырын хоойлуда көргеи. Пенсияларны 60 хар четкен ер кижиге, 55 хар четкен хереэжен кижиге тыпсыр.

Оор болгаш үптээшкин дээш 30 чыл чедир хуусаада кара бажыңга хоруглаарын азы онза таварылга болганда шаажылап өлүрерин чаа хоойлу көрүп турар.

КЫЗЫЛЫВЫС СЕСЕРЛИГИ

Созу С. МОЛДУРГАНЫҢ. Аялгазы Р. КЕНДЕНБИЛЬДИҢ.

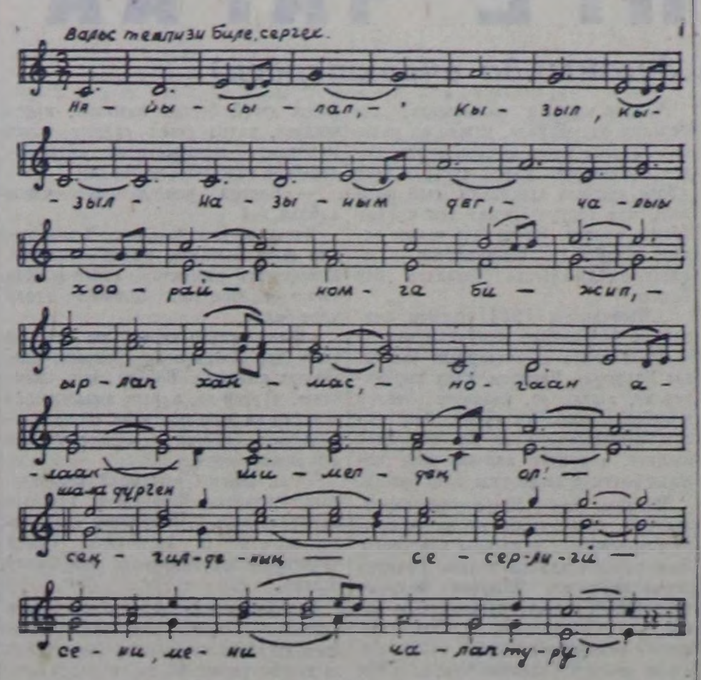

Найысылал, Кызыл, Кызыл,
Назыным дег, чалыы хоорай.
Номга бижип, ырлап ханмас
Ногаан алаак—шимелдең ол.

Сеңгилденiң
Сесерлиги
Сени, мени чалап туру.

Ужурашкаш, куспакташкан
Уруг биле оолга дөмей,
Улуг, биче Енисейниң
Утнушканы белдир бо-дур.

Сеңгилденiң
Сесерлиги
Чечээн делгеп, утнуп алды.

Оттар чайнап, сылдыстаяып
Оркестр, хөг чиртиңейнип,
Ак-көк хемниң аялгазы
Аныяктар ырлажып тур.

Сеңгилденiң
Сесерлиги
Сетнилдерде артып калды.

М. Ботвинник — Т. Петросян

Делегейге бирги чер дээш хөл-шыдыраа маргылдаазында үшкү салыг—амдызында эң-не узун салыг ол болган. Баштайгы беш шак иштинде салышкын түңнел бербейн барган. Үк салыгны Петросян бир артык оолдуг турда соңгавралдып каан. Чаңгыс артык оол удуп алырында четпир бе? Бажыңга ылавылалдыы-биле сайгарып көөру ол айтырыгга харыылаар болур турган. Ынчалза-даа хөл-шыдыраа талазы-биле таймылбыралынчыларның хөй нуруузу: Ботвинник хайыннаштырар ужурлуг деп баш бурунгаар чугаалап каапканнар. Чүгле делегей чемпиону чораан М. Таль элээн тодаргайы-биле: уйгу чок «сайгарылга дүнезинiң» соонда ол салыг хайым болуп төнер деп чугаалаан.

Мартың 28-те, ССРЭ-ниң Төп-шыдыраа клубунга ол салыгны төндүр ойнаан. Кол судья чагаа хаяы чазыптарга, салыгны соңгавралдырда Ботвинниктиң бижип алган көжу илереп келген, ол—кыдыкы оолдуу иткен болган. Оон удурланыкчылар тевелерин чижип алган. Ынчангаш, агы-биле ойнаан. Петросян бир тергелиг, үш оолдуг, а каразы-биле ойнаан Ботвинник — бир тергелиг, ийи оолдуг апарган. Мындыг байдал турда камгаланып турар таланың чедишкинниң-биле камгаланырынга магаладаалы улуг болур. Шаанда сураглыг гроссмейстер Тартаковер чечени-биле: тергелиг төнчүге артык оол артканда удуп ап шыдаавас деп айтып турган. Ботвинник боду база ооң ындыызын каш удаа бүзүредип турган. Чижээлээрге, 1962 чылда Болгарияның Варна хоорайга АКШ-тың чемпиону Роберт Фишер-биле Ботвинниктиң салыынга Фишер бир артык оолдуг турза-даа Ботвинник ону хайымнаштырып шыдаанын билир бис.

Мынчангаш, үшкү салыг 87 көштүң соонда хайым болуп доозулган. Ам Ботвинник 2, а Петросян—1 санныг.

КОНГРЕСС БОЛУР!

РИО-де-ЖАНЕЙРО. СЭТА-ның тускай корреспондентизи Е. ЕЛЬШОВТУҢ дамчыдып турары болза:

Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының латин-америк конгрези кандыг-даа байдал таварыыса ыяавыла болур, бир эвес ону Рио-де-Жанейрога эрттирериниге кым-бир кижи шаптыктаар болза, оске хоорайга болуп эртер.

Конгрестиң организас комитединиң удуртукчуларының бызыг бодалы мындыг.

Куба-биле эп-сеткил каттыштырылгазының национал конференциязы Нитерой хоорайга март 27-де чедимишиннинг доозулган. СЭТА-ның корреспондентизиниге конференцияның даргазы генерал Гонзаганың медеглээни чүл дээрге, конференция хүн айтырыының бүгү түүлдериниң талазы-биле чугула шиитпирлерин хүлээп алган. Ылангыя улустарының бот-шиитпирлеттинер чоруунуң айтырыгларының талазы-биле, Кубаны камгалаар, империалистериниң агрессия планнарынга удур резолюцияларны хүлээп алган.

Бразил төлээлер конгрестиң ажылынга идепкейлиг киржир. Конгрестиң ажыттынар хүнүнүң эртенинде белеткел комиссиялары ажылдап эгелээр.

Конгрестиң организас комитеди конгрести баш удур белеткээн черинге — бразил парлалганың ассоциациязының бажыңынга эрттирерин чедип алыр дээш, ам бүгү күжениишкиннерни салып турар. Ол бажыңны шериг полициязының бүзээлеп алганы билдингир болгай.

Национализчи парламент фронтунуң удуртукчузу Сержио Магальяес болгаш депутат Леонел Бризола олар Рио-де-Жанейрога конгрестиң эрттирериниң магадылаалыы тыпсырын федералдыг эрге-чагыргалардан негээн.

Ол дугайын дыннаап, Гуанабара штаттың губернатору Ласерда база катап кыжанган: бир эвес конгрестиң төлээлери бразил парлалганың ассоциациязының бажыңынче «шургуп» киреринге диттигер болза, оларны тудуп хоругдаар болгаш судче шилчидер.

Бразилияның даштыкы херектер министри Эрмес Лима телевидение дамчыштыр чүве чугаалап тургаш, Ласерданың баштаан болүү «чуртка идеологтуг террорну непередирин болгаш республиканың амгы чазааның алдарын бакырадырын» оралдажып турар деп медеглээн.

Дээди шериг школазынга курстар ажыдып турган үеде чүве чугаалап тургаш, холгаарлашкастың улустарының бот-шиитпирлеттинериниң принципиин Бразилияның чазаа мурнуку хевээр деткип турар деп Лиман айтыкан.

Коммунистерниң солуну

ТОКИО. (СЭТА). Японияның Коммунистиг партиязының органы — «Акахата» солуунуң март 28-те үнген номерин Косю ортулухта болгаш Ховсюнуң чамдык префектураларында ооң бижидикчилери ол-ла хүн дораан алгаанар. Моок мурнунда солуун акаа ийиги азы харын үшкү хүнде чедер турган. «Акахата» солуунун Фукуока хоорайда (Кюсю ортулукта) чаа типографиязының тудуунун доозулганы-биле солуунну вомчукчулар дораан, ол-ла хүн алыр аргалыг болганнар.

Японияның Коммунистиг партиязының ТК-зы «Акахата» солуунну үндүрерин болгаш тарадырын көвүдедир соруглга-биле ол типографияны тургузар дугайында шиитпирин эрткен чылдың төнчүзүнде хүлээп алган. Чоокта чаа парлаар машинаның шенелдезин байырлалдыг байдалга чоруткан. А Фукуока хоорайда типографияга парлаан солуннуң бирги номери март 28-те үнген. Ооң матрицаларын Токиодан самолёт-биле Фукуокага чедирип турар.

...Өөрбейн канчаар

(Болгария дугайында шүлүктерден)

Варна хоорай вокзалынга чедип келдим,
Бажы кара, грузин кыстар сагыш кирер,—
Арнын хүну хүлер кылдыр шонуп каалкан
Аныяк кыс мени уткуп мендилешти.

Караан көрдүм—кара-хүрең шуру болду.
Кастыын куду маңнык аржыыл хаажылаан.
Кирбиктери—хөлдү бургээн хыыргыыш дег,
Кижи көргеш, сеткил аажок хайнып келир.

Сынын көөрге, Алтай-таңды чойганы-ла,
Сыргазында цыган аян бар-даа ышкаш.
Хүлүмзүрүүн кижи көргеш, мага ханар—
Хүннүң чырыы чайынналып келгензиг-даа.

«Акым!»—дидир, арай долгай орустады,
Аалым-чуртум, ажы-төлүм айтыра-дыр.
«Дүмам!»—дээштиң, сөглээр чүве тыллаандаа дег
Тула бергеш, хеймер Женям адап бердим.

«Алдын сайга!» чедир мени үдеп кааштың,
Амдыы уруум байырлашкаш, чоруй баарды.
Автобуска чеде бергеш, хая көрдү,
Аяс дээр дег чазык арнын база көрдүм.

«Болгар улус ындыг чаагай өөнүктер-дир,
Болгар чурту ындыг чараш оран-дыр бо.
Ындыг чонну хүндүлевейн канчаар кижи,
Ындыг чуртка чорааш, өөрбейн канчаар - кижи!».

С. САМБА-ЛЮНДУП.

[1] Кара-далай кыдыында курорттар, дыштанар бажыңнар турар, Болгарияда алдарлыг черниң алы.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДООЗУЛГАН

КАИР. (СЭТА). Ийи чурттарның аразында кады ажылдажылганы быжыглаарының перспективаларының дугайында Каттыштыкан Араб Республиканың болгаш Алжирниң чазак төлээлериниң аразында дөрт хүн үргүлчүлээн чугаалажыышкыннар Каирде доозулган.

Ийи чурттарның төлээлериниң кады кылгаш, парлап үндүрген дыннадыында чугаалап турарындан алырга, араб чангыс-эпти тургузар соруглга-биле ап турар күжениишкиннерни Алжир деткип турар. Африканың чурттарында национал-хосталгалыг шимчээшкинни деткип турарын дыннадыгда илереткен.

Алжирниң Сахаразынга ядролуг чепсектиң шенелдерин чорутканы дээш Франциияны бууруу шапкаш, ийи чурттарның төлээлериниң медеглээни: «Каттыштыкан Араб Республика болгаш Алжир болза Алжирни ядролуг шенелдерни чорудар чер кылыр дээр оралдажыышкынга улур шиитпирлиг демисежип турар».

Араб чурттарның чангыс эвин моон-даа соңгаар быжыглаарынга ийи чурттарның шиитпирлиниң дыннадыгның түңнелинде демдеглээн.

Демисел үргүлчүлевишаан

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Лопатинниң дамчыткаңы:

Парижте чурттагга бажыңнарынга март 28-тиң эртенинден эгелээп электри чырыткызы өшкен, будуруглелерде машиналар ажылдаарын соксаткан, солуннарның болгаш информация агентилелдеринiң редакцияларында медээ хүлээп алыр машиналарның ажылы арада соксай берген. Хоорайда автомашиналар шимчээшкини соксаан, чамдык кварталдарда газты бээрин база соксаткан. Парижте метро, можуларда трамвай болгаш троллейбустар чоруваин турар.

Хоорай чоогунун демир оруктар шугумнарында шимчээшкин барык бүрүү-биле соксай берген. Чүгле Парижте электри чырыткы чок эвес. Ажыл төлевирин көвүдедир дугаында негелдени деткээн электриктерниң болгаш газ ажылдакчыларының эң улуг бүгү профэвилел каттыжыышкынарының инициативазын ёзугаар чарлаан «демиселдиң неделязы» бүгү Франциияга март 28-те эгелээн. Чоокку неделяның дургузунда хүн бүрүде 2—2,5 шакта чурттун янзы-бүрү районнарынга болгаш хоорайларынга электри чырыткызын болгаш газты бээрин соксадыр. Ажыл соксадыышкыны янзы-бүрү черлерде түскай доктаттынган шактарда чоруп турар.

Моон соңгаар чүү болурул

ЛОНДОН. (СЭТА). Совет Эвилелнбиле болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле Англияның садыглажыышкынын кызыгаарлаар соруглгабиле Вашингтонның Англияда кылып турар ыйышкынын англи политиктиг болгаш хөрөңгитен бөлүктерни киленнедип турар.

«Йоркшир пост» деп консервативтиг солуннуң ол хөннеринi илергейлевишаан, айтып турганы болза: «бир эвес кандыг садыг экил, канызы айыылдыгыл дээрзин боду тодарадып алыр арганы Англияга бербес болза, моон соңгаар чүү болурул?».

Каттыштыкан Штаттар социалистиг чурттар-биле Англияның садыглажырын кызыгаарлаарын орадлажып, делегейнiң өске-даа рыноктарындан Англияны үндүр кыып турар деп ол солун демдеглээн.

ТУРЦИЯДА БАЙДАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Турцияда политиктиг байдал чидингленген. Март 27-де студентилерниң хөй кижи киржикчилиг улуг чыскаалдары болгулаан.

Чурттa тургустунган байдалды Турцияның министрлер чөвүлели онза хуралынга чугаалажып көргеи. Чазактың парлап үндүрген дыннадыында чугаалап турары болза: бадының байдалын барымдаалаш алды ай хуусаада кара бажыңдан хостап үндүрген, президент чораан Баярны тудуп хоругдаап, эмнелге черинче чорудар деп дужаалды берген. Бодугайын Ассошиэйтед Пресс агентилелдиң корреспондентизи Анкарадан дыннаткан.

Премьер-министр Иненю чыскаалдарны соксадып, дүвүрээзинни болдурбаңар деп чонну кыйгырган.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага шокар будуттарлыг хүн болур, биче хар чаар. Кызылга хар шоолуг чагбас. Хат өйтавында, чоорту хыңгыыр. Агаарның температуразы: республикага — 3 градус чылыгдан 2 градус соок, а Кызылга—0—2 градус соок.

ЭЛДЕПТИГ БАЛЫК

Республиканың Алдан-Маадыр аттыг чурт шинчилел музейинге чоокку хүннерде элдептиг экспонат, адын кымжы дурт-сыныңдан улуг болгаш дөрт бичии хаайлыг, ооң дурт-сыны сес кырлыг, анаа балык ооргалыг, а бо балыктың ооргазын дургаар ховул баткан, ооң кежи хавыкталчак кадыг, өңү суттелчек ак болгаш чылгыр, мурнуку чаклалары үш сантиметрден ажыг болгаш карактары улуг, дужчуу бичии хавактарлыг, бажындан кудуруунга чедир чиңгелей берген.

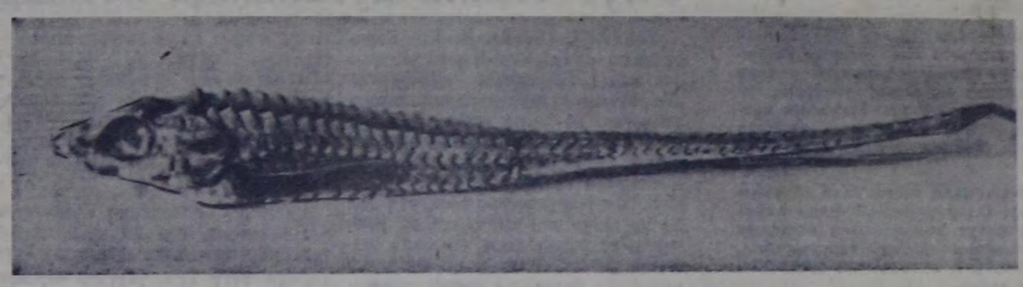

Ындыг балык каяа чорааның? Кызылдың пассажир АТК-зының чолаачызы Михаил Пискунов ол балыкты Чадаана хемниң көвүрүүнүң чанынга суглап чедип келгеш көрүп каашаа, тудуп алган. Ол февраль айның ортан үезинде болган. Михаил Пискунов ол балыкты бажыңынга эккелгеш бир ай ажыг кадагалап, келген кижилерге көргүзүп келген. Ол черле анаа эвес балык болган, ооң адын кым-даа билбес болгаш ону көрген кижи чок болган.

— Эртемденнер ол балыкты эки тодарадып шыдаарлар боор дээш музейде эккелдим — деп, Михаил Пискунов чугаалаан.

ЧУРУКТА: Тываның сугларында ховар балык.

Созу болгаш фото
С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

ААР ЧЕМОДАН

(Шоодуглуг кыска чугаа)

Мешпек-оолдуң адазы чаа-ла 34-теп чоруур кижи чүве. Ажылдавазын чери-даа чок, кылбаан ажылы-даа чок. Чоокта чаа оон-биле ужурашпаан. Январь айда совхозтуң гаражын таңныыдан турган болду, а февральда хоорайның магазинниериниң бирээзинге сөөртүкчүлеп турган. Ам «шөлээлеп» тур мен дей-дир. Ажылдап турган черинден үндүртүүкени ол-дур ийин.

Бир-ле хүн. даң бажында оттуп келирге, Калдар-оолдуң. (Мешпек-оолдуң адазы) бажының аарыры хөлчок болган. Оглун ыйгырган, карманнарда каш акша барын көрдээн. Оглу адазының карманнарындан чүнү-даа тыппаан. Адазы муңгарап эгелээн. Эмчинин кандыг-даа «күштүг эмнери» ооң бажынга дузалавас болгаш ону көрген кижи чок болган.

— Эртемденнер ол балыкты эки тодарадып шыдаарлар боор дээш музейде эккелдим — деп, Михаил Пискунов чугаалаан.

ЧУРУКТА: Тываның сугларында ховар балык.

Созу болгаш фото
С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Бир-ле хүн. даң бажында оттуп келирге, Калдар-оолдуң. (Мешпек-оолдуң адазы) бажының аарыры хөлчок болган. Оглун ыйгырган, карманнарда каш акша барын көрдээн. Оглу адазының карманнарындан чүнү-даа тыппаан. Адазы муңгарап эгелээн. Эмчинин кандыг-даа «күштүг эмнери» ооң бажынга дузалавас болгаш ону көрген кижи чок болган.

— Эртемденнер ол балыкты эки тодарадып шыдаарлар боор дээш музейде эккелдим — деп, Михаил Пискунов чугаалаан.

ЧУРУКТА: Тываның сугларында ховар балык.

Созу болгаш фото
С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Мешпек-оолдуң адазы чаа-ла 34-теп чоруур кижи чүве. Ажылдавазын чери-даа чок, кылбаан ажылы-даа чок. Чоокта чаа оон-биле ужурашпаан. Январь айда совхозтуң гаражын таңныыдан турган болду, а февральда хоорайның магазинниериниң бирээзинге сөөртүкчүлеп турган. Ам «шөлээлеп» тур мен дей-дир. Ажылдап турган черинден үндүртүүкени ол-дур ийин.